

**Psalmorum Davidis Enarratio ervdita et pia, in qva explicantvr
perspicve et breviter psalmorum titvli, argvmenta, phrases,
principales doctrinæ, obiectiones, aliaque multa, quæ ad
puerilem & scholasticam admonitionem sunt necessaria, in
tres quinquagenas distincta**

<https://hdl.handle.net/1874/402718>

PSALMORVM DAVIDIS
ENARRATIO ERVDI-
TA ET PIA, IN QVA EXPLICANTVR PERSPI-
CVE ET BREVITER PSALMORVM TITVLLI, ARGVMENTA, PHRA-
 ses, principales doctrinæ, obiectiones, aliaque multa, quæ ad
 puerilem & scholasticam admonitionem sunt necessa-
 ria, in tres Quinquagenas distincta. Autore *LV-*
CA LOSSIO Lunæburgensi.

QUINQVAGENA PRIMA.

FRANCOFORTI apud *hæredes Christiani Egenolphi,*
 Anno *virginei partus* M. D. LXX.

AD LECTOREM.

*Verte manu Psalmos nocturna, verte diurna,
Pneumatis afflatus sacri quos numine David
Composuit: dicas meritò quos Biblia parua,
Quæ docuit Christus, sancti quacumq; Propheta,
Cuncta breui inuenies Psalmorum tecta libello.
Lectus hunc pueris facilem iam fecit in vrbe
Saxonica, celebri fulget qua nomine Phæbes.
Hospitium Musis gratum, Christi q; ministris
Pacis amans, Verbi q; Dei, cunctis q; benignum.*

Is sciat se profecisse in Sacris, quem Daudica
carmina valde consolantur.

IN-

INCLYTAE ET CELEBERRIMAE VRBIS
LUNAEBURGAE SAXONIAE

DD. CONSVLVM, SENA

TORVM, PATRITIORVM, ET CIVIVM FILIIS,

et omnibus in utraque schola discentibus, doctrinae, pietatis, virtu-

tum et bonarum artium studiosis, precatur LUCAS

LOSSIVS veram sapientiam et gratiam, a-
pud Deum et homines.

VLCISSIMA vox est & verè paterna Regij
Prophetæ Davidis, Psalmo 35. qua alloquitur
pueros omnes veræ Dei Ecclesiæ alumnos:
Venite filij, audite me, timorem Domini do-
cebo vos. Qua tria præcipuè admonet: Pri-
mum requirit docilitatem in iuventute, quæ
complectitur studium & amorem cœlestis doctrinæ, honesta-
tis morum & literarum: Deinde postulat auditum, sine quo
nullius est doctrinæ perceptio. Est enim auditus (vt Græcus
Philosophus inquit) sensus disciplinæ seu eruditionis. Tertiò
addit, quid præcipuè iuventuti sit in familijs & scholis traden-
dum, Timor Domini, qui quatuor complectitur, agnitionem
Dei & cœlestis doctrinæ, Fidem, inuocationem & inchoatio-
nem novæ obedientiæ. Ad hæc tradenda & explicanda iuven-
tuti necessaria sunt Scholæ & sumptus, quibus & docentes &
discipuli sustententur & alantur. Ergo Magistratus, Reges,
principes, nobiles, & ciuitatum gubernatores, qui Scholas in-
stituant, earumque doctoribus sumptus liberaliter submini-
strant, Propheta Esaias nutritores Ecclesiæ vocat, quales in hi-
sce regionibus Borealibus & littore maris Baltici multæ sunt,
inter quos meritò magna cum laude numeratur inclyta & ce-
leberrima Lunæburga Saxoniæ, quæ annis iam amplius 39. do-
ctrinam Euangelij semel susceptam diuina bonitate, incorru-
ptam ita conseruauit, vt toto hoc tempore de nullo Christia-
næ doctrinæ articulo disceptatio in ea orta, & instituta fuerit,
sed iuxta Lutheri, Crucigeri, Pomerani, Philippi Melanthonis
nostrum omnium Præceptoris obseruandissimi, & Ecclesiæ

P R A E F A T I O.

Vuitenbergensis sententiam & explicationes ministri Euan-
gelij docuerint omnia, & summa concordia inter docentes &
pax suauissima & laudabilis inter inclytum Senatum & ciues
optimos & pacificos fuerit. Doctores autem & Ecclesiae
& Scholae liberaliter salaria & *διδασκαλικά* contulerit inclytus &
munificus Senatus, atque ante biennium clarissimum virum
D.M. Albertum Lenicerum praestantem, singulari virtute do-
ctrinae & pietate, docendique & instituendi feliciter iuuentu-
tem, scientia, cum vir doctus, pius & syncerus M. Ioannes Ba-
thelius Cosfeldianus, senio iam & laboribus scholasticis
diuturnis confectus, labores gubernationis scholasticae diuti-
us sustinere non posset, successorem ei vocauerit, & nunc scho-
lam laudabili salarii seu *διδασκαλίας* additamento auxerit, vt verè
inclytus Senatus, patritij & ciues omnes nutritij Ecclesiae filij
Dei & scholarum, ad omnem posteritatem dici & celebrari
mereantur. Ego adhuc in scholastica quasi palæstra & sta-
tione militari *προσκαρτερώ* consisto, & maneo, & quicquid ætatis
& virium mihi sexagenario iam ex diuina clementia superfu-
turum est, hic totum consumere & impendere decreui, sicut
iam vltra annos 30. qua potui fide & diligentia pueritiam in
hac inclyta & celeberrima ciuitate, cum collegis dilectis & vi-
ris reuerendis, hanc scholam puerilem docui. Aliquot etiam
opuscula puerilia inter labores scholasticos priuata & dome-
stica opera collecta in lucem edidi, in gratiam & vsum pueri-
lium scholarum. Nunc autem in extrema hac parte ætatis
meae collegi etiam Annotationes scholasticas in sanctissimū
Psalmorum Davidis librum, accommodatas ad puerilem &
scholasticam institutionem. Hunc laborem & conatum no-
strum vobis optimi & ingenui pueri & adolescentes, discipu-
li nostri longè carissimi, alumnis huius inclytæ ciuitatis & o-
mnibus alijs, in vtraque schola, & alibi discantibus dedico, & ro-
go æternū & verū Deum patrem Domini nostri Iesu Christi,
summi scholarum doctoris, & nostrum, per ipsum clementis-
simum, vt vos omnes, & vestros parentes, viros clarissimos, sa-
pientia, virtute, doctrina, pietate & laudabili munificentia nu-
tritores Ecclesiae Dei & scholarum, quàm diutissimè saluos &
florentes conseruet: vestra studia & labores adiuuet & regat
suo

PRAEFATIO.

suo spiritu ad nominis sui sanctissimi gloriam salutarem, piā
& celebrem gubernationem Ecclesie, scholarum omnium, &
patriæ ciuitatis, per & propter Dominum nostrum Iesum
Christum, cui vos omnes parentesque vestros & patriæ incly-
tæ, & nobis q̄ diutissimè superstites & florentes trado & com-
mendo. Bene valete, Data Lunæburgæ Saxoniae, anno 1569.
25. Martij, quo die Adam ante annos 5532. creatus esse traditur,
& postea, anno mūdi 3963. filius Dei promissum semen mulie-
ris & Abrahæ benedictum, in vtero beatæ virginis Mariæ, na-
tæ ex Regia stirpe Dauidis, humanam naturam assumpsit, &
eodem die hic Dominus noster Iesus Christus affixus cruci
moritur, victima factus pro peccatis totius humani generis,
his verbis Psalmi 31. æterno patri animam suam tradens: In ma-
nus tuas commendo spiritum meum, redemisti me Domine
veritatis. Ita quoque cum optimo Poëta, quilibet pius sæpe
oret:

O Christe, sicut squallida
Fullonis vnda fusus es:
Contritus atq; dexteris
Vt vermis es nocentibus.
Lacer cruento corpore,
Sectusque diro vulnere,
Committis in manus Dei
Parentis ægrum spiritum.
Redemptor alme, me tuos
Prosterno supplex ad pedes.
O dulce desiderium,
Meis petitis annue.
Vt mortis in certamine
Fiducia pari meum
Vitæ fugacis spiritum
Tradam in tuam custodiam.
Seruante te, de corpore
Abibo tutus, nec fores
Pauebo tristis inferas,
Nec mille pœnarum modos.

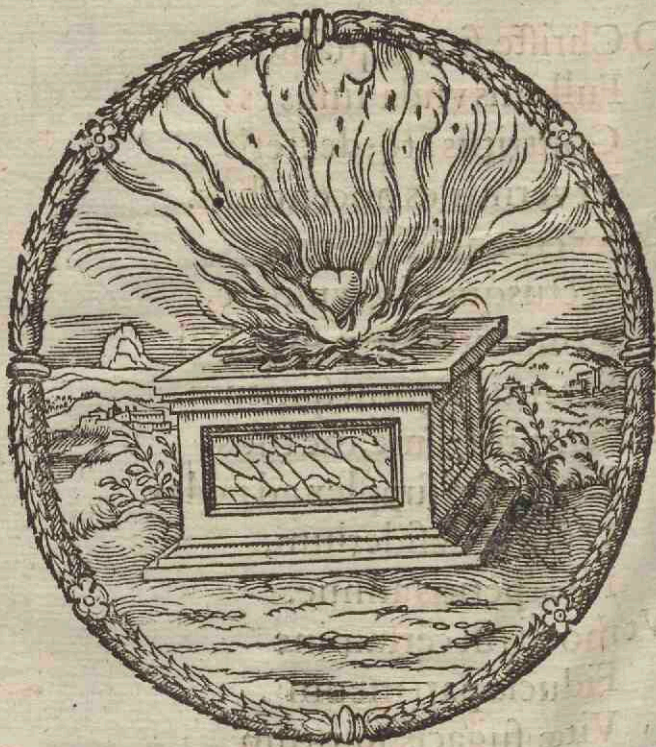
PRAEFATIO.

At reddita tua mihi
Die supremo gratia,
Ipse integer tecum integra
Florebo felix gloria.
Tuasque laudes & patris,
Sacrique spiritus canam,
Et in frequente gestiens
Te prædicabo Ecclesia.

PSALMO L.

Cor contritum & humiliatum Deus non despicies.

I. TIMOTH. III.

Pietas ad omnia utilis est, ut quæ promissiones habeat vitæ præsentis ac futuræ.

LUCAS

LUCAS LOSSIVS LVNAEBVR-
gensis ad Typographos.

 QVOD & antea rogavi, viri reuerendi & integer-
rimi, nunc repeto, ut haeredes clarissimi et optimi vi-
ri beata ac felicitis memoria, deq; Ecclesia filij Dei, &
scholis omnibus utilissimè meriti, D. Christiani Ege-
nolphi, viros doctos et honestos, in excudendis nostris
opusculis scholasticis, pro vestra humanitate & pietate adiuvetis.
Maximè verò oro, ut hoc faciat in enarrationibus hisce sacrosan-
cti Psalterij Davidici, neq; cum illorum detrimento editionem ea-
rum, antequam exemplaria omnia distraxerint, repetatis. Optimi
viri & benemerendi de scholis studiosi, non mediocres sumptus, quod
facile aestimare potestis, in prima hac editione, quæ & difficilior fuit,
et maiores sumptus postulavit, fecerunt. Certè hic aliquo eos affici
damno, et graue ipsis futurum est, et à Christiana alienū dilectione.
Est profectò grauissima vox D. Pauli 1. Thes. 4. ad omnes pertinens:
*μη κωλύετε τὸ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ ᾠκνῆματι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, διότι ἐκ δυνάμεως οὐδε
ὧντων τῶντων, καὶ οὐκ ἐκ προέπαυσης ὑμῶν καὶ δειμαρτυρίας.* Ne quis opprimat
ac fraudet in negotio fratrem suum: propterea quòd vltor est Domi-
nus de omnibus his, quemadmodum et antè diximus vobis, et testati
sumus. Bene valete, data Lunaburgæ anno 1569. cùm ars vestra ty-
pographica, singulare Dei beneficium, grata mente et voce celebran-
dum, ante annos 129. per Joannem Gutenbergium Argentinensem
inuenta est, & ab eodem Maguntia exculta & polita. Ingens sanè
humana vitæ præsidium, & celebre Germania nostræ ornamentum,
sicut Philippus Beroaldus in Phalæcio canit:

O Germania muneris repertrix,
Quo nil utilius dedit vetustas,
Libros scribere, quæ doces premendo.

Lucas Lossius vestri stu-
diosus, & amans.

M. IOANNIS IRENAEI AD CANDIDVM
& pium lectorem *ἀντάστυχον*. de autore huius
Psalmorum explicationis.

HAE C scripsis pueris autor, quos Christus amavit,
Ad se quos placida voce venire iubet.
Tunc veniunt autem, discunt ubi verbi salutis
A teneris sacro, cum pietate, libro.
Talis hic auxilio Psalmorum est pneumatis almi
Explicitus, docta simplicitate, liber.
Est mens auctoris variè per sepe reducta,
Inceptum ut sanctum linquere vellet opus:
Quid tu doctorum post commentaria scribes
Tot? quid es immensum tam subiturus onus?
Consilio à sancto labor hunc non terruit ingens.
Non voces hominum, aut mens male grata virum.
Ἰσχυρὰ τῷ πνεύματι scripsit, sed qua tamen ipsos
Multa queant iuvenes, multa docere senes.
Deditus est pueris autor, talisq; manebit,
Sic fuit, & senuit, sic moriturus erit.

DE PSALMORVM AVTORE DAVI-
de, Rege et Propheta populi Iudaici.

PSALMORVM, exceptis paucis, omnium au-
tor est Dauid, Propheta, & Rex secundus in Iu-
da & Israël, extincto Saul, filius Isai ciuis Bethle-
hemitici, natus ex stirpe seu tribu Iuda filij Ia-
cob Patriarchæ, ex cuius familia Messias pro-
missus Redemptor humani generis nasciturus
erat, iuxta promissionem Genes. 49. Non auferetur sceptrũ de
Iuda, neq; doctor de foemore eius, antequam veniat Siloh, in
quem gentes sperabũt. Electus autem fuit in regem ex pasto-
re, quem Saul illiusq; aulici, cùm optimè meritis de illo & to-
to regno Israëlitico esset, persecuti sunt, & multipliciter infi-
diati vitæ eius, sicut liber secundus Regum, eiusq; tota historia
testatnr. In hac sua persecutione Psalmos hosce composuit, à
Spiritu sancto motus, quibus vel petit auxiliũ & defensionem
contra Saul, eiusq; aulicos hostes vel manifestos, vel sycophan-
tas, Achitophel, Doeg, Semei, &c. vel agit gratias Deo pro libe-
ratione & alijs beneficijs, vel vaticinatur de venturo Messia,
deq; eius passione, resurrectione & ascensione in cœlum, de æ-
terno regno & beneficijs æternis concionatur, & hortatur po-
pulum suum, & totam Ecclesiam, ad agnitionem, fidem, inuo-
cationem

cationem & celebrationem veri & æterni Dei, qui se patribus patefecit, edidit promissionem de mittendo Messia, elegit & defendit populum Israël contra hostes in Aegypto, in deserto, in terra Chanaan, & sæpe alias, vsq; ad aduentum Messia, deq; alijs multis, adeoque omnibus religionis Christianæ articulis spiritu Prophetico concionatur & prædicit, precatur veniam suorum peccatorum, & idem vt alij suo exemplo faciant, hortatur omnes agnitione & fiducia Mediatoris. Ita vt Psalterium meritò sit & dicatur parua Biblia, id est, compendium breue librorum quinque Moyfi, & scriptorū Prophetarum, in quibus duo præcipue Prophetæ agunt. Nam vel de persona Messia, quòd verus sit Deus & verus homo, assumpta humana natura ex virgine, de regno eius æterno seu Ecclesia colligenda voce Euangelij eius, per totum mundum ex gentibus & Iudæis, & meritis eius æternis instinctu spiritus sancti vaticinatur, vel tradunt legem, addentes exempla obedientiæ & præmiorū eius, vel inobedientiæ & poenarum hostium Ecclesiæ. Estq; David typus seu figura Christi, & persecutionū & ærumnarū, passionis & mortis eius. Item Ecclesiæ, & omniū piorum, qui in hac vita subiecti sunt, sicut David, cruci & persecutionibus omnis generis. Ex his ita breuiter dictis excellentia & utilitas Psalmorum æstimari potest, quarum vtraq; ad diligētem & assiduam Psalmorum lectionem & meditationem adolescentes & pueros, adeoque omnes Christianæ professionis & cœlestis doctrinæ verè studiosos, adhortari debet. Vixit autem David annos 70. & regnavit annos 40. vt scribitur 2. Reg. 5. ornatus à Deo multis & admirandis victorijs, quæ fuerunt testimonia præsentia Dei in hoc populo, & promissionis de Messia, quæ ad ipsum reposita est, in regem vnctus est à Samuele anno ætatis 20. gubernator quarti millenarij, cum suis posteris, vsque ad Christum filium & hæredem, gubernatorem Ecclesiæ æternam. Regnare coepit annos natus 30. Psalterij natiuitas fuit, vt testatur Lutherus, anno circiter eius inaugurationis ad regnum 24. Iosephus de morte & virtutibus Dauidis, ita scribit libro antiquitatum Iudaicarum 12.

IOSEPHVS LIB. VII. ANTIQVITATVM

Iudaicarum cap. 12. de virtutibus, morte & opibus Dauidis.

*D*aulò autem post Dauid accedente ad senium morbo, videns iam instare sibi mortem, accito Salomone sic illum est affatus: Ego, fili, fato vocante, ad patres meos abeo, & viam omnibus qui nunc sunt, quæ post erit, communem ingredior: quam remetiri non licebit, nec quid in hac vita geratur reuifere. Quapropter viuens adhuc & morte vicinus iterum atque iterum te moneo, quæ & antè consului, ut iustus sis erga subditos, & pius erga Deum, qui te hoc regno cohoneftauit, utq; custodias præcepta eius & leges, quas nobis per Moysen demisit, et caue ne vel gratia, vel assentatione, vel cupiditate, aliâ ue affectione ad neglectum earum deflectas. Nequaquam enim Dei fauorem poteris retinere, nisi seruatis eius legibus, alioqui suam prouidentiam à te auertet. Quod si talem te erga eum exhibueris, qualem decet, & qualem optamus, efficies ut regnum in familia nostra maneat, & nulla unquam alia domus, præter nostram, in Hebræos denominationem obtineat. Memento etiam iniquitatis Joabi, qui propter emulationem duos duces iustos ac bonos interemit, Abenerum Neri filium, & Amasam filium Jethranis: in eum tuo arbitratu animaduertes, quâdoquidem hætenus pœnam euasit, quod me ipso esset potentior. Commendo tibi etiam Berzellai Cialadite filios, quos mea causa omni honore ac studio prosequeris, non conferens in eos beneficium; sed referens pro officijs, quæ pater illorum in me exulè liberaliter cõgessit, & per quæ nos sibi debitores effecit. Præterea Gere filium Semeim Beniamitam, qui me pulsum multis affectibus conuulsum, quando castrum petebam, moxq; ad Jordanem occurrere fidem incolumitatis tunc à me impetrauit, nunc occasionem rationabilem nactus punito. His mandatis filio de Repub. & amicis, et eis quos punitos volebat, expirauit, exactis septuaginta vitæ annis, postquam regnasset apud Hebronem tribui Juda imperitans annos septem, et menses sex. Hierosolymis verò vniuersæ regionis Rex annos triginta tres, vir optimus et omnibus virtutibus præditus, quas regem tot gentium incolumitati prospicientem habere oportebat. Nam fortis erat, ut nemo alius, et in certaminibus pro subiectorum

iectorum tutela susceptis primus se periculis obiciebat, exemplo suo
 militem ad præclara facinora excitans, & non tanquam Dominus
 pro imperio ad officium cogens. Idem in consilijs prudentissimus, &
 egregie callens, quid in præsens, quidue in futurum conducirer: ad
 hæc sobrius, mitis, benignus erga calamitosos, iustus, humanus, quæ
 quidem præcipue sunt regum virtutes. Nec in tanta potestate un-
 quã ab æquitate deflexit, nisi quod ad Vriæ uxorem attinet. Tantas
 præterea diuitias heredi reliquit, quantas nullus alius Rex, vel He-
 braeorum vel aliarum gentium. Sepeliuit autem eum filius So-
 lomon Hierosolymis magnificè, præter solennia illa, in re-
 gum funeribus, illatis etiam in monumentum
 eius maximis diuitijs, &c.

In Psalmos Davidis Periocha.

Pneumatis hæc motus diuinus numine Dauid,
 Clarus Iessæus psallebat carmina vates,
 Ter quinquagenos numero canit ordine Psalmos,
 Milleq; bis versus, sexcentos sexque recludit.
 Plurima Christiados fidei mysteria pandens,
 Christi ceu coram steterit spectator, in illis
 Describit questus patientis, vulnera, mortem,
 Verba Dei celebrat, solatur tristia corda,
 Confugere ad Dominum cunctis iubet atq; periclis,
 Hortaturq; Deo seruatos dicere grates,
 Deq; suo queritur lapsu, multisq; periclis.
 Hostibus infestis, Semei, Saul, Ahitophelq;
 Atq; Doeg, pœnas & tristia fata precatur,
 Quique alij gaudent cœtus læsisse piorum.
 Et canit æthereo Domino præconia laudis,
 Atque suo exemplo crebro monet edere mœstos
 Ad Dominum cœli, fidenti pectore, vota,
 Sub cruce diuinam iubet expectare salutem,
 Talia Pindarico diuinus carmine Dauid
 Sydere afflatus cantauit pneumate Psalmos,
 In quibus est torum mira breuitate repostum,
 Quicquid habent multis doctrinæ Biblia sacra.

D. AV-

D. AVGVSTINVS IN PROLO-
go Psalterij.

Psalmodum liber quæcunq; vtilia sunt ex omnibus continet, futura prædicit, veterum gesta commemorat, legem viuentibus tribuit, gerendorum statuit modum, & vt breuiter dicam, communis quidam bonæ doctrinæ thesaurus est, apta singulis necessaria subministrans.

COMMONEFACTIO DE QVINQVAGE-
nis tribus, in quas veteres interpretes Psalterium
totum commodè & eruditè partiti sunt.

Psalmi numero sunt centum & quinquaginta, quos veteres interpretes distinxerunt in Quinquagenas tres, iuxta versiculum:

*Ter quinquagenos David canit ordine Psalmos,
Versus bis milli, sexcentos sex canit ille.*

Primam Quinquagenā finierunt in Psalmo pœnitentiali: Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Secundam, Psalmo: Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.

Tertiam, in Psalmo: Laudate Dominum in sanctis eius. Cuius distinctionis causam & ordinem sumpserunt à triplici statu electorum, quo ad vitā æternam tendūt & perueniūt.

1. Pœnitentium, qui agnoscentes peccata sua, eorum petunt condonationem, & defensionem sui contra hostes corporales & spirituales.

2. Iustificatorum, qui fructus pœnitentiæ edunt, implorantes misericordiam Dei, & timentes iudicium.

3. Glorificatorum, qui in vita æterna laudant & celebrant Deum, vt in Psalmo vltimo: Laudate Deum in sanctis eius.

Nos tamen secuti sumus partitionem interpretum recentiorum, qui ordinem Hebræorum secuti. Psalmum 9. Confitebor tibi Domine, in duos diuidūt, in versu: Vt quid recessisti longè? vel: Quare Domine stas à longè? Ita vt faciant quinquagesimum incipientem, Fortis Deus Dominus, &c.

PSAL-

PSALMORVM DAVIDIS

VIDIS PROPHETAE, ET REGIS IVDA II.
EXPOSITIO SCHOLASTICA, IN QVA TITVLI, ARGV-
menta, Oeconomia textus, & phrascs, additis præci-
pui doctriinis & obiectionibus, cum earum so-
lutione, perspicuè & breuiter ex-
plicantur.

AVTORE LUCA LOSSIO,
Lunaburgensi.

QVINQVAGENA PRIMA.

Observationes in lectione Psalmorum & scripto-
rum Prophetarum, tres.

N Psalmis & scriptis
Prophetarum sæpe
præteritum verbum
ponitur pro futuro,
vt Psalmo 22. Fode-
runt manus meas, &
pedes meos: pro, fo-
dient. Interdum pro
præfenti, vt Psalmo 1. Beatus vir, qui non
ambulat, stetit, sedit: pro, ambulat, stat,
sedet. Futurum indicativum sæpe ponitur
pro imperativo vel deprecativo, vt: Dili-
ges Dominum Deum tuum, pro: dilige. Do-
mine, aperies labia mea: pro, aperi.

1. Sæpe fit subita personæ mutatio, vt: Do-
mini est salus: & supra populum tuum be-
nedictio tua. Item Numerorum: vt, Eripe
me Domine ab homine malo, à viro ini-
quo eripe me, qui cogitauerunt &c.

2. Sub persona conquerentis de suis perse-
cutionibus, & petentis auxilium Dei, sæpe
intelligitur Christus seu Messias, cuius fi-
gura seu typus David fuit. Item, tota Eccle-
sia, cuius caput est Christus, pij seu creden-
tes, eius membra. Interdum igitur loqui-
tur in Psalmis David, interdum Christus,
aliquando Ecclesia, & pij.

Quid Psalterium & Psalmus.

Psalterium instrumentum est musicum,
quod in Psalmis decachordum nomi-
natur, quo David Psalmos suos decan-
tare, seu ludere, solitus est. Psalmus dicitur
cantus seu hymnus, à *ψαλμος*, id est, cano.
Vocauit autem David Psalmos, sicut ceteri
Prophetae suos libros, verbum Domini, vi-
sionem, & prophetiam, Hebræi librum

laudum vocant. Sunt autem præter Dau-
idem, autores Psalmorum Asaph, Idithum,
&c. in quibus appellationibus seu titulis,
hæc nomina sunt datiui casus, vt Psalmus
David, hoc est, Davidi, Asaph, Asapho, Idi-
thum, Iditho, scilicet reuelatus seu patefa-
ctus per reuelationem Spiritus sancti, cuius
instinctu David, & ceteri Prophetae loquu-
ti sunt, & prophetauerunt, sicut inquit D.
Petrus, 2. Petri 1. Non voluntate hominis
allata est olim prophetia, sed à Spiritu san-
cto impulsu, loquuti sunt, sancti Dei homi-
nes.

Partitio seu distributio Psalmorum, autore
Doct. Mart. Luthero.

Psalmi sunt quintuplices.

Vaticinia seu prædictiones de Christo &
Ecclesia, seu pijs, quid ipsis euenturum sit,
in hac vita & futura, ad quos referuntur pro-
missiones bonorum facta pijs, & commi-
nationes pœnarum, impijs & hostibus Chri-
sti, eiusque Ecclesiae.

Doctrinales, qui docent, quid agere &
omittere debeamus, iuxta præscriptum ver-
bum Dei, eiusque voluntatem, ad quos refe-
rendi sunt, qui damnant doctrinas huma-
nas, & commendant verbum Dei.

Consolatorij, qui consolantur, & confir-
mant afflictos & pusillanimes, & contrà
comminantur tyrannis pœnas, eosque repre-
hendunt & damnant. Huc pertinent, qui ad
hortantur ad patientiam sub cruce.

Precationes, quibus precamur & inuo-
camus Deum in omnibus necessitatibus,
ærumnis, & periculis, & corporis & animæ:
huc referuntur, qui conqueruntur de ho-
stibus, dolent & tristantur.

Gratiarum actiones, qui agunt gratias
Deo, pro acceptis beneficijs omnis gene-

ris, pro consolatione, liberatione ex periculis, & mitigatione calamitatum. Huc pertinent, qui agunt gratias Deo, eumque laudant, qui præcipui sunt, & plurimi, unde & Hebræi Psalmos vocant, Sephar Tehilim, hoc est, Librum laudis, seu gratiarum actionis, ein Lobebuch oder Dandbuch.

Versus
sunt 6.

PSALMVS PRIMVS,
EIVSQUE EXPOSITIO.

ARGVMENTVM.

Primus Psalmus est doctrinalis, generis demonstratiui, seu didascalici, docens sub nomine Beati viri, quæ sit vera Ecclesia, scilicet seiungens se ab impia multitudine seu cœtibus hominum impiorum, audiens, discens & amplectens incorruptum verbum Dei, cuius consilia & actiones omnes sunt felices: Et, quæ sit falsa Ecclesia, videlicet, quæ verbum Dei odit, contemnit & persequitur, cuius opera & consilia sunt infelicia. Estq; simul Psalmus adhortatio ad studium & meditationem verbi Dei, & consolatio sumpta à successu seu felicitate Beati viri seu Ecclesiæ. Quidam tradunt primum Psalmum esse quasi præmium, seu titulum totius libri, eiusq; authorem esse non Dauidem, sed Hesra. Sunt autem duæ præcipuè partes.

1. Descriptio beati viri, seu ecclesiæ, sumpta à notis, primum à seiunctione ab impijs peccatoribus, & derisoribus veræ doctrinæ: secundò à studio verbi Dei: tertio, à prosperitate consiliorum & actionum.

2. Est descriptio falsæ Ecclesiæ, seu cœtus hominum impiorum contemnentium verbum Dei, ab eius infelicitate & interitu, per antithesin veræ Ecclesiæ.

Prima pars Psalmi, descriptio Beati viri
seu veræ Ecclesiæ.

L *Beatus vir, qui non ambulauit (abiit) in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentia (derisorum) non sedit.*

Eobanus.

Felix, o nimium felix, qui facta malorum

Impia conspiciens, noluit vlla sequi.

Cui via displicuit pro veris falsa sequenti ñm,

Perditus incautum ne graderetur iter.

Qui neq; conscendit damnoſa fulcra cathedra

Quam derisorum turba maligna tenet.

Descriptio Ecclesiæ nraſ aq̄aigeon p̄ yau.

717, qualis nam sit, videlicet, quæ se non adiungit multitudini impiorum, neque approbat eorum consilia, opprimendi veram Ecclesiam, neque sequitur viam, seu instituta, & mores peccatorum indulgentiam, enormibus peccatis, contra conscientiam, nec adiungit se doctoribus pestiferæ doctrinæ, & deridentium veram doctrinam & veros cultus.

Beatus vir] Propositio est, talem virum beatum & felicem esse, & in hac vita, & post mortem heredem fore æternæ beatitudinis, contra iudicium humanæ rationis, cui videtur miser & infelix, qualis est promissio, Matth. 5. Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum cœlorum. In Hebræo legitur, Beatitudines seu laudes viri, qui non abiit, sunt.

Abire & ambulare, est viuere, sequi & approbare consilia, studia & actiones impiorum. Impij dicuntur, qui carent vera notitia Dei & mediatoris, non timent Deum, neque diligunt, non inuocant notitiam & fiducia Mediatoris, sicut de gentibus inquit Apostolus ad Ephesios 2. Eratis in tempore illo sine Christo, Deoque carentes in mundo. Et Psal. 14. Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.

Via] significat institutum & rationem viuendi.

Peccatorum] qui externis & enormibus peccatis contra conscientiam publicè & securè indulgent, eisque delectantur, quales sunt meretrices in Euangelijs, de quibus dicitur: Peccator cum in profundum venit, contemnit.

Cathedra pestilentia] καθεδρα, significat consessum & sedem hominū profitentium pestiferam doctrinam & cultus, deridentium, contemnentium & calumniantium veram doctrinam, eiusq; doctores & professores. Estque amplificatio in verbis ambulare, quod minus est, Nam ambulantes adhuc cito discedere possunt, & relinquere cōuentus improborum. Qui stat, difficilius mouetur & discedit. Qui sedet, omnino iam acquiescit, approbat, & obfirmatus defendit: & præterita verba pro præsentibus usurpatur, phraſi Hebraica, ambulat, stat, sedet. Diserte autem inquit, virum pium non stare & sedere in via peccatorum, in cathedra derisorum, hoc est, non permanere, etiam si interdu incidat & labatur, sed resurgere & discedere ab impijs, sicut inquit Salomon: Septies in die cadit iustus, & resurgit: quæ summa est piorum consolatio.

Est & amplificatio in nominibus impiorum, qui absque cognitione veri Dei peccant, & tales sunt peccatores, qui conscientiam

scientiam, contempto Deo, quem norunt, eiusque comminationibus, peccatis indulgent.

Derisores] Spötter / die es vor eiteler nartheit halten / was Gott redt vnd thut. Derisores, qui non tantum impiè & malè viuunt, sed etiam veram doctrinam superbè derident & blasphemant, vt Epicurei inter gentes, Scribæ & Pharisei inter Iudæos. Cæterum, vt & illud moneamus rudiores, est in hac in definita Psalmi propositione subiectum, Vir qui non abiit &c. continens actus & officia propria pij hominis: Beatus autem prædicatum, continens viri beati successus, quos similitudine sumpta à palma perpetuo vi-
rente ponit ante oculos, & exponit.

II. *Sed in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte.*

Eobanus.

Huius erit Domini lex infinita voluptas,
Quam labi ex animo tempora nulla sinent.

Descriptio beati viri, seu Ecclesiæ, qualis sit, & quid faciat, per antithesin seu contrarium, à desiderio eius, voluntate, studio, & assidua ac diligenti meditatione, cogitatione & exercitio verbi Dei.

Lex Dei, Hebraicè Thora, significat ordinationem Dei, & decretum seu statutum. Complectitur autem totam scripturam sacram, ipsam legem promulgatam per Moysen & scripta Prophetica & Apostolica, quæ legis diuinae sunt explicatio.

Domini] in Hebræo est Iehoua, tetragrammaton nomen Dei ineffabile, vt Iudæi tradiderunt, proprium ipsius Dei nomē, non commune cum creaturis, existentiam dicās, sicut Deus inquit ad Moysen: Ego sum, qui sum, hoc est, sum æternus, solus per me existens ab æterno, non ab alio originem & existentiam habens. Septuaginta interpretum, quod deinceps ubique in Psalmis obferuandum est.

Voluntas] hoc est, desiderium, voluptas ac vnica delectatio.

Meditabitur] hoc est, diligenter perpendet, cogitabit, audiet, leget, discet, exercebit & diligit præ omnibus bonis huius vitæ.

Die ac nocte] hoc est, iugiter & assidue.

III. *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum*

dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur.

Eobanus.

Hic erit assimilis grauidæ sua brachia palma,

Quæ stat ad vndantes iussa virere lacus.

Est hæc descriptio beati viri, ab euentis felicibus, hoc est, operibus & successibus prosperis, quæ cõparatur vir beatus arbori fructiferæ, palmæ scilicet, vel oleæ plantatæ iuxta fluuium, quæ sicut semper floret & fructus tempestiuos edit, etiam in summo æstu: ita quoque vir ille beatus & pius, opera bona per Spiritum sanctum & fidem profert, quotiescunque offertur illi bene operandi occasio, & successus prosperos habet in omnibus consilijs & actionibus. Ita inquit Christus Matth. 7. Bona arbor bonos fructus facit. Et Psalm. 91. Iustus vt palma florebit. Estq; hæc ratio, cur virum fugientem impiorum, peccatorum & derisorum verè doctrinæ, confessum, consilia, actiones & studia, beatum pronunciat, quia inquit: Et erit tanquam arbor fructifera, utilis omnibus, & successus habebit felices, quæcunque instituit & agit.

Lignum] id est arbor, phrasi Hebraica.

In tempore suo] hoc est, oblata occasione benefaciendi proximo, vel confitendi veræ doctrinæ in persecutionibus. Fructus sunt bona opera, & virtutes omnis generis. Galat. 6. Folium est vera doctrina.

Non defluet] id est, non decidet aut marcescet. *Prosperabuntur*] id est, consequentur prosperum & felicè successum, seu euentum. *Suo tempore*] etiam si aliquandiu videatur infelix & desertus à Deo, & floreat ac felices sint impij. Plantata est hæc arbor ab ipso Deo, non à seipso, hoc est, inserta Ecclesiæ, & fructifera facta per Spiritum sanctum, qui per fluuiū intelligitur, & fidem, quæ per bona opera est efficax.

Altera pars, descriptio hominis impij,
& falsæ Ecclesiæ.

Non sic impij, sed tanq̃ puluis, IIII.
quæ proicit ventus à facie terra.

Ideo non consistent impij in V.
iudicio, neque peccatores in consilio iustorum.

Eobanus.

Impius vt palea sic euanesce in auras,

Et nunquam poteris certus habere locum.

Descriptio est ex antithesi, seu à cōtrario viri seu hominis impij, & falsæ Ecclesiæ, ab eius infelicibus studijs, abiectiōe ex cœtu piorum & æterno interitu. Comparat eum pulueri seu paleæ minutissimæ, quam ventus agitat, & in aëra dispellit.

Nō sic] sunt felices impij, sicut vir pius. In Græco, propter maiorem asseuerationem, repetitur particula: non sic, vt *ὅχι ὅτως οἱ ἀσεβεῖς, ὅχι ὅτως*. Pulvis] *χρῶς*, in Hebræo est moz, quæ vox, vt inquit Felix, non propriè puluerem significat, Staub/ sed leuissimum illud purgamentum, quod dum triticum ventilatur, in altum à vento leuatur, & circumuoluitur, seu paleam minutissimam, *Eab oder sprew*/ cui comparat primūm impios, quia sunt prorsus, vt paleæ, inutiles. Deinde, quia citò pereunt, sicut paleæ à vento dispelluntur in aëra. Ita sæpè alibi impij comparantur paleis, vt Psalmo 35. Fient tanquàm pulvis seu palea, ante faciē venti. Et Esaia 7. Persecutionem patientur sicut paleæ, à facie venti. Et Matth. 3. inquit Baptista de impijs: Cuius (Messiæ) ventilabrū in manu ipsius, & repurgabit aream suam (Ecclesiam) & congregabit triticum (pios) in horreum (in vitam æternam) paleam autem (impios) exuret igni inextinguibili. In Græco additur explicatā sententiæ gratia, *ὅχι πρὸς ὅπως ὁ γῆς*, id est, à facie terræ.

Non consistent] non stabunt cum iustis, seu permanebunt, sed separabūtur à cōsortio, seu cœtu piorum, sicut paleæ separantur ventilando à tritico: primūm in hac vita, quia ad nullam functionem seu ministeriū Ecclesiæ admittuntur. Deinde in nouissimo die Christus impios à pijs, tanquàm pastor arietes ab agnis, segregabit, abijciens eos in æternos cruciatus. Matth. 25.

Non consistent] hoc est, non poterunt stare in iudicio, cum Deus eos verbo suo iudicabit & damnabit, conuictos etiam propria conscientia. Vetus textus habet: Non resurgent in iudicio, quod non intelligēdum est de generali resurrectione corporum, futura in nouissimo die, in quo pariter iusti & iniusti resurgent, sed de impietate, à qua nō resurgunt impij obstinati, neq; proprio iudicio, neq; Dei accusantis & damnātis eos.

In iudicio] Luth. *Gerichte/ das ist/ sie werden weder ampt haben/ noch sonst in der Christen gemein bleiben/ ja sie verwebē sich selbs/ wie die sprewer vom Korn.*

Neque peccatores in consilio iustorum] Repetitiō est Hebraica, qua idem bis repetitur. Concilio seu congregatione. In Græco est *βουλῆ*, quæ vox vtrunque significat, consilium, & locum seu sedem, in qua cōsiliij capiendi gratia conuenitur.

Epiphonema seu conclusio Psalmi.

Quoniam nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. Eobanus.

Nouit enim Dominus iustos, & vota piorum,

Quorum audita iustas percipit aure preces.

Sed cadet, & penas dabit impijs omnia, & horum

Omne, quod instituent, dissoluatur opus.

Epiphonemate Psalmum cōcludit, quod confert vtroq; iustos & iniustos, eorumq; consiliorum & actionum cōtrarios exitus, seu euentus, per antithesin, iustorum felices, quia Deum habent defensorem & fauentem: iniustorum infelices, quia Deum habent iratum & punientem.

Dominus nouit viam iustorum] id est, approbat, iuuat & secundat. Nam verba notitia apud Hebræos etiam affectum, seu motum animi significant. Sic Deus nosse iustos dicitur, hoc est, diligere, exaudire, defendere & iuuare. Non nosse impios, hoc est, negligere, deferere & à se reijcere. Ita inquit de hypocritis Matth. 7. At tunc confitebor illis, nunquàm noui vos. Et Matth. 25. de virginitatibus fatuis: Amen dico vobis, non noui vos. Alioqui Deus nouit pariter iniustos & iustos, qui & quales sint.

Viam] id est, institutū, cōsilia & actiones. Iter impiorum peribit] hoc est, omnia eorum instituta, cōsilia, & actiones non sortientur felicem euentum, atque illi ipsi tandem interibunt, & in nihilum rediguntur.

DOCTRINAE.

1. Quenā sit vera Ecclesia, ea scilicet, quæ audit, discit, & amplectitur doctrinā Euangelij de exhibito promisso Messia Iesu Nazareno, crucifixo & resuscitato à morte, vero Deo & vero homine, eiusq; æternis beneficijs, & de legitimo & integro vsu Sacramentorum, abiq; fanaticis opinionibus de Deo & cultibus, sicut inquit Christus Ioannis 10. Oues meæ vocem meam audient. Et Ioan. 14. Si quis diligit me, sermonem meum seruauit, hoc est, amplectitur veram doctrinā de Deo & mediatore, fide & bona conscientia, & eam profitetur & propagare studet.
2. De vera beatitudine & felicitate, quæ est audire, discere, & meditari assidue, cum voluptate, verbum Dei, contra mundi opinionem existimatis beatitudinem esse possidere ingētes opes, viuere in delictijs & voluptatibus, potētem esse & gloriosum in hoc mūdo. Ita inquit Christus Luca 11. Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.
3. Sola pietas, quæ est vera cognitio Dei, eiusq; voluntatis, & fides, quæ efficax est per bona opera, quæ ornabuntur præmijs corporalibus

poralibus & æternis, sicut inquit Paulus, 1. ad Tim. 4. Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens presentis vitæ, & futuræ.

4. Impietas cōtrā nemini prodest, sed obest omnibus, & ad interitum perducit.

OBIECTIO.

Ecclesia & pij in hac vita sunt contempti, opprimuntur cruce & afflictionibus.

Impij contrā florent, sunt diuites, potentes, affluunt voluptatibus.

Ergo promissio Psalminon est vera.

RESPONSIO.

Loquitur Propheta de vera felicitate, & beatitudine Ecclesiæ, eiusq; conseruatione in hac vita, etiam si prematur cruce, & quædam mēbra trucidantur, quæ in æterna vita recipient præmia, sicut Christus, Matt. 5. inquit: Merces vestra copiosa erit in cœlo. Sūt enim promissiones de bonis corporalibus conditionales.

Precatio, in hunc Psalmum, doctissimi viri

D. Victorini Strigeli.

Ago tibi gratias, o æterne Pater domini nostri Iesu Christi, quod me miserum peccatorem ex regno tenebrarū transulisti in regnum lucis filij tui, & me segregasti à societate idololatrarum, & parricidarum, qui vnum hoc dies noctesq; meditantur & moliantur, vt veritate opprimāt, & pios Evangelij Ministros, & Principes fouētes pia studia veræ doctrinæ interficiant. Da, vt deinceps, ad omnem æternitatem, contagia impietatis & scititæ hostium Evangelij vitare possim, & dicere cum Dauide: Cum impijs nō sedabo. Lauabo inter innocētes manus meas, & circundabo altare tuum. Domine, ne perdas cum impijs animam meam. Fac me, Domine, palmam florentem & frugiferam, in tuo plantario, fac me vas misericordiæ, & organum tibi placens, & salutare nō modò Ecclesiæ tuæ, sed etiam animæ meæ, nec me abijcias inter vasa iræ, seu paleas destinatas æternis flāmis. Deniq; non sinas lucem tuæ doctrinæ extinguī, sed accende in nostris & multorum mētibus, veram inuocationem, ac propter tuam gloriam tua iustissima ira deleas Epicureos omnes, & similes, qui, vocem Evangelij tanquā fabulosam deridere, sapientiam esse ducunt. Tales furias, Deus æterne Pater domini nostri Iesu Christi, conditor generis humani, & ecclesiæ tuæ, vbiq; deleas & perdas. Amen.

PSALMVS II.

ARGVMENTVM.

Secundus Psalmus est prophetia de Messia venturo, quis sit, æternus & vnigenitus filius Dei patris, quod sit eius regnū,

& quā latè illud se extendat, & quomodo beneficiorū Messia efficiamur participes, per fidem scilicet & obedientiam erga eius doctrinam. Sunt autem tres partes.

1. Exordium, quo increpat hostes, quæres causam furoris ipsorum, & persecutionis Messia, eorumq; cōsilia & conatus perendi Christum eiusq; doctrinam fore irritos, cuius status est iudicialis: an rectè faciant persequentes Christum.

2. Est narratio de persona Messia, eiusq; regno spiritali & æterno, propagando per totum mundum, cuius status est finitiuus.

3. Est exhortatio ad reges & omnes homines, vt osculentur Messiam, hoc est, audiāt, & amplectantur eius doctrinam, status est actio, videlicet vt recipiant Christū, eiusq; doctrinæ obediant, cuius obedientiæ addūtur tres causæ, 1. sumpta est ab utili seu præmijs, 2. ab impossibili, 3. à pœnis, si persequatur Christum. Cæterum Psalmum hunc intelligēdum esse de Christo, non de Dauide, testantur primū Discipuli Christi, Act. 4. qui in oratione sua ad Deum hūc Psalmum citant & accommodant ad Pilatum, Herodē, & Iudæorum principes, & totum populum persequentē Christū. Item D. Paulus Act. 13. 2. Quia hic rex seu Christus vocatur filius Dei, genitus ab æterno Patre. 3. Quia Dominus est vniversi, & possessor hereditatis totius terræ. 4. Quia ipse confringet omnes rebelles tāquam vas figuli. 5. Quia in ipsum confidendum est: quæ omnia Dauidi non conueniunt.

1. Exordium continens increpationem hostium & persecutorum Messia, & pœnarum comminationem, & conatus inutiles.

Quare fremuerunt gentes, & I. populi meditati sunt inania?

Astiterūt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.

Eobanus.

Quis furor in tantam rabiem conuertere Gentes, Quæ potuit fremitus causa fuisse noui?

Increpatio est hostium, & persecutorum Messia, figurata admiratione Prophetæ, de furore & infania omnium hominum, summorum & infimorū, vtriusq; populi, Gentium & Iudæorū, persequentium vnanimiter Christum, qui nemini malefecit, sed benefecit omnibus, quem nō persequi debebant, & à se depellere, sed obuijs vnus, quod dicitur, excipere, venerari, eiq; obedire.

Gentes primū vocat milites Pilati: Populum, ipsos Iudæos: Reges, Herodem, Pilatum, Principes, regum Consiliarios, & Principes Sacerdotum, Caipham, Annam, tempore passionis Christi. Deinde, omnes persecutores & hostes Christi, & Ecclesiæ eius, omnium temporum, infimos & summos, quorum consilia, meditationes & conatus perdendi Christum, eiusq; ecclesiam & doctrinam, affirmat esse & fore inanes & irritos, id quod euētus docuit & docet quotidie. Nam Christus contra hostium suorum expectationem à mortuis resurrexit, & constitutus est Rex ac Dominus omnium, & ecclesia eius durabit, & propagabitur vsq; ad finem mundi. Ita Psalmo 20. dicitur: Cogitauerunt consilia, quæ non poterunt constabilire. Dominum vocat Deum Patrem, qui misit & ordinauit Filium regē ab æterno. Christum vocat Messiam, missum à Patre in mundum, ut sit rex & sacerdos Ecclesiæ, hoc est, redemptor, seruator & mediator. Quærit autem Propheta causam fremitus & furoris hostium aduersus Christum, cum admiratione, ut excitet Ecclesiam ad cogitationem causarum furoris, quæ sunt præcipuè tres.

1. Offendiculum sumptum ab abiecta, & contēpta persona seu specie Messiae, de qua inquit Christus, Matth. 11. Beatus, qui non fuerit offensus per me. 2. Doctrina seu Euangelium Christi reprehēdens & damnans peccata omnium hominū. 3. Diabolus insatiabili odio persequens Christum, ideo excitat potētes huius mundi & sanctissimos, adeoq; omnes impios, summos & plebeios ad persequendum Christum, & delendum eius Ecclesiam, sicut prædictum est Gene. 3. Inimicitias ponam, inter te (serpentem) & mulierem, & semen tuum, & semen illius. Ipsum conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius.

DIVERSA LECTIO.

Fremuerunt, Felix legit ex Hebræo: Tumultuatae sunt, seditione & tumultu congregatae sunt, vel coegerunt. Vatabalus: Ut quid congregant se turmatim, vel cum tumultu conuolant, turmatim cōgregantur. Alij: Fremunt vel frendent. Sunt autē præterita posita pro præsentibus, phrasi Hebraica.

III. *Dirumpamus vincula eorū, & proyiciamus à nobis iugum ipsorum.*

Exhortatio est Prophetae ad pios, ut hostium leges, imperium, mandata, comminationes, & poenas contemnant & abijciāt,

quasi per illa, & omnes difficultates perfruant, easq; effringant, neque cum hostibus consentiant, nam vincula & iugum vocat, Metaphora sumpta ab animantibus, quæ vinculis cōstringi solent, & iugo premi, imperium, leges, statuta, & comminationes potentum, regum, principum, pōtificum, quibus tenere & cogere conantur pios, ut vnā secum Christum persequantur, abijciant & damnent eius doctrinam.

Alij, ut Campensis & Vatabalus, tribuunt hæc verba impijs & hostibus Christi, sese mutuo exhortantibus, ad abijcienda vincula & iugum Christi, hoc est, doctrinam Euangelij, cui obtemperare impij recusant.

*Qui habitat in cœlis, irridebit
eos, et Dominus subsannabit eos.* III.

*Tunc loquetur ad eos in ira
sua, & in furore suo conturbabit eos.* V.

Eobanus.

*Ipsorum tamen ille minas ridebit in anes,
Qui super & cœlos, & super astra sedet.*

Aetiologia, seu ratio est dehortationis Prophetae, ne cum hostibus Christi pij cōsentiant, sed vincula eorum perfruant, & iugum à se abijciāt, sumpta primū ab impossibili, seu irritis eorum conatibus: deinde à poenis, quibus Deus afficiet eos, conatus eorum, diuina sua potentia, infringens & impediens.

Qui habitat in cœlis] Descriptio seu notatio est Dei, qui in cœlis habitat, id est, ubique adest præsens, omnium Dominus & omnipotens, omnia intuens & cognoscēs, quem nemo fallere potest, neq; quicquam cōtra ipsius voluntatem instituere, conari & efficere.

Iridebit & subsannabit eos:] Anthropopathia est, qua Deo, qui est essentia spiritualis, humanis sensibus incomprehensibilis, tribuuntur, ut essentia eius & voluntas aliquo modo à nobis intelligantur, metabra corporea, ut os, oculi, aures, manus, & affectus humani, ut risus, subsannatio, ira. Ostendūtur autem hīc gradus iræ Dei, quæ, cum homines peccata augent, in illisq; perseverāt absq; poenitentia, paulatim magis accenditur, & poenæ augentur, donec Deus impios, non resipiscētes, tandem prorsus extinguat & perdat. Ita hoc loco primū dicitur irridere & subsannare hostes suos, & filij: Deinde conturbare illos in ira & furore suo, reprimens & confundens eorū conatus, & prudentissimè etiam instituta

*Conteres eos virga ferrea, & IX.
tanquam vas figuli confringes
eos.*

Simulque hortatur pios ad prastandam obedientiam Christo, eiusque doctrinam suscipiendam, ab honesto. Honestum enim est & æquum, ut is suscipiatur & agnoscatur rex & Dominus, quem ipse Deus pater constituit & ordinavit.

Ego] Emphasin habet, quasi dicat, qui sum Deus omnipotens, creator cœli & terræ, cuius decreto & voluntati nulla creatura resistere potest.

Constitui] Aliter vñxi. Nam solebant reges, cum creabatur, vñgi precioso oleo seu balsamo. Loquitur autem hoc Deus pater. In Græco est, constitutus sum rex ab eo, scilicet patre, quæ verba sunt filij. Et ita transtulerunt septuaginta interpretes, ut conveniret cum sequentibus verbis filij.

Prædicabo de decreto] Regē, hoc est, Messiam promissum humano generi. Meum] hoc est, quem ego constitui & ordinaui, ut sit rex, eumque diligo, iuvo & defendo. Super montem Sion] hoc est, in Hierusalem, quæ sancta ciuitas dicta est, hoc est, electa à Deo, ut in ea ipse agnosceretur, coleretur & inuocaretur. Accipitur pro tota Ecclesia collecta ex Iudæis & gentibus. Prædicabo] verba sunt filij.

De decreto, quod Dominus dixit ad me] hoc est, de statuto & arcano consilio patris, quod mihi præcepit & mandavit, ut prædicarem primum quod ipsius sum filius coæternus, genitus ab æterno ex ipsius essentia diuina. Deinde, quod me genuit, hoc est, resuscitavit à morte ad nouam & immortalem vitam, quod declaravit me esse filium suum in die resurrectionis, sicut Paulus interpretatur, Actor. 13. inquit: Deponentes de ligno posuerunt in monumento, Deus autem suscitavit eum à morte, sicut in Psalmo scriptum est. Filius Meus es tu, ego hodie genui te. Et totus Psalmus ad tempus reuelatæ salutis, post Christi glorificationem, respicit. Ita & primogenitus ex mortuis dicitur Apocalypsis 1. D. Augustinus intelligit de æterna generatione filij, quem & alij doctores sequuti sunt, sed de vtraque generatione rectè intelligitur, æterna à patre, & resurrectione à morte, qua Christus, qui ante eam tanquam filius hominis visus est humilis & contemptus, declaratus est etiam esse filius Dei omnipotens.

De decreto] Luth. Von einer neuen weise/ das ist die neue lehre des Euangelij von Christo Gottes Sohn.

instituta eorum consilia. Postremò, sicut postea sequitur, non resipiscentes eos tanquam vas figuli, prorsus conterere virga ferrea, & abijcere in æternas pœnas. Ita & Ethnicus scriptor Valerius dixit, lento gradu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatemque supplicij grauitate compensat.

2. Narratio de Messia venturo, quis sit, quod eius regnum, & quàm latè se illud extendat.

VI. *Ego autem constitui regem meum super Sion montem sanctum meum.*

VII. *Prædicabo de decreto, quod Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

VIII. *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.*

Eobanus.

Ipse autem statui regem, Deus inquit, ut esset, Qui nostram in sanctum sceptra Siona feret.

Narratio de Messia mittendo; in qua hæ circumstantiæ quinque considerentur. 1. Quis constituerit Messiam: ipse Deus pater.

2. Vbi constituerit: super montem Sion, hoc est, Primum in Hierusalem, ubi Christus exhibitus est, prædicavit, crucifixus est, & inde resurrectus à morte, & deinde propagatum est Euangelium in vniuersum mundum. Deinde super totam Ecclesiam, collectam ex Iudæis & Gentibus, cuius typus mons Sion in Hierusalem fuit.

3. Quis sit Messias? Aeternus filius Dei patris, à quo ab æterno genitus est, eiusdem essentię & maiestatis, talisque; declaratus per resurrectionem à morte, & donationem spiritus sancti. 4. Quod sit & quale eius regnum? Spirituale scilicet, & æternum, extendens se per totum mundum. 5. Per quid prædicationem Euangelij de Messia, quod is sit filius Dei, redemptor Ecclesię promissus, sicut ipse inquit, se prædicaturum de hoc decreto, æterni scilicet patris, quod ipse sit filius ipsius ab æterno, ex ipso genitus. Continet autem narratio rationes dehortationis de non persequendo Christo, sumptas ab impossibili, & irritis conatibus hostiū opprimendi Christum regem, quē ipse Deus pater constituit: & à pœnis, sicut sequitur.

Postula à me] Inuitatio est dei Patris beneuola ad Filium, qualis esse solet Regum ac Principum, iubentium filiis, aut alijs, quibus fauent, vt quiduis à se petat, & fore voti compotes. Sic Dominus iubet in somnis Salomoni, vt quiduis à se postulet, atq; se id daturum esse, 3. Reg. 3. Et Herodes Matt. 14. iubet filia Herodiadis, vt quiduis à se petat, etiam dimidium Regni, & id accepturam esse. Est igitur singulare testimonium summæ beneuolentiæ dei Patris, erga Filium, quod petenti nihil sit denegaturus, quæ & nostra summa est consolatio.

Conteres eos virga ferrea] hoc est, grauissima & intolerabili pœna, vindicta & plaga afflicta, sicut Assur, Esaia 10. dicitur virga furoris Dei. Et Iob capite 21. queritur virgam Dei non esse super impios, hoc est, non affligi, vt se & alios pios. Confringere vt vas figuli, est ita conterere aliquid, comminueret & redigere in nihilum, vt postea reparari non possit, neque vllus sit eius vsus. Similis formula loquendi est Esaia 10. & Ieremia 19.

- X. *Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram.*
- XI. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore.*
- XII. *Osculamini filium, ne quando irascatur, & pereatis in via. Quia cū exardescet in breui ira eius: beati, qui confidunt in eo.*

Eobanus.

Nunc igitur Reges, respiscite, quærite rectum, Quorum iudicijs terra regenda data est. Felices, quicumque illi confidere possunt, Quo sine non alia est spes rata, nulla salus.

Post descriptionem personæ Messia, eiusq; regni latitudinem, alloquitur Propheta, vel deus Pater per apostrophem Reges terræ & iudices, hoc est, omnes magistratus & potentes, exhortas eos ad obediendum huic Regi, & ad audiendam & amplectendam eius doctrinam, ab ira Dei, vt dictum est, & pœnis, quibus afficientur repugnantes huic regi.

Reges & Iudices, vocat Magistratus omnes, quos ideo præcipue hortatur ad obedientiam Messia, primum quod hi maxime persequi & odisse solent Christum, quod historia testatur omnium temporum. De-

inde, quod populus seu subditi mores & studia Principum imitantur, sicut dicitur: Talis est ciuitas, quales sunt principum mores. Et Poëta inquit:

Regis ad exemplum totus componitur orbis, Vtq; ducum lituos, sic mores castra sequuntur.

Intelligite] hoc est, estote prudentes, recte iudicate, respiscite in tempore, & desinite tumultuari & persequi Christum, discite quod ipse sit constitutus rex à patre.

Erudimini] hoc est, castigamini, finite vos erudiri & castigari verbo Dei, reprehendi vestra peccata, consilia & conatus impiorum.

Seruite Domino] hoc est, præstate obedientiam Messia, in timore, agnoscetes vestra peccata, & conatus impiorum & consilia persequendi Christum. *Seruite Domino*] Luther. *Dienet dem Herren/ seide gehorsam/ vnderthenig.*

Exultate] hoc est, letamini, consolantes vos beneficijs Messia, & credite in ipsum. Nam vtrunq; complectitur, fidem & effectum fidei, exultationem scilicet, seu læticiam acquiescentem in Deo. Addit autem, in timore & tremore. Quia vult Deus agnoscere & deplorari immundiciem, & indignitatem nostram. Ita inquit D. Paulus Philippen. 2. Cum metu & timore operamini salutem. Est enim magna imbecillitas humana, multiplices insidia Diaboli, & fallax mundus, vnde alibi inquit: Qui stat, videat ne cadat. Quæ dicuntur contra securè indulgentes peccatis.

Osculamini filiū] hoc est, agnoscite & excipite amanter Messiam filiū, eiq; vos subijcite, & obedite. Sumpta est phrasis vel à mutuo sese in cōgressu excipientibus osculo, quod quasi offert nobis filius Dei suauissimum, cū inquit Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Vel ab illis qui osculando Regum & Principum manus, se ipsorum testantur esse subditos, & promittunt ipsis obedientiam. Felix & Hieronymus legunt: Osculamini Filium, vsitatus textus habet: Apprehendite disciplinam, hoc est, castigationem & doctrinam, scilicet ipsius Filij. Nam hic genitiuus omnino videtur omissus incuria librariorum, quia in Hebræo legitur Bar, quod filium significat. Transfertur etiam ex Hebræo, Adorate, desiderate, amate, & diligite Filium. Lutherus: *Äßset den Sohn/ huldet dem Sohn.*

Nequando] Ratio est exhortationis, sumpta ab ira Dei patris & ipsius filij, seu pœnis & interitu impiorum, si non respiscant. *Irascatur*] scilicet Deus pater, vel potius ipse Filius, vt eius diuinitas (vt Felix inquit) appareat.

In via]

IN PSALMV M DAVIDIS I.

9

In via] hoc est, in studijs vestris, institutis, consilijs & conatibus impijs: vel ne pereatis de via, hoc est, tollamini è medio, & funditus extirpemini, quod Germani dicunt: *Auff dem wege bringen / oder weg raumen.* Felix legit, ne amittatis viam, hoc est, veram rationem consequendi salutem, vel ipsum Christum, qui est via, veritas & vita, vt ipse inquit Ioan. 14. In textu veteri ex Græco additur, de via iusta, hoc est, iustorum, hoc est, de via æternæ iustitiæ & vitæ. Vatabalus interpretatur, propter viam, id est, impium viuendi modum, vel ne pereat via vestra, sicut alibi dicitur: Via impiorum peribit.

Pereatis in via] Luth. *Auff dem wege / das ist / in ewer weise vnd wesen.*

Exardescet] id est, accedet, Metaphora sumpta ab incendio, quod cum inualuerit, facile extingui non potest. Item Psalm. 77. inquit Propheta: Non accedet Deus totam iram suam. *In breui*] hoc est, subito, exopiscit ira Dei, quæ vel minima etiam homini est intolerabilis.

Beati omnes] Epiphonema est, seu acclamatio, qua pronunciantur ex antithesi, beati in hac vita, hoc est, liberati à peccatis, damnatione legis, & tyrannide diaboli, & in futura participes æternæ beatitudinis.

Omnes qui confidunt in ipso] hoc est, credunt in Filium, eiusq; doctrinam amplectuntur, & in eius professione perseverant. Admonet igitur Propheta, primum de fructu seu summo beneficio regni Messiae, de vera & æterna beatitudine, & liberatione ex omnibus malis. Deinde de applicatione fructus, & beneficiorum huius regni, quæ fit per fidem, qua tanquam manu apprehendimus ipsum Christum, eiusq; beneficia, & ab ipso per & propter ipsum beatitudinem & liberationem, sicut inquit: Beati omnes, qui confidunt in eo. Cogitetur & particula vniuersalis, omnes, quæ monet promissionem Evangelij esse vniuersalem, pertinentem & ad Iudeos, & ad Gentes, omnium temporum, cuius inquit Paulus ad Rom. 10. Non est distinctio, vel Iudei, vel Græci: omnis qui fidit illi, non pudebit: nam idem est Dominus omnium, diues in omnes inuocantes ipsum, Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

DOCTRINÆ SEV LOCI.

1. De diuinitate Christi, & æterna generatione eius à Patre, qui sese intuens cogitando gignit coæternam sibi, & coessentialem imaginem, quæ est ipse Filius, sicut hinc inquit ipse Filius: Dominus dixit ad me:

Filius meus es tu, ego hodie genui te.

2. De fremitu, & persecutione hostium Christi & Ecclesiæ, & irritis eorum conatibus & pœnis.

3. De regno Christi æterno & spirituali, propagando per vniuersum mundum: & de vocatione gentium.

OBIECTIO.

Inquit Propheta, seruiendum esse Messiae, in timore, & exultandum cum tremore, 1. Ioan. 4. dicitur: Timor non est in charitate. Item: Qui timet, non est perfectus, Ergo Propheta & Apostolus pugnant.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem: Nam Propheta loquitur de timore filiali, qui habet fidem adiunctam, sicut inquit: Exultate cum tremore: quæ exultatio seu læticia in Deo, est effectus fidei. Iohannes loquitur de timore seruili, quæ fugit & odit Deum, tanquam iudicem crudelem, sine amore seu fiducia filiali.

PSALMVS III.

Versus 1.

Psalms est precatio, generis deliberatiui, Nam hortatur in eo Dauid, orans vt liberetur ab Absolon filio suo, & agens pro exauditione & defensione gratias Deo, vt omnes qui affliguntur ab hostibus, vel corporalibus vel spiritualibus, suo exemplo inuocent Deum, & certo expectent & sperent iuxta promissionem Dei, defensionem & liberationem, agantq; Deo exauditi & liberati gratias. Est & generis demonstratiui, quatenus celebrat misericordiam & potentiam Dei, in se liberando, & alijs, qui suo exemplo Deum inuocant, eiq; agunt gratias. Quantum autem ad historiam attinet, & precatio & gratiarum actio Davidis, quantum ad typum, pertinet ad Christum, eiusque Ecclesiam, ad exemplum Davidis persecutiones sustinentem. Sunt autem partes tres.

1. Querela & admiratio Davidis, Christi, & piorum, de persecutorum multitudine, & peruersitate persequentium immeritos.
2. Cõmendatio misericordiæ & potentiæ Dei, in liberandis pijs, & puniendis impijs.
3. Inuocatio seu petitio, vt deinceps liberetur, & defendatur.

Titulus Psalmi.

De fuga Davidis coram filio Absolon, & Israëlitis, qui à Dauide defecerunt. 2. Reg. 15. vsque ad caput 20.

Psalmus David, cum fugeret à facie Absolon, filij sui.

Est,

Est, vt suprà admonuimus, in titulis Psalmorum, Dauid datui casus, quod & Græcus textus ostendit, in quo legitur sic: *Ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ*, videlicet Dauidi, vel ad Dauidem relatus, à Spiritu sancto. Vatabalus ex Hebræo transtulit per genitium: Canticum siue Psalmus Dauidis, hoc est, quem Dauid cecinit vel composuit: vel qui Dauidis est proprius.

A facie Absolon hoc est, à metu, vel propter metum eius.

I. *Tristis querela & admiratio Dauidis, Christi & Ecclesia, de multitudine & perversitate hostium.*

I. *Domine, quid (quàm) multiplicati sunt, qui tribulant me: multi insurgunt aduersum me.*

II. *Multi dicunt anima mea, non est salus ipsi in Deo. Sela.*

Eobanus.

Heu mihi, quanta meis insurgunt agmina rebus, Summe pater, quam me plurima tela petunt.

Orditur Propheta Psalmũ à tristi querela, cum admiratione de multitudine & malitia hominum, persequentium ipsum immerito, quantum ad ipsorum attinet personam, etsi ipse coram Deo sit reus & meritis pœnas propter adulterium & iniustã cædem Uriæ. Nihil enim mali neque filio neq; Israëlitis, qui defecerant, fecerat. Sicut neq; ipse Christus suo populo Indæis quicquam mali fecit, imò maximis eos affecit beneficijs, corporalibus & æternis, sicut inquit Psalmo 118. Persecuti sunt me gratis. Ita nec Ecclesia & pij quicquam mali faciunt suis persecutoribus & hostibus. Ideo querit Propheta, per admirationem, de causa persecutionis, & admiratur hostium multitudinem, corporalium, vt filij, & aliorum, vt Israëlitarum: & spiritualium tentationũ, peccati, sensus iræ Dei, & metus æternæ damnationis, propter peccata, quæ etsi sibi remissa credebatur Dauid, iuxta promissionem Nathan: Dominus abstulit peccatum tuum, tamen sensit pauores horrendos, & iram Dei, & doluit se exutum esse pristina gloria, regni & fauoris Dei, & præbuisse scādala Ecclesiæ, & autorem esse defectionis populi, & multarum calamitatũ Ecclesiæ, & iniustæ cædis, multorum peccatorum.

Domine] Dirigit querelam & inuocationem ad Deum, quem offenderat, & à quo solo expectabat liberationem & mitigationem calamitatum, quicq; ipsum iam sæpe liberauerat, vt & nos exemplum imitemur.

Quid] id est, cur, propter quam causam, seu, quod meritũ meum? quasi diceret, nulum: vel quàm, id est, quantum, vt miretur multitudinem hostium.

Dicunt anima mea] Exaggeratio querelæ, quòd non solum persequuntur se hostes, sed etiam hoc affirmant, se esse abiectum à Deo, non exaudiri ab eo, non curari aut respici: quæ summa est têtatio & tristitia piorum, sicut Christus clamat in cruce: Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? Ita in historia passionis Christi inquit, deridentes Christũ: Confidit Deo, liberet eum nunc, si vult eum. Contrà, cum Deum propitiũ nobis sentimus & credimus, nulla est tanta crux & tentatio, quæ non sit tolerabilis, & etiam dulcis, quod testatur exempla Martyrum, Laurentij & aliorum.

Anima mea] hoc est, mihi, per synecdochẽ, qua pars pro toto ponitur. Ita in Psalmo 66. inquit: Venite, narrabo quanta Deus fecit animæ meæ, hoc est, mihi. Item, Anima quæ peccauit, ipsa morietur, hoc est, homo.

Sela] est vox Hebraica, significans, vt inquit Vatabalus, eleuationẽ animi, & exaltationem ad Deum, & signum est excitationis, sicut in fine orationis, quoties aliquid cum affectu efferimus, vocem eleuamus, ad excitandum & commouendum auditorẽ, quasi hoc loco ita exclamet Propheta: O grauem meam miseriam & calamitatem, *Ach Herre/ wie ist mein noth vnd jamer so groß vnd schwer?* Felix annotat idẽ (vt quidam volunt) significare quod æternum siue semper. Volunt alij significare afflictum anxietatem, expectantis & optantis rei felicem euentum, quasi hĩc dicat Propheta: Ah Domine, adiuua tandem, exaudis & libera me. *Ach Herre/ hilff mĩ errette mich.* Campensis vbique ferẽ vertit, pro, certum est, certò cõstat, ita res habet, proculdubio, vt textus varietas exposcit.

Tu autem Domine protector meus es, gloria mea, exaltans caput meum.

Tu verò opponens clypeum Deo opprimis hostes, Insidias vitæ qui posuere meæ.

Contra hostiũ falsam asseuerationẽ, non esse sibi salutem in Deo, ipse magno animo affirmat, se verẽ protegi à Deo, gloriøsẽ liberari & eripi ex malis.

Protector meus] in Hebræo est, clypeus meus, vel pro me, metaphora sumpta à clypeo, quo sese hostes protegunt, & tela excepta auertunt ac propellunt. Vetus textus habet, susceptor meus, Græcẽ *ἀντὶστής* sumpta

sumpta phrasi à pijs matribus, quæ liberos lapsos, manibus suscipere, & in sinum ponere, ac suauiter fouere solent. Sic Maria in cantico suo: Suscepit (Deus) Israël puerum suum, hoc est, erexit prolapsum.

Gloria mea] Ita vocat per Metonymiam Deum, primum quod gloriosè se liberet: deinde, quod se in pristinam gloriam & dignitatem regni constituat: tertio, quod de Deo possit gloriari contra hostes, quod sit ipsi curæ. Ita Deus dicitur vita & lux, qui dat vitam, & illuminat.

Exaltare caput alicui, est aliquè erigere, liberare, & lætum ex tristi reddere, sicut Lucæ 21. dicitur: Cum hæc videritis fieri, suscite, & attollite capita vestra, quia appropinquat redemptio vestra: hoc est, estote læti & hilares.

2. Commendatio misericordie & potentie Dei, in liberando & eripiendo suos ex periculo.

III. *Voce mea ad Dominum clamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo. Sela.*

V. *Ego dormiui & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus sustentauit me.*

VI. *Non timebo multa millia populi circumdantis me.*

Eobanus.

Voce igitur querula Dominum in mea vota vocabo, Nunc quoque, quando opus est, dum mala tanta premunt.

Celebrat Propheta misericordiam & potentiam Dei in se protegendo, & liberando ab hostibus, & simul indicat modum ac me licet, per inuocationem, & testatur, se non suo merito, sed Dei bonitate, & potentia defendi & liberari, sicut defendit dormientes, & excitat eos à somno.

Voce mea clamaui] Pleonasmus est, quo ardor & epithesis, seu vehemètia in inuocando ostenditur. *Exaudiuit me*] Felix, respondit mihi, quæ eadem est sententia: Nam qui respondet, ostendit se exaudire velle: qui tacet, denegare auxilium: sicut Christus nihil respondit initio mulieri Cananæ, Matth. 15. Et Propheta alibi precatur: Ne auertas faciem tuam à me. *De monte sancto tuo*] hoc est, coelis, seu sede maiestatis & sanctitatis tuæ. Item: è monte Sion, in quo templum fuit, & propitiatoriu, in quo Deus promisit exauditionem. 3. Reg. 6. Fuit autem templum

typus Christi, propter quem solum pater exaudit nos, sicut inquit Christus, Ioan. 14. Quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. *Sela*] Exclamatio est, quasi dicat: o rem gratam, & acceptam Deo, si quis Deo fidat, eumque inuocet, meo exemplo, cum fiducia.

Ego dormiui, & soporatus sum] Ostendit suam securitatem, quia Deum habet defensorē. Ideo securè dormire & quiescere, nihil timere hostes, quantumuis potentes ac multos, sicut inquit:

Non igitur metuum vel centum millia, quamuis Cuncta meum fortes in caput arma ferant.

Sunt & verba Christi, cuius typus fuit Dauid, dormiētis, hoc est, mortui, qui seipsum à morte excitauit, diuina virtute ac potentia, vnde in Hebræo legitur: Exurgere feci.

Non timebo multa millia] Gloriatio est Prophetæ, Christi & ecclesiæ, ac piorū omnium contra hostes, quantumuis multos & crudeles, cum Deum habeant protectorem & liberatorem in omnibus malis. Ita inquit Psal. 27. Dominus est protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Et Paulus ad Rom. 8. inquit: Si Deus pro nobis, quis contra nos?

3. Precatio, vt deinceps, sicut hæcenus, defendatur & seruetur.

Exurge Domine, saluum me fac Deus meus, quoniam tu percussisti omnes aduersantes mihi in maxillam, dentes impiorum contriuiisti. VII. Eobanus.

Surge fer auxilium Deus o mi, redde salutem.

Tu potes ablata reddere pacis opem.

Precatur Propheta, Christus & Ecclesia, & quilibet pius, vt deinceps defendatur, & seruetur contra hostes, sicut hæcenus se defendit & liberauit, hostibus cum ignominia perditis, & ablatis eorum præsidij & armis, quibus antea confisi sunt, & læserunt pios, sicut de forti armato dicitur, Lucæ 11. Ita autem argumentatur à priore defensione: Antea me seruasti & defendisti, Ergo & iam iuua & defende me.

Exurgere dicitur Deus, cum parat se, & quasi armat & munit, exurgens à somno ad liberandum suos, & puniendos hostes, cum antea dormire & suos negligere, & deferre visus est. Percutere in maxillam, seu impingere alicui colaphum, est cum ignominia coërcere ac perdere.

Conterere dentes, est omnia præsidia & arma adimere, adeoque omne illud, cui quis confidit, & quo lædere potest, Metaphora sumpta

sumpta à bestijs ferocibus, quæ dentibus ledunt & comminuunt corpora. Dominum suum Deum vocat, hoc est, qui se verè curret, exaudiat & liberet.

VIII. *Apud Dominum est salus, & super populum tuum benedictio tua. Sela.*

*A Domino speranda salus, opus ille salutis
Solutus habet, vita hinc, non aliunde venit.*

Epiphonema est, qua, quasi exultans contra hostium impetum & gloriationem, affirmat, Deum se verè iuuare, & defendere omnes, qui ipsi cōfidunt, benedicere & fortunare solum posse & velle, nihilq; ipso volente sibi & alijs accidere posse. Ideo ab ipso Deo petendam & expectandam esse salutē, hoc est, defensionem & liberationem in omnibus periculis & malis.

Salus] id est, auxilium, liberatio.

Benedictio] id est, fauor, beneficentia, & omne genus bonorum: sicut contrā maledictio omne genus malorum complectitur.

Populum tuum] hoc est, qui tibi confidit, te agnoscit, & colit. Est autem mutatio personæ, seu heterosis prophetica, tertiæ in secundam.

Sela] Hieronymus vertit, semper, vel, in sempiternū, ut hoc loco, quasi dicat: Deus semper vel in perpetuum est salus, & benedictio populo suo. Vatabalus, Exclamatio est, inquit, quasi dicat, ô excellentem & inexhaustam bonitatem Dei, qui omnes sibi confidentes exaudit, & liberat in perpetuū.

LOCUS.

1. Ecclesia subiecta est cruci & persecutionibus impiorum, in hac vita: sed habet defensorem & liberatorem ipsum Deum. Ergo in omnibus persecutionibus est superior & victrix.
2. A solo Deo, qui solus & vnus liberare potest, petenda & expectanda est liberatio & defensio, contra hostes, spirituales & corporales.
3. Deus certò adiuuat suos tandem, etiam si aliquando dormire & deferere eos videatur.
4. Deus impijs grassatoribus resistit, eosque tandem punit, ablatis eorum præsidijs, & nocendi armis.

Versus 3.

PSALMVS III.

Psalms III. est partim precatorius, generis deliberatiui: nam petit initio, ut à Deo exaudiat, ipsum inuocans, partim accusatorius, nam reprehendit &

accusat impios, fidentes bonis huius vitæ vanis & perituris, simulq; hortatur, ut Dei bonitatem, & præsentiam agnoscant & celebrent in defendendis suis, hortaturq; ad patientiam in tolerandis iniurijs. In fine reprehendit eos, qui negāt Deum curare res humanas, & præcipuè Ecclesiam subiectam cruci. Et præfert ipse Propheta, & commendat vera & æterna bona, quibus ipse fruatur, laticiam suam in Deo, & securitatem, quæ ut alij quoque expetant, suo exemplo hortatur. Sunt igitur partes quinque.

1. Commendatio Dei, quòd ab eo exaudiatur, & petitio.
2. Reprehensio impiorum, cōfidentium bonis huius vitæ, vanis & caducis.
3. Exhortatio ad tolerantiam.
4. Reprehensio hominum Epicureorum, affirmantiū, Deo nō esse curę res humanas.
5. Commendatio verorum bonorum, laticiam in Deo, & securitatis, seu liberationis ab omnibus malis.

Titulus Psalmi.

Lamnazeach, ad præcendum in fidibus,

Psalmus Dauid.

1. Variè ab interpretibus vertitur vox Hebraica Lamnazeach. Septuaginta interpretes Græcè verterunt ἐς τὸ τέλος, id est, ad, vel in finem, quòd Psalmi omnes de Christo, qui finis est legis, intelligendi sunt: vel quòd victoria Mortis & Satana, adeoq; omnium malorum, quæ actionum nostrarū finis est, per Christum contingat fide.
2. Hieronymus vertit, victori, alij, vincēti, alij, ad victoriam, quòd Psalmi, quibus hic titulus præfigitur, sunt quasi *in victoria*, hoc est, carmina triumphalia, seu victoria.
3. Vatabalus, victori, hoc est, præfecto cantorum, seu cytharædorum, peritissimo scilicet, cui Psalmi decantandi tradebantur, vel voce, vel instrumentis musicis, à Dauide.
4. Capnion vertit, adinuatorium, quòd Psalmi sunt inuitatoria, & exhortatoria carmina ad alios, ut exemplo Propheta, & ipsi Deum inuocent, & expectent victoriam & liberationem ab hostibus. Vnde Philippus Melanthon *πρὸς κέλευσιν*, hoc est, exhortationem vertit.
5. Felix, præter alia, effundenti sanguine, interpretatur, quasi Propheta respexerit ad passionem & sanguinis effusionē filij Dei, qua à peccato emundati sumus, & liberati à morte & Satana: & eius mortis & resurrectionis victoriam. Atq; ita scriptum esse Psalmum in laudem vincentis, superantis, & effundentis pro nobis sanguinem suum.

Ad præcendum] Luth. *Vorzusingen/wie der*

Cantor oder priester einen Vers oder Epistel vorzusinget/

vorsinget / vnd der Chor hinnach singt / ein
Responsorium / Halleluia oder Amen.

In fidibus] scilicet cantandus, in Hebræo
est Niginoth, quod instrumentū Musicum
significat, quo Psalmos David decantare
solitus est, & cani instituit, in templo seu ta-
bernaculo, ad excitandos animos. i. Para-
lipom. 15.

1. Petitiō.

*Cum inuoco, exaudi me Deus
iustitia mea, in tribulatione qui
me consolaris.*

*Miserere mei, & exaudi ora-
tionem meam.*

Eobanus.

Audi summe Deū, timida te voce vocantem,
Nunc tua sit votis auris aperta meis.

Audi iustitia nostræ pater vnice & autor,
Quo tantum salui iustificante sumus.

Afflicti miserere animi, veniamq; precanti
Annue, nec miserum deseruisse velis.

Petitiō est, vt exaudiat, defendatur &
eripiat ab hostibus.

Deū vocat Deū iustitiæ suæ, primū,
quod ab ipso sit iustificatus, hoc est, repu-
tatus iustus, gratis, propter mediatorem
filium. Deinde quod suam causam iustam
contra hostes defendat & vindicet.

In tribulatione qui me cōsolari] Vetus textus
habet, in tribulatione dilatasti mihi, subau-
ditur cor, quod in tristitia constringitur, &
quasi coarctatur in dolore, obiectum ma-
lum fugiens, sicut in lætitia dilatatur, obie-
ctum bonum & iucundū expetens: vox He-
bræa, qua vsus est Propheta, significat obfi-
dionem vrbis, vt significet Ecclesiā & pios
quasi obsessos esse, & circumdatos vndiqua-
& tanquā ex carcere educi in latissimum
spacium, & locum amœnū, in quo tutus sit.

2. Pars, increpatio hostium & impiorum homi-
num confidentium sua sapientia & vi-
ribus, & indulgentium volupta-
tibus vanis huius
vitæ.

*Filij hominum, usquequo glo-
ria mea erit (vobis) opprobrio?
ut quid diligitis vanitatem, &
queritis mendacium? Sela.*

*Cognoscite quoniam mirabi-
liter regit Dominus sanctum su-*

*um, Dominus exaudiet me, cum
clamauero ad eum.*

Eobanus.

Mirificas Domini tandem cognoscite leges,

In quibus exercet, quos amat ipse, suos.

Deiicit vt releuet, premit vt solatia præstet,

Enecat, vt possint viuere & esse super.

Apostrophe est Propheta, Christi & Ec-
clesiæ, seu piorum ad hostes primū Da-
uidis, Israëlitas, potentes & sapientes, qui
ad Absolon defecerunt. Deinde ad alios o-
mnium temporum, quorum consilia ostē-
dit esse inania, & conatus irritos, & menda-
ces ac falsas accusationes, affirmans se verē
& omnes sanctos curæ esse Deo, defendi &
liberari ab eo mirabiliter, idque exemplo
præsentis suæ liberationis & defensionis
cōfirmat. Filios hominum vocat, primū
potentes inter Israëlitas, qui contra ipsum
cum Absolon cōspirarunt. Deinde, omnes
hostes Ecclesiæ, præstantes robore & sapiē-
tia, & omnes indulgentes voluptatibus hu-
ius vitæ. In Hebræo est, filij viri, hoc est, A-
brahæ, vt Iudæi interpretes exponūt, id est,
Isrælitæ, qui ab Abrahā nati sunt: vel filij vi-
ri, hoc est, Absolonis, cum ipso conspirantes.

Filij hominum] Luth. Lieben Herren / das ist /
je grossen Hansen / vnd was etwas gelten wil.

Gloriam suam vocat, primū ipsum De-
um se glorificantem: deinde regnum sibi à
Deo datum: tertio gloriosam liberationē,
& honorem: quarto, ipsam crucem, quæ
gloria est piorum. Roman. 5. quinto, Sei-
nen psalm vnd Lehre / damit er Gott ehret.

Gloria mea] Luth. Mein ehre / das ist / meins
psalm oder lehr / da ich Gott mit ehre.

Vanitatem & mēdacium vocat vana stu-
dia, & irritos conatus impiorum, volunta-
tes vanas & pereuntes, & falsas accusatio-
nes & deformationes piorum, & veræ do-
ctrinæ. Sanctum primū se vocat regem
segregatum, & electum à Deo. Deinde san-
ctificatum & iustificatū, item omnes pios
& totam Ecclesiam, quam Deus mirabili-
ter in mundo regit, defendit & conseruat,
quod suo exemplo ostendit, inquit: Do-
minus exaudit me, cum clamauero ad eū.

Gloria mea] Vetus textus sic habet ex Græ-
co, vsquequo graui corde, βαρυκαρδίου, sci-
licet, estis, pondere scilicet peccatorū, per-
secutione mei & aliorum, quibus conscien-
tias vestras grauatis.

Cognoscite] Vetus textus, scitote. Mirabi-
liter regit. Felix, segregauit, hoc est, dele-
git me in regem sanctū suum, ex Hebræo,
pium, item misericordem, πασιυέ, cui mi-
sericordia exhibita est, & datum regnum
ex gratia. Alij vertunt, probum, beneficium.

3. Exhortatio ad præstandam obedientiam
Deo, in tolerandis ærumnis & re-
mittenda ira.

III. *Iraſcimini (ſi) nolite peccare,
loquimini in cordibus veſtris, &
ſuper cubilibus veſtris, & ſilete.*
Sela.

Eobanus.

Quod ſi vos aliquis rapida furor implicet ira,
Primus peccatum ſit metuiffe timor.
Ipfam ſe inſpiciat propria mens conſcia culpa,
Et ſecum diſcant pectora veſtra loqui.

Exhortatur pios ad patientiam in tole-
randis ærumnis, ne his onerati iraſcantur
Deo, ſed cogitatione voluntatis Dei, & ſpe
liberationis, calamitates æquo animo fe-
rant. *Iraſcimini*] Felix, Contremiſcite. Va-
tabalus, Pauete, id eſt, timete vobis à Deo,
ô proceres & potentes in Iſraël, ne peccetis
me perſequendo ulterius. *Iraſcimini*, pecca-
tis vel vobis ipſis. Lutherus vertit: *30tner/
das iſt/ bewegt euch etwas zu unluſt.*

Loquimini in cordibus veſtris] hoc eſt, cogita-
te rem diligenter, & perpendite.

In cubilibus veſtris] hoc eſt, cordibus, quæ
cogitationum ſunt quaſi cubilia & ſedes.
Vetus textus legit ex Græco: Nolite pecca-
re, quæ dicitis in cordibus veſtris, id eſt, co-
gitatis, & in cubilibus veſtris compungimi-
ni, Græcè κατανόητε, hoc eſt, caſtigimini,
dolētes nocte, cū cubatis in lectis veſtris,
quod iniuſtè egeritis, & me ſitis perſecuti.

Silete] hoc eſt, ſubijcite vos Deo, & obtē-
perate ei in ærumnis, expectantes ab ipſo li-
berationē & mitigationem calamitatum.
Sic Eſaiæ 30. In ſilentio & ſpe erit fortitudo
veſtra. Item: Ceſſate à malè agendo, haſtet
ſtill/ hōret auff. Nam ſilere eſt Hebræis ceſ-
ſare, quieſcere, vt Luc. 23. loquens de mulie-
ribus, quæ paratis aromatibus, inquit, Sab-
batho quidem ſiluerunt, ſecundum manda-
tum. Vatabalus: Tacete, id eſt, deſiſtite me
perſequi, & populum contra me incitare,
cogitantes me eſſe conſtitutum, à Deo, re-
gem. *Sela*] vox hæc, vt annotat Vatabalus,
hic eſt admirantis, quaſi diceret: ô ingētem
amentia hoſtium, qui fruſtra conantur me
excuteſſe à regno, quod ipſe Deus mihi tra-
didit.

V. *Sacrificate ſacrificium iuſti-
tiæ, & ſperate in Domino.*

Expoſitio eſt præcedentis exhortationis
de tolerandis ærumnis, & reprimenda vin-
dictæ cupiditate, ab antitheſi ſeu cōtrario.
quaſi dicat: Nolite iraſci, & vindicare vos
ipſos, & me perſequi, ſed potius tolerate

ærumnas & iniurias patienter, & agite iu-
ſtè, & ſperate in Domino, nolite confidere
veſtris viribus, conſilijs, opibus aut poten-
tia. Sacrificare ſacrificium iuſtitia, eſt iuſtè
agere: iubet autem ſimul in Deo ſperare, &
ſacrificium iuſtitia, hoc eſt, inchoatio obe-
dientia erga legem, non placeat Deo, abſq;
fide ſeu fiducia mediatoris, ſicut inquit Pau-
lus: Impoſſibile eſt placere Deo abſq; fide.

Eobanus.

Sacræ etiam, ſed iuſta Deo, nec iniqua ſerati:
Sperate in Domino, ſpes rata talis erit.

4. Reprehenſio Epicureorum negantium Deum
curare res humanas, defendere Eccle-
ſiam & liberare.

*Multi dicunt, quis oſtendet no-
bis bona?*

Verba ſunt Dauidis de hoſtibus ſuis, ne-
gantibus ipſum eſſe curæ Deo.

Quis nobis oſtendet bona] hoc eſt, quis curat
res humanas. Vatabalus exponit de hoſti-
bus Dauidis, optantibus interitum eius,
quaſi dicat: quis hoc efficiet, vt extingatur
Dauid: vel verba ſunt hominum impiorū,
quærentium tantū bona corporalia, ne-
glectis veris bonis ſpiritualibus, quæ Pro-
pheta illis præfert, & petit à Deo, inquitens:

*Sed tu leua ſuper nos lumen
vultus tui Domine.*

Eobanus.

Vultus ergo tui diuino lumine nobis
Irradia, tenebras diſcute, redde diem.

Petitio eſt, vt Deus beneuolentiam ſuam
erga nos declaret. Nam lumen vultus vo-
cat vultum lucidum, hilarem ac beneuolū,
qualis eſt vultus fauentium alicui, ſicut vul-
tus maleuolentium eſt triſtis & truculētus.

Leuare, in Hebræo ſignificat, erigere ve-
xillum, quod milites intuentur & ſequun-
tur, ita monet Propheta, vt & verbum Dei,
in quo lucet fauor Dei erga nos, intueamur
& ſequamur, in omnibus vitæ negocijs, eo-
que nos conſolemur & ſuſtentemus, in o-
mnibus tērationibus & periculis, & guber-
nemus conſilia, & actiones noſtras omnes.

Lumen vultus tui] Luther. Das licht deines
antlitz/ das iſt/ dein freundlich vnd gnedig
anſehen.

5. Conſolatio, de beneuolentia & fauore Dei
erga nos, qui vera letitia ſpiri-
tualis cauſa eſt.

*Dediſti letitiam in corde meo, vil-
lum illi vino & frumento abun-
dant.* In

*In pace simul cubo & dormio,
quoniam tu Domine solus in spe
constituisti me.*

Eobanus.

*At mihi cum placida demisi membra quieti,
Et cura fugiunt, & timor omnis abir:*

Huius debetur soli tibi gratia, namq;

Tu me securum viuere & esse facis.

Per antithesin bonorum corporalium & caducorum, quæ impij sola expetunt & admirantur, ostendit Propheta quæ bona ipse expetat, & habeat à Deo, veram scilicet corporis lætitiā, ortā ex fide, de placato & proprio Deo, & expectatione futuræ liberationis consummatæ ex omnibus malis. Sunt enim hæc tria vera & maxima bona Ecclesiæ & piorum.

1. Vera Dei agnitio, & inuocatio.

2. Firma consolatio in ærumnis.

3. Norma vitæ, quæ tria rogat Propheta, ut sibi Deus donet, cum inquit: Tu leua super nos lumen vultus tui Domine.

Pacem vocat tranquillitatem mētis, quæ oritur à fide, spe, & bona conscientia. Fides statuit personam esse acceptam Deo gratis per mediatorem. Spes expectat futuram liberationem & mitigationem præsentium ærumnarum. Conscientia acquiescit in bonitate causæ, quam Deus approbat, eiusq; autor est, de qua inquit Teucer apud Sophoclem: In bona causa decet habere bonum animum. Vetus textus habet ex Græco: Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, hoc est, intentum, directum, sicut in eos, quos diligimus & obseruamus, vultum dirigimus & aspicimus hilariter & beneuolè.

In pace in idipsum] יְשׁוּבָה לְפָנֶיךָ, id est, in vnū, simul, pariter cum populo tuo, cum sanctis & electis. Singulariter, constituisti, hoc est, tu solus, non quisquā alius, non opera mea, quæ conscientias non consolantur.

In spe] confidenter, fiducialiter. Constituisti me] hoc est, fecisti me sedere, reddidisti me securum & lætum, spe liberationis, & donandæ vitæ ac lætitiæ æternæ.

PSALMVS V.

ARGVMENTVM.

Est & hic Psalmus precatio contra Tyrannos, & impostores seu doctores falsos & impios, pro conseruanda hæreditate, sicut titulus ostendit, hoc est, Ecclesiæ. Partes sunt præcipuæ tres: propositio, ratio petitionis à causis, & descriptio perniciolorum doctorum. Quantum ad histo-

riam attinet, orat Dauid ardentè, ut defendatur à Deo, contra Saulem, eiusq; subditos, à quibus multis modis vexabatur.

Titulus Psalmi.

Ad præcinendum pro hereditatibus,

Hoc est, Ecclesia defendenda, & conseruanda, item regno Davidis.

Psalmus David.

Aliter:

Victori super Nehiloth canticum Davidis.

Vox Hebræa Lamnazeach significat victori & vincenti. *Nehiloth* significat instrumentum musicum insigne, ab apum sono seu murmure, quod referebat, super quo vel in quo Psalmus hic & similes cātati sunt. Quidam lyram exponunt. Cætera significata, eorumq; accommodationem ad Christum, vide apud Felicem.

I. *Propositio, Exaudi me inuocantem & defende contra hostes & falsos doctores.*

*Verba mea auribus percipe I.
Domine, intellige clamorē meū.*

*Intēde voci orationis meæ, rex II.
meus, & deus meus, quoniam ad te orabo.*

*Domine manē exaudies vocē III.
meam, manē astabo tibi & videbo.*

Eobanus.

Percipe verba tuas non vana ferentis ad aures,

Mi Deus, & lingua suscipe vota meæ.

Propositio est precationis, repetita & amplificata per verborum auxesin, non enim, inquit, verbis tantum te oro, sed etiam ex ardore animi clamo, & nō solum audi meas preces auribus negligenter, sed etiam intēde diligenter quid orem & velim: & simul addit causam exauditionis, quia inquit: Tu rex meus es, id est, defensor iuxta promissionem, & Deus meus omnipotens, & creator omnium rerum: potes igitur me eripere & defendere: & non solum clamo die, sed etiam manē, cum preces sunt ardentiores propter spiritus puriores, qui sunt organū & sedes Spiritus sancti. Respexit autem ad preces matutinas & vespertinas, quas Dauid ordinauit. Astabo orans, nullā occasionem orandi prætermittens, & expectans perseverante fide opportunam liberationem.

2. *Ratio seu causa impulsiva exauditionis.*

Quoniam non Deus volens IIII:

iniquitatem tu es, neque habitabit iuxta te malignus.

V. *Neque permanebunt (astabunt) iniusti (insipientes) ante oculos tuos: odisti omnes qui operantur iniquitatem.*

VI. *Perdes qui loquuntur mendacium, Virum sanguinum & dolosum abominatur Dominus.*

Ratio est, cur speret exauditionem, sumpta à Iustitia Dei, abominantis & punientis peccata, persecutionem Ecclesiæ, falsa dogmata, & cultus impios. Quasi dicat: Ideo me exaudies inuocantem, quia odisti peccata omnis generis. Ergo perdes hostes meos, qui me iniuste & immerito eiecerunt in exilium, vt Saulem, Absolonem & alios.

Non Deus volens iniquitatem tu es] hoc est, verè odisti peccata, & horribiliter punis, non approbas. Est igitur illustre testimonium, Deum non esse autorem peccati, nec approbare, nec homines ad illud impellere. Sunt autem quadruplices peccatores: Epicurei, securè indulgentes peccatis, cõtempta ira Dei: Tyranni persequentes Ecclesiã & veros Doctores: Hypocritæ simulantes pietatem, absque veris motibus cordium, timore Dei, dilectione, notitia & fiducia mediatoris, propria fidetes iustitia, & pseudodoctores. Intelligit autem hic David adulatores Saulis, quorum mendacijs & falsis accusationibus in exilium eiectus fuit.

Iniquitatem vel impietatem vocat iniquos vel impios. *Virum sanguinum*] Tyrannum, ipsum scilicet Saulem: *Virum dolosum* & mendacem, & autorem falsæ doctrinæ, & fraudulenter insidiantem pijs.

Non stabunt] id est, non consistent, non habebunt locum apud te, non statuent se coram te, non apparebunt.

Iniusti] In Hebræo est, stulti, seu insipientes.

3. ANTITHESIS.

VII. *Ego autem in multitudine misericordiae tuae, introibo in domum tuam, & adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.*

Ipse autem tua templa petam, tua limina visam,

Confidens animi de bonitate tui.

Illic te timidis precibus venerabor adorans,

Cordaq; spe plenus plena timore feram.

Antithesis est, qua consolatur seipsam contra persecutores, & doctores falsos, spe redeundi in Hierosolymam, & ad templum Domini, ab exilio, idque non propter suam iustitiam, sed promissam misericordiam, propter mediatorem.

In multitudine misericordiae] hoc est, in magna misericordia, quam Deus multis exemplis liberationum & defensionum Ecclesiæ iam saepe declaravit, qua fretus & ipse sperat liberationem & restitutionem in regnum.

Introibo in domum tuam] hoc est, reuertar aliquando Hierosolymam. *Et adorabo*] id est, vertam me, & intuebor fixis oculis ad templum sanctum tuum, hoc est, tabernaculum seu propitiatorium. Solebant enim oranturi, qui erant Hierosolymis, intrare templum, & se ad illud in alienis regionibus convertere fixis oculis. Erat autem templum & propitiatorium typus Christi, propter quem statuebant pijs se exaudiri, defendi & liberari, iuxta illud filij Dei: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

In timore tuo] Filiali scilicet, qui constat agnitione propriæ indignitatis & fide. Addit autem petitionem, vt defendatur contra hostes, & reducatur in regnum, & vt gubernentur consilia sua & actiones, inquiens:

Domine deduc me in iustitia tua, propter inimicos meos, dirige in conspectu tuo viam meam.

In iustitia tua] scilicet, qua me iustum reputas gratis, propter Filium, fide, non in mea iustitia, quæ imperfecta est & immunda, qua niti seu cõfidere non possum: vel in iustitia tua, quam tu approbas. *In conspectu tuo*] hoc est, coram te, vt tibi placeat via mea, id est, cõsilia & actiones vitæ omnes. Vatab. legit: Dirige coram me viam tuam, hoc est, fac vt mihi rectè videatur via tua, vt in ea ambule, non ab ea deflectam ad humana consilia & præsidia, contra verbum & voluntatem tuam.

4. Descriptio perniciosorum doctorum.

Quoniam non est in ore eorum veritas, (rectitudo) cor eorum vanum est. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant.

Addit causam, cur defendi se petat, & dirigi viam suam à Domino, sumptam à persona iniustorum, quos describit à falsa eorum doctrina, simulatione amicitiae, & prætecto bonorum verborum, sub quibus tegunt impiam doctrinam, eadem ac interitum moliantur pijs.

Non

IN PSALMVM DAVIDIS. IIII.

IN PSALMVM
Non est in ore eorum veritas] hoc est, vera do-
ctrina, vera auxilij & amicitia profectio, sed
tantum simulatio, & hypocrisis.
D. Martinus

D. Martinus Lutherus vertit, In ihrem
mundt ist nichts gewisses/ das ist/ ihre lehre
macht eitel vnruhige/ vnseelige gewissen/ weil
sie eitel werck/ vnd nicht Gottes gnade pre
digen.

Cor eorum vanum est] hoc est, aliud tegunt
corde, quàm loquuntur ore, affirmantes se
vera dicere, & esse amicos, cum sint docto-
res falsi, & homines pessimi.

mones sunt perniciosi & insidiosii, eadem
machinantes, sicut sepulchra, quæ ideo a-
perta relinquuntur in magnis pestilentijis,
ut in ea cadavera conijciatur, plena foeto-
ribus, & quæ extrinsecus splendide ornan-
tur, quibus Christus comparat hypocritas,
Matth. 23. Vel sicut foueæ teguntur, quibus
feræ capiuntur incautæ. Posuit autem gut-
tur pro sermone, per Metonymiam, quod
sermo in gutture seu ore formatur.

Linguis suis dolosè agunt] hoc est, ad blandi-
untur, nihil rectè, nihil sincero animo, sed
omnia dolosè agunt & dicunt, vt incautos
decipiant & occidant. Citauit hunc locum
D. Paulus ad Rom. 3. accusans & damnans
omnes homines peccati, & reos iræ Dei o-
stendens. Nam tales omnes sunt homines
natura, quales hic Propheta suos hostes de-
scribit, qui nō sunt renati per Spiritum san-
ctum. Ideo Apostolus hunc locum aptissi-
mè allegauit ad vniuersalem accusationem
omnium hominum.

Imprecatio contra impios & falsos doctores, ut pereant.

x. Imprecatio contra impios & falsos doctores, ut percant.
 Iudica illos Deus, ut decident
 à cogitationibus suis, secundum
 multitudinem impietatum eorū,
 expelle eos, quoniam irritaverūt te.

Imprecatur & optat Propheta, vt impij
& falsi doctores, & hostes sui intendant, pro
prijs consilijs & machinationibus, quibus
le & pios perdere infidiosè conantur.
Iudica] id est, condemna & perde.
Decidant à cogitationibus proprijs

Incident in foucas, quas
Α cogitationibus suis id est, pereant
 proprijs cōsilijs & studijs, quibus pios dele
 re conantur & student, iuxta illud Hesiodi:
ἄνθρωποι καὶ θεοὶ καὶ δαίμονες καὶ ἄνθρωποι
 Ipse sibi nocet, alium qui ledere querit.

*A cogitationibus] id est, per cogitationes.
 Secundum multitudinem impietatum] hoc est,
 propter infinita sua scelera & impietates.*

Quia te iritauerunt] Addit causam imprecationis à persona Dei, quem persequendo pios & Ecclesiam offendunt, iuxta illud Zachariæ: Qui vos tangit, pupillam oculi mei tangit.

ANTITHESIS.

Et latentur omnes qui sperant xl.
in te, & in aeternum exultabunt,
& habitabis in eis, & gloriabun-
tur in te omnes, qui diligunt no-
men tuum.

Fidentes tibi perpetuos latentur in annos.

Te memores possint & tua facta loqui.

Petitiō per Antithesin liberationis & de-
 fensionis piorum, vt videntes Deum puni-
 re impios, exemplis pœnarum statuunt, se-
 curæ esse Deo, & ab ipso defendi contra ho-
 stes, vnde ineffabilis & æterna oritur in ipsi-
 pijs lætitia & gloriatio.

Lætantur] Lætitia & exultatio est effectus fidei, quæ statuit Deum nobis esse propitiū, nosq; defendere: & spei, quæ est expectatio mitigationis pœnarum & liberationis.

Habitabis in eis] hoc est, præfens ades in
pijs, gratia, consolatione & defensione, cõ-
municans ipsis tuam institutiam, sapientiam,
& latitiam. Sic Paulus inquit I. ad Corin. 7.
Templum Dei estis vos, hoc est, Deus in vo-
bis habitat, vos defendit & consolatur. Fe-
lix ex Hebræo legit: Proteges eos, operi-
mentum pones, vel operies eos. Metapho-
ra sumpta à gallinis operientibus alis pul-
los suos, fountibus & defendentibus.

*Quoniam tu benedices iusto XII
Domine, ut scuto bona volun-
tate tua coronas nos.*

Aethiologia seu causa efficiens summa
& æternæ latitiæ, & iucunditatis piorum,
sumpta à benedictione Dei, & benivolentiæ
eius, & favore erga iustos, hoc est, in ipsum
credentes, quos tanquàm scuto firmissimo
& insigni complectitur, tuetur & defendit.

Benedices] hoc est, defendes, exaudies, omniq; bonorum genere cumulabis.

Iusto] hoc est, credenti & inchoanti nouā obedientiam erga legem, fide.

Bona voluntate] hoc est, beneuola animi
propensione ac fauore gratuito cōplecteris.

Proprio nomine ac laude gratulo copuleretis.
[Pro scuto coronabis] hoc est, vñdique cinges,
circundabis ac munies. Metaphora sumpta
à militibus, qui scuto se defendunt, & ictus
hostiũ auertunt & propellũt, vel ad miran-
dis liberationibus, tanq̃ corona ornabis.

PSALMVS VI.

ARGVMENTVM.

Psalms sextus ardentissima est precatio Dauidis, & cuiuslibet pij hominis, sentientis iram Dei immensam propter peccata, & horrendos terrores de aeterna damnatione, quos petit tolli à se, & mitigari poenam, non propter sua merita, sed per misericordiam promissam, vt Deus à tota Ecclesia rectè cognoscatur, & celebretur. Partes sunt quatuor.

1. Prima est propositio petitionis in tribus versibus prioribus.
2. Duæ rationes seu causæ petitionis: prior sumpta à promissa misericordia & mitigatione poenarum: altera à conseruatione notitiæ & bonitatis Dei, eiusq; misericordia.
3. Tertia est querela de magnitudine doloris.
4. Est gratulatio de liberatione, & gloria contra hostes, qui negabant Deum curare Prophetam & pios, exaudire aut iuuare velle, quos confutat exemplo suæ exauditionis & liberationis. Vatabalus annotat esse precationem Dauidis, grauiter & periculosè ægrotantis, qui priorem Psalmi partem composuerit in ipsa ægitudine, alteram cum sanitati restitutus esset. Rectè igitur dicitur esse petitio, vt homo internus liberetur à terroribus: & externus, seu corpus, à cruciatibus.

Titulus Psalmi.

Ad præcinendum in octo chorde.

Psalmus Dauid.

Aliter Felix & Vatabalus: Vincenti vel victori in canticis super octaua, Psalmus Dauid. cuius primam dictionem vide supra Psalm. 4. Nomen octaua, Hebraicè Seminith, intelligit esse instrumentum musicum, octo chordarum, quod octochordum dicitur, in quo Psalmus hic decantari sit solitus. Vatabal. interpretatur, sonum intentissimum, qualis est octaua in musicis, quod præfecto symphonicorum à Dauide datus sit, vt voce intentissima caneretur, quod sit quasi *ad vinctum*, hoc est, carmen gratulatorium, seu triumphale, dignum vt ab omnibus audiat, de misericordia & bonitate Dei, eripiens nos ex terroribus peccati, mortis & inferni, omnibusq; afflictionibus & ærumnis.

1. Propositio. Eripe me ex afflictionibus, & poenam promeritam clementer mitiga.

I. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.*

Eobanus.

O Deus immensis fabricator maxime mundi.

Qui sine principio, qui sine fine manes:

Ad te confugio, & supplex tua numina posco.

Da pater has aliquod pondus habere preces.

Ne, rogo, me, quāquam est iusti tibi causa furoris.

Argue, dum sauis, dum grauis ira tua est.

Agnoscit se meritum esse poenas, ijsq; se subiicit, sed mitigari eas petit, & ne omnino furorem suum in se totum effundat, sed puniat se in misericordia, vt pater, nō in ira & furore, vt sauis iudex. Sic & Hieremias orat, cap. 10. Corripe me Domine, verumtamen in iudicio, (hoc est, seruato modo & mensura) & non in furore tuo, ne ad nihilū redigas me. Duobus enim modis Deus puniat, in furore & ira hostes suos, impios & contumaces: in gratia & misericordia agentes poenitentiam, & confugientes ad promissam misericordiam, exemplo Prophetæ, qui addit:

Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum, sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. II.

Confugit ad misericordiam promissam in mediatore, non nititur suis meritis, & addit causam petitionis sumptam à sua infirmitate & miseria. Significat autem horrendos pauores & cruciatu, qui etiam ossa sua comminuant, & absument. Naturaliter enim ingentes pauores corpus reddunt infirmum & languidū: sic & Ezechias queritur in suo morbo Esaiæ 38. inquiens: Quasi Leo, sic contriuit (Dominus vel morbus) omnia ossa mea.

Et anima mea turbata est valde. III.

Pauoribus, scilicet peccati, & sensu iræ Dei, & metu aeternæ abiectionis.

Sed tu Domine usque quò?

Differes auxilium, vel durabit hæc animi mei anxietas, & cruciatus seu morbus. Ita in ærumnis conscientia iudicat, se negligi à Deo, & esse abiectum, discelsisse Deum à nobis, cum statim cum petimus nos non liberat & mitigat poenas, ideo addit:

2. Causa exauditionis duæ, promissa misericordia, eiusq; agnitio & celebratio.

Reuertere Domine & eripe animam meam, saluum me fac propter misericordiam tuam. Prior

Prior causa impulsiva scilicet in Deo, cur se exaudiri petat & speret, promissa misericordia, qua sola nititur & confidit, non sua dignitate aut meritis. Quasi dicat: etiam si sum indignus & peccator, tamen exaudi me, & mitiga pœnas. Quia liberationem promisti ex gratia omnibus, qui ad te confugiunt fide & te inuocant, sicut Psalmo 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me. Et Osæ 11. Non faciam furorem iræ meæ: & Iohelis 2. Misericors est Dominus & pœnitet eum mali, scilicet pœnæ, quam mitigat. Ita & Daniel orat capite 9. Non in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.

Quoniam non est in morte, qui memor sit tui, in inferno autem, quis gratias aget tibi?

Respice me placidus, iterum conuertere vultu,

Et mea placata vincula solue manu.

Altera causa, cur exaudiri & eripi à pœnis, easque mitigari petit, finalis, noticia scilicet & celebratio Dei, & gratiarum actio, & in hac vita & futura. Nam si Deus omnem suam iram effunderet in nos, & semel omnes perderet, propter peccatum, nullus esset futurus, à quo agnosceretur, & celebraretur in hac vita & futura, ideo exaudit nos, & mitigat pœnas, vt ex humano genere colligatur, seruetur & propagetur Ecclesia, agnoscens & celebrans eum.

Mortem & infernum vocat primò horrendos pauores & sensum iræ Dei propter peccata, in quo fremunt abiecti contra Deum, non celebrant eum, neque agunt gratias. Deinde mortem corporalem, & cruciatus corporis, quibus si omnes perderet Deus & excrucieret perpetuo, vt sumus in humanogenere, nullus habiturus esset Deus & celebrarent.

Qui memor sit tui hoc est, qui te agnoscat & celebret. *Aget gratias* vetus textus: Quis confitebitur tibi, hoc est agnoscat & celebrabit, & tibi gratias aget? quasi dicat, nemini, si omnes simul perdideris, vt sunt meriti, morte corporali & æterna.

3. Repetitio & amplificatio magnitudinis dolorum.

VI. *Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo.*

Describit & exaggerat hyperbolicè ingentem dolorem, tum corporis, tum animæ, quem & omnes pij experiuntur & sustinent, exortum ex vera agnitione peccatorum & conspectu ac sensu iræ Dei aduersus peccata, etiam sæpè in corporalibus morbis & cruciatibus.

Laboraui in gemitu meo hoc est, vehementer afflictus sum & defatigatus in suspirijs & paucioribus mentis, & acerrimo dolore & cruciatu, seu grauitate morbi.

Lauabo lectum lachrymis per singulas noctes hoc est, lachrymis copiosè effusis testabor verum & non simulatum dolorem & gemitum de admisis peccatis, & te, ó Domine, offenso, sicut Magdalena, Lucæ 7.

Luth. vertit, Ich bin im schweyß gelegen.

Tabescit præ tristitia facies mea, & inueterauit dum omnes tribulant me. VII.

Effectus & signum ingentis & veri doloris, & mentis & corporis. Tabes debilitas & deformitas totius corporis, sicut facies mæstorum & dolentium tristior est, & quasi inueterascens præ senio. Ita & suprà dixit de vehementia doloris: Sana me Domine, quoniam conturbata sunt omnia ossa mea. In veteri textu legitur, oculos meos, pro facie mea. Ita Psalmo 30. Conturbatus est oculus meus præ ira, anima mea & venter meus. Inter omnes qui tribulant me, hoc est, hostes corporales, vt Saul, Ahitophel, Absolon filius meus, & quicumque cum illis contra me coniurarunt, & me persequuntur: & spirituales, vt peccatum, lex, sensus iræ Dei, diabolus, item cruciatus corporis & ægritudo. *Tabescit* Felix legit, Caligauit, hoc est, corrusus vel obtenebratus præ dolore. *Inueterauit* hoc est, conturbata est præ tristitia, hoc est, amaritudine.

4. Gratulatio Prophetæ de liberatione, & reprehensio & confutatio hostium, qui negabant Deum exaudire, curare & liberaturum ipsum ex morbo & alijs periculis.

Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem, quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei. VIII.

Exaudiuit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam suscepit. IX.

x. *Erubescant & conturbentur
vehementer omnes inimici mei,
conuertantur & erubescant val
de velociter.*

Apostrophe est prophetę ad hostes suos, & omnes impios, qui negant Deum curare, exaudire & eripere pios inuocantes ipsum, quorum confutat falsam opinionem exemplo suę liberationis, affirmans eodem modo exaudiri & liberari omnes, qui Deum suo exemplo constanti fide inuocant, & auxilium & liberationem expectant: & si mul imprecatur hostibus pœnas, confusio- nem, ignominiam & repentini interitum, vt verę intelligant & experiantur, Deū exaudire & liberare eos, quicunque ipsi confidunt, inuocant fiducia mediatoris & promissę misericordię, & auxilium opportunę expectant, suo exemplo.

Discedite] id est, abite in malam rem seu crucem, ne sitis mihi molesti, ne turbetis me sollicitantes ad desperationem, quasi Deus negligat me, non curet, nō exaudiat. Operatores iniquitatis, vocat hypocritas, q sub prętextu pietatis malę agūt, propriaq; iustitia fidunt, sine vera notitia Dei, timore, fiducia & dilectione, quales describit Christus, Mat. 7. Ad hunc locum Psal. respiciens.

Quia Dominus exaudiuit me] Ratio insultationis contra hostes & hypocritas ortę ex liberatione & consolatione diuina. Similis lucta est in omnibus pijs, quibus initio videtur se negligi à Deo, postea erigentes se cogitatione misericordię Dei vniuersalis & gratuitę, concipiunt consolationem, exaudiuntur & liberantur, iuxta promissionem generalem Psal. 25. Vniuersique te expectant Domine, non confundentur.

Erubescant] id est, pudeant, videntes me exaudiri à Deo & liberati ex periculis & morbo. *Conuertantur*] id est, confundantur conuersi in fugam, auertētes se à me, quem impugnabāt. Alij, cōuertantur, id est, respiciant & conuertantur ad Deum, agnoscentes suam indignitatem & peccata, & horrendam iram Dei, sicut Paulus, initio confidens suā iustitia tactus de cœlo & deiectus agnouit suum peccatum, & confugit ad misericordiam Dei. Possunt hæc verba etiam legi in futuro indicatiui, vt sit narratio de euentu futuro, erubescant, conturbabuntur, conuertentur, &c.

*Ite procul, fugitote meos, turba impia, vultus,
Iam valet ante suum nostra querela Deum.
Audit enim, votisq; fauet pius ille rogantis,
Nec finit auditas non valuisse preces.*

PSALMVS VII.

Psalmus VII. est petitio generis suauorij, pertinens ad septimam preceationem orationis Dominicę: rogat enim Deum, vt defendatur contra hostes suos, Saulem & Semei calumniatorem, qui Dauidem persequebantur, eiq; maledicebant, vt Semei, 2. Reg. 16. Tanquam regnum iniuste inuaderet, quod ipsi traditum fuit à Deo, reiecto Saule impio & hypocrita. Partes autem sunt tres.

1. Propositio petitionis, vt exaudiatur & defendatur.

2. Causę duę, cur exaudiri se petit, & defendi: prior sumpta à sua iustitia, hoc est, innocentia seu causę bonitate: altera collectio Ecclesię, à qua ipse Deus recte agnoscatur & celebretur. Deinde repetit propositionem.

3. Est comminatio contra hostes de ipsorum ruina & interitu ex proprijs consilijs & machinationibus, quibus ipsi Dauidi interitum quęsierunt. Vltima pars est gloriatio & gratiarum actio de exauditione & liberatione ex periculis. Intelligitur etiam Psalmus de Christo, cuius typus Dauid fuit, conquerere ite de suis hostibus & calumniatoribus Iudæis. Item de omnibus veris doctoribus, quorum recte & pie facta & dicta iniustis impiorum calumnijs deformantur.

Titulus.

*Siggaion David, quod cecinit super verbis
Chus filij Iemini.*

Siggaion varię exponitur. i. exercitatio, hoc est afflictio, tēratio & persecutio grauis ipsius, scilicet Dauidis, Christi & pious seu Ecclesię. 2. Ignorantia, scilicet obiecti criminis, de occupato regno, & alijs criminibus obiectis, quę Dauid ignorabat, hoc est non agnoscebat: sicut & ipse Iudeus innocens fuit criminum, quę ipsi Iudei obijciebant, seditionis & falsę doctrinę.

3. Vatabalus interpretatur, initium hic Psal. Cantilenę, ad cuius modulus hic Psalmus decantatus sit. *Super verbis*] hoc est, de negotio, factis scilicet ipsius Saulis & Semei, calumnijs & persecutionibus. *Chus*] hoc est, Saulis & Semei, quorum vtrunq; Chus vocat, hoc est Aethiopem, quod atris sint moribus, hoc est, malis, quos nunquam mutaturi sunt, sicut Aethiops, vt prouerbio dicitur, nunquam colorem nigrum mutat, seu albescit. *Filij Iemini*] hoc est, ex stirpe Benjamin vel Beniamitę. Est enim hac serie Saul ex tribu Benjamin natus. Ex stirpe

- Ex stirpe Benjamin.
1. Iemini tritauus
 2. Aphiah atauus
 3. Becharath abauus
 4. Seor proauus
 5. Abiel auus
 6. Cis pater Saulis
 7. Saul.

1. Propositio, peto vt liberes me ab hostibus, Saul & Semei calumniatore, & alijs.

Versus 17.
I. Domine Deus meus, in te speraui, saluum me fac ex omnibus persequentibus me, & libera me.

Summe pater, sine quo non est spes vlla salutis.

In manibus tota est spes sita nostra tuis.

Quandoquidem non est alius, cui fidere possim.

Ne tibi sidentem deseruisse velis.

Propositio petitionis, vt eripiat ab hostibus. Est autem exemplum, vt in afflictionibus quibuscunque, vt David, confugiamus ad Deum, & ab ipso petamus & expectemus auxilium & liberationem promissam, propter mediatorem.

Domine Deus] Quis inuocandus? verus & eternus Deus, quem hic proprio nomine Iehouah compellat, vt eum discernat à nugentium. Meus] particula applicationis est, id est, qui me curas, defendis, regem constituit. Quoniam in te spero.] Ratio exauditionis: In te spero & confido. Ergo exaudi me, iuxta promissionem.

II. Ne quando rapiant vt leo animam meam, & lanient, dum non est qui eripiat.

Ratio à periculis in quibus versatur, & hostium immanitate & sauitia, quos Leoni ingenti & feris laniantibus comparat.

Animam meam] id est vitam. Dum non est qui eripiat. Ratio, Tu solus me potes eripere, Ergo ad te vnum confugio. Duo igitur tribuit Deo, voluntatem & potentiam liberandi.

2. Ratio prior ab innocentia Davidis.

III. Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis.

III. Si reddidi malum, pacem habeti erga me, si spoliaui inimicum meum sine causa.

Persequatur inimicus animam meam, & comprehendat & conculcet in terra vitam meam, & gloriam meam in puluerem deducat.

Ratio est, cur petat exaudiri se & defendi, sumpta ab innocentia sua, quod neque Saulem villo facto læsit, neque ad se rapuit regnū absq; Dei mandato & voluntate. Glorietur igitur de sua iustitia, hoc est, bona conscientia corā Deo & hominibus, quantum attinet ad diligentem & piam administrationem sui regni, quod ipse Deus tradidit & mandauit, & defensionem & auxiliū à Deo petit. Hæc enim duo cuique sunt necessaria in quacunque vocatione: inficiatio seu negatio vera obiectorum criminum, & petitio liberationis & defensionis.

Si feci istud] id est, si offendi vlla re Saulem, si rapui ad me regnum sine tuo mandato & voluntate, sicut hostes mei Saul, Semei & alij calumniantur. Si est iniquitas in manibus meis] hoc est, in factis & consilijs, si iniquè & iniuste egi.

Si reddidi malum] Expositio seu asseueratio suæ innocentie, quantum attinet ad hostes, Saulem & alios, de quibus nō est malè meritis. Gloriam meam] hoc est, nomen meum gloriosum, & famam bonam. Deducat in puluerem] id est, redigat in nihilū, deformet & extinguat, abripiat à me regnum traditum mihi à te. Est autem hæc maior Syllogismi hypothetici huiusmodi: Si læsi vlla re hostes meos, rapiant à me regnum & extinguant. Sed non læsi eos. Ergo tu me defende & libera, sicut addit hanc conclusionem.

Exurge (ergo) Domine in ira tua, & exaltare contra furorem inimicorum meorum, & restitue mihi iudicium, quod cōmendasti.

Conclusio est dicti Syllogismi seu enthymematis: Sum innocēs, seu causa mea iusta est, Ergo exurge Domine & defende ac iuuua me, deletis hostibus, Saule, Semei, Absolone & alijs.

Exurgere dicitur Deus in ira, cū ostēdit iram suam contra hostes.

Exaltare] hoc est, ostende potentiā tuam, & ascende quasi in tribunal, sicut postea inquit: in altum regredere. Restitue mihi iudicium] hoc est, regnum eiusque administrationem, quam mihi commendasti.

Altera

Altera causa petitionis, collectio Ecclesie, à qua Deus agnoscatur & celebretur.

VII. *Vt Synagoga populorum circundet te, & propter hanc in altum regredere.*

Conueniet circum te plurima turba bonorum, Et populi cætus te prope multus erit.

Altera causa petitionis, vt ipse Deus à collecta rursus Ecclesia rectè agnoscatur & celebretur. Circundet te] hoc est, conueniat & circumstet te in templo, audiens & discens verbum tuum, teq; celebrans. In altum regredere] hoc est, erige te. Ascende tanquam in tribunal, ostende potentiam tuam ac vires in defendendo Ecclesiam, & puniendo hostes.

VIII. *Dominus iudicat populos, iudica me Domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam.*

Asserueratio de iusto iudicio Dei in puniendis iniustis, & defendendis & seruandis iustis.

Iudicat populos] hoc est, verè adest humano generi, & Ecclesie, puniens malos, & seruans bonos.

D. Lutherus vertit, Der Herr ist Richter/ Des ist nit ich noch jemandt/ sonder Gott selber allein regiert vber vns.

Secundum iustitiam meam] id est, causam iustam, quam habeo aduersus Saulem, & alios inimicos meos. Est enim duplex iustitia: personæ, qua nemo est iustus coram Deo, iuxta illud: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Est autem iusta persona imputatione iustitiæ gratuita, per & propter filium Dei fide. Et iustitia causæ, quæ est gloriatio & iustitia bonæ conscientie, sicut hic gloriatur Prophetas, se nulla relaxasse hostes suos, sed obtemperare Deo in omnibus, in regno suscipièdo, & defendèdo.

Secundum innocentiam meam] Expositio est præcedentis membri. In Hebræo est, secundum perfectionem, hoc est, integritatem meam. Super me] hoc est, quæ est in me, per pleonasmum.

IX. *Consumatur queso nequitia peccatorum, & dirige iustum, scrutans corda & renes Deus iustus.*

Assere iustitiæ cupidos, rege pacis amantes, Qui Deus & renes cordaq; cuncta probas.

Iterum rogat, vt deleantur hostes, Saul, Semei, & cæteri, qui peruerso omnia agunt animo, & doloso, ipse verò sincero & aperto, quòd cum Deus omnia occulta intuens iudicat & intelligit, rogat vt illos debeat, se verò seruet.

Consumatur nequitia] hoc est, deleatur, pereat & cesset. Aliter, malū consumat impios, hoc est, tollat, perdat & extinguat. Dirige iustum] scilicet me, causam iustam habentem, & similes. Dirige, hoc est, rege, con firma & stabili. Qui probas renes] hoc est, intelligis & intueris affectus & motus cordium arcanos, quòd scilicet Saul omnia agat animo doloso, ego verò sincero. Deus iustus] hoc est, qui iustè agis, tribuens cuiq; iuxta sua facta & cogitationes, puniens malos, & seruans bonos.

Adiutorium (scutum) meum à Domino, qui saluos facit rectos corde.

Deus index iustus, & Deus qui minatur per singulos dies.

Auxilij Deus arma mei, clypeumq; salutis Solus habet, duce quo per malum victor ero. Subleuat ille pios, & candida pectora habentes, Iudicat ille malos, & scelus omne videt. Ingerit ille malis nullo non tempore penas, Et reprobis nunquam desinit esse nimis.

Consolatur se & gloriatur magno animo contra inimicos cogitatione ac fide de præsentia & auxilio Dei, cui soli fidei, & ab eo petit & expectat defensionem, & affirmat Deum verè irasci peccatis, & puniturum omnes impios omnium temporum. Rectos corde vocat, qui rectè agunt, nihil fraudulenter aut occulto instituunt, & cogitant.

Deus iustus index] Commendatio iustitiæ Dei, irascentis peccatis eaq; punientis horrendis supplicijs, omnibus temporibus.

3. Comminatio penarum & interitus impiorum per propria iniusta consilia & machinationes insidiosas & cruentas aduersus pios.

Nisi cōuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tendit & parauit illum.

Et sibi parauit tela mortis, sagittas suas contra persequentes parauit.

Primum

Primum est comminatio specialis, & prædictio interitus contra Saulem, & eius satellites, qui vnâ persequiebantur Dauidem. Deinde generalis ad omnes impios & persequutores piorum & Ecclesiæ, nisi conuersi fuerint ad Deum, & egerint pœnitentiam. In Hebræo legitur: Nisi conuersus fuerit Saul cum suis satellitibus. Alij referunt ad Deum, qui nisi conuertatur ab ira, omnes perituri sint.

Gladium suum vibrauit] hoc est, quasi educto gladio & vibrato minuitur impijs interitum.

Arcum suum retendit] Sumpta est metaphorâ à iaculantibus, qui intento arcu & impositis sagittis petunt hostes & feras.

Et parauit sibi] aliter impio, vt interficiatur.

Tela mortis] vocat sagittas mortiferas: aliter vasa mortis, hoc est, instrumenta contra persequentes, sicut Saulem & eius satellites, qui me persequuntur.

XIII. *Ecce parturit iniustitiâ, concepit dolorem & pariet mendaciû.*

Expositio de inanibus conatibus & studijs impiorum, quibus sibiipsis, non pijs nocet, nec sunt felices conatus impiorum.

Parturit iniustitiâ] scilicet Saul & quilibet impius, hoc est, cogitat & molitur perdere iustum.

Concepit dolorem] hoc est, afflictionem & molestiam, qua afficiat iustum & perdat.

Pariet mendaciû] hoc est, proferet, id est, vanum erit, & non succedet, quicquid conatur seu molitur aduersus pios: Metaphora sumpta à muliere prægnante & ædentefœtum mortuum, & abortiuum.

XV. *Foveam fodit & effodit eam, & incidet in foveam quam fecit.*

Ostendit impios, vt Saulem, Abolon & alios omnes sibiipsis authores esse, & causam interitus, quæque alijs machinantur ipsi accidere, sicut qui in eam foveam, quam ad alios capiendos effodit, ipse incidit, iuxta versus Poetæ Græci:

οἱ αὐτοὶ ἀνὴρ κακὰ τεύχεα ἔχοντες κακὰ τεύχεα. ἢ δὲ κακὰ βυλὴ τῶ βολέοντι κακίση.

Ipsæ sibi nocet is, alium qui ledere querit.

Consultum malè, cōsultori pessima res est. Et versus talis extat apud Plutarchum:

ὁς ἄλλο κακὰ τεύχεα, ἐὼ κακὸν ἄπειν τεύχεα.

Damna parans alijs, proprio parat pati damna.

XVI. *Conuertetur labor eius in ca-*

put eius, & in verticem ipsius, iniquitas eius descendet.

Assueratio est seu prædictio de certo interitu impiorum per propria studia, & machinationes insidiosas contra iustum. Alij conuertatur, vt sit oratio optantis seu precantis interitum impijs, per eadem quibus ipsi iustis nocere conantur insidiosè.

Labor] id est, dolus & conatus nocendi alijs, vel afflictio.

In caput] hoc est, proprium exitium.

Iniquitas] id est, interitus, quem alijs iniusti parant.

Descendet] id est, veniet, *Es wirt vber iren eigen hals kommen.*

4. *Gratiarum actio & gloriatio contra hostes de liberatione & auxilio Dei.*

Confitebor Domino secundum XVII. iustitiam eius, & psallam nomini Domini altissimi.

Ipsæ feram Domino, quas possum soluere, grates, iustitia nunquam deficiente, Deo.

Professio gratiarum actionis pro liberatione, vt alios quoque liberatos exemplo suo ad gratiarum actionem inuitet.

Confitebor] id est, gratias agam. *Secundum iustitiam eius*] id est, quod iuste punit impios, & liberat pios & innocentes.

Psallam nomini Domini] hoc est, celebrabo bonitatem, iustitiam, & potentiam Dei in me liberando & puniendo hostes. Nam nomen Domini seu Dei dicitur eius bonitas, misericordia, iustitia, quam ostendit & declarat Ecclesiæ, in liberandis pijs, & puniendis impijs.

PSALMVS VIII.

Versus

9.

ARGVMENTVM.

PSalmus est generis demonstratiui, quatenus prædicat bonitatem Dei patefacientis se humano generi cōditione omnium rerum, & prædicatione Euangelij, quod sonat in mundo Apostoli, eorumque successores, etiam si videantur infantes & contempti coram mundo, & æternā gloriam & beatitudinem, quæ prædicationem Euangelij in credentibus, tanquam effectus sequitur. Deinde describit humanæ vitæ necessaria, per collationē æternæ gloriæ, qua fruuntur beati post hanc vitā, atque etiā dominij quod habent in hac vita in omnes creaturas, quas homo multis modis excellit. Est & gratiarū actio & celebratio bonitatis Dei pro tantis beneficijs, cōditionis, reuelationis Euangelij, & æternæ

& æternæ gloriæ. Transfertur etiam Psalmus ad Christum, qui caput est Ecclesiæ, qui etiam si in hac vita, in cruce & morte etiam infra angelos humiliatus sit, tamen per resurrectionem & ascensionem in cælum supra omnes creaturas constitutus est Dominus & victor, omnium iudex, & uiuorum & mortuorum, etiam secundum humanam naturam, sicut ad Philip. 2 dicitur. Partes sunt quinque.

1. Propositio gratiarum actionis, de patefactione Dei.
2. Descriptio Ecclesiæ.
3. Collatio miseræ præsentis vitæ & futuræ gloriæ.
4. Descriptio gloriæ & domini Christi & Ecclesiæ.
5. Repetitio gratiarum actionis.

Titulus.

Ad præcinendum pro torcularibus Psalmus David. Felix vincenti, id est, ut ipse interpretatur, effundenti sanguinem, scilicet Christo super torcularia, hoc est, qui Christus, ut Propheta ipse inquit, solus torcular calcavit in passione. Vatabalus ita vertit ex Hebræo, Haggithith Psalmus David. Per victorem, intelligens, ut supra dictum est, principem inter catores seu muscos, quos David instituit in templo, cui hic Psalmus traditus sit cantandus, super Haggithith, hoc est instrumento musico, quod allatum fuit ex Gath, ut quidam tradunt, cinitate Palestinæ, ut Chaldaus interpres ita vertit, Ad Cytharam aduectam ex Gath, scilicet præcinendus est Psalmus: vel est Githith genus melodiarum.

1. Propositio.

*I. Domine Dominus noster,
quàm admirabile est nomen tuum
in vniuersa terra, quæ dat laudem
tuam super cælos.*

Eobanus.

*Imperio qui cuncta tenens dominaris & orbi
Terrarum, & quicquid machina tanta tenet.
Quàm meritò tua magnificis præconia, magni
Laudibus implerunt solis vtranzq; domum.*

Propositio est figurata admiratione Prophetæ intuentis & cogitantis maiestatem & magnificentiam Dei, eiusq; operum admirabilem in toto humano genere, inter quæ præcipue sunt conditio & conseruatio rerum omnium, & patefactio eius volunta-

tis & admirandi decreti de humana redemptione, per datum verbū & missum filium. Estque hæc admiratio gratiarum actio, quæ agnoscit & celebrat beneficium Dei conditionis & suæ patefactionis.

Domine] Iehoua, qui verus es & æternus Deus. *Noster]* id est, qui nos curas, nos elegisti in populum, nos defendis & saluas.

Nomen tuum] hoc est maiestas tua, misericordia, iustitia, veritas.

In vniuersa terra] scilicet conspicitur, elata usque ad cælos, hoc est, tua maiestas & opera admiranda pertingunt usque ad cælos, hoc est, conspiciuntur in tota rerum natura, & in terra & in cælo.

*2. Descriptio Ecclesiæ collectæ per vocem
Euangelij.*

*Ex ore infantum & lactentium
perfecisti robur propter inimicos tuos,
ut destruas inimicū
& ultorem.*

*Infantum, res mira, tuum sermonibus hostem
Conteris, & lingua simplicis arte necas.*

Expositio est præcedentis versus, de maiestate & admirandis operibus Dei, conditione scilicet & conseruatione omnium rerum, & redemptione humani generis per filium, quam maiestatem, quantum ad conditionem & sustentationem rerum attinet, testantur inter cætera ipsi infantes & lactentes pueri, quos mirabiliter Deus in utero materno format, conseruat & alit. Deinde editis iam in lucem præparat lac in maternis vberibus, & conseruat contra multas iniurias, quibus pueri sunt expositi, vntas Dei omnipotentia & bonitas in propagando & conseruando humano genere elucet. Deinde, quantum attinet ad opus redemptionis, conspicitur maiestas & bonitas Dei, quod per Apostolos eorumque successores, qui sunt quasi infirmi & lactentes coram mundo, hoc est, infirmi & contempti, sonat vocem Euangelij, quæ liberantur credentes à tyrannide diaboli, à peccato & morte æterna, destruitur regnum diaboli, quem inimicum & ultorem vocat, cum ipsius membris tyrannis, hæreticis, &c.

Infantes & lactentes vocat, ut dictum est, Primum ipsos pueros infantes & fugientes, in quorum conceptione, conseruatione & alimonia elucet omnipotentia, bonitas & sapientia Dei. Deinde Apostolos & doctores Euangelij, qui coram mundo indicantur infantes & lactentes, hoc est, indocti, indisciplinati

deserti & infirmi. Sugunt autem, hoc est, accipiunt ex verbo Dei tãquam in gremio matris Ecclesiæ iacētes, Lac, hoc est, veram cœlestem & salutarem doctrinam, eamque proponentes rursus Ecclesiæ, per quam Deus verè est efficax. Robur vocat potentiam & virtutem seu fortitudinem gloriosam Euangelij & operum Dei, qua viacit Deus, & confundit homines blasphemos, Epicureos, negantes esse Deum, & curare homines. Item, diabolos, tyrannos, & hæreticos, hostes & persecutores Christi, eiusque Ecclesiæ. Christus Matth. 21. citat dictum de pueris excipientibus ipsum cum ingrederetur Hierusalem, cōtra principes sacerdotum & scribas prohibentes, ne canerent pueri, inquit: Nunquid legistis, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, &c. Rectè igitur intelligitur Psalmus de patefactione Dei per prædicationem Euangelij, & effectu eius, vita & lætitia æterna, sicut sequitur:

III. *Quoniam videbo cœlos tuos,
opera digitorum tuorum, lunam
& stellas, quæ tu fundasti.*

Effectus prædicati per Apostolos, & crediti Euangelij, lætitia æterna post hanc vitam, ex conspectu noui cœli & terræ, & corporum cœlestium, renouandorū in nouissimo die, in regno Christi cœlesti & æternouos, & non erūt in memoria priora, &c. Gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternum, in his quæ ego creo. Ita 2. Petri 3. inquit Apostolus: Sed cœlos nōuos ac terram nouam iuxta promissum illius expectamus, in quibus iustitia, hoc est iusti habitabunt. Et Apocalyp. 2. inquit Iohannes: Primum enim cœlum & primam terram abiit, & mare abiit, & non est. Qui Psalmum intelligunt de conditione rerum, seu opificio mūdi, quo se Deus patefecit, accipiunt de aspectu & consideratione cœli, & cœlestium corporum, Solis, Lunæ, & stellarum, ex quibus omnipotentia Dei elucet & conspicitur.

3. Collatio miseriæ presentis vitæ & futuræ gloriæ.

III. *Quid est homo, quod memor
es eius, aut filius hominis, quod
visitas eum?*

*Qualis enim mortalis homo est, vt sit tibi cura,
Dotibus vt dignum talibus esse putes?*

*Qualis ab humano generatus semine, vt ipsum
Res tibi dilectas inter & ante loces?*

Admiratio est Prophetæ, primùm de Christi in passione humiliatione, in qua ab omnibus creaturis, adeoq; ab ipso Deo visus est desertus esse, sicut Esaia cap. 53. dicitur: Despectissimus & abiectissimus omnium hominum, plenus doloribus & ærumnis: de eiusque rursus exaltatione & gloria atque dominio in omnes creaturas. Deinde de hominis miseria & ærumnis, quibus est propter peccatum subiectus, deq; eius dignitate & imperio in omnes creaturas, eorumq; licito vsu, restituto ipsi per Christum instauratorem & redemptorem humanæ naturæ, quam in vnitæte personæ assumpsit.

Quid est homo] id est, quàm est abiectus & ærumnōsus.

Quod memor es illius] id est, eius habes rationem. quasi dicat: quid meritis est homo, aut quibus excellit virtutibus, vt eum facias Dominum omnium rerum, & hæredem vitæ æternæ. quasi dicat, nihil.

Aut filius hominis, quod visitas eum] id est, sanas eum, & restituis tanquam medicus ægrotum, quod afficis eum omnis generis beneficijs.

*Suisti eum paulisper indigere v.
Deo, sed gloria & honore coronabis eum.*

Expositio membri proximi & de humiliatione Christi in opere humanæ redemptionis, passione & morte, & glorificatione per resurrectionem, item hominis, per & propter Christum, qui est constitutus & ipse dominus & possessor omnium rerum, & ornabitur tanquam corona post hanc vitam æterna gloria, & perpetua lætitia in vita æterna.

Suisti eum] scilicet, Christum paulisper indigere Deo, scilicet, in passione & morte, in qua visus est Christus desertus à Deo, sicut clamat in cruce pendens victima pro nostris peccatis, sentiens immensam iram Dei, & horredos pauores: Deus meus, quare me dereliquisti? requiescente scilicet verbo, hoc est, diuina natura, nō exerente suas vires in Christo, vt crucifigi & mori posset, vt Irenæus inquit. Item hominem oppressum ærumnis in hac vita fugaci & lachrymarum valle, in qua homo derelictus videtur à Deo. Chaldaica expositio habet: Fecisti deficere eum, scilicet Christum, in cruce, & hominem in hac vita.

Paululum ab angelis hoc est, inferiorem angelis, hoc est, tanta est gloria & honore ornatus homo, ut verè Deo sit similis, ad cuius imaginem homo fuit conditus. Item Christus infra angelos in passione deiectus est, sed immensa maiestate & gloria ornatus post resurrectionem, sicut ad Philippen ses secundo dicitur.

4. Descriptio gloria & dominij Christi & Ecclesiæ.

VI. *Constitues eū (Christum, itē hominē) super opera manuum tuarū, omnia subiecisti sub pedibus eius (Christi & hominis)*

VII. *Oves & boues vniuersos, insuper & pecora campi.*

VIII. *Volucres cæli (aëris) & pisces maris, & quæ perambulant semitas maris.*

• Expositio præcedentis versus de gloria Christi & hominis, restituto per ipsum dominio scilicet, & imperio super omnes creaturas. Ad hunc versum respexit Paulus 1. Corinth. 15. excipiens patrem, qui Christo omnia subiecit: quo ex loco constat Psalmum præcipuè de Christo intelligendum esse, tanquam de capite Ecclesiæ. De pijs autem hominibus tanquam de corpore & membris eius. Cæterum quia Christi sunt omnia, ergo etiam piorum seu Ecclesiæ, quæ omnia bona cum Christo habet communia. Habet igitur & libertatem edendi omnia cum gratiarum actione, sicut testatur Spiridius Episcopus Cyprius, qui hospiti nolenti comedere carnes in die ieiunij, quia Christianus esset, inquit, quia Christianus, omnibus vesci tibi licet. Eusebius libro primo histo. Ecclesiast. cap. 10.

Oves & boues. Luth. *Die Christen sollen auch zu essen haben auff erden.*

5. Repetitio gratiarum actionis.

IX. *Domine Dominus noster, quā admirabile est nomen tuum in vniuersa terra.*

Repetitio primi versus, quæ monet summum cultum Dei esse, ad quem & hortatur Ecclesiā, gratiarum actionem & celebrationem potentia eius, gloria & bonitatis, quæ declarauit in conditione hominis & restitutione eius per Christum.

PSALMVS IX.

Titulus.

EX Græco: In finem super occultis filij Psalmus David: in quo nomine filij intelliguntur omnes pij, qui filij sunt Dei occulti coram mundo & despecti: pro quorum mirabili conseruatione, & deletione hostium Ecclesiæ, Propheta in hoc Psalmo Deo gratias agit.

2. Felix: Vincenti super morte insipientis Psalmus David, hoc est, ut primam vocem Felix exponit, effundenti sanguinem, intelligens Christum, qui pro nobis effudit sanguinem in cruce, & ipsam Ecclesiā cruci subiectam in hoc mundo, exemplo capitis Christi, super morte insipientis, hoc est, interitu Antichristi, & hostium Ecclesiæ, quos insipientes & stultos vocat: quod cum Ecclesiā delere conantur, seipsos perdant & extinguant.

3. Hebræi: Victori super Muth Labben, canticum David ut Vatabalus transtulit, qui exponit Muth Labben, nomen cantilenæ, vel instrumenti musici, in quo hic Psalmus cantatus sit. Quidam transferunt super morte Labben, intelligentes per Labben Goliath Philistæum hostem populi Dei, quem David interfecit, vel alium quemcunque sicut Chaldaus interpretatur. Super morte viri, qui egressus fuerat de medijs castris Victorinus: Almuth Labben interpretatur, speciosam iuuentam, intelligēs Ecclesiā, quæ etsi est & habetur corā mundo similis aniculæ recitantis fabellas ad colum, qualis doctrina Euangelij iudicatur à sapientibus huius mundi: tamen est coram Deo tanquam pulchra & florens iuuentus, seu puella & sponsa, ut in canticis vocatur.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui, quia celebrat in eo David admirandam conseruationem & liberationem Ecclesiæ, inde ab initio mundi, & finem eius, & deletionem & interitum hostiū, & præcipuè Antichristi, simul admonens Ecclesiā & omnes pios, ut suo exemplo & ipsi hanc conseruationem & liberationem corporis Ecclesiæ admirandam, etiam si quædam membra crucis exerceantur, & interficiantur, & deletionē hostium agnoscant & celebrent pro ea Deum, & orent ut Deus Ecclesiā subiectam ærumnis in hac vita contra hostes defendat & conseruet. Estque hæc principalis doctrina & consolatio Psal. Ecclesiæ, etsi est subiecta ærumnis in hac vita, tamē liberari & conseruari mirabiliter à Deo, & hostes eius puniri & de-

& deleri tandem horrendis exemplis, vt Pharaonē, Cananaeos, Iudaeos hostes Christi, & Ethnicos persequentes Ecclesiam omnibus temporibus.

Partes Psalmi sunt sex. 1. Prima est propositio gratiarum actionis.

2. Secunda continet eius rationem, sumptam à deletis hostibus.

3. Est antithesis, hostes perituros, mansuram autem Ecclesiam.

4. Est consolatio & promissio de seruanda Ecclesia, & exhortatio ad fidem & spē, item gratiarum actionem.

5. Quinta est precatio Prophetæ & Ecclesiae, vt seruetur & defendatur contra hostes, addita causa, cur seruari & defendi se petat.

Item promissione & comminatione contra hostes, cum repetita precatone.

6. Precatio de interitu hostium.

1. Propositio.

I. *Confitebor tibi Domine in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua.*

II. *Letabor & exultabo in te, psallam nomini tuo altissime.*

Laududum hic animus meritis tibi dicere laudes

Experit, o rerum gloria, vita, salus.

Inclita psallentes referunt tua facta camena,

Quæ Deus in toto maximus orbe facis.

Propositio est gratiarum actionis: Ago tibi gratias o Domine, quod me & Ecclesiam seruas & defendis mirabiliter.

Confitebor tibi] id est, ago tibi gratias. Est enim confiteri gratias agere, phrasi Hebraica.

Toto corde] hoc est, verè, non simulatè, vt hypocritæ solent, tantum verbis & externis gestibus, idq; tam in rebus aduersis, quam prosperis tuam agnoscens voluntatem & presentiam.

Mirabilia tua] hoc est, mirabilem collectionem & conseruationem Ecclesiae omnibus temporibus.

Letabor] Expositio gratiarum actionis, quæ fieri debet corde, verbis & externis gestibus.

Nomini tuo] id est, propter nomen tuum, hoc est, misericordiam, iustitiam & bonitatem.

Altissime] Notatio Dei ab eius omnipotentia.

2. Rationes dua.

Quod conuertit inimicos meos III. retrorsum, infirmabuntur & peribunt à facie tua.

Quoniam fecisti iudicium meum IIII. & causam meam. Sedisti super thronum, qui iudicas iustitiam.

Addit Prophetæ rationes gratiarum actionis, & celebrationis nominis Dei, conseruationem scilicet piorum seu Ecclesiae, & repressioem ac deletionem hostium, inquit: Ideo tibi gratias ago & celebrò te,

Quod conuertis inimicos meos retrorsum] sicut Pharaonem persequentem Israëlitas repressit & subuertit Deus in mari rubro. Exodi 14.

Et infirmabuntur & peribunt à facie tua] id est, terrore incusso, quo impij & hostes Ecclesiae, nemine etiam persequente consternati fugiunt, qui terror *δαιμονικός φόβος* & *παινός δ'είλας* appellatur.

Quoniam fecisti iudicium meum & meam causam] hoc est, suscipis & defendis meam causam, & declaras esse iustam, & hostes me iniuste persequi.

Sedisti super thronum, qui iudicas iustitiam] hoc est, qui solus verè es iustus iudex, intuens arcana cordium, quod alij iudices non faciunt, nec respiciens personas hominum, nec errans in iudicando, & habens etiam vires exequendi quod iustum est.

Increpasti gentes, & perdidisti V. impium, nomen eorum deleuisti in aeternum & in seculum seculi.

Amplificatio potentiae Dei, & gloriose defensionis Ecclesiae, & internicionis hostium, ita vt non solum ipsi pereant, sed etiam nomen eorum honestum deleatur ex memoria hominum, & pereat eorum posteritas.

Ceterum Deus tribus modis increpat seu accusat gentes seu homines.

1. Voce legis & Euangelij accusantis omnes peccati, & annunciantis omnibus iram Dei propter peccatum, ad Roma. 1. Reuelatur ira Dei de cælo.

2. Horrendis exemplis poenarum, publicis & priuatis, quæ sunt quasi vox legis accusantis peccatum.

3. Terroribus inenarrabilibus, quos sen-

tiunt impij & contumaces, vt Aristobulus, qui cum fratre interfecisset, statim morbo correptus est, & terrore ac trepidatione, in quibus effuso sanguine copioso extinctus est. Aegesyppus libro 1. cap. 8.

VI. *Inimici defecerunt framea in perpetuum, & ciuitates destruxisti, perijt memoria eorū cum ipsis*

Expositio est præcedentis versus de perpetua & extrema internitione seu interitu hostium Ecclesiæ, & impiorum, vna cum ipsorū memoria, & apud Deū & homines.

Inimicum primum vocat hostem suum Goliath, Philistæum, aut alium, quem vicit, cui hic versus insultat: quod cum minatus esset, se omnia vastaturum in Israël, ille ipse victus sit & deletus. Vatabalus legit inimice, quasi alloquatur hostem, eiq; insultet. Deinde intelligit quemcūque hostem Ecclesiæ Dei. Framea est genus gladij seu hastæ, quales fuerunt apud Germanos veteres, vt testatur Tacitus.

3. *Antithesis seu collatio humana infirmitatis & potentia diuina.*

VII. *Dominus autem in æternum permanet, parauit ad iudicium, thronum suum.*

VIII. *Et ipse iudicabit orbem terræ in iustitia, iudicabit populos in rectitudine.*

Eobanus.

Tempore maiestas Domini non desinet vllō.

Omnes è solio iudicat ille suo.

Ipsō omnes olim stabunt sub iudice gentes, Arbiter ille æquus totius orbis erit.

Antithesis est virium humanarum, quæ infirmæ sunt, & pereunt, sicut experientia testatur, & exempla potentia diuinæ, quæ perpetua est & infinita omnibus temporibus, iudicans & damnans omnes iniuste agētes, & in hac vita, & in futuro iudicio extremo: in quo damnabit iniustos, quibus in hac vita bene fuit, & oppresserunt iustos, vt Pharaon, Herodes, Nero, & similes. Et præmia reddet iustis, quibus in hac vita malè fuit, & oppressi sunt à tyrannis, vt: Ieremias, Iohannes Baptista, Paulus, Laurentius. Est igitur prouidentia Dei, & restat iustum iudicium, in quo damnabuntur iniusti, & liberabuntur iusti.

4. *Consolatio & promissio.*

Et factus est Dominus refugium pauperi, refugium in oppor- tunitatibus, in tribulatione.

Afferet auxilium miserris, defendet egenos, Rebus in afflictis ille patronus erit.

Addit causam, cur Deus se iuuerit & defenderit contra hostes, non quia ipse meritus sit, sed quia Deus pro sua misericordia & bonitate adiuuet pauperes, & oppressos omnes, qui ipsum inuocant.

Refugium taliter exaltatio, ex Hebræo, hoc est, locus editus & eleuatus, ad quem in periculo imminente confugimus, quasi dicamus: arx, munimentum, asylum. Tria autem discenda. 1. Ecclesiam esse cœtum pauperum & ærumnosum sperantium in Deum, eiusque opem inuocantium, notitia & fide mediatoris. 2. Deum non statim iuuare & liberare, sed opportuno tempore: ideo nō debemus Deo præscribere modum aut tempus liberationis, sicut monet Iudith cap. 8. Quare Deus differat auxilium interdum. 1. Vt infirmitatem nostram agnoscamus. 2. Vt liberatio sit gratior. 3. Vt conspiciatur Dei omnipotentia liberantis tum, cum omnibus humanis præsidij destituimur.

Et sperabunt in te, qui nouerunt nomen tuum: quoniam non dereliquisti quærentes te domine.

Nulla etenim tibi fidentes ratione relinquū,

Nec te quærentes deseruisse potes.

Adhortatur ad inuocationem, fidem & spem seu expectationem opportune liberationis. Nam sperabunt dixit pro sperent, futurum indicatiui, pro imperatiuo.

Nouerunt nomen tuum] hoc est, perfecte cognoscunt te verum & æternum Deum, & tuam clementiam & bonitatem in mediatore.

Quoniam non dereliquisti] Ratio adhortationis à perpetuo auxilio & liberatione Dei omnium, qui ipsum inuocant, omnibus temporibus.

Repetitio gratiarum actionis seu ad eam exhortatio.

Psallite Domino, qui habitat in Sion, annunciate inter gentes studia eius.

Liberatus Propheta & defensus, exhortatur populum vt secum celebrent æternum & verum Deum, qui se patefecit populo suo, atq; etiam illis qui habitant inter gentes ex Iudæis.

Qui

Qui habitat in Sion] Verum & æternum Deum, qui se patefecit Hierusalem, vbi est mons Sion, & templum, item arca fœderis & propitiatorium, quod typus fuit Christi, in quo Deus responsa dedit, & exaudiebat inuocantes.

studia] id est opera, videlicet, mirandas liberationes sui populi, & pœnas hostium.

XII. *Quoniam requirens sanguinem eorum, recordatus est (sanguinis effusi seu cædis piorum) non est oblitus clamorem pauperum.*

Ille memor fuso sumit pro sanguine pœnas, Et semper miseris auris aperta Dei est.

Ratio exhortationis sumpta à vindicta Dei contra hostes Ecclesiæ & tyrannos interficientes pios, quorum sanguinem seu eadem Deus requirit, hoc est, punit hostes, Pharaonem, Neronem & similes, etiamsi aliquando differat pœnas, & floreat tyranni, & videatur deserere pios, tamen non obliuiscetur clamoris eorum, sed certò tandem exaudit & liberat, sicut Israëlitas in Aegypto.

Precatio liberationis, eius q̃ causa finalis.

XIII. *Miserere mei Domine, vide afflictionem meam de inimicis meis (quæ venit) qui exaltas me de portis mortis.*

Respice me Deus omnipotens, miserere precantis, Exilij causam respice quæso mei.

XIII. *Propterea annūciabo omnes laudationes tuas in portis filiorum Sion, exultabo in salutari tuo.*

Precatur Propheta, vt se Deus pro sua misericordia & bonitate, vt hætenus, defendat contra hostes, ac seruet in periculis, quibus sicut David ita & tota Ecclesia, & singuli pij in hac vita maximis & varijs subiecti sunt, ideo opus habent assidua inuocatione & defensione Dei, eiusque præsentia.

Afflictionem de inimicis meis] hoc est, quam

pator ab inimicis meis, seu quam ipsi mihi faciunt seu inferunt.

De portis mortis] hoc est, extremo periculo mortis & lapsibus, in quibus pereundum mihi fuisset, nisi Deus adiuuisset me, & eripuisset mirabiliter, præter omnes causas secūdas, quales lapsus & casus omnibus pijs multi obijciuntur.

Propterea annūciabo] Causa finalis liberationis, celebratio laudum Dei, hoc est, potentia eius, misericordiæ & bonitatis in liberandis suis.

In portis filiorum Sion] hoc est, in congregatione seu Ecclesia, nam in portis solebant iudices considere tanquam pro tribunali, & iudicare populum, quæ ibi conueniebat. Vox Hebræa, quam interpretes transtulit, filijs seu filiarum, significat cōgregationem.

In salutari tuo] hoc est, de salute tua, seu auxilio salutifero mihi à te exhibito, & liberatione ab hoste Goliath & alijs.

Consolatio de oppressis hostibus,

Dimerse sunt gentes in fouea xv. quam fecerunt, in laqueo isto, quem absconderunt, comprehensus est pes eorum.

Cognoscetur Dominus, iudicia faciens in operibus manuum suarum, cōprehensus est impius meditatione. Sela.

Per sua perdetur scelera impius, & sua verbis Est vanis alio pœna futura loco.

Consolatio est de oppressis & extinctis hostibus, illis ipsis machinationibus, artibus & dolis, quos pijs struxerant, sicut supra dixit Psalmo 7. de impio: Foueam fodit & incidit in eam. Est autem duplex Metaphora. Prior sumpta est à venatoribus, qui lupis & vulpibus foueam occultè effodiunt, in quam prolapsi capiantur. Altera ab aucupibus, qui occultè tendunt retia auibus.

Cognoscetur Dominus] Effectus seu causa finalis perditionis impiorum, & liberationis piorum seu Ecclesiæ, vt scilicet Deus agnoscat.

Iudicium faciens] hoc est, iustè puniens impios, & liberans pios. Quod addit, *Meditatione*, monet vt oppressionem impiorum, & piorum liberationem diligenter meditemur & perpendamus, conseruemusque

eorum memoriam, & transmittamus ad posteros. Aliter legitur locutione, scilicet, digna est oppressio impiorum, & liberatio piorum. Quidam vertunt canticum.

Lutherus verbum, hoc modo, *Der gottlose ist verstrickt in den wercken seiner hende/durchs wordt.* Vox Hebraica Sela, vt supra dictum est, est signum cuiusdam magni & singularis affectus in meditanda & conseruanda memoria oppressionis impiorum, & liberationis piorum. Quasi dicat: hæc diligenter meditare, & cogita, quod Deus omnibus temporibus iudicium facit, hoc est, punit impios, & liberat pios. Vnde addit comminationem contra impios, & consolationem piorum.

XVII. *Conuertantur impij in infernum, omnes gentes quæ obliuiscuntur Deum.*

XVIII. *Quoniam non in perpetuum obliuio erit pauperis, spes pauperum non peribit in æternum.*

*Nam nunquam non esse memor volet ille suorum,
Quos labor, & cura, tristitiaq; premunt.
Nec sua spes miseris erit irrita semper, & olim
Exulibus veniet sepe petita salus,*

Comminatio est seu imprecatio interitus & abiectiois hostium in infernum, hoc est, pœnas infernales & æternas. Quidam hoc loco infernum exponunt sepulchrum seu foueam & abyssum profundâ, in quam abijcientur impij & hostes Dei in extremo iudicio. Vatabalus transfert, conuertentur, in futuro, & intelligit de reditu hostiû Davidis in suam terram, vnde venerunt.

Quoniam] Consolatio est, Deum, etiam si videatur negligere pauperes, hoc est abiectos & ærumnolos pios, tamen tandem liberare eos & exaudire.

Spes pauperum non peribit] id est, non excidet, sed certò aliquando consequentur, quod expectant & volunt, liberationem scilicet, ex omnibus malis. Ita inquit D. Hieronymus: Non aufert (Deus auxilium) modo sit qui sufferat, hoc est, toleret patienter crucem, & expectet liberationem opportunam. *Quæ obliuiscuntur Deum*] Quatuor sunt hominum genera seu cœtus.

1. Aliqui prorsus ignorant verum & æternum Deum, vt gentes colentes idola.

2. Contemnentes Deum, vt Epicurei & Stoici, negantes prouidentiam Dei, & dicentes omnia fieri temerè & necessariò, item Deum negligere res humanas.

3. Fingentes humana audacia opiniones de Deo, & cultus extra verbum Dei reuelatum.

4. Securi & prophani indulgentes peccatis, & sceleribus, absque timore Dei, quos omnes Propheta comprehendit appellatione gentium, quæ Deum ignorant, eisq; imprecatur æternas & infernales pœnas.

6. *Precatio, vt hostium vires confringantur.*

Exurge Domine, non conuertetur homo, iudicentur gentes in conspectu tuo.

Constitu Domine legislatorem (iugum) super eos, vt sciant gentes, quoniam homines sunt.
Sela.

Precatio est, vt gentes, hoc est, homines ignorantes Dei, & hostes Ecclesiæ deleantur, vt agnoscant solum Deum esse omnipotentem, se verò esse homines infirmos & imbecilles.

Exurge] id est, fer auxilium, ostende te esse potentem auxiliatorem piorum & Ecclesiæ.

Exurge] Quasi antea sis visus dormire & negligere tuos.

Non conuertetur homo] id est, non augentur eius vires contra pios, sed debilitentur.

Iudicentur] id est, arguantur & damnentur.

Constitu eis legislatorem] hoc variè exponitur & transfertur.

1. Rectorem, hoc est, potentem aliquem dominum seu tyrannum, qui eos opprimat, sicut Babylonios Cyrus.

2. Dominium seu iugum, hoc est, crucem, qua oppressi agnoscant suam infirmitatem & resipiscant.

3. Timorem: ita enim Vatabalus vertit: Pone eis timorem, hoc est, incute eis metum, vt te metuant Dominum, vel hostes potentiores, vt vel sic agnoscant suam infirmitatem.

4. Spiriti-

4. Spiritum sanctum, rectorem & adiutorem, quo edocti & illuminati intelligant se esse homines miseros & infirmos, resipiscant & confugiant ad Dominum, ab eoque petant auxilium, & successum in vocatione, quæ non est felix, neque sunt labores nobis aut alijs salutare, nisi adiuuet nos Deus, vt dicitur Ioannis 3. capite: Non potest sibi homo quicquam sumere, nisi sit ei datum desuper. Et Ieremias inquit: Scio Domine, quod non est hominis via eius, hoc est, quod homo nihil suis viribus & consilio potest efficere, quod vel ipsi vel alijs sit salutare, nisi Deus ipsum adiuuet & regat.

potentia Dei & gloria in liberandis suis sit conspectior & illustrior.

Vt quid?] Admiratio est, cuius causa est, insignis bonitas, & clementia Dei. quasi dicat: quod est nostrum tantum peccatum, vt tu tam bonus & clemens nos deseras & auxilium differas, & occultes?

1. Descriptio Antichristi & sociorum eius persequentium Ecclesiam violentia, dolis astutis & callidis, ad augendam et constabiliendam suam potentiam, dignitates & opes, &c.

Cum superbit impius, incenditur pauper, comprehenduntur in consilijs quæ cogitant. II.

Primum peccatum seu vitium Antichristi, & sociorum eius, quo impelluntur ad persequendam Ecclesiam & pios, est superbia seu arrogantia, qua se ipsos admirantur, & contemnunt ceteros, opinione singularis iustitiæ, sapientiæ & potentiæ.

Cum superbit impius] hoc est, extollit se. Lutherus: *Wenn der Gottlose überhand nimmt.*

Incenditur pauper] hoc est, ardet igne persecutionis, patitur afflictionem. Lutherus: *So muß der elende leiden.*

Comprehenduntur in consilijs] Consolatio est, consilia astuta, & machinationes insidiosas impiorum, quibus conantur delere Ecclesiam & pios, redundare in ipsorum capita, id est, illis ipsis esse perniciosas, sicut supra dixit, Impium cadere in foueam, quam fodit. Vatabalus, & Felix: *Comprehendantur, id est, illaqueentur, vt sit precatio, seu votum de interitu impiorum.* Lutherus vertit: *Sie henden sich an einander / vnd erdichten löse ding.* Conspirant impij & coniungunt, vt deleant pium, coniunctis viribus & consilijs. Est autem mutatio numeri singularis in pluralem, quia non solum intelligit vnum impium Antichristum, sed omnes socios eius, adulantes ipsi, & defendentes eius regnum, Tyrannos & hypocritas.

Quoniam gloriatur impius in desiderijs animæ suæ, & iniquus benedicens sibi, blasphematur Dominum. III.

Secundum vitium, seu peccatum Antichristi, & satellitum eius, Tyrannorum, & impiorum omnium, gloriatio de seipsis, seu perpetratis sceleribus, auaritia & blasphemia in Deum.

PSALMVS X.

ARGVMENTVM.

Psalms caret titulo, ideo quidam putant coherere cum præcedente. Est autem duarum partium: Prior est generis arrogantiam, & furores hostium Ecclesiæ, Tyrannorum, Antichristi, hypocritarum, falsorum doctorum, & Epicureorum in persequenda & delenda Ecclesia.

Altera parte, quæ est generis suavorij, precatur, vt Deus dictos hostes Ecclesiæ, Tyrannos, Antichristum, eiusque socios, hypocritas, falsos doctores, ac Epicureos deleat, liberet ac glorificet Ecclesiam.

EXORDIVM.

Ut quid Domine recessisti lationis?

Cur adeo diuersus abis? cur tempore tanto

Tam procul à nobis dextera facta tua est?

Cur pater afflictos, & in affligentibus ipsos

Deseris erumnis, seu latuisse volens?

Exordium est Psalmi, sumptum à tristi querela Prophetæ & Ecclesiæ, de dilato & quasi occultato auxilio dei, & mitigatione erumnarum & persecutionis. Similis querela est Esaia 63. Quare finis nos opprimi & decuci. Vtique quod Domine clamabo, & non exaudies: vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis? Duobus modis Deus abest, & occultat auxilium: primum ablato & obsecurato verbo, & traditis falsis cultibus. 2. dilato auxilio & liberatione in calamitatibus. Differt autem & occultat Deus auxilium & liberationem, primum, vt nostra infirmitas agnoscat. Deinde, vt fides crescat & inuocatio. Tertiò, vt liberatio sit gratior, &

Gloriatur] Aliter: laudat se vel alium iisdē peccatis seu vitijs obnoxium & deditum, vt auarus auarum, impudicus impudicū, fur furem.

In desiderijs animæ suæ] prauis scilicet cupiditatibus, & sceleribus perpetratis, de quibus dicitur: Væ illis, qui gloriantur cum malè fecerint.

Et iniquus (malè faciens) *benedicens seipsum*] id est, laudans seipsum, ac felicem & fortunatum prædicās. Aliter: Auarus benedicit auarum, tanquā felicem & beatum propter opes.

Blasphemiat Dominum] Aliter: Irasci facit dominum, hoc est, ad iram prouocat, suo contemptu, & peccatis. Victorinus hoc ordine enumerat peccata seu vitia Antichristi, depicta graphicè hoc versu & sequentibus, vsque ad illum: Exurge Domine.

1. Impietatem, quæ complectitur duo, hereses, impiam & falsam doctrinam, idolorum cultus, & inuocationem mortuorum.
2. Auaritiam, quæ omnium malorum radix est, & idolorum cultus, vt vocat Paulus.
3. Blasphemiam cōtra Deum, de qua Daniel inquit, cap. ii. Magnificat se super omnem Deum, & contra Deum deorū loquitur mirabilia.

4. Superbiam, quæ effrenem iram comitem habet, contrā Christus est humilis & mansuetus.

5. Epicureum contemptū Dei, sicut Pauli Tertij vox est cyclopica: Quantum nobis profuit fabula de Christo?

7. πολυπραγμοσύνη, id est, studium & inquietudo, semper aliquid parturiendi, & inquirendi, in perniciem Ecclesiæ & piorum.

7. Prophana securitas, sicut inquit: Non mouebor in generatione ad generationē, quemadmodum Niobe apud Ouidium inquit:

Sum felix, quis enim negat hoc, felixq; manebo.

8. Sophistica, qua speciosè pingit & regit falsa dogmata, & cultus impios, sicut dicitur: Os eius maledictione, fraude & dolo plenum est.

9. Neroniana crudelitas, sicut inquit: Sedet in insidijs, vt interficiat pauperem.

10. Gygantea & cyclopica barbaries, & contemptus Dei, qui omnium scelerum & immanitatis, Antichristi, Tyrannorum, & impiorum causa est, sicut inquit: Dixit in corde suo, oblitus est Deus, abscondit faciē suam, non videbit in æternum.

IIII. *Impius præ superbia iræ suæ nõ quæret: non est Deus, sunt omnes cogitationes eius.*

Accusatio impietatis, quæ tria complectitur, ignorantiam veri Dei: contemptum eius, & negationem prouidentie Dei, quorum omnium causa est superbia, seu arrogantia mentis, quam excitat & auget in illis prosperitas in rerum copia.

Præ superbia iræ suæ] Vatabalus: Quam (superbiam) facie sua fert impius. Ex Hebræo, præ altitudine mentis suæ, qua gestus hominis fastuosi indicantur.

Non quærit (vel) *quæret*] scilicet Deum, hoc est, Non studet agnoscere Deum, non colit aut inuocat, sed contemnit.

Non est Deus] scilicet, curans res humanas, aut benefaciens iustis, aut puniēs iniustos. Vox est Epicureorū, negantium prouidentiam Dei, quia in hac vita plerumque bonis est malè, & malis benè. Ita Psalm. 14. de impio dicitur: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.

Inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore, auferuntur iudicia tua à facie eius, cōtra omnes inimicos suos inflatus est.

De studio perpetuo & insatiabili impiorum, iniuste agendi, cum contemptu iudiciorum & voluntatis Dei assidue inquirentium & parturientium dolos & artes malas, quibus opprimant inimicos suos, hoc est, iustos, qui aduersantur ipsorum impietati & peccatis.

Inquinatæ sunt] Victorinus, parturiunt, id est, inquirent & excogitant artes nouas, & dolos, quibus noceant iustis. Vatab. dolore afficiunt, scilicet pios.

Viæ] Instituta & consilia.

Omnī tempore] hoc est, semper inquirent aliquid, vt noceant iustis.

Auferuntur iudicia] Vatabal. In altitudine sunt iudicia tua à conspectu eius, id est, remota sunt & longè ab eo posita.

Iudicia] id est, animi aduersiones & plage, hoc est, impius blanditur sibi, perpetrans mala, & securus est, putans Deum non videre, aut puniendum scelera hominum.

Contra omnes inimicos inflatus est] id est, quasi halitu oris dissipat hostes, quibus putat se esse superiorem, ideo tanquā muscas & pulices despicit ex alto, opinione suæ potentie & virium. Vatabalus, inimicos suos sufflat, id est, se putat quasi halitu & flatu oris sui posse perdere & tollere, tanquā ventus extirpat arbores radicitus, & euerit.

Dixit enim in corde suo, non moue-

mouebor à generatione in generatione, quoniam ero sine malo.

Actiologia securitatis impiorum, & persuasionis eorum de perpetua felicitate, & prospero scelerum successu, sperantium se semper victuros, & nihil aduersi sensuros in vita, & fructuros delicijs, sicut gloriatur Niobe apud Ouidium lib. 6. Metamor.

Sum felix, quis enim negat hoc? felixq; manebo.

Hoc quoq; quis dubitet? tutum me copia fecit.

Maior sum, quam cui possit fortuna nocere.

Multiq; ut eripiat, multo mihi plura relinquet.

Excessere metum mea iam bona.

Dixit in corde] hoc est, intra se cogitat impius.

A generatione in generatione] id est, nunquam.

Sum sine dolo] hoc est, calamitate, aduersitatibus.

VII. *Cuius os maledictione plenum est, & amaritudine & dolo, sub lingua eius dolor & labor.*

Descriptio naturæ Antichristi, impiorum, Tyrannorum, & hypocritarum: qui cum armis & violentia delere Ecclesiam, & pios non possunt, ad maledicta se & dolos conuertunt, remq; insidijs agunt, sicut testatur historia Christi, & exempla nostri quoque temporis. Os] id est, sermo.

Sub lingua] id est, in corde, quod sub lingua positum est.

Dolor & labor] id est, afflictio & vexatio.

VIII. *Sedet in insidijs atriorum in occultis, ut interficiat innocentem, oculi eius in pauperem intenti sunt.*

Expositio insidiarum & crudelitatis impiorum, qui hoc vnum magno studio & intentione animi agunt, ut pauperes, hoc est, pios imbelles & desertos, vel vi, vel insidijs, interficiant, & deleant.

Sedebit] id est, habitabit. Atriorum] id est, villarum seu pagorum, in quibus habitant homines indocti & simplices: ideo ipsis facilius intendere insidias, & nocere possunt impij, callidi & vafri.

Intenti sunt in pauperem] hoc est, obseruant pauperem, ut quacunq; oblata vel accepta occasione interficiant, insidiosè & occultè.

IX. *Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca. Insidiatur, ut rapiat pauperem. Rapiet pauperem, dum attrahit eum laqueo suo.*

Expositio insidiarum primum per simi-

litudinem sumpta à leone, qui latitans in spelunca prædæ insidiatur. Alteram à venatoribus & aucipibus, qui feras & aues laqueis seu retibus capiunt & attrahunt. Ita etiam inquit, impij, tyranni & hypocritæ, quasi re te attrahunt pios, insidijs & fraudibus.

*Et conteret, inclinabit & proster-
net in fortitudine sua pauperes.*

Accusatio hypocritarum impiorum, qui ut pios, innocentes & simplices facilius perdant, se humiles ostendunt & imbelles, occultantes insidias & vires suas, aliud loquentes, & aliud habentes in animo. Varabalus: contritum humilemq; se ostendit, hoc est, attrahit sese, & deijcit, sicut leo inclinat sese & incuruat, ut fortiùs in prædam insiliat, & tunc cadit (pius) in robusta eius, id est, vngues, in quibus est fortitudo leonis.

Pauperes] id est, cœtus contritorum, hoc est, debiliū, iustorum scilicet, qui sunt imbelles & contriti.

Dixit enim in corde suo: oblitus est Deus, abscondit faciem suam, non videbit in aeternum.

Repetitio securitatis impiorum, & contemptus Dei, quem putant impij non curare res humanas & Ecclesiam, seu pios, non videre peccata hominum, aut punire. Estq; hæc causa omnium scelerum in mudo, quod homines vel ignorant, vel putant eum negligere res humanas, nec punituri peccata.

Dicit in corde] id est, ita cogitat intra se, ita persuasum habet, Deum non curare res humanas, aut scire quid agant homines, vel bona vel mala.

2. Precatio.

Exurge domine Deus, & exaltetur manus tua, ne obliuiscaris pauperum.

Surge, inuua Pater afflictos, age respice, latam esse tuam miseris, sentiat hostis opem.

Est hæc altera pars Psalmi, precatio Prophetæ, Ecclesiæ & piorum omnium, ut liberentur à violentia aperta & insidijs occultis Antichristi, tyrannorum & hypocritarum, & addit causam finalem, ut ipsius Dei manus .i. potentia & gloria exaltetur .i. innotescat in mundo. Deinde ut confundantur impij, ne gantes esse prouidentia, seu Deum curare Ecclesiam, & pios pauperes, hoc est, cōtemptos & desertos, p̄sidijs humanis in hac vita.

Exurge] Tanquam laturus opē oppressis, quos antea visus es deferere, & quasi dormire & desiderare, non affici eorum malis.

Et exaltetur manus tua] Causa finalis liberationis & defensionis piorum, ut ipsius Dei manus, hoc est, potentia & bonitas Dei exaltetur, hoc est, cognoscatur in liberationibus, publicis & priuatis, quæ promissionum sunt exempla.

XIII. *Propter quid irit auit impius Deum? Dixit enim in corde suo, non requiret.*

Repetit causam persecutionis impiorum, quæ est ipsorum securitas, & persuasio carnalis, Deum non curare aut respicere Ecclesiam & pios.

Dixit] Antichristus & Tyrannus.

In corde suo] ita cogitauit intra se.

Non requiret] hoc est, Deus non curat res humanas, sed negligit, non liberat & defendit pios, non punit peccata, quia pœnas differt, & florent impij.

XIIII. *Vides, quoniam tu laborem et dolorem consideras, ut tradas eos in manus tuas.*

Eobanus.

Nempe vides, dolor & cura, scilicet labores,

Atq; alia in manibus sunt sita cuncta tuis.

Soli namq; tibi miseriorum turba relicta est,

Ex ope consistunt orbis & orba tua.

Assueratio de prouidentia Dei, & cura paterna eius erga pauperes & orphanos.

Quoniam laborem & dolorem] hoc est, miseria, Deus verè considerat, hoc est, videt & attendit, liberat pios tandem, & punit impios, afficitur eorum malis, ut pater, sicut Psalm. 27. inquit: Pater & mater dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me. Etiam si videatur aliquando negligere, ut illius potentia illucescat piorum fides, & expectatio auxiliij confirmetur, & accendatur, & liberatio sit illustrior & gratior. Est in hoc ver su Psalmi firma, vera & necessaria consolatio, sæpe cogitanda pijs, Deum tum primum liberare & defendere pios, cum à causis secundis, hoc est, omnibus creaturis & præsidijs humanis destituuntur, deq; illis desperant, sicut Psalm. 72. dicitur: Liberauit Dominus pauperem, cui non erat adiutor. Quisque igitur promissiones & exempla liberationum priuatim & publice cogitare debet, & repetere memoria, quoties ipse quoque mirabiliter seruatus sit in maximis periculis vite suæ, & petere & expectare à Deo deinceps liberationem, & auxilium fiducia potentia Dei & bonitatis, & liberatus illi agere gratias.

XV. *Contere brachiū impij & ma-*

ligni, quæretur impietas illius, & non inuenietur.

Precatio, ut prorsus deleatur ex terra impius, hoc est, Antichristus, eiusq; satellites, Tyranni & hypocritæ, qui ad Deum non conuertuntur.

Quæretur impietas] hoc est, instituetur de ea quaestio, ut puniatur.

Et non inuenietur] subaudi impius, qui non comparebit aut subsistet in conspectu & iudicio Dei, impietatis & scelerum sibi conscius. Vatabalus: Quæres impietatem illius, & non inuenies eum, scilicet impium.

Dominus regnabit in aeternū, & in seculum seculi, peribunt gentes de terra illius.

Rex fuit, est, & erit Dominus, rex omne per auum.

Ipsius è regno gens inimica cadet.

Assueratio de perpetuitate regni Christi, id est, ecclesie in hac vita & futura, in qua glorificabitur liberata ab omnibus malis, & de interitu Gentium, hoc est, impiorum, & eorum abiectioe in eternas pœnas, cum diabolis in nouissimo die, postquam, perditis & abiectis impijs, iustitia, hoc est, iusti, habitabit in terra, sicut Petrus inquit.

Desiderium pauperum exaudi, Domine, confirmasti cor eorum, quod attendat auris tua.

Eobanus.

Supplicia exaudis miseriorum vota rogantium.

His etenim patulis auribus esse soles.

Assueratio repetita de prouidentia Dei & cura erga Ecclesiam, quod scilicet verè curat Ecclesiam, & pios pauperes, hoc est, destitutos in hac vita præsidijs humanis, abiectos & contemptos, inuocantes Dominum fiducia mediatoris.

Desiderium] hoc est, preces quibus desiderant, petunt & expectant auxilium, liberationem, & defensionem contra hostes, & mitigationem ærumnarum.

Confirmasti cor eorum] hoc est, certos eos reddidisti, & confirmasti fidem eorum, quod verè exaudis & respicis Ecclesiam: quæ prior est causa finalis exauditionis, & liberationis diuinæ.

Vt iudices pupillo & oppresso, ut non apponat ultra magnificare se homo super terram.

Alia

Alia causa finalis exauditionis & liberationis ecclesiæ & piorum, qui sunt similes pupillis & orphanis, oppressi & destituti, omnibus prædijs humanis, ut scilicet confundantur impij, & infringantur eorum vires, & desinant persequi pios, cum videant eos habere Deum opitulatorem & defensorem, contra quem nihil conari aut efficere possunt.

1. Querela de hostium persecutione.
2. Consolatio.
3. Comminatio pœnarum contra hostes.

1. Querela de persecutione.

*In Domino confido, quoniam
dicitis anima mea, transmigra in
montem sicut passer.*

Eobanus.

*Omnis in omnipotente Deo fiducia nostra est,
Ille meas verè spes facit esse ratas.*

Prima pars Psalmi, querela de persecutione Saulis. Propositio & exordium Psalmi, Non fugiam, ut monetis, ex regno seu Palæstina, propter terrores & persecutiones hostis, quia confido Domino, hoc est, spem omnem auxilij & liberationis pono in Domino, qui est omnipotens, & promisit mihi auxilium & liberationem.

Quoniam dicitis] id est, Audetis dicere mihi, & me incitare ad capeſſendâ fugam tantquam desertum à Deo.

Anima mea] id est, mihi, per synecdochen.

Transmigra in montem sicut passer] id est, auſuge in loca môtosa & deserta, in quibus situtus & lateas, sicut passer, hoc est, celeriter sicut passer celeriter auolant, animal præcæteris timidum. Alij transferunt, generaliter, sicut avis, scilicet quæcunq; excussa ex nido, seu elapsa ex reti.

In montem] Alij: ex monte vestro, hoc est, ex Palæstina, seu ex Iudææ regione môtosa, ad Philistæorum regionem. Eodem malo multa sæpe hortatur pios, ut desperent de præsentia & defensione Dei, occultè & apertè, quibus omnibus opponenda est promissio Dei, de ferendo auxilio, & hoc exemplum Davidis, confidentis Domino & expectantis auxilium.

Quoniam ecce impij intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas super neruum, ut sagittent in obscuro rectos corde.

Ratio est exhortationis amicorum Davidis, cur fugere debeat ex Iudæa in môtos, & petere latebras, sumpta à persecutione Saulis & insidijs, eiusq; satellitum, qui quasi arcum intederint iam, & parati sint ad petendum sagittis Davidem ex inopinato, quasi delitescens in loco obscuro. Vel verba sunt Davidis, quibus ipse causam addit, cur fugere nolit. Quia etsi hostes intenti sunt ad nocendum sibi, tamen eorū conatus fore irritos propter Dei præsentia & defensione.

In ob-

PSALMVS XI.

Titulus Psalmi.

AD PRÆCINENDVM.

Psalmus David.

Ira legitur titulus in exemplari D. Maioris, significans primùm cur sit compositus, videlicet ut præcinatur, seu cantetur in tabernaculo seu templo, ad excitandam fidem & inuocationem præsentia & auxilij Dei in periculis & ærumnis. Deinde, quis eius sit autor, videlicet David. Vatabal. sic habet: Dauid primario cantori, seu musico in templo, ut cantetur. Felix: Vincenti. Item: effundenti sanguinem, scilicet Psalmus scriptus, primùm, Christo patienti: deinde ipsi Dauidi, & ecclesiæ, subiectis cruci & effusioni sanguinis, in hac vita, ut eo se consolentur petentes, & expectantes auxilium à Deo.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis deliberatiui, quo consolatur se David in periculis & persecutionibus suis, de præsentia & defensione Dei, & hortatur Ecclesiam & omnes pios, ut suo exemplo confidant Deo, petant & expectent ab eo defensionem contra hostes & liberationem, neque abducantur à fide & inuocatione, minis & terroribus impiorum, aut quibuscunq; alijs terculamentis & tentationibus seu cogitationibus, quo minus Deo confidant, & expectet ab eo auxilium & defensionem contra hostes corporales & spirituales. Quātum ad historiam attinet Davidis, factus dicitur Psalmus à Davide contra illos, vel amicos vel hostes, qui ipsum hortabatur, ut cum nusquam tutus esse posset à persequente Saule in Palæstina, confugeret ad Philistæos extra Palæstinam, vel eſſeret in montes Iudææ, & loca deserta, & deſereret regnum, ut tutus esse posset à persecutione Saulis, & eius satellitū: contra quod magno animo inquit, se nō fugiturum quoquam, quia confidat in Domino, à quo certam expectet liberationem & defensionem in Palæstina, seu patria. Partes sunt tres.

In obscuro, Referri potest vel ad hostes sedentes in obscuris locis, unde ex inopinato petant iustos sagittis, vel ad ipsos iustos latentes in obscuro loco, in quo tuti sint ab hostibus.

Rectos corde] id est, iustos, simplices, qui sunt sine fraude, agentes recte & simpliciter omnia.

III. *Quoniam fundamenta destruxerunt, iustus quid faceret?*

Expositio querelæ amicorum Dauidis, vel ipsius Dauidis, de insidijs & persecutiõibus Saulis, & satellitum.

Quoniam fundamenta] hoc est, arces & propugnacula in Palestina destruxerunt, in quibus antea tutus fuit Dauid cū suis: vel fundamenta vocat fraudes Saulis fractas & dissipatas.

Iustus quid faceret] hoc est, Ego Dauid, qui habeo causam iustam contra Saulē. Quid faceret? Quomodo se defendere posset contra hostem tam crudelem & potentem, nisi Deum haberet defensorē. Quasi dicat: nihil. Lutherus vertit: Was solte der Gerechtē anfrichten / Solt uns der Narr wehren oder lehren? Aliter: Iustus quid fecit. i. ego, quasi dicat: nihil feci, aut meritis sum, cur liberarer ab hostibus, sed Dei beneficiū est gratuitum, mei & meorum liberatio. Vel: Iustus qd fecit? quid ego malefeci Sauli, qd me persequitur? Quasi dicat: Nihil, imò optimè de eo sum meritis. Itapij & Ecclesia omnibus temporibus, immeritò affliguntur à mundo, sicut de humano genere, & Christus & Apostoli.

2. Consolatio de presentia & auxilio Dei in afflictionibus.

IIII. *Dominus in templo sancto suo est (vel habitat) Dominus in cælo sedes eius, oculi eius aspiciunt, palpebræ eius probabunt filios hominum.*

V. *Dominus iustum probat, & impium, & diligentem iniquitatem odit anima eius.*

Eobanus.

At Deus interea templa incolit aurea cæli,

Ipsius ista thronum regia diues habet.

Intentos habet ille oculos, videt omnia, & idem

Prospiciens hominum iudicat omne genus.

Ille hominum trutina vitas examinat aqua:
Approbat ille bonos, improbat ille malos.

Opponit querelæ de persecutiõibus Saulis, & hostium, consolationem de providentia seu presentia Dei & auxilio, sedentis in cælo. Unde omnium hominum opera, & conatus aspicere potest, & defendere & liberare suos, & punire hostes suos, & ecclesiæ.

Dominus in templo sancto suo] hoc est, sanctitatis, id est, in cælo: hoc est, Deus ubiq; adest presens, intuens & cognoscens omnium hominum opera, & studia.

Dominus in cælo sedes eius] Repetitio est, qua si dicat: Dominus verè & certò est in cælo, quocunq; loco aspiciens homines, sicut addit: *Oculi eius aspiciunt*] hoc est, verè Deus cognoscit, & curat res humanas, iusta approbans, & iniusta puniens.

Dominus iustum probat] hoc est, diligit, approbat eius studia & actiones iustas. Vel iustum probat, hoc est, examinat, & exercet afflictionibus aliquandiu, ut fides eius cre-scat, & accendatur inuocatio.

Palpebræ eius probabunt] In Hebræo est, interrogant, hoc est, probant.

Diligentem iniquitatem] id est, qui studiosè, seu data opera, mala agit, & delectatur in iustitia, seu iniustis operibus, *Der da lust vñ stewart hat an dem bösen.*

Anima eius odit] hoc est, Deus ex animo, & verè, non simulatè, odit iniquè agentem. Tribuit autem animam, per anthropologiam, Deo, qui essentia est spiritalis, simplex, non habens animam, qualis anima est hominis, creata. Ita Esaia 1. dicitur: Calendas vestras odiuit anima mea, id est, ex animo, & verè odit. Aliter legitur: Qui diligit iniquitatem, odit animam suam, hoc est, vitam propriam vitæ nocent, & obliunt salutem, tum corporis, tum anime. Testatur autem locus, Deum verè odisse peccata, non approbare, nō impellere ad ea homines, ut quidam infani contendunt. Ita & suprà dixit Psalm. 5. Deus nolens iniquitatem tu es. Item: Odiisti omnes operantes iniquitatem.

3. Comminatio penarum, contra impios, calamitatum, & interitus.

VI. *Pluet super impios (Dominus) vi-laqueos, ignem, & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum.*

Tertia pars Psalmi, comminatio contra impios, captiuitatis, combustionis, & interitus.

teritus inopinati. Sicut Sodoma & Gomorra ciuitates impia, igne & sulphure coelitus cadente, interierunt, Gen. 19.

Pluer] scilicet Dominus, *Laqueos*] Metaphora sumpta ab aucupibus, qui aues laqueis & inopinato iniectis capiunt, quemadmodum inquit Christus Lucæ 21. de extremo die. Tanquam laqueus superueniet in omnes, qui sedent super faciem totius terræ. Vatab. exponit carbones, prunas. Lutherus, germanicè blis.

Ignis & sulphur] sicut dicitur, Gen. 19. Pluet Dominus ignem & sulphur à Domino, hoc est, Deus pater perdidit ciuitates per filium igne & sulphure.

Spiritus procellarum] aliter vertiginum, combustionum.

Spiritus procellarum] hoc est, vehemens & impetuosa tempestas ventorum. *Pluet*] hoc est copiosè emittere de cælo ignem & sulphur. *Pars*] hoc est, portio, participatio impiorum erunt laquei, ignis & sulphur, quæ libent, sicut præfectus conuiuij cuique calicem suum mittere solet & offerre, quem bibit. Sic & pij suum calicem habent, hoc est, constitutam crucem & persecutiones, in hac vita, sicut alibi inquit Propheta. Calicem Domini accipiam, & nomen Domini inuocabo.

VII.

Quoniam iustus Dominus & iustitias dilexit, quia æquitatem viderunt vultus eorum.

Aethiologia duplex, prior à persona Dei diligentis, cum summè sit iustus. *Iustitias*] hoc est, iustos, & iusta eorum opera & punientis iniustos. Deinde à persona iustodelectantur.

Dilexit] hoc est, diligit Hæbraica, phrasi præteritum pro præsentem.

Iustitias] id est, homines iustos, & retributionem eorum seu recta opera.

Vultus eorum] scilicet iustorum. *Viderunt æquitatem*] hoc est, æqua & iusta. Vatabalus vertit. Rectū videt facies eius. scilicet Dei, hoc est, ipse Deus rectum & iustum videt & approbat. Sic facies Dei pro ipso Deo sapè ponitur, vt Psalmo 17. Ego in iustitia (tua) fretus videbo faciem tuam, hoc est, te Deum. Lutherus ita exponit. Iusti perseverant in cruce vident æquitatē, hoc est, iusta opera Dei punientis hostes, ita cohæret cū præcedenti versu: pluet Dominus laqueos: quia Dominus diligit iustitiam, ideo puniat iniustos. Et iusti vident æquitatem, hoc est, iustam & meritam pœnam impiorum & hostium Dei & Ecclesiæ.

Iustitia Deus autor, amat qui iusta probantes, Dedita iustitia pectora semper habent.

PSALMVS XII.

Versus 8.

Titulus Psalmi.

AD PRÆCINENDVM.

(Victori) super octochordo (vel super octauam) *Psalmus David.*

Ad præcinendum, scilicet, datus Victori, hoc est, præfecto Symphonicorum. Ad præcinendum in tabernaculo seu templo super octochordo, id est, instrumēto musico octochordarū, vel super octauam, hoc est, voce intentissima & clarissima, qualis tonus octauus est in Musica.

ARGVMENTVM.

Querela est Davidis, primū de moribus hominum suæ ætatis, vitiosis & corruptis, maximè aulicorum Saulis: inter quos nemo pius, probus, iustus, & fidelis fuit, sed omnes assentionibus studebant & calumniabantur Dauidem, & deformabant eius causam iustam. Deinde de vitijs omnium temporum & præcipuè vltimæ ætatis mundi, in qua fides deficiet & frigescet charitas, & dominabitur Antichristus & falsi doctores, tradentes & propugnantes impiam doctrinam & cultus impios, & homines indulgebūt vitijs omnis generis. Sunt autem Psalmi partes quinque.

1. Querela de vitijs hominum, impia doctrina, & impijs cultibus Antichristi.
2. Precatio, vt Deus perdat impios & falsos doctores, Antichristum & alios.
3. Promissio & asseueratio de conseruanda & defendenda Ecclesia.
4. Encomium verbi Dei.
5. Repetitio petitionis vt perdantur impij & falsi doctores, Antichristus & alij, & conseruetur Ecclesia, in impiorum & falsorum doctorum multitudine & potentia.

1. Querela & precatio cum additis duabus Rationibus.

Saluū me fac Domine, quoniā defecit sanctus, quoniam diminuti sunt fideles inter filios hominū.

Defecere, boni veræ & pietatis amantes

Non est in cunctis gentibus vlla fides.

Propositio querelæ & petitionis, vt restituat cœtus sanctos colligat & protegat Ecclesiam in humano genere: in quo sancti fideles & boni perierunt, sicut addit rationem petitionis, à paucitate sanctorum & fidelium. *Quoniam defecit sanctus*] id est, iustus, pius & probus, quoniā diminuti sunt

D

Fideles inter filios hominum] hoc est, defecerunt & excisi sunt fideles, hoc est, qui fidem & pacta seruant, qui stant promissis. Ita & Christus inquit, de paucitate bonorum & fidelium in extremis temporibus, Lucæ 18. Putas ne quod filius hominis veniens inuenturus sit fidem in terra? vtramque, scilicet iustificantem & ciuilem, quæ est constantia in seruandis dictis & pactis. Ita Mat. 24. Abundabit (in extremis temporibus) iniquitas, frigebit charitas multorum.

II. *Vana loquuti sunt, unusquisque ad proximum suum, labia adulationum ex corde & corde loquuti sunt.*

*Eriuola concinnant linguas. & vana loquuntur
Turba malis socios fallere docta doli.
Blanda susurrantis texunt mendacia lingua,
Et quæ vox loquitur pectora falsa negant.*

Altera ratio querelæ & petitionis, sumpta à falsa doctrina, & mutuis adulationibus & simulatione amicitia, cuius prætextu simplices decipiunt callidi & malitiosi. bonos, sicut Aulici Saulis Dauidem conati sunt opprimere adulationibus, & quæadmodum Alphonsus Diasius fratrem Iohannem crudeliter occidit, bonis & adulatorijs verbis deceptum: & Faber Grynæum in carcerem conatus est conijcere. *Vana*] Vatabalus, mendacium. *Labia adulationum*] hoc est, sermone blando & adulatorio. Loqui ex corde & corde, est loqui duplici animo, cum quis alia dicit, & alia sentit animo.

2. *Precatio & votum vt Deus perdat adultores.*

III. *Disperdat Dominus vniuersa labia adulationum & linguam magniloquam.*

IIII. *Qui dixerunt, linguam nostram magnificabimus labia nostra à nobis sunt, quis noster dominus?*

Petitio & votum de interitu adulatorum & arrogantium, qui gloriantur de sua eloquentia & arte dicendi, qua omnia consequi possunt, & efficere apud potentes: deformant iustorum causam, quales erant multi adultores & arrogantes in aula Saulis, & nunc multi sunt, qui veros doctores calumnijs & eloquentia sua deformant & tradunt apud potentes, & suspectam reddunt & odiosam doctrinam Euangelij, & falsam spargunt & defendunt.

Linguam magniloquam] gloriantem magni-

fice de sua potentia & alijs donis, quibus fiunt, & putant se esse munitos aduersus omnes casus infelices, contemnunt Deum, & superbè derident omnes alios.

Labia nostra à nobis sunt] hoc est, nos defendunt, muniti sumus eloquentia nostra.

Quis noster dominus? quis se nobis opponit, & nobis sibi subicijet, qui sumus ipsi Domini & potentes.

3. *Promissio auxilij & defensionis diuina.*

Propter miseriam inopum, & gemitum pauperum, nunc exurgam dicit Dominus. Ponam salutare, fiducialiter loquetur ei.

Promissio est auxilij & liberationis, quæ Propheta se consolatur contra hostes adulatorem & gloriosos in aula Saulis. Pertinet autem consolatio ad totam Ecclesiam, & pios omnes afflictos & oppressos in hac vita, omnibus temporibus. Recitat autem Propheta per mimesin verba ipsius Dei, promittentis certò auxilium & defensionem ipsi Dauidi, Ecclesie & pijs omnibus, qui petunt & expectant ab ipso auxiliū, iuxta promissionem vniuersalem. *Propter miseriam & gemitum*] Causa impulsiva auxilij & liberationis Dei, afflictio & miseria piorum & Ecclesie, quæ in hac vita subiecta est cruci & ærumnis. *Nunc exurgam*] quasi dicat, hactenus visus sum dormire, sedere, negligere Dauidem, Ecclesiam & pios, nunc ergo surgam, & liberabo eos, cum impij dominari videntur, & deserti prorsus pij. *Ponam salutare*] hoc est, saluabo & eripiam Dauidem & ceteros afflictos. *Fiducialiter loquetur ei*] scilicet Deus promittens certam liberationem. *Ei*] Dauidi & pio. Vatab. Ponam in salute tuam (pium) cui (pio) laqueos iniiciet (impius) hoc est, quem impius illaqueabit, aliter substat impius in eum (pium) vt prosterneat & deiiciat, sicut ventus impetuolus proster nit arbores, & segetes. *Fiducialiter loquetur ei*] Lutherus ita vertit, intelligens de prædicatione Euangelij, qua liberatio promittitur. *Ich will ein hulffe schaffen, das man getrost leeren soll.* Ita & Victorinus intelligit salutare de ministerio Euangelij, quo accusantur & damnantur prauæ opiniones de peccantia papistica, sufficiente contritione, enumeratione scrupulosa omnium peccatorum, satisfactione pro peccatis, per certa opera, de dubitatione, an simus in gratia Dei, de purgatorio, de cœlibatu, quod ministerium insufflat, hoc est, prosterneat & euellit, tanquam vetus impetuolus arbor has

has prauas opiniones, & alia peccata. Commendat igitur hac voce insufflabit, efficaciam & vim ministerij Euangelij, seu verbi Dei, quod non est inanis sonus, sed potentia Dei ad salutem omni credenti. Ita sequitur commendatio eloquiorum Dei, quæ confert argento purificato seu excocto per ignem septies, hoc est, sæpius, inquit.

4. Eulogium seu commendatio verbi Dei.

Eloquia Domini, eloquia munda, argentum igne examinatum, in vase testaceo, purgatum septies.

Omnia quæ loquitur Dominus purissima verba, Et sunt argento candidiora nouo.

Commendatio est verbi Dei seu ministerij legis & Euangelij, ab eius certitudine & efficacia in Ecclesia docenda, & piorum conscientijs consolandis, & accusandis & damnandis impijs, per legem & promissionem gratiæ, & alia exercitia, quibus mentes sicut ipsum argentum per ignem fiunt puræ & excolantur, abiecto plumbo & fecibus, hoc est, prauis opinionibus affectibus & desiderijs. Munda sunt, hoc est, sancta & irreprehensibilia in se. Item quæ reddunt mundæ corda & efficaciter & certo consolantur pauidas mentes, sicut inquit Christus. Mundi estis, propter sermonem quem audistis.

Examinatum] id est, excoctum igne abiectis fecibus & scorijs.

Septies] hoc est, sæpius. Nam quod sæpius excoquitur argentum, tanto redditur purius. Ita natura humana & prauæ opinionum & affectionum per verbum Dei eiusque meditationem & exercitia fiunt puriores, & maiorem lucem, cognitionem Dei & propriam infirmitatis consequuntur, sicut inquit Propheta Esaias. Vexatio dat intellectum.

5. Repetitio petitionis, vt deleantur adulatores & iactabundi ex Ecclesia seu piorum cordibus.

Tu Domine seruabis eos, & custodies nos à generatione hac in æternum.

Vndiq; impij ambulant, cum exaltantur tam viles inter filios hominum.

Vndiq; concurrunt & crescit turba malorum, Dum probra filiorum sceptris superba tenent.

Petitio est vt seruentur pii & recti corde, & deleantur adulatores & homines glorio-

si, & addit rationem, augeri impios & firmari eorum vires, cum adulatores versantur in Ecclesia, & deleri veram doctrinam, veros cultus.

Seruabis eos] scilicet, pios & rectos corde.

A generatione] id est, à cœtu adulatorum.

Varia est huius versus interpretatio vt annotat Vatab.

1. Homines impij ambulant in circuitu, hoc est, circumfluunt & augentur, cum vilitates, hoc est, homines viles perdit & nihili exaltantur & magnifiunt inter homines seu ab hominibus.

2. Dum ambulant impij inter homines, est vilitas reliquis hominibus, scilicet bonis, qui contemuntur, iacent & abiecti sunt.

3. Vilitas est inter homines, hoc est, homines vilia sordida & fœda opera, hoc est, peccata sectantur.

4. Vilitas est vilis hominum, hoc est, homines probi sunt in ignominia & contemptu hominibus impijs. Luth. vertit. *Es wirdt allenthalben vol gottlosen / wo solche lose leute vnder den menschen herschen.*

PSALMVS XIII.

Versus 6.

Titulus Psalmi.

AD PRÆCINENDVM,

Psalmus David.

Compositus, scilicet, à Dauide vt præcinatur, hoc est, cantetur in tabernaculo seu templo. Vatab. Victori canticum David. Victori, hoc est, primario symphoniaci seu præcentori compositum & traditum à Dauide vt cantetur in templo.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatorius, generis delibetratiui, quia orat in eo vt liberetur ex periculis in quibus diu versatus est, ita vt visus sit sibi, & alijs derelictus esse à Deo. Sunt igitur tres partes. 1. Tristis querela, quod, vt sibi & alijs visus est, desertus est à Deo.

2. Precatur fiducia misericordiæ Dei, vt defendatur & liberetur tandem ex grauissimis & diuturnis periculis, in quibus versatus dicitur Propheta & verè oppressus, cum hūc Psalmum composuit. Est igitur forma & exemplum precationis propositum omnibus qui in similibus extremis & diuturnis periculis & afflictionibus versantur, timentes abiectiōem & æternam mortem.

3. Gratiarum actio pro liberatione & mitigatione calamitatum.

1. Querela.

Vsq; quo Domine obliuisceris

D 2

mei in perpetuum, usquequo abscondis faciem tuam à me?

II. *Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? Usquequo exaltabitur inimicus meus super me.*

Querela est de dilato seu denegato auxilio & liberatione è periculis & ærumnis, in quibus sibi videtur desertus à Deo, sicut omnes cum differtur auxilium prorsus se de relictos esse putat à Deo. Cōtra quam summam tentationem piarum mentium inquit Abacuc, cap. 2. Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet & non tardabit.

Usquequo] quamdiu. *In perpetuum]* aliter in finem vel in seculum, hoc est, semper obliuisceris mei, id est, non iuuas me.

Abscondis faciem tuam] hoc est, fauorem beneuolentiam & auxilium, sumptum à gestu auersantium & contemnentium aliquem, qui auertunt faciem, non dignantes quem oderunt, aspicere: ponere consilia in anima est inire consilium seu deliberare de modo euadendi ex periculis, ponere dolorem seu anxietatem in corde, est sentire dolorem, item affici mœstitudine & trepidatione interna & spiritali, ne abijciamur à Deo, & ruamus in mortem æternam. *Per diem]* Amplificatio est à circumstantia temporis, quasi dicat, non solum in nocte, qua solent augeri curæ, sed etiam in die, quo dolores & curæ solent minui propter alia negocia.

Exaltabitur] id est, dominabitur, opprimit me & affliget.

Inimicus] scilicet, corporalis seu externus hostis, ut Saul eiusque satellites persequentes me, & eijcientes me in exilium, ereptis bonis interficient corpus supplicij: & spiritalis, ut Diabolus, peccata terrores mortis, & inferni, sensus iræ Dei & abiectiois. Sunt enim duplices inimici seu tentationes, externæ & corporales, & internæ ac spirituales, cum videmur derelicti à Deo & abiecti, quæ tentationes grauiiores sunt corporalibus & externis supplicij & afflictionibus, in quibus constituit se placere Deo, ab eoque respici, & transferendum in vitam seu lætitiā æternam, conspectum & consuetudinem Dei, sicut Laurentius lætatur in suis supplicij sentiens internam consolationem & lætitiā. Et Paulus inquit, cupio dissolui & esse cum Christo.

Sunt autem tres personæ, quæ nobis occurrunt in afflictionibus, quas hic David nominat.

1. Deus, quem putamus nos deseruisse.
2. Nos ipsi, qui consilia & modum querimus liberationis, qui nullus est, nisi Deus nos adiuuet & liberet.
3. Hostes spirituales & corporales, qui videntur nos oppressuri & acturi triumphum de nobis. Contra hæc omnia exemplis nos muniamus piorum, qui eadē experti sunt, Ut David, Ezechias, Paulus, & ipse filius Dei, & promissionibus ac dictis scripturæ.

2. *Precatio liberationis eius, causa finalis, gloria Dei.*

Respice & exaudi me Domine Deus meus, illumina oculos meos, ne obdormiam in morte. III

Ne dicat inimicus meus, praualui, qui tribulant me exultabunt, si motus fuero. IIII

Eobanus.

Respice me miserum, qui me qui cuncta creasti.
Exaudi placida, quas loquor, aure preces.
Ne mea in æternam claudantur lumina noctem.
Da vigiles oculos pectoris esse mei.

Secunda pars Psalmi, precatio ut liberetur ab hostibus, eiusque liberationis causa finalis, gloria Dei, eiusque nominis, hoc est, potentiæ & bonitatis celebratio & propagatio ad alios, qui exemplo liberationis Prophetæ edocti, statuent verè esse Deum, qui exaudiat, iuuet liberet afflictos omnes qui ad ipsum vera fide confugiunt & expectant liberationem.

Respice] cum beneuolentia & fauore aspicere afflictum, sicut inquit Maria in cantico. Et respexit humilitatem ancillæ suæ.

Illumina oculos] id est, redde mihi læticiam & veram consolationem, quæ nomine lucis intelliguntur, sicut contra tenebræ significant tristitiam & mœrorem animi, in quibus oculi naturaliter quasi obscurantur & excutiuntur lachrymis.

Luther. vertit. *Erleuchte mein angemachtes mir das angesicht fröhlich.* *Ne obdormiam in morte]* id est, ne succumbam in doloribus mortis & inferni & alijs periculis, ne interficiar ab hostibus. Est autem duplex mora

PSALMVS XIII.

Versus 7.

Titulus Psalmi.

AD PRAECINENDVM

Psalmus David.

Vatabalus: Victori Davidis: de vtroque,
vide supra.

ARGVMENTVM.

Psalmus est didascalicus, quia docet omnes homines esse peccatores, accusans eos propter ignorantiam & contemptum Dei, & dubitationem de prouidentia & poenis impiorum, & premijs piorum. Sunt autem tres partes seu mēbra: Prima pars est accusatio omnium hominum de peccatis vniuersalis: quorum alij sunt manifesti impij, negantes Deum & de prouidentia eius dubitantes, vt Epicurei & Academici: alij sunt hypocritae, qui etsi honeste viuunt exterius moribus, non tamen agnoscunt interiorem immundiciē & prauitatem naturę, ignorantia & dubitatione de Deo in mente, & contumaciā & prauos affectus, in corde & voluntate. Secunda est distinctio inter Ecclesiam & pios, qui agnoscunt immundiciem suam, & prauitatem naturę atque peccata, & multiplicem infirmitatem, & confugiunt ad Deum, petentes remissionem peccatorum: & inter gentes contemnētes iudicium Dei, & cæco furore & immani odio persequentes Ecclesiam. Tertia est conicio de promissa liberatione per Messiam & regno æterno, cum impijs abiectis in æternas poenas, liberabitur Ecclesia in vniuersali resurrectione mortuorum.

1. Accusatio omnium hominum de peccatis.

Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus, Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studijs suis, non est qui faciat bonum.

Stultus ab humano qui iudicat omnia sensu.

Quia ea dispenset non putat esse Deum.

Dixit] hoc est, ita secum cogitat & statuit pro cecitate & caligine mētis suę, quę Deum eiusque voluntatem ignorat.

Insipiens] id est, homo carnalis & cæcus non recte sentiens aut indicans de Deo, iuxta illud Pauli: Animalis homo non percipit ea, quę sunt spiritus Dei.

Dixit insipiens. Luth. Die thoren sprechen / das ist / rohe löse leut / die nach Gott nichts fragen. In corde suo] hoc est, reuera, etiam si aliud verbis profiteatur: & posuit cor, quod est vitale membrum, sedes omnium affectuum, & fons vitę, pro toto homine.

Non est Deus] Primum essentia, sicut Epicurei

piorū, quę verē est somnus suauissimus, sicut inquit Christus: puella non est mortua, sed dormit. Et mors impiorū, q̄ est horror infernalis & æternus interitus, trepidatio & sensus irę Dei intolerabilis, de qua dicitur: Mors peccatorum pessima, quę mors secunda vocatur.

Ne dicat inimicus meus] Causa finalis liberationis, gloria Dei, vt scilicet patefiat, Deum verē exaudire & liberare inuocantes ipsū, fiducia misericordię promissę in filio mediatore. De hac causā alibi inquit. Ne dicant, vbi est Deus eorum?

4. Gratiarum actio pro liberatione

Ego autē in misericordia tua speravi, Exultabit cor meum in salutari tuo.

Sper verō in pietate tua mihi certa manebit,
Et mea letitia tua corda salutis erunt.

Gratiarum actio est, qua proficitur se pro liberatione ex periculis cantaturū Domino, hoc est, celebraturum Domini potentiam, veritatem, & misericordiā, quam ostendit in se liberando: idque ideo, vt alij suo exemplo ad eundem Deum confugiant, & simili fidei constantia ab ipso expectent liberationem in suis periculis: quę gratiarum actio, effectus est fidei, & debitū officium pro accepto beneficio.

In misericordia tua] id est, bonitate gratuita, qua sola motus, non meritis meis, quibus fidere non possum, me exaudisti ac liberaisti. Estque causa liberationis, quasi diu in misericordia tua & bonitate, promissimodo speret in Deo, & per fidem promissiones ad se accommodet.

Exultabit cor meum] id est, letabitur propter acceptam liberationem.

In salutari tuo] id est, propter salutem tuam, quia me saluasti & liberaisti. Cantabo Domino] scilicet Deo, hoc est, cantando & celebrando apud alios domini potentiam & bonitatem & veritatem, gratum me ostendam pro accepto beneficio. Addit rationem, quia, inquit: Bona tribuit mihi] hoc est, exaudiuit me & liberauit. Vatabb. Textus habet retribuit, hoc est, in locum calamitatis, qua oppressus fui, tribuit mihi salutem, exhibuit seu prestitit, ne exstimetur pro meritis datam salutē Prophetę. Agnoscit enim gratuitum esse beneficium, non meritum suum, cum inquit: In misericordia tua speravi, promissa scilicet bonitate, non in meis meritis, quę vel nulla sunt vel immunda & imperfecta.

ad hoc cogitant prorsus non esse Deum. Secundò non est Deus talis, qui curet res humanas, puniat malos, & beneficiat bonis. *Corrupti sunt* peccato originis, quò tota mascula humana corrupta est & deprauata, sicut carnes putridę. Vatab. *Corrupuerunt* scilicet vias suas, hoc est, consilia & actiones, quę corruptio & effectus caliginis mentis. Est enim, vt rectè inquit Victorinus, omnium scelerum radix, caligo mentis humanę: sicut contra cognitio Dei gignit timorem, fidem & dilectionem erga Deum.

Abominabiles facti sunt in studijs suis Vatab. Abominabile faciunt opus, hoc est, quęcūq; faciunt abominabilia coram Deo sunt, cum verbo & voluntati Dei seu legi, quę norma est iustitię, repugnent. *Non est qui faciat bonum* quod congruat ad iustitiam & voluntatem Dei, quod vtile sit Ecclesię & alijs.

II. *Dominus de cælo prospexit super filios hominum, vt videat, an sit intelligēs aut requirēs Deū*

III. *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.*

Asseueratio contra præcedentem impiã & Epicurę opinionem, nò esse Deū qui curet res humanas, qui puniat iniustos, exaudiat, iuuat & defendat iustos, imò inquit.

Dominus verè de cælo prospexit & obseruat, quid agant homines vel boni vel mali, puniens malos & defendens ac iuuans bonos.

An sit intelligens scilicet ipsum Deū eiusq; voluntatem, qui habeat veram notitiam mediatoris promissi & exhibiti. *Requirens Deum* hoc est, timens, diligens Deum, eiq; fidens, ipsius voluntati verè obtemperans.

Omnes declinauerunt Generalis accusatio de cecitate seu caligine mentis, & iniquitate seu iniustitia omnium hominū, qui per Spiritum sanctum & fidem non sunt regenerati vera luce, & motibus consentientibus legi Dei. Sic Salomon inquit: 3. Regū 8. Non est homo, qui non peccet. Estq; diligenter obseruanda generalis particula.

Non est qui faciat bonum, ne vnus quidem quę pariter omnes accusat, propter cōmunem caliginem mentis, auersionem voluntatis à Deo, & contumaciam cordis, etiam si quidam externam sanctitatem simulent, & locomotiuam regant externa obediētia seu disciplina. Ita D. Paul. vsus est hoc dicto ad Rom. 3. ostendens omnes homines esse peccatores, & indigere gratia Dei, & mediatore Christo: per quem à peccatis liberentur.

Omnes declinauerunt, scilicet à recta via, à vera cognitione Dei & pietate. Ex Hebræo vertitur, computruerunt & rancidi facti sunt, vt carnes seu cibi putrescunt, à quibus omnes abhorrent. Tales, inquit, putridi & corrupti sunt omnes homines coram Deo natura.

2. *Discrimen inter Ecclesiam & gentes idolatras.*

Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatē, qui deuorant plebem meā, deuorant sicut panē, Dominū nō inuocauerūt. IIII.

Illic trepidauerūt timore: sed dominus in generatione iustorum est. V.

Consilium inopis confudistis: sed Dominus spes eius est. VI.

Hactenus accusauit peccatum originis in omnibus hominibus, cecitatem mentis, auersionem voluntatis à Deo, & contumaciam cordis: nunc accusat fructus peccati originis, iniquitatem, scelera & peccata omnis generis, & scruitiam tyrannorum, opprimētiū pauperes pios, hoc est, Ecclesię egenam in hac vita: sed addit consolationem gratam pijs, Deum ipsis adesse, defendere, alere & sustentare, cōtra furores impiorū, & puniturū impios & persecutores.

Nonne cognoscent scilicet Deum, non vel iram aduersus peccata, quasi dicat, nōne cognoscēt, id est, cognoscere possunt, si velint, Deum eiusq; irā, ex pœnis impiorum omnium temporū, & mirabili defensione Ecclesię. *Deuorant plebem* hoc est, opprimūt pauperes, & immodicis exactionibus expilant. *Dominum non inuocauerūt* addit causam scruitie & oppressionis pauperū in tyrannis, quia inquit, non inuocant, h. e. non agnoscunt, nō timent. *Illic trepidauerūt* Effectus malę conscientie in impijs & tyrannis, timor seu metus pœnarū: de quibus inquit Poëta. Heu quantum misero pœnæ mens cōscia donat. *Illic* in suis impijs Ecclelibus factis, agnoscetes Deū adesse Ecclesię, quia sicut sequitur. *Deus est in generatione iustorum* hoc est, adest iustis, defendit & liberat, & punit tandem impios trepitatione conscientie, sicut Cain, Saul, Achitophel, Iudā, & similes. *Illic trepidauerunt* Luth. *Gott fürchten sie nicht / sonst fürchten sie alle* lei als bauch / brot / gut / ehr / fahr / tod. *Dominus est spes eius* scilicet iusti seu Ecclesię.

Nam fauet & iustis Deus est tutela salusq;

Nec negat auxilium, quod pia turba rogat.

Consolatio piorum & Ecclesię, de præsentia

PSALMVS XV.

ARGVMENTVM.

Versus 3.

sentia & defensione Dei: consiliū vocat vel verbum Dei, vel admonitiones piorū & Ecclesiā, vt impij à persecutionibus & sceleribus desistant: quod consilium seu admonitionem Dei impij negligunt, contemnunt & superbe derident, in peccatis & sceleribus perseverantes.

3. Consolatio de promissa liberatione Ecclesiā.

VII. *Quis dabit ex Sion salutare Israël? cum auerterit Dominus captiuitatem plebis suae, exultabit Iacob, & letabitur Israël.*

Post accusationem totius humani generis de peccato originis, eiusq; fructibus & consolatione piorum, qua Ecclesiam ab impiiā & Epicurea multitudine hominum discernit, addit iam promissionem de venturo Messia, eiusq; regno, per quem exhibitū & regnantem Ecclesia captiua in hac vita & oppressa, totaliter liberabitur à tyrānide impiorum, à tenebris, peccato & morte, & ornabitur aeterna & vera luce, iustitia, sapientia, vita & letitia ineffabili, in dulcissima Dei & Angelorum consuetudine. Interrogat autem ipse Propheta, quando, & per quem Ecclesia hanc liberationem & auxilium consecutura sit, & respondet per subiectionē, illo tempore, cum exhibebitur promissus liberator: quo exhibito, per ipsum liberata Ecclesia exultabit, & perpetua letitia perfruetur. *Quis dabit?* Vatab. per vtinam exponit, q. d. vtinā exhiberetur tandem promissus liberator. *Ex Sion* id est, ex Hierusalē, in qua mons Sion fuit. Erat autē exhibendus Christus Hierosolymis, ibiq; predicaturus, & ex ea propagandū Euangeliū ad Gentes Esā. 2. *Ex Sion* exibit lex, & verbū Domini de Hierusalē: salutare, & salutē, auxilium & liberationē, seu ipsum Mesiam, sicut & Simeon in cantico suo, salutare Dominum vocat, & nomen Messiae, Iesus, saluatorem significat. Matth. 1. *Captiuitatem* hoc est, oppressionē Ecclesiae, quā quasi captiua tenetur ab hostibus, tyrannis, peccato, morte & diabolo. Sic Ephes. 4. dicitur de Christo: Ascendit in altum, & captiuam duxit captiuitatem, hoc est, liberauit Ecclesiam captiuā, & ipsos hostes cepit & deleuit. *Iacob & Israël* hoc est, tota Ecclesia, collecta ex populo Iudaico & Gentilibus. Quantum ad historiam attinet, intelligitur Psalmus etiam de ecclesia illius temporis, de captiuitate corporali, & liberatione Ecclesiae, & ipsius Davidis, à tyrānide Saul, Absolonis, & aliorum.

Cum Deus exilium conuerterit ipse suorum, Latitia, sicut omnia plena, noua.

Psalmus est Pareneticus, generis suauis, cuius finis est actio, hortatur enim iustos iā fide, gratis propter mediatorem, & placentes ad inchoationem nouae obediētiā, erga totam legem seu vtrāq; tabulam Decalogi: quarum prior postulat interiores & spirituales cultus, vt veram notitiam Dei & mediatoris, & motus cōsentientes cum voluntate Dei, veram dilectionem Dei, fiduciam, inuocationem & studium cognoscendae & propagandae doctrinae coelestis, & caeremoniarum conseruationē & vsum. Altera exigit opera dilectionis erga proximum, beneficentiam, defensionem & auxilium, in omnibus necessitatibus, & prohibet omnes iniurias. Atq; hanc obediētiā commendat ab vtilitate, quod, qui eam praestat, habitaturus sit in tabernaculo Dei & monte sancto eius, hoc est, verum sit membrū Ecclesiae & futurus haeres vitae aeternae. Sunt autem partes duae: prior est quaestio Prophetica, quis non sit verum membrum Ecclesiae, & haeres futurus vitae aeternae. Altera est responsio seu subiectio, cōtinens narrationē operum vtriusq; tabulae Decalogi: qua describit hominem verē pium, & regeneratū per spiritum & verbum Dei, fide & obediētia noua, quae placet Deo, quia ipsa persona est iustificata per fidem, & placet Deo.

1. Quaestio.

Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo?

Quis tua templa Deus, tua quis tentoria dignus Incolet, & montis stabit in arce tui?

Prior pars quaestio, quis sit verum membrū Ecclesiae & haeres vitae aeternae futurus. Monet igitur discernendam esse Ecclesiam eiusq; vera membra, à cetera turba hominum prophana & Epicurea, quae non verē agnoscit Deum, non timet, non diligit, aut ei fidit, sed securē indulget peccatis vel fedit ritibus externis, sicut Phariseus Luc. 18. absque fide & veris motibus cordis. Tabernaculum vocat Ecclesiam, à tabernaculo veteris Testamenti, in quo ante conditum templū à Salomone Deus habitabat, & praesens erat exaudiens precantem populum. Montem sanctum vocat item Ecclesiam, & ipsum caelum, seu vitam aeternā, sicut supra Psal. 3. Voce mea ad Dominū clamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo. A monte Sion in quo arx regia condita fuit, vel Morca, in quo conditum erat templum.

Quis habitabit] hoc est, erit verum membrum Ecclesiæ tuæ, tibi placens.

Requiescet] id est, fruatur æternis & cælestibus bonis in vita æterna.

2. Responsio.

II. *Qui ingreditur sine macula, et operatur iustitiam, Et loquitur veritatem in corde suo.*

Integer & vitæ maculis non oblitus ullis,

Non nisi iusta operans, nec nisi vera loquens.

Opera, seu
virtutes 1.
tabulæ De-
calogi,

Subiectio seu responsio ad quæstionem continens narrationem operum & virtutū prioris tabulæ: quæ sunt præcipuè vera notitia Dei, studium verorū cultuum: qui sunt timor Dei, dilectio, inuocatio, conseruatio incorruptæ doctrinæ cælestis, & ministerij Euangelij.

Sine macula seu *immaculatum*] vocat amplectentem & retinentem incorruptam doctrinam cælestem & veros cultus. Sumpta metaphora à pecudibus, quæ solebant immolari perfectæ & immaculatæ, hoc est, incorruptæ, & non morbidæ. Ita Deus inquit ad Abraham, Gen. 17. Ambula coram me immaculatus seu perfectus, hoc est, amplectens & retinens veram doctrinam, & veros cultus, non admittis falsis opinionibus de Deo & ethnicis cultibus.

Operatur iustitiam] hoc est, qui credit se iustum, imputatione gratuita, & præstat cultus à Deo mandatos in priore tabula Decalogi.

Qui loquitur veritatem in corde suo, & non defraudat lingua] id est, qui Deum verè inuocat, agnoscit sua peccata & confitetur, eorumque remissionem petit à Deo, propter mediatorē, celebrat Deum, & accepta eius beneficia coram Ecclesia. Vatabalus: de integritate seu innocentia vitæ intelligit: sed hæc nulla est, nisi quantum ad imputationem attinet, qua Deus inchoatam obedientiam, pro integra seu perfecta reputat, condonans credentibus & nō repugnantibus, reliquias peccatorum, hærentes in natura etiam renatorum, per fidem mediatorem.

III. *Qui non defraudat lingua sua, nec fecit proximo suo malum, & conuictum nō fecit proximo suo.*

Eobanus.

Qui non alterius famam detrectat honoris,

Nec mala de socio cogitat vlla suo.

Opera, seu
virtutes 2.
tabulæ De-
calogi,

Commemorat & opera seu virtutes secundæ Tabulæ, quæ sunt præcipuæ.

1. Veritas, qua id quod animo sentimus, sermone & gestibus ostendimus, nihil malitiosè aut dolosè occultantes, contra octauum præceptum, quod veritatem postulat.

2. Iustitia particularis, qua suum cuique tribuimus, non lædentes aliorum vel corpora, vel coniuges, vel facultates, vel famam, contra quintum, sextum, item octauum præceptum.

3. Religio iurisiurandi, quod est asseueratio, de re possibili, & licita cum inuocatione veri Dei, addita obligatione nostri ipsius ad pœnas corporales, si fallimus, iuxta octauum præceptum.

4. Iustitia commutativa, in contradiis seruans æqualitatem, & vitans vfuras, aliq; iniusta aucupia pecuniæ, iuxta septimum præceptum.

5. Constantia seu perseuerantia in vera sententia, quæ nec spe vtilitatis vincitur, neque metu frangitur, vt vel mala aut iniusta quis sentiat, dicat vel agat.

In cuius conspectu malignus III.
contemptus est, timentes autem
Dominum, glorificat: qui iurat
proximo, & non decipit.

Eobanus.

Opprobrium qui vicino non ingerit, & qui
Negligit assuetos improba facta sequi:

Qui colit obsequio Domini præcepta colentes.

Qui, quod iuravit, fallere nolit opus.

Hoc est, qui contemnit agētes improba, fugit eorum consortia & consuetudinem, magnificat autem recte agentes, seu pios, eisque se adiungit, & sequitur eorum recta & pia facta, quicquid iuramento, cum res postulat, iuuat proximum, & præstat licitum & possibile.

Qui pecuniam suam non de-
dit ad usuram, & munera super
innocentem non accepit: Qui fa-
cit hæc, non mouebitur in æter-
num.

Eobanus.

Qui super usura sortem non auxit iniqua,
Qui super infontem munera nulla capit.

Quisquis ad hæc animū faciendū induxerit, illa
Purus, & æterno tempore saluus erit.

Prohibet primum hic versus vfuras, cum ultra sortem in datis mutuo accipitur, de re non

non fructificante natura. Ita Leuit. 25. dicitur. Nō accipies à fratre tuo vsuras, nec amplius, q̄ dedisti. Et Christus: Mutuum date, nihil inde sperantes: secundò monet, ne iniustam sententiam contra innocentes, munibus seu pecunia corruptus, iudex pronunciet: tertio concludit Psalmum epiphonemate, repetens respōsionem quæstionis, primi versus, eum perpetuò habitaturū in Tabernaculo Domini, qui dictas virtutes seu opera vtriusq; Tabulæ cōstanter præstiterit.

PSALMVS XVI.

ARGVMENTVM.

Psalmus hic est primū precatio Messia, vt in passione & morte sua, qua genus humanum, iuxta æternum decretum diuinitatis, & suam pro homine lapso intercessionem, iram Dei horrendam aduersus peccata placauit, conseruetur. Deinde gratiarum actio, quod in morte conseruatus sit, & ex illa statim resuscitatus, antequam corpus in sepulchro, vt aliorum hominum computruit, postea etiam intelligatur Psalmus de persona Davidis precantis, vt ipse quoq; conseruetur cōtra hostes suos, & gratias agentis pro defensione & restitutione in regnū. Tertiò intelligatur etiam de Ecclesiæ, cuius typus Dauid fuit, & sicut Christus caput Ecclesiæ, subiecta est afflictionibus & mortui in hac vita.

Titulus Psalmi.

Michtam aureum Davidis.

Michtam significat Hebræis aureum insigne, seu aureolū, ein gālden Kleinod. Ita vocauit Dauid hūc Psalmum, quod esset quasi aureum & insigne carmen, quod imprimis preciosum & carum præ cæteris haberet, q̄ esset precatio filij Dei sua, & ecclesiæ, in morte, & alijs ærumnis: & gratiarū actio, pro defensione contra hostes, & liberatione ex morte, & alijs afflictionibus.

1. Petitiō.

1. *Conserua (custodi) me Deus, quoniam speravi in te.*
 11. *Dixi domino, deus meus es tu, propter te non est mihi bene.*

Eobanus.

Cum tibi sit reliqua misero spes nulla salutis
 Te sine, qui rerum maxima sceptratenes,
 Custodi tibi confisum, tua sola vocantem
 Numina seruatum me pater esse iube.
 Propositio est precatōis filij Dei, conserua me ne peream aut succumbam in hoc

grauissimo agone mortis, & passiōe, in qua sentio intolerabiles dolores & cruciatus, & in anima & in corpore, sicut inquit Filius Dei in horto, sudans sanguinem: Tristis est anima mea vsq; ad mortem. Item in cruce: Deus meus, quare me dereliquisti? Cuiusmodi dolores & cruciatus sentijt & Dauid, & sentit Ecclesia omnibus tēporibus.

Quoniam ratio est petitiōis, à sua spe seu fiducia, quam in solū Deū collocat, spero in te expectans à te auxilium, ergo conserua, custodi, & libera me, iuxta promissionem Psal. 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me.

Deus meus es tu. i. me curans exaudiens & liberans. Est hæc vox personalis fidei, qua quisq; statuit Dominum sibi esse Deum, se velle etiam exaudire, non alios tantū sanctos, Petrum, Mariam, Paulum, Dauidem.

Propter te mihi non est bene hoc est, o Pater, sustineo & sentio hos pauores in anima, & cruciatus in corpore.

Eobanus.

Te propter duos potui tolerare labores;

Nam sine te requies non venit vlla mihi.

Propter te, hoc est, propter tuum arcandū & admirandum decretum, à te cōstitutum, redimendi humanū genus per meam obedientiam, passionem & mortem, qui me de precatorē in hoc arcano consilio diuinitatis pro homine lapso & damnando interposui. Testatur igitur Christus primū se verē sensisse pauores in animo, & cruciatus alijs hominibus intolerabiles in corpore. Deinde, non passum fuisse propter propria peccata, sed propter nostra. Varia est translatio huius membri.

1. *Non est mihi bene propter te* Lutherus: Ich hab es nicht gūt bey dir. Propter ærumnas scilicet, dolores & mortē, quæ experior & tolero propter te, id est, propter tuum arcanum decretum de redimendo humano genere, per meam mortem. Item regnū quod mihi tradidisti, & voluntatem hanc, Ecclesiā debere esse subiectā cruci in hac vita.

2. Bonum mihi non propter te, id est, non est mihi bonum, sed malū, qui affligor propter te, qui hoc modo vis placari irā tuam, & seruare hæreditatē, colligere Ecclesiā, quæ sententia cōuenit cum superiore. Estq; hoc modo altera ratio, cur conseruari se petat, quia obtemperet in opere redemptionis ipsi patri, ergo æquum esse, vt seruetur.

3. Quia bonorum meorum non indiges, hoc est, non habes ipse opus meis operibus seu beneficijs, sed Ecclesia seu sancti, propter quos patior, vt in sequenti vers. sequit. Item: Non hoc peto propter mea merita, sed tantū iuuari cupio per gratiam tuam.

Felix

Felix vertit: Bonitas mea non confert tibi, hoc est, non prodest, seu utilis est: secundò, non super te, non dominatur tibi, non obligat te, aut cogit, ut me còserues, aut des aliquid ex merito. Ideo confugio ad tuam misericordiam: tertio, non pro te, id est, non protegit te, nò custodit, sed tu me custodis: quarto, non sine te, subintelligendum est, sine te mihi non contingit bonitas, nisi tu largiaris. *Dixi Domino*] Aliter: dic, subintellige: o anima mea, vel, dixisti, hoc est, dices, prèteritum pro futuro. Ita sæpe alibi David alloquitur animam suam, seipsum intelligens, ut Psal. 42. Quare tristis es anima mea. Item Psal. 103. Benedic anima mea Domino. Quidam addunt, semper, q. d. anima mea hoc testimoniũ semper dat, q. tu sis Dominus meus, me còseruans, iuuans & defendens.

III. *Sanctis qui sunt in terra, & admirabilibus, omnis voluptas mea in eis.*

*Precipui mea cura & maxima gaudia sancti
Qui terras & adhuc corpora viuia colunt.*

Addit causam finalem, seu utilitatem & fructum suæ obedientiæ, passionis & mortis, quibus ea profuit, non quidem Deo patri, neque sibi filio, sed sanctis, hoc est, credentibus seu Ecclesiæ, quam hac sua obedientia, passione & morte ipse redimat à peccato & morte, & placet horrèdam iram Dei aduersus peccata, & hoc sacrificium suæ mortis, sanctis applicet, seu donet per fidem, sicut inquit Ioan. 17. Ego sanctifico me pro eis, hoc est, morior & applico fructum mortis meæ Ecclesiæ, quam & ipsi fide accipiunt, atq; hoc modo fiunt sancti, hoc est, iusti reputantur & fiunt hæredes vitæ æternæ. Quantum adlectionem attinet, bonorum meorum non indiges, intelligenda est ratio, hoc modo: o Domine, non egres tu quidem bonis, seu beneficijs, sed sancti, qui sunt in terra seu Ecclesia, in hac vita.

Admirabilibus] hoc est, sanctis, quos mirabiliter libero, seruo, defendo, & glorifico, ut Psalmo 5. inquit: Dominus mirificat sanctum suum, id est, admirando modo, & ignoto humanæ sapientiæ, sicut collectio, redemptio & conseruatio Ecclesiæ, inde ab initio mundi est admirabilis, & modus redimendi Ecclesiam, per mortem & resurrectionem filij Dei. Ita dicitur Esaia 8. Ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum & portentum Israël, id est, Gentes contra Iudæorum voluntatem & opinionem recipio, saluo mirabiliter gratis absq; obseruatione legis.

Omnis voluptas mea in eis] Addit causam impulsuam, cur filius Dei tantos pauores & cru-

ciatus perferat, & moriatur pro sanctis. i. Ecclesia, amorem scilicet ardentissimũ erga genus humanum, quo motus filius Dei, intercessit pro humano genere apud æternum Patrem, & pœnas peccati in se deriuauit & sustinuit. Voluptas mea est in eis, hoc est, summè delector sanctis, & complector eos, seu ardentissimè diligo, ideo pro eis patior, & morior. Vatab. pro admirabilibus vertit: fortes. i. qui sunt & redduntur fortes per me filium, & quasi armati contra diabolum Eph. 6. Item præclaros, hoc est, quos filius Dei habet præclaros, & quasi nobiles, quorum naturam & carnem assumpsit, quam summam dignitatem humani generis, etiam diaboli agnoscunt. Potest & hoc modo intelligi: Omnis mea voluptas in eis. i. sancti sentiunt seu experiuntur meam voluptatem in se, hoc est, lætitiā, nouam lucem & consolationem, quam non sentiunt impij & idololatæ, sicut addit per antithesin.

Sed multiplicantur dolores eorum, qui ad alium accelerauerunt, non libabo libamina eorum de sanguine, nec assumam nomē eorum per labia mea.

Est hæc antithesis præcedentis membri, de sanctis, quos solos filius Dei ardentè diligit, & qui lætitiā & voluptatē & consolationem experiuntur in terroribus & cruciatione per fidem in mediatorē & redemptorē filium Dei, qui hic inquit: Gentes, idololatæ & similes, qui in me non credunt, multiplicent. i. accumulānt & augent sibi dolores, quos idolis suis & falsis cultibus cumulatis, quos non approbo, neq; sacrificia eorum, quæ cum sanguine offerunt, neq; exaudio eorum precēs, non oro pro illis apud patrem, sed tantum pro sanctis. i. in me credentibus, seu amplectentibus meam doctrinam, sicut inquit Ioan. 17. Non rogo pro mundo, sed pro illis quos tu mihi dedisti. Item, qui per illos credituri sunt in me. Varia est lectio, & interpretatio membrorum huius versiculi.

Multiplicantur dolores] .i. ærumnæ & molestiæ, ex cultibus idolorum, in quibus non est vera requies & consolatio. 2. Multiplicantur imagines & idola, quæ gētes infinita habuerunt, eorum, scilicet gentium, idolatrarum vel eorum idolorum, quæ nominare expressè non dignor. *Qui ad alium festinant seu accelerant*] .i. Deum alium præter me agnoscunt, inuocant & colunt sicut Gentes, Mahometistæ, Iudæi præfentes.

Non libabo] id est, nò approbo sacrificia & oblationes sanguinolentas, quas offerunt Ethnici

Ethnici cum sanguine, sicut proprios liberos immolarunt dijs, quos & Iudæi, idololatræ imitati sunt. Lutherus vertit: *Ich wil ihres Tranckopffers mit dem blât nicht opffern/das ist/die mit bod' ablut Gott versühnē/ich aber mit meinem eigen blut.*

Nec assumam nomina eorum per labia mea] hoc est, non orabo seu intercedam pro eis apud Patrem, item: adeo detestor idola, & cultus Gentium, vt ne nominare quidem velim, & in os assumere nomina ipsorum. Item: delebo nomina eorum ex libro vitæ, vt non nominentur aut recenseantur inter hæredes vitæ æternæ, sicut dicitur Psalm. 69. Deleantur de libro viuientiu, & cum iustis non scribantur. Item Christus inquit Matt. 7. de hypocritis: Non noui vos. Lutherus vertit: *Ich wil ihreding nicht lehren/nach predigen/die mit wercken vmbgehē/sondern vom glauben/den Gott gibt.*

Quantum attinet ad Dauidem, affirmat se nō approbare idola Gentium, & eorum cultus, sicut Ecclesiæ, & pij omnium temporum a falsis opinionibus, de Deo, & cultibus Gentium abhorruerunt: agnoscetes, colentes, & inuocantes tantum vnum verum & æternum Deum, conditorem rerum in agnitione & fiducia promissi & vnus exhibitum mediatoris.

V. *Dominus pars hereditatis*
(portionis) *mea, & calicis mei:*
Tu es qui sustentas hereditatem
(sortem) *meam.*

VI. *Funes ceciderunt mihi in amœ-*
nis (locis) etenim hereditas spe-
ciosa (obuenit) mihi.

Addit per Antithesin se non (vt ante dixit) habere voluptatem seu dilectionem in cœtu seu Ecclesiâ impiorum & idolatrarum, sed in sanctis, seu Ecclesiâ sanctificata, suo sanguine, quam sibi Dominus, id est, Deus pater, tanquam per sortem dedit, quam cōmendans vocat hereditatem suam, seu sortem, amœnam, dilectam sibi, præclaram & pulchram.

Dominus est pars hereditatis mea, & calicis mei] hoc est, dat mihi hereditatē pulchrā, ipsam scilicet Ecclesiā, collectam ex Iudæis & Gentibus, sicut inquit Deus pater Psalm. 2. Dabo tibi Gentes hereditatem tuam, Item Dominus est hereditas mea, & calix meus, hoc est, meus quasi cibus & potus, mea hereditas & portio, qua viuo & sustentor, nam calix in scriptura significat, quicquid

alicui contingit & datur à Deo, vel boni, vel mali.

Funes ceciderunt] hoc est, fors, seu portio, in distribuendo per sortem.

In amœnis] scilicet, locis fertilibus, seu agris, Aliter: præclaris, in eînem schōnen ort/ hoc est, optimam partem in diuisione hereditatis accepi, videlicet optimam partem generis humani, sanctos & electos, reiecta fece, hoc est, vilissima impiorum parte, sumpta est locutio à consuetudine in Palæstina metiendi agros, seu distribuendi per funiculos, sicut nunc distribuuntur per perticas. Quantum ad Dauidē & Ecclesiā attinet, inquiunt: Dominus est pars hereditatis meæ, id est, quasi cibus & potus, & mea hereditas, qua viuo & sustentor, in qua sola acquiesco & delector, non in creaturis aut humanis præsidij. Ita vertit Eobanus:

Tu mihi diuitia Deus es, tu larga bonarum
Copia, tu fluxas ante refundis opes.

Tam mea fors felix cecidit bene, quam mihi
cornu

Copia seu patrias diuite fudit opes.

Lutherus: *Der Herr aber ist mein guth / vnd mein theil / du erhelst mein erbtheil. Das loß ist mir gefallen auff liebliche / mir ist worden ein schön erbtheil.*

2. Gratiarum actio Christi, pro conseruatione
sui in morte, & restitutione vitæ
per resurrectionem.

Benedicam Dominū, qui con VII
suluit mihi, insuper & nocte in-
crepauerunt me renes mei.

Propositio gratiarum actionis, eiusque causa, celebrabo Dominum, hoc est, patrē meum cœlestē, qui me conseruauit in morte, & alijs vitæ periculis, quibus propter liberandum humanum genus subiectus fui, & restitutione vitæ.

Qui consuluit mihi] hoc est, adiunxit me, & dedit cōsiliū in difficultatibus, & morte: sic & Dauid & Ecclesiā liberationem in suis malis agnoscit & prædicat.

Insuper & nocte increpauerunt me renes mei.] Amplificatio, nō solum in die habui Deum adiutorem, sed etiam in nocte, in qua crescunt ærumnæ & curæ propter solitudinem, item: didici infirmitatem carnis humanæ, & affectuum, quos Christus ardentiores & bonos habuit: sed queritur de illis Dauid & Ecclesiā, seu pij, qui nocturno tempore suā agnoscunt imbecillitatem, & deplorant.

Sic

Sic & Christus sensit imbecillitatem carnis & pauores in nocte, tempore passiōis, cum dixit: spiritus promptus est, sed caro infirma. *Increperunt*] id est, erudierunt, admonuerunt vsque ad noctem, id est, semper tota die, tempore mei ministerij & dispensationis vsq; ad noctē, id est, finem vitæ meæ, vt interpretatur Pomeranus.

VIII. *Posui Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear.*

Eobanus.

*Ille mihi à dextra prope adest, ne fortè laborem,
Hoc duce vis poterit nulla nocere mihi.*

Addit causam defensionis, seu liberationis in morte, & alijs afflictionibus, fiduciā scilicet suam in Dominum, & considerationem voluntatis ipsius, & decreti æterni, vt per suam obedientiam & mortem liberet humanum genus, ideo inquit: Dominus me liberauit, quia posui cum mihi ante oculos, tanquā scopum, ad quem direxi omnia mea consilia & actiones, item voluntatem eius, & decretum quod statuit ab æterno, vt fierem victima pro humano genere, *ἀνθρώπων* solūes mea obedientia & morte. Hoc decretum & voluntatem Patris habens in cōspectu, patienter omnia sustinui. Deinde quia promissa est mihi liberatio ex morte & æterna gloria, qua spe consolor me & acquiesco, meaq; damna leuo, lenio & mitigo dolores: quæ duo, voluntas scilicet Dei, & spes liberationis & futuræ gloriæ nos quoque consolari debent, in morte & omnibus ærumnis.

Quia est à dextris meis] hoc est, adest mihi me iuuat & defendit, seruat in morte.

Ne commouear] hoc est, labar, declinem & succumbam, ruam & maneam in morte.

IX. *Propter hoc latatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe.*

Addit effectum defensionis ac spei, seu expectationis de secutura vita & gloria æterna, post dolores & mortē, lætitiā cordis ineffabilem, & celebrationem seu gratiarum actionem, pro liberatione.

Latatum est cor] hoc est, sensit lætitiā ineffabilem, & acquieuit in Deo.

Exultauit lingua] hoc est, gratias ago Domino pro liberatione. In Hebræo legitur gloria, quod lingua glorificamus Deum, e-

iusque beneficia celebramus. Lutherus vertit: *Meine ehre ist frölich / das ist / mein zung / daß ich Gott mit ehre vnd preise.*

Caro mea] id est, corpus, requiescit in spe, futuræ scilicet resurrectionis, ad æternam vitam & gloriam, statim tertio die: item in nouissimo die, quantum attinet ad Dauidem & Ecclesiam. Citauit hos versus duos & sequentes D. Petrus Actor. 2. loquens de Christo, eiusq; resurrectione à morte, & de scensu ad inferos: ideo certum est hunc Psalmum principaliter intelligendum esse de Christo crucifixo & resuscitato à morte.

Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

Addit causam cur caro, hoc est, corpus suum sit requieturum in spe, scilicet, gloriōsæ & mox sequenturæ resurrectionis, quia inquit: Deus pater non relinquet animam meam apud inferos, ad quos Christus verè post mortem descendit, primum ideo ne nos ad eos descendamus. 2. vt inde Patriarchas, sicut vetus Ecclesia credidit secum adduceret, cum quibus postea, tanquā in triumpho, in cælum ascendit. Quomodo autem ad inferos descenderit, humana ratio intelligere non potest, sicut inquit in hunc versum D. Augustinus. Maior est huius scripturæ autoritas, quam totius humani ingenij capacitas. Est igitur simpliciter intelligendus descensus Christi ad inferos, sicut in symbolo dicitur. Qui descendit ad inferos, scilicet totus Christus seu filius Dei, sicut idem cōceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine, crucifixus, mortuus & sepultus. Alij per inferos intelligunt ineffabilem trepidationem & pauores Christi, antè & in morte: vt cum dixit in horto. Tristis est anima mea vsque ad mortem. Item in cruce: Deus meus quare me dereliquisti. Alij ipsam mortem & sepulchrum, quod Seol, vox Hebraica, vtrunque significet sepulchrum & infernum, sed vt dixi, simpliciter intelligatur descensus ad inferos, sicut in symbolo expresso ponitur hic articulus, seiunctus ab alijs. Sicut & vetus Ecclesia intellexit: & quidam animam Christi tantum descendisse ad inferos, sicut hic dicitur.

Non derelinques animam meam in inferno] hoc est in loco damnatorum destinato diabolis, cum incredulis, ad quem, vt inquit D. Petrus, Christus descendit post mortē, prædicans etiam spiritibus.

Sanctum tuum] hoc est, Messiam me filiū, qui

qui peculiariter sanctus est & dilectus, sanctus sanctorum, è multis fratribus, per & propter quem alij credentes in ipsum, sanctificantur, accepto Spiritu sancto, & habentur sancti, hoc est, reputantur gratis.

Corruptionem] hoc est, ne corpus corrumpatur, vt ceterorum hominum in sepulchro, ex quo Christus statim tertio die resurrexit, integro corpore, seu incorrupto, nõ resoluto in halitus, aut à vermibus exeso.

XI. *Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplens letitia vultum tuum, delectationes in dextera tua in perpetuum.*

De effectu seu consequentibus post resurrectionem Christi, & ascensionem in cælum, videlicet de ineffabili letitia vitæ æternæ, in dextera Dei, ad quam nunc sedet filius Dei, etiam secundum humanam naturam, sicut habet symbolum.

Vers. 15.

PSALMVS XVII.

Oratio Davidis.

Oratio est Davidis, vt habet Titulus, ad Deum, contra Saulem, & alios suos hostes potentes in populo Israël, qui ipsum electum à Deo in regem, abiecto Saule persequébantur, tanq̃ seditiosum inuadentem regnum antea electum à Deo. Sunt autem præcipue partes quatuor.

Prima est propositio sæpe repetita, vt exaudiatur & defendatur aduersus Saulem & alios, qui ipsi adhærebunt.

2. Comendat suam causam, affirmans eam esse iustam, cum sit à Deo electus in regem, nec propria audacia & temeritate regnum inuaserit.

3. Queritur de opulencia, superbia & potentia hostium, & summo persequendi studio.

4. Repetit seu continuat suam precationem, vt quamprimùm exaudiatur & libere tur, agnoscens persecutionem esse à Deo, non à Saule aut alijs hostibus. In fine consolatur se letitia & gloria, qua ornabitur post hanc vitã, cum conspectu Dei, in ipsius dulcissima cõsuetudine perfruetur perpetuò, inquit: Satiabor cum surget seu exspecta fuerit imago tua.

Quatũ ad exemplum attinet, figuram & typum, precatio est etiam Christi, in instante passione & morte, & totius ecclesiæ, cuius imago David eiusq; persecutio & ærumnæ fuerunt, petentis, ne aberret à vera

doctrina, de Deo eiusq; cultibus, & vt defendatur aduersus tyrannos, & impios doctores, quorũ multi sunt & diuersi, omnibus temporibus, sicut historiæ testantur.

1. *Propositio.*

Exaudi domine iustitiã (meã) I. intende deprecationi meæ, auribus percipe orationem meam, (quam facio seu fundo ad te) non in labijs dolosis.

Propositio inuocationis propter affectum, quem dolor conceptus de improbitate & furore hostium augebat, cum verbo rum emphasi repetita.

Iustitiã] hoc est, iustam causam meam, quam habeo contra Saulem, cuius regnum nõ rapui, sed tu mihi illud tradidisti. Est autem duplex iustitia, vna personæ, quæ nulla est perfecta, propter corruptam naturam, quæ legem non implet, neque quisquam eniti potest in iudicio Dei, aut petere aliquid à Deo. Altera iustitia est causæ, scilicet bonæ vel iustæ, propter quam se Propheta exaudiri petit, videlicet propter traditum sibi regnum & gloriam Dei, sicut & nobis petenda est liberatio & defensio cõtra Turcam & alios hostes, non propter nostrã sanctitatem, sed propter gloriam Dei & cõseruationem ac propagationem Ecclesiæ.

Meam] nõ additur in hebræo. Felix habet, innocentiam.

Intende deprecationi] Aliter Felix: Ausculta clamorem meum, quæ vox vehementiam affectus significat & dolorem.

Non in labijs dolosis] scilicet hoc peto, hoc est, non simulatè, non in hypocrisi, sed vero & ardenti corde, & in spiritu, Ioan. 4. Deus spiritus est, & in spiritu vult inuocari. Item, Matth. 7. inquit: Non omnis qui dicit mihi, Domine domine, intrabit in regnum cœlorum.

De vultu tuo iudicium meum II. prodeat, oculi tui videant equitatem.

Eobanus.

Iudicete stet iusta meæ sententia causa,

Et, quo cuncta soles lumine, recta vide.

Repetit quod supra dixit: Exaudi iustitiã meam, hoc est, iustam meam causam. De vultu tuo seu facie, siue conspectu, hoc est, à te iudiciũ meum prodeat siue egrediatur, hoc est, ius meum seu causa mea iusta declaretur à te, & conspiciatur, vt intelligant ipsi hostes, & tota Ecclesia meam causam esse

iustam contra Saulem. Ita precatur Dauid & omnes pij oppressi, agnoscetes suā indignitatē, & petentes se defendi propter causam (vt dictum est) bonam vel iustam.

Oculi tui videant aequitatem]. i. ostende, seu declarapœnis hostium, quod oculi tui, hoc est, tu ipse videas aequitatem. i. approbes ea quæ æqua sunt & iusta, & punias iniusta, pro regas iustos, & damnes iniustos, Saulem & similes, omnibus temporibus.

2. *Assueratio de sua innocentia, seu iusta causa.*

III. *Probasti cor meum & visitasti nocte, Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. Statui vt non transgrediatur os meum.*

Eobanus.

Omnia nota mei tibi sunt sensa intima cordis, Qui ne nocte quidem te sine solus eram.

Assuerat & ostendit se innocentem esse, & absq; fraude & dolo agere omnia, à testimonio ipsius Dei, & experientia, qui ipsum afflictionibus, & varijs experimentis probavit, & cognouerit fidelem & innocentem, tum in priuata vita seu moribus, tū gubernatione populi, & defensione Ecclesiæ.

Probasti cor meum]. i. interiores & occultos recessus cordis mei, & sensus seu affectus. Ita ipse Deus inquit Act. 13. Inueni Dauid filium Iesse, virum secundum cor meum, qui facit omnes voluntates meas. *Visitasti*]. i. fecisti periculum de mea innocentia & vitæ integritate. *In nocte*]. i. tenebris nocturnis, quibus homines ad peccandū sunt audaciores: vt cōmittendis furtis, & libidinibus vagis, pollicentes sibi impunitatē propter tenebras, in quibus conspici non possunt. Ita inquit Christus Ioan. 3. Qui malè operatur, odit lucem. Inquit igitur, nō tantū in die innocentiam meam, sed etiam in nocte cognouisti. *Igne me examinasti*]. i. tentationibus, seu cruce, quemadmodū metalla: vt aurum, argentum, igne examinari solent, hoc est, probari. sic Psa. 65. Igne nos examinasti. Item: Transiuimus per ignem. i. crucem.

Et nō est inuenta in me iniquitas]. i. nullus dolus, nulla petulantia, seu iniuria aduersus quenquam, Saulē & alios hostes meos, quibus etiam tamē nocere nolui. Loquitur autem (vt supra dictum est) de innocentia seu iustitia causæ, nō de personali iustitia. Nam sepe alibi Propheta agnoscit & deplorat suam iniustitiam & sordes, earumq; petit cōdonationem propter mediatorem, vt: Non intres cum seruo tuo in iudiciū, quia non

iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Est tamen omnibus opus testimonio bonæ conscientia, ne contra eam ruamus in peccata, aut in illis perseueremus lapsi ex imbecillitate. Ita inquit D. Paulus 2. Cor. 1. Hæc est gloriatio nostra, testimonium bonæ cōscientia. *Statui vt nō transgrediatur os meum*]. Expositio innocentie seu diligentia, in cōseruanda & tuenda innocentia, ne quid cogitet, loquatur vel agat contra verbum seu uoluntatē Dei. *Statui*. i. decreui, seu proposui mihi. Vatabal. quod cogitavi, non transiit os meum. i. etsi interdum ex impatientia & carnali imbecillitate malū cogitavi inferre hostibus, & me vindicare, tamen hæc cogitatio nō transiit per os meum, hoc est, nō obtemperavi affectibus, sed repressi eos, sicut maledicere noluit Semei maledicenti, sed vindictam tradidit Deo. 2. Regum 16.

Ab operibus hominum, in verbo labiorum tuorum, ego obseruavi vias latronis.

Amplificat suam innocentiam, seu iustitiam, inquit: Non solū ego nihil malū perpetravi contra conscientiam, sed etiam abstinni à consuetudine & familiaritate, cōfilijs, & factis hominum impiorū, & tyrannorum, & prohibui seu caui, ne latrones & grassatores, hoc est, tyranni, subditis meis nocerent, & inferrerēt iniuriam, diligens scilicet in administratione traditi mihi regni. Docet igitur duo: Primum, vt ipsi innocenter & iustè viuamus. Deinde, vt etiā ab alijs propulsemus iniuriam pro uocatione nostra & facultate, admoniti verbo Dei, cōminationibus eius, & promissionibus.

Ab operibus]. scilicet malis, hominum impiorum.

In verbo labiorum tuorum]. hoc est, in verbo tradito, & patefacto mihi, seu quod loquutus es mihi.

Obseruavi]. id est, custodiui, seu diligenter attendi, ne ego eas sequerer, aut alijs nocerent. *Vias latronis*]. hoc est, Tyrannorum, & grassatorum, quorum cōsortia ego fugi. Ita falsos & impios doctores appellat Christus, Ioann. 10. tradentes doctrinam, & falsos cultus, extra & contra verbum Dei, inquit: Qui ante me venerunt, fuerunt fures & latrones.

Repetitio petitionis.

Sustenta gressus meos in semitis tuis, vt non moneantur vestigia mea.

Eoba-

Eobanus.

*Firma, quæso, meos tua per vestigia gressus,
Ne cadat in media lubrica planta via.*

Repetit petitionem, & explicat, ut cõstet cum verè & ardentè petere defensionem contra hostes corporales, tyrânos & falsos doctores, & spirituales diabolos, ne ab illis seducatur à vera doctrina & sancta vita, ad impietatem & alia scelera, errore vel imbecillitate, quæ magna est etiam in sanctis, vt Aaronè, Dauidè, Petro & similibus.

Sustenta] id est, guberna, fulci, rege, *erhalt* *Gressus meos*] actiones, studia & consilia, vt sint salutaria mihi & Ecclesiæ.

In semitis tuis] .i. in verbo tuo seu lege, quæ est norma iustitiæ tuæ, & gubernatrix actio num & consiliorum tibi placentium.

Vt non moueantur vestigia mea] .i. ne discendam à vera doctrina & pietate. Vestigia, hoc est, consilia & actiones. Metaphora sumpta ab ambulanti bus in via lubrica, in qua faciles sunt lapsus.

VI. *Ego clamaui ad te, quoniam exaudies me Deus. Inclina aurẽ tuã mihi, & exaudi verba mea.*

Offendit rursus se assiduè & ardentè orare, sicut inquit Christus: Oportet semper orare. Item Apostolus: Indefinenter orate. Semper enim vita nostra obiecta est malis, & versamur inter hostes, sicut inquit Iob, vitam hominis militiam esse super terram. Ideo assidua & ardenti opus est oratione. Non autem dubitat de exauditione, sed ex fidei certitudine eam repetit subinde, & vt oratio fiat ardentior.

Clamaui] .i. ardentè, & ex animo clamor & precor. Est enim clamor signum ingentis mali seu oneris, quo premimur, & ardentis inuocationis. *Quoniam exaudies*] Assue ratio de exauditione, seu fidei certitudine.

Inclina aurem mihi] Metaphora à gestu eorum, qui vt melius audiant & præstet, quod petitur, dicentibus aurem admovent.

Verba mea] precationem meam, seu gemitum & vota, quæ verbis exprimo, seu propono tibi.

VII. *Mirifica misericordias tuas, qui saluos facis sperantes in te, à resistentibus dextera tua.*

Expositio petitionis, quomodo cupiat se defendi, & contra quos scilicet tyrannos & falsos doctores.

Mirifica] id est, redde admirandas & conspicuas hostibus meis, mirabiliter me libera & defende, idq; nõ propter mea merita,

sed propter tuam misericordiam & bonitatem, qua me regem constituisti, & defendis me & Ecclesiam. *Qui saluos facis*] Generale dictum seu asseueratio de bonitate & defensione Dei omnium, qui in ipsum sperant & expectant ab eo auxilium & liberationem.

A resistentibus dextera tua] subintellige, libera me, vel, vt Felix vertit ex Hebræo initium versus: Segrega misericordias tuas, à resistentibus dextera tua, hoc est, potentia tua, & voluntati, qua me cõstituisti regem, reiecto Saule, & colligis ac seruas Ecclesiã in humano genere, voce Euangeliij.

Custodi me, vt pupillam oculi, Sub umbra alarum tuarum protege me. VIII.

Tam tua me vigili custodia lumine seruet,

Quam seruari oculi pupula chara, solet.

Protege me, velutiq; tuis defende sub alis,

Impia dum miserum perdere turba studet.

Alia expositio, quanta cura conseruari, custodiri & defendi cupiat, videlicet, vt pupillã oculi, qua nihil est tenerius, & carius homini, defendimus & custodimus, ne quid eam lædat. Item, vt gallina complectitur, tegit & fouet alis pullos, & defendit contra miluum & alias aues carniuoras.

Vt pupillam oculi] Aliter, filiam oculi, hoc est, rem tibi longè charissimam.

Sub umbra alarum tuarum] .i. defensione, sicut gallina fouet, defendit & complectitur pullos sub alis. Ita inquit Christus Matt. 23. Quoties volui te congregare, sicut congregat gallina pullos sub alas, & noluisti. Item, Zachar. 2. Qui vos tangit, id est, lædit, tangit pupillam oculi mei. .i. mihi charissimos.

3. *Querela de superbia, potentia & studio persequendi pios & amplificatio.*

A facie impiorum, qui me affluerunt, et inimicorum meorum, qui animã meã circundederunt. IX.

A facie truculenta, furiosa & iracunda libera me, qui animã meam (vitam) circundederunt, scilicet vt eam perdant.

Pingues eorum concluderunt, os eorum locutum est superbiam. X.

Pingues eorum concluderunt] .i. pinguedo & adeps concludit eorum os. .i. potentes conspirarunt contra me, vt me perdant delicijs suis, & pinguedine confidentes. Lutherus: *Sie haben mit iren fetten beschlossen/ das ist/ die grossen vnd gewaltigen seind eins worden, vt .i. me vnanimiter perdant & extinguant.*

XI. *In gressibus nostris nunc circū dederunt me, oculos suos statuerunt, ut prosternant nos in terram.* Hoc est, obseruant gressus nostros, studia, actiones & consilia, & diligenter intendunt oculos, quomodo nos extinguant, quomodo retia intendunt, sicut aucupes auiibus retia intendunt occulte, ut capiuntur.

XII. *Sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis.*

Comparatio sumpta à leone esuriente, & eius catulis, qua furorem hostium exaggerat, qui, sicut leo fame percitus, feras insequitur, ita impij persequuntur pios, ut prorsus extinguant, & deuorent, sic inquit D. Petrus de diabolo: 1. Petri 5. Diabolus tanquam leo rugiens circuit nos, quærens quæ deuoret. In Psalm. 10. inquit: Insidiatur impius in abscondito, quasi leo in spelunca, ut capiat pauperem.

In abditis] hoc est, latebris suis, & occultis locis, in quibus non videantur, & exinopinato irruant in prædam.

4. Repetitio secunda, seu continuatio petitionis.

XIII. *Exurge Domine, praeueni eum & humilia eum, eripe animam meam ab impio, framea tua.*

Eobanus.

Surge, fer auxilium, vires prosterne superbi: Vittricem dextram sentiat esse tibi.

Eripe me, vitamq; meam de fauce maligni, Victorem gladium sentiat esse tibi.

Repetitio secundò, seu continuat petitionem, ut quamprimum liberetur à Saule, & alijs hostibus, quorum persecutionē agnoscit esse à Deo, qui ipsum tanquam dormiens, seu sedens, non iuuat, quia vult suos exerceri, & probari cruce in hac vita.

Præueni eum] Aliter: faciem eius, id est, impedi conatus hostis, antequam me prorsus euertat & prosternat. Animam meam] .i. vitam.

Ab impio] hoc est, Saule & alijs hostibus.

Framea tua] .i. qui sunt tua framea, id est, gladius, quo vteris me castigando, & exercendo cruce. Nam ita vtitur saepe Deus impijs, tanquam gladio, quos tamen ipsos, cum satis sunt persecuti pios & ecclesiā, Deus punir & abijcit, sicut pater virgam qua filium

castigauit, abijcit in ignem. Alij per ablatiuum exponunt instrumenti.

Eripe framea tua] id est, gladio, hoc est, potentia tua, ut sequitur.

Ab viris manus tue Domine, XIII. à viris huius seculi, portio eorum in vita, et thesauris tuis implebis venter eorum, saturabuntur filijs, & reliquias suas relinquent liberis suis.

Ab viris manus tue] qui sunt viri potentes per te, & tuā potētiam. vel: Eripe me manu tua .i. potentia & fortitudine tua. Viros huius seculi vocat, qui tantum bona huius seculi quærunt, eisq; fidunt, ut honores, volutates, potentiam, opes, cōtempo Deo & eius verbo, sicut ille inquit apud Comicū:

Malo me ista mulier amet, quam deū. Talis fuit & Epulo Luc. 16. Aliter legitur de mundo, hoc est, qui quærunt bona mundi, sicut inquit Christus de Apostolis: Quia de mundo non estis, persequitur vos mundus. Alij interpretatur: à seculo, hoc est, qui sunt à seculo .i. ab initio mundi, gloriantes & fidentes bonis huius mundi.

Ab viris manus tue] Lutherus: Die dir in deine handt kommen zu straffen. Seb. 10. Es ist schrecklich dem lebendigen Gott in die hende fallen. psal. 21. Deine handt wird finden alle deine feinde.

Portio eorum in vita] .i. quorum felicitas, & quasi hereditas & dimensum est in hac vita, Qui voluptatibus & diuitijs fruuntur, sicut respondit Abraham Epuloni Luc. 16. Fili, recordare quod receperis bona tua in vita tua, & Lazarus similiter mala, nunc autē hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

Et t. esauris] id est, bonis huius vite. Imple ventrem eorum] .i. reple eos bonis, delicijs & voluptatibus huius vite, saginans eos tanquam porcos, qui postea mactentur, sicut impij in hac vita florent, & abundant omnibus delicijs, sicut Psalm. 144. ipsi dicunt: Promptuaria nostra plena, redundan tia de victu ad victum.

Saturabuntur filijs] hoc est, habebunt multos filios & posteros, potētes & felices, sicut eodem Psalm. dicunt: Liberi nostri sicut plantulae crescunt in iuuentute sua.

Et reliquias suas] hoc est, hereditatē & bona multa. Relinquant liberis suis] nepotibus & posteris.

Ego autem in iustitia videbo xv. faciem

*faciem tuam, satiabor cum euigila-
uero ad similitudinem tuam.*

Antithesis, qua Ecclesiæ, seu piorum describit affectus, & desiderium æternæ & veræ gloriæ, non voluptatem, opes & honorem huius mundi, sed præsentiam & consuetudinem Dei post hanc vitam dulcissimā, in qua acquiescent, tanquā in portu, liberati ab omnibus ærumnis, & periculis huius vitæ.

Iustitia] scilicet tua, qua me iustificas, seu iustum reputas, condonans mihi ex gratia peccata, propter filium mediatorem.

Faciem tuam] id est, benevolentiam & fauorem. Item, cōspectum tuum dulcissimū in vita æterna, in qua Deū videbimus sicuti est, facti ipsi similes.

Satiabor cum euigila uero] In vita scilicet æterna, cum restituta mihi fuerit vera iustitia & integritas totius naturæ, qualis fuit ante lapsum primorum parentū, nondum amissa per peccatum imagine Dei & similitudine, ad quam conditi fuerunt in integra iustitia & sapientia, quibus in Christo rursus ornabimur, in vita æterna, cum Deus omnia erit in omnibus. 1. Corinth. 15.

Cum euigila uero] Luther. vertit: *Wenn ich erwache. Wachen*] *wachet sein im wort vnd glauben/ nicht schnarcken.*

persecutio & liberatio diuina. Agit igitur & Christus gratias suo patri, pro defensione & liberatione in passione & morte.

Diuisio Psalmi.

Totus Psalmus diuiditur in genere in 3. partes seu membra, in quibus totus versat. 1. in propositionem: 2. narrationem beneficij, liberationis & defensionis: & 3. gratiarum actionē: & in hoc Enthymemate consistit. Deus me mirabiliter pro summa suæ bonitate & veritate promissionis liberauit, quod antecedens explicat narratione & amplificatione beneficij. Ergo ipsi ex animo ago gratias, celebrans eius bonitatem, misericordiam, omnipotentiam & veritatem, hoc meo exemplo inuitas alios, ut idem faciant liberati & defensi.

1. Propositio.

Diligam te Domine fortitudo 1.

mea. Hoc est, Gratias ago tibi Domine quod me mirabiliter omnipotentia tua liberaasti, & defendisti contra hostes, Saulem & alios.

Eobanus.

Prosequar & merito te semper amore fideli,

Mi Deus o profuga portus & aurarati.

Complectitur dilectio totam obedientiam erga Deum & omnes virtutes, verā notitiam Dei, timorē, fidem seu fiduciam misericordiæ Dei, cuius dilectio effectus est, sicut inquit Christus Ioan. 14. Qui diligit me sermones meos seruabit.

Dominus rupes mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, Deus meus, petra mea, & (ideo) sperabo in eum, Protector meus, & cornu salutis mea, & refugium meum.

Aetiologia, seu causā gratiarum actionis, tribuit autem Deo multa epitheta, ut liberationem & defensionem veram & certam significet, sumpta ferè à bellis, in quibus rupes petere solemus, & propugnaculis nos defendere, ne lædamur ab hostibus.

Rupes mea] .i. quasi rupes, ad quam in bellis confugere solemus, ut tuti simus ab hostibus, *mein fels*/ propugnaculum meum, *mein bürg*/ quod rupe fortius est, Græcè *ἀστυγύη*. *Deus meus*] qui me defendit, curat, exaudit & liberat. *Et sperabo in eum*] scilicet Deum. *Cornu salutis mea*] qui præstat mihi salutem, seruat & liberat in periculis

PSALMVS XVIII.

Titulus Psalmi.

Ad præcinendum Psalmus Davidis, serui Domini, qui locutus est Domino verba canticum huius, in die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul,

& dixit:

Continet titulus autorē Psalmi, tempus quo compositus est, & qua de causa, & quid in eo agat Propheta. Ad præcinendum] scilicet in templo cantandus. Aliter: Victori, id est, præfecto seu summo cantori, in templo, missus scilicet & traditus à Dauide, cantandus instrumentis musicis, quibus decantari solebant Psalmi. 1. Paralip. 15.

ARGVMENTVM.

Oratio est Davidis, generis demonstratiui, qua agit gratias Deo, pro liberatione & defensione aduersus Saulem & alios hostes & inimicos, ex quorum persecutione & tyrannide diuinitus ereptus, celebrat hic pluribus beneficium liberationis, exemplum proponens toti Ecclesiæ & singulis eius membris; gratiarum actionis pro liberatione & defensione in omnibus periculis. Transfert ad Christum, cuius typus Dauid fuit, eiusq;

corporalibus & æternis. Sumpta est metaphorā ab animantibus, quæ cornibus se defendunt & protegent, ne lædantur.

Refugium meum] Græcè ἀνταναστήτωρ, id est, susceptor, hoc est, qui me cadentem suscipit & eleuat. Vatab. Eleuatio mea, hoc est, locus editus & eleuatus, ad quem confugimus, vt tuti simus, nec petamur ab hostibus. Talem & quilibet statuet sibi esse Deū in omnibus periculis, presentem, ac potentem defensorem.

III. *Laudans inuocabo Dominū, & ab inimicis saluus ero.*

Eobanus.

*Laudibus assiduū Dominum venerabor, & hostis
Qui noceat, tanto vindice, nullus erit.*

Conclusio seu consequens: Antea me sæpe liberauit & defendit Dominus, ergo nunc quoque & deinceps eum inuocabo, in meis periculis, & liberatus gratias ei agā.

Laudans] Aliter laudatum, scilicet Dominum à me: vel laudabilem, hoc est, dignum vt laudetur ab omnibus.

2. *Narratio periculorum, & persecutionum,
& liberationis.*

III. *Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis (Belial) conturbauerunt me.*

V. *Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt laquei mortis.*

Narratio est periculorū & dolorū, quos & anima & corpore sensit, propter peccata, iram Dei horrendam, & pauores mortis ac inferni, hoc est, maximos, quibus, nisi fuisset adiutus à Deo, oppressus interiisset. Tales dolores & pauores sentiunt omnes pii, in temptationibus peccati, mortis & inferni, quare exemplo Dauidis confugiant, & ipsi ad Deum, & petant & expectent consolationem.

Circumdederunt] id est, ab omni parte concluderunt, ita vt effugere non possim, nisi tu me adiueris & liberaueris.

Dolores mortis] qui mortem inferunt, seu mortiferi.

Torrentes iniquitatis] Aliter Belial, hoc est, maximæ & infinitæ afflictiones.

Dolores inferni] qui trudent & demergunt ad inferos. *Laquei*] quos mihi Saul & alij

hostes quasi tendunt, vt me capiant, sicut laquei seu retia extenduntur feris, seu auiibus, occultè, quibus ex inopinato comprehenduntur.

*In tribulatione mea inuocaui
Dominum, & ad Deum meum
clamaui, & exaudivit de templo
suo vocem meam, & clamor meus
in conspectu eius introiuit in aures eius.*

Eobanus.

*Obrutus ærumnis, oppressus mole laborum,
Assidua Domini voce precabor opem.*

Exemplum proponit inuocationis suæ, & exauditionis diuinæ, ostendens à quo & propter quem sit liberatus, videlicet, à vero & æterno Deo, quem inuocauit, & propter promissum Dominum, id est, Messiam, monens vt suum exemplum & alij imitentur. Estq; exemplum promissionis & præcepti de inuocatione, quod extat Psalm. 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me.

In tribulatione] id est, angustia, in qua senti dolores mortis & inferni, item oppressus alijs malis quibuscunque.

Dominum] hoc est, Deum, non sanctos, non creaturas. Intelligit autem promissum Dominum, hoc est, Messiam.

De templo suo] hoc est, Propter promissionem hanc, scilicet se exauditurum inuocantes in templo. Ideo orantes Iudæi vertebant se ad templum, in quocūq; loco essent. Erat aut templum figura Christi, propter quem solum exaudimur, sicut ipse inquit: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Clamorem indicat ardentem suam inuocationem, & ingentia mala quibus oppressus est. *In conspectu eius*] id est, coram eo.

In aures eius] ἀνταναστήτωρ est, qua scriptura accommodans se ad nostrum captum, membra humana tribuit Deo, qui spiritus est, non habens ossa neque carnem, Ioannis 4. & 20.

*Exaggeratio periculorum per comparisonem
horrendæ tempestatis.*

*Commota est, & contremuit
terra, & fundamenta montium
conturbata sunt, & commota
sunt, quoniam iratus est ei.*

Descri-

Descriptio est horribilis tempestatis, tonitruum, fulgurum, & terræ motus, qualia audita sunt, & conspecta in monte Sinai, cum Deus promulgaret legem, & tempore passionis Christi, sicut Euangelistæ testantur, quibus sua pericula & pauores cordis comparat, & simul ostendit, quàm horribiliter Deus hostes suos puniturus sit.

Commotus est] hoc est, sicut in tempestatibus, tonitru & terræ motibus cælum & terra commouentur, & contremiscunt, omni aq; vnâ animâtia horribili pauore & metu cœcutiuntur, ita & ego cohorresco in paoribus & periculis meis, & persecutionibus.

Quoniam iratus est ei] scilicet, inimico suo, & terræ. Per tempestates enim inusitatas, tonitrua & fulgura, Deus iram suam & omnipotentiam mundo declarat, & pœnas comminatur.

VIII. *Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit, carbonnes incensi sunt ab eo.*

IX. *Inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius.*

Pergit multis describere, & quasi hypotyposante oculos ponere tempestatem & fulgura, quibus maiestatem & omnipotentiam Dei ostendit, & iram aduersus impios: sicut & nostro tempore sæpè horrendæ tempestates, fulgura, & tonitrua extiterunt, igitur terræ motus, quibus multæ vrbes & pagi interierunt, & submersæ sunt in Sophoia regione Galliæ, anno 1564. 20. die Augusti, fulgura.

Fumus] caliginosæ & fumantes nubes, *Id est, a facie eius*] ab ipso Deo, seu ex aëre. *Carbonnes*] id est, fulgurationes, quæ quasi carbonnes igniti ex aëre profluunt.

Cœlos] nubes in cœlo, hoc est, in aëre quasi pendentes. *Caligo*] caliginosus aër & obscurus, qualis est in magnis tempestatibus & tonitruis exorituris.

X. *Et uehebatur super Cherubin & volauit, volauit super pennas ventorum.*

Cherubin vocat ventos seu nubes, quæ instar volucris in aëre pendent & velocissimè agitantur & vehuntur, nam *χέρυβ* interpretatur volucris. Ita Cherubin vocantur imagines angelorum stantes in propitiatio alata. Significat igitur Propheta, Deum

per angelos mouere & gubernare ventos & nubes in aëre volantes tanquam aues. Ostendit autem celeritatem Dei, & præsentiam in iuuandis & liberandis suis significat. *Pennas ventorum*] hoc est, nubes, quæ quasi pennis vehuntur in aëre ab ipsis ventis.

Et posuit tenebras, latibulum suum in circuitu tabernaculi sui tenebrosam aquam, densas nubes.

Repetitio est, seu expositio præcedentis versus, qua significat Deum in densis & tenebrosis nubibus, quasi latere & abscondere se, & subducere suum conspectum hominibus iratum, ne videatur. Nam in magnis tempestatibus, obducto cœlo nubibus, Deus iratus esse videtur, & abscondere se.

Latibulum enim & tabernaculum Dei hîc vocat nubes densas & tenebrosas, in quibus latet Deus & abscondit se tanquam in tabernaculo. Docet igitur tempestates magnas non oriri fortuito, sed autore Deo, ut agnoscamus eius potentiam, & iram aduersus peccata hominum declarata in tempestatibus horrendis, tonitruis & fulminibus.

De fulgure in conspectu eius XII. transierunt & carbonnes ignis.

Et tonuit de cœlo Dominus, & altissimus dedit vocem suam, grando & carbonnes ignis.

Et misit sagittas suas, & dissipauit eos, fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.

Hactenus descripsit tempestates, & ventos, iam describit fulgura & tonitrua, quæ tempestates & ventos comitantur, & in ipsis plerunque fiunt, & præcipuè in illis potentia Dei, & horribilis ira conspicitur & elucet.

Carbonnes ignis] vocat conuersiones & fulgura, quæ ex nubibus erumpunt & conspiciuntur, primum propter celeritatem, etsi naturaliter tonitrua præcedant. Iterum hîc discendum tempestates & tonitrua, non fieri tantum naturalibus causis, sed ipso Deo excitante & gubernante, ne

noceant pijs. Igitur cū hęc sunt orandus est Deus, vt nobis parcat & defendat nos angelis suis, qui diabolis resistunt in tempestatibus, ne omnia obruant & perdant in humano genere, & sapē per magicas mulieres, permittente Deo tempestates & horrenda tonitrua in aēre excitant.

XV. *Et apparuerunt fontes aquarū, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarū, ab increpatione tua domine, à flatu spiritus irę tuę.*

Descriptio est terrę motus, qui non solum fit causa Physica, halitibus, scilicet, magnis collectis intra terram, eamque eruptione sua cōcutientibus, sed increpante, hoc est, mouente & inflante Deo, qui per terrę motus, primū punit peccata hominum: Deinde ostendit iram suam, seu futuras calamitates sicut inquit Plinius lib. 2. cap. 4: Nec verò simplex, aut in ipso tantum motu periculum est, sed par aut maius ostentum, nunquam vrbs Roma tremuit, vt non futuri alicuius euentus id prænunciū esset.

Fontes aquarum] hoc est, fundum seu vada ipsa alueorum, quę de absorptis aquis apparent in terrę motibus.

Fundamenta orbis] Ita vocat ipsas voragine aquarum seu abyssos, propter eorum altitudinem. *Ab increpatione*] id est, in sufflatione seu motu. *Ab flatu*] id est, impulsione. *Spiritus*] id est, ventorū. *Ira tuę*] quam Deus ostendit in terrę motibus aduersus peccata hominum. Hebraicē, Naris, per quam quasi flatum emittit Deus.

XVI. *Misit de summo & accepit me, & assumpsit me de aquis multis.*

Misit ab excelsi retrahens me vertice cœli,

Et dextra ē magnis eripiebat aquis.

Hactenus descripsit pericula sua, & ostendit, quomodo Deus hostes suos perdidit, tanquā horribili tempestate, tonitruis & terrę motu conterritos, iam per antithe sin addit expositionem suę liberationis, & consolationis. Estque summa, hostes me persequuti sunt, quos extinxit Dominus tanquā vehemēti tempestate, me autem diuina sua potentia & bonitate liberauit & eripuit ab hostibus. *Misit*] scilicet manum suam seu auxilium de summo, scilicet cœlo. *De aquis multis*] hoc est, vehemētibz afflictionibus, quas aqua significat. Sic Thre. 3. Inundauerunt aquę supernę.

XVII. *Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab ijs, qui oderunt*

me, quoniam confortati sunt super me.

Hostibus eripuit vi propoſentibus, omni

Et qui me forti plus potuere manu.

Expositio liberationis, qua amplificat potentiam & multitudinē hostium, vt vnā commendet & amplificet liberationem.

Inimicis meis fortissimis] scilicet, Saule, Ahitophel, Semei & alijs. *Oderunt*] Causa impulsua odium. *Quoniam*] Addit causam à multitudine & robore hostium, cui ipse resistere non potuit, nisi Deum habuisset adiutorem, & quasi ducem presentem.

Praeueniunt me in die afflictionis meę, & factus est Dominus protector meus.

Repetitiō præcedentis versus cui addit consolationem de liberato se ab hostibus.

Praeueniunt] dolis suis comprehenderunt.

In die afflictionis meę] hoc est, tempore quo Deus permisit me affligi aliquandiu, & in manus hostium me tradidit. *Et factus est*] A quo liberatus sit à Domino, scilicet, à quo & omnes auxiliū sperare & petere debent.

Et eduxit me in latitudinem, saluum me fecit, quoniam complacitum fuit ei in me.

Addit modum liberationis, item causam impulsuam amorem erga se Domini, & propensam voluntatem gratuitam, non merita sua. *Et eduxit me*] hoc est, consolatus est & liberauit, quasi detentum in obscuro loco & in tristi carcere educens in locum patentem & spaciosum. *Quoniam complacitum fuit ei in me*] hoc est, dilexit me gratuito.

Et retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi.

Quia custodiui vias Domini, nec impię gessi à Deo meo.

Quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo, & iustitias eius non repuli à me.

Et ero immaculatus cū eo, & custodiam me ab iniquitate mea.

Addit alias duas causas defensionis & liberationis.

berationis. Prior est causa bonitas, quam habet contra Saulem, quod electus est à Deo rex, ipso abiecto. Altera testimonium bonae conscientiae, contra quam nihil agat, sed obtemperet Dei voluntati, in administrando & defendendo regno, etiamsi suam quoque experiatur infirmitatem & prauitatem naturae, cui tamen repugnet, ne quid rursus agat contra conscientiam.

Iustitiam meam] causa scilicet, & studium obtemperandi Deo.

Vias Domini] hoc est, praecepta & mandata Dei. *Nihil impiè gessi*] hoc est, nihil egi contra conscientiam. *Iudicia eius*] hoc est, voluntas Dei, quod Deus iustum & rectum iudicat. *Non repuli iustitias eius*] hoc est, nihil egi contra voluntatem eius, reiiciens à me regnum, aut refugiens labores administrationis & difficultates.

Ego immaculatus] hoc est, integer, perfectus scilicet, studio & voluntate obtemperandi Deo, in administratione regni & defensione Ecclesiae.

Custodiam me ab iniquitate mea] hoc est, cavebo, ne quid agam sceleratè contra conscientiam, sicut antea, admittens adulterium.

Ab iniquitate mea] hoc est, prauitate naturae, qua impulsus & deceptus antea peccavi. Monet igitur in omnibus esse prauitatem naturae, etiam renatis, quae agnoscenda est, eaque repugnandum, & petenda eius condonatio propter mediatorem.

XXIII *Et retribuet mihi dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum, in conspectu oculorum eius.*

Repetitio seu expolitio praecedentis promissionis seu asseuerationis, Deum sibi redere iuxta suam iustitiam, & puritatem, hoc est, vocationem iustam & obedientiam seu studium faciendi diligenter officia suae vocationis. *In conspectu tuo, vel oculorum tuorum*] id est, coram te, hoc est, quae obedientia & puritas placet tibi, eamque approbas. Modum esse in omnibus actionibus Dei mandatum & vocationem. 2. Agnoscendam esse infirmitatem nostram. 3. Petendum & expectandum Dei auxilium & praesentiam. 4. Adhibendam esse diligentiam, studium & conatum in facienda vocatione demanda nobis, sine quibus non sunt salutaria consilia, actiones & euentus, neque nobis neque alijs, sicut inquit Christus: Sine me nihil potestis facere. Item Propheta: Non est via hominis eius, hoc est, ut Poeta inquit:

Nullius est felix conatus & vitilis vnquam, Consilium si non Det q̃, mouet q̃, Deus.

OBIECTIO.

Dauid petit se exaudiri & liberari propter suam iustitiam & puritatem.

Ergo nititur suis meritis & sanctitate, & per consequens bona opera sunt causa, cur Deus nos exaudit, inuat & saluat.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo per distinctionem ad antecedens. Loquitur enim Dauid. Primum de iustitia suae causae, quam habuit contra Saul, in cuius locum vocatus & electus erat rex à Deo, cui vocationi obtemperauit simplici fide. Deinde de iustitia bonae conscientiae, quod nihil malitiosè aut improbè ageret contra conscientiam, quam necesse est omnes habere, non tanquam meritum vitae aeternae, sed testimonium praesentis fidei & regenerationis: & placet haec obedientia Deo in credentibus, non propter perfectionem eius, quae nulla est, sed propter fidem, quae placet persona operans & obediens.

Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocente innocens eris. XXV.

Et cum electo electus eris, & cum peruerso peruersus eris.

Addit causam exauditionis & liberationis à natura & affectione Dei, qui talis est, talemque se prebet erga homines, quales ipsi sunt, & sese exhibent erga Deum, qui sunt sancti integri & obedientes diuinæ vocationi & mandatis: est & ipse Deus sanctus & integer, bonus & misericors, eosque premijs ornat: si verò sunt contumaces, scelerati & contemptores verbi ipsius, talis est & ipse Deus, puniens eos & abiiciens. Sic dici solet: Si subditi sunt boni, boni sunt principes & magistratus, hoc est, humani & mites. Ita inquit Deus Leuitici 26. Quod si non audieritis me, nec feceritis omnia mandata mea sed spreueritis leges meas, ego quoque haec faciam vobis, visitabo vos velociter in egestate & ardore. *Cum sancto sanctus eris*] hoc est, immaculatus. Vatabalus habet: Cum misericorde misericors eris, hoc est, erga me misericordem, geres te misericordem beneficium & bonum. Sic cum innocente, hoc est, erga innocentem eris, hoc est, exhibebis te innocentem, non punies eum.

Cum electo] i. erga electum h. e. gratiosum & humanum & beneficium. *Eris electus, & cum peruerso*] i. contra peruersum eris peruersus. h. e. durus & puniens, quemadmodum eius malitia & peruersitas meretur.

Eoba.

Eobanus.

*Sanctus es ad sanctum, iustus reputare iusto,
Cumq; nocente nihil, non es & ipse nocens.
Qui sunt mundicia insignes, his mundus & ipse es,
Verum qui malus est, huic es & ipse malus.*

Ita intelligatur locus de affectione Dei erga homines, non de efficacia consortij mali & boni, sicut quidam eum intelligunt, & interpretantur, talem quenque esse, quales sunt eius socij, cum quibus conuersatur. Loquitur enim Propheta ad Deum, cuius liberationem predicat & bonitatem erga se, quod ipsius vocationi obtemperet.

Questio.

Deus est immutabilis, quomodo hic ergo inquit Dauid, eum perueri cū peruerso.

RESPONSIO.

Loquitur Propheta non de essentia Dei, quæ est immutabilis, sed de affectione & voluntate eius, quæ secundum diuersa obiecta sanctitatem & peccata variè mutatur, ut se talem ostendat & declaret, quales ipsi sunt homines, bonum erga bonos, malum, hoc est, durum & crudelem erga malos, sicut dicitur: Leuitici 26. Si ambulaueritis ex aduerso mihi, ego quoque contra vos aduersus incedam. Sic reddidit Eobanus.

*Atq; ideo si iustus ero, mihi iusta rependet
Præmia, si puras viderit esse manus.*

XXVII.

Quoniam tu populum humilem saluum facies, & oculos superbiorum humiliabis.

*Tu saluas humiles, miseris solatia præstas,
Ne sibi considant corda superba domas.*

XXVIII

Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine, Deus meus illumina tenebras meas.

Ratio quæ præcedentes duos versus exponit, quid sit esse Deum sanctum cum sancto, peruersum cum peruerso, videlicet liberare sanctos & innocentes, eisque benefacere, punire contra & humiliare peruersos, & superbos: & primum in genere exemplo generali utitur, saluationis populi, hoc est, Ecclesiæ contemptæ in hoc mundo, & piorum, & humiliationis superbiorum. Deinde exemplo suæ defensionis contra hostes quos duce, & adiutore Deo vicit, & expugnauit eorum vrbes.

Populum humilem] hoc est, abiectum & contemptum coram mundo, qualis est Ecclesia omnium temporum.

Oculos superbiorum] hoc est, superbos, gloriantes de sua potentia, opibus, sapientia, &c. Ita Samuel 2. Oculos tuos (pones) super excelsos, humiliabis eos. Sunt enim oculi indices tactus & insolentia.

Lucernam meam illuminas] hoc est, facis ut omnia mihi prosperè succedat & læta sint. Nam lucerna felicitatem significat & successum in consilio: item lætitiā, sicut contra tenebræ res aduersas & tristitiā. Sic petit illuminari tenebras suas, hoc est, augeri felicitatem & lætitiā, & eripi ex imminetibus calamitatibus.

Quoniam in te perrumpam turmam hostium, & in Deo meo transgrediar murum. XXX

Confirmatus interna consolatione, & concepta fiducia & certa spe diuinæ defensionis, ex præcedente liberatione, certam sibi à Deo pollicetur victoriā & defensionem, contra hostes in bello, ut in alijs quoque similem excitet fiduciam.

Perrumpam turmam] hoc est, aciem hostilem. *Transgrediar murum*] hoc est, expugnabo vrbes hostium.

In te, in Deo meo] hoc est, te adiutore & duce, à quo solo omnis est victoria contra hostes corporales & spirituales. *In te*] non meis viribus, potentia, sapientia, & consilijs.

Dei via impolluta, eloquia domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se. XXX

Eobanus.

*Omnibus in factis Deus integer omnia verbo
Quæ facit, emuncto sicut ab igne, facit.
Ipse velut clypeo tutatur ab hostibus omnes,
Quos fidei certos nouerit esse sua.*

Commendatio verbi Dei eiusque promissionum ab earum certitudine, & veritate, quæ nunquam fallunt.

Via] id est, ratio iuuandi suos, item opera Dei, quæ sunt perfecta & irreprehensibilia.

Eloquia] Hoc est, promissiones de liberatione & defensione Ecclesiæ.

Examinata igne] hoc est, pura & immaculata. Metaphora ab auro & argento, quæ igne purgari & probari solent.

Protector est omnium] generalis promissio, de defensione & liberatione omnium sperantium in Deum, quibus est quasi scutum & propu-

& propugnaculum in omnibus afflictionibus & periculis.

XXXI. *Quoniam quis Deus præter Dominum? aut quis fortis, præter Deum nostrum?*

Assueratio de vno vero & æterno Deo, qui se præfecit populo Israëlítico admirandis liberationibus & promissionibus, & Ecclesiæ, misso filio, qui solus notitia huius mediatoris promissi olim, & nunc exhibitus agnoscendus & inuocandus est, non creaturæ aut numina gentium, Fortis, Petra, defensor & protector.

XXXII. *Deus præcinxit me virtute, & posuit immaculatam viam meam.*

Mataphora à baltheo, quo muniuntur lumbi, ne lædi possint sagittis & iaculis. Posuit immaculatam viam meam] hoc est, perfectam, liberam ab omni impedimento. Viam] hoc est, actiones consilia vocatōnis meæ.

XXXIII. *Qui perfecit pedes meos tanquam ceruorum, & super excelsam meam statuens me.*

Hoc est, qui dat mihi celeritatem ceruorum, si quando fugiendum est mihi, ne ab hostibus comprehendar. Super excelsam meam] hoc est, in arce mea, in qua tutus sum ab incurfu hostium.

XXXIII. *Qui docet manus meas ad prælium, & brachia mea ut arcum arcum confringam.*

Agnoscit Dei esse beneficium ac donum, robur & victoriam, quam gentium duces sibi tribuerunt, sicut inquit Timotheus filius Cononis. Hoc ego feci, non fortuna, hoc est, Deus. Ita F. Scipio & similes, etsi fuerunt salutare duces, & Imperatores, tamen non inuocauerunt Deum, neque reuerentiam Dei, & propagationem Ecclesiæ, ut loquitur David, qui addit.

XXXV. *Et dedisti mihi scutum salutis meæ, & dextera tua sustentat me. Et afflictione tua magnificas me.*

Assueratio de auxilio & liberatione Dei, Scutum, propugnaculum, defensio.

Dextera tua] id est, potentia. Afflictione tua] quam tu mihi imponis, & tuo nomine & Ecclesiæ causa sustineo.

Magnificas] Effectus actionum & crucis defensio & liberatio gloriosa.

Dilatasti gressus meos subtus me, & non sunt infirmata vestigia mea. XXXVI.

Assueratio & celebratio liberationis diuinæ & defensionis, quam agnoscit non suam esse, sed Dei. Est autem Methaphora sumpta ab ijs, qui cadentes sustentant & erigunt in locis iniquis & lubricis. Quantum attinet ad Christum, eiusque regnum & victoriam, de quibus Psalmus etiam rectè intelligitur (Est enim ubique David eiusque corporale regnum, victoriæ, afflictiones & liberationes, typus Christi) pedes ceruorum sunt Apostoli, per quos intra breue tempus, celeriter vox Euangelij per totum orbem terrarum est sparsa & propagata. Vnde Esaia 52. dicitur. Quam speciosi pedes annunciantium pacem, annunciantium bona.

Dilatasti gressus meos] hoc est, latam & spaciosam viam mihi ostendisti, qua liberè & tuto, si quando necesse fuit euadere potui ex hostium manibus.

Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non conuertar, donec deleuero eos. XXXVII.

Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos. XXXVIII.

Promittit sibi deinceps propter veritatem promissionum Dei, certam victoriam contra hostes, sicut eos antea vicit.

Cadent subtus pedes meos] id est, conteram eos pedibus conuictos & debilitatos.

Et præcinxisti me virtute ad bellum, & supplantasti insurgentes in me subtus me. XXXIX.

Et inimicorum meorum dorsum dedisti mihi, & odientes me disperdidisti. XL.

Iterum repetit causam victoriæ suæ, virtutem scilicet & præsentiam Dei, non propriam potentiam, aut vires aut multitudinem militum, & beneficium victoriæ celebrat.

celebrat ut alij quoque Deo fidant suo exemplo, ab eoque auxilium petant & expectent, ac liberati & defensi Deum celebrent.

Dedisti dorsum] hoc est, ceruicem, hoc est, vertisti in fugam inimicos meos, vel ut dato vel verso dorso ac ceruice fugerent à me superati.

XLI. *Clamauerunt, nec erat qui saluos faceret, ad Dominum (clamauerunt) nec exaudivit eos.*

Ostendit antithesi Ecclesiam, sicut se exaudiri, eripi ex afflictionibus & periculis à Deo, cui fidit: contra hostes & impios non exaudiri, etiam si inuocent eum, cum eorum mala sit causa, & non agant poenitentiam. Peccatores enim, ut Iohan. 9. dicitur. Deus non exaudit. Ita Iudæi persequentes Christum & Apostolos, etiam si petierunt sapè auxilium, ut antè vltimam deuastationem, tamen non sunt exauditi à Deo.

Ad Dominum] scilicet, etsi clamauerunt) tamen non sunt exauditi.

XLII. *Et comminuam eos, ut puluerem antè faciem venti, ut lutum platearum delebo eos.*

Expositio modi interitus perpetui & deletionis impiorum. *Comminuam in puluerem*] id est, dispergam inimicos, tanquam ventus vehemens puluerem dissipat. Et proteram eos, ut lutum conculcatur & proteritur in plateis, quo nihil est vilius.

Pulueris in morem, quem dissipat aura peribunt, Turba erit abiecto vilior ista luto.

XLIII. *Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium, Populus quem non noui seruiet mihi.*

Altera pars antitheseos, qua promittit sibi liberationem ex contradictionibus, còtumacia & rebellione populi & ciuium, qualis erat Seba, & alij ciues seditiosi contra David. Est & hic David, ut supra diximus, typus seu figura Christi, qui similiter liberatus est à contradictionibus & conuicijs principum sacerdotum, scribarum & maxime partis populi.

Constitues me in caput gentium] hoc est, quantum ad Dauidè attinet facies me, extincto

Saule, Absolone filio seditioso & alijs, duccem & regem populi Israëliti & gentium ut Ammonitarum, Moabitarum, Syrorum & Philisthæorum. Quantum ad Christum attinet, factus est ipse, resuscitatus à morte, caput Ecclesiæ, collectæ ex Iudæis & gentibus, impartiens eis nouam lucem, Spiritum sanctum & vitam æternam, sicut caput motum & sensum præbet cæteris membris.

Populus quem non noui] id est, gentes quæ populus Dei non fuerunt, sicut Iudæi: recepti autem sunt post ascensionem Christi in cælum, in populum Dei, & vnam Ecclesiam vnà cum electis Iudæis, Iohan. 10.

Aure audiente obtemperant mihi, Filij alieni mētiti sunt mihi. Filij alieni inueterati sunt, & trepidauerunt in vinculis suis.

Locus est de vocatione gentium, earumque obedientia erga doctrinam Euangelij, quantum attinet ad Christi regnum propagandum per vniuersum mundum. Quantum ad Dauidem attinet, loquitur de vicinis gētibus. Ammonitis, Moabitibus, Syris & Philisthæis, qui victi subieci sunt Dauidi, eumque regem agnouerunt.

Aure audiente] hoc est, statim cum audierunt de mea potentia, virtute ac victorijs mihi se subiecerunt, ita audita voce Euangelij, gētes illud statim receperunt, sicut testantur multæ narrationes in actis Apostolicis.

Filij alieni] alienigenæ, hoc est, gentes. 1. *Mētiti sunt mihi*] id est, deprehensi sunt mendaces, pollicentes sibi contra me victoriam, à me nunc victi.

2. *Simulato & ficto animo se mihi subiecerunt*, sicut fit in coactis imperijs.

3. Quantum ad Christi regnum attinet, intelliguntur desertores, qui non verè credentes, deficiunt ab Euangelio, vel propter crucem, vel propter opes & voluptates huius vitæ sectandas.

Inueterati sunt] hoc est, quasi consueverunt in carceribus & vinculis, in quibus eos aliquandiu detinui. Duplex est sententia, ut refert Vatabalus, prior trepidauerunt, hoc est, claudicauerunt propter grauitatem & pondus compedum, quas eis iniecerunt & pondus compedum, hoc est, contabuerunt & defecerunt. *In vinculis suis*] hoc est, clausuris & munitis locis, in quibus se tanquam carceribus continuerunt aliquandiu, ut tuti essent. Quantum ad Christi regnum

IN PSALMVM DAVIDIS XVIII.

gnum attinet, intellige desertores, ut dictum est, qui malè sibi conscij, & metuentes æternas pœnas semper trepidant & timent.

2. Gratiarum actio pro liberatione & defensione.

XLVI. *Vixit Dominus, & benedictus fortis Deus meus, & exaltetur Deus salutis mea.*

At vixit Dominus nostra dator ille salutis, Cui sit in æternos gloria summa dies.

Epilogus est Psalmi, quæ gratias agit Deo pro beneficio liberationis & defensionis illud grato animo agnoscens & celebrans, promittens se apud alios quoque celebraturum, ut Deus ab omnibus rectè agnoscat, inuocetur & celebretur.

Vixit] hoc est, verè viuens est Deus, exaudiens & liberans suos, non mortuus, qualia sunt idola seu simulachra gentium, ut Psalmus inquit: os habent, sed non loquuntur, oculos habent, sed non vident: aliter, videtur] ut sit votum, hoc est, agnoscatur & celebretur. Viuere, id est, iuuare & defendere suos, verè affici nostris ærumnis, quod negant Epicurei & Stoici, de quibus supra ait. Dixit insipies in corde suo, nō est Deus. *Benedictus*] id est, celebrandus & dignus laude. *Fortis meus*] id est, petra & rupes mea qui me forti sua manu & diuina potentia liberat.

XLVII. *Exaltetur] id est, celebretur ab omnibus. Deus qui dat vindictas mihi, & subdit populos sub me.*

Id est, qui me iuuat, ut vindicem seu vlciscar inimicos meos.

Et subdit populos mihi] hoc est, facit, ut populi mihi obediunt, non sint contra me seditionis & rebelles. Duplex igitur agnoscit beneficium, necessarium in omni gubernatione: defensionem contra hostes foris, & obedientiam populi domi.

XLVIII. *Liberator meus de inimicis meis, & ab insurgentibus in me exaltabis me, à viro iniquo eripies me.*

Repetit breuiter & celebrat, ut sit in Epilogis, beneficiū liberationis, & promittit sibi & expectat à Deo futuram liberationem ab hostibus, Saule, Absolone, & alijs,

sicut & Christus liberationem expectauit in passione à patre, cuius voluntati se subiecit in opere humanæ redemptionis.

Liberator meus] id est, qui liberat me.

Exaltabis me] hoc est, eripies vel celibrem reddes & exaltatum.

A viro iniquo] id est, violente & afficiente me iniuria, ut Saule, Absolone, Iuda, Caiapha, Pontificibus, Pilato & cæteris.

Propterea confitebor tibi inter gentes domine, & nomini tuo Psalmum dicam. XLIX.

Magnificans salutes regis eius, & faciens misericordiam Christo suo David, & semini eius, usque in seculum.

Profitetur se gratum futurum pro liberationis beneficio, & David & ipse Christus celebrando nomen Domini, hoc est, eius misericordiam, veritatem & potentiam.

Inter gentes] hoc est, toto terrarum orbe, ad quas doctrina Euangelij post ascensionem Christi in cælum delata est, per Apostolos, iuxta illud Psalm. 19. Exiuit sonus eorum in omnem terram, & in fines orbis terræ verba eorum.

Propterea] scilicet, quia rex sum constitutus & caput gentium, & me iuuat & liberauit Dominus.

Confitebor tibi] hoc est, celebrabo te & gratias tibi agam.

Nomini tuo] hoc est, in nomen tuum, id est, Laudabo nomen tuum, hoc est, omnipotentiam veritatem & misericordiam, &c.

Magnificans] Mutatio est personæ. *Magnificans*] qui Dominus magnificat. *Salutes*] hoc est, qui magnificè me iuuat, defendit & liberat & saluat.

Regem suum] hoc est, me Dauidem & Christum, quem ipse Dominus regem constituit & vocauit.

Gentium] id est, totius mundi. *Christo Dauidi suo*] hoc est, primùm ipsi Dauidi regi Israelitarum, quem ipse Dominus constituit & vnxit in regem populi. Deinde Christo, cuius figura David fuit, ideoq; per totum Psalmum, ipse quoq; loqui intelligitur. Cæterum Christus seu Messias expressè hinc Dauid vocatur. Et Ezechielis 34. Et suscitabo super eas pastorem vnum qui pascat eas, seruum meum Dauid. Et Osæ 3. Et post hæc reuertentur filij Israël, & quærent dominum Deum suum, & Dauid regem suum.

Faciens misericordiam] hoc est, recipiens & saluans gentes per misericordiā in Christo.

Semini] hoc est, posteris Dauidis, & Israëlitis, quos seruauit Deus, etsi inter multas ærumnas, vsque ad tempus aduentus Messia. Item, *Semini*] hoc est, Ecclesiae, collectae ex Iudæis & gentibus.

Vsq; in seculum] hoc est, perpetuò, cui æterna sua bona, reconciliationem cum Deo, spiritum sanctum, & lætitiā æternā donabit. Semen vocatur Ecclesia, seu pij, quod per verbum Dei, quod semen spirituale est, regenerantur, & sunt hæredes vitæ æternæ. Si cut Petrus inquit, i. Petri i. Renati non ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem viuientis Dei, & manentis in æternum. Particula, vsque in seculum, testatur Psalmum præcipuè intelligendum esse de Christo, cuius semen Ecclesia est æterna, non Dauidis posteritas, cuius regnum & populus, hoc est, Iudaica politia, nunc tota est deleta, annis circiter 1491.

OBIECTIO DE REGNO

Dauidis.

Regnum Dauidis, hoc est, Politia Iudaica & posteritas deleta est ante annos 1491.

Ergo non fuit vera promissio Dei de semine, hoc est, regno Dauidis duraturò vsq; in seculum.

RESPONSIO.

Intelligenda est primùm promissio inclusiuè vsque ad tempus exhibiti & crucifixi Messia, & persecutionem Apostolorum. Erat enim hoc regnum corporale Dauidis, eiusque conseruatio promissa cum conditione obedientia, sicut dicitur Psalmo 132. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, Si custodient filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos, & filij eorum vsque in seculum sedebunt super sedem tuam. Tertiò loquitur Dauid de semine, hoc est, populo Messia, seu Ecclesia regenerata per semen spirituale, hoc est, verbum Dei, quæ est æterna, & regnum æternum Messia, sicut dicitur Lucæ i. Et regni eius non erit finis.

Alia de regno Christi.

Inquit Paulus i. ad Corinth. 15. Christum traditurum esse regnum patri post resurrectionem mortuorum, in nouissimo die. Ergo regnum Christi non est æternum, seu semen eius non durabit vsque in seculum.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionē. Vocat Paulus regnum Christi collectionē Ecclesiae in

humano genere per vocem Euangelij, quæ cessabit post resurrectionem mortuorum, eamque tradet patri, hoc est, coram offereat & statuet, sed regnum postea erit futurum æternum, quod regnum Dei dicitur, & in glorificata & triūphante Ecclesia coram conspicietur Deus pater, filius, & spiritus sanctus, & futurus est Deus omnia in omnibus, i. ad Corinth. 15.

PSALMVS XIX.

Titulus Psalmi.

AD PRÆCINENDVM,

Psalmus Dauid.

Aliter, victori, hoc est, primario symphonico seu cantori in templo missus à Dauid, vt cāntetur. Vide suprà Psalmo 4.

ARGVMENTVM.

Duplex est intellectus & interpretatio huius Psalmi: prior de cognitione Dei & glorificatione, quæ sumitur ex opificio cœli & certis motibus corporum cœlestium & stellarum, Solis & Lunæ, earumque perpetuitate, quæ tamen cognitio Dei ad salutem æternam, & veram consolationem animorum nō sufficit, sicut nec notitia, quæ ex lege sumitur. Alter igitur intellectus est proprius Psalmi, de notitia Messia, eiusque Euangelij propagandi per totum mūdum, de victorijs Messia & efficacia vocis Euangelij, quam soli comparat illustrati & viuificanti omnia, qua cognitione concipitur & sentitur in animis vera consolatio & lætitia de placato Deo, & remissis peccatis, & donanda vita æterna. Hic intellectus Psalmi proprius est & principalis. Sunt autem partes quinque, quatenus ad intellectum spirituale & principalem, de Messia eiusque Euangelio attinet.

1. Est vaticinium seu prophetia, de propaganda doctrina Euangelij, per totum orbem terrarum omnibus temporibus, die nocteque cogitanda & tractanda.

2. Est de persona Messia, quem comparat soli, sponso & gyganti.

2. Commendatio Euangelij ab eius efficacia, vera scilicet consolatione conscientiarum, lætitia, & vita æterna.

4. Est admonitio de discrimine piorum & impiorum. Item de peccatis venialibus, hærentibus in natura renatorum, & de ijs quæ fiunt cōtra cōscientiā ab impijs & securis.

5. Est precatio Dauidis, & omnium piorum, vt conseruentur & regantur Spiritu sancto, vt rectè doceant, & pie viuant: pertinet ad tertium præceptū Decalogi, quo spirituale

Versus
141

labba;

sabbathum præcipitur in tradendo verbo Dei, & veris cultibus ubique & omnibus temporibus.

1. Vaticinium seu prophetia de diuulgando Euangelio per totum mundum.

I. *Cæli enarrant gloriam Dei,
& opera manuum eius annunciant firmamentum.*

Dupliciter intelligitur & enarratur hæc prima pars seu initium Psalmi: literaliter, vt vocat, de admirando opificio cæli, adeoque creatione omnium rerum, ex qua elucet & perspicitur gloria Dei, hoc est, eius diuina sapientia, in ordinando omnia sapientissime, omnipotentia in conseruando, & bonitas in destinando omnia ad utilitatem hominis, de qua cognitione naturali Dei inquit Paulus ad Rom. 1. Quæ sunt inuisibilia illius ex creatione cæli, dum per opera intelliguntur, peruidetur ipsa, scilicet æterna eius potentia & diuinitas. Ita Eob.

Aspice conuexo nutantem pondere mundum,

Aspice stelliferæ nobile molis opus.

Ipsa tibi ingentis spaciola volumina cæli,

Narrantur domini facta stupenda sui.

Deinde allegoricè de diuulgatione Euangelij per totum orbem terrarum, qua patet gloria Dei, hoc est, arcanum diuinitatis decretum de redemptione humani generis, per intercessionem filij Dei, de recontoritur gratuita, & donatione Spiritus sancti & vitæ æternæ, quibus verè agnoscitur & glorificatur Deus, tanquam misericors, verax, bonus & iustus.

Cæli iuxta hunc sensum sunt Apostoli spiritu cælesti & diuino donati, & illustrati in die Pentecostes, eorumque successores, & fideles doctores omnium temporum.

Enarrant] hoc est, docent gloriam Dei, id est, misericordiam, bonitatem, & veritatem in promittendo & mittendo filio, id est, sapientiam admirandam in temperando iustitiam & misericordiam. *Firmamentum*] hoc est, Apostoli & Doctores Euangelij firmi & constantes. *Opera manuum eius*] hoc est, opus redemptionis humanæ. *Annunciant*] id est, ostendunt, docent & propagant per totum mundum. Quantum attinet ad sensum literalem, per cælos intelligitur opificium totius mundi, & certi cælestium orbium motus: per firmamentum supremum cælum, cui Sol & Luna insunt, sicut dicitur Gen. 1. Fiant luminaria in firmamento cæli. Hebraeis firmamentum dicitur extensum & extensum, quod sicut pellis extensum est sicut, dicitur Psal. 80. Qui extendis cælum sicut pellē.

Apostoli & veri ac constantes doctores Euangelij dicuntur nomine cælorum & firmamenti.

1. Quia cælestem & diuinam doctrinam tradunt.

2. Quia cælesti & diuino spiritu excitantur & mittuntur.

3. Quia sicut cælum tempestiua pluuia & serenitate terram humectat & fecundat, ita Apostoli & veri doctores salutari doctrina reddunt fecundam Ecclesiam, recreant & consolantur conscientias.

4. Quia constantes sunt, vt firmamentum, in propagatione & confessione veræ doctrinæ. Ita propter hanc excellentiam vocationis Apostolorum, & effectus Euangelij, veteris Ecclesiæ scriptores Apostolos cælos nominarunt, sicut canit Ecclesia in Sequentia eruditè & piè composita:

Cæli enarrant gloriam Dei, filij verbi incarnati facti de terra. Cæli hoc est, ex terrenis, homines cælestes & spirituales.

*Dies diei eructat verbum, & II.
nox nocti indicat scientiam.*

*Vsq; adeo sunt nota opera omnipotentis, & isthac
Nox non vlla roget, non roget vlla dies.*

Dixit primo versu de circumstantia personæ, seu causæ efficientis notitiæ gloriæ Dei, Apostolis scilicet, item corporibus cælestibus, ex quibus lucet sapientia, potentia & bonitas Dei. Nunc loquitur de circumstantia temporis, quod scilicet omnibus temporibus vox Euangelij annunciat gloriam Dei, & cæli quoque machina diebus & noctibus, quibus discitur, exercetur, traditur & cogitatur vox Euangelij. Sicut supra Psalmo 1. de beato viro inquit: In lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Est autem varia interpretatio huius versus.

1. *Dies diei eructat verbum*] hoc est, singulis diebus traditur & diuulgatur doctrina Euangelij. *Eructat*] hoc est, fundit & annunciat verbum, quo agnoscitur sapientia, potentia & bonitas Dei.

2. *Dies*] hoc est, Apostoli eructant verbum Dei. *Diei*] hoc est, sequentibus doctoribus. *Nox nocti*] hoc est, Philosophi tradunt quoque cognitionem Dei, ex creatione cæli, & rerum omnium. Nam ita & D. August. interpretatur & intelligit versum, inquit: Spiritus spiritualibus profert plenitudinē sapientiæ, quod est verbum in principio apud Deum, & mortalitas carnis quasi lōgē positis carnalibus, fidem insinuando, annunciat futuram scientiam.

3. *Dies diei, nox nocti*] hoc est, assidua successio & vicissitudo dierum & noctium, do-

cet esse Deum autorem, & moderatorem huius vicissitudinis & perpetuitatis, quæ non existit aut fertur casu.

4. *Dies dici eructat verbum, nox nocti indicat scientiam* hoc est, perpetuè est futura ex die in diem, ex nocte in noctem meditatio & tractatio verbi Dei, quæ meditatio & tractatio in dies maiorem parit cognitionem, sicut dicitur, Dies diem docet. Item, discipulus prioris est posterior dies. Dies fuit tempus Apostolorum, in quo maior fuit lux Evangelij. Nox tempus est ultimum, in quo obscurior est lux Evangelij, & maiores tenebræ & errores. Quidam per diem intelligunt vocem Evangelij seu tempus noui testamenti. Per noctem, legem, tempus veteris testamenti: iuxta illud Apostoli: Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

III. *Non sunt loquela neq; sermones, quorū nō audiantur voces.*

*Nulla sub ingenti tam gens est barbara cælo.
Quo non fama aliquo venerit ista modo.
Proprietas lingua tam nullius vlla remota est,
Quæ non audierit talia facta loqui.*

Dixit de circumstantia personæ & temporis. Nūc loquitur de circumstantia loci, quod in toto terrarum orbe, linguis & sermone omnium gentium, annunciatum sit Evangelium, primū per Apostolos in præcipuis provinciis & insulis orientis, occidentis & meridiei, sicut nunc quoque immensa gratia Dei annunciat in regionibus septentrionis, sicut prædixit Christus, Matth. 24. Prædicabitur hoc Evangelium regni in vniuerso orbe, in testimonium gentium, & tunc veniet consummatio. Item Marci 16. Ite in vniuersum mundum, & prædicare Evangelium omni creaturæ.

Non sunt loquela hoc est, nulla est lingua, nullus est sermo, quo diuerso vtuntur gentes in varijs orbis terrarum locis seu regionibus, quo non sit Evangelium annunciatum, sicut Actorum 2. dicitur, Apostolos accepto spiritu sancto, in die Pentecostes, locutos fuisse linguis omnium gentium. Quantum attinet ad literalem intellectum, noticia naturalis Dei, omnibus quoque linguis à Philosophis tradita est, & ostenditur apud omnes gentes, mirando opificio mundi, efficacia & certis motibus corporum & orbium cælestium, ita vt nulla sit gens tam barbara & immanis, quæ non ex his agnoscat esse Deū, horum omnium autorem, & moderatorem, sicut Cicero ostendit in prima Tusculan. quæstion. & multis alijs locis.

III. *In omnem terram exiuit sonus*

eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Soli posuit tabernaculum suum.

Expositio est præcedentis versus de annunciatō & propagatō Euangelio per Apostolos in vniuerso mundo, sicut hūc versum citat D. Paulus ad Rom. 10. inquit: Sed dico, an non audierunt? Atqui in omnem terrā exiuit sonus eorū, & in fines orbis terrarū verba eorū. Et si quidam hunc versum quoque, sicut totum Psalmum, intelligunt de cognitione naturali Dei, quam gentes etiam ante prædicationem Euangelij per Apostolos habuerunt ex aspectu cæli & terræ, vt Apostolus capite 1. ad Romanos ostendit. *In omnem terram* hoc est, in omnes partes seu regiones & insulas totius mundi. *Sonus eorum* id est, prædicatione Apostolorū. *Ex Hebræo* vertitur *amussis* seu regula, seu finiculus fabrilis, *ein richtschnur* ad quem fabricantes lapides & ligna, adeoque totam structuram edificiij exequat & dirigat, ne quid distortum & inæquale fiat: Ita Apostoli & doctores, doctrinam suam, ad verbum Dei, tanquam ad regulam & amussim fabrilis dirigunt in ædificanda Ecclesia, in qua Christus est lapis angularis, ad Ephe. 2. Quantum ad intellectum literalem amussim, cælum ipsum dicitur regula seu amussim, quia primū quasi ad amussim est assebrè conditum à Deo. Ita vertit Eobanus:

*Ipsorum terras exiuit amussis in omnes,
Orbis in extremos adita verba sinus.*

Deinde, quia magna superiorum corporum, & inferiorum, quantum ad causam & effectum attinet, efficacia & harmonia: Ita gentes in omnibus partibus mundi aspicientes cælum tanquam ad amussim constructam agnoscunt esse Deum autorem huius opificij sapientem, omnipotentem & bonum.

2. Descriptio personæ Messie, quem soli iuxta allegoricum sensum, propter excellentiam diuinitatis & efficaciam in Ecclesia, lucem & cognitionem Euangelij & conscientiarum consolationes comparat.

*Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo, exultauit
vt gigas ad currendam viam.*

*Ab extremo cælorum egressio
eius, & recursus eius usq; ad extremitates eorum, nec est, qui se
abscondat à calore eius.*

Describit

Describit nunc personā Mesiæ, ut intelligatur, ad quid prædicatio Euāgelij instituta sit, videlicet, ad cognoscendum & celebrandum filium Dei, quem comparat in præcedenti versu propter efficaciam & consolationem soli: propter flagrantem amorem erga Ecclesiam, sponso: & propter potentiam diuinam in defendenda Ecclesia, gigante, seu heroi forti, & bellicoso. Quantum ad literalem sensum attinet, intelligitur quoque de ipso sole, qui omnia in mundo illustrat suis radijs, fecundat, fouet & lætificat calore, quotidie ab ortu decurrens in occasum, efficiens annum, menses, dies & horas. Item quatuor partes anni, ver, æstas, autumnus & hyemem. Hoc sensu literaliter, hoc est, verborum interpretatione.

Soli posuit (Deus) tabernaculum] hoc est, sedem seu tentorium. In eis, cælo & firmamento, ut dicitur, Gen. 1. Et fecit Deus duo luminaria magna, Solem & Lunam, item stellas omnes, & posuit eas in firmamento cæli. Et ipse (Sol) tanquam sponsus ornatus, scilicet, propter radiorum splendorem, procedens de thalamo suo, plaga seu parte cæli orientali, quæ quasi thalamus est solis, ex eo surgens, tanquam sponsus, cum matrone oritur. *Exultauit*] hoc est, lætatur manens exoriens clarus, tanquam lætitiā præ se ferens, eaque efficiens omnes creaturas, fecundans, illustrans & fouens. *Ut gigas*] hoc est, fortis athleta & heros, qui sua se immensa mole seu corpore, quod centies & sexagies sexies vincit magnitudinem terræ, ipse propellit & vehit in firmamento.

Ad currendam viam] hoc est, perficiendum cursum suum seu motum ab Oriente in Occidentem, tam celerem, ut singulis horis, si per terram decurreret, conficeret miliaria germanica 225.

Ab extremo cælorum] hoc est, ab Orientali plaga, seu cæli parte, item à summo puncto Cancris scilicet.

Et recursus] id est, reditus, per plagam occidentalem & orientalem, Item à puncto Cancris ad punctum Capricorni.

Ad extremitates] hoc est, puncta æquinoctiorum & solstitiorum, quo motu efficit sol quatuor partes anni. *Eorum*] scilicet, cælorum.

Nec est qui se abscondat à calore eius] scilicet, solis, qui omnia illustrat & penetrat suo calore, fecundat, fouet & recreat, in quacunque orbis terrarum regione.

Iuxta sensum allegoricum de Christo, qui soli, sponso & giganti comparatur, verborum interpretatio:

Soli] hoc est, Mesiæ seu filio Dei, qui sol vocatur iustitiæ. Malach. 4. Et oriatur vo-

bis timentibus nomen meum, sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius.

Posuit tabernaculum] id est, sedem & templum piorum, t. ad Corinth. 6.

In eis, cæli] hoc est, Apostolis & veris doctoribus Ecclesiæ.

Tanquam sponsus procedens de thalamo] Primum, veniens ex cælo, assumpta humana natura ex matre virgine. Deinde ex Palestina regione, in qua exhibitus & crucifixus est Mesiæ, & ex ea propagata doctrina Euāgelij in vniuersum mundum.

Exultauit] id est, filius Dei summa voluntate factus est mediator inter Deum & hominem, & obtulit se ad pœnas ingenti amore erga nos.

Ut gigas] id est, fortis heros, vincens diabolum. Ita & Esaiæ 9. vocatur.

Ad currendam viam] hoc est, ad absolendum ministerium & vocationem suam docendi & redimendi humanum genus sua obedientia erga patrem, & morte.

Ab extremo cælorum] hoc est, veniens à patre, assumpta natura humana.

Et recursus] id est, reditus eius ad patrem.

Nec est qui abscondat se à colore eius] hoc est, filius Dei sedens ad dexteram patris omnia implet, quæ sunt in cælo & terra, adest præsens vbique, exaudit & defendit suos, punit & damnat impios per vocem Euāgelij sonantem in vniuerso mundo eiusque omnibus partibus, oriente, occidente, meridionali & septentrionali, sicut inquit Christus: Ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno cælorum. Est igitur hic locus insignis de vocatione gentium & propagatione Euāgelij per vniuersum mundum, & de regno Christi.

4. De efficacia ministerij Euāgelij.

VII.

Lex Domini immaculata recreans animas, testimonium domini fidele, sapientiam præstans paruulis.

Lex Domini immaculata animas refrigerat aegras.

Indoctorum animos erudit atq; polit.

Dixit hætenus de propagatione Euāgelij per Apostolos, eorumque successores in vniuerso orbe terrarum, descripsitq; personam Mesiæ filij Dei, qui per Euāgelium innotescit & celebratur, exhibitus & crucifixus, humani generis redemptor & saluator. Iam concionatur de efficacia seu efficacia Euāgelij, per quod filius Dei immediate est effectus, accendens in mentibus

Discrimē
legis &
Euange-
lij.

dato spiritu sancto, veram lucem & cognitionem Dei, & arcani decreti, de humana redemptione per intercessionem, obedientiam & mortem filij Dei, veram lætitiā, sapientiam & vitam æternam: atque ita discernit Euangelium à lege, quæ accusat & damnat omnes homines propter peccatū, Euangelium autem liberat à peccato, reddit tranquillas conscientias, & donat lætitiā, & vitam æternam, gratis per & propter mediatorem filium Dei, eiusque obedientiam & merita apprehensa fide. Atque hæc pars ostendit superiorem partem quoque Psalmi præcipue intelligendum esse de gloria Dei, & notitia eius sapientiæ, potentia, & bonitatis per Euangelium. Sumitur autem encomium Euangelij partim à forma doctrinæ, partim ab effectibus eius subinde repetitis, sicut initio inquit de forma doctrinæ.

Lex Domini] id est, Euangelium, quam ita vocat, ut distinguat à lege Moysi. *Est immaculata*] perfecta & incorrupta, quia docet veram rationem agnoscendi essentiam & voluntatem vnam, scilicet essentiam diuinam, eiusque tres distinctas personas cœternas & *δυσσοις*, patrem, filiū & spiritum sanctum, quarum filius factus est intercessor pro lapsa humano genere, & in plenitudine temporis assumpsit humanam naturā ex virgine. Voluntatē autem Dei esse hanc, ut omnes qui credunt in filium, consequantur remissionem peccatorum, & vitam æternam. De effectu inquit: Quia recreat animas promissione, scilicet gratiæ de reconciliatione cum Deo, & remissionis peccatis, & donanda vita æterna, qualis promissio est Iohā. 3. Qui credit in filium, habet vitam æternam. Et Matth. ii. Venite ad me omnes, &c. Parvulos vocat homines contemptos & abiectos coram mundo, quales erant Apostoli, de quibus inquit Christus, Matth. ii. Ago tibi gratias pater Domine cœli & terræ, quod hæc absconderis à prudentibus & sapientibus, & reuelaueris ea parvulis. Quidam legem intelligunt de doctrina seu lege Moysi promulgata per ipsum Israëlitis, qua Deus suam voluntatem ipsis patefecit, & tradidit cultus sibi placētes, & in hac lege cognitionem suæ gloriæ, hoc est sapientiæ, potentia & bonitatis manifestavit, sicut eadem gloria elucet & conspicitur in opificio cœli, sicut antea dixit. Nam Deus duobus modis se suamque voluntatem humano generi patefecit omnibus temporibus, verbo expresso & signis. Cæterum pro eodem accipitur.

VIII. *Mandata Domini recta, læti-*

*ficantia cor, præceptum Domini
lucidum illuminans oculos.*

*Aequa Dei mandata animos & corda serenant,
Illustrant oculos lucida iussa Dei.*

Repetit subinde effectus & utilitates Euangelij. Recta mandata vocat, certa & vera, quia recta ducunt ad Deum, eumque monstrant, quæ erroribus carent. *Præceptum lucidum*] id est, clarum & perspicuum. Est enim doctrina Euangelij non obscura, nec intricata, sed facilis intellectu. *Illuminans oculos*] scilicet mentis, accendens in eis veram lucem & notitiā Dei.

Timor Domini purus permanens in seculum seculi: iudicia domini vera, iustificata simul.

*Mundicie res plena Deum timuisse, nec vllō
Tempore in æternos interitura dies.*

Timor] scilicet filialis, qui cum fide coniunctus est, confugiens ad Deum, eumque inuocans, qui oritur ex Euangelio, non feruilis, qui ex lege oritur, accusante nos, igitur fugit Deum, neque tribuit ipsi laudem iustitiæ in pœnis. Ergo est impius.

Permanet in seculum] hoc est, confert æternam salutem, post hanc vitam.

Iudicia] hoc est, verbum Dei, quod iudicat omnia recte. *Iustificata*] id est, approbata & placentia Deo, & quæ postulant iustitiam iuxta normam iustitiæ Dei immotam.

Desiderabilia super aurum & super obrizum multum, & dulciora super mel & favum.

Commendatio doctrinæ Euangelij, per collationem, qua præfert utilitates eius, lætitiā & consolationem in veris terroribus.

Auro optimo & melle dulcissimo] hoc est, opibus & voluptatibus omnibus huius vitæ, quæ homines maximè vel sola querunt & expetunt, sed tamen nullam veram consolationem & lætitiā cōferre possunt in sensu iræ Dei, & veris paoribus mortis & inferni. Aurum obrizum dicitur purissimum, igne candefactum & excoctum superius, ita ut nihil in se metalli impuri habeat. Hieronymus tradit dictum ab Ophe insula, ex qua optimum aurum adfertur.

Etiā

*Etiam seruus tuus admone-
tur per ea, in custodiendis illis,
retributio multa.*

Dixit haecenus de commodis, seu vtili-
tatibus verbi Dei, seu doctrinae Euangelij:
nunc addit, qui eius voluntate consequan-
tur, quos doceat, consoletur & viuificet do-
ctrina Euangelij, credentes scilicet, & obe-
dientes vocationi diuinæ, sequæ vocationi
diuinæ subijciunt in cruce, & sunt verbi Dei
studiosi & dociles. Hi experiuntur infinitas
& dulcissimas virtutes verbi Dei, & cõsolat-
iones & in hac vita & futura. Hos intelligit
David appellatione serui, seipsum & alios.
Retributione multā vocat præmia corpora
lia huius vitæ omnis generis, & æterna & spi-
ritualia, iuxta illud 1. Ti. 4. Pietas ad omnia
utilis est, habens promissionem & vitæ præ-
sentis & futurae. Et Christus Matth. 5. Gau-
dete & exultate, quoniā merces vestra mul-
ta est in cælo.

4. *Admonitio de discrimine peccatorum
& peccantium.*

XII. *Delicta quis intelligit? ab oc-
cultis meis munda me.*

Eobanus.

*Quis non posse potest, quoties labatur & erret?
Exime, quas nequeo cernere, quas so, notas.*

Nominauit se Propheta antea seruum
Domini, & similes, affirmans multa præmia
corporalia & æterna restare custodientibus
mandata Domini. Iam autem infert se esse
adhuc peccatorem, & herere in sua corru-
pta natura, multas sordes & peccatorum
reliquias, quas agnoscit tamen & petit ea-
rum condonatione, ne propter eas abijcia-
tur à Deo, ideo exclamat: Delicta quis in-
telligit? ab occultis meis munda me, scilicet
peccatis, erroribus & lapsibus cõmunibus.
Monet igitur herere etiam in renatorum o-
mnium natura corrupta reliquias peccato-
rum, & multiplices esse omnium lapsus & er-
rores, propter carnis imbecillitatem, mundi
insidias, & diaboli malitiam, quibus tamen
Deus ignoscit, cum petimus condonatio-
nem propter mediatorē: quæ summa omnium
piorum est consolatio. Ita inquit D. Bernar-
dus: O solus verè beatus, cui non imputauit
Dominus peccatum. Nam quis non habet?
omnes enim peccauerunt, quis accusabit ta-
men aduersus electos Dei? sufficit mihi ad
omnem iustitiam, si solum illū habeam pro-
pitium, cui soli peccaui. Nam peccare Dei
iustitia est, hominis iustitia est indulgentia
Dei. Delicta igitur occulta primū vocat
prauitatem naturæ communē, seu vitium

originis. Deinde affectus prauos, hærentes
in natura omnium. Tertiò, peccata multa
omissionis & ignorantia. Hæc omnia D.
Paulus ad Roman. 6. comprehendit appel-
latione peccati non regnantis. Peccatum
regnās vocat, cum illi indulgemus volētes
& contra conscientiam, inquit: Non re-
gnet peccatum in mortali vestro corpore,
vt obediatis illi, per cupiditates eius.

Occultis]. i. ignotis mihi ipsi, multis erro-
ribus, eorumque grauitate & ira Dei aduersus
peccata, quæ partim propter securitatem non
intelliguntur, & considerantur satis, & mul-
tiplicibus lapsibus.

Munda]. i. remitte mihi, & accende in me
veros motus, consentientes cum lege Dei.

5. *Precatio,*

Tria precatur primū in præcedenti ver-
ficulo, vt condonentur sibi peccatorum reli-
quias, hærentes in natura corrupta, & multi-
plices errores & lapsus, sibi etiam incogni-
ti, sicut inquit: Ab occultis munda me. Se-
cundò, ne seducatur ab impijs doctoribus,
qui veram doctrinā impugnant, & falsam tra-
dunt, ne ad eos deficiat. Tertiò, vt conserue-
tur in vera doctrina & inuocatione, vt & do-
ctrina sit incorrupta, & actiones sanctæ & in-
culpata, vt Deo multa faciat grata, & eccle-
siæ vtilia.

*Et ab contumacibus custodi XIII.
seruum tuum, ne dominantur mi-
hi, tunc immaculatus ero, & e-
mundabor à delicto maximo.*

Ab contumacibus] hoc est, doctoribus, qui
superbè & cõtumaciter spargunt & propu-
gnant impiam doctrinā & cultus. Vatabal-
exponit, à transgressionem cõtumaci, seu vo-
luntaria, id est, flagitijs enormibus, quale
fuit adulterium Davidis cum Bersëbea. Itē,
proditio & cedes Vriæ mariti. Vetus textus
habet, ab alieno, vel alienis parce seruo tuo,
hoc est, eripe me, & defende ab hostibus ve-
ræ doctrinæ, qui sunt alieni, hoc est, alienati
& reiecti à vera Ecclesia, rectè agnoscente,
inuocante & celebrante te Deum, agnitioe
& fiducia mediatoris, sicut alibi dicitur Psal-
mo 53. Alieni insurrexerunt in me. Item, fi-
lij alieni, mentiti sunt mihi. Est enim alie-
nus, siue alieni, masculinum apud Hebræos,
vt Pomieranus annotat. Ideo non satis com-
modè de peccatis alienis intelligitur, vt qui-
dam interpretantur.

Ne dominantur mihi] hoc est, ne opprimant
me, & seducant à vera doctrina, hostes &
impij doctores: vel, ne peccata me oppri-

mant, & in me regnent, admissa contra conscientiam, sicut Paulus peccatum regnans vocat & dominans, cui contra cōscientiam indulgemus.

Immaculatus ero] i. Non ero cōtaminatus impia doctrina & impijs cultibus.

A delicto maximo] videlicet, desertionis & defectionis à vera doctrina, vel peccato admissio contra conscientiam, quod maximū vocat, collatione delictorum venialium, de quibus antea dixit: Delicta quis intelligit, hoc est, animaduertit & cognoscit omnia? quasi dicat, nullus hominum.

XIIII. *Et erunt (talìa) ut complacent (tibi) eloquia oris mei, & meditatio cordis mei, in conspectu tuo Domine, adiutor meus, & redemptor meus.*

Ostendit iam commoda seu effectus defensionis & cōseruationis ab impijs doctoribus & peccatis contra conscientiam, videlicet quod tūc & doctrina & inuocatio sua, & alia pietatis exercitia, placitura sint & grata futura Deo, & vtilia Ecclesiæ.

Eloquia oris] hoc est, doctrina eiusq; confessio. *Meditatio*] i. inuocatio, quæ fit interdum sine verbis, tantum mente & spiritu, occultis votis, & suspirijs ardentibus: Sicut Moses orauit occultè in spiritu, pro populo, ad quem inquit Deus: Quid clamas? Exod. 4.

In conspectu tuo] i. coram te, etiam si coram mundo tibi displicere videantur.

Adiutor meus] i. petra seu rupes, qui me tueris & defendis aduersus pericula & hostes quoscunq; corporales & spirituales.

Redemptor meus] i. qui me redemisti ab ira Dei, tyrannide diaboli, peccatis & æterna morte. Intelligit enim Christū, seu Mesiā, qui adiutor vocatur, quantum ad defensionem cōtra hostes, redemptor, quantum ad perfolutionem *λυτρος* in passione & morte, quibus iustitiæ Dei satisfactum est.

DOCTRINAE IIII.

1. Vaticinium de propagando Euangelio in toto mundo, inter omnes gentes, quarū hīc quoq; vocatio traditur.
2. De persona Christi, eiusq; aduentu in carnem.
3. De discrimine peccatorum venialium, reliquiarum scilicet peccati, hærentium in natura corrupta, etiam renatorum, item lapsuum & errorum, qui fiunt ex infirmitate, & peccatorū mortalium, quæ admittuntur contra conscientiam, nisi fiat remissio propter mediatorem, in agētibus pœnitentiā.

4. Precatio gubernationis Spiritus sancti, & præsentia Dei in consilijs & actionibus, ut grata sint Deo, & vtilia Ecclesiæ, & nobis ipsis salutaria.

PSALMVS XX.

AD PRÆCINENDVM,
Psalmus David.

Aliter: Victori, canticum David.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suasorij: Nam petit in eo populus Iudaicus, ut Deus succellum tribuat David, cum se ad bellum contra Ammonitas præpararet, & exercitum, seu copias educeret ex vrbe Hierosolyma, ut scribitur 2. Samuel. 10. Hoc intellectione potest esse quoque cuiusq; populi & subditorum, pro suo magistratu, regibus & principibus, ut Deus eos regat, defendat & ducat, ut felix sit & salutaris subditis gubernatio eorū, & defensio, ut vitam quietam & tranquillam sub ipsis agant, in omni honestate & pietate, ut Paulus inquit 1. Timoth. 2. Quantum ad typum seu figuram attinet, est precatio Ecclesiæ veteris Testamenti, pro Mesiā, ut illi omnia felicia & prospera succedant, in opere humanæ redemptionis, & liberationis Ecclesiæ ab hostibus suis, diabolo, eiusque membris. Sunt autem partes Psalmi tres.

1. Precatio pro felici & saluari gubernatione, & defensione magistratum.
2. Gratiarum actio pro defensione & cōseruatione imperiorum & politicarum, quæ præbent hospitia Ecclesiæ.
3. Reprehensio fiducia humanæ potētia, & presidiorum. In fine est repetitio precationis, seu conclusio, quæ promissionem defensionis continet.

1. Petitio.

Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Iacob.

Mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion tueatur te.

Quando erit in dubijs tibi fors contraria rebus,

Et metuet casus anxia vita graues:

Audiat omnipotens te vota precēsq; ferentem,

Tunc te magna Dei nominis vmbra tegat.

Precatio, qua monet quatuor: Primum, Magistratum politicum esse diuinitus ordinatum, ad cōseruandā pacem & tranquillitatem

Versus 9.

litatem publicā in humano genere, ut in eo colligatur, cōseruetur & propageetur ecclesia, à qua Deus rectē agnoscat, inuocetur & colatur. Rom. 13. Secundò, non esse successum aut gubernationē & defensionem politiarum felicem & salutarē, absq; Dei presentia & auxilio. Tertiò, magistratus, reges & principes præcipuē subiectos esse multis periculis & ærumnis. Quartò, à quo petendum & expectandum sit auxilium, videlicet à Deo Iacob, id est, vero & æterno Deo, qui se patefecit Iacob, & patribus cæteris, Abraham & Isaac, eosq; defendit, sicut nunc eundē Deū Ecclesia agnoscit, inuocat, & colit, sed qui misit filium suū in mundū promissum Redemptorem.

Exaudiat te] .i. inuocantē quoq; : nam exauditis requirit inuocationem præcedentem, non solum populi, sed etiam ipsius magistratus. *Dominus Iehoua*] .i. verus & æternus Deus, creator & cōseruator rerum omnium, qui in agnitione & fiducia filij soli inuocādus est, iuxta mandatū decalogi: Non habebis Deos alienos. Item, Dominū Deum tuum adorabis, & illū solum coles. Deut. 6. *In die tribulationis*] .i. tempore belli, & in alijs ærumnis & periculis totius vitæ & gubernationis. *Nomen Dei Iacob*] .i. maiestas & potentia veri & æterni Dei, qui se patefecit Abraham, Isaac & Iacob, eosq; defendit, quiq; illum coluerunt: atq; hoc modo discernit verum & æternum Deum à Gentium numinibus, sicut nunc eum Deum Ecclesia agnoscit, inuocat & colit, qui est pater domini nostri Iesu Christi, quem quia Mæhometistæ & Iudæi præsentēs oderunt, persequuntur, & blasphemant, non inuocant verum Deum, neq; exaudiuntur, iuxta illud Ioa. 14. Nemo venit ad patrem, nisi per me. Item, Quicquid petieritis patrē in nomine meo, dabit vobis. *De sancto*] .i. loco, id est, vel à cælo, vel à sanctuario, seu propitiatorio fœderis, in quo Deus iuxta suā promissionem præsens fuit in Testamento veteri, & inuocantes exaudiuit. *De Sion*] hoc est, Davidis, & templum sita fuerunt, in quibus Deus se fore presentem, & exauditurū inuocantes, promissit. *Tueatur*] hoc est, firmet, fulciat & sustinet cadentem, seu fugiētem in bello, & succumbentem oppressum mobilis periculorum & negociorum, quibus diaboli conatur delere politicū ordinem.

III. *Memor sit omnis sacrificij tui, & holocaustū tuum pingue fiat.*

Sela.

III. *Tribuat tibi secundū cor tuū,*

& omne cōsiliū tuū impleat.

Petit Ecclesia defensionem regis contra hostes, & successus in bello & victoriā: iam quoq; orat, ut sacrificia, id est, cultus, quos ipse quoque Rex præstat, sint accepti Deo. Sunt autem hi cultus regis, seu magistratus pij, timor dei, fides, inuocatio nominis dei, cōseruatio & propugnatio verę doctrinæ, & mortificatio proprij carnis, de quibus loquitur Paulus Rom. 12. Præcipuē autē meminit holocausti, quod sacrificium fuit sanctissimum, & perfectissimum, in quo tota victima comburebatur, unde & nomen habet, ab ὅλθω .i. totus, & καίω .i. vřo, fuitque typus mortificationis veteris Adami. Quātum ad Christum attinet, precatur Ecclesia & optat, ut sacrificium ipsius mortis scilicet sit gratum Deo patri, eiusq; merito placatus, nos recipiat in gratiam, & vitam æternam donet.

Memor sit] Ex Hebræo vertitur: Olfaciat munera tua, id est, grata sint ei, quod Thus in sacrificijs accendi, & adoleri consuevit. Leuit. 2. Ita Genes. 4. dicitur de holocaustis Noë: Odoratusq; est Iehoua dominus odorem suauitatis, vel quietis, id est, quæ quiescere facit irā Dei, & cessare. *Pingue fiat*] vel sit, vel faciat Dominus. Ex Hebræo, incineret, hoc est, in cinerem vertat, accensum igne cœlitus demisso, sicut Deus solebat victimas accendere cœlitus, ut testaretur sibi esse eas gratas, Leuit. 9. 1. Reg. 18.

Sela] vox est Hebraica, significans votum seu affectum cum admiratione: quasi hic dicat Propheta: Quāti laboris est, & mōēti, legitimē offerre hostias Deo, ita ut grata sint, & preces inuocantium exaudiat. Quidam verterūt, proculdubio, certē, quę vox est fidei, necessaria in inuocatione: alij verunt, semper.

Tribuat secundum cor tuum] .i. quæ cupis & in votis habes, quæ constituisti ad gloriam Dei & defensionem Ecclesiæ.

Impleat tuum consiliū] id est, adiuet, secundet & promoueat.

2. pars, Gratiarum actio.

Latabimur in salutarī tuo, & v. in nomine Dei nostri triumphabimus, impleat Dominus omnes petitiones tuas.

Nunc cognoui quoniam saluū vi. fecit Dominus Christum suum, exaudiet illum, de cælo sancto suo, dextera eius saluat potenter.

Ecclesiæ

Ecclesia seu populus Dei certa de exauditione, futura defensione, & victoria regis Davidis contra hostes, agit gratias Deo, & simul rursus precatur, & optat, ut sicut hactenus fecit, regem suum Dominus defendat, & victoriam contra hostes largiatur. Estq; antithesis, qua primum describit piorum regum & principum auxilia & praesidia, Dei defensionem. Deinde impiorum humana auxilia, & vires, in quibus nulla est salus & vera defensio.

Latabimur] Aliter: gloriabimur, adepti defensionem & victoriam.

In salutarituo] defensione, & praestita tibi victoria. *In nomine Dei nostri*] hoc est, inuocatione nominis eius, i. potentia & bonitatis Dei nostri, qui se nobis patefecit & promisit auxilium & defensionem.

Triumphabimus] adepta victoria, & profligatis hostibus. Aliter, erigemus seu eleuabimus vexillum, sicut fieri solet in triumphis, in quibus celebratur Deus pro parta victoria. *Impleat Dominus*] Repetitio petitionis seu votum, ut Deus deinceps consilia & actiones regis impleat, confirmet & fortunet. *Nunc cognoui*] id est, certus sum, Deum exaudire & saluare inuocantes se, ex mirabili & diuina victoria & defensione. Christum suum, hoc est, Dauidem unctum & electum a Deo in regem. Item Messiam regem spirituales & aeternum Ecclesiae.

Saluum fecit] Lutherus: Gott muß helfen vnd rathen/vnser anschlege vnd thun ist sonst kein nutz.

De caelo sancto suo] hoc est, sede sanctitatis suae, templo propitiatorio seu sanctuario, ubi Deus promisit exauditionem inuocantibus.

Dextera eius saluat potenter] Epiphonema de vera & efficaci liberatione & defensione Dei in omnibus periculis, tum corporis tum animae. Dextera, hoc est, potentia diuina. Est haec prior pars antitheseos. Ex Hebraeo vertitur, in potentatibus, potentijs, fortitudinibus eius, salus dexterae eius, ordine inuerso, pro, in potentijs dexterae eius est salus, id est, in potenti ac forti eius dextera est salus, hoc est, liberatio & protectio, ita ut seruare & defendere suos possit contra omnium hostium, quantumvis magnam potentiam & vires.

3. Reprehensio fiducia humanarum virium & praesidiorum.

VII. *Hi in curribus, & hi in equis*
(fidunt) *nos autem in nomine domini Dei nostri inuocabimus.*

Eobanus.

Confidunt in equis alij, bigisq; rotarum,
Hereat in nostro spes rata nostra Deo.

Altera pars antitheseos, qua reprehedit fiduciam humanorum praesidiorum, multitudinem exercitus, roboris &c. quae omnia collata ad Dei potentiam, nihil aliud sunt, quam stercus collatum soli, & guttula aquae immenso mari. Ideo nullae vires, nullus exercitus, quamuis numerosus, nullae machinae bellicae, munimenta, turres, muri, propugnacula, resistere Dei potentiae possunt, sicut dicitur Psalm. 33. Non saluatur rex per multam virtutem, & gigas non saluabitur in multitudine virtutis suae. Fallax equus ad salutem.

Hi] Ammonitae & alij hostes Ecclesiae seu populi Dei, ut nunc Turcae & similes.

In curribus & equis] hoc est, potentia, praesidijs & viribus humanis, scilicet fidem, sicut Asa rex confidit auxilio regis Syriae.

Nos autem] populus Dei. Repetitio est prioris partis antitheseos.

Nomine] id est, fiducia nominis & potentiae Dei. *Nostri*] Qui se nobis patefecit, & promisit auxilium & defensionem.

Inuocabimus] Aliter: recordabimur, scilicet eius promissionum, quae certa sunt, & infallibiles. Item commemorabimus, id est, celebrabimus potentiam Dei, nos liberantis & defendentis.

Ipsi prostrati sunt & ceciderunt, nos autem surreximus & erecti sumus. VIII.

Antithesis est, hostes sunt prostrati, & victi, nos autem confisi Domino, eiusque expectantes auxilium promissum liberati sumus, & surreximus. Vtitur autem praeterito pro futuro, propter certitudinem victoriae obtinendae contra Ammonitas, cum quibus adhuc confligendum erat Dauidi. Ita fides ante experientiam tam certo assentitur promissioni, perinde ac si iam esset data liberatio & victoria.

Domine serua, rex exaudiet nos in die, qua inuocauerimus eum. IX.

Eobanus.

Nunc ades auxilium praestans Deus, audiat & rex,
Cum nos sollicita voce petemus opem.

Repetit precationem, a qua Psalmum exorsus est, significans assiduum opus esse & quotidiana inuocatione, propter multiplices insidias, & conatus Diaboli, quibus Ecclesiam delere conatur indefatigabili studio,

studio, sicut inquit Petrus: Diabolus circuit nos, tanquam leo rugiens, quærens quem deuoret, cui resistite solidi fide. Ita inquit Christus Luc. 18. Oportet semper orare, & non defatigari. Item Paulus. Thess. 5. Inde- sinenter orate, in omnibus gratias agite. Recitet igitur pius puer hos versiculos quod tidie:

*Damonis ô victor, Strygij mortisq, precamur,
Tartareum à nobis pellito Christe canem:
Circuit hic, quærens leo ceu quem deuoret atrox,
Nullus ab hoc nostrum, te sine, tutus erit.*

Serua] scilicet nos & regem nostrum Dauidem, & alios, item Melsiam in opere humana redemptionis.

Rex audiat] Mutatio est Hebraica, per- sonæ secundæ in tertiam: Rex, scilicet ille in mundo sunt vicarij, à Deo constituti. Ex Hebræo quidam intelligunt ipsum Dauidem, cui preceatur populus benedictiōem & suc- cessum in regno, & victoriam cōtra hostes, vt sit sententia: Quoties te inuocamus, da- auxiliū regi, vt te duce nos defendat & li- beret. *Inuocauerimus eum*] id est, Dauidem, vt nos exaudiat & defendat, à te adiutus & defensus.

DOCTRINÆ.

1. Magistratum & totum ordinem politi- cum, esse diuinitus institutum, & placere Deo. Rom. 13.
2. Nullum esse felicem successum, guber- nationem & defensionem magistratus abs- que Dei præsentia & auxilio, quod & Gen- tēs intellexerunt, edocti experientia, sicut dixit Plato: Vbi non Deus, sed mortalis ali- quis dominatur, ibi malorum & ærumna- rum nullus est finis.
3. Discrimen esse inter imperia legitima, & à Deo ordinata, & latrocinia, quæ sunt or- dinis destructiones, & furores Diabolici, cō- tra Anabaptistarum & similium falsam opi- nionem, sicut Pirata quidam captus dixit ad Alexandrum: Cur magis tibi licet præ- dari in terra, quam mihi in mari?
4. Exemplum precationis subditorū pro magistratu fideli & pio, sicut Ieremię 29. di- citur: Orate pro rege Babylonico, quia in pace illius & vobis pax erit. & ad Tim. 2. in- quit Apostolus: Petitiones & gratiarum a- ctiones fiant pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui præsumt, vt quietā & tranquillam vitam agamus, cum omni pietate & honestate.

OBJECTIONES II.

Petit hic Ecclesia, vt omne consilium re- gum & principum Deus fortunet.

Sed reges & principes etiam pij sepe ma- la optant, instituunt & agunt.

Ergo Ecclesia in illis etiam petit succes- sum.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia plus est, seu aliud in cōclusionē, quā in præmissis, quæ loquuntur de bonis consilijs, institutis & a- ctionibus iuxta vocationem, vero iudicio, & non errore. Sicut Iosaphat bellum non necessarium mouit aduersus regem Aegy- ptium. De malis dicitur Esaiæ 8. Inite con- silium, & dissipabitur.

ALIA.

Stultum est canere Pæana ante victoriā. Ecclesia seu populus Dei hic canit Pæana ante victoriam Dauidis, educētis primum exercitum aduersus Ammonitas.

Ergo stultē latatur.

RESPONSIO

Nego consequētiam, quia populus tam certus fuit, & *ωληροφορία* fidei, de victoriā obtinenda propter promissiōem, quā si iam parta esset victoriā, quā promissionē ipse Dauid & populus certa fide apprehen- dit. Est enim fides, vt ad Heb. 11. dicitur, cer- ta notitia rerum non apparentiū, & fiducia rerum sperandarum. Nam fides & assensio experientiā antecedit in Theologicis, quæ in Phycis experientiā sequitur, vt ex tactu intelligimus ignem esse calidum.

QVÆSTIO.

Deus promittit defensionem, victoriā & successum pijs regibus, & principibus: & tamen interdum sunt infelices euentus, & interitus miserabiles, vt historiæ testantur Moisi, Iosua, Gedeonis, Dauidis, qui sæpe ab hostibus cæsi sunt. Item, nostris tempo- ribus quidā boni & pij Principes ab aduer- sarijs capti sunt, cum optimam haberent causam: Quæ est huius rei causa?

RESPONSIO.

Tres sunt causæ. Prima ne insolescāt per- petuis victorijs & successibus: secunda, ne confidant propria sapientia & viribus, eisq; gloriam victoriæ & successus tribuant: ter- tia, vt crescat in eis fides, & inuocatio diuini auxilij & defensionis, & feliciū successuū.

PSALMVS XXI.

Vers. 15.

AD PRÆCINENDVM,
Psalmus David.

Varabál. Victori, canticum David.

Hoc

Hoc est, ut ipse exponit, de Dauide, siue pro Dauide, pro successu Davidis. Victori, hoc est, primario musico seu cantori missus à Dauide, ut in tabernaculo cantetur, pro victoria Davidis gloriosa, & sub eius typo Messia. Felix in margine annotat: Effundenti sanguinem, quod & de Dauide intelligi potest, propter cruentas eius pugnas, quas saepe edidit pro regno & populo: & de Messia, qui proprium sanguinem effudit pro Ecclesia, redimendâ à peccato, morte, diabolo & inferno, sicut Zachar. 9. de eo dicitur: Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.

ARGVMENTVM.

Duplex est interpretatio & intellectus huius Psalmi: Nam quidam intelligunt & interpretantur de Dauide, de cuius victoria gloriosa, & triumpho contra Ammonitas & alios hostes, vel ipse David, vel populus celebret Deum, & gratias ei agat. Alij ut Victorinus, intelligunt de Messia, eiusque victoria, resurrectione, & glorioso triumpho, contra mortem, peccatum, diabolum & infernum, quos omnes Messias vicit, deique illis gloriosum triumphum egit, sicut Paulus inquit ad Colossenses 2. Expoliatos, hoc est, exutos omni potentia, principatus & potestates ostentans palam, triumphans de illis per semetipsum. Constitutus est igitur à patre summus rex & sacerdos Ecclesiae, cui vera & aeterna bona confert, reconciliationem cum Deo, iustitiam, spiritum sanctum, laetitiam, & vitam aeternam. Ideo autem intelligit Victorinus Psalmum de solo Christo: primum, quod hic mentio fit aeternitatis regni, quae non conuenit regno seu politicae Davidis, quae iam prorsus interijt & deleta est: deinde, quod hic mentio fit benedictionis aeternae, quae & ipsa tantum intelligitur de Christo, iuxta illud Genes. 22. In tuo semine benedicentur omnes Gentes: tertio, quod horrendae poenae, quae hic recitantur, commode de Iudaeis intelliguntur, quorum vrbs & politia horribiliter à Romanis deleta est, & gens ipsa eiecta in exilium, & redacta in seruitutem perpetuam. Sunt autem Psalmi partes tres.

1. Est gratiarum actio & ipsius Davidis & Messiae, pro gloriosa victoria contra hostes.
2. Cominatio poenarum aduersus hostes.
3. Petitio defensionis & conseruationis populi, & Ecclesiae in hac vita, ut ab ea recte agnoscatur, inuocetur & colatur Deus, agnitione & fiducia Messiae.

GRATIARVM
actio.

Domine, in virtute tua latabitur rex, & in salutaris tuo exultabit vehementer.

Eobanus.

*Adiutus virtute tua, Deus optime, dextra,
Gaudet, & ex animo, rex tua facta canit.*

Gratiarum actio, qua primum iuxta historiam ipse David, & populus eius agnoscit & celebrat beneficium defensionis, & partem victoriae aduersus hostes. Deinde ipse Messias gratias agit suo patri coelesti, pro liberatione ex passione & morte, & victoria aduersus peccatum, mortem, sathanam, & infernum, & ex animo latatur & gemit, quod ereptus est ex doloribus mortis, & donatus aeterna gloria à Patre. Loquitur igitur vel ipse David, eiusque populus, vel Messias, & Ecclesia: Domine o pater coelestis, coram quo filius verè & ex animo latatur, de victoria, sicut Epaminondas Thebanus dux dixit, se hunc praecipuum fructum rerum à se praclare gestarum capere, quod parentes spectatores haberet suae gloriae.

Rex] ego Messias, filius tuus, rex aeternus, liberans & defendens Ecclesiam meam.
Virtute tua] hoc est, potentia & ope. Tua,

non mea potentia, sapientia aut viribus.
Latabitur] de parta victoria, & victis hostibus.

In salutaris tuo] id est, salute & defensione, seu ope, non in propria potentia, multitudine militum, alijsque praesidijs humanis. In Hebraeo est interrogatio cum admiratione: o quam vehementer latabitur & exultabit de hac vita.

Desiderium cordis eius tribuisti ei, & petitionem labiorum eius non negasti ei. Sela.

Addit causam laetitiae & exultationis, à praestito sibi auxilio, & exauditione desiderij sui, seu petitionis.

Desiderium cordis] vocat cogitationem, petis, ardentem motus cordis, inuocationem, petitionem labiorum, ipsa verba, quibus motus cordis exprimuntur. Est enim duplex inuocatio, prior quae fit cogitatione, seu desiderio cordis: altera quae fit voce vel verbis, quibus motus cordis interim exprimuntur. Primum, ut alij nostro exemplo ad inuocationem inuitentur: deinde, ut Diaboli audientes nostram inuocationem & preces, expauescant & à nobis fugiant. Sela] vox est affectus & admirationis, quasi dicat: o quam est ad-

est admiranda & desiderata hæc diuina liberatio & defensio. Ita ad Hebræos dicitur de Christo exaudito à patre, tempore passionis: Exauditus est propter reuerentiã. Sicut autẽ Deus pater exaudivit filium innocantem, ita quoque exaudit innocantes ipsum, cognitione & fiducia filij, iuxta illud Ioann. 14. Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

III. *Quoniam prænenuisti eum in benedictionibus bonis, posuisti in capite eius coronam auream.*

III. *Vitam petijt à te, & tribuisti ei longitudinem dierum, in seculum, & in seculum seculi.*

V. *Magna est gloria eius, in salutarituo, gloriam & magnum decorem impones super eum.*

Ratio, qua celebrat gratuitam defensionem & gloriosam victoriam, & ipse David & Messias, quæ vera est & æterna benedictio & gloria, & corona, quam habet nunc in capite. i. quam verè sensit Christus in resurrectione & glorificatione, qua victor cõni. Complectitur enim vox benedictionis omnia beneficia, corporalia & spiritualia, defensionem, & successum gubernationis in regno, veram notitiam Dei, lucem, latitudinem & vitam eternã. Nam respexit ad prodicentur omnes Gentes. Ponere in capite coronam auream, est constituere regem, & retribuere ei victoriam.

Prænenuisti eum benedictionibus] .i. magis, & super alios sanctos, benedixisti in resurrectione. Primum, quantum ad tempus attinet, quia ante Christum nemo surrexit, qui non iterum mortuus sit: vnde Paulus Col. 1. 15. inquit: Christus resurrexit primitiæ dormientium. Deinde, quãtum ad efficaciam, quia resurrectio Christi est causa resurrectionis nostrorum corporũ, sicut inquit: Ego te, testatur principaliter intelligendum esse de Messia, rege & sacerdote eterno Ecclesiæ, vita, quæ soli Christo tribuatur, nõ regi politico & mundano: & omnia hæc rectè intelliguntur, vt inquit doctissimus Victorinus, considerata antithesi passionis & resurrectionis Christi, hac scilicet collatione:

1. Passio & mors, quibus sensit & sustinuit pro humano genere maledictionem, hoc est, iram Dei, & pœnã aduersus peccata nostra, satisfaciens iræ Dei, quæ compensationem seu λύτρον requirebat.

2. Vestis detrita, & abiecta, purpurea, & corona spinea, plena ignominia & contemptu, in capite Christi in passione.

3. Mors & sepulchrũ, in quo vsque in tertium diẽ iacuit mortuus.

4. Cõtumeliæ in passione & crucifixiõe, quibus affectus est à satellitibus pontificis, Caiphæ & Pilati, item ab Herode.

1. Resurrectio, quæ attulit benedictionẽ .i. reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorũ, imputationem iustitiæ & vitam eternã, tum corporis, tum animæ.

2. Corona aurea, in qua scriptũ est: Rex regum, & Dominus dominantium.

3. Vita non fugax & evanescens, sed eterna, sicut hĩc inquit: Tribuisti ei longitudinẽ dierũ. Et Esa. 53 dicitur: Quis generationẽ eis enarrabit?

4. Gloria, quod per semetipsum purificatione facta peccatorum nostrorũ, confedit ad dexteram maiestatis dei. Et factus est à patre nobis sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio. I. Corin. 1.

Quoniam pones eum in benedictionem sempiternam, latificabis eum gaudio vultus tui. VI.

Quoniam rex sperat in Domino, & in misericordia altissimi non commovebitur. VII.

Descripsit hætenus gloriam Messia, & triumphum: quantum attinet ad liberationem & defensionem regiam ipsius, per gloriosam resurrectionẽ, donata ei à patre vita immortalĩ. Iam celebrat etiam Messia, tanquã summum sacerdotem, seu pontificẽ, tribuens ei benedictionem æternam, iuxta illud Gene. 22. In semine tuo benedicentur omnes Gentes. i. consequentur per ipsum iustitiam, & vitam æternã, abolito peccato & morte. Benedictio enim propriè ad sacerdotem seu pontificem pertinet. Quantum attinet ad Davidẽ & politicum regnũ, testantur versiculi, regna & politias nõ esse durabiles, & felicẽ earum gubernatiõem

absque Dei præsentia & auxilio, contra dictum impium & arrogans Aiakis, qui dixit: Imbecillibus opus esse auxilio Dei, se vel sine Deo potiturum esse victorijs.

Pones in benedictionē] Felix, Pones eum benedictionē in æternum, quo significat Messiam non solum esse benedictum, sed etiam conferre alijs benedictionem.

Gaudio vultus Dei] Sic alibi: Adimplebis me lætitia cum vultu tuo, id est, summa lætitia affectus sum, quod me cum gaudio aspexisti, & in me tibi complacitum est. Matth. 3. Item 17.

Et in misericordia non commovebitur] hoc est, propter misericordiam, quæ est certa & immutabilis, sicut Esaia 54. dicitur: Misericordia mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ movebitur, dicit miserator tuus Dominus. Ergo Ecclesia semper mansura est, usque ad finem mundi, sicut misericordia Dei est perpetua.

2. Comminatio pœnarum aduersus hostes.

Dixit de defensione & glorioso triumpho, præcipue Messia, quem egit de peccato, morte, diabolo & inferno, deuictis & abolitis, & restituta per suam mortem & resurrectionem, noua iustitia & vita æterna. Iam addit comminationē pœnarum aduersus suos hostes, præcipue Iudæos, quos per Romanos duces, Titum & Vespasianum, anno 40. post ascensionem Christi in cœlū, fame, peste, seditionibus mutuis, gladio hostium, & incendio perdidit, vnā cum vrbe Hierosolyma, & tota Gente. Intelligitur & comminatio contra omnes hostes Christi & Ecclesiæ omnibus temporibus. Deinde addit causam pœnarum, quod scilicet non tantum Ecclesiam seu pios, sed ipsum Deum contemnunt & persequuntur, sicut inquit: Quoniam declinauerunt, vel proiecerunt in te mala. Sunt autem duæ causæ, cur Deus pœnas Iudæorum prædixit: prior, vt intelligatur Deū horribiliter irasci omnibus peccatibus, propter suam iustitiam. Deinde vt cōmonefactio & exemplū alios inuitet ad pœnitentiam, sicut inquit Christus Luc. 13. Nisi egeritis pœnitentiam, omnes peribitis. Item Paulus ad Roman. 11. Si non pepercit naturalibus ramis, multo minus parceret oleastris insitis.

VIII. *Inueniet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua inueniet qui te oderunt.*

Inueniet] .i. apprehendet seu capiet, etiam si pœnas omni studio conentur effugere.

Omnes] quia nō est Deus *θεογονος* quia punit omnes peccantes sine pœnitentia, & recipit & saluat iustos agentes pœnitentiam.

Manus] id est, dextera, hoc est, potentia. Inueniet, est repetitio eiusdem verbi, quæ significat certitudinem pœnarū hostium, quantumuis sint potentes, & præsidij humanis muniti, quæ reddunt securos.

Ponet eos, vt clibanum ignis, in tempore ira tue, Dominus in furore suo deglutiet eos, & deuorabit eos ignis. IX.

Eobanus.

Ipsos tu statues velut ardente igne caminum.

Tempore, quo vultus effluet ira tui.

Asseratio comminationis pœnarum hostium, quæ modum pœnarum indicat.

In clibanum] id est, tanquā conijcias ligna in clibanum, seu fornacem ardentem comburenda. Loquitur autem primū de incendio, quo vrbs Hierosolyma & templū tota conflagrauit, deinde de pœnis infernalibus, in quibus excruciantur impij.

Tempore ira] scilicet accensæ, & ita ardentis post longam patientiam, seu tolerantiam Dei, vt extingui iam nequeat. Repetitio significat magnitudinem pœnarum.

Fructum eorum de terra perdes, & semen eorum à filijs hominum.

Eobanus.

Ipsorum non esse fines nec viuere fructus.

Nulla his ventura semina proli erunt.

Amplificatio pœnarū, quod non solum hostes præsentes punientur, sed etiam eorū liberi, & tota posteritas extinguetur in humano genere, nam per fructum liberos intelligit, & posteritatem. Deinde etiam actiones & opera impiorum. Est autem gens Iudæa tota deleta in deuastatione Hierosolymorum, in qua vndecies centena millia fame & peste extincti sunt, & centum & nonaginta millia capti, & abducti in Gentium regiones, & miserrimè extincti, & proiecti feris dilaniandi in spectaculis.

Quoniam declinauerunt in texta mala, cogitauerunt consilia, quæ non potuerunt perficere.

Addit causam principalem pœnarum, & interitus Iudæorum, & aliorum hostium sumptam.

sumptam à persona Dei, quem ipsi oderunt & persequuntur in Ecclesia, & pijs delendis instinctu Diaboli, & odio ipsius erga filium Dei, ne habeat is, à quibus rectè agnoscatur & celebretur in humano genere. Ita Zacharia 2. inquit ipse Deus: Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. & Christus ad Saullem Actor. 9. Saul quid me persequeris? Ita Deus Esaia 28. inquit: Propter nomen meum faciam, vt non blasphemet. Item, Psalmo alio precatur Propheta: Ne quando dicam, vbi est Deus eorum?

Declinauerunt] Felix: proiecerunt. Vatabalus: extenderunt, expanderunt. Alterum membrum versiculi concionatur de irritis consilijs, & conatibus hostium, quibus delere conantur Ecclesiam, & Deum è cœlo, more gigantum, deijcere, de quibus inquit Esaia: Inite consilium, & non fiet.

Cogitauerunt] in Hebræo est, cogitauerunt cogitationem, scilicet malam, seu scelus, & non potuerunt perficere.

XII. *Quoniam pones eos in humerum, & neruum tuum tendes contra vultus eorum.*

Ratio posterioris membri præcedentis versiculi, cur conatus hostium non succedant, à Dei præsentia & defensione, qui hostium suorum, & tyrannorum conatus, & consilia mirandis modis eludit & impedit, sicut impedivit reedificationem Hierosolymæ, quam Iudæi instituerunt, sub Adriano Cæsare & Iuliano: & testantur multa exempla nostrorum temporum.

Pones eos in humerum] Felix: sepones eos ab Ecclesia seu cœtu iustorum. Alij: pones eis tergum, id est, facies, vt tergum ostendant persequentibus fugientes, sicut solent victi in prælijs. Lutherus: Du wirst sie zur schulden machen, daß sie immer tragen vnd vnglück leiden müssen. Sicut onera portantur humeris.

Neruum tendes contra vultus eorum] hoc est, diriges eorum intentum, in cuius funibus, seu neruis posita sunt sagittæ, vt in vultus eorum iaculeris. Metaphora sumpta à iaculantibus. Lutherus: Deine sennen wirstu spannen gegen ihre antlitz.

4. Petito, vt deinceps defendatur & regatur: seu Epiphonema, continens votum, vt deinceps potentia Dei innotescat, & conspiciatur in defensione Ecclesia.

XIII. *Exaltare Domine in fortitu-*

dine tua; cantabimus & psalle-
mus potentiam tuam.

Eobanus.

Surge tua virtute potens & pondere dextra,
Nos tua dicemus facta stupenda Deus.

Exaltare] id est, exalta & attolle te fortiter ad auxiliandum deinceps Regi & Ecclesie, vt tuam potentiam, opem & auxilium agnoscamus & prædicemus.

In fortitudine tua] hoc est, ope seu auxilio tuo. quasi dicat: ostende & declara te fortè & potentem esse liberatorem Ecclesie.

Cantabimus] Professio gratitudinis pro liberatione & celebranda potentia Dei, qua sola, non propria virtute seu viribus, sit liberatus & defensus.

OBIECTIO VICTORINĒ,
eiusq. Solutio.

Voluntas congruens cum volūtate Dei est bona.

Voluntas Iudæorum interficientium Christum, congruit cum voluntate Dei patris, qui voluit Christum pati & interfici pro peccatis nostris.

Ergo voluntas Iudæorum est bona.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo ad maiorem, quæ vera est, iuxta omnes causas. Est igitur neganda minor, quia voluntas Iudæorum non congruit cum voluntate Dei patris, iuxta omnes causas impulsivas, formales & finales, quæ in Iudæis & in Deo patre sunt diuersæ, hoc modo:

In Deo patre.

1. Impulsiva causa est misericordia Dei patris, erga genus humanum, & intercessio filij offerētis se in arcano decreto diuinitatis, de redemptione humana, ad pœnas pro peccatis nostris.

2. Formalis obedientia Filij & voluntas.

3. Causa finalis placatio iræ Dei, & redemptio humani generis, glorificatio filij, & propagatio doctrinæ Evangelij in toto mundo.

In Iudæis.

Causa impulsiva est odium Iudæorum contra doctorem Christum, taxantem ipsum impiam doctrinam, cultus & peccata.

Cruciatu & lacerationes corporis infligæ à Iudæis Christo, & tota passio, quæ Deus pater non approbavit.

Extinctio, seu deletio nominis Christi, eiusque doctrinæ ex omni hominum memoria.

QVÆSTIO.

Cur voluit Deus interire politiam Iudæam, & sacerdotium Leuiticum?

RESPONSIO.

Duæ sunt causæ præcipuè. 1. Ut ostenderet Deus exemplū horrendæ suæ iræ, & peccatorum aduersus omnes hostes, & contemptores filij sui, & ecclesiæ. 2. Ut eximeretur falsa persuasio Iudæis & ipsis Apostolis etiā, homines iustos esse coram Deo, ceremonijs Iudaicis, aut alijs, easq; necessarias esse ad vitam æternam.

Vers. 31.

PSALMVS XXII.

TITVLVS.

Tituli sunt diuersi huius Psalmi, qui tamen ferè omnes de Christo intelliguntur, passio, crucifixo & resuscitato à morte.

1. Ad præcinendum de cerua matutina, id est, de Christo, quem Iudæi tanquā canes venatici feroces ceruam tempore matutino insectati sunt, sicut ipse Psalmus inquit: Circundederūt me canes. Item, Erue de manu canis vnicam meam .i. animam.

2. De stella matutina, quæ & ipsa est Christus, seu Messias, iuxta illud: Orietur stella de Iacob.

3. Super fortitudine oblationis quotidiana, quæ est sacrificium mortis Christi, quo deleta sunt peccata nostra, & reconciliatur Deus offensus.

4. De cerua auroræ, claritatis & splendoris, Quia Christus tempore matutino gloriose à morte resurrexit, & summa claritate, gloria & splendore à patre donatus est. Vatabalus per ceruam matutinam intelligit cantilenam, quæ ita incipit. Alij instrumentum musicum, quo decantatus sit Psalmus.

ARGVMENTVM.

Est Psalmus prophetia seu vaticinium de passione, morte & resurrectione Messie, eorumq; effectuum, propagatione Euangelij, vocatione Gentium, & vita æterna, qua donabitur ecclesia, per & propter mortem Christi & resurrectionem. Sunt autem partes Psalmi septem.

1. Est querela Christi, luctantis in cruce cum tentatione de abiectioe à Deo, qua nulla tentatio maior est & grauior.

2. Est narratio dolorum & cruciatuum, quos summos & acerbissimos sensit in passione & crucifixione Christus. Item, irrisum, blasphemiarum, sarcasmodum ho-

stium crucifigētium Christum, quæ omnia Propheta tam signanter describit & recitat, perinde ac si ipse omnia præsens, & oculatus testis coram aspexisset.

3. Consolatio, & petitio auxilij.

4. Congeries miseriarum.

5. Est professio gratitudinis Messie, pro liberatione & defensione ex morte, in celebrando nomine, id est, potentia, veritate & bonitate patris.

6. Est testimonium de regno propagando per vniuersum mundum. Item de vocatione Gentium, & donanda vita æterna omnibus, qui Deum rectè agnoscunt, inuocant & celebrant, notitia & fiducia Messie.

7. De efficacia Euangelij.

1. Querela de doloribus & cruciatibus, tum internis, tum externis, quos Christus longè maiores, quàm ceteri sancti senserunt, & sentiunt.

Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti, longè à salute mea abes, & à verbis rugitus mei.

Initium querelæ tristissimæ Christi, pendens in cruce & verè luctantis cum tentatione de abiectioe à Deo, quam ideo in se filius Dei nostra causa recepit, & verè requiscente verbo, seu λόγῳ, id est, diuina natura, ut inquit Irenæus, sensit, sustinuit, & superauit, ne credentes in ipsum tantam conseruationem sentirent, & in ea non succumberent.

Mens] Quòd Deum suum Deum vocat, ostendit se non prorsus desperare de Deo, eiusq; auxilio & præsentia. Repetitio indicat doloris magnitudinem, & ardens auxilij & mitigationis doloris desiderium.

Longè es à salute mea] hoc est, non exaudis meos luctus & rugitus, quos edo in summis doloribus.

Deus meus, clamabo per diē, II. & non respondes, & etiam nocte non silebo.

Amplificatio querelæ à circumstātijs temporis, quòd clamat, seu inuocat Patrem, & diē & nocte, id est, assidue, & tamē non exaudiat & liberetur.

Non respondes] id est, non exaudis me.

Non silebo] id est, assidue te inuocabo.

Tus

Tu autem sanctus habitas in laudibus Israël.

Confirmat fidem suam, & se consolatur in tentatione, de abiectione, patefactione Dei in populo Israël, quæ testatur Deum vel le exaudire inuocantes, etiam si differat aliquandiu auxilium & mitigationem.

Tu autem sanctus es]. i. sancte & iuste agis, exaudiens iustos, & reiiciens iniustos. Ergo etiam me nunc exaudies & liberabis.

Habitas in laudibus Israël]. i. laudaris & celebraris ab Israël. i. Ecclesia, propter liberationes, & mitigationes calamitatum. Aliter: Tu autem sanctus es, & inhabitans laudes Israël, hoc est, populo Dei, seu Ecclesia, quæ est laus Dei. i. populus, seu cœtus, laudas & celebrans Deum. Nam relatiuū, more Hebraico, pro fundamēto ponitur. Lutherus: *Im heiligen velt / da man dich lobt inn Israel.*

Monet autem versiculus, Deum habitare in Ecclesia, quæ est templum eius, sicut inquit Paulus, 1. Corint. 6 Vos estis templum Dei vini, sicut dicit Deus: Quoniam habitabo in eis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipse erit mihi populus. Et Ioan. 14. inquit: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Potest quoque versiculus referri ad sequentes versus, qui continent amplificationem querelæ à collatione liberationis patrum, & sui desertiōis, hoc modo: Tu sanctus es, & habitas in laudibus Israël, cui te patefecisti, eosque inuocantes liberasti sepe mirabiliter, me autem inuocantem non liberas, nō exaudis, sicut additur prior pars collationis.

III. *In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt & liberasti eos.*

V. *Ad te clamauerunt & salui facti sunt, in te sperauerunt, & non sunt confusi.*

Prior pars collationis de conseruatis patribus veteris Testamenti, vt Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, quorum pericula & liberationes narrantur in Biblijs.

Non sunt confusi]. i. sunt à te exauditi & liberati, sicut illi confunduntur, qui petentes & ad Roman. 10. dicitur: Omnis qui fidit illi, non pudebit. Repetuntur autem saepe eadem propter asseuerationem exauditionis & liberationis patrum diuinæ.

Ego autem sum vermis & nō vi. homo, opprobrium hominum & abiection plebis.

Altera pars antitheseos seu collationis, qua suam humiliationem, cōtemptum, abiectionem, dolores & arumnas amplificat, comparans se vermi cruentō, qui propter foetorem & foeditatem conculcatur, & proteritur pedibus. Nam fuit Christus tāquā *νόδα quā & πσι* Inuocatus coram Iudæis, qualis est tota Ecclesia coram mūdo.

sum vermis] hoc est, similis vermi, contemptus & abiectus.

Non homo] i. dissimilis homini, propter cruenta vulnera, & dilacerationem totius corporis consputi, flagellati, & coronati spinis, qualem Pilatus produxit ad Iudæos, inquit: Ecce homo. quasi dicat: talis est hic, vt nihil in eo appareat humanæ formæ.

Opprobrium hominum]. i. qui deludor & cōtemnor ab hominibus, tum summis tum infimis. Ita Esa. 53. Propheta de Messia inquit: Quoniam deformior est aspectus eius quā aliorum hominum, & forma eius deformior, quā filiorum hominum.

QVÆSTIO.

Sensit ne Christus verè dolores in anima & corpore, sicut hic describitur à Propheta, & recitatur in historia eius passionis ab Evangelistis?

RESPONSIO

Omnino verè, & nō simulatè sensit & expertus est infinitas & grauissimas erumnas, dolores & cruciatus, non solum tempore passionis, sed etiam in tota vita, statim ab ipsa infantia.

CONTRA.

Deus est impassibilis.

Christus est Deus.

Ergo non potuit pati.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem ad maiorem. Deus est impassibilis, extra vnionem *λόγος*, seu diuinæ naturæ filij Dei cum humana, sed Christus verus Deus & verus homo in vna persona passus est, crucifixus & mortuus, requiescente verbo, seu diuina natura in Christo, hoc est, non exerente suam potentiam diuinā, vt crucifigi & mori posset, sicut inquit Irenæus lib. 3. capite 21. Est igitur vera prædicatio in concreto: Deus est passus, crucifixus & mortuus propter vnionem hypostaticam, id est, personalem diuinæ naturæ & humanæ in Christo. Non autē in abstracto rectè dicitur: diuinitas est passa,

crucifixa & mortua. Nam natura diuina, seu diuinitas per se, seu sola impassibilis. Igitur non pater, neq; spiritus sanctus dicuntur passi, crucifixi & mortui, quia hi humanam naturam non assumpserunt, sed tantum $\alpha\gamma\gamma\omega$ seu filius, secunda persona diuinitatis, ne sint duo filij in diuinitate. Ita inquit D. Ignatius in Epistola ad Trallianos: Manducauit verè & bibit, & crucifixus est, & mortuus sub Pontio Pilato. Item paulò post: Crucifixus verè, volutariè complacens, nò imaginariè, neq; fallaciter mortuus est, sed verè, & sepultus est, & resurrexit à mortuis.

2. *Narratio ærumnarum, sarcasmodum hostium
& cruciatuum Christi, pendentis
in cruce.*

Sequitur narratio ærumnarum, irrisionū hostium & dolorū Christi pendentis in cruce. Fuerunt autem triplices ærumnæ & passionēs Christi.

1. Tentatio de abiectiōe à Deo, cum qua luctans suprā dixit: Deus meus, deus meus, quare me dereliquisti?

2. Sarcasmi amarulēti & hostiles, ac blasphemix Iudæorum.

3. Dolores & cruciatus, quos attulerunt Christo lacerationes corporis & membrorum in domo Pilati, & in cruce, &c.

*Sarcasmi, & voces blasphemia, & ὠδὴ χαιρηνανίας
& χαρισμοὶ Pontificum, Phariseorum,
Scribarum & totius populi, stantium
apud crucem Christi.*

VII. *Omnes videntes me (pendentem in cruce, & in tota passione) deriserunt me, aperuerunt labia, & mouerunt caput.*

VIII. *Cōqueratur Domino, eripiat eum, saluum faciat eum, quoniā beneplacitum est ei (Domino) in eo (Christo.)*

Omnes] Synecdoche, pro multi, seu maxima & præstantior pars populi, pontifices, Pharisei, Scribæ: Nam excipiuntur ipsi Discipuli, Maria mater Iesu, & cæteræ mulieres sanctæ stantes iuxta crucem, Nicodemus & alij, qui non cōsenserunt in mortem Christi.

Aperuerunt labia] ad dicendum conuitia & probra in me, & blasphemias.

Mouerunt caput] præ contēptu & indignatione gaudentes de malis meis.

Cōqueratur Domino] .i. deuoluat, scilicet

curam suam vel orationem, vel res suas omnes, ab ipso solo pendens.

Quoniam beneplacitū est] .i. quia, ut ipse ait, deus Pater ipsum diligit, eiusq; doctrinam approbat. quasi dicat: minimè eum diligit Deus, cū ita deserat eum pendentem in cruce. Verba blasphemiarum, quæ omnino conueniunt cum his quæ Euangelistæ recitant in historia passionis: Et stabat populus spectans, qui autem præteribant, conuicia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicentes: Vah qui demoliris templum, & in tribus diebus illud extruis, serua te ipsum, si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudētes inter sese cum scribis & senioribus, & populo dicebant: Aseruis & senioribus, & populo non potest. Si hos seruauit, seipsum seruare non potest. Si hic est ille Christus rex Israël, ille Dei electus, seruet seipsum, descendatque nunc de cruce, ut videamus & credamus ei: confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum. Taliū sarcasmodū, ὠδὴ χαιρηνανίας, & blasphemiarum in Christū filium Dei, & veros ac pios doctores, omnibus ætatibus, autor primus fuit & est diabolus, insatiabili odio ardens contra filium Dei, actores autē, seu organa ipsi Pontifices fuerunt, & sunt eorum satellites. Sustinuit autem hæc filius Dei ideò, ut in nobis sanctificaret similes blasphemias, & conuicia, & daret exemplum nobis, ne regeramus maledicta, sed patiēter feramus ea exemplo filij Dei, qui, ut dicitur i. Petri 2. cū maledictis incesceretur, non regeffit maledicta, cū malis afficeretur non minabatur, sed tradidit vindictam ei, qui rectè iudicat.

3. *Consolatio & petitio auxilij, sumpta à
prioribus beneficijs data & conseruata vite.*

Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea, ab ubervis matris mee.

In te proiectus sum ex utero matris mee, Deus meus es tu.

Consolatur se Christus pendens in cruce, & confirmat fidem suam de futura liberatione à prioribus beneficijs data & conseruata mirabiliter, inde à prima sui in lucem editione, & infantia. Estque argumentum sumptum à prouidentia Dei, hoc est, cura eius & solitudine erga pios. Nam manum genus, & præcipuè erga pios. Nam sic argumentatur: Me in utero materno formasti, cū non essem, & in lucem produxisti, & aluisti, preparato in ubervis matris

matris lacte, atque ad hunc usque diem conseruasti. Ergo etiam nunc me serua, & libera Deus meus, id est, conditor meus, conseruator & sustentator in tota vita. Ergo nec iam deferēs me.

XI. *Ne discefferis à me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adiuuet.*

Repetitio petitionis, cui querelas & consolationes intermiscet, tanquam vltimum praesidium, atque sacram, ut vocant, anchoram, in omnibus tentationibus, & periculis, sicut inquit Salomon: Nomen Domini turris fortissima est, ad eam confugit iugmentis, priore sumpto ab obiecto, praesenti scilicet tribulatione & periculo. quasi dicat: Adsis mihi commotus magnitudine calamitatum, quia tribulatio proxima est. Altera à persona Dei, Nemo est praeter te verum, qui me adiuuare possit, in his meis ærumnis, easque lenire & mitigare. Ergo tu mihi subueni, adductus veritate tuarum promissionum.

4. Congeries miserationum & afflictionum corporalium in crucifixione.

Describit nunc magnitudinem, ferociam, potentiam & immanitatem hostium suorum, quos vitulos, boues pingues & leones rugientes & rapientes vocat, propter rabie & lauitiam, quam in filium Dei exercuerunt, tempore passionis, & praecipue in crucifixione, Pontifices, Pharisei, Scribae & Seniores populi. Estque haec explicatio generalis praecedentis propositionis: Quoniam afflictio proxima est.

XII. *Circumdederunt me boues (vituli) multi, tauri pingues obsederunt me.*

XIII. *Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens.*

1. Vituli, sunt adolescentes, iuuenes & pueri petulantes, instar vitulorum pinguium.
2. Tauri sunt Pontifices, Scribae & Pharisei, qui praetextu ministerij sacrificiorum, tyrannicam potestatem ad se rapuerunt, & exercuerunt in Christum & Apostolos eius.
3. Leo, sunt magistratus & seniores populi. Rugientem vocat ferocem, cum incitatur fame, in qua tantos clamores & rugitus

edit, ut etiam reliqui animantes perterrefiant.

Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea: Factum est cor meum tanquam cera liquefscens, in medio ventris mei.

Aruit tanquam testa virtus mea, & lingua mea adhesit faucibus meis, & in puluerem mortis deduxisti me.

Amplificatio est dolorum & cruciatuum ab effectibus eorum, quod tanti fuerint, ut totius corporis virtus, id est, humor & succus vitalis deflueret, & exiccatus sit, atque cor ipsum tanquam cera liquefscens distillauerit.

Sicut aqua effusus sum] id est, abiectus sum, & contemptus, sicut aqua immunda & putrida effundi solet foras. Ita Psalm. 39. dicitur: Effuderunt sanguinem eorum, sicut aquam in circuitu Ierusalem. Gen. 49. dicitur: Effusus est sicut aqua, hoc est, factus abiectus & contemptus.

Dispersa sunt ossa] id est, distracta & distenta in crucifixione, ita ut omnia ossa & nervi in toto corpore conspecti sint, sicut postea inquit: Dinumerauerunt omnia ossa mea.

Tanquam cera liquefscens] id est, defluens ad ignem seu solem liquefacta.

Virtus mea] hoc est, succus, seu vigor vitalis, in toto corpore exiccatus est, ut factum sit corpus, tanquam testa excocta igne.

Et lingua adhesit faucibus] Prae nimia siccitate faucium loqui non potui, etsi supra vires humanas in cruce clamauerit: Deus meus, Deus &c. Item cum clamore spiritum emisit.

In puluerem deduxisti] hoc est, terram sepulchri, vel in ipsum sepulchrum. Triste, inquit Victorinus, pathos est, quasi dicat: Pater aeternus non fuit contentus languore resolutionis mei corporis, ossium dissipatione, cordis fluxu, & faucium externa siccitate, sed etiam mori voluit & sepeliri.

Quod quaeritur vocem sibi adherere faucibus, significat earum extremam siccitatem, & sitim, quam sentiunt omnes homines instante morte, sanguine recurrente ad cor eius fontem, ut sit in magnis pauperibus, ideo morituri sitiunt, & rigationem

appetunt, sicut Christus clamat in cruce, sitio: quod non solum de spiritali sitis desiderio, salutis & restitutionis humani generis, sed etiam de naturali siti rectè intelligitur.

XVI. *Quoniam circūdederunt me canes, consilium malignantium obsedit me, foderūt manus meas & pedes meos.*

Sicut antea comparauit Pontifices, & ceteros hostes vitulis petulantibus, & tauris pinguibus, qui in quosuis impetum faciūt: Ita nunc eosdem comparat canibus furiosis, sicut in titulo Christus comparatur ceruæ ægitatæ à canibus.

Malignantium] id est, malignè agentium, ex inuidia scilicet dolentium suam impietatem taxari, & impediri commoda, honores & voluptates.

Foderunt manus meas] Sicut Thomas vulnera in manibus & pedibus, item in latere videre expetit, & Christus ea ipsi ostēdit, inquit, Ioan. 20. Ecce manus meas & pedes meos, & noli esse incredulus.

XVII. *Dinumerauerunt omnia ossa mea, ipsi verò considerauerunt & inspexerunt me.*

Aliter: Dinumerabo ego, Christus scilicet, sic suprà dixit: Dispersa sunt omnia ossa mea. *Considerauerunt & inspexerunt me.* Primò cum contemptu: deinde cum lætitia capientes voluptatem ex meo supplicio & meritis, sicut naturæ malignæ & obsessæ à diabolis bonorum calamitate latantur, sicut ipse diabolus ὁ ἡχαρηναιος, id est, gaudens de aliorum miseria, contra omnium sanctorum naturam, qui etiam quamuis sceleratorum supplicijs commouentur misericordia. Lutherus vertit: Sie sehen ihre lust an mir / Sie hören jr misethen an mir.

XVIII. *Dimiserūt sibi vestimēta mea, & super vestem meam miserunt sortem.*

Hæc ita gesta esse testatur historia passionis, in qua Euangelistæ hæc verba ipsa Prophetæ accommodarunt ad historiam.

DOCTRINAE.

In passione & crucifixione filij Dei, quatuor considerentur.

I. Ineffabilis & horrenda ira Dei aduersus peccata, quam nulla creatura placare potuit, sed necesse fuit filium Dei fieri deprecatorem inter offensum patrem & hominem lapsum.

2. Immensa Dei patris misericordia, recipientis humanum genus in gratiam per & propter intercessionem filij Dei, in arcano decreto diuinitatis, de humana redemptione, à peccato, morte æterna, & potestate diaboli, in quo decreto facta est promissio, & edita ab ipso filio Dei, ad primos parentes: Semen mulieris conteret caput serpentis. i. deuiabit regnum diaboli, abolito peccato, & restituta noua iustitia, & vita æterna. Genes. 3.

3. Inenarrabilis amor filij Dei erga perditum humanum genus, quo motus, factus est pro ipso deprecator apud patrem, & obtulit se ad pœnas sustinendas pro nobis, easque horrendas & intolerabiles creaturis pertulit in assumpta humana natura, ut hoc modo iustitiæ Dei satisfaceret, quæ compensationem seu λύτρον requirebat, pro inobedientia & peccatis, iuxta immotam normam iustitiæ Dei: Omnis creatura rationalis obligatur, vel ad obediētiā creatoris, vel ad pœnam.

4. Cogitanda est applicatio beneficii, & fructus passionis Domini nostri Iesu Christi, ad nos, quæ sit fide, iuxta illud Ioann. 3. Sicut Moses exaltauit serpētem in deserto, ita & oportet exaltari filium hominis, ut omnis qui credit in eum, habeat vitam æternam.

Tu autem Domine, ne elonge ris fortitudo mea, ad defensionem meam festina.

Erue à framea animā meam, & de manu canis unicā meam.

Salua me ex ore leonis, et à cornibus unicornum humilitatem meam.

Repetit precationem filius Dei pendens in cruce, ac sentiens horrendos dolores & cruciatus, ac petens ut ex illis tandem liberetur.

Ne elongeris] scilicet à me. i. ne longè absis, ne differ diutius auxiliū. *Fortitudo mea*] hoc est, qui me liberas. *Festina*] i. celeriter me libera, & defende, priusquam totus inteream. *A framea*] id est, gladio, seu hasta, qualis illa lancea fuit, qua vnus militum, ut recitant Euangelistæ, latus Christi aperuit. Est autem framea vocabulum Germanicum, significans idem quod hasta, ut testatur Tacitus, scribens de Germanis: Rari gladijs, aut maioribus lanceis vtuntur, hastas vel ipsorum vocabulo, frameas gerunt, angu-

angusto & breui ferro. Vtitur Iuuenalis Satyr. 13.

Animam meam] id est, vitam. *De manu*] .i. vi, potestate, & violentia.

Canis] singulare est, pro plurali canum, sicut antea dixit: Quoniam circudederunt me canes.

Vnicam meam] id est, animam meam, quæ vnica est, id est, sola & deserta ab omni humano auxilio, vel, quæ, vt Hebræi scribunt, vnica & sola habitat in corpore, tanquàm in domicilio & ergastulo. Lutherus vertit: *Meum ensame*.

Ex ore leonis] .i. hostium immanium & ferocious, sicut antea dixit: Aperuerunt super me os suum, sicut leo rugiens.

A cornibus] .i. impugnationibus.

Vnicornium] id est, animalium, quæ vnicū cornu in capite gerunt, quo feriunt. Sunt autē vnicornes, Græcè monocerotes, feræ, vt vocat Plinius libro 8. cap. 21. asperrimæ, immanes, & indomiti, quibus comparat hostes suos Iudæos, qui nullis ratiōibus doctri-
que deduci ad humanitatē beneficijs, vt doctri-
nam Christi & Apostolorum reciperēt.

Humilitatem meam] id est, abiectionem & contemptum. .i. me abiectum, cōtemptum & humiliatum.

s. Pars Psalmi, de propagatione Euangelij, per totum orbem terrarum, per ipsum filium Dei, resuscitatum à morte, & vocem Apostolorum.

Haftenus propheta Dauid descripsit tentationem Christi, de abiectione à Deo, dolores animi, & cruciatus corporis, quos sensit horredos & intolerabiles omnibus creaturis, propter nos pendēs in cruce, λύτρον, soluens. Iam recitat professionem gratitudinis Christi liberati ex morte, pro beneficio liberationis in celebrando Patris nomine, & propagando Euangelio per Apostolos in vniuerso mundo, vt æternus Pater & ipse in humano genere rectè agnoscatur & celebretur, inquit:

Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesie laudabo te.

Narrabo] .i. prædicabo, immediate præsens & efficax per vocem Euangelij publicè & priuatim in cordibus docētium, & assentientium Euāgelio, & mediātè per Apostolos & veros doctores, quos subindè excitabo in Ecclesia, & conseruabo per ipsos ministerium Euangelij vsque ad finem mundi, ad Ephes. 4.

Nomen tuum] .i. misericordiam, bonitatem & veritatem, quibus motus æternus Deus, recepit humanum genus in gratiam, per filium intercedentem pro lapso homine, & sustinentem pœnas, iuxta arcanū decretum diuinitatis.

Fratribus meis] primò apostolis, inter quos Christus resuscitatus à morte, dies quadraginta familiariter versatus est, loquens eis de regno Dei, Actor. 1. Ita & ipse Christus Apostolos ac Discipulos suos vocat Ioan. 20. fratres, inquit ad Mariam: Sed vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendō ad patrem meum, & ad patrem vestrum, & ad Deum meum, & Deum vestrum. Ita & omnes credentes in Christum, sunt fratres eius, quæ summa est consolatio nostra & dignitas. Nam appellatione fratrum omnia beneficia Christi, & æterna bona Dei patris nobis donantur, tanquàm filijs Dei & cohæredibus Christi, sicut inquit Paulus ad Rom. 8. Quod si filij, igitur & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.

In medio Ecclesie] .i. cœtu visibili hominū amplectentium Euangelium & legitimum & integrum vsum Sacramentorū, & adiungentium se voluntate & professione doctrinæ incorruptæ, veris mēbris Ecclesie, quocunque loco terrarum collectis per vocem Euangelij.

Qui timetis Dominum laudate eum, vniuersum semen Iacob glorificate eum, Timeat eū omne semen Israël.

Mutatio est personæ vsitata Hebræis. Dixit de sua gratitudine erga patrem, in colligenda per vocem Euangelij Ecclesia, & cōseruanda in mundo, à quo ipse & pater verè agnoscatur & celebret. Iam hortatur ipsam Ecclesiam ad veros cultus Dei, agnitionem eius & timorē, fiduciam & dilectionē, quæ omnia voce timoris comprehenduntur.

Vniuersum semen Iacob] Ita vocat Apostolos & cæteros Iudæos omnes, assentientes voci Euangelij, qui genus suū ducunt ex Patriarcha Iacob, sicut semen Israël eosdem vocat, sequēti versiculo, de Gentibus postea dicit.

Quoniam non spreuit neq; despectit afflictionem pauperis, Nec auertit faciem suā ab eo, & cum clamaret ad eum, exaudiuit.

Aetiologia gratitudinis suæ, & adhortationis ad Ecclesiam, collectam ex Iudæis, sumpta

sumpta à liberatione sua, ex tentationibus, dolore & cruciatibus.

Pauperem se vocat, hoc est, desertum & destitutum omni humano auxilio & consolatione.

Non auertit faciem] .i. non me contempsit. Auertere enim faciem, est gestus contemptis, & deferentis aliquem in periculis.

Exaudiuit] .i. exaudiendo liberauit. Sicut autem Deus pater exaudiuit & liberauit filium: Ita omnes in filium credentes & inuocantes, ipsius agnitione & fiducia, Deus pater exaudit & liberat, sicut inquit ipse filius, Ioan. 14. Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

6. De vocatione Gentium ad cognitionem veri Dei & mediatoris, per vocem Euangelij in vniuerso mundo.

XXV.

De te laus mea in Ecclesia magna, vota mea reddam in conspectu timentium eum.

Ecclesia significat congregationem populi conuocati à magistratu ad audiendas conciones & legis promulgationem. Dixit autem antea de Ecclesia colligenda per vocem Euangelij, qua ipse Christus immediate præsens est & efficax, ex Iudæis: iam concionatur de Ecclesia colligenda ex Gentibus, vt accédatur in illis rursus extincta promissio de mediatore, Genes. 22. In semine tuo benedicentur omnes Gentes. Magnam autem vocat Ecclesiam Gentium, respectu reliquorum seu paucorum, quos ex Iudæis quasi excerpfit, præstatiore & maiore parte populi repugnante filio Dei, & persequente Apostolos.

De te laus mea] .i. celebrabo te æternū patrem meum. *Vota mea reddam*] .i. præstabo cultus prioris Tabulæ, qui sunt timor Dei, fides, dilectio, inuocatio, gratiarum actio, prædicatio & confessio nominis diuini, ad quos cultus præstandos Deo omnes obligamur. Ita Psal. 116. inquit Propheta: Vota mea reddam in conspectu populi tui.

7. De efficacia Euangelij.

XXVI.

Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum, viuet cor eorum in seculum seculi.

Dixit de propagando Euangelio per totum terrarum orbem inter Gentes, iam addit de effectu seu efficacia Euangelij in cordibus audientium & amplectentium, lætitia

scilicet & consolatione in terroribus iræ Dei, mortis & æternæ damnationis. Est igitur doctrina Euangelij non inanis fabula, sicut vocauit Paulus Tertius, quales sunt Aescopica, aut inanis sonus, sed potentia Dei ad salutem omni credenti. Rom. 1. verè consolans & viuificans mentes noua lætitia, luce, & vita æterna.

Edent pauperes] id est, consequentur verā lucem, seu notitiam Dei, & sentiēt lætitiā in pauoribus & alijs ærumnis. Nam pauperes primū vocat Gentes destitutas verā notitiā Dei, & oblitās promissionū de mercedē & miseriam, nihil habentes in se, quod fidere possint coram Deo. Item de quibus inquit Christus Matthæi 5. Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum celorum. Beati qui sitiunt & esuriunt iustitiam, quoniam illi saturabuntur.

Viuet cor eorum in seculum seculi] hoc est, sentiēt in hac vita nouam lucem, lætitiā & consolationem de placato Deo & remisissis peccatis, & post hanc vitam consequentur lætitiā, & vitam æternam in dulcissima consuetudine Dei, intuentes ipsum coram, & perfruentes eius beatitudine & lætitia.

Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terre, & adorabunt in conspectu eius vniuersæ familie Gentium.

Redit ad prædictionē de vocatione Gentium, conuertendarum ad verum & æternum Deum per vocem Euangelij, & ad cognitionem promissionis de mediatore, in quo benedicendæ erant omnes Gentes, quam oblitæ erant colentes idola & creaturas. De tribus autem monēt vocatio Gentium. 1. De magnitudine misericordie Dei, colligentis sibi Ecclesiam æternam ex Gentibus idolatris & pollutis tetrilibidinis, & alijs sceleribus. 2. De gratuita & vniuersali promissione gratiæ. 3. De abrogatione legis. Mōi ceremonialis, sine qua vocantur & recipiuntur Gentes. Est autem Synecdoche, qua omnes conuertentes dicit, pro multis, inter Gentes, assentientibus Euangelio, non repugnantibus cognitionem veri Dei, & promissionis de Messia promisso, & nunc exhibito, quam amiserunt colentes idola.

Quoniam Domini est regnū, & ipse dominabitur Gentium.

Ratio

Ratio est sumpta ab omnipotentia Dei, & regno Messie vniversali inter omnes gentes. Ergo omnibus gentibus annūciabitur Euangelium, & hæredes regni Dei & vite æternæ fient omnes assentientes doctrinæ Euangelij. Et monet locus Ecclesiam non esse alligatam ad certum populum, vt Iudeos, aut certum locum & politiam, sed dispersam per vniversum mūdum. Ita inquit Paulus ad Rom. 3. ostendens Deum non solum Iudæos recipere, & agnoscere eos potum Deum tantum, an non & Gentium? certe & Gentium, quādoquidem vnus est, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium, id est, Gentes incircūcisas, per fidem.

Qui miseram vitā agunt] Ex Hebræo ad verbum, qui animā suam non viuificant. Estq; vt annotat Vatabal. mutatio numeri, pro, qui viuificauerunt. i. qui non conseruaerunt vitā suam, sed amiserunt propter confessionem Christi, eiusque Euangelij. Sunt qui de Christo intelligunt, hoc sensu. Et si, scilicet Christus, turpissima morte interfectus est, tamen Gentes ipsum agnoscent & adorabunt regē, non offensæ ignominiosa eius morte & contemptu.

Et semen eius seruiet ipsi, de XXX.
Domino annuntiabitur de generatione in generationem.

Venient & annuntiabunt in XXXI.
sticiam eius populo, qui nascetur, quoniam fecit.

Epilogus est Psalmi, quo primū affirmat regnum Christi, seu Ecclesiam mansuram perpetuū, collectam ex Iudæis & gentibus, per vocem Apostolorum & successorū. Deinde ostendit, quæ propriæ & conuenientes sint actiones doctorum ecclesiæ, scilicet seruire domino Messie, annūciando ipsius beneficia, prædicando & celebrando iusticiam eius. i. bonitatem & misericordiam in mittendo filio.

Semen] id est, ecclesia, quæ ex spiritali semine. i. verbo Dei, generabitur, & colligetur immediatē per filium Dei, & mediātē per Apostolos, eorumq; successores.

De domino] hoc est, de beneficijs Domini, id est, Messie, & eius meritis.

De generatione in generationem] .i. ad omnē posteritatem vsq; ad finem mundi.

Venient] hoc est, ipsi Apostoli, eorumq; successores.

Iusticiam] .i. bonitatem ac obedientiam erga legem integram, qua iusti sumus & reputamur coram Deo, nō nostra iusticia, seu obedientia legis, quæ immunda est, & imperfecta. *Populo qui nascetur*] id est, Ecclesiæ quæ colligetur per vocem Euangelij inter gentes, propagabitur & conseruabitur vsq; ad finem mundi.

Quoniam fecit] .i. ipse Dominus. i. Messias sua passione & morte, meruit iusticiam, & salutem Ecclesiæ, motus gratuita sua misericordia & bonitate, non nostris meritis, & instituit ministerium Euangelij, illud conseruat in humano genere, estq; ipse presens & efficax in eo, viuificans & regenerans mentes ad vitam æternam, accensa in eis vera luce, sapientia, donata gloria & latitia æterna.

Aliter

XXIX. *Manducabunt & adorabunt omnes pingues terra in conspectu eius, Omnes qui iacent in puluere, & miseram vitam viuunt.*

Vaticinium de cōuersione ad Deum inter gentes, regum & potentum, quos pingues terra vocat: & pauperum, & contemptorum, quos vocat iacentes in puluere, & viuentes vitam miseram & ærumnosam.

Manducabunt] id est, consolationem sentient, esurientes & sitientes iusticiā, in præsentī & futura vita fruētur æterna latitia in dulcissima consuetudine Dei.

Adorabunt] .i. agnoscent, & celebrabunt Messiam suum dominum & redemptorē.

Omnes] .i. multi, seu multitudo ingens.

Pingues terra] id est, diuites, opulenti, reges, principes, de quibus dicitur Psalm. 71. Reges maris, & insulæ munera afferēt. Item Esaiæ 49. Erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ, vultu in terra demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum linsent. Lutherus vertit: Die reichen vnd groſſen / die im staub ligen / vnd die armen vnd geringen / die vbel vnd fāmmeelich leben / oder zum todt bereit sind: Alle sollen sie Christum anbetten.

Qui iacent in puluere] id est, pauperes, contempti & abiecti coram mūdo. Descriptio est Ecclesiæ ærumnosæ, inopis & cōtemptæ in hac vita omnibus ætatibus. Sicut Paulus 1. Corin. 1. inquit: Non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi, e-
clīnabunt, quod sumptum est à gestu adorantium prono capite, illos, quos agnoscimus reges & dominos nostros. Iacentes in puluere, ex Hebræo intelliguntur mortui, descendentes in sepulchrum, & redacti in puluerem.

Aliter: Quem fecit populum. i. ecclesiam, eligens eam ab æterno in filio, vocans per vocem Euangelij, iustificans per fidem, intuentem & apprehendentem filium Dei, eiusque merita, & glorificans, reddita vita & lætitia æterna, sicut ad Romanos 8. dicitur.

DOCTRINAE.

1. De resurrectione Christi, eiusque fructu & efficacia, victoria scilicet eius, contra peccatum, mortem, & tyrannidem diaboli, & infernum, quæ omnia Christus resurgens è morte deuicit & aboleuit, iuxta promissionem Genes. 3. Semen mulieris conteret caput serpentis.

2. De præsentia & efficacia Christi, in ministerio Euangelij, quod ipse restituit, conseruat & protegit, & est immediatè efficax in docetibus & discentibus, confirmans eos, & dicens consolationem in cordibus, sicut ipse inquit Esa. 52. Ecce ego ipse qui loquor adsum. Et Matt. 28. Ero vobiscum vsque ad consummationem seculi.

3. De regno Christi. i. Ecclesia, colligenda & propaganda per vniuersum orbem terrarum, vsque ad consummationem mundi, sicut Psalm. 72. dicitur: Dominabitur à mari vsque ad mare. Item, Timebunt te quamdiu sol & luna erunt, in generatione ad generationem, hoc est, quamdiu homines generabuntur, & erunt in mundo.

PSALMVS XXIII.

Versus 6.

ARGVMENTVM.

Agit propheta Dauid in hoc Psalmo, & eius exemplo tota Ecclesia, & quilibet Christianus fidelis omnibus temporibus, gratias Deo, pro paterna & assidua in omnibus periculis corporis & animæ, defensione, sustentatione vitæ & gubernatione, sumptis duabus dulcissimis similitudinibus: priore à bono & fidei pastore, cui Deum patrem & ipsius filium promissum redemptorem, & nunc exhibitum Dominum, & seruatores nostrum Iesum Christum comparat: & ouicula, cui Propheta seipsum, ecclesiam, & quilibet pium, propter infirmitatem confert. Altera à conuiuio delicato & hilari, cui verbum Dei & consolationes eius confert, & conuiuia inuitato & fruente optimis & dulcissimis epulis. Confirmat igitur Psalmus doctrinam & consolationem dulcissimam de presenti Dei in ecclesia defensione, nutritione, gubernatione & sustentatione in omnibus periculis & æumnis, corporalibus & spiritualibus, quibus subiecta est tota ecclesia, & quilibet pius, omnibus temporibus. Partes igitur sunt tres. 1. Imago seu pictura de pastore & ouicula. 2. de conuiuio. 3. Psalmi conclusio.

1. Pictura de pastore & ouicula.

Dominus pastor meus, nihil mihi deerit.

In loco pascuæ me collocauit, II. super aquam refectionis deduxit me.

Animam meam recreauit, de-III. duxit me super semitas iustitiæ, propter nomen suum.

Eobanus.

Nulla petendarum mihi deerit copia rerum,
Pascit, vt innocuas, me Deus, inter oues.

Propositio est gratiarum actionis, qua beneficium nutritionis, defensionis, & gubernationis diuine celebrat. Ago gratias Deo, quod me, vt pastor bonus & fidelis, gregem suum pascit, potat, defendit, sanat vulnera mea, & corporis & animæ. Estque hæc prior imago, seu similitudo, sumpta à pastore & grege, in qua Deum comparat pastori, Ecclesiam & omnes pios gregi, propter imbecillitatem & impotentiam se defendendi, contra diabolum & alios hostes. Sunt autem tria officia propria pastoris, quæ & ipse Deus gerit in ecclesia.

1. Ducere gregem in pascua, & potari aqua salubri.

2. Regere & defendere gregem aduersus luporum rabiem.

3. Sanare morbos ægrotantium, quæ omnia Deus eiusque filius dominus noster Iesus Christus in ecclesia efficit. Nam primus pascit & potat nos doctrina Euangelij. Secundò, regit, defendit & conseruat ecclesiam, & singulos pios, & sanat vulnera nostra, mittens nobis peccata, & tolerans infirmitates.

Dominus est pastor meus. i. Me tanquam pastor bonus & fidelis, pascit & potat, regit, defendit, & sanat imbecillum & errantem. Ita sæpe in Scriptura deus & filius eius se pastori comparant, vt Esaia 46. Sicut pastor gregem suum pascet eos, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu leuabit foetus, ipse portabit. Et Ierem 23. dicitur: Ego pascam oues meas, & ego eas accumbere faciam. Et Ioann 10. inquit Christus: Ego sum pastor bonus, qui pono animam meam pro ouibus.

Nihil deerit. Consequens est, Deus pastor meus sustentat & nutrit me. Ergo nihil mihi deerit, neque in vitæ corporalis nutritione & sustentatione, neque ad consequendam vitam æternam.

Nam

*Nam et si ambulauero in val-
le vmbre mortis, non timebo ma-
la, quoniam tu mecum es. Virga
tua & baculus tuus ipsa me con-
solata sunt.*

*Sive per obscuras vmbres loca condita valles
Semita sit pedibus consocienda meis :
Non metuum, quia te duce, nulla pericla nocebunt,
Me baculi seruat virga timenda tui.*

Ratio seu consequens, qua confirmatus
Propheta, & exemplo eius quilibet pius ho-
mo, de presentia Dei, & defensione in omni-
bus periculis, quamuis magnis, tui corporis
tui animae, ardenti spiritu addet: Etiam si me
circumstet omnes diaboli, & infernus pateat,
vt me deuoret, & in morte retineat, tamen
non timebo, quia Deus mecum est, hoc est,
me defendit contra omnes hostes, qui in-
gens motus est fidei, nunc in sanctis arden-
tior, nunc languidior, quod exempla testat-
ur, & docet experientia. *In valle vmbre mor-
tis* hoc est, in certo & presenti periculo
mortis, vt nihil nisi species & imago mor-
tis versetur mihi ante oculos, & certa dam-
natio. *Quia tu mecum es* Ratio securitatis
a Domini presentia & defensione. Sic in-
quit Apostolus ad Roma. 8. Si Deus pro
nobis, quis contra nos? Virgam vocat ver-
bum Dei, quae gubernat nos & regit, ne ab-
erremus a recta via, id est, vita placente
Deo: Baculum verò potentiam Dei, qua
defendit nos contra hostes, Diabolum & ty-
rannos, sicut pastor virga regit oves, & ba-
culo defendit contra luporum impetum. Dici-
tur & baculus verbum Dei, & consolatio-
nes, quatenus nos ijs sustentamus in af-
flictionibus, cruce & terroribus peccati,
mortis & irae Dei, ne illis succumbamus &
pereamus.

SECUNDA PARS PSALMI, PI-
ctura seu imago Conuiuij.

*V. Parasti in conspectu meo men-
sam aduersus eos, qui tribulant
me. Impinguasti oleo caput meum,
& calix meus inebrians est.*

Secunda pars est pictura seu imago, in
qua Deum confert hospiti liberali, Ec-
clesiam eiusque membra, hoc est, omnes
pios, conuiuiis. Nam sicut hospes liberalis

conuiuias epulis delicatis, & vino bono ci-
bat & potat, & oleo seu balsamo fragranti
recreat, infundens capiti: Ita Deus Ecclesiā
suam & pios alit, fouet & recreat, primum
dans eis vitæ corporalis necessaria, cibum
& potum, sicut inquit Paulus: Deus dat no-
bis affatim omnia ad fruendum. Deinde
pascit, fouet & recreat animas nostras pro-
missionibus diuinis & Spiritu sancto, qui
balsamo comparatur, sicut verbum & sa-
cramenta mensæ & calici.

In conspectu meo ante me, vt semper sit pa-
rata & apposita mensa, quotiescunq; edere
& bibere, meq; recreare volo.

Mensa id est, verbum Dei & sacramenta,
in quibus dulcissimæ epulæ appositæ sunt,
promissiones & conseruationes, & horum
exempla.

Qui tribulant hostes spirituales, vt pecca-
tum, diabolus, metus mortis: & corpora-
les, vt inopia, morbi.

Oleo id est, balsamo fragranti & suauī,
hoc est, spiritu sancto.

Caput meum id est, mentem meam. *Ca-
lix inebrians* id est, plenus consolationibus,
qui quasi ebrium me reddit, et meipsum
oblitum & absorptum lætitia inenarrabili,
propter spem præmiorum vitæ æternæ, sicut
Martyres quasi ebrij & sui ipsorum obliti,
nihil cruciatuum & dolorum senserunt,
tyrannis etiā illudentes, & in tormentis hi-
lares, vt Laurentius, Agnes, Apollonia &
similes. Ita Apostoli Actor. 2. donati Spiritu
sancto visi sunt ebrij, & Actorum quinto,
gaudent, quod digni habiti sunt, pro no-
mine Christi, contumelia affici.

3. Conclusio Psalmi.

*Et bonitas & misericordia sub VI.
sequentur me omnibus diebus vi-
tae meae. Et habitabo in domo do-
mini in longitudine dierum.*

*Quia tua me clemens pietas & cura sequentur,
Donec in hoc aliquis corpore sanguis erit.*

Conclusio seu consequens est Psalmi,
qui hoc enthymemate continetur in pri-
mo versu: Deus est pastor meus. Ergo ni-
hil mihi deerit. Et in hoc ultimo: Deus me
pascit vt hospes conuiuias delicatis epulis.
Ergo bonitas & misericordia subsequen-
tur me.

Et habitabo in domo Domini Bonitas, qua
motus mihi omnia bona confert & præ-
H

sentis vitæ & futuræ. Misericordia, qua afficitur meis malis, & condonat peccata & infirmitates.

Habitabo in domo] id est, in Ecclesia, cuius membrum sum, & in vita æterna, quæ domicilium & sedes non manu factum, sed à Domino. 2. Corinth. 5. Atque hæc beneficia Deus confert nobis, non propter merita aut iustitiam nostram, sed mera sua bonitate & misericordia motus propter filium, in quem credimus. *In longitudinem dierum*] in æternum seu perpetuum.

DOCTRINA.

1. Monet Psalmus nutritionem, defensionem & gubernationem Ecclesiæ esse beneficia Dei, quæ vult omnes agnoscere, & pro illis Deo agere gratias.
2. Causa horum beneficiorum finalis est agnitio & celebratio nominis Dei, hoc est, bonitatis, misericordiæ & præsentis eius in humano genere, & præcipue in Ecclesia, sicut inquit: Deduxit me super semitas iustitiæ propter nomen suum, scilicet agnoscendum, innocandum, & celebrandum. Item ut discamus ipsius doctrinam cœlestem, eamque tradamus alijs, ut iuuentus recte instituat, ut multi agnoscant Deum & salui fiant, sicut inquit: Inhabitabo in domo Domini, hoc est, Ecclesia, ut populus & iuuentus recte instituantur: propter quem finem præliatus est Dauid, ut parta victoria & ipse discat doctrinam cœlestem, & alios doceat, non ut voluptatibus indulgeat.
3. Hæc beneficia dantur gratuito, non propter nostra merita, sicut inquit: Hæc facis propter nomen tuum, id est, alis, defendis & gubernas me.
4. Confutantur hoc Psalmo Epicurei, qui affirmant omnia fieri casu. & Ecclesiam non esse Deo curæ, sed omnia fieri temere, contra quos inquit Propheta, Ecclesiam pasci, defendi & gubernari à Deo, tanquam à pastore fidei ouiculæ pascuntur, defenduntur, reguntur & sanantur, & hospes liberalis conuiuas excipit opiparis & delicatis epulis.

OBJECTIO.

Deus peccatores & indignos non exaudit, non nutrit, defendit & gubernat.

Ego sum peccator, & indignus beneficijs Dei.

Ergo Deus non exaudit me, non alet, non defendet & gubernabit.

RESPONSIO.

Respondeo primum ex doctrina Euan-

gelij, quod affert omnibus remissionem peccatorum; propter filium Dei gratis, sine respectu nostræ dignitatis & meritorum agnoscantibus peccata, & confugientibus ad mediatorem, iuxta illud ad Romanos octauo: Nulla est condemnatio his, qui in-fiti sunt Christo Iesu, qui non iuxta carnem versantur, sed iuxta spiritum. Deinde Deus dat hæc bona Ecclesiæ, non propter sanctitatem, sed propter suum nomen, hoc est, ut ipse recte agnoscatur & celebretur in humano genere, ideo conseruat humanum genus, politias, imperia, leges, disciplinam & institutionem iuuentutis, Doctores, discipulos, docentes doctrinam cœlestem, & artes viles vitæ.

PSALMVS XXIII.

Vers. 11.

Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Psalms est prophetia de regno Christi seu Ecclesia colligenda per vocem Evangelij in toto orbe terrarum. Partes sunt tres:

1. Prima est descriptio potentis regis Dei patris, eiusque filij conditoris terræ, ac regum omnium: & loci, in quo colligetur Ecclesia, videlicet in toto mundo.
2. Est descriptio Ecclesiæ, qualis sit & quibus notis & fructibus fides agnoscatur & discernatur ab alijs cœtibus non agnoscendis & colentibus æternum Deum notitia & inuocatione mediatoris filij promissi & iam exhibiti.
3. Est exhortatio ad reges, principes & magistratus in toto humano genere ad cognoscendum & amplectendum doctrinam Evangelij, & recipiendum regem gloriæ Christi, & ad propagandam eius doctrinam in regnis & ciuitatibus, ut ipse rex Deus pater & Dominus noster Iesus Christus recte agnoscatur, inuocetur, & celebretur, sicut & Psalm. 2. inquit: Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore: osculamini filium, ne quando irascatur Dominus, & pereatis in via.

1. Descriptio Regis & loci, in quo colligetur regnum Messie seu Ecclesia.

Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & qui habitant in eo.

Prima pars Psalmi generis demonstratiui.

stratiui. Nam describit & nominat Regem Christum ab eius omnipotentia & opere creationis & sustentationis terræ, & omnium rerum conditarum; & locum, videlicet vniuersum orbem terrarum, in quo per vocem Euangelij colligetur & propagabitur Ecclesia ex humano genere, à quo ipse rectè agnoscatur, inuocetur & celebretur.

Domini est terra] id est, Dei patris & filij ipsius, qui inquit Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.

Terra] id est, moles terræ, immensa & immobilis. *Plenitudo eius*] id est, quicquid continetur in terra, animantia, plantæ, arbores & omnia condita à Deo. Gene. 1. *Orbis terrarum*] ita vocat partem eam terræ, quæ inhabitatur, Græcè *ὁ κόσμος*.

Qui habitant in ea] id est, homines omnes.

II. *Quia ipse super maria fundauit eum, & super flumina præparauit eum.*

Actiologia omnipotentia Christi & domini à creatione & sustentatione omnium rerum, quas filius vnâ cum patre condidit & conseruat, Iohan. 1. Per ipsum omnia facta sunt. Item 5. Pater operatur, & ego operor.

Super maria & super flumina] hoc est, iuxta vel ad, sicut Lutherus vertit, *An dem Meer/ an das wasser*. Nam terra non est fundata super mare, quia Gene. 1. dicitur, Aquas congregatas esse in proprium locum, se iunctas à terra.

Fundauit] id est, fecit terram stabilem & immobilē, quasi pendentem in medio aëre sine vllis fulcris, sicut inquit Ouidius 6. Fastorum:

Terra pile similis nullo fulcimine nixa,
Aëre subiecto tam graue pendet onus.

Cui versiculo alius Poëta addit:

Cum te pendente reputas insistere terra,
Nōne vel hinc clarè conspicis esse Deum?

DOCTRINAE HVIVS PARTIS.

1. Christus est verus & æternus Deus cum æterno patre, qui omnia condidit & conseruat, eorumque omnium est Dominus.
2. Homines & summi & infimi, non sunt Domini terræ, sed villici tantum & Oeconomi, de quibus siue malè, siue rectè administratis Christo rationem reddent.
3. De libertate Christiana, vtendi moderate quibuslibet cibis cum gratiarum actione, quorum cum Christo sunt domini, sicut inquit Paulus, 1. Corint. 10. Quicquid in macellum venit, manducate, nihil inter-

rogantes propter conscientiam: Domini enim terra & plenitudo eius.

4. Consolatio piorum vera, quod ubicunque viuent eiectionis ex suis possessionibus, habent Deum patrem, eiusque filium præsentem defensorem & altorem, cuius est terra & plenitudo eius.

5. Consolatio de conseruatione Ecclesiæ. Nam cum Deus sustentat & conseruat terram, & res inanimatas & brutas, multo magis sustentabit & alet Ecclesiam, sicut inquit apud Esaiam 46. Vos portamini in vtero meo, & gestamini in aluo meo. Ego feci, & faciam, & gestabo & saluabo vos.

QVAESTIO.

Mare & flumina natura sunt fluida & mobilia, quomodo ergo Propheta inquit Terram super maria fundatam esse, & super flumina stabilitam à Deo, & Philosophi scribunt terram esse infimum elementum?

RESPONSIO.

Respondeo, particula super, significat hoc loco idem quod ad, vel iuxta, sicut Lutherus vertit. *Wenn er hat ihn den erdboden an dem meer gegründet/ vund an dem wasser bereitet.*

Pomeranus contendit simpliciter intelligendum, sicut testatur Spiritus sanctus. Terram super maria & flumina fundatam, & constabilitam esse, modo humanæ rationi incomprehensibili, idque propria ipsius terræ stabilitate indita ipsi à Deo in creatione habentis sub se aquas, sicut Psalmo 13. dicitur: Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum. Et Ionas capite secundo inquit: Ad extremum montium descendi, terræ fontes concluderunt me. De stabilitate terræ dicitur Iob 13. Qui fundasti terram super stabilitatem suam, non commouebitur in seculum seculi. Terram autem quasi penderet in aëre immobilem, suffultam nullis columnis seu fulcris, testatur Iob 26. inquit: Qui extendit aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihil. De quo & versus Ouidij Poëtæ suprâ citatus:

Terra pile similis nullo fulcimine nixa,
Aëre subiecto tam graue pendet onus.

2. Descriptio Ecclesiæ à proprijs notis seu fructibus, veræ cognitionis Dei & mediatoris,

Quis ascendet in montem Dei.

mini? aut quis stabit in loco sancto eius?

Secunda pars est Psalmi, qua describit Ecclesiam, quam sibi Christus per vocem Euangelij colligit in toto terrarum orbe, ostendens quæ & qualis sit, & quæ bona à Christo suo rege & capite accipiat, videlicet benedictionem & iustitiam, id est, reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorum, Spiritum sanctum & vitam æternam. Nam Ecclesia tantum, hoc est, credentes Euangelio, saluantur, quasi excepti ex tota massa humani generis, etsi Christus, quantum ad opus creationis & conseruationis, est Dominus terræ, & totius humani generis. Est enim regnum Christi duplex, creationis & benedictionis seu misericordiarum.

Quis ascendet? Quæstio est, quæ sit vera Ecclesia seu populus Dei: ad quam respondet ipse Propheta per subiectionem describens, ut dictum est, Ecclesiam à veris notis, hoc est, virtutibus, quibus est ornata, inquiringens:

IIII. *Innocens manibus & mundo corde, qui non accipit in vana animam suam, nec iurauit in dolo.*

Tradunt quidam interpretes Prophetam Psalmum hunc composuisse, post abolitionem templi, ideo quærere quis dignè ascensus sit in montem Domini, scilicet Sion, & in locum eius, id est, templum, quod in monte Sion edificatum fuit, atque in eo mansurus tanquam verum membrum Ecclesiæ seu populi Dei. Fuit autem mons Sion & templum figura Ecclesiæ & regni Christi.

1. Innocens manibus, hoc est, qui neminem manu violenta occidit, aut quocunque modo alium iniuria affecit.

2. Mundo corde, hoc est, qui cor habet purificatum fide à sordibus peccatorum, sicut D. Petrus Actuum decimoquinto inquit, corda purificari fide. Item: Qui cor habet non contaminatum impuris affectibus, sed illis repugnantibus per Spiritum sanctum. Hos Matth. 5. Christus beatos pronunciat, inquiens: Beati mundo corde, quia illi Deum videbunt.

3. Qui non accepit in vana animam suam, hoc est, primò qui non applicauit animam seu mentem ad vanam doctrinam, & vanos & inutiles cultus, non mandatos à Deo,

quibus frustra colitur Deus, sicut inquit Christus Matth. 15. Frustra me colunt, decentes doctrinas & præcepta hominū. Deinde qui non attendit ad res caducas & vanas, ut voluptates huius vitæ, quæ vanæ sunt non diu durantes, neque afferentes veram & certam salutem. Sic Vatabalus: Qui animam suam ad vanitatem non appulit, hoc est, rebus vanis non inhiat aut intendit. Idem annotat ex Hebræa lege, qui non assumit animam eius, vel meam, ut intelligatur loqui Deus, sitque eius Dei, animam assumere, quod iurare per nomen Dei: Sicut Exodi 20. dicitur: Non assumes nomen domini in vanum. Ita Amos 6. dicitur: Et iurauit Dominus per animam suam, hoc est, per seipsum. *Nec iurauit in dolo* hoc est, qui non peierauit, vel non dixit falsum testimonium contra proximum suum, non decipit eum in contractibus. Ita & supra describitur vera Ecclesia, & vir beatus, Psalmo 14. Vbi similiter quærit Propheta: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? Respondet: Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam, &c.

Hic accipiet benedictionem à Domino, & iustitiam à Deo salutis suæ.

Admonitio & consolatio, quæ vera & æterna bona Ecclesia accipiat à Deo, non imperia, opes, & voluptates, quæ mundus sola quærit & optat, sed benedictionem, liberationem ab ira Dei, abolitionem peccati & reformationem Spiritus sancti, & resurrectionem iustitiæ & vitæ æternæ, de quæ benedictione dicitur Gene. 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Iustitiam vocat, primò imputationem iustitiæ, in hac vita, per & propter obedientiam filij Dei, apprehensam fide. Deinde iustitiam conseruationem in vita æterna, quæ est futura illustris agnitio Dei, ac pura & ardens dilectio. Deum salutis suæ dixit Hebræicè, pro salutari suo.

Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem tuam, Iacob.

Epiphonema seu conclusio, qua discernit veram Ecclesiam, quam describit esse congregationem quærentium & inuocantium verum & æternum Deum, cognitione & fiducia mediatoris, ab alijs coetibus impiorum, qui hunc verum & æternum Deum non

non quærunt, neq; inuocant, vt Mahometi-
stæ & ceteræ gentes, qui quærunt non bo-
na æterna & vera, sed tantum imperia, o-
pes, & voluptates huius vitæ momentane-
as, sicut inquit Mantuanus:

*Ambitiosus honos, & opes, & sæda voluptas,
Hæc tria pro trino numine mundus habet.*

Quærere Deum, est dare operam, vt ve-
rum Deum, eiusque voluntatem, & filium
mediatorem, eiusque beneficia rectè intel-
ligamus. Deinde Deum inuocare, & ad i-
psum confugere in necessitatibus.

Querentium faciem tuam Iacob] qui quærunt
eam faciem, quam tu o Iacob Patriarcha, &
populus Dei quæris, nempe faciem veri &
æterni Dei. Vatab. subaudiendam monet
præpositionem. quasi dicat, Talis est gene-
ratio eorum, qui in Iacob quærunt faciem
Dei, id est, in eo populo Israëlitico, cui se-
Deus patefecit per verbum suum, & illu-
stria testimonia, per quæ sola Deus est quæ-
rendus: vel subaudiendum est verbum sub-
stantiuum, sunt, hoc mdo, Iacob sunt & ve-
ræ Israëlitæ, qui quærunt faciem Dei. Dixit
faciem tuam, pro faciem eius, id est, Dei,
per heterosin personæ. Est autem filius Dei,
vera cognitio Dei, fauor, beneuolentia, bo-
nitas & misericordia, in filio, qui est imago
Dei inconspicui, quæ conspiciuntur & e-
videbimus in vita æterna, nunc autem vide-
mus tantum per speculum in enigmate, si-
cut inquit Paulus 1. Corinth. 13.

Lutherus vertit, Gottes anlig vnd gegen-
wertigkeits, die im volck Israel war / vñ sonst
nirgendr.

DOCTRINA.

Necessaria est in regeneratis & iustifica-
tis fide, ad declarandam veram fidem & gra-
titudinem erga Deum, inchoatio nouæ
obedientiæ erga legem. Sic hic inquit Psal-
mus, Eum ascensurum in montem Domi-
ni, & staturum in loco sancto eius, qui est in-
nocens manibus & mundo corde, qui non
falsò iurat, nec dolosè decipit proximum
suum, &c.

OBIECTIO.

Nemo est innocens manibus & prorsus
mundo corde, sicut dicitur, Prouerbiorum
20. Quis dicet, purum est cor meum?

Ergo nemo ascendet in montem Domi-
ni, & stabit in loco sancto eius, id est, erit
membrum Ecclesiæ & saluabitur.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo per
distinctionem triplicis munditiæ. Prima
est perfecta, qualis erit futura in vita æterna.

De hac dicitur, Prouerbiorum 20. Quis
dicere potest, mundum est cor meum? hoc
est, prorsus sum sine omni peccato. Alia est
mundicia imputatiua, qua Deus sordes pec-
catorum hærentes in natura corrupta o-
mnium hominum, etiam renatorum, re-
mittit & condonat propter Christum omni-
bus qui in ipsum credunt, agnoscantibus &
deplorantibus suam immundiciem. Ter-
tia mundicia est inchoata seu imperfecta
repugnantium naturali immundiciæ, non
indulgentium peccatis, & contaminanti-
um se vagis & incestis libidinibus contra
conscientiam. De hac vtræque mundi-
cie inquit Iohan. 14. Iam vos mundi estis,
propter sermonem, quem audiistis. Et D.
Petrus Actorum decimoquinto: Per fidem
purificantur corda. Et David Psalmo 50.
hanc vtramque mundiciem cordis pe-
tit, inquiens: Cor mundum crea in me De-
us, & spiritum meum innoua in visceribus
meis.

3. Exhortatio ad principes & magistratus,
vt Christum, eiusq; Euangelium
suscipiant & amplectantur.

*Attollite porta capita vestra, VII.
& eleuamini porta æternales, &
introibit rex gloria.*

Descripsit regem, eiusque Ecclesiam &
æterna bona, quæ res donat veris membris
& ciuibus Ecclesiæ suæ, benedictione, iusti-
tiam & salutem æternam. Item addit ex-
hortationem ad principes & magistratus
omnes, vt admittant Christum regem, pa-
tefaciant ei portas, & suscipiant doctrinam
eius, hospitia præbeant Ecclesijs, quo Chri-
stus rex gloriæ ab omnibus rectè agnosca-
tur & celebretur in vniuerso mundo.

Attollite] Propositio exhortationis. At-
tollite, aperite & reperate. Lutherus, *Ma-
cher die thor weit* / vt ingredi possit Rex.

Portæ] id est, principes, magistratus, & iu-
dices, qui olim in portis ciuitatum iudica-
bant.

Capita vestra] id est, claustra. *Porta æterna-
les*] aliter mundi. Luth. *Ma cher die thor in der
welt hoch*. Vatab. portas æternales exponit
perpetuas & sæpiteras, intelligit portas tẽ-
pli Hierosolymitani, cuius edificatione Pro-
pheta optat, vt in illud introduci possit arca
fœderis, quæ appellatione regis gloriæ in-
telligit, quod super illa federit Dominus,
& responsa federit populo, duratura vs-
que ad aduentum Christi, post quem tem-
plum destruendum fuit.

VIII. *Quis est iste rex gloria? Dominus fortis & potes, Dominus potens in praelio.*

Dialogismus est, quo Propheta mandat principibus, ut admittant Christum regem gloriae: principes contra, tanquam admirantes Christum, contemptum coram mundo, vocare regem gloriae, Inquirent: Quis est iste rex gloriae? Respondit Propheta: Est Dominus fortis & potens, Dominus potes in praelio. Ideo verum Propheta iubet intromitti hunc regem, inquiens:

IX. *Attollite porta capita vestra, & eleuamini porta aeternales, & introibit rex gloria.*

Ad quos principes mundi & hostes Christi, negantes secum missuros & agnituros hunc regem, rursus respondent: Quis est iste rex gloriae? Respondit Propheta: Dominus exercituum est rex gloriae. Sola Vetus Ecclesia intelligit ex Dionysio de aeternis portis caeli, quas Christus ascendens in comitatu Patriarcharum, Prophetarum, regum aliorumque priorum veteris testamenti ingressus est, atque hos dixisse ad angelos custodes caeli: Attollite portae capita vestra, & respondisse angelos: Quis est iste rex gloriae? & respondisse Conites Christi: Est dominus fortis & potens, Dominus potes in praelio. Repetitio significat esse mandatum immutabile Dei, ut suscipiatur Christus rex gloriae, eiusque doctrinam omnes amplectantur, qua offertur omnibus gloriosa victoria per Christum regem gloriae, triumphantem contra peccatum, mortem & infernum, Colo. 2.

Felix ita coniungit Psalmos vigesimum secundum, tertium & quartum, ex Chaldaica expositione, quod in 22. Propheta Christi passionem & resurrectionem atque gentium conuersionem narravit, in 23. Ecclesiae gaudium propter Christi victoriam expressit, in 24. Dominium eius & caelorum aditum & ingressum patefecit.

Verf. 23.

PSALMVS XXV.

Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Psalms est generis suauis. Nam petit in eo Propheta ardentibus votis & suspirijs subinde repetitis remissionem

peccatorum à Deo, gubernationem & defensionem, aliaque commoda, quibus & ipse & tota Ecclesia opus habet in hac vita, & addit causam huius petitionis impulsuam, non merita sua, sed misericordiam Dei, promissam in filio mediatore & redemptore Ecclesiae, iuxta datas promissiones patribus, quos & ipsos exaudiuit & liberauit precantes propter eundem mediatorum. Pertinet igitur Psalmus ad quartam & quintam precationem, quarum illa petimus commoda huius vitae, hac condonationem peccatorum. Recenset autem omnia, quae in vera inuocatione cogitanda sunt.

1. Primò, quis sit inuocandus? verus & aeternus Deus, conditor & conseruator rerum omnium, qui se patefecit Ecclesiae, & promisit exauditionem inuocantibus propter mediatorem.

2. Cur exaudiat? non propter merita nostra, seu impletionem legis, cui nemo satisfacit, sed tantum propter misericordiam promissam in filio mediatore.

3. Quid petendum omnium primum? remissio peccatorum, absque vlla conditione promissa. Deinde vitae praesentis commoda, cum conditione gloriae Dei, & nostrae utilitatis.

4. Fides, qua certè statuimus nos exaudiri, sicut inquit Propheta se confidere in Deo. Ideò certò consecuturum, quae petit.

Consistit igitur totus Psalmus in his duobus locis doctrinae caelestis. 1. In cognitione peccatorum, & humanae miseriae, quae ex lege agnoscimus, & in remissione peccatorum promissa à Deo propter filium, & fide petenda & accipienda absque conditione, iuxta articulum fidei: Credo remissionem peccatorum.

1. Propositio petitionis.

Ad te Domine leuaui animam meam.

Deus meus in te confido, non erubescam, ne exultent inimici super me.

Propositio est inuocationis, quae primò monet quis sit inuocandus, verus & aeternus Deus, conditor & conseruator rerum omnium, qui est pater, filius & Spiritus sanctus, sicut se diuinitas patefecit in verbo suo & illustribus testimonijs. Hunc verum & aeternum Deum, quia Turcae & aliae gentes Idolatrae non cognoscunt, & inuocat aberrant

aberrant à Dei essentia & voluntate, nec exaudiuntur: sicut autem Iudæi eum verum Deum agnouerunt & inuocarunt, qui se dato verbo & editis promissionibus patefecit patribus, Abraham, Isaac, & Iacob, & e-duxit Israëlitas ex Aegypto. Ita nos eundem Deum verum agnoscimus & inuocamus, qui misit nobis filium suum promissum redemptorem Ecclesiæ. Secundò, quis sit effectus fidei & inuocationis, videlicet non erubescere, sed certò consequi quæ petimus, remissionem peccatorum, defensionem in omnibus periculis, & vitam æternam.

1. Epicurei peccantes securè & contumaciter contra conscientiam.
2. Hypocritæ non agnoscetes peccati magnitudinem hærentis in natura corrupta, & confidentes propria iustitia, seu disciplina externa.
3. Hostes manifesti Euangelij, vt Tyranni, Turcæ, &c.
4. Peccantes errore & imbecillitate humana, agnoscetes admoniti lapsus & errores, & confugientes ad mediatorem, qui exaudiuntur & saluantur.

Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. IIIIL

Dirige me in virtute tua, & doce me, Quia tu es Deus & saluator meus, in te speravi tota die V.

III. *Etenim vniuersi, qui expectant te, non confundentur, prauaricantes sine causa.*

Nam tibi fidentum nemo confunditur vnquam, Impius at contra scandalum ipse sibi est.

Addit ætiologiam propositionis, quæ continet generalem promissionem, quæ consolatur & erigit se contra tentationem de indignitate sua, auocante ab inuocatione, Deum omnes inuocantes ipsum exaudire, cæteros autem, hoc est, Epicureos, hypocritas, confidentes propriæ iustitiæ, & hostes Dei, nō exaudiri, sed confundi, dam consecui quæ petimus, sicut ad Roma. 10. dicitur: Omnes qui inuocant eum, non confundentur seu pudebunt.

Præuaricantes sine causa hoc est, delinquentes petulanter & contumaciter, absque vlla excusatione erroris aut infirmitatis humana. Item absque offensione seu iniuria ipsis illata, sicut Iudæi Christum persecuti sunt sine causa, affecti ab ipso maximis beneficijs, sicut inquit Iohan. 15. Odio habuerunt me gratis, seu sine causa.

Lutherus vertit. Die losen verächter / die grosse vnd doch nichtige vrsach haben zuuerachten / als gewalt / kunst / weißheit / reich-

Vatabalus legit supernaculè, frustra. Sunt autem quadruplices peccatores seu delinquentes.

Repetitio generalis, vt in tota vita regatur à Deo, in omnibus consilijs & actionibus, ne à veritate, hoc est, verbo Dei aberraret, sequens vel errores Epicureorum prorsus negantium esse Deum & prouidentiam: vel Stoicorum, alligantium Deum ad causas secundas: vel Academicorum, qui omnia tradunt esse incerta, & in vtramque partem de Deo & religione disputant: vel Hæreticorum, quorum alij errant de essentia Dei & persona Christi & beneficijs, eorumque applicatione, quæ tantum fit fide. Addit autem rationes huius petitionis.

1. A Dei promissione, quia inquit: Tu es Deus saluator meus, hoc est, promissisti te gubernaturum me & saluaturum.
2. A sua in Deum spe & fiducia, cum inquit: In te speravi tota die.
3. A misericordia Dei & bonitate.
4. Ab exemplo eorum, quos Deus inde ab initio recepti hominis exaudiuit, & liberauit inuocantes, inquiring.

Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum, quoniam à seculo sunt. VI.

Est hæc causa impulsiva, cur se exaudiri, liberari & defendi petit, non sua dignitas seu merita, sed gratuita Dei misericordia, qua motus Deus recepit

statim à condito mundo, lapsos primos parentes, & alios patres, Vt Noah, Abraham, populum Israëliticum, Dauidem, Mosen, Manassen, Mariam Magdalenam, Zacheū, Petrum, &c. Hæc exempla misericordiæ Dei recipientis omnes lapsos confugientes ad Mediatorem, in omnibus precationibus cogitanda & intuentia sunt, & statuendum certò Deum nos quoque exauditurum esse & liberaturum, quia Deus non est προσωποληπτός, sed sicut omnes damnat peccantes, ita recipit quoque agentes pœnitentiam, & confugientes ad misericordiam promissam in filio, sine personarum respectu, sicut inquit Petrus Actorum 10. Re ipsa comperio, quòd non sit personarum respectus apud Deum, sed in quavis gente, qui timet ipsum & operatur iustitiam, is acceptus est illi. Item D. Paulus ad Roma. 10. Omnis qui fidei illi, non pudebit. Non enim est distinctio Iudæi vel Græci. Ita autem argumentatur:

Promisisti remissionem peccatorum, ex auditionem & liberationem propter mediatorem, idq; declarasti multis exemplis omnibus temporibus.

Ergo & me exaudi, remitte mihi peccatum adulterij, proditiōis & homicidij, sicut addit hanc specialem precationem de remittendo sibi peccato originali hærente in natura omnium, & actualibus peccatis, quæ fructus sunt peccati originis, idq; non propter sua merita, sed tantum propter misericordiam suam & bonitatem, inquiring.

VII. *Delicta iuventutis meæ, & transgressiones meas ne memineris.*

VIII. *Secundum misericordiam tuam memento mei tu propter bonitatem tuam Domine.*

*Ne mea respicias fatua peccata iuuenta,
Sed misereri opus hoc sis memor esse tuum.*

Peccatum iuventutis primùm vocat malum originis, quod pueri nascentes nobiscum afferimus, videlicet, caliginem in mente, non rectè agnoscente Deum, eiusq; voluntatem, auersionem in voluntate, cōtumaciam cordis. Deinde multiplices lapsus puritatis & adolescentiæ stultæ, & incogitantis, inobedientiam & contumaciam, dicta & facta.

Transgressiones vocat peccata maiora & lapsus contra legem Dei & murmurationem populi, adulterium admissum cum

Barlabea anno ætatis 50. proditiōem & eadem Vriæ, quæ omnia sibi remitti petit & deleri ex memoria Dei ex immensa & inenarrabili misericordia & bonitate Dei, qua eadem & nobis peccata & lapsus totius ætatis multiplices condonari petamus & credamus.

*Bonus & rectus Dominus, IX.
propterea docebit peccatores in via.*

*Diriget mansuetos in iudicio, X.
docebit mites vias suas.*

Descriptio seu laus Dei à bonitate & rectitudine, hoc est, æqualitate, quibus motus Deus peccata omnibus remittit equaliter, absque respectu personarum, ea cognoscantibus & confugientibus ad misericordiam, & damnat impœnitentes & contumaces omnes. Nam bonum vocat Græcè χρηστόν, benignum, facilem in condonando peccata & benefaciendo omnibus. Rectum, id est, æquale & iustum erga omnes.

Docebit] effectus bonitatis Dei & æqualitatis, quod docet peccatores omnes, reuocans eos ad pœnitentiam, & inuitans omnes ad se, sicut inquit Christus Matth. 11. Venite ad me omnes, &c. Quatuor autem modis docet peccatores.

1. Lege, quæ arguit & accusat peccatores, vt confugiant ad mediatorem.
2. Voce Euangelij, qua omnibus offert suam gratiam.

3. Cruce & pœnis, quæ sunt monitrices peccati & iræ Dei.

4. Exemplis pœnarum, vt exilium & persecutiones Dauidis, quibus exercuit eum Deus, post receptionem in gratiam, vt magnitudinem peccati agnosceret.

Mansuetos & mites vocat humiles agnoscantes peccata sua, & confugientes ad mediatorem. Iudicium hoc loco significat mitigationem pœnarum, & opponitur furori. Ita precatur Ieremias capite 10. Corripe me Domine in iudicio, non in furore, ne ad nihilum redigas me. Interdum significat summum ius & seueritatem in exequendis pœnis. Vt Psalmo 142. Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas custodiētibus testā-

testamentum eius & testimonia eius.

*Omnibus in factis pius est pater atq; benignus,
His qui sancta pie fœdera pacis amant.*

Generalis cōmendatio misericordiæ & veritatis Dei, in opere creationis omnium rerum, receptione humani generis in gratiam, edita promissione de semine mulieris contrituro caput serpentis, conseruatio ne generis humani, & præcipuè Ecclesiæ.

Misericordia] gratuita motus, vt reciperet hominem lapsum in gratiam, & promitteret redemptorem. Veritatem, qua promissionem impleuit exhibens filium. Ita inquit Paulus ad Roma. 15. Illud dico, Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis, hoc est, populi Iudaici, circumcisionis, pro veritate Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Cæterum vt gentes pro misericordia glorificent Deum, ita in omnibus vijs & operibus Dei elucet misericordia & veritas, non quidē omnibus, sed vt addit, custodientibus testamētum eius, hoc est, amplectentibus doctrinam Evangelij, de promisso & exhibito Messia: atque ita describit veram Ecclesiam, discernens eam ab alijs cœtibus, qui cœlestem doctrinam non amplectuntur, de vero & æterno Deo, & promisso olim, & nunc exhibito redemptore filio Dei, Domino nostro Iesu Christo, crucifixo & resuscitato à morte. *Testamentum]* vocat circumcisionem, qua Deus testatus est, se recipere Abraham & posteros eius in gratiam propter promissum ipsi semen benedictum, Genes. 22. Testimonia vocat mandata alia de ceremonijs & cultibus, & præstanda obedientia erga promulgatam legem. Item quod cōtinet promissiones & minas. Item mandata de virtutibus omnis generis, sicut Psalmo n8 dicitur: Beati, qui observant testimonia eius. Ita in nouo testamento testimonia dicuntur sacramenta. Baptismus, & Cœna Domini, quibus Deus testatur se recipere nos in gratiam, remittere nobis peccata, & daturum vitam æternam. Testimonia, promissiones alias, adeoq; totum verbum Dei patefactum per Christum, & Apostolos, de essentia & voluntate Dei.

OBIECTIO.

Nemo seruat testamentum & testimonia Dei.
Ergo nemini est misericors Deus, nemini remittit peccata, & neminem saluabit.

Loquitur dictum de professione doctrinæ cœlestis, quam filius Dei protulit ex sinu æterni patris, hanc videlicet: Quod quicumq; credit in filium, habiturus sit vitam æternam, sicut inquit Christus Iohann. 8. Amen dico vobis, qui sermonem meum seruat, mortem non videbit in æternum. Deinde Deus remittit quod deest perfectæ obedientiæ, illis, qui sunt dociles & agnoscunt suam imperfectionem, & confugiunt ad mediatorem, iuxta illud Roma. 8. Nulla igitur est condemnatio his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non iuxta carnem versantur, sed iuxta spiritum.

*Propter nomen tuum Domine XII.
ne propiciaberis peccato meo,
multum est enim.*

*Per te, perq; tuum cunctis venerabile nomen,
Da veniam erratis, sunt quia magna meis.*

Principalis propositio, vt condonentur sibi peccata, idq; non propter sua merita, sed propter nomen Dei, hoc est, primum propter datam promissionem in filio. Deinde propter gloriam Dei, hoc est, vt ipsius Dei misericordia & veritas agnoscantur & celebrentur, & multi alij hac bonitate Dei inuitentur ad fidem & inuocationem. Monet igitur & de causa impulsiva remissionis peccatorum, quæ est misericordia Dei. Et causa finali, quæ est agnitio Dei, & celebratio eius nominis. *Multum est]* hoc est, multiplex, videlicet, peccatum originale & actuale, ignorantia, commissionis, & omissionis, sicut Dauid se contaminauit adulterio, proditione & cæde Vriæ.

2. *Fructus seu vtilitates timoris Dei seu pietatis.*

*Quis est homo qui timet Do- XIII.
minum, docebit eū in via quam
non elegit.*

*Anima eius in bonis demora- XIII.
bitur, & semen eius hereditabit
terram.*

*Secretum Domini timenti- XV.
bus eum, & testamentum suum,
manifestauit illis.*

*Ecquis erit Dominum metuat qui pectore toto,
Illius electam diriger ipse viam.*

Affluet

*Affluet huic fecunda bonarum copia rerum,
Huius posteritas orbis habebit opes.
Consilia his arcana Dei sunt cognita solis,
Illius iratam qui timuere manum.*

Commendatio est viri timentis Deum, hoc est, profitentis cœlestem doctrinam Euangelij: recenset autem fructus quatuor seu utilitates pietatis, de qua inquit Paulus 1. ad Timoth. 4. Pietas ad omnia utilis est, habens promissionem vitæ præsentis & futuræ.

1. Doctrinam & gubernationem in via, hoc est, vocatione priuata & publica placente Deo, seu quam Deus elegit & approbat. Sine hac gubernatione Dei infelicia sunt consilia omnia & actiones, sicut inquit Ieremiæ 10. Scio Domine, quod non sit hominis via eius, neque est viri dirigere gressus suos.

*Nullus est felix conatus & utilis vnquam,
Consilium si non detur, iuuatur Deus.*

2. Donationem bonorum, quæ necessaria sunt ad sustentationem & defensionem præsentis vitæ, sicut inquit: Anima eius in bonis demorabitur, hoc est, consequetur & affluet bonis huius vitæ, vt & Christus inquit Matth. 6. Primum querere regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.

3. Est conseruatio & propagatio hæreditatis, hoc est, filiorum & posterorum, sicut inquit: Semen eius hæreditabit terram: & alibi: Hæreditati iustorum benedicetur. Et Theocritus inquit:

ἔνσπε βέωρ πρὶς εὐαὶ πρὶς λωῖα, δ' ὅσπε βέωρ δ' ὅ.

4. Auxilium & præsentia Dei in cruce, quæ secretum Domini vocat, quod ratio humana non agnoscit, sed statuit Deum odisse & abijcere, quos cruce affligit. Contrā autem docet verbum Dei, sicut dicitur Prouerbio 3. Quos Deus diligit, hos castigat. Item inquit Esaias 57. Deus habitat in contrito & humili spiritu. Item Paulus 2. Timoth. 3. Qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Quis est homo? Querit Propheta tāquam admirans felicitatem pij hominis & timen-
tis Deum, quasi dicat: quantus est is homo,
quā felix & beatus. Cui interrogationi
utilitates seu fructus subiicit.

5. Repetitio petitionis de remissione peccatorum, conseruatione & defensione in omnibus periculis.

XVI

Oculi mei semper ad Domi-

*num, quoniam ipse euellet de la-
queo pedes meos.*

Monet propheta suo exemplo, vnde expectandum & petendum sit auxilium, defensio & liberatio, videlicet à solo Deo, ad quem oculi dirigendi sunt: sicut filij dirigunt oculos ad parentes & familia ad patrem familiās, expectantes ab illis victum & defensionem, Psalm. 23. Ita Iosaphat inquit 2. Paralip. 20.

*In tenebris nostra & densa caligine mentis,
Cum nihil est toto pectore consilij:
Turbati erigimus Deus ad te lumina cordis,
Nostra tuamq; fides solius orat opem.
Tu rege consilij actus pater optime nostros,
Nostrum opus vt laudi seruiat omne tua.*

*Respice in me & miserere mei, XVII
quia vnicus & pauper sum ego.*

Petitio liberationis sumpta à desertione sua ab omnibus creaturis, & miseria seu afflictione. Estq; Enthymema: Sum vnicus, desertus & miser, Ergo tu me libera & iuua.

Vnicus] id est, desertus ab omnibus creaturis, & ope omnium destitutus, & viduus & orphanus.

Pauper] id est, ærumnosus, afflictus & miser, qualis est Ecclesia in hoc mundo omnibus temporibus.

Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt, de necessitatibus meis erue me. XVIII

Amplificatio miserie & necessitatis ab angustia seu trepidatione cordis, quam sentit propter peccata, & sensum iræ Dei aduersus peccata, ex quibus se liberari petit, sicut addit, petens remissionem peccatorum, quæ omnium ærumnarum humani generis causa sunt, inquiens:

Vide afflictionem meam & laborem meum (angustiam, molestiam,) & dimitte vniuersa delicta mea. XIX

*Respice quos patior casus durosq; labores,
Atq; animi dele vulnera cuncta mei.
Vniuersa delicta] id est, originale scilicet malum, & peccata actualia, ignorantie commissionis & omissionis.*

Respice

XX. *Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.*

Petit defensionem contra inimicos seu hostes, spirituales diabolum, & corporales filium seditiosum & alios, qui odio iniquo persecuti sunt Dauidem, quia causa eius iusta fuit. Nam electus erat in regem diuinitus.

XXI. *Custodi animam meam & erue me, non erubescam, quoniam speravi in te.*

Repetitio petitionis, vt liberetur, quæ monet de ardentibus & assidua inuocatione accendenda verbis multis, quæ non cennoribus accensis à Spiritu sancto. Ita inquit Christus: Oportet semper orare, & non defatigari. Lucæ 18. Et D. Paulus: Indefatigabiliter orate, in omnibus gratias agite, 1. Thessa. 5.

Non erubescam] id est, non pudore suffundar deferens à te coram hostibus.

XXII. *Integritas & rectum custodiant me, quia speravi in te.*

Simplicis hanc animam vitæ pater optime serua, Cuius tota tua pendet ab arce salus.

Integritatem & rectum vocat integrum & incorruptum verbum Dei, seu doctrinam Evangelij, quæ non aberrat à vero Deo, & via ducente ad Deum & æternam salutem. Petit igitur conseruari in vera & incorrupta doctrina cœlesti, & cauere corrumpelas & errores: potest & referri ad simplicitatem & rectitudinem morum seu innocentiam vitæ, cum nihil malitiosè & dolosè agitur, sed cædido omnia & simplici animo.

XXIII. *Libera Deus Israelem ex omnibus tribulationibus suis.*

Petitio conseruationis, & liberationis totius Ecclesiæ ex omnibus malis, quæ liberatio primùm consummabitur in vita æterna, qua liberati ab omnibus miserijs huius vitæ perfruemur dulcissima consuetudine & conspectu Dei & angelorum,

sicut inquit Iohannes 1. Epistola capite tertio: Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quod futuri sumus: Scimus autem, quod si apparuerit, similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est. Item Paulus 1. ad Corinthios decimotertio: Cernimus nunc per speculum in ænigmatibus, tunc autem à facie ad faciem.

Libera Deus Israelem] Vocat totam Ecclesiam collectam ex Iudæis & gentibus voce Evangelij Israelem, à Patriarcha Iacob, qui Israël dictus est, Genesis trigesimo secundo. Est autem duplex Israël, hoc est, Ecclesia, carnalis propagata tantum iuxta carnalem generationem & cultus, ex Israël patriarcha, absque notitia & fide missi redemptoris promissi Iacob & cæteris patribus, quæ non est vera Ecclesia. Et Israël spiritualis, hoc est, Ecclesia credens in promissum redemptorem, regenerata per fidem & spiritum sanctum, collecta pariter ex Iudæis & gentibus. Ita discernit Israelem Paulus ad Romanos nono, inquit: Non omnes qui sunt ex Israël, hoc est, nati iuxta carnem ex Israël seu patribus, sunt Israël, id est, vera Ecclesia, neque qui sunt semen Abraham, hoc est, ex posteritate Abraham, vt Iudæi, statim omnes filij Dei sunt, & hæredes vitæ æternæ, sed qui sunt filij promissionum, hoc est, qui credunt in promissum redemptorem Abraham, recensentur in semine, hoc est, sunt vera Ecclesia eiusque membra & hæredes vitæ æternæ, sicut inquit ad Galatas tertio: Quod si vos estis Christi. Igitur Abraham semen estis, & iuxta promissionem hæredes, scilicet vitæ æternæ.

PSALMVS XXVI.

Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Psalms est & hic petitorijs. Nam petit in eo David, vt in superiori, à Deo defensionem sui contra hostes, Saulem & alios: causa petitionis sumpta, primùm ab innocentia sua seu iusta causa, quam habet contra Saulem, vocationem scilicet Dei ad regnum, quo Saul eiectus erat. Deinde à professione veræ doctrinæ, & se iunctione ab hostium cœtibus. Tertia à causa finali liberationis, celebratione nominis Dei, quæ causa finalis esse debet omnium liberationum Ecclesiæ & singulorum piorum, vt Deus celebretur & in hac vita & futura. Proponitur igitur in David exemplum toti Ecclesiæ & singulis membris, vt ipsi defensionem & gubernationem petant in vocatione sua, quam promissit Deus omnibus amplexantibus.

plectentibus & profitentibus cœlestem doctrinam, & seiungentibus se ab impiorum & hostium Dei cœtibus.

Propositio, vt defendatur à Deo contra
Saulē & alios hostes.

I. *Iudica me Domine, quoniam
ego in innocentia mea ingressus
sum, & in domino sperans non
infirmabor.*

Iudicio mea vita tuo Deus vnice constet,
Candida si, qualis debuit esse, fuit.

Propositio est petitionis, vt defendatur ipse contra Saulē, & Ecclesia contra hostes, hæreticos & tyrannos, addita ratione de innocentia sua. quasi dicat: Nulla iniuria ipse Saulē vnquam affeci. Ita & Ecclesia hostes suos nulla iniuria afficit professione & propagatione veræ doctrinæ.

Iudica me] id est, defende me vero iudicio, quo abiectō Saulē, me elegisti in regem. Addit & rationem petitionis à sua spe seu fiducia, inquit: In domino sperans non infirmabor.

1. Ratio.

II. *Proba me Domine, & tenta
me, examina renes meos, & cor
meum.*

Prima ratio est ab innocentia sua, & testimonio bonæ conscientie, quo omnibus est optus, sicut inquit Paulus 2. Cor. 1. Hæc est gloriatio nostra, testimonium bonæ conscientie. Appellat igitur approbationem & examen domini, nihil sibi mali conscius, quantum attinet ad causam quam habuit contra Saulē. Et si coram Deo, quantum attinet ad naturæ corruptionem &ordes, non innocens fuit, iuxta illud: Quis dicere potest: innocens sum, & cor meum mundum est à peccato? Ita & ipse David queritur Psalmo 50. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.

Examina renes meos & cor meum] id est, intimos affectus & motus animi & cordis. Examina, scrutare & quasi excoque, sicut aurum & argentum solent examinari igne ab aurificibus. A quibus sumpta est metaphora.

III. *Quoniam misericordia tua Domine.*

ante oculos meos est, & ambulavi in veritate tua.

Semper enim præsens tua me clementia firmat,
Et tua me verè viuere verba docent.

Ratio cur prouocet ad iudicium Dei, quia quæcūq; instituit & agit, dirigit ad misericordiam Dei & veritatem eius, hoc est, ad promissiones & verbum patefactum sibi & Ecclesiæ, quod cum sequitur, aberrare à voluntate Dei non potest: quod si tamen aberret & labatur ex imbecillitate, confingere se ad misericordiam Dei & petere lapsuum condonationem.

2. Ratio sumpta à professione veræ doctrinæ,
& seiunctione sua ab impiorum & hostium Euangelij cœtibus.

*Non sedi cum viris vanis, & cum
dolosis non conuersabar.
Odiui Ecclesiam malignanti-
um, & cum impijs non sedi.*

Hæc est secunda causa, cur defendi se petat contra hostes, sumpta à professione veræ doctrinæ, & seiunctione ab impiorum cœtibus, quorum consilia, studia & fœdera non consequatur. Monet igitur omnes pios, vt suo exemplo veram doctrinam & cultus amplectantur, & confiteantur coram hominibus, iuxta illud: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram patre meo. Et vt seiungant se ab hostibus, ab impiorum consortijs, & idolatricis cultibus, sicut inquit, 1. Iohan. 5. Fugite idolatriam.

Non sedi] hoc est, non habui consuetudinem.

Cum viris vanis] id est, doctrinam vanam amplectentibus.

Ecclesiam malignantium] hoc est, cœtus impiorum & hostium veræ doctrinæ. Sic Psalmo 1. Beatum virum vocat, qui non abiit in consilio impiorum &c.

3. Tertia causa sumpta à propagatione veræ doctrinæ, & Ecclesiæ gratiarum actione & celebratione nominis Dei, quæ propria sunt opera Ecclesiæ.

Lauabo in innocentia manus meas, & circumdabo altare tuum Domine.

VII. *Vt audiam vocem gratiarum actionis, & enarrem vnuerſa mirabilia tua.*

VIII. *Domine dilexi habitaculum domus tue, & locum tabernaculi glorie tue.*

*Testatur tua veneranda domus ego ſemper amaui,
In quibus eſt laudis gloria fixa tua.*

Tertia cauſa petitionis, vt defendatur, finalis, gratiarum actio & celebratio diuini nominis, & operum mirandorum Dei, in liberanda & defendenda Eccleſia. Conſiſtit autem gratiarum actio in promouendo miniſterio Euangelij, docenda & conſtitenda vera doctrina, vt & in nobis fides confirmetur, & inuidentur alij noſtro exemplo ad fidem & inuocationem, & multi conuertantur ad Deum & ſaluentur.

Lauabo manus] Teſtatur ſe pura & innocente mente, non cõtaminata peccatis contra conſcientiam, offerre ſacrificia & oblationes antiquas, vt ſacerdotes lauare manus ſolebant.

Circundabo altare] id eſt, aſſiſtam ad altare tuum, offerens ſacrificia, ſeu oblationes mandatas à Deo, & promouebo mea præſentia & facultatibus miniſterium Euangelij.

Vocem gratiarum actionis] ſcilicet populi, gratias agentis Deo in publico congreſſu pro beneficijs. Et celebrabo opera Dei admiranda, vt patefactionem voluntatis ſue, receptionem hominis in gratiam, edita promiſſione, de ſemine mulieris conputro caput ſerpentis, liberationem populi ex Aegypto, &c.

Dilexi habitaculum] id eſt, cum ſumma voluptate amplector verbum patefactum, promoueo & ſoueo miniſterium publicum.

Habitaculum domus tue] id eſt, templum, in quo habitat Deus & præſens fuit tanquam in domo ſua, ſicut in omnibus credentibus habitat, tanquam in templo ſuo.

Luther. vertit. Gottes hauß vnd verſammlung iſt/ wo Gottes wort gehet/ vnd ſonſten nirent/ Denn deſelbſt wonet Gott/ Darumb præſent er ſo frölich Gottes hauß vmb des worts willen/ Pſalm. 122.

Tabernaculum vocat ipſum propitiatorium, in quo gloria Dei conſpiciebatur, id eſt, eius præſentia, exauditio & deſenſio Eccleſiæ: vel gloriam Dei vocat ipſam arcam fœderis, quæ ſtabat ſupra propitiatorium.

4. Repetitio precatōis, vt liberetur.

IX. *Ne concludas cum peccatoribus animam meam, & cum viris ſanguinum vitam meam.*

X. *In quorum manibus iniquitates ſunt, dextera eorum repleta eſt muneribus.*

Ne precor hanc animam cum peccatoribus auſer, Nec quibus eſt fuſi ſanguinis alta ſitis.

Petit ſicut & antea, vt liberetur à peccatoribus, hoc eſt, qui peccatis ſecurè indulgent, vt Epicurei, & à viris ſanguinum, hoc eſt, tyrannis, qui vi manifeſta Eccleſiam delere conantur, & perſequentur pios doctores, & ab auaris iudicibus, qui corrupti muneribus iniuſtè iudicant, & opprimunt veros doctores: ſicut autem ſuprà epithetis quinque deſcripſit falſos doctores, vocans eos vanos, doſoſos, malignos & impios, ita hoc loco propugnatores eorum deſcribit, vocans peccatores viros ſanguinum, fabros malorum conſiliorum & *ἀποφύγες*.

Ne concludas] hoc eſt, ne ſinas concludi & perire iſdem pœnis.

XI. *Ego autem in innocentia mea ingreſſus ſum, redime me, & miſerere mei.*

Ipſe autem innocuè traducam tempora vita, Eripe me vitijs, & miſerere mei.

Antithetiſis, qua ruruſ ſuam innocentiam proſtetur, & petit redimi ſe, & liberari ab impijs, per miſericordiam, ne concludatur & pereat cum impijs.

XII. *Pes meus ſtetit in directo, in Eccleſiis benedicam Domino.*

Repetit cauſas præcipuas duas liberationis, innocentiam ſcilicet ſuam, quod directe, id eſt, iuſtè egerit, & benedicturus ſit Domino in Eccleſia, docendo veram doctrinam, & celebrando Deum in Eccleſia, hoc eſt, publicis congreſſibus, vt agnoſcatur & celebretur Deus à multis.

OBIECTIO.

Gloriatur Propheta de ſua innocentia, & propter eam liberari ſe petit.

Ergo prorsus fuit mundus à peccatis, & propter meritum fuit liberatus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo per distinctionem. Intelligit enim primò innocentiam, non immundiciem ab omnibus peccatorum sordibus, quæ hærent in omnium naturis, etiam renatorum, iuxta illud Prouerbiorum 20. Quis dicere potest, sum mundus ab omnibus peccatis? sed testimonium bonæ conscientie, de quo inquit D. Augustinus: Opus est mihi bona conscientia propter Deum, & bona fama propter proximum. Deinde vocat innocentiam bonitatem causæ suæ, quam habuit cōtra Saulem, quod à Deo vocatus sit ad regnum, non illud ipsi eripuerit.

Vers. 14.

PSALMVS XXVII.

Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Psalms est & hic petitorius. Nā petit in hoc Propheta à Deo, vt sit & maneat mēbrū & cuius verę Ecclesiæ, defendatur & seruetur in ea, quod extra Ecclesiam non sit salus, sicut extra arcam Noë nemo in diluuiō seruatus est. Quantum ad historiam attinet Davidis, precatur David aduersus Saulem, & alios hostes, defensionem Dei contra illorum furorē & potentiam. Sunt autem partes quatuor.

1. Est gloriatio Prophetæ, & exemplo eius cuiuslibet pij hominis, confidentis Deo, contra omnes hostes, tum corporis tū animi, & quæcunque pericula huius vitæ.
2. Est principalis precatio, vt sit mēbrum Ecclesiæ, & vnā cum illa defendatur & seruetur.

3. Petit, vt regatur verbo Dei, & præseruetur à falsis doctoribus, ne aberret à Deo, eiusque voluntate, & veris cultibus.

4. Confirmat Propheta seipsum, & consolatur expectatione præsentie, conspectus & consuetudinis dulcissimæ Dei in vita æterna, & hortatur omnes pios, vt & ipsi expectent à Domino liberationem & protectionē in omnibus periculis & calamitatibus.

1. Gloriatio Prophetæ & cuiuslibet pij, contra hostes & omnia pericula huius vitæ, de præsentia & auxilio Dei.

I. Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Do-

minus protector vita mea, à quo trepidabo?

Qui patrijs totum radijs illuminat orbem,
Qui lux est mundi, lucis origo Deus:
Ille meas tenebras in lucem vertit, & auras
Dispulit inferna pestilente graues.
Tota mente mea curam gerit ille salutis,
Quem metuam, cuius sit grauis ira mihi?
Ille meæ virtus, decus, aura, potentia, vita est,
Ad cuius trepidant pectora nostra minas?

Est hæc gloriatio ardentis spiritus & fidei, quæ insultat Propheta omnibus Diaboli eorumque membris, ipsi morti & hostibus quibuscunque, certus de liberatione & præsentia Dei, sicut Psalmō 23. inquit: Si ambulauero in valle vmbre mortis, non timebo, quoniam tu mecum es. Et Paulus ad Romā. 8. Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Hostibus insultat, mundum contemnit, & ipsi
Corda vouet, soli fidere docta Deo.

Dominus] ipse Iehoua, verus, æternus & omnipotens Deus.

Est illuminatio] hoc est, illuminator & conseruator.

Salus mea] hoc est, saluator, & protector, in omnibus periculis, & in ipsa morte.

Quem timebo] quasi dicat, nullam creaturam, non diabolū, non mundum, non mortem, non infernum.

Dum appropiant super me maligni, edant carnes meas, qui tribulant me, & inimici mei ipsi impingent & corruent.

Amplificat potentiam & bonitatem Dei in se defendendo & liberando, ab hostium viribus & rabie, qui etsi in hoc vnum incumbunt, vt se perdant, nihil tamen posse, dum Deum habeat protectorem. Imò ipsi hostes peribunt, & in foueam, vt in alio Psalmō dicitur, quam pijs foderunt, incident.

Appropiant] id est, irruunt & appropinquant manu militari.

Edant carnes meas] id est, me interficiant.

Si aduersum me castrametentur, non timebit cor meum, si exurgat aduersum me pralium, in hoc ego sperabo.

Rursus

Rursus ex ardenti spiritu & magna fide presentia & defensionis diuinæ gloriatur & quasi insultat hostibus omnibus, nihil dubitans de victoria & liberatione gloriosa, etiam si totus mundus & omnes inferorum portæ contra se insurgant, & prælium motionis debet esse piorum in omnibus tentationibus & periculis. Quantum ad historiam Davidis attinet, loquitur de hostibus Saule & alijs, qui moto bello, ipsum è regno eicere conabantur. *In hoc sperabo* id est, in hac re nitari, quod Dominus est lux mea, & protector vitæ, in hac re fiduciam habebam, Vatabalus. Quod dixit: Dominus illuminatio mea, vulgata expositio, in hoc scilicet bello, quod contra me mouebunt hostes. *Sperabo* scilicet liberationem & defensionem diuinam.

2. Principalis precatio, vt sit membrum seu cuius Ecclesiæ Dei.

III. *Vnam rem petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo domini, omnibus diebus vitæ meæ. Vt videam voluptatem Domini, & visitem templum eius.*

Principalis est precatio Prophetæ in hoc Psalmo: Vt sit & maneat membrum & cuius veræ Ecclesiæ Dei, ne à numero filiorum Dei excludatur. Quod extra Ecclesiam, vt supra dictum est, non est salus. Est autem Ecclesia cætus hominum, amplectentium incorruptam doctrinam legis, & Evangelij, & vntium legitime sacramentis: in quo cætu societas est, & ærurnarum & bonorum Christi omnium, sicut in symbolo dicimus: Credo Ecclesiam Catholicam, sanctorum communionem. Ad hanc Ecclesiam & cætum, quocunque sit terrarum loco, se quisq; adiungat fide, voluntate, & professione veræ doctrinæ, & legitimo & integro vsu Sacramentorum, sicut Prophetæ inquit, se petere & requirere, vt habitet in domo Domini, præ cunctis huius vitæ opibus & voluptatibus incertis & momentaneis, quas homines Epicurei & mundani tantum quærunt & expetunt, sicut Midas apud Ouidium Lib. II. Metamor:

— Effice quicquid

Corpore contigero, fuluum vertatur in aurum.

At pij, vt David, ardentibus votis hoc petunt præcipue, vt sint pars Ecclesiæ in hac vita, & hæredes vitæ æternæ, sicut de

Moyse dicitur, Hæbr. II. maluisse esse socium ærurnarum populi Dei, quàm versari in aula Pharaonis in summo honore & voluptatibus. Ita & D. Paulus ad Ephes. 2. inquit: Sumus domestici Dei, conciuēs sanctorum. *Requiram* scilicet summo studio. Requiritur enim magna diligentia & studium comparandi veram notitiam Dei, eamq; retinendi. *Vt videam voluptatem* hoc est, vt sentiam consolationem & gaudium mentis, & veram latitiā in hac vita, & post hanc vitam dulcissimam consuetudinem Dei, eiusque conspectum. *Visitem templum eius* id est, ingrediar templum, & publicos congressus populi, in quibus discam cœlestem doctrinam, inuocem Deum, & gratias agam & celebrem. Quantum ad historiam attinet, petit David redire ex bello, & in pace frequentare templum, audire verbum Dei, inuocare & celebrare Deum in templo cum Ecclesia, videre ornatū templi, & cultus diuinitus institutos, quibus Deus delectabatur, & quia ipse instituerat, & figuræ erant Christi.

DVAE RATIONES PRE-
cationis.

Quoniam abscondit me in tabernaculo, in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui. & in petra exaltauit me.

Prior est ratio sumpta à superiore sui defensione in tabernaculo, in quo tãquam in abdito loco latitans, seruatus sit ab hostibus, & quasi conclusus in aluo Dei, sicut inquit apud Esaiam. Gestabo te in aluo meo. Ita vxor Ioiadæ pontificis, annis sex absconditum in templo seruauit Ioias regē, cùm ipsum quoque vltimum de stirpe Davidis Athalia occidere conaretur, 2. Paralypome non 22. Est igitur Ecclesia tanquam tabernaculum & locus abditus, in quo seruatur pij occulti, ne inueniantur ab hostibus. Ideo pij ad hanc tanquam ad aram supplices confugere debent, coniungentes se illi professione veræ doctrinæ, inuocatione & voluntate, & studio conseruandi ministerium. Quidam referunt ad defensionem Prophetæ. 1. Reg. 15. & 2. Regum 21. Vbi narratur conseruatum esse Prophetam in tabernaculo Domini, vt Nohe. Legunt quidam abscondet, in futuro.

In petra exaltauit me hoc est, sustulit in locum, & in excelsum, in quo tutus fui ab hostium impetu. Refertur dictum ad historiā

1. Régum 23. Vbi locus defensionis ab euen-
tu, petra diuidens dictus est.

VI. *Et nunc exaltaui caput me-
um, super inimicos meos, qui me
circundant, & ideo immolabo
in tabernaculo eius hostiam vociferationis* (iubilationis laudis)
Cantabo & Psalmum dicam domino.

2. Ratio sumpta à causa finali conseruationis, videlicet celebratione beneficii in templo seu Ecclesia, qua gratitudinem suam Deo declarabit, immolando hostias, & præstando cultus institutos à Deo, discendo verbum Dei, gratias ipsi agendo, vt & alij inuitentur suo exemplo. Hostiam vociferationis vocat, quæ cum vociferatione & iubilatione & clangore tubarum offerebatur. Significatur autem hostia laudis, videlicet gratiarum actio, & celebratio nominis Dei.

3. Precatio, vt cooptatus in Ecclesiam in ea conseruetur.

VII. *Exaudi me Domine, vocem meam, quando clamaui ad te. Misere mei, & exaudi me, Audi verba, Deus, timida te voce vocantis.*

Hic rogo ne duris auribus esse velis.

Antea precatus est, vt cooptetur in Ecclesiam, eiusque fiat membrum, & cuius, quod extra illam nulla est salus. Iam, quia non minor est virtus, quam querere partem, precatur, ne ex Ecclesia excludatur, & abijciatur à Deo propter peccata. Sicut Saul & multi alij, qui Spiritum sanctum habuerunt, & membra fuerunt Ecclesie, abiecti sunt à Deo in æternas pœnas, propter peccata, in quibus perseverarunt absque pœnitentia. *Vocem meam* id est, ardentem meam precationem. *Misere mei* Confugit ad misericordiam, nõ nitens sua dignitate aut meritis. *Exaudi me* Quod subinde repetit eandem precationem, monet opus esse assiduam & ardenti inuocatione, vt perseueremus in gratia Dei, ne amittamus fidem & Spiritum sanctum, sicut Saul & alij. Ita inquit D. Paulus: Qui sibi stare videtur, videat ne cadat.

VIII. *Tibi dixit cor meum, requiri*

te faciem meam, faciem tuam domine requiram.

Excitat seipsum Propheta ad fidem & inuocationem, inquit: Certò statui dicere in corde meo, hoc est, ex animo & verè, vt requiram faciem tuam, o Domine, hoc est, benevolentiam & bonitatem. *Requirite faciem meam* Exhortatio est ad ceteros pios, vt ipsi quoque requirant Dominum, quem faciem suam vocat, quod ea se consoletur & confidat tanquam propria, idque hortatur, vt alij quoque faciant suo exemplo, si-
cut addit: Faciem tuam domine requiram. *Varia est lectio & interpretatio huius versus.*

1. Tibi dixit. Felix tibi, id est, propter te, vel in persona tua, dixit cor meum ad alios pios, requirite faciem meam, scilicet, ipsius Domini, qui meus est vultus, hoc est, lætitia & consolatio.

2. Vatab. Tibi dixit cor meum, id est, pro te, id est, nomine tuo, vice tua dicit (michi) cor meum.

3. Dixit tibi, id est, de te, dixit cor meum, id est, iugiter versauit in corde meo hæc verba, quæ tu dixisti, exquirite faciem meam, ideo confidenter accedo ad te, querens faciem tuam, quia dixisti, hoc est, mandasti te inuocari.

Ne auertas faciem tuam à me, neque abijcias in ira seruum tuum. Adiutor meus es tu, ne relinquant me, neque deserat me Deus salutaris meus.

Te sine non alia est ratio, quæ seruet egentem

Auxilio, sine te non venit vlla salus.

Precatur ne abijciatur à Domino propter peccata, & deseratur in malis.

Ne auertas Aliter, ne declines, hoc est, declinare me sinas & labi à te irascere mihi meritò propter peccata. Est auertere faciem, sumpta phrasi à cõtemnentibus seu auersantibus eos, quibus irascimur. Reperitur autem propter ardorem desiderij, vt cõseruetur in Ecclesia, inquit: Adiutor meus es tu. Salutaris meus, qui me saluas & liberat ab omnibus, etiam amicis, sicut addit.

Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.

Addit amplificationem necessitatis à desertione etiã charissimorum, & omnium præsidiorum, quibus confidere potuit, simulq; prædicat

predicat auxilium Domini, à quo, desertus ab omnibus, assumptus sit & defensus. Ita Psalmo 72. inquit: Liberavit Dominus pauperem, cui non erat adiutor: & Psalmo 10. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Ita in omni periculo, calamitatibus, & in ipsa morte, cum nulla nos creatura iuuare potest, non circumstantes parentes, non liberi non amici, vera fiducia dicere debemus cum Propheta:

*Me pater & mater quia iam liquere & amici,
Est Dominus solus spes mea & aura Deus.*

3. Petitio, vt regatur verbo Dei, & defendatur contra hostes.

XI. *Doce me Domine viam tuam* (verbum & voluntatem) & *dirige me in semita recta propter inimicos meos* (hostes tyrānos, hæreticos & hypocritas.)

XII. *Ne tradideris me in animas* (voluntatem) *tribulantium me,* *quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, & locuti sunt mendacium.*

Hactenus petijt, Primum vt sit membrum & ciuis veræ Ecclesiæ: 2. Vt conseruetur & maneat membrum Ecclesiæ, neque abijciatur à Deo, sicut Saul, propter peccata.

3. Nunc petijt, vt inter varia pericula, & persecutiones, regatur verbo Dei, & defendatur contra hostes, qui omnibus temporibus sunt: tyranni, qui manifesta vi delere conantur Ecclesiam: hæretici seu falsi Doctores, corruptentes veram doctrinam: & hypocritæ, qui prætextu pietatis & professione veræ doctrinæ, insidiantur pijs, & decipiunt simplices. Quantum ad historiam attinet Davidis, precatur, vt dirigatur via sua, ne incidat in manus hostium, Saulis & aliorum.

Ne tradideris] hoc est, Ne sinas me tradi & incidere in animas, hoc est, in voluntatem & libidinem hostium, vt agant mecum, quæcunque volunt hostiliter & iniuste.

Quoniam insurgunt] Ratio ab hostium violentia & mendacijs, ac dolis.

Locuti sunt mendacium] in Hebræo est, Loquens mendacium, videlicet ipse coetus falsorum Doctorum, mentientium & deprauantium veram doctrinam, Pellicanus

vertit, efflans iniquitatem, hoc est, concinnans mendacium ad decipiendum.

4. *Consolatio sui ipsius, seu confirmatio ab expectatione defensionis, in hac vita contra hostes: & liberationis & gloriæ consummatæ post hanc vitam.*

Attamen credo me visurum XIII.
bona domini, in terra viventium.

Expecta Dominum, viriliter XIII.
age, confortetur cor tuum & expecta Dominum.

Quisquis es à Domino totus pendeto, tibiq;

Sic animo constas fortis vt esse queas.

Ille tibi vires roburq; in corpora mitter,

Tantum perge Deo fidere saluus eris,

Consolatur seipsum Propheta in persecutionibus, & alijs ærumnis, expectatione promissæ liberationis, etiam in hac vita, & futuræ consummatæ liberationis & lætitiæ in vita æterna, in qua conspiciemus coram Deum, & perfruemur dulcissima eius consuetudine, quæ summa & vnica consolatio est piorum, & totius Ecclesiæ, oppressæ in hac vita magnis & innumeris calamitatibus.

Credo quod videbo bona Domini in terra viventium] In Hebræo legitur, nisi credidissem me visurum bona Domini, per defectum verbi defecissem, hoc est, animum despondissem in tantis malis: *Bona Domini*] hoc est, voluptatem, consolationem & lætitiā, de promissā liberatione & condonatione peccatorum gratuita, propter promissum mediatorum. *Terra viventium*] Primum intelligatur hæc terra qua viuimus, vt in quærela Ezechiae. Non videbo Deum, in terra viventium. Item Esaia 53. Abscessus est de terra viventium. Deinde de beatorum sede, seu vita æterna, in qua cum Deo, ubiq; etiam in hac terra renouata victuri sumus. 2. Petri 3. Itē Prouerbiorum 3. Qui recti sunt corde, possidebunt terram. Et Esaia 57. Qui fiduciam habent mei, hæreditabunt terram, & possidebunt montem sanctum meum. Et Christus Matth. 5. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Luther. vertit. *Im land der lebendigen, das ist/ den es wol gehet.*

Expecta Dominum] hoc est, ne abijce spem de liberatione, etiam si Deus aliquandiu eam differat, nec statim te exaudiat aut inuocantem.

OBIECTIO.

Non licuit Davidi, aut alijs, vt vocant nunc, laicis, intrare tabernaculum.

Quomodo ergo hic petit, se ideo redire cupere, ut ingrediatur tabernaculum, celebret Deum, & oret in eo cum Ecclesia?

RESPONSIO.

1. Lyra interpretatur habitare in tabernaculo, pro iuxta tabernaculum. Pomeranus refert ad consolationem & gaudium mentis, quod percipitur ex verbo Dei, eiusque diligenti tractatione & meditatione, quod gaudium seu letitiam nominat voluptatem Domini.

Versus 9.

PSALMVS XXVIII.

Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Est & hic Psalmus precatio generis suorum. Sunt autem partes quatuor:

1. Petit, ut defendatur contra hostes Saulem & alios sui temporis, & Ecclesiam omnium temporum, ne ab illis deleatur, & ipse & Ecclesia, & non abijciatur cum impijs & damnatis in æternas penas.
2. Imprecatur penas & interitum hostibus suis & Ecclesie.
3. Agit gratias Deo, cumque celebrat pro liberatione.
4. Rogat pro Ecclesia vniuersa seu populo Dei, ut defendatur à Deo, iuuetur, alatur, & saluetur. Quantum ad historiam attinet Davidis, exul ex patria, conuersus ad arcam Domini, quæ erat in tabernaculo, precatur à Deo, ut reducat in patriam saluus, ut in ea innocet & celebret Deum, cum populo Dei seu Ecclesia.

1. Precatio.

I. *Ad te Domine clamabo, petra mea, ne fileas à me, ne quando taceas à me, similis fiam descendentibus in lacum (foueam, sepulchrum.)*

Spes mea summe Deum, tibi vota precesque ferentem
Respice, nec fias ad mea verba tacens.

Hæc est quasi præfatio seu exordium precatonis Prophetæ alloquentis Iehoua, hoc est, verum & æternum Deum, qui se patefecit patribus, Abraham, Isaac & Iacob, quem suam petram seu rupem vocat, hoc est, arcem & munitum locum, quo solo confidat. *Ne fileas* hoc est, ne obsurdescas, aut aures obstruas, cum te inuoco. *Ne taceas* hoc est, ne non exaudias me. Phrasis sumpta est ab alijs, qui quem oderunt, indignum iudicant responsione, sicut Christus ad preces mu-

lieris Cananæ initio tacet tanquam aversus, & odio eam prosequens, iuxta versiculum: Ipse tacens odij femina vultus habet.

Exaudi vocem deprecationis mee, dum oro ad te, cum extollo manus meas ad oraculum sanctuarij tui.

Audi quæso preces, quo tempore cumque precabor.
Extendam humiles ad tua templa manus.

Consequens est enthymematis: Te inuoco æternum & verum Deum, cui & soli confido, ergo exaudi me innocentem, iuxta datam promissionem, dirigentem manus meas ad oraculum sanctitatis tuæ, hoc est, ad propitiatorium seu arcam, in qua tu sanctus habitas, & promissisti te exauditurum inuocantes ad illud conuersos, quod propitiatorium Christum præfigurauit, propter quem solum exaudimur à Deo, Exod. 25.

Ne simul trabas me cum impijs (in lacum seu mortem) & cum operantibus iniquitatem, qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.

Ne me cum reprobis puni, qui blanda loquuntur
Consilia, at tacite pectora praua gerunt.

Principalis precatio, ne cum impijs, hoc est, tyrannis, falsis doctoribus & hypocritis loquentibus falsa sub specie pietatis & veræ doctrinæ, abijciatur à Deo & damnetur. Indocet, autem Saulem, & alios hostes suos, quales sunt omnibus temporibus hostes Ecclesie, Tyranni, Hæretici & Hypocritæ, aliud loquentes ore, pacem scilicet, & aliud occultantes corde, interitum & eadem hypocritæ: In ore suo pacem cum amico suo loquitur, & occultè ponit ei insidias.

DOCTRINA DE NECESSARIIS

ad Christianam inuocationem.

Ad Christianam inuocationem requiruntur quinque, quæ Prophetæ in hac sua precatatione complectitur.

1. Quis sit inuocandus? Iehoua, hoc est, verus & æternus Deus, conditor & conseruator rerum omnium, qui se Ecclesie verbo suo & illustribus testimonijs patefecit. Ita hic inquit Prophetæ: Ad te Iehoua seu Domine clamo, non ad Iouem, aut aliud nomen Ethnicum.

2. Manda-

2. Mandatum Dei de inuocatione, vt Psalmo 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego exaudiam te. Ita hic inquit Dauid se diligere manus iuxta mandatum ad templū seu sanctuarium.

3. Promissio de exauditione, Petite & dabitur vobis.

4. Fides apprehendens promissionem de exauditione propter mediatorem, cuius typus propitiatorum fuit, ad quod inuocans Propheta dirigit manus in exilio.

5. Res petēda, sicut hoc loco petit Prophe-
ta, ne abijciatur & damnetur cum impijs. His quinque discernitur inuocatio ethnico-
rum inuocatione Ecclesiae omnium tem-
porum innocantis verum & æternum Deū
in agnitione & fiducia mediatoris olim
promissi patribus, nunc autē exhibiti, cru-
cifixi pro peccatis nostris, & resuscitati à
morte Hierosolymis.

2. Imprecatio pœnarum & interitus hostium.

III. *Da illis secundum opera eorū,
& secundum nequitiam adinuen-
tionum ipsorum, secundum opera
manuum eorum tribue illis, red-
de retributionem eorum ipsis.*

Propositio imprecationis pœnarum &
interitus impiorū, quas suis peccatis con-
tra conscientiam persequentes Dauidem si-
ne causa meriti sunt, sicut omnes hostes Ec-
clesiae omnium temporum Tyranni, Hære-
tici & Hypocritæ. *Secundum nequitiam adin-
ventionum* hoc est, voluntariam malitiam
& studium excogitandi praua consilia & in-
fidias, quibus deleant Dauidem, & alios pi-
os, & corrumpant verbum Dei. *Secundum
opera* id est, sicut meriti sunt. *Redde retributio-
nem* id est, talionem, affice pœnis quas me-
riti sunt. Intelligit autē Dauid suos hostes
Saulē, Absolon filium, eiusque consilia-
rios, Achitophel, Semei & similes, qui o-
mnes hoc agebant, vt calumnijs & vi mani-
festa eijcerent Dauidem e regno, ad quod
à Deo vocatus fuit.

V. *Quoniam non considerant o-
pera Domini, neque opera manuum
eius, ideo destruet illos, & non æ-
dificabit eos.*

Actiologia imprecationis sumpta à con-
temptu & negligentia hostium consideran-
di seu intelligendi opera Dei eiusque bene-
ficia, primum collata in totum humanū ge-

nus, creationem & receptionem hominis
in gratiam per filium, promulgationem le-
gis & patefactionem voluntatis suę, emissio-
nem filij in carnem, collectionem Eccle-
się per prædicationem Euangelij, & confer-
uationem. Deinde electionem Dauidis in
regem, abiecto Saule. *Ideo destruet* hoc est,
perdet eos. *Et non ædificabit* hoc est, Deus
non instaurabit eos, non recipiet in grati-
am, sed abijciat in æternas pœnas, vt omnes
hostes, & persecutores Ecclesię, impios do-
ctores & hypocritas. Sumpta est metapho-
ra ab ædificijs, ita destructis, vt reædificari
non possint.

OBJECTIO.

Inquit Paulus ad Roma. 12. Benedicite
persequentibus vos, benedicite, et nolite
maledicere. Et ipse Dauid 2. Regum 16. non
vult occidi Semei maledicentem sibi.

Hic autem Dauid imprecatur & maledi-
cit hostibus suis & Ecclesię.

Ergo agit contra Paulum & proprium
mandatum, ne occidatur Semei.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem maledi-
centium, quorum alij sunt emendabiles,
quibus non est maledicendum, sed precan-
dum pro illis vt emendentur & respiciant,
sicut Paulus precatur incestum hominem
tradi Satanę, vt caro eius vexetur, & saluus
fiat spiritus in aduentu Domini. Alij sunt
obstinati & perseverantes in persecutione.
His maledicendum est & precandū, vt per-
dantur, ne deleant Ecclesiam. Ipsa autem
vindicta seu pœna committenda est Deo,
iuxta illud Deuteronomij 32. Mihi vindicta
date, & ego retribuam illis. Interdum pij
non imprecantur hostibus, quod sciunt
Deum grauioribus eos pœnis affecturum,
quàm ipsi imprecari possint. Interdum vi-
ri heroici & præstantes zelo ducti & arden-
tes imprecantur pœnas impijs propter glo-
riam Dei, & salutem Ecclesię, sicut Christus
Matth. 25. & Iohan. 2. eijcit e templo ven-
dentes & ementes in illo. Dauid non vult
occidi Semei, subiiciens se voluntati diuinę
& expectans liberationem promissam, cum
inquit: Dimittite eum, vt maledicat mihi
iuxta præceptum Domini, si fortè respiciat
Dominus afflictionem meam, & reddat
mihi Dominus pro maledictione hodi-
erna.

3. Gratiarum actio pro liberatione.

*Benedictus Dominus, quoni- VI.
am exaudiuit vocem deprecati-
onis meę.*

*Gloria, laus, & honor tibi sit pater optime diuum,
Qui facili nostras accipis aure preces.*

Gratias agit Propheta Deo pro exauditione & liberatione sui ex manibus hostiū, Saulis & Absolonis filij, &c. Et restitutione ab exilio in patriam seu regnum, agnoscēs beneficium & celebrans. Constat enim gratitudo duabus virtutibus pulcherrimis, veritate, quā agnoscimus & celebramus acceptum beneficium, & iustitia, quā obligamus nos & offerimus ad mutua beneficia. Sicut Dauid agnoscit liberationē diuinam eamque celebrat, inquiens: Psalmo meo confitebor ei. Est igitur verus, & iustus, tribuens Deo laudem auxiliij & præsentiæ, & Deum celebrans, quod Alexander non fecit, & similes, qui existimant suā se virtute & potentia parasse regnum & tenere. Sicut Timotheus filius Conōis re feliciter gesta, dixit: Hoc ego feci, non fortuna. Et Ajax apud Sophoclem, Timidis & ignavis auxilio Dei opus est, ego sine Deo vincere possum. Rectius autem Homerus Odyss. γ πέντες δὲ δὲωρ χάρις ἀνδρωτων, id est, mortalis diuum auxilium desideret omnis: Sunt igitur tales medaces & iniusti. *Benedictus*] hoc est, laudandus, dignus vt laudetur.

Quoniam] Aetiologia gratiarum actionis.

VII. *Dominus adiutor meus, & protector meus, & in ipso sperauit cor meum & adiutus sum, Exultauit cor meum & Psalmo meo confitebor ei.*

*Pectoris ipse mei Deus est certissima virtus,
Eximium est robur pectoris ipse mei.*

Expositio seu amplificatio beneficij, exauditionis & liberationis, diuini. *Exultauit cor meum*] hoc est, letatum est. *Vetus lectio*, re floruit.

Cor meum] hoc est, cor exhilaratum est, reddita consolatione, quod in angustia & afflictionibus caro, hoc est, corpus, sit languida, & quasi marcescit, iuxta illud Prouerbiorum 27. Spiritus tristis exiccat ossa. Et *Psalmo meo*] id est, cantico. Profitetur se celebraturum Deum in Ecclesia cantando & alijs modis, & gratias acturum Deo.

Confitebor] id est, celebrabo & gratiā agā.

VIII. *Dominus fortitudo eorum, & protector saluationū Christi sui.*

Amplificat beneficium, quod non solum

ipse, sed etiam populus suus seu milites, qui ipsum sunt secuti ad bellum, contra hostes, liberationem senserint: & quod Deus adiuuet omnes qui sunt membra & ciues veræ Ecclesiæ, omnium temporum.

Fortitudo eorum] Relatiuum est sine antecedente. Intelligit autem iuxta historiam suam, qui vna secum sunt profecti ad bellū, vel etiam sine se ducente, soli contra Saullem & Absolonem.

Et protector saluationum Christi sui] scilicet, est ipse, hoc est, ipse Dominus protegit liberat & saluat Christum suum, hoc est, vinctum seu regem, primum me Dauidem adiuuans & protegens me, & milites meos. Deinde Christum, hoc est, Messiam, per quem dominus Deus Pater liberat & saluat Ecclesiam. Aliter, protector saluationum Christi sui, hoc est, quæ fiunt per Christum, quem ipse Dominus vnxit in regē, qui fortitudo, virtus & potentia Dei, in saluando Ecclesiam. Lutherus sic vertit versiculum. *Der Herr ist mein stercke/ Er ist die stercke/ die seinen gesalbten hilffet.*

4. *Precatio pro toto populo seu vniuersa Ecclesia.*

Saluum fac populum tuum & benedic hereditati tue, & pasc eos & extolle illos vsq; in æternū.

Nunc populum serua, qui te colit, vnicus hares Atq; tuæ curam posteritatis habe.

Orat Propheta Deum, vt totum populū, & Ecclesiam inuocantem, exaudiat, regat, liberet & defendat, propter quam ipse sustinet ærumnas & persecutiones, colligendam & defendendam, ideo vt ipse Deus ab ea recte agnoscatur, & celebretur, vt fiat Ecclesiæ tandem secum particeps & hares vitæ æternæ.

Benedic] hoc est, benefac, & vine. *Hereditati tuæ*, id est, Ecclesiæ collectæ ex Iudæis & gentibus, vt Psalmo 2. *Postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam.* *Pasce*] hoc est, rege verbo tuo & defende. Ita & Homerus reges sapē, ποιμένας λαοῦ, hoc est, pastores populi appellat.

Extolle vsq; in æternū] hoc est, defende & iuua in hac vita, & perpetua gloria orna post hanc vitam. Ita monet Propheta vt quicumque ciuis & membrum est Ecclesiæ, is quoque suo exemplo, pro ea oret, vt seruetur & defendatur contra hostes, & tandem donetur æterna lætitia, vita & vera gloria.

PSAL-

IN PSALMVM DAVIDIS XXIX.

Psalmus David.

(Compositus, vt ferunt, post consummationem tabernaculi.)

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suauis. Nam hortatur in eo Propheta, iuxta historiam David, Ecclesiam seu populum sui temporis, Israelitas, ad offerendum seu tribuendum gloriam Iehoua, hoc est, æterno & vero Deo, qui se patribus edita promissione de benedicto semine, & Israelitis educatione per mare rubrum, & Iordanem ex Aegypto, promulgatione legis in monte Sinai, & alijs admirandis liberationibus & testimonijs, patefecit. Deinde allegoricòs Ecclesiam noui testamenti ad agnoscendum & inuocandum eundem Iehoua, verum & æternum Deum, qui se in nouo testamento patefecit, misso filio, crucifixo & resuscitato à morte Hierone Sacramentorum, promulgatione Euangelij per vocem eius efficacem, collectione Ecclesie per totum mundum, eiusque miranda conseruatione, quam donabit non in luce, iustitia & vita æterna, habitaturus in ca, itaque in templo suo in hac vita per gratiam, in futura autem per gloriam, cum Deus omnia erit futurus in omnibus. Sunt autem partes Psalmi tres.

1. Propositio exhortationis.
2. Causa exhortationis ab efficacia Euangelij, seu ministerij eius in Ecclesia.
3. Doctrina & consolatio de mansura Ecclesia & perpetua eius gloria, in qua Ecclesia collecta per vocem Euangelij, Deus habitabit in æternum.

Locis seu doctrinae principales Psalmi quae sunt tres.

1. De agnitione & inuocatione Iehoua, hoc est, veri & æterni Dei in vtraque Ecclesia, discernendi in inuocatione, à commenticijs numinibus gentium, Ioue, Apolline, Mercurio.
2. De efficacia vocis Euangelij & legis.
3. De Ecclesia, quae sit, & ubi, quomodo & per quid colligatur, & eius perpetuitate, luce, iustitia & gloria post hanc vitam.

1. *Afferte Domino filij fortium, afferte Domino gloriam & fortitudinem.*
2. *Afferte Domino gloriam non-*

minis eius, adorare Dominum in ornatu sancto.

Est hæc propositio exhortationis, quæ quatuor complectitur & monet.

1. Quis sit inuocandus? Dominus seu Iehoua, hoc est, verus & æternus Deus, qui se patefecit in vtraque Ecclesia, dato verbo, & promisso & misso filio, alijsq; illustribus testimonijs æditis.

2. Quid huic verò & æterno Deo offerendum seu tribuendum sit, gloria scilicet & fortitudo, hoc est, celebratio potentiae, misericordiae eius, sapientiae & bonitatis, inuocatio, gratiarum actio & propagatio verae doctrinae legis & Euangelij, per quæ est efficax in arguendis & consolandis mentibus.

3. Quomodo inuocandus? in ornatu sancto, hoc est, spiritu sancto & veris motibus, timore agnoscente peccata & sordes corruptae naturae, & fiducia misericordiae exhibitae in mediatore.

4. Qui offerant præcipue hæc gloriam seu cultus Dei, filij fortium, hoc est, potentes ipsi reges & principes, quos ob id Esaias nutrices Ecclesiae vocat, & reginas nutrices, quorum exemplum postea & ipsi subditi sequuntur.

Afferte] Varabalus, Date. Luther. *Schaffer.* *Domino]* In Hebræo est Iehoua, pro qua voce 70. interpretes vsi sunt Græca, *κύριος*, id est, Dominus, quæ vox etiam creaturis tribuitur. Sed Iehoua tantum verò & æterno Deo, non creaturis, deriuatur ab Harach. i. ab essendo vel quod Deus essentia est spiritalis, immutabilis, vel quod cōstans & firmus est in promissionibus. Ita inquit Deus ad Moysen, Exodi 3. Ego sum qui sum, item ero qui ero: quod quidem de filio Dei locuto cum patribus intelligūt, qui humanam naturam assumpturus erat ex virgine. Tradunt quidam hoc nomen à Deo non fuisse patefactum patribus, Abraham, Isaac, & Iacob, ante Moysen, quia ita Exodi 6. inquit ad Moysen Deus: Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum Iehoua non indicaui eis. Et si Moyses hac voce etiam antea in narrationibus sæpe in Genesi vsus est. Varabalus ita vertit locum Exodi: In nomine meo Iehoua non sum cognitus eis, hoc est, patres non cognouerunt me certum & constantem esse in promissione de terra Canaan danda ipsis, sed posteris eius, Moyses & alij. Filios fortium seu potentum, vocat reges, principes & potentes huius mundi, in Græco legitur, *υἱοὶ θεοῦ*, id est, filij Dei, & ex Hebræo, *בְּנֵי עֲזָרָה*. i. Deorum. Ita autem vocat & ipsos reges, principes & iudices, qui dii propter diuinam inuocationem & opera diuina appellan-

appellantur, vt Psal. 82. Dixi, vos Dij estis, & Exodi 22. Dominus domus applicabitur ad Deos. Item causa vtriusque perueniet ad Deos, hoc est, iudices. D. Hieronymus vertit. Afferte Domino filios arietum, hoc est, oves & agnos, qui offerri solebant Deo in sacrificijs, quæ Christi sacrificium, *illegitimus* vnicum adumbrabant, Alij intelligunt filios arietum ipsos Apostolos, qui filij sunt Prophetarum, qui arietes sunt gregis dominici: reliqui etiam per arietes intelligunt reges & principes, iuxta illud Threnorum 1. Principes eorum facti sunt sicut arietes non inuenientes pascua. *Afferte gloriam & fortitudinem*] hoc est, tribuite Deo hanc gloriam & confesionem, quod sit iustus, puniens malos, & benefaciens bonis, quod sit misericors, recipiens in gratiam & remittens peccata resipiscentibus, & confugientibus ad mediatorem. Hanc integram gloriam non tribuit Deo Epicurus, qui docet omnia fieri casu, & Deum non curare res humanas. *Afferte Domino*] Repetitio, quæ exponit, qualem gloriam tribui velit Deo, videlicet integram, & dignam nomine ipsius iustitiæ, veritatis & misericordiæ: item inuocationis, veri timoris & fiduciæ, sicut addit: *Adorate Dominum*] in ornatu sancto, hoc est, veris & sanctis motibus cordis. *In ornatu sancto*] Aliter in atrio sancto, hoc est, tabernaculo seu tēplo, in Græco est, *ἐν ἁγίᾳ & γὰρ*, hoc est, in aula seu regia sancta, hoc est, tabernaculo.

2. Causa exhortationis duæ.

Addit causas duas exhortationis de offendo seu tribuendo gloriam Deo, veritatis, iustitiæ, fortitudinis, omnipotentia & misericordiæ in colligenda & conseruanda Ecclesia. Prior sumpta est, à perditione & interitu hostiū, vt Pharaonis regis Aegypti, & aliorum in terra Chanaan, per vocē, hoc est, verbum Dei efficax. Altera sumpta est à defensione populi in Aegypto, & in deserto, educationeque in terram promissam, quæ omnia per allegoriam & typum intelliguntur de interitu hostium Ecclesie, eiusque defensione & consolatione, per vocem Euangelij omnibus ætatibus.

Prior causa à trepidatione & interitu hostium per vocem Domini efficacem & terribilem hostibus.

III. *Vox domini super aquas Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas.*

Vox Domini in virtute, vox III. Domini in magnificentia.

Vocem Domini vocat verbum Dei efficax & terribile, quo Moses absque armis & præsidijs humanis hostes superauit & deuicit, sicut Deus per vocem legis & Euangelij etiam nunc est efficax & potens in terrenis hostibus, accusandis & consolandis metibus. Super aquas audita est.

1. In Aegypto, cum flumina versa sunt in sanguinem, & ingens multitudo ranarum exorta est in fluminibus & paludibus, Exodi 7. & 8.

2. Cum pluit grandinem cum igne, inter horrendam tempestatem. Exod. 9.

3. Cum mare rubrum peruium factum est Israëlitis, vt siccis pedibus transirent, & Pharaon cum suis obrutus est mari. Exo. 14.

4. Cum aquæ in Marath amara dulces factæ sunt, Exodi 15.

5. Cum aquæ ex petra profuerunt, Exodi 17. Numerorum 20.

Intonuit] quasi tonitru horrendo perterrituit hostes: item populum, cum promulgaret legem in monte Sinai, Exodi 19.

Vox Domini in virtute] hoc est, verbum Dei fuit efficax & potens, editis admirandis operibus in Aegypto, deserto, in terra Chanaan: item postea exhibitio Christo in ripa Iordanis, cum vox patris est audita. Hic est filius meus dilectus, Matth. 3.

Vox Domini confringentis v. cedros, & confringet Dominus cedros Libani.

Et fecit eas exilire, tanquam vitulum, Libanum & Sirion quemadmodum filios unicornium.

Per cedros arbores altissimas, præcipue in Libano monte, intelligit reges triginta vnum, quos in campo Libani Syriæ Iosua superauit ad Iordanem, Iosue duodecimo. Intelliguntur etiam per cedros, potentes & superbi, vt Esaiæ secundo, Exaltabuntur super omnes cedros sublimes & erectos. Et Ecclesiastici quadragesimo secundo inquit sapientia, sicut cedrus exaltatus sum in Libano. Intelligantur igitur etiam in nouo Testamento reges & principes gentibus

gentibus, item ipsis Iudæis, conuersi sunt per vocem Euangelij ad fidem Christianam.

Et fecit eos exilire] hoc est fugere. Nam describit timiditatem & fugam hostium, comparans eos vitulis.

Luther. vertit, *Leckenwte ein Kalb / das ist / springen vnd hüpfen.*

Et filio] hoc est, pullo vnicornium, indomitis quidem, sed fugacibus & trepidis, sicut Vnicornis, vt testatur Plinius, viuus capiti non potest.

Libanum & Sirion] hoc est, reges habitantes iuxta Libanum montem, & Sirion, qui idem mons est, qui & Harmon Deuteronomij 3. dicitur. Sirion, vt Sidonij dicunt, siue Sanir, vt Amorrhæi, & Harmon mons. Vetus translatio habet, vt vitulum Libani, id est, qui in Libano eductus est. Et dilectus filius Vnicornium, hoc est, rex Libani, dilectus subditis. Exilit, hoc est, fugit, territus voce Domini, tanquam filius, hoc est, pulchus Vnicornium. Lyranus male de Mose exponit.

VII. *Vox Domini incidens vt flamma ignis.*

Comparat vocem seu verbum Dei flammæ ignis, propter efficaciam & vim penetrandi medullas, & perterrefaciendi & confortandi conscientias. Respexit autem ad hinc Numerorum 16. de ducentis & quadraginta viris absumptis igne, quod incensum offerrent, & 14. milibus & septingentis, quos incendium sustulit propter murmur contra Moysen & Aaron, qui se in mortuos viuentes obtulit. Intelligunt nonnulli allegoricôs flammæ ignis, vel linguae igneas, in quibus datus est Spiritus sanctus in die Pentecostes Apostolis, Actuum secundo.

VIII. *Vox Domini concutientis desertum, & commouebit Dominus desertum Cades.*

Adhuc describit Propheta consternationem & fugam hostium populi Dei in deserto, præcipue in Cades, quæ fuit ciuitas deserti. Sic in finibus Idumæorum, Numerorum 20. & 33. in quo loco data est populo murmuranti aqua contradictionis ex petra, percussa à Mose virga, anno 40. post egressum populi ex Aegypto.

IX. *Vox Domini perterrefacit*

cervas, & denudat sylvas, & in templo eius omnes dicent gloriâ.

De terrore regum gentium, & populorum inquit Moses Exodi 15. Ascenderunt populi & irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistini, tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Canaan, irruit super eos formido & pavor, in magnitudine brachij tui. Cervis autem comparat reges gentium, propter timiditatem. Nam et si cervi cornibus ingentibus quasi armati sunt, & formidabiles, tamen sunt natura timidi & fugaces, quales sunt & tyranni & hostes Ecclesiæ. Cervas autem vocat, vt timiditatem magnam ostendat. *Denudat sylvas*] hoc est, patefacit, aperit, vt pateat populo Dei transitus in terram promissam. Allegoricè autem significatur conuersio gentium ad Ecclesiam per vocem Euangelij, vt verum & æternum Deum agnoscant, inuocent & celebrent fiducia mediatoris, tribuentes Deo gloriam omnipotentis, iustitiam, veritatis & misericordiam, sicut addit: Et in templo eius dicent omnes gloriam.

3. *Doctrina & consolatio de mansura Ecclesiæ & gloria æterna, qua ornabitur post hanc vitam.*

Dominus ad diluvium faciens dum sedet, & sedebit Dominus rex in æternum.

Dominus virtutem populo suo dabit, Dominus benedicet populo suo in pace.

Dixit antea de præsentia Dei & admirandis liberationibus populi Israëliti in Aegypto, deserto & terra Canaan, in quam, de letis hostibus, ipsum Dominus deduxit, iuxta promissionem datam patribus. Iam affirmat Deum præsentem semper futurum in Ecclesia, sicut adfuit Nohe in diluvio, eiusque familiæ, conseruans eos in arca, quæ Ecclesiæ typus fuit, quod sicut Nohe cum suis in arca seruatus est, pereunte toto humano genere diluvio: Ita etiam soli illi seruantur à morte æterna, qui per Baptismum inserti sunt Ecclesiæ, quemadmodum Diuus Petrus, 1. Petri 1. Et Paulus posteriore Corinthiorum decimo, Diluvium interpre-

interpretatur de Baptismo. Cæterum tribus diluuijs Deus adfuit, & sedit præsens, conseruans suos, deletis hostibus & impijs.

1. In diluuiio vniuersali, in quo seruatus est Nohe, Gen. 7.
2. In mari rubro, in quo seruati sunt Israëlita, submerso Pharaone, Exodi 14.
3. In Iordane, per quem Iosue traduxit populum, Iosue 3.

Sedebit rex in æternum] hoc est, semper adfuturus est Ecclesiæ, sicut adfuit Nohe in diluuiio, & Ecclesiæ erit æterna, sicut ipse rex Christus est æternus, cuiusque regnum æternum, Lucæ 1. Nam regnum & rex habent se correlatiuè. Igitur si rex est æternus, erit regnum æternum, hoc est, Ecclesiæ.

Dominus dabit virtutem] hoc est, constantiam & fortitudinem in confessione celestis doctrinæ. Item Spiritum sanctum, sicut Actorum primo dicitur: Accipietis virtutem Spiritus sancti venientis super vos. Et Lucæ 24. inquit Christus: Manete in ciuitate Hierusalem, donec induamini virtute ex alto.

Et benedicet] hoc est, conferet Ecclesiæ omnia bona necessaria corpori seu vitæ sustentandæ, quæ omnia benedictio completur. Nam benedicere Hebræis significat fortunare, & inuare.

In pace] hoc est, Ecclesiæ habebit pacem, Primò conscientie tranquillitatem de placato Deo, & remissis peccatis, ad Romam. 4. Iustificati fide pacem habemus erga Deum. Deinde defensionem & tranquillitatem publicam, in qua Deus rectè agnoscat & celebretur, instituat rectè inuentus. 3. Pacem & læticiam post hanc vitam, cum Ecclesiæ liberabitur ab omnibus malis & ærumnis.

Lutherus vertit, *Dass dir wol gehen werde.*

OBIECTIO.

Propheta promittit hinc, vt sapè alibi in scriptura, Israëlitis seu Iudæis pacem & benedictionem æternam, & regnum.

Sed gens Iudaica deleta est, & regnum eorum deuastatum.

Ergo hæc promissio non fuit vera.

RESPONSIO.

Intelligit Propheta & scriptura, cum de æterno regno Mesiæ, & æterna benedictione Israëlitarum loquitur, spirituale regnum, benedictionem & pacem totius Ecclesiæ, collectionem scilicet, & defensionem in hac vita, vsque ad finem mundi.

Deinde promissum fuit regnum Iudæis corporale vsque ad aduentum Mesiæ, iuxta illud: Moses & Prophetæ vsq; ad Iohannem vaticinati sunt. Matth. 11. Exhibito igitur Christo, politia Iudaica delēda fuit, idque propter eorum peccata. Nam conseruatio regni & defensio Iudæis cum conditione obedientiæ data fuit, sicut Psalmo 132. Si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea, hæc quæ docebo eos, filij eorum vsque in seculum sedebunt super sedem tuam.

PSALMVS XXX.

Titulus Psalmi.

Psalmus cantici in dedicatione domus Dauid.

Psalmus, vt doctores Hebræorū tradūt, est sonus organi cessante voce humana: canticum est vox humana. Psalmus igitur canticum dicitur, cum præcedit organum: canticum Psalmi, cum præcedit vox humana, sicut nunc vsitatè in templis vicissim canit organum, & chorus psallentium. De dedicatione domus Dauidis in scriptura nusquam alibi legitur, quàm in titulo huius Psalmi.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis partim demonstratiui, partim suadorij. Nam gratias in eo agit Deo Propheta Dauid, & prædicat beneficium suæ liberationis ex morte & persecutione Saulis & aliorum hostium. Et hortatur omnes alios, vt & ipsi agant gratias Deo pro sua liberatione. Deinde orat vt liberetur ac defendatur deinceps à Deo contra hostes. Sunt autem partes Psalmi 4.

1. Gratiarum actio seu celebratio beneficii liberationis.
2. Exhortatio, vt & alij liberati agant gratias Deo, cumque celebrent.
3. Est agnitio securitatis, & aliorum peccatorū, quibus pœnas meritis est Propheta torū, quibus tamen Deus & merentur omnes alij, quas tamen Deus mitigat inuocatus propter mediatorem, per misericordiam.
4. Est precatio, vt deinceps defendatur contra hostes & liberetur ex morte, & alijs periculis. Scriptus est autem Psalmus & in persona Dauidis, Christi, & totius Ecclesiæ, ac singulorum piorum.

1. Gratiarum actio, pro liberatione ex morte, alijsq; periculis, & ærumnis.

*Exaltabo te, Domine, quoniam
subuexisti me, nec delectasti inimicos meos super me.*

Propo-

Propositio est gratiarum actionis, additis rationibus, à quadruplicibus malis, à quibus liberatus est.

1. Persecutione hostium.
2. Aegritudine seu morbo corporis.
3. Paucioribus conscientia, existentibus in animis ex cognitione peccatorum, & sensu ira Dei propter peccata ex morte aeterna & infernalibus poenis, in quas descendunt & abijciuntur impij & hostes Dei. Ex his omnibus malis, & corporis & animae liberationem diuinam agnoscit, & propter eam celebrat Deum, ut & in alijs fidem excitet, & ad inuocationem eos inuitet, inquit:

Exultabo] hoc est, vehementer & summis laudibus celebrabo & ueham misericordiam, veritatem & potentiam Dei.

Quoniam subuexisti me] Prima ratio sumpta à liberatione ex manibus hostium, subuexisti, tanquam ex fouea seu cisterna educum, sicut Iosephum, Ieremiam, Daniele.

Nec delectasti] id est, non siuisti hostes meos latari seu exhilarare sese.

Super me] hoc est, super malis & ærumnis meis.

II. Domine Deus meus, clamaui ad te, & sanasti me.

Secundatio gratiarum actionis, à restituta sanitate ex morbo, quo Dauid periculosè & grauius laborauerat: Sic Deus vulnerat, & medetur, percutit & manus eius sanant, ut Iob inquit cap. 5.

III. Domine deduxisti ab inferno animam meam, & uiuificasti me à descendentibus in lacum.

Tertia & quarta ratio, à liberatione è paucioribus conscientia & infernalibus poenis, in quas non sit abiectus, cum alijs impijs & hostibus, Saul, Absolon filio, Ahitophel. Exemplum hoc Dauidis gratiarum actionis singuli imitentur, & hoc tempore, quo pestis passim grassatur crudeliter, celebrent Deum, quod non omnes contagiosa lues absumit, sed Deus reliquias sibi seruat & sanctum semen, à quo ipse, & à posteris re-omni aeternitate, dicentes cum Ieremia: Misericordia Domini, quod non consumpti sumus.

2. Exhortatio ad gratiarum actionem pro dictis & alijs beneficijs omnibus.

Psallite Domino sancti eius, IIII. & confitemini memoriae sanctitatis eius.

Hortatur Ecclesiam & singulos pios Prophetas, ut suo etiam exemplo psallant Domino, id est, gratias agant, eumque celebrant psalmis, & spiritualibus cantilenis. Nam Deus sine ulla prosopopoeia, omnibus aetatibus exaudit & liberat omnes inuocantes ipsum agnitione & fiducia mediatoris, sicut Ioëlis 2. dicitur: Omnis qui inuocat nomen Domini, saluus erit, & ad Roman. 10. Diues est Deus in omnes inuocantes ipsum.

Sancti eius] Ex Hebræo legitur, misericordes, hoc est, qui misericordiam & bonitatem Dei in se exaudiendis & liberandis experti sunt, exemplo Dauidis & Messiae.

Confitemini memoriae] hoc est, celebrate ad omnem aeternitatem, memoriam, sanctitatem & bonitatem Dei, quod sanctus & bonus est erga inuocantes se. Lutherus vertit: *Dand'et vnd' preiset seine heiligheit.*

Quoniam momentum ira eius, & vita delectatur: ad uesperum demorabitur fletus, & ad matutinum letitia.

Eobanus.

*Ira breuis Domini cito praterit, exit in ictu
Quam cito consumpta fulgura nube solent,
Vespertina graues traxere crepuscula fletus
Immoderata nouum gaudia mane tulit.*

Addit causam gratiarum actionis à breuitate irae Dei, punientes suos ad momentum, si resipiscant, ad poenas aeternas. Et si tempus afflictionis, oppressis cruce videatur longissimum, & à perpetua letitia & gloria, qua ornabuntur iusti post hanc vitam, abiectis in aeternas poenas impijs, qui in hac vita cum contemptu Dei & proximi, delictijs & voluptatibus indulserunt: ut epulo diues, Lucae 18. & alij. De hac perpetua letitia piorum post hanc vitam & momentaneis ærumnis eorum, inquit Paulus 2. Corinthi. 4. Momentum afflictionis nostrae, efficit pondus aeternae gloriae. Et Roman. 8. Non sunt condignae passiones huius temporis, ad futuram gloriam, quae reuelabitur erga nos.

Ira eius momentum est] Felix, instans, id est, breuissimo tempore durat ira Dei, & afflictio, sicut inquit Deus Esa. 54. Ad punctum in modico, dereliqui te, & in miserationi-

bus magnis cōgregabo te, in momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui.

Vita delectatur] A Dei voluntate non delectantis nostro interitu & miserijs, sed conuersione ad Deum, & salute, iuxta illud Ezechielis 32. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur ac viuat. Item Tobia: Non delectatur Deus perditione nostri.

Lutherus vertit: *Er hat lust zum leben / Es ist sein ernst / er meinets gut / vnd nicht das sterben / wie sichs fület.*

Ad vespertū demorabitur fletus, & ad matutinum letitia] seu carmen .i. afflictio huius vitæ, & luctus piorum, breui commutabitur in lætitiā & æternam gloriam, sicut Christus inquit Ioann. 6. Vos nunc quidem mœrorē habetis, sed mœror vester vertetur in gaudium, & gaudium vestrū nemo tollet à vobis. Hęc consolatio certa & firma omnibus pijs cogitanda est, & retinenda in omnibus afflictionibus & supplicijs, & in morte, quæ se omnes martyres, vt Stephanus, Laurentius, Agnes, Blandina, & similes, consolati sunt.

4. *Causa afflictionum, peccata, securitas, & superbia.*

VI. *Ego autem dixi (cogitavi) in prosperitate mea, non mouebor in æternum.*

Eobanus.

*Cum fors aspiceret lato me candida vultu,
Perpetuam rebar posse manere loco.*

Interferit causam afflictionum & trepidationis, quæ similis est & eadem omnium impiorum, securitatem, & superbiam, quæ ex rebus prosperis oritur, cum homines redduntur securi & negligentes, sicut inquit versiculus Poëtæ:

*Luxuriant animi rebus plerumq; secundis,
Nec facile est æqua commoda mente pati.*

Postea rursus coniecti in pericula & ærumnas incipiunt despondere animum, & trepidare, & tandem etiam desperarent, nisi rursus sustentarentur à Deo.

Dixi] hoc est, Ita cogitavi.

Non mouebor] id est, nemo mihi iam nocere poterit, tutus sum à periculis & hostibus, sicut inquit Niobe:

Maiores sum, quam cui possit fortuna nocere.

Quantum ad historiam attinet, prosperitatem vocat reditum suum in Hierusalem, deuictis hostibus, & ad montē Zion, in quo arcem constituit, quæ felicitate & pace spe-

rauit se deinceps fruiturum perpetuò, sed statim, rursus abscondente Deo faciem suam, hoc est, deserente eum, in exilium eiectus est, & sic rursus conturbatus est, sicut inquit:

*Domine, in beneuolentia tua VII.
constabiliuisti montem meum:
cum absconderes (autem statim)
faciem tuam, sum conturbatus.*

Agnoscit beneficium esse Dei liberationem sui ab hostibus, & reditum in patriam, regni constitutionem & pacem publicam, ex qua cum iterum est eiectus in exilium ab hostibus, permittente Deo, rursus quoque Dominum inuocauit, & liberatus est. Ita sunt perpetuæ vicissitudines, & quasi Euripi tentationum, & consolationum, periculorum & liberationum, in quibus tamen omnibus pij sunt tandem superiores auxilio & præsentia Dei, ex tentationibus & paoribus eluctantes, confirmati promissionibus, & exemplis Davidis, & aliorum.

4. *Repetitio precatōis: vt rursus liberetur,
coniectus in noua pericula &
ærumnas.*

*Ad te Domine clamabo, & VIII.
Deum precatus sum.*

Eobanus.

*Ad te confugiam, supplex tua numina poscam,
Ante thronum veniet nostra querela tuum.*

Iterum sentiens nouas tentationes, & pericula, repetit precatōem, monens vt idem faciant singuli pij, quotiescunq; conijciuntur & ipsi in noua pericula, sicut fit plerumque iuxta dictum: Multæ sunt persecutiones piorum, sed ex omnibus liberabit eos Dominus.

*Quæ utilitas in sanguine meo, IX.
dum descendo in corruptionem,
nunquid confitebitur tibi puluis,
aut annuntiabit veritatē tuam?*

Ratio precatōis, vt defendatur contra hostes, & seruetur adhuc diu superstes, & incolumis, sumpta à causa finali, celebrationis scilicet misericordiæ Dei, & studio propagandæ veræ doctrinæ, & constituendæ Ecclesiæ in populo Dei.

Qua

Eobanus.

*Vt mea lingua tuas canat omni tempore laudes,
Nec sileant nomen carmina nostra tuum.
Perpetuò tua facta canam, tibi maxime rerum,
Et merito grates hic & vbique feram.*

Repetit causam finalem conseruationis, vt deum celebret, eiq; gratias agat, & in hac vita & omni æternitate, quæ causa finalis esse quoque debet vitæ nostræ, & cõsiliõrum & actorũ omnium, sicut inquit versiculus:

*Tu mihi præsidium, tua me protectio seruet,
Vt tibi seruatus carmina grata canam.*

Gloria mea] id est, lingua, quæ condita est præcipuè & data homini, ad celebrandum Deum, & agendum ei gratias, pro liberatione, & ad propagandam & conseruandam doctrinam cœlestem in humano genere, vt Deus rectè agnoscatur & celebretur. Item Psalmio 16. Exultauit gloria mea, insuper & caro mea requiescet in spe, hoc est, lingua. Lutherus: *Mein Seetenspiel*, id est, carmen seu canticum meum.

PSALMVS XXXI.

Vers. 4.

AD PRÆCINENDVM.

Psalmus David.

De quo supra.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic precatorius, generis suasorij, cuius finis est actio, videlicet liberatio. Nam precatur Propheta, & in eius persona Christus, & singuli pij, vt conseruetur & liberentur ex afflictionibus & malis, tum corporis tum animæ, idq; non propter suam iustitiam, seu dignitatem aut merita, sed propter misericordiam & iustitiam dei, quæ reputat iustos credentes in filiũ mediatorem, & exaudit & liberat inuocantes eius fiducia. Deinde agit gratias Deo, eumq; celebrat pro liberatione. Tertiò hortatur Ecclesiam & singulos omnium temporum, vt suo quoque exemplo inuocent Deum, & exauditi eum celebrent. Sunt igitur Psalmi partes principales tres:

Prima, Precatio. Secunda, Actio.

Tertia, Exhortatio, quibus partibus insertæ sunt multæ aliæ commonefactiones, consolationes, querelæ, imprecationes contra hostes, &c.

Quantum ad historiam periculorum Davidis attinet, compositum tradunt nonnulli Psalmum, cum David in Maon obsesus esset à Saule, 1. Regum 23. & vndiq; premeretur. Quod autem de Christo etiam

Qua vtilitas] Quasi dicat: nulla.

In sanguine meo] id est, morte, si occidar ab hostibus, seu moriar nunc: vel, in vita mea, quæ est in sanguine, si statim nunc moriar, ante instaurationem Ecclesiæ.

Si descendo in corruptionem] hoc est, corrum par per mortem.

Confitebitur] i. gratias agat, celebrabit te.

Puluis] hoc est, redactus in puluerem.

Annunciabit] i. propagabit ad posteros.

Veritatem tuam] id est, veram & cœlestem doctrinam. Ita & Psalmo 6. inquit: Saluum me fac propter misericordiam tuam, quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis gratias aget tibi? Et Psalmo 115. Non laudabunt te mortui Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Poëta doctus Bocerius Rostochien sis in precatione pro mitigatiõe pestis, crudeliter seuiantis passim, anno 1565.

Ecquis apud manes terra tumulatus opaca,

Cantabit laudis nomina sancta tuæ?

Offeret hic puri tibi quis libamina cordis,

Et te deuota mentis honore colet?

X. *Audi Domine, & miserere mei, Domine sis adiutor meus.*

Eobanus.

Nunc precor, exaudi pater, & miserere precantis,

Rebus in afflictis, nam potes, asser opem.

Repetit subinde precationem, non confidens propria iustitia, sed misericordia Dei, promissa propter mediatorem.

XI. *Conuertisti planctum meum in gaudium, mihi concidisti sacculum meum, & circundedisti me letitia.*

Rursus agnoscit & celebrat liberationem Dei, & letitiam qua' perfusus est, liberatus à Deo, sentiens consolationem, auxilium, & præsentiam eius.

Gaudium] Aliter: chorum, hoc est, concentum, qui letitiæ signum est.

Concidisti sacculum] Quem induere solebant in summo luctu, vt Ionæ 3. Niniuitæ vestiti sunt saccis, à maiore vsque ad minorem.

XII. *Ut cantet tibi gloria mea, & non sileas Domine Deus meus, in æternum confitebor tibi.*

intelligendus sit, cuius figura David fuit, testatur ipse Christus commendans spiritum suum in manus patris, his verbis Psalmi: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, Lucæ 23. Et tradunt Doctores, Christum totum Psalmum orasse, pendentem in cruce.

I. Precatio.

I. *In te Domine speravi, non confundar in eternum, in iustitia tua libera me.*

Eobanus.

*Cuius ab humanis non est effabile nomen
Vocibus, & rerum spes, via, vita, salus.
In te presidium statui mihi, tota salutis
Spes est in manibus condita nostra tuus.*

Propositio est precationis, subinde alijs verbis, propter magnitudinem periculorum & varias tentationes & ærumnas, quibus premebantur, Propheta & Christus pendens in cruce, repetita, additis rationibus his præcipuis sex.

1. A sua in Deum fiducia.
2. A Dei promissione & bonitate.
3. A suis periculis & ærumnis.
4. A celebratione nominis Dei.
5. Ab hostium immanitate & insidijs.
6. A detestatione sua vanitatis & falsæ doctrinæ.

Hæ rationes seu causæ semper addendæ sunt, & cogitandæ in omni inuocatione.

In te] hoc est, Non in me, non in mea potestate, aut viribus, aut ullis humanis præfidijs. Habent enim pronomina me, te, tua, singularem Emphasin & pondus in Psalmis & alijs precationibus.

Non confundar] id est, Non pudeam passus repulsam, sed certò consequar liberationem.

In tua iustitia] hoc est, Non mea, quæ vel nulla est, vel valde contaminata, non satisfaciens Legi. Vocat enim iustitiam Dei, qua Deus nos iustos reputat propter obedientiam filij, in quem credimus, acceptas nos in gratiam, & remittens peccata, sicut Paulus ad Romanos 3. inquit: Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes, qui credunt in eum.

Potest etiam intelligi iustitia Dei, qua punit Tyrannos & impios, ut Saulem, & benefacit iustis, eosque liberat e manibus hostium, ut Dauidem, &c.

*Inclina ad me aurem tuam, II.
accelera ut eruas me.*

*Esto mihi in petram fortem, III.
& in domum munitam, ut saluum me facias.*

A gestu exaudientium, qui aures ad eos quibus fauent, quosque exaudiunt, admo- uere & inclinare solent. Petit autem ut quam primum liberetur ex summis periculis, antequam moriatur, oppressus ab hostibus.

Petram fortem vocat & domum munitam, ipsum Deum, quo defendente tutus sit, & quasi munitus contra hostium potentiam, & insidias.

*Quoniam petra mea & mun- IIIb
nitio mea es tu, & propter no-
men tuum duces me, & reges
me.*

Addit rationem liberationis, primum, suam fiduciam in Deum, quem suam petram vocat, & munitionem. Secundò finalem, à celebratione nominis Dei, hoc est, ut ipsius omnipotentia, veritas & misericordia conspiciantur in se liberato.

Eobanus.

*Tu siquidem turris fortissima, tu mea rupes,
Tu mihi dux igitur, tu mihi rector eris.*

*Educes e laqueo (reti) quæ ab- v.
sconderunt mihi, quoniam tu es pro-
tectior meus (fortitudo mea.)*

Laqueum vocat insidias Saulis, & aliorum hostium, qui vel manifesta vi, vel insidijs Ecclesiam delere conantur omnibus temporibus.

*In manus tuas commendo spi- VI.
ritum meum, redemisti me Do-
mine Deus veritatis.*

Eobanus.

*Accipere hanc animam manibus digneris amicis,
Et commendatam fer, precor, esse tibi.
Nam tua me pietas, & ab hoste & peste redemit,
Vno te poterit verius esse nihil.*

Consequens est precationis, quæ hoc En-
thymemate continetur: In

In te Domine spero, tuam solius opem imploro, iuxta datam promissionem.

Ergo in manus tuas commendo spiritum meum, hoc est, me totum, & corpus & animam, ideo rogo, vt me, sicut hactenus redemisti sæpè, me nunc quoque redimas, & liberes, iuxta veritatem tuæ promissionis. Psalmo 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me. Hoc versu, vt dictum est, filius Dei spiritum suum, clamans in cruce, commendauit Patri suo, Luca 23. Rectè igitur de Christo totus Psalmus intelligitur. Deinde etiam de singulis pijs, qui confirmati exemplo liberationis Davidis & Christi, & promissionibus, certò statuunt se quoque inuocantes verè exaudiri, & liberatum iri opportuno tempore.

VI. *Odi obseruantes vanitatem falsitatis, ego autem in Domino speravi.*

Addit rationem de odio suo, & detestatione vanitatum impiorum, qui tradunt & defendunt falsam doctrinam, & confidunt vanis præfidijs, vt potentia humana, sapientia, opibus, ipse autem amplectatur veram doctrinam, & solo Domino confidat.

Vanitates falsitatis vocat vanitates fallaces & vanissimas, sicut Ecclesiastes vocat, vanitas vanitatum.

OBIECTIO.

Baptista, Paulus, Stephanus, Laurentius, & multi alij Martyres & pij, inuocantes Deum non sunt liberati ex supplicijs & morte. Ergo promissio de liberatione Ecclesiæ & piorum non est vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Quia promissio liberationis corporalis facta est cum conditione gloriæ Dei, vtilitatis Ecclesiæ, & donanda vitæ æternæ.

Ergo etiam si Ioannes Baptista, & alij inuocantes non liberantur in hac vita, tamen glorificati apparebunt in vita æterna.

Vult enim Deus præcipua membra Ecclesiæ esse subiecta cruci & morti, propter confessionem veræ doctrinæ & confirmationem, iuxta illud: Qui me confessus fuerit coram mundo, confitebor illum coram Patre meo cælesti. Ideo quilibet pius præstare debet obedientiam in cruce, & suppli-

cijs, & expectare consummatam liberationem & gloriam in vita æterna: sicut inquit Iob 13. Etiam si me occiderit Dominus, tamen sperabo in eum, quia ipse erit saluator meus. Et ex Psalmo hoc pij omnes sæpè orabant cum Dionysio sequentem precationem.

ORATIO DIONYSII.

Adesto mihi, Domine IESV dulcissime, morienti, succurre agonyzanti, occurre desideranti, defende me ab hostibus, eripe me de ærumnis, consolare gementem, conforta tremantem, refoue deficientem, suscipe expirantem. Vltimum verbum tuum in cruce, sit vltimum verbum meum in hac luce, & cum amplius fari non possum, exaudi finale desiderium meum: PATER IN MANVS TVAS COMMENDO SPIRITVM MEVM, REDEMISTI ME DOMINE DEVS VERITATIS. Amen.

Exultabo & letabor in misericordia tua, quoniam respexisti afflictionem meam, & cognouisti in tribulationibus animam meam.

Eobanus.

Hac mihi gaudia erunt, propria hac mihi vota manebunt,

Later vt ex animi dexteritate tui,

Nam mea percussu sanasti vulnera cordis,

Depulit ærumnas & tua dextra meas.

Effectus liberationis diuinæ, lætitia in mentibus, quæ nituntur diuina ope, non humanis præfidijs, de quibus dicitur Ieremia 17. Maledictus, qui confidit in homine, & carnem ponit brachium suum. Et quàm illa vana sint & incerta veluti funis putridus, monet versus Poëtæ:

Omnia sunt hominum tenui pendencia filo,

Et subito casu quæ valuere ruunt.

In misericordia tua id est, bonitate, non in meis meritis. Ratio, quoniam respexisti afflictionem meam, monet Deum verè respicere suos, & affici eorum ærumnis.

Cognouisti id est, curasti. Nam verba notitia apud Hebræos sæpè affectum & curam significant, vt Psalmo 1. Nouit Dominus viam iustorum.

Nec contumeliasisti me in manibus inimici, posuisti in loco spacioso pedes meos.

Eobanus.

*Nec me passus eras includi hostilibus armis.
Lata via est pedibus, te duce, facta meis.*

Epositio liberationis.

Nec conclusisti] hoc est, non permisisti me concludi manibus Saulis & Absolonis, tibi confidentem, non humanis praesidijs.

Statuisti in loco spacioso] id est, fecisti ut & liberè egrederer, quocunq; volui, liberatus ab obsidione Saulis.

Repetitio petitionis.

IX. Misere mei Domine, quoniam tribulor, contabescit praeter ira oculus meus, anima mea, & venter meus.

Eobanus.

*Respice me, misere, Pater, pius esto roganti.
Nam miser erumnis opprimor immodicus.*

Subinde reperit precationem, quia post liberationem, sicut omnes pij, nunc & pericula & tentationes novas sentit, nunc rursus consolationem & letitiam mentis. Ideo subinde miscet precationem & gratiarum actionem, ut hoc modo magis accendatur fides & invocatio. Enumerat autem effectus doloris, debilitatem & habitum deformem totius corporis, quod quasi contabuerit praeter pauore & ira seu indignatione hostium.

Oculus meus] hoc est, aspectus seu facies, quae in tristitia apparet, & fit deformis, & macilenta.

Anima] id est, vita mea.

Venter meus] id est, appetitus cibi, & vis digerendi, & concoquendi cibum ingestum, fit debiliior in angore, id quod experiuntur, qui in magnis doloribus versantur, sicut inquit ille apud Comicum in Milite:

Cor miserum meum quidem guttatim contabescit:

Quasi in aquam indideris salem.

X. Quoniam defecit in dolore vita mea, & anni mei in gemitibus:

Infirmata est propter iniquitatem virtus mea, & ossa mea contabuerunt.

Ratio, qua amplificat dolores & erumnas suas, ab effectu totius scilicet corporis & animi, virium debilitate.

Propter iniquitatem] Nominat causam primam & precipuam omnium calamitatum & erumnarum humani generis, peccatum ipsum, & originalia & actualia, quae fructus sunt tanquam malae & putridae arboris. Si de Christo accipis, peccatum seu iniquitatem intellige nostram, cuius poenam ipse filius Dei innocens in se recepit, & sustinuit in passione & morte, sicut inquit Paulus 2. ad Corinth. 5. Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

Et ossa mea contabuerunt] Sic & supra Psal. 6. orat, sentiens intolerabilem iram Dei adversus peccata: Misere mei Domine, quoniam infirmus sum: sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea, & anima mea turbata est valde.

Omnes inimici mei factus sum opprobrium, vicinis meis valde, & timor notis meis.

Qui videbant me in plateis, fugerunt a me.

Amplificatio dolorum & erumnarum a circumstantia personarum, quibus partim, ut ab hostibus, est ignominia affectus, & ad mortem expetitus armis & dolosis consilijs, ut David a Saule, & Christus Pontificibus & Scribis, partim ut David a maxima parte populi, & Christus a Discipulis & notis interfugientibus tempore passionis, de quo hic coqueretur & destitutus eorum auxilio, de quo hic coqueretur & David & Christus, sicut & supra Psal. mo 22. inquit: Ego sum vermis, & non homini, opprobrium hominum, & abiectionis plebis, omnes videntes me, deriserunt me.

Timor notis meis] hoc est, timentibus, de & ipsi periclitarentur de vita, propter me. Ita queritur & Ovidius de infidelibus amicis:

*Ut cecidi, cunctiq; meam fugerunt ruinam,
Versaq; amicitia terga dederunt mea.*

Obl-

XII. *Oblivioni datus sum ex corde,
tanquam mortuus factus sum,
tanquam vas perditum.*

Ex corde] hoc est, ex memoria hominum deletus, quasi nūquam ex morte rediturus sim in vitam, sicut Pontifices & Scribæ sperabant Christum crucifixum nunquam resurrecturum à morte, neque ipsi quidem Apostoli.

Factus sum tanquam vas perditum] id est, habitus sum à meis tanquam vas fractum & contusum, quod nulli iam vsui est, sed abijcitur: talis iudicatus est & Dauid & Christus, & iudicantur omnes pij.

Sortes mea] hoc est, quicquid vel aduersi, vel prosperi mihi accidere potest, *Gl'ia vii vngl'ia*, quorum vtrunq; a quo animo suscipio & tolero, expectans à te omnem eventum felicem, cuius in manu & vita & mors mea sita sunt. Aliter: In manibus tuis tempora mea, id est, terminus vitæ meæ, quem constituisti mihi certum & immutabilem. Lutherus: *Meine zeit steht in dem Herren.*

*Illustra faciem tuam super XL
seruum tuum, saluum me fac in
misericordia tua.*

Eobannus.

*In me sparge tui radios & lumina vultus,
Esse tua saluum pro pietate, sine.*

Illustra] hoc est, Ostende faciem tuam hilarem & beneuolam mihi, sicut vultus animi est index, vel irati vel beneuoli.

In misericordia] hoc est, bonitate gratuita, seu beneuolentia, non in meritis meis, non in indignatione seu ira hostium. Ita inquit D. Bernardus, tria esse, quibus à Deo bona omnia cōsequamur, quibusq; tanquam funiculo triplici in cœlum ascendamus:

1. Misericordiam electionis.
2. Veritatem promissionis.
3. Omnipotentiam defensionis.

*Domine, ne confundar, quo- XVII.
niam inuocaui te: erubescant im-
pij, & non silescant in inferno.*

Eobannus.

*Nēue pudeſiam fragili discrimine vitæ,
Totus enim de te pendeo, teq; sequor.*

Repetit consolationem primi versus, de præsentia & auxilio Dei, quibus confidit & certò se consecuturum statuit liberatione: XIX
atque ita argumentatur:

Inuocantibus Deum promissa est liberatio:

Ego te, Iehoua, inuoco.

Ergo non confundar, passus repulsam, sed certò à te exaudiar & liberabor.

Hoc argumentum omnibus pijs cogitandum est, in morte ipsa, & alijs periculis, tum corporis tum animæ.

*Doctrina & consolatio de constituto cuique
Deo vitæ termino.*

K 4

XIII. *Quoniam audiui vituperati-
onem multorum, & pauorem in
circuitu. In eo dum conuenirent
simul aduersum me, accipere ani-
mam meam cogitauerunt.*

Amplificatio à sarcasmis & vituperationibus & dolosis consilijs, & conuentibus, quibus hostes & ipsum Dauidem & Christum conati sunt extinguere, & nomen eorum prorsus delere, falsis criminationibus, ex hominum memoria, sicut historia & ipsius Dauidis & passionis Christi testatur.

XIII. *Ego autem in te speraui, Do-
mine, dixi Deus meus es tu.*

Monet & Dauid & Christus, quoniam se in tantis periculis, sarcasmis & blasphemijs conuerterint, quemque inuocarint, ipsum scilicet Iehoua, hoc est, verum & æternum Deū, & liberatos se esse inuocantes: & rursum miscent precationem consolationi, vt exemplo suo alios inuitent ad inuocationem & fidem similem.

XV. *In manibus tuis sortes mea,
eripe me de manu inimicorum,
& à persequentibus me.*

Eobannus.

*In manibus, mea vitæ, tuis, & tempora vitæ.
Eripe ab hostili me, Pater alme, manu.*

Quod hic David inquit, In manibus tuis, Domine, sunt sortes meae, & tempora mea, quilibet pius & hoc tempore sequente ubiq; peste, statuere debet, certum sibi constitutum esse à Deo vitæ suæ curriculum, quod transire non potest, sicut alibi inquit Propheta: Cōstituiſti eis terminum, quem præterire non poterunt. Interim Deus suum cuique pio dat domicilium, defendit corpus, præbet victum. Ita seruauit mirando modo Paulum, donec periodus eius vitæ circumacta fuit, etsi sæpe antea propior morti fuerit, quàm cum à Nerone interfec-tus est: sed tamen quia Deus agens est liberrimum, non alligatus causis secundis, potest hunc terminum ipse vel prorogare, vel abbreviare, sicut Ezechie ægrotanti, cui dixerat Dominus moriturum ipsum, nec victurum diutius, annos 15. vitæ ipsius adiecit. Esa. 38. Et quia vitæ terminus nobis est incognitus, & medicina, quæ est donum Dei, & medijs ordinatis, uti licet.

XVIII *Mutaſiant labia dolosa, quæ loquuntur aduersus iustum duraſuperbia, & contumeliosa.*

Imprecatio est pœnarum contra hostes, quam per Antithesin addit hoc modo:

Ego confidens Deo, eumque inuocans, non confundar, sed gloriosè liberabor: hostes contra mei confundentur & erubescēt, cernentes meam gloriosam liberationem, & abiecti in pœnas infernales, silebūt, cum pudore & ignominia, qui antea contra me cōtumeliosè & superbè locuti sunt. Ita impij & damnati Sapientiæ 5. videntes gloriam iustorum, turbantur timore horribili: & Pharisei & Scribæ conuicti à Christo, sæpe muti facti sunt, nihil habentes quod Christo contradicerent.

XIX *Quàm magna bonitas tua (est) quam abscondisti timentibus te, & exhibuisti eis, qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum.*

Admiratio & Davidis & filij Dei, cogitantium ineffabilem bonitatem & misericordiam Dei recipientis in gratiam humanum genus lapsum, immensa bonitate, & mittentis promissum filium, colligētis, ser-

uantis & defendentis Ecclesiam in humano genere, & singulos pios, regens eos tanquàm ymbra-culum, ne hostes superbi & feroces deleant Ecclesiam, sicut addit:

Abscondes eos in absconditum faciei tuæ (beneuolentiæ, fauoris) à superbia cuiuslibet (Tyranni & impij.)

Proteges eos in tabernaculo (arca fœderis, quæ Christum præfigurauit, custodem Ecclesiæ) à contradictione linguarum.

Hoc est, Falsorum doctorum, qui serunt & propugnant falsam doctrinam, & calumniantur veros doctores.

1. Nomine timentium Deum, & sperantium in eum, discernit veram Ecclesiam à cœtu ethnicorum, & aliorum omnium, qui verum & æternum Deum non agnoscunt, nec inuocāt agnitione & fiducia olim promissi, & nunc exhibiti mediatoris, non agnoscunt peccata sua, & sordes naturæ, sed confidunt propria iustitia, & sine timore Dei contra conscientiam indulgent & seruunt peccatis.

2. Bonitatem Dei absconditā vocat promissionem arcanam Euangelij seu mysterium, ut Paulus vocat, de mittendo, & iam misso filio, de remissione peccatorū danda propter ipsum, & accipienda fide gratis.

3. Nomine tabernaculi intelligit arcam fœderis & templum, qui typus Christi fuerunt, & Ecclesiæ, in qua qui manent, defenduntur à Deo & tantum saluantur, quia extra Ecclesiam non est salus.

2. Gratiarum actio pro defensione.

Benedictus (laudandus) Dominus, quoniam misericors & misericordiam suam mihi, in ciuitate munita.

Gratias

Eobanus.

*Diligite o anima Dominum, pia pectora, sanctae
Is seruat fidei quos pia cura tenet.
Ille superborum factis sua iusta rependit
Premia, fastosos destruit ille viros,*

Addit exhortationem ad pios, vt & ipsi, cum tentantur, suo exemplo inuocent Deum, & expectet liberationem, & auxilium, retinentes fidem & confessionem verae doctrinae. Nam ita argumentatur: Ego inuocans Deum exauditus sum, Ergo & vos exaudiet. Nam Deus non est *προσωπώδης*, & promissio de exauditione est vniuersalis, vt ad Roman. 10. Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Diligite] hoc est, Obedite Deo, & statuite vos certo exaudiri & liberari inuocantes, nolite fugere a Deo tanquam a Tyranno.

Sancti eius] Ex Hebraeo, Misericordes, hoc est, qui misericordiam Dei & bonitatem in exaudiendo & liberando se, experti sunt.

Credientes custodit] Addit rationem a defensione credentium, id est, qui veram doctrinam retinent & fidunt Deo. Vetus textus habet: qui sunt fideles, id est, veraces, & constantes in amplectenda vera doctrina Evangelij, sine hypocrisis: & a poenis superbientium, hoc est, qui superbe & arroganter contemnunt veram doctrinam, eiusque professores & doctores persequuntur.

Facientibus superbiam] id est, Qui agunt superbe & insolenter.

Viriliter agite, & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino. XXIII.

Hoc est, Retinete magnum & virilem animum, in tentationibus & periculis, non illis succumbite.

Confortetur cor vestrum] id est, Crescat in vobis fides & inuocatio, fiat ardentior, expectatione liberationis promissae, & auxilij diuini, resistite fortiter dubitationi carnali, promissionibus diuinis, & exemplo meae liberationis confirmati.

PSALMVS XXXII.

Vers. 112

PSALMVS DAVID
erudiens.

Titulus duo continet, Autorem Psalmi Dauidem, quia necessarium est extare autorem doctrinae Ecclesiae, vt Dauidem, habere Spiritum sanctum, quo impellente & ipse

Gratias agit & Propheta & Christus, vt vbique, pro defensione & liberatione munda, expotentia & insidijs hostium, moventes, vt singuli quoque omnium temporum exauditi & liberati a Deo, suo exemplo, gratias Deo agant, eumque celebrent.

Mirificauit misericordiam] Admirando modo me liberauit ab hostibus, reducto me in Hierusalem. Nam mirificare misericordiam, est mirabili modo ostendere, seu declarare misericordiam & bonitatem, in exaudientis & liberandis pijs.

In ciuitate munita] Tanquam in ciuitate munitissima. Lutherus: *In einer festen statt. Seste statt heist allerley sicherheit.*

Ego enim dixi, in anxietate mea proiectus sum a facie oculorum tuorum, tu tamen exaudisti vocem orationis meae, dum clamarem ad te.

Confirmatio praecedentis orationis, quod etiam si varie sit tentatus, & vt videbatur, abiectus a Deo, & ipse desperaret de liberatione Deum, ab ipso exauditus sit & liberatus. Quo duo monet, primum varias esse & quasi euripos tentationum, iustitiae & gaudij in impiorum mentibus: deinde, Deum infirmam fidem & trepidantem non reijcere, sed augere in inuocantibus, iuxta illud: Linum fumigans non extinguet. Ita Christus in cruce pendens, tanquam derelictus a Deo, clamat: Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? sed tamen exauditus est a Patre, & liberatus. Hoc igitur interest inter tentationes piorum, & desperantium impiorum, quod pii concipiunt vota & preces, desperantes prorsus ea abijciunt, & irascuntur Deo, eumque fugiunt tanquam Tyrannum.

In anxietate] Aliter, in praecipitatione, id est, cum festinare, & praecipitem fugerem Saulem me insequentem. Vetus textus habet: In excessu, hoc est, pauore & consternatione mentis.

A facie oculorum] id est, ab oculis tuis, fauore & beneuolentia.

3. Exhortatio.

Diligite Dominum omnes sancti eius, credentes custodit Dominus, & retribuet abundanter facientibus superbiam.

ipse Dauid, & alij Prophetae locuti sunt. 2. Petri 1.

Deinde commendationem huius Psalmi, à genere doctrinae, quod tradit præcipuum Ecclesiae, videlicet de agnitione peccatorum, eorumque remissione gratuita.

ARGUMENTVM.

Psalmus est didacticus, sicut ipse titulus monet, esse Psalmum eruditionem, seu doctrinam, erudientem omnes de causa & modo iustificationis, videlicet imputatione gratuita iustitiae, & remissione peccatorum. Nam docet hominem reputari iustum, seu iustificari coram Deo, non propria dignitate seu meritis, sed tantum imputatione iustitiae alienae, videlicet Christi, per misericordiam Dei, accipienda fide, sicut D. Paulus ad Rom. 4. post exemplum iustificationis Abraham per fidem, sumptum ex Moise, Gen. 15. initio huius Psalmi confirmat principalem propositionem totius Epistolae, Deum iustificare, hoc est, iustum reputare hominem, absque operibus legis, imputans ei per fidem iustitiam, id est, obedientiam filij erga legem per fidem. Sunt autem partes Psalmi 4.

1. Principalis propositio, iustos & beatos esse, quibus Deus imputat iustitiam, & remittit peccata ex gratia.

2. Confirmatio propositionis per exemplum Davidis, qui agnoscens & confitens sua peccata, iustus reputatus est, & saluatus, condonatis peccatis gratis, per misericordiam, ad quam confugit in terroribus peccati, & sensu irae Dei.

3. Accusatio generalis omnium hominum, etiam sanctorum, de peccato originali & actualibus, quae opus habent indulgentia Dei, & condonatione gratuita.

4. Exhortatio ad iustos de refrenanda carnali cupiditate, & alijs vitijs haerentibus in natura etiam renatorum, quibus tamen parcit Deus, agnoscantibus sordes & emendantibus, quos ob id latari iubet, quod Deum habeant propitium, & haeredes futuri sint vitae & gloriae aeternae, hypocritis & impijs abiectis in poenas aeternas. Addita est quoque promissio de conseruatione huius doctrinae Ecclesiae, & admonitio de causa humanarum calamitatum, peccato scilicet.

Est autem hic ordo & modus iustificationis diuinae

1. Deus ex immensa bonitate patefecit se, suamque voluntatem in recipiendo homine lapsa in gratiam, & redimendo per filium. Genesis 3.

2. Instituit ministerium Legis, accusantis peccatum in omnibus, & Euangelij, promittentis gratiam, reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorum, & vitam aeternam credentibus.

3. Agnoscendum igitur est & deplorandum peccatum originale, haerens in omni natura, & actualia, quae fructus sunt peccati originalis.

4. Confugiendum est ad promissam misericordiam, & petenda condonatio peccati, propter mediatorem, & accipienda fide, gratis.

5. Inchoanda est noua obedientia erga Legem, quae fructus est iustitiae fidei gratuita, seu imputatae propter mediatorem.

6. Non est fidendum huic inchoationi nouae obedientiae, quae imperfecta est & contaminata, sed tantum misericordiae Dei, remittentis peccatum, & non imputantis ad damnationem.

1. Propositio principalis Psalmi, de iustificatione, quae remissio est peccatorum, coniectio eorum non imputatio diuina gratuita.

Beati quorum remissa iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.

Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus.

Propositio est Psalmi & principalis doctrina, omnibus ad salutem necessaria, vera Ecclesiae, hominem iustificari & beatum esse, id est, fieri heredem vitae aeternae, gratuita remissione peccatorum, coniectio eorum non imputatione gratuita per misericordiam Dei, propter mediatorem filium, olim promissum, & nunc exhibitum, crucifixum & resuscitatum à morte: quae doctrina & consolatio in scriptis Prophetis & Apostolicis confirmatur perspicuis testimonijs, & exemplis omnium sanctorum, Abraham, Davidis, Mariae Magdalene, Petri, Latronis, &c.

Remissa] hoc est, condonata ex gratia, sine meritis. Ita inquit diuus Augustinus in hunc Psalmum: Qui sunt beati? Non in quibus non inuenerit peccatum, nam in omnibus inuenit: Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.

Si er-

Si ergo in omnibus peccata inueniuntur, remanet, vt non sint beati, nisi quorum remissa sunt peccata. Ex Hebræo, vt Lutherus in Genesi cap. 4. & Victorinus in hunc Psalmum monet, legitur eleuata sunt, à verbo nasa, quod eleuare est, seu tollere, quo significatur peccatum onus esse intolerabile, sub quo, nisi tollatur à nobis & leuetur per filium Dei, iuxta illud Ioann. 1. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item Esa. 53. Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum: omnes opprimerentur eius mole in mortem & æternam damnationem.

Tecta sunt] Tāquam vmbraculo, quod est ipse Christus, qui nos sua iustitia tegit, innocentia & sanctitate, ne fœditas peccatorum nostrorum videat à Deo, & vt is oculos suos quasi auertat à peccatis nostris.

Non imputauit] hoc est, Non reputauit, seu destinauit ad damnationem, etiam si hæreat & sit prauitas naturæ in nobis multiplex, & digna æterna morte. Ita inquit D. Bernardus super Cantica: O solus verè beatus, cui non imputauit Dominus peccatum: Nam quis non habet? omnes enim peccauerunt, quis tamen accusabit aduersus electos Dei? Sufficiet mihi ad omnem iusticiam, solum habere propitium, cui soli peccare decreuerit, sic est quasi non fuerit: non peccare Dei iustitia, hominis iustitia indulgentia Dei. Et diuus Augustinus Psalm. 45. Fecit te (Deus) gratis te fecit, perieras, quæ sunt te, & inuentum reuocauit, præterita iniquitatis seu præuicacitatis intelligit corruptionem seu prauitatem naturalem, cæcitate in mente, auersionem à Deo in voluntate, & contumaciam in corde, omnium hominum non renatorum fide & spiritu sancto.

Nomine peccati intelligit transgressionem & lapsus contra legem Dei, qui duplices sunt, commissionis & omissionis, item reliquias peccatorum, seu sordes in natura etiam renatorum, quas Deus in baptizatis & credentibus in Christum remittit, tegit, ac non imputat ad reatum, seu damnationem, de quo ita inquit D. Augustinus: Remittitur peccatum in baptismo, non vt non sit, sed vt in peccatum damnans non reputetur. Item D. Paulus ad Roma. 8. Nulla est damnatio his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulant.

Membrum, nec est in spiritu eius dolus, addit, vt moneat remitti, tegi, & non imputari peccatum tantum agnoscantibus verè, & confitentibus peccata, non tegentibus,

vt hypocritis, aut illis indulgentibus securè, & sine pœnitentia & timore Dei. Ergo inquit: *In quorum spiritu non est dolus*] id est, qui verè agnoscunt & confitentur peccata, & confugiunt ad misericordiam, promissam in mediatore: quod quia ipse initio non fecerit, queritur cōiectum fuisse in magnam trepidationem, & dolores sensisse, quos secuta sit debilitas viriū totius corporis: cum autem agnosceret peccata, confiteretur, & peteret veniam, se eam consecutum esse & sensisse consolationem & lætitiā mentis, sicut addit.

Confirmatio propositionis à suo exemplo.

Quoniam tacui cōtabuerunt ossa mea, dum rugirem tota die. III.

Quoniam die ac nocte grauita est super me manus tua, conuersus humor meus in ariditatem æstiuam. Sela. IIII.

Addit confirmationem propositionis à suo exemplo, ostendens sibi tum primum remissa esse peccata adulterij & cædis, à Deo gratis per misericordiam, cum illud agnosceret, confiteretur & peteret veniam, & antea sensisse acerbissimos dolores in animo, propter admissum peccatū, quibus totum corpus debilitatū sit, & omnis eius vigor exiccatus, sicut in æstate torrida plantæ exiccantur.

Duabus enim comparationibus, horrendos dolores perceptos ex sensu iræ Dei, propter peccatum, exaggerat, priore sumpta à rugiente leone, quò audito, animantia omnia perterresunt. Altera ab herbis arefcientibus sole æstiuo, quò & causam doloris, obiectum scilicet ingratum & lædens ostendit, & affectum, cordis compressionē, & quasi arefactionem, sicut aiunt cor Marchionis Casimiri, vt refert Victorinus, exēptum fuisse arefactū, sicut pirum ad ignem tostum. Ita & Christus queritur Psalm. 21. aruisse virtutem suam tanquā testam excoctam in fornace, seu ad ignem. Indidit autem Deus in creatione hunc cruciatum nobis, primum, vt metus pœnarū coherceat nos à peccato: deinde, vt tristitia seu vermis malæ consciētiæ sit vindex scelerum, & testis iudicij Dei punitori peccatū in omnibus, qui non agunt pœnitentiam, nec petunt remissionem peccatorum, propter Christum mediatorem.

Quo-

Quoniam tacui] Cum non agnoscerem & non confiterer peccata.

Lutherus vertit: Da ichs wolt verschweigen / das ist / da ich nicht wolt bekennen / daß eitel sünde mit mir were / hatt mein gewissen kein rühe / biß ichs muste bekennen / vnd allein auff Gottes güte trawen.

Contabuerunt] id est, computruerunt. De hoc angore inquit Ezechias: Sicut leo contriuit omnia ossa mea.

Manus tua] hoc est, ira tua intolerabilis.

Humor meus] Vigor corporis, seu humidum, ut vocat, radicale exiccatum est, sicut in ætate feruente exiccantur plantæ radijs solaribus: quibus verbis describit dolores, qui sentiuntur in ira Dei, antequam statuiamus nobis condonari peccata, & læticiam concipimus de placato Deo, & remissis peccatis: quam, inquit, se tum demum sensisse; cum agnosceret & confiteretur peccatum, & peteret eius veniam, his verbis:

V. *Delictum meum cognitū tibi feci, & iniustitiam meam nō abscondi. Dixi, confitebor transgressiones meas Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Sela.*

Proponitur hic omnibus modus consequēdi remissionem peccatorum, videlicet hic: primū, ut agnoscamus ex lege & confiteamur veris gemitibus Deo peccata nostra: deinde, ut petamus ab eo, & accipiamus fide remissionem peccatorum, gratis, propter filium mediatorem: quam fidem sequitur dulcissima consolatio, & lætitia mentis, quæ inchoatio est vitæ æternæ: ita inquit Apostolus 1. Ioann. 1. Si confiteamur peccata nostra fidelis est Deus & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Et Chrysostomus: Nullum est peccatum, quantumcūq; græue sit, quod misericordiam Dei vincat, modo tempore debito pœnitentiam agamus, & veniam petamus. Teneatur & hoc loco insigne dictum D. Augustini, de utilitate agendæ pœnitentiæ: In tribunal mentis tuæ ascende contra te, & reum constitue te ante te. Noli te ponere post te, ne Deus te ponat ante te. id est, Agnosce & confitere peccata tua, ne Deus te occultantem & defendentem peccata, eorum tibi fœditatem ostendat, & damnet te.

Cognitum tibi feci] Aliter: Cognitum faciā, & non abscondam in futuro.

Dixi] hoc est, constitui, decreni apud me. *Et tu remisisti*] Heterosis est in persona, Hebræis vsitatum & frequens. Remisisti, id est, ex gratia cōdonasti, nullis motus meis meritis, aut dignitate. Ex Hebræo Felix annotat, legi posse: Leuasti, vel sustulisti, sicut in primo versu, leuatus iniquitate.

QVÆSTIO.

Remittuntur ne omnia peccata, quantumvis magna à Deo, atque etiam ea, in quæ post acceptum baptismū & actam pœnitentiam, semel vel etiam sæpius ex imbecillitate humana relabimur?

RESPONSIO.

Etiam, primū, quia inquit Deus Esaiæ cap. 1. Si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nix dealbabuntur. Et Origenes inquit: Nihil desperandum est his, qui committuntur & cōuertuntur ad Dominum, non enim est supra bonitatem Dei malitia delictorum. Quod autem remittuntur peccata post baptismum, & quotiescūq; relabimur, testatur ipse Christus, iubēs Petrum non septies tantum remittere fratri peccata, sed septuagies septies, id est, quotiescūque peccauerit. Et apostolus Iohannes inquit: Filioli, hæc scribo vobis, ne peccetis, & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum, iustum. In quem locū ita inquit Fulgentius contra Nouatianos: Qualecūq; sit peccatum, à Deo potest remitti, conuerso, sed ille sibi remitti non sinat, qui desperando contra se, indulgentiam ostium clausit: ita sæpe receptus est populus Iudaicus, intercessionem Moysi, David, Manasses, Petrus, filius Prodigus, Galatæ & Paulo. Quod autem obieciat Nouatianus occasionem dari peccandi per frequentem receptionem peccantium, ad id respondet: Culpam non esse in Deo, recipiente ex imensa misericordia lapsam non est in membra peccantē sæpius, sicut culpa non est in mendico, quod ægrotus vitæ intemperantis causam præbet ægritudini. Et post multa ita cōcludit: Instituta est pœnitentia ad abolendam peccata commissa, non ad futura perpetranda.

3. Accusatio peccati, hærentis in toto humano genere, etiam in sanctis.

Pro hac (remissione peccatorum) orabit ad te omnis sanctus, in tempore opportuno. Veruntamen in diluuiis aquarum multa-

multarum ad eum non approxi-
mabunt.

bulatione, conserua me vt serua-
tus laudem te. Sela.

Tradidit doctrinam & cōsolationem de iustificatione, quæ duobus constat membris seu partibus: confessione peccati, & petitione condonationis, quæ fit per misericordiam accepta fide, eamq; suo exemplo confirmavit. Iam addit vniuersalem accusationem de peccato hærente etiam in sanctorum petunt à Deo, propter mediatorem filium, sicut in oratione dominica, quilibet fidelis orat, dimitte nobis, o pater cœlestis, debita nostra, in quam ita inquit D. Augustinus cap. 37. de dogmatibus Ecclesiasticis: Sancti sero & in sua persona orât, domine dimitte nobis delicta nostra. Anathema sit contra sentiens, & fictionem hac in parte sanctis tribuens. *Pro hac*] remissione peccatorum impetranda: aliter, pro hoc, quod scilicet hærent in omnium natura peccata.

Orabit] Deum, vt sibi remittat peccatum hærens in natura, originale & multa actualia, admissa vel omissione vel cōmissione.

Sanctus] Ex Hebræo misericors, hoc est, qui per misericordiam sanctus & acceptus est à Deo gratis per fidem, propter mediatorrem. Alias etiã sanctus dicitur, qui ad vsus sacros delectus est, & destinatus: sic Christus sanctus sanctorum vocatur, delectus & segregatus ad hoc, vt fiat victima pro humano genere. *In tempore opportuno*] Aliter, in tempore inueniendi, seu inuentionis, quo scilicet Deus inueniri potest, & exaudit, non enim semper Deus exaudit inuocantes, sed tantum cum offert occasionem, nam neglectus & contemptus non exaudit. Vnde Propheta Eſaias inquit capite 50. Quærite Dominum Deum, dum inueniri potest, inuocate eum, dum propè est.

Verumtamen] Etiam si hærent in sancto peccatorum reliquiæ, quas Deus in incredulis inuocantem Deum & credentem liberatimatem. Aliter profectò, Felix quippè. Affirmat autem, quod Deus ita exauditurus sit inuocantem in tempore opportuno, vt etiam amfi versetur in diluuii aquarum multarum tribulationum & periculorum, tamen atque, hoc est, pericula, non appropinquatur, & pereat. Hac consolatione & ipse David se sustentauit petens se regi & conseruari à Deo, inquit.

Refugium] Felix secretum, Aliter vmbaculum, latibulum, seu latebra, in qua quis absconditur seu occultatur, ne abruptus interficiatur ab hostibus, sicut Abdias abscondit & texit Prophetas, ne interficerentur à Iesabel, 3. Regum 18. Item Psalmo 91. dicitur: Qui habitat in abdito seu latebra altissimi, in vmbra omnipotentis commorabitur.

Conserua me in tribulatione] id est, eripe ex hostium manibus: sicut reliquiæ exercitus eripiuntur, ne simul occidantur omnes: vel sicut ex naufragio inundantibus aquis, aliqui emergunt, enatantes in tabella.

Vt seruatus laudem te] Ex Hebræo legitur, Canticis liberati circundabis me, hoc est, facies me, vt tibi gratias agam pro liberatione, carmina canens, qualia cantare solent liberati ex pralio, seu cæde, perfusi ingentis letitia propter liberationem.

Intellectum tibi dabo, & docebo te in via, quam gradieris, oculo meo te regam. VIII.

Propheta, ne videatur dubitare de liberatione diuina, introducit quasi per Dialogismū Dominum respondere & promittere ipsi & omnibus petentibus, gubernationem & præsentiam suam, in sua cuique via, id est, vocatione, vt labores cedant ad gloriam Dei, & ipsis ac multis sint salutare & vtile.

Intellectum dabo] id est, erudiam te, vt scias quid agendum sit tibi. *In via*] id est, in vocatione, quæ absque Dei auxilio & præsentia, neque alijs neque nobis est salutaris, iuxta illud Ieremiæ 19. Scio Domine, quod non est hominis via eius, neque est viri dirigere gressus suos.

Docebo te] hoc est, regam te consilio, & perficiam ne labor tuus sit inanis: sed vt per te ornetur gloria mea, defédatur populus, colligatur Ecclesia, & multi gubernatione tua & ministerio vocentur ad societatem vitæ æternæ.

Oculo meo te regam] locutio est sumpta à principibus & alijs, qui non solum verbis, sed nutu etiam oculorum, & capitis, quid fieri velint, significant, ne in pericula illi, quibus fauent, incidant, aut se vsquam lædant: sicut aurifaber intentis oculis intuetur cōiectum aurum in vas testaceum, ne diutius in eo relinquatur. Ita Deus obseruat no-

VII. *Tu es refugium meum in tri-*

stras omnes actiones, certamina, & pericula, ne in ijs diutius maneamus, quàm sustinere possumus: sed dat cum tentatione exitum, ut possimus sufferre.

*Exhortatio ad penitentiam, & cohercendas
carnales cupiditates.*

IX. *Nolite fieri, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus, In chamo & freno maxillas eorum constringe, cum non approximant ad te.*

Promisit Dominus Propheta & alijs pijs liberationem & praesentiam in afflictionibus. Nunc addit exhortationem, vel ipse Dominus vel Propheta ad praestandam nouam obedientiam & cohercionem carnalium cupiditatum, sine qua Deus non exaudit, neque adiuuat inuocantes. Imò inuocatio & fides non potest esse cum mala conscientia, ideo opus est omnibus penitentia & mortificatione carnalium cupiditatum, iuxta illud ad Roma. 8. Si secundum carnem vixeritis, moriemini.

Nolite fieri sicut equus & mulus hoc est, nolite indulgere vagis libidinibus & ceteris peccatis contra conscientiam, sicut equi & muli animantia carentia ratione & notitia voluntatis Dei, castitatis & aliarum virtutum, sed constringite, hoc est, cohercete tanquam equos & mulos, chamo seu lupato & freno, carnem & veterem Adamum, ne peccatis pro libidine sua indulgeat, iuxta illud ad Roma. 8. Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore, ut obediatis illi per cupiditates eius. Et 1. Petri 2. Dilecti obsecro vos, tanquam aduenas & peregrinos, abstinete à carnalibus concupiscentijs, quae militant aduersus animam. Et D. Paulus suum exemplum proponit omnibus, 1. Corinth. 9. inquit: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. *Cum non approximant ad te* hoc est, cum mulus, equus, id est, carnalis concupiscentia non obtemperant tibi, incitan-tes te ad peccandum.

4. *De causis calamitatum humanarum.*

X. *Multa flagella impio sunt, sperantem autem in Domino misericordia circundabit.*

Addit rationem exhortationis, primum à poenis impiorum, hoc est, indulgentium peccatis contra conscientiam, & hostium Evangelij, Monens simul de causis calamitatum humani generis, peccatis scilicet, de-

inde à premijs sperantium in Deum, quos misericordia sua circundat, hoc est, exaudit & inuat, in hac vita, & in futura ornabit aeterna letitia, de qua letari eos iubet, tanquam in Epiphonemate seu conclusione Psalmi, inquit.

Letamini in Domino & exultate iusti, & gloriamini omnes re-cti corde.

Tradidit Propheta in hoc Psalmo, & confirmavit suo exemplo & omnium piorum in Ecclesia, hanc doctrinam praecipue necessariam patefactam tantum Ecclesiae Dei, Omnes homines esse peccatores, & Deum ex gratia ea remittere, tegere & non imputare, omnibus agnoscentibus peccata, & assentiens promissioni de gratuita remissione peccatorum, propter Christum, & adesse Ecclesiae & singulis membris praesentem adiutorem in afflictionibus, & daturum illis veram salutem & letitiam post hanc vitam. De hoc tanto beneficio hortatur nunc in Epilogo, ut sancti omnes latentur, & gratias agant Deo, expectantes consummatam liberationem & letitiam post hanc vitam. Iustos vocat iustificatos à Deo seu acceptos ab eo in gratiam. Rectos corde, qui agnoscentes sua peccata credunt ea sibi remitti gratis propter Christum, & in hac firmi gratia simplici & vero corde inchoant nouam obedientiam. Obseruanda est & particula vniuersalis omnes, iuxta illud Roman. 10. Quisquis inuocauerit nomen Domini, salus erit: non est enim distinctio Iudaei, vel Graeci, nam idem est Dominus omnium, diues in omnes inuocantes ipsum. Hae doctrina & consolatio opponenda est tationi de particularitate, neque enim Deus est *πρωτοπληγης*, sicut inquit D. Petrus, Actorum 10. Re ipsa comperio, quod non sit personarum respectus apud Deum: sed in quauis gente, qui timet ipsum & operatur iustitiam, is acceptus est illi.

OBIECTIO IN PRIMUM
versum Psalmi.

Inquit alibi Propheta: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem.

Ergo non solum beatus est, cui remittit, tegit & non imputat peccatum, sed etiam qui opera dilectionis praestat proximo, & per consequens non solum fides iustificat, sed fides & bona opera coniuncta, quam fidem formatam vocant, scilicet dilectione.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia est fallacia compo-

compositionis, nam bona opera in negotio iustificationis malè coniunguntur cum fide, tanquam causa seu meritum iustificationis: nam ideo fides sola iustificat, quia sola intuetur & apprehendit filium Dei, eiusq; merita, propter quæ sola iustificamur & saluamur: idque primùm vt certa sit promissio & expectatio vitæ æternæ, sicut inhereditas, vt secūdū gratiā firma sit promissio. Deinde vt debitus honos tribuatur Christo. Ita inquit D. Ambrosius 2. Timot. 2. Manifestè beati sunt, quibus sine labore vel opere aliquo remittuntur iniquitates, & peccata teguntur.

4. Antithesis, qua damnatur fiducia humanarum virium, & commendatur fiducia veræ Ecclesiæ in Deum.

5. Exemplum Prophetæ & aliorum sanctorum agnoscētium, & inuocantium verum & æternum Deum, vt & alij inuitentur omnibus temporibus, ad agnoscendum & celebrandum Deum.

1. Propositio exhortationis.

Exultate iusti in Domino, rectos (enim) decet collaudatio. I.

Confitemini Domino in Cythara, in Psalterio decem chordarum psallite illi. II.

Cantate ei canticū nouū, bene (suauiter) psallite in uociferatiōe III.

Propositio est exhortationis subinde repetita, in qua considerandæ sunt circumstantiæ tres, qui laudent, quem, & quō.

1. Iusti & recti, hoc est, iustificati à Deo, & accepti in gratiam, remissis, tectis, & non imputatis peccatis, sicut in præcedente Psalmo dictum est.

2. Aeternum, viuū & verum Deum, conditorem & cōseruatore rerū omnium bonarum, non idola gentium commentitia, Iouem, Mercurium, Apollinem, Dianam.

3. Corde, lingua, & musicis instrumentis, cythara, Psalterio & alijs, quibus Dauid Psalmos canendos instituit, 1 Paralip. 15. Et ea placent carmina musica Deo, cum fiunt in spiritu, hoc est, in vera notitia Dei, & mediatoris, & veris motibus cordis, penitentia, timoris & fidei. Estque hic insignis cōmendatio & laus Musicæ, qua & ipsi Angeli in cælo celebrant Deum, canentes sine intermissione, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth. Esaia 6. Et verè dictum est:

Cantica diuini placant pia numinis iram,

Cantica magnificum nata sonare Deum.

Exultate] hoc est, gaudete, lætamini, sicut in fine præcedentis Psalmi dixit (Lætamini in Domino, & exultate iusti, & gloriamini)

Rectos decet] hoc est, decet, vt recti collaudent & celebrent Deum, corde, lingua, & Musicis instrumentis.

Confitemini] hoc est, laudate & gratias agite.

Cantate canticum nouum] hoc est, nouis & spiritualibus motibus, timore & fide, &c.

L 2

PSALMVS XXXIII.

Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Psalms est adhortatorius. Nam hortatur in eo Ecclesiam & singulos pios ad agnoscendum & celebrandum Deum verum & æternū, propter opus creationis, & cōseruationis omnium rerum, maximè verò Ecclesiæ & singulorum membrorum seu piorum, quos Deus immensa bonitate alit, tuetur, & cōseruat, & largitur eis felices & salutares euētus in vocatione cuiusq; & cōfutatur impia Philosophorum opinio de perpetuitate mundi, & dubitatio Ethnica de providentia Dei, quem vel magna tantū curare putant, vel omnino negligere res humanas, non exaudire preces inuocātium, non adesse opificio suo, sed ab eo discessisse sicut architectus discedit ab ædificio, permittens eius curam domino, & ædificata discedit faber, relinquens eam Naclero gubernandam, & cōseruandam: inferitur & admonitio de timore Dei, & fide, quorum illum excitat in mentibus cogitatio de potentia & maiestate Dei. Hæc cogitatio de bonitate & misericordia, qua motus adest humano generi & Ecclesiæ, alens eam, defendens, & cōseruans. Sunt autem partes quinque.

1. Propositio exhortationis ad celebrandū Deū, eiusq; ratioēs tres, sumptæ à veritate, misericordia, & potentia Dei in condēdis, cōseruandis, & regendis rebus omnibus. 2. Narratio operum & beneficiorum Dei, creationis, cōseruationis, & præsentia eius in humano genere, maximè verò in Ecclesiā, cuius hostes, tyrannos & alios reprimat. 3. Descriptio veræ Ecclesiæ agnoscētis, inuocantis & celebrantis verū & æternū Deū, conditorē & cōseruatorē totius mundi, in vera agnitione & fiducia mediatoris.

In vociferatione] Aliter, in iubilatione, hoc est, lætitia mentis & modulatione artificiosa vocis, & musicorum instrumentorum.

III. *Quia rectum est verbum domini, & omnia opera eius in fide, (sunt seu præstantur, certò & fideliter.)*

V. *Diligit iustitiam & iudicium: misericordia Domini plena est terra.*

Addit exhortationis rationes tres, sumptas, 1. A veritate & certitudine verbi Dei præstantis omnia certò & optima fide, quæ promissit pijs, & comminatus est impijs.

2. A iustitia & iudicio Dei, quorum illa iustificat credentes ex gratia, hoc damnat & iudicat incredulos. 3. A misericordia, qua temperat & mitigat iudicium, hoc est, pœnas admirando modo, ne omnes abiciat & damnet, iuxta regulam legis, sicut inquit D. Augustinus, in Psalmum 30. Si agat Deus veraciter ex regula legis proposita, damnandus est peccator, hac regula si ageret, quem liberaret?

Misericordia Domini plena est terra] hoc est, in omni loco, & rebus conditis etiam in minimis lucet & conspicitur omnipotentia, sapientia, & bonitas Dei, quocunque te verteris, & aspexeris: hoc mundi pulcherrimum theatrum, seu opificium, sicut inquit Stigelius:

*Emicat ex ipsis diuina potentia terris,
Et leuis est cespes qui probat esse Deum.*

Item.

*Aut mihi planta suis numè demonstrat ab herbis,
Præsentemq; refert vna vel herba Deum.
Aut operis series autorem tota recenset,
Qui facit & lato cuncta vigore fouet.*

2. Narratio beneficiorum creationis & conseruationis cæli, terra, maris, & rerum bonarum omnium, conditarum ex nihilo.

VI. *Verbo Domini cæli facti (formati) sunt, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum.*

VII. *Congregans, sicut in vtre, aquas maris, ponens in thesauris abyssos.*

Narratio de creatione, conseruatione, & gubernatione admirandi theatri seu opifi-

cij mundi, quod cõplectitur tres quasi partes seu species, cælum, terram, & mare: qua narratione explicat præcedentes rationes tres, de veritate, misericordia, & omnipotentia Dei. Estque hæc sententia: celebrandus est Deus corde, lingua, & organis musicis: quia immensa sapientia, bonitate, & potentia condidit res omnes, easque conseruat & gubernat præsens, easque conseruat & defendit in humano genere, ut ipse cognoscatur & celebretur ab ea, & in hac vita & in omni æternitate. Sunt autem in hac narratione consideranda circumstantiæ.

1. Quis condidit, ex quo, per quid, & cur, quomodo? videlicet æternus, & verus Deus, qui est pater, filius, & spiritus sanctus: sunt enim opera diuinitatis communia & indiuisa, ab extra.

2. Ex nihilo seu nulla præexistente materia.

3. Per verbum, quod est filius, & imago æterni patris coessentialis.

4. Motus nulla causa impulsiva exteriori, sed tantum interiori, immensa scilicet misericordia & bonitate sua: quia enim Deus est summum bonum, non potuit non condere mundum, hominem, & res omnes visibiles, & inuisibiles, seque homini patefacere, ut se ipsum illi cõmunicaret, hoc est, suam sapientiam, lucem, iustitiam, lætitiā & bonitatem. Est enim bonum, ut inquit Aristoteles, cõmunicatiuum sui & alterius. Causa finalis est notitia & celebratio ipsius diuinitatis, quæ elucet in conditione rerum, sicut inquit Apostolus ad Romanos 1. Quæ sunt inuisibilia illius (Dei) ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, per uidentur, ipsaq; æterna eius potetia, ac diuinitas.

5. Quomodo, liberrimè scilicet, nullo cogente, & cum voluit condere mundum, sicut inquit: Quæcunq; voluit, fecit. Est enim Deus agens liberrimum, non alligatus ad causas secundas. Ideo non ab æterno condidit mundum, nec mundus est æternus, ut imaginatur Aristoteles. Verbo] quod est ipse filius Dei æterni patris, coæternus ipsi, & quod dicitur Genes. 1. dicitur: Dixitque Deus, fiat lux, &c. quod respexit Iohannes. 1. capite inquit: In principio erat Verbum. Et, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. Et Coloss. 1. Omnia per ipsum (filium Dei) & in ipso creata sunt, ipse est ante omnes, & omnia in ipso consistunt. Et ad Hebræos 1. Quem (filium) constituit (Deus pater) hæredem vniuersorum, per quem & fecit secula.

Domini] Dei patris, cui creatio peculiariter attribuitur, sicut dicimus in Symbolo: Credo

Credo in Deum patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ.

i. Quia Deus pater est fons totius diuinitatis. Deinde vt discernatur hac proprietate, à filio & spiritu sancto.

Cœli] vt Genesis primo inquit Moses, In principio creauit Deus cœlum & terram. Complectitur autem scriptura nomine cœli & cœlorum. i. Empireon illud seu supremum cœlum, habitationem Dei, Angelorum, & beatarum animarum, quod & cœlum cœlorum dicitur primo die cōditum. Deinde firmamentum conditum secundo die, hoc est, regionem totam ætheream, quod continet primum mobiles omnes stellas, & planetas, orbis cœlestes, certo ordine & certis motibus distinctos. Hebræis dicitur Chamaim, ab aquis, Latinis cœlum dicitur, à cœlando, hoc est, sculpendo, quod stellis est insignitum, & quasi sculptum: vel à Græco, κοίλον, id est, concauum, quod cœli figura est concaua.

Facti sunt] Græcè ἐσθλὸν ἔργον, hoc est, firmati sunt, vnde firmamentum vocatur, à soliditate, quasi firmum munimentum. Primum omnium autem condita est à Deo ex nihilo, rudis, informis, & impolita materia, ex qua postea Deus ornata & distincta, cœlum & terram, hoc est, res omnes, visibiles & inuisibiles, condidit.

Et spiritu] sancto, non creato, sed creante, coeterno, ὁμοούσιον patri & filio, qui tertia est persona diuinitatis, sicut Iob 26. dicitur: Spiritus Domini ornauit cœlos.

Exercitus eorum] hoc est, multitudo, vis & efficacia cœlestium corporum, vt Solis, Lunæ, planetarum cæterorum, & stellarum omnium, Orbis cœlestes, elementa, &c. Vocat autem exercitum, quod corpora cœlestia inter se ordine, quasi exercitus militaris, aptissimo disposita sunt & distincta, inter quæ sol est primus quasi Dux & moderator aliorum planetarum, quem cæteris vel præcedunt vel subsequuntur, vel in eis lateribus incedunt, quem exercitum & ordinem, quasi in Republica optimè ordinata, quæ alij sunt patricij, alij equites, alij plebei, optimis versibus hisce describit Manilius, sicut doctissimus Victorinus citauit:

Vtq; per ingentem populus describitur urbem,
Præcipuumq; patres retinent, & proximum è-
quester
Ordo locum, post quem succedunt agmina plebis,
In qua vulgus iners, magna & sine nomine tur-
ba est.

Sic natura gradus stellarum condidit, vt sint
Et procerum similes aliqua, primasq; sequatur

Languidior, tenui splendens fulgore cæterua
Sidera, nam paribus si certent omnia flammis,
Ipse suos ignes æther tolerare nequiret,
Totus & accenso mundus flagraret Olympo.

Congregans] sicut dicitur Genesis i. Congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in locum suum, vt appareat arida, in qua scilicet habitent homines, & animantia: nam nisi Deus mare quasi repagulo initio conditis coercuisset, leuitare sua exundans obrueret totam terram. Vnde inquit Iob capite 26. Terminum circūdedit aquis: & ipse Deus inquit capite 38. Circūdedit mare terminis meis, & posui vectem, & ostia, & dixi, vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes fluctus tuos. Ita & Poëta Ouidius:

Et cælo terras, & terris abscedit vndas,
Et liquidum spisso secreuit ab ære cœlum.

Cæterum terra circumfusa ab infima parte mari, & vndequaquam ære, pendet immobilis ponderibus librata suis, ita vt neq; sursum tendat, neque deorsum ruat: vnde admiranda Dei potentia cōspicitur, sicut hi versiculi Poëtæ Ouidij monent,

Terra pile similis, nullo fulcimine nixa,
Ære subiecto tam graue pendet onus.
Quibus addidit quidam.

Cum te pendenti reputas insistere terra.
Nōne vel hinc clarè conspicias esse Deum?

Ponens in thesauris] hoc est, in locis abditis, & occultis, sicut thesauros recondere solemus in locis abditis.

Abyssos] hoc est, mare ipsum profundum. Nam abyssus profunditatem significat immensam aquarum, seu maris. Aliter, ponens Abyssos thesauros, hoc est, veluti thesauros.

Timeat Dominum, (timete) VIII
omnis terra: ab eo autem metu-
ant omnes inhabitantes orbem
terrarum.

Addit adhortationem ad totum humanum genus, de timore Domini, quem merito in omnium mentibus excitat, consideratio maiestatis & potentiae Dei, qui vbique præsens adest, intuetur & cognoscit singulorum corda, consilia, cogitationes, dicta & actiones, sicut inquit Poëta Ouidius:

Aspiciunt oculis superi mortalia iustis.

Et Eobanus in Ecclesiasten.

Ipse etenim cœli solio sublimis ab alto,

Omnia cœlesti lumine nostra videt.

Vtq; videt, sic qua gerimus, Deus omnia ridet,

Qua ratione huic tu garrulus esse voles?

Omnia terra] hoc est, omnes homines habitantes in terra, sicut addit explicandi causa, ab eo metuant omnes (paueant) cōmoueantur, *παλειψίζωσεν*, omnes inhabitatores orbis terrarum.

IX. *Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt.*

Ratio exhortationis sumpta à Deo creatore omnium rerum præsente, & cognoscente omnium consilia & actiones, puniente peccata, estque testimonium euidentis, omnia condita esse à Deo, idque solo verbo ex nihilo, stetit omnia dicente & mandante Deo, sicut Genesis primo dicitur: Et dixit Deus, fiat cœlum & terra, &c. Et factum est. Ex Hebræo pro facta sunt, legitur fuit, & pro creata sunt, stetit, scilicet orbis terrarum, & tribuitur hac lectione per propositam rebus inanimatis, ut terra & ceteris, sensus & voluntas obediendi Deo conditori, sicut Baruch 3. dicitur: Qui emit tit lumen & vadit & vocauit illud, & obedit ei in tremore. Vocata sunt stellæ, & dixerunt, adsumus, & luxerunt ei, cum iucunditate, qui fecit ipsas.

X. *Dominus dissipat consilia gentium, irritas facit cogitationes populorum.*

Exponit præsentiam Dei in humano genere, dissipantis consilia tyrannorum, & omnium qui delere conantur Ecclesiam, etiam si sapientissimè instituunt & occultent insidias. Ita dicitur apud Esaïam: Inite cōsiliū, & non fiet. Sic Nicanor Dux Antiochi minitans exilium templi, interfecit, & Arbogastus superbissimè minitans se ex Mediolano facturum stabulum equorum, victus à Theodosio ingenti prælio, in fuga sibi mortem consciuit.

XI. *Consilium autem Domini in æternum manet, cogitationes cordis eius in generatione & generationem (manent)*

Antithesis de potentia Dei, & immutabilitate consiliorum eius. Nam quæ decreuit Deus, nulla creatura impedire aut mu-

tare potest. Ergo irriti sunt omnium hominum conatus, & consilia, quibus delere conantur Ecclesiam, quod historia testantur tyrannorum omnium ætatum, Pharaonis, Antiochi, Arbogasti, Maxentij, Diocletiani, Iuliani, &c.

OBIECTIO De æternitate mundi.

Ex nihilo nihil fit.

Ergo mundus non est creatus ex nihilo, & per consequens mundus est æternus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo ad maiorem per distinctionem, Ex nihilo nihil fit Physicè, id est, ex naturaliter agentibus. Est enim vera maior de conditis iam rebus à Deo, & ordinatis, ut nihil iam, nisi ex præexistente materia, fiat, ut pullus sit ex ouo, planta ex semine. Sed falsa est maior de opere creationis mundi, quem Deus agens liberrimum, cum voluit, libera voluntate ex nihilo, sua omnipotentia, condidit solo verbo, sicut dicitur Gene. 1. Dixit Deus fiat lux, firmamentum, &c. & factum est: Et hic Propheta ipse dixit, & facta sunt. Item Paulus ad Rom. 4. Vocat ea, quæ non sunt, ut sint.

ALIA, ARISTOTELIS.

Agens infinitum nō potest esse ociosum. Deus est agens infinitum.

Ergo Deus nō potuit esse ociosus: & per consequens, ab æterno condidit mundum, sicut ipse est æternus.

RESPONSIO.

Nego consequentiā, & respondeo per distinctionem, nam agens aliud agit naturaliter, quod suspendere actionem non potest, admota materia conueniente, ut ignis non potest non ardere, admota materia arida, aqua non potest non humectare, &c. Aliud est voluntarium, hoc est, agens cum vult, est Deus pro sua libertate non potuit condere ab æterno mundum. Ideo inquit alibi Propheta, Omnia quæ voluit, fecit, nec tamen ab æterno Deus fuit ociosus, sed operam ab æterno Deus fuit ociosus, sed opera interna & diuinitatis, ut sunt, gignere, gigni, & procedere, inter personas cōtergenas, æterna fuerunt, sicut Sapientia 1. inquit filius Dei, se ab æterno apud patrem fuisse in delitijs. Opera autem ab extra, non sunt æterna, ut creatio mundi, patefactio, æditio promissionis, de mittendo semine, missio filij.

QVÆSTIO.

Confluxit ne mundus ex atomis, ut affirmavit Epicurus, temerario eorum concursu, iuxta versiculum Græcum.

πάντα γέλως καὶ πάντα νόσις καὶ πάντα τὸ μὴ εἶναι.
πάντα γὰρ ἐξ ἀλόγου ἐστὶ τὰ γινόμενα. Hoc

Hoc est:

*Omnia sunt risus, sunt pulvis, & omnia sunt nil,
Cecus enim & præceptis omnia casus agit.*

RESPONSIO.

Nō, primū, quia, vt Cicero lib. 2. de natura deorum refutat sententiam Epicuri, à minori ad maius: Temerarius cōcursus atomorum non potest conficere domum, tēplum, aut aliud ædificium. Ergo multò minus ex his confluit hoc pulcherrimum mundi Theatrum, tanta sapientia ordinatum, tantoque artificio perpolitum & ornatum. Deinde, quia, vt inquit Plutarchus, materia formam induere non potest, sine causa efficiente, seu efficace. Sunt autem atomi corpuscula minutissima volitantia in radijs solaribus, prorsus inertia & ignaua. Ergo ex illis mundus confluere non potuit.

ALIA.

Sunt ne plures mundi, vt somniauit Empedocles & Democritus? Non, quia Moses in quo se patefecit humano generi, edidit promissionem de mittendo filio ante annos 5527. Errauit igitur & Herodotus, qui finxit mundum ante decem millia annorū conditum esse, & Plato, qui fingit ante annos nouies mille Athenas fuisse præstantiores, quam postea fuerunt. Hæc somnia de tot millibus annorum confutantur ex Moyses, & alijs scriptoribus. Maximè verò ex didi. Deinde conflagratio.

Duo millia inane.
Duo millia lex.

Duo millia dies Messia, at propter peccata nostra, quæ multa & magna sunt, decurrunt anni ex his, qui deerunt. Et Irenæus martyr inquit, Quot diebus, septem scilicet, hic mundus factus est, Genesis 1. tot & mille annis consumetur.

ALIA OBIECTIO.

Multi tyranni, vt Antiochus in veteri testamēto, & Diocletianus, Iulianus in nouo, Ecclesiam miserè afflixerunt, & dissiparūt. Ergo falsa est promissio Psalmi, Dominus dissipat consilia gentium, &c.

RESPONSIO.

Etsi Tyranni Ecclesiam persecuti sunt, & afflixerunt omnibus temporibus crudeliter, tamen Ecclesia mansit in humano genere, defendente eam filio Dei, & conseruante mirabiliter, vsque ad nostra tempora, & Tyranni Pharaon, Antiochus, Nero, Diocletianus, Iulianus, & omnes alij miserrimè tandem perierunt, abiecti in æternas pœnas, nam vult Deus Ecclesiam in hac vita

subiectam esse cruci, & afflictionibus, ex quibus liberabitur post hanc vitam, ornata æterna gloria. Ideo consilium domini de conseruanda Ecclesia & glorificanda, etiam in media morte, stat firmum, & immotū, iuxta illud: Inite consilium, & non fiet, mea voluntas fiet.

*Consilium Domini manet & sit sancta voluntas,
Quæ statuit Dominus, nemo vetare potest.*

3. *Descriptio Ecclesiæ, agnoscentis & inuocantis vnum, verum & æternum Deum, agnitione & fiducia mediatoris filij.*

Beata gens, cuius est Dominus Deus eius, populus quem elegit in hereditatem sibi. XII.

Dixit de conditione mundi, & conseruatione: iam addit descriptionem Ecclesiæ, quæ cœtus est electus à Deo in humano genere, quam discernit ab Ethnicis & reliquis cœtibus, hac nota, quod hic cœtus habet verum Deum suum Dominum, hoc est, eum iuxta traditum verbum agnoscit, inuocat & colit. Addit autem descriptionem hanc tanquam per admirationem beatitudinis & felicitatis huius cœtus, præ cæteris gentibus, quia hereditas est Domini, quam sibi elegit Deus ex gratia, in populum, cui seipsum, id est, æternam suam sapientiam, lucem, iustitiam, lætitiā, & vitam communicauit in omni æternitate, abiecta cætera multitudine in æternas pœnas.

De cælo respexit dominus, vidit omnes filios hominum. XIII.

De preparato habitaculo suo respexit super omnes, qui inhabitant terram. XIII.

Qui finxit singulatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. XV.

Addit per Anthypophoram, doctrinam & admonitionem de prouidentia Dei, cum enim dixit, Deum eligere sibi gentem, seu Ecclesiam, in humano genere, cui suam lucem, sapientiam, lætitiā & vitam æternam communicet, aliquis obijcere potuit, ex doctrina Epicureorum, Deum non curare mundū, aut res humanas, sed ab illis

tanquam fabrum extructa naue, discessisse, & in cœlo suis ipsum perfrui delitijs. Ad hanc obiectionem respondet, affirmans Deum verè respicere de cœlo, & curare res humanas, intueri eorum corda, obseruare dicta & facta omnia, iniusta quæ punit, & iusta quæ præmijs ornat, contra iudicium humanæ rationis, quæ ita ratiocinatur ex euentibus, negans prouidentiam Dei: Bonis est malè, & malis bene, Ergo non est prouidentia Dei, id est, Deus non curat res humanas, sicut inquit Ouidius:

*Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso
Solicitos nullos esse putare deos.*

Ad quod breuiter ita respondit Claudianus de felicitate impiorum:

*Tolluntur in altum
Vt lapsu grauiore ruant.*

Respexit] hoc est, clementer prouidet, curat, alit & defendit. Item Psalm. 103. Respexit in orationem solitarij, & non spreuit preces eorum.

De preparato habitaculo] id est, cœlo, quod sedes est Dei, ornatissimè extructa & perpolitata.

Qui finxit] id est, formauit, ergo & intueri potest quid quisque cogitet, & meditetur, vel boni vel mali. Ita Hesiodus inquit:

πάντα ἰδὲ οὐρανὸς ὀφθαλμοῖς, καὶ πάντα νοῦς
Et Syracides capite 40. omnia opera hominum coram ipso, & coram oculis eius nihil est absconditum. Et Prouerbiorum 5. Coram oculis Domini omnes viæ hominis.

Luther. vertit, *Erleucht er in allē das herz, / das ist / was sie gedentē / das leucht er vnd wendet er wie er wil.*

Qui intelligit omnia opera eius] Ita & Ethnicus Poëta Comicus: Est profectò Deus, qui quæ nos gerimus auditque & videt. Et Ouidius: Nil illum toto quod fit in orbe latet. Hæc certè præsentia Dei aspicientis omnia nostra arcana consilia & actiones, omnes admonere debebat, ne quid vel cogitarem vel ageremus, quod tantam maiestatem offendere villo modo possit.

OBIECTIO.

Deus elegit sibi cœtum certum ex humano genere, quem solum vocat, iustificat & saluat.

Ergo Deus est *προσωποληψης*.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia est fallacia secundum non causam, vt causam: Eligit

enim Deus, vocat, & saluat obtemperantes vocationi, ceteros propter suam inobedientiam, & contumaciam, vt Pharaonem, reijcit & damnat: hoc modo de electione diuina à posteriori iudicandum est, electos esse omnes, qui vocationi obtemperant, non à priori.

A L I A.

Deus fingit singulorum corda.
Ergo est autor peccati, & indurationis Pharaonis.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia fallacia est à dicto secundum quid ad dictum simpliciter: nam Deus fingit, id est, format corda singulorum, quantum attinet ad substantiam, quæ bona est, & conseruat eam Deus, sicut diabolorum substantiā, non quantum ad accidētia, cæcitatem mentis, contumaciam cordis, & auersionem voluntatis à Deo, quæ non sunt ex Deo, sed ex diabolo, & propria malitia, sicut inquit Christus Iohan. 8. Diabolus mendax est, & autor mendacij. Item, Peccatum non est ex Deo, sed ex diabolo. Ita & D. Augustinus inquit de lapsu primorum parentum, quem præuidit quidem Deus, sed non approbavit, neque ad eum impulit: A se quippe habent voluntatem malam, ab illo artem & naturam bonam, & iustam pœnam: cur autem cum possit, non mutet omnium voluntatem malam, Dei sapientiæ relinquendum est, non scrutandum humana ratione, sicut Augustinus lib. 11. capite 4. in Genesi. Sed posset, inquit, etiam ipsorum voluntatem in bonum conuertere, quoniam omnipotens est. Sed posset planè. Cur ergo nō fecit? quia noluit. Cur noluerit penes ipsum est. Debemus enim nos non plus sapere quam oportet sapere. Fingit] id est, moderatur & regit corda impiorum, ne quantum voluit & accēant Ecclesiæ: & piorum, vt consilia & actiones sint salutare & sibi & alijs: neque enim Deus est autor malarum cogitationum, aut motuum inordinatorum cordis, quod asseuerare blasphemia est in Deum, qui non est autor peccati.

4. Antithesis presidiorum humanorum & potentia Dei, eiusque fiducia.

Non saluatur rex per multam virtutem, gigas non saluabitur in multitudine virtutis sue. XVI.
Fallax equus ad salutem, in abun- XVII.

abundantia autem virtutis sua non saluabitur.

Est hæc prior pars antithesios virium humanarum, quibus potentes huius mundi in conficiendis maximis rebus, vt bellis, quæ contra Ecclesiam & innocentes suscipiunt, frustra confidunt, & potentia Dei ac fiducia in ipso, contra quam humanæ vires nihil possunt, quantumvis magnæ, quod exempla omnium tyrannorum, & hostium Ecclesiæ testantur, vt Pharaonis, Sennacherib, Antiochi, Arbogasti, Iuliani. Et si enim aliquandiu floreant, & sint victores, tamè miserè tandem perierunt, vel victi vel ipsi sibi mortem intulerunt, vel victi sunt turpiter. Per regis potentiam, intelligit multitudinem populi, sociorum, opes, sapientiam. Per virtutem gigantis, fortitudinem, & robur militum & virorum fortium. Per equum, turmas equitum, & omnes apparatus bellicos, munitiones, ac præsidia humana quæcunque.

Equis fallax] seu mendacium. *ad salutem*] id est, irrita sunt & fallacia omnia præsidia & vires humanæ, absque auxilio & præsentia Dei.

XVIII. *Ecce oculi Domini super meruentes eum, & super eos, qui sperant super misericordia eius.*
XIX. *Vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame.*

Altera pars Antithesios, continens repetitionem de providentia Dei, & maxime de cura & sollicitudine eius pro Ecclesia, seu cœtutimentum Deum, & sperantium in ipsum, quos alit, defendit, præbet omnia vitæ necessaria, & eripit à morte, etiâ si sinat quosdam interfici, mori & premi inopia, quia Ecclesia, certo consilio Dei, in hac vita est subiecta cruci, & varijs ærumnis, è quibus omnibus liberabitur gloriosè post hanc vitam.

I. Exemplum Davidis innocantis Deum in eumq; sperantis, quod & alios inuitet ad inuocationem, & fidem.

XX. *Anima nostra expectat Dominum, quia adiutor & protector (scutum) noster est.*
XXI. *Quia in eo letabitur cor no-*

strum, & in nomine sancto eius sperauimus.

Fiat misericordia tua Domine super nos, quemadmodum sperauimus in te. XXII

Est hæc conclusio Psalmi, & tanquam consequens superioris doctrinæ, de conditione rerum, providentia Dei, præsentia eius in humano genere, defensione Ecclesiæ, de irritis ac vanis præsidijs humanis, quo testatur se inuocare Deum, ab eoque expectare auxilium & defensionem, atque suo hoc exemplo & populi, hortatur omnes alios, vt & ipsi eundem verum & æternum Deum, qui se patefecit populo Dei, tradito verbo & illustribus testimonijs, inuocent, & ab eo auxilium expectent, sicut ipse precatur: Fiat misericordia tua Domine super nos, quemadmodum sperauimus in te. Quæ precatio consequens est totius Psalmi Enthymemalis: Promisisti auxilium & præsentia, victum & defensionem immensa misericordia, qua confisi te inuocamus.

Ergo exaudi nos, inua, & libera, iuxta datam promissionem, &c.

PSALMVS XXXIII.

Vers. 22.

Psalmus David, cum mutauit vultum suum, sensum, gestum, sermonem, hoc est, cum simulauit se furore correptum, seu insanire, coram Abimelech: Rege Geth, qui proprio nomine dictus est Achis, Abimelech enim appellatio fuit communis regum alienigenarum seu gentium, in illis regionibus, sicut Pharaon in Aegypto, Caesar, & Augustus Romani imperij. Interpretatur autem Abimelech, pater meus, Rex, quo officium boni regis & principis ostenditur, qui pater patriæ esse & appellari debet, & expulit (Abimelech Rex) eum (Dauidem) quem arbitrabatur rex furore correptum, quem se Dauid simulauit, vt periculum vitaret: & abiit (Dauid è conspectu regis Abimelech se subduxit) sicut scribitur I. Regum 21. 22. Et immutauit (Dauid) os suum coram Achis, & collabatur inter manus eorum, & impingebat in ostia portæ, defluabantq; saluta eius in barbâ, & ait Achis ad seruos suos: vidistis hominem insanum, quare adduxistis eum ad me? an defuncti nobis furiosi, quod induxistis illum, vt fureret me presente, dimittite illum, hic ne ingrediatur domum meam. Abiit ergo Dauid inde, & fugit in speluncam Odollam.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Gratias agit David hoc Psalmo Deo, pro liberatione ex manibus Saul, cum ipsum fu-
geret in Nobe, & aliàs sæpè annis amplius
decem: & hortatur populum suum, & om-
nes alios, ut ipsi quoque Deo gratias agat
liberati, eumque celebrent suo exemplo,
& simul monet, ut Deum timeant, vitam
inchoantes ipsi placentem in timore ipsius,
& alijs bonis operibus, & monet toto Psal-
mo, Deum non esse *πρωτοκλησιον*, sed ex-
audire, iuuare, & liberare omnes, qui suo
exemplo, quocunque tempore & pericu-
lis, ad Deum confugiunt, in vera pœniten-
tia, cognitione & fiducia mediatoris. Sunt
autem partes quatuor.

1. Gratiarum actio.
2. Exhortatio ad inuocationem & gratia-
rum actionem, proposito suo exemplo.
3. Exhortatio ad timorem Dei, & inchoa-
tionem nouæ obedientiæ erga legem.
4. Consolatio de defensione & præsentia
Dei, qua simul docet quosnam Deus exau-
diat, & liberet, contritos scilicet corde, &
humiles spiritu, omnibus temporibus.

1. Pars gratiarum actio.

I. *Benedicam Dominum in om-
ni tempore, semper laus (sit eius)
in ore meo.*

II. *In Domino gloriabitur ani-
ma mea, ut audiant afflicti, &
latentur.*

Prima pars Psalmi, qua gratias agit Deo
pro beneficio liberationis, & alijs, quæ cõ-
fiteatur esse dona Dei gratuita, & offert se ad
mutua officia, videlicet celebrationem po-
tentia & bonitatis eius, ad quam & alios in-
uitat suo exemplo. Sunt autem quatuor fi-
nes gratiarum actionis.

1. Agnitio & celebratio potentia & præ-
sentia Dei in adiuvanda & liberanda Eccle-
sia, & pijs omnibus.
2. Admonitio, bona omnia huius vitæ nõ
objici nobis casu, sed donari nobis diuini-
tatis.
3. Ut & alij inuitentur nostro exemplo, ad
fidem, inuocationem, & gratiarum actionem.
4. Ut gratiarum actio sit testimonium no-
stræ confessionis, quem Deum agnosca-
mus, & a quo petamus & expectemus auxi-
lium, & beneficia, tum corporis, tum ani-
mæ, videlicet ab ipso Iehoua, id est, vero &
æterno Deo, agnitione & fiducia filij medi-
atoris. *Benedicam* id est, laudabo, celebra-

bo. *Dominum* id est, Iehoua, verum, & æter-
num Deum conditorem rerum, qui se patre
fecit Ecclesiæ, tradito verbo, & illustribus
testimonijs, & promisit filium redempto-
rem in omni tempore, & afflictionis & li-
berationis, rebus aduersis & prosperis.

In ore meo non tantum corde, sed etiam
verbis, sicut Psalmo 50. inquit: Domine la-
bia mea aperies, & os meum annuntiabit
laudem tuam. *In Domino* non in mea po-
tentia, virtutibus, non in sapientia, opibus
aut alijs præfidijs humanis.

Gloriabitur id est, letabitur, & gaudebit
de præsentia & bonitate Dei, exaudientis
& liberantis me. *Afflicti* id est, ærumnosi,
humiliati, & qui sunt contribulato corde.
Aliter, mansueti, quales sunt ærumnosi &
afflicti.

Audiant meam gratiarum actionem, &
liberationem, ut & ipsi petant auxilium a
Deo, & liberati eum celebrent, meo exem-
plo, sicut addit exhortationem.

*Magnificate Dominum me-
cum, & exaltemus nomen eius si-
mul.*

Hoc est, magnificè celebrate & extollite
summis laudibus, potentiam & bonitatem
Dei, meo Exemplo.

*Exquisiui Dominum & exau-
diuit me, & ex omnibus pauori-
bus meis eripuit me.*

Addit causam suæ gratiarum actionis ab
exauditione, & liberatione sui, in persecu-
tionibus, periculis, & paucioribus, in quos
coniectus fuit, persequente ipsum Saul &
alii hostibus. Estq; sententia, Exquisiui do-
minum, magna fiducia inuocaui Domi-
num, & imploravi eius auxilium, meq; ex-
audiuit & liberauit. Ergo ago ei gratias, e-
umque celebroy.

*Qui aspiciunt eum, & ad eum
confluunt, eorum facies non con-
fundentur.*

Transfert hypothesin ad thesin, hoc est,
exemplum suæ inuocationis & liberatio-
nis ad totam Ecclesiam seu omnes inuoca-
tes Deum, qui simili modo exaudientur. Ego
liberabuntur. Nam ita argumentatur: Ego
inuocans Dominum liberatus sum. Ergo
omnes alij eum inuocantes liberabuntur.
nam Deus non est *πρωτοκλησις*, sicut ad
Romanos decimo inquit: Quisquis in-
uocauerit nomen Domini, saluus erit.

Item, omnis qui fidei illi, nō pudefiet: atque hoc modo exemplum suum & inuocationis & liberationis proponit omnibus. Ex Græco legitur, accedite ad eum & illuminamini, hoc est, consequimini veram & illustrem notitiam Dei, & lætitiā cōscientiæ, liberati ex periculis & terroribus.

2. Exhortatio à suo exemplo ad inuocationem, & celebrationem nominis Dei.

VI *Iste pauper (ego David) clamauit, & Dominus exaudiuit eum, & ex omnibus tribulationibus saluauit eum.*

Proponit Propheta vniuersæ Ecclesiæ, & singulis pijs, exemplum suum fidei, inuocationis, & gratiarum actionis, affirmans Deum eodem modo, vt se, exaudire & liberare omnes inuocantes ipsum. Nam promissio Euangelij est vniuersalis, pertinens ad omnes, iuxta illud Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: & gratuita, iuxta illud, Roma. 4. Ideo gratis ex fide datur hæreditas, vt firma sit promissio.

Iste pauper] Heterosis est in persona, id est, ego David pauper, id est, afflictus, eiectus in exilium, & exutus omnibus bonis, oppressus terroribus, sentiens miseriam, & iram Dei propter peccata. *Clamauit*] id est, ardentè inuocauit Dominum.

OBIECTIO De particularitate.

A particulari ad vniuersale, non valet cōfuentia: & vulgo dicitur, priuilegia non transferuntur in exemplum.

Ergo non sequitur, Deus exaudiuit David, & alios sanctos, vt Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, ideo alios omnes exaudiet & liberabit inuocantes.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, primū, quia valet consequentia ab exemplis, vbi ratio est vniuersalis, iuxta illud Roma. 10. Omnis qui inuocat nomen Domini, saluus erit: & sunt exempla testimonia huius promissionis. Tertiū, Apud Deum nō est *πεσωπονησία*, iuxta illud, Idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes se.

A L I A.

Iustitia est, dare æqualia æqualibus; David, ego & alij inuocantes, non sumus æquales, quia David fuit iustus, & ornatus omnibus virtutibus, sic & Ioseph & alij sancti, ego autem sum iniustus, & multorum peccatorum reus, sicut & alij.

Ergo Deus non exaudit nos, nō liberat, sed tantū iustos, & sanctos.

RESPONSIO.

Nego minorem, quia omnes homines pariter sunt peccatores & æquales, quātum ad naturam corruptam attinet, iuxta illud Roma. 3. Omnes peccauerunt. Item Psalmo 14. Omnes declinauerunt & simul inutiles facti sunt. Non est qui faciat bonum, ne vnus quidem. Ita rursus æquales sunt omnes, iusti scilicet & accepti Deo, gratis per fidem, qui agnoscunt peccata sua, & cōfugiunt ad mediatorem, sicut inquit Paulus Roma. 3. Omnes peccauerunt, & destituuntur gloria Dei. Iustificantur autem gratis per illius gratiam, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu.

Castrametatur Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. VII.

1. Exponit primū, per quos seruet & liberet Deus Ecclesiam & singulos pios, videlicet per Angelos suos, qui, vt ad Hæb. 1. dicitur, omnes spiritus sunt administratorij, qui in ministerium emittuntur propter eos, qui heredes erunt salutis. Et Psalmo 91. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis, In manibus portabunt te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. Exempla angelicæ defensionis & custodiæ, sunt Abraham, Isaac, Iacob, Tobias, & multi alij, quos Deus per Angelos seruauit & defendit. Lege & 4. Regum 6.

2. Deinde, quos seruent & liberet Angelis, timentes Dominum, hoc est, agnoscetes peccata sua, & petentes veniam, & inchoantes nouam obedientiam, qua delectantur Angeli. *Castrametatur*] Metaphora est sumpta ab obsidione bellica, qua comparatur Ecclesia ciuitati, quæ obsessa est hostibus, diabolis, & membris eorum, quos Angeli depellunt defendentes Ecclesiam, tanquam circūquaq; castrametantes in circuitu Ecclesiæ, & piorū, ne hostes accedere possint.

Gustate & videte, quoniam VIII. *(quod) suauis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo.*

Exhortatio ad cōsiderationē immensæ bonitatis dei, & philanthropiæ, qua motus omnis generis beneficia, spiritualia & corporalia, cōfert in humanū genus, qua cōsideratione monet, vt omnē fiduciā nostrā in ipsū collocemus, quod q̄ facit verè beatus est, sicut inquit: Beatus vir q̄ sperat in eū. Sūt autē spiritualia

spiritualia beneficia, quibus Deus suam *χρησότητα καὶ ἐλεηθροσύνην* declaravit.

1. Creatio mundi & hominis ad similitudinem & imaginem Dei, Genesis 1.

2. Receptio hominis lapsi in gratiā, edita promissione de venturo liberatore, Gen. 3.

3. Repetitio, instauratio & conseruatio huius promissionis, per patres, & Prophetas.

4. Missio liberatoris, assumentis nostram naturam ex virgine, in qua placauit per suā mortem, iram eterni patris, aboleuit peccata, & mortem destruxit, restituta credentibus in ipsum iustitia, & vita æterna.

5. Donatio Spiritus sancti, effusi in Apostolos, & Ecclesiam, qui testificatur, quod sumus filij, & hæredes Dei, cohæredes autem Christi, ad Roman. 8.

6. Donatio vitæ æternæ Beneficia corporalia sunt quoque innumerabilia, quibus præsens vita sustentatur, ut pax publica, hospitia, pij & fideles gubernatores, honesta & tranquilla coniugia, opes, conseruatio disciplinæ, artes, &c.

Gustate hoc est, cognoscite, experimini, cōfugientes ad Deum, in afflictionibus & cruce. Sumpta est metaphora à vino & cibis, quorum suauitate gustando cognoscimus.

IX. *Timete Dominum omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum.*

Quia Angeli tantum custodiunt pios, ad hortatur iam ad timorem Dei, qui totum cultum Dei complectitur, consistentem in vera agnitione Dei, timore, amore, fiducia eius, & inchoatione nouæ obedientiæ, quæ cultum qui præstant, habet promissionem liberalem, de sustentatione vitæ, defensione, & victu sufficiente.

X. *Diuites egerunt, & esurierunt, inquirentes autem Dominum, non indigebunt omni bono.*

Antithesis continens comminationem de inopia & miseria impiorum diuitum, & promissionem de alimonia & victu timentium Deum: qui etsi interdum inopia prematur, & floreant & abundet impij, tamen Deus mirabiliter pios conseruat & alit, atque eum dat animum, ut paucis illis, quæ habent, contenti sint, & suauius fruatur, tranquillis animis, quam diuites & auari, qui nunquam satiantur inhiantes opibus perpetuo. *Diuites egerunt* Felix, catuli seu filij leonum, quo significantur Tyranni, & potentes, qui aliorum bona rapiunt, & opprimunt innocentes, quiq; confidunt sua po-

tentia, non Dei misericordia: sicut Maria canit, Esurientes impleuit bonis, diuites autem dimisit inanes.

OBIECTIO.

Diuites & potentes in hac vita florent & abundant opibus, pij autem egent ferè & sunt ærumnosi.

Ergo hæc promissio, Diuites egerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non indigebunt omni bono. Item, non est inopia timentibus eum, non est vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo ad antecedens, quod intelligendum est cū conditione voluntatis Dei, qui singulari consilio, vult Ecclesiam & pios subiectos esse in hac vita, cruci, inopiæ, & alijs ærumnis, alios minus, alios magis. Dat tamen cuique tantum, quantum opus est ad vitæ sustentationem. Vnde alibi inquit *Dat* uid: Iuuenis fui, & senui, & non vidi iustum derelictum, & semen eius quarens panem. Ita ut non inueniat tandem, obtemperans suæ vocationi. Item *Esaia* 30. Dabo eis panem arctum, & aquam breuem. Deinde etsi diuites aliquandiu florent & abundant, tamen multi ex fortunis suis excutuntur, & fame ac siti pereunt.

3. Adhortatio ad timorem Dei & ad obedientiam præceptorum decalogi vtriusq; tabula.

Venite filij, audite me, timorem Domini docebo vos. XL

Exhortatur filius Dei, hæc est, reconciliatus ipse & receptus in gratiam, ad timorem Dei, & inchoationem nouæ obedientiæ erga legem Dei, quæ complectitur totum cultum Dei, agnitionem eius verā, timorem, dilectionem, fiduciam, inuocationem, & gratiarum actionem, amorem veritatis, castitatis, & cæterarū virtutum. Addit autem hanc admonitionem ideo, quod fides & vera inuocatio consistere non potest, læsa conscientia peccatis. *Venite* Agite, est enim hortantis seu incitantis particula. Filios vocat credentes in verum Deum, agnitione & fiducia filij Dei naturalis, propter quem adoptamur in filios Dei, sicut dicitur ad Galat. 3. Omnes estis filij Dei, quod credidistis in Christo Iesu. Sic & 1. Iohan. 3. inquit Apostolus: Scribo vobis filioli, quod cognouistis patrem.

Timorē Dei vocat totū cultū Dei completē virtutes vtriusq; tabula decalogi, verā noticiam

notitiam Dei, timorem, fiduciam, innocationem, gratiarum actionem, veritatem, castitatem & ceteras virtutes.

XII. *Quis est homo, qui desiderat vitam: diligit dies videre bonos?*

Interrogatione excitat ad cogitationem & diligentiam considerandi hanc adhortationem propter eius utilitatem, vitam scilicet & bonos seu tranquillos dies, quos affert obedientia erga Legem, contra perturbat conscientias transgressio Legis.

Desiderat vitam] scilicet longam, & quis est homo qui diligit (optat) dies videre bonos (frui bonis) dies enim per synecdochen saepe ponitur pro illis, quae eueniunt in die nobis, bona vel mala: ita inquit Paulus Ephesiorum 5. Redimite tempus seu occasionem, quia dies mali sunt. Addit autem hoc posterius membrum priori, quod vita in rebus aduersis mors potius, quam vita dicenda est, & expetenda mors, sicut inquit Boetius:

*Mors hominum felix, quae se nec dulcibus annis
Inserit, & moestis saepe vocata venit.
Heu, heu, quam furda miseros aueritur aures,
Et flentes oculos claudere saepe negat.*

XIII. *Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum.*

XIII. *Diuertere à malo, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam.*

Respondet ad interrogationem, subiectione indicans modum consequendi vitam longam, & dies bonos, inquit:

Prohibe (seu custodi) *linguam tuam*] id est, primum fuge doctrinam impiam, & falsam, & amplectere veram: deinde fuge diras imprecationes, conuitia, maledicta, quae pacem & concordiam dissoluunt, & saepe occasionem praebent caedum. Lutherus vertit: *Behüte deine zunge vor bösem, das ist/ durch falsche lehre/ vnd thu guts/ vnd leide dich.*

A malo] id est, maledictis, conuitijs, à mala & falsa doctrina.

Ne loquantur dolum] id est, corruptelas insidiosas & sophisticas caelestis doctrinae. Itē, nihil dolose agant, sed candidè omnia & aperte, sine hypocrisis. *Diuertere à malo*] expōnitentia completitur, duobus membris: prius est diuertere à malo. i. cessare à peccatis, seu desinere mala agere. Alterum, fa-

cere bonum, hoc est, inchoare nouam obedientiam legis, seu prestare iustitiam vniuersalem.

Inquire pacem, & persequere eam] Quod dixit in genere faciendū esse bonū, exponit per speciem de pace, quae duplex est: spiritualis tranquillitas. scilicet & latitia mentis, de reconciliato Deo & remissis peccatis, fide propter Christum; de qua inquit Paulus ad Rom. 5. Iustificati fide, pacem habemus erga Deū per Dominū nostrū Iesum Christū. Et Christus Ioann. 16. Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Et corporalis pax, quae est concordia & voluntatum inter se dulcis & salutaris coniunctio, ad quam hoc loco Propheta in prius hortatur, quam conuitia & maledicta perturbant, & tollunt. Itā citat D. Petrus hunc locū 1. Pet. 3. Inquies: Omnes sitis vnānimes, similiter affecti fraternā prae diti charitate, misericordes, affabiles, nō retaliantes malum malo, aut conuitium conuitio, sed contra benedicentes, scientes vos in hoc vocatos esse, vt benedictionem hereditate possideatis. Nam qui vult vitam diligere, & videre dies bonos, coherceat linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum: declinet à malo, & faciat bonum; quærat pacem, & persequatur eam.

OBIECTIO.

Qui facit bonum, consequitur vitam.

Sed nemo facit bonum, sicut dicitur Psalmo 14. Non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.

Ergo nemo consequitur vitam, & saluatur.

RESPONSIO.

Nego minore, nam facere bonū hoc loco significat inchoare nouam obedientiam Legis, quod faciunt iustificati seu regenerati per fidem, ita inquit Christus de Maria Magdalena: Bonum opus operata est in me. Dictum Psalmi 14. loquitur de homine nō dum renato per Spiritum sanctū & fidem: renatis & inchoantibus nouam obedientiam Legis, promissa est vita & dies boni, hoc est, bona corporalia & spiritualia, iuxta illud 1. ad Timo. 4. Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens presentis vitae & future.

ALIA.

Facientibus bonum, promittitur vita.

Ergo vita aeterna datur propter bona opera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Primum quia aliud est in consequente, quam in antecedente, quod loquitur de vita longeva, & alijs

bonis corporalibus, consequens de vita æterna, quæ donum est Dei gratuitum. Roman. 6. Deinde concedo argumētum, quia vita æterna propter promissionē Dei, quæ se Deus obligauit nobis tanquā debitorē, merces vocatur, quæ compensat obedientiā. Ita inquit D. Bernardus: Deus peccata condonat, ipse donat merita, & præmia nihilominus ipse redonat.

4. *Consolatio de presentia Dei & defensione Ecclesiæ & singulorum piorum & impiorum interitu.*

XV. *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum.*

Addit generalem consolationem & doctrinā de prouidentia Dei & presentia eius, & defensione Ecclesiæ & singulorum piorum, cōtra Epicureorum impium & furiosum dogma, affirmantium Deum non curare res humanas, nō videre actiones hominum, nō exaudire seu respicere vota & preces eorum: inde statuat Iouis surdi & cæci quidam Epicureus statuit in Creta.

Oculi Domini] id est, Deus verē aspicit iustorum actiones & ærumnas, & exaudit eorum preces. *Oculi* enim significant beneuolentiam & fauorem Dei.

XVI. *Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.*

Antithesis, hoc est, Deus verē auersatur, & tandem vnā cum tota posteritate perdet iniustos, & extinguet eorū memoriam honestam, in humano genere.

Facientes mala] i. Tyrannos persequentes ecclesiam, hypocritas & indulgentes securē peccatis, sine pœnitentiā. Vultus enim significat indignationem, maleuolentiā & iram, quam vultu toruo & minaci ostendimus, contra eos, qui nos læserunt. Sic Seneca in Agamemnone:

quid tacitò versas?

Licet ipsa sileas, totus in vultu est dolor.

Vt perdat de terra memoriam eorum] Luther. *Daß er ihre gedechtnis außrotte von der Erden / das ist / daß man nichts mehr von ihnen halte.*

OBIECTIO.

Mentio fit in prophanis & sacris historijs multorum Tyrannorū, & hostium Ecclesiæ, vt Pharaonis, Neronis, Diocletiani, Iuliani, &c.

Ergo comminatio Psalmi de abolenda memoria impiorum non est vera.

RESPONSIO.

Respondeo primū per distinctionem: memoria honesta deleta est: deinde deletur tandem totum genus, & stirps seu familia impiorum, ex humano genere: vt deleta est, & radicitus extirpata nunc familia Saulis, Alexandri Magni, regum Syriæ, & Aegypti, Diocletiani, Iuliani, &c. tertio sunt impii coram Deo, tanquā non fuerint villo tempore, deleti ex ipsius memoria, & abiecti in æternas pœnas.

Clamauerunt (iusti) & Dominus exaudivit (eos) & ex omnibus tribulationibus eorum, liberavit eos.

Assueratio de presentia Dei in humano genere & Ecclesiæ exaudientis & liberantis omnes inuocantes ipsum, quibuscunq; subiectos afflictionibus & ærumnis.

Iuxta est Dominus his, qui tribulationati sunt corde, & humiles spiritu saluabit.

Addit quos exaudiat & liberet Deus, nō Tyrannos, non hypocritas, non securē indulgentes peccatis, sed contritos corde & humiliato spiritu, id est, agnoscētes suā peccata & damnationē iustam, sentientes iram Dei, ex lege accusante & damnanter omnes, & tamen confugientes in hac agnitione & trepidatione, ad misericordiam Dei, petentes condonationem peccatorum, & liberationem propter Mediatorem. Item Psalmo 146. inquit: Qui sanat contritos corde, & alligat cōtritiones eorum. Et Esa. 66. Ad quē respiciam, nisi ad miserū & contritū spiritū, & extimescentem sermones meos?

Multe tribulationes (sunt) in istis temporibus, & de omnibus his liberabit eos Dominus.

Assueratio de afflictionibus & ærumnis ecclesiæ, & singulorū, quibus plurimis subiecti sunt in hac vita, ex quibus eos aut tollens Deus liberat, vel in hac vita eos aut tollens omnino, aut mitigans, vel eripiens eos ex hoc mundo, & donans æternam lætitiā, & vitam: sicut hoc tempore pestis multi eripiuntur ex hac vita, & fiunt orphanī, parentibus extinctis, & etiam familijs totis.

Custodit (Dominus) omnia ossa eorum, & unum (nullum) ex his non conteretur.

Dulcis.

Dulcissima consolatio, de custodia & sollicitudine Dei pro iustis, hoc est, amplectentibus vera fide cœlestem doctrinā, & inuocantibus eum agnitione & fiducia Mediatoris, propter quē placent Deo, & sunt iusti fide, inchoantes novā obedientiam Legis.

Custodit] hoc est, tuetur eos, ne quid illis aduersi accidere possit, vel corpore vel animo, absque Dei permissione, sicut exemplum Iob testatur, & Christus Matth. 10. inmerati sunt. Et ad Roma. 8. inquit Apostolus: Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Felix legit in singulari: multa mala iusto, & custodit omnia ossa eius, vnum ex his nō est fractum: atq; ita rectē de Christo etiam intelligitur, cuius ossa nō sunt fracta in crucifixione, sicut latronum crura, vnā pendētium in cruce.

OBIECTIO.

Multorum martyrum & iustorum ossa à Tyrannis contrita sunt.

Ergo promissio, Dominus custodit omnia ossa iustorum, & vnum ex illis non conteretur, non est vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia promissiones de liberatione & beneficijs corporalibus intelligendæ sunt cum conditione ferendæ crucis & ærumnarum, quibus Ecclesia & singula eius membra subiecta sunt in hac vita. Ideo Deus finit aliquos interfici, vt confessione sua & supplicijs confirmet veritatem doctrinæ cœlestis, quam profitentur. Liberat autem eos per mortem ex omnibus malis, cum quisq; curriculum suæ vitæ & ministerij confecerit. Est enim liberatio duplex iustorum. Corporalis, & æterna, seu consummata ab omnibus ærumnis per mortem. De vtraque igitur promissione dictum intelligatur. Continet etiam dictum articulum de resurrectione mortuorum in nouissimo die, in quo omnia ossa & membra restituentur integra & viua iustis, sicut canit Prudentius in carmine funebri.

Venient citò secula, cum iam

Socius calor ossa reuisat,

Animatumq; sanguine viuo

Habitacula pristina gestet.

XXI.

Impium interficiet malum,
(malitia) & *qui oderūt iustum,*
erunt rei (maledicti, catharmata.)

Antithesis de interitu impiorum, & liberatione piorum.

Malum] id est, malitia. *Interficiet impium*] .i. malum iugulabit autorem mali, nam sicut inquit Hesiodus:

ὁ αὐτὸς κακὰ τῶν κακῶν, ἀλλὰ κακὰ τῶν καλῶν
ἢ δὲ κακὸν βουλὴν τοῦ βονοῦ καὶ καλοῦ.

Ipsē sibi nocet is, alium qui ledere querit.

Consultum malè, consultori pessima res est.

Redimet Dominus animas XXII.

Servorum suorum, & non erunt rei omnes, qui sperant in eo.

Altera pars Antithesis de liberatione piorum.

Animas] .i. vitam. *Servorum*] hoc est, amplectentium doctrinā cœlestem, & obedientiam in professione veræ doctrinæ, & inchoantium novam obedientiam Legis ex fide.

Non erunt rei] Aliter, non denotabuntur, non desolabuntur. Vetus lectio, non delinquent, id est, non peccabunt, iuxta illud 1. Ioann. 3. Omnis qui ex Deo natus est, peccatū non facit. Item: Omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se ipsum, sicut & ille sanctus est.

QVAESTIO.

Dicitur Psalm. 14. Omnes declinauerūt, & simul inutiles facti sunt: Nō est qui faciat bonum, ne vnus quidem. Et Roman. 3. Omnes peccauerunt. & 1. Ioann. 1. Si dixerimus, non peccauimus, mendacem facimus eum, & sermo eius non est in nobis. Et Proverb. 20. Quis potest dicere, mūdum est cor meum? Quomodo ergo hic inquit Dauid, iuxta veterem translationē ex Græco: καὶ μὴ πλημμελήσουσι αὐτοὶ οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτόν. Non delinquent, qui sperant in Domino. Item, 1. Ioann. 3. dicitur: Qui ex Deo natus est, peccatum non facit.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem, primò, Iustificati seu renati, sperantes in Domino, non peccant, quantum ad imputationem attinet. Deus enim non imputat eis ad peccatum seu damnationem naturalem, prauitatem naturæ, & lapsus, qui fiunt ex imbecillitate, aut alijs ex causis, cum eos agnoscūt, & petunt veniam, iuxta illud ad Roman. 8. Nulla est condemnatio his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non secundum carnē versantur, sed iuxta spiritum. Ita inquit D. Bernardus: Non peccare Dei iustitia est, hominis iustitia indulgentia Dei. Quidquid igitur is mihi nō imputat, sic est quasi non fuerit: hinc Ioannes, Qui natus est ex Deo, non peccat, & si enim peccasse videatur in tempore, non apparet in aternitate. Quia charitas patris ipsorum operit multitudinem peccatorum.

Deinde iusti seu renati non peccant, id est, non indulgent peccatis contra conscientiam.

Verf. 28.

PSALMVS XXXV.

PSALMVS DAVID.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatorius, generis suaserij. Nam precatur in eo Dauid, ut Deus hostibus suis, Saule eiusque adulatoribus, sycophantis & veritatis osoribus, extinctis, se iuuet & defendat. In fine Psalmi precatur & optat diligentibus iustitiam, lætitiā & omnia bona vtriusque vitæ, præsentis & futuræ. Sunt autem partes præcipue octo.

1. Propositio præcationis, ut Deus iudicet, confundat & perdat hostes.
2. Precatio seu votum, de interitu hostiū.
3. Ratio præcationis, sumpta à violentia, & insidijs hostium, quibus moliuntur Dauidi interitum.
4. Effectus liberationis, lætitiā Prophetæ, & celebratio Dei liberatoris.
5. Narratio periculorum & ærumnarum.
6. Repetitio præcationis, & professio gratitudinis.
7. Repetitio causarum liberationis, à malitia & insidijs hostium, item propositionis præcationis, additis subinde causis eius finalibus.
8. Precatio seu votum lætitiæ, qua donantur amplectentes iustitiam, & approbantes causam Prophetæ iustam.

Causæ autem præcationis, ut extinctis hostibus liberetur, sunt quinque.

1. Crudelitas & insidiæ hostium.
2. Causa sua iusta.
3. Gloria Dei.
4. Conservatio Ecclesiæ.
5. Professio suæ gratitudinis, pro liberatione.

Quas causas & quilibet pius proponere Deo, & cogitare debet, in sua petitione, exemplo Davidis & Christi, cuius typus Dauid fuit: ideo eius præcationes omnes, querelæ, & liberationes, in hoc Psalmo & alijs recitantur, contra hostes ipsius, pontifices, Phariseos, Scribas, Pilatum, Herodem, Iudam & alios. Et doctrina generalis est, Deū perdere tandē hostes filij sui, & ecclesiæ, pro qua liberatione celebrare debemus Deū, ut & alij inuitētur nostro exemplo ad agnitionem Dei, inuocationem, fidem, & celebrationem nominis ipsius, hoc est, omnipotentia, veritatis, iustitiæ & bonitatis.

1. Propositio præcationis.

Iudica (contende) Domine, cum contendentes mecum, pugna cum pugnantibus contra me.

Propositio præcationis, ut hostibus damnatis & extinctis, liberetur. Sumit lumina verborum à iudicijs forensibus, quibus nocentes damnantur: & à bellis, quibus violenti Tyrāni, & latrones manu armata profligantur, & delentur. Sunt enim duo quibus politia conservantur: leges seu iudicia, quibus in pace damnantur scelerati, & iusti defenduntur: & bella legitima, quibus Tyranni & latrones reprimuntur & arcentur à corporibus & bonis subditorum.

Iudica] Aliter, contende, tanquam in iudicio, ut conuincantur, & causa cadant; conuicti certis & veris argumentis, ut constet omnibus, esse adulatores & sycophantas, hostes veræ doctrinæ & ecclesiæ.

Apprehende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi.

Stringe frameam & protege me aduersus eos qui persequuntur me: dic anima mea, Salus tua ego sum.

Expositio propositionis, sumpta Metaphora à defensione militari, seu bellica, in qua, ut tuti simus & illasi, armis corpus munimus, quibus vel repellamus hostem, vel corpus defendamus. Arma enim dicuntur, quibus inferimus vim alijs, ut sunt gladius, hasta, Græcè *ῥομφαία*: scutum & clypeus sunt, quibus defendimus nos, & ictus declinamus & eludimus, Græcè *ἀμυντήρια*. Non autem solum petit, ut defendatur contra hostes, sed etiam stringat in hostes frameam, hoc est, interficiat & confodiat: atque ut intelligat, se Deo esse curæ, & respici ab ipso, & defendi, ita inquit: *Dic anima mea*] id est, confirma fidem meam, & dic hanc consolationem in corde meo, per Spiritum sanctū, ut verè statuam me tibi esse curæ, me à te respici & defendi: nisi enim Deus nobis hanc fidem & donet, & confirmet corda nostra statuere nō possumus in afflictionibus nos Deo esse curæ, quod experientia in omnibus testatur. *Apprehende arma*] Aliter: confora & roborata arma & scutum (meum). i. Da mihi robur & vires, quibus me tuear contra hostes: vel apprehende o Deus, tu arma, hoc est, arma te tanquam heros congrega-

congregiaris cum hostibus meis, quibus ego sum inferior & viribus impar.

2. Imprecatio interitum hostium.

III. *Confundantur & pudefiant, querentes animam meam, auertantur retrorsum, & confundantur cogitantes mihi mala.*

V. *Fiant tanquam pulvis ante faciem venti, & Angelus Domini expellat eos.*

VI. *Fiant via illorum tenebra & lubrica, & Angelus Domini persequatur eos.*

Imprecatur, post petitionem, hostibus suis interitum, & fugam turpem, atq; ignominiosam. Est autem hæc imprecatio opus seu motus diuinus, excitatus in magnis vitis, Danide, & similibus, à Spiritu sancto, contra hostes Dei & Ecclesiæ, contumaces & insanabiles, quales fuerunt Pharo, Saul, Sennacherib: neq; potest verè precatio fieri cõdixit Lutherus, se non posse precari sine imprecatione, quia iustitia nõ solum deus est *ὁ θεὸς ἰσχυρὸς καὶ ἡμίς*, sed etiam *ἀναισθητός* *ἡμιάνθρωπος*. Caterum non esse voces fuitiles, seu terculamenta inania, imprecationes sanctorum, testantur exempla Elisei, ad cuius imprecationes duæ vræ deuorantur pueri 42. illudetes Prophetæ, Stilliconis scriba Ambrosij, qui post excommunicatione Theodosij furere cœpit, & multa alia.

Vias hostium, vocat machinationes, consilia, conatus & actiões, vt sæpe aliàs, via pro ipsa vita, consilijs & actionibus accipitur. Sumpta Metaphora à facientibus iter, seu ambulantijs in locis tenebrosis & lubricis, in quibus facilis est offensio & lapsus, maximè si quis infestus sequatur, impellens ac trudens fugientem. Est autem amplificatio per gradus talis.

1. Fiant pulvis seu gluma ante ventum, id est, discutiantur sicut ventus dissipat paleas volantes in aëra. Sic Psalmo I. vocat impios puluerem, quem projicit ventus à facie terræ.

2. Fiant viæ tenebræ & lubricæ, in quibus facilis est ruina. Dixit autè Hebraicè, fiant tenebræ, pro tenebrosæ. Solent enim Hebræi sæpe vt substantiuis pro adiectiuis: sic, fiant viæ lubricitates, id est, lubricæ.

3. Fiat Angelus Domini impulsor & persecutor, apprehēdens eos, etiam tum cum velint aufugere: estq; hoc loco testimoniũ de protectione & custodia Angelorum, quibus Deus tanquàm ministris vtitur, in protectione Ecclesiæ, & singulorum piorum. Hebr. 1. & Psalm. 91.

OBIECTIO.

Inquit Christus, Matthæi 8. Benè precemini ijs, qui persequuntur vos.

Ergo peccauit Dauid, petens interitum hostibus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo per distinctionē. Imprecationes iustæ sunt contra hostes contumaces & insanabiles, quales fuerunt Saul & Iudæi, quibus æternum interitum imprecatur Christus. Matth. 25. Et sunt tales imprecationes in sanctis, opus spiritus sancti, & quasi fistulæ, quas ipse spiritus sanctus inflat sua voce seu sono, &c.

3. Ratio imprecationis, sumpta ab insidiosa & iniusta machinatione hostium, in perdendo Dauid, Christo, & Ecclesiæ.

VII. *Quoniam sine causa absconderunt mihi foueam laquei sui, sine causa foderunt anima mea foueam.*

Sumpta Metaphora ab aucupibus, qui laqueis, seu rete abscondito, exinopinato auculas capiunt. Item à venatoribus, qui lupos & alias feras capiunt prolapsas in foueas, quas frondibus, aut alijs rebus obtegunt, ne videantur, in quas vt ipsi hostes incidant, & proprijs quasi laqueis capiantur, consilijs suis insidiosis, precatur, inquiens:

VIII. *Veniat illi (illis) desolatio quā ignorat, & rete suum, quod abscondit, apprehendat eum, & in desolationem suam cadat.*

Hoc est, proprijs machinationibus & consilijs insidiosis & iniustis pereat, quibus mihi intendit interitum, seu perniciem, iuxta illud: Consilium malum consultori pessi-mum. Est autè heterosis in numero Hebraica, pluralis in singularem. Nam intelligit sub persona Saulis vel Semei, aut alterius hostis immanis, omnes alios persecutores suos.

Quod in præcedente versu inquit, se sine causa, id est aliquo suo merito, peccato, & offensione cuiusquam, peti insidijs ab hostibus: monet omnes ut caueant, ne vel propter impia dogmata, vel malefacta, sed propter iustitiam patiantur, sicut inquit D. Petrus, 1. Pet. 4. Ne quis vestrum affligatur ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut curiosus alienarum rerum. Ita inquit Christus Ioann. 5. Oderunt me gratis, id est, sine causa, cum neminem offenderim, sed profuerim omnibus.

4. Effectus liberationis diuina, latitiam mentis.

IX. *Anima autem mea exultabit in Domino, & delectabitur super salutare suo.*

X. *Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi? eripiens afflictum à fortiori ipso, afflictum & pauperem à diripientibus eum.*

Addit per Antithesin effectum liberationis suæ, & defensionem contra hostes, exultationem & latitiam mentis, qua affectus est ex interitu hostium insanabilem, & agnitionem, & celebrationem potentie & bonitatis Dei, in se liberando & defendendo.

Ossa mea] id est, quæ antea fuerunt conturbata, & quasi contusa metu & ærumnis.

Quis similis tibi] Quis ita clementer exaudit, & potenter liberat inuocantes? Quasi dicat, nemo: sicut addit expositionem, inquit: *Eripiens afflictum*] id est, qui defendit afflictum & ærumnosum, qui hostium viribus est impar.

5. Narratio periculorum, & suæ erga hostes beneuolentia & amoris commemoratio.

XI. *Surgunt testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me.*

XII. *Retribuebant mihi mala pro bonis, orbitatem anima mea.*

Narrat querulosè pericula & ærumnas, quibus oppressus est ab hostibus, pro summis suis erga ipsos beneficijs ac meritis. Conueniunt, sicut supra dictum est, omnia Christo, cuius typus Dauid fuit, sicut & totius Ecclesiæ.

Testes iniqui] hoc est, iniquè & falsò accusantes me, sicut in historia passionis Domini testes iniqui eum accusarunt motæ seditionis & hæresios.

Quæ ignorabam] id est, quorum mihi non fui conscius, quæ ignorabam me fecisse. Ita loquitur D. Paulus 1. Corinth. 5. Eum qui non nouit peccatum (i. non fecit, non approbavit) pro nobis peccatum (hostiam pro peccato) fecit.

Retribuerunt mihi mala pro bonis] Et hoc rectissime de Christo intelligitur, qui cum in populum suum Iudaicum summa beneficia contulisset, doctrinæ & sanationis, hunc suum Mesiã persecuti sunt, & tandem cruci affixerunt.

Orbitatem] i. mortem, ex Hebræo legitur sterilitatem. Quasi dicat, Cum expectarem ab hostibus meis & populo fructum aliquem pro collatis beneficijs, sterilitatem protulerunt, id est, nullum prorsus ingrati reddiderunt fructum. Felix: sterile scire animam meam fecerunt, id est, quod faciunt est tanquam mors animæ meæ, & quasi eam sterilem faciunt, & reddunt eam semimortuam, & eam in illa ponunt anxietate, in qua mulier solet esse, post partum. Lutherus: *Sie thun mir arges vmb gutes / mich in hergelo zu bringen.*

Ego autem, cum agroti essent induebar cilicio, affligebam ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo vertebatur.

Commemoratio, seu asseueratio suæ innocentie & beneuolentie erga hostes, pro quibus & orauerit æternum patrem, deque eorum interitu summo dolore sit affectus, quem à signis ostendit, cilicio seu vestitu lugubri & ieiunio, quæ omnia & de Christo rectè intelliguntur, qui & sæpe orasse legitur, haud dubiè pro populo suo Iudæis, & ieiunauit, adeoque in tota vita ab ipsa infantia afflictionibus & ærumnis multis subiectus fuit.

Oratio mea in sinu vertebatur] i. ardentè orabam, quod qui faciunt incuruant se, & capita in sinum vertunt, inclinantes sese ad terram. Aliter: Oratio mea in sinum meum vertatur, hoc est, ea bona quæ hostibus precatus sum, velim mihi ipsi contingere, & quasi in meum sinum conferri & redire.

Cum agroti essent] id est, periclitarentur de vita: item, agroti essent peccatis, & indigerent medico spirituali.

Induebar cilicio] id est, sacco, quem induere solebant Iudæi, tempore furæ luctus & calamitatis.

calamitatis, sicut historia de Niniuitis, eorumque rege, agentibus pœnitentiam, testatur.

prævehementi risu, vel cor meum ex dolore, quem sensi.

Et non silent] id est, non cessant aut desinunt à maledictis, & laceratione mei.

XIII. *Quasi cum amico, & quasi cum fratre meo ambulavi, quasi lugens matrem pullatus incuruabar.*

Amplificat suam erga hostes hypocritas, & sycophantas, benevolentiam & amorem, quos ut summos amicos & fratres dilexerit, atque eo etiam dolore affectus sit, ex ipsorum interitu, quo affici solent filij *Quisopro*, charissima matre defuncta, eam descentes pullati, hoc est, nigris vestibus induti, ut solet fieri in exequijs mortuorum.

Incuruabar] id est, deiecto capite incedebam, tristis ac mœstus.

XV. *Et in plaga mea letati sunt, & conuenerunt, conuenerunt contra me claudi: & non cognoui, lacerauerunt & non silent.*

Antithesis, qua malitiam & ingratitudinem hostium amplificat: Ego summo amore persecutus sum hostes meos, proque eis oravi, & tristatus sum eorum interitu, ipsi contra me crudeliter persecuti sunt, & ex meis ærumnis gaudio sunt affecti, sicut de Christo leguntur sarcasmi & voces blasphemæ Iudæorum, Psalmo 22. & in historia passionis.

Claudi] id est, homines, etiam contemptissimi & abiecti, ut plebs Iudaica, seu vulgus, & latrones pendentes cum filio Dei in cruce, & ipsum blasphemantes, sicut historia testatur. Lutherus vertit: *Die hinfende / das ist, die den baum auff beiden auch tragen / dienen Gott / vnuud dienen doch auch dem Teuffel.* 3. Reg. 14.

Et non cognoui] hoc est, non animaduerti, primum tantam ingratitudinem & impietatem hostium, qui simulabant se mihi esse amicos, ut Iudas proditor Domini, vel: non cognoui, hoc est, non fui mihi conscius vltius sceleris, propter quod me persequerentur & irriderent merito hostes.

Lacerauerunt] me, primum scommatis & sarcasmis suis, ac maledictis: Deinde verberebus, ut Christum in flagellatione & coronatione. Aliter: Præciderunt me, vel os suum

Cum hypocritis & derisoribus, panis causa frenduerunt super me dentibus suis. XVI.

Amplificatio querelæ à causa impulsua, qua moti hostes, Dauidem persecuti sunt, & sycophantæ ac adulatores impiorum, ipsis collidunt, ventris scilicet causa implendi ac satiandi: sicut omnibus temporibus sycophantæ & adulatores propter corporis commoda, doctores veræ doctrinæ eiusque professores persequuntur, & Tyrannis applaudunt.

Panis causa] id est, ventris, seu commodi sui. Sic Paulus Philipp. 3. ventrem dicit esse Deum eorum, qui voluptatibus huius vitæ indulgent, cōtempo vero Deo, eiusque verbo. Felix: quorum consuetudo est ut derideant alios, ut cibum habeant.

Frenduerunt dentibus suis] hoc est, tanquam canes irritati & mordaces solent frendere dentibus, ita hostes mei inuidia & amentia incitati, me persecuti sunt. Ita de Stephani persecutoribus dicitur Actor. 7. Audientes hæc discabantur cordibus suis, & stridebant dentibus suis in eum.

Q V A E S T I O.

Quomodo Dauid hinc inquit, se orasse pro hostibus suis, quibus supra, & alibi sæpe imprecatur interitum?

R E S P O N S I O.

Respondeo per distinctionem, Precatus est pro illis, cum adhuc viderentur sanabiles, postea cum contumaciter persequeretur Dauidem, & oppugnarent veritatem sine pœnitentia, & prorsus essent insanabiles, precatus est eis interitum, ut & veritas conseruetur & ecclesia. Ita Prophetæ, Christus & Apostoli, pro hostibus sanabilibus orarunt: insanabiles & induratos abijci perierunt in æternas pœnas.

6. Repetitio precatationis, eiusque causa.

Domine, quàm diu aspicies? XVII. eripe animam meam à tumultibus eorum, à leonibus unicam meam.

Repetit precationem, ut liberetur ab hostibus, addita causa liberationis finali, ut ipse Deus recte agnoscat & celebretur, cognita eius potentia & bonitate in se liberando, & ut alij ad fidem, inuocationem auxilij Dei, eiusque expectationem excitentur, quæ causa ut sæpe dicitur, finalis in omnibus precationibus & liberationum exemplis, præcipue spectanda est.

Quam diu aspicias] scilicet, immanitatem, & malitiam hostium feres impunita? Quasi dicat: quam diu differes auxilium tuum, & liberationem mei ab hostibus. Ita in omnibus afflictionibus mora auxilij Dei longa videtur, & putatur Deus nos deseruisse, aut nostri oblitum esse, non curare nos.

A tumultibus eorum] hoc est, afflictionibus, persecutione, qua me opprimere tanquam impetu quodam, & facto tumultu hostili conantur. Græcè ἀπὸ τῶν θύμων, hoc est, à malignitate. Lutherus vertit: Ererete doch meine Seele aus ihrem Gethümmel.

A leonibus] Aliter: à catulis leonum, qua similitudine sumpta à leonum, eorumque; catulorum, ferocia, maxime cum inedia premuntur, hostium suorum immanitatem amplificat, & ipse Dauid & Christus, & sæpe alibi.

Vnicam meam] ἡ ψυχή, animam scilicet solitariam, & omni humano auxilio destitutam, & prorsus perituram & deuorandam à leonibus, nisi tu eam eripueris, &c.

XVIII *Confitebor tibi in ecclesia magna, in populo multo laudabo te.*

Causa finalis liberationis, gratiarum actio & celebratio nominis Dei, hoc est, presentiae eius in humano genere, potentiae & bonitatis, in liberando inuocantes, idque; in tota ecclesia, id est, populo Iudaico, quantum ad Dauidem attinet, in toto autem mundo & gentibus, quantum ad Christum, qui proficitur se liberatum ab hostibus & ex morte, laudaturum patrem, in vniuerso mundo, per vocem Euangelij, ut multi Deum recte agnoscant, inuocent & celebrent. Ita & supra dixit Psalmo 32. Tu es refugium meum in tribulatione, conserua me, ut seruatus laudem te.

XIX. *Non supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi iniquè, qui oderunt me sine causa, & annuunt oculis.*

Expositio petitionis, ut liberetur, qua & hostium iniustam persecutionem, & suam innocentiam ostendit.

Supergaudeant] de meis malis, de meo interitu, sicut multae sunt naturae diabolicae, ὡς καὶ περὶ τοὺς, quæ non solum ipsæ alios afficiunt iniuria, sed latantur etiam ut diaboli, de miseria & pernicie innocentium, sicut exempla testantur in historia David, & passionis Christi.

Annuunt oculis] id est, motu oculorum il-ludunt mihi, & minitantur, sicut oculi indices sunt animi, vel beneuoli vel irati.

Quoniam non pacifice loquebantur, & contra quietos terra verba dolosa cogitabant.

Ratio petitionis, qua exponit quod supra dixit de effosis sibi foueis, & occultatis laqueis, hoc est, insidiosis machinationibus, & consilijs, quibus Dauidem capere incautum, & extinguere cogitabant, sicut Iudæi Christum.

Non pacifice loquebantur] id est, non querebant pacem, neque publicam neque priuatam, sed omnia agebant quæ perturbarent pacem. In Græco legitur: Quia mihi pacifica loquebantur, id est, simulabant pacem, cum cogitarent me perdere, de quibus simulatoribus dicitur apud Gellium: Pelsimos esse inimicos fronte hilari, corde verò tristi.

Quietos terra] vocat pacificos, tranquillos & amantes pacis conseruandæ, quales sunt omnes veri Doctores doctrinæ cœlestis, quos tamen mundus tanquam seditiosos & perturbatores publicæ pacis damnat & persequitur, omnibus temporibus, ut Prophetas, Christum, Apostolos, eorumque; successores.

Et dilatauerunt contra me os suum, dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri.

Gestus hostium superbe & contumeliosè deridentium Dauidem, & ipsum Mefsiam, in passione, & pendentem in cruce, in quo hæc omnia quæ de se queritur Dauid, verè impleta sunt, sicut testatur historia passionis eius, in qua hostes, Pontifices, Scribæ, & totus populus tanquam furiosi clamauerunt dilato ore, Crucifige, crucifige eum, & letati sunt de ipsius interitu perpetuo, quale futurum putabant, crucifixi ac mortui.

Euge.

Euge, euge] Vox est lætantium, hoc loco, hostium Dauidis, & Christi, de vtriusq; malis & interitu. Quasi dicat: optimè, optimè cecidit res, ex nostri animi sententia, iam perijt, iam affixus est cruci, iam oculi nostri vidēt cum summa voluptate interitum scelestissimi & perditissimi hominis seditioni, & hæretici, &c.

Viderunt] interitum & calamitates iustas & dignas Dauidis seditioni, & Christi, qui nomen sibi Messia, & filij Dei honorem arrogauit.

XXII. *Vidisti Domine, ne fileas Domine, ne discedas à me.*

Conuertit se ad Dominū, rursus petens auxilium & liberationem. *Vidisti*] immanitatem & iniurias, derisiones, & sarcasmos hostium meorum. *Ne fileas*] .i. ne patiaris impunè hostes tantam in me exercere immanitatem. *Ne discedas à me*] hoc est, ne me deferas in his summis malis: sicut discedentes videntur nos deferere, nolle nos exaudire & liberare.

XXIII. *Expergiscere, & euigila ad iudicium meum, Deus meus & dominus meus, ad causam meam.*

Subinde repetit precationē propter magnitudinem periculorum, in quibus versatur. Sumpta est autem Metaphora à dormientibus, quos ad auxilium nobis ferentem excitamus: sicut Discipuli in naui excitant Christum dormientem, his verbis: Domine, serua nos perimus. Matth. 8.

Ad iudicium meum] id est, mei vindictam faciendam, vel ad ius meum, dicendum contra hostes, vt mea innocentia patefiat.

Deus meus] id est, qui me curas, cui confido, qui mihi defensionem promissisti.

Ad causam meam] .i. iustam, quam habeo contra hostes, Saulem & alios, contra Pontus Rex, & missus Messias populo & Ecclesia.

XXIII. 7. Repetitio causarum liberationis.

XXIV. *Iudica me secundum iustitiam tuam Domine, Deus meus, & non supergaudeant mihi.*

XXV. *Ne dicant in cordibus suis,*

Euge anima nostra: ne dicant, deuorabimus eam.

Repetit causam finalem liberationis, ne scilicet glorientur hostes de se victo & oppresso, atque ita etiam Deum contemnant & derideant, vt qui defendere vel non potuit, vel noluit, quem ipse misit, & regem elegit.

Ne dicant in cordibus] id est, cogitent.

Euge] lætantis est, quasi dicant: sis iam hilaris, o anima, quia res successit nobis ex sententia seu voto nostro.

Erubescant, & pudefiant simul, qui gaudent malis meis: induantur confusione & ignominia, iactantes se contra me.

Repetitio imprecationis contra hostes *inducendos* de suis malis, vt confundantur & pudefiant, impeditis eorum iniustis, & insidiosis machinationibus & consilijs, & contra Dauidem & Christum perdendum.

8. Precario, seu votum letitiæ adiuuantium & approbantium causam suam iustam.

Exultent, & latentur qui desiderant iustitiam meam, & dicant semper, magnificetur Dominus, qui vult pacem seruo suo.

Per Antithesin precatur latitiā & omnē felicitatem fauentibus sibi, & adiuuantibus causam suam iustam, & hortatur eos ad magnificandum Deum .i. celebrandū eius potentiam, & bonitatē, in se liberando, & totā ecclesia, oppressis hostibus, eorumq; conatibus impeditis.

Iustitiam meam] .i. iustam meam causam.

Desiderant] hoc est, approbant & adiuuāt me, contra hostes meos.

Magnificetur] id est, celebretur.

Qui vult pacem] .i. salutem & conseruationem regni mei, & ecclesiæ.

Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam, tota die laudem tuam.

Professio

Professio suæ gratitudinis pro liberatione, celebrando potentiam Dei, iustitiam, & bonitatem.

Meditabitur] id est, cantabit & celebrabit cum summa voluptate.

Toto die] hoc est, semper & assidue.

Laudem tuam] id est, virtutes tuas, potentiam, veritatem & iustitiam, propter quæ merito celebraris & laudaris ab omnibus. Quæ causa finalis esse debet omnium liberationum, & privatarum & publicarum Ecclesiæ, sicut dicitur in versiculo:

*Vt tibi cantemus, nos eripe, carmina laudis,
Et tua sit celebris gloria in orbe, Deus.*

Vers. 12.

PSALMVS XXXVI.

TITVLVS.

Ad præcinendum (canendum in Templo seu tabernaculo) David serui Domini, (Regis electi à Domino, vt seruiat ipsi in defendendo populo & ecclesia.) Vatabalus: Victori, serui Iehouæ, Davidis, de quo vide supra. Felix: Vincenti, (aliter in margine, Effundenti sanguinem, de quo & supra) eruditum filiorum Choræ, Græcè ἐξ τοῦ τέλει, ὅς ἐστιν ὁ Κρείττος ἀπὸ πάντων, hoc est, in fine seruo Domino David.

ARGVMENTVM.

Psalmus partim est generis demonstratiui, partim suasiui. Nam primò describit & suis quasi coloribus depingit graphicè, impiorum cœtum à vitijs quibus est contaminatus, carens notitia veri Dei, timore, fide, dilectione & inuocatione, defendens falsam doctrinam & impios cultus, quos fingit extra verbum Dei, pertinacia & persequentia in malis, Epicurea & profana securitate, & contemptu Dei. Deinde petit liberari & defendi cœtum piorum seu ecclesiam, quam discernit ab impiorum cœtu, contra Tyrannos & Hæreticos, seu impios doctores, & docet in genere duos fuisse, esse, & futuros semper cœtus hominum in mundo, impiorum & piorum, qui amplectitur & confitetur cœlestem doctrinam & testimonia, quibus se Deus patefecit patribus, & inuocat Deum notitia & fide mediatoris, &c. Sunt autem partes tres.

1. Descriptio seu pictura cœtus impiorum.

2. Commendatio misericordiæ, veritatis, & iustitiæ Dei, qua præsens in humano genere non solum punit iniustos, & reprimat & defendit iustos, sed etiam omnia animalia alit, & sustentat.

3. Est petitio, vt seruetur & defendatur Ecclesia verè agnoscens & innocans Deum, perditis Tyrannis & hostibus Ecclesiæ, quorum interitum & abiectionem in ultimo versu recitat, inquit: Ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec poterunt stare.

Prima pars descriptio, seu pictura hominis impij, ignorantis & contemptis Deum.

Ex intimo cordis mei dico de transgressione impij, non est timor Dei ante oculos eius.

Describit primum hominem impium à priuatione virtutis omnium maximæ, complectentis ceteras omnes, timoris scilicet Dei, qui verum cultum Dei continet, placentem Deo, agnitionem propriæ indignitatis, fiduciam misericordiæ Dei promissæ propter Christum, amorem Dei, inuocationem, & gratiarum actionem. Deinde attributionem vitiorum maximorum, quæ ex ignorantia & contemptu Dei oriuntur, tanquam fructus, vt sunt, primum, contemptus Epicureus, negans & esse Deum, & curare res humanas.

Secundò, Excogitatio opinionum blasphemiarum in Deum, & impiorum cultum, extra verbum Dei.

Tertio, Calumnia deprauans rectè vel probabiliter dicta & facta aliorum, vt ipsi odia conciliet.

Quartò, κακουργία, id est, studium & meditatio perpetrandi omnis generis scelera, & iniquitatem.

Varia lectio & interpretatio primi versus.

1. D. Maioris, cuius versionem sequimur, Ex intimo cordis mei (id est, verè & ex animo, non simulate) dico (id est, affirmo & congiro, hanc quasi imaginem in mente concipio & formo) de transgressione impij (præuaricatione à norma legis diuinæ, peccado discedētis.) Non est timor Dei ante oculos eius (impij) non verè agnoscens Deum, eiusque voluntatem erga se, nec timet Deum, sed securè in omnia scelera labitur, & fingit impias opiniones de Deo, & impios cultus.

2. Felix: Dictum transgressionis impio, (i. quod impius dicit & sentit) est intra cor meum (id est, certò noui, quod & quale sit videlicet) quod non est timor Dei in conspectu oculorum eius.

3. Vatabalus:

3. Vatabalus dicit: preuaricatio impio, in medio cordis mei, hoc est, dictum prauaricationis est ipsi impio in medio cordis mei, id est, sic cogito apud me, & in meo animo, improbitatem suggerere impio (vt dicat apud se) non est quod timeas, scilicet Deum, quasi puniturum peccata. Ideo non est timor Dei (in impio, vtpote qui neq; nouit Deum, neque timet eum.)

4. Campensis sic sentit: Cor meum, de audacia impij, quod non habet Deum ante oculos suos.

5. Victorinus: Dictum est de transgressionem impij in medio cordis mei, non est timor Dei ante oculos eius, id est, hanc imaginem dicti seu sententia impij, in animo mihi formo & concipio.

6. Vulgarius: Dixit iniustus (persuasit sibi) vt delinquat (magis peccet & licentius) in semetipso (i. apud se seu intra se, sic cogitans: Ergo non est timor ante oculos eius.)

7. Lutherus ita vertit: In meinem Herzen ist gesagt von der vbertretung des Gottlosen, daß sein forcht Gottes vor seinen augen ist.

8. Eobanus sic carmine reddidit:
Sæpe graues imo gemitus de pectore duxi,
Quod sit egens meritis impius ante Deum.
Quod non signa Dei præ se ferat vlla timoris,
Per mala blanditus, qua facit ipse, sibi.

II. Quoniam blanditur ipsi in conspectu suo, vt inueniatur iniquitas eius ad odium.

Secundum peccatum, seu vitium impij *ἑλαινία*, in qua se ipsum amat, suasq; virtutes admiratur, & contemnit ceteros, eisq; calumnia i. peruersa interpretatione dictorum & factorum, vel recte vel probabiliter, odium conciliat: nam *ἑλαινία* reddit cæcos iudicio, & alios deprimat, vt se ipsam extollat & admiretur. Sicut inquit Plato 5. de Legibus: *ἑλᾶν αὐτῷ πᾶς ἀνδρῶν φύσει* i. Omnis homo natura sui ipsius amans.

Item: *το φιλῶν γὰρ ποῦ δὲ ἑλκευμένοι ὀφείλουσιν* id est, Omnis amans cæcus est in amore.

Blanditur sibi id est, se ipsum & suas virtutes ac dona admiratur, alios præ se contemnens, & in odium vocans: sicut hostes Eucharistia angelij omnibus temporibus, veros doctores calumnijs suis opprimunt, vt extinguant & deleant veram doctrinam. Complectitur autem odium cognatos affectus, vt inuidiam, malevolentiam, *ὀδύνη καὶ ἐκείνη*: sicut Semei odio prosequatur Dauidem, eiq; tabatur eius exilio & calamitatibus.

Variè autem exponitur, Inueniatur iniquitas eius ad odium.

Inueniatur (deprehendatur, cognoscatur) ad odium.

1. Dei, vt Deus ipsum odio habeat, passiuè.
2. Aliorum, id est, donec calumnijs suis alijs creet odium, actiuè.
3. Donec ipse tandem impius, iniquè agendo, satietur iniquitate sua. Nulla est enim voluptas, quæ non sui etiam tandem afficiatur satietate, & fastidio.
4. Donec iniquitas ipsius tanta euadat, vt ab omnibus tandem habeatur odio, & execretur, passiuè.

Lutherus ita vertit: Er heuchelt ihm selbst vor seinen augen/ biß das seine missethat des hasses wirdt gefunden werden.

Verba oris eius iniquitas & dolus, noluit intelligere, vt benegeret.

Tertium vitium pertinacia & persenerantia in malo, seu in iniquitate, quod etiam si admoneatur de emendanda vita impia & scelerata, tamen pertinaciter maneat in impietate sua, contemnens admonitiones omnes salutares, & sibi & alijs, iuxta illud: Peccator cum venit in profundum peccati, contemnit.

Iniquitatem meditatus est in cubili suo, astitit in via non bona, malitiam autem non odit (non auersatus est.)

Quartum vitium, studium, & meditatio assidua consiliorum & conatum, quibus opprimantur pii, & delectatio in malefactis, sicut multi delectantur improbis factis & consilijs, quæ & ipsis & alijs sunt tandem exitiosa.

Meditatus est in cubili suo id est, diligenter exquisiuit & excogitauit die ac nocte, consilia & horrenda exempla suppliciorum, quibus innocentes perdat & excruciet, vt Phalaris, tyranni, & similes.

Non odit i. non est auersatus, sed delectatus improbis factis & calamitatibus innocentium, vt Nero, Domitianus, Iulianus, &c.

Lutherus vertit: Sie trachten auff ihrem leger nach schaden/ das ist/ ohn auffhören/ ruhen nit.

2. Commendatio misericordiae, veritatis, & iustitiae Dei, quae in toto rerum opificio & genere animantium, praecipue vero in homine, elucet.

V. *Domine in caelo misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes.*

Descripsit hominem impium à notis impietatis, seu vitijs. Iam conuertit se Propheeta ad considerationem misericordiae, veritatis & iustitiae Dei, quibus utitur erga iustos, hoc est, amplectentes doctrinam caelestem, eaq; amplificat collatione altitudinis caeli, nubium & montium magnitudinis, quibus omnibus praefert has virtutes in Deo summas, in omnibus creaturis, maxime vero in homine cōspiciuntur, condito ad imaginem Dei, & redempto per Filium, eumq; ornaturus est vita, & gloria aeterna, post hanc vitam, abiectis impijs in aeternas poenas.

In caelo misericordia] Aliter: usq; ad caelum, hoc est, tanta est & tam immensa misericordia tua, quanta est distantia caeli & terrae, & tanta est veritas, quanta est distantia nubium à superficie terrae. Distat autem, ut tradunt, firmamentum seu octava sphaera à terra miliaribus Germanicis 17269660.

Nubes cum longissime discesserunt, distant à terra 772000. passibus, hoc est, miliaribus Germanicis 193. cum proxime terram consistunt passibus 288000. id est, miliaribus Germanicis 72. Vitellio tradit distare miliaribus 13.

VI. *Iustitia tua, sicut montes Dei, iudicia tua abyssus multa. Homines & iumenta saluabis, Domine.*

Commendatio iustitiae Dei, amplificata collatione magnitudinis montium altissimorum, quos montes Dei vocant, quod Deo, utpote altissimo, omnia alta & magna tribuuntur. Sunt autem montes maximi & altissimi praecipui quatuor.

1. Pyrenaei in Europa.
2. Alpes in Rhetijs.
3. Atlas in Africa.
4. Taurus in Asia.

Ex Graeco legitur, in caelo: *Κύεα ὡς τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ*, hoc est, misericordia tua & bonitas conspiciuntur in caelo, in terra, mari, & omnibus creaturis.

Iudicia tua abyssus] Commendatio iudicii Dei inscrutabilis, amplificata à collatione

profunditatis maris, cuius abyssus seu altitudo est immensurabilis. Et si tradit Fabianus mare altissimum esse stadiorum 15.

Coniunguntur autem misericordia & veritas Dei, quod Deus non solum est misericors, promittens gratiam & salutem, sed etiam verus, praestans fideliter quae promittit, sic Psalmo 25. Vniuersae viae Domini misericordia & veritas: ita coniunguntur quoque iustitia & iudicium, quod Deus & iustus est, puniens peccata in omnibus non agentibus poenitentiam, & exercens iudicium, hoc est, recipiens clementer in gratiam petentes veniam, sicut Dauidem recepit, nam hoc loco, ut saepe alias, vox iudicii ponitur pro clementia Dei, & mitigatione poenarum. Sic Psalmo 119. Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum. Est & iustitia Dei duplex: Legalis, exigens iusta, & puniens seueriter peccatores: & Euangelica, quae gratuita est acceptatio in gratiam, seu imputatio iustitiae per fidem propter mediatorem, ut ad Romanos 3. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi, in omnes & super omnes eos, qui credunt.

Iustitia tua sicut montes Dei] Luther. *Dem gerechtigkeit steht wie die Berg Gerechtigkeit ist / steht vnnnd vnuerstörlich.*

Membrum, & homines & iumenta saluabis, monet duplicem esse actionem Dei: generalem, quae res omnes conditas sustentat & conseruat ad suam gloriam, & vniuersalem Ecclesiam, quae colligit sibi aeternam Ecclesiam in humano genere per mysterium Euangelij, & recipit in gratiam lapsos resipiscentes, sanctificat aeternam, Spiritu sancto, & donat eis vitam aeternam. Ita D. Paulus 1. ad Timoth. 4. distinguat actiones Dei, inquit: Speramus in Deo, qui est saluator omnium hominum, & omnibus benefaciens, sustentans, & alens, maxime autem fidelium, hoc est, credentium, quos non solum sustentat & conseruat, sed etiam sanctificat, & daturus est eis vitam aeternam, &c.

Quam preciosa (est) misericordia tua Deus, & filij hominum in tegmine (vmbra) alarum tuarum sperabunt.

Admiratur Propheta, intuens animo immensam misericordiam & bonitatem Dei, quam primum declarauit, item creationem omnium rerum ad hominis usum: secundò receptionem hominis lapsi in gratiam, edita promissione reconciliatio-

nis de semine mulieris, contrituro caput serpentis, hoc est, diaboli, & conseruatione eius promissionis in humano genere, contra furorem Satanæ & mundi.

3. Missione, iuxta promissionem, filij in carnem, & effusione Spiritus sancti in Apostolos & Ecclesiam, vt nouam & æternam lucem, sapientiam, lætitiā & vitam in animis credentium Euangelio accenderet.

4. Collectione, defensione, & sustentatione Ecclesiæ, & totius humani generis, datis vitæ corporalis necessarijs.

Peculiariter autem in opere redemptionis humanæ, cogitentur beneficia distincta & propria cuiusque personæ diuinitatis.

1. Ineffabilis *χρυσότης καὶ ἀλανδροπία* æterni patris, patefacientis Ecclesiæ suam voluntatem, edita promissione, reconciliationis.

2. Inenarrabilis & flagrantissimus amor filij Dei erga nos, quod statim post lapsum, pro homine apud æternum verbum inuoluerat, induit in plenitudine temporis humanam naturam, & in ea factus est victima pro nobis, obediens patri, vsque ad mortem, mortem autem crucis, Philippenfes secundo.

3. Admiranda bonitas Spiritus sancti effusi in Ecclesiam, vt de voluntate Dei nos certos reddat, spiritui nostro det testimonium, quod sumus filij Dei, & opituletur nostræ infirmitati, & intercedat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, Rom. 8.

Sub tegmento, id est, vmbra, protectione. Metaphora sumpta est à Gallinis genitibus & fouentibus pullos sub alis, contra frigus & aues rapaces.

OBIECTIO.

Deus & homines & iumenta saluabit, sicut inquit Psalmus.

Ergo etiam bruta animantia resurgent in nouissimo die, & consequentur salutem æternam, sicut nonnulli etiam ex loco ad Romanos octauo, insulse argumentantur, vbi inquit Apostolus, Etiam ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia est fallacia æquiuocationis, nam verbum saluare significat hoc loco, non largiri salutem æternam, quantum attinet ad bruta animantia, sunt enim prædicata intelligenda iuxta conditionem subiectorum: sed sustentare &

alere vitam præsentem seu corpus animantium, potu & cibo, alijsque rebus ad vitam præsentem necessarijs. Sicut dicitur Psalmo alio: Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Aperis tu manum tuam, & imple omne animal benedictione. Item, qui dat escam omni carni, qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. In loco Pauli est figura pro popæia, qua sensum inanimatis creaturis, more Poëtico, vt scriptura sæpè aliàs, attribuit. Origenes etiam intelligit de creatura rationali, videlicet de anima piorum, & Angelis, qui sunt spiritus administratores, qui coguntur impijs seruire interdum ad conseruationem Politiarum & regnorum: vt regi Persiæ, propter electos, vt in Daniele traditur. Quidam Epicureus in aula Pomeranica, ex hac falsa persuasionem, ita ad vicinum in conuiuio nobilem, cum hæc quæstio moueretur, dixit, o quam male tecum agetur in extremo iudicio, cum resurrecturi sunt lepores, quorum tu multos interfecisti.

Inebriabuntur (homines & iumenta) ab vbertate domus tue, & torrente voluptatis tue potabis eos.

Effectus misericordiæ & bonitatis Dei, primum erga Ecclesiā, consolatio scilicet, & defensio. Deinde erga omnes creaturas & animantia, defensio & sustentatio corporalis vitæ, per cibum & potum.

Inebriabuntur] hoc est, replebuntur, satiabuntur, iuxta illud: Et imple omne animal benedictione.

Ab vbertate] hoc est, copia. *Domus tua*] hoc est Ecclesiæ. Item cæli, quod domus est seu sedes Dei, ex qua omnia bona tanquam è copię cornu effluunt in humanum genus & omnes creaturas inferiores, sicut inquit Iacobus capite 1. Omnis donatio bona, & omne bonum perfectum è supernis, descendens à patre luminum.

Torrente voluptatis tue] hoc est, ex verbo seu promissione Dei, qua recreatur tanquā dulcissima aqua Ecclesiæ & pij, in æstu seu siti spirituali conscientiarum. Deinde, ex fluminibus, ex quibus potant & recreant se animantia, sicut addit de causa vitæ vtriusque, & spiritualis & corporalis, ipso Deo eiusque verbo.

IX. *Quoniam apud te est fons vitae, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Fons vitae] hoc est, causa & origo vitæ, corporalis, & spiritualis, videlicet consolationes, & lætitiæ spirituales.

In lumine tuo] hoc est, in verbo, quod est quasi lux seu lumen quoddam, accendens in mentibus credentium veram notitiam Dei, seu lucem agnoscentem Deum, eiusque voluntatem.

Videbimus lucem] hoc est, consequemur veram lucem & notitiam Dei, lætitiā, & consolationem, extra quod lumen omnia sunt cæcitas & tenebræ densissimæ in mente humana.

Lutherus vertit, *In deinem licht sehen wir das licht / das ist / trost / freude.*

Apud te est fons vitæ] id est, tu das & conseruas vitam, sicut Iohannis 1. dicitur de æterno verbo Dei patris, seu filio: In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt. Quem & Simeon Lucæ secundo, Lumen vocat, ad reuelationem gentium.

3. Precatio pro Ecclesia tota.

X. *Expande misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuam his, qui recto sunt corde.*

Dixit in genere de misericordia, veritate, iustitia, & iudicio Dei, quibus utitur erga totum humanum genus, & omnes creaturas. Iam precatur specialiter pro Ecclesia conseruanda & defendenda, contra hostes, quæ amplectitur & confitetur cælestem doctrinam in vera agnitione Dei, & fiducia mediatoris. Atque Ecclesiam hoc modo discernit à prophana & Ethnica multitudo, quæ verum Deum non agnoscit, neque iustitiam eius, quæ duplex est: legalis, exigens obedientiam legis, & puniens inobedientes: & gratuita acceptio, seu imputatio gratuita iustitiæ alienæ, scilicet Christi, integræ obedientiæ per fidem.

Expande] hoc est, dilata, extende & declara.

Misericordiam] hoc est, bonitatem, qua gratis nos recipis in gratiam, defendis, & saluas. *Scientibus te*] id est, agnoscentibus

verè, & inuocantibus te agnitione & fiducia mediatoris.

Recto corde] id est, sincero, non simulato, qui te colunt veris & spiritualibus motibus, vero timore, dilectione, & fide.

Non veniat mihi pes superbia, & manus peccatoris non moueat me.

Precatur defensionem contra Tyrannos superbos & insolentes, ne vel eorum violentia & minis, vel promissionibus infidiosis sinat se abduci à vera doctrina, eiusque confessione.

Pes superbia] id est, ne superbi & insolentes me suis pedibus conculcent & opprimant.

Manus peccatoris] id est, potentia. *Moueat me*] à confessione veræ doctrinæ.

Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec potuerunt stare.

Per Antithesin addit consolationem de interitu hostium Ecclesiæ, omnium temporum, & testatur Ecclesiam mansuram esse perpetuò victricem, oppressis & deletis hostibus.

Ibi] id est, eo scilicet loco, in quo me voluerunt opprimere, sicut supra Psalm. quinto dixit: Foueam fodit, & incidit in eam.

Qui operantur iniquitatem] id est, iniquè agunt persequentes Ecclesiam Dei & pios.

Potuerunt stare] id est, subsistere contra Deum persequentem, & impellentem eos in exitium. Non est enim potentia & consilium aduersus Dominum.

Quidam vertunt per futurum, vt sit votum Prophetæ de interitu hostium futuro.

OBIECTIO.

Inquit Psalmus, Iudicia Dei sunt abyssus multa, id est, sunt inscrutabilia. Sic & D. Paulus exclamat ad Romanos duodecimo: O profunditatem diuitiarum, & cognitionis Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius?

Ergo nemo voluntatem Dei cognoscere potest,

potest, neque quisquam de salute sua esse certus consequenda.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia est fallacia consequentis. Est enim argumentum à particulari ad vniuersale, nam loquitur Psalmus, & Paulus, de iudicio & voluntate Dei non reuelata in verbo Dei, & arcana & mirabili gubernatione Dei, & ordinatione omnium rerum, quæ est imperscrutabilis humanæ rationi: non loquitur de reuelato iudicio & voluntate Dei, quæ duplex est. Prior, vt credamus in filium, & hac fide consequimur vitam æternam. Sicut inquit Christus, Iohannis sexto: Hæc est voluntas eius, qui misit me patris, vt obeam vitam æternam, & credit in eum, habeam in nouissimo die. Altera voluntas est Dei, vt hæc fidem testetur veram & efficacem operibus dilectionis, & alijs, iuxta normam immotam iustitiæ diuinæ, quæ omnis creatura rationalis obligata est vel ad obedientiam creatoris, vel ad pœnam corporalem & æternam.

PSALMVS XXXVII.

Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suasorij. Nam hortatur primum David in eo pios omnes, ne offendantur felicitate impiorum, qui in hoc mundo magis quam pii florent diuitijs & potentia, atque ne hac offensi peccatis & ipsi, illorum exemplo, & à professione veræ doctrinæ, & à studio pietatis deficiant. Deinde hortatur eosdem ad timorem Dei, fiduciam eius, & obedientiam, in sedulo obsequio & auxilij Dei, commendantes euentum seu successum laboris & consiliorum Deo. Tertiò, consolatur pios, & Ecclesiam subiectam in hac vita cruci & ærumnis, à promissione liberationis & futuræ gloriæ consummata post hanc vitam, & comminatur simul impijs indulgentibus securè voluptatibus & persequentibus Deo. Sunt igitur præcipui loci Psalmi tres, qui variè permiscuntur, & repetuntur in toto Psalmo.

1. Præceptum de fiducia Dei, & obedientia in vocatione, & expectatione diuini auxilij, & felicitis successus.

2. Consolatio piorum & Ecclesiæ, subiectæ cruci in hac vita, ab auxilio Dei, & æterna liberatione, & gloria post hanc vitam.

3. Comminatio pœnarum, & interitus impiorum, qui in hac vita florent, & persequuntur pios, & Ecclesiam Dei.

Estque doctrina & consolatio grauissima de prouidentia Dei & præsentia eius in humano genere, maxime verò in Ecclesia, contra iudicium humanæ rationis, quæ Deum negat curare res humanas, hoc argumento:

Si esset prouidentia Dei, & Deus curaret res humanas, bonis bene esset, & malis malè.

Sed contrà bonis est malè, & malis benè.

Ergo non est prouidentia Dei, neque Deus curat res humanas, sed omnia feruntur temerè. Hoc Argumentum Epicureorum refutatur in hoc Psalmo. Nam docet, etsi Ecclesia, & singuli pii subiecti sint in hac vita cruci & multis ærumnis, & florent contrà impij, tamen Ecclesiam diuinitus iuari & defendi, & singulos pios, donec curriculum suæ vitæ & ministerij confecerint. Quamuis aliqua membra, vt Ieremias, Baptista, Paulus, & similes occidantur crudeliter à Tyrannis, qui post hanc vitam æterna gloria ornabuntur: Impij autem & Tyranni, vt Herodes, Nero, Diocletianus, Iulianus, & similes, qui aliquandiu in hac vita florent, & dominantur, abijciuntur à Deo in æternas pœnas. Etiam si multi in hac vita dent pœnas crudelitatis & impietatis, & miserè interficiantur, sicut inquit Poëta:

*Ad generum Cereris sine cade & vulnere pauci
Descendunt reges, & sicca morte Tyranni.*

1. Exhortatio ad pios gemina, ne irascantur propter felicitatem impiorum, & vt Deo confidant.

Noli emulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem.

Prior exhortatio, ne pii videntes im-

piorum felicitatem, suamque infelicitatem & miseras sentientes, illis vel irascantur, vel inuideant felicitatem, vel eorum impietatem, & scelera imitentur, ut & ipsi quoque floreat, & sint felices, atque ita deficiant à Deo.

Noli emulari] id est, ne irascaris, ex impatientia animi, vel ne imiteris malignantes peccando, ut & tu sis felix & floreas potentia, dignitate, & opibus. Aliter, ne commouere ad iram propter malignos fortunatos, scilicet dolens, illis bene esse, tibi verò malè. Item, ne admisceas te malignantibus, ne sis eorum socius.

Ne zelaueris] id est, ne inuideas malignantibus prosperitatem, potentiam, opes, voluptates, dignitates.

Lutherus vertit, *3dne nicht vber den bösen / werde nicht neidisch vber den vbelhether.*

Testatur hæc pars æmulationem, inuidentiam, iram, & similes motus vitiosos herere in omnium natura corrupta, etiam piorum seu renatorum, quos ideo monet Propheta, ne his motibus indulgeant, sed eis reluctentur.

II. *Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum, citò decident.*

Addit rationem dehortationis à breuitate felicitatis impiorum, eorumque subito interitu, quem confert fœno velociter arescenti, & herbulis virentibus, quæ in calore solis citò marcescunt ac pereunt. Estque sententia: etsi impij in hac vita floreat opibus, potentia, dignitate, & affluant delicijs, tamen breui momento peribunt, & abijcientur in æternas pœnas à Deo: Ergo non est, quòd eis inuideas felicitatem, quæ momentanea est, aut eos imiteris peccando, deficiens à Deo.

Olera] id est, viridis vel virens herba: significat autem, sicut fœnum herbæ, & flores, quòd magis succrescunt in altum, tantò citius marcescunt & demetuntur, ita & impios, quòd magis augentur potentia, dignitate, opibus, tantò citius interire, quod testantur exēpla omnium Tyrannorum, ut Pharaonis, Nabuchodonosor, Sennacherib, Azygis, regis Aegypti, qui cum diceret, neminem vel deorum vel hominum sibi posse regnum eripere, ab Amasi ho-

mine obscuro, & ignobili, strangulatus est, ut testatur Herodotus.

Eobanus ita vertit eleganter.

Nam modò florentes citò succidentur ut herbæ.

Quas metit incurua rustica falce manus.

Gramina ut exiguis flaccescunt vsta pruinis:

Sic & iniquorum defluit omnis honor.

Ita inquit Isidorus lib. 3. super Amos:

Nihil fugacius seculo, rebusque seculi, quas dum tenemus amittimus.

OBIECTIO.

Prohibet David irasci malefacientibus,

Ergo peccant, qui indignantur turpitudinibus, & puniunt peccata, ut magistratus, parentes, præceptores.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia est fallacia à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. Item, est fallacia consequentis, quia aliud seu plus est in consequente quàm in antecedente, nam antecedens loquitur de indignatione seu ira, quæ oritur ex impatientia, & fremitu propter alienam felicitatem, & sensum propriarum calamitatum, non de zelo seu Nemese, quæ omnes ardere debent, seu irasci sceleribus, eaque punire, magistratus & similes, iuxta vocationem.

Spera in Domino & fac bonitatem, & inhabita terram, & victum quare honestè.

Altera pars exhortationis de ponenda spe in Domino, diligentia adhibenda in vocatione placente Deo, & salutare nobis & Ecclesiæ, & expectatione diuini auxilij, & obedientia sub cruce, nā quatuor completur hoc præcepto seu exhortatione, quæ regulam vitæ proponit.

1. Fiduciam in Deum.
2. Diligentiam in vocatione.
3. Expectationem diuini auxilij, & felicitium euentuum.
4. Tolerantiam in cruce & ærumnis, quibus Deus Ecclesiam subiecit, ideo labores, & conatus etiam piorum non semper sunt felices, sed irriti, ut cum premuntur fame pij coniuges, &c.

spera

Spera] id est, confide, omnem spem tuam colloca in Domino, non in praesidijs humanis, non studijs vulgi, non in benevolentia potentum, & amicorum, quae omnia sunt *ἐν πᾶσι βολαὶ* & incerta.

Fac bonitatem (seu bonum) id est, sis diligens ac sedulus in vocatione tua, vive pie, iuste, & caste in praesenti seculo, ut Paulus monet, ad Titum 2.

Et inhabita terram] id est, mane in patria tua, & statione seu officio, ne vagaris incertis sedibus, nisi migrare cogat in exilium necessitas, & confessio religionis.

Vitum quare honeste] id est, sustenta aequale te & tuos, honestis laboribus & artibus, non fraudibus, & imposturis, cum alicuius iactura. Aliter, pace fide, id est, sustenta te in inopia, & alijs ærumnis, fide & spe diuini auxilij.

Lutherus vertit, *Lehre dich redlich mit Gott / vnd mit ehren / daß du Gott so ehrest / vnd niemandt vnrecht thust.*

III. *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.*

Hoc est, consolare te, & acquiesce in voluntate & dulcissimis promissionibus Dei, non in diuitijs, non voluptatibus & delictijs huius mundi, quae sunt momentanea seu breues, & semper aliquid tristitiae ac doloris admistum habent, sicut inquit Quidius libro 7. Metamorphosios:

*Nulla est sincera voluptas,
Solicitemque aliquid latet interuenit.*

Et libro 6. Fastorum:
Scilicet interdum miscentur tristitia latet.

Et Seneca in Thyeste:

*Nulla fors longa est, dolor ac voluptas
Inuicem cedunt, breuior voluptas.
Ima permutat brevis hora summis.*

Et dabit petitiones] id est, quaecunque ardentius & vera fide petieris, pia, honesta, & salutaria tibi & alijs, consequeris à Deo, iuxta illud 1. Iohannis tertio: Hæc est fiducia, quam habemus apud eum, quia quodcumque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos.

V. *Revela Domino viam tuam,
& spera in eo, & ipse faciet.*

Monet ut viam nostram, id est, vitam totam, & vocationem, & successum laborum, & consiliorum omnium, commendemus Deo, & in ipsum quasi voluamus, sicut monet & id Petrus, 1. Petri 5. inquit: Omnem curam vestram in ipsum conijcite, nam illi cura est de vobis. Monet igitur vocationem nostram, consilia, & labores non esse salutare nobis aut alijs, sine diuina praesentia & auxilio, iuxta illud Ieremiae: Scio Domine, quod non est hominis via eius, neque viri dirigere gressus suos.

Revela] aliter, volue, scilicet, in Dominum, id est, commenda, proijce, quasi in sinum Domini, sicut addit explicandi causa, spera in eum, id est, spem omnem tuam colloca in Deum, expectans ab eo successum, liberationem, & defensionem, in omnibus periculis, quantumvis multis & difficilibus, etiam destitutus omni praesidio humano.

Et ipse faciet] id est, te adiuuabit, & dabit successum felicem consiliorum, & actionum omnium vocationis tuae.

VI. *Et deducet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem.*

Hoc est, efficiet Deus, ut clarissime conspiciatur, & quasi luceat in meridie, coram tota Ecclesia, iuxta tua causa, & sit felix ac salutare munus tuum, & tibi & alijs, etiam apud posteros.

VII. *Subditus esto Domino, & ora eum.*

Expositio continens adhortationem, primum ad obedientiam debitam Deo, in afflictionibus & ærumnis. Deinde ad fidem & inuocationem, quae unicuique est refugium in afflictionibus omnibus.

Subditus esto] id est, subijce te voluntati Dei, & humiliter obtempera in afflictionibus spe praesentiae Dei, & diuinae liberationis. Ita & D. Petrus inquit: Humiliamini sub manu potenti Dei, ut vos extollat, cum erit opportunum. Aliter, file Domino, id est, sis tacitus, perfer ærumnas patienter, id est, sine indignatione seu murmure, quibus te Deus premit ad tempus, sicut David exulans orauit, ut reduceretur in patriam, & simul subiecit se voluntati Dei, para-

tus etiam diutius ferre auxilium, & quidem nunquam reduci, si ita sit voluntas Dei, nihil interim dubitans de remissione peccatorum, non præscribens Deo neque modum neque tempus reductionis. Victorinus legit, conformare ei, hoc est, conforma & subijce te tranquillo animo voluntati Dei in afflictionibus .i. perferens eas patienter, neq; modum neq; tempus præscribens liberationis. Ita inquit Esaias: In silentio & spe erit fortitudo vestra.

Quatuor autem monet necessaria esse, ut vocationis cuiusque labores sint felices & salutare multis.

Primò, ut vocatio sit pia ac sancta.

Secundò, ut patienter toleremus impunitas ærumnas.

Tertiò, ne alienis negocijs nos immisceamus.

Quartò, ne iniusta media, aut non iusto ordine liberationis ac defensionis quæramus, sicut reges Iuda auxilia à regibus Aegyptijs & Syriacis, & alijs quærebant, quibus impliciti postea cogebantur aliorum sequi furores, & pati imperium.

Exempla defensionis & liberationis gloriosa, iuxta dictas promissiones Psalmi, piorum confidentium Deo, causamq; suam iustam ipsi commendantium, sine impatientia & vindicta cupiditate.

1. Iacob defensum & liberatum à violentia fratris Esau, quem Dominus placatum, & beneuolum ipsi reddidit, Genesis trigesimo tertio.
2. Ioseph venditus à fratribus, & falsa criminatione vxoris Domini condemnatus, & in carcerem coniectus, ex quo liberatus constitutus est princeps & gubernator regni Aegypti, Genesis 41.
3. Dauid accusatus à Semei & alijs tanquam seditiosus & affectator regni, expulsum in exilium præter omnium opinionem gloriose liberatus est, eiusq; iustitia, innocentia & causa iusta clarius luce meridiana eluxit.
4. Athanasius gloriose liberatus est sæpè ex criminationibus & insidijs Arianorum, & liberatus est maxime cum ei crimen stupræ mulieris obijceretur, ut testatur Eusebius.
5. Fridericus Episcopus Magdeburgensis, contra quem cum Fridericus Saxonie dux bellum pararet, nihil ipse mouebatur, neque parabat se ad defensionem, Interrogatus, cur id non faceret? respondit, se Deo suam causam committere, velle se interea

Ecclesias suas constituere, & visitare: quod cum audiret Fridericus dux Saxonie, superfedit bello, nihilque hostile contra Episcopum sanctum molitus est.

Noli amulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniustitias.

Repetit priorem exhortationem de nò amulando malignantes, hoc est, irascendo illis & inuidendo, idque vel ex impatientia, vel cupiditate vindictæ, quæ iusto Deo commendanda est, iuxta illud Deuteronomij 33. Mihi ultio, & ego rependam.

Qui prosperatur in via sua id est, cui omnia ex sententia sua succedunt in consilijs & actionibus iniustis, & peruersis.

Desine ab ira, & derelinque furorem. Noli amulari ut maligneris.

Addit repetitioni causam, cur non amuletur seu irascatur felicibus impijs, ne scilicet nos eos peccato imitemur, vel offendamus Deum nostra impatientia, & vindictæ cupiditate, quæ aduersantur timori Dei, & fiduciæ auxilij diuini.

Ab ira id est, indignatione & furore, concepto propter alienam felicitatem. Est & abstinendum ab inuidia, quod ea obest valetudini corporis, & vires animi debilitat, iuxta illud Horatij:

Inuidus alterius rebus macrescit opimis.

Quoniam qui malignantur exterminabuntur. Expectantes autem Dominum ipsi hereditabunt terram.

Addit aliam rationem dehortationis, quam toto Psalmo explicat, primum ab interitu impiorum felicium, & defensione piorum, per Antithesin, quæ comminatione & promissio exemplis multorum confirmantur, ut Noë, Cain, Israëlitarum, Canaanorum.

Qui malignantur id est, malè agunt, qui triplices sunt: Epicurei seu contemptores Dei, Tyranni persequentes Ecclesiam, & indulgentes peccatis contra conscientiam,

tiam, odio, inuidia, libidinibus, rapinis, fraudibus, mendacijs.

Exterminabuntur] id est, perdentur seu abijciuntur à terra cum posteris, sicut dicitur Prouerbiorum 20.

Non semper regnabunt impij.

Expectantes Dominum] id est, petentes ab ipso auxilium & defensionem, fide & patientia expectantes, cum deferuntur, auxilium, non querentes incòcessa media ex impatentia & mora liberationis.

Hæreditabunt terram] id est, manebunt ipsi in terra & posteris, & habebunt mediocres & sufficientes opes, cum pace & bona conscientia.

2. Consolatio Ecclesie & piorum ab ipsorum conseruatione, in hac & gloria aeterna, & impiorum subito & perpetuo interitu.

x. *Et adhuc pusillum & non erit impius, & quæres locum eius, & non erit.*

In sequentibus deinceps versibus Psalmi ferè omnibus Propheta consolatur se, Ecclesiam totam & pios singulos, abiectionis in hac vita, & ærumnosos, ab ipsorum defensione diuina, & gloriosa liberatione, & in hac vita & futura, & impiorum abiectione & interitu, etiam si aliquandiu dominentur & floreat potentia, opibus, & affluentia delictijs.

Et adhuc pusillum] id est, exiguum & breue admodum tempus est, quo se putat impius adhuc diutissimè victurum esse, & fructurum voluptatibus huius vitæ, sicut diues Lucae duodecimo inquit Animæ suæ: Anima, habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, & gaude. Et epulo diues, indutus purpura & bysso, & epulans quotidie splendide, præter opinionem, subito mortuus est, & sepultus in inferno.

Et non erit locus eius] id est, subito extinguetur, & delebitur cum posteris, à terra, vñe locus quidem appareat, in quo habitauit: sicut videmus totas sæpè familias interire & extirpari funditus, vt ne nominem quidem honestum maneat in hominum memoria.

Exempla interitus impiorum aliquot.

1. Pharaon submersus subito cum toto exercitu, in mari rubro, persequens Israëlitas, Exodi 14.

2. Baltazar rex Babylonicus hostis populi Dei, interijt nocte in conuiuio, percussus ab Angelo Domini, Danielis 5.

3. Antiochus Epiphanes crudelissimus Tyrannus & hostis Ecclesie, cum cogitaret vrbes omnes Iudaicas, & Hierosolymam delere funditus, ægrotus de curru prolapsus est, & postea toto corpore veribus scatente, cum deterrimo fœtore extinctus est, 1. Machabæorum 6.

4. Herodes infanticida simili morbo periijt, & Herodes Antipas percussus ab angelo Domini. Eusebius libro secundo capite decimo.

5. Caligula persequens Ecclesiam, à præfecto suo confossus est.

6. Nero, multis occisis Christianis, sibi mortem consciiuit.

7. Diocletianus, interfectis vno mense in imperio 80. millibus Christianorum, extirpaturus, vt putabat, prorsus omnes Ecclesias, & ipse mortem sibi consciiuit, &c. Ita & Iulianus miserè periijt in bello Partico, manu sanguinem accepto vulnere cum indignitate in altum proijciens ac voce, Vicisti Galilæe, Christum intelligens.

Manfueti autem hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. XI.

Antithesis, impius delebitur, sed pij habitabunt terram, id est, mediocria hospitia, victum, cum tranquillitate & bona conscientia, sicut inquit Christus Matthæi quinto: Beati mites, quoniam ipsi hæreditatem accipient terræ. Ita David terram hæreditauit, extincto Saule, Semei, Ahitophel, & alijs hostibus deuictis & extinctis malenolis, vitam in pace traduxit, cum tranquillitate mentis, & expectatione veræ pacis, & felicitatis aeternæ. Nam vtrunque pacem intelligit, corporalem & spirituales. Manfuetos vocat afflictos & humiles, tolerantes iniurias, non cupidos vindictæ, & cedentes alijs, pacis & publicæ & priuatæ causa, hostium furoribus, & à quibus iniuria afficiuntur.

XII. *Meditatur impius contra iustum, & stridebit super eum dentibus suis.*

Descriptio meditationum seu machinationum insidiosarum impiorum contra pios, quæ statim initio conditi mundi incoeperunt in Cain contra Abelem iustum, & durabit omnibus ætatibus.

Stridebit] id est, stridore dentium indicat iram & indignationem suam, contra pios. Sic Actorum 7. dicitur de Iudæis: Audientes autem hæc (verba Stephani) dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.

XIII. *Dominus autem irridebit eum. Quoniam prospicit, quod venit dies eius.*

Antithesis continens consolationem gratam & necessariam pijs, de irritis machinationibus, & conatibus impiorum, & hostium Ecclesiæ, contra pios.

Irridebit] id est, impediet & irritos faciet conatus impiorum, cum maximè etiam sequunt, ut Pharaonis, Herodis, Caligulæ, Neronis, &c. Sic Psalmo 2. Qui habitat in cælis, irridebit, & Dominus subsannabit eos.

Prospicit] id est, Deus prævidet, & constituit metam persecutionis & furoris tyrannorum, ultra quam progredi non possunt, sicut inquit Deus Esaia 37. ad Sennacherib. Ponam circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te in via, per quam venisti. Ita repressit submersum in mare rubro Pharaonem, confidentem sua potentia & copijs, & oportunitate loci. Exodi 14.

Dies eius] id est, tempus interitus seu exitij impij.

XIII. *Gladium euaginauerunt impij, intenderunt arcum suum, ut deiciant pauperem & inopem, ut trucident rectos corde.*

Amplificatio per hypotyposin, crudelitatis & sanietatis impiorum, tanquam gladijs euaginatjs & arcubus intentis, comminationum interitum pauperi, & inopi, id est, abiecto & destituto omnibus humanis

præsidijs. Ita & Psalmo decimo inquit: Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde. Per gladium intelligit vim apertam, per arcum insidias, quibus ut sagittis clam vulnerramur ex inopinato, ita impij insidijs pios conantur perdere.

Rectos corde] Aliter, rectos in via, id est, vocatione sua, & professione veræ doctrinæ.

Gladius eorum intret in cor de ipsorum, & arcus eorum confringatur.

Imprecatio hostium interitus, per eadem arma, gladium & arcum, quibus ipsi pios delere conantur, sicut Saul eo se gladio confodit, quo sæpè antè conatus iuerat Dauidem interficere, primo Regum trigesimo primo.

Melius est modicum iusto, super diuitias impiorum multas.

Respondet per Anthypophoram ad obiectionem, admonens pios, ne æmulentur, id est, irascantur & inuideant impijs propter diuitias, quas impij in hac vita maiores plerunque possident, quam pijs, affirmans facultates piorum mediocres seu exiguas meliores esse diuitijs multis & immentis impiorum.

1. Quod pij opes suas comparant iniustis rationibus, impij iniustis.
2. Quod pij mediocribus bonis contenti viuunt & fruuntur illis læta conscientia in timore Dei, & iuuent illis pro facultate pauperes, sicut inquit Lucretius lib. 5.

Quod si quis vera vitam ratione gubernet, diuitie grandes homini sunt viuere paræ Acquo animo.

Ita Prouerbiorum 7. dicitur: Melius est fenum frustum cum tranquillitate, quam domus plena macatis pecoribus, cum contentione.

3. Quod pij in inopia sua confidunt Deo, expectantes ab ipso victum, & defensionem. Impij verò diuites confidunt suis opibus.
4. Quod pauperes & inopes non habent tantam peccandi occasionem, quantum diuites, nam sicut inquit Chrysostomus, diuitiarum sequela est luxuria, vita intem-

intemperans, furor iniustus, arrogantia,
superbia.
5. Quod diuitiæ impiorum citò dilabun-
tur, sicut dicitur:

Malè parta, malè dilabuntur.

Item.

De malè quæsitis non gaudet tertius
hæres.

Quisquis igitur pius, vt inquit Lutherus
capite 26. Genesios, contentus sit modi-
co, eo quæ fruatur, & lætetur cum coniuge,
& liberis, ac abstineat ab iniusto lucro. Ita
precatur Salomon Prouerbiorum trigesi-
mo: Mendicitatem & diuitias ne dederis
mihi: tribue tantum victui necessaria, ne
forte satiatus, abnegem Deum, & dicam:
Quis est Dominus? aut egestate compul-
sus furer & periurem nomen Dei mei.

XVII. *Quoniam brachia impiorum
conterentur, confirmat autem
iustos Dominus.*

Ratio admonitionis sumpta à breui po-
tentia impiorum interitu, & defensione
piorum diuina. Sic confracta est potentia
omnium Tyrannorum, & hostium Ec-
clesiæ, vt Pharaonis, regum Persicorum,
& imperatorum Romani imperij, perse-
quentium Ecclesiam.

Brachia impiorum] hoc est, potentia, ro-
bur, opes, & quocunque confidunt & su-
perbiunt impij.

Iustos confirmat Dominus] id est, sustentat
eos, & largitur quantum opus est & suffi-
cit ad vitæ corporalis sustentationem, &
tandem liberatos ex miserijs huius vitæ
omnibus æterna gloria & vita donatu-
rus est.

XVIII. *Novit Dominus dies imma-
culatorum: & hæreditas eorum
in æternum erit.*

Expositio posterioris membri præce-
dentis versus de sustentatione & conserva-
tione piorum.

Dies immaculatorum] id est, iustorum, qui
immaculati sunt, id est, emundati à pecca-
tis gratuita imputatione iustitiæ, & imma-
culatam vitam placentem Deo agunt, in-
choantes ex fide nouam obedientiam le-
gis. Aliter, perfectorum.

Hæreditas] id est, primum bona hu-
ius vitæ, iuxta illud Psalmo 15. Dominus

pars hæreditatis meæ & calicis mei. Et
vita æterna, iuxta illud Pauli ad Romanos
quarto: Hæreditas (vitæ æternæ) ex gratia
datur fide, vt firma sit promissio.

*Non confundentur in tempo- XIX.
re malo, & in diebus famis satu-
rabuntur.*

Hessius.

*Tempore quo preciosa malos annona vorabit,
Affluet, & iustis copia diues erit.*

Tempore malo] belli, pestilentia, famis, &c.
Non confundentur] id est, non pudebunt
aut peribunt, sed seruabuntur, & saturabun-
tur, defendente & dante Deo illis, quan-
tum opus erit, ad vitæ sustentationem suam
& suorum.

OBIECTIO.

Multi pij tempore belli, famis, pestilen-
tiæ, premuntur calamitatibus, moriuntur,
& interficiuntur.

Ergo hæc promissio Psalmi: Non con-
fundentur iusti in tempore malo, non est
vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Est enim promif-
sio de defensione & sustentatione Ecclesiæ
& piorum, quantum ad singulos attinet,
particularis, quia Deus subiecit Ecclesiam
cruci & ærumnis in hac vita, & aliquos pi-
os finit interfici & mori tempore belli, fa-
mis, & pestilentia, vt Deus per crucem pi-
orum glorificetur, & ira eius aduersus pec-
cata cognoscatur: nā si Deus punit iustos,
quanto magis punit iniustos, & hostes su-
os? Est igitur vera promissio, quātū ad cor-
pus Ecclesiæ attinet, & multos pios, quos
seruat, vt per eos conseruetur Ecclesia, &
doceatur inuentus, vsque ad finem mundi.

*Quia impij peribunt, inimici XX.
verò Domini mox, vt honorifi-
cati fuerint & exaltati, deficien-
tes quemadmodum fumus, de-
ficient.*

Expositio prioris membri dicti versi-
culi de interitu impiorum, & hostium
Ecclesiæ. Vox, vt honorificati fuerint, ex He-
bræo legitur, peribunt, sicut preciosum a-
gnorū. i. quod est preciosissimum & opti-
mum in agnis, videlicet ad eum, quæ in agnis
& cæteris

& ceteris animantibus paulatim deficit & disperit inedia, alij de pinguedine & felicitate impiorum intelligunt, quæ est quasi adeps in agnis.

Aliter, sunt sicut preciosum seu florentissimum pratum, delectans & retinens oculos prætereuntium, quod tamen citò marcescit in æstu solis.

Lutherus vertit, Die gottlosen werden vmbkommen / vnnnd die feinde des Herren / wenn sie gleich sind als ein kßstlich arwe / werden sie doch alle werden gleich als der rauch.

Eobanus.

*Floreat & bona possideat licet omnia terra
Impius, in ventos vt leuis vmbra fluat.
Nanq, hostes Domini properè, ceu fumus, in auras
Diffugient, nec ab his pars erit vlla super.*

XXI. *Mutuatur impius & non soluet, Iustus autem miseretur & retribuet.*

Dixit de conseruatione pij hominis, & abiectione impij: iam addit descriptionem vtriusque, & pij & impij, sumptam ab eorum opere, ingratitudine impij, & gratitudine pij, & erga Deum & homines, pro acceptis beneficijs, corporalibus & spiritualibus.

Mutuatur] id est, accipit & à Deo & hominibus beneficia, vt pecuniam, & alia vitæ necessaria.

et non soluet] id est, non agit gratias Deo, neque reddit accepta mutuo à proximo, sed retinet sortem & defraudat proximum, contra naturalem & ciuilem obligationem.

Iustus autem miseretur] id est, motus misericordia confert in proximum egenum officia dilectionis, & agit gratias Deo pro acceptis donis, spiritualibus & corporalibus.

XXII. *Quia benedicti eius hereditabunt terram, Maledicti autem eius disperibunt.*

Collatio piorum & impiorum à præmijs: piorum quidem hereditate terræ, id est, benedictionibus corporalibus & spiritualibus, defensione & sustentatione vitæ corporalis, & donatione æternæ, post vniuersalem resurrectionem mortuorum,

iuxta hoc posteriori Petri tertio: Sed cellos nouos ac terram nouam, iuxta promissum illius, expectamus, in quibus iustitia (iusti) inhabitabit, impij autem, qui in hac vita, contempto Deo, & neglecto proximo, floruerunt potentia, honore, voluptatibus, abijcientur à terra, in æternas pœnas, cum diabolis, Matthæi vigesimo quinto.

Benedicti eius] Dei, hoc est, qui à Deo in gratiam recepti sunt, & obediunt Deo, agnoscunt collata beneficia, & agunt gratias Deo.

Maledicti eius] Dei, id est, abiectioni à Deo propter impietatem, & persecutionem Ecclesiæ.

A Domino gressus hominis dirigentur, & via eius delectabitur.

Promissio de diuina gubernatione hominis pij, id est, amplectentis cœlestem doctrinam, timentis Deum, eique confidentis. Ita & Prouerbiorum 20. dicitur: A Domino diriguntur gressus viri (pij) & quis hominum intelligere potest viam suam? Viam vocat consilia & actiones, quæ non sunt salutaria, neque nobis neque alij, sine Dei gubernatione & præsentia.

Delectabitur] Deus, id est, approbat & adiuvat consilia & actiones pij hominis, destinatas ad gloriam Dei & gubernationem Ecclesiæ & multorum salutem.

Dum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.

Promissio insignis de gubernatione & sustentatione pij hominis, ne cadat in viam, id est, ne peccet, & aberret à vera doctrina.

Supponit manum] Sumpta est locutio à patre, qui paruulo filio cadenti manum supponit, sustentans eum ne cadat seque periculose lædat.

Manum] i. auxilium, præsidium, & defensionem. Aliter, sustentat manum eius, sicut Christus sustentauit Petrum, ne submergeretur ambulans in stagno Genezareth. Ita sustentat Deus vnumquemque piū, ne cadat aut pereat in periculis, quæ plurima ex inopinato singulis obijciuntur quotidie.

Junior

*Iunior fui & senui, & non vi-
di iustum derelictum, nec semen
eius quarens panem.*

Eobanus.

*Et puer ipse fui quondam, & iuuenilibus annis
Integer, & nunc me curua senectia premit.
Nunquam ab eo vidi desertum tempore iustum,
Ipsius aut aliquo semen egere cibo.*

Confirmatio est promissionis de susten-
tatione & victu iustorum, id est, amplecten-
tium cœlestem doctrinam, inuocantium
Deum, & fideliter obeuntium officia suæ
vocationis, à suo exemplo & experientia in
tota vita, hominem iustum eiusque semen
non desertum à Deo, ita, ut inopia oppres-
sum, fame interierit. Addit autem hanc
consolationem contra diffidentiam de
comparando victu, & immodicam & im-
permediatim inconcessa & artes malas, sibi &
suis victum quærunt. Ita inquit Christus
Matth. 6. Ne sitis solliciti vitæ vestræ, quid
esuri sitis aut bibaturi, neque corpori ve-
stro, quibus indumentis vsuri. Cum au-
tem Deus nobis det maiora bona, ut re-
missionem peccatorum & vitam æternam,
multo magis dabit minora, ut victum & a-
mentum, sicut addit Christus: Nonne ani-
ma pluris est quam cibus, & corpus pluris
quam indumentum?

OBJECTION.

Multi pii pauperes, & eorum liberi quæ-
runt panem.

Ergo dictum Prophetæ non est verum.

RESPONSIO.

Loquitur Propheta de iustis & eorum se-
mine seu posteris, qui & ipsi iusti sunt, De-
um inuocant & fideliter faciunt officia vo-
cationis suæ. Talibus Deus dat victum,
quia sufficit ad vitæ sustentationem neces-
saria, etiam si non omnes pariter abun-
dent. Vult enim Deus alios esse pauperes,
alios diuites, sicut dicitur Proverbiorum
duodecimo: Pauper & diues vnâ habi-
tant, & vtrunque facit Dominus. Nemo
tamē iustus ita pauper & inops est aut fuit,
ut fame perierit, quod hic vocat quærere

panem, ita scilicet, ut non inueniatur, id
est, pareatur diligentia in vocatione & in-
uocatione Dei.

*Tota die miseretur & com- XXVI.
modat, & semen illius in benedi-
ctione erit.*

Addit causam felicitatis seu benedictio-
nis viri pii, & seminis eius, id est, postero-
rum, videlicet misericordiam, id est,
collationem omnium operum dilectio-
nis & pietatis in proximum egentem pi-
um. Habet enim pietas, ut inquit Pau-
lus, promissionem præsentis vitæ & fu-
turæ.

Tota die] id est, tempore totius vitæ,
quamdiu viuit homo pius: seu omni die,
quotiescunque offertur occasio benefaci-
endi proximo.

Semen illius in benedictione erit] id est, dila-
tabitur, augebitur & conseruabitur, contra
semen & posterum impiorum erunt in male-
dictione, & exterminabuntur à terra, id
est, peribunt tandem & delebuntur. Ita
& Theocritus inquit:

Εὐσεβέων παίδεσσι τὴν λαίαν; ἄνοσε βέων δ' οὐκ.

Ita & hic paulò post: inquit Propheta
σπέρμα ἀσεβέων ἐξολοθρευθήσεται, id est,
Semen impiorum peribit.

*Declina à malo & fac bo- XXVII.
num, & inhabita (inhabitabis)
in seculum seculi.*

Adhortatio est ad inchoationem nouæ
obedientiæ erga legem, seu ad pœniten-
tiam, quæ duobus constat membris, ces-
satione à malo, & inchoatione boni: ne-
que enim satis est desinere à malo seu pec-
catis, sed necesse est etiam facere bo-
num, seu inchoare nouam obedientiam
legis, quæ exigit ab omnibus dilectionem
Dei & proximi integram, quam tamen
quia nemo præstat propter naturæ cor-
ruptionem, omnes habent opus media-
tore, & condonatione peccatorum, pro-
pter ipsum, seu imputatione iustitiæ eius
gratuita per fidem.

Et inhabita] Aliter, inhabitabis in ter-
ra cum posteris, & post hanc vitam hæ-
reditabis vitam æternam. Habet enim
pietas

pietas, vt dictum est, promissionem præsentis, & futuræ vitæ.

XXVIII *Quia Dominus amat iudicium, & non derelinquet sanctos suos. In æternum conseruabuntur, & semen impiorum peribit.*

XXIX. *Iusti autem hereditabunt terram, & inhabitabunt in seculum seculi super eam.*

Ratio est exhortationis, 1. A mandato & voluntate Dei, qui mens est æterna, iusta, casta, verax, mandans & diligens iudicium, id est, iusta & vera omnibus creaturis rationalibus.

2. Ab vtili, videlicet à defensione & cura Dei erga pios, eorumque æterna salute.

3. A benedictione & cōseruatione seminis eorum, id est, posterorum. Repetit autem subinde eandem sententiam de conseruatione piorum, & interitu impiorum, eorumque seminis, per Antithesin, vt hac asseueratione magis eam inculcet animis, & ad studium pietatis inuitet.

Eobanus sic optimè vertit.

*Iusta Deus nam semper amat, nam diligit æquum,
Nec quoscunq; probat, deseruisse potest.
Perpetuo ipse suos custodit tempore sanctos,
Cum tota impietas stirpe maligna perit.
Perpetuo terras habitabit tempore iustus,
Hic hæres Domini nempe futurus erit.*

Quòd toties Prophetæ repetit semen piorum futurum in benedictione, contrà impiorum in maledictione periturum, monet parentes omnes, vt liberos suos diligenter, iuxta Pauli admonitionē, educant in timore Dei, ne abiiciantur cum impijs in æternas pœnas, & etiam corporaliter & ipsi & liberi puniantur, sicut sacerdos Eli pœnas ignauia suæ, in educandis liberis in timore Dei, & indulgentiæ erga ipsos, dedit: nam & ipsius filij duo, Ophni & Phinees, miserabiliter perierunt in bello, & pater Eli prolapsus è sella subito interiit, & deleta est postea prorsus tota posteritas eius, 1. Regum 2.

XXX. *Os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudicium.*

XXXI. *Lex Dei eius in corde ipsius,*

& non supplantabuntur gressus eius.

Obseruat impius iustum, & querit interficere eum.

Addit causam diuinæ defensionis & conseruationis iusti, ab ipsius iusti vera & ardentem meditatione & studio sapientia, id est, verbi Dei, eiusque confessione, vt Deus rectè agnoscatur, inuocetur & colatur, quæ meditatio veræ & cœlestis sapientia, arguentis & damnantis sapientiæ mundi, causa est, cur impij iustum persequuntur & conantur delere.

Meditatur] id est, magna diligentia, studio & attentione animi cogitat & scrutatur, sicut Christus iubet scrutari scripturas.

Sapientiam] id est, verbum Dei patefactum in scripturis prophetis & Apostolicis, quod vel tradit præcepta morum vel promissiones de bonis corporalibus & spiritalibus: vel comminationes, & horum omnium exempla.

Lingua loquitur] id est, confitetur & tradit alijs, vt rectè agnoscatur Deus, & multi saluentur.

Iudicium] id est, quod rectum & æquum est.

Lex Dei in corde eius] hoc addit, vt discernat ardentem & seriam meditationem verbi Dei ab hypocrisi, nihil enim prodest meditatio, quæ sit tantum mente, & confessio, quæ lingua, sine veris moribus cordis excitatis à Spiritu sancto vera pœnitentia, timore Dei, fiducia erga Deum, inuocatione ardenti, & gratiarum actione.

Supplantabuntur] id est, cadent, labentur. Felix, commouebuntur. Vatabalus, non nutabunt pedes eius. Lutherus, *Sinken die teghten nicht.*

Obseruat] id est, insidiosè intendit ad detecta & facta pij omnia, vt occasionem arripiat calumniandi & perdendi iustum, sicut Pharisei & Scribæ sæpè Christum maliciosè obseruauerunt, vt caperent vel in sermone, vel reprehenderent facta eius, sicut testantur Euangelistarum narrationes, sed sunt irritæ omnes machinationes & insidie impiorum, defendente & eripiente Deo iustos ex manibus impiorum, & hostium Dei, sicut addit:

Dominus autem non derelinquet

*quet eum in manibus eius, nec dam-
nabit eum, cum indicabitur.*

Promissio de defensione & liberatione
diuina, iusti seu pii hominis ex manibus, id
est, potestate & tyrannide impiorum.

Non derelinquet in manibus] Quia mirabili-
ter iustum liberabit Dominus, vt S. Atha-
nassium, quem, cum à præfecto Constantij
imperatoris Ariani, in templo oclusus te-
neretur, per medium militum agmen inui-
sibilem & illasum traduxit, caligine offusa
hostibus, vt Eusebius narrat.

Nec damnabit eum] scilicet, impius iustum.
Cum indicabitur] id est, accusabitur à ma-
leuolis coram iudicibus, sicut idem Atha-
nassius semper se innocentem probauit, vt
cum de stupro facto mulieri accusatus est,
item abscessa manu cuida Arsenio, vt idem
Eusebius recitat libro 10. Eccles. hist. ca. 17.
Aliter: nec damnabit, scilicet Deus iustum,
id est, non prorsus reiiciet, etiamsi accuset
eum, vt subiiciat cruci, propter lapsus & for-
des communes naturæ, sed recipiet in gra-
tiam agnoscet lapsum, & confugientem
ad misericordiam Dei, vt Dauidem, Pe-
trum, &c.

XXXIII.

*Expecta Dominum, & custo-
di viam eius, & exaltabit te, vt
hereditate capias terram, cum
perierint impij videbis.*

Adhortatio ad inuocationem & expecta-
tionem diuini auxilij & defensionis, etiamsi
hæc aliquandiu differantur.

Expecta Dominum] hoc est, auxilium Do-
mini & defensionem, etiamsi non statim te-
nuerit & liberet Deus: ita & Abacuc 2. dici-
tur: Si moram fecerit Dominus, expecta il-
lum, quia veniens veniet, & non tardabit.

Custodi viam eius] .i. Obserua eius legem, am-
plectere veram doctrinam & cultus man-
datos, sis patiens sub cruce.

Et exaltabit te] hoc est, gloriosè liberabit
& conferet tibi bona corporalia & spiritua-
lia, & faciet heredem vitæ æternæ.

Cum perierint impij] id est, Tyranni & ho-
stes ecclesiæ Dei crudeliter interfecti, in hac
vita & post hanc vitam abiecti in æternos
cruciatibus cum diabolis.

Videbis] Sic interitum impiorum in dilu-
uio vidit Noë: Loth Sodomitæ & Go-
moræorum: Moyses & Israëlita Pharaonis
submersi in mari rubro: Dauid Saulis, Ahi-
tophel, Semei, Absolonis filij seditiosi, &c.

Item, Ioannes Euangelista interitum Che-
rinti, oppressi cū socijs ruina balnei: Atha-
nassius Arrij effundentis, exonerando aluñ,
viscera in latrinam: Augustinus Donatista-
rum.

3. De subito interitu & abiectioe elatorum ho-
stium Ecclesiæ & aliorum.

*Vidi impium præfractum & XXXV.
elevatorum sicut laurum viridem.*

*Et transiui, & ecce non erat: XXXVI
quesiui eum, & non est inuentus.*

Confirmat, quod aliquoties iam, & præ-
cedenti versu, dixit de interitu impiorum, à
sua experientia, seu exemplis arrogantium
& elatorum sui temporis, vt Goliath, Sau-
lis, Ahitophel, Absolonis filij seditiosi, &c.
quorū similis interitus fuit Pharaonis, Na-
buchodonosor, qui resipuit, Sennacherib,
&c. Concionatur igitur in genere de subita
fortuna, potentia, & honoris mutatione
impiorum, de qua dicitur: Fortuna vitrea
est, cum maximè splendet, frangitur. Sinit
autem Deus impios aliquandiu florere, &
ad summæ potentia & dignitatis ascendere
fastigium, vt his donis abutentes grauius
puniat, iuxta illud Claudiani:

Tolluntur in altum,

Vt lapsu grauiore ruant.

Præfractum] Aliter, grassantem, ferocem,
robustum, fortem, terrificum, qualis fuit
Goliath.

Elevatorum] Aliter, florentem sicut laurus,
quæ arbor est florētissima, perpetuè virens:
symbolum victoria & triumphij. Inde Oui-
dius lib. 2. Elegiarum:

Ite triumphales circum mea tempora lauri.

Aliter: sicut cedros Libani, montis scilicet,
in quo cedri altissimæ crescunt, ideo facilè
à ventis deiiciuntur.

Transiui] .i. locum impij, & non erat im-
pius, extinctus scilicet à Deo & abiectus.
Aliter, vt Vatabalus: Transiuit seu præterijt
impius, id est, abiit & euauit.

*Custodi innocentiam, & vide XXXVII.
aquitatem, quoniam postremum
tali homini pax.*

Exhortatio ad innocentiam, seu integri-
tatem doctrinæ & vitæ, & alias virtutes vtri-
usque tabulæ Decalogi, seu inchoationem
nouæ obedientia erga Legem, qua discer-

nit hominem pium ab impio, addens promissionem pacis, id est, tranquillitatis conscientiae, & bonorum omnium, corporaliū & spiritualium, quæ nomine pacis comprehenduntur.

Postremum] hoc est, finis.

Tali homini custodienti innocentiam] hoc est, puritatem doctrinae & vitæ, & facienti æquitatem, hoc est, agenti iuste cum proximo suo in contractibus.

Pax est] id est, felicitas, tranquillitas mentis, & æterna beatitudo post hanc vitam.

XXXVIII

Iniusti autem disperibunt simul, tandem impij interibunt.

Antithesis interitus impiorum, & conservationis piorum,

Interibunt] Aliter, exterminabuntur, idq; intra breue tempus vitæ & imperij, sicut:

1. Decius Cæsar, edicto proposito, ut Christiani omnes in toto Imperio Romano interficerentur, annum tantum vnum regnavit.
2. Maximinus, qui nouam persecutiōem in Christianos excitauit, annos tantum tres.
3. Aurelianus subito de cælo fulmine tactus est.
4. Diocletianus crudeliter iussis interfici Christianis, annos sex regnavit, veneno extinctus.
5. Iulianus crudelissimus hostis Ecclesiæ, annos duos, interfectus in bello Persico.

XXXIX

Salus autem iustorum à Domino, & protector eorum in tempore tribulationis.

Repetitio de defensione & conseruatione piorum in omnibus periculis. Duplitter autem Deus saluat & liberat pios: Aut per mortem, liberans eos ex omnibus huius vitæ ærumnis, aut confirmans & consolans eos in hac vita, ut supplicia & alias afflictiones & corporis & animæ tolerare possint, sicut apparet in Martyribus.

Protector] Græcè *ὑποσῴζων*: aliter fortitudo, robur, id est, consolator & adiutor.

XL. *Et adiuuabit eos Dominus, et liberabit eos, & eruet eos ab impijs, & saluabit eos.*

Affueratio repetita de certo & indubitato auxilio & liberatione in hac vita, & fu-

tura consummata piorum, ex omnibus afflictionibus & ærumnis.

Quia sperauerunt in eo.

Ratio sumpta à fide seu spe piorum, quam in Deum collocarunt, applicantes sibi beneficia & promissiones Dei de defensione & liberatione, & præsentia Dei in afflictionibus suis. Requiritur enim in his promissionibus fides eas apprehendens, nam promissiones & fides se correlatiue habent, & sunt irritæ promissiones, nisi fide apprehendantur.

Adiuuabit] te pugnantes contra hostes & tentationes mundi, carnis & diaboli, item in bene agendo & perseverando in fide.

1. Liberabit à tribulationibus & angustiis.
 2. Eruet ab impiorum sæuitia & insidijs, item, ex morte corporali, donec curriculum vitæ & ministerij peractum fuerit.
 3. Saluabit, donans vitam æternam, liberatum ab omnibus malis & ærumnis huius vitæ, quæ salus consummata vocatur.
- Sperauerunt*] in Domino solo, non in humanis prædijs, non in diuitijs, non in potentia, non in proprijs meritis, seu iustitia.

PSALMVS XXXVIII.

Titulus duplex est.

1. Psalmus David ad recordandū, seu commemorandū, videlicet, vel beneficium diuinæ liberationis ex graui morbo, quo tradunt nonnulli laborasse Dauidem, cum orauit hūc Psalmum, vel grauitatem morbi, & magnitudinem iræ Dei, & trepidationē, seu metū quem sensit propter peccata sua: item corruptionē naturæ, & fragilitatem, quam & ipse Christus sicut irā patris aduersus peccata nostra pro nobis sensit in passionē, & sentiunt omnes pii, exemplo Davidis & Christi.

2. Psalmus David, in recordationem sabbati, ex Græco, *ἡμέραν τῆς ἀββάτος*, in quo D. Augustinus *in psalmi τῆς ἀββάτος*, in quo D. Augustinus per sabbathū intelligit requiem illam mentis, quam sensit Propheta ante inquietudinem & trepidationē propter peccata. Alij intelligunt æternam requiem, quam sibi donari petat, liberato ex trepidatione mentis, & sensu iræ Dei, propter peccata.

Psalmus David ad recordandū] Lutherus: Zum gedechtnis) Gott loben vñ sich schuldig machen / das ist / recht an Gott vñnd sich selbst gedanken.

A R.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatio, generis suasorij: precatur in eo Dauid mitigationem morbi, quo laborauit grauer, & condonationem peccatorum, & liberationem ex calamitatibus, & alijs, quas propter peccata mensus totum corpus eius ita debilitauit, vt sensus amplius virium & sanitatis in se expectaretur. Et sub typo est precatio etiam Christi, qui horrendos dolores & in corpore & in animo sensit, cum in tota vita tum in passionem, propter peccata nostra, quorum pœnam ipse in se, ingenti motus amore erga humanum genus, deriuauit. Vnde peccata nostra, sua vocat, cum ipse ab omnibus prorsus peccatis alienus fuerit. Quod igitur nos sumus in culpa, Christus factus est in pœna pro nobis. Est & cuiusque hominis pij precatio agnoscens sua peccata, & iram Dei, vt pœna mitigetur, neque abijciatur à Deo, non opprimatur ab hostibus, & ne in calamitatibus succumbat, seu pereat. Sunt autem partes Psalmi principales quatuor.

1. Precatio seu eius propositio in primo versu.
2. Ratio precationis continens querelam & longam enumerationem dolorum & calamitatum, variè amplificatam, & subinde repetitam.
3. Agnitio seu confessio peccatorum, & promissio emendationis lapsuum, vbi inquit: Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, &c.
4. Petitio, vt defendatur à Deo, & conseruetur, in postremis duobus versibus: Ne derelinquas me. Item, Festina in adiutorium meum, &c.

Quatuor hominum genera consideranda in lectione huius Psalmi, & similium.

Considerentur hic quatuor hominum genera, quæ omnibus temporibus reperiuntur in mundo.

1. Epicurei & securè indulgentes peccatis, & contemnentes Deum, eiusque promissiones, & cōminationes, quorum maxima pars est hominum.
2. Hypocritæ & iustitiarum tumescētes per suasionem carnalis iustitiæ, virtutum & meritorum, quales fuerunt olim Pharisei & Scribæ inter Iudæos, & nostro tempore Monachi & similes.

3. Sentientes iram Dei propter peccata sine cogitatione & fiducia misericordiæ, promissæ propter mediatorem, ideoque desperant, vt Cain, Iudas, Saul, Ahitophel.

4. Agnoscentes peccata sua, & confugientes ad Deum, fiducia mediatoris, petentes & credentes propter ipsum condonationem peccatorum, & mitigationem pœnarum, vt hoc loco Dauid, & Manasses & Petrus, Latro pendens cum Christo in cruce: hoc discrimen hominum considerandum est in lectione Psalmorum omnium huius Argumenti, adeoque totius Scripturæ sacræ.

Prima pars precatio, ne propter peccata abijciatur à Deo.

Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.

Propositio est precationis, ne Deus totam iram suam accendat in se, propter peccatum, sed mitiget pœnam, idque propter misericordiam promissam in Mediatore, qui in huiusmodi petitionibus semper cogitandus est, nam propter hunc omnes promissiones de gratia seu reconciliatione cum Deo editæ, sunt firmæ & certæ.

In furore] hoc est, ne me abijcias in vehemēti indignatione iuste cōcepta propter peccata, quibus Deus horribiliter irascitur & damnat omnes peccantes, qui non respiciunt, & non cōfugiunt ad Mediatorem, exemplo Dauidis, sicut dicitur Psal. 5. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es. Item, Odisti omnes operantes iniquitatem.

Ne corripas] hoc est, ne castiges, ita vt totum extinguas, effundēs in me iram tuam intolerabilem, sed mitiga pœnā, iuxta promissionem Osee 12. Non faciam furem iræ meæ, quoniam Deus ego, & non homo.

QVÆSTIO.

Furor, ira & indignatio sunt motus animi subiti, & mutabiles.

Deus autem est immutabilis, sicut ipse inquit Malach. 3. Ego sum Deus, & non mutator. Quomodo ergo hic Dauid tribuit Deo furem, & iram, motus repentinos & mutabiles?

RESPONSIO.

Furor, ira, indignatio, & alij affectus, sicut & membra humana, brachium, aures, oculi

li, tribuuntur Deo per Anthropolopœiam, vt intelligatur Deum verè iuxta normam immotam iustitiæ suæ, odisse & auersari peccata, & diligere virtutes, iustitiam, veritatem, castitatem & similes.

Non autem perturbationes vllas, quas Græci *παθήματα* vocant, in se recipit, aut habet Deus, sed ira, & indignatio in Deo, aduersus peccata, est perpetua quædam auersio immutabilis, & constans, seu quo pro magnitudine & enormitate, peccata in alijs mitius, in alijs grauius punit. Ita inquit D. Augustinus Psalm. 26. Ira Dei nō est, nisi auersio vultus eius à peccatis, quibus horribiliter irascitur, eaq; improbat, & punit in non agentibus pœnitentiam.

Deinde furor, & ira Dei, dicuntur pœna, qua afficit Deus peccantes, iuxta normam suæ iustitiæ immotam. Ita inquit Augustinus Psalm. 2. Non oportet iram & furem Domini, perturbationem mentis intelligi, sed vim quæ iustissimè vindicat subiectam sibi ad ministerium vniuersam creaturam. Item Psalm. 6. Non cadit in Deum iudicem perturbatio, sed quod in eius ministris fit, quia per leges eius fit, ira eius dicitur, in qua non solum argui se non vult anima, sed nec corripi vel erudiri.

Tertiò, Stoica est insania & furor, detrahere Deo affectus ordinatos, vt iram aduersus peccata, dilectionem castitatis, iustitiæ, & cæterarum virtutum, quæ cum naturaliter insint homini, etiam insunt Deo, hominis archetypo & conditori, quia causa non est deterior effectu suo: quia igitur affectus ordinati sunt in homine, ergo tales etiam sunt in Deo.

2. Ratio precatiois.

II. *Quoniam sagitta tua infixæ sunt mihi, & manus tua premit me.*

Addit causam impulsuam precatiois & exauditionis, sumptam ab afflictionibus & doloribus, quos & internos & externos patitur, & anima & corpore, videlicet horrendos pauores, ortos ex conspectu & sensu iræ Dei, aduersus sua peccata, quos sagittis comparat, quod illis suis animus vulneretur, sicut corpus sagittis figitur, & corpus etiam morbo & doloribus languescat & debilitetur, exhaustis viribus, & exiccata medulla, ossibus. Deinde à furore & immanitate persecutorum. Postremò à desertione amicorum, qui ipsum ad-

iuuare & consolari debebant. Interferit & causam finalem exauditionis, ne nomen Dei blasphemetur, si se deserat, & ne doctrina, quam profitetur & amplectitur, iudicetur esse falsa & commentitia. Hæ causæ duæ, impulsiva & finalis, cogitentur in omnibus precationibus, quæ promissionem habent impulsuam, vt cum ait: Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum in veritate. Finalis, vt Esaiæ capite quadragesimo octauo: Propter nomen meum amouebo iram meam. Item, Propter me, propter me faciam, ne blasphemetur nomen meum, & gloriam meam alteri non dabo.

Sagittas, Metaphoricè, vocat dolores horrendos, & sensum iræ Dei, quo animus vulneratur, sicut corpora sagittis infixis vulnerantur. Ita Iob cap. 6. inquit: Quia sagittæ Domini in me sunt, indignatio ebit spiritum meum, & terrores Domini nitant contra me. Dicuntur & fulmina sagittæ, vt Psalm. 6. Emisit sagittas suas, & dissipauit eos.

Manum Domini vocat potentiam, cui nulla creatura resistere potest, aut eam tollerare, sine præsentia & consolatione ipsius Dei, sicut nec sagittas Domini.

Queritur igitur se ita sagittis diuinis, id est, lege Dei, & indignatione vulnerari, inflicis horrendis doloribus, & premi manu Dei, vt omnino sibi desperandum sit, nisi ipse Deus placatus se iunet, & eripiat extentione, de sui abiectione & eterno interitu propter peccata, quorum onus est intolerabile.

Non est sanitas in carne mea, à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis, à facie peccatorum meorum.

Expositio est præcedentis versus, quid in eo appellet sagittas, & manum Domini, videlicet, sensum horrendæ & intolerabilis iræ Dei, quæ non solum corda tanquam sagittæ vulnerat & excruciat, sed etiam vires totius corporis, languesciat, & medullas ossium, tanquam incendio exiccet & absumat. Ita & Ezechias queritur de his horrendis pauoribus, inquiens: Sicut leo contriuit omnia ossa mea.

[A facie] id est, præsentia, conspectu & sensu iræ tuæ horrendæ, aduersus peccata, propter quæ metuo abiectionem. Exuperat autem

autem hic dolor animi de offenso & irato Deo, omnes cruciatus, & supplicia corporis, in quibus cor sentit consolationem de placato & presente Deo, sicut Laurentius iacens in craticula torrens, lætatur, & insultat Tyranno, apud Prudentium inquiēs:

Conuerte partem corporis,

Satis crematam iugiter

Et fac periculum, quid tuus

Vulcanus ardens egerit.

Præfectus inuerti iubet,

Tunc ille: coctum est, deuora

Et experimentum cape,

Sit crudum an assum suauius.

2. Ratio precatōis, continens effectus ingentium dolorum & mœstitiæ, propter peccatum & sensum iræ Dei.

Dixit de causa ingentium dolorum & conseruationis animi, conspectu scilicet & sensu iræ Dei propter peccata, quæ fatetur digna esse æterna damnatione, & abiectio-
nem a Deo. Iam addit effectus & signa dolorum in corpore, quod supra queritur totum debilitatum & languefactum, quod nunc enumeratione signorum seu effectuum septem ostendit & explicat. Sunt autem signa & effectus hi:

1. Putrefactio vulnerum, qua incrementum paucorum & dolorum ostenditur, sicut in putrefactione vulnerum, dolor & fœtor crescit, & augetur.

2. Tristis incessus & capitis deiectio.

3. Torrefactio lumborum, qui aliàs succo & pinguedine abundant, quæ in mœstitia & doloribus minuitur & defluit.

4. Rugitus quasi leonum, quem summa & longa inedia edunt.

5. Gemitus & desiderium spiritus, qui & ipse testis est compressi cordis doloribus.

6. Motus cordis violentus, videlicet, reolutio, palpatio & tremor.

7. Caligo oculorum, quæ in mœstitia offunditur oculis, qui in lætitia acutius lucē cernunt, & intuentur. Mala interna, quæ sensu corpore & animo.

III. *Quoniam iniquitates meæ su-*

pergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauat & sunt super me.

Amplificatio, de magnitudine onerum & calamitatum, quibus ferendis impar sit.

Iniquitates] id est, dolor & sensus iræ Dei, propter iniquitates, quæ quasi fluctus me suppresserunt sua mole, ut ferre nequeam, sed prorsus sit mihi succumbendum, sicut ira & iudicium Dei humanæ naturæ sunt intolerabiles.

Putruerunt & corrupta sunt vulnera mea, propter insipientiam meam. V.

Primus effectus vulnerum putrefactio, alij legunt cicatricum: significat autem, ut dictum est, intentionem seu incrementum, & dolorum & calamitatum, & possunt hæc etiam intelligi, ut dictum est, de morbo corporali Davidis, in quem incidit propter peccata.

Propter insipientiam meam] hoc est, quod stultè & insipienter seductus à carne, & diabolo, commisit adulterium, & cædem viri iusti & pii Viriæ. Agnoscit igitur se autorem esse peccati & damnationis, non Deum, qui peccata horribiliter odit, & punit in omnibus non resipiscentibus.

Miser (depressus) factus sum, & curuatus sum valde, tota die contristatus ingrediebar. VI.

Secundus effectus dolorum seu mœstitiæ signum, capitis inclinatio & tristis incessus.

Tota die] hoc est, perpetuò, assiduè.

Quoniam lumbi mei impleti sunt plaga, & non est sanitas in carne mea. VII.

Tertius effectus seu signum ingentis doloris & mœstitiæ, lumborum torrefactio extincta pinguedine, & succo nativo plaga, id est, cruciatu, torrefactione. Alij intelligunt de sensu libidinis, quo motus David adulterium commisit.

Non est sanitas in carne mea] Est repetitio superioris querelæ generalis de debilitate & languesciente toto corpore.

VIII. *Afflictus sum & contusus sum valde, & rugiebam à gemitu cordis mei.*

Quartus effectus, rugitus, seu clamor, qualem edere solent leones, in magna & diuturna fame, sensit autè David hæc tum aliàs sepè, tum maximè in exilio, fortasse etiam in grauiſſimo morbo corporis, sicut Christus in passione, & corpore & spiritu eadem sensit pro nobis, sustinens horrendos pauores cordis, & cruciatus corporis.

Contusus] tanquàm testa confractus.

IX. *Domine, ante te omne desiderium meum, & gemitus meus à te non est absconditus.*

Quintus effectus, ardens desiderium & gemitus spiritualis, hoc est, quem spiritus sanctus excitat in pijs, dolentibus & inuocantibus Deum, iuxta illud Rom. 8. Ipse spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Est autem hoc desiderium & gemitus de liberatione in summis doloribus, tantus, vt nullis verbis exprimi possit, sed tantùm intelligatur à Deo. Ideo inquit suum desiderium esse ante Dominum, id est, cognosci à Domino, & quasi positum ante eius oculos.

X. *Cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea, & lumen oculorum meorum non est mecum.*

Sextus effectus, cordis palpitatio & tremor, quem omnes in summis doloribus & metu poenarum sentiunt. Et septimus, oculorum obscuratio seu caligo, seu tristis aspectus.

Lumen oculorum non est mecum] hoc est, Destituit me acer visus oculorum, & quasi caligo quædam illis offunditur, tum propter mœstitiam, tum lachrymas assiduas. Lutherus vertit: *Mein angesicht ist nicht liecht vnd frölich / sondern sihet sawr / betrübet vnd finster.*

Eobanus.

*Languida sublato caligant lumina visæ,
Et pro luce graui nocte sepulta iacent.*

Externa mala, desertio amicorum, & persecutiones, calumnia & odia inimicorum.

Questus est David hætenus de malis internis, id est, quos sensit in corpore & animo, vt iram Dei & horrendos pauores de sui abiectione à Deo propter peccata & lan-
guificationem virium omnium corporis, eiusq; cruciatus grauiſſimos. Iam queritur de malis externis, videlicet de desertione & perfidia amicorum infidelium, & de persecutione, insidijs, calumnijs & odijs hostium, Saulis, Absolonis seditiosi, & aliorum, inquit:

Amici mei, & proximi mei, ex aduerso plaga steterunt, & qui iuxta me erant, de longè steterunt. XI

Prior querela de desertione & perfidia amicorum infidelium, in periculis & arumnis vſitata omnibus temporibus, sicut inquit poëta Ouidius:

*Dum fueris felix, multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris.*

Et Petronius:

*Cum fortuna manet, vultum seruatis amici,
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.*

Ita expertus est David, quod Plato dixit: *ὁ φίλος ἄνθρωπος ἀμετέωλος*, hoc est, Amicus est animal mutabile, & quod proverbio dicimus: Feliciū multi amici. Item, ibi amici vbi opes. Nam multi amicissimi ab ipso defecerunt, expulso in exilium, ad Saul & Absolonem seditiosum filium. Ita & Christus Iudæ apostoli desertionem perfidiosam expertus est, quinetiam aliorum Apostolorum fugam, tempore passionis, & denegationem Petri, atque eius amici multo longè à cruce steterunt, & turba, quæ eum agnouit & excepit, cum magna gratulatione, Messiam promissum, in die palmarum, crucifigi petierunt. Et Ioannis 6. dicitur de defectione multorum à Christo: Ex eo tempore multi Discipulorum eius desinuerunt, eo relicto, nec amplius cum illo ambulabant.

Ex aduerso plaga steterunt] hoc est, fugerunt à pla-

à plaga mea, subducentes se propter infelicitatem & morbi contagionem.

XII. *Et tetenderunt rete, querebant animam meam, & qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur.*

Altera querela de persecutione, insidijs & calumnijs hostium suorū, qui hoc vnum in studio habuerunt, vt Dauidem vel vi marent: sicut & Iudæi Christum persecuti sunt nunc vi aperta, nunc insidijs & mendacijs. Sicut omnibus temporibus hostes Evangelij veros doctores, vel armis vel insidiosis consilijs & machinationibus delere & opprimere conantur.

Tetenderunt rete] Metaphora sumpta est à venatoribus vel aucupibus, qui occultè tendunt retia, quibus fera & aues capiuntur.

Animam] id est, vitam.

Vanitates] hoc est, mendacia.

XIII. *Ego autem tanquam surdus, non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum.*

XIII. *Et factus sum (inquam) sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.*

Commendat suam patientiam in tolerandis & dissimulandis persecutionibus, iniurijs, calumnijs, & maledictis inimicorū, in innocatione & spe diuinæ liberationis & auxilij. Monens omnes pios, vt & ipsi, suo exemplo, hostium iniurias dissimulent, non omnes persequantur, sed patienter ferant, petentes & expectantes vera fide, promissionem. Ita supra Psalmo 37. inquit: Sile Domine, & expecta eum. Ita David 2. Re. commendans vindictam, & suam causam Domino, inquit: Sinite eum, vt maledicat secundum præceptum Domini, si forte reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna. Sic & de Christo Esa. 53. dicitur: Oblatus est, quia voluit, sicut o-

uis ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente obmutuit, & non aperuit os suum. Eri. Pet. 2. inquit Apostolus: Qui cum maledictis incessetur, non regeffit maledicta, sed tradidit vindictā ei, qui iuste iudicat. Ita non refutauit conuitium de Samaritano. Ioann. 8. Et in historia passionis sæpe interrogatus ab hostibus, respondere noluit.

Discendum igitur hoc loco, quæ sit vera & Christiana patientia, virtus scilicet, qua in perferendis malis, obediunt Deo, non frangimur animo, vt facere velimus contra mandatum Dei, vlciscentes nosmetipsos, ex impatientia, & subijcimus nos voluntati Dei, commendantes ei vindictam, & simul petimus & expectamus auxilium & defensionem, promissam opportuno tempore, iuxta illud Esaia 30. In silentio & spe erit fortitudo vestra. Item Psalmo 37. Sile Domine, & expecta eum. Patientia philosophica tantum intuetur rationem, in ferendis malis, non Deum, neque petit & expectat auxilium à Deo.

Tanquam surdus non audiebam] hoc est, dissimulaui me audire conuitia, & calumnias.

Sicut mutus non aperiens os meum] id est, Non refutaui conuitia omnia & maledicta, quæ in meam personam conijciebantur, non quæ deformabant doctrinam & honorem Dei, nam ad hæc crimina & maledicta hostium, non est tacendum, exemplo Christi, Ioannis 8.

Quoniam in te Domine speravi, tu exaudies Domine Deus meus.

Addit causam suæ patientiæ in tolerandis & dissimulandis iniurijs hostium, à sua inuocatione & spe diuinæ liberationis & auxilij promissi, commendans suam causam Domino, à quo in regem electus erat. Ita autem argumentatur: Te solum inuoco, à te solum auxilium & defensionem peto & expecto. Ergo me exaudi & libera Domine.

Quia dixi, ne quando supergaudeant mihi, si vacillaret pes meus, ne gloriarentur contra me.

Addit & causam finalem liberationis, ne scilicet hostes, se superato & extincto, lætentur de suo interitu, & sibi insultent, &

simul quoque ipsum Deum, cui ipse confisus est, blasphemant & irrideant tanquam mendacem & impotentem, ut qui vel noluerit, vel non potuerit se defendere contra hostes. Hæ causæ duæ cogitandæ sunt & proponendæ Deo in inuocatione.

XVII. *Quoniam ego ad flagella factus sum, & dolor meus in conspectu meo semper.*

Subinde repetit querelam de magnitudine & multitudine afflictionum & ærumnarum totius vitæ, ad quas præcipuè sustinendas queruntur & Dauid & Christus, se esse natos, sicut vniuersa Ecclesia & omnes pii, magis cruce premuntur in hac vita, quàm homines Epicurei, & multitudo prophana. Primò, ut Ecclesia agnoscat magnitudinem peccati, & iræ Dei aduersus peccata, quam homines securi & Epicurei contemnunt. Deinde ut maiori gloria & lætitia post hanc vitam ornentur. Tertiò, ut Deus suum amorem erga pios ostendat, qui suos ideo punit tanquam pater propitius, retinens animum paternum erga filios, iuxta illud Mantuani:

*Sit licet in natos facies austera parentum,
Blanda tamen semper mens est, & amica voluntas.*

Ideo autem punit Deus suos, ut peccatū agnoscant, eaquē vitent & saluentur.

3. Agnitio & confessio peccatorum.

XVIII. *Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, & anxius ero propter peccatum meum.*

Addit confessionem de peccato, quæ & ipsa est causa, cur petat sibi ignosci & mitigari pœnas. Ita & supra Psalmo 32. inquit: Dixi, confitebor transgressiones meas Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Et Psalmo 51. Miserere mei Domine, &c. quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum coram me est semper. Intelligit autem & peccatum seu malum originis, quod complectitur caliginem mentis, auersionem voluntatis à Deo, & contumaciam cordis: de quo queritur & Paulus ad Romanos 7. Deinde peccata actualia, ut

vocant, id est, fructus peccati originis, cogitationes, motus cordis, dicta & facta, pugnantia cum mandatis Dei vtriusque tabulæ Decalogi, propter quæ omnia queritur, se anxium esse, id est, timere pœnas corporales, & abiectionem à Deo.

Inimici autem mei viuunt, & confirmati sunt super me, & multiplicati sunt qui oderunt me mihi.

Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi. Quoniam am sequebar bonitatem.

Repetit querelam de malis externis, id est, persecutionibus hostium, quos per Antithesin queritur viuere, confirmari & augere vires eorum contra se, quæ querela communis est totius Ecclesiæ omnibus temporibus, & addit etiam querelam de ingratitudine eorum, quibus ipse bene fecit, ut Ahitophel & alij, quibus Dauid sepe profuit. Ita & Iudæi persecuti sunt Christum, qui in eos summa beneficia, & corporalia & æterna collocauit, sicut addit causam, in qua: *Quoniam am sequebar bonitatem* hoc est, amplexus sum veram doctrinam, & veros cultus Dei, & execratus sum idolatricos.

4. Petitio, ut conseruetur & defendatur contra hostes.

Ne derelinquas me Domine Deus meus, ne discesseris à me.

Festina in adiutorium meum Domine salutis meæ.

Petit supra & Propheta & Christus, ut liberaretur ex paucioribus internis, quos uerberaretur propter peccata, Dauid sua, Christus nostra, & horrendam iram Dei, & ex doloribus corporis, qui effectus sunt paucioris mentis. Deinde, ut defendatur contra hostes. Hanc precessionem in fine Psalmi, tanquam in conclusione repetit, & præcipuè tria petit. Primò, præsentiam Dei. Deinde auxilium eius in afflictionibus. Tertiò, festinationem in se liberando, idque ideo, quod mora auxilij multos ad diffidentiam de præsentia & auxilio Dei adigit. ideo

Ideo monet Propheta Abacuc cap. secundum, ne dubitemus de auxilio Dei, etiã si non statim, cum petimus, exaudiamur & liberemur, inquit: Etiam si adhuc videatur procul (Dominus) tamen apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.

Ideo autem differt Deus interdum auxilium & liberationem, vt fides & inuocatio in nobis magis accendatur.

Deinde, vt liberatio tantò sit gratior, & illustrior, & potentia & bonitas Dei magis conspiciantur. Nam, vt inquit Euripides, *ὅταν μὲν πρὸ τοῦ θεοῦ τίλῃ, δὲ οὐκ ἀσθύνῃ.* Quando opem differt Deus, tum finis est conspectior. Ita non perdidit Pharaonem, & liberauit populum, priusquam in summi discrimen & periculum venisset potius, stans ante Mare rubrum inter montes, & insequente à tergo hoste. Exodi 14.

Discedere Deus, qui ubiq; & semper est præsens, dicitur, cum deserere nos videtur, non statim liberat & exaudit, sicut Christus Chananæam mulierẽ aliquandiu quasi repellit, & non exaudit. Matth. 15.

PSALMVS XXXIX.

TITVLVS.

Ad præcinendum pro Idithum, canticum David: in quo Idithum significat nomen Cantoris excellentis, & præcipui inter illos quos David constituit, vt in Tabernaculo caneret Domino, cui hunc Psalmum David tradidit canendum. 1. Paralip. 16.

Interpretatur Idithum, vt quidam tradunt, transilientem, vt videatur Propheta re pios, vt mente quasi transilirent à bonis terrenis & caducis ad cœlestia & æterna, sicut Propheta hic queritur de breuitate vitæ humanæ, & consolatur se expectatione vitæ æternæ, & verorũ bonorum cœlestium. Ita & Paulus iubet, vt superna quæramus, & curemus, & nō terrestria, sed cœlestia, Col. 3.

Ita & Ecclesia Christum vocat Idithum, hoc est, transilientem, in Sequentia de ascensione eius in cœlum, ita canens: Huic transiit omnes strenuè montes, colliculosq; Bethel. Saltum de cœlo dedit in virgine ventrem, inde in pelagus seculi.

Psalmus est monitorius & cōsolatorius: Nam primũ monet Ecclesiam & pios omnes, de breuitate vitæ corporalis, & eius miserijs. Deinde consolatur & monet, ne propter felicitatem impiorum, & piorum miserijs in hac vita, indignantur, aut dubitent de prouidentia Dei, sustentantes se expectatione veræ beatitudinis post hanc vitam, in qua pii perfruentur dulcissimâ consuetudine Dei æterna: Impij verò, qui in hac vita floruerunt opibus, potentia & voluptatibus, abijciuntur in æternas pœnas, cum diabolis. Atque vt hæc æterna bona ipse Propheta consequatur, petit à Deo condonationem peccatorum, & conseruationem, ac defensionem in hac vita, donec curriculum suæ gubernationis & vitæ confecerit. Addit & admonitionem de fonte & causâ mortis & breuitatis huius vitæ & omnium calamitatum, quibus genus humanum subiectum est in hac vita, scilicet peccato, hærente in omnium etiam renatorum, seu iustorum corrupta natura.

Sunt igitur duæ consolationes piorum, qui in hac vita subiecti sunt, sicut vniuersa Ecclesia, cruci & multis afflictionibus. Prima est de breuitate vitæ & calamitatum, & æterna lætitia post hanc vitam, & contrâ de æternis pœnis impiorum. Altera est de cura & defensione Dei piorum, & condonatione peccatorum, etiam si in hac vita multis ærumnis onerentur.

Sunt autem partes præcipuæ Psalmi 5.

1. Narratio Prophetæ de sua patientia in ferendis ærumnis, non indignantis & maledicentis impijs, propter eorum felicitatem, opes, potentiam, voluptates, & piorum miserijs.
2. Est consolatio à breuitate huius vitæ, calamitatum piorum, & contrâ de perpetuis pœnis impiorum post hanc vitam.
3. Est petitio Prophetæ, vt remittantur sibi peccata, & defendatur ac conseruetur à Deo.
4. Admonitio de causâ mortis & calamitatum humani generis, peccato.
5. Repetitio precationis, estque summa consolationis vtriusque.

Non est indignandum propter impiorum felicitatem & miserijs piorum.

1. Quia

1. Quia felicitas impiorum est brevis, & futura eterna infelicitas & miseria: Contrà felicitas piorum est æterna.

2. Habent pij Deum præsentem defensorum, & placatum, cōdonatis peccatis, propter Mediatorem, Contrà impij iratum, etiam si in hac vita floreant potentia, opibus & voluptatibus affluant.

Vatabalus refert Psalmum, sicut & præcedentem, ad morbum Davidis, qui sicut in superiore, questus sit de gravitate morbi, & mitigationem eius petierit: Ita in hoc cōsoletur se promissione & spe vitæ æternæ.

Primapars, Narratio Davidis de sua moderatione seu patientia, in ferenda felicitate impiorum, & infelicitate sua, piorum & Ecclesia.

I. *Dixi, custodiam vias meas, ut non peccet lingua mea: Custodiam os meum capistro, dum adhuc impius coram me est.*

Cogitans Propheta felicitatem & successus impiorum, & contrà infelicitatem & miseriam suam & piorum omnium in hac vita, non potuit non pro humana infirmitate, indignatione accendi & dubitare de providentia Dei, sed quia ex verbo Dei & experientia quotidiana novit, Deum ita constituisse, certo consilio, ut malè sit pijs & iustis, & bene impijs & iniustis in hac vita brevī & fugaci, luctante inter se spiritu & carne, vicit hanc indignationem & dubitationem, consolans se & sustentans spe æternæ lætitiæ post hanc vitam, proponens & alijs suum exemplum consolationis, inquit:

Dixi] hoc est, Ita certò statui & decrevi apud animam meam.

Custodiam vias meas] id est, ita moderabor indignationem meam, & motus animi ardentis, & actiones, & verba in tota vita, ne peccem lingua mea murmurando, ex impatientia contra Deum, quòd malis benè facit, & auget opibus, potentia & honoribus, bonos contrà onerat calamitatibus. Deinde, non maledicam iniusto, neque inuidebo illi felicitatem, sicut addit:

Custodiam os meum capistro] hoc est, quasi capistro seu freno cohercebo os meum, ne quid loquatur contra Deum, tanquàm iniustum, neque florenti impio maledicam. Metaphora sumpta est ab equis mordacibus, quorum ora capistro, seu freno coher-

ceri solent, ne mordeant. Vocat autem capistrum Metaphoricè verbum Dei, & motus spiritus sancti reprimentis indignationem piorum, & impatientiam in cruce, cogitatione voluntatis Dei, & spe liberationis ac præmiorum, in vita æterna. Lutherus vertit: *Ich wil meinen munde zāmen / daß ich nicht murre / weil es mir so vbel / vnd den bösen so wol gebet.*

Obmutui & silui, & tacui de bonis, & dolor meus renouatus est.

Tacui de bonis] Lutherus: *Ich schweige der freuden / es ist mir nicht lächerlich.*

Et dolor meus renouatus est] *Ich muß mein leid in mich fressen.*

Assueratio repetita de silentio suo, hoc est, moderatione indignationis suæ, & renouato subinde dolore, quòd, quæ recta iudicavit non dixerit, neque reprehenderit iniustitiam impiorum, sicut pij non possunt non dolere, videntes florere iniustos, Iustos contrà esse ærumnatos & afflictos, sicut addit:

Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exarscit ignis, locutus sum lingua mea.

Comparat indignationem suam, de felicitate impiorum conceptam, igni, quòd tanquàm incendio cor suum flagrat, cum videret malis esse bene, & bonis malè, sicut Saul, Absolon, in magna gloria fuerunt, & abundarunt rerum omnium copia. Ipse verò David eiectus fuit in exilium, quòd cum cogitaret David, accensus est ira, ex humana fragilitate, quam tamen subinde repressit cogitatione voluntatis Dei, & melioris fortunæ, post hanc vitam. Item, præfentia & fauoris Dei erga se, quæ cogitatione monet, ut omnes pij se consolentur & sustentent in ærumnis huius vitæ, cuius breuitatem & miseriam, eorumq; causas & remedia sibi ostendi petit, inquit:

2. Consolatio prior à breuitate vitæ, & ærumnarum, piorum, & Ecclesia.

Notum

Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum, quis sit, ut sciam quod ego esse desinam (viuere.)

serias, in quibus nunc versor, sed securam esse post mortem veram & aeternam gloriam, impiorum contra infelicitatem aeternam & poenas. Ita Moyses Psalmo 40. precatur: Doce me Domine scire numerum dierum meorum, ut ambulem corde sapienti.

Ecce, sicut mensuram palmi posuisti dies meos, & tempora mea nihilum coram te: Quam nihil nisi vanitas omnis homo securus. Sela.

v.

Querela de breuitate huius vite, quæ collatione aeternitatis vix mensuræ palmi, hoc est, longitudini quatuor digitorum æquatur: ita & prouerbio σπιθαμῆς τριῶν, id est, spithamam vitæ vocamus modum vitæ per pusillum, sumpta figura à rerum mensuris. Continet autem spithama seu palma digitos duodecim. πάλαι, qua voce hic Græcus interpres ex Hebræo vsus est, significat spacium digitorum quatuor, sicut ὀκτώ & δέσπον, sed magis etiam extenuat Prophetam breuitatem vitæ humanæ, inquiens: Tempora vitæ hominis prorsus nihil sunt, hoc est, nullius momenti coram Deo, apud quem mille anni sunt quasi dies hesternæ, quæ præterijt. Psalm. 90.

Quam nihil nisi vanitas id est, Omnes conatus hominum, potentia, honores, opes, voluptates huius vite, prorsus sunt nihil, non durant diu, sed sunt omnia momentanea, neque potest in illis mens humana acquiescere, aut se cõsolari in morte, & mentis terroribus seu iræ Dei. Ita & Ecclesiastes inquit capite 2. Dixi in corde meo, vadam & affluam delitijs & bonis, & vidi quod omnia essent vanitas.

Hominem securum vocat, qui felicitate fit negligens & superbus. Sicut & Niobe apud Ouidium 6. Metamorph. inquit:

Sum felix, quis enim neget hoc? felix quæ, manebo.

Hoc quoque, quis dubitet? tutam me copia fecit, Maior sum quam cui possit fortuna nocere.

Ex Hebræo Varabalus legit: Homo stans, hoc est, quamlibet firmus sibi videatur consistere, ut labi nullo modo possit. Tales fuerunt Alexander, Pompeius, Iulius, & multi similes florentes potentia & opibus, qui tamen subito ad extremam miseriam & infelicitatem redacti sunt, sicut contra miseri & abiecti ad summos honores & felicitatem sunt subiecti, sicut inquit Ecclesiastes de vtrisque:

Qui

Narrationi de suo silētio, id est, moderatione seu patientia in ferendis ærumnis, subiicit precationem, quæ priorem consolationem continet de breuitate vitæ, & ærumnarum, hac sententia: quia, Domine, florent in hac vita impij, opibus, potentia, honore, & affluunt delitijs, contra pij sunt ærumnosi in hac vita, rogo ut spiritu sancto tuo moueas mentem meam, ut cogitem quàm breuis & incerta sit hæc vita, quàm breues delitiæ impiorum, & ærumnæ piorum in hac vita, & contra quàm longa miseria & infelicitas impiorum, & æterna felicitas piorum post hanc vitam, atque hac cogitatione me consoletur & sustentem in ærumnis præsentis vitæ. Neque enim petit curiosè cognoscere à Deo, seu præscire fatalem vitam periodum, cuius notitia magis cruciatum quàm consolationem mentibus afferret. Ideo autem Deus noluit nos præscire diem mortis, ut ad eum nos semper præpararemus, sicut inquit D. Augustinus de vita Christiana: An hoc nescis, quando vltima hora veniet, ut semper ad eam paratus sis. Ceterum sicut pij cogitatio breuitatis vitæ seu mortis affert consolationem & letitiam, quod per mortem, finem omnium miserationum, aditus est ad æternam gloriam, quemadmodum inquit Bernardus: Preciosa mors sanctorum, planè tantum finis laborum, tantum victoriæ cõsummatio, tantum vitæ ianua, & perfectæ securitatis ingressus, ita eadem affert impij trepidationem propter poenas, quas post mortem sustinebunt æternas: sicut inquit Ecclesiasticus cap. 41. O mors quàm amara est memoria tua homini iniusto, & pacem habenti in substantijs suis, in viro quieto.

Notum fac id est, da hanc mihi gratiam, ut considerem quotidie imminentem exitum vitæ meæ, eiusque breuitatem & miserationes, atque hoc modo consoletur me, & sustentem in ærumnis, secutura post hanc vitam æterna letitia & gloria. Lutherus vertit: Herr lebe mich doch/ daß ein ende mit mir haben muß/ daß ich nit so sicher lebe/ wie die Gottlosen/ die kein ander leben hoffen.

ut sciam quod ego esse desinam .i. Hac me cogitatione sustentem, non fore perpetuas mi-

*Qui iacuit terro quandoq; in carcere victus,
Parta suis meritis regia sceptris tulit.
Sape etiam regum de sanguine natus, ad ima
Corruit, & proprias dilapidauit opes.*

VI. *Eheu, quàm sicut umbra per
transit homo, & quàm vanè so-
liciti sunt. Colligit (homo bo-
na) & ignorat quis sit ea congre-
gaturus.*

Repetitio pathetica querelæ, qua hominē primū comparat umbræ, qua nihil est vanius, sicut homo bulla vocatur, & somniū umbræ. Deinde affirmat, studium, curas, & magnos labores cumulandi ingentes opes, esse prorsus irritos, cum parta bona sæpe alieni post mortē consequantur, & turpiter dilapident & profundāt posterī, sicut queritur Senex auarus apud Comicum: Ego me me fraudauī, animūq; meū, geniūq; meū: nunc eo alij lætificantur, meo malo & damno. Quare monet, vt quisque officia vocationis suæ rectē faciat, bona bonis artibus comparet, ijsq; vtatur ipse ad necessitatem suam, & suorum, non nimium sollicitus, quātum diuitiarum & bonorum relinquat liberis, sed hoc det operam, vt eos in timore Domini educet, & artes illis honestas tradat, quibus & ipsi se sustentent, & suos: quod cum facimus, & Deus illis sicut nobis dabit necessaria vitæ, iuxta illud Matthæi 6. Quærite primū regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.

*Dicta de breuitate & miserijs vitæ
humana.*

1. Genesis 49. inquit Patriarcha Iacob ad Pharaonem, interrogantem de eius ætate: Dies peregrinationis meę sunt centum triginta annorum, sunt pauci & mali, & non peruenerunt vsque ad dies patrum meorū, quibus peregrinati sunt.

2. Psalmo 90. Dies annorum nostrorum septuaginta anni, aut ad summum octoginta anni, è quibus quod optimum est molestia & labor, transitus est enim celer & auolamus.

3. Iob 7. Militia est vita hominis super terram, & sicut dies mercenarij dies eius. Item: Homo natus de muliere, breui viuens tempore, multis repletur miserijs.

4. Ambrosius inquit: Tantis malis hæc vita repleta est, vt comparatione eius mors

remedium putetur esse, non pœna. Nam ideo breuem illam Deus dat, vt molestia eius, quę prosperitate vinci, vel tolli non poterant, temporis exiguitate finirentur.

Extant & apud Poetas & alios Doctores multa dicta similia, vt Virgil. lib. 10. Aeneidos inquit:

*Stat sua cuiq; dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.*

Et Horat. Lib. 1. Ode 4. inquit: Vita summa breuis est, spem nos verat inchoare longam. Item, Viue memor quàm sis cui breuis.

Et Homerus 1. Odyss. comparat homines, propter vitæ fragilitatem, caducis arborum folijs. Et Aeschilus vocat vitam humanam, umbram fumi. Et Sophocles in Aiace inquit: αἰὲρ ὥς ὁ ἀνθρώπου, hoc est, Nil aliud ac umbra atq; flatus est homo. Sic & prouerbiali figura, homo bulla vocatur, quod sicut bulla quæ in aquis subito enascit, & simul euanescit: ita quoq; vita humana nihil sit fragilius, nihil fugacius, nihil inanius. Lege Plinium lib. 7. de vitæ humanæ fragilis breuitate.

Dicta de vanitate & incertitudine humanae felicitatis.

1. Ecclesiastici 1. Vanitas vanitatum, & omnia vanitas: quid habet amplius homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub sole? Item cap. 2. Dixi in corde meo, vadam & effluam delitijs, & fruor bonis, & vidi quod quoque esset vanitas.

2. Innocentius: Semper humanæ lætitiæ tristitia repentina succedit: & quod incipit à gaudio, desinit in mœrorē. Idem, subito cum non suspicatur, infortunium accidit, calamitas irruit, morbus inuadit, mors intercipit, quam nullus euadit.

3. Cogitandum est & hinc dictum Hieronymi super illud Matth. 17. Quid proderit homini, si totum mundum lucretur, & animæ suæ iacturam patiat? Si haberes sapientiam Salomonis, si pulchritudinē Abolionis, si fortitudinem Samsonis, si longevitatem Enoch, si diuitias Croesi, si potestatem Octauiani, quid profunt hæc, cum tandem caro datur vermibus, & anima demonibus, cum diuite sine fine crucianda.

4. Ovidius: — nulla est sincera voluptas.
Idem:
*Omnia sunt hominum tenui pendencia filo,
Et subito casu quæ valuere ruunt.*

5. Gregorius in Epistola ad Sophronium Equitum magistrū: Vides, quæ sit conditio rerum

rerum nostrarum, atque rota quædam ne-
gociorum humanorum cursu circumaga-
tur, nunc his nunc illis, florentibus & mar-
centibus, dum neque prosperitas neque
aduersitas, vt agunt, nobis constat, sed
quàm ocyssimè in diuersum mutatur ac
transilit, vt auris & literis aquæ inscriptis fi-
dere liceat citius quàm humanæ felicitati.
Celebrantur & hi versiculi *αὐτοῦ* de vanita-
te humanæ vitæ.

*Labitur ille dies, nescitur origo sequentis,
An labor an requies: sic transit gloria mundi.*

Item:

*Quid valet hic mundus, quid gloria, quidque tri-
umphus,
Post miserum funus puluis & umbra sumus.*

*Consolatio piorum, in afflictionibus, sumpta à
collatione breuitatis earum & secu-
tura gloriæ æternæ.*

Vnica est piorum & verissima consola-
tio in afflictionibus, promissio & expecta-
tio æternæ beatitudinis, & dulcissimæ con-
suetudinis cum Deo in vita æternæ, cum
qua non sunt conferendæ ærumnæ omnes
huius vitæ, quantumuis magnæ & diutur-
næ, sicut inquit D. Paulus ad Romanos 8.
Non iudico condignas afflictiones huius
vitæ futura gloriæ, quæ reuelabitur erga
nos. Et 1. Corinth. 7. Tempus breue est,
& habitus huius mundi præterit. Et 2. Co-
rinthio. 4. Leue momentum tribulationis
huius efficit pondus gloriæ æternæ.

OBIECTIO.

Dauid petit sibi notum fieri finem vitæ
suar, & numerum dierum suorum.
Ergo rectè fecerunt, qui petierunt sibi
reuelari à Deo diem mortis suæ.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: quia Dauid non
petit præscire finem vitæ, & dies annorum
suorum, sed hoc rogat, vt assidue possit co-
gitare de morte sua, seque hac cogitatione,
secutura æternæ gloriæ, consolari in affli-
ctionibus, & vitare peccata, iuxta il-
lud Ecclesiastici 7. In omnibus operibus
memorare nouissima tua, & in æternum
non peccabis.

Et D. Augustinus inquit: Nihil sic reuo-
cat à peccato, quàm frequens mortis me-
ditatio. Quare autem Deus noluerit homi-
nes præscire finem suæ vitæ, ostendit D.
Gregorius, inquiens: Horam vltimam id-

circo Dominus noster nobis voluit esse in-
cognitam, vt semper possit esse suspecta, vt
dum illam præuidere non possumus, ad il-
lam sine intermissione properemus. Et
Haymo inquit: Ideo Deus voluit nos late-
re vltimum diem, vt dum ignoratur v-
nus, obseruentur omnes.

3. Altera consolatio, à discrimine præsidio-
rum humanorum, & auxilij
diuini.

*Et nunc, quæ est expectatio VII.
mea Domine? In te sperabo.*

Addit & alteram consolationem sumptā
à præsentia, fauore, & defensione Dei, per
collationem præsidiorum humanorum,
quibus tantum fidunt homines mundani,
eāque solum quærunt & sectantur, vt poten-
tiam, imperia, gloriam, voluptates, studia
& gratiam hominum. Et quia statuit Deū
sibi esse placatum, primum petit bonum
omnium maximum, remissionem pecca-
torum. Deinde defensionem cōtra hostes,
& liberationem extentionibus & peric-
ulis.

Et nunc, quæ est expectatio mea] quasi dicat,
homines mundani expectant & quærunt
præsidia, & bona huius vitæ caduca & in-
certa, ego autem expecto tuam solum, ô
Domine, præsidium, defensionem, & gra-
tiam, tu mihi remitte peccata mea, & li-
bera me.

Quia in te spero] id est, omnem meam fi-
duciam in te solum colloco, destitutus om-
nibus humanis præsidijs, sicut inquit:

*Ab omnibus iniquitatibus VIII.
meis erue me, in opprobrium in-
sipienti ne ponas me.*

Primum petit, vt condonentur sibi pec-
cata, quæ causa sunt mortis & omnium ca-
lamitatum, publicarum & priuatarum hu-
mani generis. Deinde, vt defendatur con-
tra hostes, ne illis fiat opprobrium, ne con-
tumelia afficiant, & blasphement doctri-
nam cœlestem, quam ipse circumfert, & pro-
fitetur, atque ita etiam nomen Dei blas-
phemetur.

*Obmutescam, & non aperi- IX.
am os meum, quoniam tu facies,*

Hoc est, non conquerar, non me ipsum
P

ulciscar aut maledictis incessam, ex impatientia & vindictæ cupiditate, persequentes me, sed perferam tacitus persecutiones & odia eorum, atq; etiam pœnas meritas, quibus tu, ô Domine, affligis me propter peccata. *Obmutescam.* Luth. *Ich wil sie lassen faren/ vnd nicht murren wider dich.*

Quoniam tu facies] id est, tu me liberabis, & meo loco vindicabis hostes. Aliter, quia tu fecisti, id est, tu me affligis propter peccata mea, vt ea agnoscam, resipiscam, & ad te confugiam. Ideo à te peto, vt mitiges pœnas, & me liberes, sicut addit.

X. *Amoue à me plagas tuas, à castigatione enim manus tue ego defeci.*

Agnoscit morbum & alias afflictiones & ærumnas esse plagas Dei, id est, pœnas, quas ipse Deus imponit suis, vt agnoscant peccata sua & iram Dei aduersus peccata, & confugiant ad Deum, & petant ab eo condonationem peccatorum, & mitigationem ærumnarum. Addit autem causam petitionis ab effectu castigationis diuinæ, quia ita sit afflictus, vt sustinere amplius non possit, nisi Deus mitiget pœnam, qui & iustus sit & misericors. Ergo sicut ferit ex iustitia, ita parcat ex misericordia.

4. De causa mortis & calamitatum omnium humani generis de peccato.

XI. *Dum castigas hominem propter iniquitatem, facis tabescere sicut tineam pulchritudinem eius. Eheu, quam vanitas est omnis homo? Sela.*

Ab hypothesi, vt vocant Rhetores, causam transfert ad thesin, docens exemplo suarum calamitatum, similiter totum humanum genus castigari à Deo, & subiectum esse morti & omnis generis calamitatibus, & ærumnis in hac vita, propter peccata, quod sicut tinea corrodit & absomit vestes, ita omnem pulchritudinem, decorem, venustatem, adeoque omnem vigorem totius corporis, & quicquid in homine est desiderabile, & preciosum, corrumpit, deformat, & tollit: id quod perpendens Propheta addit iterum Epiphonema seu exclamationem patheti-

cam de vanitate hominis, & omnium, quæ magno & inutili studio quarit & appetit in hac vita, vt opes, potentiam, voluptates, negligens interea vera & æterna bona, cognitionem Dei, remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam.

Sicut tineam] quæ cùm lignum peredit, ipsa statim moritur & contabescit. Aliter, sicut araneam seu araneum, quæ sicut inutili & vano labore, telas texit nullius vsus: Ita etiam homo magno labore & studio bona huius vitæ quarit & comparat sibi, quæ tamen nec ipsum seruare, neque posteros possunt. Ita Hieronymus varuit: Ille, qui ea agit quæ mundanæ vanitati sunt apta, telas texit araneæ, iuxta Esaiam quinquagesimo nono, hoc est, die noctuque in opera vana vacat, & non vtilia, sed dissolubilia & corruptibilia operatur. Est & aranea animal valde caducum, quod quamprimum tangitur, decedit, & quod quamprimum tangitur, proteritur. Ita & homo, quamprimum attingitur malis, & sentit iram Dei, decedit, moritur, & quasi tinea seu aranea contabescit. Victorinus in genere vermem interpretatur, inquit: Tabefacta est, sicut vermis, pulchritudo eius, id est, quemadmodum vermis mortuus & à sole torrefactus, omnis succi expertus est: ita in veris certaminibus omnis sapientia, omnis euastitia, omne denique robur hominis euanescit. Nemo enim in veris paucioribus sustinere potest iram Dei, sicut in Nabuchodonosor conspicitur: & Pindarus inquit, etiam filios Deorum in paucioribus fugere.

Lutherus vertit, *Du sùchtigest jederman/ wann du die miss. that straffest/ vnd machest/ daß seine schönheit verzeret werde/ Als Spinne weppe sind alle menschen.*

Sela] particula est asseuerationis, inter alia significata, sicut vertit Campensis, Ita res est.

Eobanus.

*Cuius tu delicta manu ceu vindice punis,
Huic subito formæ defluit omnis honor.
Huic membra assidua pereant arentia tabe,
Ceu vestes tinea comminuisse solent.*

5. Repetitio precatonis.

Exaudi orationem meam, Domine, & deprecationem meam auribus percipe, & ad lacrymas XII

lachrymas meas ne fileas. Quoniam aduena ego sum apud te, & incola, sicut omnes patres mei.

Hactenus petijt Dauid in specie, mitigationem morbi & calamitatum, & condonationem peccatorum, quæ morborum & omnium calamitatum sunt causa. Iam repetit precationem tanquam in conclusione, petens in genere vt exaudiatur & liberetur, eiusque petitionis addit causam, peregrinationem suam & exilium, in hac vita.

Oratio, *ἡσυχία*, est, qua bona petimus: deprecatio, *σένσις*, qua mala petimus à nobis auerti seu tolli.

Auribus percipe] Aures tribuuntur Deo, qui ideo, vt statuamus Deum verè nostras preces & gemitus audire, nō esse surdum, sicut quidam Epicureus homo impius in Creta finxit, Iouis statuam carentem auribus, significans Deum esse surdum, id est, non audire nostras preces.

Ne fileas] id est, ne ostende silentio tuo, id est, mora auxilij, te non audire seu curare preces nostras. Per lachrymas significat ardentem orationem, & desiderium liberationis.

Quoniam] Ratio petitionis à sua peregrinatione & exilio, in hac vita. Quo significat omnes pios esse tanquam peregrinos & hospites in hoc mundo, donec in veram, sicut inquit D. Paulus 2. ad Corinth. 5. cum domi sumus in corpore, peregrinamur à Domino, sicut omnes patres mei, vt Abraham, Isaac, Iacob, qui inquit Genesis 47. Dies peregrinationis vite meæ, centum & triginta annorum sunt, parui & mali, & non peruenerunt vsque ad dies patrū meorum. Et Paulus inquit: Non habemus hanc ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus.

XIII. *Remitte mihi, vt refrigerer, priusquam abeam, amplius non ero.*

Petit in specie mitigationem morbi, & restitutionem sanitatis ac virium corporis, & consolationem de remissis peccatis, & reconciliationem, vt læta conscientia ex hac vita demigrare possit ad Deum, vbi adhuc aliquandiu vixerit, inquit.

Remitte mihi peccata] Item, mitiga morbum, & cessame percutere seu affligere, vt aliquandiu adhuc superstes sim in hac vita,

ad propagandam gloriam Dei, cōfirmationem meæ fidei, & docendum alios, exemplo meæ inuocationis & liberationis.

Vt refrigerer] ex æstu tentationis liberatus. *Priusquam abeam*] id est, ex hac vita discedam & moriar.

Et amplius non ero] id est, peregrinus in hac vita, sed apud te in vita æterna. Aliter, non ero, scilicet abiectus in æternas pœnas, si discessero ex hac vita, non condonatis mihi peccatis.

QVÆSTIO.

Impij sunt aliquid, vt diues epulo in inferno clamans, crucior in hac flāma, Luc. 16. Quomodo ergo dicit Propheta se nihil futurum, si discesserit ex hac vita, non remissis peccatis.

RESPON. ex Augustino.

Impiorum substantia est & manet in cruciatibus post hanc vitā, sicut & diabolorū, sed quatenus sunt in summis tormentis, dicuntur non esse, quia absunt à Deo, qui verum est esse, iuxta illud: Ego sum qui sum: sicut inquit Augustinus in hunc locum: Ab eo qui verè est, qui in contrarium pergit, ad non esse pergit.

PSALMVS XL.

Vers. 18.

Psalmus David.

Titulus. 1. Ad præcinendum (in tabernaculo seu templo) Psalmus David. 2. Victori Davidis canticum. 3. Felix, vincenti David Psalmus: pro voce vincenti, Felix in margine, effundenti sanguinem.

Quæ voces omnes rectè tribuuntur Messia, & hoc quidem in Psalmo, qui est Prophetia de passione Messia, & victoria eius contra peccatum, mortem, & diabolum.

ARGVMENTVM.

Psalmus est prophetia, in quo ipse Messias sicut testatur Apostolus ad Hebræ. cap. 10. gratias agit æterno suo patri, pro liberatione ex hostium manibus, passione & morte. Deinde vaticinatur de propagatione doctrinæ Euangelij per totum mundum, & beneficiorū Messia in humanum genus, & simul proponitur exemplum totius Ecclesiæ, & singulis eius membris in Christo capite suo, & liberatione eius, vt & ipsi se voluntati Dei subijciant in afflictionibus, & petant & expectent fide auxilium, & exauditi, & liberati agant gratias Deo, & celebrent eum, vt & alij inuitentur ad agno-

scendum & celebrandum Deum, in hac vita. & omni æternitate. Sunt autem partes 6.

1. Exordium, continens gratiarum actionem pro liberatione.

2. Narratio ipsius Messiae de sua obedientia erga patrem opere humanæ redemptionis.

3. Vaticiniū de abrogatione legis Mosaicæ & sacrificiorum veteris testamenti.

4. Concio de fructu passionis Christi, iustitia, & reconciliatione cum Deo.

5. Petitio Messiae, ut seruetur & defendatur in afflictionibus, passione & morte, quas sustinuit Messias pro humano genere, *ἀνθρώπων* persolvens.

6. Imprecatio pœnarum hostiū, & precatio defensionis & salutis Ecclesiæ, & piorū.

1. Exordium continens gratiarum actionem.

I. *Expectans expectavi Dominum, & inclinatus est ad me, & exaudiuit preces meas.*

Exordium est Psalmi, quo Messias gratias agit eterno suo patri, quod se inuocantem & expectantem auxilium liberavit. Hieronymus inquit: Hic Psalmus in exordio vocem habet populi ex gentibus in hæreditatē vocati, inde ipsius mediatoris ad patrē.

Expectans expectavi, seu expectando expectavi] id est, vehementi & assiduo desiderio petij Dominum, & expectavi auxilium eius in summis meis anxietatibus, & doloribus mortis & inferni, & in sensu iræ Dei. Gemitio est Hebræis vtitata, significans vehementem affectum, desiderium, curam, & diligentiam.

Inclinatus est ad me] Metaphora sumpta est ab illis, qui ut petentes aliquid certiū audiantur, corpus seu caput ad illos inclināt. Aliter, inclinavit seu intendit aurem suam mihi. *Et exaudiuit preces meas*] aliter, clamorem, id est, ardentem inuocationem.

II. *Et eduxit me de lacu miseriæ, et de luto fecis, et statuit suprapetram pedes meos, et direxit gressus meos*

Exponit modum liberationis, describēs & amplificans metaphoricis locutionibus, magnitudinem periculorum, & afflictionum, ex quibus liberatus est, non humanis præsidij, sed diuina ope, & consolatione.

De lacu (seu puteo) miseriæ] id est, ex maximis miserijs & tērationibus, in quibus tāquam in lacu, seu cisterna profunda & obscura iacui oppressus. Felix, exaltauit (eleuauit, se-

cit me ascendere) de puteo strepitus, quem excitant aquæ resfluentes in puteum cum sonitu. Per aquam intelligit scriptura afflictionem, & crucem.

De limo fecis, de luto cœni] id est, limo cœnoso, seu tenaci, in quo quasi infixus fuit filius Dei in passione, ita ut submergendus videretur in grauissimis cruciatibus & doloribus.

Et statuit suprapetram (seu rupem) pedes meos] id est, locum altum, & munitum, in quo tutus fui ab hostium impetu, & accessu, hoc est, eripuit me ex afflictionibus & terroribus hostium, spiritualium & corporalium.

Direxit gressus meos] id est, confirmavit, ne caderem, aut aberrarem a recta via, id est, a vera doctrina, & veris cultibus Dei. Ita amplificat Messias magnitudinem dolorum suorum, quos sustinuit propter nos in tota vita, & maximè tempore passionis, ex quibus prædicat grata mente se liberatum esse a patre, per gloriosam resurrectionē, atque mandatum sibi a patre, ut beneficium liberationis suæ diuulgaret in toto mundo, ut multi ad Deum conuertantur, agnoscant se Messiam, & consequantur per fidem remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam, inquit:

Et dimisit in os meum canticum nouum, carmē Deo nostro, & videbunt multi, & timebunt & sperabunt in Domino.

Dimisit in os] id est, mandauit mihi, & dedit hanc gratiam, ut prædicarem nouū canticum, id est, nouam doctrinam Euangelij de exhibitio me Messia promisso, meisque æternis beneficijs, ut æternū, & verū Deū, meq; eius filium, & Spiritum sanctum recte agnoscat. colāt, innocent, & celebrent.

Beatus vir qui posuit Dominum spem suam, & non respexit ad superbos, & diuertentes ad mendacium.

Eobanus.

Felicem qui corde Deo confidit, & audet spes omnes Domino credere velle suas.

Quem fugit insano tumefacta superbia fastu, Et quos mendaces friuola lingua facit.

Epiphonema de vera beatitudine hominis pij confidentis Deo, exemplo Messie, & fugientis superbos, & mendaces, id est, confidentes sua potētia, opibus, alijsq; præsidij humanis,

humanis, & amplectētes falsam doctrinam & cultus idolatricos. In Græco legitur, καὶ ἐπὶ βλαφερ εἰς ματαιότητας καὶ μαρινίας, hoc est, Et non respexit, vanitates & insanias falsas, hoc est, non appetiuit bona huius vitæ, & voluptates vanas & incertas, & idola gentilia non coluit. Est enim cultus idolatricus omnium gentium furor, & insania mentiū. *Pesuit Dominum spem suam* id est, collocauit spem suam in solo Domino, non in homine, aut humanis præsidij.

Cogitanda in dictis & narrationibus, de incarnatione & passione Messie, seu filij Dei.

In dictis & narrationibus de incarnatione eius, missione & passione filij Dei, seu Messie eiusq; afflictionibus tristissimis cogitanda sunt quatuor.

1. Horrenda ira Dei patris aduersus inobedientiam & peccatum primorum parentū, & totius eorū prosperitatis, quā nulla creatura placare potuit, nisi solus filius intercedens pro lapsō homine, & offerens se sponte ad pœnas sustinendas, eius nomine.
2. Immenſa misericordia Dei patris recipientis lapsum hominem deprecatore filio, admirandæ iustitiæ & misericordiæ diuinæ temperamento.
3. Ardentissimus amor filij Dei erga humanū genus offerentis se ad pœnas sustinendas, in assumpta humana natura ex virgine.
4. Ineffabilis humilitas & integra obedientia filij subijcientis se patri in opere humanæ redemptionis, non aliter quā si ipse se sceleribus omnium hominum, inde statim ab initio mundi, polluisſet: de qua humiliatio: & obedientia inquit ipse hic in Psalmo: Ecce venio vt faciam voluntatem tuam Deus meus. Hoc totum beneficium diuinitatis humanæ redemptionis, diligenter omnibus considerandum est, & applicandum singulis, per fidem, eiusq; cogitatione concipienda consolatio in morte, & omnibus tentationibus.

2. Narratio Messie, de sua obedientia integra & spontanea erga patrem, in opere humanæ redemptionis.

VII. *Multa fecisti tu Domine, Deus meus mirabilia tua, & cogitationes tuas super nos, non est qui similis sit tibi. Annunciabo & loquar, quāuis sint innumerabilia*

Exorditur narrationem filius Dei de sua obedientia erga patrem in redimendo humano genere, ab admiratione operum Dei innumerabilium, quæ tot tantaq; sunt, vt

verbis omnia exprimi seu enarrari nō possint, inter quæ omnium maximum est opus redemptionis humani generis, à potestate diaboli, & æterna morte, per intercessionē filij, passionem & mortē, edita prima promissione, collectio & conseruatio Ecclesiæ per vocem Euangelij patefacti per ipsum filium Dei, & propagati per Apostolos, in scriptis Prophetis & Apostolicis.

Multa admirabilia id est, opera, quæ tot & tanta sunt, vt omnes enarrari non possint. Ita enim ex Hebræo, Nemo est, qui ordinare, hoc est, recensere possit, scilicet omnia opera tua, cogitationes tuas.

Super nos id est, quæ cogitas super nos. i. erga nos, hoc est, totā Ecclesiā, quam saluaturus es per obedientiam, & mortem filij. Itē, *Super nos* id est, quæ humana ratio non intelligit, aut assequitur. Non est qui similis sit tibi, scilicet, potentia, sapientia, iustitia, & bonitate.

Annunciabo id est, prædicabo omnia opera Dei, & maximē inter hæc, opus humanæ redemptionis, per meam ipsius obedientiam, & aduentum in carnem, per quæ sacrificia & hostiæ legis veteris sunt abrogatæ, nec placent iam Deo, sicut addit:

3. De abrogatione legis Mosaicæ & sacrificiorum veteris testamenti.

Sacrificium & oblationem noluisti, aures autē aperuisti mihi. Holocaustum & sacrificium expiationis non postulasti. VI.

Testimonium perspicuum est de abrogatione legis & cultuum Mosaicorum, quod per illos non remittantur peccata; neq; detur vita æterna, sed tantum per obedientiam & sacrificium mortis filij Dei, sicut Apostolus ad Hebræos cap. 10. ex hoc loco probat, docens peccata non auferri per sanguinem taurorum, & hircorum, sed tantum per voluntatem & obedientiam filij Dei erga patrem, sicut inquit: Per quam voluntatem filij Dei subijcientis se æterno patri, in opere humanæ redemptionis, iuxta æternū decretum diuinitatis sanctificati sumus per oblationem Iesu Christi semel peractam. Quod inquit, Deum patrem noluisse sacrificia, oblationes & holocausta, Primum intelligendum est de Ethnica & impia opinione Iudæorum, his externis ritibus aboleri peccata: quam opinionem Prophetæ omnes taxarunt, vt Esai. cap. 1. inquit Deus: Quod mihi multitudinem victimarum vestrarum? Holocausta arietum & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & a-

gnorum, & hircorum nolui. Deinde quod tempore exhibiti Messia, nati, passi, & crucifixi, & resuscitati à morte, Lex Mosaiica, circūcisio & ritus omnes abrogandi erant, sicut inquit Christus, Matth. ii. Lex & Prophetæ usque ad Iohannē prophetarunt. Mandata autē erant sacrificia omnia à Deo, ut essent typus sacrificij mortis Christi, & notæ discernētes Iudæos populū Dei, à quo Christus nasciturus erat, à cæteris gentibus idolatricis & ignorantibus verum & æternum Deum, & promissionem de mittendo Messia. Sunt autem species sacrificiorum 5.

1. Holocaustum, quo tota victima, iumenta, boues, & oues cremabantur, Leuitici 1. Brandopffer.

Erat & holocaustum pro peccato totius populi, cum sanguine, quod semel in anno fiebat per summū Pontificem, quod sacrificium Christi vnicum propitiatorium adumbrabat.

2. Oblatio tostorum frugum, farina & placentarum, Leuitici 2. Spise opffer: fiebat interdum voluntate libera.

3. Hostia pacifica, Leuit. 3. Sane opffer.

4. Sacrificium pro peccato ignorantia, Leuit. 4. Sāndopffer vor die vnmiffenheit.

5. Sacrificium pro peccato voluntario, Leuit. 5. Schuldopffer vor die wissende funde.

Sacrificia omnia fiebant ex mandato diuino.

Horum nullo discrimine adeoque nullo ritu aut opere externo sublata sunt peccata, sicut docet Apostolus in Epistola ad Hebræos, sed tantum sacrificio mortis filij Dei, cuius illa omnia fuerunt typi & figuræ & notæ professionis in populo Iudaico, ideo Christo exhibito omnia abrogata sūt. Vocata autē sunt alia sacrificia hilastica, id est propitiatoria, nō quod placarent reuera Deum ex opere, ut vocant, operato, sed quia significabant sacrificium Christi propitiatoriū, & qui ea offerebant recipiebantur post enormia peccata agentes pœnitentiani, ad Ecclesiam seu cœtum populū. Alia dicta sunt eucharistica, id est, Gratiarū actiōes pro acceptis beneficijs. Qualia sunt omnia opera bona in nouo testamento, Roman. 12.

Aures aperuisti, seu perfodisti mihi] vt scilicet audirem verbum tuum, & voluntati tuæ obedirem in opere humanæ redemptionis. Sic aures vellicare alicui dicuntur, qui admonent alios sui officij, vt Calphurnius imitatus Vergilium in Sileno inquit:

-Vellit mihi sapius aurem

Inuida paupertas, &c.

Ad Hebræos 10. legitur, Corpus mihi aptasti, id est, formasti in utero virginis, in quo

fiā victima, p peccatis humani generis, &c.

Quidam intelligunt corpus, id est, veritatem opponi vmbri, hoc est, victimis veteris testamenti, iuxta illud Colof. 1. Ne quis iudicet vos in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut nouilunij, aut sabbathorū, quæ sunt vmbra rerum futurarum, corpus autem Christi, hoc est, veritas est ipse Christus: hac sententia cætera omnia sacrificia sunt vmbra, quæ tibi non placent, Corpus autem aptasti, id est, constituisti ab æterno, vt ego essem corpus, hoc est, promissus redemptor, quem victimæ præfigurant.

Tunc dixi, ecce venio (veni) In volumine libri scriptū est de me. VIII

Negauit sacrificijs & cultibus externis tolli peccatum, & æternum patrem illis delictari, ideo abrogandam esse legem Moisi, exhibito se & crucifixo Messia, cuius sacrificia typi fuerunt. Quæri igitur potuit: per quid ergo, & quomodo expietur seu tollatur peccatum, & placetur ira Dei aduersus peccata. Ad hoc respondet, per suam voluntatem seu obedientiam erga patrem in sustinendis pœnis expiari peccatum, & recōciliari Deum, tolli mortem & restitui iustitiam & vitam æternā. Tunc] Quia, o pater, sacrificia noluisti. Dixi] id est, obtuli, constitui, in arcano decreto diuinitatis de humana redemptione. Ecce venio] id est, me volens offero, & sisto, ad pœnas sustinendas pro humano genere, ideo induam humanam naturam, in plenitudine temporis.

In volumine libri] id est, in sacris biblijs, in libris Moisi & scriptis Prophetis, scriptū est de me, vt Genes. 3. Semen mulieris conteret caput serpentis. & 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes. & Ezech. 33. Ponet animā suam hostiam pro peccato. & ipse Christus inquit, Iohan. 5. Scrutamini scripturas, quoniam ipse testimoniū de me ferunt. Et D. Petrus Actor. 10. inquit, Omnes Prophetæ testimonium de Christo ferunt, quod eius nomine accepturus sit remissionem peccatorū, quisquis crediderit in eum. In volumine libri dixit, pro in volumine seu libro complicati, quod Hebræi scribere solebāt in membranis, quæ postea cōplicabāt in rotūdū, & quasi cōuoluebāt.

Vt facerem voluntatem tuā, Deus meus volui, & lex tua in medio cordis mei est. IX

Commendat suam promptissimam voluntatem & spontaneam obedientiam erga æternum patrem, in exequendo opere humanæ

mana redemptionis, motus ardentissimo amore, quo statim post lapsum primorum parentum, factus est deprecator inter hominem & offensum patrem, & se ad pœnas volens obtulit. *Volui*] id est, summa cum animi voluntate, & desiderio moriar pro humano genere, sicut inquit Luc. 22. Desiderio desideravi hoc pasca comedere vobiscum antequam patiar. Iohan. 17. Me ipsum sanctifico pro eis, ut & ipsi sint sanctificati in veritate, id est, segrego me, & offero ad pœnas pro peccatis mundi. & ad Hebræ. 10. Per quam voluntatem sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi, semel peractam: Ita Esai. 53. dicitur: Oblatus est, quia voluit.

Et lex tua in medio cordis mei] Exponit promptam & spontaneam suam voluntatem & integram obedientiam erga æternum patrem, & in implenda lege, & sustinendis pœnis pro nobis. *Lex tua*] id est, voluntas tua & æternum decretum de redimendo humano genere: voluntas seu immota norma iustitię proposita in præceptis decalogi, quam solus filius Dei integram implevit, sicut inquit Matth. 7. Non veni soluere legem, sed implere. Quæ integra obediëntia filij Dei erga patrem nostra est iustitia per fidem, sicut inquit D. Paulus, 2. Corint. 5. Eum qui non novit peccatum, fecit pro nobis peccatum, id est, hostiam pro peccato, ut nos efficeremur iustitia Dei per illum.

In medio cordis] Aliter, viscerum seu intestinorum, hoc est, in ipso corde, quod cor mediū est inter viscera superiora & inferiora, iecur lienē, & renem, diaphragmate interposito.

QVÆSTIO.

Quare oportuit mediatorē & redēptorē humani generis esse & Deum & hominem?

RESPONSIO.

Hominem oportuit esse, quia homo peccauerat, ideo & hominem ferre pœnas peccati necesse fuit. Deum autē esse oportuit.

1. Ut λύτρον, seu precium redemptionis esset, infinitæ dignitatis & æquivalens offensionī, quæ facta erat contra Deū infinitum.

2. Ut redemptor tolerare posset horrendā iram Dei, intolerabilem puro homini.

3. Ut mediator intueri posset mētem æterni patris, eamque reuelare Ecclesiæ.

4. Ut æterno patri in pœnis tribueret laudem iustitiæ, quod purus homo facere non potuit, in summis doloribus.

5. Quia nulla creatura per se seu sola vincere potest diabolū, delere peccatum, & tollere mortem, & restituere iustitiam & vitam æternam.

Has causas omnes pij sēpē cogitent, & filio Dei pro vnione suæ diuinæ naturæ cum

nostra massa & toto beneficio redemptionis nostræ, gratias agant, eumque celebrant.

A L I A.

Quot modis Christus implevit legem, sicut hic inquit, legem patris esse in medio cordis sui?

RESPONSIO.

Tribus, primò, quia pœnas legis in se deriuauit & sustinuit pro nobis, & integrè impleuit obediendo, quæ obediëntia nostra est iustitia, nobis imputata per fidem.

2. Quia legem docendo, quid postulet, videlicet integram obedientiam, explicauit, Matth. 5. 6. & 7.

3. Quia restituit nobis Spiritum sanctum, cuius præsentia & auxilio inchoemus & ipsi obedientiam legis, & restituatur in nobis iustitia, & vita æterna.

4. *Fructus obedientiæ, & passionis Messia, eiusque in toto orbe terrarum diuulgatio.*

Euangelizauit iustitiam in Ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo, Domine tu scisti.

Dixit de sua voluntate & obedientia erga patrem in opere humanæ redēptionis: iam concionatur de fructibus eius obediëntiæ, & eorum diuulgatione in toto orbe terrarum, inter gentes, quia absque prædicatione beneficia Messia nihil profuissent, incognita scilicet: Ideo vbique ferè concionibus de morte & resurrectione Messiaē ad dicitur, de prædicatione Euangelij in toto orbe terrarum, ut Psalmo 22. inquit ipse Messias: Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. Et Luc. 24. Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius poenitentiam, & remissionem peccatorum inter omnes gentes, initio facto Hierosolymis. *Euangelizauit*] quod verbum latum seu bonum nuncium significat, quale est hoc Marci ultimo: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.

In Ecclesia magna] id est, in toto orbe terrarum, inter omnes gentes, ex quibus omnibus collecta Ecclesia magna vocatur, collatione Ecclesiæ collectæ tantum ex Iudæis in Palæstina. Alioqui Ecclesia cœtus est paruus & ærumnosus, collatus ingenti hominum multitudini, quæ est & manet Epicurea & incredula, iuxta illud Matthæi octauo: Multi sunt vocati, pauci

verò electi. Commendat autē vocatio gentium idolatrarum & pollutarum omnibus sceleribus, misericordiam Dei, & testatur promissionem gratiæ esse vniuersalem & gratuitam. *Non prohibebo labia mea*] id est, non desinam, vel minis hostium territus vel pollicitationibus præmiorum, quò minus euangelizem iustitiam, & doceam veritatem. *Tu scus Domine*] Appellat Deum testē, vt doceat se nō simulatē, sed verē ita sentire, & euangelizaturum, sicut verbis proficitur.

XI. *Iustitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam, et salutem tuam dixi. Ne absconde misericordiam tuam & veritatem tuam, in Ecclesia magna.*

Enumeratio fructuum obedientiæ Messia, quos ipse & suis concionibus, & per Apostolos, primū Iudæis, deinde gentibus prædicauit. Sunt autē præcipuè 4. fructus. 1. Misericordia Dei, quæ est gratuita eius commiseratio, quā motus primum hominem lapsus ex astutia diaboli in gratiam recepit, deprecante filio & sese offerente ad pœnas in arcano consilio diuinitatis. Deinde peccata & lapsus multiplices tolerat & remittit, mitigat pœnas, alit, & fouet creaturas omnes, & tandem credentes donabit æterna vita, liberatos ex omnibus ærūnis. Ita doctores scholastici faciunt duplicem misericordiam Dei, liberantem Ecclesiam, & singulos pios, prorsus ab omnibus malis, & relaxantem, id est, mitigantem pœnas, cū non totam iram suam effundit in nos.

2. Veritas, quā primū promissionem de mittendo Messia impleuit, mittens ipsum in plenitudine temporis, natum ex muliere, Galat. 4. Deinde præstat & alias promissiones præmiorum corporalium & spiritualium, & comminationes pœnarum. Est & veritas vera Dei cognitio & inuocatio, ceterique motus Spiritus sancti. De his duobus fructibus, misericordia & veritate dicitur Iohan. 1. Lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Christū facta sunt. 3. Iustitia, quæ primū est in ipso Deo regula immutabilis, & sapientia, quā Deus iustos accusat, damnat & punit omnes non credentes in filium, quæ legis iustitia dicitur. Deinde iustitia Dei dicitur, quā iustificat impiū, quæ est ex fide Iesu, gratis remittens peccata, & imputans ei iustitiam filij per fidem. De qua iustitia disputat Paulus in Epistola ad Romanos, & ad Galat. non de iustitia, vt somniat Osiander, inhærentē

Deo, & transfusa in nos formata, sed de iustitia imputatiua.

4. Salus, id est, vita æterna seu consummata liberatio & dulcissima consuetudo cum Deo, post hanc vitam, quæ & ipsa salus Dei dicitur, quòd eam Deus confert nobis gratis per fidem propter filium. Vnde Paulus vitam æternam donū Dei vocat, ad Rom. 6.

Hæc omnia beneficia seu fructus suæ obedientiæ inquit Messias, se non abscondisse in corde suo, sed patefecisse eos, & obtulisse per prædicationem suam & Apostolorum Ecclesiæ magnæ, id est, collectæ ex Iudæis & gentibus in toto mundo, quod conciones ipsius apud Euangelistas, & scripta Apostolorum testantur.

5. Repetitio precatōis, vt defendatur ac conseruetur in cruciatibus & horrendis paoribus.

Tu autem Domine, ne longè facias miserationes tuas à me. Misericordia & veritas tua semper custodiant me.

Commendauit suprā obedientiam suam erga æternum patrem spontaneam in opere humana redemptionis, & diligentia in docendo & propagando Euangelio, per se & Apostolos suos in toto orbe terrarum: Iam iterum precatur æternum patrem, vt se confirmet & seruet in magno & ineffabili agone & cruciatibus horrendis, quos tantos propter peccata nostra in horto prostratus iacens coram patre, sustinuit, vt sanguinem copiosum sudaret, & vt in cruce exclamaret ad patrem: Deus meus, quare me dereliquisti? quos pauores & cruciatibus hic recitat & variè amplificat.

Ne longè facias] Propositio, vt se seruet, id quæ citò, antequam in agone & doloribus succumbat, & pereat. *Misericordia tua*] prima ratio petitionis, quia es misericors, vnde promissisti auxilium, & verax, quia præstas quæ promissisti.

Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus. Comprenderunt me iniquitates meæ (ita) vt nō potuerim videre. Multiplicata sunt super capillos capitis mei, & cor meum dereliquit me.

Querela

Querela continens rationem petitionis à multitudine & grauitate dolorum, quòd tot & tantæ sint, vt numerari nullo modo possint.

Quorum non est numerus] Amplificatio à multitudine.

Vt non potuerim videre] Amplificatio ab effectu, caligine oculorum & debilitate cordis, adeoq; omnium virium corporis, quæ summis & diuturnis doloribus debilitantur, & exhauriuntur.

Lutherus vertit, *Dass ich nit sehen kan/ dass mir das gesicht vergeht vor grossem wee.*

Multiplicata sunt super capillos capitis] id est, plures sunt, quàm capilli capitis mei. *Cor dereliquit me*] id est, virtus vel robur cordis.

Iniquitates meæ] Nostras iniquitates, vt sæpè aliàs, Christus suas vocat, quòd eas poenas ex ingenti amore erga nos, in se deriuauit, & sustinuit, iacens coram æternò patre prostratus & abiectus, perinde ac si ipse nostris & totius mundi sceleribus terrimis se polluisset. Ita & in sequenti Psalmi inquit: Sana animam meam, quia peccauit tibi. De hac abiectiōe seu humiliatiōe, inquit D. Paulus ad Philip. 2. Obediens factus est patri vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Complaceat tibi Domine, vt eruas me, Domine ad adiuvandum me festina.

Repetit iterum petitionem, vt quam prius eripitur, antequam prorsus succumbat sub multitudine & grauitate malorum. Monet igitur hæc tota precatio ardentissimè, vt non simulatè, vt hæretici quidam senserunt, passum & mortuum fuisse, sicut & veram & integram naturam humanam cum omnibus proprietatibus & affectibus ordinatis sine peccato assumpsit, vt in ea victima fieret pro nobis.

Complaceat tibi Domine], quæ vox complacitur fauorem gratuitum, non debitum nostris meritis. Ita precatur sub nostra persona filius Dei, vt per fauorem & dilectionem patris erga se eruat se liberetur ex malis. Vtrius & Deus pater hoc eodè verbo, Matthei 3. clamans de cælo: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est. Carthusianus interpret in hunc locum Psalmi inquit: Non ex meritis, sed ex solo beneplacito suo, sola gratia, sola bonitate sua iustificat Deus hominem, miseretur nostri pius Dominus, quia ei sic placet, non quia nos meruimus.

6. Imprecatio poenarum & interitus hostium.

Confundantur & pudefiant simul, qui querunt animam meam vt auferant eam. Auertantur retrorsum, & ignominia afficiantur qui volunt mihi mala.

Ferant confestim confusionem suam, qui dicunt, Euge, Euge.

Id est, latantur de meis malis. Addit post precationem auxilij, imprecationem confusionis hostium, ne quod vel vi manifesta vel clam consilijs insidiosis conantur, ad effectum perducant, contra Ecclesiam & pios, quæ imprecatio Christi sicut efficax fuit contra suos hostes, Pontifices, Annam, Caipham, Pilatum, Herodem, Iudam, &c. Ita quoque efficax est piorum omnium, omnibus temporibus, contra hostes, & persecutores. Ostendit autem tribus his verbis triplices esse hostes Ecclesiæ.

1. Tyrannos, qui querunt animas piorum, id est, qui vi manifesta persequuntur Ecclesiam, vt Caligula, Nero, Diocletianus, Decius, Iulianus, & similes.
2. Hypocritas, qui volunt mala Ecclesiæ, id est, sub pretextu pietatis & religionis occultis consilijs & machinationibus Ecclesiam & pios delere conantur, vt Herodes, Matt. 2.
3. Irrisores veræ religionis, & *ἐμυχαῖσιν* id est, qui latantur, vt diaboli, aliorum supplicijs, miserijs, dicentes: Euge Euge, hoc est, meritò talia patiuntur homines hæretici & seditiosi, pestes & alastores humani generis. Confundi & pudefieri dicuntur hostes, cum id, quod maximè volūt, non consequuntur, & suis consilijs sibi ipsis interitum parant, sicut Iudæi confusi sunt & pudefacti, cum præter ipsorum opinionem Christus tertio die à morte resurgeret, & diuulgata est doctrina Euangelij per vniuersum mundum, & deleta est tota gens Iudaica destructis miserabiliter Hierosolymis, quod ipsis Christus comminatus est, cum pertinaciter aduersarentur doctrinæ Euangelij, & persequerentur Apostolos.

Exultent & latentur super te omnes querentes te, & dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.

Imprecationi de confusione & interitu hostium addit per antithesin votum de exultatione & latitia quarentium Dominum, &

num, & diligentium salutare eius, id est, agnoscendum verum & æternum Deum, & inuocantium eum agnitione & fiducia mediatoris, & redemptoris, & magnificantium eum, id est, celebrantium propter beneficium redemptionis, & alia.

Exultent & latentur] effectus cognitionis Dei, eiusque erga nos amoris, & beneficiorum Messiae, lætitia & exultatio spiritualis.

Quærentes te] id est, amplectentes doctrinam tuam & cultus mandatos à te.

Magnificetur Dominus] id est, agnoscatur & celebretur misericordia, veritas & iustitia Dei in toto orbe terrarum, in hac vita & omni æternitate. *Qui diligunt salutare tuum*] id est, qui agnoscunt & confitentur promissum & iam exhibitum mediatorem & saluatorem, seq; consolantur eius beneficijs in morte & alijs ærumnis, exemplo Simconis, Lucæ 2. qui canit: Nunc dimittis seruum tuum Domine in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum.

XVIII

Ego autem afflictus sum & pauper, dominus sollicitus est pro me. Adiutor meus et protector meus es tu, Deus meus, non tardaueris.

Adhortatus est ad lætitiã alios pios, quærentes & celebrantes Dominum, eosque felices prædicaui. Iam per antithesin primū queritur de suis afflictionibus, quas sustinuit in passione & cruce pro humano genere, & rursus se consolatur præsentia & auxilio Dei: sicut omnes pii nunc tentationes, nunc consolationes sentiunt: & postremo, quia subinde afflictiones augentur & renouantur, auxilium & defensionem petit sine dilatione, antequam pereat, inquiens: Deus meus ne tardaueris. Quod exemplum filij Dei imitentur & alij pii, inuocantes Deum vera fide, & expectantes auxilium, seq; consolentur in omnibus tentationibus, maxime verò in morte, cogitatione beneficiorum & mortis filij Dei, qui in hoc Psalmo præcipue loquitur, recitantes hanc D. Augustin. consolationem libro Meditationum, cap. 14. Desperare utique potuissem propter nimia peccata mea, & infinitas negligetias meas, nisi Verbum tuum Deus caro fieret, & habitaret in nobis: sed desperare iam non audeo, quia cum inimici essemus, reconciliati sumus per mortem filij tui, quantum magis reconciliati salui facti sumus per eum. Omnis namque spes & totius fiducie certitudo mihi est in precioso sanguine eius, qui effusus est propter nos & propter nostram salu-

tem, in ipso respiro, & in ipso confisus ad te peruenire desidero, non habens meam iustitiam, sed eam quæ est ex filio tuo, Domino nostro Iesu Christo. Vnde gratias agimus tibi clementissime & benignissime auctor hominum Deus, qui per Iesum Christum filium tuum Dominum nostrum, cum non essemus, potenter fecisti nos, & cum perditum fuisset culpa nostra, mirabiliter liberaisti & recuperasti nos.

PSALMV S XLII.

Titulus Psalmi.

AD PRÆCINENDVM,

Psalmus David.

Aliter, Victori vincenti, effundenti sanguinem, canticum David.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic, ut præcedens, petitori, nam petit in eo & David & sub eius Typo Christo & tota Ecclesia, ut defendantur contra hostes. David quidem contra Saul, Ahitophel, & Absolonem filium seditionis, Christus contra pontifices & alios, Ecclesia contra suos hostes omnium temporum, quorum alij manifesti hostes sunt, ut Ahitophel Davidis, & Iudas Christi, de quorum omnium odijs, conspiratione contra se, & perfidia, conqueritur hic & David & Christus. Sunt autem partes præcipuæ tres.

1. Generalis consolatio & promissio præmiorum, & beneficentia erga egenos, & pauperes, qualis fuit David eiectus in exilium, & Christus spretus, & contemptus in hac vita, sicut & tota eius Ecclesia, & pii omnes.
2. Tristis querela de persecutione, odijs, conspirationibus, & perfidia hostium.
3. Precatio, ut ab hostibus eripiat & restitatur in regnum David, & Christus per resurrectionem, in gloriam suam æternam, quod & ipsa Ecclesia petit.

1. Pars, promissio præmiorum pro beneficentia erga egenos, id est, pios omnes & totam Ecclesiam desertam & ærumnosam in hac vita.

Beatus qui intelligit super pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.

Dulcissima est promissio præmiorum & defensionis omnium, qui Ecclesiam in hac vita ærumnosam & desertam, eiusque membra

membrā adiuvant, nutriunt & defendunt contra Tyrānos, nam hos Deus vicissim defensus est, & opem laturus illis in æmunitudinibus & alijs ærumnis & periculis omnibus, sicut Matthæi 16. inquit Christus, Si quis vel potum aquæ dederit minimo ex discipulis meis propter doctrinam, non perdet mercedem suam. Ita Deus benefecit obstetricibus, quæ in Aegypto infantes Hebræorum conseruauerunt: & Abdiæ, qui Prophetas abdidit in speluncas, ne raperentur ab impia Iesabel, 3. Regum 18. & Constantino, qui Ecclesiam defendit, contra Maxentium & Licinium. Ita & hic Christus promittit illis æterna & corporalia præmia, qui se egenum, & alios iuuerunt & consolati sunt.

Beatus] propositio est consolationis, qui benefacit egenis, id est, pijs desertis & ærinosos in hac vita, donabitur præmijs corporalibus & æternis in hac vita & futura. *Quia in die mala liberabit eum Dominus*] id est, in omnibus afflictionibus & ærumnis opem illi feret. *Qui intelligit*] id est, qui hoc cogitat & studet sedulo, vt adiuuet pauperes egenos & innocentes. Vatabalus ex Hebræo, qui prospicit pauperi: Felix, qui prouidet: Campensis, qui rationem pauperis habet.

est, mutationem personæ, vsitatam in Psalmis.

Doctrina & consolatio.

Monet hæc pars Psalmi, vt reges, principes, magistratus, opulenti, adeoq; omnes homines, pro suo quisque loco & facultate, benefaciant egenis, id est, iuuent & defendant Ecclesiam & pios ærumnosos, & præmia expectent à Deo, iuxta promissionem huius Psalmi.

2. Monet ne sæuitiam tyrannorum & pontificum adiuuent, nec augeant afflictorum ærumnas, nec deferant afflictos, sicut vsitatum est, iuxta versiculos:

*Donec eris felix, multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris.*

Item.

*Tempore felici multi inueniuntur amici,
Cum fortuna perit, nullus amicus erit.*

*Ego dixi, domine miserere mei, IIII.
sana animam meam: quia peccauit tibi.*

Dixit de beatitudine seu præmijs eorum, qui egenos & afflictos adiuant & defendunt: Iam ostendit, se quoq; vnum esse ex egenis, & precatur æternum Deum, vt sui misereatur, id est, se liberet & sanet, & addit causam ærumnarum & miseriæ. Quantum ad Dauidem attinet, adulterium eius & eadem Vriæ, & alia. Quantum ad Christum, nostra peccata, quorum pœnam in se deriuauit & sustinuit in passione, adeoq; totius vitæ ærumnis. Causa cur Ecclesia & singuli pij subiecti sint ærumnis, est peccatum originis, & multa actualia, & lapsus cõmunes, quos vt agnoscat Ecclesia & singuli, veniam petât & vitâ emendent, Deus totū humanū genus, & præcipuè Ecclesiam, morti & afflictionibus subiecit, sicut alibi dicitur: Propter peccatum corripis filios hominum.

2. Querela de persecutione, insidijs, & perfidia hostium.

*Inimici mei dixerunt mala v.
mihi, quando morietur? & peribit nomen eius?*

Petijt à Domino & Dauid & Christus, de fensionē & liberationem ab hostibus: nūc recitat sua vterque pericula, persecutiones hostium & perfidiam amicorū infidelium, vt magnitudine periculorum & ærumnarum ad liberationem & auxilium præstandum moueatur. Facit autem, vt & suprà, hostes triplices.

1. Mani-

II. *Dominus custodiet eum, &
uiuificabit eum & beatum faciet
in terra, & non tradet eum in
animam (voluntatem) inimico-
rum eius.*

III. *Dominus opem feret illi (re-
creabit eum) super lectum dolo-
ris eius uniuersum stratum eius
conuertisti in infirmitate eius.*

Addit rationes beatitudinis, recensens præmia eorum qui benefaciunt Ecclesiæ ærumnosæ, eiusque membris. Sunt autem quinque.

1. Custodia in omnibus malis & periculis.
2. Viuificatio & consolatio in morte.
3. Beatitudo in hac terra, id est, felicitas & collatio opum & dignitatis.
4. Defensio contra hostes.
5. Confirmatio seu recreatio in morbis, eorumque mitigatio, & restitutio pristinae sanitatis.

Non tradet] ex Hebræo, trades, sicut, Stratum eius conuertisti, pro conuertit, vel conuerteret, scilicet Dominus, per Heterosin, id

1. Manifestos, vt Saulum, Pontifices.
2. Occultos seu Hypocritas, vt Achitophel, Iudam.
3. Derisores, vt Epicureos contemptores religionis, Herodem & similes.

Dixerunt mala] id est, optarunt mihi interitum, non solum corporis, sed etiam nominis, sicut addit Mimesin hostium: quando morietur & peribit nomen eius? sicut pontifices Christo optarunt & sperarunt etiam, non solum ipsius corporis, sed nominis etiam extinctionem post crucifixionem, sicut & hostes Dauidis nunquam sperarunt eiectum in exilium, restituendum in regnum, verum utrosque fefellit spes. Nam & Dauid cum summa gloria in regnum restitutus est, & Christus post mortem predicatus est, agnitus, & celebratus in toto orbe terrarum promissus Messias, & redemptor humani generis.

VI. *Et cum veniunt, vt spectent, vana loquuntur in corde suo. Congregauit iniquitatem sibi, egrediuntur foras & traducunt.*

Querela de Hypocritis & falsis amicis, qui & Dauidi simulat omnia felicia precati sunt, & Iudaei Christo, cum tamen utrumque extinctum cuperent. De talibus Hypocritis & falsis amicis inquit Phauorinus apud Gellium:

Pessimi sunt inimici fronte hilare, & corde tristi, sicut Iudas Christum osculo pacis prodidit.

Cum veniunt] officij causa. *Vt spectent*] id est, consolentur me in malis. *Vana loquuntur*] id est, optant mihi omnia mala, & in sinu gaudent de meis aduersis, dicentes.

Congregauit iniquitatem sibi] id est, autor ipse est sibi malorum & interitus peccatis suis. Sicut & amici Iob insultant, quasi suis peccatis in tantas ærumnas inciderit.

Egrediuntur] id est, cum discedunt à me, omnia mala mihi dicunt & imprecantur, sicut addit.

VII. *Simul aduersum me susurrabant omnes inimici mei, aduersum me cogitabant mala mihi.*

VIII. *Verbum iniquum constituerunt aduersum me, dum iacebit*

non adiciet, vt resurgat.

Querela de occultis consilijs Saul, Ahitophel, Absolon, contra Dauid, & Pontificum, seniorum populi, scribarum & Pharisæorum, contra Christum, & similibus contra veros doctores Ecclesiæ omnium temporum, & Arianorum contra Athanasium & Alexandrum. Talis est consultatio hostium Christi, Matthæi 22. de numismate dando Cæsari, nec ne, & multa alia.

Verbum iniquum] id est, consilium. *Dum iacebit non adiciet vt resurgat*] Verba sunt hostium Dauidis, & Christi, quibus imprecantur & sperant quoque perpetuum utriusque interitum, ita vt iam semel deieci & expulsi è regno & Ecclesia, nunquam sint resurrecturi, id est, restituendi in regnum, quemadmodum cogitabant Iudaei de Christo crucifixo & mortuo.

Etiam homo pacis mee, in quo speravi: qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.

Amplificatio querelæ à circumstantia personæ seu infidelitate eius, quem habuit amicissimum & intimum amicum, in quem multa beneficia contulit. Quantum ad Dauidem attinet, intelligitur Ahitophel, qui ipsi & charissimus & intimus fuit. Postea autem defecit ad Absolonem filium seditionis. Quantum ad Christum, Iudas discipulus, à quo proditus est Iudeis in hortu. De quo Evangelista hunc versum citat, lothann. 13. ubi inquit Christus: Ego scio quos elegerim, sed vt impleatur scriptura, qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcaneum suum. Vnde rectè totus Psalmus præcipue de Christo intelligitur.

Homo pacis mee] id est, cum quo pacifice conuersatus sum, quem amicissimum habui, sicut Christus Iudæ maresapum commendauit tanquam intimo & omnium fidelissimo discipulo. *Magnificauit supplantationem*] id est, sua prodicione me oppressit, & quasi conculcando interemit.

De perfidia Ahitophel, Iudæ, & similibus.

Dolorem afferunt omnibus acerbum quidem persecutiones immerita, in causa iusta & bona, qualis Dauidis fuit & Christi: sed maior est dolor, cum illi, quibus nos benefecimus, quique nostris euecti sunt officijs, & coniunctissimi fuerunt domestica familia.

*Precatio seu eius repetitio, ut defendatur
& liberetur.*

Antea in genere precatus est vterque, & Christus & Dauid, vt seruentur, agnoscentes peccata: Dauid quidem sua, Christus verò nostra, quorum pœnas in se deriuauit, & pro nobis in assumpta natura humana eas sustinuit. Iam petit præcipuè Christus vt ex morte resuscitetur, eiusq; nomen per prædicationem Euangelij in vniuerso mundo innotescat & diuulgetur, vt hoc modo vlciscatur hostes, & credentes in se beneficiorum suorum fiant participes, vt reconciliationis cum Deo, iustitiæ & vitæ æternæ.

Et retribuam eis] hoc est, vindicabo hostes
meos, qui me prorsus oppressum, & nomē
meum extinctum ad omnem æternitatem
sperabant. Sicut supra dicunt: Iacebit, & nō
adijciat ut resurgat.

Concionatur de effectu liberationis sue,
videlicet experientia & cognitione miseri-
cordiæ Dei, & sollicitudine ipsius erga affli-
ctos, quos cum liberat inuocantes, propo-
nitur exemplum & alijs fidei & inuocatio-
nis, qua & cæteros exaudiat & liberet. Est

Concludit Psalmum gratiarum actione,
qua & Daud & Christus agnoscentes benefi-
cium diuinæ liberationis, se perpetuo ce-
lebraturos confitentur misericordiam, ius-
titiam & veritatem Dei, & in hac vita & o-
mni æternitate. Vox repetita, Amen, amē,
idem est quod fiat fiat, vel ita sit, vel certò fu-
turum est, vt Deus à tota Ecclesia celebre-
tur, pro beneficio liberationis humanæ, & a-
lijs, & in presenti vita & futura. Hic æternus,
verus & vnus Deus, qui patefecit se Israël,
.i. Ecclesiæ, æternus pater, eiusq; filius co-
æternus, ac spiritus sanctus vtriusq; vnus in
essentia, & trinus in personis, sit benedictus
in omnia secula seculorum. Amen.

PSALMVS XLII.

Vers. 12.

TITVLVS.

Ad pracinendum, Eruditium filiorum Chore.

Hoc est, Psalmus datus ad cantandum in tabernaculo, à Dauide, filijs Chore, qui tres fuerunt in primis eruditi, & dono prophetiæ insignes, & musicæ periti, in tabernaculo. Alij putant scriptum esse Psalmum à filijs Chore, de Dauide. *Eruditium*] hoc est, erudiens, seu eruditione plenus.

ARGVMENTVM.

Psalmus est petitorius in quo David eiectus à filio Absolon in exilium, sentiens iram Dei & trepidationem animi, propter peccata sua, petit à Domino vt reducat ad tabernaculū, in quo vnā cum Ecclesia discat, vt antea, veram doctrinā, cōcipiat consolationem ex verbo Dei, laudet Deum, eiq; gratias agat pro restitutione in patriam, & alijs beneficijs, & queritur de suis paucioribus, quos augēt ex virulētia & blasphemia insultationes Absolonis, & aliorum inimicorū, clamātium Dauidem desertum esse à Deo, & abiectum in exilium propter peccata: sed David sustentat se cogitatione & fide promissionum Dei, spe auxilij, subinde animā suam, hoc est, se ipsum excitans ad fidem & consolationem, quam & ipse sensit, & experiuntur omnes, qui eius exemplo confugiunt ad Deum, & inuocant eum, vera fide, & auxilium expectant. Sunt autē partes Psalmi principales quatuor.

1. Propositio precatōnis, vt reducat ad exilium, ad tabernaculum.
2. Enumeratio dolorum & desiderij sui, redeundi ad tabernaculum, seu templum.
3. Consolatio in paucioribus à promissa liberatione & spe auxilij.
4. Sarcasmi virulenti & voces blasphemæ Absolonis filij, & aliorum, qualis hæc fuit, Vbi est Deus tuus? Quasi dicat, Deus te abiicit, Deus te nō curat: quæ grauissima tentatio fuit Davidis, & omnium piorū in paucioribus peccati, & sensu iræ Dei, longē superans omnes cruciatus & dolores corporis, quæ tolerabiles sunt, cū sentitur Deus propitius & placatus, sicut exempla Martyrum testantur, Stephani, Laurentij, Cecilie, &c.

1. Propositio precatōnis.

I. *Quemadmodū desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.*

II. *Sitiuit anima mea ad Deum,*

*Deum viuum, quando veniam
& videbo faciem Dei?*

Propositio est precatōnis figurata similitudine cerui, qui sicut defatigatus longocursu, in venatione insequente canum ceterua, & ardore sitis exastuans, querit & auisimè expetit fontem, seu viuos latices, quibus sitim extinguat, & se recreet defatigatum: ita inquit David, se in exilio, in quo fuit trans Iordanem, quasi in summo aestu & ardore pauciorum, sensu iræ Dei, quærere Deum tanquā fontem viuum, eiusq; consolationem & lætitiā, atque reditum ab auxilio ad tabernaculum. Ita conscientia sentiens iram Dei, & ardore animi, propter peccata, tanquā adhelans ceruus expetit, & quærīt doctrinā Euangelij & sacramentorum vsum, quibus se in tentationibus reficiat & consoletur. Nam extra Ecclesiam nō est salus, neq; extra promissionem Euangelij gratuitam & vniuersalem, est vera consolatio in tentatione peccatorum & sensu iræ Dei, quem cū placatum nobis statuimus, tum demum mens concipit veram consolationem & lætitiā.

Desiderat] aliter, clamat, vociferatur, gloriatur. Lutherus: *Wie der Storch schreiet nach frischem wasser / So schreiet meine seele / Gott zu dir.*

Ad fontes aquarum] hoc est, viuos seu scaturientes latices dulces & salubres, quibus comparatur doctrina Euangelij, afferens veram & efficacem consolationem, & sanans vulnera cordis, quod non faciunt aquæ pluuiæ collectæ in cisternis lutulentæ, insipidæ & noxiæ, quibus comparantur doctrinæ & traditiones hominum, quæ non verè consolationem mentes in tērationibus peccati, mortis & iræ Dei. *Anima mea*] id est, mens mea, vel ego ipse. *Ad te Deus*] .i. ad templum seu tabernaculū tuum, ad tuam gratiam, doctrinam & cultū, quibus vera cōcipitur consolatio & lætitiā. *Sitiuit*] Perstat in Metaphorā sumpta à ceruo defatigato & aestuātē siti, ex longo cursu. *Deum viuum*] Expositio, quem Deum sitiāt, viuum scilicet, hoc est, verum & æternum Deum, qui se patefecit Ecclesiæ, viuificantem & consolantem, non ad deos Ethnicos, commentitios, & idola mortua, sicut vocat Psalmus 115. *Facies Dei*, quam videre cupit, dicitur præsentia, sicut uor Dei, exaudientis nos, & iuuantis, sicut fauentes facies ad nos vertere solent, irati auertere faciem, dorsum autem obuertere. Ita Deus dicitur ostendere nobis faciem suam, cū fauet & iuuat nos, auertere cū deserit & abiicit. Ita inquit Ieremias 18. *Don-*

sum, & non faciem ostēdam eis, in tempore tentationis eorum.

Quando vides faciem Dei? Lutherus vertit: *Wess werde ich dahin kommen / daß ich Gottes Angesicht schaue / das ist / da Gott wonet / als im Tempel / vnd wo sein wort ist.*

2. Narratio dolorum, & desiderij reditus ad tabernaculum.

III. *Fuerunt mihi lachrymae meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, ubi est Deus tuus?*

Narrat suos dolores & desiderij redeundi ab exilio ad tabernaculum seu templum, in quo cum Ecclesia audiat doctrinam cœgratias agat, pro restitutione & alijs beneficijs, & cultus mandatos præstet.

Lachrymae fuerunt panes]. i. Cum alij se satiant panibus & delicatis epulis, ego inter dolores die nocteq; pascor me lachrymis, eisq; me consumo, & quasi consolor in tristitia mea. Nam vt Poëta inquit:

Expletur lachrymis, egeriturq; dolor.
Vbi est Deus tuus? Mimēsis est verborū Abolonis, & aliorum hostium, qui Dauidem dixerunt eiectum in exilium a Deo, & ab ipso derelictum, sicut naturaliter ratio humana iudicat, oppressos ærumnis abiectos esse a Deo.

III. *Hæc cum recordor, effundo in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei, in voce exultationis & confessionis cum multitudine sacrificante.*

Ostendit causam præcipuam sui doloris, absentiam scilicet suam a tabernaculo, seu domo Dei, in qua traditur cœlestis doctrina, celebratur Deus, eiq; gratias agit populus, cuius aliqua pars & ipse esse cupit, id est, cum Ecclesia celebrare Deum, agere ei gratias & sacrificare. Quo monet omnes vt misterium Euangelij magnificent, & conseruare studeant, non cōtemnant aut negligant, vt multitudo hominum prophana faciat. *Hæc cum recordor*]. f. dolores meos, & irrisiones hostium negantium Deum curare me, sed deseruisse. *Effundo in me animam meam*] hoc est, cum summo desiderio animi exopto & cupio redire ad templum. Aliter, cum recordor. f. quanta lætitia antea in templo versatus sim, a quo nūc absum. Vel: summē

doleo me a templo abesse, simulq; tamen me cōsolor, quod rediturus sum tandem in templum, vñ celebraturus Deum cum ecclesia. *In locum tabernaculi admirabilis*] id est, quod admirabiliter institutum & ordinatū est a Deo, & in quo opera Dei admiranda a populo voce exultante celebrantur, & laudatur Deus in festis & sacrificijs, iuxta Legē seu mandatum Dei. Effundere animam primò significat id, quod quisq; sentit promere seu proferre ex animo, vt i. Reg. i. inquit Anna: Effudi animā meam coram Domino. i. promisi quod habebam in animo. Sic in rebus prosperis effundimus animā, hoc est, effuso quasi gaudio ex animo latamur, dilatante se corde, vt fit oblata re iucunda. In aduersis rebus effundimus dolores & lachrymas, vtrunq; ergo hoc loco intelligi potest.

3. Consolatio a promissione remissionis peccatorum, mitigatione pœnarum, & donatione vitæ æternæ.

Quare tristis es anima mea? & quare conturbas me? V.

In sensu iræ Dei, in pœnis & metu abiectiōis a Deo, propter peccatū, consolatur animam suam, id est, se ipsum, promissione gratuita cōdonationis peccatorū, mitigationis exilij, & donationis vitæ æternæ, seu consummatæ liberationis. Atque animam suam, hoc est, se ipsum conturbatum ita alloquitur per apostrophen: *Quare tristis es*]. i. cur metuis abiectiōem a Deo, cum sit misericors, & promiserit mitigationē calamitatum, & vitam æternā omnibus inuocantibus ipsum.

Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, quia salus in vultu eius. VI.

Spera in Deo]. i. totam tuam fiduciam colloca in Deum, statue certò Deum tibi esse propitium, mitigaturū dolores exilij, & daturum vitam & lætitiā æternā.

Quoniam adhuc confitebor illi] hoc est, gratias illi agam, & celebrabo eum propter beneficium reductionis in regnū, & consummatæ liberationis in vita æterna. *Quia salus in vultu eius*]. i. Ipse promisit & offert salutē & liberationē omnibus inuocantibus ipsum. Aliter: Quia salus est vultus mei, hoc est, exhilarat meum vultum, & erigit me antea deiectum & tristem suā præsentia & auxilio. Lutherus vertit: *Daß er mir hilfft mit seinem Angesicht / das ist / seinem Erkenntnis vund gerechtigkeit / durchs wort vnd glauben.*

VII.

*Deus meus, in me anima mea
cōturbata est, propterea memor
ero tui de terra Iordanis & Her
monim, à monte modico.*

Alloquitur Deum, per Apostrophen, do
lores animi ei exponēs, & auxilium petens
& reduciōem ex regione iuxta Iordanem,
& montem paruum Hermonim, qui pars
est montis Harmon, in quo exulabat semo
tus ab Hierusalem, ubi tabernaculum fuit.
Lutherus per terram Iordanem intelligit
Iudæam, seu Palæstinam, quod in eo fluit
Iordanis fluuius præcipuus, & Hermonim,
montes magnos circa Iordanem, ad quos
collatus mons Zion paruus est. Atque ita
significat se memorem futurum beneficij
reduciōis & aliorum in Iudæa, & mon
te Zion, hoc est, Ecclesia, qui cætus est par
uus & contemptus, sicut Zion collatus ad
Hermonim.

Alij tradunt incognitum esse etiam He
bræis, quis sit mons Hermonim paruus.
Quidam intelligunt terram Iordanis, &
Hermonim, locum illum terræ promissæ,
ubi Israëlitarum primū cōsederunt, iuxta tor
rentem Arnā, victo Seon rege Amorrhæo
rum, Og rege Basan, Deuteronomij 2. & 3.
Quam victoriam admirandam, & introdu
ctionem populi in terram promissam, cum
Propheta in hoc eodem loco exulans, co
gitaret se consolatum esse exemplo huius
admirandæ liberationis, Deum se quoque
liberaturum & reduciūm ab exilio, etsi
adhuc nullum sentiat leuamen, sed augean
tur subinde calamitates & tentationes, alia
aliā sequens, sicut fluctus fluctum, & tem
pestas tempestatem sequitur, de quo queri
tur, inquit:

VIII.

*Abyssus ad abyssum sonat (in
uitat) in voce catharactarū tua
rum. Omnes collisiones & fluctus
tui super me transierunt.*

Amplificat multitudinem & grauitatem
calamitatum & dolorum, quibus alijs sub
inde atque alijs inter consolationes ingru
entibus premitur, à similitudine fluctuum,
qui in magna tempestate & fluctibus & ven
tis, alijs sequuntur alios, ita queritur tenta
tionem trahere aliam grauiorem, sicut plu
uia ex catharactis, hoc est, cœli fenestris, id
est, nubibus defluit, & mare æstuans ebullit.
Ita vita piorum nihil aliud est, quàm fluctus

perpetuus calamitatum, sicut & prouet
biali figura dicitur: Fluctus fluctū excipit.
ὁ μὲν με ἐλπίσιν κῆμα, τὸ δὲ ἐγκατελάμβανεν.
Hoc est, Hæc me reliquit vnda, at illa corri
pit. Et notus est versiculus, Fortuna obesse
nulli cōtenta est semel. Lutherus ita vertit:
Deine Slut rauschē daher, das hie eine tieffe
vnd da eine tieffe bransēn, Alle deine wasser
wogen vnd wellen gehen vber mich.

Abyssus est immensa aquarum profundū
tas. Aliter: Abyssus abyssum inuitat, id est,
calamitas vocat calamitatem, tentatio ten
tationem. Luth. Deine Slut rauschen daher/
Gleich wie im roten Meer den Egyptern ge
schah.

Catharactæ dicuntur fistulæ seu imbrices,
per quos aqua pluuialis decidit. Dicuntur
& catharactæ nubes seu fenestræ cœli, quæ a
pertæ sunt in diluuiōe Genesis 7. Cæterum
in his malis se rursus cōsolatur & erigit pro
missa misericordia & spe auxiliij, inquit:

*In die promisit Dominus mise
ricordiā suam, & nocte cāto illi,
apud me est oratio Deo vitæ meæ.*

Id est, Deus promisit mihi liberatiōem,
eamque, etsi differt aliquandiu, tamen tan
dem præstat, quod promisit, vt liberatus die
ei cantem, & gratias agam nocte.

Deo vitæ meæ]. i. quem agnosco Deum au
torem vitæ meæ, hoc est, salutis, eumque in
uoco & celebro.

4. Querela de sarcasmis, & insultationibus hostium
contra Dauidem tanquā derelictum, & re
iectum à Deo, propter peccata.

*Dixi ad Deū, petra mea, qua
re oblitus es mei, & quare contri
stus incedo, dum affligit me ini
micus.*

Dixit antea, se iuxta promissionē, in exi
lio & alijs calamitatibus, cōfugere ad Deū,
eumque inuocare tanquā autorem, dato
rem, & cōseruatorem suæ vitæ. Iam addit
breuem formā suæ inuocationis, inquit:

Dixi ad Deū, petra mea]. i. mea es rupes, au
xilium & defensor, simuique quæritur inter
fluctus panorum, & afflictionum, Deum sui
oblitiū, cum non statim liberetur, ideoque
contristatum incedere, deiecto & tristi vul
tu, quod affligatur ab hostibus, Sante, Ab
solone & alijs, quorum sarcasmos recitat, &
suos acerrimos dolores, inquit: Sicut

Sicut latrocinium (dissectio, occisio) est in ossibus meis, cum exprobrant mihi qui tribulant me inimici mei, dicentes mihi per singulos dies, ubi est Deus tuus?

ne hostium, & tristitia animi sui, quam sensit propter peccata sua & scandala, simulq; se excitat, vt in præcedente Psalmo, eisdem verbis ad concipiendam consolationem & latitiam mentis de promissa præsentia Dei, & spe auxilij. Allegorica precatio est, vt veteres interpretes exponunt, hominis pij & totius Ecclesiæ, vt separetur ab impiorum cœtu in hac vita, quâ tum ad causam attinet. i. veram doctrinâ, & veros cultus, post hanc autem vitam, quantum ad locum & personam, nam in hac vita boni & mali permixti sunt, in vita autem æterna separabuntur iniusti à iustis, quorum illi futuri sunt in cœlo, hi verò abijcientur, cum diabolis, in æternas pœnas. Sunt autem partes præcipuè quatuor, seu loci principales.

1. Precatio gemina, vt defendatur contra hostes, & reducat ad templum.
2. Professio gratitudinis suæ in celebrando Deo & præstatis cultibus, in templo seu tabernaculo.
3. Querela de persecutione & paucioribus.
4. Consolatio de præsentia & spe auxilij diuini.

1. Prior petitio, vt defendatur contra hostes dolosos & crudeles.

Iudica me Deus, & age causam meam contra gentem non sanctam, ab homine dolo & iniquo erue me.

Precatur vt se & causam suam iustam defendat contra hostes, Saulem, Absolonem, & alios.

Iudica me] hoc est, sis meus iudex, & vindica hostes meos, & ostende causam meam esse iustam, cum à te constitutus sim in regnum.

Age causam meam] Aliter: Litiga litem, cõtende contentionem.

Contra gentem non sanctam] Aliter: non misericordem, id est, crudelem & immanem.

A viro dolo] hoc est, qui dolis me conatur opprimere.

Iniquo] id est, crudeli, qui armis & vi manifesta me inuadit, & è regno eiecit, vt Absolon filius.

Quia tu es, Deus, fortitudo mea, quare me repulisti? & quare tristis incedo, dum affligit me inimicus?

De duabus grauissimis queritur, tentatione de obliuione Dei, sicut inquit in præcedente versu, Quare oblitus es mei? Et de desertione propter peccata, quam tentatio nē auxerunt hostes clamantes, ubi est Deus tuus? quasi dicât, Deus te prorsus deseruit, & abiecit propter multiplicia tua & horrenda peccata, adulterium, iniustâ cædem viri sancti, & scandala in populo, teq; abiectum testantur pœna & exilium. Ergo frustra cõfidis Deo, eoq; niteris tanquàm petra, & firmo munimento. Ita omnibus temporibus etiâ pij iudicant in pœnis & calamitatibus, se esse abiectos & desertos à Deo. Cõtâ autem sentiendum est, Deum omnes recipere confugientes ad ipsum, & petentes condempnationem delictorum, etiam si grauissimè premantur cruce, sicut se consolatur Dauid in exilio & dictis tentationibus, inquit sicut antea:

Quare tristis anima mea? & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi salutare vultus mei, & Deus meus. Hæc consolatio firma & certa tendenda est, in omnibus tẽtationibus, etiam ipsa morte, sicut & Iob inquit: Etiam si me occiderit Dominus, tamē sperabo in eum, quia est saluator meus.

PSALMVS XLIII.

Psalmus Dauid apud Hebræos caret titulo.

ARGVMENTVM.

Est & hic Psalmus precatio eiusdem plañe, cum superiore, argumēti & occasionis. Nam precatur in eo Dauid exul in regione Gilgal, primùm vt defendatur contra Absolonem filium seditiosum & alios hostes. Deinde, vt reducat tandem in patriam, & montem Zion & tabernaculum, seu templum, vt in illo audiat cum ecclesia verbum Dei, Deum celebret, eique gratias agat, & cultus diuinitus institutos præstet. Intermissæ autem subinde querelas de persecutio-

Addit precationis rationes duas, priorē sumptā à facili, fortitudine scilicet, seu potentia Dei, à quo solo ipse habeat vires resistendi hostibus. Alteram ab exilij gravitate, in quod, desertus à Deo ad tempus propter peccata, eiectus sit. Tertiam ab hostis, seu inimici Absolonis crudelitate. Atque sic argumentatur:

1. Es Deus fortis & omnipotens.
2. Eiectus sum in exilium, desertus omni humano præsidio.
3. Inimicus me affligit, & crudeliter persequitur.

Ergo me defende & libera.

Altera petitio, vt reducat ad templum.

III. *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam, ipsa me deducant et adducant in montem sanctum tuum, & in tabernacula tua.*

Petit defensionem cōtra hostes, non vt voluptatibus & ocio indulgeat, sed vt Deū celebret, Ecclesiam colligat, & suo exemplo ad veram agnitionem Dei, inuocationem & gratiarum actionem inuitet. Ideo addit nunc precationem de reditu suo ad montem sanctum, hoc est, Sion & tabernaculum, in quo Deus præsens fuit, & exaudivit inuocantes. Hæc causa finalis esse debet liberationis & defensionis Ecclesiæ & singulorum, vt Deum rectè agnoscamus & celebremus, propageetur doctrina Euangelij, & conseruetur in humano genere, & ita gloria Dei & præsentia conspiciatur inter nos, de quo talem formam precationis præceptor Philippus in hunc Psalmum tradidit.

Oratio Philippi Melanthonis.

Deus æternæ patris domini nostri Iesu Christi, tuam gloriam defendito: multi cogitant omnia casu ferri, aut humanam calliditatem plus valere quàm inuocationē tui: obsecro exaudias & iuves nos, vt appareat, te esse defensorem inuocantium te: Ostende te plus posse, quàm diabolus & impiorū artificia & conatus. Ostende testimonium quod ad sis in Ecclesia. Amen.

Emitte] id est, Reuela, accende & conserua in Ecclesia.

Lucem & veritatem tuam] hoc est, verbum tuum, quo prælucente & duce cognoscimus verè, quis & qualis sit Deus, quæ eius voluntas erga nos, quæ & qualis, & vbi sit ecclesia, nec ab eo erremus, & in peccata nō prolābāmur. Ita Psalm. 119. dicitur: Lucerna

pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Et Christus Ioann. 16. inquit: Sanctifica eos in veritate, verbum tuum est veritas. *Ipsa me deducant*] id est, propter verbum tuum & cultus, reduc me ab exilio in patriam.

In montem sanctum] hoc est, Zion, quem Deus sanctificauit, id est, elegit, vt in eo doctrina cœlestis traderetur, celebretur Deus inuocatione & traditis cultibus: fuitq; typus Ecclesiæ. *In tabernacula tua*] Intelligit primum tabernaculū, in quo fuit arca seu propitiatorium: deinde cœtus credentium, seu ecclesiam, in qua tanquā in tabernaculis, habitat Deus per verbum suum, & cultus, & sacramenta.

2. Professio gratitudinis pro beneficio reductionis, & alijs.

Et introibo ad altare Dei, ad Deum gaudij mei, & exultationis meæ. Confitebor tibi in cythara, Deus, Deus meus.

Profitetur se gratum fore pro beneficio liberationis & reductionis in patriam, celebrando Deum, & præstādo cultus diuinos cum Ecclesia.

Deum gaudij & exultationis sui, vocat autorem seu datorem gaudij, propter reductionem in patriam, & alia beneficia, receptionem in gratiam, remissionem peccatorum, & donationem vitæ æternæ.

Confitebor] id est, gratias agā Deo, eumq; celebrabo corde, lingua, & cythara, id est, canticis & musicis instrumentis.

Deum, suum Deum vocat, hoc est, qui ipsum defendit, exaudit & iuuat. Ita necesse est, vt vnusquisq; statuatur, Deum suum quodque esse Deum, id est, sibi remittere peccata, se exaudire & defendere, sibi daturū vitam æternam, non tantū Davidi, Petro, Paulo & alijs sanctis, sine qua fide personali nemo saluatur.

3. & 4. Querela de tristitia & paucioribus, in quibus tamen se erigit, consolatur & sustentat fidei promissionis, & spe auxilij diuini, inquit:

Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei, & Deus meus.

Quare

Quare tristis es] Aliter, deiecta, conturbas me, reddis me anxium & pavidū, tanquā me Deus prorsus abiecerit, cū habeam ipsū propitium mihi, & præsentem in exilio, & alijs ærumnis.

Spera in Deo] hoc est, Omnem tuam in ipsū fiduciam colloca, pete & expecta ab eo auxilium, etiam si differatur aliquandiu.

Confitebor illi] id est, gratias agam, & celebrabo eum. *Salutare vultus mei*] hoc est, qui exhilaras vultum meum, restitues me patriæ, iuuans & defendens. *Deus meus*] .i. qui me verè respicit, exaudit & liberat.

Doctrina principalis Psalmi.

Principalis doctrina huius Psalmi, monens ut & nos expetamus societatem veræ Ecclesiæ, exemplo Dauidis, eiq; nos adiungamus, quocunq; loco viuentes professione veræ doctrinæ, voluntate conseruandi ministerij Euangelij, vsu & desiderio sacramentorum Ecclesiæ integro & legitimo.

Ita precatur Propheta & Psalmo 83. Quam dilecta tabernacula tua Domine Zebaoth, Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. Item, Beati qui habitant in domo tua Domine, hoc est, sunt membra & ciues veræ Ecclesiæ.

PSALMVS XLIIII.

AD PRÆCINENDVM,
filiis Choro.

De quo antea Psalmo 42. Tradit Augustinus omnes Psalmos esse Dauidis, etiā cos quorum tituli nomina aliorum habent, vt Asaph, Idithum, Chora, vtpotè quibus Dauid Psalmos decantandos in Tabernaculo tradidit.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatio. Nam precatur in eo, vt in alijs similibus, Propheta Dauid, vt Deus Ecclesiam sui tēporis defendat & conseruet, sicut Israëlitas, corūq; patres in Aegypto, & antea ex gratia elegit, cōseruauit & defendit populum Israëliticum in Aegypto, inter persecutiones multas, & mirabiliter eum eduxit & liberauit ē manu Pharaonis, cōseruauit & aluit in deserto annis 40 & tandem traduxit in terram promissam, non ipsorum potentia, sed sua dextra & virtute diuina, deletis hostibus, & ecclesiam vsque ad tempus Dauidis mirabiliter conseruauit. Exemplo huius conseruatæ sæpe mirabiliter à Deo ecclesiæ motus Dauid, petit in hoc Psalmo, vt nunc quoque, & deinceps omnibus temporibus, colligat & cōseruet

sibi Deus ecclesiam contra tyrannorum sauitiam, & in alijs periculis & ærumnis, vt Deus ab ea rectè agnoscatur, inuocetur & celebretur. Sunt autem partes 5. principales Psalmi.

1. Narratio de electa gratis & conseruata mirabiliter ecclesia Iudaica in Aegypto, diuina potentia, non propria virtute aut meritis. 2. Petitio Dauidis, vt & ipse & ecclesia sui temporis conseruetur & defendatur contra hostes in terra Palaestina, vt eum celebrent & agant gratias, sicut patres. 3. Querela de desertione sui à Deo, & periculis ecclesiæ, & hostium immanitate. 4. Expositio causarum persecutionis ecclesiæ, non peccata ipsius, sed verbum Dei, eiusq; confessio, quod diabolus per tyrānos delere, in humano genere, conatur: odio Dei, eiusq; filij infatigabili, ne habeant à quibus rectè agnoscantur & celebrentur. 5. Repetitio precationis, vt Ecclesia seruetur & defendatur contra sauitiam tyrannorū, & hostium omnium.

1. Narratio de collecta & conseruata Ecclesia Israëlitarum in Aegypto, & postea liberata mirabiliter diuina potentia, non ipsorum viribus.

Deus auribus nostris audiui-
mus, patres nostri annunciauerunt nobis opus quod operatus es
in diebus eorum, & in diebus antiquis.

Narrat & proponit Deo gratuitam electionem, liberationem ex Aegypto, & defensionem diuinam, & mirabilem Israëlitarum in deserto, annis quadraginta, & postea petens vt & nunc ecclesiam sibi conseruet & defendat, adeoque omnibus temporibus in humano genere, quæ ipsum rectè agnoscat, verbum traditum custodiat, inuocet & celebret. Ita autem argumentatur ab exemplo olim collectæ & conseruatæ ecclesiæ.

Olim, o æterne & vere Deus, elegisti tibi immensa misericordia, & defendisti mirabiliter ecclesiam in Aegypto, patres nostros, & eorum posteros eduxisti ex manu Pharaonis.

Ergo & nunc Ecclesiam inter nos, & omnibus temporibus collige, exaudi, defende & libera, quæ te rectè agnoscat, inuocet & celebret.

Admonitiones 4.

1. Conseruandæ & recitandæ in Ecclesia & apud iuuentutem historiæ liberationum

Ecclesiæ, & politiarū, vt gloria defensæ Ecclesiæ tribuatur Deo, & teneamus testimonia præsentia Dei in Ecclesia omnibus temporibus.

2. Conseruandi quoq; sunt ritus, & solennes dies seu festa in ecclesia, in quibus cognoscatur & audiatur vera doctrina & historia liberationum ecclesiæ, qualia fuerunt apud Iudæos festum Paschatis, Pentecostes & festum tabernaculorum.

3. Mandatum Dei, vt doctores ecclesiæ iuentuti proponant, & tradant doctrinam de Deo, & historias mirandarum liberationum ecclesiæ & operum Dei, sicut inquit Deus: Narrate ea filiis vestris.

4. Mandatum, vt auditores quoq; & liberi diligenter audiant, discant & retineant doctrinam cœlestem & historias, sicut hic inquit Dauid se audiuisse, & patres annunciasse opus quod operatus est Deus, educationem scilicet Israëlitarum ex Aegypto, & alia.

II. *Tu manu tua gentes disperdisti, & ipsos (patres) plantasti, affluxisti populos (Chananæos) & ipsos (patres seu Israëlitas) extendisti.*

Dixit de beneficio electæ & defensæ Ecclesiæ in Aegypto, & mirabiliter traductæ in terram promissam: Iam addit causam eius collectionis & defensionis, non humanam potentiam, sed diuinam, vt ostēdat omnes liberationes Ecclesiæ & singulorum piorū, esse donum Dei, non meritum humanum, aut potentiam.

Tu manu] id est, potentia diuina.

Gentes] Chananæos, quæ in Exodo sæpe recitantur, quas Israëlita ex terra Palæstina expulerunt.

Plantasti] hoc est, dedisti Israëlitis sedem in terra Chanaan. Metaphora sumpta est à plantis seu vinea, cui Ecclesia sæpe comparatur. *Extendisti*] hoc est, auxisti populum Israëliticum, & fecisti quasi radices longē lateq; agere in terra promissa Chanaan.

III. *Nec enim in gladio suo possederunt terrā, & brachium eorum non saluauit eos. Sed dextra tua & brachium tuum, & illuminatio vultus tui: quoniam complacuit tibi in ipsis.*

Expositio de causâ instrumentali defensionis populi Israëliti, quæ non fuit, vt dictum est, humana potentia, sed diuina.

Non in gladio] id est, Nō armis bellicis, potentia & multitudine militum. Sic Osee 1. dicitur: Saluabo eos, non in arcu & gladio, sed in Domino Deo suo.

Possederunt terram] id est, Chanaan promissam patribus.

Brachium] id est, potentia seu vires humanæ. *Brachium tuum*] hoc est, diuina potentia, defendit Israëlitas, & expulit hostes eorū, Chananæos, Amorrhæos, idq; propter filiū seu promissum redemptorem, qui sæpe in Scriptura brachium Domini appellatur, quod Deus per filium ecclesiam defendit & liberat à peccato, morte & tyrānide diabolī, sicut per brachiū reliquū corpus defendimus, & eos qui nostræ tutelæ cōmissi sunt. Ita Esa. 53. dicitur: Quis credit sermoni nostro, & brachium Domini cui reuelatū est?

Vultus tui] hoc est, fauoris & beneuolentiæ. Indicat igitur causam impulsuam electionis, & defensionis Ecclesiæ gratuitam, scilicet misericordiam, beneuolentiam, & fauorem Dei erga patres, Abraham, Isaac, Iacob, & posteros eorum, non ipsorum merita aut dignitatem, sicut addit: *Quoniam complacuit tibi in eis*] hoc est, immensa misericordia & bonitate elegisti tibi populum Israëliticum, defendisti & eduxisti in terram promissam, idq; propter promissum patribus redemptorē humani generis, propter quem solum, omnibus temporibus, Deus eligit, defendit & conseruat Ecclesiam in humano genere æternā, quam participem reddat, pro sua ineffabili bonitate, suæ lætitiæ, vitæ & beatitudinis.

OBIECTIO.

Inquit Dauid, Israëlitas nō possedisse terram Chanaan, neq; per brachium, id est, potentiam suam, saluatos esse.

Ergo in bellis non est vtendum gladijs, aut alijs armis bellicis, sed tantum confidendum promissione & potentia Dei.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Quia est fallacia causæ insufficientis. Nam nō solum requiritur ad victoriā promissio & præsentia Dei, seu auxilium, sed etiam prudentia humana, consilium, robur militum, arma, diligentia, & alia media, quibus etfi Israëlita & Dauid, sicut cibo & potu in conseruanda vita vti sunt, non tamen confisi sunt illis, sed tantum præsentia & auxilio Dei. Ita inquit Christus Matthæi 4. Non in solo verbo victurus est homo, sed in omni verbo quod

quod procedit ex ore Dei. Ita in omnibus actionibus vocationis nostræ hæc quatuor, vt sint felices labores, & salutare nobis & alijs, requiruntur,

1. Verbum Dei, seu promissio auxilij Dei.
2. Fiducia seu expectatio & inuocatio auxilij diuini.
3. Noster labor & diligentia.
4. Media concessa à Deo & ordinata, quibus vtendum est, ne videamur Deum tentare.

2. *Petitio Davidis, defensionis & auxilij contra hostes.*

III. *Tu es rex meus o Deus, qui promisit salutem Iacob.*

V. *Per te inimicos nostros euer-temus, & in nomine tuo proculcabinus insurgentes contra nos.*

VI. *Non enim in arcu meo (potētia & viribus) sperabo, & gladius meus non saluabit me.*

VII. *Saluasti enim nos de affligentibus nos, & odientes nos confudisti.*

VIII. *Deum laudabimus toto die (assidue, iugiter) & in nomine tuo confitebimur (nomē tuum celebrabimus) in secula. Sela.*

Confirmatus David exemplo electæ & defensæ Ecclesiæ, seu populi Israëliti diuinitus, iā petit & ipse, vt Deus se quoq; & populum suum defendat contra suos hostes, Palæstinos & alios, & vtitur tribus rationibus. 1. A promissa salute seu auxilio & defensione Iacob. i. Ecclesiæ. 2. A priore auxilio & liberatione. 3. A professione suæ est, potentia eius, veritate & misericordia.

Ita autem argumentatur: Promisisti salutē Iacob. i. nobis Iudæis populo tuo, qui à patriarcha Iacob & cæteris originem ducimus, & sæpē aliās nos exaudisti & libera- sti, & nos tuam potentiam & auxilium nobis præstitum celebrabimus inter Gentes,

vt & illæ te agnoscāt, inuocent & celebrent, Ergo libera & defende nos.

Tu es rex meus] hoc est, protector & adiutor, qui me in regem elegisti, cuius sum subditus: ergo me defende & libera.

Proculcabinus] Metaphora sumpta à feris, vt tauris, apris, vrsis, & similibus, qui, quos ceperunt, conculcare solent pedibus, & dilacerare.

Confitebimur] id est, gratias agemus, & celebrabimus te pro beneficio liberationis.

In secula] hoc est, in perpetuum, non solum in hac vita præsentis, sed in omni æternitate post hanc vitam in dulcissima consuetudine Dei, & æternalæticia, ad quam electa est Ecclesia.

3. *Querela de sui & populi desertione à Deo, & hostium immanitate.*

Nunc autem, cur repulisti & confudisti nos, & non egrederis Deus, cum exercitibus nostris. IX.

Per Antithesin queritur se & ecclesiam desertam à Deo, nec vt antea defendi & liberari. Ideo ab hostibus esse deuictos, captos & venditos, & esse omnibus opprobrium. In genere autem ostēdit, Ecclesiam omnibus temporibus esse subiectam cruci & afflictionibus, vt in his crescat fides & inuocatio Ecclesiæ, & magnitudo animi eluceat in confessione veræ doctrinæ, & gloria Dei magis conspiciatur in conseruanda mirabiliter Ecclesia, & glorificanda, abiectis hostibus & tyrannis.

Non egrederis cum exercitibus nostris] hoc est, Non adiuuas nos, non defendis, non ostendis te præsentem nobis in bello, contra hostes. Ideo vincimur & fugamur ab hostibus, sicut addit:

Fugari nos permisisti ab inimicis nostris, & ab osoribus nostris diripinos. X.

De quatuor queritur: Primum, se fugatos esse ab hostibus, & ita victos, vt terga hostibus dare coacti sint.

2. Plurimos esse occisos in acie.
3. Multos esse abductos in peregrinas regiones, & venditos vilissimo precio.
4. Habitos esse opprobrium, & affectos ignominia à Gentibus, & derisos, tanquam Deum colant non verum, neque ipsos saluare is possit, & defendere contra hostes.

Dedisti

Id est, grauissimis afflictionibus, quæ mortem afferunt.

Quod contriuit nos in loco draconum] Luther. Daß du vns so zerschlegst vnter den Trachen / das ist / den giftigen Tyrannen.

Et cooperuisti nos vmbra mortis] Lutherus: Vnd bedecktest vns mit finsternuß / das ist / mit vnglück.

mine, expergiscere, & ne repellas (nos) in perpetuum.

Post querelam de persecutionibus & defensione, rursus precatur iuuari se, & defendi à Deo, qui in diuturnis afflictionibus dormire nobis videtur & nostri esse oblitus. Est autem Deus ardentibus precibus, subinde repetitis, quasi excitandus à somno, exemplo hoc Davidis, & Discipulorum, Lucæ 8. Qui periclitantes naufragio, dormientem Dominum in naui, hac voce excitant: Domine adiuua, perimus.

Quare faciem tuam abscondis, obliuisceris afflictionis nostræ, & tribulationis nostræ.

Faciem abscondere, est non exhibere beneuolentiam & fauorem, sed iram & afflictiones, adeoq; ipsam mortem ponere ob oculos.

Quoniam incuruata est in puluerem anima (vita) nostra, adheret terra venter noster.

Ratio precationis auxilij & defensionis, à necessitate seu periculo præsentis.

Incuruata est] id est, depressa, & inclinata in terram. Respexit ad morem verè pœnitentium, qui se puluere seu cinere conspergere solebant in signum veræ pœnitentiæ & tristitiæ. *Venter adheret terræ*] id est, prorsus depressus, & quasi affixus terræ ab hostibus, vt erigere se non possit, propter debilitates seu prostratas vires, & animi & corporis.

Exurge, adiuua nos, & redime nos, (ab hostibus, quasi venditos) propter misericordiam tuam.

Promissam nobis & patribus, & sæpe nobis iam ostensam, non propter merita nostra, aut opera. Atque ita nominat causam impulsuam exauditionis, misericordiam Dei promissam. Ex Græco legitur, propter nomen tuum, hoc est, vt tuum nomen. i. misericordia, potentia & veritas, agnoscat & celebretur apud omnes, quæ causa est finalis liberationis.

Eobanus.

Cur faciem auertis? quid adhuc tua lumina condis?

Nec te tristitia nec mala nostra mouent?

Nostra quidem depressa anima vis languida marces.

Mersa q; ceu fœdo puluere vita iacet.

Surge, ser auxilium deiectis, adtere victos,

Si, quod es, id verè diceris esse, pius.

PSAL.

Si obliti essemus nominis Dei nostri, & si expandissemus manus nostros ad Deum alienum.

Hoc est, si defecissemus, relicto te, vero Deo, ad Gentium deos, eorumq; cultus, iuste nos abiecissemus, sed sicut addit:

Nonne Deus requireret ista, id est, iure nos puniuisset propter defectiōnem, sed nouit nos non defecisse ab eius doctrina & cultu. Ipse enim nouit abscondita cordis.

Hoc est, motus & cogitationes occultas cordium, sicut alibi inquit: Deus scrutatur renes & corda hominum.

Quoniam propter te (Nomen tuum, & confessionem veræ doctrinæ, non cultum idolorum, tyrannides & libidines, propter quæ Deus mundū punit) mortificamur tota die, & stimati sumus sicut oues occisionis.

Lutherus vertit: Vmb desinet willen / nit vmb vnsert willen / son dem dein wort verfolgen sie in vns.

Aerumnas siquidem patimur, te propter, atroces, Cladibus assiduus tradita turba sumus.

Sicut oues crudi, quos ad conspectu macelli Carnifici mactat sanguinolenta manus.

Addit hic veram causam persecutionum Ecclesiæ, omnium temporum, confessionē celestis doctrinæ, quæ arguit & damnat mundum. Ideo eam ferre mundus non potest, & diabolus odio Dei, eiusq; filij, inflāmat tyrannos, ad persequendam Ecclesiam & veros doctores. Citauit hunc versum D. Paulus ad Rom. 8. de persecutione sua, Apostolorum & totius Ecclesiæ. Ergo & totus Psalmus intelligendus est de ecclesia, subiecta persecutioni omnibus temporibus, & ante & post exhibitum Christum, in quibus omnibus, vt addit Apostolus, superamus, per eum qui dilexit nos.

Exurge, quare obdormis Domine.

s. Repetitio precationis.

PSALMVS XLV.

Vers 17.

TITVLVS.

1. Epithalamium, vel eruditio filiorum
Chore, ad præcinendum
de lilijs.

Epithalamium] id est, carmen nuptiale, ab
אֲדָל .i. ad, דָּאָלָאָם, id est, lectus nuptialis.
Vocatur & κωμασμός, id est, Carmen ama-
torum, hoc est, scriptum de amantibus.
Ita autē vocatur hic Psalmus, quod de Chri-
sto sponso, & sponsa eius Ecclesia, scriptus
est.

Eruditio] hoc est, plenus eruditione spiri-
tuali de Messia, eiusq; regno seu Ecclesia.

Filiorum Chore] id est, posteris Chore, à
quibus traditur compositus, sed potius cre-
ditur à Dauide compositus, sicut suprā mo-
nuimus D. Augustinum tradere, omnium
Psalmorum autorem esse Dauidem.

Ad præcinendum] id est, Ad cantandum in
Tabernaculo.

De lilijs] hoc est, de rosis, quarum fragrā-
tia seu odore sicut cerebrum recreatur, &
conciliatur mutuus amor, ita fragrantia do-
ctrinæ cœlestis, seu verbi Euangelij recrea-
tur animus, & conciliatur amor inter Chri-
stum sponsum, & Ecclesiam sponsam.

2. Victori (vincenti) super Sossannim filiorum
Corach, intelligentia, canticum
amorum.

In quo, vt annotat Vatabalus, vox He-
braica Sossannim, quæ aliàs liliam significat,
hoc loco est nomen instrumenti Musici, vel
principium cantici alicuius vulgaris apud
Hebræos, ad cuius modulos hic Psalmus
fuit decantatus, & genitiuus filiorum Co-
rach, iungendus est, vt idem monet, primæ
dictioni, Victori, siue præfecto filiorum Co-
rach, quibus hic Psalmus datus sit à Dau-
ide cantandus in Tabernaculo.

Intelligentia] hoc est, Psalmus continens
intelligentiam insignem, seu eruditionem
de Messia, vide suprā Psalmo 32.

ARGVMENTVM.

Psalmus est propheticus. Nam concio-
natur de rege Messia, eiusq; regno Ecclesia,
carmine Epithalamico seu comastico, quo
Messiam comparat sponso, & Ecclesiam e-
ius sponsæ, describens personam Messia,
quæq; eius sint beneficia, referens, & admo-
nens sponsam, hoc est, Ecclesiam, vt regem
suum Messiam, & sponsum audiat, hoc est,
agnoscat eum redemptorem suum, & be-
neficia eius sibi per fidem applicet, oblata

predicatione Euangelij, atque statuat se fore
sociam bonorum omnium sui sponsi, & hæ-
redem vitæ æternæ. Sunt igitur partes Psal-
mi tres.

1. Propositio.
2. Narratio generis demonstratiui, con-
tinens descriptionem personæ Messia, quis
sit, & quale, & quod eius regnum, quæ vi-
ctoria contra hostes, & quæ eius æterna be-
neficia.
3. Adhortatio ad Reginam seu sponsam
Messia, id est, Ecclesiam, generis suorum,
vt audiat & amplectatur Messiam, suū spon-
sum & regem.

1. Propositio.

Eructat (meditatur) *cor me-
um verbum bonum: dico ego o-
pera mea* (poëmata) *regi. Lin-
gua mea* (est instar) *calamus scri-
bae velociter scribentis.*

Propositio est Psalmi, seu carminis epi-
thalamij: Canam de Messia, rege, eiusque
Regina seu sponsa, id est, Ecclesia, idq; cum
summa voluptate & lætitia anima mea, ge-
stientis effundere celeriter carmen excel-
lens & iucundum, quàm celerrimè, sicut
vertit Poëta:

Per noua fert animus, laudandum dicere regem.

Carmina quæ è nostro pectore dictat amor.

*Nunc mea quæ meditor tam promptè lingua lo-
quetur,*

Quàm solet accelerans ducere scriba manu.

Eructat] hoc est, meditatur, quasi ebulli-
re & effundere gestit.

Verbum bonum] id est, Carmen excellens,
suauè & iucundum, de rege Messia.

Dico] hoc est, compono seu cano.

Opera mea] id est, poëmata seu carmina.

Regi] hoc est, Messia .i. de rege Messia.

Lingua mea (est instar) *calamus*] Quia gestio
celebrare Messiam poëmate, quod corde
meditor, sicut scriba pròptus calamo scri-
bit quàm celerrimè literas, de ijs quæ ani-
mo concepit.

Sunt qui tradunt carmen scriptum de Sa-
lomone & Regina eius, qui tamen figura
Christi fuerunt, & sponsa eius, hoc est, Ec-
clesia: sed non conuenire Salomoni carmè,
testatur sextus & septimus versus, in quibus
Messias expressè vocatur Deus, & regnum
eius æternum. Ita & scriptor epistolæ ad
Hebræos Psalmum de Christo intelligit, ci-
tans sextum & septimum versum, ad confir-
mandam

mandam diuinitatem Christi, & æternitatem regni eius, capite 1. inquit: Ad filium autem (dixit) thronus tuus Deus in seculum seculi, virga rectitudinis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra consortes tuos.

2. Narratio descriptionem regis seu Messie continens.

II. *Speciosus forma, præ filiis hominum, diffusa est gratia in labijs tuis, propterea (quod) benedixit te Deus in æternum.*

Narratio, qua per Apostrophem alloquitur regem Messiam, laudans & describens eum, vt ostendat, quis & qualis sit, eius

1. Pulchritudinem.
2. Eloquentiam.
3. Potentiam, seu fortitudinem.
4. Prosperitatem in regni administratione.
5. Victoriæ aduersus hostes.
6. Diuinitatem, & æternitatem regni.
7. Virtutes & dona spiritualia, quibus & ipse rex, & eius regina seu sponsa Ecclesia, & filia, ornati sunt.

Speciosus forma] Duplex est pulchritudo Messie, corporalis forma eius, quæ haud dubiè omnium hominũ pulchritudinem excelluit, sicut & matris eius Mariæ. Altera, hoc est, vera & illustris notitia æterni patris, & virtutes omnes, vt iustitia, castitas, innocentia, in tota vita, iuxta illud Esaiæ 53. Non fuit dolus in ore eius. Est enim conceptus ac natus absque omni peccato, versatus inter homines, quam innocentiam suam, & iustitiam, communicat cum sponsa sua, id est, credentibus in ipsum, ita vt & ipsi sint & reputentur iusti, & innocentes propter illum, sicut inquit D. Paulus 1. Corinth. 1. Christus factus fuit nobis sapientia à Deo, iustitiaque, & sanctificatio, & redemptio. Et 2. Corinth. 5. Eum qui nõ nouit peccatũ, pro nobis peccatũ fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei per illum.

Diffusa est gratia in labijs tuis] hoc est, data excellens eloquentia & vis dicendi, qua filius Dei excelluit omnes oratores huius mudi, impulit corda audientium ad assentiendum suæ doctrinæ, cū admiratione omniũ, sicut inquit Ministri ad Pontifices, qui missi erant ab illis, vt caperent Iesum: Nun-

quam sic locutus est homo, sicut hic homo. Et cū discipulos Christus interrogaret, an ipsi quoque essent abituri, sicut reliqui deficientes à Christo, Iohannis sexto, respondit Petrus, Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.

Propterea benedixit te Deus] hoc est, ornauit te omnibus virtutibus, & constituit vt sis benedictum illud semen mulieris & Abraham, quod contritum est caput serpentis, & in quo benedicendæ sunt omnes tribus terræ. Genesis tertio, & vigesimo secundo. Deus ipse æternus tuus pater.

In æternum] hoc est, vt sis rex æternus, & regnum tuum æternum, ergo & Ecclesia erit æterna.

QVAESTIO.

Dicitur Esaiæ 53. de Messia: Non est species ei, neque decor, & vidimus eum, & non erat aspectus eius: quomodo ergo hic Psalmus ait, Speciosum fuisse forma præ filijs hominum?

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem. Primò, pulchritudo seu symmetria externa corporis, quæ est, vt inquit Cicero, apta membrorum figura, cum coloris quadam suauitate fuit in Christo, vt dictum est, haud dubiè excellens pulchritudinem omnium hominum. Deinde pulchritudo interna fuit summa, vt sapientia excellens, iustitia, & virtutes omnes, quæ corporalem pulchritudinem longè vincit. Loquitur igitur Esaias 1. de deformitate Messie in passione, qua deformatus est sputo, cruore, verberibus. Deinde de personæ eius vilitate, & afflictionibus in tota vita, quibus subiectus fuit, sicut & eius Ecclesia in hoc mundo.

III. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, gloria tua & decore tuo.*

Dixit de pulchritudine & eloquentia regis, iam celebrat eius potentiã diuinam. quam exercet per gladium spirituale, hoc est, verbum Euangelij, quo colligit Ecclesiam, & vincit hostes, diabolum, & mundum. Ita vocat Paulus ad Ephesios sexto: Accipite gladium spiritus, qui est verbum Dei. Hortatur autem regem, vt accincto gladio, quasi fortis heros & bellator po-

tens congregiatur cum hostibus, eosque diuina sua potentia, magna gloria & decore ornatus, superet & deleat.

seculi. Sceptum regni tui sceptrum rectum.

III. *Et in decore tuo prosperare, & equita super verbum veritatis, & afflictionis, propter iustitiam, & docebit te dextera tua mirabilia.*

Votum addit de felicitate & celeri victoria regis in hostibus opprimendis.

Equita super verbum veritatis] hoc est, celeriter propaga, tanquam curru inuectus, per orbem terrarum.

Verbum veritatis] hoc est, doctrinam Euangelij, quod veram liberationem à peccato & morte adfert, & reddit veraces, in notitia & inuocatione Dei.

Et afflictionis] hoc est, quod affert afflictionem, & crucem, propter confessionem veræ doctrinæ, & iustitiæ. Aliter, mansuetudinis, hoc est, quod verbum celebrat mansuetudinem huius regis, & bonitatem, sicut & Zacharias vocat capite 9. inquit: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus & pauper.

Lutherus vertit: *Seuch herein / der warheit zu gute und die elende bei recht zu halten / so wilt dein rechte handt wunder beweisen.*

Et docebit te dextera tua mirabilia] hoc est, mirabiliter colliges & liberabis tua diuina potentia, Ecclesiam ex tyrannide diaboli, peccato & morte deletis, & restituta noua iustitia, & vita æterna.

V. *Sagitta tua adeò acuta, ut populi sub te cadant in medio inimicorum gregis (tuorum)*

Amplificatio potentia seu efficacia verbi Euangelij, quod sagittis acutis comparat, quod sicut illæ facile vulnerat & penetrant corpus emissæ: Ita verbum Euangelij, quod est potentia Dei, vulnerat, & mortificat hostium mentes, ut hunc regem agnoscant & fateantur suum Dominum & liberatorem, illique se subijciant.

Sic Eobanus.

*Omnia dura tua possunt penetrare sagitta.
Ha ferient hostis corda superba tui.*

VI. *Sedes tua Deus in seculum.*

Eobanus.

*Stabit in æternum tua, mi Deus, inclita sedes,
Recta manent regni sceptrum verenda tui.*

Quintò, laudat Messiam ab eius regni æternitate, & iustitia seu rectitudine in administrando suo regno, quo primùm iuste punit, & abijcit inobedientes Euangelio. Deinde reputat iustos, & donat æterna iustitia, omnes, qui Euangelio obediunt. Vetus textus habet, Virga directionis, hoc est, dirigens corda ad obedientiam.

Virga regni tui] hoc est, doctrina Euangelij: posuit autem sceptum seu virgam per Metonymiam pro ipso regno. Rectum vocat, hoc est, iustum, ab effectu, sicut addit.

Dilexisti iustitiam, & odisti impietatem (iniquitatem) propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo letitiae præ consortibus tuis.

Hoc versu duo monet Propheta. Primùm Messiam diligere iustitiam, quæ primùm est imputatio iustitiæ gratuita, propter ipsius obedientiam. Deinde inchoatio nouæ obedientiæ erga legem, & verè otio nouæ obedientiæ erga legem, hoc est, disse impietatem seu iniquitatem, hoc est, omnia peccata contra vtranque tabulam decalogi, & punire ea in omnibus non agentibus penitentiam. Secundò, Messiam non solum esse verum hominem, sed etiam verum & æternum Deum, æqualem æterno patri, maiestate, potestate diuina & gloria. Sicut Propheta eum hic expressis verbis Deum appellat. Nam ex Græco, in quo articulus *ō* pro aduerbio *ō* usurpatur, quo articulus *ō* pro aduerbio *ō* usurpatur, ordo est, Propterea, *ō* Deus Messia, rex Deus tuus, æternus pater, vnxit te oleo letitiæ, hoc est, elegit & constituit te regem, sicut in sola Palæstina reges & sacerdotes in creatione vngi solebant balsamo, hoc est, preciosissimo vnguento, quod oleum letitiæ vocat, propter fragrantiam & odoris suauitatem. Deinde propter efficaciam & gratiam Spiritus sancti, quæ maiore vnctus est, hoc est, donatus Christus, quàm alij homines sancti quicunque, sicut addit:

Præ consortibus tuis] hoc est, patribus, regibus, prophetis, sacerdotibus omnibus veteris Testamenti, qui tantum homines fuerunt placentes Deo, fideque in hunc regem promissum, qui & verus est, & æternus Deus.

Deus, vnctus oleo lætitiæ, excellens etiam ipsos angelos, cui non est datus Spiritus sanctus ad mensuram, sicut inquit Baptista Iohannes tertio, sed qui est plenus gratia & veritate, & in quo habitat Deus corporaliter, sicut inquit Paulus ad Colossenses 2. & de cuius plenitudine omnes accepimus, Iohannis 1. Excellit autem hic rex omnes alios.

1. Vocatione, quæ fuit liberare humanum genus à tyrannide diaboli, mereri & donare Spiritum sanctum, iustitiam, & vitam æternam sponsæ Ecclesiæ.

2. Clarissima luce, hoc est, perfecta sapientia & cognitione æterni patris, eiusque voluntatis, & arcani decreti, seu mysterij de humana redemptione. Iohannis primo: Nemo nouit Deum, nisi filius, qui est in sinu æterni patris, ipse enarrauit nobis.

3. Iustitia perfecta & integra obedientia erga legem, non solum in sua persona, sed etiam communicatione suæ huius iustitiæ cum alijs, per fidem. Ideo hic inquit Psalmus, Messiam vnctum esse oleo iustitiæ præ confortibus suis. Hoc discrimen inter Christum, & omnes alios reges, & sanctos, diligenter cogitandum est. Nam Moses & Dauid, populum tantum corporaliter liberabant, gubernabant, & defendebant, & inchoata in ipsis fuit sapientia & iustitia. D. Augustinus ideo vocat pios consortes Christi, quod eandem naturam filius Dei suscepit. Ita enim inquit: Qui participes eius, finis hominum, quoniam & ipse filius hominis particeps factus est mortalitatis illorum, vt faceret eos participes immortalitatis suæ.

OBIECTIO.

Messias fuit rex Iudæorum.
Regnum seu politia Iudæorum non fuit æterna, quia ante annos 1529. per Romanos regnum & politia Iudaica profus deleta est.
Ergo Messias non est rex æternus, neque sedes eius permanet in seculum seculi.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo per distinctionem regni Iudæorum corporalis, & regni Christi spiritualis & æterni: nam politia corporalis Iudæorum mansura tantum fuit vsque ad aduentum Christi, sicut ipse inquit, Matthæi vndecimo: Moses & Prophetæ vsque ad Iohannem prophetarunt. Regnum autem Messie est

æternum, sicut inquit Angelus, Luca primo: Et regni eius non erit finis: & hic Propheta: Sedes tua (ô Deus) in seculum seculi. Ita inquit D. Augustinus in hunc versum: Erat sedes regni Iudaici temporalis, pertinens adeos, qui sub lege erant, non ad eos, qui sub gratia erant. Venit ille, vt liberaret eos, qui sub lege erant, & sub gratia constitueret. Sedes eius in secula seculorum, quare? Quia sedes illa prima regni temporalis fuit, vnde nunc sedes in secula seculorum. Quia Dei. Non enim potest Deus sedem habere temporalem. Ideo sedes tua Deus, in secula seculorum.

Myrrha & aloë & casia VIII
(sunt) omnia vestimenta tua,
è domibus eburneis (redolent)
ex quibus delectant te.

Lætitiæ & regium splendorem regni Messie describit à fragrantia & odore, mista acrimonia aromatum preciosorum, myrrhæ, aloës, & casia, quorum sicut odore vestes imbuuntur, propter fragrantiam suauem, & conseruationem contra putredinem, & tineas: Ita Messias vestimenta sua, hoc est, Ecclesiam & sanctos, odore suauis prædicationis Euangelij recreat, & conseruat, vt lætitiæ & consolationem concipiant corda, sicut inquit Paulus, posteriore ad Corint. 2. Prædicatione Euangelij se & alios Apostolos esse bonum odorem ijs, qui saluantur, hoc est, credentibus Euangelio. Malum verò odorem ijs, qui pereunt, hoc est, incredulis.

Est autem myrrha gummi genus acris saporis & purgans. Ideo per eam intelligitur crux & dolores, salutare tamen. Aloë est odore graui & gustu amara, stomachum confortans, sanguinem sistens, & vulnera glutinans. Significat igitur consolationem, quæ fit voce Euangelij, qua vulnera cordis sanantur, & accenditur in mentibus lætitiæ, & vita æterna. Casia est duplex, lignea & fistularis, cynamomo similis, odore suo cerebrum recreans. Ita vox Euangelij laborantes & oneratos reficit suauiter.

Myrrha & aloë & casia vestimenta tua: Luth.
Deine Kleider sind eitel Myrrhen / aloes vnd
Kesia. Was Kesia sei / weiß ich nit / Soliche nen
nens Kasia / Es muß eine wurzel sein / die wol
teucht vnd Kleider wol helt.

Per domos eburneas intelligit domos regias, per filias regum, conuersos ad Deum, ex regum filiabus, & eorum familijs, quales multæ leguntur in historijs, sicut addit.

IX. *Filia regum in honore tuo (ad honorem tuum) astat regina (coniunx) à dextris tuis, in vestitu deaurato.*

Per reginam intelligit, vt sapè iam dictum, Ecclesiam, quæ astat regi à dextris, vt eum amplectatur & audiat, cum filiabus suis, hoc est, credentibus, & ex Iudæis & gentibus.

In vestitu deaurato] hoc est, ornatu & donis seu virtutibus, fide, timore, dilectione, castitate, confessione veræ doctrinæ.

Eobanus.

*Latificos omnis spirat tua vestis odores,
Quales de liquido cortice myrrha fluens.
Quales vel casta molles, vel iam noua stacte,
Cuius ab expressa gutta parente fluit.
Sicubi te profers & eburna palatia linquis,
Lumine sunt vultus omnia lata tui.
In quibus oblectant te nata sanguine regum,
Dum tibi magnificè suppetit omnis honor.*

3. Exhortatio ad reginam seu sponsam regis.

X. *Audi filia, & vide & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui.*

Dixit de rege Messia, describens eum, quis sit, & qualis, rex spiritualis & æternus, quæque beneficia afferat sponsæ: iam describit quoque reginam eius, hoc est, Ecclesiam collectam ex utroque populo, Iudæis & gentibus. Et hortatur Ecclesiam collectam ex Iudæis, vt audiat sponsum seu regem suum, Messiam, hoc est, discat & amplectatur doctrinam eius, ei que obediat, relicta synagoga, & cultibus. Primum igitur docet, regnum Messia seu huius regis esse dissimile regno Alexandri, & aliorum: Quia hoc regnum verbo, non vi, aut armis constituitur, & conseruatur. Ideo inquit: Audi, videlicet, hunc regem docentem, sicut & Deus pater clamat de cælo, Matthæi 17. Hic est filius meus dilectus,

Hunc audite, &c. Deinde monet abrogandam esse legem Moysi & cultus Leuiticos, exhibito Christo, cum iubet obliuisci populi sui, & domus paternæ, hoc est, relinquat politiam Iudaicam, & cultus Leuiticos mandatos vsque ad aduentum Messia, sicut inquit Christus: Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem prophetarunt, Matthæi vndecimo.

Et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus tuus, & adorabis eum. XL

Ratio prior exhortationis, ab vtili, amore scilicet mutuo regis erga sponsam, seu reginam, hoc est, Ecclesiam, cuius decore, hoc est, pulchritudine delectabitur. Est autem duplex pulchritudo Ecclesiæ, interna per fidem, de qua inquit Paulus ad Ephesios quinto: Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea, vt illam sanctificaret, mundatam laua-cro aquæ per verbum, vt adhiberet eam sibi ipsi gloriosam, non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta & irreprehensibilis: & externa, videlicet disciplina seu obedientia erga legem, hoc est, virtutes omnis generis, & fructus spiritus sancti, quos enumerat Paulus ad Galatas 5.

Quoniam ipse est Dominus tuus] Altera ratio ab honesto seu iusto. Honestum enim est, & æquum, vt sponsa sponsum redamet, audiat & amplectatur, ei que obediat, omnibus alijs relictis, & maximè hoc facere debet Ecclesia, cuius sponsum non solum est homo, sed etiam verus & æternus Deus. Ideo hunc non solum amplectatur, diligat, sed etiam adoret & veneretur, tanquam verum & æternum Deum. Ceterum sicut quinque requiruntur in coniugio, amor mutus inter coniuges, fides, societas bonorum, & malorum, generatio filiorum, & defensio: Ita eadem sunt in coniugio hoc spirituali inter Messiam & Ecclesiam, videlicet mutus amor, fides sponsæ erga sponsum, quem solum audit & amplectitur, relictis alijs omnibus, societas bonorum & malorum, quia sponsum filius Dei, sua bona, iustitiam, & innocentiam communicat cum sponsa Ecclesia, recipiens in se sponsæ mala, peccata: Ecclesia generat sponsum filios per semen spirituale verbum Dei, credentes: & sponsum, filius Dei, defendit Eccle-

dit Ecclesiam contra hostes, colligit & conseruat eam in humano genere.

XII *Et filia Tiri cum muneribus aderit, vultum tuum deprecabuntur diuites plebis.*

Describit nunc & Ecclesiam gentium, colligendam per vocem Euangelij, quam filiam Tiri vocat, hoc est, populum, quod Tirus ciuitas Phœnicie metropolis omnium celeberrima & opulentissima fuit illo tempore negotiationibus, vicina Palæstina, de cuius conuersione ad regnum Christi dicitur & Esaia capite 31. Et erunt negetationes eius, & merces eius sanctificatæ Domino. Et Psalmo 86. Ecce alienigenæ & Tirus, & populus Aethiopū, hi nati sunt illi.

Filia Tiri] Luther. Die tochter Tör heist die statt Tirus. / Kennet aber die statt Tirus, die zu der zeit die reichste vnd berühmteste statt war. / Als solt er sagen / auch die reichsten in der welt werden Christum ehren.

Monet autem vocatio gentium de qua tuor.

1. De immensa misericordia Dei vocantis, & colligentis sibi Ecclesiam, hæredem futuram vitæ æternæ, ex gentibus idolatricis, homicidis, & contaminatis tetrilibidinibus.

2. Promissionem Euangelij esse vniuersalem, & gratuitam, cum sine discrimine vocentur omnes gentes, & absque vllis meritis.

3. De abrogatione legis Moysi, & Leuitatorum cultuum, ad quos non sunt alligatæ gentes, Actorum 15.

4. Falsam esse opinionem Pharisaicam, cultibus externis mereri homines iustitiam & vitam æternam, sine quibus receptæ gentes & saluatæ, tantum per fidem in exhibitum Messiam, Actorum. 15.

Munera quæ adferent gentes Messie, primum sunt agnitio veræ doctrinæ, confessio, inuocatio, & gratiarum actio. Deinde munera & opes, quas conferent ad conseruationem ministerij Euangelij, & scholarum. Tertiò eleemosynæ, quibus aluntur pauperes. Vultum Ecclesiæ vocat præsentiam, coniunctionem, societatem Ecclesiæ; quam diuites, hoc est, potentes & opulenti, reges, & principes, deprecabuntur, hoc est, optabunt esse membra, & ciues veræ Ecclesiæ, eique se adiungent, amplectentes doctrinam Euangelij.

XIII. *Omnis gloria filie regis abintus, vestimentum eius fimbrijs aureis.*

De pulchritudine & ornatu Ecclesiæ collectæ ex gentibus, quæ sicut Ecclesia collecta ex Iudæis, duplex est, interior vera agnitio Dei, & mediatoris, fides, confessio, inuocatio & gratiarum actio: & externa, *ἐν τῇ ἐκκλῆσιᾳ* Ecclesiæ, cultus externi, templorum ornatus, decus virtutum omnium, quæ sicut aurum in fimbrijs conspiciuntur, & elucent coram hominibus, hac varietate & pulchritudine virtutum omnium, circumamicta & ornata Ecclesia, agnoscetur, & celebrabitur ab omnibus, & multi imitati se ei adiungent.

Lutherus vertit, *Des Königs tochter ist ganz heilich inwendig. Gleich wie ein frauenzimmer alles eitel gold vnd seiden ist.*

XIII. *Acu pictis vestibus adducetur (regina) virgines post eam (quæ sequuntur) & amici eius adducentur tibi (regi)*

Vestes acu pictæ dicuntur phrygionicæ, gestickte kleider. Lutherus ita vertit verbum.

Man führet sie in gestickten Kleidern zum König / vnd sie gespielen / die jungfrawen / die ihn nach gehen / führet man zu dir als zum tanz oder freuden.

Virgines vocat credentes incorruptæ doctrinæ Euangelij. Sicut inquit Paulus, 2. Corint. 11. Adiunxi vos vni viro, vt virginem castam exhiberetis Christo. Deinde castè viuentes, & extra & in matrimonio. Adducentur regi, à quo accipiant æterna bona, iustitiam, & vitam æternam, per prædicationem Euangelij adducti. *Adducentur tibi*] scilicet regi, est enim Apostrophe.

XV. *Adducentur in lætitia, & exultatione ingredientur in templum (palatium) regis.*

De æterna & vera lætitia & exultatione, qua regina, hoc est, Ecclesia cum suis membris fruatur donata vitæ æternæ, quam per templum seu palatium regis intelligit.

XVI. *Pro patribus tuis nati sunt tibi*

bi filij, constitues eos principes super omnem terram.

Dixit de rege eiusque regina, hoc est, Ecclesia, & vtriusque splendore & ornatu. Iam addit quoque de generatione sobolis, quæ & ipsa in coniugio requiritur, hoc est, collectione & propagatione Ecclesiæ perpetua, per successionem filiorum, hoc est, doctorum & custodum veræ doctrinæ, per spirituale semen, verbum Dei, & Sacramenta, ut hoc modo colligatur & conseruetur in humano genere, hac spirituali generatione, Ecclesia, à qua Deus in hac vita, & omni æternitate rectè agnoscatur, & celebretur, sicut in sequenti versu addit.

Pro patribus] Primum ita vocat patres Prophetas, & reges veteris testamenti seu synagogæ Iudaicæ, Abraham, Moſen, Dauidem, &c. à quibus Iudæi, ut Apostoli, iuxta carnem, genus duxerunt. Deinde ipsos Apostolos, pro quibus, iam mortuis, filij sunt ipsis nati, discipuli scilicet, & eorum deinceps successores, qui continua successionē nascuntur hac spirituali generatione, vsque ad finem mundi. Ita & Plato inquit, Parentes in coniugio iungere & educare liberos, & hos deinceps filios, ut cultores Dei in suum locum substituant, & post se relinquunt. Principes vocat primum doctores & gubernatores Ecclesiæ, & custodes cœlestis doctrinæ, deinde pios omnes, qui per præsentiam & auxilium Dei, vincunt insidias diaboli, minas & illecebras mundi, & errantes naturæ corruptæ impetus.

Gratiarum actio.

XVII. *Memor ero nominis tui in omni generatione & generationem, propterea populi confitebuntur tibi in æternum & in seculum seculi.*

Addit gratiarum actionem Propheta agnoscens beneficium suum, promissi Messias, & collectionis Ecclesiæ, & hortatur, ut ceteri quoque illud agnoscant & celebrent suo exemplo, & in hac vita & in omni æternitate: estque testimonium de perpetuitate Ecclesiæ & ministerij Evangelij vsque ad finem mundi duraturi, & de vita æterna, in qua absque fine confitebimur Deo, hoc est, celebrabimus eum

perfruentes eius duleissima consuetudine, sapientia, lætitia, & vita in omni æternitate, ad quem finem humanum genus conditum est initio à Deo, & postea redemptum per filium, Dominum nostrum Iesum Christum, in assumptam humanam naturam ex virgine, quod ineffabile beneficium diuinitatis, Ecclesia hoc tempore celebrat, & pro eo agit gratias diuinitati.

Eobanus sic reddidit.

*Ipse tuas laudes totum celebrabo per orbem,
Donec summa aliquod secula tempus erunt.
Ergo tibi omnigenæ dicent præconia gentes,
Donec in hoc ibunt limite solis equi.*

Doctrina seu loci præcipui.

1. De diuina natura, seu maiestate regie in Christo, quem Psalmista hic expressis verbis, Deum vocat, versu sexto, & septimo.
2. De discrimine inter Messiam & alios sanctos, vtriusque testamenti, Abraham, Moſen, Dauidem, Esaïam, Baptistam, Paulum. De quo discrimine inquit Propheta, alloquens Messiam: Vnxit te Deus Deus tuus, oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Et Esaïa 61. dicit ipse Messias: Spiritus Domini super me, propterea, quod vnxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me. Et Iohannis tertio, inquit Baptista: Huic (Christo) non ad mensuram (sicut cæteris sanctis) dat Deus spiritum. Et Colossensibus secundo: In Christo habitat diuinitas corporaliter, hoc est, essentialiter, & verè, non ut in alijs sanctis, communicatiue.
3. De Ecclesia & sponsa Messias vocata & collecta ex Iudæis & gentibus, per totum mundum.
4. De vero & spirituali ornatu seu cultu Ecclesiæ.
5. De vocatione gentium ad Ecclesiam Christi, & societatem beneficiorum eius, reconciliatione cum Deo, remissione peccatorum, donatione Spiritus sancti, iustitiæ & vitæ æternæ.
6. Testimonium de perpetuitate Ecclesiæ, & conseruatione per ministerium Evangelij, & sacramentorum vsum, & de æterna eius gloria post hanc vitam.
7. Gradus gloriæ Ecclesiæ septem ex Victorino.

1. Possessio verbi Dei, & agnitio veri Dei, per patefactionem ipsius, & missionem filij.

2. Vera

IN PSALMVM DAVIDIS XLVI.

199

2. Vera inuocatio, & exauditio diuina.

3. Conseruatio corporis Ecclesiæ, etiam in quadam membra crudeliter sæuiant tyranni, Matthæi decimosexto, Psalmo 129.

4. Diuitiæ & admirandæ liberationes Ecclesiæ, vt Nohe in diluuiò, Israelitarum in Aegypto, mari rubro, & deserto.

5. Vaticinia & miracula Prophetarum, Christi, & Apostolorum, dissimilia Ethnicis vaticinijs, & miraculis.

6. Multarum virtutum decus, vt constantia in confessione veræ doctrinæ, in Stephanò, Laurentio.

7. Hereditas vitæ æternæ, seu consummata liberatio, & gloria, quæ portus est & finis omnium miseriarum, cuius expectatione Ecclesia gloriatur etiam sub afflictionibus, Roman. 8.

OBIECTIO DE DIUINITATE Christi.

Adorare est genibus flexis seu incuruat in orando tribuere regium honorem alijs, more populorum orientalium.

Ergo non est firmum argumentum de diuinitate Christi, gentes adorabunt Messiam, Ergo est verus Deus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Nam in Psalmo 2. additur particula semper.

Ergo & hic locus intelligendus est de adoratione Messie perpetua, quæ soli Deo conuenit, qui solus æternus est, non hominibus, quorum imperium non est æternum, sed subinde transfertur per successionem ad alios.

ALIA.

Principum est dominari alijs.

Apostoli & eorum successores sunt principes, sicut inquit Psalmus: Constitues eos principes super omnem terram.

Ergo Apostoli & eorum successores, Pontifex Romanus, Episcopi, debent dominari regibus politicis, eosque constitutere, & vbi libet eis imperia adimere, sicut Pontifex Romanus, Alexander, Fredericus Barbarossam ab imperio remouit, collum eius pede comprimens, additis his verbis ex Psalmo 91. Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis Leonem & Draconem: cui Fridericus respondit: Non tibi, sed Petro, cui successores,

pareo: & respondit Pontifex: & mihi & Petro.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia est fallacia æquiocationis. Nam principes Psalmus vocat Apostolos, doctores, & gubernatores Ecclesiæ, propter doctrinam Euangelij, quam tradunt mundo, eaque regunt conscientias, non damnant potestate corporali seu politica, quam ipsis ademit Christus, inquit Matthæi 20. contententibus de primatu in regno Christi: Principes gentium dominantur eorum, & qui maiores sunt, potestatem exercent in eos, non ita erit inter vos.

QVAESTIO.

Est ne aliquis externus splendor, & ornatus Ecclesiæ, templorum, vestium, vasorum, & huiusmodi, sicut hic inquit Psalmus, reginam Messie acui pictis vestibus adduci ad regem. Item astare in vestitu deaurato. Item educi è domibus eburneis.

RESPONSIO.

Est utique. Quia Paulus vult omnia peragi in Ecclesia decenter, & cum *εὐταξία*, vt discernatur ministerium Euangelij, & administratio Sacramentorum, etiam externo ornatu, à prophanis actionibus, & congressibus, etsi ipse Deus spiritu sit adorandus, nec habitet in templis manufactis, sed in omni loco præsens adsit, neque tamen delectatur immundicie & sordibus, sicut in quibusdam locis templa potius sunt stabula, quàm ædes sacræ, quod valde vituperandum est, & displicet prophanatio illa & templorum & vestium, aliorumque ornamentorum Ecclesiæ Deo. Nam horribiliter propter talem prophanationem puniuit Iulianum apostatæ auunculum, & Felicem quendam, vt refert Eusebius Ecclesiasticæ historiæ libro 6. cap. 32.

PSALMVS XLVI.

vers. 11.

Psalmus David.

Titulus duplex.

Primò, Ad præcinendum filiorum Chore, de iuuentute canticum.

Secundò, Victori filijs Chorach (traditus vt canatur) super (vel ad) Alamoth,

quod musicum instrumentum fuit, aut initium vulgaris cantilenæ Hebræis) canticum.

ARGUMENTVM.

Psalmus est gratiarum actio, qua narrat primum Propheta diuinam ciuitatis Hierosolymæ & regni Iudaici defensionem contra hostes, Amonitas, Assyrios, Syriacos & alios, & hortatur populum suum, ut hoc beneficium Dei agnoscat, gratias agat Deo, & eum celebret, atque roget, ut deinceps, & urbem & Ecclesiam conseruet, & tueatur. Quod exemplum inuocationis & gratiarum actionis imitentur Ecclesia & pii omnes, omnibus temporibus, nec dubitent Deum contra hostes, quantumuis potentes & multos, defensurum Ecclesiam suam, eamque mansuram esse inter persecutionum fluctus usque ad finem mundi, sicut inquit ipse Christus, Matthæi decimosexto: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. & Matthæi vigesimo octauo: Ero vobiscum usque ad consummationem seculi. Quæ doctrina & consolatio præcipua est huius Psalmi. Sunt autem partes quinque.

1. Propositio gratiarum actionis, constans Enthymemate: Deus est noster adiutor & defensor, ergo nihil timebimus.
2. Amplificatio periculorum, qua beneficium liberationis & defensionis diuinæ augetur.
3. Antithesis conseruationis Ecclesiæ, & interitus impiorum, religionis gentium, & hostium Ecclesiæ.
4. Exhortatio ad Ecclesiam, & singulos pios, ut opera Dei mirabilia, defensionem scilicet & conseruationem Ecclesiæ considerent, omnibus temporibus.
5. Epiphonema continens consolationem de præsentia & auxilio Dei in Ecclesia.

1. Propositio inuocationis.

- I. *Deus nostra spes (est) & fortitudo, auxilium in tribulationibus, quæ inuenerunt nos valde.*

Eobanus.

*Robur & auxilium est nobis Deus ipse repertus
Per mala, quæ passi perniciosi sumus.*

Propositio est inuocationis, qua primum exprimit, quem Deum inuocet, & à quo auxilium & defensionem petat, à vero scilicet & æterno Deo, qui se patefecit verbo suo & varijs testimonijs Israelitis in Aegypto, deserto, & alibi. Deinde amplificat tribulationes, quod eas magnas & multas passi sunt, sicut Ecclesia omnibus tempo-

ribus eisdem est onerata, quas tamen mitigat Deus, & interdum prorsus tollit, ut semen sanctum sibi relinquat in humano genere, à quo ipse recte agnoscatur, inuocetur & colatur, in hac vita & futura. Tertiò monetur ut & nos suo exemplo eundem Deum inuocemus, ab eoque solo auxilium petamus, & expectemus, sicut ipse inquit Deus Psalmo quadragesimonono: Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me.

*Propterea non timebimus, etiam si
amfiturbabitur terra, & ruant
montes in medium maris.*

Spes seu refugium, id est, à quo auxilium expectamus, & ad quem virum confugimus in tribulationibus. Fortitudo, id est, qui nobis vires addit, & robur, pugnantem contra hostes. Auxilium, id est, qui auxiliatur nobis, eripiens nos ex omnibus periculis.

Consequens est Enthymematis, cuius antecedens est propositio, hoc modo:

Deus est spes nostra.

Ergo non timebimus, etiam si terra ipsa concutiat & fractus illabatur orbis, & corruant montes, hoc est, etiam si omnium tyrannorum impetus & vires in nos iruant, & delere nos conentur, quæ omnia Propheta inquit ingenti animo fiducia concepta, primum ex promissione Dei infallibili, deinde ex omnipotentia Dei, cui nulla vis resistere potest. Ita vertit Lutherus in cantico.

*Ein feste bürg ist vnser Gott/
Ein gute wehr vnnnd waffen/
Er hilfft vns fret auß aller not/
Die vns iez hat betroffen.
Vnnnd wenn die welt vol reuffel wer/
Vnnnd wolt vns gar verschlingen/
So fürchten wir vns nicht so sehr/
Es sol vns nō d̄ gelingen.*

Estq; hæc ingens & vera consolatio contra tentationem omnium piorum, de interitura Ecclesia, quæ in hoc mundo, neq; scelerum certam habeat, neque præsidia & defensionem potentum, sed Dei tantum tutelam & defensionem, sicut inquit Esaiæ 51. Posui verba mea in ore tuo, & vmbra manus meæ protegam te, ut plantes cælos, hoc est, colligas & voces per prædicationem Euangelij Ecclesiam cælestem.

2. Amplificatio.

Etiam si fremant & conturbentur

bentur aqua eius, & montes concutiantur à tumore eius. Sela.

Amplificatio seu expositio fiducia suæ, de defensione & præsidio Dei, contra periculum huius mundi, quos aquarum fluctibus irruentibus cum magno impetu, & montium concussioni comparat. Vox Sela, indicat motum animi confidentis Deo, & certi de defensione, quasi dicat, ita certo fiet, certa est defensio, & præsidium Dei, in afflictionibus.

3. Antithesis conseruationis Ecclesiæ, & interitus regnorum mundi, quæ aduersantur Ecclesiæ.

III. *Flumen riuulis suis latificat ciuitatem Dei, sancta tabernacula altissimi.*

V. *Deus in medio eius, non commouebitur, adiuuabit eam Deus manè.*

Dixit de conturbatione terræ, maris, & montium inter se commotione, & mutuo inter se interitu, hoc est, imperiorum, & potentum, qui Ecclesiam delere conantur, sed frustra, quia Deus spes est eius, & fortitudo. Iam addit per antithesin, Ecclesiam, intereuntibus imperijs mundi, & tyrannis, permanens esse, primum, quia tanquam ciuitas perpetuis riuulis irrigetur, per quos significatur Spiritus sanctus latificans mentes, eiusque dona, ministerium Euangelij, securitas & gaudia mentis. Deinde, quia habet Deum præsentem tanquam in suo domicilio habitat, sicut igitur Deus ipse est æternus, & semper manet, ita & Ecclesia perpetua mansura est, sicut inquit Deus: Sû in medio eius, igitur non commouebitur, hoc est, non interibit.

Quantum ad historiam attinet, per flumen intelligit Iordanem & riuulos eius qui scaturiunt & fluunt iuxta Hierosolymam, & vicinas regiones aut ciuitates: per ciuitatem, ipsam Hierosolymam, quam Deus sua diuina potentia, sæpè defendit & liberauit ab hostibus, Assyrijs, Chaldejs, Romanis. Allegoricè, flumen & riuuli sunt ministerium verbi Dei,

Spiritus sanctus, eiusque dona, lætitia, & consolatio in afflictionibus & terroribus peccati, mortis, & inferni. Ita & per sancta tabernacula intelligit ministerium Euangelij & veros cultus, quos Deus instituit in tabernaculo, in quo præsens adfuit, exaudiens, & liberans inuocantes.

Deus in medio est] hoc est, adest præsens Ecclesiæ, eamque exaudit, & iuuat & defendit.

Ergo non commouebitur] hoc est, non interibit Ecclesia, & politia, regna, & ciuitates, quæ verum Deum agnoscunt & inuocant, eiusque verbum & cultus amplectuntur, conseruant & promouent.

Adiuuabit manè] hoc est, tempore opportuno, cum opuserit auxilio & defensione, sicut manè oppugnari solent ciuitates, & arces, ab hostibus: non differet auxilium, ad vesperam.

Conturbata sunt gentes, & inclinata sunt regna: cum dat vocem suam, mouetur terra. VI.

Antithesis est, ciuitas Dei, hoc est, Ecclesia, sicut Hierusalem, defensa est à Deo, manebit perpetuò: interibunt autem regna mundi, quamprimum gentes perturbare, persequi, & delere Ecclesiam conantur.

Dat vocem suam] hoc est, incipit deterrere gentes, sua potentia, & maiestate diuina, ut conturbentur gentes, contremiscant & fugiant Assyrii.

Lutherus vertit, *Wenn er sich hören laßt/ das ist/ donnert.*

Addit autem huius conturbationis & fugæ causam, præsentiam ipsius Dei, & defensionem, inquit:

Dominus exercituum nobiscum, refugium nostrum Deus Iacob. VII.

Dominus exercituum] hoc est, in cuius potestate sunt omnes exercitus, qui solus potens est, & dominatur omnibus.

Nobiscum] id est, nos defendit, contra hostes, corporales, ut Assyrios, & spirituales, diabolum, peccatum, & mortem.

Refugium nostrum] id est, ad quem confugimus in nostris afflictionibus, & periculis.

Deus Iacob] id est, verus & æternus Deus, qui se verbo & illustribus testimonijs patefecit Iacob, & cæteris Patriarchis, Abraham, Isaac, eorumque posteris, in Aegypto, deserto, terra Chanaan, eosque exaudivit & defendit inuocantes. Ita discernit verum & æter-

& æternum Deum ab idolis & numinibus commenticijs gentium, monens vt & nos eundem Deum agnoscamus & inuocemus agnitione et fiducia promissi olim & nunc exhibiti mediatoris, filij, Domini nostri Iesu Christi.

4. *Paranesis seu exhortatio ad consideranda opera Dei admiranda, in colligenda & conseruanda Ecclesia in humano genere.*

VIII. *Venite & videte opera Domini, quod posuit desolationes super terram, auferens bella, usque ad finem terræ.*

Addit per apostrophen exhortationem ad totam Ecclesiam & singulos, vt exempla admirandæ liberationis Ecclesiæ, seu populi Israel consideret, & perpendat, simulque interitum regnorum mundi, quæ conati sunt delere Ecclesiam, vt his exemplis admoniti, & ipsi Deo confidant, & auxilium ab ipso petant, & expectent.

Venite & videte] exhortatio est, hoc est, attendite, quasi dicat, diligenter considerate.

Opera Domini] hoc est, admirandas defensiones sui populi, seu Ecclesiæ inter furores impiorum, qui delere Ecclesiam conantur omnibus temporibus, ruinas imperiorum, tyrannorum interitum, conseruationem & instaurationem cœlestis doctrinæ.

Qui posuit desolationes super terram] hoc est, desolatur & deuastat tyrannos & hostes Ecclesiæ, & euertit eorum regna, vt Aegyptiorum, Chananæorum, Assyriorum, Medorum, Græcorum, Romanorum, & auferens bella, hoc est, vincens hostes ac delens, & restituens pacem Ecclesiæ, extinctis tyrannis, vt Pharaone, Senacherib, Herode, Diocletiano, Iuliano, & alijs omnibus, sicut addit.

IX. *Arcum conteret, & confringet arma, & currus comburet igni.*

Eobanus.

Præualidos arcus, & acutas conterit hastas, Currus & celeres concremat igne rotas.

Expositio est sumpta à bellicis instrumentis, seu armis, quibus tyranni confidunt,

in delenda Ecclesia, quæ Deus confringit & tollit. Respexit autem ad historiam liberationis populi Iudaici ex Aegypto, pro quo pugnans Dominus protulit currus Pharaonis in mari, & confregit Aegyptiorum scuta & arma, missis in eos horrendis fulminibus, Exodi 14.

Vacate & videte, quoniam ego sum Deus, & exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra.

Exhortatio est ad tolerantiam sub cruce, & expectationem promissi auxilij diuini & liberationis, opportuno tempore. Quia enim vult Deus Ecclesiam subiecram esse cruci in hoc mundo, differt interdu auxilium, & liberationem, vt crescat in nobis fides, accendatur inuocatio, & potentia diuina fiat illustrior, & potentia Dei magis conspiciatur, cum liberat destitutos omnibus humanis præsidijs.

Vacate] hoc est, cessate à trepidatione immodica, & dubitatione de auxilio. Expectate liberationem promissam, iuxta illud Esaie: In silentio & spe erit fortitudo vestra. *Videte*] id est, perpendite, cogitate, quod ego sum Deus, hoc est, quod sum omnipotens, qui possum vos liberare, iuxta promissionem meam, & delere hostes meæ Ecclesiæ. Ideoque exaltabor, hoc est, celebrabor inter gentes, quarum alie conuertentur ad verum Deum, diuinis liberationibus populi mei, agnoscetes meam potentiam, & præsentiam in Ecclesia. Quidam intelligunt hanc apostrophen factam ad tyrannos & persecutores Ecclesiæ, quos moneat vt desinant à persecutione, & considerent præsentiam Dei, eiusque diuina testimonia seu exempla.

5. Epiphonema.

Dominus exercituum nobiscum, susceptor noster Deus Iacob.

Addit versum præcedentem tanquam Epiphonema totius Psalmi, quod continet rationem defensionis & liberationis Ecclesiæ, & exhortationis de expectando auxilio diuino, sumpta à Dei potentia & præsentia in Ecclesia. Ita enim argumentatur:

Deus exercituum nobiscum est, hoc est, qui bellator est potentissimus, cui nulla creatura resistere potest, iuuat & defendit nos.

Ergo nos certo defendet, extinctis hostibus, eique confidere in omnibus periculis.

IN PSALMVM DAVIDIS XLVI.

periculis & persecutionibus debemus, & expectare opportunum auxilium. Poëta ita vertit:

Auxilio nobis Deus est fortissimus omni
Tempore, qui Deus est magne Iacobe tibi.

Item:

Causa Deo cura nostra est, virtute potenti
Auxilio nobis est Deus omnipotens.

PSALMVS XLVII.

Titulus duplex.

1. Ad præcinendum Psalmus filiorum Chore.
2. Victori, filijs Chore cantus: de utroque vide suprâ.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suaviorij. Nam quantum ad historiam populi Iudaici attinet, fiam suam, ut Deum celebret, ei que gratias agat pro introducta in templum recens ædificatum, arca fœderis: quantum attinet ad typum Christi, quem præfigurabat arca fœderis, & propiciatorium, exhortatur & fona, ipse Christus, & Apostoli eius, Ecclesiam noni Testamenti, ut agnoscant & celebrent Messiam exhibitum, regem spiritalem, æternum, & omnipotentem Deum, & verum hominem, qui victo diabolo, ab olito peccato & morte, triumphali & gloriosa pompa ascendit in cœlum, & regnum in stauravit æternum, in quo subditis suis, hoc est, credentibus Euangelio, donat æterna bona, remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam, & Ecclesiam colligit per vocem Euangelij, dato spiritu sancto, eam que defendit, & conseruat, diuina sua potetia, sedens ad dextram æterni patris, contra hostes omnes, corporales, tyrannos, & hæreticos, & spirituales, peccatum, diabolum, mortem & infernum. Sunt autem partes quatuor.

1. Propositio exhortationis.
2. Rationes eius quatuor.
3. De cultibus regni Messia.
4. Doctrina & consolatio de vocatione gentium, & interillas quoque regum & principum.

1. Propositio exhortationis.

Omnes populi (gentes) plau-

dite manibus, iubilate Deo in voce exultationis.

Lutherus vertit: Frolocket mit henden alle völder/vnnd jauchzet Gott mit frölichem schall.

Hessius.

Edite festino populi noua gaudia plausu,
Lataq; gratifica iubila voce sonent.

Propositio est exhortationis, qua hortatur ad gratiarum actionem, & spirituales lætitiæ conceptam, primum ex introductione arcae fœderis in templum. Deinde exhibitione Messia, & beneficijs eius, & regno spirituali & æterno.

Plaudite manibus] hoc est, ostendite lætitiæ mentis vestræ complofione manuum.

Et voce exultationis] hoc est, verbis & instrumentis musicis: nam duobus præcipue lætitiæ mentis ostendimus, gestibus & voce seu verbis. Deo] vero & æterno, conditori, & conseruatori rerum omnium eiusq; filio coæterno, promissio olim, & iam exhibitio Messia.

2. Rationes propositionis quatuor.

Quoniam Dominus excelsus, II.
terribilis, rex magnus, super omnem terram.

Prima ratio propositionis, sumpta à descriptione personæ Messia, quis & qualis sit, Iehoua, hoc est, verus & æternus Deus, excelsus, terribilis, & rex magnus, qui dominatur super omnem terram, ergo merito Ecclesia lætatur de tanto suo rege, & agit illi merito gratias, pro regno constituto, & æternis beneficijs, reconciliatione cum Deo, remissione peccatorum, defensione contra hostes, & donatione vitæ æternæ, ad quæ lætitiæ hortatur & D. Paulus ad Philip 4. inquit: In Domino semper gaudete. Item regnum Dei est, iustitia, pax, & gaudium in spiritu sancto. Tribuuntur autem Messia insignia epitheta quatuor, quibus discernitur à creaturis & monarchis seu regibus huius mundi.

1. Iehoua, quæ appellatio competit tantum vero & æterno Deo, conditori & conseruatori omnium rerum. Non igitur Messias tantum est verus homo, sed etiam verus, æternus, & omnipotens Deus.

2. Excelsus, quæ vox seu appellatio dupliciter accipitur, absolute, quatenus exaltatus est, ita ut sedeat nunc, etiam secundum humanam naturam, ad dextram æter-

ram æterni patris, eadem cum ipso maiestate & gloria, Dominus viuorum & mortuorum, iuxta illud Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Et relatiuè, quantum ad Ecclesiam attinet, in qua ita exaltatus est, vt ipsum solum agnoscat, inuocet, & celebret, præferens eum omnibus creaturis & regibus, ab eo solo petens & expectans bona necessaria & corpori & animæ.

3. Terribilis dæmonibus & tyrannis, seu persecutoribus Ecclesiæ suæ, quos in hac vita terret, incussis eorum animis horribilibus pauoribus, & post hanc vitam abijciat in æternos cruciatus, cum diabolis, credentibus autem est expectatus & faustus, humanus & benignus.

4. Rex magnus super omnem terram, hoc est, rex regum, & Dominus dominantium, quæ appellatio discernit regnum Messia extendens se per vniuersum mundum, à monarchijs & regnis cæteris, quorum nullum se per totum orbem terrarum extendit, vt monarchia Romanorum tantum vsque ad Euphratem fluium Persidis.

III. *Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris.*

Secunda ratio letitiæ & gratiarum actionis, ab obedientia gentium præstita Evangelio seu prædicationi Apostolorum, qui hic loqui rectè intelliguntur, non Iudæi, quibus gentes subiectæ nunquam fuerunt. Ergo & Psalmus totus de regno Messia & ministerio Euangelij, quod efficax est in conuertendis gentibus, & colligenda Ecclesia omnibus temporibus, præcipuè intelligendus est, non de regno politico Messia, vt somniant Iudæi.

Subiecit] scilicet Dominus, nobis Apostolis.

Sub pedibus nostris] hoc est, vt obedirent prædicationi nostræ seu voci Euangelij, iuxta illud Esaia 52. Quam speciosi pedes annunciantium pacem, annunciantium bona.

III. *Elegit nos hereditatem suam, magnificentiam Iacob, quam dilexit. Sela.*

Tertia ratio gratiarum actionis, & letitiæ spiritualis, collectio Ecclesiæ seu hereditas vitæ æternæ, per & propter promissum benedictum semen, hoc est, Messiam, ipsi Iacob & cæteris Patriarchis, Genesis 22. & 28.

De qua hereditate & benedictione præcipuè gauisus & gloriatus est Iacob Patriarcha, & gloriatur meritò Ecclesia, omnibus temporibus, collecta ex Iudæis & gentibus.

Elegit] ab æterno ex gratia & gratuita bonitate, non ex meritis nostris, in filio, antequam iacerentur fundamenta mundi, ad Ephesios 1. capite. Et 2. Gratia estis seruati per fidem, idque non ex vobis, Dei donum est, ne quis gloriatur.

Hereditatem] hoc est, populum qui sit hæres omnium bonorum Messia.

Magnificentiam Iacob] hoc est, splendorem & gloriam, de quo Iacob. i. Ecclesia gloriatur. *Quam dilexit*] Aliter, quem dilexit, scilicet Iacob. *Dilexit*] Deus, exaudiens, iuuans, & liberans eum.

Ascendit Deus in iubilo, Dominus in voce tube.

Quarta ratio sumpta ab ascensione Christi in cœlum, in qua tanquam pompæ triumphali, captiuos duxit hostes Ecclesiæ suæ, eamque liberauit, & consortem fecit æternæ suæ gloriæ, ascendens cum multitudinè Patriarcharum, Regum, Prophetarum, & piorum veteris testamenti. Sicut Psalmo 68. dicitur: Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in triumphis. Respexit autem ad pompam triumphalem, in qua milites & populus gratulabantur victori vocibus, & tubis, de victis hostibus, &c. Quantum ad historiam populi Iudaici attinet, intelligitur versus, vt supra dictum est, de letitia, quam cepit de introducta arca fœderis in templum, seu domum ædificatam à Salomone.

Iubilum dicitur gaudium ineffabile, hoc est, quod tantum est conceptum in animo, de immenso bono, vt efferi verbis nequeat: intelligitur autem gaudium angelorum, & comitum Christi, patriarcharum, regum, & Prophetarum, &c. vnà cum ipso ascendentium in cœlum, Actorum 1.

In voce tube] Respexit & ad tubas, quibus sonantibus Iericho occupata est, Iosue 1. sicut inquit Eobanus:

Hic rex non armis, verbo tamen omnia vincet.
Et veterem strârunt Hierichuntæ tube.

3. Cultus Ecclesiæ, agnitio & celebratio Dei & mediatoris filij.

Psallite Deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psallite. Quoniam

*Quoniam rex omnis terræ
Deus. Psallite sapienter.*

Repetit exhortationem ad gratiarum actionem, & celebrationem Dei & Messia, regis, quæ constat spirituali & sapienti psalmodia, quæ fit in vera agnitione Dei, & Mediatoris, in vera fide & bona conscientia, non tantum externis rebus & vocibus, quas tamen & ipsas Deus approbat, ijsque delectatur, sicut Angeli in natiuitate Christi cantant: Gloria Deo in excelsis. Lucæ 2.

Repetitio verbi psallendi significat requirere in celebratiõe Dei & beneficiorum eius, ardentem motum animorum, & attentionem, ne lingua cantet, mens autem peregrinetur, de qua psalmodia & cultu inquit Christus Matth. 15. Hic populus labijs me honorat, cor autem eorum longè à me est. Addit autem rationem exhortationis à per-sona Dei, Messia, hoc est, potentia & dominatione in vniuerso terrarum orbe, & iubet psallere sapienter, hoc est, in vera agnitione Messia, & veris motibus accensis in corde, à spiritu sancto, timore Dei, fiducia, dilectione & bona conscientia, iuxta illud Ioannis 4. Veros adoratores in spiritu adorare oportet.

Psallite prudenter] Lutherus: *Lobsinget ihm kläglich / Daß man im predigen das wort mit fleiß handle / vñd darauff bleibe / nicht einhin schreie vñd plaudere wie die wilden wästen schreier vñd freche prediger / die da reden was sie dñcket.*

4. De uocatione Gentium ad regnum Messia
& societatem vitæ æternæ.

VIII. *Regnauit Deus super omnes
Gentes, Deus sedet super sanctam sedem suam.*

Quartus locus seu doctrina, de uocatione Gentium ad regnum Messia, extendens se per vniuersum terrarum orbem, colligens Ecclesiam voce Euangelij, & conseruans eam diuina potentia, in humano genere, posteaquam ascendit in cælum, sedens iam ad dextrâ æterni patris, verus & omnipotens Deus, ubiq; præsens & efficax, etiam iuxta humanam naturam. Monet autem uocationem gratiæ esse gratuitam, qua vocantur Gentes idolatræ & contaminatæ sceleribus & peccatis omnis generis.

Deinde esse vniuersalem, quia vocat, recipit & saluat pariter omnes agentes pœnitentiam, & confugientes ad Mediatorem.

Regnauit] id est, regnat & dominatur, colligens ex Gentibus Ecclesiam per ministerium seu vocem Legis & Euangelij.

Super sedem suam sanctam] id est, Ecclesiam vocatam & selectam ex toto humano genere, ad vitam æternam, militantem adhuc in hac vita contra mundum, diabolum, & carnem, quam sanctificat, dato spiritu sancto, & remissis peccatis.

IX. *Principes populorum congregati sunt cum populo Dei Abraham, quoniam Deus à scutis terræ vehementer eleuatus est.*

Expositio est præcedentis versus, de uocatione Gentium, docens Deum non solum elegisse & vocare ad cognitionem Euangelij & societatem vitæ æternæ, homines inter Gentes contemptos, ignobiles & pauperes, sed etiam principes ac reges, quos scuta terræ vocat, id est, defensores & protectores Ecclesiæ, pacis & disciplinæ, vt colligi possit Ecclesia, & habeat hospitia. Vnde Esaias reges vocat nutritores Ecclesiæ, & reginas nutrices.

Principes populorum] hoc est, potentes, diuites & sapientes multi inter Gentes.

Congregati sunt] Per vocem Euangelij vocati. Lutherus vertit: *Die Fürsten vñt den völdern sindt versamlet / zc. Es müssen Fürsten auch Chrtsten sein.*

Cum populo Dei Abraham] .i. Cum Iudæis colētib; verum & æternum Deum, quem Abraham coluit, & qui Abraham vocauit, defendit, eiq; promissionem de Messia dedit, Genes 22. & promisit se fore Deum ipsius, & seminis eius. Gene. 17.

A scutis terræ] hoc est, principibus, & regibus, qui sunt quasi scuta, quibus corpus defendimus, & tela propulsamus.

Deus] id est, verus & æternus Deus, relicto cultu idolorum.

Eleuatus est] hoc est, celebratus agnitione & inuocatione, verisq; cultibus.

Q V A E S T I O.

Quomodo Deus pater & Messias dicuntur hic regnatos super Gentes, hoc est, regere eas, & conseruare, cum semper antea eas gubernarint & conseruarint.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem duplicis actionis Dei: generalis, quo semper adest creaturis suis omnibus, eas gubernans, & conseruans, iuxta veterem versiculum:

Enter præsenter Deus hic & ubiq; potenter.

Et actionis specialis, qua Deus & Messias Ecclesiam non solum conseruant, & regunt corpora & facultates piorum, sed etiam accendunt in illis motus per spiritum sanctum, sibi placentes, & inchoant in eis nouam lucem, sapientiam, iustitiam, & vitam æternam, de qua actione, gubernatione & regno Dei & Messia, sedentis iam in humana natura glorificata ad dextram æterni Patris, hic Psalmus loquitur, quod sci licet regnat super Gentes, vocans eas ad societatem Ecclesiae, seu populi Dei Abrahamæ, sanctificans eas spiritu sancto, & donans æterna luce & vita æterna. Iuxta illud ad Roman. 3. An Iudæorum Deus tantum? an nō & Gentium? certè & Gentium. Item ad Galatas 3. Non est Iudæus, neque Græcus, omnes vos vnū estis in Christo Iesu. Quod si vos estis Christi, igitur Abrahamæ semen estis, & iuxta promissionem hæredes. De hac speciali gubernatione & vocatiōe Gentium ad Ecclesiam, inquit & Christus Ioannis 10. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: illas quoque oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile (vna Ecclesia ex Iudæis & Gentibus) & vnus pastor (redemptor, mediator & saluator filius Dei, Messias, æternus & verus rex & pontifex Ecclesiae.)

PSALMVVS XLVIII.

Vers. 14.

TITVLVS.

Psalmus canticum filiorum Chore, de quo vide Psalmo 42.

ARGVMENTVM.

Agit gratias Dauid in hoc quoque Psalmo Deo, pro ingenti & gratuito beneficio electæ, conseruatæ & defensæ vrbs Hierosolymæ contra reges & principes Assyrios, Aegyptios, & alios hostes, qui sæpe conati sunt urbem totam vnā cum verbo ipsi tradito, & cultibus, funditus delere, qui omnes turpiter semper coacti sunt, protegente Deo, discedere ab vrbe, & obsidionem relinquere.

Deinde est etiam gratiarum actio Ecclesiae noui Testamenti, quod & eam Deus imensa misericordia colligit, conseruat & defendit, vsque ad hæc nostra tempora, &

vsque ad finem mundi, contra hostes & tyrannos, qui omnibus temporibus, sicut Hierosolymam, oppugnant veram Ecclesiam, eamq; funditus, instigante diabolo, delere conantur: sed Deus eam mirabiliter tuetur & defendit. Sunt autem partes præcipuè quatuor.

1. Gratiarum actio & celebratio Dei, pro conseruata & defensâ vrbe Hierosolymæ, & sub eius typo Ecclesia.

2. Ratio continens consolationē de conturbatis, conuictis, & reiectis hostibus, ab vrbe Hierosolymæ & Ecclesia, iuxta promissionem Dei, de exauditione & auxilio.

3. Inuocatio præsentis Dei & consolatio Deum omnibus temporibus adesse Ecclesiae, eam exaudire, iuuare & defendere.

4. Exhortatio ad omnes & Gentes & Iudæos, vt se coniungant veræ Ecclesiae, cuius typus, vt dictū est, fuit Hierosolyma, mons Zion, & Templum, vbi promissit Deus fore se præsentem, & defensurum inuocantes ipsum, & ornaturum æterna lætitia, iustitia & vita, sicut inquit in vltimo versu: Hic Deus, Deus noster est in æternum, & in seculum seculi, ipse reget nos sicut iuuentutem: quod beneficium in hac vita agnosce- re & celebrare debemus gratis mentibus. In futura autem vita perfectius intelligemus & celebrabimus Deum in dulcissima eius consuetudine cum tota Ecclesia in omni æternitate.

1. Gratiarum actio, & celebratio Dei.

Magnus Dominus & (ideo) laudabilis valde in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius.

Eobanus.

Magnus & eximio Dominus cum laudibus honoris, Quæ sita sunt nostro mœnia sacra Deo.

Propositio est gratiarum actionis, & celebrationis Dei, Agite gratias Deo, eumq; celebrate, quod Hierosolymam sibi præceteris urbibus omnibus totius orbis terrarum, elegit, quasi domicilium & sanctam sedem, eique se patefecit, & dedit promissiones de mittendo Messia, & defensione, instituit certos cultus, edidit in ea admiranda opera, liberans eam & defendens contra

contrahostes, & Zion monte regiam constituit, & templum, in quo præsens adest, exaudit, & liberat inuocantes, reiectis cæteris Gentibus & populis totius terræ: Sicut & Ecclesiam omnibus temporibus, cuius Hierosolyma, mons Zion, & Templum Hierosolymitanū typus & figura fuerunt.

Magnus est Dominus] hoc est, sit magnus, magnificè celebretur ab omnibus, propter magna & admiranda opera, patefactionem sui, & defensionem vrbs & ecclesiæ.

In ciuitate Dei] hoc est, Hierosolyma & ecclesia, quam Deus elegit, eiq; se patefecit, edens promissionem de mittendo Messia, donanda per & propter ipsum remissionem peccatorum & vitæ æterna credentibus.

In monte sancto suo] hoc est, Zione, in quo arx & regia fuit.

Sancto] id est, quem sibi sanctificauit, & elegit præ cæteris montibus, & ex quo produlgata est vox Euangelij per Apostolos ad Gentes, Esaia 2. De Zion exiit Lex, & verbum Domini de Hierusalem. Item, Michæ 4. Et fluent ad montem Zion omnes Gentes, hoc est, Euangelium spargetur in sum omnes Gentes, quod in Zion promissum est, & ex eo sparsum ac propagatum per Apostolos. Estque hæc doctrina prolis, verum hunc esse Deum, qui se patefecit in Hierusalem, & edidit promissionem de mittendo Messia, quem iam misit, & veram eam esse Ecclesiam, quocunque locorum, quæ hunc Deum verum & æternum, iuxta verbum & promissionem editam in Hierusalem, verè agnoscit, inuocat & colit, agnitione & fiducia Messia, promissionem, & iam exhibiti redemptoris.

II. *Formosus ramus, & gaudiū uniuersæ terræ (est) mons Zion, in lateribus Aquilonis (sita est) ciuitas (Hierusalem) regis magni.*

III. *Deus in palatijs (domibus) eius cognoscitur, quod ipse sit refugium.* (Defensor, & protector Ecclesiæ, seu ciuitatis Hierosolymæ.)

Addit encomion vrbs Hierosolymæ, sumptum ab eius amœnitate & situ, & no-

titia & cultu veri Dei, exaudientis & liberantis eam & ecclesiam, cuius, vt sæpe dicitur, Hierosolyma, mons Zion, & Templum typus fuerunt.

Formosus ramus] seu surculus, est mons Zion, & quasi nymphea speciosa, proferens balsamum, vnguentum odoratissimum & preciosum, quod donum peculiare fuit Palestinæ, sanans vulnera, sicut doctrina Euangelij, quod ex Zion prodijt ad Gentes, sanat vulnera mentium sanciarum, cognitione peccatorum per Legem, consolatur & reficit, latificat sua amœnitate & balsamo, item promissione Euangelij, de placato Deo. uniuersæ terræ Palestinæ, item totius mundi gaudium est mons Zion, ad quem confluerunt Gentes.

In lateribus Aquilonis] hoc est, quæ ciuitas sita fuit ad radices montis Zion, versus Aquilonem, hoc est, Septentrionem.

Deus in palatijs] Commendatio à studio notitiæ veri Dei, quæ summa & præcipua laus est politiarum & imperiorum, nosse & colere verum & æternum Deum, agnitione & fiducia Mediatoris, defendentis & liberantis Ecclesiam, cuius ipse Deus solus est refugium & saluator.

QVÆSTIO.

Quod est discrimen inter veram Ecclesiam & alias religiones & sectas, vt Mahometistas & Indæos præsentis, qui etiam gloriantur se verum Deum agnoscere & inuocare fabricatorem & rectorem mundi, cumq; colere iuxta iudicium & discrimen honestorum & turpium?

RESPONSIO.

Triplex est discrimen, diligenter omnibus cogitandum.

1. Non agnoscunt neque inuocant tres personas diuinitatis *ἑμωσίου*, hoc est, coessentialis, Patrem, Filium & Spiritum sanctum. Ideo non verum Deum inuocant, nec saluantur, quia, vt inquit filius Dei, *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem.* Item, *Nemo venit ad patrem nisi per me.*

2. Non obediunt Deo iuxta integram Legem, quia non colunt vnum & verum Deum, sed fingunt sibi multa numina contra primum præceptum, *Non habebis Deos alienos.* Item indulgent tetrīs & vagis libidinibus contra sextum præceptum, *Non mœchaberis, &c.*

3. Carent notitia promissionis Euangelij, de remissione peccatorum, iustitia & vita æterna donanda gratis propter Mediatorem credentibus.

2. Ratio gratiarum actionis.

III. *Quoniam ecce, Reges terra congregati sunt, conuenerunt in unum.*

V. *Ipsi vidētes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt.*

VI. *Tremor apprehendit eos: ibi dolores (sunt) ut parturientis.*

VII. *In vento Orientali conteris naues Tharsis (maris)*

Ratio est gratiarum actionis altera, sumpta à perturbatione & confusione regum ac principum Assyriorum, Aegyptiorum, & aliarum Gentium, qui ab Hierosolyma, defendente Deo, turpiter saepe repulsi sunt, ut Sennacherib, Esaię 37. occisus in illius exercitu centum octoginta quinque millibus ab Angelo. Ita & Ecclesia omnibus temporibus defensa est & liberata tandem, repulsa & extinctis tyrannis, ut Decio, Valente, Diocletiano, Maxentio, Iuliano, &c. Intelligitur etiam conturbatio & commotio spiritualis regum, quorum alij perturbantur & commouentur ad salutem, credentes Euangelio, alij ad interitum, qui non conuertuntur ad Deum.

Quoniam ecce Reges terra congregati sunt] Lutherus vertit: Denn sibe / Könige sind versamlet / 16. Das ist / Könige haben vor diser Stadt müssen erschrecken / vnd offte mit schanden davon ziehen.

Ut parturientis] Amplificatio est doloris & perturbationis, sumpta à doloribus parturientiū, qui sunt acutissimi: vnde & Christus dolores & tristitiam Ecclesiæ illis comparat, Ioann. 16.

In vento Orientali] Similitudine ostendit interitum hostium talem futurum, qualis est nauium quæ vento Orientali vehementi & impetuoso Euro confringuntur. Nam ita Vatabalus versum reddidit: Quasi vento Orientali, qui conterit naues Tharsis, dissipati sunt (reges.)

Naues Tharsis vocat regiones, quæ merces, ut aurum, argentum, ex Tharso aduehant, regione Asiæ Cilicia, in qua Tharsus est metropolis, patria diui Pauli, dicta à planta superiore parte pedis, quæ *τάρσος* Græcè dicitur. Vatabalus intelligit Insulam in Oceano Occidentali, quæ fuit sub imperio regis Tyri, ad quam rex Salomon cum ipsius nauibus classem misit, 3. Regum 10. Lutherus ubique vertit per vocem maris, ut Esaię 33. Vlulate naues Tharsis, hoc est, maris. Et Ionæ 1. Cogitauit Ionas fugere in Tharsis, id est, per mare. Quidam hic intelligunt Carthaginem seu Iunetum, ciuitatem Africæ. Est pluralis numeri, ut Gadeis, Tralleis, Syrteis. Nam Græcè Vatabalus scribit *Θάρσος*. Tharsis filius fuit Iouan, filij Noë, à quo Cilicia Tharsis appellata est.

Sicut audiuimus, sic vidimus VIII. in ciuitate Domini exercituum, in ciuitate Dei nostri Deus fundauit eam in æternum. Sela.

Asseueratio de præsentia & defensione Dei, exhibita Hierosolymæ & Ecclesiæ à Deo, iuxta datam promissionem, quæ certa & firma est, cum fide accipitur, & expectatur auxilium & defensio.

Sicut audiuimus] In promissione Dei, de auxilio & defensione Dei, eamque fide apprehendimus, & expectauimus auxilium: Antecedit enim fides, seu assensus, & sequitur experientia, iuxta illud: Nisi credideritis, non intelligetis. In philosophia contraprecedit experientia, qua cognoscimus ignem esse calidum.

Vidimus] Experti sumus re ipsa præsentiam Dei, & auxilium in defendenda Hierosolyma & Ecclesia.

In ciuitate Domini exercituum] id est, in Hierusalem, quam Dominus, verus pugnator, defendit & liberauit. Quia igitur est Dominus exercituum, hoc est, omnipotens, potest ecclesiam liberare, & quia est misericors & verax in promissionibus, etiā vult.

Dei nostri] hoc est, Qui elegit nos ex gratia, & defendit iuxta promissionem. Reptitione addita, verum Deum, qui se patre cit patribus, discernit à numinibus comentitijs Gentium.

Deus fundauit] hoc est, Elegit, constituit & firmavit Hierosolymam & Ecclesiam, ut in ea ipse rectè agnoscatur, inuocetur & colatur.

latur. Ergo manebit in æternum, sicut ipse Deus est æternus. Sunt igitur loci huius verbi seu doctrinæ 3.

1. De veritate promissionum Dei.
2. Assensum seu fidem debere præcedere experientiam.
3. De stabilitate Ecclesiæ.

Vox Sela explicat affectum lætitiæ, & gratiarum actionem, de præsentia & defensione Dei, & stabilitate Ecclesiæ, etiam si fremant & conturbentur hostes, iuxta illud Matthæi 16. Portæ inferorum non prævalent adversus eam.

OBIECTIO.

Civitas Hierosolyma sæpe tradita est in manus hostium, ut Nabuchodonozor, Antiochi, Pompeij, & tandem Romanorum, qui funditus eam devastarunt, & Ecclesia omnibus temporibus à Tyrannis impetitur, & subiecta est varijs periculis. Ergo non est vera promissio Psalmi de stabilitate Hierusalem & Ecclesiæ, ubi inquit: Deus fundavit eam in æternum.

RESPONSIO.

Dux sunt causæ, quantum ad Hierusalem attinet, cur sæpe deserta est, & nunc funditus deleta. Prior conditio obedientiæ, sicut dicitur Psalm. 132. Iuravit Dominus David veritatem, si custodierint filij tui Testamentum meum, & testimonia mea hæc quæ docebo eos, & filia eorum usque in seculum sedebunt super sedem tuam. Quia igitur non obediunt Deo Iudæi, sæpe punita est, sed tamen liberata tandem & defensa Hierusalem propter Messiam, qui ex hac Gente nasciturus erat, & passurus Hierosolymæ. Deinde certum tempus constitutum fuit politia Iudaicæ usque ad adventum Messia, quo exhibitio, crucifixo & resuscitato, tota gens Iudaica delenda fuit cum cultibus Mosaicis. Quantum ad Ecclesiam totam attinet, subiecta est ea cruci, & persecutionibus Tyrannorum, propter causas quæ abibi recitantur: sed tamen conservat & liberat Ecclesiam Deus, repressis & extinctis Tyrannis, eamque ornaturus est æterna gloria, & lætitia post hanc vitam.

3. Peritio defensionis & aliorum beneficiorum.

Expectamus Deus misericordiam tuam in medio templi tui.

Celebrauit præsentiam Dei & defensionem Hierosolymæ & Ecclesiæ. Iam, quia

Ecclesia subiecta est persecutionibus hostium, perpetuo precatur, ut deinceps defendat utranque, & omnia in ipsa conferat beneficia, tum corporis tum animæ, quæ nomine misericordiæ, phrasi Hebraica, complectitur.

Expectamus] iuxta promissiones, quæ veræ, certæ & efficaces sunt, etiam si auxilium & liberatio differatur aliquandiu. Sic alibi inquit Propheta: Expecta Dominum, & veniens veniet, Non tardabit.

Misericordiam] Beneficia omnis generis, defensionem & sustentationem vitæ, remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam, quæ dantur gratuita misericordia & bonitate Dei, promissa in Mediatore.

In medio templi tui] Id est, in ecclesia, eiusque societate, cui præsentiam & auxilium suum promissit Deus omnibus temporibus, sicut in templo Hierosolymitano præsens fuit Deus, & exaudiuit vocantes.

*Secundum nomen tuum Deus, X.
sic & laus tua in fines terræ, iustitia plena est dextera tua.*

Effectus auxilij & præsentia Dei in Ecclesia, agnitio eius nominis & celebratio.

Secundum nomen tuum] hoc est, Sicut tuæ misericordia, bonitas & veritas cognoscuntur in toto orbe terrarum: Ita etiam omnes te agnoscunt & celebrant, vera gratitudine in toto orbe terrarum.

Iustitia est plena dextera tua] hoc est, Omnes agnoscunt te esse iustum, benefacere bonis, & punire malos, quam cognitionem sequitur lætitia & consolatio mentium, sicut addit:

Latetur mons Zion & exultent filia Iudæ, propter iudicia tua. XI.

Effectus cognitionis & fidei de præsentia Dei in Ecclesia, & apud singulos, de qua lætitia concepta de bonitate Dei, inquit D. Augustinus: Tantum gaudebunt, quantum amabunt, tantum amabunt, quantum cognoscent. Nam omnis affectus oritur à notitia monstrante obiectum siue bonum, siue malum. Nam nulla, ut inquit Poëta, ignoti cupido est. Agnitio igitur misericordiæ & bonitatis Dei, causa est gratitudinis atque lætitiæ spiritualis.

Mons Zion, & filia Iudæ, primùm sunt ciues & incolæ Hierosolymæ, & totius Palæstina. Deinde tota Ecclesia, eiusq; membra. *Propter iudicia tua*] quia iustus es, defendens iustos, & puniens iniustos, & mitigans pœnas, atque iram tuam non totam effundens in agentes pœnitentiam: Cæterùm pro iisdem accipiuntur, videlicet populo Dei electo, seu credentibus inter Iudæos & Gentes, usque ad finem mundi.

Filia { Iudæa tribu Iudæ filio Iacob.
Iudæa, sicut quidam hinc legunt à regione.
Zion, à monte.
Hierusalem, à ciuitate metropoli Iudæa.

Filij, progenies, stirps { Abraham } patriarchis, sicut ab his
{ Israël }
{ Iacob }

Deus { Abraham } dicitur verus & æternus Deus, qui his se patribus patefecit verbo & illustribus testimonijs, eisq; promissionem dedit & renouauit, de mittendo Messia, Genes. 22. 26. 28. In semine tuo benedicentur omnes Gentes.

4. Exhortatio ad defendendam & conseruandam Hierusalem & Ecclesiam, usq; ad finem mundi.

XII. *Circundate Zion(montem) & complectimini eam(Hierusalem) numerate turres eius.*

Addit exhortationem ad ciues Hierosolymitanos & alios Iudæos, habitantes in Palæstina & Gentium regionibus, vt Hierosolymam & montem Zion ipsi defendant, ornent, & muniant, tanquàm sedem Dei electam, & sub horum typo, doctores, principes, populum, iuuentutem, adeoq; omnes homines, vt Ecclesiam pro sua quisq; vocatione & loco, iuuat, exornet, muniat & conseruet, vt Deus in ea rectè agnoscat, inuocetur & celebretur, agnitione & fiducia Mediatoris filij.

1. Doctores rectè docendo & conseruando consensum veræ doctrinæ, & continendo concordiam.
2. Principes, conseruando ministerium Euangelij, & propagando ad posteritatem, tuendo rectè sentientes, & puniendo falsos doctores, & seditiosos, ne extinguatur vera doctrina.
3. Iuuentus discendo artes liberales, & religionis doctrinam, Ecclesiæ necessariam.
4. Populus conseruando suis opibus & officijs doctrinam & publicum ministerium.

Circundate] hoc est, cõmunite vrbein Hierosolymam & Ecclesiam, confluentes ex omnibus terræ partibus.

Complectimini] id est, amate & iuuat, quibus potestis officijs.

Numerate turres] hoc est, considerate ornatum, & potentiam Hierosolymæ & Ecclesiæ, iuuante & defendente Deo.

Ponite corda vestra ad munitionem eius, & exaltate palatia eius, vt enarretis ea in progenie altera.

Ponite corda] hoc est, Summa voluntate & studio adiuuate.

Munitionem] id est, conseruationem Hierosolymæ & Ecclesiæ.

Exaltate palatia] hoc est, edificare domos, ædificia, politias, scholas, conuentus publicos. *Vt enarretis*] id est, prædicetis, celebretis Dei beneficia erga Hierusalem & Ecclesiam. *In progenie altera*] hoc est, in posteritate secutura, & omni æternitate.

Quod hic Deus sit Deus noster in æternum, & in seculum seculi, ipse reget nos, sicut iuuentutem. Addit causam defendendæ, communiendæ & conseruandæ Hierosolymæ & Ecclesiæ, videlicet quod Deus sit eius refugium, protector & defensor, & vt talis agnoscat ab omnibus.

Quod hic Deus] verus & æternus, Deus magnus, sicut initio Psalmi vocauit, qui se patefecit in Hierusalem, & dedit promissionem de Messia.

Sit Deus noster in æternum] hoc est, defensor & protector in hac vita, & dator æternæ vitæ.

Ipsereget nos] id est, defendet & sustentabit deinceps toto vitæ tempore, sicut statim à primis annis curam nostri gessit, ita quoq; in omni vita nos reget & defendet. Quemadmodum Ecclesiā primùm colligit, deinde quasi in iuuentute conseruabit & defendet, usque in senectutem, sicut inquit Christus: Ero vobiscum usq; ad consummationem seculi. Et Esaia 46. ipse Deus, usq; ad senectam ego ipse, & usque ad canos ego portabo. Ita vertit Poëta:

Quod fuerit nobis Deus hic & solus, & omni tempore, quod sit adhuc noster & ipse Deus, hic nos à primis seros deducet ad annos, Qualiter instrui prima iuuentus solet. Quæ, sicut diligentius educari & foueri solet à parentibus, ita Ecclesiam Deus, tantum quam

quàm pater filios tenellos tuetur, defendit, fouet & pascit.

Ipse reget nos sicut iuuentutem] Luth. vertit: *Er fñret vns wie die iugent* / Das ist / gnediglich / vnd sanfft durchs wort der gnaden / wie vatter vnd mitter ein kindt auffziehen / nicht wie hender vnd stockmeister / durch geset vnd zwang treiben vnd wñrgen.

PSALMVS XLIX.

Titulus duplex.

1. Ad præcinendum filiorum Choræ, Psalmus.
2. Victori Psalmus, seu canticum Chore, de quibus supra.

ARGVMENTVM.

Psalmus est monitorius & cōsolatorius. Nam monet in eo Propheta primùm diuites, ne confidant in opibus huius mundi incertis & momentaneis, per quas à morte & inferno liberari non possint, sicut docet experientia communis, & testatur exemplum diuitis epulonis. Deinde consolatur pauperes & erummos in hac vita, ne propter inopiam & contemptum sui indignentur, & offensi impiorum opibus, gloria, potentia & voluptatibus deficiant ipsi à Deo, quod post hanc vitam liberabuntur ab omnibus ærumnis, & ornabuntur æterna gloria & lætitia, sicut Lazarus & Martyres, Apostoli & ipse Christus. Partes præcipuæ sunt tres.

1. Exordium, qua excitat attentionem.
2. Antithesis vitæ impiorum, & piorum, & vtriusque diuersi exitus vitæ.
3. Consolatio Ecclesiæ & piorum pauperum, & ærummosorum in hac vita à cōsecuturo iudicio & vita æterna.

Status Psalmi est duplex. Prior, Diuites non confidant in opibus suis. Ratio, quia sunt incertæ, & liberare à morte non possunt. Alter, Pij non indignentur aut deficiant à Deo propter inopiam & ærumnas suas, in hac vita. Ratio, quia ab illis liberabuntur post hanc vitam, & ornabuntur æterna lætitia in dulcissima consuetudine Dei & Angelorum.

I. EXORDIUM.

1. *Audite hac omnes Gentes, auribus percipite omnes qui inhabitatis orbem.*

Tempus scilicet breue, & citò deficiens.

Tam vulgus quàm superiores, simul in unum diues & pauper. II.

Eobanus.

*Percipite hac omnes animis atq; auribus equis;
Quicumq; incolitis terrea regna, viri
Tam de plebe sati, quàm nobilitate superbi,
Seu vos paupertas, seu comitentur opes.*

Exordium est, quò per Apostrophem alloquitur omnes habitantes in orbe terrarum, id est, totum humanum genus, quod distribuit in summos & infimos, pauperes & diuites, excitans eos omnes ad considerationem diligentem eorum, quæ dicturus est, ab eorum dignitate & præstantia, videlicet de discrimine piorum & impiorum, de futuro iusto iudicio inter vtrosque, & vita æterna, qua ornabuntur post hanc vitam pij, abiecti & contempti in hac vita mortali, impij verò & diuites, & nobiles confidentes suis opibus & potentia, & indulgentes voluptatibus, cum contemptu Dei & proximi, vt Diues epulo, Luca 16. abijcientur cum diabolis in æternas pœnas.

Auribus percipite] hoc est, diligenter attendite, & cōsiderate quæ dicturus sum, omnibus ad salutem necessaria, de iudicio futuro, & vita æterna.

Vulgus] In Hebræo est, filij hominū, quos vocat humiles & abiectos.

Superiores] In Hebræo, filij viri, id est, summi & excellentes, qui viri appellatione veniunt, vt Ioan. 1. Non qui ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

Os meum loquetur sapientiā, meditatio cordis mei prudentiam. III.

Inclinabo in parabolā aurem meam, aperiam in Psalterio enigma meum. IIII.

Propositio admonitionis seu exhortationis, traditurum se doctrinam incognitam humanæ rationi, omnibus tamen necessariam ad salutem æternam, de futuro iudicio & vita æterna. Nam hanc doctrinam seu admonitionem vocat parabolam & ænigma ignotum omnibus, sed reuelatum tantum in Dei verbo, eamque doctrinam inquit se aperturum in Psalterio, quò Psalmos decantare seu ludere solebat Dauid, & psallendos in templo instituit.

Os meum loquetur sapientiam] Quæ pertinet ad notitiam rerum diuinarum, vt est cognitio veri Dei, promissio de Mediatore, eiusque beneficijs, de fide in ipsum, de iudicio futuro, & vita æterna.

Meditatio cordis] hoc est, quæ ego meditor & cogito, videlicet prudentiam, quæ notitia est virtutû, & moderatio morum congruentium cum lege & voluntate Dei.

Inclinabo aurem meam] Videlicet ad suggestionem Spiritus sancti, quem cum audiero loquentem in me, & intellexero, quæ loquitur, aperiam, quæ audiui, Ecclesiæ, & toti humano generi, vt quæ antea fuerunt quasi ænigma, id est, obscura & ignota humane rationi, apertè intelligant, vt hanc admonitionem de opibus, potentia humana, & voluptatibus huius vitæ, quæ bona caduca sunt & incerta, nec liberare possunt à morte. Ideo diuites & potentes non sunt timendi: Quia nocere pijs & eripere vitam non possunt, Deo nolente.

2. Reprehensio seu admonitio ad diuites & potentes, ne confidant suis opibus & potentia, seu Antithesis vitæ vtrorumq; & interitus disparis.

V. *Cur timebo in die mala, quando iniquitas conculcantium me circundabit me?*

Propositio est, quæ primùm taxat opulentorum fiduciam in opes & potentiam persequentium pios. Deinde consolatur pios ab impiorum diuitum interitu & morte, à qua per opes liberare non possunt, sicut versu 16. repetit hanc consolationē, inquiens: Ne timueris, cum diues factus fuerit homo.

Iniquitas] .i. iniqui conculcantes me, seu qui cupiunt me conculcare, circundantes me vndique, ne vsquam euadā. Ex Hebræo legitur, iniquitas calcaneorum meorum, quod alij vertunt, supplantatorum, alij in fidiatorum, & tribuunt hæc verba, sicut & Vatabalus, Christo, vt qui in toto Psalmo loquatur.

Prior pars Antithesios, Impius diues tandem peribit cum non putabit,

VI. *Qui confidunt in diuitijs suis, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur.*

Descriptio impiorum diuitum, qui confidunt suis opibus, & harum fiducia superbientes, persequuntur pios.

In opibus] Aliter: Virtute sua, fortitudine & substantia gloriantur, hoc est, iactant se contemnentes alios.

Frater non redimendo redimet quenquam, non dabit Deo placationem suam.

Lutherus: *Kan doch ein bruder niemand erlösen/nach Gotte jemand versinnen.* Poëta: Cum tamen hinc fratrem frater non liberet vllus,

Nec precij quisquam placet honore Deum. Ratio est impiæ & inutilis confidentiæ impiorum diuitum & potentum. Quia morituri sunt tandem, & ne frater quidem, id est, charissimi, eos à morte redimere possunt, etiamsi cupiant, & placare eis Deum, ne moriantur.

Frater non redimendo redimet] Metathesis est, seu transpositio negatiōis vsitata Hebræis, pro, frater redimendo nō redimet fratrem diuitem à morte, quantò minus diuitia. Ita versu 18. in Hebræo legitur: Non in morte sua accipiet omnia, pro, in morte sua nō accipiet quenquam, hoc est, auferet secum ex hac vita suorum bonorum, moriturus.

Placationem] id est, λύτρον, hoc est, precium redemptionis.

Quia preciosa est redemptio anima sua, ita vt omittere cogatur in æternum.

Lutherus: *Denn es kostet zuviel ihre Seele zu erlösen/das ers muss lassen anstehē ewiglich.* Eobanus.

Et nimis est anima preciosa redemptio, vt ipsam perficere haud vllò tempore possit homo.

Confirmat rationem à præstantia λύτρος seu precij redemptionis, animæ seu vitæ, à morte, quod Deus postulat non opes, non potentiam, non gratiam fratrum aut amicorum, quorū nullo Deus mouetur, vt vel conseruet, vel longiorem donet vitam, sed lytron, seu precium est passio & mors filij Dei, quæ à morte æterna liberati sumus, & horrores mortis corporalis non sentimus, sicut inquit Christus Ioann. 8. Amen dico vobis, Si quis sermonē meum seruabit, &c. Ita igitur argumētatur: Anima seu vitæ redemptio est precij immensi. Ergo neq; diuitia, neque frater eam rediment à morte. Ideo hoc omittat conari diues impius, sicut testatur exemplum Epulonis Luc. 16. & hotabalus: Et desinet in seculum, scilicet, frater eripere fratrem à morte.

Etiamsi uiuat (putet aut speret se victurū) *in perpetuum, & non videat* (putet se nō visurum) *interitū.* Aliter:

Aliter: foueam seu sepulchrum, in quo cõ-
putrescet. Lutherus: Ob er auch gleich lan-
gelebet/ vnd die grube nicht sihet. Poëta:
Complures etiam si viuere detur in annos,
Nec videat viuo facta sepulchra sibi.

men suum mansurum apud posteros, & o-
mni æternitate Hæc spes impiorum quia
fallax est, addit Propheta:

*Sed homo in honore non dura bit, similis factus est iumento, quæ
intereunt.* XII.

In honore] .i. magnificentia, opulētia sua,
potentia & voluptatibus, quas solas sectan-
tur impij, & earum instrumenta, sicut iu-
menta tantum quærunt pabula seu victum,
non expetūt æterna bona, vnde inquit, Ho-
minem similem factum iumentis seu brutis,
carētibz ratione seu intellectu. Lutherus:
In solcher wurde/ Das ist/ gut vnd ehre.

*Hæc est via illorum, cum sit stultitia, posteri tamen eorū ore
suo laudabunt. Sela.* XIII.

Via] hoc est, institutū, ratio vitæ, cum sit
stultitia, stultum inceptum, etiam si iudice-
tur esse summa sapientia, etiam si à posteris
laudetur. Vox Sela excitat considerationē
huius stultitiæ & vanitatis impiorum diui-
tum, potentum, sectantiū solum volupta-
tes huius vitæ, eorumq; instrumenta, negle-
cto Deo & proximo. In Græco pro, via, est
scandalon, quæ vox tigillum significat, quo
capiuntur mures, vulpes, lupi, & id genus a-
nimalia, ex inopinato ea opprimente, aut
necante. Ita etiam opes, potentia & volupta-
tes impiorum sunt quasi scandalū .i. ex ino-
pinato eos opprimunt, & cōijciunt in æter-
num interitū. Posteri laudabunt ipsos im-
pios propter opes, potentiam, voluptates.
Vetus textus habet, in ore suo complace-
bunt, hoc est, ipsi impij mutuo se beatos
prædicabunt, & iactabunt de opibus suis,
potentia & voluptatibus.

*Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascit eos, & dominabū-
tur eis insti propediem, & forti-
tudo eorum veterascet, & infer-
nus habitatio eorum.* XIII.

Dixit de vita impiorum diuitum, iam ad-
dit de morte, interitu & pœnis æternis in-
fernalibus, quæ duplices sunt, vermis seu
morsus assiduus malæ conscientia & ignis
inextinguibilis, sicut dicitur Esaia ultimo:
Vermis eorum non morietur, & ignis non
extinguetur. Ita & Christus damnatos con-
ijciendos inquit in ignem æternum cum
diabolis

*Quoniam videbit quod sapi-
entes moriantur, & simul insi-
piens & stultus pereant, & relin-
quant alienis diuitias suas.*

Confirmatio ab experientia quotidiana,
pariter omnes morituros esse, & doctos
& indoctos, pauperes & diuites, sicut in-
quit poëta Horatius:

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum taber-
Regumq; turres.

(nas

Item Oda 14. lib. 2.

Scilicet omnibus,

Quicunque terra munere vescimur,

Enauiganda (aqua stygia) siue reges,

Siue inopes erimus coloni.

Et Satyr. 6. lib. 2.

Neque vilo est

Aur magno aut paruo leti fuga.

De inuiti diuitiarum studio inquit su-
pra Psal. 39. Eheu quàm sicut vmbra per-
transit homo, & quàm vanè solliciti sunt,
colligit & ignorat quis sit ea cõgregaturus.

*Hoc est cor eorū, quod domus
eorū sint perpetua, & habitatiōes
eorum, a progenie in progeniem,
& nomen eorum sit illustre su-
per terram.*

Descriptio seu reprehensio persuasione
carnalis & irritæ impiorum diuitum, per-
petuos se victuros, ædificia mansura, & no-
men suum fore æternū apud posteros: quæ
spes quàm sit fallax & inanis, testatur expe-
rientia, in potentissimis regnis, vrbibus &
regibus omnium ætatum, Alexandro & alijs.
Quodq; opes non liberent à morte, præter
experientiam testatur Horat. lib. epist. 2.
inquiens:

- merit orcus

Grandia cum paruis non exorabilis auro.

Hoc est cor eorum] id est, Cogitant, sperant
& meditantur. Ex Hebræo, Hæc interiora,
vel intima .i. hoc cogitant intimo animo.
De his ita inquit D. Chrysostomus: Homo
quid prodest tibi post mortē ista memoria,
si vbi es torqueris, & vbi non es laudaris.

Domus eorum] Lutherus: Threheuser/das
ist/ ihr geschlecht/ kinder/ gesinde/ &c.

Et nomen illorum illustre] id est, sperant no-

diabolis in extremo die, Matth. 25. Et restatur pœna diuitis epulonis. Luc. 16.

Sicut oves destinatae mactationi] Aliter: sicut pecora positi sunt. aliter, ponentur.

Mors depascet eos] id est, corrodet assidue, ita tamen, ut nunquam moriantur, iuxta illud Esaiæ: Vermis eorum non morietur. Ex Hebræo legitur: Pascet, hoc est, reget, pastor eorum erit: Græcè *πάσκει* & *ποιμαίνει*, videlicet ut inquit Augustinus, qui præsentia sola attendunt, dum futura non cogitant, quomodo mors pastor est illis, sic vita Christus est, mors diabolus, mortis autor.

Dominabuntur] hoc est, præminebunt & iudicabunt iusti iniustos, à quibus in hac vita derisi & interfecti sunt, ut Paulus à Nerone. Ita inquit 1. ad Corinth. 6. Iusti iudicabunt mundum.

Propediem] Aliter: Manè, seu matutino tempore, hoc est, exorta luce, discussis tenebris in extremo die, qua occulta omnia manifestabuntur, quasi in die, unde Apostolus inquit: Nolite iudicare ante tempus, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum.

Fortitudo eorum] Aliter: auxilium, videlicet opes, potentia, amici, quibus confisi sunt in hac vita.

Veterascet] id est, peribit, tanquam vestis detrita & exusta. Ita inquit D. Augustinus: Quantam visus est gloriam impius habere inter homines, cum viueret, tantam vetustatem & corruptionem suppliciorum habebit, cum mortuus fuerit, apud impios.

Infernus habitatio eorum] hoc est, habitaculum, domicilium, sedes. Vatabalus ita vertit: Et figura eorum, ut veterascet (egredietur) ad foueam ab habitaculo (quod suum erat) sibi.

3. Consolatio de liberatione ab inferis,
& Christi, & membrorum eius.

XV. *Veruntamen, Deus redimet animam meam de manu inferni, quoniam suscipiet me. Sela.*

Addit alteram partem Antithesios, iustos, abiectionis impijs, redimendos à manu inferi, hoc est, morte, in extremo die, sicut Christus caput Ecclesiæ ab inferis liberatus est, & ex morte resurrexit, & ascendit in cœlum. Nam, ut inquit Augustinus, quod vidimus in capite, inuenimus in corpore. Estque hinc illustre testimonium de immortalitate animarum, & vita, gloria & lætitia æ-

terna, quibus ornabitur Ecclesiæ, impijs abiectionis cum diabolis in æternas pœnas.

Quoniam suscipiet me] scilicet Dominus, id est, defendet in morte, & liberabit me à potestate diaboli. Aliter: cum susceperit, scilicet infernus. Est & vox filij Dei, de sui ab inferis & morte liberatione, de qua & Psalm. 16. inquit: Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Antithesis Poëta ita expressit:

*Sicut oves nigri recubant ad limina Ditis,
Commoda carminora pabula mortis erunt.
At iusti reproba ducent de gente triumphos,
Quam subito exorta tempora lucis erunt.
Illorum decus & virtus & forma peribunt.
Et domus inferni regia Ditis erit.
Me verò accipiet Deus, & solabitur agrum,
Nec fera Persephones regna videre sinet.*

Ne timueris, cum diues factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit gloria domus eius.

Eobanus.

*Ne mireris, opes si quem cumulasse videbis,
Cui velut ex pleno gloria fonte fluat.*

Conclusio, continens exhortationem, ne homo pius, pauper & contemptus in hac vita, videns florere impios opibus & potentia, frangatur animo, & dubitet de providentia Dei, ab eoque deficiat.

Ne timueris] id est, Ne putes te abiectionem esse à Deo, quia sis pauper, ærumnosus & contemptus in hac vita, sicut humana ratio iudicat diuites & florentes in hac vita diligere à Deo, pauperes & ærumnosos esse abiectionis, & inuisos Deo, contra autem sententiam docet hic Psalmus.

Quoniam, cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius.

*Nam secum moriens nihil auferet aëre cassus,
Gloria tantarum nulla sequetur opum.*

Ratio exhortationis ab interitu diuitum impiorum, & destitutione bonorum in morte, ex quibus nihil secum auferent, neque per illa à morte liberari possunt, sicut inquit Ausonius, in epigrammate ad Cræsum:

Effugium

Effigiem, rex Cræse, tuam, ditissime regum,
Vidit apud manes Diogenes Cynicus,
Constitit utq, procul solito maiore cachinno
Concussus dixit, quid tibi diuitia
Nunc profunt regum rex ô ditissime, cum sis
Sicut ego, solus me quog, pauperior.
Nam quæcunq, habeo mecum fero, cum nihil ipse
Extantis tecum, Cræse, feras opibus.

Et Propertius:

Haud vllas portabis opes Acherontis ad vndas,
Nudus ad infernas stulte vehere rates.
Saladinus rex Asiæ, Syriæ & Aegypti, ma-
ximis rebus insit lineum amictum inte-
riorem, quo indui solebat, hastæ prælongæ
impositum, per castra portari cum hac vo-
mitorantem ex opibus suis maximis, ni-
hil aliud quàm hunc lineum amictum se-
cum in morte auferet.
Et Seuerus imperator moriturus dixit,
deplorans humanas miseras: *πᾶν τὰ ἐργό-
μω καὶ ὁδῶν ἐμοὶ λυσιτέλες*, hoc est, omnia
sui, & nihil mihi prodest.
Cum interierit] hoc est, morietur, non o-
mnia sumet. Translatio est, pro, non sumet
quicquam secum ex hac vita, moriens. Si-
cut inquit Augustinus: Multum auri ha-
bet, multum argenti, multum prædiorum
& marisupiorum, moritur: remanent illa,
nescit quibus.

XVIII *Quia anima eius in vita i-
psius benedicta est, laudabit te,
quod benefeceris ei.*

Addit causam abiectionis impij diuitis
in æternas pœnas, voluptates huius vitæ,
honores, potentiam, quibus cum contem-
ptu Dei & proximi indulgit in hac vita, sicut
Diues epulo, ad quem inquit Abraham,
Lucæ 16. Fili, recordare quod receperis bo-
na tua in vita tua, & Lazarus similiter mala:
nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cru-
ciaris.

Anima eius in vita ipsius benedicta est] Luther.
*Er rühret sich dises guten lebens / das ist / Er
holt davon / daß man hie gnug habe vnd
prange.*

Laudabit te quod benefeceris ei] Refertur ad
ipsum diuitem impium. Laudabit ipse im-
pius diues te, cum benefeceris ei, & appro-
bas eius vitam, auges eius opes & volupta-
tes. Lutherus vertit: *Er lobts wenn ihm
etner gute tage schaffet.* Aliter: Laudabunt
te (Deum) quod benefeceris ei (diuiti) si-
cut Psalmo 113. dicit: Beatum dixerunt vi-
rum, cui hæc sunt, &c. Cum autem adimun-

tur bona præsentia, & res sunt aduersæ, im-
pij indignantur & blasphemant Deum, si-
cut inquit in hunc versum idem Augusti-
nus: Multi sunt Christiani, qui tunc Deo
gratias agunt, quando illis accidit lucrum,
confitentur cum venit hæreditas, patiu-
tur damnum, blasphemant.

*Introibit usque in progenies XIX.
patrum suorum, & usque in æ-
ternum, non videbunt lumen.*

Repetitio comminationis pœnarum im-
pij diuitis, potentis, & affluentis volupta-
tibus.

Introibit] scilicet, familia, in damnatio-
nem & cruciatus patrum suorum, quorum
imitatus est impietatem, cōtemptum Dei
& voluptates. Ergo eadem pœna cum illis
cruciabitur apud inferos.

Ita Comes Frisius, Richardus, baptizan-
dus ab Episcopo, cum iam alterum pedem
in baptisterio haberet, interrogat quò per-
uenerint maiores sui, cum respondet Epi-
scopus, ad inferos descendisse, respondet:
Eòdem & ipse proficiscar, vt sim apud ma-
iores meos: atq; ita pedem retrahens, Eth-
nicus mansit.

Non videbit lumen] id est, non sentiet con-
solationem in morte, neque lætitiā & vi-
tam, qua perfruuntur pij in dulcissima con-
suetudine Dei & Angelorum, sed ibit ad
Tartarum à tenebris somniorum, excipi-
ent eum tenebræ tormentorum, vt Augu-
stinus inquit.

*Homo in honore non intelligit, xx.
comparatus est iumentis, qua in-
tereunt.*

Epiphonema, monens primùm de de-
fectione à Deo primorum parentum in pa-
radiso, qua imaginem Dei & verum hono-
rem, originalem scilicet iustitiam, rectitu-
dinem & conformitatem omnium virium
cum voluntate Dei, sapientiam & lucem
cum tota posteritate amiserunt. Deinde
de corruptione totius naturæ, cæcitate
mentis, contumacia cordis, & auersione
voluntatis à Deo, quibus fit vt tantum car-
nalia quærant homines, eisq; delecten-
tur. Hic honor & hæc imago restituitur in-
credentibus per spiritum sanctum & ver-
bum Dei, & consummabitur in vita æter-
na, in qua similes Deo futuri sumus, &
Deus erit omnia in omnibus, 1. Cor. 15.

PSAL.

PSALMVS L.

TITVLVS.

Psalms Asaph, filij Chore, qui propheta & cantor in templo à Dauide constitutus fuit, & deinceps eius filij & posterij, sicut 2. Paralipom. 35. dicitur: Cantores, filij Asaph stabant in ordine suo, iuxta præceptum Dauidis & Asaph. Et Heman & Idithun Prophetæ regis Dauid. Et 2. Paralip. 19. ostenditur Asaph autorem esse huius Psalmi. Nā ita scribitur: Præcepit Ezechias & principes Leuitis, vt laudarent Dominum sermonibus Dauid & Asaph videntes, id est, prophetæ, etsi alij tradant Psalmos omnes esse Dauidis, traditos ab ipso Asaph filio Chore, eiusq; posteris, vt canerentur in tabernaculo & templo.

ARGVMENTVM.

Psalms est partim doctrinalis, partim exhortatorius. Nam docet primū de aduentu Christi in carnem, eiusq; prædicatione Euangelij & Legis, & collectione populi seu Ecclesiæ in toto orbe terrarum, item de sacrificijs & cultibus Leuiticis, adeoque omnibus omnium Gentium abrogandis, quod ea non placent Deum, neq; mereantur remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam, sed hæc vera & æterna beneficia dentur gratis per fidem, propter vnicum sacrificium filij Dei ἰλασικόν.

Deinde hortatur populum Iudaicum & Gentes omnes, ad derelinquenda sacrificia sua, & cultus quos quæq; gens habet peculiare, eosq; cumulauit persuasione communi placandi Dei, merendæ per eos remissionis peccatorum, iustitiæ & vitæ æternæ. Hunc errorem Psalmus taxat, & hortatur ad veros cultus Dei, pœnitentiam, timorem Dei, fidem in Mediatorem, inuocationem & gratiarum actionem, quorum sacrificia sunt signa & testimonia confessionis veræ doctrinæ, inuitantia & alios ad fidem & cultus spirituales. Sunt autem partes 5. principales.

1. Exordium, continens prophetiam de aduentu Christi, & diuulgando Euangelio ex Zion, per totum orbem terrarum.
2. Exhortatio, ad populum Iudaicum & Gentes omnes, vt sacrificia sua & cultus relinquant.
3. Exhortatio per Antithesin ad præstandos veros cultus, studium cœlestis doctrinæ, fidem, inuocationem & gratiarum actionem.

4. Obiurgatio hypocritarum, omnium temporum, cumulantium sacrificia, & cultus, opinione reconciliandi Deum, & promerendi per ea remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam, sine cognitione & fiducia Mediatoris, ex opere operato, vt vocant.

5. Conclusio repetens exhortationem, & continens summam Psalmi.

I. EXORDIUM.

Fortis Deus Dominus (Iehoua) locutus est, & vocauit terram à solis ortu vsque ad occasum.

Ex Zion pulcherrimus splendor Dei fulget.

Exordium est Psalmi, quo primū Prophetæ excitat attentionem à persona locuentis ipsius Dei fortis Iehoua, id est, filij, seu λόγος, qui initio Adam & patribus locutus est in veteri Testamento, & patefecit promissionem de se ipso & suis beneficijs, postea in assumpta humana natura, eadem promissionem suo ministerio & voce renouauit & illustrauit. Deinde addit instantias, vbi locutus sit, in toto scilicet orbe terrarum. Tertiò, vnde, ex Zion, iuxta illud Esaia 3. De Zion exiit Lex, & verbum Domini de Ierusalem. Quartò, quid locutus sit, Euangelium, quod pulcherrimum splendorem vocat, fulgentem ex Zion.

Fortis Deus Ipse filius Dei, Iehoua, hoc est, verus & æternus Deus. *Fortis* .i. potens diuina sua essentia, & efficax voce Euangelij, & miraculis, conuertens & consolans mentes, vincens diabolum, & defendens ecclesiam. *Fortis*, vt inquit Augustinus, diuinitate, sed in carne infirmus apparuit. Aliter: Deus deorum, hoc est, Angelorum & credentium, qui sunt filij Dei, & iudicum, iuxta illud Psalmi 81. Ego dixi, dii estis, & omnes filij excelsi Dei. Tribus enim modis Deus dicitur:

1. Natura, verus & æternus Deus pater, Filius & Spiritus sanctus.
2. Adptione credentes, qui filij Dei sunt, non natura generantis, sed gratia adoptionis, vt Augustinus inquit.
3. Nuncupatione, vt iudices, reges & magistratus officium diuinum gerentes, sicut inquit Deus Psalmi 81. Ego dixi, vos dii estis, & idola Gentium, iuxta illud Psalmi 95. Omnes

Omnes dij gentium dæmonia. Et I. Corin. 8. Sunt dij multi, & domini multi, nobis autem vnus est Deus, qui est pater ille, ex quo omnia, & c. *Vocauit terram*] id est, omnes homines habitantes in terra, per Synecdochē. Est enim promissio Euangelij vniuersalis, & gratuita. *A solis ortu vsque ad occasum*] hoc est, ex omnibus partibus orbis terrarum, iuxta illud Matthæi 8. Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob, in regno cælorum. *Ex Sion*] hoc est, Ierusalem, cuius mons Sion fuit. *Pulcherrimus splendor*] ipsum Euangelium, & filius Dei seu promissus Messias.

III. *Veniet Deus noster, & non silebit, ignis consumens coram eo, & in circuitu eius tempestas valida.*

Dixit de primo aduentu Christi in carnem, in quo prædicauit Euangelium, redemit humanum genus sua morte, & vocauit ad pœnitentiam & fidem in se, per vocem Euangelij, vniuersam terram, hoc est, omnes homines. Iam concionatur de secundo aduentu Christi ad iudiciũ, in quo liberaturus est credentes in se, & abiecturus in æternas pœnas incredulos.

Veniet] manifestus, nõ occultus, sicut venit in primo aduentu indicandus, sed veniet manifestus toti Ecclesiæ & hostibus, in nube cum angelis, cum magna potestate & gloria iudicaturus, sicut in symbolo dicimus: Inde venturus est indicare viuos & mortuos.

Deus noster] id est, verus & æternus Deus, qui se patefecit verbo suo, & editis miraculis.

Non silebit] in secundo aduentu, sicut siluit in primo, ad blasphemias & conuitia, in passione, & alijs, iuxta illud Esaïæ 53. Sicur agnus coram tondente non aperuit os suum.

Ignis consumens] qui præcessurus est Dominum ad extremum iudicium descendentem e cælo, qui inflammaturus & exusturus est omnia, cum quo igne damnati abijcientur in æternas pœnas, cū diabolis.

Tempestas valida in circuitu eius] omnia prosteruens, & euertens.

III. *Vocabit cælum de sursum, & terram ad iudicandum populum suum.*

De modo iudicij iusti in extremo die, quo separabuntur iusti ab iniustis. Matt. 25.

Vocabit cælum] hoc est, angelos spiritus cœlestes, & Apostolos, adeoq; omnes sanctos, qui vnà mundum iudicabunt & damnabunt.

Et terram] hoc est, adhuc viuentes in terra, & bonos & malos.

Ad iudicandum populum suum] hoc est, ad discernendā Ecclesiā iustos ab iniustis, sicut pastor discernit agnos ab hœdis, sicut inquit Christus, Matt. 25. Cū venerit (ad iudiciũ) Filius hominis in gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ, & cōgregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos, alteros ab alteris, sicut pastor segregat oues ab hœdis, & statuet oues quidē à dextris suis, hœdos autem à sinistris, & dicet rex his qui à dextris sibi erunt: Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratum vobis ab exordio mundi: & his, qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

Alij intelligunt versum etiam de aduentu Christi in carnem, & ministerio eius, quo taxauit Hypocritas, & comminatus est eis æternas & infernales pœnas, hoc sensu.

Vocabit cælum] hoc est, Apostolos, iuxta illud Psalmi 8. Cœli enarrant gloriam Dei, hoc est, Apostoli cœlestes ad vocandum terram, hoc est, homines terrenos & carnales discernēdos à populo suo, hoc est, Ecclesia, sicut addit mandatum Apostolis, per apostrophē, de congregandis sanctis.

Lutherus vertit, *Er ruffet himel vnd erden / daß er sein volck richte / das ist / regiere / helffe / rette / von teuffel / menschen / todt / sünden.*

V. *Congregate mihi sanctos meos, qui seruant testamentum meum super sacrificia.*

Id est, pluris faciunt quàm sacrificia.

Testamentum meum] hoc est, 'fœdus cum Abraham initum de mittendo filio redemptore, & doctrinam Euangelij. *Super sacrificia*] id est, præ sacrificijs, hoc est, ceremonijs Leuiticis, & alijs, quibus Iudæi tribuerunt meritum iustitiæ & vitæ æternæ.

Congregate] angeli, Matt. 25. vel Apostoli.

Sanctos meos] id est, credentes seu electos. Ex Hebræo, misericordes meos, hoc est, ex misericordia seu gratia vocatos, seu electos

ad vitam eternam, & præstantes opera dilectionis ex fide.

Qui seruant testamentum meum super sacrificia] Variè hoc membrum exponunt interpretes.

1. August. Qui exponunt, id est, cogitant de promissis eius, super illa quæ operantur, quæ sunt sacrificia, id est, præferunt sacrificijs opera dilectionis, iuxta illud Osee 6. Misericordiam volo, & non sacrificia.

2. Vatabalus, Qui pepigerunt pactum meum supra sacrificia, vel adhibito sacrificio, videlicet Iudæi colentes Deum sacrificijs mandatis.

3. Melanthon, Cum quibus feci fœdus de sacrificijs, id est, quibus tradidi legem, in qua sit mentio sacrificiorum, quæ cum non rectè intelligitis, errorem iam vestrum taxabo: vel, ordinantes fœdus supra sacrificia, hoc est, putantes fœdus tantum aut certè potissimum esse præcepta de sacrificijs, quæ errorem vt emendem, congregate vos Apostoli mihi Ecclesiam.

Lutherus ita vertit, *Versamlet mit meine Heiligen / die den bund mehr achten denn das opffer.*

Eobanius sic reddidit.

Conueniant quicunq, colunt mea fœdera sancti, Plus quàm sacrificia conditionis opus.

Sanctos seu iustos vocat, vt inquit Augustinus, viuentes ex fide, & facientes opera misericordiæ.

VI. *Et annuntiabunt cœli iustitiam eius, quoniam Deus iudex est. Sela.* (id est, ita fiat.)

Summa est prædicationis Apostolorum & doctorum omnium verorum Ecclesiæ, vt doceant quis sit.

1. Promissus olim, & iam exhibitus Messias, Iesus Nazarenus filius Dei & Mariæ mediator, redemptor, & liberator Ecclesiæ, iustus iudex viuorum & mortuorum.

2. Quid meruerit Messias sua obedientia, iustitiam scilicet eam, quam imputat & donat gratis accipiendam fide, reuelata absque lege. Roman. 3.

Annuntiabunt cœli] hoc est, Apostoli cœlestes, Psalmo 8.

Iustitiam] Dei, qua & ipse iustè iudicat, & iustificat impium, quæ est ex fide Iesu. Annuntiabunt officia Apostolorum, & doctorum Ecclesiæ, non administrare regna mûdi, sed annunciare & docere iustitiam Dei.

Quoniam Deus iudex est] hoc est, ipse Messias, cui pater dedit omne iudicium, & in

hac vita, & extremo die, redditurus cuiquæ iuxta facta sua, Roman. 3.

2. *Reprehensio impia opinionis Iudæorum, de sacrificiorum meritis.*

Audi populus meus, & loquar VII
Israël, & testificabor in te Deus,
Deus tuus ego sum.

Propositio reprehensionis, qua taxat impiam & falsam opinionem Iudæorû, adeoque omnium gentium, sacrificia seu cultus externos placere Deo, eumque placare offensum, mereri remissionem peccatorum, iustitiâ, & vitâ æternam, ex opere, vt vocât, operato, sine vera luce seu cognitione Dei, & mediatoris fiducia, sine timore & dilectione: quam Pharisaicam & falsam opinionem Prophetæ passim taxant, vt Esa. 1. Quod mihi multitudo vestrarum victimarum? Et Iere. 7. Non præcepi vobis de holocaustis, sed audire vocem meam. Et Osee 6. Misericordiam volo, & non sacrificium.

Audi] attentio à persona Dei, & populi Iudaici, Sum tuus Deus, & tu meus populus es electus, ergo audi quæ dicturus sum, si cut antè dixit Prophetæ: Dominus locutus est, cognosce me, meamque voluntatem, & qui cultus mihi placeant. *Testificabor*] id est, testem relinquam tibi & vniuersæ Ecclesiæ, quis ego sim, quæ mea beneficia erga re: quæ mea voluntas, quibus cultibus delecter. *Deus tuus sum*] me tibi patefaciens, tibi propitiis propter mediatorem, te respiciens, exaudiens, & saluans, tibi donans bona corpori & animæ necessaria, ergo me audi, & mihi obtempera.

Non propter sacrificia tua arguam te (posthac) *quia holocausta tua in cōspectu meo sunt semper.* VIII

Sententia negatiua est, qua reijcit sacrificia & victimas Iudæorum, adeoque omnium gentium, etiam Christianorum cultus externos, cum sunt opinione meriti, & sine agnitione & fiducia mediatoris, sine veris motibus, timore Dei & dilectione, iuxta illud: Nolo sacrificium, sed misericordiam. Item, hic populus frustra labijs suis honorat me, cor autem eorum longè est à me.

Quia holocausta] ratio à multitudine sacrificiorum, quæ obtulit populus Iudaicus quotidie, sed Deus ijs non est delectatus, neglectis veris cultibus. Augustinus intelligit de spiritualibus holocaustis, mortificatione scilicet carnalium affectuum, quos

quos pij mortificant, & quasi exurunt, sicut pecudes igni totæ cremari solebant, unde holocausta dicebantur, ab ὅλος, id est, totus, & καίω, id est, vro, incendo, atque illud Psalmi sequentis huc accommodat: Tunc accipias sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta. Hæc sacrificia & cultus spirituales quia Ecclesia noui testamenti, exhibitio Christo, exhibitura sit, Deus sacrificia Leuitica hic rejicit.

IX. *Non accipiam de domo tua boues, neq; de stabulis tuis hircos.*

Asserueratio propositionis de reiectione sacrificiorum & victimarum, quæ omnes sacrificium mortis Messiae vnicum ἱλασμός, id est, propitiatorium adumbrarunt, quo iam exhibitio, ante annos 1569. sacrificia & victimæ, id est, omnes cultus Leuitici aboli sunt, vnâ cum tota politia Iudaica & sacerdotio Leuitico, ne putarentur ea cultus esse Dei, quibus tribuendum esset meritum reconciliationis cum Deo, remissionis peccatorum, iustitiæ & vitæ æternæ, quæ falsa opinio Phariseorum fuit, & est omnium temporum: quin & Apostoli ipsi initio purabāt obseruationem cultuū Leuiticorum necessariam esse vnâ cum fide in Christum, ad consequendam vitam æternam, Act. 10. & 15.

X. *Quoniam mea sunt omnes fera sylvarum, & iumenta in montibus millia.*

XI. *Cognoui omnia volatilia montium, & pecora agri mecum sunt.*

XII. *Si esurio nō dicā tibi: meus est enim orbis terra, et plenitudo eius.*

XIII. *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinē hircorum potabo?*

Addit duplicem rationem reiectionis sacrificiorum & victimarū omnium. Prima sumpta est à dominio Dei, & quasi possessione omnium rerum, quarum cum ipse Deus conditor sit, conseruator, & Dominus, Ergo nihil earum Deo ab hominibus tribui potest. Secunda ab essentia spirituali Dei, quæ non edit, neque bibit. Igitur non opus habet vllis victimis aut sacrificijs. Tria autem facit genera animantium. Feras, quæ non sunt in dominio hominis: iumenta, boues & oves, quæ sunt in pote-

state hominis: & volatilia cœli, quæ & ipsa sunt extra hominis dominium, quorum omnium tamen vsum Deus concessit homini, Gene. 1. & ex his sacrificia & victimæ offeriebantur Deo, iuxta legem Moysi. Fuerunt autem triplicia sacrificia.

1. Sacrificia, ita propriè dicta, quorū pars quædam offerebatur, pars retinebatur ad vsum Leuitarum & sacerdotum.

2. Holocausta, quæ tota cremabantur.

3. Oblationes, quæ fiebant ex thure, similibus, & id genus alijs, ex agrorum frugibus.

Non accipiam, si obtuleris, Nō arguam te, vt suprā dixit, si non obtuleris. *Cognoui* hoc est curo. Nam verba notitiæ apud Hebræos etiam affectum significant, vt Psal. 3. Nouit Dominus viam iustorum, hoc est, curat, approbat, defendit, diligit & exaudit iustos. Augustinus inquit, Cognouit antequā creauit, antequam essent volatilia cœli, nouerat Deus, quot erat creaturus. *Pecora agri mecum sunt* hoc est, sunt in mea potestate & dominio. *Si esurio* Fictio est, hac sententia, Etiam si esurirē, quod non facio, cum sim spiritus, nō indigens vllō cibo aut nutrimento, vt homines, ad conseruationē substantiæ meæ. Loquitur enim sæpè scriptura de Deo, tanquam de hominibus, propter nos, per Anthropologiam, qua ipsi membra & affectus humani tribuuntur.

Meus est orbis terræ machina seu opificiū, omnia continens. *Et plenitudo eius* id est, quæcunque terra continet, eamque implēt & ornant res creatæ omnes à Deo, Gene. 1.

DOCTRINA.

Deus non delectatur vllis externis cultibus, sine vera sui notitia, & fiducia mediatoris, & veris ac spiritualibus cultibus, fide, timore, & dilectione Dei, sicut Esaia 1. inquit: Quò mihi multitudo vestrarum victimarum? Plenus sum, hoc est, fastidio instar hominis saturati, & pleni cibis, & addit causam reiectionis, inquiens, Sunt cœtus vestri, id est, manus vestræ, pleni sanguine. Ita & Plato inquit, homo gentilis: Nolite gestibus arte compositis demulcere Deum, sed verā virtute colite. Item, graue esset, si Deus ad donaria, & sacrificia nostra respiceret potius quàm ad animam, cum iustus sanctusque sit. Et Seleucus Locrensiū legislator inquit: Non colitur Deus prauis tragædijs captiuorum, vt malus homo, sed eum, qui vult Deo placere, oportet bonum esse, non solum actione, sed etiam proposito iustorum & honestorum operum: sed his omnibus addenda est notitia & fiducia mediatoris, seu fides, sine quibus nullum opus externum per se placet Deo, iuxta

illud: Quicquid nō est ex fide, peccatum est. Item, impossibile est placere Deo absq; fide: qua omnes sancti obtulerunt suas victimas, & sacrificia, sicut docet Apostolus ad Hebræos II.

OBIECTIO.

Sacrificia & cultus externi sunt instituti à Deo, per Moysen, & placuerunt Deo oblationes Abel, Gen. 4. & Noë, de quo dicitur Gene. 8. obtulit holocausta in altari Domino, & odoratus Iehoua odorem suauitatis eius, vel quietis, id est, qui quiescere facit iram Dei, seu quo placatus est Deus. Quare ergo hic & sæpè alibi reijciuntur sacrificia, victimæ ac cultus externi?

RESPONSIO.

Duæ sunt causæ præcipuè: prior est fiducia externi operis, seu opinio meriti remissionis peccatorum, & vitæ æternæ, in hypocritis, sine cognitione & fiducia mediatoris, & obedientia morali. Altera est certum tempus constitutum ceremonijs Leuiticis, videlicet, vsque ad aduentum Messiae, quo exhibito cessare debuit sacerdotium Leuiticum, quod typus & figura fuit sacrificij vnici propitiatorij Christi, Vnde inquit Matth. 17. Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem prophetarunt. Ideo nunc tota gens Iudaica cum politia deleta est.

3. Exhortatio per antithesin ad præstandos veros cultus placentes Deo.

XIII. *Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua.*

XV. *Et inuoca me in die tribulationis, eruā te & honorificabis me.*

*Sacrifica Domino merita praemia laudis,
Ne voti possis immemor esse tui.
Hæc faciens in rebus opem me tristibus ora,
Ipse feram, quo me magnificare queas.*

Exhortatio est ipsius Dei, ad præstandos veros & spirituales cultus ipsi placentes, vt sunt agnitio Dei, celebratio nominis ipsius & beneficiorum, inchoatio nouæ obedientiæ ipsi debitæ erga decalogum, seu legem moralem, inuocatio præsentis, & auxilij Dei, iuxta ipsius promissionem, in tribulationibus, & gratiarum actio, pro liberatione seu mitigatione calamitatum, & omnibus beneficijs corporalibus & spiritualibus, quæ sunt præcipuè tres. Creatio, Redemptio, & Donatio, iuxta promissionem gratuitam, per fidem propter mediatorē, vitæ æternæ, ad quæ cetera referuntur.

Immola] verba sunt ipsius Dei, mutantis orationem, tanquam de alio loquatur.

Immola] hoc est, præsta, loco sacrificiorum & oblationum veterum, quæ immolari, hoc est, offerri in ara solebant.

Deo] id est, mihi conditori tuo, & redemptori, & donaturo tibi vitam æternam.

Redde sacrificium laudis] hoc est, agnosce me, & celebra accepta beneficia. Augustinus inquit: Hæc immolatio sacrificij laudis, est gratias agere illi, à quo habes quicquid boni habes, & cuius misericordia tibi dimittitur, quicquid tu mali habes.

Redde vota tua] id est, obedientiam debitam, necessitate ordinis diuini, & obligatione mutua cum Deo facta in baptismo.

Inuoca me] continet hic versus tria.

1. Præceptum de inuocatione.
 2. Promissionem de auxilio.
 3. Gratiarum actionem, pro liberatione.
- Requiruntur autem in inuocatione vera & efficaci sex.

1. Quid seu quis sit inuocandus? verus & æternus Deus, conditor, & conseruator rerum omnium, qui est pater, filius, & spiritus sanctus.

2. Præceptum hoc & similia: Inuoca me in die tribulationis. &c. Item, petite & dabitur vobis.

3. Conuersio ad Deum, seu poenitentia, quia, vt Iohannis 9. dicitur, Deus peccatores non exaudit. Ideo inquit Deus Ezechielis 18. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.

4. Promissio exauditionis, propter mediatorem, sicut hic inquit, & eruam te. Et Iohannis 14. inquit filius Dei: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Et ad Hebræos 4. Per hunc habemus accessum ad patrem.

5. Fides specialis, qua quisque ipse petit & accipit remissionem peccatorum, & alia bona corporis & animæ, iuxta promissionem quam intuetur fides, & apprehendit.

6. Expressio necessitatis, seu rei quam petimus, quæ duplex est: vel spiritualis, vt remissio peccatorum, & vitæ æternæ, quæ petenda sunt sine conditione: & corporalis, vt liberatio ex calamitatibus & cruce, quæ petenda est cum conditione gloriæ Dei, & nostræ salutis. Ideo in his subijcere nos debemus Dei consilio & voluntati.

Redde altissimo vota tua. Lutherus, *Bezale dem höchsten dein gelübde / das du ihm gelobest / Er solle dein Gott sein / im ersten gebott.*

De gratiarum actione.

Gratiarum actio, quam Deus hic postulat, in-

lat, inquit: & glorificans me: ferè semper adiungitur inuocationi, tanquam eius species, est agnitio accepti beneficii, & celestio Dei autoris, quæ conseruat agnitionem Dei, eumq; inuitat, vt se nobis deinceps communicet, & beneficia augeat, in gratia contra amittunt agnitionem Dei, & collata dona, vt fidem, spiritum sanctum & alia, sicut vilitatum est, homines fieri securos, & peiores, post acceptum beneficium, iuxta illud: Luxuriant animi rebus plebulationis, monet, inuocationem & fidem exerceri & conseruari ærumnis, quæ sunt quasi officina fidei exercendæ, inuocationis, & spei.

OBIECTIO.

Deus non semper exaudit inuocantes, vt qui ægroti moriuntur, & petentes opes, manent inopes, &c.
Ergo promissio de exauditione non est vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, Quia in petitione bonorum corporalium & liberationis ex cruce, semper est addenda conditio gloriæ Dei, & nostræ vtilitatis, quam quia non semper nouimus, sæpè differtur liberatio, & alio nos modo exaudit Deus, & quidem gloriosius quam nos petimus. Sic inquit Euripides: *ἡ γὰρ αὖτις πρὸς θεῶν τέλος δ' ἔκαστον*, id est, Quando differt Deus, finis est conspectior. Ideo non debemus præscriptionem, aut modum, aut tempus liberationis, sicut Iudith monet cap. 8. inquit ad principes Betulæ dedituros hosti ciuitatem, si non intra dies quinque liberarentur à Deo: Dominum Deum nostrum ne pronocetis ad iram. Nam si minus voluerit intra hosce dies quinque nobis auxiliari, potestatem ipse habet quibus vult, omnibusque adeo diebus protegendis nos. Quin potius salutem ab ipso expectantes, eum in nostrum auxilium inuocemus, & nostram exaudiet vocem, si ei visum fuerit.

*. Obiurgatio hypocritarum, & doctorum Ecclesiæ, qui doctrinam malis moribus deformant.

XVI. *Impio autem dixit Deus, quare tu enarras statuta mea, & assumis testamentum meum per os tuum*
XVII. *Tu verò odisti disciplinam, & proiecisti sermones meos retrorsum.*

Reprehendit suprâ & reiecit primum sacrificia & cultus hypocritarum, quos præ-

stant sine veris motibus cordis, & noticia ac fiducia mediatoris, & illis confidunt. Deinde hortatus est Ecclesiam, & singulos pios, ad veros & Deo placentes cultus præstandos, agnitionem Dei, fidem, inuocationem, & gratiarum actionem. Iam reprehendit hypocritas & doctores, qui vera quidē docent, sed doctrinam malis moribus deformant, de quibus inquit hoc loco Augustinus: Quod bene quidem cantent, malè autem viuant. Et in Matthæum inquit, Homelia 27. Frequenter videre est eos, qui talia docent (id est, prohibent peccata) cōtra ria agere sermonibus suis, omnia facientes propter personas hominum, & glorias vanas: contra quos inquit Christus Luc. 12. Seruus qui scit voluntatem Domini, & non facit, pluribus plagis vapulabit. Decet autem vitam doctoris consentire cum doctrina eius, ne, quæ rectè docendo construxit, malè viuendo destruat: ne, cum alios ad cælum vehit, se ipsum ad inferos detrudat. Vnde Paulus de se inquit 2. Corinth. 9. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè, cum alijs prædicauerim, ipse reprobis efficiar.

*Si videbas furem, currebas cū XVIII
eo, & cum adulteris portio tua.*

*Os tuum abundauit malitia, XIX.
& lingua tua concinnabat dolos.*

*Sedens aduersus fratrem tuum XX.
um loquebaris, & filium matris
tue calumniabaris.*

Expositio præcedentis reprehensionis, ab enumeratione peccatorum, quibus contaminati sunt hypocritæ & doctores, verâ doctrinam mala vita deformantes, videlicet, furtis, adulterijs, seu vagis libidinibus, insidijs contra vera docentes, calumnijs, & cædibus iniustis piorum: sicut & nunc pontificij doctores, eorum Canonici, Monachi, & similes, contaminati sunt idolomania, vagis libidinibus, & parricidijs sanctorum.

[Impio] aliter, peccatori, doctori scilicet vera docenti, sed malè viuenti. *Dixit Deus*] reprehendens eum. *Quare?*] qua audacia, & temeritate. *Enarras*] verbis tantum, non factis, quæ docens ipse non exprimis factis.

Statuta mea] præcepta decalogi moralia, quæ inchoationem nouæ obedientiæ possulant, & à docentibus & auditoribus.

Testamentum] id est, Euangelium, quo testor, & pactū facio cū Ecclesia, de recōciliatione cum Deo, cōdonatione peccatorū, & danda vita æterna, per fidem, propter mediatorē. *Per os tuum*] Non per cor, ad diligendum Deum, non per manus, ad exprimendum operibus. *Odisti disciplinā*] castigationem, eruditionem, vt melior fias ipse.

Proiecasti retrorsum] contempsisti, sicut quē cōtemnimus post tergū reijcere solemus.

Currebas cum fure] eadē furta committens, non reprehendens eum, sed approbans tacendo seu dissimulando.

Portio tua cum adulteris] consuetudo, delectatio, consensus. Ergo eadē pœna dignus, Roma. 1. Non digni solum sunt morte qui talia faciunt, verumetiam qui assentiuntur ijs, qui faciunt. *Os tuum abundauit malitia*] maledictis, conuitijs. *Concinnabit dolos*] vera falsis commiscendo, vt incautos per blanditias & dolos decipias. Aliter, per scandalum, sicut scandala, hoc est, tigilla poni solent lupis, vulpibus, in quibus ex inopinato capiuntur. *Sedens*] cum delectatione & studio hoc agens, vt perdat fratrem. Per fratrem intelligit Augustinus doctum & firmum in fide: per filium matris nondum satis institutum & firmum, qui quasi in sinu matris, hoc est, Ecclesiæ adhuc iaceat, & lac sugat, iuxta illud Apostoli, 1. Corint. 3. Lacte vos potauit, non cibo solido.

OBIECTIO.

Reprehenduntur hīc doctores contaminati peccatis.

Ergo illorum doctrina seu ministerium non est efficax.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia fallacia est accidentis, propter quod vitium, scilicet doctoris seu ministri, hīc malè damnatur, seu reijcitur doctrina, si vera est, doctoris, & ministeriū. Est igitur ministerium seu officium docendi & administrandi sacramenta, discernendum à persona, eiusq; vitijs: nā ministerium efficax est, non propter dignitatem personæ, sed propter ordinationem diuinam, iuxta illud Matthæi 23. In cathedra Moſi sedent Scribæ & Pharisei, omnia ergo quæcūq; iusserint vos seruare, seruare, & facite, secundum opera autē nolite facere, &c. Et Augustinus inquit: Hæc dicta sunt, ne timeāt qui audiunt, à quocūq; audiant, non vt securi sint, qui dicunt bona, & faciūt mala. Ergo fratres vos securi estis: si bona auditis, Deū auditis, per quēlibet audiatis. Et super Iohan. tracta 5. de baptismo:

Baptismus talis est, qualis ille est, cuius potestate datur, non qualis ille, per cuius ministerium datur. Et Chrysostomus de baptismo Christi: Sine Iudas, siue Paulus baptizet, Christus peccatum lauat, absoluit, & delet. Hoc tenendum est contra Donatistas, qui efficaciam ministerij alligauerunt ad dignitatem ministrorum. De quibus inquit Augustinus in Iohannem cap. 1. Sint ministri boni, si volunt: si noluerint esse iusti, seuerum me fecit magister meus, de quo spiritus eius dixit: Hic est qui baptizat. Retinuit sibi Dominus potestatem baptizandi, seruis ministerium dedit.

Hæc fecisti & tacui, nunquid existimasti me similem esse tibi? arguam te & statuam ante oculos tuos. XXI.

Intelligite, quaeso, hæc, qui obliuiscimini Deum, ne quando rapiam (vos vt leo ad pœnam) & non sit, qui eripiat. XXII.

Addit ipse Deus cōminationem grauissimam pœnarum contra impœnitentes & securos, & significat se in hac vita tacere, id est, non punire statim delinquentes, idque ideo, vt ad pœnitentiam reuocet sanabiles, perseverantes autem in peccatis, grauius puniat, abiectos in æternas pœnas in nouissimo die, sicut inquit Paulus ad Rom. 2. An diuitias bonitatis illius (Dei) ac tolerantia lenitatisq; contemnitis, ignorans, quod bonitas Dei ad pœnitentiam te inuitat?

Tacui] id est, non statim puniui te delinquentem, conuiuens ad peccata tua, quasi non viderim aut sciuerim. *Simile me tibi existimasti*] id est, delectari peccatis, seu ea approbare, quia nō statim puniui, quæ mora pœnarum, securitatem & peccandi licentiam augeat in impijs. *Statuam te ante oculos tuos*] id est, tua peccata, eorumq; feciditatem tibi patefaciā, quæ nunc securè indulgens pœnas, non vides, neque horrendas pœnas imminentes tibi, quas si videres, male agere desineres. Ita inquit Christus Lucæ 19. ad Hierusalem: Si cognouisses & tu, & quidem in isto die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent curares. Iam autem ea abscondita sunt ab oculis tuis. Ita Augustinus hortatur ad agnoscendum peccata, eorumque pœnas, inquiens: Tolle te à tergo tuo, vbi te videre non vis, dissimulans à factis tuis, consilium tuum te ante te, ascēde tribunal mentis tuæ, esto

esto tibi iudex, quod erat post te, fiat ante te, ne tu ipse postea à Deo iudice fias ante te, & non sit quò fugias te. Ita Genesis quarto inquit Deus ad Cain nondum agnoscentem peccatum suum, eiusque pœnam: Peccatum tuum cubat seu dormit ante fores.

Intelligere] id est, attendite, quòd dixi de pœnis imminetibus vobis æternis, & vitæ emendatione.

Qui obliuiscimini Deum] Me, securè peccatis indulgentes, ne quando rapiam vos ad æternas pœnas, vt leo sæuiens.

Es non sit qui eripiat vos] id est, liberet ex manu mea, & pœnis æternis, quibus cruciabitur, vt dicit epulo, Lucæ 16.

s. Conclusio Psalmi.

XXIII. *Offerens laudem honorificabit me, & ibi viam ostendam illi, in saluti Dei.*

Conclusio est Psalmi, summam eius re-perens, addita vtilitate gratiarum actionis, salute scilicet, & auxilio diuino in vita præsentis, & post hanc vitam, æterna lætitia & dulcissima consuetudine in Deo, quæ æter-

na bona donantur gratis credentibus propter Christum, quem hic, vt Augustinus inquit, salutare Dei vocat, id est, per quem Deus saluat gratis agnoscentes peccata sua, & ad ipsum confugientes fiducia meritum ipsius, non propriæ dignitatis seu operum.

Offerens laudem] id est, tribuens Deo honorem omnipotentia, iustitiæ, & bonitatis, ei que gratias agens pro acceptis beneficijs, & exhibita gratia. *Ibi*] id est, in oblatione laudis. *Ostendam viam*] id est, modum perueniendi ad Deum, quæ via est ipse Christus, & scala Iacob, in qua descendunt & ascendunt angeli, vt & ipse Christus inquit Iohan. 14. Ego sum via, veritas & vita. Nemo venit ad patrem, nisi per me.

In saluti Dei] id est, in Christo filio meo, per & propter quem salutem promisi, & dono eam credentibus in ipsum, sicut Simeon Lucæ 1. vocat: Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum.

Poëta.

*Alme saluti nos hoc pater eripe cunctis,
Quæ miseros angunt plurima in orbe malo:
Quodq; opus in nobis cæpisti, perfice clemens,
Ad sancti laudem nominis oro tui.*

Psalmorum primæ Quinquagenæ secundum
Hebræorum numerum, eorumque
explicationis Lucæ Lofsi,
finis.

IN PSALMOS DAVIDIS
PHILIPPVS MELANTHON AD
puerum veræ pietatis
amantem.

*Si qua Dei puram tangit reuerentia mentem,
Et iusto Christi nomen honore colis:
Si quores è fonte fluunt, quod & omnia numen
Et regit & seruat, cernere mente soles:
Hæc puer illius veneranda oracula disce,
Iessæ quondam quæ sonuere fides.
Illius ut Moysi per rupem gloria visa est,
Panditur hoc etiam carmine, crede puer.*

PSALMORVM
DAVIDIS, PROPHETAE ET RE-
GIS IVDA II. EXPOSITIO
SCHOLASTICA.

AVTORE LUCA LOSSIO,
LVNAEBVRGENSII.

QVINQVAGENA SECVNDA.

*Pictas ad omnia utilis est, vt quæ promissiones habeat vitæ præsentis
& futuræ. 1. Timoth. 4.*

FRANC. apud Hæredes Christiani Egenolphii.
M. D. LXX.

erat, spiritus Christi, qui priusquam acciderent testabatur, venturas in Christum afflictiones, & quae essent consecutura, glorias. De meditatione versiculus monet vulgaris :

Sæpe recordari medicamine fortius omni.

Ideo in veteri Testamento ea animantia habebantur munda, & sacrificijs adhibebantur, quæ ingestum cibum ruminabant, quo verbi Dei & auditi & lecti repetitio & meditatio significata est, de qua Psalmo 119. inquit Propheta : Quam dilexi Legem tuam Domine, tota die meditatio mea est. Et memorabile dictum est Epiphani, monens quæ requirantur ad veram & salutarem cognitionem doctrinae celestis. τὰ δεῖκα ἐστὶν μακάριον τὸ ἀκούειν τὰ ἀκροαῖς λέγειν τὰ ἀκροῖς ὡς ἐχθρὸς δεωγίαις ἢ δεῖται ἡγοῦνται ἀδύνατοι εἶναι ἐν αὐτοῖς. Hoc est, Non omnes sermones diuini indigent allegoria, sed natua sententia retinenda est, speculatione autem indiget & vsu. Doctrina Ecclesiae comprehensa est in libris Prophetis, & Apostolicis, quorum sententia & explicatio instituenda est & retinenda iuxta linguarum phrasim, nec lex moralis & promissio gratiae & articuli symboli, neque sacramentorum verba transformantur in allegorias aut typos. Quia oportet esse certos fontes diuinitus traditos & ostensos : Nominat autem Epiphanius speculationem dialecticum ordinem membrorum doctrinae, videlicet definitiones, distinctiones & consequentias rectè coagmentatas, quia necesse est considerari, quæ mēbra ubi inscriptis Prophetis & Apostolicis tradita sint, & hæc ordine ad docendum accommodato recitanda sunt. Ait item sensu opus esse, quia ad intelligenda vocabula opus est experientia. Non intelliguntur nomina vita, mors, crux, patientia, timor, fides, consolatio, spes, pœnitentia, inuocatio, sine sensu seu experientia, id est, sine exercitijs in corde. Quare Epiphanius optime hæc tria coniunxit, lectionem librorum Prophetarum & Apostolicorum, sensum quo vocabula intelliguntur, & speculationem seu meditationem, quæ est forma doctrinae, iuxta Dialecticæ methodum comprehensa.

Hæc præmittere volui, viri clarissimi & reuerendi Domini & Mecœnates, secundo Tomo explicationum nostrarum scholasticarum & puerilium Psalmorum Davidis, quas filijs vestris & alumnis Scholæ vestræ dedicavi, primum, ut ad lectionem sanctissimi Libri eos inuitarem. Deinde, ut meam erga vos quoque reuerentiam & voluntatem declararem : neque dubito vestris Excellentijs hunc nostrum laborem & conatum probari, tanquam vtilem ad intelligendum textum & œconomiam orationis Propheticae. Est quidem hæc nostra sanctissimi & diuini operis explicatio scholastica & puerilis, nullo modo sapientiam eius satis proferum & verborum in ea dignitate exhauriens. Quis enim illa præstare poterit, etiam omnium linguarum doctissimus, sed tamen haud dubiè probantur aeterno patri, eiusq; filio qualiacumq; nostra studia infirma & tenuia, quæ ad ipsius essentiae & voluntatis agnitionem & celebrationem beneficiorum referuntur, iuxta dictum Psalmi 8. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem tuam. Magnum est discrimen cognitionis & donorum Dei in hac vita & futura. In hac vita verè sumus pueri & lactentes, id est, discipuli Alphabeti, hoc est, tenuem & puerilem cognitionem essentiae & voluntatis Dei, sicut lac sugunt infantes ex corticibus in aluo & ex vberibus maternis, sicut 1. Corinth. 3. inquit Apostolus : Ex parte nunc cognoscimus, & ex parte prophetamus, at ubi venerit, quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolebitur. Cum essent puer, ut puer loquebar, ut puer sentiebam, ut puer cogitabam, at ubi factus sum vir, aboleui puerilia. Cernimus enim nunc per speculum in enigmate, tunc autem à facie ad faciem : nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam quemadmodum cognitus sum. Est igitur in hac vita cognitio Dei partialis & imperfecta & mixta caligine. In altera vita est futura illustris & perfecta : ut autem pater summa cum voluptate & mandubiditandum est, Deo, patri nostro clementissimo, per & propter filium gratam esse nostram hanc & similes Prophetica & Apostolica doctrinae explicationem puerilem & scholasticam, donec in vita aeterna secundum ipsius promissionem, eum coram intueamur, & eloquentia perfecta celebremus. Bene valete. Data in inclita vestra Lunaburga, Anno M. D. LXIX.

Lucas Lossius Corrector Scholæ
vestræ ad S. Ioannem.

PSALMVVS DAVIDIS, IVXTA

Hebraicam distinctionem LI.

Græcam L.

5

Verſu 19

TITVLVS.

AD præcinendum Psalmus David (factus) cum venit ad eum Nathan propheta, postquam intrauit ad Bethsabe.

Titulus Psalmi tria monet: 1. A quo scriptus sit Psalmus. 2. Quo tempore & occasione scriptus sit. 3. Quid in eo agat propheta David.

Scriptus est hic Psalmus à David Propheeta, & Rege secundo à Saul in Iuda, filio Isai: quo tempore adulterium commiserat cum Bethsabe uxore Vriæ, quem postea in acie prælii curauerat interfici, propter quod ingens peccatum admissi adulterij, propheta Nathan eum accusauit, proposita similitudine de abrepta ouicula homini pauperi, quam vnicam is habuit, à diuite, qui multas oues habuit: quem cum David dignum poena iudicaret, atque Nathan diceret, hunc diuitem ipsum esse Dauidem, qui Vriæ uxorem tanquam vnicam ouiculam, cum ipse plurimas uxores haberet, abripuerit, David peccatum suum agnouit. Ideo responsum ab eo: Hinc David Psalmum hunc composuit, quo condonationem huius sui peccati, & mitigationem pœnæ à Deo precatur.

Doctrinæ, consolationes, & admonitiones in lapsu Davidis, eiusque penitentia, & receptione in gratiam.

Quinque sunt præcipue consideranda in exemplo Davidis, lapsi in peccatum, agentis; penitentiam, & recepti à Deo in gratiam.

1. Naturam omnium hominum corruptam esse, & propensam ad peccatum, sicut David ex infirmitate carnis, ornatus à Deo summis donis, tamen in adulterium lapsus est. Agnoscens ipse hanc corruptionem naturalem, inquit: Iniquitatem meam ego cognosco. Item, Ecce in iniquitatibus conceptus sum, &c.

2. Recipi in gratiam à Deo omnes, quamlibet grauiter lapsos, agnoscences suam infirmitatem & peccata, & petentes condonationem eorum per misericordiam propter Mediatorem, sicut inquit Augustinus, de vsu huius Psalmi: Iste Psalmus, sicut cau-

tos facit eos, qui non ceciderunt, sic desperatos esse non vult, qui ceciderunt. Nemo igitur dicat, si aliquid mali fecit, iam damnandus sum, Deus malis talibus non ignoscit: attendat vulneris magnitudinem, sed non desperet medici maiestatem.

3. Repugnandum esse naturali infirmitati, sicut Paulus monet ad Romanos 6. Ne peccatum regnet in mortali vestro corpore. Neque enim exemplum Davidis trahendum est in excusationem peccati, sed timeat quisque, ne similiter cadat, & si ceciderit, resurgat. Non enim cadendi exemplum, ut inquit Augustinus, propositum est, sed si cecideris, resurgendi. Audiant qui non ceciderunt, ne cadant: audiant qui ceciderunt, ut surgant. Verum, ut idem inquit, multi cadere volunt cum David, & nolunt surgere cum David.

4. Monet exemplum regis Davidis, lapsi in peccatum adulterij tempore pacis, deuictis hostibus, res prosperas sæpe occasionem præbere peccandi, aduersas autem prohibere peccata, de quo ita inquit D. Augustinus: Hoc peccatum non fecit David cum persecutorem Saulem pateretur, sed factus est securus, deuictis hostibus: pressura caruit, tumor excreuit.

5. Culpam remitti & pœnam æternam, sed manere sæpe pœnam corporalem pro peccatis, quam tamen Deus mitigat, & tandem prorsus tollit, sicut David à proprio filio eiectus est in exilium, & multas ærumnas tota vita sensit, ita Nathan ad eum inquit: Dominus transtulit peccatum tuum, non morieris. Veruntamen quoniam blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter verbum hoc, filius qui natus est tibi, morte morietur. Item, suscitabo super te malum de domo tua.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatio, generis deliberatiui, cuius finis est actio. Nam precatur in eo David, ut sibi Deus per misericordiam promissam, propter Mediatorem, condonet peccatum adulterij admissi cum Bethsabe uxore Vriæ, & ut hanc condonationem impetret, ingenuè & apertè confitetur peccatum, & fontem eius, tanquam digito monstrat, malum originis, propagatum in se &

omnes homines per carnalem generationem, & petit sibi restitui Spiritum sanctum amissum per peccatum, eiusque sanctificationem, consolationem, aliaq; dona. Et, vt fieri solet, in precationibus promittit se fore gratum in docendo alios, & celebrando Dei misericordiam & bonitatem: & discernit vera sacrificia seu cultus placentes Deo, à ritibus externis. Sunt igitur partes Psalmi præcipuè sex.

1. Propositio precationis, quæ subindè re petitur.
2. Confessio peccati, & querela tristis de corruptione naturæ suæ, & inclinatione naturali ad peccandum.
3. Petitio Spiritus sancti sibi restituendi, & donorum eius.
4. Professio gratitudinis in docendo alios, & celebranda gloria Dei, vt multi ad Deum suo exemplo conuertantur, eumq; rectè agnoscant, inuocent & celebrent.
5. De discrimine sacrificiorum, & de cruce.
6. Precatio pro Ecclesia.

1. Propositio petitionis, vt condonentur sibi peccata.

I. *Miserere mei Deus, secundum (magnum) misericordiam tuam, & secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam.*

II. *Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me.*

Propositio est petitionis, vt condonentur sibi peccata, nō propter sua merita, sed per misericordiam & gratiam Dei promissam in Mediatore.

Miserere mei] Condone mihi peccata, non secundum merita mea, seu virtutes, quæ nullæ sunt, sed secundum misericordiam tuam, bonitatem gratuitam, qua motus promissisti Filium, redemptorem humano generi, & in gratiam recipis omnes confugientes ad te, ipsius notitia & fiducia.

Secundum multitudinem miserationum] Exempla & testimonia immensæ tuæ misericordiæ & bonitatis, sicut primos parentes re-

cepisti in gratiam, edita promissione de semine mulieris contrituro caput serpentis. Item, Mariam Magdalenam, Publicanum, Zachæum, Petrum, Paulum, Latronem.

Dele] Expunge tanquàm scripta in libro debiti, sicut Paulus inquit ad Colossenses 2. Christus deleuit chirographum, quod aduersus nos erat, scriptum in decretis, idq; affixum cruci, è medio sustulit.

Amplius laua] Multum, magis ac magis, & sæpius, sicut quotidie in peccata labimur. Ita inquit Salomon: Septies in die cadit iustus. Respexit autem ad lotiones veteris Testamenti. Ita & Christus ad Petrum inquit: Nisi ego lauero te, non habebis partem mecum. Est autem sanguis Christi hæc quasi aqua spiritualis, qua lauantur peccata, iuxta illud Ioannis: Sanguis Christi emundat nos ab omni iniquitate. Iniquitatem seu iustitiam vocat, qua proximum læsit: peccatum, quo Deum offendit. Ioannes peccatum exponit, quicquid pugnat cum lege Dei, seu ab ea dilcedit, inquit: 1. Ioann. 3. *ἐμαρτία ὅτι οὐκ ἔχω*. Addit autem causam condonationis in propositione sumptā à Dei persona, misericordia eius promissā in Mediatore, hoc modo:

Misericors es, o Deus, & promissisti te condonaturum peccata pœnitentibus, & ad te conuersis.

Me pœnitet peccati admissi, & ad te confugio, petens eius condonationem.

Ergo miserere mei, o Deus, & condona mihi hoc ingens peccatum.

Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum coram me est semper.

Aetiologia, seu causa condonationis, sumpta à confessione sua & sensu iræ Dei, propter peccata. Nam verbum agnoscendi, apud Hebræos non tantum cognitionem, vt vocant, speculatiuam, significat, sicut Dauid ante obiurgationem Nathan cognouit adulterium & homicidium esse peccata contra legem Dei: sed significat etiam sensum & experientiam, sicut Iob inquit: Cognoscent impij, quid sit contra Deum facere, id est, magno suo malo experientur, & sentient pœnas. Ita inquit Dauid, se agnoscere nunc iniquitatem suam, hoc est, verè sentire grauitatem peccati, conseruationem mentis, & iram Dei horrendam aduersus peccata sua.

Peccatum

Peccatum meum coram me est semper] Verfa-
tur semper mihi ante oculos, intelligenti
gravitatem peccatorum & horrendā iram
Dei aduersus peccata. Peccata enim ante
nos esse dicuntur, cum ea agnoscimus &
confitemur, post tergum esse dicuntur, que
non agnoscimus securi, vt Cain non co-
gnouit peccatum antequam accusaretur à
Deo. Aliter: Contra me est, hoc est, accu-
sat & damnat me, voce Legis. Ita autem &
hic argumentatur à sua confessione & pro-
missa condonatione peccatorum.

Promissisti, ò Deus, condonationem pec-
catorum, ea agnoscentibus & petentibus
veniam propter Mediatorem.

Ego agnosco meum peccatum, & peto
veniam.

Ergo ignosce mihi, ò Deus.

Sicut repetit confessionem, eiusq; addit
causam finalem, vt Deus agnoscatur iustus
in sermonibus suis.

III. *Tibi, tibi soli peccaui, & ma-
lum coram te feci, vt iustificeris
in sermonibus tuis, & vincas
cum iudicaris.*

Amplificatio est confessionis & querelæ
de commissio peccato.

Tibi] Coram te, in conspectu tuo, etiam si
hominibus, qui tantum in faciem vident,
non intuentur cor, videar peccasse.

Tibi] Repetitio Emphatica.
Soli] Aliter: solum, vel: tantum, hoc est,
nihil aliud sum quam peccatum, res rea, da-
mnata & abiecta à Deo, iuxta versiculum:

Ante oculos tuos nihil nisi culpa sumus.
Hoc est, massa damnata & reiecta.

Malum coram te feci] Committens adulte-
rium cum vxore aliena, & fruens infidias
vitæ mariti illius.

Vt iustificeris] Causa finalis confessionis
peccati. Quasi dicat: Ideo confiteor mea
peccata ingenuè coram te, vt sis iustus in
verbo tuo, quo accusas & damnas omnes
homines propter peccata, reos tuæ iræ &
eternæ mortis.

Et vincas cum iudicaris] ab Hypocritis, ne-
gantibus se meritos esse pœnas, cur abijci-
antur & damnentur à te, vt Saul, Cain, &
similes. Hoc modo causa finalis refertur ad
proximè præcedentem versum, qua Pro-

pheta peccatum suum agnoscit. Alij refe-
runt ad primum & secundum versum, qua
petit condonationem peccati, & includunt
tertium versum, & primum membrum
quarti in parenthesi, hoc modo:

*Amplius laua me ab iniqui-
tate mea, & à peccato meo mun-
da me.*

*(Quoniam iniquitatem meam
ego agnosco, & peccatum meum
coram me est semper.*

*Tibi, tibi soli peccaui, & ma-
lum coram te feci) vt iustificeris
in sermonibus tuis, & vincas
cum iudicaris.*

Et causam finalem exauditionis hoc mo-
do accommodat: Vt iustificeris in sermo-
nibus tuis, iustus & verax inueniaris & ap-
pareas, remittens & mihi, iuxta tuam pro-
missionem, peccata. Et vincas cum iudica-
ris, hoc est, refutes meo exemplo negantes
te recipere in gratiam, agentes pœnitent-
iam & fugientes ad misericordiam tuam.
Qui negant te esse veracem, & stare promissio-
ni, qualis est hæc Ezechielis 33. Viuo ego,
dicit Dominus, nolo mortem peccatoris,
sed vt conuertatur à via sua ac viuat.

Consideranda in propositione & ratio-
ne eius sunt 4.

1. Quis inuocandus, & quis remittat pec-
cata? solus Deus.
2. Quo motus remittat? sola sua miseri-
cordia gratuita, non dignitate nostra aut
virtutibus, seu meritis.
3. Quibus remittat? agnoscentibus pec-
cata, & confugientibus ad Mediatorem, pro-
pter quem promissio de remissione pecca-
torum est certa & firma.
4. Per quid accipiatur condonatio pecca-
torum? per fidem, quæ quasi manus est, pro
missionem accipiens.

Hæc fides singulis est necessaria. Ita Pau-
lus ad Galat. 2. In fide viuo filij Dei, qui dile-
xit me, & semetipsum tradidit pro me. Et D.
Bernardus: Credere te oportet, tibi remit-
ti peccata. Ita in Symbolo quisq; dicit: Cre-
do (ego) remissionem (meorum) pecca-
torum.

2. Confessio & querela de peccato, seu
malo originis.

Ecce enim in iniquitatibus v.

*conceptus sum, & in peccatis
conceptit me mater mea.*

Confessus est antea peccatum adulterij & homicidij, seque pœnæ diuinæ subiecit, petens eius condonationem, & mitigationem pœnæ per misericordiam propter Mediatorem. Iam queritur de peccato originis, quod est fons omnium peccatorum actualium, propagatum in omnes homines per carnalem generationem, inde à primis parētibus Adam & Eua, propter quam prauitatem naturæ & propensionē ad peccandum naturalem, omnes homines rei sunt iræ Dei, & æternæ mortis, etiam ipsi infantes, nisi remittatur in baptismo propter Mediatorem, fide. Ita inquit Paulus ad Romanos 5. Propter vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccata mors, & ita in omnes homines mors transijt, in quo omnes peccauerunt. Et alibi dicitur: Nemo mundus in conspectu tuo, ne infans quidem, cuius est vnus diei vita super terram. Et Genesis 8. Sensus & cogitatio humani cordis ad mala prona sunt ab adolescentia sua. Est autem peccatum originale defectus originalis iustitiæ, & prauitas totius naturæ humanæ, complectens cæcitatem in mente, contumaciam in corde, & auersionem à Deo, in voluntate propagatum in omnes homines, per carnalem generationem, propter quam omnes rei sunt coram Deo, nec Legi Dei perfectè obedire possunt, sicut hic Propheta non solum corruptionem suæ naturæ agnoscit & confitetur, sed queritur de corruptione totius humani generis, sicut hic inquit Augustinus: Suscepit personam humani generis David, & attendit omnium vincula, propaginem mortis, considerauit originem, iniquitates aduertit, inquiens: Ecce in peccatis conceptus sum. Ideo autem addit hanc querelam & confessionem de peccato originali, seu conceptione totius naturæ humanæ, & inclinatione ad malum, vt eo facilius à Deo consequatur condonationem suorum delictorum, ad quæ, quasi naturæ impetu, raptus sit.

Ecce] Quasi dicat: ô Deus, confiteor & deploro non solum adulterium & homicidium à me commissum, sed etiam radicem & causam omnium scelerum, peccatum, seu malum originale. Ergo condona mihi hoc peccatum, & fructus eius, adulterium, homicidium, & alia actualia peccata, magna & multa.

In peccato conceptit me mater mea] Ex Hebræo legitur, Mater calefecit me, cum gestaret in vtero, vel calefacta est per me.

In peccatis conceptus sum] id est, Ipsa massa mea est peccatum, hoc est, peccatis tota obnoxia & infecta. Sicut Chrysostomus interpretatur, Matthæi 22. Omnis homo naturaliter non solum peccator est, sed etiam totum peccatū, dicente Apostolo: Omnes eramus filij iræ, sicut & ceteri.

OBIECTIO.

Inquit Propheta, se conceptum in iniquitatibus, & matrem se concepisse in peccatis.

Ergo opus generationis est peccatum.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Quia fallacia est accidentis, qua tribuitur naturæ seu naturali operi instituto à Deo, peccatum, seu mala concupiscentia, quod est *æternæ*, que accessit per peccatum primorum parentū, & propagatum est in posteris. Opus autem ipsum coniugale legitimum est, diuinitus ordinatum, ad conseruationem humani generis, etiam ante lapsum. Sic inquit hic Augustinus: Non ideo in iniquitate concipiuntur homines, & in peccatis in vtero à matribus aluntur, quia peccatum est misceri coniugibus, sed quia illud quod fit vtrique, sit de carnali pœna. Pœna enim carnis mors est, & vtrique inde est ipsa mortalitas. Item, opus hoc castum in coniuge non habet culpam, sed origo peccati trahit secum debitam pœnam. Ita & Paulus inquit ad Timotheum, Mulierem saluari per generationem filiorum, si permanserit in fide & castitate: & Paphnutius dixit, commissio nem legitimam cum vxore propria, esse summam castitatem. Non igitur hic Propheta accusat parentes aut opus generationis, sed massam ipsam formatam & conceptam in peccato, in qua sunt prauæ inclinationes contra legem Dei, caligo mentis, dubitationes de Deo, concupiscentia, auersio voluntatis & cordis à Deo, varia incendia affectuum in corde.

ALIA.

Inquit Apostolus ad Galatas 6. Vnusquisque suum onus portabit.

Ergo nemo punitur seu reus est propter originale peccatum, hoc est, transgressio nem primorum parentum.

RESPONSIO.

Respondeo ad antecedens, per distinctionem,

tionem: Nam peccatum nō solum est obligatio ad poenam, seu imputatio propter primorum parentum peccatum, sed est corruptio totius naturæ humanæ, & carentia originalis iustitiæ, & inclinatio ad peccandum in natura, quasi ingenta & propagata ab Adam, carnali conceptione, ignorantia in mēte, & prauitas in carne, propter quam peccatores sunt, & rei iræ Dei omnes homines, etiam infantes, sicut inquit D. Augustinus libro De prædestinatione, & gratia: Vitiata radice macula, ita propaginis traduce per generationem, sacramento diffusa est, vt nec infans quidem vnus diei à culpa sit primæ prauaricationis alienus, nisi per debitam Saluatoris gratiam fuerit liberatus, iuxta illud Ephesios 2. Nascimur omnes filij iræ. Et ad Romanos 5. Peccatum intrauit in mundum per vnum hominem, & per peccatū mors, quatenus omnes peccalem propagationem, & concupiscentiam prauam, quæ tamen remittitur & abluatur in Baptismo, non, vt non sit, sed vt in peccatum non imputetur, vt inquit Augustinus, id est, vt non imputetur ad damnationem, etiam si peccatorum reliquiæ & sordes hæreant in natura, etiam in regeneratis, qui concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Item Romanorum 7. Non quod volo, facio, bonum, sed quod nolo, malum, hoc ago.

veritate delectaris, id est, vera confessione peccatorum, non hypocrisi, quæ peccata vel tegit vel excusat, vel extenuat.

Que in occulto est] Hebraicè, in renibus, id est, quæ veritas seu vera confessio, agnoscit & reuelat peccatum occultum, & latens in natura corrupta. Sed patefit accusante Legge, iuxta illud ad Galatas capite tertio: Per Legem est cognitio peccati. Item capite septimo: Concupiscentiam non sciuissim, (esse peccatum) nisi Lex dixisset, Non concupisces. Augustinus & alij intelligunt veritatem, certitudinem promissionum diuinorum, qualis est promissio de remissione peccatorum gratuita per fidem, propter Mediatorem accipiendam, quæ incerta est, abscondita & ignota sapientibus huius mundi, reuelatur autem paruulis, Matthæi cap. vndecimo.

Et sapientiam absconditam] hoc est, cognitionem promissionis Euangelij, quod Deus gratis remittat peccata, absque operibus Legis, per misericordiam, propter Mediatorem promissum, & exhibendum, fide, quæ sapientia arcana fuit & abscondita ante reuelationem omnibus creaturis, etiam ipsis Angelis. Vnde Paulus, priore ad Corinthios capite secundo, vocat mysterium, inquit: Loquimur sapientiam Dei in mysterio (mysticam) quæ est recondita, quam præfinierat Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum seculi huius cognouit.

In occulto] in Hebræo, In intimis seu interioribus, scilicet penetralibus pectoris, quæ est veritas & sapientia, quam Deus approbat, & qua delectatur, non hypocrisi.

Expiabis me hyssopo, & mundabor, lauabis (laua) me, & super niuem dealbabor.

Addit modum quo tollitur peccatum, & per quid, videlicet, per asperisionem sanguinis filij Dei, iuxta illud Ioannis: Sanguis Christi emundat nos ab omni iniquitate. Quæ asperisio significata est per asperisionem sanguinis hostiarum, quæ fiebat hyssopo intincta in sanguine & cinere vaccæ rubræ combustæ, Numeri decimo nono. Agni Paschalis, Exodi nono: Et passeris, Leuitici decimo quarto.

Expiabis

VI. *Ecce veritate delectaris, quæ in occulto est, & sapientiam absconditam manifestasti mihi.*

Repetit & exponit primam petitionem, de remissione peccatorum & reconciliatio necum Deo, additq; modum quo purgationis seu purgationis Leuiticæ, per asperisionem sanguinis hostiarum, quæ fiebat intincta hyssopo. Estq; ratio, cur in proximo tum, etiam originis seu occultum & ignotum humanæ rationi, eiusq; etiam explicat condonationem, sumptam à Dei voluntate, postulantem veram & non hypocriticam seu simulatam confessionem peccati, inquit:

Ecce veritate delectaris.] Quasi dicat: Ideo confiteor peccatum, etiam originale, quia

Expiabis] Rogo vt me expies, hoc est, me aspergas, abluas & absolvas à peccatis, hoc est, pronuncies me absolutum à peccato, & mundum, iuxta promissionem, per & propter sanguinem Filij tui, cuius pictura & imago fuit aspergio sanguinis hostiarum Leuiticarum. Lutherus vertit: *Entsündige/ das ist/ absolue mich/ vnd sprich mich los/ wie vorzeiten im Gesetz durchs Sprengen mit Isopen bedentet ward.*

Super niuem dealabor] Albior fiam, mundatus à peccatis per aspergionem sanguinis Filij tui, ipsa niue. Ita Esaia capite primo dicitur: Si fuerint peccata vestra, sicut coccinum, veluti nix albescent.

Q V A E S T I O.

Dauid dicit se mundari conspersione hyfopi.

Ergo remissio peccatorum erat per tales conspersiones.

R E S P O N S I O.

Non loquitur de opere operato: Quia postea dicit, Quoniam non delectaris sacrificio, alioqui dedissem: Sed loquitur de significato, & petit vt conspergatur sanguine filij Dei, qui significatus est per hanc conspersionem.

De hyfopo.

Hyfopus herba hortenſis, vim habet efficacem expurgandi pectoris & pulmonis, extergendæ capitis pituitæ, pleurisi quoq; medetur, & morbo cuilibet. Ideo Deus ordinauit, vt Sacerdotes & Leuitæ hæc in solennibus sacrificijs vterentur, lustrandis leprosis, & quocunque scelere expurgando, fasciculo eius in sanguine passerulorum, vel vitulorum intincto, spargentes imundos. Significabat autem hæc aspergio Leuitica, aspergionem sanguinis filij Dei, quo verè peccatorum sordes abluuntur, vt Apostolus Iohannes inquit, Sanguis Christi emundat nos ab omni iniquitate.

VIII. *Auditui meo dabis gaudium
& letitiam, & exultabunt ossa,
quæ contriuiſti.*

Addit effectus remissionis peccatorum, consolationem, gaudium, letitiam & pacem conscientia, de qua inquit Paulus ad Romanos 4. Iustificati fide, pacem habe-

mus erga Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum.

Auditui dabis gaudium] facies vt audiam, hoc est, sentiam gaudium, condonatis mihi à te peccatis, teque reconciliato mihi.

Ossa] Totum corpus, seu omnes vires interiores & exteriores.

Quæ contriuiſti] Quæ humiliata sunt, quæ sata & tremantia propter terrores peccati, & sensum tuæ iræ.

Contriuiſti] id est, perterrefeciſti cognitione peccatorum, & sensu iræ tuæ. Ita inquit & Ezechias Esa. cap. trigesimo octauo: Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. Est hæc contritio prior pars pœnitentiæ, id est, agnitio peccatorum, & horrendi terrores conscientia, qui, nisi accedat fides & consolatio, hominem ad inferos demergunt, vt exemplum Cain, Saulis, Iudæ, & similibus testatur.

Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

Repetitio est precationis, vt condonetur sibi peccata, & deleantur quasi scripta à Deo in tabella, seu libro dati & accepti.

Auerte faciem] Cognitionem, quæ duplex est, simplicis apprehensionis, qua Deus omnia cognoscit & intuetur, & approbationis factorum iustorum, & reprobationis iniustorum, quæ verè damnat, improbat & punit. Hanc cognitionem deprecatur Propheta, petens vt Deus faciem suam auertat à peccatis suis, hoc est, non recordetur amplius, neque ea puniat.

3. *Petitio Spiritus sancti, eiusque donorum.*

Cor mundum crea in me Deus, & spiritum firmitum inuolua in visceribus meis.

Mortifera immundi contagia pectoris aufer, Et puri dotes cordis habere iube.

Petit hæc tenus reconciliationem cum Deo, & condonationem peccatorum gratiam, per misericordiam, propter Mediatorem, per sanguinis eius aspergionem. Iam petit donum per gratiam, sicut hæc duo Paulus coniungit ad Romanos 5. hoc est, Spiritum

Spiritum sanctum, eiusque dona, veram & certam agnitionem Dei, eiusque in se confirmationem, & cordis ac voluntatis, cum Dei noua obedientia, & tales motus, qualis est ipse Spiritus sanctus, qui semper cum iustificatione datur, & adest, quem, quia per peccata excusit & amittit David, hic eum sibi restitui & confirmari in se petit.

Corn mundum] id est, Mundatum seu purificatum, aspersione sanguinis filij Dei, fide, sicut inquit Apostoli, Actor. 15. Fide purificari corda. Et Matth. 5. inquit Christus: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

Crede in me] Restitue mihi amissum, & prorsus extinctum in me Spiritum sanctum.

Firmum] Certum, certo statuentem me esse receptum a te in gratiam, remissis peccatis, me exaudiri a te, regi, defendi & iuuari. Lutherus: *Gib mir ein newen gewissen* / *Das ist / ein geist der im glauben on zweifel / vnd der sachen gewis ist / vnd sich nit irren noch bewegen laßt / von mancherley wohn / gedanken / lehren / ic. als die dänckeler / zweifeler sind.*

In visceribus meis] In intimo cordis, vel intrame, reddita vera luce & accensis veris & spiritualibus motibus in corde meo. Hic cogitet puer optimos versiculos præceptoris Philippi Melanthonis, in dictum Gen. 1. Spiritus ut Domini nascentia corpora fouet, Cum manus artificis conderet ipsa Dei, Sic foueat cætus Christi qui oracula discunt, Accendatque igni pectora nostra suo.

XI. *Ne proijcias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne auferas à me.*

Antea petijt, ut auerteret Deus faciem à peccatis suis, hic petit, ne auertat faciem à se, hoc est, à sua persona, eam distinguens à peccatis, quæ per infirmitatem admisit.

Spiritum sanctum ne auferas] prorsus, ita, ut non sis redditurus. *Sanctum*] sanctificantem me, & regentem.

XII. *Redde mihi letitiam salutaris tui, & spiritu spontaneo sustenta me.*

Letitiam vocat consolationem & gaudium de remissis peccatis, & reconciliatio Deo, quæ effectus est fidei.

Salutaris tui] Opus seu auxilij tui, vel Christi, qui salutare Dei dicitur, quod per & propter illum solum saluat & liberat nos Deus;

sicut inquit Simeon Lucæ 2. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Atque fuit Messias etiam salutare patribus ante ipsius aduentum in carnem, sicut inquit Augustinus in hunc versum: Redde mihi exultationem salutaris tui, utique Christi tui, quis enim sine illo sanari potuit? Ita à sanctis patribus desponsatio susceptæ carnis credebatur, sicut à nobis facta creditur: tempora variata sunt, non fides.

Spiritu spontaneo] Voluntario. Ita ab effectu vocat Spiritum sanctum, mouentem voluntatem in iustificatis, ut sponte & cum lætitia obediant, non coacti pœnis, aut inuitati præmijs: quæ seruilis & quasi coacta obedientia Deo displicet. Vetus Interpres ex Græco transtulit, spiritu principali (*ἀρχιμωνικῶ*) id est, regali, gubernante & ducente nos in omnibus vitæ actionibus, consilijs & periculis, tanquam principatum & dominium tenente in omnibus. Felix vertit, spiritu munifico & liberali. Hæsus:

Spiritus adsit agens & liber in omnia mecum,

Hoc me perpetuum robur habere sine.

Sustenta] Guberna & rege, tanquam dux, ne amplius cadam in peccata, sicut antea cecidi, mihi soli relictus.

4. Professio gratitudinis ad quam omnes obligantur.

Docebo iniquos vias tuas, ut XIII. impij ad te conuertantur.

Petit remissionem peccatorum, & Spiritum sanctum, eiusque dona. Iam profitetur se fore gratum pro his beneficijs, docendo & propagando veram doctrinam de Deo, eiusque bonitate, ut suo exemplo inuitati & admoniti, alij quoque conuertantur ad Deum, agnoscant peccata sua, eorumque veniam petant, & pro acceptis beneficijs agant gratias Deo, eumque celebrent. Estque hic ordo iustificationis 1. Agnoscendum est peccatum, hærens in natura omnium, per Legem reuelantem & accusantem peccata omnia, & originale & actualia, pugnantia cum lege Dei. 2. Petenda est remissio peccatorum à Deo, eaque credenda & accipienda fide, gratis, propter Mediatorem. 3. Inchoanda est noua obedientia erga Legem, professio ne gratitudinis erga Deum & alijs officijs, dilectione, & beneficentia erga proximum.

Docebo] ignorantes. *Vias tuas*] voluntatem tuam. *Ad te conuertantur*] agnoscetes tuam iram aduersus peccata, admoniti meo exemplo, teque, recepti in gratiam, innocenti & celebrent.

Liberat

De sanguinibus] De reatu & poena homicidij. Augustinus inquit, plurali vsum sanguinibus, vt significet multa peccata oriri ex corrupta carne seu natura, quorū omnium petat condonationem, & mitigationem poenarum. Lutherus vertit: Errette mich von den blätschulden/ das ist/von der schuldt damit ich den todt verdienet hab/wie wir alle seind vor Gott.

Iustitiam tuam] Quaprimùm iustè irasce-
ris peccatis, eaq; punis in omnibus non a-
gentibus pœnitentiam. Deinde remittis
peccata, & non imputas ea ad damnatione
confugientibus ad te, & petentibus veniam
propter Mediatorem, quæ iustitia Dei im-
putata dicitur, propter iustitiam seu obedi-
entiam integram filij erga Legem.

XV. Domine labia mea aperies, &
os meum annuntiabit laudē tuā.

Labia] os. *Aperies*] Aperi, da audaciam
in profitaenda vera doctrina, & cor moueas
ad assentiendum veræ doctrinæ, & volunta-
tem ad inchoandam nouam obedientiam,
& præstandam constantiam in confessione
doctrinæ cœlestis, vt adiuues me in docen-
do & confitendo.

5. De discrimine sacrificiorum.

XVI. *Quoniam non delectaris sacri-
ficio, aliqui dedissem: holocaustis
non delectaberis.*

Addit discrimen sacrificiorum, seu cultuum externorum, propter quos inquit, se non petere condonationem peccatorum,

V. C. LOSSII
quod illis non delectetur Deus, neque pla-
cetur eius ira aduersus peccata, sed tantum
per misericordiam propter Mediatorem.
Addit autem per occupationem causam.
quia, inquit, non delectaris sacrificijs seu
victimis pecorum, sine vera pœnitentia &
agnitione peccatorum. Ideo peto mihi igno-
sci per misericordiam propter Mediatore,
simulque ostendit sacrificia veteris Testa-
menti, fuisse figuram vni sacrificij *ΙΛΑΣΤΗΡΟΣ*
Mesiæ, qui cum iam sit exhibitus, sicut inquit
sunt sacrificia veteris testamēti, sicut inquit
Augustinus: Erant illa sacrificia figurata pre-
nunciantia vnum saluatoris sacrificium.
Oblata sunt, cum aliquid indicarent, cum
aliquid promitterent, venientibus repro-
missis, promissiones oblata sunt.

Sacrificium Deo spiritus con- xvii.
tribulatus, cor contritum & hu-
miliatum Deus non despicies.

miliatum Deus non despicies.
Ostendit ex Antithesi, quæ sint vera sacrificia, quibus Deus delectetur, agnitio scilicet peccatorum, & vera humiliatum, quod spiritus contritus & cor humiliatum, quod agnoscit suam iniquitatem, & confugit exemplo Davidis ad misericordiam Dei promissam propter Mediatorem. Ita Esaiæ 57. dicitur: Habitans cum contrito & humili spiritu, ut vivificet corda contritorum. Et cap. 66. Ad quem respiciam, nisi ad pauperem & contritum spiritum, & trementem sermones meos? Item D. Bernardus inquit, moriturus: Tempus meum perdidisti, quia perdidisti vixi, pro quo quid agam non habeo, nisi ad cor contritum Deus respicies. Sunt autem sacrificia duplicia: ἱλαστήριον, propitiatorium, seu meritum, remissionis peccatorum unicum filij Dei, integra obedientia & mors: & ὀψωριστικόν, figuræ sacrificij hilastici seu mortis filij Dei, & ἰδωρ, moralis, mortificatio scilicet veteris Adam, de quibus Paulus inquit ad Roman. 12. Præbete corpora vestra hostiam viventem, sanctam, acceptam Deo, rationalem cultum vestrum. Et D. Augustinus: Noli extrinsecus pecus, quod macies, inquirere, habes in te quod occidas. Item, obedientia in cruce & omnia opera bona, quæ exigit Decalogus, & tum placent Deo, cum placet & accepta est Deo.

6. Procatio pro Ecclesia.

6. Procatio pro Ecclesiâ.
Benignè fac in bona voluntate xpi
tua

tua Sion, ut adificentur muri Hierusalem.

pœnitentiam, inuocationem, & celebrationem Dei.

OBJECTION.

Dixit antea Propheta, Deum delectari sacrificijs: hic autem inquit ea accepturum.

Ergo contraria affirmat.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem: supra dixit de sacrificijs oblati sine vera pœnitentia & prælucente fide, hic loquitur de sacrificijs exhibitis in agnitione Mesiæ prælucente fide, & alijs motibus spiritualibus, propter quos placet Deo ipsa persona & reconciliata est Deo. Ideo & ipsa opera seu obedientia ipsi placet, sicut de Abel dicitur Genesis 4. Respexit Deus ad Abel & ad oblationes eius: Ad Cain verò non respexit. Nam

Abque fide quacungq; facis, facis omnia frustra, Quantumvis bona sint, quæ facis absq; fide.

PSALMVS LII.

versus 9.

TITVLVS.

Ad præcinendum eruditum carmen, cum venit Doeg Idomæus & nunciauit Sauli, & dixit ei, venit Dauid in domum Abimelech.

Titulus monet de tempore & occasione scripti Psalmi à Dauide, cum fugit ad Abimelech sacerdotem summum in Niobe, quæ ciuitas sita fuit inter Arimathæam & Ioppen, apud quem sacerdotem Dauid exulauit: prodidit autem eum Sauli Doeg, & postea, cum nemo occidere sacerdotem & alios cum vxoribus & liberis, vellet, ipse parricidium incepit, vt scribitur 1. Regum 21. & 22.

ARGVMENTVM.

Psalmus est inuectiuus. Nam reprehendit & accusat in eo Dauid proditorem suum & parriedam Doeg, & comminatur ei pœnas, sequæ ipsum, & totam Ecclesiam consolatur, à præsentia & defensione Dei, contra Doeg, & similes hostes, proditores & lycophantas. Sunt igitur loci Psalmi tres.

1. Reprehensio & accusatio Doeg, & similium hostium Ecclesiæ & piorum omnium temporum.
2. Comminatio pœnarum & interitus Doeg, & similium hostium Ecclesiæ.
3. Promissio & consolatio de conserua-

Bb

Petijt hæcenus, pro se, remissionem peccatorum, Spiritum sanctum, eiusque dona. Nunc orat pro Ecclesiæ collectione, incremento & conseruatione, omnium temporum, à qua Deus rectè agnoscatur, inuocetur & celebretur, in hac vita & in omni æternitate. Nam per montem Sion, qui specula interpretatur, & Hierusalem, quæ visio pacis, Ecclesia intelligitur hoc loco, & sapè alibi.

Benignè fac] collige, auge, tuere, & libera, motus voluntate tua & bonitate gratuita. *Adificentur muri Hierusalem]* colligatur & conseruetur Ecclesia, in vtroque populo, Iudæis, ante exhibitum Mesiæ, & gentibus post exhibitum. *Muri]* .i. politiæ, regna, ciuitates, scholæ, in quibus tanquam muris inclusa est Ecclesia, & cœtus docentium, & discipulorum.

XIX. *Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta, tunc imponent super altare tuum vitulos.*

Ostendit quomodo & quæ sacrificia placeant Deo, videlicet cum persona offerens placet Deo, & reconciliata est prælucente fide, non cum offeruntur opinione meriti, vel, vt vocant, ex opere operato, sine motivatione, & cateris, iuxta illud: Quidquid non ex fide, peccatum est. Item, Matthæi 23. Hic populus appropinquat mihi ore suo, & labijs me honorat, Cor autem eorum procul abest à me.

Sacrificium iustitiæ] cultus, qui fiunt in agnitione & fiducia mediatoris, iuxta mandatū Dei, ad hunc finem, vt agnoscatur & colatur verus Deus. Item, quod obtulerunt pij in veteri testamento mandatum à Deo. Exhibito nunc Mesiæ, sacrificia, oblationes, & hostiæ veteris testamenti prorsus abolitæ sunt, ne putentur esse iustitiæ corā Deo, & mereri remissionem peccatorum, iustitiam, & vitam æternam, quæ donantur per fidem, propter Mediatorem, gratis.

Imponent super altare tuum vitulos] offerent hostias mandatas in veteri testamento, & cultus præstabitur externos, qui sunt signa & notæ mortificationis veteris Adami, & exercitia pietatis, quibus alij inuitantur ad

tione & defensione Ecclesiæ, & omnium confidentium Deo, exemplo David.

1. Accusatio & reprehensio Doeg & similium hostium, piorum & Ecclesiæ.

I. *Quid gloriaris in malitia tu potens? cum misericordia Dei duret tota die.*

Inuestiua seu reprehensio Doeg & similium, qui produnt pios doctores, & accendunt contra eos iram & odia tyrannorum, omnibus temporibus.

Quid gloriaris] Apostrophe ad Doeg & similes. Quid? cur? propter quam causam? quasi dicat, nullam, nihil comerui aut mali feci tibi. Ergo ex mera petulantia & malitia mihi nocet & iactas te de perpetratis malis, perditione mei, apud Saulem, & de parricidio sacerdotum, coniugum eorum, & liberorum.

Potens in malitia] qui potentiam tuam iactas in opprimendis iustis. Est autem malitia, κακία, ut inquit Cicero libr. 3. de natura deorum, versuta & fallax ratio nocendi, studio scilicet & voluntate seu πρᾶξις, quod grauius est, ut inquit Gerson, quam peccare ex infirmitate & ignorantia.

Cum misericordia Dei duret tota die] consolatio est piorum, ne propter potentiam & insidias impiorum desperent aut deficiant à Deo, sed petant & expectent præsentiam Dei, & defensionem, iuxta promissionem Esaiæ 54. Montes mouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur, dicit miserator tuus Deus.

II. *Prauitatem cogitauit lingua tua, sicut nouacula acuta fecisti dolum.*

Expositio eius quod dixit, Doeg & similes gloriari in malitia, cuius species recenset tres.

1. Excogitationem insidiarum, quibus perdant iustos.
2. Actiones seu ipsa opera.
3. Affectus seu studium nocendi bonis.

Prauitatem cogitauit lingua tua] cogitasti seu meditatus es mala, ut prodicionem mei, & parricidium sacerdotum.

Lutherus vertit: Dein zung trachtet nach schaden/ daß du anderen vnglück zürichtest/ vnd schaden thust.

Sicut nouacula] Comparatio sumpta à nouacula, quod ita malitiosè & fraudulentè

agat Doeg & similes, sicut nouacula ad resecandum barbam adhibita, vulnerat sapè iugulum ex inopinato, si fortè aberret tonfor, aut voluntate lædat, priusquam sentiat qui tondetur.

Dilexisti malitiam super bonitatem, falsitatem magis quam loqui iustitiam. Sela. (ita est.)

Accusatio voluntatis & studij Doeg in petulanter & improbè agendo.

Dilexisti malitiam super bonitatem] magis quam bonitatem. quasi dicat: id solum das operam & studes, ut noceas omnibus, nemini profis.

Falsitatem] sycphantias, dolos, insidias, mendacia magis quam iustitiam, veritatem, excusationem & defensionem bonorum, sicut addit.

Dilexisti omnia verba (actio III. nes, studia) *perditionis, lingua dolosa.*

Quæ, ut inquit Augustinus, est ministra fallaciæ, aliud in corde gestantium, aliud in ore prementium.

Hæc est descriptio vera omnium impiorum, & hostium doctorum Ecclesiæ & iustorum, qui vel calumnijs vel prodicionibus & insidijs conantur & student perdere bonos, onerantes doctores crimine vel blasphemix seu hæresios, vel sedicionis, sicut Doeg accusauit Abimelech virum pium, & sanctum, hac calumnia, quod Davidi communicaret consilia seditiosa, & omnia in perniciem Saulis regis medicaretur.

2. Comminatio pœnarum.

Propterea Deus destruet te, & euellet in æternum conteret te, & euellet te de tabernaculo, & radicem tuam de terra viuentium. Sela. (ita certè fiet.)

Addit narrationi scelerum, comminationem pœnarum, æternarum & præsentium Doeg, & similium, ut Iudæ, Arij, Sadoleti, & aliorum, qui veros doctores produnt, & calumniantur, accedunt odia in principibus, contra pios, alienant animos simplicium à vera doctrina, eamque calumniantur. *Destruet in æternum*] abiciet in æternas pœnas. Ex Græco, in finem, hoc est, tandem, etiam si

etiam aliquandiu dominaris & floreas.

Luth. vertit: Darumb wirt dich Gott auch gang vnd gar zerstörē/ Vier plage erzelt er/ daß er sol kein hauß/ kein gut behalten/ dar- zu in keiner statt/ in keinem land bleiben.

Eueller te de tabernaculo] Primò, è palatijs tu- is & domibus magnificis. Secundò, Ab Ec- clesia. Tertiò, A corpore, quod habita- culum est animæ.

Et radicem tuam] animam, quæ corpus vi- nificat, sicut radix arbores, qua arescēt in- tereunt arbores. Item, posteritatem, sicut vīratē, propter maiorum impietatem, pu- niantur posteri illis similes, iuxta illud: Vi- sūbo iniquitates patrum super filios in ter- tiam & quartam generationem.

VI. *Videbunt iusti & timebunt,
& super eum ridebunt.*

Addit causam finalem pœnarum & inte- ritus impiorum. Primùm, vt iusti admo- niti exemplo iræ Dei aduersus iniustos, ti- meant & ipsi Deum, ne similiter peccent, & puniantur, iuxta illud Apostoli: Qui stat, videat ne cadat. Item, cum tremore ope- ramini salutem vestram. Item, Psalmo 75. Videbunt iusti vindictam impiorum, & læ- tabuntur.

VII. *Ecce homo qui non posuit De- um fortitudinem suam, sed spe- rauit in multitudine diuitiarum suarum, & prauaui in prauitate sua.*

Sarcasmi & irrisio confidentium po- tentia sua & opibus, per quas tamen libe- rari à morte, & æternis pœnis non possunt, sicut Christus ad diuitem, dicentem: Ani- ma, habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, gaude, inquit: Stulte, hac nocte animam tuam re- perēt abste, quæ verò paraſti, cui cedent? Idem testatur pœna diuitis epulonis, Lu- cæ decimosexto.

Præuauit in prauitate sua] prauis consilijs & studijs, quibus perdere conatur pium & innocentem, quæ tamen omnia vana sunt, & irrita.

3. Consolatio de defensione & conser- uatione piorum, Davidis & similitum, confiden- tium Deo.

Ego autem, sicut olea fructi- fera (viridis) in domo Dei spera- ui in misericordia Dei, & in æ- ternum in seculum seculi.

Addit per antithesin interitus impio- rum, consolationem de præsentia Dei, & conseruatione piorum & totius Ecclesiæ, iuxta promissiones diuinas, etiam si in hac vita sunt despecti & ærumnosi. Comparat autem David seipsum virenti & feraci oleæ, quæ fructus perpetuò fert suo tempore, si- cut dicitur Psalmo 1. de iusto viro: Et erit tanquam arbor iuxta riuos aquarum plan- tata, quæ fructum suum dabit in tempore suo. Est autem venusta imago Ecclesiæ cum olea. Nam vt

1. Olea insita viti gignit & oliuas & vuas: Ita Ecclesia insita Christo, docet legem, & Euangelium.

2. Oleæ ætas est longa: sic Ecclesia per- petuò conseruatur & in hac vita & futura.

3. Olea non prouenit in frigidissimis ne- que in calidissimis locis: Ita Ecclesia fugit vtrumque extremum contemptum Dei Epicureum, & superstitionem seu Idola- triam.

4. Oleæ pinguedo immodica, sale tolli- tur: Ita & crux emendat in pijs securita- tem & vitiosos affectus.

In domo Dei] in Ecclesia profunt labores vocationis, & fruuntur iusti dulcissima con- suetudine Dei, & Ecclesiæ cœlestis, post hanc vitam.

Speraui in misericordia] Addit rationem suæ conseruationis, à fiducia sua in miseri- cordia Dei.

Confitebor tibi in seculum, quia fecisti, & expectabo nomen tuum, quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum. IX.

Professio gratitudinis suæ erga Deum, pro perditione hostium, & sui conserua- tione, & totius Ecclesiæ.

Confitebor tibi] gratias agam Deo, teque celebrabo, & in hac vita & futura.

Quia fecisti] Ratio gratiarum actionis seu causa,

Quia fecisti] Perdidisti hostes, & me libe- rasti, sicut omnes in te confidentes exau- dis, & liberas,

Aliter, Quia facturus es, scilicet id, quod dixisti, euerfurum te Doeg, & similes, ut Rapsacen blasphemantem Deo uincenti, de quo Psalmum Theodoretus intelligit, 4. Regum 18.

Expectabo nomen tuum] inuocabo te, & à te solo pendebo.

Nomen tuum, inquit Theodoretus, posuit pro fauore. *Expectabo*] auxilium tuum, etiam si differas.

Quoniam bonum est] amabile, beneficium, benefaciens.

In conspectu sanctorum tuorum] Aliter ex Hebræo, pro misericordiis tuis, sanctis, quibus misericordiam & bonitatem tuam ostendisti.

OBIECTIO.

Abel, Esaias, Ieremias, Baptista, Paulus, & multi alij pii occiduntur à tyrannis, qui dominantur & florent potentia, honore & opibus.

Ergo promissio Psalmi de defensione & conseruatione piorum & Ecclesiæ, non est vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Nam discrimen faciunt tempora: Esaias enim & similes iusti in hac vita certo consilio Dei occiduntur, ut extet confessio veræ doctrinæ, & subiecta est Ecclesia cruci in hac vita, ut peccatum agnoscat hærens in omnium natura, etiam renatorum, sed tamen corpus ipsum Ecclesiæ seruetur in humano genere, & extincti iusti à tyrannis, ornabuntur æterna gloria & lætitia, contra, hostes Dei ad tempus florent & dominantur, sed post mortem abijcientur in æternas pœnas, ut Pharaon, Herodes, Nero, Decius, Iulianus, & similes, qui in hac etiam vita sæpè puniuntur, sicut Herodes vermibus corrosus miserè periit. Et Sennacherib à proprijs filiis interfectus est, qui in statua sepulchrali inquit, *es tunc opus tuum. Bns isw*. Me aspiciens discere pietatem.

Versus 6.

PSALMVS LIII.

TITVLVS.

Ad præcìnendum crudelitatem Dauidis super Mahalat, quod genus instrumenti fuit musici, in quo hic Psalmus fortè cantatus est, vel initium fuit vulgaris & vsitatæ cantilenæ. In finem pro Amalech, pro pariente & dolente, Christo scilicet eius-

que Ecclesia, quæ subiecta est cruci in hac vita, assidue quasi parturiens & dolens, Io- han. 10. Aliter, pro Choreæ, Choro, & tripudio populi, scilicet gratiarum actione, & lætitia, de parta victoria contra hostes. Quod addit in finem, monet tyrannos, etiam si aliquando & sint felices, certo tamen aliquando & quidem grauius pœnas duros impietatis suæ & tyrannidis. Nam sicut inquit Valerius de Dionysio sacrilego, Lento quidem gradu ad vindictam suam diuina procedit ira, tarditatemque supplicij grauitate compensat.

ARGUMENTVM.

Psalmus est generis iudicialis. Nam accusat in eo Propheta in genere omnes homines, ostendens esse sine vera cognitione Dei, timore, fiducia, & dilectione eius, id quæ propter peccatum originis, quo tota natura humana corrupta est & deprauata, ita ut sit plena cæcitatibus & dubitationum de Deo, contemnat Deum eiusque iudicium & iram. In specie autem accusat deglubentes Ecclesiam & pios expilationibus & alijs modis, quibus pœnam comminatur. In fine est prophetia de venturo Messia & diuulgatione Euangelij ex Sion, & confugientes, agentes pœnitentiam & confugientes ad promissum Mediatorem liberandos per ipsum à peccato, morte æterna & regno diaboli. Sunt igitur partes tres.

1. Accusatio totius humani generis de ignorantia Dei, eiusque contemptu.
2. Accusatio deglubentium populum, eorumque pœna.
3. Promissio de venturo Messia, per quem propter quem credentes in ipsum liberantur à peccato & morte æterna, & de diuulgando Euangelio ex Sion seu Hierusalem, in vniuersum mundum, Esaiæ 2.

1. Accusatio generalis omnium hominum, non renatorum.

Dixit insipiens (stultus) in corde suo, non est Deus: corrupti sunt & abominabiles facti in iniquitatibus, non est qui faciat bonum.

Accusatio est vniuersalis totius generis humani, de caligine seu ignorantia mentis, non rectè agnoscens verum Deum, eiusque iram aduersus peccatum. Ideo securè ruunt

ruunt homines nō renati in externa peccata contra legem Dei, & existunt in voluntate & corde multiplices flammæ, quibus incitantur alij ad confusionem & libidines, alij ad cædes, alij ad alia scelera, quæ effectus sunt cæcitatæ mentis, & corruptæ naturæ humanæ.

Dixit] ita sentit, ita iudicat. *In corde*] etiam si verbis & externis gestibus aliud præse ferat, & dicat, non est Deus.

1. Nulla est prorsus Essentia diuina, intelligens, iusta, verax, benefica, quæ curet res humanas, benefaciat iustis, & puniat impios, sed feruntur omnia temerè, sine gubernante Deo, sicut Chorus apud Senecam inquit:

*Res humanas ordine nullo
Fortuna regit, spargitq; manu
Munera cæca, peiora fouens.*

2. Putat Deum alligatum esse ad causas secundas, neque aliter agere posse quàm ille cident, vt senserunt Stoici.

3. Dubitat, vt Academici, an Deus preces nostras exaudiat, & cur exaudiat ignorat.

4. Multi voluptatibus ita indulgent, vt putent ea placere Deo, & de malefactis gloriantur, sicut inquit Ouidius de Tereo lib.

6. Metamorph.

*Proh superi, quantum mortalia pectora cæca
Noctis habent? ipso sceleris molimine Tereus
Creditur esse pius, laudemq; a crumine sumit.*

Quod inquit, corrupti sunt, addit causam ignorantia Dei, vitiosorum affectuptionem humanæ naturæ, propter quam rei sunt & damnati omnes, sicut addit.

Abominabiles facti sunt] detestabiles coram Deo, & rei æternæ mortis.

In iniquitate] propter iniquitatem & immundiciem naturalem. Non (igitur) est qui faciat bonum] non regeneratus fide, donatus spiritu sancto.

11. *Deus de cælo prospexit super
filios hominum, vt videat si (an)
sit intelligens aut requirens Deus.*

Antithesis est & confutatio præcedentis versus seu persuasionis impiorum, affirmans verè esse Deum respicientem & curantem genus humanum, quid cogitent, dicant & agant homines, iudicem iustum, beneficientem iustis, & punientem iniustos. Est autem effectio, qua facit Deum tanquam prospicientem de cælo, qui vbiq; adest præsens, & cognoscit omnia, iuxta versiculum:

Enter presenter, Deus hic & vbiq; potenter.

Ita Genesis 8 inquit Deus: Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis, descēdam & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me, opere complenerint, an non sit ita, vt sciam. Augustinus inquit, iuxta morem scripturæ, tributum Deo, quod est hominum piorum, qui spiritu Dei donati sunt.

*Omnes declinauerunt, simul III.
inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum (prorsus nullus.)*

Generalis est accusatio omnium hominum, sicut & Paulus hunc locum citat ad Romanos tertio, ostendens omnes homines, Iudæos pariter & gentes, esse peccatores, inquiens inter alia: Non est distinctio: Omnes enim peccauerunt, & destituuntur gloria Dei, hoc est, vera Dei notitia & obedientia, quam Deus iudicat esse gloriam, & qua ipse glorificatur & celebratur. Non est igitur Synecdoche, qua omnes accusantur, cū multi sint iusti & boni, vt Aristides, Atticus, & multi alij etiam inter gentes. Nam ita hic inquit: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. i. prorsus nullus est. Nam ita & Cicer. hac particula vsus est lib. 10. Epistolarum famili. ad Plācum, epistola, quæ incipit: Nihil post hominum memoriam, &c. Ego eam sententiam duxi, cui sunt assensi ad vnum, id est, omnes assensi sunt.

OBIECTIO.

Psalmus hic inquit, neminem esse qui faciat bonum.

Ergo nulla est Ecclesia, nullus est prorsus pius ac iustus in humano genere.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, Quia dictum Psalmi intelligitur de toto humano genere, & singulis hominibus, quatenus non sunt recepti a Deo per fidem, propter Mediatorem, & regenerati, non de agnoscentibus corruptionem seu immundiciem suæ naturæ, regeneratis & cōfugientibus ad Mediatorem. Hi enim iusti sunt & placent Deo propter Mediatorem fidē, cætera multitudo hominum prophana, Epicurea, Stoica & Academica, rea est ira Dei, & talis manet, nisi conuertatur ad Deum. D. Augustinus ita soluit quæstionem, Filij hominum sunt, quando malè faciunt, cū benè, filij

Dei. Hos enim facit Deus ex filiis hominū, filios Dei, quia ex filio Dei fecit Deus filiū hominis. Ergo tolle quod homines filij Dei sunt, remanet quod filij hominum sunt.

Non est qui faciat bonum] quatenus est filius hominis. *Non est vsque ad vnum*] hoc est, nullus est.

2. *Comminatio pœnarum expilantium ac opprimantium Ecclesiam & pios.*

III. *Nōne scient omnes qui operantur iniquitatem, qui deuorāt plebem meam vt cibum panis, Deum non inuocauerunt.*

Accusauit autea Epicureos, Stoicos, & Academicos, qui vel prorsus negant esse Deum, vel alligant eum ad causas secundas, vel dubitant de eius voluntate, atq; ex hac cæcitate & contemptu Dei, securè indulgent peccatis. Iam accusat tyrannos opprimentes Ecclesiam, eamque quasi deuorantes & expilantes immodicis exactionibus, vt Iulianus eripuit bona Christianis, similiter addens se hoc facere vt saluentur. Nam præceptorem ipsorum dixisse: Beatos esse pauperes, quoniam ipsorū sit regnum cœlotum. Sic & Christus comminatur pœnas Scribis & Phariseis, Matth. 23. inquit: Væ vobis Scribæ, & Pharisei, Hypocritæ, quia comeditis domus viduarum, &c.

Nōne scient] quasi dicat, certè scire debbant, vel aliquando sciēt, Deum esse, quem nūc negant iudicem puniturum scelera omnia, etiamsi nunc ad ea conuineat. Quod igitur scire modò volunt per cordis intelligentiam, olim scient per pœnæ experientiam, vt D. Augustinus inquit. Vatabalus, An non cognouerunt, an noscere nō potuerunt esse Deum iudicem, ex illis testimonijs pœnarum, quæ facta sunt. *Vorant*] vt cibum panis, tanquam cibum delicatum, vel assidue deuorant, sicut panis mensis semper apponitur, carnes, pisces, poma, & id genus alia, mutantur. Quod inquit, Deū non inuocauerunt, addit causam expilationis, confidentiam in diuitias, quas solas cumulant, & quærunt impij. Quia Deum nō inuocant, Deum non verè agnoscunt, non petunt aut expetunt ab eo bona corporalia, ideo opprimunt, & expilant pauperes.

V. *Illic trepidauerunt timore, vbi non erat timor, quoniam*

Deus dissipauit ossa exactorum, confusi sunt, quoniam Deus spreuit eos.

Illic trepidauerunt] propter illud, videlicet propter amissionem bonorum corporaliū.

Vbi non erat timor] de quibus non fuit timendum, sed de amissione bonorum æternorū, de imminentibus pœnis æternis. Vatabalus. Trepidabunt, scilicet in extremo die, cū veniet Dominus ad iudicium, vt sumat de impijs pœnas, qui tum obruentur trepidatione intolerabili, cū abijciuntur in æternas pœnas, cum diabolis.

Dissipauit] Aliter, dissipabit, more prophetico.

Ossa] robur, potentiam, vires. *Exactorum*] qui populum immodicis exactionibus opprimebant, & expilant, vt multi reges, principes, satrapæ, de quibus inquit Theocritus *λαμῖαι ταμίαι*. Aliter, Deus disperget ossa castrametantis cōtra te, scilicet Ecclesiam, quo significat summos Monarchas, reges, & principes magnum & assiduum bellum gesturos aduersus Ecclesiam, quostamen Deus tandem dissipaturus sit.

Lutherus vertit: Gott zu streuen die gebeyne der treiber / das sind die / so mit gesagen vnd gewalt die leute wöllen fromme machen / in eigen werden / wie die heurpleut das kriegs volck treiben.

Confusi sunt] confundentur. Consolatio de cōseruatione Ecclesie, & pœnis hostium eius, Pharaonis, Saulis, Doeg, Achitophel, Sennacherib, ludæorum, qui Christum reiecerunt, negantes esse Deum. Nam & de his accusationem intelligit Augustinus, inquit inter alia: Illi, qui Christo dixerūt, non est Deus, ibi timuerunt, vbi non erat timor, dixerunt enim, si dimiserimus eum, venient Romani, & tollent nobis & locum & gentem. O stultitia & imprudentia, dicens in corde tuo, non est Deus, timuisti perdere terram, perdidisti cœlum: timuisti ne Romani venirent, & tollerent tibi & locum & gentem, nunquid tibi tollereus Deum?

3. *Prophetia de venturo Christo, & promissio de liberatione Ecclesie à peccato, morte æterna, & regno diaboli per Christum.*

Quis dabit ex Sion salutare Iſraël,

*Israel, cum conuerterit Deus ca-
pitulatum plebis sua, exultabit
Iacob, & latabitur Israël.*

Postremus hic versus concionatur de ad-
uentu Messia, eiusque regno aeterno, &
consummata liberatione Ecclesiae in vita
aeterna, cum Deus erit omnia in omnibus,
1. Corinth. 15.

Quis dabit saluabit Israël, id est, Ecclesi-
am. Respondet Propheta, hoc faciet ipse
Messias exhibitus Hierosolymis, qui libe-
raturus est populum suum, Ecclesiam, ex
captiuitate spiritali mortis, peccati & dia-
boli.

Tunc exultabit Iacob, & latabitur Israël tota
Ecclesia collecta ex Iudaeis & gentibus, qui
effectus est liberationis, gaudium scilicet,
& letitia, cetera vide supra Psalm. 14. qui
prorsus cum hoc conuenit, praeter versum
5. qui comminationem poenarum conti-
net.

PSALMVS LIIII.

TITVLVS.

Eruditium Davidis, ad praecinendum
in fidibus, cum venissent Ziphai & nunci-
assent Sauli, nonne David absconditus est
apud nos? 1. Regum 23. & 26.

Titulus & hic monet, quando & qua oc-
casione scriptus sit Psalmus, cum Ziphai
populi dicti à Ziph oppido seu vico in Palae-
stina, Dauidem in ipsorum regione laten-
tem, Sauli prodidissent, his verbis: Nonne
David absconditus est apud nos? quasi di-
ceret, verè est apud nos absconditus & latet,
te fugiens. Interpretantur autem Ziphai
florentes, & significant potentes & opulen-
tos in hoc mundo florentes. Dauid autem
absconditus & latens, Christum eiusque
Ecclesiam & pios qui in hoc mundo latent
contempti, & persecutionem patiuntur,
donec, ut inquit Paulus, vita eorum abscon-
dita cum Christo, in Deo manifestetur: Ita
& Christi diuinitas sub carne humana latu-
it & cruce, sicut D. Augustinus allegoricè
historiam interpretatur.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatio generis suarum.
Nam petit in eo primum David defensio-
nem & auxilium Dei aduersus Saul & alios
suos hostes, qui ipsum persequebantur &

prodere conabantur Sauli. Deinde agit
gratias Deo, quod saepe iam antè defensio
sit, conseruatus, & ereptus è manibus Sau-
lis mirabiliter. Quantum attinet ad exem-
plum, est petitio totius Ecclesiae & mem-
brorum eius, ut defendantur contra hostes
omnium temporum. Partes sunt quatuor.

1. Propositio petitionis auxilij.
2. Ratio petitionis à periculis.
3. Antithesis defensionis sui, & perditio-
nis hostium.
4. Gratiarum actio pro beneficio libera-
tionis, & defensionis diuinæ.

I. Propositio petitionis.

*Deus in nomine tuo saluum
me fac, & in virtute tua iudica
me.* I.

*Deus exaudi orationem meam, II.
auribus percipe verba oris mei.*

*Omnipotens pro laude tui me nominis agrum
Conserua, & misero, nam potes, adfer opem.
Assere me virtute tua dextraq, potenti,
Et timidus audi, percipe, summe preces.*

Propositio est petitionis de liberatione,
quæ monet, ut exemplo Davidis Ecclesia
& pij, in malis quibuscunque vel corporis
vel animi, ad solum Deum confugiant, ab
eoq; solo petat, & expectent liberationem
opportunam, gloriosam Deo, & nobis sa-
lutarem. Duæ sunt autem virtutes cogi-
tandæ in historia Davidis præcipuè, patien-
tia in malis, & expectatio diuini auxilij, iux-
ta illud Esaia 30. In spe & silentio erit for-
titudinis vestra.

In nomine propter nomen tuum, pro-
missionem editam de liberatione, agnitio-
nem & celebrationem tui nominis, poten-
tiæ & bonitatis. Nam duæ sunt causæ co-
gitandæ in omni inuocatione, impulsu
promissio de exauditione, & finalis agni-
tio & celebratio nominis Dei, in Ecclesia.

Deus quis inuocandus? verus, & aeternus
Deus, non creaturæ, non idola, non sancti
mortui.

Saluum fac libera me. *In virtute tua* po-
tentia, non in humanis aut meis viribus.

Iudica me meam causam seu ius defen-
de, & discerne, ut intelligant hostes & alij,
me esse vocatum à te ad regnum, eiusque
gubernationem, & Ecclesiam.

Exaudi orationem] præcedentem, de salute & iudicio. *Verba oris mei*] quæ profero ore, cogitata mente. Est igitur duplex oratio cordis & oris, quæ faciendæ est publicè.

1. Ut segreget nos à sectis impijs & prophanis.

2. Excitet in nobis motus pios, iuxta illud Roma. 10. Fides est ex auditu, auditus verò per verbum Dei.

3. Ut expressa recitatione orationis dominicæ, aut aliarum, inuitetur alij ad orandum, deterreantur tanquam obiecta Gorgone, Diaboli. *Auribus*] quas scriptura Deo tribuit per Anthropologiam, qua affectus & membra humana tribuuntur Deo.

2. Ratio precationis.

III. *Quoniam alieni insurrexerunt aduersus me, & fortes quaerunt animam meam, non posuerunt Deum in conspectu suo. Sella.* (ita fiet, ita est.)

Addit rationem precationis sumptam ab obiectis, persecutione & periculis, quibus Deus mouetur ad liberationem inuocantium ipsum, ut pater *Πατήρ* & mouetur calamitate & periculis filiorum.

Alienos vocat hostes suos & Ecclesiæ, se iunctos à familia Dei & cœtu piorum, professione impiæ doctrinæ, & voluntate delendi Ecclesiæ. Fortes vocat tyrannos & persecutores suos superbos, confidentes propria potentia, gratia & opibus, Saulem, Doeg, Achitophel, Syphæos, & similes nostro quoque tempore. Est autem superbiæ causa securitas & contemptus Dei, & fiducia propriæ potentiæ, sicut inquit Niobe:

Maior sum quam cui possit fortuna nocere.

De his inquit Psalmus: Non posuerunt Deum in conspectu suo, non timet Deum, non amplectuntur eius verbum, sed secure contemnunt, agunt, docent quæcunque volunt, & libet.

III. *Ecce Deus adiutor meus, & Dominus sustentat animam meam.*

En Deus auxilio subiit mihi, sustinet idem

Ne pereant anima & robora tota mea.

Sustentat se & consolatur David recollectione antecedentium beneficiorum & liberationum, fore ut nunc quoque & deinceps liberetur & defendatur à Deo, hoc modo:

Deus me antea sæpè exaudiuit & liberauit.

Ergo nunc quoque mihi opitulaturus est, ut beneficium liberationis inchoatum perficiat.

Est enim Deus non solum ἀγαθός, sed etiam τελεσιργός suorum beneficiorum, sicut inquit Paulus Philip. 1. Qui cepit in vobis opus bonum, perficiat usque ad diem Christi. Item, 2. Deus qui dedit ut velitis, dabit etiam ut perficiatis, ut ipsi fiant aliqua grata.

Dominus susceptor est anima mea] Ex Hebræo, dominus est inter sustentatores animæ meæ, inter eos qui tutantur animam & vitam meam. Item, adiuuat eos, qui ferunt auxilium, measque partes tuentur.

3. Comminatio vindictæ & interitus hostium.

Reddet malum inimicis meis, & in veritate tua disperde illos.

Petit defensionem sui. Iam optat vindictam & interitum hostium, qui inter illos sunt insanabiles.

Reddet] Aliter, redde. Quidam vetus interpretes tradit esse prophetiam seu vaticinium de interitu hostium. Alij, esse precessionem pro conuersione hostibus, qui sunt sanabiles, & legunt, auerte, scilicet, mala ab inimicis, ut desinant agere mala, conuertere ad Deum.

OBJECTIO.

Inquit Christus Matt. 7. Benedicite male dicentibus, & orate pro persequentibus vos.

Ergo peccauit David, optans interitum hostibus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo ad antecedens, per distinctionem causæ malæ hostium, quam deleri petit. Deinde persona hostium, quorum alij sunt sanabiles, pro quibus orandum est, alij sunt blasphemici & pertinaciter repugnantes Deo, & defendentes idola. Talium ruina & interitus petendus est, sicut inquit Paulus: Si quis non amat Dominum Iesum, sit anathema, Maranatha, Deus veniens iudicet eum & perdat.

4. Gratiarum actio.

Tunc voluntariè sacrificabo tibi, & confitebor nomini tuo domine, quoniam bonus es.

Prior

Priore parte Psalmi petijt liberationem sui, & hostium interitum, qui sunt insana- biles. Iam pollicetur se fore gratum pro beneficio liberationis celebrando poten- tiam & bonitatē Dei, præstando sacrificia seu cultus, quos Deus instituit. Nam gra- titudo duas virtutes complectitur: ve- ritatem, qua acceptum beneficium eiusq; autorem agnoscimus & celebramus: & iu- stitiam, qua obligamus nos ad præstanda mutua officia pro facultate nostra, & ratio- ne vocationis.

Voluntariè] hoc est, spontè, non coactus lege, aut innitatus spe præmij, aut deterri- tus metu pœnarum, sed spontè & pectore liberali.

Sacrificabo] præstabo cultus mandatos, quæ sacrificia dicuntur aliàs *εὐχαριστία*, quæ cultus Dei sunt, cū fiunt à reconciliatis fide.

Confitebor] gratias agam, celebrando no- men tuum, omnipotentiam, iustitiam, ve- ritatem, & bonitatem apud alios, seu in Ecclesia.

Quoniam bonum est] nomen tuum, beni- gnum, benefaciens, iuuans, & liberans in- uocantes omnes.

VII. *Quoniam ex omni tribulatio-
ne eripuisti me, & super inimi-
cos meos despexit oculus meus.*

Ratio seu expositio bonitatis nominis Dei, liberantis pios, & delentis hostes, vt Pharaonem, Sennacherib, Herodem, Ca- ligulam, Neronem, Iulianum. Verbum Hebraicum Raah, vt Victorinus annotat, si- gnificat non simpliciter videre aut ociose spectare, sed cum admiratione iudicij diui- ni & voluptate aliquid aspicere. Lutherus, *Mit lusten vnd freuden ansehen* / Vt Esaia 9. *Populus ambulans in tenebris vidit lucem* magnam.

Lutherus vertit, *Denn du rettetest mich auß
aller meiner not / daß mein auge an meinen
feinden lust sihet.*

PSALMVS LV.

TITVLVS.

Eruditium (ein vnderweisung) Dau-
dis ad præcinendum in fidibus.

ARGVMENTVM.

Precatio est & hic Psalmus, generis sua-
soni, non quidè contra hostes manifestos;

sed fucatos amicos, qui simulant se nobis fauere, sed reuera sunt hostes, sel, vt dicitur, gerentes in corde, mel in ore, quiq; vt Plau- tus inquit, altera manu panem ostendunt, altera lapidem. Quantum ad historiam per- secutionis & aruminarum Davidis attinet, scripsit Psalmum, cū intelligeret prodi- tionem Keilitarum, quorum urbem Kei- lam obsidione Philistinorum cinctam li- berauerat. Ipsi postea ingrati & infi- deles tradere eum in manus Saulis molie- bantur, vt scribitur 1. Regum 23. Vatabalus refert ad coniurationem Absolon & alio- rum cōtra David, de qua 2. Samuel 15. & 16. Quantum attinet ad Christum, preca- tio eius est in passione & cruce contra lu- dæorum insidias, & Iudæ discipuli deserto- ris perfidiam. Quantum ad Ecclesiam om- nium temporum, petit & ipsa & singula eius membra, vt contra perfidos amicos & desertores veræ doctrinæ defendantur, qua- lis fuit Eusebius Alexandrinus, Arius, & sui similes omnibus temporibus. De his omni- bus monet versiculus:

Quos credis fidos, effuge, tuus eris.

Et Sophocles inquit: Fides mortua est, pullulat autem perfidia. Et Antiochus Rex precari solebat Deum, vt protegeretur à Deo aduersus amicos, vt quos nemo caue- re possit, nisi Deo custode, hostes manife- stos cauere posset diligentia. Est igitur prin- cipalis doctrina totius Psalmi, ne fidamus hominibus, iuxta illud Ieremiæ: Maledi- ctus qui fidit in hominibus. Item Psalmo: Nolite confidere in principibus. Et deserti ab hominibus aut amicis, vt omnibus cau- sis secundis, tamen à Deo non deficiamus, & professione veræ doctrinæ, sed exitus Deo cōmendemus. ab eoque defensionem petamus & expectemus, sicut dicitur in fi- ne Psalmi: Iacta super Dominum curam tuam, & commenda Deo vitam tuam, & ipse faciet. Partes Psalmi sunt præcipue se- ptem.

1. Propositio precationis ardentis, eius- que ratio.
2. Narratio & querela de hostium malitiā & insidijs.
3. Precatio, vt impediatur consilia hosti- um & inimicorum fraudulenta.
4. Amplificatio sceleris, præcipue cuius- dam desertoris amici, vt Iudæ.
5. Consolatio de præsentia & auxilio Dei & defensione contra hostes.
6. Exhortatio ad omnes pios, vt suo ex- emplo petant & expectent in suis arumnis & periculis à Deo defensionem & auxi- lium.
7. Repetitio imprecationis.

I. Propositio

1. Propositio petitionis, cum eius ratione.

- Foris pugna, intus pañores.
2. Querela de hostium perfidia, impietate, & tyrannide.

I. *Exaudi Deus orationem meam, & ne abscondas te à precatìone mea.*

*Qui tua supplicibus venerantes numina votis,
Audis aetherea mitis ab arce pater.
Supplicis exaudite verba rogantia serui,
Nunc animum moueat mæsta querela tuum.*

Propositio ardentissimæ precatìonis, vt exaudiatur, monens, orationem veram, directam ad verum Deum, fiducia Mediatoris, non esse inanem verborum sonum, sed ardentem & seriam inuocationem Dei, cum sensu & intellectu, sicut inquit Christus Iohann. 4. Veros adoratores adorare Deum in spiritu & veritate. Ita inquit Isidorus: Oratio cordis est, non labiorum. Neque enim verba deprecantis Deus attendit, sed orantis cor aspicit. Vnde *ἡ προσηύχῃ* propriè oratio dicitur, quæ ad ipsum Deum cum mentis attentione dirigitur.

Ne abscondas] tanquam non exauditurus me, & despiciens. Ita Deus se abscondere à nobis videtur, cum non statim exaudit & liberat nos, sicut mulierem Cananæam, Matthæi 15. Vetus textus: Non despexeris orationem meam.

II. *Intende mihi & exaudi me, quia lamentor in deprecatione mea, & perturbabor.*

Repetitio precatìonis ardens. Non autem solum petit exauditionem, sed etiam intentionem Dei ad suas preces, quo monet inuocantium quoque requiri attentionem, quia, vt inquit Isidorus, tunc veraciter oramus, quando aliud non cogitamus.

Quia lamentor] Ratio est precatìonis à suis periculis & æumnis. *Lamentor*] verè doleo, & dolorem verbis querulosis testor. Victorinus: Quia dominabor, scilicet in oratione ardentibus votis, & toto pectore peto. Vatabalus: Quia clamo in sermone meo, conqueror in lamentatione mea, strepo, plango, & vlulo, in meditatione, afflictione, infirmitate & angustia.

Et perturbabor] sentiens pauores & consternationes animi de ira Dei aduersus peccata, quales sunt in omnibus pijs propter cõminationes hostium & certamina conscientie luctantis cum iudicio & ira Dei, iuxta querelam Apostoli:

Propter vocem inimici mei, & propter tribulationem impij, (perturbor, vel exaudi me) Quoniam declinauerunt in me iniquitates, & in ira oderunt me

Addit causam precatìonis & perturbationis suæ sumptā à fraudibus, perfidia & tyrannide hostiū, à quibus timet ne opprimatur. Sicut 1. Regum 23. dicitur, Dauidem desperasse, se euadere posse à facie Saul persequentis eum in deserto Ziph.

Propter vocem inimici] cõminationem Saulis & aliorum. *In me declinauerunt iniquitates*] iniqui, vel peccata, defectio scilicet populi, regni vastatio, fames, pestilentia, quarum omnium Dauidem autorem maleuoli calumniabantur: sicut Iudæi accusarunt Christum seditionis & hæresis. Ideo rectè quoque hæc verba Christi intelliguntur, conquerentis de suis hostibus.

Cor meum conturbatum est in me, & formido mortis cecidit super me.

Timor & tremor venerunt super me, & operuit me horror.

Effectus persecutionis & in Dauid & in Christo, pavor & trepidatio de morte & interitu, sicut inquit in horto sudans & prostratus, id est, guttas spissas & coacti sanguinis, præ ingenti mæstitia & paoribus, inquires: Tristis est anima mea usque ad mortem.

Timor, est animi, tremor & horror corporis, qui naturaliter comitantur ingentem mœrorem, sicut Christus imminente morte cœpit expauescere, dolere, & grauiter angui. Monet autem exemplum & inuidis & Christi, omnes pios, exerceri & in ternis & externis doloribus & consternatione, in quibus accenditur fides & inuocatio, & agnitio propriæ infirmitatis, sicut quidam ex patribus dixit: Tantum vnum sunt instrumenta discendi res diuinas: Meditatio, Oratio, & Tentatio.

Et dixi

Et dixi, quis dabit mihi pennas (alas) sicut columba, ut volem & requiescam.

non defecit in plateis eius fraus & dolus.

Amplificatio periculorum, quæ ut vitet, optat sibi dari pennas columbarum, ut quamcelerrimè insequentem Saulem fugere possit, sicut proditus à Keilitis, in mō- gum 23. Ceterum columba pennas sibi dari petit, non corni, quod columba symbo- monens malorum consuetudinem fugere, sed tamen querere eorum salutem, & do- querit auolationem, sed non amittit dilectionem, nocteq; dieq; gemens, sicut te- stantur versiculi, de columba.

Exaggerat & describit perfidiam, frau- des, prodiones, iniurias, & seditiam ho- stium, præcipuè Keilitarum, à quibus pro- ditus fuit, optimè de ipsis meritis. Tri- buit autem eis.

1. Iniurias seu violentiam in factis.
2. Contradictionem seu contentionem, in verbis, sycophantijs & conuitijs.
3. Iniquitatem in animo.
4. Laborem & molestiam, quæ innocen- tes afficiunt, & opprimunt.
5. Iniustitiam in iudicijs, fraudes & do- los in contractibus.
6. Fœnus & vsuras, quibus exhauriunt subditos.

Atque hæc peccata esse intra & extra mu- ros, in foro, in curia, in iudicijs, plateis, id- quæ apud maximos, & infimos, & nocte dieq; .i. assiduè. Ideo petit, ut consilia eo- rum impediat, & fraudes redigat ad nihi- lum. Tales tempore Christi fuerunt ciues Hierosolymitani, & sunt similes omnibus temporibus hostium Ecclesiæ congressus, & consilia, quæ dissipari petit, ut olim dis- sipati sunt ædificantes turrim Babel.

Iniquitas & labor in medio eius] Lutherus: *Es ist mühe vnd arbeit drinnen / das ist / et- tel bößheit / damit sie sich vnd andere be- schweren.*

4. Amplificatio personæ cuiusdam insigniter perfidijs amici domestici & antea intimi Davidis consiliorum eius, & doctrina socij, qualis fuit Iudas discipu- lus Christi.

Quoniam si inimicus meus XII. maledixisset mihi, sustinuissem utique.

Et si is qui oderat me, super XIII. me magna locutus fuisset, abscon- disse me forsan ab eo.

Syllogismus est hypotheticus.

Si extraneus seu apertus hostis me per- secutus fuisset, cauere violentiam eius & insidias potuissem, & minus dolerem.

Nunc autem persequitur me intimus mihi & domesticus amicus, consiliorum omnium meorum particeps, quem cauere

cum

Et sine felle gemit, rostro non ledit, & vngues Possidet innocuos, puraq; grana legit. Gaudet aquis, queritq; greges, celeriq; volatu Tuta petit, fœtus educat alterius.

Ecce longè migrarem fugiens & manerem in solitudine. Sela. (ita fiet.)

Festinare, ut euaderè à ven- to turbinis, & tempestatis.

Expositio voti de fuga celeri in solitudi- nem, ne in manus hostium veniat.

Ventum turbinis] vocat Saulem, & hostium violentiam, qui Davidem in quemcunque locum fugientem insequerantur, in de- sertum Ziph, & alia loca, i. Regum 23.

3. Imprecatio interitus consiliorum hostium.

Dissipa Domine, diuide lin- guas eorum, quoniam vidi iniu- riam, & contradictionem in ci- uitate.

Die & nocte hæc circunda- bunt eam, super muros eius, & iniquitas & labor in medio eius.

Et iniustitia in medio eius, &

cum simularet se mihi amicum, non potui.

Ergo magis dolui.

Ita suprà Psalmo 4. queritur & David & Christus, de huiusmodi proditore & desertore amico infideli: Etiam homo pacis meæ, in quo sperabam, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.

XIII. *Tu verò homo collega meus, dux meus, & notus meus (deseruisti me & prodidisti hostibus.)*

xv. *Qui simul mecum dulce capiebamus cōsiliū, in domo Dei ambulabamus simul.*

Apostrophe amara & Daudidis ad suum
proditorem, antea intimum amicum, &
Christi ad Indam discipulum, antea con-
iunctissimum, & collegam in docendo Eu-
angelio, à quo perfidè desertus est, &
proditus hostibus, sub osculo, signo & præ-
textu amicitiae & pacis Est autem maior
dolor deserui, prodi & affici iniuria ab illis,
quibus benefecimus, quique nobiscum
coniunctissimè vixerunt, & publicè & pri-
uatim, communicatis officijs & consilijs,
quàm ab alienis.

XVI. *Veniat mors super illos, & descendāt in infernum viuentes. Quoniam nequitie in habitaculis eorum, in medio eorum.*

Imprecatio est corporalis hostiū pœnæ, & abiectiois in æternos cruciatus infernales, orta ex vehementi spiritu & ardenti zelo seu indignatione aduersus hostes insanabiles, & pertinaciter persequentes pios, & oppugnantes veram doctrinam, ex malitia, contra conscientiam. Horum enim interitum precatur, & vt eorum consilia praua impediuntur. Nam alioqui non imprecandum est hostibus, qui sunt sanabiles, sicut & suprà dictum est, ex dicto Christi, Matthæi 7. Benedicite maledicentibus, & orate pro persequentibus vos. Ita inquit Isidorus: Ne lateris super inimici interitu: ne superueniāt in te similia. Item, qui gaudet in inimici casu, citò incidet in illum.

C. LOSSII
In habitaculis] ædibus, conuentibus, cor-
dibus.

5. *Consolatio de auxilio Dei, & defen-
sione diuina contra hostes.*

Ego verò ad Deum clamaui, & Dominus saluauit me.

& Dominus saluamini.
Docet ex antithesi interitus impiorum, se inuocantem Deum, exaudiri ab eo, & defendi contra hostes, monens similes, vt & alij suo exemplo Deum inuocent fide, & expectent auxiliū & defensionem, sicut postea inquit: Iacta curam tuam, seu onus tuum super Dominum. Et Psalmo 42. inquit: Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me.
Clamauit ardenter & constanter petij, sicut mulier, Matthæi 15. & vidua, Lucæ 18.

*Vespere, manè & meridiē. XVIII
mentabor & perturbabor, &
exaudiet vocem meam.*

Duo monet.

Duo monet.

1. Inuocandum esse Deum in ærumnis, iuxta mandatum, Inuoca me, &c.
2. Perseuerandum esse, exemplo mulieris Cananæ, in oratione, sicut inquit, se vespere, manè & meridie, id est, assidue laméntari, lamentis & lachrymis inuocare Deum. Ideo autem Deus differt sæpè rei petite exhibitionem, vt fides & inuocatio excitetur in nobis, & gratior sit liberatio, & illustrior. Quare

*Situa concutitur tristis mens agra dolore,
toto pectore funde preces.*

Ad Dominum toto pectore
Funde preces, precibus quæ in Christi nomine
Accipitur ira patris. *Esse quietus.*

Funde preces, precibus que in
Aeterni nobis flebitur ira patris.
Si moram Dominus facit, esto quietus,
fide.

*Si quandoq³ moram Dominus facit.
Ipsumq³ expecta non dubitante fide.
maior bonitate probabit.*

*Redimet in pace animam me
am ab his, qui appropinquant
mibi, quoniam multi erant ad-
uersum me.*

Seipsum confirmat, & consolatur de ex-
auditione, certus promissione diuina, eaq;
nitens, non sua dignitate, etiamsi differa-
tur liberatio aliquandiu.

天

me in pace, seu restituet mihi pacem. Vatabalus: Redimet à bello, quod erat contra me. Quoniam multi defendētes me, erant mecum, iuxta illud 2. Reg. 6. Elisæi ad seruum: Plures nobiscum sunt, quàm cum illis. Ex Hebræo, in multis, vel cum illis (hostibus) fuerunt mecum, multi impugnauerunt me. Augustinus.

Qui appropinquant mihi] Falsi, ficti Christiani & heretici, qui in quibusdam articulis fidei consentiunt mihi, in quibusdam autem dissentiunt.

XX. *Exaudiet Deus (me) & humiliabit illos (hostes) qui est ante secula (æternus & omnipotens Deus) Sela. (ita fiet.)*

XXI. *Non enim conuertuntur, & non timuerunt Deum.*

Addit causam interitus impiorum, impenitentiam, seu perseverantiam in peccatis.

Non conuertuntur] à malis ad bona, non reipsiscunt. Ex Hebræo, Non sunt commutationes illorum, non commutantur, non agunt penitentiam, sed perseverant in malis, sicut addit:

XXII. *Miserunt manus suas in pacificos illius, contaminaverunt testamentum eius (Dei.)*

Miserunt] hostes. In pacificos] Dauidem, Christum, eiusq; Apostolos, & pios, pacis amantes. Aliter: Misit fucatus amicus, vt Saul, Iudas, in Dauidem, Christum. Augustinus: Extendit manum suam, scilicet Deus, vt feriat hostes.

Contaminaverunt testamentum eius] Pactum, seu fœdus, quod pepigit Deus cū Patribus & Dauid de mittendo Messia. Item decretum, quod Dauidem & Christum elegit in regem populi.

XXIII. *Mollius fuit quàm butyrum os eius, & prælum cor eius (meditatur) leniores sunt sermones eius quàm oleum, & tamen sunt glady.*

Hypocrisis & descriptio fucatorum amicorum & hypocritarum, qui verbis blan-

diuntur, corde autem & consilijs meditantur dolum & cædes, sicut Saul Dauidi, ad quem inquit 1. Regum 24. Et tu mi fili Dauid. & Iudas ad Christum: Nunquid ego sum Rabbi? Item, Aue Rabbi, osculo pacis tradens eum hostibus. De his *ῥησολόγους* inquit Phauorinus apud Gellium: Inimici pessimi sunt, corde tristi, fronte hilare. Et Cicero: Frons, vultus, oculi sæpe mentiuntur, oratio verò sapiensimè. Et veteres rhythmos sæpe recitauit præceptor Philippus:

*Nulla fides in pactis,
Mel in ore, verba lactis,
Fel in corde, nil in factis.*

Comparat autem *ῥησολογίας*, blandiloquentiam, oleo, quod hoc liquorum omnium est lenissimum, adeò etiam vt tradatur tranquillare mare, ipsi iniectum ab Vrinatoribus, autore Plinio & Plutarcho. Vnde prouerbialiter dicitur, oleo tranquillior, de homine valde leni, ac miti ingenio prædito. Oleum in auriculam ferre, seu instillare, dixit Martialis de assentatore quodam Morillo, iocans hoc versu:

*Narratur quidam bellè dixisse Marille,
Qui te ferre oleum dixit in auriculam.*

Est & butyrum lene & molle, vnde & ipsi comparat *ῥησολογίας* & *ῥησολόγους*, qui blandè & amicè loquuntur, sed improbè & hostiliter faciunt, altera manu tenentes panem, altera lapidem, vt inquit Plautus.

6. Exhortatio ad fiduciam Dei.

Lacta super Dominum curam XXIII. *tuam, & ipse enutriet te (sustentabit) & non dabit in æternam fluctuationem iusto.*

*Res curasq; tuas Domino committe potenti,
Is tua teq; ipsum, cuncta tenere potest.
Ipse loco faciet stabili consistere iustum,
Et bona lætifera pacis habere dabit.*

Addit tanquàm in conclusione exhortationem ad omnes, vt suo exemplo ipsi quoque innocent Deum, ab eoq; petant & expectent præsentiam eius, auxilium, defensionem & conseruationem, in suis quoque periculis & ærumnis.

Lacta] Depone à te, seu à tuis humeris, quæ ferre ipse non potes.

Super Dominum] Domino confide, non creaturis, nō tuis viribus, omnia à Deo expecta, à te vel alio nihil, ipsum cogita, in ipsum omnem spem tuam pone, & gratia illius innitere.

Curam tuam] Aliter: Onus, molem negotiorum; labores vocationis tuæ, sicut Petrus inquit: Omnem curam vestram conijcite in illum, nam illi cura est de vobis. 1. Petri 5.

Ipse te enutriet] Pascet, sustentabit, dabit omnia corporis & animi bona necessaria, iuxta illud Matthæi 6. Quærite primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adjicientur vobis.

Non dabit fluctuationem] Non sinet te submergi aut interire fluctibus tentationum, laborum & periculorum.

In æternum] Perpetuò, etsi breue tempus videaris desertus à Deo, & fluctuare, tamen eripiet tandem te ex fluctibus, & transferet in portum tranquillum & vitam æternam, quia anchoram tuam habes fixam in cælo.

Iusto] Credenti in Mediatorem, qua fide iustus est, & reputatur, etiam si adhuc hæreant in corrupta natura peccatorum reliquæ, quæ iustitia fidei seu euangelica dicitur. Deinde inchoant nouam obedientiam Legis, quæ etsi imperfecta est, tamen placet Deo obedientia hæc qualiscunque. Quia persona reconciliata est prælucente fide.

Est igitur hæc regula vitæ tradita, quæ sæpe alibi repetitur, cuius partes hæc sunt.

1. Certò statuendum, nos placere Deo propter Mediatorem, fide gratis.
2. Suscipiendum vitæ genus, seu vocatio placens Deo, utilis Ecclesiæ & communi societati.
3. Orandus est Deus, vt adiuuet labores nostros & studia, vt & nobis & alijs sint salutaria. Nam sine diuino auxilio nihil succedit in vocatione, iuxta illud: Sine me nihil potestis facere. Et, Nemo potest sibi quicquam sumere, nisi sit illi datum desuper. Idem monent optimi versiculi Præceptoris D. Phil. Melanthonis:

Nullus est felix conatus, & utilis vnquam,

Consilium si non detq; iuuatq; Deus.

4. Opera vocationis & labores diligenter & fideliter faciendi sunt, & fugienda affectata omissio.

5. Commendandus est Deo euentus con filiorum & laborum vocationis, qui inuocatus efficiet, vt prosint ad gloriam suam & multorum salutem.

6. Ferendum, si non semper felices sunt labores & consilia, sed inopia alijsq; difficultatibus premamur. Igitur

Pone tuam in Domino totam curamq; fidemq;.

Atq; tibi vitæ commoda cuncta dabit.

Subditus in cunctis illi sis rebus, opemq;

Illius aduersis præsidiumq; pete.

7. Repetitio imprecationis.

Tu verò Deus deduces eos in XXV. puteum interitus. Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos, ego autem sperabo in te.

Tu pater effuso gaudentes sanguine tandem

In mortis foueam precipitanter ages.

Dimidia non illi attingent tempora vitæ,

Sed mihi spes in te, fixa tenaxq; manet.

Repetit imprecationem interitus, seu ruinæ impiorum, per Antithesin suæ & aliorum inuocantium Deum, eiq; confidentium, liberationis.

Viros sanguinum vocat Tyrannos crudeles & sanguinarios, sanguinis sitientes.

Dolosos vocat fallaces, fraudulētos, qui insidiosis cōsilijs & machinationibus, sicut Tyranni, vi manifesta doctores Ecclesiæ & pios delere conantur.

Non dimidiabunt dies suos] Non peruenient ad iustam ætatem, tollentur è vita antequam curriculum eius absoluerint, sicut inquit Seneca de Tyrannis:

Quot a pars moritur tempore fati?

Quos felices Cynthia vidit,

Vidit miseros abitura dies,

Rarumq; est felix, idemq; senex.

Non dimidiabunt dies suos] Lutherus vertit: Sie werden sie leben nicht zur helffe bringen/ was sie für haben noch zuthun bey dem leben.

PSALMVS LVI.

TITVLVS.

Ad præcinendū (Michtan) aureum Dauidis, de columba muta, inter alienos, cum caperent ipsum Philistæi in Gath.

Vox Michtan interpretatur in titulo, aureum vel aureolum, hoc est, insigne (ein golden Fleinodt) quale Psalmus hic vocatur Dauid, quod præ cæteris habuerit, sicut sum, & quasi aureum insigne eadem vox & Psalmus 15. in cuius titulo eadem vox Michtan habetur, quem tamen aliqui intelligunt fuisse initium cuiusdam vulgaris carminis, ad quod & hic Psalmus cantatus sit.

Columbam mutam inter alienos, exteros seipsum Dauid, exulē inter alienos, exteros Philistæos, occultentem sese, & mutum seu silentem, ne deprehendatur à Saule: quo significat primum fugere & occultare licet pjs

pijs doctoribus & alijs, ne in hostium manus veniant, atq; etiam filere, cum non vocaret necessitas confessiōis, ad conuitia, quæ per se falsa sunt & nota. Respexit aurem ad votum in præcedenti Psalmo, de pennis seu alis sibi dandis columbæ, vt celeriter euolare possit in desertum.

Cum caperent ipsum] insequerentur Philistæi, adhaerentes Sauli.

In Garb] terra regis Achis, ad quem peruenit Dauid, fugiens Saulem, seq; simulans insanum, ne agnosceretur, 1. Reg. 21. Item, 1. Regum 29. vbi Achis rex Gentilis laudat Dauidem fidelem & iustum, sed principes eius & duces inuidia ducti, eiiciunt à pugna societate. Ideo ex Achis regione etiam fugere cogitur, ita vt nusquam locum tutum habuerit, & quasi columba muta ubiq; fuerit contemptus & abiectus, qualis & Christus fuit inter Iudæos, populum suum, & talis est columba Ecclesia omnibus temporibus.

De columba muta] Lutherus: Von der stummen Tauben/ Dauid muste wie ein taube stumm sein/ das ist/ still schweigen/ vnd kōnig Saul nicht verklagen vñter den philistern.

ARGVMENTVM.

Psalmus est, vt superior, precatorius, quo exulans Dauid inter Philistæos hospites per fidus & infideles, Saulem fugiens, orat Deum, vt contra ipsum & alios hostes, insidiatōres & sycophantas se defendat, cui precationi addit rationes duas. Priorem sumptā à periculis, immanitate & insidijs hostium, quas recitat, & subinde se excitat ad inuocationem & fidem, & promittit, vt fieri solet in precationibus, se fore gratum pro beneficio defensionis & auxilij. Alteram rationem sumit à fiducia sua in Deum, & expectatione diuini auxilij & liberationis. Sunt partes Psalmi præcipue 4.

1. Propositio cum additis rationibus à periculis, & sua in Deum fiducia, & expectatione auxilij.
2. Narratio periculorum & persecutorum, in quibus versatur exul à patria & ecclesia.
3. Consolatio.
4. Gratiarum actio pro beneficio liberationis & diuini & auxilij.

In quibus omnibus cogitanda est, vt vbi que, admonitio de applicatione, vt quemadmodum Dauid exul & alijs ærumnis oppressus, Deum inuocauit, & liberatus grata mente celebravit, ita & alij in suis periculis Deum inuocent, & expectent libera-

tionem & pœnarum mitigationem fide, Deumq; liberati celebrent, sicut & Christus, cuius Dauid, eiusque ærumnæ typus fuerunt, vt iam sæpe dictum est.

1. Propositio precationis, cum eius rationibus duabus.

Miserere mei Deus,

(Propositio est precationis.)

Summe parens rerum, miserum me respice,
cuius

Pectora crudeli pressa sub hoste iacent.

Hoc est, ô Deus, motus tua gratuita & immensa misericordia & bonitate, nõ meis meritis, iuua me & libera ab hostibus, & restitue exulem Patriæ & Ecclesiæ, vt te in eam cum alijs inuocem & celebrem, da patientiam in malis tolerandis, & auxilium, ne mole periculorum succumbam, aut à te deficiam,

*quoniam conculcauit me homo,
tota die impugnans tribulauit
me.*

*Conculcauerunt me inimici
mei tota die, quoniam multi bel-
ligerantur superbè aduersus me.*

Prior ratio propositionis, cur se petat ex audiri, sumpta à periculis suis & persecutione hostium, quam amplificat ab immanitate, quod hostes sunt beluæ immanes, conculcantes, proterentes & deuorantes oues, aliasq; pecudes innoxias & imbelles, ita se hostes proterant & deuorent &c. Deinde à circumstantia temporis, quod tota die, assidue, sine vlla intermissione, se persequantur hostes. Tertio à multitudine hostium, & insolentia seu ferocia.

Homo] ipse Saul inimicus.

Conculcauit] Tanq̃ vix in torculari solent premi & conculcari pedibus. Ex Hebræo legitur, absorbit, sicut in sequenti versu, pro conculcauerunt, absorbuerunt, sumpta Metaphora à voraginibus aquarum, quæ naues absorbere solent. Sed consolatio est, quod fluctus tentationum Ecclesiam non prorsus obruent, sicut dicitur in versu Sibyllæ:

ἀσκό's βαρῆ, ἡ δ' ὕδα δ' ἐ τοις δ' ἐμῶς.

Mergitur interdum, sed non submergitur vn-

quam

saluificum Christi seruans Ecclesia ver-

bum.

Vatabalus ex Hebræo: Res mea seu negotia fatigant me.

IN PSALMVM DAVIDIS LVI.

29

confirmans illis & sustentans se, certus futurum vt deinceps liberetur.

Fugam meam] Migrationes, fugas meas, quod quotiescunque fugi, ex hostium manibus liberaſti, quas fugas quasi in numero habes, & recordaris, quoties & vbi factæ sunt.

Posuisti in utero tuo] Metaphora est ab aquis, quæ in vtre, id est, aquali pellicea colligi solent, vt conseruentur ad vsum, & sint in conspectu. Ita inquit, Deum quasi collectas, & ante se positas habere lachrymas suas, ærumnas & pericula. Vatabalus: Pone lachrymas, esto eorum memor, & iuua me, vt olim me sæpe iuuaſti.

In numero tuo sunt] In commentario quasi scriptæ, vt obliuioni tradere non possis. Hæc summa est consolatio piorum, & certissimum testimonium de prouidentia Dei, de qua inquit Christus, Lucæ decimo: Omnes capilli capitis vestri numerati sunt. Lutherus vertit: *On zweifel du zelest sie / Du weißt wie viel der sind / vnd vergiffest sie nicht.*

Tunc conuertentur inimici mei retrorsum, in quacumque die inuocauero te: ecce cognoui, quoniam Deus meus es.

Me defendens & iuuans, mihi fauens.

Consolatur se & sustentat in exilio à certa fuga & interitu hostium, exemplis præcedentium liberationum, Quasi dicat: Sæpe iam antea cognoui te meum esse Deum & liberatorem:

Ergo & nunc exaudies me, & liberabis.

In Psalmo trigesimo quarto hortatur omnes afflictos, vt suo exemplo ad Deum accedant, cum inuocent, petant & expectent auxilium, & liberationem, inquit: Accedite ad eum & illuminamini, & facies vestræ non confundentur. Iste pauper (ego Dauid destitutus omnium præsidij) clamauit, & Dominus exaudiuit eum, & ex omnibus tribulationibus eripuit eum. Item Psalmo nono: Et sperent in te qui nouerunt nomen tuum, quia non relinquis querentes te Domine.

Talis applicatio exemplorum liberationis Dauidis, & aliorum sanctorum, semper cogitanda est: sicut enim illos Deus exaudiuit, & liberauit inuocantes, ita omnes exaudit & liberat confugientes ad eum,

VI. *Congregantur & insidiantur ipsi, calcaneum meum obseruant cum expectant animam meam.*

Expositio insidiarum & occultarum machinationum, quibus Dauidem & ipsum Christum hostes conantur perdere.

Animam meam] vitam.

Calcaneum] Ita Genesis 3. de diabolo dicitur: Semen mulieris conteret caput serpentis, & ipse insidiabitur calcaneo eius.

VII. *Propter iniquitatem erit ne illis euasio? in ira Deus confringes populos.*

Alloquitur Deum, ostendens indignum esse, vt hostes impune euadant, qui tanta mala perperrant. Estq; sententia negatiua, nequaquam euadent, etiamsi impunitatem sibi polliceantur, quod aliquandiu differatur poena. Ideo addit asseuerationem de poena secutura, inquit:

In ira (tua) populos confringes Deus] Est igitur testimonium Deum verè odisse peccatum, & puniatur in omnibus, qui non conuertuntur ad Deum, sicut alibi dicitur: Propter iniquitatem corripis filios hominum.

Propter iniquitatem erit ne illis euasio?] Luthe. *Was sie böses thun / das ist schon vergeben / was sie thun das ist ablaß.*

8. Consolatio de prouidentia & auxilio Dei, & vindicta hostium.

VIII. *Fugam meam numerasti: posuisti lachrymas meas in utero tuo (in conspectu tuo) nunquid non in numero tuo sunt?*

Quasi dicat: maximè. Interrogatio enim affirmatiuam continet.

Consolatur se Dauid à Dei præsentia & auxilio, vtpotè quæ iam sæpè expertus sit, liberatus è manibus Saulis, & aliorum hostium, quas liberationes mirandas & præsentiam Dei reuocat sibi in memoriam,

iuxta illud ad Romanos capite decimo:
Quicumque inuocauerit nomen Domini,
saluus erit.

4. Gratiarum actio pro beneficio auxi-
lij & liberationis.

X. *In Deo laudabo verbum: in
Domino laudabo sermonem.*

Profitetur se gratias acturum & celebra-
turum Deum, pro auxilio & defensione,
proponens & alijs exemplum, ut ipsi quo-
que Deum inuocent, & liberati eum cele-
brent, & expectent liberationem & auxi-
lium. Sunt autem causæ finales inuoca-
tionis tres.

1. Gloria seu celebratio potentiae, liber-
tatis & praesentiae Dei in Ecclesia, contra E-
picureos, qui negant Deum curare res hu-
manas: Stoicos, affirmantes Deum alliga-
tum esse causis secundis, ut non aliter agere
possit quam illæ ciant: Academicos, dubi-
tantes an exaudiantur.

2. Ut Deus deinceps se nobis communi-
cet, & sua bona tribuat, quod non facit in-
gratis, qui mendaces sunt & iniusti, non
agnoscentes aut celebrantes acceptum be-
neficium, neque reddentes ἀντιδωρα, ad
quæ obligati sumus.

3. Ut & alij inuitentur, nostro exemplo,
ad inuocationem & gratiarum actionem.

In Deo laudabo verbum (eius) Hoc est, Cele-
brabo Deum, propter verbum, seu promif-
sionem de exauditione, & alijs beneficijs,
corporalibus & æternis.

Laudabo sermonem] Repetitio est propter
certitudinem gratitudinis suæ, & vim fidu-
ciæ in Deum.

XI. *In Deo speravi: non timebo:
quid faceret mihi homo?*

Repetitio est quinti versus, de certitudi-
ne & ἀποφασίᾳ suæ fidei.

XII. *In me sunt, Deus, vota tua,
reddam laudationes tibi.*

Ego me obligo ad soluenda tibi vota, quæ
corde concepi, videlicet gratiarum actio-
nem, fidem & alios cultus spirituales.

XIII. *Quoniam eripuisti animam*

*meam de morte, & pedes meos
de lapsu, ut ambule coram Deo
in lumine viventium.*

Addit causam gratiarum actionis, quod
sit liberatus ab hostibus, & non interfectus
aut retentus in fuga, sicut vertit Poëta:

Tu quia crudeli seruasti morte redemptum,

Ne caderent nostri per loca fluxa pedes.

Ita & filius Dei est ereptus ex morte per re-
surrectionem, & receptus in æternam glo-
riam, etiam iuxta humanam naturam, æquali
donatus gloria cum Patre & maiestate. Ita
& Ecclesia donabitur vera luce & vita post
mortem in dulcissima consuetudine Dei &
electorum omnium. Hæc principalis causa
est electæ & conseruatæ Ecclesiæ, sicut in
dulcissimis versiculis Philippi Melantho-
nis dicitur:

Non Deus ostendit se tantum, ut corpora curret,

Sed cur seruari nos velit ipse monet:

Scilicet ut sese nobis communicet ipse,

Semper & ut viuant pectora plena Deo.

Tunc autem in nobis fulget, tunc pectora cõplet

Mens pia, cum discit munera nosse Dei.

Pedes meos de lapsu] Periculis multiplici-
bus, in quibus pereundum mihi fuisset &
succumbendum, nisi tu, ô Deus, mihi quasi
manus supposituisses casuro, sustentans & e-
rigens me.

PSALMVS LVII.

TITVLVS.

Aureum (aureolum insigne, etn gâlsen
Fleinodt) Dauidis ad præcinendum (compo-
situm à Dauide) cum fugeret à facie Saulis
in speluncam (occultans sese, ne deprehen-
deretur à Saul, qui in eandem speluncam pur-
te venit, ut tegeret pedes suos, ventrem pur-
garet.) Atque ita oblata est Dauidi occasio
occidendi Saulem, id quod & comites ad-
hortabantur eum, sed Dauid cupiditatem
vindictæ repressit, iuxta illud: Mihi vindi-
ctam, & ego retribuam eis: & ne exemplum
daret alijs in populo Dei, interficiendi Re-
ges & principes suos, sicut inquit ad comi-
tes: Absit ut manus meas in ipsum (Saulē)
extendam, quoniam christus Domini est,
sed tamen oram vestimenti eius abscidit,
quam abeunti ostendit, ut intelligeret, sibi
potestatem fuisse occidendi eius, sed no-
luisse. Proponitur igitur in hac historia Da-
uidis primum exemplum tolerantiz, & re-
primendæ vindictæ. Deinde exemplum fi-
dei

dei petentis & expectantis auxilium & de-
fensionem à Deo. Tertiò exemplum præ-
cantes ipsum, sicut Dauid Deum inuoca-
uit, & exaudituse est.

IN PSALMVM DAVIDIS LVII.

31

(potentissimum) *Deum consu-*
mentem (perdentem) *quod con-*
tra me est. Hostes meos & pericula o-
mnia.

Misit de cælo (auxilium) *Et* III
liberauit me, dedit in opprobrium
conculcantes me. Sela. (Ita factum est)

Misit Deus misericordiam
suam, Et veritatem suam.

ARGVMENTVM.

Estigitur & hic Psalmus precatio Dau-
dis, quem fecisse putatur in spelunca deli-
tescens, cum ad eum Saul venit, speluncam
ingressus, aut postea, in quo petit vt Deus se
contra Saulem defendat, & alios hostes, &
sub typo ipse Christus in passione & Eccle-
sia, eiusq; membra. Partes sunt tres.

1. Propositio precatonis, cum duplici e-
ius ratione.
2. Narratio periculorum & calamitatum.
3. Gratiarum actio pro liberatione.

1. Propositio precatonis, cum eius ra-
tionibus.

Miserere mei Deus, miserere
mei, quoniam in te confidit ani-
ma mea, Et in umbra alarum
tuarum sperabo, donec transeat
iniquitas.

Respice fidem tibi, mi Deus, esto benignus,
Cui sine te non est qui ferat vllus opem,
Cuius & alarum defendi spero sub umbra,
Donec fors abeat cladis acerbæ meæ.

Propositio est precatonis: Defende me
contra Saulem & alios hostes, in hac spelun-
ca delitescens, & toto exilio.

Miserere mei. Repetitio est propter vehe-
mentiam orationis & magnitudinem peri-
culorum.

Quoniam. Ratio sumpta ab æquo & hone-
sto, sua in Deum fiducia, hoc modo:
In te solo confido, à te vno pendeo.
Ergo libera me.

Sub umbra alarum. Metaphora est sumpta
à gallinis, quæ pullos sub alis fouent, con-
tra frigus, & defendunt contra miluios &
alia pericula, quæ & supra vsus est Psalmo
decimo septimo.

Donec transeat iniquitas. Persecutio, cala-
mitas, cōtritio. Item hostes & insidiatores,
iniquitatis autores, hoc est, iniustæ meæ
persecutionis. Lutherus vertit: *Bisß das*
unglück / schade / leidet, das sie mir thun / fähr-
ber gebe.

II. *Clamabo ad Deum altissimū*

Altera ratio ab antea dictis seu præcedenti-
bus liberationibus diuinis, quæ fidem &
spem in animis confirmant & augment, sicut
Paulus ad Romanos capite quinto inquit:

Afflictio parit patientiam,
Patientia probationem,
Probatio spem,
Spes autem non confundit.

Ita autem argumentatur: Sæpe iam me iu-
uasti & liberaisti, inuocantem te & confi-
dentem tibi.

Ergo & nunc me iuua & libera.

Idque ideo, vt alij testimonio meæ libera-
tionis inuitati, te quoq; inuocent, & libera-
ti celebrent. Nam ideo exempla diuinæ li-
berationis Davidis, & aliorum Sanctorum
proponuntur Ecclesie, vt omnes statuunt se
similiter liberatum iri, inuocantes Deum;
& expectantes eius auxilium.

OBIECTIO.

Consequentia ab exemplis non valent,
in quibus est dissimilitudo.

Hic est dissimilitudo, sicut Deus eripuit
Dauidem inuocantem, ita & alios exaudiet
& liberabit. Quia Dauid fuit sanctus & mul-
tis donis ornatus à Deo, Nos sumus indi-
gni & peccatores.

Ergo est mala consequentia in hoc ex-
emplo.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem: Etiam si
in nobis & Dauide est dissimilitudo, quan-
tum ad dona attinet, tamen omnes sancti,
etiam ipse Dauid, habent peccata, sicut ipse
Dauid inquit: Propter hoc (peccatum) ora-
bit ad te omnis sanctus. & D. Paulus: Non
est distinctio, omnes peccauerunt, & desti-
tuuntur gloria Dei. Et oramus omnes: Re-
mitte nobis debita nostra. Deinde quan-
tum attinet ad ipsum Deum, est Deus æquus
lis omnibus, sine vlla προσωποληψία, hoc
est, respectu personarum.

Ideo omnes recipit agentes pœnitentiam & confugientes ad misericordiam promissam in Filio, & promissio Euangelij, seu gratia, est vniuersalis, & gratuita. Vnde filius Dei omnes ad se vocat, Matthæi vndecimo, inquit: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Hæc vnica & summa est consolatio omnium afflictorum, qua quisque confusus ipse quoque dicat: Etiam si obstrepat mea indignitas, in te tamen, Domine, confidit anima mea.

2. Narratio periculorum & persecutionum.

III. *Anima mea in medio leonum dormit, filij hominum sunt flamma, dentes eorum lanceæ & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus.*

Narrat pericula, describens hostium truculentiam, comparans primum feritati leonum: Deinde linguas eorum, flammis: dentes, lanceis & sagittis: & linguam gladio acuto, quibus omnibus vt corpora vulnerantur, ita hostes, obrectatores & calumniatores, & Davidis & Christi, vulnerant mentes eorum calumnijs, sycophantijs & obrectationibus, sicut calumniati sunt Davidem, quasi regnum alienum inuadere conaretur, illudque à familia Saulis ad se transferre. Ita & Christum Iudæi accusarunt seditionis & hæresios, sicut omnes veri Doctores de iisdem accusantur omnibus temporibus, quæ calumnia omnium maximum dolorem affert hominibus moderatis.

V *Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua (exaltetur.)*

Alia ratio exauditionis, ab exaltatione & celebratione per omnem terram gloriæ Dei, omnipotentia, veritatis & iustitiæ eius in seruandis iustis, & puniendis hostibus.

Exaltare] Ostende altitudinem tuam, potentiam & gloriam, quæ & de Christo rectè, vt omnia huius Psalmi, intelliguntur, qui exaltatus est post mortem per resurrectionem supra omnes cælos, verus Deus

& verus homo, & prædicatum Euangelium gloriæ eius in omni terra, iuxta illud Psalmi decimi octau: Exiuit sonus eorum in vniuersam terram. Hic cogitur infigne dictum Pauli apostoli, priore ad Timotheum capite tertio, de Christo: Deus exaltatus est in carne, iustificatus est in spiritu, visus est Angelis, prædicatus est Gentibus, fides illi habita est in mundo, receptus est in gloria.

Laqueum parauerunt gressibus meis, & incurruerunt animam meam.

Foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Sela. (Ita fiet, vel iam factum est.)

Est hæc repetitio periculorum, quam simul comminatur interitum & penas hostibus per easdem insidias & consilia fraudulenta, quibus & Davidem & Christum conati sunt extinguere. Ita Ecclesiastici vigesimo septimo dicitur: Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluitur. Et noti sunt versus Rhadamanti:

Iusta malis hæc admisso pro crimine pena est, Si quæ fecerunt, eadem patientur & ipsi.

Sic pœna olim in calumniatores constituta fuit eadem, qua affectus alter fuerat, si cognita causa esset conuictus. Ita calumniatores Danielis inter leones abiecti sunt: Sannæ lapidibus obruti: Lupus Aesopicus decoratus à leone, qui vulpi insidias struxerat. Quia:

Iudicio diuinum pœna est non iustior vlla, Quam necis artifices arte perire sua.

Et noti sunt versiculi Hesiodi:

*οἱ αὖτ' ἐπὶ κακὰ τὸν χεῖρ ἐνὶ νότῳ κακὰ τὸν χεῖρ
ἡ δὲ κακὴ βουλὴ ἐπὶ βροτῶν κακὴν ἐκίβη.*

3. Gratiarum actio.

Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo & Psalmum dicam.

Addit professionem gratitudinis suæ propriam & voluntariam in cantando & celebrando Dei misericordiam, veritatem & iustitiam, sicut in omnibus precationibus gratiarum actiones admisceri debent.

Paratum

Paratum est cor] Ad dicendum gratiarum actionem, pro accepto beneficio liberationis & auxilij, ad obedientiam in toleranda patienter cruce. Repetitio indicat affectum & voluntariam obedientiam in celebrando Deo. Poëta sic vertit:

Corda parata Deus mea sunt, mea prompta voluntas,

Vi psallam laudes, vt tua facta canam.

VIII. *Exurge gloria mea, exurge psalterium & cythara, exurgam diluculo.*

Alloquitur prosopopœia per Apostrophē psalterium, seu musicum instrumentum, quo Psalmos canere consuevit, quod gloriam suam vocat, per Metonymiam, ab effectu, quod eo gloriam Dei canere, & Deum celebrare solitus sit.

Exurgam diluculo] Manē ad laudandum Deum, quo tempore mens & spiritus magis sunt ardentis in inuocatione, & ad omnia officia magis idonei, vnde Poëta:

Est aurora sacris, mihi crede, aptissima Musis,
Omnibus est studijs semper amica bonis.

IX. *Confitebor tibi in populis Domine, & Psalmum dicam tibi in Gentibus.*

Addit amplificationem suæ gratiarum actionis, & celebrationis Dei, à circumstantiæ temporis, loci & personarum, quod non solum priuatim, seu solus celebraturus sit Deum, sed etiam publicè in Ecclesia, seu conuentu populi, vt & alij suo exemplo inuicentur ad similem gratiarum actionem.

X. *Quoniam magnificata est usque ad cælos misericordia tua, & usque ad nubes veritas tua.*

Aetiologia seu causa impulsiva gratiarum actionis, Dei misericordia, beneficentia erga totum humanum genus, & maxime Ecclesiā, & veritas, qua promissa Deus præstat innocentibus & credentibus. Misericordia enim est, vt inquit Augustinus, qua promittit bona, veritas qua præstat promissa.

XI. *Exaltare super cælos Deus,*

& super omnem terram gloria tua (exaltetur.)

Repetitio, qua petit exaltari, agnosci & celebrari ipsum Deum & gloriam eius, delectis Tyrannis & Epicureis, vt ipsius Dei gloria & bonitas conspiciantur, cum Deus Ecclesiam suam defendit, & conseruat doctrinam veram, quæ causa finalis esse debet omnium liberationum Ecclesiæ.

Exaltare Deus super alta volumina cæli,
Laus tua terrarum transiet alta plagas.

PSALMVS LVIII.

Vers. III

TITVLVS.

Aureum Davidis (aureolum insigne preciosum, Hebraicè Michtan, vt supra, (ein golden Fleinodt) ad præcinendum (factus à Dauide) ne periret (oppressus à Saul & hostibus, manifestis & occultis, Sycophantis & obrectatoribus, in aula Saulis.)

ARGVMENTVM.

Est hic Psalmus generis iudicialis & suasorij: Nam primū in eo obiurgat hostes suos, Saul, Ahitophel, Doeg, Simei & alios, quod se immeritum opprimere conentur, sicut hostes similes Ecclesiæ, doctores veræ doctrinæ, & confessores omnibus temporibus. Deinde precatur, vt Deus furorē & rabiem hostium reprimat. Tertiò comminatur & prædicat hostibus pœnas & interitū. Quarto cōsolatur pios & ecclesiam de futura liberatione. Sunt igitur partes Psalmi 4.

1. Obiurgatio hostium & impiorum.
2. Precatio, vt furor & rabies hostium reprimatur.
3. Comminatio & prædictio pœnarum hostium.
4. Consolatio de liberatione piorum & ecclesiæ, quæ in hac vita inchoatur, consummabitur autem in vita aeterna.

1. Obiurgatio hostium.

Nunquid planè muti estis, vt iniustitiam loquamini, & rectè iudicetis filij hominum?

Obiurgatio hostium vehemens & grauis, plena indignatione, qua hostes per interrogationem alloquitur, taxans initio eorum iniustum silentium, quo causam iustam Davidis dissimulent, nec eam defendunt,

dant, idq; vel metu amittendæ gratiæ, potentia, opum & voluptatum: vel assentatione, sicut & nostro tempore multi dissimulant agnitam veritatem, vel metu, vel assentatione.

Theophoretus refert obiurgationem ad Saulis mendacia, & fallacem promissionē, de ineunda concordia cum Dauide, quem postea rursus odio & bello persecutus est, quem alloquatur Dauid, Tu es ipse iudex, an rectē facias, me persequens, cum toties pacem promiseris.

II. *Etiam in corde iniquitates operamini in terra, iniustitias manus vestrae concinnant.*

Accusat hoc versu occultas machinationes & consilia fraudulenta cordium arcana seu meditationes & pertinaciam persequendi bello, in Saule, & alijs. Quod inquit:

In corde iniquitates] significat Deum etiam offendi pravis cogitationibus, etiam si in actum non producantur. Nam ut inquit Augustinus, Quod vis, & non potes, Deus tanquam factum reputat.

Concinnant] Machinantur, componunt & quasi cumulant, aliud peccatum super aliud addentes.

III. *Perversi sunt impij à vulua* (conceptione, von mütter leib abh / das ist / die art ist nicht gut / vñnd läßt von art nicht /) *errauerūt ab utero* (natiuitate) *loquentes mendacium.*

Accusat naturalem prauitatem in impijs, qua volentes & liberè auertunt se a veritate, & oderunt veram doctrinam, eiusque doctores, & amplectuntur mendacia.

OBIECTIO.

Saul & alij impij, ut Pharaon & similes, antequam conciperentur in vulua, & nascerentur, fuerunt & sunt mali, & sicut inquit Deus de Ieremia: Antequam formarem te in utero, noui te, & antequam exires vulua, sanctificavi te.

Ergo Deus autor est peccati seu malitiæ, & impietatis naturalis in Pharaone, Saule, & similibus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Nam Deus non est autor peccati, iuxta illud Psalmi quinti: Non volens iniquitatem tu es. Sed nouit

Deus quales nascituri sint & futuri homines, an boni an mali. Ita inquit Theophoretus: Non Pharaonem impium, & Ieremiam sanctum fecit, sed quod Deus tanquam Deus ea quæ euentura erant (Pharaonem impium, & Ieremiam sanctum) præsciuerit. Ita de Iacob & Esau inquit Deus, Iacob dilexi tanquam futurum bonum, & Esau odio habui, tanquam impium futurum & malum.

Furor illis (est) *secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surda obturantis aures suas.*

Ne exaudiat vocem incantantium, & venefici incantantis sapienter.

Amplificat malitiam hostium à similitudine serpentium & aspidum, quorum illi venenum clanculum effundunt, hæc obstruunt aures cauda, & terræ infodiant seu opprimunt, ne audiant incantationes, quibus auditis, vis nocendi ipsis adimitur. Ita hostes veritatis, Saul, Doeg & similes obstruunt aures, ne audiant salutaria consilia & pias admonitiones: sicut Pharisei Christi & Apostolorum conciones audire noluerunt, obturantes aures. Actorum 7.

2. *Precatio, ut reprimatur rabies & furor hostium.*

Deus contere dentes eorum, in ore ipsorum molares leonum, confringe Domine.

Precatur post obiurgationem, ut Deus reprimat potentiam & sauitiam hostium, quam comparat dentibus molaribus leonum, quibus, ut hi, confringunt bestiarum ossa & membra: ita Tyranni sua potentia & viribus Ecclesiam contere conantur, ut hoc tempore Turcicus furor, quem sola oratione Ecclesia infringit & contundit.

Contere dentes in ore hostium] Potentiam hostium reprime, antequam eam in actum producant & efficiant quod conantur.

Molares leonum] Vires hostium Ecclesiae, quam Tyranni, ut leones saui, contere & delere moluntur omnibus temporibus, quibus interitum subitum comminatur, & prædicat, inquiens:

3. *Com-*

3. *Comminatio pœnarum, & subiti interitus
impiorum & hostium Ecclesiæ, quem
quinque similitudinibus ex-
plicat.*

1. Sumpta ab aqua hyemali citò defluenti.
2. A sagittis non ferientibus.
3. A cochlea liquecente.
4. A foetu abortiuo, qui in lucem non editur.
5. A spinis teneris, quæ antequàm matur-
rescunt, extirpantur vel incenduntur.

VII. *Liquefcent (impij) tanquàm
aqua decurrēs, intendit (hostis)
sagittas suas, sed franguntur (sa-
gittæ.)*

Comminatur & prædicat pœnam & in-
teritum subitum impijs, quem, vt dictum
est, quinque similitudinibus explicat, vt
magis consoletur pios, & confirmet eorum
fidem, & spem de certa liberatione & auxi-
lio. Continet autem hic versus primam &
secundam similitudinem de aqua hyemali,
quæ citò defluit, & de sagittis aberrantibus
à scopo, vel non ferientibus, fracto arcu im-
modicè intento.

Liquefcent] modo indicatiuo, vt sit prædi-
catio de pœnis & interitu subito impiorum.
Legitur ex Hebræo, liquefcent, sicut & se-
quentia verba, vt sit votum seu imprecatio.
Lutherus: Sie zielen mit ihren pfeilen/ aber
sichselbigen zerbrechen.

VIII. *Sicut cochlea liquefscens per-
transibunt, & sicut abortiuum
mulieris non videbunt solem.*

Tertia similitudo, sumpta à cochlea li-
quefcente & intereunte per resolutionem
de destituto domicilio. Augustinus ex Gre-
go legat, sicut cera quæ defluit, seu dissolu-
tur liquefacta ab igne. Sic Psalmo 67. Sicut
fuit cera à facie Dei. Et quarta à foetu ab-
ortiuo, hoc est, imperfecto, qui mortuus
in materno aluo, in lucem non editur, nec
sollem aspicit. Tales sunt omnes impij &
hostes Ecclesiæ, qui antequàm ea, quæ mo-
liuntur contra Ecclesiam perficiant, extin-
guuntur abiecti in exteriores tenebras.
Poeta ita vertit:

*Cornua tollentis limacis more fatiscant,
Quæ breue ceu gemino pollice tentat iter.
Sic vt abortiuum, pereant, quod lumina solis
Nescit, & visum corruit ante diem:*

Alij pro cochlea legunt, talpa, quæ & ipsa
lucem seu solem ferre nequit.

*Priusquàm crescent spina ve- IX.
stra in Rhamnum, sic viuentes,
sic ira absorbet eos.*

Quinta similitudo sumpta à spinis tene-
ris, quæ sicut extirpantur vel incenduntur
antequàm maturescunt, vt lædere contin-
gentes non possint: Ita sepe abripiuntur ty-
ranni & impij ex hac vita, priusquàm Eccle-
siæ & pijs, quantum volunt, nocere possunt.
Sic Psalmo 82. Sicut ignis comburit syluā,
& sicut flamma comburit montes, ita per-
sequeris illos in tempestate tua, & in ira tua
turbabis eos:

Priusquàm crescit] Ex Hebræo, priusquàm
intelligent, id est, sentient ignem. Vata-
balus vertit: Antequàm sentient lebetes
vestri ignem Rhamni, quæ spina seu frutex
est grandis, aculeos habens longiores & du-
ros infestos. Hoc referunt Christum coro-
natum esse, Germani, vt Medici annotant,
vocant *Ärenber* / Latini crispam vnam;
Poeta sic vertit:

*Quàm prius in Rhamnum spina consurgere
vestra*

Possint, de medio has auferet ira grauis.

Vernantes & adhuc in primo flore comantes,

Diripiet rapidi turbinis ira rubos.

Theodoretus ita interpretatur, & accom-
modat versus ad Saulem ex Symmacho:
Rhamnus spina est, & maxima, & veluti ar-
bor. Minitatur igitur vaticinatio Sauli & e-
ius asseclis celerem pœnam. Priusquàm e-
nim, ait, malitia vestra crescat, vt rhamno
similis sit, scilicet maximæ spinæ, plaga à
Deo inflata vos disperdet, vanos efficiet,
& sempiternæ obliuioni tradet, & absorbe-
bit vos: quod & paulò post accidit in Sau-
le interfecto. Lutherus vertit: *Ehe ewere
dörne reißt werden am dornstrauch/ wird sie
ein zorn frisch weg reissen/ das ist/ Ehe denn
sie es halb dahin bringen/ dahin sie wolten/
wird sie Gottes zorn zerstören / vnd den ge-
rechten helfen.*

4. *Consolatio de liberatione & vera læ-
ritia Ecclesiæ & piorum, abiectis
& damnatis im-
pijs.*

*Lætabitur (lætetur) iustus, cūm x-
viderit vindictam, pedes suos la-
uabit in sanguine impij.*

Prædixit

Prædixit interitum impiorum. Iam consolatur Ecclesiam de futura lætitia & liberatione, & in hac vita & futura, in qua discrimen patefiet iustorum & iniustorum in extremo iudicio, in quo fiet eorū separatio.

Latabitur] Liberatus à Deo in hac vita, & ornatus æterna gloria, & integra lætitia in altera vita.

Cum viderit vindictam] Vltionem impij, vt Pharaonis, Saulis, Herodis, Iuliani, & aliorum.

Pedes (seu manus) lauabit in sanguine impij] Ita perdet Deus impios, vt pij in eorum sanguine, copiosè effuso, etiam lauare pedes possint. vel:

Lauabit] purgabit à peccatis.

In sanguine impiorum] cum videlicet viderit pœnam illis irrogatam à Deo. Nam vt Prouerbiorum 15. dicitur: Cum iustus viderit vindictam, impius sapientior erit. Ita inquit Augustinus: Iustus quando videt pœnam peccatoris, proficit ipse, & mors alterius valet ad vitam alterius. Lutherus vertit: *Der gerechte wird sich freuen/ wenn er solche rache sieht/ vnd wird seine füsse baden in des gottlosen blut/ das ist/ Die rache wird grösser werden denn jemand begeret/ daß wo er einen tropfen bluts vnd rache begeret/ werde sein so viel sein/ daß er möchte drinnen baden.*

XL *Et dicet homo utique (verè) est fructus (præmium) iusto, ut que est Deus iudicans in terra.* (benefaciens bonis, puniens malos.)

Asseratio de præsentia Dei in humano genere, & maximè in Ecclesia, de qua testatur exempla liberationum Ecclesiæ, & singulorum piorum, & pœnæ hostium, quibus admoniti iusti, certò statuunt se Deo esse curæ, se defendi & iuari in hac vita, & ornandos æterna lætitia, post hanc vitam.

QVÆSTIO.

Non est lætandum in vindicta seu calamitate alterius. Sicut inquit Basilius: In tribulatione alterius & tu esto tristis: Talis esto alijs, quales optas esse circa te alios.

Quomodo igitur hîc Psalmista inquit, Iustum lætaturum in vindicta impij?

RESPONSIO.

Latabitur, motus non cupiditate vindictæ, sed diuinæ iustitiæ, vt populus Israëliticus lætatus est submerso Pharaone, & Ecclesia, extincto Iuliano, & cæteris tyrânis, quo-

rum vidit iustam vltionem, & egit de eâ gratias Deo, quod tyrânidem ipsorum represserit, & liberarit Ecclesiam, quorum antea conuersionem & salutem sepe expetijt & orauit.

ALIA.

Quomodo inquit hîc Propheta, Iustum loturum manus seu pedes suos in sanguine peccatorum, hoc est, emendaturum vitam ex consideratione pœnarum peccatoris, vt interpretatur Augustinus, cum ipse sit iustus, nec emendationem vitæ opus habeat?

RESPONSIO.

Iustus est ex fide, reputatus iustus gratis propter obedientiam Mediatoris, sed hærent adhuc in corrupta eius natura multiplices periculorū sordes, quas ablueri & purgare necesse est, donec vetus Adam totus aboleatur per mortem. Ita inquit Christus: Qui lotus est i. purgatus à peccatis, fide, non opus habet, nisi vt pedes eius lauentur, id est, hærentes sordes in natura corrupta. Ita inquit D. Augustinus in hunc versum: Ex quo iam credidisti, iam incipis vocari iustus. Facta est enim dimissio peccatorum, & si de ista residua vita quædam peccata tua sunt, quæ attendens impium morientem, purga te à peccato. Ita lauas quodammodo manus tuas (seu pedes) in sanguine peccatoris.

PSALMVS LIX.

TITVLVS.

Aureum (Michtan, aureolum insigne, etn gûlden Kleinod) Dauidis ad præcinendum (factus à Dauide) ne periret cum mitteret Saul (satellites suos) ad custodiendam domum (Dauidis) vt interficerent eum.

Cum paulò antè Saul lancea transfigere ad parietem eum conatus esset, atque ipse Dauid declinato corpore incolumis euasisset, & vxor Michol filia Saulis, eum per festram nocte, ne caperetur à satellitibus, demississet, Dauidem ægrotare, decumbentem lecto persuasisset satellitibus, qui hoc Sauli discedentes renunciarunt, i. Reg. 19. Quæ narratio huius historiæ in genere testatur, Deum mirabiliter eripere suos posse ex manibus hostium, & alijs periculis constitutos ab omnibus præsidijs & auxilijs humanis, donec curriculum cuiusq; vitæ & vocacionis est confectum, sicut Dauidem hîc & sæpe alibi defendit contra hostes, & liberavit ex periculis.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatio. Nam precatur in eo primum Dauid, vt ipse liberetur ab immanitate

Quia sic insidiati sunt anima mea, congregati sunt contra me fortes: non propter transgressionem meam, non propter peccatum meum Domine. Sine iniquitate mea concurrunt & parant se, (contra me) exurge in occursum meum, & respice. III.

Ratio precationis à commemoratione periculorum, & scuitia hostium, quam amplificat primum à multitudine eorum concurrentium in perniciem Davidis & Christi. Deinde à potentia. Tertiò, à sua innocentia, seu bonitate causæ, & bonæ conscientia, quòd nulla in re Saulem aut alios hostes læserit, sicut nec Christus & Apostoli eius Iudæos, imò maximis eos beneficijs affecerunt.

OBIECTIO.

Inquit hic David, se non propter transgressionem suam, aut peccatum aliquod peti ab hostibus.

Ergo fuit prorsus mundus ab omni peccato coram Deo.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, Quia aliud est in Antecedente, quam in consequente. Nam Antecedens loquitur de iustitia causæ seu bonæ conscientia, quam habuit David contra Saulem, quem nullo neque facto neque dicto offendit. Consequens loquitur de iustitia personæ, quæ per se nulla est omnium hominum. Quia omnes peccatores sunt, & indigent gratia Dei, iuxta illud Roman. 3. Omnes peccauerunt, & non est qui faciat bonum, ne vnus quidem. Item, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Et, Non est homo in terra qui non peccet. Ita David sensit multiplicem infirmitatem carnis suæ, quæ impulsus adulterium commisit, & cædem viri iusti. Sed quia agnouit peccatum & petijt veniam, receptus est à Deo in gratiam. Est autem opus omnibus iustitia bonæ causæ seu bonæ conscientia, & coram Deo & hominibus, iuxta illud Pauli 2. ad Corinth. 1. Hæc est gloriatio nostra (coram Deo & hominibus) testimonium conscientia nostra.

Exurge in occursum] occurre mihi vt liberēs me, & defendas contra hostes. Ex Hebræo, Suscita te quasi dormientem, non respici-

Dd

manitate & insidijs Saulis & aliorum hostium, quorum malitiam & insidias narrat, & agit gratias Deo pro liberatione & defensione, simulq; prædicit hostibus suis interitum, & sub typo populi Iudaici, qui Christum, cuius David figura fuit, & Ecclesiam, persecuturus erat & crucifixurus, abiectionem & exilium, in eiusq; locum gentium receptionem. Sunt autem partes sex.

1. Propositio precationis.

2. Ratio propositionis, qua narrat periculosa, & amplificat cōmemoratione iustæ causæ, & bonæ conscientia.

3. Repetitio propositionis, cum imprecatione pœnarum hostium.

4. Prophetia de dispersione Iudæorum, propter contemptum & crucifixum Christum.

5. Precatio vt deleantur hostes, & Davidis & Christi, vt ipse Deus rectè agnoscatur & celebretur.

6. Gratiarum actio.

1. Propositio precationis.

I. *Eripe me de inimicis meis, Deus meus, & ab insurgentibus in me libera me, (tolle in locum sublimem & tutum.)*

II. *Eripe me de operantibus iniquitatem, & de viris sanguinum salua me.*

Cum sint qui studeant vnum me perdere multi, Mi Deus illorum destrue consilia.

Propositio est precationis, vt defendatur contra hostium sequitiam, & liberetur ex eorum insidijs. Quadruplices autem facit hostes, per gradus exaggerans eorum malitiam & immanitatem.

1. Inimicos, qui occultè oderunt, & voluntatem habent nocendi iustis.

2. Qui verbis apertum odium ostendunt, & veritatem impugnant.

3. Qui opere seu manibus scelus adiuuant & complent.

4. Qui sanguinem piorum effundunt, vt tyranni, vt Iudæi Christum & Apostolos occiderunt.

Deus meus] qui me curas & iuuas, me regem elegisti. Viros sanguinum vocat tyrannos crudeles & sanguinolentos.

2. Ratio precationis ab immanitate hostium, & periculis.

entem me, & respice seu vide mea pericula, & hostium immanitatem, alioqui Deus præsens intuetur & agnoscit ubiq; omnia.

3. Repetitio propositionis cum imprecatione pœnarum & interitus hostium.

IIII. *Et tu Domine Deus exercituum, Deus Israël expergiscere ad visitandas omnes gentes, non miserearis omnium, qui operantur iniquitatem. Sela. (ita fiet)*

Repetit petitionem, ut liberetur, addens precationem pœnarum & interitus hostiū insanabilium, qui contumaciter oderunt & persequuntur pios & Ecclesiam. Theodoretus & alij veteres intelligunt de conuersione gentium ad cognitionem Christi per vocem Euangelij, & pœna seu abiectione Iudæorum & gētium, qui inter illas increduli futuri sunt.

Domine exercituum] Ratio petitionis à facili, potentia scilicet Dei, quia Deus est exercituum fortissimus dux & pugnator.

Deus Israël] Ratio ab honesto seu iusto. Quia es Deus Israël, Ecclesiæ, quam elegisti tibi, & defensurum promissisti, eaque te agnoscit suum Deum, & opitulatorem. Ergo exaudi me, & Ecclesiam.

Expergiscere] euigila, tanquam dormiens, qualis videtur Deus, cum non statim iuuat nos & liberat.

Ad visitandas gentes] Primū in gratia, ut conuertantur. Deinde in ira, si non vocati conuertuntur ad Deum, ut prorsus deleantur, sicut addit.

Non miserearis omnium] Primū hostium Dauidis, Saulis & eius satellitum. Deinde Iudæorum persequentium Christum, eiusque Ecclesiā. Tertiō gētium, quæ non conuertuntur ad Deum per prædicationem Euangelij.

Lutherus vertit: 'Sei der Eetnem gnedig / das ist / laß dir je böses sarnemen nit gesallen / vnd hilffe nicht daß sie besser fort gehe.

V. *Conuertantur ad vesperam & vlulent ut canes, & circumueant ciuitatem.*

Amplificatio imprecationis pœnarum

hostium, sumpta à similitudine canum famelicorum, vlulantium, & vndique circumcurstantium in ciuitate vespere nocte, incitante inedia, quales nunc canes sunt Iudæi famelici abiecti à Deo, & dispersi per totum mundum, & destituti pane verbi Dei, omni consolatione & vera notitia Dei, propter contemptum Christi, & oblata gratiæ.

Ecce loquuntur in ore suo, & gladius in labijs eorum, quoniam quis audiret?

Redit ad persecutionem hostium, quorum mendacia, calumnias, & præstigias comparat, ut suprā, gladio acuto, eorumque verba recitat per Mimesin.

Quis audiret] quasi dicat, nemo, oriuntur hæc verba ex contemptu Dei & securitate carnali. Theodoretus & veteres alij intelligunt verba Christi & Apostolorum de Iudæis & multis alijs inter gentes, qui prædicationi Euangelij non sunt assensuri, iuxta illud Esaie quinquagesimo tertio: Quis credet auditui, id est, sermoni nostro? quasi dicat, paucissimi.

Lutherus vertit: Wer solts hören? das ist / sie thyn als wer kein Gott / der es hören / vnd sagen noch denken nicht / daß ein mal muß laut werden.

Addit autem Propheta contrariam asseruentionem de prouidentia Dei, & pœnis hostium, inquiring:

At tu Domine deridebis eos, & subsannabis omnes gentes.

Hoc est, tu verè audis & vides, atque etiam punies, quæ hostes malitiosè & crudeliter dicunt & moliuntur contra me Dauidem, Christum & Ecclesiam, omnibus temporibus: qui te habent præsentem adiutorem & defensorem. Ideo stulti & inania sunt eorum studia, & conatus irriti, delendi Ecclesiam. Ita inquit Psalmo 2. Qui sedet in cælo, videbit & subsannabit eos.

Propter fortitudinem ipsorum ego ad te confugio, quia Deus susceptor meus es.

Ratio ab honesto, potentia hostium, & sua in

suam in Deum fiducia, & spe liberationis, hoc modo:

Fortes sunt hostes, & ego ad te solum confugio.

Ergo me iuua, & libera.

Vatabalus, Fortitudinem eius tibi referabo, ego apud te habeo fortitudinem meam repositam, eamque conseruo & custodio. Est enim apud Hebræos heterosis terminatio personæ, pro prima, protector. Aliter, eleuatio, munitio, arx & propugnaculum, ad quod confugio, insequentibus me hostibus.

Propter fortitudinem ipsorum] Luther. Vor
iter macht / das ist / wenn sie mit zu mechtig
sind / so sehe ich auff dich.

Deus misericordia mea praeueniet me, Deus ostendet mihi (vltionem) super inimicos meos.

Scipsum excitat ad fiduciam & spem certæ liberationis, propter promissam misericordiam.

Deus misericordia mea] qui me ex misericordia in regem elegit, & sine meritis meis defendit & iuuat, etiam antequam peto & sperare possim, auxilio praeueniens me, iuxta illud: Exaudiam illos antequam clamabunt, quæ ingens Dei est misericordia, & bonitas, quod plura etiam & maiora quam vel petimus vel speramus, nobis donat, promptior ad dandum quam nos sumus ad accipiendum, vt Taulerus inquit. Deus ostendet mihi misericordiam suam, & auxilium, vel vltionem hostium.

Super inimicos meos] in inimicos meos, cum eos disperdit, meque ex eorum manibus liberat.

QVAESTIO.

Christus inquit: Benedicite maledicentibus vobis. Quare ergo hic Dauid & Christus ipse imprecantur hostibus interitum?

RESPONSIO.

Quatuor sunt causæ.

1. Vt blasphemia, quæ simpliciter dam-
nanda est, tollatur.

2. Vt blasphemi pertinaces deleantur.

3. Vt Deus, absque cuius potentia & auxilio blasphemi non tolluntur, adiuuet re-
ctè sentientes, & veritatis propugnato-
res.

4. Quia maledictiones in Dauide, Pro-

phetis, Christo, & alijs sanctis viris sunt motus ardentis excitati à Spiritu sancto, contra blasphemos, & autores impiæ doctrinæ. Ita Christus ardenti zelo vendentes & ementes eiecit è templo, Iohan. 2.

4. De modo puniendi hostes, & prophetia de
exilio & dispersione Iudæorum,
per totum mundum inter
gentes.

*Ne occidas eos, ne quando obliuiscatur populus meus: dis-
perge illos in virtute tua, & prae-
cipita eos, protector noster Do-
mine.*

Addit modum pœnarum hostium, vt non statim simul omnes interficiat, sed paulatim, vt exemplum pœnæ in omnium oculis incurrat & mentibus hæreat, quo admoniti electi conuertantur ad Deum: & concionatur simul de dispersione Iudæorum post vltimam destructionem Hierosolymæ per totum terrarum orbem inter gentes, vsque ad finem mundi, sicut adhuc vagantur Iudæi incertis sedibus vbique, miseri, & exules, instar canum famelici.

Ne occidas] simul omnes, sed differ pœnam, vt electi conuertantur, moti pœnarum magnitudine, & duritia hostium insanabili.

Ne quando obliuiscatur] Causa finalis exilij perpetui hostium, vt alij admoniti conuertantur, & conspiciant in illis magnitudinē horrendæ iræ Dei aduersus peccata.

In tua virtute] potentia, vt ea agnoscatur & celebretur ab omnibus.

Delictum oris eorum est sermo labiorum ipsorum: & comprehenduntur in superbia sua, & de execratione & mendacio annuntiabunt.

Addit causam pœnarum, exilij & dispersionis hostium, in primis gentis Iudaicæ, voces blasphemias, cōuitia, mendacia, & Sarcasmos hostium in Dauidem, vt Saulis, Semei, Achitophel, Doeg: & in Christum, Pontificum, Phariseorum, Scribarum, & totius populi, in passione & crucifixione, & alibi, quæ delictum oris eorum vocat. Est autem ordo verborum: sermo labiorum ipsorum, est delictum de execratione

& mēdacio annūciabunt. Ipsi hostes Iudæi testabuntur hac sui abiectione & dispersione inter gentes, se grauitè peccasse contra filium Dei, quem crucifixerunt, & ideo se esse abiectos à Deo, & exulare à patria, idque vsque ad finem mundi, iuxta illud Matth. 24. Non præteribit hæc generatio, antequam hæc omnia facta fuerint.

Comprehenduntur in superbia sua] Lutherus, *Verharren in ihret hoffart / das ist / sie bleibē vff irem trog vnd stoltz.*

XII. *Consume in ira, consume, & non erunt, & scient, quia Deus (Messias) dominabitur Iacob (Ecclesiæ collectæ ex Iudæis) & finium terræ (collectæ ex gentibus.) Sela. (ita fiet.)*

Repetitio imprecationis pœnarum hostium, vt tandem prorsus consumantur, & intereant omnes, ita vt nullus eorum vquam appareat.

XIII. *Conuertantur ad vespèram, & vlulent vt canes (famelici) & circumeant ciuitatem.*

Repetit superiore imprecationem istèdem verbis de interitu & inedia hostium, quos comparat canibus circumcursantibus famelicis, vespere & nocte, in ciuitatibus. Est autem duplex fames hostium Evangelij, corporalis & spiritualis, destitutio verbi Dei, quæ vera & omnium maxima fames est, iuxta illud Amos 8. Ecce dies venient, dicit Dominus, & mittam famē in terram, non famem panis neq; sitim aquæ, sed audiendi verbum domini, & circumibunt ab Aquilone vsque ad Orientem, & à mari vsq; ad mare, quærentes verbum Domini, & non inuenient.

5. Precatio.

XIII. *Ipsi dispergantur ad manducandum, si verò non fuerint saturati, vt murmurent.*

Est & hoc votum seu imprecatio de dispersione gentis Iudaicæ, cuius dispersionis & destructæ politiæ causa sunt,

1. Vt conspiciatur horrèdum exemplum iræ Dei aduersus hostes Ecclesiæ omnium temporum.

2. Vt sit testimonium, regnum Messia non esse politicam dominationem.

3. Vt sit testimoniū opera legis Moisi seu cultus Leuiticos, non esse iustitiā corā Deo.

4. Vt tollatur prærogatiua Iudæorum præ alijs gentibus, destructo templo & ceremonijs.

5. Vt testimoniū sit de exhibitio Messia, qui nasci debuit in Bethleem, stante adhuc politia Iudaica, Micheæ 5. quæ prorsus deleta iacuit iam annis 1529. & sæpè Iudæi conati sunt redire in patriam, & reedificare Hierusalem, sed diuinitus semper repulsi sunt prodigijs & armis Romanorum, vt sub Traiano, & sæpè alijs.

Augustinus per vespèram intelligit afflictiones, per tempus matutinum latitudinem & consolationem: sicut discipuli Domino crucifixo, vespere in summo luctu fuerunt, mane autem resuscitato Christo, in læticia ineffabili: atque huc dictum Psalmi 29. ac commodat: Vespere demorabitur Aeternus, & in matutino exultatio.

6. Gratiarum actio.

Ego autē cantabo (voce) fortitudinem tuā, & exaltabo (corde) manē misericordiā tuā, quia factus es susceptor meus, & refugium in die tribulationis meæ.

Petit hætenus defensionem contra hostes: iam addit per Antithesin gratiarum actionem, pro liberatione & misericordia sibi exhibita, Deum agnoscens & celebrans, vt & alij, suo exemplo, ad gratiarum actionem inuitet.

Cantabo] voce celebrabo. *Fortitudinem tuam*] potentiam, qua me liberaſti ab hostibus. *Mane*] tēpestiuè & hilari animo, sicut manē preces, cum spiritus cerebri sunt puriores, magis sunt ardentes, & cogitatio mentis attentior. *Misericordiam*] qua motus, non meritis meis liberaſti me, sicut Deus pater motus gratuita sua misericordia filii promisit redemptorem, & misit in carnem.

Susceptor meus] Ex Hebræo, eleuatio & quasi arx munita, ad quam confugere tutò possumus, insequentibus hostibus.

Fortitudo mea, tibi psallā, quia deus susceptor meus es (eleuatio mea) Deus misericordia mea.

Aliter ex Græco, misericordia mea. Augustinus: Attēdens Propheta, omnia bona, quæcunq; habere possumus, siue in natura siue in instituto, siue in ipsa conuersione, in fide, in spe, in charitate, in iustitia, in timore Dei,

re Dei, totum non esse nisi ex illius (Dei) donis, nō inuenit impletus bonis Dei, quid appellaret Deum suum, nisi misericordiam suam: ō nomen dulce, sub quo nemini desperandum est, omnes cōsolans, omnes ad conuersionem inuitans, Deus misericordia, fons & autor, qui me & Ecclesiam ex gratuita misericordia & bonitate vocas, recipis, exaudis, liberas, & saluas.

PSALMVS LX.

TITVLVS.

Aureum (insigne aureolum) Dauidis ad pracinendum & ad docēdum de Rosa (Ita vocat Regnum Israël, quod simile fuit rosæ fragrantissimæ, præ alijs regnis mundi, propter doctrinam cœlestem, promissionem de mittendo Messia, promulgationemlectionem & conseruationem Ecclesiæ, honestam disciplinam, & studia doctrinæ de vero Deo, eiusq; voluntate & cultibus, quæ Rosa & monilia aurea sunt omnia regna & politia, quæ doctrinam cœlestem amplectuntur, & præbēt hospitia Ecclesijs & scholis, vti in clyta Lunæburga & vicinæ vrbes & ducatus, & regnum Danicum) testimonij (in qua Rosa seu regno Israël fuit testimonium de vero Deo & Messia.) Cum bellum gessisset (Dauid) contra Syrios Mesopotamiæ (regiōis Syriæ, in qua est Euphrates & Tigris flumini insignes) & cōtra Syrios Sobā (quæ pars est Syriæ vicina Damasco, qua & ipsa potitus est Dauid statim post mortem Saulis) quādo Ioab (dux exercitus Dauidis fidelis & fortis) reuerfus percussit Edom (Edomitas habitantes in Arabia Petrea, vltra Iordanem) in valle Salinarum (Ita fortassis dicta, quod in eo fodina salis fuit, quæ est ex Dei singulari munere Lunæburgæ. Talis vallis seu locus Salinarius fuit & in Moabitarum regione, sicut testatur Sophonias capite 2. inquit: Moaberit exitium, hoc est, locus saluginosus & sterilis) duodecim millia (narrationes harum victoriarum lege 2. Regum 8 & 10. 1. Paralip. 18. Duodecim millia dixit pro ingenti multitudine hostiū, more Hebraico, quo sæpe numerus certus, pro incerto ponitur.) Fuerunt autem hæ victoriæ Dauidis typus victoriæ Christi, contra hostes Ecclesiæ, diabolum, peccatum, & mortem.

De Rosa] Luther. Rosen span/ das ist / ei-
gehenge oder köstlich Fleinor in einer Rosen-
gestalt. Also nennet er hie sein köntreich/ wel-
ches ein görtlich Fleinor oder spahn ist.

Psalmus est ἐπιμύσιον, quo Dauid celebrat potentiam & veritatem promissionis Dei in delendis hostibus populi Israël, Philistæis, Syrijs, Arabibus & Idumæis, quorum omnium regiones Deus promiserat huic suo populo, Iosua primo: Etsi aliquandiu propter peccatum ipsum dereliquit, & tradidit in manus hostium, & petit simul vt regnum, se & populum deinceps, repressis hostibus, defendat Deus, vt ipse recte agnoscat & celebretur, & gentes moti exemplo defensionis & præsentia Dei in hoc populo, cōuertantur ad Deum, eumque vnā inuocent, & celebrent. Sunt partes Psalmi quinque.

1. Querela de deserto aliquoties populo à Deo, & victo ab hostibus, & desolata terra, propter peccata populi.
2. Gratiarum actio pro data victoria & restitutione Arcæ & verorum cultuum.
3. Narratio præcipuarum victoriarum contra gentes quatuor, Philistæos, Syrios, Arabes, & Idumæos.
4. Commonefactio de autore victoriarum & conseruationis regnorum & politiarum, Deo.
5. Precatio, vt deinceps defendatur populus in bellis gerendis, & ipse Dauid in administratione regni, Ecclesiæ & politia.

1. Querela de calamitatibus, cum addita precatioe.

Deus repulisti nos, & dispersisti nos. Iratus es, reuertere ad nos.

Queritur de desertione populi, & victoria hostium propter peccata sua, & populi, quæ agnoscit, & petit eorum veniam & defensionem contra hostes, seu mitigationem pœnarum.

Repulisti] permisisti nos repelli, & superari ab hostibus, sicut & sequentia verba intelligenda sunt permissiue non effectiue, vt sæpe aliàs. Repulisti, ex terra abductos in gentium regiones: dispersisti, fugatos ab hostibus.

Iratus nobis es] propter peccata, iram tuam pœnis ostendens. Reuertere ad nos] Precatio mitigationis pœnarum, ne totus populus deleatur, sed reseruentur reliquæ, sicut omnibus temporibus Deus mitigat pœnas, vt semen aliquod sanctum maneat in humano genere, à quo ipse recte agnoscat, inuocetur & celebretur.

- II. *Commonuisti terram, & conturbasti eam: sana contritiones eius, quia commota est (terra.)*

Expositio calamitatum, & dispersionis populi.

Terram] Palaestinam, habitatores eius, per Synecdochen.

Sana] tanquam Medicus vulnera, contritiones, afflictiones, & mitiga poenas, non accende totam iram tuam in nos, ut conseruentur reliquiae populi.

- III. *Ostendisti (obiecasti) populo tuo dura (afflictiones duras & graues) potasti nos vino compunctionis.*

Id est, doloris, tribulationibus, quibus, sicut vino vulnera, purgatur peccata, & reprimuntur eorum reliquiae. Queritur Deum quasi horrenda spectacula oculis populi obiecasti, quibus non sit exhilaratus, sed in morem summum & tristitiam, in anxietate, & mortis horrore deiectus, ut ij, quibus mortifero aliquo poculo aut venenato letali-que potione vitalia perfusa, obstupefunt.

2. Gratiarum actio pro victorijs.

- III. *Dedisti metuentibus te signum, quod erigant propter veritatem. Sela. (ita fiet seu factum est.)*

Egit gratias pro liberatione, eiusque cogitatione, iam petit mitigationem poenarum. quasi dicat: Liberasti nos saepe antea. Ergo & nunc libera. Nam signum vocat testimonia & exempla praecedentium liberationum populi. *Propter veritatem*] promissionis scilicet de Messia exhibendo in hoc populo, & conseruatione populi. Ex Graeco legitur: Dedisti significationem, ut fugiant a facie arcus, afflictiones, quae sunt signa irati Dei, & commonefactiones de emendanda vita, ut fugiamus a facie arcus irae Dei, & poenis, quae interdum Deus differt, ut impoenitentes durius affligat, sicut Augustin. interpretatur, sumpta similitudine ab intento fortius arcu, inquit: Quanto plus erit arcus extensio retrorsum, tanto maiore impetu illa currit in priora. Ita quanto magis differtur iudicium, tanto maiore impetu venturum est.

Sic Valerius homo Ethnicus vere inquit: Lento gradu ad vindictam sui diuina pro cedit ira, tarditatemque supplicij grauitata compensat.

Vt liberentur dilecti tui, saluum fac dextera tua, & exaudi me.

Petitio liberationis, eiusque causa impulsua, dilectio Dei erga populum suum, & Ecclesiam.

3. Narratio victoriarum David.

Deus locutus est in sancto suo, latet labor & diuidam Sichimam, & conuallem Suchot dimettiar.

Recenset victorias & gentes, quibus suis restituit populum, eique distribuit certa loca in Palaestina.

Locutus est] dedit promissionem populo de mittendo Messia, & defensione populi.

In sancto suo] in tabernaculo seu Ecclesia, siue populo, quem sanctificauit, feliciens eum ab alijs gentibus idolatris.

Diuidam Sichimam] Samariam, in qua fuit Sichima vrbs, quae & Sichem & Salem dicta est, quae hospitium Abraham praebebat cum ex Charan Mesopotamiae in terram Chanaan venisset, Genesis 12. & in eadem repetita est ei promissio. Sita autem fuit ad montem Charazim, in media terra Chanaan. Fuit & alia Salem domiciliū Melchisedech, Sem, filij Noe, quae postea Iosalem, Metropolis Iudaeae, dicta est, teste Iosepho, in qua vicinia habitauit cum Sem ipse Abraham, & Loth, vbi ex Mesopotamia venissent hospites in terram Chanaan.

Conuallem Suchot] tabernaculorum in tribu Gad, vbi est mons Galaath, ultra Iordanem, ad torrentem Iaboc, in vicinia Penuel, versus Ortum. Ita vocauit Iacob rediens ex Mesopotamia, sicut dicitur Genesis 33. Iacob venit in Suchot, vbi aedificata domo, & fixis tentorijs, appellauit nomen loci illius Suchot, tabernaculum, transiitque in urbem Sichimorum, quae est in terra Chanaan, postquam reuersus est de Mesopotamia Syriz. Praecipue autem mentionem facit horum locorum, propter celebrem memoriam Iacob patriarchae, & defensionem.

ensionem eius contra Esau, & propter præsentiam Dei, quæ toti Ecclesiæ in hac defensione Iacob & Davidis victorijs proponitur.

Tempore Davidis, regnum Iudæ & Israël vnum fuit, ante defectionem decem tribuum Israël ad Ierobeam, quod tum solum regnum Israël appellatum est.

VII. *Meus est Gilead* (mons ultra Iordanem) *& meus est Manasse* (tribus) *& Ephraim* (tribus seu regio) *fortitudo capitis* (regni) *mei, Iuda* (est) *dux meus.*

Moab olla lauacri mei: in Idumeam extendam calceamentum meum, super me Philistæa iubila. VIII

Moab] regio est vicina Arabiæ Petraz, versus Ortum, ultra lacum Asphaltiten, mare salum seu mortuum, dicta à Moab filio Loth, Genesis 19.

Moab olla lauacri mei] quæ regio est irrigua propter magnam fluuium Arnò, & alios. Aliter *Moab olla* ablutionis meæ, quæ ita seruiliter subdita erit mihi, ut ceu lebes mihi futura sit, in quo pedes abluam, vel quæ mihi pedes lauabit, mihi sub pedibus iacebit, & populo meo. *Moab ist mein wasch wasch / das ist mein vnderthan.* Ex Græco legitur, *Moab olla spei meæ. Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος µου*, hoc est, Moabitæ mihi pœnas dabunt, & quasi in olla percocti, de quæ ipsis sperabo mihi victoriam: nam, olla in sacris literis pro pœna accipitur, ut Ieremias 1. Vidi ollam succensam. Item, Ezechielis 11. Hierusalem vocatur lebes, caro incolæ, ignis Babylonij. Augustinus intelligit ollam Moab persecutionem Ecclesiæ, inter gentes, cui Deus promisit liberationem, quam expectat fide, iuxta illud Roman. 5. Gloriamur sub afflictionibus. Item, Spes non confundit. Idumæa regio quoque est, vicina Arabiæ, iuxta lacum Asphaltiten, versus Meridiem, quæ & Edom vocatur, à filio Esau, cuius posterij seruituri erant posteris Iacob, iuxta illud Genesis 25. Maior seruiet minori. *Extendam in Idumeam calceamentum meum*] cum exercitu eam quoque petam, ut mihi subijciam. Philistæa regio est in litore maris mediterranei, in qua sunt Tyrus & Sydon ciuitates maritimæ, quæ limites propemodum fuerunt regni Davidis, ad Occasum, propinqua Tyro & Sydon, ad Ortum Asphaltiten, Edom & Moab. In Græco Philistæi vocantur Alleophili, alienigenæ. *Philistæa iubila super me*] Apostrophe est ad Philistæam seu incolam eius. *Iubila*] hoc est, cane & celebra meas victorias, vel me victorem tuum, cum plausu & lætitia suscipe, Mihi acclama. Aliter, Aduersum me iubila, ut sit Ironia. quasi dicat: minimè iubilabis & lætaberis, quia, quod speras, vincere me non poteris. Felix, congregare, societatem coniunge mecum.

Gilead] regio est Galiliæ ad orientem ultra Iordanem, ubi dimidia tribus Manasse possessionem accepit terræ promissæ, cum tribubus Ruben, & Gad, Numeri 32. Deuteronomio. 3. Iosua 13. Interpretatur aceruus testimonij, quod in hoc loco Laban & Iacob inter se fœdus, veteri more, lapidibus constructis & facto monumento, inierunt, Genesis 31. Manasse regio fuit, seu pars Galiliæ, in qua dimidia pars tribus Manasse primogeniti filij Ioseph, accepit possessionem. *Et Ephraim*] Regio seu pars Chanaan fuit à Iordane vsque ad Gazar sese extendens, in longitudinem, in latitudinem versus Bethel, vsq; ad campum maximum, teste Iosepho, quam partem terræ promissæ tribus Ephraim in distributione accepit. Ita dicta ab Ephraim patriarcha, secundo filio Ioseph.

Capitis mei] regni seu imperij. *Fortitudo*] robur, quæ dat milites fortes.

Iuda] tribus Iuda, cuius Metropolis posita fuit Hierusalem & Bethleem patria Davidis. *Est dux meus*] pars regni mei, quæ mititur, seu dat consiliarios & duces sapientes. Hebraica vox significat regem, quæ pro ipso regno vtuntur, per Metonymiam. Itē, legislatores. Est igitur sententia: Iuda, hoc est, regis Iudæ tribus, ita dicta à Iuda, patriarcha filio Iacob. *Est pars regni mei*] ex quo Iuda Messias natus est, quem hic D. Augustinus intelligit typicè. Luther. Iuda dux meus, doctor. *Iuda ist mein lerer / dann in Iuda wardas priesterthum vnd Gottes diens.* Cæterum ut & hoc obiter admoneamus, pro eodem accipiuntur in Biblijs.

1. Tribus Iuda & Benjamin.
2. Domus David.
3. Regnum Iuda, Hierusalem, Benjamin.
4. Tribus Israël, post defectionem à Ierobeam, 3. Regum 12.
5. Regnum Israël, Ephraim, Samariæ.
6. Bethel, Bethane.
7. Domus Iacob, Ioseph.

Monet hæc narratio de victorijs Danidis & superatis ab ipso Syrijs, alijsque gentibus, Deum promissiones suas sæpè differre, & opera Dei, vt inquit Lutherus, fieri in medijs contrarijs. Nam, quòd Deus promisit populum Israëliticum dominaturum populis à deserto & à Libano & à flumine magno Euphrate vsque ad mare occidentale, Deuteronomij 11. Iosua 1. in Dauide primùm completum est, qui has gentes, vt hoc Psalmo ipse inquit, primùm denicit armis, exactis ab illa promissione facta Israëlitis, circiter annis 400. Ita Esau dominatus est, eiecto fratre Iacob ex patria, cui facta fuerat promissio regni, iuxta illud Genesis 27. Maior (Esau) seruiat minori, (Iacob) & Saulex tribu Benjamin persecutus est diu Dauid ex tribu Iuda, contra promissionem, Gene. 49. Fratres tui te adorabunt. Est igitur regula Ecclesiæ, quæ in hac vita subiecta est cruci, à qua tamen liberabitur tandem. Ita iudicium à domo Dei incipit. Item, Qui vult Deo seruire, hunc oportet expectare Domini consilium, credere inuisibilia, & sperare dilata. Hebr. 11. Et diligere Deum, sine austeram siue benignam faciem nobis ostendat, atque ita in finem vsq; perseverare, iuxta illud Abacuc 2. Qui videtur adhuc procul, apparebit in finem, & non mentietur. Si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit. Item, Luca 10. Qui perseverauerit vsque ad finem, hic saluus erit.

4. Commonefactio de autore victorie & gubernationis regnorum & politiarum.

IX. *Quis deducet me in ciuitatem munitam? quis deducet me in Idumeam?*

X. *Nonne tu Deus (hoc facies) qui repulisti nos & non egredieris (egrediebaris) Deus in exercitibus nostris.*

Hoc est, qui non pugnabas pro nobis, de ferens nos propter peccata. Post narrationem victoriarum admonet de autore earum, Deo, sine quo constitutio, & gubernatio regnorum & politiarum, adeoq; nulli conatus publici vel priuati sunt felices, sicut inquit Christus Iohannis 15. Sine me nihil potestis facere, vnde hic addit Propheta

precationem de ferendo auxilio contra hostes, tū suos tum totius Ecclesiæ, omnium temporum, inquitens:

5. Petitio auxilij & defensionis.

Da nobis auxilium in tribulatione, quia vana (est) salus (auxilium) hominum. XI

In Deo faciemus virtutem, & ipse cōculcabit hostes nostros. XII

*Auxilium dubijs in rebus egentibus adfer,
Humanum auxilium nil rationis habet.
Diuino auxilio fieri rem deinde geremus,
Inijciet nostris hostibus ille fugam.*

Preccatur, vt dictum est, Dauid, & sub eius persona Christus, & tota Ecclesia, vt Deus se adiuuet in constitutione, defensione, & gubernatione regni, & populi, quæ cum petit simul testatur regna & politias non posse rectè constitui & gubernari sola humana sapientia & præsidijs, sine præsentia & auxilio diuino, sicut hic inquit, Vanam esse salutem hominis. & alibi inquit: Nolite confidere in principibus, aut filiis hominum, in quibus non est salus. Item Psalmo 127. Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra laborat qui ædificat eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam.

In Deo faciemus virtutem] fortiter & gloriose vincemus hostes, Deo ducente nos & adiuuante. In Deo, non, vt inquit Augustinus, in gladio, non in equis, non in loriceis, non in scutis, non in potentatu exercitus, nullis humanis præsidijs, potentia, sapientia, consilijs, multitudine militum. Ita & nunc Turcico & Pontificio Tyranno Germaniæ Ecclesijs ac scholis filij Dei minitantur superbè interitum & seruitutem, rogemus æternum patrem, eiusque filium Dominum nostrum Iesum Christum, vt nobis auxilium in hac tribulatione nostra & periculis ferat, non confidamus nostris viribus aut consilijs, sed solo Deo, eumque rogemus, vt cum nostris quoque exercitibus egrediatur contra hostem, & ipse enim cōculcet & repellat, propter suam gloriam, & Ecclesiæ, à qua ipse rectè agnoscat, inuocetur & celebretur, in hac vita & futura. Amen.

PSAL-

IN PSALMVM DAVIDIS LXI.
PSALMVS LXI.

TITVLVS.

Psalms (canticum) Davidis ad præcinen-
dum super Neginath instrumentū
musicum, cuiusmodi decantandos Psalmos
Dauid instituit in tabernaculo seu templo,
1. Paralip. 15. Vt hoc concentu musico seu
melodijs mentes magis excitarentur ad
meditationem verbi Dei, eiusque benefi-
ciorum considerationem.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic precatio. Nam precat-
tur in eo primum Dauid Deum, vt se de-
fendat in omnibus periculis, tum corporis
tum animæ. Deinde, vt Ecclesiam totam
& populum tueatur contra hostes. Tertiò,
vt defendat & regem seu magistratum &
politias, quibus Ecclesia opus habet ad di-
scendum verbum Dei, & literas, sicut D.
Paulus præcipit orare pro regibus & magi-
stratu, 1. Timoth. 2. inquit: Hortor,
vt petitiones & gratiarum actiones fi-
ant pro omnibus hominibus, qui præsent, vt
tranquillam & quietam vitam agamus cum
omni pietate & honestate. Et Psalmus, sicut
ferè omnes precatorii, ad Christum & Ec-
clesiam omnium temporum refertur, ma-
ximè verò ad populum Israëliticum, abdu-
ctum in Babyloniā, qui precatur se defen-
di in exilio diuturno, & tandem reduci in
patriam, & defendi regem suum Zoroba-
bel, qui populum reduxit in patriam. Est
que figura Christi, per quem Ecclesia in cœ-
lestem patriam ab exilio huius vitæ & ser-
uitute diaboli, peccati & mortis, reducta
& liberata est. Sunt partes quatuor.

1. Propositio precationis.
2. Precationis rationes.
3. Precatio pro rege seu magistratu & po-
litijs.
4. Gratiarum actio pro beneficio defen-
sionis publicæ & priuatæ.

1. Propositio precationis.

*Exaudi Deus precationem
meam, intende orationi meæ.*

Summe Deus, qui templa tenes flammantia cæli,
Essetamen præsens hic & vbique potes.
Audi quos gemitus imo de pectore fundo,
Inclina ad timidæ corda benigna preces.

Propositio est petitionis, vt Deus exau-

diat preces vocantis, eripiat & liberet ex
hostium manibus. Scriptum enim arbi-
trantur quidam Psalmum, cum bellum ge-
reret Dauid contra Ammonitas. Est pre-
catio dicenda in omnibus periculis, tum
corporis tum animæ, ad verum & æternum
Deum fiducia mediatoris, non ad creatu-
ras, quo inuocatio veræ Ecclesiæ discerna-
tur ab Ethnica & Mahometica.

[Deprecationem] Ex Hebræo, clamo-
rem. Lutherus: *Erhört mein Geschrei*/ quem
excitat ingens necessitas, intus pauores, fo-
ris pugna.

[Intende orationi] hoc est, diligenter audi,
& percipe, sumpta metaphora ab illis, qui
cum attentius audire quid volunt, aures lo-
quenti admouent, quas scriptura Deo, qui
spiritus est, attribuit per Anthropologiam.

2. Rationes exauditionis.

*A finibus terra ad te clama- II.
ui, dum anxietur cor meum,
in petram excelsam deduc me.*

Addit causas exauditionis.

1. Inuocationem suam, Quia inuoco te,
& à te solo peto auxilium. Ergo me exaudi,
eripe & protege me.
2. Anxietatem sui cordis, seu necessita-
tem, quæ ad inuocationem impellit, iuxta
illud Esaia 26. Domine in tribulatione vi-
sitant te. Angustia, in qua clamant, disci-
plina est eis.
3. Omnipotentiam Dei seu facultatem
iuuandi se, cum sit quasi turris fortissima,
in qua tutus esse possit, ac defendi contra
hostes.
4. Quia sit membrum tabernaculi seu ve-
ræ Ecclesiæ, cui Deus promisit auxilium &
defensionem.
5. Præcedentes liberationes, & sui & po-
puli.

[A finibus terra] Palestina scilicet, vel ex o-
mnibus partibus terræ, in quibus Ecclesia
dispersa est per totum mundum,

Lutherus, *Hier nieden vff erden russe ich
zu dir.*

[Dum anxietur cor meum] cum cor
meum esset in maximis angustijs, sicut Pau-
lus queritur se intus sentire pauores, & fo-
ris pugnans. Petram excelsam vocat locum
editiorem, in quo sit tutus ab hostium im-
petu. Ex Hebræo, in petram altiore,
quam ipse per me seu meis viribus ascende-
re non possum, in eam tu me deduc.

Quia

III. *Quia factus est spes mea* (pro-
tectio, asylum) *turris fortitudi-
nis* (fortis seu firma) *contra ini-
micos.*

IIII. *Inhabitabo in tabernaculo tuo*
(membrum sum & manebo
Ecclesiæ tuæ) *in secula* (semper)
sperabo in velamento alarum
tuarum. Sela (fiet)

Metaphora sumpta à gallinis, qui pullos
sub alas receptos fouent, & defendunt, qua
sæpè alibi vitur Propheta, sic & Christus
Matthæi 23. inquit, Hierusalem, Hierusa-
lem, quoties volui congregare filios tuos,
sicut gallina pullos sub alas, & noluisti.

V. *Quoniam tu Deus exaudisti*
*orationem meam, dedisti heredi-
tatem timentibus nomen tuum.*

Ratio exauditionis ab antea actis, præce-
dentibus liberationibus. Sæpè me antea
exaudisti beneuolè.

Ergo & nunc exaudi me.

Exaudisti orationem meam] Luther. Du hō-
rest mein gelübde/ daß ich dich lobe vñnd an-
ruffe als ein Gott/ welches wir im ersten ge-
bot Gott geloben

Hæreditatem vocat primùm professio-
nem veræ doctrinæ & verorum cultuum,
quorum custodibus Deus promisit præsen-
tiā suam, & defensionē, iuxta illud Matt. 28.
Ero vobiscum vsque ad consummationem
seculi. Deinde hæreditatem vitæ æternæ, iu-
xta illud ad Roma 4. Ideo ex fide gratis da-
tur hæreditas, vt firma sit promissio. Quod
addit, timentibus nomen tuum, discernit
veram Ecclesiam à prophana multitudine
Ethnica & Epicurea, contemnenti Deum,
eiusque nomen, hoc est, beneficia promif-
sionis & pœnas.

3. Precatio pro rege & magistratu.

VI. *Dies super dies regi adyicies,*
annos eius vsq; in generationem,
& generationem.

Tu dabis in terra longæuum viuere regem,
Vt suus ex anno quolibet annus eat.

Petijt pro se & pro populo seu Ecclesia in
toto humano genere, hoc est, cœtu timen-

tium Deum, vt eā conseruetur, & contra hō-
stes defendatur. Iam orat & pro se ipso &
pro omnibus pijs regibus, totoq; statu pō-
litico, vt & ipse Rex seu magistratus diutur-
na vita fruatur & cōseruetur in multis dies,
vt felix sit & ipsa respublica & politia, quæ
præbent hospitia Ecclesiæ. Nam regum fre-
quens mutatio, & translatio regnorum ad
alios est perniciofa & ipsis regnis & Eccle-
siæ. Refertur ab Augustino & alijs etiam ad
ipsum Christum, regem verū & æternum,
qui sicut in præsentī vita habitat in Eccle-
siā, & piorum cordibus, ita habitaturus est
in iisdem perpetuò in futura vita. Theodo-
retus intelligit de Zorobabel rege Iudaici
populi redeuntis ex Babylonia.

Dies super dies regi adyicies] da vt regis vita
sit diuturna, & firmum regnum.

Annos eius vsq; in generationem] hoc proprie
de Christo & regno eius æterno intelligi-
tur, quod in hac vita inchoatur duraturum
in omni æternitate, iuxta illud Lucæ 1. Et
regni eius non erit finis, sicut additur præ-
catio:

*Permaneāt in æternum in cō-
spectu Dei: misericordiam & ve-
ritatē para, quæ custodiat illum.*

Ille Deo coram per secula cuncta sedebit.
Fac pietas ipsum dirigat atq; fides.

Expositio seu repetitio eiusdem senten-
tiæ seu voti, vt & ipse & alij reges pij quā-
diutissimè viuāt & in conspectu Dei, sen-
coram Deo, & in humano genere officium
sua diligenter & fideliter præstent Ecclesiæ
suum, regēdo populum, & alenda Ecclesiā,
cuius sunt nutritores. Item, vt ipse Messias
rex æternus semper maneat, viuāt & appa-
reat in conspectu Dei, orans pro Ecclesiā.
Misericordiam primùm vocat bonitatem
Dei, qua motus promisit ex gratia defensio-
nem pijs regibus: veritatē, qua præstat, quæ
promisit. Deinde, beneficentiam ipsius re-
gis & magistratuum erga populum & Ec-
clesiam, & veritatem in iudicijs & pactis ser-
uandis, quæ verum sunt munimentū prin-
cipum, & merentur beneficia ipsis, corpo-
ralia & spiritualia, sicut inquit Daniel capi-
te duodecimo, ad regem Babylonicum:
Redime peccata tua eleemosynis. Augu-
stinus legit ex Græco: Misericordiam &
veritatem eius (Dei) quis requireret ei
(Deo) hoc est, quis agnosceret verita-
tem & misericordiam Dei, & benefaciet
alij, non sui commodi causa, sed ad hono-
rem Dei. Ita enim inquit: Quid est ei,
quare additur ei? nisi quia multi quæ-
runt misericor-

misericiordiam eius, & discunt veritatem, & cum didicerint, sibi viuunt, non illi, sua quarunt, non quæ sunt Iesu Christi. Addit & memorabile dictum, Misericordia (Dei) dicitur, quia non merita nostra attendit Deus, sed bonitatem suam, vt peccata nobis omnia dimitteret, & vitam æternam promitteret. Veritas autem quia non fallit reddere quæ promisit. Addit & exhortationem ad opera misericordiæ præstanda proximo, exemplo filij Dei, qui seipsum pro nobis exhibuit victimam, iuxta illud Iohannis: Diligamus nos inuicem, sicut ipse dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis. Caterum rex seu gubernator in conspectu Dei manet dupliciter.

1. Priuatim præstandi has virtutes.

- Timorem.
- Fidem.
- Inuocationem.
- Testimonia inuocationis seu veræ doctrinæ.

2. Publicè.

1. Tollendo idola & blasphemias.
2. Adiuuando propagationem veræ doctrinæ de Deo
3. Curando vt iuuentus rectè instituitur.
4. Præstando clementiã erga subditos, qua stabilitur regnum, non tyrannide, vt Salomon inquit.
5. Præstando veritatem in seruandis pactis & promissionibus, iuxta illud: Non decet principem labium mendax.

Hæc seruant regem seu gubernatorem, vt hic inquit Propheta. Est autem duplex sententia, pia & vtilis. Prior, misericordiam & veritatem para & præpara, id est, tribue & accende in rege, quod hæc regem & regnum custodiant. Altera, serua ac defende pios gubernatores versantes in summis periculis & difficultatibus gubernationis, propter tuam misericordiam & veritatem promissam.

4. Gratiarum actio.

Sic Psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi, & reddam vota mea perpetuò.

Pollicetur se fore gratum pro conseruatione & sui ipsius & regis, celebrando misericordiam & veritatem Dei. Cõstat autem gratitudo veritate & iustitia. Veritas agno-

scit & prædicat acceptum beneficium. Iustitia obligat se ad reddenda mutua officia pro facultate, iuxta versiculum Hesiodi, *Εὐ μὲρ μετρεῖσθαι παρὰ γένον* & *εὐδ' ἀποδοῖναι*.

Αὐτὸ τὸ μέτρον, καὶ λῶτόν αἰκε δύνῃκει.

Idco autem est orandum pro regibus, quia florentibus imperijs & politijs, florēt & Ecclesia & scholæ: & contra illis intereuntibus, hæc quoque intereunt, sicut inquit Euripides: *χώρας νοσῶσης νόσοι καὶ πᾶ τῶν θεῶν*. Et vetus est versiculus:

Intrant in thalamos publica damna tuos.

Sic] Quia me seruas & regis, iuxta misericordiam, bonitatem & veritatem, & iustitiam tuam. Dicam Psalmum] laudabo nomen tuum, misericordiam & veritatem.

In seculum seculi] semper, in hac vita & futura. Reddam vota mea] laudis & gratiarum actionis.

PSALMVS LXII.

Vers. 12.

TITVLVS.

Psalmus Dauid pro Ieduthum (præfeto Chori compositus, ei que traditus, vel in hoc genere instrumenti musici cantandus.) Ad præcinendū (in tabernaculo seu templo.) Interpretatur Ieduthum transilientis, quo monet Augustinus, & alij veteres significatum, pios transilire debere supra hæc mundana & terrestria bona ad superna & cœlestia. Ecclesia per Ieduthum etiam intelligit Christum, in Sequentia de ascensione Domini, ita canens: Huic nomen extat conueniens Ieduthū. Nam transiliuit omnes strenuè montes collesque Bethel, Saltum de cœlo dedit in virginalem ventrem, Inde in pelagus seculi. Postquam illud suo nauigauit potentatu, tetras phlegthontis assilijt tenebras. Deniq; saltum dederat hodie maximum. Nubes polosque cursu perpeti transiens.

ARGVMENTVM.

Psalmus est parenæticus, hortatorius. Nam hortatur in eo Dauid & seipsum & alios pios omnes ad fiduciam ponendam in Deo, cum patientia & expectatione auxilij in rebus aduersis & periculis omnibus, addita causâ à potentia & bonitate Dei, & quod possit & velit seruare & defendere omnes qui in ipsum cõfidunt, suo exemplo. Et per Antithesin taxat sycophãtas & simulatores beneuolentiæ erga se in aula Saulis, & reprehendit eorum fiduciam, quam ponunt in humana præsidia, opes, potentiã, & amicitiam potentum, & diuitem. Sunt partes quinque.

1. Propo-

1. Propositio de sua fiducia in Deum, & expectatione auxilij & defensionis.
2. Reprehensio sycophantarum, & simulatorum falsæ erga se benevolentia, in aula Saulis, quales sunt multi omnibus temporibus in aulis regum, & alibi.
3. Exhortatio ad omnes pios, ut suo exemplo ipsi quoque confidant Deo, ab eoque solo pendeant & auxilium petant & expectent fide.
4. Reprehensio fidentium suis opibus & alijs humanis prædijis, relicto Deo.
5. Conclusio continens exhortationem ad fiduciam Dei, propter ipsius potentiam, & misericordiam. Theodoretus refert ad Antiochum Epiphanem tyrannum, eiusq; aulicos, persecutores subdolos Ecclesiæ, illius temporis.

1. Propositio de sua fiducia in Deum, & expectatione, cum patientia, diuini auxilij.

I. *Nonne Deo silet (se subijcit) anima mea? ab ipso enim salutare meum.*

Commendat & proponit Ecclesiæ & singulis pijs suam fiduciam in Deo, & patientiam sub cruce, cum expectatione diuini auxilij, in silentio, iuxta illud Esaia 30. In silentio & spe erit fortitudo vestra. Alloquitur autem per interrogationem quasi circumstantes & præsentis hostes, deterrens eos à persecutione, cum habeat Deum protectorem, & pios, & exuscitans simul pios ad similem fiduciam in Deum, cum expectatione seu spe auxilij, si differatur aliquādiu, inquiens:

Nonne Deo silet anima mea] quasi dicat, quid vos me persequimini? Anima mea fidit Domino, & subijcit se voluntati ipsius, in persecutione, expectans auxilium opportunum eius. Hoc est enim silere Deo, *Stille sein / Gott lassen regiren vnd auff Gott warten* / quasi dicat: Sile o anima mea Domino, noli indignari, sed spera in eum. Monet igitur ne moti impatientia & indignatione propter moram auxilij, deficiamus à Deo, quærentes in cruce remedia dolorum vel inconcessa, ut qui medicationes petunt à magis: vel concessa, neglecto ordine quem Deus sanxit, ut qui ad medicos primum & principaliter confugiunt, neglecto Deo, cum is omnium primum consulendus sit, & petenda ab ipso restitutio sanitatis, iuxta illud Syracidæ 38. Fili in tua infirmitate ne despicias te ipsum,

sed ora Dominum & ipse te curabit, non differas conuersionem ad Deum, & postea da locum medico.

Nam & ipse petra mea (pro-pugnaculum est) & salutaris meus (dans salutem) susceptor meus (eleuatio & arx mea firma & alta) non (igitur) mouebor valde.

Ratio silentij, patientiæ suæ sub cruce, & expectationis auxilij diuini. Est autem Enthymema.

Deus est adiutor meus.

Ergo non mouebor, hoc est, non deficiam à Deo, non desperabo sub cruce, neque hostes timebo, quæ magna fuit in Dauidе πλῆροφροῦν concepta ex certitudine seu veritate promissionum Dei, & præcedentibus liberationibus.

2. Obiurgatio hostium in aula Saulis, & similia.

Quousque insidiabimini viro? ut interficiatis vniuersi vos, tanquam parietem inclinatum, & maceriam impulsam.

Obiurgat, ut dixi, hostes in aula Saulis, potentes, mendaces, & sycophantas, qui hoc vnum agebant, ut Dauidem tanquam inclinatum parietem & ruinosam maceriam, seu murum depellerent & euerterent, vel ut ipsi hostes, tanquam paries inclinat & maceria, ex inopinato obruant & extinguant Prophetam. Frustra autem conatur hoc eos inquit, quia Deum habeat adiutorem præsentem. Vatabalus ex Hebræo legit: Interficiemini vniuersi vos (eritis) tanquam paries inclinat, & maceria impuls, ut sit comminatio interitus hostium subiti & inopinati.

Veruntamen ne euebatur ipse (vir iustus Dauid, & similes in aulis & alibi) consultant & impellunt, festinant mendacium, in ore suo benedicunt, sed corde suo maledicunt. Sela. (ita fiet.)

Epistilio

Expositio studij hostium opprimedi Da-
videm & similes, ne euehantur à Deo & in
hac vita ad honores, & post hanc vitam ad
aeternam gloriam, idq; simulatione bene-
volentia & occultis mēdacijs & calumnijs,
sicut plerunque fit in aulis Regum ac prin-
cipum, quorum calumniatorū aulicorum
hic est egregia & vera descriptio, sicut &
suprà Psal. 55. vbi inquit: Mollius fuit quàm
butyrum os eius, & praelium cor eius: Le-
niores sunt sermones eius quàm oleum, &
tamen sunt gladij.

Ne euehatur] Vatabalus: Consultant eum
repellere à magnitudine Dei, à fiducia quā
habet in Deo. Aliter: Cogitat deturbare
dignitatem eius. Item, ne Deus eum exal-
ter. Ex Græco: Precium meū cogitauerunt
repellere, dignitatem, mercedem, honorē.
De simulatione amicitia, occultato odio
& studio perdendi incautos, inquit Poëta:

*Tuta frequensq; via est, per amici fallere nomen,
Tuta frequens licet sit via, crimen habet.*

Contra quam simulationem inquit Rhe-
sus apud Euripidem: *Ὀλὼ λέγεις τ' ἀληθὺς*
κ' ὃ δ' ὁλὼς τὸ ἐφικα ἀνὴρ, id est, Amo verita-
tem, & non sum duplex vir. Veruntamen &
fiandant hostes, Deum mihi adesse prote-
ctorem, tamen me pertinaciter persequun-
tur, vel etiam si intelligant sibi imminere
pœnas. In Græco additur, *ἐνδ' ἑμοῦ γὰρ ὁ ἔχθρ.*
hoc est, cucurri in siti, transegi cursum vitæ
me in maximis atumnis, & ardenti desi-
derio liberationis, & expectatione verita-
tis & iustitiæ, iuxta illud Matthæi quinto:
Beati qui sitiunt & esuriunt iustitiam, quo-
niam ipsi saturabuntur.

*Veruntamen Deo sile anima
mea, quoniam ab ipso spes mea
(est).*

*Quia ipse petra mea & sal-
uator meus, non mouebor.*

*In Deo (est) salutare meum,
& gloria mea, petra fortitudi-
nis (fortis & firma) spes mea in
Deo est.*

Repetit propositionem de sua πληροφο-
eia, hoc est, indubitata & certa fiducia de
presentia & auxilio diuino, in afflictioni-
bus & periculis. Iterum alloquitur ani-
mam suam, hoc est, seipsum, excitans se ad

fidem, & expectationem diuini auxilij.
Poëta ita vertit:

*Ipse utique expectabo Deum, tacitusq; mora-
bor,*

*Nam mea nunc ista pendet ab arce salus.
Certa salus Deus est mihi, robur & ardua ru-
pes,*

Consistam, lapsu ne grauiore cadam.

*In Domino mea certa salus, mea gloria certa est,
Petra inuicta, valens, spes mea sola, Deus.*

Sile] id est, Patienter & cum silentio, sine
murmuratione, expecta auxilium Dei pro-
missum. In Græco est ut suprà: *ἄσυχος ὡς
τα γύσει τοι ἡ ψυχή μου*, hoc est, subiecta esto
Deo anima mea, subijce te voluntati Dei, &
sis ei obediens in persecutione. *ὅτι παρ' αὐ-
τοῦ ἡ σωτηρία μου*. Quia ab ipso est patien-
tia mea, hoc est, Deus liberans me & de-
fendens contra hostes, præbet mihi spiri-
tum patientiæ in cruce, & efficit ut sim pa-
tiens, expectatione promissi auxilij.

3. Exhortatio ad fiduciam à suo exemplo po-
nendam in Deo, & expectandum
ab eo auxilium.

*Sperate in eo omni tempore, ὁ VIII
populi effundite coram illo corda
vestra (quia) Deus spes nostra.*

Sela. (certum est & ita fiet.)

*Erigite ad Dominum spes vestras, fidite in illo,
O populi, quot quot maximus orbis habet.
Hoc coram vestros animos effundite, & alii
Pectoris affectus, spes rata nostra Deus.*

Dixit de sua fiducia in Deum & expecta-
tione eius auxilij, & defensione contra ho-
stes. Iam hortatur & alios pios omnium tē-
porum, ut suo exēplo & ipsi Deo confidant,
eum inuocent, & auxilium opportunum
& defensionem contra hostes suos, petant
& expectent à Deo. Nam ideo proponun-
tur exempla fidei, inuocationis & spei Da-
uidis & aliorum Sanctorum in Ecclesia, ut
& alij pij sequantur, statuentes & se inuocan-
tes exaudiri à Deo, defendi & liberari op-
portuno tempore.

Sperate] Confidite Deo, non creaturis,
non sapientia vestra, potentia, aut vllis hu-
manis præsidij.

Omni tempore] Pertinet igitur exhortatio
hæc & consolatio ad totam Ecclesiam om-
nium temporum, usque ad finem mundi.
Nam Deus non est *πρωτογενής*, Act. 10.

& ad Romanos capite decimo.

Effundite coram illo corda vestra] Aperite cor da vestra ingenuè & liberè, proponentes illi affectus cordis vestri, necessitatem, ærumnas & dolores, & quidquid dolet & angit vos. Nam cum Deus sit verè *ὁ ἀκούων* πρὸς, delectatur libera & ingenua precatione, & quasi *παρρησία* & cordium effusione, in inuocatione, qua quicquid dolet & angit nos, ipsi tanquam patri nostro clementissimo & benignissimo proponimus, petentes auxilium & mitigationem calamitatum. Ita monet Paulus ad Ephesios 3. vt cum fiducia accedamus ad Deum, statuentes habere per Christum, primum facilem ad patrem aditum: deinde, Liberam linguam, ingenuè & apertè inuocantem Deum: tertio, Exauditionis fiduciam, seu spem certam. Ita ad Hebræos 4. inquit Apostolus: Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ, vt consequamur misericordiam, & gratiam inueniamus ad opportunum auxilium.

4. Reprehensio impie fiducia in potentiam, opes, & alia humana præsidia.

IX. *Veruntamen vanitas filij hominum, & mendacium filij magnatum in stateris appensi, plus quàm nihili sunt pariter.*

*Vana est vita hominum, vana ludibria Gentes,
Et nil quo valeant vtilitatis habent.
Si grutina dubio ponantur in orbe bilancis,
Tum genus hoc leuius, quàm nihil esset, erit.*

Ostendit ex Antithesi, suæ in Deum fiducia, vanitatem humanarum præsidiorum, potentia & opum, quæ in morte & alijs periculis seruare hominem non possunt, neque reddere veram tranquillitatem & lætitiâ cordibus, sed vana sunt omnium hominum studia & conatus, absque Dei auxilio & præsentia, in qua sola acquiescendum est, non in bonis huius mundi, quæ incerta sunt, vana & ærumnosa, habentia semper aliquid admixtum doloris & querelæ, sicut inquit Ouidius in Metamor.

— nulla est sincera voluptas
Solicitemq; aliquid lætis interuenit.

Et verè dicitur: Vita humana plus aloës quàm mellis habet, semperque voluptati mœror comes sequitur.

Veruntamen] Quasi dicat: Etiam si ego mo neo hostes & adhortor, vt confidant Deo

solo, tamen pauci mihi obtemperant, sed maxima pars confidit humanis præsidijs, quæ vana sunt, & ipsi etiam homines meræ sunt vanitas & mendacium, nulliusque precij seu ponderis, si appendantur in stateris. Ita enim Lutherus vertit: *Eitel sind die menschen / falsch sind die leuthe / vnd auff der waage sind sie leichter denn eitelheit.*

Noti sunt versiculi:

*Vita quid est? labor est, & habendi vana cupido,
Tristis ad extremum sollicitudo diem.*

Mendacium filij magnatum] Lutherus vertit: *Grosse leuthe fehlen auch / Wer sich auff menschen lasset / der fehlet / wie groß sie auch sind / so ist doch nichts mit ihnen / vnd muss fehlen.*

Nolite sperare in iniquitate, & in rapinis, ne vani fiat: diuitia si affluant, nolite cor apponere.

Dehortatur & à fiducia, quam multi ponunt in malitia sua, & rapinis, opibus, iniuria aliorum partis, aut etiam iuste comparatis, & donatis à Deo, quibus iubet cor non esse apponendum, non confidendum, cum sint fluxæ & caduæ opes. Ita & diuus Paulus 1. ad Timoth. 6. inquit: His qui diuites sunt in præsentī seculo, præcipe ne exalto sint animo, neque spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo viuentē.

In rapinis] bonis iniuste partis.
Ne vani fiat] Ludamini, spe vana decepti.
Nolite cor apponere] fidere, sicut Poëta reddidit:

*Omnia sectari vanissima parcite rerum,
Nec vos commoueat diuitis aura lucri,
Si fluxu rerum vos copia diues inundet,
Diuitias prauo parcite corde sequi.*

5. Conclusio exhortationis.

Semel locutus est Deus, bis hæc audiui, quia potestas Dei est.

Conclusio est exhortationis, & vt homines in solo Deo ponant suam fiduciam, & ne confidant sua potentia, opibus & alijs præsidijs humanis, sumpta ratione à potentia Dei, qua punire potest & damnare iniustos, & misericordia eius, qua defendere vult, iuuare & seruare iustos, ipsi confidentes, quæ duo, potentia scilicet Dei & misericordia, præcipue in scriptis Prophetis & Apostolicis commendantur, & proponuntur confide-

consideranda, sicut inquit D. Augustinus: His duobus continentur propè omnes scripturæ, propter hæc duo Propheta, propter hæc duo Patriarchæ, propter hæc Lex, propter hæc ipse Dominus noster Iesus Christus, propter hæc Apostoli, propter hæc annuntiatio omnis, & celebratio verbi Dei in Ecclesia, propter hæc duo, propter potestatem Dei & misericordiam, potestatem eius timere, misericordiam eius amare, nec sic de misericordia eius præsumatis, vt potestatem eius contemnatis, nec sic potestatem timeatis, vt de misericordia desperetis.

Semel locutus est] Constanter & immutabiliter, quod nunquam mutare vult, propter immotam normam iustitiæ suæ, qua omnis creatura rationalis obligatur vel ad obedientiam Creatoris, vel ad pœnam & misericordiam, quæ certa est & immutabilis promissa in Filio. Ita inquit Theodoretus: Semel non numerum hic ostendit (quia multoties locutus est Deus, & in Lege & Prophetis, per se ipsum, Prophetas, Reges, Apostolos) sed vt rem, quæ omnino futura est, demonstraret. Declarauit, inquit, semel, nec fieri potest, vt non eueniat. Est igitur numerus certus positus pro incerto. Sic bis hæc audini, sapius repetita & in Lege & Prophetis, videlicet quod Dei est potestas, quod potest & punire hostes, & seruare Ecclesiam, ipsique confidentes. Ideoque solus est timendus, & confidendum ipsi, & non creaturis.

Et tibi Domine misericordia (est) & (igitur) reddes unicuique iuxta opera sua.

Et tibi semper adest pietas, qua digna rependis Profectis genitor munera cuius suis.

Mutatio est personæ vsitata Hebræis, qua alloquens Deum tribuit ei alterum, quod locutus est Deus, certò & immutabiliter, & ipse audiuit, videlicet misericordiam, qua primum motus Deus recepit hominem latredemptore filio, quæ deinceps sæpe repetita collegit Ecclesiam, & conseruauit in humano genere, misit deinde Redemptorem, defendit, exaudivit & iuuat suos, & æternam vitam eis daturus est, sicut contrà hostes suos & impios omnes confidentes suapotentia, opibus & alijs præsidij humanis, abiecturus est in æternas pœnas, sicut hic inquit Propheta: Et tu reddes unicuique iuxta opera sua, quemadmodum & Paulus inquit, Romanor. 2. Deus qui redditurus est

unicuique secundum opera eius, his quidem, qui perseverantes in benefaciendo, gloriam & honorem, & immortalitatem quærunt, vitam æternam, his verò qui sunt contentiosi, & qui veritati non obtemperant, sed obtemperant iniustitiæ, ventura est indignatio, ira, afflictio, & anxietas, aduersus omnem animam hominis, perperantis malum.

OBJECTIO.

Deus redditurus est unicuique secundum sua opera seu merita.

Ergo non gratis saluamur fide, sed propter opera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Quia fallacia est secundum non causam, vt causam. Nam bona opera non placent propter suam dignitatem vel perfectionem, quam Lex postulat, integram scilicet obedientiam omnium virium, interiorem & exteriorem, quam nemo præstat in hac corrupta natura.

Ergo nemo est iustus lege, neque saluatur propter opera, sicut Paulus pluribus ostendit in epistolis ad Romanos & Galatas, & David ipse inquit Psalmo 32. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Et ad Ephesios 2. inquit Apostolus: Gratia (Dei) estis saluati, & hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur. Et ad Titum 3. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Placent autem opera, & merentur præsentia & futura bona in renatis, cum persona ipsa operans est accepta Deo, propter Mediatorem fide, & requiruntur bona opera, seu inchoatio nouæ obedientiæ propter ordinem diuinitus institutum, seu normam iustitiæ Dei immutabilem, hanc videlicet vt creatura rationalis obediat Creatori, vel obligetur ad pœnas inobedientiæ: & sunt bona opera, testimonia & fructus veræ fidei, sicut fructus testantur de arbore, & calor de præsentia solis. Vbi igitur non sunt bona opera, neq; fides vera adest, & contrà ita inquit Lutherus: Impossibile est dare credentem, & non operantem.

PSALMVS LXIII.

Vers. 11.

TITVLVS.

Psalmus David cum esset in deserto Iuda.

Titulus monet de autore Psalmi Davide, & de circumstantia temporis & loci, quibus

Scriptus est Psalmus, videlicet cum abesset exul à patria & tabernaculo, fugiens Saul, 1. Reg. 21. 22. & 23. ubi scribitur octies fugisse Saul.

1. In Nobe ad Achimelech sacerdotem, qui dedit ei panes propositionis, 1. Reg. 21.

2. Ad Achim regem, apud quem se insipientem simulavit.

3. In speluncam Odollam. 1. Regum 22.

4. Ad regem Moab, apud quem patrem reliquit.

5. In terram Iuda, rediens in saltum A-reth, in quo hunc Psalmum scripsit.

6. In desertum Ziph, in quo confortat & consolatur eum Ionathas, filius Saul, 1. Regum 23.

7. In desertum Moan, ubi liberatur ex manibus Saulis, reuocati contra Philistaeos.

8. In Engadi, ubi in spelunca latens, abscondit oram vestimenti Saulis, qui ibidem reprehensus à Davide, dolose cum ipso fecus iniit. 1. Regum 23.

ARGUMENTVM.

Psalmus est precatio: Nam queritur in eo Dauid de suo exilio, & ex eo reduci in patriam petit à Deo, ut vnà in Tabernaculo cum Ecclesia & publicis congressibus verbum Dei audire & discere possit, Deum inuocare & celebrare in festis diebus, quos Deus instituit, quod cum petit ardentem, significat nullum esse maius Dei beneficium, quam esse membrum veræ Ecclesiæ, & cum illa in cœtibus piorum audire & discere cœlestem doctrinam, orare & celebrare Deum, & uti sacramentis. Ita inquit Psalmo 27. Vnam (rem) à Domino petij, & hanc inquiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, & videam voluptatem Domini, & visitem templum eius. Et contra nulla est maior infelicitas & miseria, quam esse auulsum quasi membrum à corpore mystico veræ Ecclesiæ, versari inter hostes Dei & atheos, ignaros cœlestis doctrinæ Euangelij, & verorum cultuum, sicut nunc multi sub Turcico imperio & Pontificia tyrannide, qui hunc quoque Psalmum orent cum Davide, petentes se reduci ad veram Ecclesiam, sequi voluntate & inuocatione veri Dei, fiducia Mediatoris, cum ea coniungant. Partes sunt 4.

1. Propositio petitionis, seu desiderij sui, redeundi ab exilio in patriam, & ad Tabernaculum.

2. Rationes huius sui desiderij, & petitionis.

3. Antithesis impiorum cœtum & peccatorum persequentium veros Doctores & Ecclesiam.

4. Celebratio & beatitudo pij regis ipsius Davidis & omnium aliorum, qui eius exemplo membra esse desiderant veræ Ecclesiæ, extra quam nulla est salus, iuxta illud Romanos 8. Quos elegit, hos & vocauit, id est, qui sunt in cœtu visibilis Ecclesiæ, eique se adiungunt, ubicunque sunt locorum, voluntate, fide, inuocatione & confessione.

1. Propositio querelæ & ardentis petitionis, ut reducat ab exilio ad Ecclesiam.

Deus Deus meus tu, (es) ad te (igitur) de luce (manè) vigilo (te quæro.)

Sitiuit ad te anima mea, desiderat te caro mea in terra deserta, inuia & inaquosa.

Querela est tristis de exilio, & propositio petitionis, & ardentis sui desiderij, ut reducat tandem ab exilio in patriam, in qua vnà cum Ecclesia Deum verè agnoscatur, inuocet & celebret. Deum, suum vocat Deum, à quo statuit se verè exaudiri & defendi.

De luce] Matutino tempore, quo preces sunt ardentiores, spiritibus scilicet cerebri adhuc purioribus.

Vigilo] quæro.

Sitiuit] Magno & ardenti desiderio petit redire ad Ecclesiam: sumpta Metaphora à ceruis, qui in fuga insequentibus canibus, sitientes fluuios petunt. Ita Psalmo quadragesimo secundo: Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.

In terra deserta] Amplificatio est querelæ & desiderij, sumpta à circumstantia loci deserti, destituti à frequentia hominum, siccitatis & aridi, ubi & corporalem sitim & esuriam cum suis expertus est, sicut ab Achimelech refici se cibo petijt. Est igitur propositio petitionis, cum eius ratione sumpta à sua fiducia in Deum, & desiderio suo redeundi in patriam.

Tu es Deus meus, & desidero redire ad Ecclesiam.

Ergo me exaudi, ut hætenus, & redue me ad templum, ut te vnà cum Ecclesia, inuocem & celebrem.

2. Ratio-

2. Rationes petitionis, ut reducat
ad Tabernaculum.

beneficijs, sicut inquit: Labia mea lauda-
bunt te.

II. *Sic in sancto vidite, ut vide-
rem virtutem tuam, & gloriam
tuam.*

III. *Quoniam melior est miseri-
cordia tua super vitas, labia
mea laudabunt te.*

Additiones petitionis ac desiderij sui,
ut in Patriam & ad Tabernaculum reduca-
tur, primam sumptam à causa impulsiva,
ut sicut antea virtutem seu potentiam Dei,
& gloriam præsens Hierosolymis & in Ta-
bernaculo cognoscere, & celebrare eum
Ecclesia possit.

Amplificatio per collationem misericor-
diæ, quæ vna omnium maximè virtus & glo-
ria Dei cōspicitur & elucet erga humanum
genus: Nam hac Deus motus illud in grā-
tiam recepit, promisit Filium, & colligit &
conseruat in eo Ecclesiam sibi æternam, re-
mittit credentibus in Filium peccata, & do-
naturus est eis vitam æternam. Ideo miseri-
cordiam Dei omnibus bonis huius vitæ in-
certis & ἐφ' ἡμέρας, adeoq; ipsi vitæ præfert;
eamq; se celebraturum, & voce & alijs mo-
dis profiteretur, sicut addit:

Virtutem vocat primùm potētiam Dei,
quæ defendit & conseruat Ecclesiam con-
tra hostes omnibus temporibus. Deinde
efficaciam in consolandis & sustentandis
afflictis, per vocem Euangelij & vsum Sa-
cramentorum, iuxta illud ad Romanos 1.
Euangelium est potentia Dei ad salutem o-
mni credenti.

III. *Sic benedicam te in vita mea,
& in nomine tuo leuabo manus
meas.*

Gloriam vocat primùm gloriosas victo-
rias Ecclesiæ: deinde, cognitionem & cele-
brationem omnipotentis Dei, misericor-
diæ, iustitiæ & veritatis, sicut Angeli canūt,
Lucæ 2. Gloria in excelsis Deo. Lutherus:
Wolte gern schawen deine macht vñnd ehre/
Ich wolte gern bei deinem Gottesdienst sein/
dodu mechtig bist / vñnd geehret wirst / aber
nun muß ich hie sein / in der wästen.

Causa secunda finalis, scilicet benedictio
Dei, inuocatio & celebratio nominis eius,
veritatis, potentis, misericordiæ & iustitiæ.

Leuabo manus] Inuocabo te & gratias agā,
sumpta Metaphora à gestu inuocantium,
qui manus ad cælum eleuare solent. Augu-
stinus de Christo totum Psalmum intelli-
git, inquit inter alia: Ecce leuauit ille ma-
nus, & obtulit pro nobis sacrificium Deo
seipsum, & per illud sacrificium deleta sunt
omnia peccata nostra: leuemus & nos ma-
nus nostras ad Deum, in precē, iuxta illud
Apostoli, 1. Timoth. 2. Leuantes puras ma-
nus, sine ira & disceptatione.

V. *Sicut adipe & pinguedine sa-
tiabitur anima mea, ubi labijs
exultationis te laudabit os meum.*

Est autem duplex potentia Dei, Genera-
lis, quæ conseruat & tuetur totum genus
humanum, adest præsens omnibus creatu-
ris, quarum substantias conseruat, iuxta
versum:

Tertia causa sumpta ab effectu præsentis
Dei & Euangelij sonantis in Ecclesia, quæ
nunc sitiens & esuriens iustitiam, & sentiēs
dolores, concipit cōsolationem & lætitiā
spiritualem, sicut corpus pinguedine ali-
tur, saginatur & reficitur.

Enter præsentem, Deus hinc & ubiq; potenter.
Ex potētia Specialis, quæ adest per Verbum
& sacramenta in Ecclesia & omnibus pijs,
conseruans eos, sanctificans & regenerans
ad vitam æternam. Est autem aptissimus
ordo, quasi causarum & effectuum talis:

Poëta:

Exatiam hanc animam, precor, ut pinguedine
multa,

Vt mea sit laudi lingua soluta tua.

Theodoretus: Tuas laudes animæ pingue-

1. Fides, quæ statuimus habere nos Deum
placatum, sicut in primo versu vocat Deum
suum Deum, sibi placatum & se curantem.

2. Inuocatio, quæ ex vera fide oritur, iux-
ta illud ad Romanos 10. Quomodo inuoca-
bunt, in quem non credunt? Ita hinc inquit
Propheta: Sitiuit in te anima mea.

3. Sensus seu experientia præsentis & mi-
sericordiæ Dei in inuocatione, sicut inquit:
In sancto vidi te, hoc est, Expertus sum tu-
am præsentiam, auxilium & consolatio-
nem in Patria & Tabernaculo.

4. Gratiarum actio & celebratio Dei pro

tudinem existimo. Meditatio enim oraculorum Dei voluptas & sempiternus cibus est.

VI. Memor fui tui super stratum meum, in vigilijs meditabor te.

Nocte memor de te, somno fugiente, loquebar,
Luce vigil de te lingua locuta mea est.

Amplificatio est sui desiderij à circumstantia temporis, quod non solum die, sed etiam nocte, in lecto decumbens exoptet ardentem reductionem ad tabernaculum, ut in eo Deum inuocet & celebret, vel argumentatur à minori: Celebraui te super stratum, ægrotus, & in rebus aduersis, ut exilio, Ergo multo magis in vigilijs reductus in patriam te laudabo, sicut addit:

VII. Quia fuisti adiutor meus, & in umbra alarum tuarum exultabo.

Ratio ab antea actis, ut præcedente liberatione diuina, qua fiduciam suam de sequenti liberatione auget in se, & confirmat, Quasi dicat: Liberaisti me antè sæpe, Ergo etiam me nunc certò liberabis, & reduces in patriam inuocantem.

Sub umbra alarum] Metaphora sumpta à gallinis fouentibus pullos sub alis.

VIII. Adhesit anima mea tibi: me sustentat dextera tua.

Artissimè me tibi fide, & confessione coniungo, à te vno auxilium & defensionem petens, & expectans. Aliter: Apprehendit (fide & amore) anima mea te. Ideo sustentat me, ne cadam.

Dextera tua] Potentia & gratia.

Tu mihi saluator, tu me reget alma voluntas,

Me totum auxiliij protegit umbratui.

Te mea suspirat, tibi mens mea semper adheret,

Me tua perpetua dextera fulsit ope.

3. Antithesis continens comminationem poenarum & interitus Saulis & aliorum hostium Davidis & Ecclesie.

IX. Ipsi verò ad perdendum quasiuerunt animam meam, introibunt in inferiora terra.

Prædicat & comminatur ex Antithesi poenam & interitum Sauli & cæteris hostibus suis, & Ecclesie, temporalem & æternum.

Primò, ut honore sepultura priuentur: deinde ut abijciantur in æternos cruciatus infernales, ut exempla poenarum alijs intuentibus, discant timere Deum, & à persecutione piorum desistant.

In inferiora terra] Abijciuntur in æternas poenas, insepulti & abiecti.

Inciderunt in manus gladij, & partes vulpium erunt.

Prædictio interitus Saulis, qui in proprium gladium procubuit, ex desperatione, 1. Regum 13. Vatabalus legit, in futuro, Occident eum (Saul) interfectores.

Partes vulpium erunt] Vulpes & alia fera eos deuorabunt. Lutherus vertit: Sic werden den sachsen zu theile werden / sicut Iezabelis corpus canes deuorauerunt, 2. Regum 21. Augustinus per vulpes intelligit reges Ethnicos, ut Herodem, quem ipse Christus vulpem vocat, Lucæ 13. à quo & cæteris Romanis regibus, Iudæi, post Christum occisum, interfecti sunt, & dispersi inter Gentes, lætante rege Christo, resuscitato à morte, & sedente nunc & regnante ad dexteram æterni Patris.

4. Celebratio & beatitudo regis ipsius Davidis, Christi & piorum omnium.

Rex verò latabitur in Deo, & laudabuntur omnes qui iurant in eo, quia obstructum est os loquentium iniqua.

Repetit in fine, seu conclusione Psalmi, suam de præsentia & defensione Dei, fiduciam & lætitiā, & omnes alios inuitat, ut suo exemplo confidant Deo, ab eo que solo petant & expectent auxilium & defensionem.

Rex] ego Dauid, electus à Deo in regem, etiam si nunc exul sim procul à Patria, & ipse Christus, item omnes pii ac boni magistratus & reges.

Latabitur] de præsentia Dei & defensione, & de interitu hostium, qui fuerunt & sunt insanabiles.

Laudabuntur omnes] Accommodatio exempli suæ liberationis, & gratiarum actionis ad alios.

Qui iurant in eo (Deo) Qui verum & æternum Deum, qui se patefecit illustribus testimonijs populo Iudaico, solum inuocant, ei se iuramentis ac votis obligant ad obedientiam & professionem veræ doctrinæ, ac resistentiæ iudi-

& iudicem faciunt in omnibus actionibus suis, tanquam veris & honestis. Ita Deuteronomij 6. & 10. dicitur: Nomine illius (Dei) iurabis. Approbantur hic iuramenta necessaria & vera, sicut magistratus ipse civilis, & actiones forenses legitimæ omnes. Augustinus: Qui iurat in eo, qui pollicetur vitam suam, qui vouit illi & reddit, qui fit Christianus.

Quia obstructum est os loquentium mendacium Causa pœnarum & interitus hostium, mendacia, sycophantia, calumnia & corruptela veræ doctrinæ, sicut Iudæi Christum eiusque doctrinam calumniati sunt, & deformatione mendacij & falsa accusatione de se Tyranni Christianos onerarunt hac calumnia, autores esse omnium malorum in mundo, pestilentia, bellorum, famis, inundationum, tempestatum, tonitruum, inundationum maris & fluuiorum, & similia. Sicut eadem hodie & accusatione falsa onerant hostes Euangelij, Doctores veræ doctrinæ Euangelij eiusque professores.

PSALMVS LXIIII.

TITVLVS.

Ad præcinendum (in Tabernaculo datus) victori (primario symphonistæ in Tabernaculo) Psalmus David.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic petitorius, generis suavis, eiusdem cum præcedente argumenti. Nam orat in eo David, vt defendatur à Deo contra sycophantas, & suos calumniatores apud Saulem, qui causam eius deformabāt apud populum, tanquam seditiosè affectaret regnum, vt Doeg, Ahitophel, Simci, & postea Absolon filius seditiosus, & alij. Horum linguas virulētas & calumniatrices periret, vt ciple Deus vnā cum calumniatoribus & sycophantis perdat, vt constet iustā se habere causam, cum ad regnum à Deo vocatus sit, & prædicat hostibus & calumniatoribus suis interitum, seq; eo certò, consecuturo, consolatur. Sunt partes 4.

1. Propositio precatōis.

2. Narratio virulentia, calumniarum & consiliorum sycophantarum, & obrectatorum, quibus se occultè perdere conantur.

3. Comminatio & prædictio pœnarum & interitus hostium.

4. Consolatio de liberatione & defensione sui gloriosa contra hostes & calumniatores suos. Est & Christi oratio, precantis contra suos hostes & calumniatores, Pontifices, Phariseos & alios, qui cum falso accusarunt coram Pilato, mota seditionis & heresios. Item Ecclesiæ, eiusque verorum Doctorum, qui omnibus temporibus tales sycophantas & obrectatores habent in aulis Regum, Principum & Episcoporum, qui tandem, sicut Davidis & Christi hostes & obrectatores, proprijs consilijs & machinationibus occultis pereunt, quod & sacræ & prophanæ historiæ testantur.

1. Propositio precatōis.

*Exaudi Deus orationē meam
cum deprecor, à timore inimici
eripe animam meam.*

*Absconde me à conuentu malignantium,
à multitudine operantium iniquitatem.*

Propositio precatōis Davidis, & sub eius persona Christi & Ecclesiæ, seu Martyrum, vt liberentur à calumniatoribus suis & hostibus, qui hoc vnum omnibus temporibus agunt, magno consensu & conspiratione, vt iustos perdant, vel calumnijs, quibus causam bonam & iustam deformant, vel vi manifesta.

Exaudi me Deus] Monet exemplo, vt & nos ad Deum confugiamus, petentes defensionem causæ iustæ ac veræ contra hostes & calumniatores.

Cum deprecor] constanter & ardentè oro. *Erpe me à timore*] ne timeam hostes & sycophantas, ne propter eorum minas vel calumnias deficiam à Deo, aut succumbam, non vt me desinant prorsus persequi. Nam ita inquit D. Augustinus: Non nobis expedit esse sine tentationibus, nec rogamus Deum vt non tentemur, sed vt non inducamur in tentationē. Alligatus est quidē diabolus ne faciat quantum potest, ne faciat quantum vult, tamen tantum tentare sinitur, quantum expedit proficientibus.

Absconde] Expositio est modi liberatiōis, vt abscondatur ita, ne conspiciatur ab hostibus, qui & multi sunt & maligni.

A conuentu] congregatione, societate & tumultu. Aliter: à secreto, scilicet consilio occulto & astuto, quo clam & insidiosè perdere conantur iustum.

A multitudine] Amplificatio à multitudine hostium, qui non solum ineunt insidiosa consilia perdendi iustum, sed etiam re ipsa hoc agūt, quod operari iniquitatem vocat. Ita Sapient. 2. hostes Christi inquirunt, deliberantes secum occultè & insidiosè de eo tollendo: Morte turpissima condemnumus eum. Poëta vertit:

*Audi summe Parens mea verba, percipe vocem,
Qua queror insidias hostis adesse mihi.
Cuius ad insultus tantos mea pectora muni,
Ne mea mens trepido victa tremore cadat.
Ne me corripit deprensus turba malorum,
Fac aliquo tutum posse latere loco.*

2. Narratio virulentia & calumniarum inimicorum.

III. *Qui exaceruerunt linguas suas,
& gladium, intenderunt sagittas suas, verbum amarum.*

III. *Ut sagittet in occultis immaculatum* (innocentem) *subito sagittabunt eum, & non timebunt* (Deum eiusq; iudicium & pœnas, quæ tamen certò imminent.)

Narrat virulentas calumnias, insidias & obrectationes occultas inimicorum, quibus hostes & ipsum Dauidem apud Saulè, Christum apud Pilatum, & veros Doctores in aulis Regum, Principum & Episcoporum deformant, moti invidia alienæ gloriæ & fortunæ. Comparat autem calumnias & obrectationes occultas, seu linguas dolosas obrectatorum, gladijs & sagittis, quibus sicut corpora vulnerantur & occiduntur, ita calumnijs & obrectationibus, fama & nomen bonum deformatur, & quasi occiditur.

Exaceruerunt linguas vt gladium] Metaphora sumpta à gladio, qui vt magis incidat & vulneret, exacui solet.

Intenderunt sagittas] Metaphora sumpta à sagittis, quibus occultæ insidiæ comparantur, sicut gladio acuto, apertæ persecutiones. Verbum amarum vocat calumnias, ab effectu, quod calumnia etiam, vt inquit Ecclesiastes, conturbat sapientem, & perdit cor beneficium.

V *Firmauerunt sibi sermonem nequam, narrauerunt vt absco-*

derent laqueos, dixerunt, quis videbit eos?

Expositio calumniarum & obrectationum occultarum.

Firmauerunt] Constituerunt inter se vanimiter, opprimere iustum, vt Ahitophel, Doeg, Absolò Dauidem, Pontifices & Scribæ Christum, & veros Doctores omnibus temporibus, hostes cœlestis doctrinæ in aulis Regum, Principum & Episcoporum.

Vt absconderent laqueos] Metaphora ab aucupibus, qui occultè ponunt laqueos, quibus feras & aues capiunt.

Dixerunt, quis videbit] Mimesis est verborum hostium, quibus pollicentur sibi impunitatem scelerum, tãquàm nemini insidiarum notæ sint, neque Deus puniturus sit. Lutherus vertit: *Wer kan sie sehen? Gott sihet sie selbs nicht.*

Scrutati sunt iniquitates, & perfecerunt excogitatum, scrutinio (inquisitione occulta & diligenti) *in intimo cuiusque & corde alto.*

Expositio est insidiarum & occultorum consiliorum, quibus sycophantæ & hypocritæ iustos perdere conantur, occultantes in corde malitiosa consilia. Tria autem coniungit.

1. Inquisitionem prauorum consiliorum.
2. Occultationem eorum diligentem, ne deprehendantur, aut caueri possint.
3. Opus ipsum, seu persecutionem, & eadem piorum.

Quæstio, eiusq; Solutio, D. Augustini.

Mouet hoc loco D. Augustinus quæstionem, quomodo Euangelista Marcus cap. 13. dicat, Christum crucifixum esse hora 3. & Ioannes capite 19. hora 6. eamq; quæstionem ita soluit, quod Marcus intelligat tempus quo Iudæi clamauerunt: Crucifige, crucifige, scilicet hora 3. Ioannes autem tempus quo crucifixus in monte Golgatha, hora scilicet 6. Nam ita inquit inter alia: Apparitores potestatis (milites Pilati) hora 6. crucifixerunt, Præuicatores autem Legis (Iudæi) hora 3. clamauerunt, Crucifige, crucifige, quod illi (fecerunt) hora 6. hoc hi hora 3. rei magis isti qui sæuebant clamando, quàm illi qui administrabant obtemperando.

3. Commminatio & predictio pœnarum & interitus
sycophantarum, & obrectatorum Davidis,
Christi, & aliorum inno-
centium.

VII. *Et sagittabit eos Deus sagitta
subito, & facta sunt plaga eorū.*

Prædicat & comminatur David & ipse
Christus, sycophantis & obrectatoribus
suis, subitum & inexpectatum interitum,
et si se suasque insidias latere Deum putent,
& securè persequantur pios, vt Saul, Ahito-
phel, Doeg, Absolon & Iudæi, subito & mi-
serabiliter interierunt.

Sagittabit] Tanquàm sagitta prorsus per-
det, idque subito, præter omnem suam ex-
pectationem, putantes dolos suos nemi-
ni esse notos, neque ipsum Deum cura-
re & defendere iustum, quæ securitas & fal-
sa opinio scelera & impietatem in hostibus
vera doctrina auget.

Facta sunt plaga eorum] scilicet ipsa sagitta,
quibus innocentem interficere cogitarūt,
ipsi interfecti sunt. Aliter ex Græco: Vt sa-
gitta infantium facta sunt infirma, non læ-
dentes, quales sunt sagittæ puerorum, factæ
ex bacillis quæ non lædunt.

VIII. *Et corruiere faciet eos lingua
eorum, conturbati sunt omnes,
qui videbant eos.*

Ostendit David sycophantas & persecu-
tores suos, sicut & Christi, sua lingua & pro-
prijs consilijs dolosis, perituros, sicut di-
citur:

ἐπεὶ ὁ λόγος τοῦ κυρίου πίνεως, sicut feci-
sti, ita fiet tibi. Item:

οἱ αὐτῶν καὶ τὸ δόχδι αὐτῶν, ἅμα καὶ τὸ
χρῶς.

ἡ δὲ κακὴ βούλη τοῦ βλάσαντι κακίης.

Hoc est,

Ipse sibi nocet, alium qui lædere querit,
consultum malè consultori pessima res est.

Et Seneca inquit:

Quod quisque fecit patitur, autorem scelus
reperit, suos premitur exemplo nocens.

Refertur & hoc carmen à Plutarcho:

ὅς ἐστι καὶ τὸ δόχδι, ὅτι καὶ ἡ πᾶσι τὸ
χρῶς.

Id est,

Damna parans alijs, proprio parat epati damna.

Conturbati sunt omnes] Amplificatio est pœ-
narum & interitus impiorum, qui tam hor-
rendi sunt & perspicui, vt ad eorum conspe-

ctum & cogitationem alij exhorrescant, &
iudicium Dei iustum agnoscant & cele-
brent, suamq; vitam malam aliorum pœ-
nis admoniti, emendent, sicut addit Pro-
pheta:

*Et videbunt omnes homines IX.
(horrendos interitus impiorum) & an-
nunciabunt (celebrabunt) ope-
ra Dei (iustum iudicium & pœnas im-
piorum, vt Saulis, Ahitophel, Doeg, Iudæo-
rum) & facta eius (Dei) intelligēt.*

Punientis tandem horribiliter impios,
etiamsi pœna differatur aliquandiu, quæ ta-
men postea ingruit impœnitentibus & con-
tumacibus grauior. Nam sicut Ethnicus
scriptor inquit: Lento gradu ad vindi-
ctam sui diuina procedit ira, at tardita-
tem supplicij grauitate compensat. Item:

ῥόνη μὲν τῷ θεῷ, ἐς τέλος δ' οὐκ

ἀδενῇ,

ἐς τέλος γὰρ οἱ μὲν ἐδδοί τυγχάνουσιν

ἀξίως.

οἱ δὲ κακοὶ ὥστερ' εἰς, ὃ ποτ' ὑπὸ χροῖαν.

Hoc est,

Lenta sunt diuina, sed finis admirabilis,

Digna nam boni ferunt tandem laborum præ-
mia;

Sed malos, vt & decet, nunquam videbis pro-
speros.

4. Consolatio de liberatione & defensione sui
gloriosa contra hostes & calu-
nniatores.

*Letabitur iustus in Domino, X.
& sperabit in eum, & laudabun-
tur omnes recti corde.*

Consolatio iustorum, vt Davidis, Chri-
sti & piorum omnium, qui in hac vita, cruce
& sycophantijs impiorum onerantur, ex
quibus tandem gloriosè liberantur, extin-
ctis hostibus, & æterna lætitia perfruentur
in vita æterna, in dulcissima Dei consuetu-
dine.

Rectos corde vocat, qui nihil occultè fa-
ciunt, aut machinantur insidiosè, nihil a-
gunt maliciosè in tenebris, sed omnia aper-
tè & candidè, tanquàm in luce, iuxta illud
Ioann. 3. Qui rectè agit, ad lucem venit. Sy-
cophantia autem & calumnia dispereunt,
& euanescent, sicut fumus & nebula oriente
sole, veritate victrice calumniarum.

De calumnia & obrectatione.

Calumnia seu obrectatio est falsa & malitiosa interpretatio rectè vel probabiliter factorum & dictorum, causa opprimendi alium aut nocendi, orta ex inuidia seu liuore, ne alius excellat, aut ad dignitatem emergat maiorem, quàm habet calumniator, quales in aulis Regum multi sunt. Calumnia Apelles Ephesus, pictor, vt refert Lucianus in Dialogo de calumnia, huiusmodi picturam ante oculos posuit: Vir sedet prælongis auribus, porrigens calumnie accedenti manus, quem circumstant ignorantia & suspicio, calumnia ornata & iracunda, accedens virum ardentem facem in sinistra manu tenet, dextera trahit apprehensum capillis adolescentulum plorantem, & manibus ad cælum protensis deorum fidem inuocantem, calumniam sequuntur mulieres aliquot comites, incitantes & instrucentes calumniam ad nocendum, quæ fallacia & insidia sunt. Ante vir pallidus, corpore tabido, vix tenui cute vestitus, qui liuor seu inuidia est. A tergo sequitur pœnitentia, habitu lugubri, pallida & lacera, quæ reflexo capite, veritatem excipit, referentem falsam accusationem innocentis, atque ita liberatur calumnia oppressus, & calumniator dat pœnas, cognita veritate.

Versus 13

PSALMVS LXV.

TITVLVS.

Psalmus cantici Davidis, ad præcinendum.

Vide supra Psalm. 48. quid differat Psalmus & Canticum. [Ex Græco additur: Canticum Ieremiæ & Ezechielis, & populi peregrinantis, cum profecturi essent. Et intelligit Augustinus, esse orationem populi Iudaici captiui in Babylonia, cum ex ea redituri essent, post annos 70. Allegoricè idem intelligit migrationem spiritualem Ecclesiæ ex potestate diaboli in cœlestem Hierusalem, & patriam, pro qua sit petitio & gratiarum actio hic Psalmus.

ARGVMENTVM.

Gratias agit hoc Psalmo Propheta Deo, pro beneficijs omnibus, quæ contulit in populum Israëliticum, tum cœlestia tum corporalia, quibus omnibus temporibus Ecclesia opus habet, ad animæ salutem verbo Dei, & ad sustentationem corporis, pace scilicet & victu. Nam vt sunt tria vitæ genera: Ecclesiasticum, quo colligitur & conser-

uatur Ecclesia: & politicum, quod custos est disciplinæ & pacis: & æconomicum, quod fons est Ecclesiæ & politiarum. Ita triplicia sunt bona necessaria, cœlestia, politica, & æconomica, pro quibus benigniter colatis populo, Propheta agit gratias Deo, quod Israëlitas populum sibi peculiarem elegit, dedit ipsi verbum suum, & ceremonias, quod mirabiliter defendit & liberauit, idque propter Redemptorem promissum, qui ex hoc populo nasciturus erat, & hortatur, vt eadem bona omnes agnoscant suo exemplo, Deumque pro illis celebrent, & agant gratias.

Sunt autem partes Psalmi quinque.

1. Propositio gratiarum actionis, cum eius causa.

2. Oratio pro remissione peccatorum, quæ causa est pœnarum omnium. Ideo eorum opus est condonatione, vt gratiarum actio placeat Deo.

3. Gratiarum actio, pro collectione Ecclesiæ & dato verbo, cui addit precationem de exauditione.

4. Gratiarum actio, pro pace publica, & hostibus profligatis.

5. Gratiarum actio, pro fertilitate terræ. Scribunt Interpretes factum Psalmum à Dauide, & cantatum à populo, cum Deus penuriam, qua populum propter peccatum affligerat, sustulit & mitigauit, 2. Reg. 21.

1. Propositio gratiarum actionis.

Tibi in silentio laus, o Deus, in Zion, & tibi reddetur votum.

Propositio est gratiarum actionis: Agimus tibi gratias æterne, vere & viue Deus, teque celebramus meritò pro omnibus beneficijs, quibus cumulas nos corporalibus & cœlestibus. Quantum ad captiuos attinet in Babylonia, intelligitur ardens eorum desiderium, de reditu in Patriam, vt in ea agant gratias Deo pro beneficio reductionis & alijs.

Tibi in silentio laus id est, tanta est laus tua, tantaque beneficia erga Ecclesiam, vt nulla vox humana satis te laudare possit, sed silentio cogantur omnes cogitatione & admiratione tuorum beneficiorum: vel laus tua in silentio est,

in Zion

OBIECTIO.

Vota sunt reddenda Deo.
Monachi voverunt castitatem perpetuam, & alia multa.
Ergo hæc vota sunt reddenda.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem: Nam Psalmus hic & alibi loquitur de obligatione facta inter Deum & inter circūcisos Iudæos id temporis, & baptizatos in nouo Testamento, iuxta illud Gene. 12. Ero Deus tuus, & seminis tui. Ita qui baptizatur obligat se ad obedientiam erga Deum, agnitionem & inuocationem eius, in nomine & fiducia Messia, iuxta illud Petri: Baptismus est stipulatio bonæ conscientia erga Deum, per resurrectionem Christi, ad quam obedientiam præstandam Deo obligantur omnes, non ad vota, quæ extra verbum Dei suscipiuntur, & sunt impossibilia.

QVÆSTIO.

Quid monet versiculus, Deus exaudis orationem nostram?

RESPONSIO.

Deum non esse cæcum aut surdum idolum seu numē, qualem Epicureus quidam pictor Iouem pinxit in Creta, sine auribus & oculis, sed verè exaudire preces inuocantium, etiam si aliquandiu differat exhibitionem rei quam petimus, & multo faciliore esse ad dandum, quàm nos sumus prompti ad accipiendum, sicut Taulerus inquit.

2. Precatio remissionis peccatorum, sine qua non exaudimur.

Verba delictorum præualuerunt super nos & impietatibus nostris, tu propitiaberis.

*Nos tibi plus nimio deliquimus, eia age fassos
Respice, da veniam, pande salutis iter.*

Occurrit obiectioni quæ ex humana ratione & lege oritur, Deum non exaudire peccatores, Ioan. 9. Ergo cum David & populus se multis peccatis contaminarit, eos non exaudiri à Deo, sicut hæc tentatio inuocantes angit omnibus temporibus.

Petit igitur condonationem peccatorum & ipse David, & populus, eamque credet, iuxta promissionem: Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur à via sua ac viuat.

Ergo

In Zion] non celebraris nunc Hierosolymis, à qua exulamus captiui in Babylonia. Varabab: Te expectat laus Deus in Zion, magno desiderio expectamus reditum in patriam, ut in ea te celebremus. Ex Græco verus textus habet: Tibi decet hymnus, laus, celebratio & gratiarum actio, & tibi reddetur votum. Additur ex Græco: In Hierusalem. Votum vocat debitam obedientiam, & gratiarum actionem, ad quam omnes obligati sumus.

Exaudis orationem, ad te omnis caro veniet.

Ratio propositionis, seu gratiarum actionis ab exauditione precum, quo inuitat, ut & alij ad Deum accedant, eumque innocentius intelligit de vocatione Gentium ad regnum Christi, & conuentum tum Iudæorum Gentium, adeoque totius humani generis ad Christum, in extremo iudicio, in quo ipsum adorabunt omnes, agnoscetes suum Dominum & Redemptorem.

QVÆSTIO.

Cur inquit laudem Dei expectari, seu esse in silentio?

1. Quia David & populus Iudaicus oppressus fuit penuria & alijs calamitatibus. Ideo videbatur à Deo desertus, quem tamen agnoscebat suum Deum, & occultè celebrabat.
2. Quia populus in Babylonia captiuus, videbatur derelictus, quem tamen & ipse in silentio, hoc est, occultè agnoscebat & celebrabat, petens ab ipso reditum in patriam.
3. Quia Ecclesia in omnibus ærumnis est in silentio, subijcit se voluntati Dei, in cruciationem calamitatum sine indignatione & dubitatione de promisso auxilio, iuxta illud Apostoli: Extollentes manus vestras sine ira & habitatione, id est, fremitu aduersus Deum, Sic Esaia 30. ad Ecclesiam dicitur: In spe & silentio erit fortitudo vestra.

ALIA.

Cur facit mentionem Zion?

RESPONSIO.

Ut deducat nos ad testimonia, quibus Deus se patefecit in Zion, populo Iudaico, sicut nunc vera Ecclesia discernitur à Turcica & Iudaica, agnitione exhibiti Messie & professione doctrinae Euangelij & integro Sacramentorum usu.

Ergo in omni precatōe praluceat fides, & præcedat precatō remissionis peccatorum, eaque accipiatur fide, gratis propter Mediatorem. Igitur ad obiectionem:

Deus peccatores non exaudit.

Ego sum peccator,

Ergo Deus me non exaudit.

Respondendum est ad minorem per distinctionem.

Deus non exaudit peccatores non agentes pœnitentiam. Ego autem ago pœnitentiam, & confugio ad Mediatorem.

Ergo me exaudit Deus.

Ita hic primū agnoscit Propheta peccata sua, & populi.

Verba] Pœna, quam comminatur Deus peccatoribus.

Præualuerunt super nos] Oppresserunt, cum nos puniisti penuria, exilio, & alijs ærumnis. Deinde petit & credit condonationem peccatorum, & mitigationem pœnæ, inquiens:

Et tu propitiaberis] peccatis nostris, Per misericordiam cōdonas peccata nobis, & nos recipis in gratiam, & pœnam mitigas propter Mediatorem. Ita & Daniel precatur, capite nono: Exaudi Deus noster orationem serui tui, non propter iustitiam nostram, sed propter miserationes tuas multas, propter Dominum. Augustinus verba delictorum intelligit sermones Gentium in Babylonia peruersos, quibus conatē sunt deducere Iudæos à notitia, inuocatione & cultu veri Dei, ideoq; petere Iudæos captiuos, ut propitiatis seu dimissis peccatis, per sacrificium vnici sacerdotis Ecclesiæ, Christi, reducantur tandem ex captiuitate in Hierusalem.

3. Gratiarum actio pro collecta Ecclesia, & donato verbo.

III. *Beatus, quem elegisti & assumpsisti: inhabitabit in atrijs tuis, replebitur bonis domus tua, & sancti templi tui.*

Agit omnium primū gratias Deo, pro collectione Ecclesiæ, quæ summum est Dei beneficium, cum extra Ecclesiam visibilem non sit salus, iuxta illud Rom. 3. Quos elegit, hos & vocauit.

Ergo qui non sunt in cœtu vocatorum, non sunt electi.

Quisq; igitur hoc det operam, ut sit ciuis seu membrum veræ Ecclesiæ, in quā sonat vox incorrupta Legis & Euangelij, & inte-

ger vsus Sacramentorum cōseruatur. Huic se Ecclesiæ seu cœtui, quocunq; agat loco, se adiungat fide, inuocatione veri & æterni Dei, notitia & fiducia Mediatoris, confessione & voluntate cōseruandi publici ministerij.

Beatus Augustinus intelligit primū de homine, quem filius Dei in vnitāte personæ assumpsit ex virgine. Deinde de credentibus in ipsum, qui cum illo vnum sunt. Ita enim inquit: In illo (Christo) simus, & alij sumemur, in illo simus & electi erimus.

Inhabitabit in atrijs] Ratio beatitudinis à bonis domus, seu templi Dei, id est, Ecclesiæ, quæ bona sunt ipse filius Dei, verus intellectus Legis & Euangelij, publicum ministerium, eiusq; cōseruatio, reconciliatio cum Deo, remissio peccatorum, donatio Spiritus sancti & vitæ æternæ, tranquillitas & pax conscientiæ, quæ bona perpetua duratura sunt, non bona huius mundi caduca & incerta, ut opes, honores, potentia. De quibus inquit Christus: Quid proderit homini, si totum mundum lucraretur, & damnum patiatur animæ suæ?

Exaudi nos Deus salutaris noster propter admirandam iustitiam, spes omnium finium terræ, & in mari longè (disito.)

Admisset gratiarum actioni precatōe de cōseruando ministerio Euangelij & doctrina salutari, de iustitia Dei admiranda, ignota mundo, & longè posita supra & extra captum humanæ rationis, aliena scilicet Christi iustitia, seu obedientia integra, quam Deus credentibus propter Mediatorem donat & imputat, tanquam sit eorum propria.

Exaudi] Primū, reducens nos ex Babylonia: Deinde, remittens nobis peccata: Tertiō, Cōseruans Ecclesiam & ministerium publicum.

Deus salutaris noster] Qui liberas nos & saluas. Augustinus intelligit Christum, qui tæpè alibi salutare, & salutaris totius Ecclesiæ dicitur.

Propter admirandam iustitiam] Qua nos mirabiliter liberas & defendis, reputas nos iustos, contra humanæ rationis intellectum, aliena iustitia & merito, scilicet Christi, de hac doctrina admirabilis vocatur, cum quisque non propria iustitia & obedientia Legis sit iustus pronuntiandus, sed aliena, unde doctrina Euangelij Iudæis est scandalum, Græcis verò stultitia, i. ad Corinth. 1. spes

Spes omnium finium terræ] Testimonium est de vocatione gentium, & diuulgatione doctrinæ Euangelij, per vniuersum mundum, regiones, & insulas gentium longè distitas à monte Sion, seu Hierusalem, quod illud Esaiæ 49. Dedi te in lucem gentiū, ut sis salus mea, vsque ad extremum terræ. Respexit autem haud dubiè ad vaticinium Iacob Patriarchæ, Genes. 49. Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux ex femore eius, donec veniat Siloth, cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium Vatabalus (miraculis) seu operibus, In iustitia tua exaudi nos, liberabis nos, per terribilia & stupenda opera, quale fuit educio populi per mare rubrum, vt agnoscaris iustè puniens malos, & benefaciens bonis.

In mari longè] Vatabalus insularum maris distantium longè & remotarum à Zione gentium, quæ habitant in insulis maris mediterranei & alijs.

3. Gratiarum actio pro magistratu & ordine politico.

Præparans (firmans) montes in virtute tua, accinctus potentia.

Gratias egit Deo pro collecta & conseruata Ecclesia. Nunc agit gratias pro magistratu & politijs constitutis, & conseruatis, quibus opus habet Ecclesia ad conseruationem disciplinæ, pacis, & tranquillitatis publicæ, vt in humano genere tradi possit cœlestis doctrina, & artes necessaria Ecclesiæ, & humanæ societati: & quia gratias agit pro magistratu & regnis, simul ostendit hæc non posse constitui, conseruari & regi, sine Dei præsentia, & virtute, sicut Plato inquit: Vbi non est Deus, sed mortalis aliquis dominatur, ibi malorum & ærumnarum nulum est effugium. Et Cicero pro Rabirio: Deorum ope & auxilio multo magis hæc res publica quàm ratione hominum, & consilio gubernatur.

Præparans] id est, firmans, constituens, & defendens. *Montes*] imperia, politias, sicut Ieremia 51. Babylon mons vocatur exitiosus, & prædicatores humiles in se, excelsos in Domino.

In virtute tua] Non in humana potentia, aut sapientia. Lucet autem in ordine imperiorum sapientia Dei, in pœnis iustitia, in conseruatione bonitas & potentia.

Accinctus potentia] Quasi cingulo seu zona ad defensionem imperiorum, sicut accincti expeditiores sunt ad agendum. Augustinus intelligit Christum, qui quasi circumcinctus sit, stans in medio omnibus communis. Inquit enim: Habemus illum omnes communiter. Ideo in medio est, circumcingimus eum omnes, cum credimus in illum. Sic in medio stat discipulorum, Iohannis 21.

Qui compescis fremitum maris, sonum fluctuum eius, & tumultum populorum. VII.

Hoc est, qui das pacem & tranquillitatem imperijs, sicut fremitum maris & fluctus excitat, & rursus sedat Deus diuina potentia. Comparat enim fremitui maris, & fluctibus, seditionem populorum, & bella.

Et timebunt qui habitant terminos (fines terræ) à signis tuis, egredientes mane & vespere delectabis. VIII.

Effectus potentia Dei & operum ipsius terribilium, timor populorum seu gentiū. Nam signa vocat vel opera Dei admiranda in constitutione & defensione imperiorum, vel signa militaria, quibus terrentur seditioni & hostes Ecclesiæ, quæ cum aspiciunt victi agnoscunt Dei potentiam, & conuersi ad Deum delectantur, vt mane & vespere laudent & celebrent Deum.

Lutherus ita vertit. *Dass sich entsen die an denselben enden wohnen / vor deinen zethen / Du machest frölich was da webert / beide des morgens vnd abents. Es sind ettel grosse wunder / weß Gott fruede helt / vnd steter den vnfruedsamen / So gehet denn vnd webert beide mensch vnd vihe / welches im Kriege nicht sein kan.*

4. Gratiarum actio pro fertilitate terræ & copia frugum.

Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam, flumen Dei repletum est aquis: parasti frumentum illorum, quoniam ita præparasti eam. IX.

Agit gratias tertio pro fertilitate terræ, ff

& eius fructibus, quibus Ecclesia, imperia, æconomia opus habent ad sustentationem vitæ corporalis, pro quibus cum agit gratias Deo, agnoscit ipsa esse dona Dei, & simul monet de prouidentia, Deum non discessisse, vt fingit humana ratio, ab opificio suo seu humano genere, vt faber discedit à nauē ædificata, sed adesse omnibus creaturis, fecundare terram, dans quæcunque ad victum sunt necessaria, sicut alius inquit Psalmus: Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Ita & hic inquit: Fonticulus Dei abundat aquis, hoc est, cælum seu pluuiæ irrigant terram, vt sit fecunda & proferat frumenta, & fructus ad victum hominis. Augustinus & Theodoretus intelligunt omnia allegoricè de Ecclesiæ collectione & propagatione incepta in Ecclesia Iudaica, per Christum & Apostolos, & propagata deinceps tanquam per seminationem verbi, scilicet Euangelij, in vniuersum mundum. Quidam referunt ad fertilitatem agrorum in Iuda post reductionem populi ex Babylonia, quod Theodoretus improbat. Quia post reditum eorum longo tempore, populus adhuc magna penuria rerum omnium, & sterilitate terræ laborauit. Melius autem intelliguntur omnia in genere de vbertate terræ, quia Deus singulis annis frumentum & fructus largiter producit è terra ad victum humani generis, vnde prouidentia eius elucet.

Visitasti terram] Propositio est generalis, Deū reddere terram fecundam, & fertilem, quam per enumerationem sequentibus versibus explicat.

Visitasti] Ex Hebræo, vt annotat Victorinus, tanquam pincerna & minister, potum propinans seruiisti ei, & inebriasti eam, videlicet pluuiā aridam & desiccātam diuturno æstu. Locupletasti frumento, & omnis generis fructibus arborum. Flumen Dei vocat primum Iordanem in Palæstina. Deinde omnes alios fluuios, quorum riui agros fecundant ex Dei bonitate, cuius sunt omnia dona, quæcunque sunt nobis ad victum necessaria.

X. *Sulcos eius inebrias, humectas glebas eius imbribus, mollificas eam, germiui eius benedices.*

Expositio est præcedentis versus de tempestiuis imbribus, quibus terra madescit, & redditur fecunda, quæ arida nullum fructum profert, vnde penuria & fames sequitur.

Germiui eius benedices] Das imbrem largum, & tempestiuum.

Poëta.

*Frugiferos riguo potas aspergine sulcos,
Gleba tuo cultu nulla iacebit iners.
Imbribus humectans arentia viscera terra,
Per te larga suas copia fundit opes.*

Coronas annum benignitate tua, & vestigia tua stillant pinguedinem. XI

Coronas] Ornas varijs fructibus. *Vestigia tua*] Præsentia tua, sicut scriptores rei rusticæ inquit, *Vestigia Domini pingues facere agros*, id est, præsentiam, cum ipse Dominus sæpè accedit agrum, curat & colit. Ita Deus ipse præsens adest creaturæ suæ.

Lutherus vertit: *Deine fußtapffen ropffen von sette/das ist/ wo du gehst/ da geräth es wol.* Vatabalus vertit *Semitas*, & intelligit nubes, super quas Deus ambulare dicitur. *Stillant pinguedinem*] Copiam frugum reddunt, agros pingues, & fertiles.

Stillabunt habitacula deserti, & exultatione colles accingentur. XII

Efficient fertilitate sua exultare homines.

Deserti loca dura prius, cultissima fient,

Fructiferi montes iam sua dona ferent.

Habitacula seu loca deserta sunt.

1. Villæ & prædia, quæ longius distant à ciuitatibus, quæ habent ruris opes, lac, butyrum, caseos, oua, gallinas.
2. Colles sunt confiti vitibus.
3. Campi, quibus pascuntur greges.
4. Valles refertæ sunt frumentis.

Hæc beneficia omnia exhilarant animos, quia sunt pulcherrima, & ad vsum hominis accommodata.

Induti sunt campi ouibus, & valles coopertæ sunt frumento: iubilabunt & hymnum dicent. XIII

Expositio de copia pecorum, & frumenti, quæ tanta futura est, vt campos & valles cooperiant. Ex Hebræo valles seu valliculæ sunt fossulæ iuxta sulcos, qui cumuli sunt seu acerui terræ, per vomerem in agris excitati.

Iubilabunt & hymnum dicent] celebrabunt homines Deum autorem tantæ fertilitatis pecorum

pecorum & frugum, quibus humanum genus ornat, & cumulat, ut conseruetur in ea Ecclesia, à qua Deus rectè agnoscatur, in hac vita & futura. Lutherus, Valles cooperatæ sunt frumento, vertit: *Die awen stehen dîck mit Korne*. Non igitur intelligit valles montium, sed agrorum.

Poëta.

Innumeri per prata greges viridantia pascent,
Obfita planities frugibus omnis erit.
Tunc iucunda homines sustollent iubila plausu,
Tunc tibi mortales carmina leta canent.

PSALMVS LXVI.

TITVLVS.

Canticum Psalmi ad præcinendum. Augustinus ex Græco. In finem (Christum qui finis legis est) Canticum Psalmi resurrectionis, de qua ita inquit in tractatu huius Psalmi: Resurrectionem Christiani nouimus in capite iam factam, & in membris futuram: caput Ecclesiæ Christus est, & membra Christi Ecclesia. Quod præcessit in capite, sequetur in membris.

ARGVMENTVM.

Psalmus est *παλαιῶν* generis suauitatis. Quia hortatur in eo Propheta omnem terram, hoc est, totum humanum genus, & Iudæos & gentes, ut agant gratias Deo suo exemplo, pro præsentia eius, & omnibus beneficijs, & testimonijs eius præsentia, qualis fuiteductio populi Israëliti ex Aegypto, conseruatio in deserto, annis quadraginta, introductio in terram promissam per Iordanem, & defensio contra hostes, quæ omnia testantur Deum verè adesse toti humano generi, quantum ad conseruationem eius, ne totum intreat, ut ex eo colligatur Deo æterna Ecclesia: & quantum ad gratiâ attinet, etiam peculiariter adest Ecclesiæ, cui donat per filium Spiritum sanctum, & inchoat in mentibus renatorum nouam lucem, iustitiam & vitam. Nam duplex est præsentia Dei, primò, quantum ad conseruationem substantiæ creaturæ. Deinde, quantum ad gratiam seu sanctificationem, sicut inquit Augustinus: Deus est ubique per diuinitatis præsentiam, sed non est ubique per habitationis gratiam, sed in solis fidelibus. Theopritum refert Psalmum ad populum captiui in Babylonia, cuius sit gratiarum actio, cum iam esset ipsis promissus reditus, & continere quoque vaticinium de vo-

catione gentium, & liberatione, ex potestate diaboli, peccato, & morte, cuius captiuitas & liberatio populi Babylonica figura fuit. Partes sunt sex.

1. Exordium, quo totum humanum genus exhortatur ad gratiarum actionem, & laudem nominis Dei.
2. Narratio liberationis populi Israëliti ex Aegypto per mare rubrum, & aliarum liberationum.
3. Repetitio exhortationis.
4. Narratio de persecutione & cruce populi Iudaici, qualis est Ecclesiæ omnium temporum.
5. Professio suæ gratitudinis erga Deum, quam alijs imitandam proponit.
6. Exhortatio Ecclesiæ ad fidem, inuocationem, & spem liberationis, à suo exemplo, cui conclusionem addit.

1. Exhortatio ad gratiarum actionem,
pro collectis beneficijs.

Iubilate Deo omnis terra, psallite gloriam nomini eius, date gloriam laudi eius. I.

Propositio est exhortationis subinde verbis alijs, non tamen inanibus, sed quæ singularem Emphasin habent, repetitis.

Iubilate omnis terra] totum humanum genus, seu omnes habitantes in vniuersa terra, & Iudæi & gentes.

Psallite gloriam] Celebrate gloriosum nomen Dei, eius omnipotentiam, misericordiam, iustitiam, & gloriosas liberationes populi sui, sicut canunt & angeli Lucæ 2. Gloria in excelsis Deo.

Date gloriam laudi eius] Celebrate laudes Dei, beneficia eius admiranda & multiplicia.

Dicite Deo, quàm terribilia sunt opera tua: in multitudine virtutis tue frustrabuntur inimici tui. II.

Dicite Deo] Ita alloquimini Deum, celebrantes eius admiranda opera, terribilia hostibus, iucunda iustis. Sunt autem opera Dei præcipuè triplicia.

1. Creationis.
2. Recreationis.
3. Retributionis præmiorum bonis, & pœnarum malis.

In multitudine virtutis tue] Addit consolationem de potentia Dei, in impediendis hostium consilijs, & conatibus, ne quantum volunt noceant pijs, seu Ecclesiæ.

Frustrabuntur] Non succedent consilia & conatus, quibus delere Ecclesiam & pios conantur.

III. *Omnis terra adoret te, & psallat tibi Psalmum, dicat nomini tuo: Sela. (ita fiet)*

Apostrophe ad Deum verum & æternum, qui solus adorandus est & celebrandus, corde, lingua, instrumentis musicis, & operibus, ut ipsius nomen, potentia, misericordia, iustitia, agnoscantur & celebrentur in humano genere,

IIII. *Venite & videte opera Dei, terribilis in consilijs, super filios hominum.*

Invitat totum humanum genus ad considerationem operum Dei admirandorum & terribilium, in defendenda Ecclesia, & impediendis consilijs & conatibus impiorum, contra humanam rationem & sapientiam, sicut defendit & servavit populum in Aegypto.

2. Narratio liberationis populi Israëliti ex Aegypto, per mare rubrum, & translationis per Iordanem, in terram promissam.

V. *Qui convertit mare (Rubrum) in aridam, in flumine (Iordane) pertransibunt pede: ibi (apud Iordanem) latabimur in ipso (Deo.)*

Addit narrationem breuem divinæ & admirandæ liberationis populi Israëliti ex Aegypto, per mare rubrum, & translationis per Iordanem siccis pedibus, qua confirmat & explicat præcedentem exhortationem de videndis seu considerandis operibus Dei, quorum in primis admiranda fuit liberatio populi ex Aegypto, Exodi 14. & 15. & transactio in terram Chanaan, Iosue 3. & 4. Testatur autem liberatio populi & interitus Pharaonis, Deum verè curare suam Ecclesiam, non esse numen surdum, & cæcum, qualem Cretenfis pictor Epicureus,

Iovem finxit, nec inclusum Parcarum carcere, non alligatum esse causis secundis, sed esse agens liberrimum, mitigare pœnas & ærumnas Ecclesiæ, cum vult, & mutare sæpè cursum naturæ, iuxta versiculum:

*Ipse potest solis currus inhibere volantes,
Ipse velut scopulos flumina stare facit.*

Ita Claudianus inquit:

*Sapè mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, aut nullus in esset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu,
Abstulit hunc tandem Ruffini pœma tumul-*

*tum
Absolvitq; Deos, iam non ad culmina rerum
Iniustos creuisse, queror: tolluntur in alrum,
Ut lapsu graviore ruant.*

Convertit mare] Rubrum, quod tanquam murus stetit erectum à dextra & sinistra, per cuius medium digressi sunt filij Israël, siccis pedibus. Pharaon autem cum suo exercitu insequens populum submersus est Exodi 14. In flumine] Iordane, quo loco erat latissimus, & profundissimus, & quo tempore ex omni parte inundabat primo mense anni Hebraici, qui noster est Aprilis, ut Iosue 3. dicitur. *Ibi*] Apud Iordanem. Item, in vita æterna. *Latabimur in ipso*] Deo, non in nobis. Sicut inquit Augustinus: Illa voluntate cepit nos, qua nos meritum nostrum deiecit, nunc in spe iocundamur, tunc autem in vita æterna, in ipso iocundabimur.

Qui dominatur in virtute sua, in æternum oculi eius super gentes respiciunt, rebelles non exaltantur per semetipsos. Sela. (ita est, ita fiet)

Expositio & accommodatio liberationis populi ad potentiam & virtutem Dei, qua omnibus temporibus adest humano generi, defendens obedientes, & puniens rebelles & hostes suos, confidentes sua potentia & opibus, sicut canit Maria: Potentes deponit de sede, & exaltauit humiles. Et D. Petrus: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

3. Repetitio exhortationis.

Benedicite gentes Deum nostrum, & auditam facite vocem (famam) laudis eius.

Repetitio

Repetitio est exhortationis ad gentes, vt & ipsi verum & æternum Deum agnoscant, innocenti. benedicant & celebrent.

Deum nostrum] Qui se patribus Israëlitarum patefecit illustribus testimonijs suæ præsentis & liberationis, sicut nos eundem Deum, Deum nostrum agnoscimus, & inuocamus, qui nobis filium misit.

Facite vocem laudis eius auditam] Celebrate & docete alios, vt & ipsi recte agnoscant, innocenti, & colant Deum,

VIII.

Qui posuit animas nostras ad vitam, & non dedit in commotionem pedes nostros.

Ætiologia exhortationis sumpta à beneficio conseruata vitæ corporalis & donationis vitæ æternæ. Nam vtriusque vitæ Deus autor, fons & conseruator est, sicut inquit Moses Deuter. 20 Ipse est vita nostra, & longitudo dierum nostrorum. & Actor. 17. inquit Paulus: In ipso sumus, viuimus & morimur. Sic Augustinus inquit libr. Metanostre capite 38. Scio & certus sum quod vised à te Domino nostro disponitur & gubernatur, vnde tibi cura est de omnibus, præcipue de seruis tuis, qui totam spem posuerunt in sola misericordia tua.

Qui posuit animas nostras] Qui autor est, dator & conseruator vitæ æternæ.

Et non dedit in commotionem] Non permittit nos incidere in periculum, vel corporis, vel animi. Item, ne incideremus in furores Epicureos, aut alios fanaticos. Augustinus: Ipse posuit animam nostram in vitam. Ipse regit pedes nostros, ne nutent, ne moueantur & dentur in motum, & ipse faciet nos viuere, ipse perseuerare vsq; ad finem, vt in æternum viuamus. Est autem triplex vita, naturæ, gratiæ, & gloriæ. A vita naturæ tradit Deus animas nostras ad vitam gratiæ iustificando nos. A vita gratiæ, ad vitam gloriæ saluando nos. Est quæliptote, inquit: Non dedit (permittit) in commotionem pedes nostros, pro dedit, ne commouerentur pedes nostri labentes in turpitudinem aliquam, aut deficientes à confessione veræ doctrinæ, propter crucem, & afflictiones, quibus Ecclesia subiecta est, & singuli pij, sicut addit.

4. De afflictione & captiuitate populi in Aegypto, & postea in Babylonia, & Ecclesia, omnibus temporibus.

Quoniam probasti nos Deus igne (persecutionibus) nos examinasti, sicut examinatur argentum.

Narratio seu querela de persecutione populi Iudaici, & afflictionibus, seu cruce Ecclesiæ omnibus temporibus, qua ostendit & causam eius efficientem Deum, & finalem, nō vt perdatur Ecclesia, & membra eius, sed vt probetur fides & constantia in professione veræ doctrinæ, sicut argentum examinatur, seu probatur igne, abiectis fordibus. Sunt autem quatuor causæ finales afflictionum & crucis Ecclesiæ & piorū.

1. Vt fides & inuocatio, in rebus aduersis magis accendantur, quæ in secundis rebus languescunt.

2. Vt constet, eos non causâ voluntatis aut vtilitatis suæ, sed propter gloriam Dei, amplecti veram doctrinam.

3. Vt testimonium exhibeant de veritate doctrinæ, & de immortalitate, & iusto iudicio, in quō punientur tyranni, & hostes Ecclesiæ, vt Nero, & ornabuntur vera gloria iusti, vt Paulus.

4. Vt exemplo inuocationis & constantiæ in cruce, alij inuitentur. Sunt igitur tria genera crucis seu afflictionū, sumpta à causâ finali: *τιμωρία*, pœnæ delictorum, vt exiliū Davidis: *δοκιμασία*, probationes fidei, inuocationis, & constantiæ: *μαρτύρια*, testimonia veræ doctrinæ, vt mors Iohannis, Baptiste, Pauli, Laurentij.

Examinasti sicut argentum] Collatio sumpta à fabris argentarijs, qui igne excoquunt argentū, nō vt intereat, sed vt excoctis scorijs, & fordibus abiectis, reddatur purius. Ita & iusti cruce & afflictionibus redduntur puriores à fordibus carnis. i. peccatis. Ita enim inquit Augustinus: Non ignisti vt fœnum, sed sicut argentum, non in cinerem conuertisti, sed sordes abluisti, induxisti nos in muscipulam, non vt capti moreremur, sed inde liberati non periremus. *Probasti nos*] Fidem nostram, & constantiam in professione veræ religionis & doctrinæ. Ita ad Roman. 15. inquit Apostolus, de effectu afflictionum:

Afflictio parit patientiam.

Patientia probationem.

Probatio spem.

Spes non confundit.

Induxisti nos in laqueū, posuisti tribulationes in humeros nostros

X.

Expositio præcedentis versus generalis de persecutionibus.

Induxisti in laqueum] Aliter, in angustiam, seu angustum locum, seu carcerem, in quo tanquam conclusi, & coarctati fuimus ab hostibus, ita ut nusquam prospiceremus effugium. *Posuisti tribulationes*] Varias tentationes, corporales & spirituales, plagas, verbera. *In humeros nostros*] Super nos.

XI. *Imposuisti homines super capita nostra, transuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.*

Homines] Tyrannos, Aegyptios, Babylonios & Ethnicos Imperatores, qui Apostolos eorumque successores, & martyres, varijs supplicijs & morte affecerunt.

Per ignem & aquam] Per varia pericula & res aduersas & prosperas, quæ sicut aqua corrumpunt animos, res aduersæ vrunt & deterrent à confessione, unde Augustinus: Quando sunt res angustæ & aliquæ infelicitates sunt in hoc mundo, quasi ignis est. Quando sunt res prosperæ, & abundantia seculi circumfluit, quasi aqua est, vide ne te ignis exurat, vide ne te aqua corrumpat.

Eduxisti nos in refrigerium] in terram promissam, ex Aegypto, ex Babylonia in Palæstinam, ex hoc mundo in celestem patriam, ut martyres, & sanctos. Sic de Lazaro Lucæ 16. dicitur, ad epulonem dicens: Fili recorde, quod receperis bona tua in vita, Lazarus contra mala. Ergo tu nunc cruciaris, hic verò solatio fruitur.

OBIECTIO.

Tyrannicum est & crudele, punire innocentes.

Dauid, Iudæi credentes & martyres fuerunt innocentes.

Ergo Deus non iuste eos subiecit tyrannis & tribulationibus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo primum ad maiorem per distinctionem, Tyrannicum est & crudele, punire innocentes eo fine, ut perdantur, Deus autem subiecit cruci Ecclesiam & pios, non ut perdat, sed ut fides eorum probetur, accendatur inuocatio, edat confessionem veræ doctrinæ, & mortificet in eis carnem, & maiore gloria eos orniet in vita æterna. Sic inquit Augustinus: Scire videtur Deus, cum ista facit, ne metuas, quoniam pater est, nunquam

sic scuit ut perdat. Quando malè viuus, si parcat, plus irascitur. Omnino istæ tribulationes flagella sunt corripientis, ne sit sententia punientis. Deinde respondeo ad minorem, per inficiationem. Nam Dauid, Israelitæ credentes, martyres, adeoque tota Ecclesia non sunt prius sine peccatorum sordibus & innocentes, iuxta illud: Quis dicere potest, sum mundus à peccato? Item, pro hac (iniquitate seu peccato) orabit ad te omnis sanctus. Has sordes peccatorum Deus per crucem expurgat in sanctis & renatis, & abicit, tanquam scorias, per ignem, ex argento & auro. Ideo inquit idem libro Meditatio. capite 38. Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum, omnia iudicia tua iusta sunt, & vera, iustus & rectus es tu Domine, Deus noster, & non est vlla iniquitas in te, non iniuste neque crudeliter affliges peccatores, omnipotens & misericors Domine, qui cum non essemus, potenter fecisti nos, & cum periti fuissetus culpa nostra, pietate & bonitate tua mirabiliter reparasti nos.

5. Professio gratitudinis pro beneficijs.

Introibo in domum tuam in holocaustis: reddam tibi vota mea.

Offert se Dauid & populus ad gratiarum actionem seu gratitudinem, quæ constat veritate, qua agnoscimus & celebramus acceptum beneficium: & iustitia, qua reddimus bene de nobis meritis mutua officia pro facultate & vocatione, sicut Dauid & populus pollicetur se oblaturus in domo Domini, hoc est, templo seu tabernaculo, hostias & sacrificia Leuitica, quæ non merebantur remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam, sed fuerunt in populo Iudaico.

1. Signa promissionis de venturo liberatore.
2. Notæ discernentes populum Iudaicum à gentibus & alijs sectis.
3. Nerui ministerij, sicut Leuitæ & sacerdotes alebantur victimis.

Introibo in domum] templum seu tabernaculum, in quo Deus præsens adfuit & mandauit offerri holocausta, & alias victimas. Holocausta erant victimæ quæ totæ cremabantur. Augustinus intelligit obedientiam erga Deum, & mortificationem carnalium affectuum.

Vota mea] Hostias mandatas, & alia munera

nera & officia, quorum exhibitio pro acceptis beneficijs, rara est, sicut inquit Pindarus: Vetus gratia dormit, & homines sunt immemores.

XIII. *Quæ (vota) aperuerunt labia mea (promiserunt) & locutū est os meum (promisit) in tribulatione mea.*

XIII. *Holocausta pinguia* (optima seu opima. Nā lex iussit integras & pingues hostias offerri, non mutilatas, aut macras, quales offerentes reprehenduntur Malac. i.) *offeram tibi cum incenso arietum: offeram tibi boues cum hircis.* Sela. (ita fiet)

Hanc vocem addit, quod certò se promittit futurum gratum, reddendis votis, sicut ingratitudo contrā est vtitata. Quem admodum naufragus ille in Apologo emissus in periculo inuocando Deum, promissis votis, in portu stans iocose & impie dixit, Neminem adesse qui promissum posularer, & Deum, falsa mola placari posse.

OBIECTIO.

David & Iudæi obtulerunt boues & hircos Deo. Ergo & nunc tales victimæ offerendæ sunt.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo per distinctionem temporis veteris testamenti, in quo hostiæ Leviticæ mandata fuerunt, ut essent typus venturæ hostiæ Messia, & discerneret populum Iudaicum à gentibus. In nouo autem testamento, exhibitio Messia crucifixo & resuscitato à morte, sacrificia Levitica vnā cum tota politia sublata sunt, facta vnā est Ecclesia ex gentibus & Iudæis, iuxta illud Matthæi ii. Lex & Prophetæ vsque ad Christum prophetarunt.

ALIA.

Vota sunt reddenda. Monachi & virgines vestales vouerunt perpetuam castitatem, & alia. Ergo hæc vota sunt præstanda.

RESPONSIO PER distinctionem.

Vota possibilia, & quæ non repugnant verbo Dei, præstanda sunt, sine opinione meriti, coram Deo, & perfectioris vitæ, neque seruanda est castitas cum vltione periculosa.

6. Exhortatio ad fidem, inuocationem, & spem.

Venite, audite & narrabo XV. omnibus timentibus Deum, quanta fecit (Dominus) anima mea.

Hortatur nunc Ecclesiam & singulos pios ad fidem, inuocationem, & spem, ab exemplo suæ inuocationis & liberationis diuinæ. Ita enim argumentatur, sicut sæpe alibi:

Ego oppressus cruce & ærumnis, inuocaui Deum, & expectans liberationem, exauditus sum ab eo.

Ergo & vos fidite Deo, eumque inuocate, & certò exaudiet & liberabit vos.

Ratio consequentiæ est. Quia Deus non est *πρωτοπλάστis*, sed omnes recipit, exaudit, & liberat inuocantes ipsum in spiritu & veritate, & testimonio bonæ conscientia.

Venite] Propositio exhortationis cum attentione.

Audite] Commendatio externi verbi, per quod Deus est efficax. Ideoq; audiendum, eique assentiendum est.

Timentibus Deum] Discernit veram Ecclesiam & pios à prophana hominum multitudine, contemnente Deum, & secura, quā Deus non exaudit.

Ad ipsum (Deum, non ad idola seu creaturas) ore meo (nō alieno) clamaui & exultaui sub lingua mea. XVI.

Monet suo exemplo, inuocationem debere esse ardentē & seriam, sine hypocrisi.

Exultaui sub lingua] Inuocaui Deum, eumque celebraui vero motu cordis, quod sub lingua est, non tantum motu labiorum, sicut orare solent hypocritæ, Matth. 15.

Iniquitatem si aspexissem (dilexisssem) corde meo non exaudivisset (me) Dominus. XVII.

Monet inuocationem fieri debere cum

testimonio bonæ conscientiæ, hoc est, ne scientes retineamus & propugnemus impium aliquem errorem, contra articulos fidei, & non perseueremus in delictis manifestis, contra conscientiam. Ideo dicitur Iohā. 3. Si non condemnat nos cor nostrum, fiduciā habemus erga Deū, quod inuocantes exaudiamur. Ita hīc inquit Propheta, se ideo exauditum esse à Deo, quia non aspexit iniquitatem corde suo, hoc est, non dilexerit aut approbarit, sicut addit.

XVIII. *Propterea (quia non aspexi seu dilexi iniquitatem) exaudivit (me) Deus, & attendit voci deprecationis meæ.*

Syllogismus est hypotheticus:

Si aspexissem iniquitatem, id est, dilexissem, Dominus non exaudivisset me.

Sed non aspexi.

Ergo exaudivit me.

XIX. *Benedictus (ergo) Deus, qui non amovit (à conspectu suo) orationem meam, & misericordiam suam à me.*

Epiphonema est continens celebrationem Dei pro exauditione & liberatione gratuita, non propter merita nostra, seu dignitatem, sed propter misericordiā Deus nos exaudivit. Ideo indignitas nostra non debet nos deterrere ab inuocatione, sed cogitandum est præceptum & promissio de inuocatione: Inuoca me in die tribulationis. Item, Petite & dabitur vobis. Neque particularitas, quia Deus, ut ad Roma. 10. dicitur, diues est in omnes inuocantes.

OBIECTIO.

Dauid inquit, se non aspexisse iniquitatem in corde suo.

Ergo prorsus immundus fuit ab omni peccato: & per consequens, non opus habuit gratuita imputatione iustitiæ per fidem.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia est fallacia æquiuocatiōis. Aspicere enim seu respicere significat hīc, ut sæpè alibi, diligere seu approbare peccata. Quod ea quæ diligimus, sæpè & libenter aspicere solemus. *Nur lusten vnd freuden ansehen / vñnd ein behagen worane haben.* Ita inquit Augustinus: In corde noli respicere peccata, noli diligere,

noli acceptare, nam respectum pro dilectione poni quotidianum est. Item, Quid est? respice me Deus, nisi, dilige, attende; miserere mei. Ergo non ideo dixit, iniquitatem si aspexi in corde meo, quia omnino nulla iniquitas suggeritur cordi humano. Ibi suggeritur, non cessat suggestio, sed nō fiat respectus (id est, dilectio, approbatio, seu delectatio, consensus peccati.) Itā D. Paulus sensit peccatum in carne, deque eo conqueritur ad Roman. 7. Non tamen ei consentit, ac delectatur, sed petit ab eo liberari, inquit: Delectat me lex Dei secundum internum hominem, sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me eripiet ex hoc corpore morti obnoxio. Hoc peccatū hærens in natura omnium vocatur originale non damnans repugnantes, sicut docet idem Apostolus, ad Romanos 6. Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore, ut obediatis illi per cupiditates eius. Remittitur enim repugnantibus, propter Christū fide, sicut inquit capite 8. Nulla igitur nunc est condemnatio his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non iuxta carnem versantur, sed iuxta Spiritum.

PSALMVS LXVII.

TITVLVS.

Ad præcinendum Psalmus cantici super Neginoth (instrumento tali musico. cetera vide suprā.)

ARGVMENTVM.

Psalmus est petitorius. Nam petit in eo Dauid, ut Deus quamprimum mittat Messiam promissum Redemptorem humani generis, eiusque Euangelium spargatur in totum orbem terrarum, quo colligatur Ecclesia, ex Iudæis & gentibus, & credentes consequantur eius æterna beneficia, veram benedictionem, reconciliationē cum Deo, remissionem peccatorum, spiritum sanctum, iustitiam, & vitam æternam, amissam in paradiso per peccatum primorum parentum, atque ut Deus pro his beneficijs æternis celebretur ab omnibus, in hac vita & in omni æternitate. Ecclesia exhibito iam Messia & propagato Euangelio, orat ut Deus accendat in nobis veram lucem & no titiam sui, & mediatoris, & conferat nobis beneficia, & corporis & animi, ut ipse ab omnibus rectè agnoscat & celebretur. Partes sunt quatuor.

I. Propo-

1. Propositio precatonis.
2. Ratio eius seu causa finalis, agnitio & celebratio nominis Dei, per vniuersum mundum,
3. Effectus missionis Messiae, eiusque beneficiorum, letitia & exultatio Ecclesiae de abolito peccato & morte, & restituta iustitia & vita aeterna.
4. Benedictio corporalis & spiritualis, Ecclesiae conseruatio & sustentatio vitae, qua opus habet Ecclesia.

1. *Precatio.*

Deus nostri misereatur, & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos. Sela. (ita fiat)

*Sit pius & faueat nobis Deus, annuat idem.
Lumina nos vultus posse videre sui.*

Propositio est precatonis trimembris. Primo enim precatur in genere, vt misereatur sui Deus, cōdonādo peccata, ne propterea denegat auxilium, & aduētum Messiae promissi liberatoris differat.

Secundō, vt benedicat sibi & populo, mittendo Messiam benedictum semen mulieris, in quo benedicentur omnes gentes, & sua opus habet.

Tertiō, vt illuminet vultum suum super Ecclesiam, i. ostendat beneuolentiam & fauorem. Item, veram sui notitiam per vocem Euangelij, in Christo filio, qui vultus seu imago Dei patris dicitur, quod pater per ipsum cognoscitur, iuxta illud Iohā. 14. Qui videt me, videt patrem meum.

2. *Ratio precatonis, agnitio Dei & meditatione, eiusque confessio & celebratio inter omnes gentes.*

Vt agnoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum.

Addit rationem seu causam finalem petitionis de mittēdo Messia, agnitionem & celebrationem veri Dei, & Redemptoris Messiae, quem salutare vocat Dei, quod per ipsum Deus saluat & liberat à peccato & morte, credentes in ipsum, restituit eis vitam aeternam. Repexit autem ad hunc versum Psalmi haud dubiè Simeon, Luc. 2. Inquirens, conspecto Messia, quem infantem in vlnis tenebat, inquit: Nunc di-

mittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & plebis tuae Israël. Vocat & viam ipsum Christum, quia & ipse inquit Iohannis 14. Ego sum via, veritas & vita. Quasi dicat, vt exponit Augustinus: Quid times, per me ambulas, in me requiescis. Quid ergo ait, vt cognoscamus in terra viam tuam, nisi cognoscamus in terra Christum.

Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes.

Hoc est, te celebrent, tibi agant gratias de promisso filio & sui vocatione, & salute, sibi exhibita per ipsum, in toto terrarum orbe, non solum Iudaei, sed etiam gentes. Augustin. intelligit de confessione, & agnitione peccatorum coram Deo, inquit inter alia: Tu iniquitatem confitere, gratiam Dei confitere, te accusa, illum glorifica, vt ipse veniens inueniat te punitorem, vt exhibeat se tibi saluatorem tuum. Quid times confiteri homo, qui non confitendo esse non potest occultus, damnaberis tacitus, qui posses liberari confessus. Ad hoc exigit Deus confessionem, vt liberet Deus humilem.

3. *Effectus missi & cogniti Messiae, letitia & exultatio.*

Latentur & exultent gentes, quoniam iudicas populos in equitate, & gentes in terra dirigis. (regis & erudis verbo tuo)

Addit effectus missionis & cognitionis Messiae, eiusque Euangelij, propagati in vniuersum mundum, letitiam, exultationem, & pacem conscientiarum, quae in illis existunt, cum agnoscunt & credunt Deum esse sibi reconciliatū per filiū, iuxta illud Pauli ad Rom. 5. Iustificati fide, pacem habemus erga Deum, dominum nostrū Iesum Christum: contra, Vbi est cognitio Christi & beneficiorum eius, ibi est & manet in mentibus trepidatio & metus poenarum & abiectionis à Deo. Est autem locus hic obseruandus de vocatione gentium ad Ecclesiam, & regnum Christi.

Christi per totum orbem terrarum, quæ summum est beneficium Dei, & commendatio immensa misericordiæ eius, admonens de duobus, promissionem Euangelij esse gratuitam, & vniuersalem, qua vocat Deus ad Ecclesiam & hæreditatem vitæ æternæ, gentes Idolatras, & contaminatas enormibus peccatis, & flagitijs, & omnes, absque personarum respectu, & sine præcedentibus meritis.

Iudicis] in æquitate, non summo iure agēs cum miseris peccatoribus, sed multa remittis & condonas peccata, etiam enormia, & mitigas pœnas inenarrabili æquitate & misericordia, non punis, non abijcis, vt meriti eramus, in æternos cruciatus, sed recipis nos clementer in filio, imputans nobis ipsius iustitiam, seu legis obedientiam integram, credentibus in ipsum.

Latentur] Intus corde. *Exultent*] Læticia seu hilaritate cordis, gestibus externis foris ostendentes. Gentes dirigis, regis & verbo gubernas, vt vita & mores sint conformes legi diuinæ, & obediant Euangelio.

• V. *Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes.*

Repetitio est effectus alterius cognitionis exhibiti Messia, & doctrinæ Euangelij, confessionis scilicet & celebrationis Dei inter omnes populos seu gentes, addita repetitione propter affectum, vt magis ad celebrationem Dei, & gratiarum actionem exciter gentes, sicut petitionem benedictionis repetit, inquit.

4. *Benedictio corporalis & spiritualis Ecclesiæ.*

VI. *Terra dabit fructum suum, benedicat nos Deus Deus noster.*

VII. *Benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terra.*

Repetit petitionem de benedictione spirituali & corporali Ecclesiæ, per & propter exhibitum & præsentem Messiam: & initio commendat effectum prædicationis Euangelij, per quam in toto terrarum orbe cōuersæ sunt ad Deum gentes idolatræ, & ignaræ veri Dei.

Terra dabit fructum suum] Conuersionem gentium ad verum Deum, per Apostolos & eorum successores, de quo inquit Christus Iohan. 15. Misi vos vt afferatis fructum multum, & vt fructus vester maneat, hoc est, do-

ctrina Euangelij propagetur vsq; ad finem mundi. Est autem duplex doctrina in hoc loco: prior de efficacia Euangelij, de qua inquit Apostolus, 1. Corinth. 15. Labor vester non erit inanis in Domino. Altera de diuinitate, cuius personæ sunt tres cōsentiantes, quæ sub mysterio hic designantur, triplici repetitione nominis Dei & benedictionis.

1. Deus pater, qui fons est & autor omnis benedictionis, & quasi ἀρχηγός.
2. Deus filius, executor redemptionis humanæ, quasi τελειωτής, inchoator ministerij & dator Spiritus sancti.
3. Deus Spiritus sanctus, confirmator, stabilis nos in agnitione Dei, & vera fide, quasi βεβαιωτής νόμου.

Additur enim noster, quod filius est Emanuel, hoc est, nobiscū Deus in assumpta natura humana, suæque nos diuinitatis participes fecit, sicut inquit Augustinus: Fecit (Deus pater) eum (filium) participem prout us mortalitatis nostræ, vt crederemus nos esse participes diuinitatis eius. Est & hoc obseruandum, vt monet Augustinus, in verbo benedictionis contineri multiplicationem sobolis, sicut Genesis 1. inquit Moyses, Deum benedixisse animantibus & homini, propter multiplicationem sobolis, cum inquit: Crescite & multiplicamini. Ita à Deo hic Propheta præcipuè petit benedictionem in propaganda & conseruanda Ecclesia, per semen spirituale, quod est verbum Dei. Quod addit in fine exhortationem de metuendo Deo, inquit Augustinus: Sicut omnia vsque ad hodiernum diem euenerunt, sic & quæ restant euentura sunt. Timeamus iudicij diem, venturus est Dominus: qui venit humilis, venturus est excelsus: qui venit iudicandus, venit iudicaturus. Agnoscemus humilem, ne eum ex-pauescamus excelsum. Desiderantibus enim se propitius venit. Illi autem desiderant qui tenuerunt fidem eius, & fecerunt mandata eius. Prædicare veritatem, nihil est, si cor & lingua dissentiat. Et audire veritatem, nihil est, si non auditionem fructus sequatur.

OBIECTIO.

Timor seu metus parit dubitationem. Propheta David, iubet gentes metuere Deum.

Ergo iubet dubitare de voluntate Dei et ga nos paternam, & salute consequenda, in tra illud Ecclesiast. 9. Nescit homo an sit odio, an amore Dei dignus.

RESPONSIO.

Nego consequentiā, & respondeo ad maiorem

IN PSALMVM DAVIDIS LXVII.

71

lorem per distinctionem. Loquitur enim David hic de timore filiali, cui coniuncta est fides seu dilectio, qualis est in liberis erga parentes, non de timore seruili, qui Deū carnificem fugit & odit. De hoc timore loquitur Iohannes, cum inquit: Dilectio timorem expellit. Dictum Ecclesiast. loquutus, quod sumitur ex rebus aduersis, & prosperis, vnde nemo statuere potest se esse vel in odio vel amore Dei, cum res aduersæ & prosperæ pariter malis & bonis accidant in hac vita. Imò malis sæpè melius sit quam bonis.

5. Descriptio crucis Ecclesiæ, & sub ea consolatio.

6. Repetitio descriptionis pompæ triumphalis, cum addita exhortatione, ad laudandum Messiam, pro patta victoria, & alijs beneficijs.

7. De vocatione gentium ad Ecclesiam.

8. Consolatio de præsentia Messiae in Ecclesia, & potentia eius in colligenda & conseruanda Ecclesia, dato Spiritu sancto, vsq; ad finem mundi, vt in ea Deus rectè agnoscat, & celebretur. Psalmum autem intelligendum esse de Christo eiusq; passione, resurrectione à morte, ascensione in cælum, missione Spiritus sancti, ostendit D. Paulus, citans decimum octauum versum Psalmi de ascensione Christi in cælum, ad Ephesios 4. inquit: Cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus.

1. Exordium continens imprecationē interitus hostium, & gratulationem de latitia piorum.

Exurgat Deus & dissipentur inimici eius, & fugiant, qui oderunt eum, à facie (Domini seu Messiae.)

Exordium est Psalmi, quo primū imprecatur hostibus Christi Iudæis crucifixoribus & alijs interitum & dissipationem. Deinde precatur & optat latitiam & gaudium spirituale & æternum, iustis, hoc est, credentibus in Messiam, quæ duo interitus hostium & viuificatio Ecclesiæ, & piorum, effectus sunt mortis, resurrectionis & ascensionis Christi in cælum.

Exurgat] Prior pars exordij. *Exurgat*, id est, resurgat Messias crucifixus, à morte, & ascendat in cælum, rex æternus, & victor hostium omnium suorum, & Ecclesiæ, corporaliū, Iudæorum, & spiritualium, Diaboli, peccati, mortis, & inferorum. *Deus*] ipse Messias verus Deus coæternus & coessentialis patris, & verus homo ex carne Mariæ.

Dissipentur] inter gentes, quod factum est anno 40. post ascensionem Christi in cælum, destructa Hierosolyma à Romanis.

A facie] præsentia Dei, ita vt non possint subsistere persequente eos Deo, qui ubiq; adest præsens. *Qui oderunt*] Qui furenter & pertinaciter persequuntur Messiam, eiusq; Ecclesiam.

Sicut dissipatur fumus, dissipet le eos: sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant impij à facie Dei.

Duplici

PSALMVS LXVIII.

TITVLVS.

Ad præcinendum Psalmus canticum David de quo vide suprâ Psalmo 30.

ARGVMENTVM.

Psalmus est in initio petitorius, vt Deus hostes Ecclesiæ suæ funditus perdat. Deinde gratiarum actio, pro gloriosis victorijs partis auxilio Dei, contra hostes potentissimos, quales fuerunt tempore Davidis, Syri, Amonitæ, Edomitæ, Philistæi, pro quibus deuictis gloriose, quantum ad historiam attinet illorum temporum, David & populus gratias agit Deo. Quantum ad allegoriam seu typum Christi, eiusque regni, & victoriæ contra diabolum, peccatum & mortem, est carmen triumphale, & prophetia splendida & copiosa de eius hac victoria, resurrectione à morte gloriose, & triumphali ascensione in cælum, de iustis hostibus, de missione Spiritus sancti in Apostolos, & collectione Ecclesiæ per toto orbe terrarum, de vocatione gentiū, & abrogatione regni & sacerdotij Iudaici, exhibito Christo, deque eius regni noui & æterni beneficijs. Partes principales sunt

1. Exordium Psalmi, continens imprecationem interitus hostium, & gratulationem de latitia piorum & Ecclesiæ.

2. Exhortatio ad Ecclesiam seu pios, vt Messiam regē suū excipiant, eumq; celebrēt.

3. Narratio seu descriptio aduentus Messiae ad Ecclesiam, eiusq; pugnarum contra hostes, & donorum, quibus ornat Ecclesiā, per collationem aduētus Dei, ad montem Sinai, cum promulgaret legem per Moysen Israëlitis.

4. Descriptio victoriarum & triumphorum Messiae regis contra hostes, & donariorum inter milites, Apostolos, eorumque successores, distributio.

Duplici similitudine interitum hostium amplificat: priore sumpta à fumo, qui etsi initio surgens ex flamma, densus & magnus videtur, & cæca caligine aëra inuoluens tamen quò altius ascendit, tantò citius dissipatur à vento. Ita quoque hostes Christi, eiusque Ecclesiæ, superbi & elati facillè tanquam fumus dispelluntur & pereunt. Altera sumpta à cera, quæ sicut admota igni statim colliquefcit, etiam si sit statua ingens & truculenta. Ita & hostes Ecclesiæ, tyranni & persecutores ad ignem iræ Dei statim pereunt, nec subsistere in iudicio Dei possunt. Sic vertit Poëta:

*Vt faciles vanum sparguntur in aëra fumi,
Sic disperse hostes, conditor alme, tuos.
Fusilis appositos vt cera liquefcit ad ignes,
Sic pereat peccans impius ante Deum.*

III. *Et iusti latentur & exultent in conspectu Dei, & delectentur in latitia.*

Alter pars exordij, gratulatio seu votum de latitia, & exultatione iustorum, hoc est, credentium doctrinæ Euangelij Messias. Est autè duplex iustitia iustorum. Prior in hac vita, pax & gaudium cōscientiæ, de reconciliatio Deo, & remissis peccatis, gratuita imputatione iustitiæ Messias, per fidem, de qua latitia & gaudium inquit Apostolus ad Rom. 14. Non est regnum Dei cibis ac potus, sed iustitia, pax & gaudium in spiritu sancto. Et capite 5. Iustificati fide pacem habemus erga Deum per dominum nostrum Iesum Christum. Et latitia æterna post hanc vitam, cum Deum coram cōspiciemus à facie ad faciem, sicut inquit Paulus, 1. Corinth. 13. Cernimus nunc per speculum, in ænigmatibus, tunc autem (in vita æterna) facie ad faciem. Et Iohannes inquit: Scimus quòd si apparuerit (filius Dei in nouissimo die) similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Certus de hac victoria Christi contra mortem, peccatum & infernum, D. Paulus, & cum ipso omnes verè credentes, gloriatur tanquam de sua, 1. Corinthio. 15. Mors ubi est aculeus tuus? inferne ubi est victoria tua? aculeus mortis peccatum, peccati potentia lex. Deo autem sit gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Et ipse Christus resuscitatus à morte, Osee 13. O mors, ero mors tua, pestis tua ero, inferne.

2. Exhortatio ad celebrandum Messiam, & preparandum ei viam.

Cantate Deo Psalmum, dicens: te nomini eius, parate viam eius, qui inuehitur molliter, Domi- nus nomen illi: exultate in con- spectu eius.

Exhortatur Apostolos adeoque omnes pios, vt excipiant & celebrent Messiam, ei que parent viam per prædicationem poenitentia, iuxta illud Esaiæ 50. Ego vox clamantis in deserto, parate viam Domino. Item Matthæi 28. Euntes in vniuersum mundum docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine patris, filij, & Spiritus sancti. Adidit autem rationes exhortationis.

1. A molli, non terribili, vt in monte Sinai ingressu triumphali Messias, in voce scilicet Euangelij, qua omnes ad se inuitat, inquit Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.

2. A nomine eius Iehoua, hoc est, Dominus, quod soli vero & æterno Deo tribuitur. Est igitur Messias solus agnoscendus, inuocandus, & celebrandus, iuxta illud, Honorem meum non dabo alteri.

3. A paterno eius affectu erga orphanos, & viduas, hoc est, omnes afflictos, & destitutos humano presidio, quales fuerunt in hac vita Apostoli, & sunt omnes pii, adeoque tota Ecclesia omnibus temporibus.

4. Quia habitat in suis tanquam in templo, consolans, fouens & nutriens, iuxta illud, 1. Corinth. 6. Inhabitabo in illis, & inambulabo.

5. Quia Ecclesiam solitariam & desertam per vocem Euangelij, multiplicat, auget & conseruat.

6. Quia liberat vinclos ex carcere mortis & inferorum.

7. Quia hostes Euangelij, contumaces, primit & deserit, destitutos omni consolatione tanquam in sicco loco habitantes. Atque his rationibus consolatur præcipue Apostolos & successores eorum, eosque hortatur ad tolerantiam sub cruce & persecutionibus, ne propter eas desperent, aut deficiant à Deo, cum habeant ipsum præsentem defensorem, & patrem propitium.

Cantate] corde. Psallite] voce & organis.

Nomini eius] vt nomen eius agnoscatur & beneficia.

Parate viam eius] prædicando & agenda poenitentia.

Qui inuehitur molliter] inuitat beneuolis verbis & paternis, non est seuerus, aut crudelis.

tempore opportuno, rebelles autem habitabunt siccitatem.

Adhortatur Apostolos & Doctores primitivæ Ecclesiæ ad celebrandum Deum & propagandum Euangelium in toto mundo, à multiplicatione Ecclesiæ colligendæ ex Gentibus, quas solitarios & desertos vocat, habitantes in mundo sine Deo, Ephe. 2. Ex quibus generabit Deus Ecclesiam seu filios sibi ministerio verbi & vfu Sacramento rum dato Spiritu sancto, liberabit eos ex carcere peccati, mortis & diaboli potestate, & rebelles, id est, contumaces, hostes & persecutores Euangelij relinquet habitantes in siccitate, hoc est, sine consolatione & gratia Spiritus sancti.

Solitarios facit habitare domum] hoc est, Augget Ecclesiam ex Gentibus magis quam ex Iudæis, iuxta illud Esaia 54. Latere quæ es sterilis & deserta, plures erunt tibi filij, quam eius quæ habet virum. Ex Græco legitur: *Habitare facit vnus moris*, hoc est, concordet, multiplicat familiam eorum, qui concordet sunt & vnanimet in doctrina & honestate morum colenda. Lutherus vertit: *Ein Gott der den einsamen das haus volkinder gibt.*

Tempore opportuno] hoc est, Modo mirabili, quem minimè expectamus, sicut Psal. 4. inquit: *Mortificat Dominus sanctum suum*, hoc est, mirabiliter liberat, idque opportuno tempore, cum postulat gloria Dei, & salus nostra. Ex Græco: *Educit in fortitudine*, hoc est, diuina sua potentia, qua & fortes reddet & constantes Apostolos in doctrinæ confessione, victos in carcere, peccati, mortis & inferorum. Ita & Zachariæ 9. dicitur de Messia: *Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti victos tuos de lacu in quo non est aqua*, hoc est, vera consolatio, sed siccitas æterna sub æstu iudicij & iræ diuinæ.

3. Narratio continens collationem promulgationis Legis in monte Sinai, cum propagatione Euangelij & viriusq. efficacia.

Deus cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto. Sela. (ita certò factum est.)

Terra mota est, & cæli distulauerunt à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.

Gg

delis Tyrannus? Ex Græco legitur: *Iter facite ei qui ascendit super occasum*, quod Augustinus interpretatur: *Ascendenti Christo super occasum corpus*, quod cecidit per mortem ex sepulchro, excitauit sua diuina potentia. Theodoretus: *Super occasum ascendit*, hoc est, tenebras dispulit, quæ in terra hominum animis offusæ erant. Symmachus: *Sternite ei viam*, qui vehitur in terra occulta, hoc est, solitudine, qua significantur Gentes, iuxta illud Esaia 54. *Multi filij sunt desertæ*, magis quam eius quæ habet virum. Hanc solitudinem & incultam terram à lumine priuatam, quasi occasum sol iustitiæ ingressus est, & caliginem dissipauit, & suum templum effecit, hoc est, Ecclesiam Gentium. Vatabal. *Exaltate eum*, qui equitat super cælos, eleuate ascendentem in cælos. Quæ lectio rectè intelligitur de Christo ascendente in cælum, Actorū 1. Lutherus: *Wachet die banen dem der da sanfft doher fehret.*

Dominus (Iehoua) nomen illi] hoc est, Verus, æternus & omnipotens Deus. In Hebræo: *In Iah nomen eius*, id est, vocabitur & celebrabitur hoc nomine. Est autem hæc vox diuina pars tetragrammati Iehoua, significans eum qui per se est, & existit, verus scilicet & æternus Deus, immutabilis, sicut ad Moysen inquit, Exod. 1. *Ego sum, qui sum.*

Exultate in conspectu eius] coram eo, etiam si coram mundo estis tristes & oppressi, Ioannis 16.

Qui pater est orphanorum, & index viduarum, Deus in habitatione sancta sua.

A cura Dei paterna erga Ecclesiā & pios, qui in hac vita sunt quasi orphani & viduæ derelicti, Deum autem habent præsentem, & in se habitantem, defensorem & adiutorem in ærurnis, sicut ipse Christus vocat, promittens Ecclesiæ præsentiam suam & auxilium, Ioannis 14. *Non relinquam vos orphanos*, sed veniam ad vos.

Deus in habitatione sua] Deus habitat in Ecclesia & singulorum piorum cordibus, sicut inquit Christus, Ioannis 14. *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*

Deus qui solitarios habitare facit domum, & educit victos

Narratio est, qua confert diuulgationem Euangelij eiusq; effectus cum promulgatione Legis in monte Sinai, ex Antithesi seu contrario, hoc modo:

1. Lex lata est in monte Sinai, tantum vni populo, Israëlitis.

2. Terra in promulgatione Legis in vna tantum parte mota est, in deserto.

3. Lex terret, arefacit & mortificat conscientiam, iuxta illud: Lex iram operatur. Item, Lex occidit.

1. Euangelium propagatum est ex monte Zion, in vniuersum mundum toti humano generi, id est, Iudæis & Gentibus.

2. Tempore promulgati Euangelij vniuersus mundus mouebitur. Ioëlis 2. Mouebo celum & terram.

3. Euangelium gratiæ est quasi pluuia gratuita & voluntaria, reficiens & recreans mentes torridas, calore sensus iræ Dei.

Prior pars collationis, continens historiam educationis populi ex Aegypto.

Deus] Filius Dei seu λόγος, qui dux ipse populi fuit, iuxta illud 1. Corinth. 10. Petra quæ eas sequebatur, erat Christus.

Cum egredereris] Præcedens populum, die in columna nubis, nocte in columna ignis. Augustinus egressum Dei intelligit apparitionem Messiae in carne, & editis miraculis, quibus conspecta est eius diuina potentia Iudæis & Gentibus, quas per desertum intelligit, destitutas & viuentes in mundo, sine Deo.

Terra mota est] cum promulgaretur Lex in monte Sinai, in qua terra circumiacens mota est, & conterriti sunt fulgure. Exodi 19. & horrendis tonitruis finitimi populi, quo significatus est effectus Legis, terrendi & occidendi mentes, agnitione peccati, & sensu iræ Dei, iuxta illud ad Galatas 3. Per Legem est agnitio peccati. Item, Lex iram operatur.

Et distillauerunt celi] emittentes, tanquam stillicidio Manna, quæ gratiam Spiritus sancti adumbravit.

A facie] præsentia maiestatis diuinæ.

Dei Sinai] Dei Israël, veri & æterni Dei, qui illustribus se testimonijs patefecit in monte Sinai, promulgatione Legis in populo Israël, educendo ipsum ex Aegypto, & alijs multis diuinis & admirandis operibus. Augustinus intelligit motum terræ, & scissas petras in crucifixione Christi. Item homines terrenos, commotos prædicatione Euangelij ad fidem: per cælos, Apostolos quasi distillantantes rorem gratiæ Dei, & fructiferam

pluuiam inter Gentes, iuxta illud Psalmi 8. Cæli enarrant gloriam Dei. Item, Exiuit sanus eorum in omnes fines terræ. Per faciem Dei, præsentiam & gratiam, qua vocati & donati sunt Apostoli ad prædicationem Euangelij inter Gentes, nullis ipsorum præcedentibus meritis, sicut inquit Paulus: Quod sum, gratia Dei sum. 1. Corinth. 15.

Alter pars collationis, de propagatione, per Apostolos, Euangelij, eiusq; gratia seu effectum.

Pluuiam voluntariam effundis Deus, hereditatem tuam laborantem (siccam) tu recreas.

Pluuiam voluntariam vocat gratiam Spiritus sancti, effusam in Apostolos & Ecclesiam, qua regenerantur & reficiuntur mentes, sicut plantæ aquis pluuijs. Addit voluntariam, primum, quia Deus non motus meritis humanis promissit Filium, cumq; missus in carnem, recipit nos in gratiam, dat Spiritum sanctum, & facit nos hæredes vitæ æternæ, sed tantum voluntate sua paterna, & gratuita bonitate, iuxta illud Iacobi 1. Voluntariè nos regennit verbo veritatis. Ita inquit D. Augustinus: Ipsa gratia intelligitur pluuiæ voluntaria, quia nullis præcedentibus operum meritis gratis donatur. Et Theodoretus pluuiam doctrinæ irrigationem vocat: voluntariam autem appellauit: Non enim ex necessitate irrigatur aliquis, sed doctrinæ acquiescens consequitur gratiam.

Hæreditatem vocat Ecclesiam collectam maximè ex Gentibus, iuxta illud Psalmi 2. Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Quam hæreditatem vocat laborantem, hoc est, siccam & oppressam mole peccatorum, sensu iræ Dei, & cruce, recreat Deus, consolatur, & sustentat, iuxta illud Matthei 11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Luther. *Wo aber gibst du Gott einen gnedigen regens? und dein erbtheil das du ra ist/ erquickest du/* spirituali scilicet irrigatione, sicut canit Ecclesia de Spiritu sancto:

*Laua quod est sordidum,
Riga quod est aridum,
Sana quod est saucium,
Flecte quod est rigidum,
Foue quod est frigidum,
Rege quod est deuum.*

Anima-

x. *Animalia tua habitabunt in ea: recreas bonitate tua afflictā.*

Animalia Dei, inquit Theodoretus, nuncupat ipsos Apostolos, quibus cōsensus, errorem exigit, hominesq; ad Dei cognitionem conuertit, sicut Actuum 9. Christus inquit de Paulo: Hic vas electionis est mihi, vt portet nomen meum coram regibus, & filiis Israël. Ita Abacuc vocat equos, inquit: Ascendere fecisti in mari equos tuos turbantes aquas multas. Ita & credentes oves vocantur, & ipse Christus pastor. Et in parabola de prandio vocantur altilia. Item boues triturantes, quibus non est obligandum os, 1. Corinth. 8. Hęc animalia habitant in hereditate Dei, id est, Ecclesia Gentium, Psalm. 2. per quā recreat Deus bonitate sua & dulcedine verbi.

Afflictum] hoc est, conterritas mentes, cōsolans eas per vocem Euangelij, sicut addit:

xi. *Dominus dabit verbum cum magno exercitu Euangelistarū.*

Addit expositionem, quā sit illa pluuia voluntaria, verbum Euangelij seu gratiæ, & quā animalia Dei, Euangelistę, hoc est, Apostoli, eorumq; successores, ministri & doctores Ecclesię omnium temporū, quibus Deus, ipse filius Dei, dat verbū salutis, prolatum ex sinu æterni patris, Ioannis 1. per se, vt ipsi deinceps Ecclesię illud proponāt, sicut panes quinque & pisces duos turbę, Ioannis 6.

Dominus dabit] ipse filius Dei, immediate in assumpta natura humana, non sicut Lex promulgata est per ministerium Angelorum, Galat. 1. ad Hebr. 2. non per Moysen, non per Prophetas, sed sicut ad Hebręos 1. dicitur: Extremis diebus locutus est per Filium.

Cum magno exercitu] hoc est, magno in numero, seu multitudine doctorum Ecclesię, quos Deus omnibus temporibus excitauit, cōtinua successione & serie in Ecclesia, per quos doctrina Euangelij ad nostra vsque tempora propagata est, & conseruata intacta, hoc est, diuina. Primò vt efficax esset & salutaris prædicatio Euangelij, in conuertendis mentibus, non sonus inanis, qualis est doctrina hominum. Deinde virtutem ministrorum. Tertiò virtutes Spiritus sancti, qui ita confirmauit homines piscatores & indoctos, vt magna animi constantia sine villo metu suppliciorum & mortis docerēt,

& profiterentur doctrinam Euangelij coram Tyrannis.

Euangelistarum] Doctorum Ecclesię, annunciantium Euangelium in toto orbe terrarum, lætum Dei nuncium, de misso Messia, & reparata per ipsum salute humani generis.

*Reges exercituum sunt amici, XII
& decus domus diuidet spolia.*

Reges exercituum vocat ipsos quoque Apostolos & primores in Ecclesia Doctores, & propagatores doctrinæ Euangelij, qui tanquā in exercitu instructo pugnant contra mundum, diabolū, carnem, falsos doctores, armis non carnalibus, sed spiritualibus, 2. Corinth. 10.

Sunt amici] hoc est, sunt inter se concordēs & consentientes in vera doctrina, eiusq; studio conseruando & propagando. Sic Christus inquit Ioannis 15. Vos amici mei estis. Item: Hoc est præceptum meum, vt diligatis vos inuicem.

Decus domus] id est, ornamentum. Ita vocatur vxor, seu mater familiās, quā cū bona est, ingens & verum ornamentum & decus est domus, seu familiæ. Intelligitur autem Ecclesia, quā sponsa est Christi, cui filius Dei dat spolia adempta, deuicto diabolo, cuius mancipia homines fuerunt: constituens alios in Ecclesia Apostolos, alios Prophetas, alios Pastores & Doctores in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, ad Ephesios 2.

Spolia diuidit] Et ipsa Ecclesia, remissionē peccatorum, & alia dona spiritualia, quibus a Deo ipsa ornata est. Theodoretus, spolia, inquit, vocat Gentes, quā sua membra, peccato seruiencia, fecerunt, quas ereptas a potestate diaboli, filius Dei, tanquā spolia distribuit Apostolis, vt eos ad Deum conuerterent, hic Romanos, alij Iudęos, alij Aegyptios. Domus Dei, credentes, sunt species seu decus domus, gratia Spiritus sancti, quā hanc pulchram & illustrem reddit, vniuersi generis donorum largitione.

Ceterum varia est lectio huius versus.

1. Ex Hebręo, Reges exercituum fugerūt vel elongabunt hostes Ecclesię, & persecutores victi armis spiritualibus.

2. Reges virtutum fœderabuntur (repetito verbo asseuerandi causa) ipsi Apostoli, Doctores & Episcopi, vnanimis erunt & cōfœderati ad inuadendū mundum spiritualibus armis, verbo Dei, & efficacia spiritus.

3. In Græco: ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγαπᾶν, rex virtutū dilecti, hoc est, Deus omnipotens, pater filij sui vnigeniti, & præ cæteris adoptiuis filiis, ipsi dilectus, Matt. 3. & 17. vel ipse filius dabit verbum Euangelizantibus. In quibusdam exemplaribus repetitur vox dilecti, hoc modo: Rex virtutum dilecti, dilecti scilicet præcipue & vnice, & admonet D. Augustinus, quotiescunque ponitur dilectus sine expositione, quis sit ille dilectus, semper intelligi filium Dei, per Antonomasiā, & ipsum regem virtutum dilecti, intelligit ipsum filium Dei, qui rex est, hoc est, autor suarum ipsius virtutū, potentia & operum, seu miraculorum.

Dectus domus] Aliter: speciei domus, scilicet conuenit diuidere spolia, quæ dicuntur ea, quæ hostibus detrahuntur, sicut fortis armatus, denicto hoste, diabolo, diuidet spolia, Lucæ 11. Et Esa. 9. dicitur: Latibuntur coram te, sicut qui latatur in messe, sicut exultant victores, quando diuidunt spolia. Lutherus vertit: Die Könige der Heerscharen sind untereinander freunde / Vnd die Haussöhre theiler den raub auß.

Poëta:

Ipsi inter sese reges quibus agmina parent,

Bellica amicitia fœdera percutient.

Post hæc ipsa domus habitatrix inclita magna,

Aequa lance nouas adnumerabit opes.

XIII. *Cum castrametamini* (eritis sicut) *ala columba, cuius penna argento & auro rutilante cooperta sunt.*

Exponit, quod dixit de decore seu ornatu Ecclesiæ, varijs eius donis spiritualibus, comparat ea columbis versicoloribus, quæ dona Paulus recenset, 1. Corinth. 12. inquit: inter alia: Vnicuique datur manifestatio spiritus, ad id quod expedit, Nam huic per spiritum datur sapientiæ sermo, alij verò sermo scientiæ, secundum eundem spiritum, alij verò fides per eundem spiritum. Alloquitur autem Apostolos & cæteros Doctores Ecclesiæ, quos antè vocauit reges seu duces, & ipsam Ecclesiam exercitum.

Castrametamini] inquit, docentes scilicet Euangelium, Ecclesiam atque pios tanquam milites, ordinantes & producentes in aciem militarem, pugnatuos contra carnem, mundum & diabolos, quorum arma polita & vexilla splendent instar pennarum, varij coloris columbarum, rutilantium, vt argentum & aurum.

Varia est huius versus lectio.

1. Ex Hebræo, vt Felix & Vatabalus vertunt: Si dormieris inter tripodes seu ollas, hoc est, in loco quo solent poni tripodes & olla, foco fuliginoso, id est, si eritis oppressi peccatis & alijs calamitatibus, sederes quasi in cinere atro, Eritis sicut penna columbæ rutilantes argento & auro, hoc est, candidi & splendentes, vt Esaia 1. dicitur: Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur, & si fuerint rubra sicut vermiculus, velut lana alba erunt.

2. Ex Græco: Si dormiatis inter medios clericos, penna columbæ deargentata, & posteriora dorsii eius in pallore auri. Si dormiatis, hoc est, vt exponit Augustinus, si acquiescatis & mæseritis immobiles, atque etiam mortui fueritis inter medios clericos, duo testamentum, Vetus & Nouum, ex illis petentes testimonia doctrinæ & consolationis, quæ in tepe, id est fors, dicitur hæreditas, quæ in testamentis conferri solet. Theodoretus per pennas columbæ intelligit gratiam & donationes Spiritus sancti, qui in figura columbæ apparuit in baptismo Christi Matthæ 3. & clerus duo Testamentum. Est & columba typus Apostolorum & ipsius Ecclesiæ, iuxta illud Esaia 60. Qui sunt hi, qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas. Item Matth. 10. Estote simplices sicut colubæ, propter virtutes columbarum, quæ his versiculis continentur:

*Est sine felle, gemit, rostro non ledit, & vnguis
Possidet immortuos, puras grana legit.
Gaudet aquis, quarit greges, celeris volat
Tuta petit, fœtus educat alterius.
Masculus ipse fouet fœtus, atque incubat ouis,
Coniugij seruat fœdera casta simul.*

Per alas seu scapulas, quibus onera portantur, intelligitur charitas, iuxta illud 1. Cor. 13. Charitas omnia suffert. Et his alis ad cælum volatur, vt inquit Augustinus. Per aurum & argentum, verbum Dei, iuxta illud Psal. 118. Melior mihi lex oris tui, super millia auri & argenti.

*Cum constituit Omnipotens XIII
reges super eam, sicut nix dealba
buntur tenebra.*

Addit de vocatione Apostolorum ad prædicandum Euangelium, eiusque effectum, ac censa noua luce, vera cognitione essentia & voluntatis Dei in mentibus, expulsis tenebris, cæcitate & ignorantia veri Dei, eiusque voluntatis & verorum cultuum, qualis ciuitas in Gentibus fuit.

Constituit] elegit ad prædicationem Euangelij. Aliter: discernit, conferens scilicet ei diuersa

diuersa dona, eorūq; gradus, seu discrimina. 1. Cor. 12. *Omnipotens*] ipse filius Dei. Aliter: celestis super coelestes. i. ipse Christus, qui super omnes coelos ascendit, vt adimpleret omnia. Ephe. 4. *Reges*] Apostolos, eorūq; successores, iuxta illud Psalmi 44. Cōstitues eos principes super omnem terram.

Super eam] columbam, Ecclesiam, deargētatam, ornatū varijs Spiritus sancti donis.

Sicut nix dealbatur tenebra] Accendetur primum in Apostolorum mentibus vera & aeterna lux, cognitio Dei & Mediatoris, & in mentibus auditorum. Deinde abluentur a sordibus peccatorū, iuxta illud Esaia 1. Si fuerint peccata vestra sicut coccinū, seu vermiculus, super niuem dealbabo ea. Aliter: dealbabitur in Selmon, vel Salmon, quā vox tenebras significat, seu vmbra. Vnde Augustinus interpretatur, pro vmbaculo, seu protectione diuina, iuxta illud Psalm. 16. Sub vmbra alarum tuarum sperabo. Item, Luc. 1. Spiritus sanctus adumbrabit tibi, hoc est, te defendet. Theodoretus per Selmon intelligit Hierusalem, in qua datus est Spiritus sanctus Apostolis. Vatabalus montē, qui niuib; hybernis semper albere traditur, de quo Iudic. 9. Quasi dicat: tam albos reddes, quā est nix, quā asidua iacet in Salmon mōte. Vatabalus ita reddidit: Cū dissiparet (dispergeret) omnipotēs, reges (hostes populi) in ea (propter eam Ecclesiam) facta est velut nix, in Salmon, tam candida & hilaris, propter defensionem.

Mons Dei, mons excelsus, mōs pinguis.

Dixit praecedente versu de electione seu vocatione Apostolorum, & de effectu doctrinae Evangelij. Iam addit commendationem montis Dei, hoc est, Ecclesiae collectae ex Iudaeis & Gentibus, ab eius pinguedine, quae triplex est.

1. Vera notitia & inuocatio.
2. Vera & efficax consolatio & laetitia mentium de placato Deo & remissione peccatorum, & donatione vitae aeternae.
3. Praesentia & inhabitatio Dei in Ecclesia in templo seu domicilio, quo Deus in primis delectatur, iuxta illud Ioan. 14. Qui diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & veniemus ad eum, & inquit Deus: Inhabitabo in illis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Augustinus intelligit per montem Dei, ipsum Christū, in quo tota diuinitas habitat

corporaliter, *σωματικῶς*, verē & essentialiter. Quoniam Deus erat in Christo, mundū reconcilians sibi, quod, vt ipse inquit, rectē & de patre dictum accipimus, iuxta illud Ioannis 14. Pater in me manens facit opera, & de ipso verbo seu λόγῳ. Quia Verbum & homo in vnam Christi personā copulati sunt, sicut inquit Ioan. cap. 1. Verbum caro factū est. Ita Christus mons vocatur Esa. 2. Et Michae 4. Et erit in nouissimis diebus praeparatus mons domus Domini, in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes Gentes. Et Daniel. 2. Theodoretus per montem intelligit Apostolos. Vatabalus montē Zion, ex quo exijt Lex, & verbum Domini de Hierusalem, Esa. 2. Augustinus ex Graeco legit, Mons coagulatus, seu incaesatus, referēs ad institutionem rudiorū. Montem pinguem, ad institutionem solidiorum in doctrina Evangelij, iuxta illud Apostoli, 1. Corint. 3. Tanquā paruulis in Christo, lac vobis potū dedi, non escam. Nō enim poteratis, imō nec nunc quidē adhuc potestis. Nam adhuc carnales estis. Ex Hebraeo Vatabalus vertit, Mons Dei, vt Bazan (est pinguis) qui mōs est regionis Og regis, quā cōcessit in partem dimidia tribus Manasse, Iosue 13. pascuis & nemoribus abundans.

Vt quid exultatis montes excelsi? Hic est mons in quo bene cōplacitū est Deo habitare: etenim Dominus habitabit (in eo) in aeternum.

Alloquitur hostes Christi eiusq; Ecclesie, reprehendens eorum audaciam & furores, persequendi mōtem Dei, Christum eiusq; Ecclesiam, tāquā irritos, quantumuis sint potentes, opibus & alijs praesidijs humanis, quōd & Christus & Ecclesia eius habet Deū praesentē inhabitatorem & defensorem, sicut Christus inquit de Ecclesia, Matth. 16. Portae inferorum non preualebunt aduersus eam.

Vt quid exultatis?] Aliter: Quid exilitis praegaudio, scilicet cōcepto de oppressione Ecclesiae. Ex Graeco, quid suspicamini, hoc est, falsō speratis vos euersuros hunc montem Dei. Felix: Cur exilitis vel infidiosē intuenini. *Montes excelsi*] superbi aduersus montē, quem dilexit Deus, vt inhabitet in eo.

Currus Dei millies mille, Dominus in eis, in Sinai sancto.

Commēdatio est Ecclesiae à multitudine credentium & doctorum, quibus Christus

olim in mōte Sinai apparuit, & postea cum ingēti comitatu Patriarcharum, Prophetarum, Regum & sanctorū veteris Testamēti in cœlū ascendit, quem & nos post eius ascensionem sequemur. Currū enim Dei vocat Apostolos, per quos quasi vectus Christus per vniuersum mundum innotuit, sicut ante incarnationē per Prophetas, quasi in curru & pompa triumphali. *Millies mille* id est, multitudo infinita. *Dominus in eis habitat*] Idem, qui in monte Sinai legem dedit, & adfuit Israëlitis, dux & protector.

In sancto] .i. sanctuario, seu tabernaculo, sicut nunc habitat in cordibus credentium per fidem & Spiritum sanctum, sanctificantem, tanquā in templo suo, vsq; ad finem mundi, iuxta illud Matth. 28. Ero vobiscum vsq; ad consummationem seculi, omnibus diebus. Hæc erit consolatio Ecclesiæ omnibus temporibus, contra hostes & tyrannos omnes, qui conantur, vt hoc tēpore, delere montem Dei, hoc est, Ecclesiam.

4. Descriptio victoria & triumphi Christi, ascendentis in cælum, deuictis hostibus, diabolo, peccato & morte.

XVIII

Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus, etiam rebellibus, vt inhabitet Dominus.

Ascendisti etenim Deus hinc euectus in altum, Captiuos tecum victor ab hoste vehens.

Pro populo etiam tibi sunt data dona receptis,

His etiam qui te non habuere Deum.

Vt tua perpetuò maneant domus inclita in æuum,

Vt tua in hoc maneant nomina sancta loco.

Dixit in præcedēti versu, Deum habitare in monte suo, hoc est, Christo filio suo, Apostolis, Doctoribus & tota Ecclesia. Iam addit modum quo Christus in illis habitet, cōferendo ipsis sua dona, Spiritum S. & alia, postquā ascendit in cælum, deuictis hostibus humani generis, tyrannis, diabolo, inferno, morte & peccato, qui humanū genus captiuum tenebāt, deq; illis acto triumpho gloriosē, sicut inquit Coloss. 2. Expolauit principatus & potestates, ostentans eos palām, & triumphans de illis per semetipsum. Alloquitur igitur ipsum filiū Dei, tanquā heroem, ducem & liberatorē in pōpa triumphali, ascendentem in cælum cum ingenti populo & sanctorū multitudine veteris Testamenti, quos liberauit ex captiuitate diaboli, mortis & inferorum, inquit: Ascendisti, o fili Dei, post mortem tuam, & resurrectionē, die 40. à resurrectione tua à morte.

In altum] Cælum, aspiciētibus discipulis, Act. 1. *Cepisti captiuitatem*] .i. ipsum diabolu & mortē, principes tenebrarū. Col. 2. qui totum genus humanum captiuam detinebant, propter peccatū. Deinde ipsos homines, captiuatos à diabolo, quos rursus finius Dei quasi captiuauit, suo subijciens imperio, quæ felix, vt inquit Augustinus, seruitus est, qua homines ad bonum capiuntur, vt qui antea liberi erant à iustitia, & peccatorum serui, fiant serui iustitiæ, à qua antea liberi erant, Rom. 6. Ita Theodoretus inquit: Captiuam fecit captiuitatem, cum recepit set eos, qui olim captiui facti erant, & quasi vicissim captiuam fecisset ipsam seruitutē, & libertatem ipsis largitus esset. *Accepisti*] à patre & tota diuinitate, tanquā homo.

Dona] ipsum Spiritum sanctum, quem in die pentecostes effudit in Apostolos, Act. 2.

In hominibus] pro hominibus, vel conferendo hominibus, quod in die pentecostes factum est, miraculosē & manifestē. Fit autē adhuc quotidie in Ecclesia per verbum Dei & vsum Sacramentorum. *Et etiam rebellibus*] hoc est, contumacibus, videlicet Iudæis & Gentibus, repugnantibus initio prædicationi Euangelij. *Vt inhabitet*] hominibus etiā rebellibus, qui gratia Spiritus sancti & efficacia Euangelij ad Deum conuersi sunt, & conuertuntur quotidie, iuxta illud Rom. 1. Euangelium est potentia Dei, ad salutem omni credenti. Iudæo primū & Græco. De hoc beneficio effusi Spiritus sancti, & dono rū eius in Apostolos, inquit D. Petrus Act. 2. Dextera Dei exaltatus (Christus) promissionem Spiritus sancti accipiens à patre, effudit hoc quod nunc videtis & auditis. Citat hunc locum D. Paulus ad Ephel. 4. accōmodans eum ad ministerium Euangelij, eiusq; Doctores, etsi ad omnia dona Dei & corporis & animæ, rectē refertur, iuxta mē Vnicuiq; nostrum data est gratia, iuxta mē suram donationis Christi, quapropter cū ascendisset in altum, captiuā duxit captiuitatem, & dona dedit hominibus. Ad hunc versum respexit Fortunatus, ita canens:

Eripis innumerum populum de carcere mortis,

Et sequitur liber, quod suus autor ab it.

Hinc tumultū repetens, post tartara carne resum-

Belliger ad cælos ampla trophæa refers. (psa)

Consolatio contra Satanam, peccatum, & mortem.

Est in hoc dicto Prophætæ proposita consolatio firma & necessaria contra hostes crudelissimos, satanam, peccatum & mortem, quos Christus sua morte, resurrectione & ascensione in cælum, potēter deuicit, deq; illis triumphum egit gloriosum, atq; hanc suam

suam victoriā Ecclesiæ & singulis membris, tanquā propriam donat, per fidem, sicut inquit: Accepit, & dedit dona hominibus, & ipse Christus insultat tanquā victor, his hostibus Osee 13. inquit: De manu mortis liberabo eos, de morte redimā eos. Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidet. Et 1. Cor. 15. Absorpta est mors in victoria, ubi est mors victoria tua? ubi est mors stimulus tuus? Hæc consolatio est semper cogitanda, & tenenda firmissimè omnibus, & agenda gratia Deo, qui dedit nobis victoriam per dominū nostrum Iesum Christū, cui vnā cum Patre & Spiritu sancto pro hoc beneficio, sit laus & gratiarum actio, in omnia secula. Amen.

QVAESTIO.

Christus ascendit in cælū: Quomodo ergo verum est quod ipse inquit Ioā. 3. Nemo ascendit in cælū, nisi filius hominis, qui est in cælis. Si fuit in cælo apud patrē ab æternō, quomodo in cælum ascendere potuit?

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem duarū naturarum in Christo: humanā, secundū quā ascendit in cælum, in tempore: & diuinā, secundum quam semper apud patrē fuit in cælo. Ita inquit Tertullianus de Trinitate: Non ibi (in cælo) antē homo fuit, sed illuc ascendit, ubi non fuit, descendit autem Dei verbū, quod ibi fuit. Et Cyprianus in expositione symboli Apostolici: Ascendit ad cælos, non ubi verbum Deus antē non fuerit, quippe qui semper erat in cælis, & manebat in patre, sed ubi verbum caro factū antē non sedebat. Ideo autem ascendit, vt secum naturam humanā inseparabiliter vnitam diuinæ naturæ, tollens, vt & nos, qui sumus ipsius membra, insiti ei per fidē, caro ex eius carne, & ossa ex eius ossibus, in cælū ipsum comitemur. Nam, vt inquit D. Augustinus, Quod præcessit in corpore, sequetur in membris.

OBIECTIO.

Christus ascendit in cælum, quod infinita altitudine distat à terra. Ergo eius corpus & sanguis non adsunt verē & substantialiter, nec porriguntur, nec accipiuntur in cæna Domini.

RESPONSIO.

Nego consequentiā: Primò, quia est fallacia diuisionis. Nam sunt in Christo duæ naturæ, humana & diuina, inseparabiliter vnita, ita vt quicquid dicitur, secundum communicationem idiomatum, de vna natura, etiam rectè dicatur, verē & essentialiter de altera, in concreto, seu in persona Christi. Quia igitur diuina natura λόγος est vbiq;

Ergo etiam vbiq; humana natura seu massa assumpta à λόγος, ne fiat naturarū separatio, & duo constituentur Christi. Deinde ascensio Christi in cælum non intelligēda est de locali & physica exaltatione in cælum, qualis fuit assumptio Helix, sed de maiestate diuina, etiam iuxta humanam naturā, qua, vt Paulus inquit, ascendit super omnes cælos, vt adimpleret omnia. Ephe. 4. & Hebr. 5. dicitur penetrasse cælos. & 7. factum esse excellentiorem cælis. Et Psalmo 110. inquit Propheta, quod sedeat à dextris Dei. Hoc D. Petrus explicat, Act. 2. inquit, Dextera Dei exaltatū esse. Item dominū factum omniū. Et ipse Christus Luc. 22. inquit: Erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei, etiam secundum humanam naturā. Et Cyrillus inquit: Amentia est sessionem filij Dei ad dexteram patris, situm intelligere. Quomodo autem Christus simul in cælo sedeat homo & deus ad dexterā patris, & simul adsit verē & substantialiter corpus & sanguis eius in cæna, porrigatur & sumatur, inuestigare nō debemus, neq; possumus. Non enim, vt inquit Nazianzenus, dixeris vel quesieris, qualiter. Est enim supra omne quale, neq; dixeris, quomodo. Est enim supra omnem modum diuinus modus, neq; dixeris qua ratione. Est enim supra omnem rationē diuinā ratio. Item consilium Deo tribuamus, nobis obedientiā teneamus. Et D. Bernardus: Scrutari temeritatis est, credere verò pietatis. Et Iustinus: Euidens argumentum est in credulitatis, de Deo & rebus diuinis quærere, quomodo aliquid sit aut fiat. Omnes enim in nobis dissoluere dubitationes sola fides debet. Certò igitur credendum est sine vlla dubitatione verum corpus & verū sanguinē Christi verē & substantialiter adesse, porrigi & accipi in cæna Domini, cum integre & legitimè peragitur sub pane & vino. dignis & indignis, iuxta expressa verba filij Dei, Hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus, Quia filius Dei est omnipotens & verax. Ideo & potest facere & vult quæ dicit & promittit. Dolendum est sanè tot blasphemias disputationes renouari hoc tempore, de hac sacrosancta & salutari cæna, quæ ad remedium & refocillationem animarum nostrarum instituta, mutatur nunc in venenū mortiferum. Væ illis, per quos hoc scandalum exortum est, & adhuc defenditur. Ego te, fili Dei, cum sancto Ambrosio oro, vt facias me per gratiam tuam illud de tanto mysterio credere & intelligere, sentire & firmiter retinere, dicere & cogitare, quæ tibi placent, & expedit animæ meæ. Verè scripsit vir doctus & syncerus in doctrina, D. Eberus pastor Vuittenbergensis:

Non fallit Textus, multos speciosa fefellit

Glossa: Dei verbo nitere, tutus eris.

Cogitemus Cyrilli, veteris doctoris Ecclesie dictum: Ne dubites an hoc verum sit, Domino manifestè dicente: Hoc est corpus meum, sed potius suscipe dicta Saluatoris in fide, cum enim sit veritas, non mentitur. Et D. Bernardi epistola 77. Sacramentum Dei altissimi est suscipiendum, non discutiendum, venerandum, non dijudicandum, fide sortitum, non innatum, traditione sancitum, non adinventum ratione. Item Theophylacti: Attende, quod panis qui in mysterijs à nobis sumitur, non solum figuram gerit carnis Christi, sed ipse est vera caro Christi.

5. Descriptio crucis Ecclesie, & sub ea consolatio.

XIX.

Benedictus Dominus, quotidie onus imponit nobis Deus, & tamen salus est nostra.

Perpetuo Domini celebremus tempore laudes,

Qua nobis adhibet frena salutis erunt,

Est, onus imponit nobis qui saepe benignus,

Est, onus impositum qui leuat ipse Deus.

Cogitans Propheta & spiritu praevidens victoriam & triumphum Christi, deuictis hostibus Ecclesie, & alia beneficia Dei, grata mente eum celebrat, & consolatur se & Ecclesiam subiectam cruci, à praesentia & defensione Dei, & hostium interitu.

Benedictus] Laudandus, celebrandus.

Quotidie] perpetuo, assidue.

Onus imponit nobis] onerat nos cruce & varijs arumnis propter confessionem suę doctrinæ, & reliquias peccatorum hærentes in omnibus. Et tamen salus est nostra] non prorsus perdit nos vt tyrannus, sed mitigat calamitates, & opportuno tempore liberat nos etiam si membra quædã Ecclesie, vt in acie bellica, occiduntur, tamẽ seruat ipsum corpus Ecclesie, & multos eripit mirabiliter, destitutos omni humano praesidio. Ita Psalmo 118. inquit: Castigans castigauit me Dominus. Et 1. Reg. 2. inquit Anna, mater Samuelis: Dominus mortificat & viuificat, deducit ad inferos, & reducit. Et Esa. 28. inquit Ezechias: Deum, vt faciat opus suum, id est, misereatur suorum, & liberet eos, facere saepe opus alienum, hoc est, subijcere cruci Ecclesie, & affligere pios. Ita Psal. 4. inquit Poeta:

Mirificas Domini tandem cognoscite Leges,

In quibus exercet, quos amat ipse, suos:

Deiicit vt releuet, premit vt solatia praestet,

Enecat vt possint viuere & esse super.

Alij intelligunt onus de beneficijs Dei innumeris & maximis, quibus quasi onerat & cumulat Ecclesiam, sicut de beneficijs Mes-

sia in praecedenti versu dixit. Ideo Vatab. ita vertit: Benedictus Dominus, qui quotidie confert nobis (bona) & Deus salus nostra. Campensis: Gratia Domino per omne ævum Deo, qui nos salutaribus beneficijs obruit, qui tam in nos est beneficus, vt onerare nos videri meritò possit omnipotens ille Deus, beneficijs suis. Sela. (ita res se habet.)

Deus noster Deus (est) ad saluandum, & dominus Deus educens ex morte.

Expositio est praecedentis versus, de praesentia & liberatione Dei, quem describit à proprio eius opere, liberandi Ecclesiam ex morte, & conferendi ei vitam æternam, seu consummatam liberationem, post hanc vitam, sicut inquit ipse Christus, Ioann. 10. Cognito oues meas, & do eis vitam æternam. Augustinus tradit hanc consolationem contra mortem, ab exemplo Christi, à minore ad maius, hoc modo:

Ipse Christus dominus, innocens mortuus est patienter pro nobis.

Ergo multo magis nos patienter moriemur. Ita enim inquit: Patienter etiam mortem feram illius (Christi domini) exemplo, qui licet peccato nullo esset debitor, mortis & dominus esset, à quo nemo animam tolleretur, sed ipse eam poneret, etiam ipsius exitus fuit mortis, hoc est, ipse quoque per mortem exiit ad patrem, tradens in eius manus spiritum. Ex Græco legitur: Et Domini, Domini inquam, exitus mortis, id est, ipse Dominus Messias aperuit Ecclesie exitum ex morte, sicut veteres sanctos liberatos ex morte, secum in triumpho subiecit in caelum. Nam ad hanc educationem ex morte Theodoretus refert, ita enim inquit: Ipse nobis aperuit ineluctabilem mortis custodiam, & portas æneas & vestes ferreos contriuit, de qua educatione canit Ecclesia ex sermone Augustini 137. de descensu Christi ad inferos. Cum rex gloriæ &c.

Veruntamen Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantiū in delictis.

Consolatio à pœna & interitu hostium Christi & Ecclesie, maxime verò Iudeorum excidio. Veruntamen] Q. d. Et si Deus liberat ex morte, etiam rebelles quosdam agerates pœnitentiam, tamen confringet etiam pertinaces hostes. Capita] .i. potentiam.

Verticem capilli] elationem & superbiam. Perambulantiū in delictis suis] pertinaciter perseverantiū in peccatis contra conscientiam dixit

Dixit Dominus, de pinguibus aliquot conuertam, conuertam de profundo maris.

Dixit de excidio hostiū, maximè Iudæorum, deletionē sacerdotij & regni, quæ facta est per Romanos. Iam addit correctionem comminationis, fore ut aliqui ex Iudæis conuertantur, agentes pœnitentiam, ut multi in crucifixione Christi, & Acto. 2. ex concionem D. Petri conuersi sunt tria millia hominum, de qua conuersione inquit Paulus ad Romanos 11. Potest Deus (illos) denuò inferere. Item Esaię 59. Adueniet ille ex Zion, qui liberet & auertat impietates Iacob, & fiet totus Israël saluus erit.

Dixit] Constituit & certò decreuit. Attentione est, ne quis dubitet de veritate vaticinij. *De pinguibus*] potentibus & præcipuis inter Iudæos. Ex Hebræo, de Bazan, quæ regio est pinguis Og regis, Iudicum 12. Aliquot agentes pœnitentiam non pertinaciter re-pugnantes doctrinæ Euangelij. Vatablus & Campensis intelligunt conuersionē ex Bazan, hostium denictorum, quasi extractatio nem ex insulis, quas profundum mare circumfluit. Augustinus & Theodoretus intelligunt conuersionem à peccatis, quòd Bazan significat confusionem & dedecus, quæ peccata, tanq̃ effectus sequuntur. Significat & Bazan, ut Augustinus tradit, ficitatē, quæ hic spiritualis intelligitur inopia & sitis iustitiæ, iuxta illud Matthæi 5. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam. Pomeranus: Conuertam ex Bazan hostes cōtra Iudæos, sicut ex Bazan effusus est primus exercitus à Romanis, qui Galilæam & vicina loca depulatus est, & sanguine occisorū Iudæorum impleuit. Sicut historia de excidio Hierosolymæ testatur.

XXIII. *Propterea intingetur pes tuus sanguine, lingua canum tuorum de inimicis linget.*

Dixit de receptione & salute aliquot inter Iudæos. Iam rursus cōminatur pœnam & interitum, pertinaciter repugnantibus Euangelio.

Propterea] Quia multi pertinaciter repugnabant Euangelio.

Intingetur pes tuus] hostis sanguine effuso, in obfisione & expugnatione Hierosolymæ.

Lingua canum tuorum] Christi & Ecclesiæ.

De inimicis] De inimicorum sanguine linget, sicut canes sanguinem Iezabel. Augustinus intelligit per pedem Apostolos & Martyres, qui propter confessionem Euangelij

sanguinem suum effuderunt, iuxta illud ad Roman. 10. Quàm speciosi sunt pedes annunciantium pacem. Item per canes, iuxta illud Matthæi 15. Canes edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorū suorum. Item, Iudic. 7. pugnant cum Iosua treceti viri, quæ aquam sicut canes lambebāt. Ideo additur lingua canum tuorum, nō dentes, propter prædicationem Euangelij, quæ fit lingua.

6. Repetitio descriptionis pompæ triumphalis.

Viderunt ingressus tuos Deus XXIII. ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto.

Redit ad descriptionem pompæ triumphalis, qui duplex intelligatur. Prior, quòd Christus in cælum ascendit, victor peccati, mortis, satanæ & inferorum. Aliter, quòd per totum terrarum orbem ingressus, per Apostolos, eorumq; successores, voce Euangelij collegit, atq; etiamnum colligit, defendit & propagat Ecclesiam.

Viderunt] Primū sancti Veteres, qui resuscitati vnā cum Christo in pompa triumphali ascenderunt in cælum. Deinde Apostoli videntes Christi miracula, eademque edentes ad cōfirmationem doctrinæ Euangelij, quæ antea ignota fuit Gentibus.

Ingressus tuos] Ascensionē in cælum triumphalem, & postea per totum mūdum, quò collecta est Ecclesia ex Iudæis & Gentibus.

Dei mei] Quantum ad creationem: Regis mei, quantum ad liberationem & gubernationem, ita David Psal. 110. Messias suum regem & dominum agnoscit, inquit: Dixit Dominus domino meo, sedē à dextris meis. *Qui est in sancto*] in sanctuario, seu templo, Ecclesia & singulorum piorum cordibus, iuxta illud 1. Corinth. 3. An nescitis, quòd templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis?

Præuenerunt principes con- XXV. iuncti psallentibus in medio iuencularū tympana pulsantium.

Describit pompam triumphalem ab ordine eius incessus, in quo præcesserunt cantatores, sequebantur musici psallentes organis, in medio erant puellæ pulsantes tympanas. In primo triumpho ascendētis Christi in cælum principes fuerunt patriarchæ, reges & prophetæ. In secundo ipsi Apostoli, primi doctores & gubernatores Ecclesiæ, coniuncti illis cōsensu veræ doctrinæ. Tympanistrix virgines & mulieres, quæ propter confes-

32 ANNO 1611
confessionem Christi à tyrannis interfectæ
sunt, adeoq; omnes Ecclesię nouellæ adhuc
Apostolorum temporibus. Cæterum in
pompa triumphali adhibitas esse virgines
& fœminas honoratas, canentes tympanis,
testatur narratio triumphi Dauidis, deu-
to Goliath, 1. Regum 18. vbi ita scribitur:
Porro cùm reuenteretur percussio Philistæo
Dauid, & ferret caput eius in Hierusalem,
egressæ sunt mulieres de vniuersis vrbibus
Israël cantâtes in tympanis lætitiæ & sistris.

xxvi. *In Ecclesijs benedicite Deo Domino, (qui estis) de fontibus Israël.*

Adhortatur Ecclesiam ad celebrandum
Deum pro beneficio redemptionis & alijs.
In Ecclesijs in publicis congressibus.

De fontibus Israël] primò vos Iudæi, qui ori-
ginem ducitis ab Israël patriarcha Iacob,
cuius fons in Samaria celebratus fuit, Ioan-
nis 4. Ex his fontibus primi sunt Apostoli.
Deinde ex fontibus Israël, scriptis Prophe-
ticis & Apostolicis, ex quibus veluti fonte,
integra & incorrupta doctrina Legis & Euā-
gelij hausta & accepta est, vera Dei cogni-
tio, inuocatio & consolatio. Est & ipse Chri-
stus fons Israël, iuxta illud Esaia 12. Haurie-
tis aquas in gaudio de fontibus saluatoris.
Et Ioannis 4. inquit Christus ad mulierem
Samaritanam apud fontem Iacob: Qui bi-
berit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo
fons aquæ salientis in vitam eternā. Luther.
Lobet den Gott den Herrn in den versamlun-
gen/ für den Brunn Israel. Das ist / für das
Reich Christi / das angefangen hat in dem
Israelitischen lande/ quillet vnnd wechset vber
die ganze welt. Poëta:

Tota Deo resonet meritas Ecclesia laudes,
Fontis vbi Iſraël nobilis vnda fluit.

Augustinus intelligit fontes Israël, ipsos Apostolos, qui ex populo Israëlítico, & Doctores Euangelij omnium primum à Christo electi sunt & vocati.

XXVII. Ibi Benjamin adolescentulus
dominatur eis, Iuda cum turmis
suis, principes Zabulon & prin-
cipes Nephthalim.

Exponit præcedens membrum, de fontibus Israël, Apostolis, quos, vt diximus, ex Augustino, per fontes Israël Propheta intelligit, discernēs eos nominibus tribuum, in quibus Apostoli nati sunt, vel in illis habitant. *Ibi* In Ecclesijs, seu congregationibus laudantium Deum.

LVC. LOSSII
I. *Beniamin* est D. Paulus, qui ex tribu Benjamin ortus fuit, vt ipse testatur Philip. 3. in-
quiens: Si quis alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis sum circumcissus octavo die, Israël, & ex genere tribus Benjamin.
Ita idem vocatur A&tor. 7.

Adolescentulus] Ita idem vocatur Act. 13.
Et eiecit eum (Stephanum) ē cinitate la-
pidabant, ac testes deposuerunt vestimenta
ad pedes adolescentis, qui vocabatur Saul.
Precipuus est inter Aposto-

Dominatur] præcipuus est inter
los, qui omnium maxima pericula sustinuit,
plurima monumenta edidit, & in plurimis
regionibus ac locis per totam Asiam, & in
maxima parte Europæ Evangelium docuit
& propagavit, sicut ipse inquit ad Corin. 15.
Gratia Dei quæ perfecta est in me, non fuit
inanis, sed copiosius quàm illi omnes laboravi,
non ego tamen, sed gratia quæ mihi adest.

Cum turmis suis] Ecclesijs, collegijs & discipulis. In Græco est, *ἡνδεσθ*, in excessu, scilicet mentis, hoc est, alienatione eius à corpore, 'qualis fuit D. Pauli, cū in tertium usq; cœlum raptus est, ubi audiuit verba arcano, & ineffabilia homini, ut ipse testatur, 2. Corinth. 12.

2. *Principes Iuda*] Apostoli orti ex tribu Iuda, vt vterq; Iacobus & Ioannes duces sunt eorum qui Deum laudat in Ecclesijs, alioru Apostolorum & doctorum Domini, annos 30. Iacobus, dictus frater Domini, cui succelsit fuit Episcopus Hierosolyma, cui succelsit frater eius Simeon. Item, Ioannes Ephesi, annis amplius 89. docuit.

3. *Principes Zabulon, & principes Nephtalim*
horum tribuum in Galilæa, iuxta stagnum
Genezareth, in vicinia Capernaum, in illis
que habitarunt, vt Petrus, Andreas, Philip-
pus in Bethsaida. Et in his locis Christus pri-
mum inchoauit ministerium docendi Euā-
gelium, & vocauit collegas Apostolos, Mat-
thæi 4. iuxta vaticinium Esaie 9. Terra Za-
bulon & Nephtalim, iuxta viam maris, ultra
Iordanem Galilæe gentium, populus qui
(in eo) sedebat in tenebris, & vmbra mor-
tis, vidit lucem magnam.

Est autem ingens dignitas Doctorū Ec-
clesiæ & Scholarum, quod principes vocan-
tur, quæ dignitatem omnium principum &
Monarcharum huius mudi longè excellit,
etiam si à mundo iudicentur *καὶ ἀπὸ τοῦ*
κοσμοῦ *ψευδοῦς*, reiectamenta mundi, & *καὶ ἀπὸ*
τοῦ κόσμου *ψευδοῦς* homines cōtempti,
textores & piscatores, per quos tamē Deus
colligit, atque etiam nunc colligit, propa-
gat & conseruat Ecclesiam, voce Euangelij,
contemptis potentibus & sapientibus hu-
ius mundi, Matth. 12. 1. Corinth. 1. Qui au-
tem ex Apostolis ex tribu Iuda orti sint, ex
hac tabella constat, sumpta ex Epiphanio:
Ex tri-

Zacharias
Elizabeth,

Extribu
Leui,

Maria so-
ror matris
Domini,
vxor

1. Alpheï Iacobus minor, frater Domini dictus.

2. Cleopha, Simeon, Iudas Taddaeus, ex tribu Iuda, ex parte patris Cleopha, fratris Ioseph, ex parte matris, ex tribu Leui.

Anna,
Ioachim,

Maria, Christus sacerdos, ex parte auia matris, quæ ex tribu Leui fuit, rex ex parte aui paterni Ioachim, qui ex tribu Iuda fuit, filius Iacob, frater Ioseph & Cleopha.

Iacob

Extribu
Iuda,

Cleophas

Ioseph, sponsus Mariae virginis.

Zebedæus maritus, filij Iacobus maior, & Ioannes Euangelista.

Salome,

ligit. Contra quorum potentiam & conatus in delenda Ecclesia, inquit Deum præcepisse fortitudinem, hoc est, robur & potentiam, ne quod volunt, deleant Ecclesiam, sicut inquit Christus, Matthæi 17. Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.

Præcepit] Certò constituit & decreuit, tibi dare fortitudinem & robur.

Deus tuus] Alloquitur Propheta ipsum filium Dei, regem & adiutorem, quem Deus pater misit in hunc mundum, vt patefaceret humano generi decretum diuinitatis arcanum de redemptione humani generis, & fieret victima pro peccatis eius: vel alloquitur exercitū Dei, ipsos Apostolos, & doctores Ecclesiae, quibus promisit se Deus adfuturum præsentem defensorem, iuxta illud Matthæi 28. Ero vobiscum vsq; ad consummationem seculi. Et Lucæ 21. Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarii vestri. *Confirma*] da robur & vires in propaganda Ecclesia, eiusq; quasi exædificatione. *Quod operatus es in nobis*] inchoasti vt propagetur per vniuersum mundum, & conseruetur vsq; ad eius finē, quo multi ad Deum conuertantur, eumq; verè agnoscant, innocenti & celebrent in hac vita & in omni æternitate.

*Propter templū tuum in Hieru XXIX.
salem, tibi offerent reges munera.*

Addit causam finalem propagationis & cōseruationis regni Messiae, inchoati in Hierusalem, oblationem munerum, obedientiam & liberalitatem regum potentū & diuitum, qui conuertentur ad Deum, eumq; agnoscent, innocabunt & celebrabunt.

Propter templū] Ecclesiam, quæ incepit vocari & colligi primū Hierosolymis, iuxta illud Esaia 2. De Zion exibat Lex, & verbum Domini de Hierusalē. Aliter: Templo tuo, super Hierusalem, quod regnum Messie extendet se per vniuersum mundum, longè superabit regnum, quod fuit in Hierusalem, tantū in regione Palæstina. Item, A templo tuo, quod venit seu inchoatū est à templo, quod est in Hierusalē, quæ est Ecclesia.

Offerent tibi munera] defendent hoc regnū, & aperient ei portas in suis imperijs, & studebunt propagare veram doctrinam & veros cultus, eosq; conseruare & defendere, vt sub his scutis & protectoribus terræ, ipsi Doctores & Ecclesiae tuti sint, & bonarum artium studia floreat, sint Ecclesiae tuæ nutritij pij reges & principes, earumq; reginae nutrices,

Increpa

Præcepit Deus tuus fortitudinem tuam, confirma hoc Deus quod operatus es in nobis.

Addit per Anthypophoram consolationem de conseruatione & stabilitate regni Messiae, quod hætenus descripsit, eiusque principes & duces, hoc est, Doctores, Apostolos, eorumq; successores per vocem Evangelij, non per humanam potentiam, sed per Dei virtutem, cui nulla potentia humana, nulla insidia, nulla consilia resistere possunt, & simul rogat vt inchoatum hoc regnum conseruet & tueatur, represso diabolo & membris eius, Tyrannis & Hæreticis, Pontificibus, Scribis & Phariseis, qui illis adhærent & coniuncti sunt in delenda Ecclesia, quos appellatione feræ arundinis taurorum, & vaccarum, & vitulorum intel-

xxx. *Increpaferam arundinis, cōgregationem taurorum, inter vitulos, populos conculcantes propter argentum.*

Petitio est contra hostes & persecutores Ecclesiæ, quorum alij vi manifesta, alij insidijs & corruptelis veræ doctrinæ delere & opprimere conantur.

Feram arundinis seu calami vocat hæreticos, vt tradit D. Augustinus, qui arundine seu calamo veram & salutarem doctrinam corrumpunt, sicut calamo seu arundine scribere olim solebant. Alij diabolum intelligunt, qui sicut bufones & aliæ bestię noxiæ latitant in arundinetis & paludibus, peccatis, impietate, idololatria & obscœnitatibus defœdatus est, & ad hæc peccata pellici homines. Ita Tob 40. diabolus comparatur bestię latitanti inter calamos, vbi inquit: Omnes bestię agri ludent ibi, sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humentibus. Etsi hic locus de elephante intelligitur, cuius robore corporis potentia Dei cōspicitur. Vatabalus intelligit hostes armatos hastis longis, instar arundinum. Campensis ita vertit: Ages iumenta arundine. Item, multitudinem lōga lancea armatam.

Increpa] Dissipari tauros vocat hostes feroces, potentes & crudeles, similes tauris, vt in populo Iudaico Pontifices, Phariseos, Scribas, hostes Christi & Apostolorum: & nostro tempore, Pontifices, Cardinales, Episcopos, Monachos. Ita Psalmo 22. queritur Christus de his hostibus: Circundederunt me vituli multi, & tauri pingues obsederunt me. Vitulos & vaccas vocat, qui taurorum persecutiones & conatus adiuuant, tanquā vituli petulantes, & vacce lasciuientes, qui versantur in cœtu hostium, eorumq; persecutiones & peccata approbant & augent, propter argentum, opes, potentiam & honores, quibus omnibus interitum petit & cominatur, inquiens:

xxx. *Dissipa Gentes, qui bella volunt.*

Confringe potentiam hostium, qui conantur delere Ecclesiam, & Tyrannos omnes.

Qui bella volunt] bellis delectantur, & auctores sunt dissipationum ac vastationum Ecclesiarum, Scholarum & Politiarum in humano genere. Quod in præcedenti versu

legitur, populos conculcantes, Ex Græco legitur, vt excludant hostes Euangelij, & hæreticos segregēt & eijciant ex suis cœtibus. Probatos argento ipsos Apostolos & veros Doctores, probatos cruce, seu argentum igne probatum & excoctū, iuxta illud: Probasti nos igne, sicut examinatur argentum, vel probatos argento, qui electi sunt a Deo ad prædicationem verbi Dei, quod argento comparatur.

7. De vocatione Gentium.

Venient legati ex Aegypto, Æthiopia extendet manus suas ad Deum.

Vaticinium est de vocatione Gentium ad regnum Christi, quæ tria monet.

1. Promissionem Euangelij esse vniversalem, quæ vocantur omnes homines ad regnum Christi, sine respectu personarum, Actuum 10. Roman. 10.
2. Promissionem Euangelij esse gratuitam, quæ vocantur Gentes, abique vllis meritis, imò multis deterrimis flagitijs & sceleribus polluta, idololatria, homicidijs, libidini- bus & alijs.
3. Ceremonias & cultus Leuiticos, non meruisse remissionem peccatorum, nec necessarias esse ad vitam æternam, sine quibus vocatæ & receptæ sunt Gentes: Vnde & nunc prorsus sunt abolitæ.

Venient legati] Aliter: principes, homines præstantes dignitate, sapientia & opibus, quales fuerunt Magi, Matthæi 2. qui se regno Christi adiungent, seq; Deo subijcient, Messiam agnoscent, & ab eo pacem & cetera bona petent, eum innocabunt & celebrabunt.

Ex Aegypto] in qua Matthæus Euangelistam docuit Euangelium. Posuit autem has regiones duas per synecdochen, pro regionibus omnium Gentium, in quibus Apostoli collegerunt Ecclesiam.

Æthiopia] Ex qua venit Eunuchus reginæ Candacis, quem Philippus conuertit & baptizauit, Actuum 8.

Extendet manus] Subijciet se vero Deo, agnitione & inuocatione Messie, obediens vero Deo, eiq; promptè munera offeret. Aliter: faciet currere manus suas ad Deum, hoc est, celeriter protendet, vt munera offerat manib; vero & æterno Deo, seu Messie. Augusti-

Augustinus: Præueniet manus Dei, hoc est, anteuerit vindictam Dei, cōuersione seu penitentia, ut peccata dimittantur, antequam incipit punire Deus peccatores, perleuantes in peccatis, iuxta illud Psal. 44. Præueniamus faciem eius, in confessione.

2. Exhortatio ad gratiarum actionem.

Regnum terræ cantate Deo, psallite Domino. Sela. (ita fiet)

Dixit de regno Messiae, & victoria eius contra hostes, de ascensione Christi in cœlum, missione Spiritus sancti, & alijs beneficijs. Iam hortatur Ecclesiā ad gratiarum actionem, pro his beneficijs, & celebrationem Dei, in hac vita & futura.

Cantate celebrate Deum corde, voce, & instrumentis musicis. *Regna terræ* quicunque habitatis in regnis, ciuitatibus, & regionibus, per vniuersum mundum.

Insidenti cœlis ab initio, ecce dabit voci suæ vocem roboris.

Addit causas gratiarum actionis, & celebrationis Dei.

1. Ab honesto, Quia Deus est omnipotens & æternus, insidens seu habitans ab æterno in cœlo.

2. Ab vtili. Quia adest Ecclesiæ suæ, dans ei virtutem & efficaciam, per vocem Euangelij, quod potentia est Dei, ad salutem omni credenti, ad Rom. 1. Et ministerium Spiritus & vitæ, 2. Corinth. 3.

Aliter, Ascendenti super cœlos cœlorum, quod de ascensione Christi in cœlum dicitur, de qua supra dixit: Ascendit in altum. Et Paulus ad Ephesios 4. Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cœlos, ut adimpleret omnia.

Lutherus: Dem der da wonet im himel allenthalben von anbeginne.

Allegoricè per cœlos intelligitur Ecclesiā, & credentes, quæ sunt templa Dei. In Græco est: In Oriente, vel ad Orientem, pro ab initio, quod intelligit Augustinus de monte Oliueti, sito ad Orientem, respectu Hierusalem, ex quo Christus in cœlum ascendit, Act. 1.

Dabit voci suæ Prædicationi Euangelij.

Vocem roboris Efficaciam & pondus, ne sit sonus inanis. Augustinus intelligit de voce filij Dei & tubæ, qua in extremo die reuersus magna virtute & potestate, resuscitabit mortuos. Inquit enim, Ille, qui sicut agnus coram tondente se, siluit, sine voce, ecce dabit vocem, nec vocem infirmitatis

tanquam iudicandus, sed vocem virtutis, tanquam iudicaturus. Theodoretus intelligit de Spiritu sancto, qui in magno sono tanquam aduenientis spiritus seu vti vehementis effusus est in Apostolos, in die Pentecostes, Act. 2. iuxta illud: Manete in ciuitate hac, donec induamini virtute ex alto, Luca 24.

Date gloriam (fortitudinem) xxxv. Deo super Israël, & magnificentia eius, & robur eius in nubibus.

Date gloriam Agnoscite & celebrate gratis mentibus Dei iustitiam, sapientiam, & misericordiam.

1. Iustitiam, quæ verè odit & punit peccata.

2. Sapientiam, quæ mirabili temperamento iustitiæ & misericordiæ, in gratiam recepit primos parentes, & totum humanum genus, ne prorsus in nihilum redigeretur post lapsum, deprecante pro eis filio, & ad pœnam sese offerente, in assumpta humana natura.

3. Misericordiam, quæ sola motus Deus pater promisit filium mittendū in mundū, & filius ipse ingenti amore intercessit pro homine, statim post lapsum, & in plenitudine temporis induit humanam naturam, & victimā pendens in cruce, λύτρον pro nobis persoluit. Aliter, date fortitudinem, hoc est, laudem fortitudinis, agnoscite vos à solo Deo habere potentiam & vires vincendi hostes vestros, diabolū, peccatū, mortem, & tyrannos.

Super Israël Veram Ecclesiam collectam ex Iudæis & gentibus, ad Rom. 9. Magnificencia Dei est primū arguere & damnare peccata in omnibus. Deinde, recipere in gratiam confugientes omnes ad mediatorē. Ex Hebræo legitur, splendor eius, & robur eius in nubibus, in ipsis Apostolis & doctoribus, quos antea cœlos vocauit, sicut & Psalmo 19. Cœli enarrant gloriam Dei, quod sicut nubes pluuiam destillantēs terram arefactam recreant, ita vox Euangelij corda pauida consolatur, reficit, & sustentat. Ita hic Deuter. 32. dicitur: Stillet ut pluuiā doctrina mea. Et Esaia 55. Quomodo imber descendit de cœlo, sic erit verbum meum. Et Esaia 60. de Apostolis dicitur: Qui sunt isti, qui ut nubes volant. Augustinus & veteres alij intelligunt de illa magnificentia, maiestate & gloria filij Dei, quæ è cœlo seu nubibus reuersurus est cum angelis, ad extremū iudiciū,

Matthæi 19. & Actor. 1. magna potestate,
quam hic robur vocat.

XXXVI. *Mirabilis Deus in sanctis suis,
Deus Israël, ipse dabit virtutem
& fortitudinem plebi, benedi-
ctus (ergo) Deus.*

Expositio est præcedentis versus.

Mirabilis] In liberanda & defendenda Ec-
clesia sua mirabiliter & singulis pijs, iuxta
illud Psalmi 4. Mirificat dominus sanctum
suū, hoc est, mirabiliter & gloriose liberat.

In sanctis suis] Apostolis & cæteris veris
doctoribus & tota Ecclesia, quā sanctificat
Spiritu suo & verbo per fidem, cum quibus
ad iudicium descendet in nouissimo die,
atque illi vnā sedebunt cum ipso iudican-
tes duodecim tribus Israël. Vatabalus legit
in sanctuarijs, intelligens de templo Hiero-
solymitano, cuius quia tres partes erant,
plurali numero vsus est. Etsi vnum fuerit
tantum sanctuariū. Prima pars vocabatur
Porticus, Altera, Templū externū. Tertia
pars interior, sanctū sanctorū, sanctuariū,
oraculum & adytū, in quod solus summus
Pontifex ingrediebatur semel in anno.

Deus Israël] Verus & æternus Deus, qui se
populo Israëlítico patefecit, eumque defen-
dit & conseruauit.

Dabit virtutem] Efficaciam prædicationis
legis & Euangelij, quorum illa arguit pec-
cata, Euangelium ea remittit, addens con-
solationem, & virtutem, in ferenda cruce,
& vincenda morte. Augustinus intelligit
de fortitudine illa & virtute, qua donabun-
tur corpora nostra in resurrectione, de qua
1. Corinth. 15. inquit Apostolus: Corpus
nostrum seminatur in infirmitate, resurget
autem in virtute, &c. Pro quibus omnibus
beneficijs inquit Psalmus, benedicendum
Deum esse & celebrandum ab Ecclesia, per-
petuū, & in hac vita & futura, cum Deus fu-
turus erit omnia in omnibus, & videbimus
eum sicuti est, 1. Iohan. 3.

Vers. 37.

PSALMV S LXIX. de passione Christi.

TITVLVS.

Ad præcinendū de rosis Psalmus David.
De rosis & lilijs, vide supra Psalmo 45. He-
braica vox Sosamnin, vt tradit Vatabalus,
est genus instrumenti musici, in quo hic
Psalmus sicut 45. decantatus sit, vel initium
alicuius vulgaris cantici.

ARGVMENTVM.

Oratio est Christi valde pathetica, &
querulosa in passione, qua petit à patre coe-
lesti, vt seruetur in maximis cruciatibus
corporis, & doloribus animi horrendis,
quos sensit in horto & tota passione pro-
pter nostra peccata, quorum pœnam in se
deriuauit & sustinuit, vt placaret iram æter-
ni patris aduersus peccata humani generis,
& λύτρον solueret nostro nomine. Et va-
riè amplificat dolores suos, & hostium fu-
rores, & prædicit Iudaicæ genti interitum,
agitque gratias patri pro liberatione, & Ec-
clesiam hortatur ad similem gratiarum ac-
tionem pro fructibus passionis & resurre-
ctionis suæ. Sunt partes Psalmi decem.

1. Propositio precatonis.
2. Narratio ingentium dolorum.
3. Oratio Christi pro Ecclesia.
4. Repetitio querelæ.
5. Repetitio orationis.
6. Repetitio dolorum.
7. Imprecatio synagogæ, & prædictio de
eius interitu.
8. Professio gratitudinis, & Prophetia de
abrogando cultu veteris testamenti, & con-
stituendo nouo.
9. De fructu passionis Christi.
10. Exhortatio ad celebrandum Deum, &
promissio de mansura Ecclesia.

1. Propositio precatonis.

*Saluum me fac Deus, quoni-
am intrauerunt aquæ, vsque ad
animam meam.*

Propositio precatonis, vt seruetur, cum
addita eius ratione, sumpta à periculis vite,
seu necessitatibus, in quibus versatur mul-
tis & maximis, & animæ, & corporis.

Saluum me fac] Serua me, ne peream & suc-
cumbam in maximis cruciatibus corporis
& doloribus animæ, quos intolerabiles om-
nibus creaturis, sustinuit filius Dei in to-
ta passione, maximè cum in horto sudaret
θρόμβος, guttas spissi & concreti sanguinis,
& clamaret pendens in cruce, Deus meus,
quare me dereliquisti?

Deus] o pater, quem suum Deum vocat,
vt sapè alibi, in hac sui humiliatione, & ope
re redemptionis humanæ, ad quod à patre
in mundum missus fuit. *Aquæ*] afflictiones,
& calamitates vndique prementes & cir-
cumstantes.

Vsque ad animam meam] Vitam, ita vt me
opprimant ferè & submergant afflictiones
& dolores.

2. NATIVITAS

2. Narratio dolorum & persecutionum.

II. *Infixus sum in limo profundo, ubi non est fundus, veni in altitudinem maris & tempestas demersit me.*

Expositio & amplificatio afflictionum & periculorum, quæ comparat.

1. Limbo profundo, in quo ita fixus sit & hæreat, ut eluctari non possit, sed quo magis sese extrahere nitatur, tanto altius subfidat & se implicet luto tenaci, adhærenti pedibus.

2. Maris altitudini, in quo tanquam naufragus submergendus sit.

3. Tempestati validæ, à qua sit euerendus, nisi à patre sustentetur & erigatur. Intelligit autem furores hostium, ut & Ionas, qui Christi typus fuit, in magna tempestate & maris agitatione, præcipitatus est è nauis, & absorptus à ceto.

QVÆSTIO.

Deus est omnipotens & misericors.

Cur ergo non sua diuina potentia & misericordia recepit humanum genus in gratiam, & eripuit ex potestate diaboli, sine in tercessione & morte filij?

RESPONSIO.

Deus primis parentibus dedit mandatum, ne eederent de ligno scientiæ boni & mali, cum comminatione corporalis & æternæ mortis. Ideo cum Deus non solum sit misericors, sed etiam iustus, misericordia recepit hominem in gratiam deprecante filio, ne conditus homo ad imaginem Dei, totus in nihilum redigeretur, iustitia autem postulauit compensationem pro peccato & culpa, iuxta normam iustitiæ diuine æternam & immotam creatura rationalis obligatur vel ad obedientiam creatoris, vel ad penam. Hanc compensationem pro peccato contra Deum infinitum, purus homo præstare non potuit. Ideo filium Dei, qui se in arcano decreto diuinitatis ad peccatum ex inenarrabili amore erga genus humanum obtulerat pro nobis, oportuit induere humanam naturam, & in ea victimam modo satisficeret & iustitiæ Dei, eiusque iram placaretur aduersus humanum genus mirabili temperamento vtriusque & misericordiae & iustitiæ Dei, quod nulli creaturæ, neque ipsi angelis ante reuelationem cognitum fuit.

ALIA.

Petens liberationem ex cruce, inuitus patitur. Christus petit liberationem.

Ergo inuitus passus est. Quomodo ergo inquit de eo Esaïas cap. 53. Oblatus est, quia voluit. Et Psal. 39. inquit ipse Christus ad patrem: Ecce adsum, ut faciam Deus voluntatem tuam, per quam voluntatem, ut inquit Apostolus, Hebræos 10. sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi, semel peractam.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem, contrarij appetitus seu voluntatis carnis & spiritus inter se pugnantium etiam & in renatis, iuxta illud ad Galatas 5. Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Quantum igitur ad carnem attinet, quæ naturaliter crucem fugit, sicut læsionem nerui, etiam in sanctis, & renatis, Christus crucem fugit, & liberationem ex ea petijt à patre. Quantum attinet ad spiritum volens passus est, subiiciens se voluntati patris. Ita inquit in horto prostratus coram patre: Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste, veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma. Ita & ipsi martyres in supplicijs senserunt metum mortis, & trepidationem, sicut ad Petrum inquit Christus Iohan. 21. Amen Amen dico tibi, cum esses iunior, cingebas te, & ambulas quod volebas, Cum autem senueris, extends manus tuas, & alius te cinget & ducet, quod non vis. Ita Augustinus inquit. Passus est ille (Christus) quia voluit, martyres verò etiam si noluerunt. Quanquam enim Christo inhaerere cupiamus, mori tamen nolumus. Nam si possemus aliter peruenire ad Christum, & ad vitam æternam, quis vellet mori?

ALIA.

Laurentius iacens in prunis torrens insultat tyranno, & alij multi martyres, maiore animo tulerunt supplicia & mortem, quam Christus: quin & multæ gentes læto animo mortui sunt, ut de Hercule inquit Seneca, parante se in pyram conijcere, vultus petentis astra, non ignes, erat. Qui fit ergo quod Christus tantoperè trepidat ad mortem, & petit ex ea liberari?

RESPONSIO.

Causa trepidationis, & dolorum in Christo & sanctis diuersa est. Nam Christus sensit iram patris intolerabilem creaturis, aduersus peccata totius humani generis, quorum penam in se deriuauit filius Dei, fa-

Etus maledictum pro nobis, & nullam sentiens consolationem desertus à patre, sicut clamat: Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? Sed Laurentius & alij martyres in supplicijs & morte senserunt præsentiam Dei, & consolationem de placato sibi Deo, & spe vitæ & lætitiæ æternæ, sicut de Stephano versus inquit:

Ibat ouans animus, & spe sua damna leuabat.

Recitantur & hoc ordine causæ, quæ discrimina faciunt.

1. Christus atrocitatem horrédæ iræ Dei aduersus peccata intellexit, quam martyres & sancti, vt Stephanus, Polycarpus, Ignatius, Laurentius, Blandina, nō intellexerūt, iuxta illud Psalmi: Delicta quis intelligit?

2. Christo impositum fuit onus peccatorum totius humani generis, intolerabile omnibus creaturis. Martyres sciebant sua peccata esse Christo imposita, iuxta illud Esaiæ 53. Dominus incurrere in ipsum fecit omnium nostrum peccata.

3. Christus patitur in sanctis, iuxta illud: Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. Ideo illos spiritu suo consolatur, & sustentat, ne cruciatus corporis sentiant, vt Laurentius torrens in craticula, lætabundus.

*Postquam vapor diutinus
Decoxit exustum latus,
Vltro in catastra iudicem
Compellat affatu breui.*

*Conuertere partem corporis,
Satis crematum iugiter,
Et fac periculum quid tuus
Vulcanus ardens egerit.*

*Præfectus inuerti iubet,
Tunc ille, coctum est, deuora,
Et experimentum cape,
Sit crudum an assum suauius.*

Ita Sabina mulier Romana cum ingentes dolores in carcere patiens præ doloribus clamaret, interrogata à carnifice: quid sic clamaret, quid factura esset? post paucos dies subitura atrocissimæ mortis supplicium & cruciatus, respondit: Communis se iam sexus muliebris dolores ex peccato & maledictione Euz prognatos sustinere, Gene. 3. vbi verò pro Christi confessione moriendum mihi erit, non ego, sed Christus in me patietur.

Ethnicis autem consolationem addidit testimonium rectæ conscientiae & honesta nominis sui celebratio apud posteros.

Cogitanda de passione Domini.

Sunt cogitanda de passione Christi quatuor.

1. Ipsa historica narratio, & vaticinia Prophetarum.

2. Causæ impulsivæ, misericordia æterni

patris, & amor filij inenarrabilis erga humanum genus, de quo inquit Clemens Alexandrinus: Diligitur à Deo homo: quomodo enim non diligatur, propter quem vnigenitus ex sinu patris demittitur?

3. Horrenda & vera ira Dei aduersus peccata hominum, quam nulla creatura placare potuit, nisi filius ipse Dei vnigenitus sua obedientia erga patrem, passione, & morte & misericordia æterni patris recipientis humanum genus in gratiam, & filij Dei amor ineffabilis, quo motus intercessit pro lapsō homine, & pœnam in se deriuauit peccatorum nostrorum, eamque in assumpta humana natura sustinuit.

4. Applicatio sacrificij mortis filij Dei, eiusque fructus per fidem, qua quisque statuit pro se quoque & suis peccatis passum & crucifixum esse filium Dei, atque ita concipit consolationem & lætitiā in omnibus tentationibus, maximè in agone mortis, iuxta illud dictum Christi, Iohannis 3. Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Defessus sum clamando, rauca facta sunt fauces mea, defecerunt oculi mei, dum spero in Deo meo.

Amplificatio calamitatum & dolorum à mora seu dilatione auxilij, & à sua eius expectatione, & ardenti desiderio, quod clamando vsque ad raucedinem testatur est.

Theodoretus per clamorem intelligit intentionem obsecrationis mentis.

Defecerunt oculi] Metaphora est ab illis, qui expectantes amicum redeuntem peregrè, sæpè circumspiciunt. Quasi dicat, defessus sum, tuam opem expectans. Vatabalus ex Hebræo, In suspiciendo ad Deum. Quærit hîc Augustinus: Quomodo Christus in passione clamando sit defessus, & fauces eius factæ sint raucæ, cum non nisi semel clamauerit in cruce, Deus meus, quare me dereliquisti. Et tanquam onis obmutuerit coram tondete se, Esaiæ 53. Et Psalm. 37. dicit ipse Christus, Factus sum quasi homo non audiens, & non habens in ore suo, redargutiones. Et respondet, intelligendum esse primum de clamore, quo sæpè in arguendo Iudæos vsus est, vt Matth. 23. clamat, Vx vobis Scribis, & Phariseis. Item, 18. Vx vobis à scandalis. Item, Lucæ 8. clamat, quod fauces Christi visæ sunt raucæ ipsis hostibus, qui etiam

qui, etsi Christus omnia clarissimè dixerit, tamen intelligere verba eius non potuerunt, sicut inquit Iohan. 6. Durus est sermo eius, quis potest eum audire? nescimus quid dicat. Raucedo faucium Christi etiam intelligi potest de ariditate linguæ eius in cruce, de quo Psalm. 22. queritur, inquit: Exaruit tanquam testa, virtus mea, lingua mea adhæsit faucibus meis.

III. *Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me sine causa, confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei iniuste: quæ non rapui, tunc exolvebam.*

Amplificatio est periculorum à multitudine, potentia, & malitia hostium: multitudinem comparat hyperbolicòs capillos capitis, malitiam auget, quod non solum se innocentem persequantur, sed etiam quod summis beneficijs affecerit, docendo & sanando eorum ægrotos, & nunc pro ipsis penam peccatis debitam, sua obedientia & morte persolvat.

Multiplicati sunt super capillos Plures sunt inimici quam capilli capitis mei, vel, hostium persecutio supergressa est super capillos capitis mei, sicut fluctus supergrediuntur & operiunt capita submergentium, ut perficeret in metaphora sumpta à fluctibus maris.

Qui oderunt me sine causa Aliter, gratis, cum non nocuerim eis, imò multis beneficijs eos affecerim. *Quæ non rapui* Quæ non designaui peccata eorum penam sustinui & persolui innocens, iuxta illud 2. Corinth. 5. Eum, qui non novit peccatum, pro nobis peccatum (hostiam destinatam expiando peccato) fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei, per illum, iusti reputaremur propter obedientiam filij coram patre, per fidem. Et Esa. 53. dicitur de Messia: Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit: vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Augustinus, Quæ non rapui, quæ non admisi, hoc est, peccavi, eorum peccatorum debitum, mortem scilicet, persolui & sustinui. Interdum Adæ pena fuit peccati. Mors Christi hostia fuit pro peccato. i. λύτρον & satisfactio.

V. *Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita.*

Occurrit obiectioni, se non pati propter

sua peccata, sed propter aliena, quorum penam sustineat, sicut inquit Esaias: Ipse iniquitatem non fecit, neque dolus fuit in ore eius, sed Dominus voluit eum contere infirmitate.

Insipientiam Vocat, non qualitatem in se, hoc est, ignorantiam mentis, cum ipse filius Dei sit sapientia æterni patris, sed opus redemptionis humanæ & doctrinam Evangelij, & obedientiam in morte, quæ omnia humana ratio iudicat esse extremam stultitiam, sicut 1. Corinth. 5. inquit Apostolus: Sapientia Dei stultitia videtur mundo. Itè, nos prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam. Inquit igitur filius: O pater, tu nosti insipientiam meam. i. homines iudicare esse extremam stultitiam, quod morti me subijcio propter aliena peccata, & mortem meam esse hostiam & satisfactionem pro peccatis alienis, quæ sua peccata esse dicit, quod eorum penam sustineat, non aliter atq; si ipse contaminasset se peccatis, & sceleribus totius mundi, de qua humilitatione & obedientia filij Dei erga patrem inquit Paulus ad Philip. 2. Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, ut esset æqualis Deo, sed seipsum inaniuit forma serui sumpta.

Doctrina seu admonitio de perferenda ingratitude.

Sicut hic Christus queritur, se sine causa, & iniuste odio haberi ab inimicis suis Iudæis; non solum quia nulla in re eis obfuerit, sed etiam multa & maxima in eos beneficia contulerit, ita visitata est ingratitude mundi erga benemeritos veros doctores Ecclesiæ, & alios, quam ingratitude exemplo Christi æquo animo perferant seq; testimonio rectæ conscientia, & spe præmiorum vitæ æternæ consolentur, non frangantur animis, etiam si studia & officia mutua non respondeant voluntati & meritis.

OBIECTIO.

Inquit Propheta, anima quæ peccavit ipsa punietur.

Ergo Christi obedientia & mors non est satisfactio pro alijs.

RESPONSIO.

Respondeo ad antecedens, quod intelligendum est cum conditione duplici: prior, nisi peccans egerit ipse penitentiam. Altera, nisi alius pro ipso persolverit. Nam ita inquit Iurisconsultus: Tollitur omnis obligatio, solutio eius, quod debetur, siue fiat ab ipso, qui debet, vel ab alio eius nomine.

Ita Christus soluit debitum legis pro nobis, sua integra obedientia & morte, sicut inquit Paulus ad Galat. 3. Christus factus pro nobis maledictum, redemit nos à maledictione legis.

3. Oratio pro Ecclesia.

VI. *Non erubescant in me, qui expectant te Domine, Domine exercituum, non confundantur super me, qui quarunt te, Deus Israël.*

Petitio est, seu votum Christi, ut sua obedientia & sacrificium mortis profit Apostolis, & toti Ecclesie, ut fiducia eius non erubescant aut confundantur coram æterno patre, sed consistant in eius conspectu & iudicio ornat iustitia filij Dei. Atque ita monet de applicatione suorum beneficiorum, quæ sit fide. Ita Iohannis 17. ipse Christus, orat pro Ecclesia: Ego me ipsum sanctifico pro eis, ut sint & ipsi sanctificati in veritate. Hoc modo primum intelligenda est precatio pro tota Ecclesia. Deinde precatur Christus, ne Apostoli propter suam passionem & mortem deficiant à sua doctrina. Ideo simul petit, se resuscitari à morte, ne erubescant discipuli coram Iudeis, tãquam impostori crediderint, ab eoque sint elusi prestigijs. Tertiò petit, ut ipse exaudiat à patre, ne si ipse deferatur, alij quoque inuocantes erubescant non exauditi.

Dominum exercituum, vocat Deum omnipotentem, qui quasi sit dux Ecclesie militatis. Deum Israël vocat verum & æternum Deum, qui se patefecit Israël Patriarchæ, & posteris eius.

VII. *Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam.*

Addit rationem à sua innocentia, quod non propter peccata propria patiat, sed propter patrem æternum, eius decretum de humana redemptione, per suam passionem & mortem, & ut ipse pater recte agnoscat, inuocetur & celebretur.

4. Reditus ad narrationem calamitatum, & dolorum.

VIII. *Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filijs matris meæ.*

Amplificatio à circumstantia personarum, quod ab illis contemnatur & rejiciatur, à quibus maximè iuuari debebat & defendi in opere humanæ redemptionis, videlicet à fratribus suis, & cognatis Iudeis.

Extraneus factus sum] Eiectus ex ipsorum cœtibus.

Fratribus meis] Iudeis, qui ab eisdem maioribus prognati sunt, quique gloriantur se habere eundem Deum. Iohan. 8.

Peregrinus] Quasi hospes, alienus. *Filij matris meæ*] synagoga. Est & à discipulis proprijs desertus & denegatus in passione, & à Iuda proditus, de quo infra queritur.

Quoniam zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.

Addit causam impulsivam, qua motus iniurias & conuitia, adeoque ipsam mortem tulerit, zelum, id est, indignationem ardentem, puniendi hostes, qui Deum ignominia afficiunt & Ecclesie nocent. Est enim zelus indignatio propulsans iniuriam ab amato, & pugnans, ne persona amata à nobis eripiat, qualis zelus fuit Samsonis in eripienda vxore à Philistæis. Gerson definit ita: Zelus est vehemens desiderium, quo quis insidiatur ea tollere, quæ rei sibi dilectæ videntur aduersa, qualis zelus est mariti erga vxorem, ne abripiatur à mœcho, Christi erga sponsam suam Ecclesiam. Citatur initium versus Iohann. 2. à discipulis, cum Christus eiecisset e templo caupones, significantes ingentem animi eius motum. Posteriorem partem citauit Paulus ad Rom. 15. admonens nos, ut sicut Christus iniurias omnes & conuitia tolerauit patienter, ita & nos studeamus placere in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non placuit sibi ipsi, sed quemadmodum scriptum est, Opprobria exprobrantium tibi inciderunt in me.

Zelus] Indignatio vehemens, contra hostes Dei & prophanatores templi.

Domus tuæ] Templi & Ecclesie. *Comedit me*] Absumpsit, fecit ut vitam etiam effunderem pro gloria Dei vindicanda & liberanda Ecclesia, quam ardentè diligo.

Exprobrantium tibi] Patri, nam qui filium non honorat aut recipit, neque diligit aut recipit patrem, Iohan. 8.

Ceciderunt super me] Ego sustineo pericula, opprobria & mortem propter gloriam patris, &c.

IN PSALMVM DAVIDIS LXIX.

91

tris, & liberationem Ecclesiæ, ab æternis malis, diabolo, peccato, & morte, à quibus liberari non potest, nisi ego pro ipsa fiam victima.

4. *Qui bibebant vinum*] Potatores in conuiuijs & alijs congressibus cantantes de me & voce & instrumentis musicis, & habentes me ludibrio.

OBIECTIO.

Est viri sapientis & fortis, non moueri conuiuijs mendacibus, iuxta versiculum:

Conscia mens recti, fama mendacia ridet.

Christus mouetur conuiuijs mendacibus.

Ergo non fuit fortis & sapiens.

RESPONSIO.

Respondeo ad maiorem per distinctionem. Sapiens & fortis non mouetur confictis mendacijs, quantum ad suam causam attinet, quia scit veritatem tandem victricem esse calumniarum: sed quantum ad famam honestæ deformationem attinet, generosus etiam animus, fortis & sapiens vritur iniquis & calumniosis hominum iudicijs, sicut Ecclesiastes inquit: Calumnia conturbat etiam sapientem, & perdit cor beneficium. Et Augustinus rectè inquit. Bona conscientia mihi mea causa opus est, sed bona fama opus est propter proximum.

QVAESTIO.

Christus nusquam legitur apud Euangelistas indutum fuisse sacco seu cilicio.

Quomodo ergo hic inquit, Posui vestimentum meum saccum seu cilicium?

RESPONSIO.

Respondeo, induere saccum vel cilicium significat esse in summo luctu, eumque ostendere lugubri veste, & contempra, qualis est saccus. Ita Psalm. 35. inquit: Ego, cum mihi molesti essent, induebar cilicio, affligebam animam, & oratio mea in sinum meum vertebatur. Augustinus per ciliciū seu saccum intelligit carnis Christi mortalitatem, sub qua induta seu assumpta occultauit diuinam suam potentiam, & factus est victima pro peccatis nostris, iuxta illud Rom. 8. Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, ut de peccato dānaret peccatum in carne: filiū suū induit cilicio, ut de cilicio damnetur hōes. Hoc cilicio se induit Dominus, ideo non est agnitus, quia sub cilicio latebat, si latere noluisset, mori non potuisset, exerens scilicet diuinam suam potentiam, cuius specimen edidit cum ex manibus hostium inconspicuus abiit, Iohan. 8. & vno verbo eos in horto repulit, ut tanquam attoniti in terram caderent, Iohan. 18.

Hh 4

x. *Et flebam dum ieiunaret anima mea, & factum est in opprobrium mihi.*

xi. *Et posui vestimentum meum saccum, & factus sum illis in parabolam.*

xvii. *Auersum me loquebantur, qui sedebant in porta, & in me psallebant qui bibebant vinum.*

Expositio est querela de opprobrijs, per distributionem, ubi & à quibus illis affectus sit, additque signa veri & ingentis sui doloris, fletum & vestitum.

1. *Flebam*] Prius signum doloris, fletus. Vatabalus, fleui dum affixi animam meam, tua causa o Deus, probris affectus sum, quod fletum te iniurijs affici. Ex Græco legitur, cooperui ieiunio animam meam, quod Augustinus & alij interpretantur. occultauit ieiunio, desiderio salutis humanæ, summam meam diuinitatē non exerens in passionem, nec diuinam potentiam contra hostes, quod opprobrium factum est mihi. Ideo me opprobrio affecerunt, quod apparui hominibus contemptus & vilis, sicut inquit Esaiæ 53. Despectus erat & abiectissimus omnium, dolore & ærumnis oppressus, sic abhorruimus eum, ut vultus nostros auerteremus ab eo. Ideo nihil fecimus eum.

2. *Et posui vestimentum meum saccum*] Alterum signum doloris, vestitus vilis & lugubris, saccus seu ciliciū, quo se mœsti induere solebant. Augustinus per saccum intelligit carnem massam, sub qua diuinitas in Christo occultata fuit, quiescens, non exerens vires suas, ut crucifigi & mori posset, ut inquit Irenæus. *Factus sum illis parabola*] Prouerbiū commune, ita ut quoties hominem dicere vellent, cōpararent eum mihi, imprecarenturque, ut ita periret, quemadmodum ego perij, tanquam homo impius, seditiosus, & hæreticus, crucifixus medius inter duos latrones, tanquam eorum pessimus.

3. *Qui sedebant in porta*] In publicis conuentibus, in iudicijs & in curijs, sicut olim in portis iudicia exerceri solebant, & conuenire populus.

XIII. *Ego verò oravi ad te Domine, tempore beneplacito: Deus in multitudine misericordiae tuae exaudi me, in veritate salutis tuae.*

Repetit subinde orationem inter querelas, de paucioribus, cruciatibus, & conuitijs. Primum, ut moueat orationē esse vnicū quasi portum & arcem, ad quam confugiamus in afflictionibus, sicut alibi dicitur: Nomen Domini arx est firmissima. Ideo, ut inquit ipse Christus, Lucā 18. oportet semper orare. Et Apostolus, Indefinenter orate. Deinde monet, ut suo exemplo quotiescunque pauores & pericula impendent nobis, confugiamus ad Deum, petentes ab ipso internam consolationem & liberationem seu mitigationem calamitatum, iuxta consilium Dei, quod cum facimus cerō exaudiemur & liberabimur, gloriosius sapē quam nos vel petere vel expectare potuimus, sicut docet exemplum Ioseph, qui ex carcere liberatus, constitutus est doctor & gubernator regni Aegyptiaci, & Danielis, qui ereptus ex fouea leonum, constitutus est à rege praeses prouinciā Susanae. Ita & ipse Christus post humiliationem constitutus est à patre Dominus omnium, ut in ipsius nomine flectatur omne genu, celestium, terrestrium, & inferorum, Philip. 2. Cogitetur autem in inuocatione praecipue tria.

1. Quis inuocandus? verus & eternus Deus, qui est pater, filius, & spiritus sanctus.
2. Cur exaudiat? non propter nostra merita, sed tantum propter filium, per misericordiam, fide, sicut inquit Deus: In multitudine misericordiae tuae exaudi me. Ita & Daniel orat capite 9. Non in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis exaudi nos propter Dominum.
3. Quando exaudiat nos Deus? in tempore beneplacito, cum ipsi Deo placet, & nobis utile est.

In tempore beneplacito] Vatabalus intelligit tempus quo Deus nos exaudiens, suam erga nos voluntatem beneuolam & bonam ostendit. Veteres, quo Deus placatur humano generi morte filij. Item, tempus beneplacitū, id est, gratiae & reconciliationis, Esa. 49. In tempore beneplacito audiui te. Item Paulus ad Roma. 3. Nunc est tempus acceptabile, nunc sunt dies salutis.

In multitudine misericordiae] Quam opponit multitudini peccatorum. Nam, ut inquit Augustinus, Si non esset multitudo miseri-

cordiae Dei, quid nos faceremus de multitudine iniquitatis nostrae? Sic Paulus ad Rom. 5. Gratia Dei exuberat supra peccatum. In veritate salutis tuae] Quam promissisti in verbo tuo. Misericordia remittit peccata, veritas reddit promissa. Mandatum de inuocatione promissionem, & veritatem Dei, in praestandis promissis, opponamus tentationi de indignitate nostra, de particularitate promissionis vniuersales: Veni te ad me omnes, Matth. 11. Item, omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Eripe me de luto, ut non infingar, ut liberer ab eis, qui oderunt me, & de profundis aquarum. XIII.

Expositio precatōnis, perstat autem in metaphora sumpta à luto, siccibus maris, & tempestate, quibus omnibus intelligit summam necessitatem & extrema pericula. Veteres, eripe me de luto, ne finas mercedi solui in puluerem terrae, sed quamprimum resuscita à morte, è sepulchro, & reduc me ab inferis.

Ne me demergat tempestas aqua, neque me absorbeat profundum, neque obstruat supra me puteus os suum. XV.

Augustinus per puteū intelligit immersionem in peccata, inquit: Magnus est puteus & profunditas iniquitatis humanae, quē os suum obstruit seu claudit super nos, cum venientes in profundum peccati, non respicimus, iuxta illud Ecclesiast. 17. Peccator cum venerit in profundum peccatorum, contemnit. Petit autem & hic filius Dei, ne demergatur afflictionibus, & ne moriatur in morte, in sepulchro & in inferno, sed quamprimum ex eis redimatur per resurrectionem.

Exaudi me Domine, quoniam benigna (suavis) est misericordia tua, secundum multitudinem miserationum tuarum respice me. XVI.

Repetit subinde petitionem, eiusque causam impulsuā, misericordiā, propter periculorū magnitudinem, & dilationē, auxilij, quē vrget ad inuocationē ardētiore, & facit ut gravior sit liberatio, sicut inquit August. Iam noli Deus differre exauditionem, in tanta tribulatione sum, ut suavis sit mihi misericordia tua. Ad hoc ergo differabas,

differebas, vt mihi dulce esset, quòd subueniebas. Sicut igitur panis grator est post diurnam esuriem, ita misericordia & liberatio grator est, post magna & diuturna pericula. *Respice in me*] Oculo misericordiæ exaudi me clementer, & libera. Misericordia est affectus in Deo, qua afficitur nostro malo. Miserationes sunt exēpla beneficiorum, & exhibitiones in liberandis sanctis.

XVII. *Et ne abscondas faciem tuam à seruo tuo, quoniam tribulor, velociter exaudi me.*

Ne abscondas] Tanquam iratus mihi, propter peccata aliena, quorum pœnam in me recepi. Gestus est irati animi, & malevolentie. *à seruo tuo*] Me, qui forma serui assumpta obtempero tibi in opere humanæ redemptionis, vsque ad mortem crucis, ad Philip. 2. Ita Esaia 53. inquit Deus pater de filio: Ecce seruus meus prudenter aget.

Aliter, à puero tuo. Ita etiā vocatur Messias Esaia 9. Ecce puer natus est nobis, & filius datus est nobis. *Quoniam tribulor*] Cauteliter exaudi me] Ante quam hostes mihi præualeant, & totus inteream. Petit igitur liberationem ex morte, statim post dies tres, per resurrectionem.

XVIII. *Appropinqua anima mea, & libera eam, propter inimicos meos, eripe me.*

A contrario. Non auerte faciem tuam à me, sed, inrende animæ meæ, aspice me clementer, & eripe animam meam, quæ tribulor, vel conuertendos mea ex morte, liberatione & glorificatione, vel perdendos, qui futuri erunt contumaces, & obstinatè repugnabunt Euangelio, sicut omnibus temporibus prædicatione Euangelij alij conuertuntur ad Deum, & saluantur, alij manent obstinati & pereunt, iuxta illud Apostoli 2. Corinth. 2. Christi bona fragrantia sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt. His quidem odor mortis ad mortem, illis verò odor vitæ ad vitam.

6. Repetitio dolorum.

XIX. *Tu scis improprium meum & confusionem meam: in conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me.*

Ratio est petitionis à facili, nouisti pericula mea, meas calamitates, & hostium perfidiam & furores.

Ergo me facile iuuare & liberare potes.

Opprobriū, inquit Augustinus, est quod obijcit inimicus, quod etiam si falsum sit, tamē infirmitas humani animi plerūq; verècudatur. Cōfusio est, quæ mordet cōscientiam. Hæc in Christo quantum ad ipsum atinet, non fuit, nullius sibi conscio peccati, sed quantum ad nostra peccata, quorum reatum & pœnam in se recepit. Ita inquit Augustinus: Confusio in illo non potuit esse, in quo culpa nō inueniebatur. Verecundia sicut legit Augustinus pro ignominia, est quæ facit ingenuam frontem, etiam de falsi criminis obiectione, erubescere. Ceterum quæ expertus est Christus caput Ecclesiæ, ab hostibus suis, eadem experitur Ecclesia, eiusque singula membra omnibus tēporibus. *In conspectu tuo sunt*] Sunt tibi noti hostes mei, eorū perfidia & insidia. Ergo facile ea impedire potes, & me liberare, sicut dux qui hostis insidias & potentiam nouit.

XX. *Improprium confringit cor meū, & afflictus sum & expectaui qui simul contristaretur, & non fuit, qui consolaretur & non inueni.*

Effectus conuitiorum & calumniarum in Christo, & omnibus sanctis, summus dolor, quem animi debilitas comiratur, totiusque corporis. Ita Ecclesiast. inquit, Calumnia etiam sapientem virum conturbat. Augustinus legit, Opprobrium expectauit cor meum, & miseriam, & intelligit de expectatione & desiderio Christi perferendæ & subeundæ mortis ex ingenti amore erga humanum genus, iuxta illud: Desiderio desiderauī vobiscum edere hoc Pascha. Quod inquit, expectaui, qui simul contristaretur, & non fuit, exaggerat querelam à desertiōe sui ab amicis in passione, & morte, in qua neminem filius Dei habuit secum condolentem & consolantē se, desertus ab omnibus. Quærit D. Augustinus, quomodo hoc verum sit, cum discipuli vnā cōtristati sint, & quædā sanctæ mulieres adstantes cruci, cum Maria & discipulo Iohanne? & respondet habuisse neminem simul cōtristantem de interitu hostium, & maximæ partis humani generis, quæ beneficiū passionis suæ & mortis contemptura erat, quæ res filio Dei pendenti in cruce omnium maximum dolorem attulit. Vnde inquit Esaia 49. Cogitabam me in vanum laborare.

Et de

XXI. *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.*

Amplificatio malitiæ hostium, & immanitatis, quod in morte etiam fel & acetum sitienti filio Dei præbuerunt, id quod factum esse testatur Euangelista Iohannes 19. cap. inquiens, Sciens Iesus quod omnia iam consummata essent, ut consummaretur scriptura, dicit sitio. Vas igitur erat appositum aceto plenum. Illi vero impleuerunt spongiam aceto & hyssopo, & impositum admoerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum dixit: consummatum est. Quærit & hic Augustinus, quomodo fel in escam dederint, cum fel potus sit, non cibus. & respondit dedisse fel, hoc est, amaritudinem persecutionis & calumniarum in escam, quam in cœna ultima acceperat, inquit enim, non ipsum quod dederunt esca erat, potus enim erat, sed in escâ dederunt: quid, iam Dominus escam acceperat, & in ipsam ciectum est fel, acceperat autem ipse escam suauem quando pascha manducauit cum discipulis suis. Ibi sacramentum sui corporis demonstrauit. Confirmetur autem animi piorum hac impletiõe vaticini, cui euentus respondit, ne de veritate doctrinæ dubitent. Deinde propositum est exemplum ingratitude mundi erga veros doctores, quos sicut Christum Iudæi felle & aceto potant, maleficijs omnis generis afficiunt pro benefactis.

7. Imprecatio pœnarum cōtra Iudæos blasphemos, & obstinatos persecutores Euangelij.

XXII. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributionem & in scandalum.*

Imprecatur Iudæis contemptoribus Euangelij & oblata gratiæ, tristissimas pœnas, monens simul ut & nos gentes metuamus iram Dei aduersus contemptum Euangelij. Si enim Deus non pepercit naturalibus ramis, Iudæis populo suo dilecto, quanto minus parcat infititijs nobis gentibus? sicut monet Paulus ad Rom. 10. inquiens ad gentes: Ne efferaris animo, sed timeas. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, vide ne quâ fiat, ut nec tibi parcat. Sunt autem gradus pœnarum spreti Euangelij quinque.

1. Furor & cecitas, qua obstinati natuiam verbi Dei sententiâ corrumpunt & amittunt.
2. Seruitus perpetua, ut Iudæorum.
3. Ira Dei inuitabilis.

4. Cumulatio peccatorum, quæ pœna auferuntur.

5. Priuatio lætitiæ, & vitæ æternæ. Mensam vocat scripturam sacram, quod sicut in mēsa cibus sumptus reficit corpus: Ita scriptura sacra sustentat & consolatur mentes in paucioribus peccati, mortis & iræ Dei. In laqueum] cecitas facit, ut cadant, & percant, nō rectè intelligentes scripturam de Mēsia. In retributionem] Pœnarum, quas meriti sunt contemptu Euangelij & oblata gratiæ. In scandalum] In ruinam, & æternum interitum. Mensam veteres intelligunt paschale conuiuium, in quo edentes agnū paschalem obsessi sunt Iudæi à Romanis, & quasi illaqueati Hierosolymis.

Obscurentur oculi eorum, ne videant, & lumbos eorum semper fac vacillare.

Expositio pœnæ cecitatis, per obscurationem oculorum, & ignorantiam: verè sententiæ & intellectus scripturæ, cum in ea non quærant Mēsiā promissum, & rationem consequendæ salutis.

Lumbos fac vacillare] Dubitare & incertos esse de ratione consequendæ salutis & vagari incertis sedibus.

Effunde super eos iram tuā, & furor iræ tuæ comprehendat eos.

Precatur ut Iudæi obstinati non effugiant pœnas, sicut pauci in obsidione Hierosolymæ euaserunt, oclusi in vrbe, à Romanis.

Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet.

Precatio desolationis gentis Iudæicæ, regni eorum & sacerdotij. Ita Christus Matt. 23. inquit: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Et Paulus ad Rom. 11. Vertatur mensa illorum in laqueum, & in retributionem, & in offendiculum, ut non videant, & ipsi tenebrentur oculi, ut non incutiant. Quæ pœna prædicta est & Esaia 6. & repetita Actuum 28.

Fiat habitatio deserta] Destruatur Hierusalem Metropolis Iudææ, quod factum est anno post Christi ascensionem in cœlum, 40. à Romanis, quam destructionem Christus prædixit Iudæis, Luca decimono: Venient dies in te, & circūdabunt te inimici tui vallo, & non

nō relinquet lapidē super lapidē, eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Tabernacula vocat ædificia magnifica, prædia, atque etiam ipsum templum Hierosolymitanum, quæ destructa sunt omnia à Romanis, vt nunc tantum conspiciantur in eo loco tuguriola quædam & domunculæ quasi pastorales.

libro delentur increduli & obstinati persecutores, & contemptores Euangelij, in quo omnes vocatur ad salutem æternā, propria autem culpa & merito ex libro delentur, & excidunt.

*Ego sum pauper & dolens, sa-xxix.
lus tua Deus protegat me.*

Rursus queritur de sua inopia & miseria, & defensionem à patre petit, vt nos exemplum imitemur & consolemur nos inopia & doloribus Christi, quos nostra causa suscepit in se, & sustinuit. Ita inquit Paulus, 2. Corinth. 8. de paupertate Christi: Christus pauper factus est, cum esset diues, vt eius paupertate nos ditesceremus.

OBJECTION.

Qui alium adiuuat in opere suscepto, gratum ei facit.

Iudæi adiunxerunt Deum patrem in opere humanæ redemptionis, persequentes filium, quem ipse pater percussit.

Ergo Iudæi non peccarunt, persequentes & occidentes Christum, cum eorum voluntas & actio cum voluntate patris congruerit.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia est dissimilitudo in facto & voluntate Dei patris, & Iudæorum, quantum ad causam impulsivam & finalem attinet. Nam causa impulsiva in Deo patre fuit misericordia eius, & voluntas redimendi humanum genus per mortem filij. In Iudæis autem odium contra Christum reprehendentem eorum errores, & impietatem. Et spectauit Deus pater glorificationem filij, Iudæi contra interitum Christi, cuius & personam & doctrinam extinctam prorsus in humano genere voluerunt: de hoc interitu & morte filij Dei iactitarunt & gauisi sunt, sicut narrationes Euangelistarum testantur.

QVÆSTIO.

Liber vitæ dicitur, vt inquit Augustinus, notitia Dei præcognoscentis & prædestinantis saluandos ab æterno.

Quomodo ergo hic inquit Psalmus, Iudæos blasphemos & persecutores Christi delendos è libro vitæ, in quo nunquam scripti fuerunt?

RESPONSIO.

Definitio Augustini, quantum attinet ad vniuersalem promissionem Euangelij, Deus

XXVI.

Quoniam quem tu percussisti (pater) persecuti sunt, & de dolore vulneratorum tuorum iactitant.

Interferit causam pœnarum & interitus gentis Iudaicæ, persecutionem Melsiæ & Apostolorum eius.

Quem tu percussisti] Deus pater, vt Esaiæ 53. ipse pater inquit: Percussi eum propter scelus populi mei. Item Zachariæ 13. Percutiam pastorem, & dispergentur oues.

De dolore iactitant] Seu narrant, gloriantur & summa voluptate & gaudio afficiuntur de morte Melsiæ, & persecutione Apostolorum.

Percussisti] percuti permisisti propter peccata humani generis, vt placarem mortem meam, & obedientiam, iram Dei, aduersus peccata, fieri victimam & persolvere *λύτρον*.

XXVII.

Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non veniāt adiustitiam tuam.

Imprecatur hostibus obstinatis cumulationem peccatorum, sicut Deus sæpè peccata peccatis punit, dans eos in sensum reprobum, vt augeantur pœnæ. ad Rom. 1.

Appone iniquitatem] sine vt aliam iniquitatem super aliam designent & committant, quo pœnis granioribus afficiantur, propter contemptum oblatae gratiæ, & iustitiæ tuæ. Ad quam non veniant, non resipiscant, neque fiant participes tuæ iustitiæ, quam imputas & donas credentibus in me.

Luther. vertit: *Lass sie in eine sünde vber die ander fallen / das ist / lass ihn nicht gut noch recht sein.*

XXVIII.

Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur.

Addit summam pœnam, priuationem vitæ æternæ, & abiectionem in æternas pœnas. Liber enim viuentium & iustorum vocatur æterna Dei credentium Euangelio electio & vocatio, ad vitam æternam, ex quo

Deus vult omnes homines saluos fieri, unde Matthæi ii. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Et ad Rom. 10. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit, non est admittenda, sed certò statuendum à posteriori, omnes homines scriptos esse in libro vitæ, & electos ad vitam æternam à Deo, quicunque credunt in filium Dei, & in hac fide perseuerant vsque ad finem vitæ. Qui autem non credunt vel credentes non perseuerant in fide, delentur ex libro vitæ, de quibus hoc loco loquitur Psalmus. Augustinus respondet Iudæos opinione suæ iustitiæ & meritorum fuisse in libro vitæ, cum reuera non fuerint. Inquit enim: Isti (Iudæi blasphemi & persecutores Christi obstinati) quomodo inde (ex libro vitæ) delentur, ubi nunquam scripti sunt? Hoc dictum est secundum spem ipsorum, qui ibi se scriptos putabant, quid est, deleantur de libro vitæ, cum & ipsis constet, non illos ibi esse. Doctores Ecclesiastici faciunt duplicem librum vitæ vnum: in quo scripti sunt saluandi à Deo ab æterno immutabiliter. Alterum, in quo scripti sunt saluandi, iuxta præsentem eorum dispositionem fidei & meritorum, ex quo delentur quicunque non perseuerant in fide, sed relabuntur in pristina peccata, & impietatem. Brentius in Iohan. capite 6. Librum vitæ tradit esse Christum, inquit inter alia: Qui se inuenit in Christo per fidem, is certè inuenit quoque se in gratuita illa & misericordi electione Dei, Iesus enim Christus liber cælestis vitæ est, in quem qui per fidem scriptus fuerit, dubium non est, quin sit in corde ipso Dei inscriptus, & ad congregationem cælestium ciuium pertineat. In Lucam capite 10. Librum vitæ facit vniuersalem promissionem Euangelij, in quo omnes scripti sunt, quicunque credunt, neque seipsos ex eo delent per incredulitatem & impœnitentiam, sed in fide eiusque confessione perseuerant. Ita inquit Christus Apocal. 3. Qui vicerit, vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & coram angelis eius.

8. Gratiarum actio pro auxilio, & prophetia de abrogatione cultuum veteris testamenti, & constitutione novorum.

XXX. *Laudabo nomen Dei cantico, & magnificabo eum laude.*

Precatus est auxilium & liberationem.

Iam certus de illis proficitur suam gratitudinem in celebrando patre pro accepto beneficio, & hortatur alios ad similem gratiarum actionem, suo exemplo.

Laudabo nomen Dei celebrabo potentiam, misericordiam & veritatem Dei, in meli-berando, cantico, carminibus.

Magnificabo Cum laude gratiarum actione, quæ complectitur agnitionem & celebrationem accepti beneficii, & exhibitionem officiorum mutuum pro facultate

Et placebit Deo magis (gratiarum actio, seu celebratio nominis Domini) quam taureus & iuuenius, qui cornua producit & ungulas.

Testimonium est & prophetia de abrogatione caeremoniarum veteris testamenti, & de veris cultibus novi testamenti, qui sunt vera Dei & mediatoris agnitio, timor Dei, dilectio, invocatio, fides & obedientia moralis, sine quibus externi cultus non placent Deo, iuxta illud: Quicquid non est ex fide, peccatum est. Item: Impossibile est placere Deo sine fide, (prælucente)

Qui cornua producit Qui aptus est ad sacrificia & victimas, integer, non nimis tener, neque nimium vetus Sicut Christus in media ætate anno 33. victima oblatus sunt peccatis nostris. Ideo autem abrogata sunt victimæ Leviticæ, quia Christus, cuius ipsæ typus fuerunt, eiusque mortis, iam exhibitus est, crucifixus, & mortuus Nam sicut Iurisconsultus inquit, Amissa ratione legis, ipsa quoque lex cessat.

9. De fructibus passionis Christi.

Vident afflicti & lætantur: XXXII. querite Deum & uiuet cor vestrum.

Addite effectum seu fructum mortis & resurrectionis Christi, lætitiā & vitam in cre- dentibus. Est autem duplex vita gratia: lætitia & consolatio in hac vita, de reconciliato Deo, & condonatis peccatis. Et vita gloriæ post mortem, nunquam desitura. Sic duplex est beneficium filij Dei, mortis, liberatio à malis æternis, ab ira Dei, male- dictione legis, à peccato, à morte æterna, à tyrannide

tyrannide diaboli: Resurrectionis, restitutionis latitiæ & vitæ æternæ amissæ in Adam, sicut Apostolus distinguit Roma. 4. inquit: Christus traditus in mortem propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri. Et Veteres distinxerunt gratias priuatiuas, & positiuas. *ἀναίρεσις τῶν ἡμετέρων, καὶ θέσις τῶν ἐνεργητικῶν.* Et Paulus gratiam & donum per gratiam. Item Baptista inquit: Per Moysen data est lex, per Christum autem, gratia & veritas facta est, Iohan. 1.

Ostendit verum qualibet herba Deum.

Ita & dictum Augustini, Consideret homo creaturam, & laudet creatorem.

Quoniam Deus saluum faciet Zion, & edificabuntur ciuitates Iudæ. xxxv.

Et habitabunt ibi, & hæreditate acquirunt terram. xxxvi.

Aetiologia exhortationis à diuino beneficio, conseruationis & stabilitatis Ecclesiæ.

Saluum faciet] Colliget & conseruabit, in hac vita voce Euangelij, & donabit vitæ, & latitiæ consummata, & æterna, post hanc vitam.

Sion] Ecclesiam, cuius Sion mons in Hierusalem typus fuit.

Et edificabuntur] Colligentur & instaurabuntur collapsæ.

Ciuitates] Ecclesiæ. *Et habitabunt ibi*] In Ecclesia militante in hac vita, quæ cæteris est visibilis, amplectens veram & incorruptam doctrinam legis & Euangelij, & retinens legitimum & integrum vsum sacramentorum, quocunque orbis terrarum loco.

Hæreditate acquirunt] Gratuita promissione Dei, non meritis, sed iure hæditario, obedientiam filiali amore erga patrē præstans, tanquam legitimi filij, quam si contumaciter detrectant, exhæredantur.

Terram] & in hac vita habituri hospitia mediocria, victum & defensionem, & post hanc vitam in eadem habitabunt, renouatis omnibus, iuxta illud 2. Petri 3. Sed cælos nouos, ac terram nouam, iuxta promissum illius (Dei) expectamus, in quibus iustitia (iusti) inhabitat.

Et semen seruorum eius possidebit eam, & qui diligunt nomen eius, habitabunt in ea. xxxvii.

Expositio stabilitatis & continuæ ac duraturæ successionis Ecclesiæ, vsque ad finem mundi. Estque descriptio veræ Ecclesiæ, à propria eius nota, seu opere, videlicet dilectione nominis Dei, vera notitia, inuocatione, & confessione, adeoque tota obedientia erga doctrinam legis & Euangelij, quæ nomine dilectionis continentur, & discernitur hac nota vera Dei

Quoniam exaudiuit pauperes Dominus, & victos suos non desepxit.

Ratio latitiæ ab exemplo liberationis filij Dei, & aliorum pauperum, & victorum omnium temporū, quos inuocantes Deus exaudit & liberat. Vocat autem pauperes spiritu, qui de se suisque meritis desperant, iuxta illud Matthæi 5. Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum cælorum.

Vinctos vocat captiuos sub regno diaboli, mortis, peccati, & inferorum, quos filius Dei sua morte & resurrectione liberauit ex lacu in quo non est aqua, iuxta illud Zachariæ 9. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua, id est, consolatio. *Non desepxit*] Leptote est, pro liberauit.

10. Exhortatio ad laudandum Deum pro beneficio passionis Christi, & promissio de stabilitate Ecclesiæ.

Laudent illum cæli & terra, & mare, & omnia reptilia in eis.

Concludit Psalmum exhortatione ad laudandum & celebrandum Deum conditorem cæli & terræ, eiusque filium Dominum & seruatorem nostrum Iesum Christum, pro beneficio redemptionis & saluationis humanæ, per mortem, & resurrectionem filij Dei, simulque consolatur Ecclesiam, de eius stabilitate in hac vita, vsque ad finem mundi, iuxta illud Matthæi 28. Ero vobiscum vsque ad consummationem seculi. Item, Matthæi 16. Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.

Laudant cæli] Præbent materiam, & occasionem laudandi & celebrandi Dei potentiam, sapientiam, & bonitatem, quæ in creatione rerum etiam inanimatarum, conspiciuntur, & elucet, iuxta versiculum:

Ecclesia ab alijs religionibus & sectis, Mahometica, & Ethnica, quæ nomen veri Dei & Messia, Domini nostri Iesu Christi, non agnoscunt nec inuocant, sed vel ignorant, vel blasphemant horribiliter, & oderunt.

malis: magnitudo calamitatum, multitudo & mora auxilij. Ideo petitionem, ut celeriter inueteretur & liberetur, ter repetit.

Poëta.

*Vt quibus inuoluitur clades euadere possim,
Tu mihi festinam, mi Deus, adfer opem.*

2. Imprecatio contra hostes.

*Confundantur & pudefiant,
qui querunt animam meam, auertantur retrorsum & erubescant, qui volunt mihi mala.*

*Auertantur statim erubescen-
tes, qui dicunt mihi, Euge, Euge.*

Imprecatur confusionem & ignominiam hostibus, ut proprijs consilijs & armis, quibus pios delere conantur, ipsi pereant turpiter. Augustinus & veteres intelligunt etiam de cōuersione impiorum ad Deum, per pœnitentiam, ut pudefacti turpitudine peccatorum, peccare desinant, quam cōuersionem & ipsi martyres hostibus suis, & tyrannis, precati sunt, sicut inquit Stephanus exemplo Christi, orans pro hostibus: Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Facit autem triplices hostes.

1. Malefactores, quærentes re ipsa animas piorum.
2. Maleuolos, qui corde optant & cogitant mala pijs.
3. Obtrectatores & ἐπιχαλκοντες, hoc est, latantes de aliorum malis.

Qui querunt (perdere) animam (vitam) meam ut Saul, Absolon, Achitophel, Dauidis Pharisei & Pontifices Christi: & hoc tempore Mahometistæ. & similes hostes Ecclesiæ.

Qui dicunt, euge euge Latantur de meis malis, exilio & alijs, sicut & Iudæi de Christi passione & morte gauisi sunt, sicut testatur historica narratio Euangelistarum. Augustinus etiam intelligit de adulatoribus approbantibus peccata, à quibus commoda expectant. Duo enim facit genera persecutorum, vituperatores & adulatores, addens plus nocere linguam adulatoris, quam manus persecutoris.

3. Antithesis letitiae piorum, de certitudine auxilij, & liberationis diuina.

Exultent

Versus 5.

PSALMVS LXX.

TITVLVS.

Ad præcinendum Psalmus Dauid, ad recordationem (scriptus à Dauide, & cantatus in templo, ut eo inuocatus Deus recorderetur, & ipsius Dauidis, Christi & Ecclesiæ, eosque inueteret & liberet ex malis, & defendat contra hostes.)

ARGVMENTVM.

Psalmus est petitorius. Quia orat in eo Dauid, & sub eius persona, Christus & tota Ecclesia, Deum, ut liberentur ab hostibus, qui hoc vnum agunt, ut violentia vel dolis, Ecclesiam & pios deleant omnibus temporibus. Ideo Psalmum oret Ecclesia & hoc tempore, præeunte Dauide & filio Dei. Sunt partes quatuor.

1. Propositio petitionis.
2. Imprecatio contra hostes.
3. Precatio per Antithesin, ut Ecclesia & pii exauditi à Deo & liberati, latentur.
4. Repetitio petitionis, addita causa à sua fiducia in Deum. Præcipue autem orauit Dauid Psalmum contra Saulem, Absolonem filium seditiosum, Ahitophel, & similes, qui eum ex regno eijcere conabantur. Augustinus, Est in hoc, inquit, Psalmo vox tribulorum, & ideo utique martyrum, inter passionem periclitantium, sed de suo capite præsumendum, audiamus eos & loquamur cum eis ex affectu cordis, etiam si non similitudine passionis.

1. Propositio precationis, ut inueteretur, & liberetur celeriter.

1. *Deus in adiutorium meum
(intende) Domine ad adiuvandum
(me) festina.*

Propositio precationis, ut adiungetur contra hostes, & liberetur, idque celeriter. Nam tria sunt quæ angunt animum in

Exultent & latentur in te omnes, qui querunt te, & dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.

mus, nemo dicat, sufficit nobis, iustus sum. *Ne moreris Domine*] Celeriter me adiuua & libera, antequam me hostes vincant, & opprimant.

PSALMVS LXXI.

Vers. 24.

TITVLVS.

Psalmus est ἀνέμικτος, carens titulo. Ideo fortasse, quod communis est precatio Ecclesiae & piorum omnium temporum, compositus à Dauide.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatio, primum quantum ad Davidis exilium, & æumnas attinet, ut is defendatur à Deo contra Absolonem, filium seditiosum, & reducatur in patriam. Deinde, quantum ad totam Ecclesiam attinet precatur ea, ut defendatur contra hostes, hæreticos, & tyrannos, & seruetur in multis periculis, & persecutionibus, maxime postremis temporibus, in quibus ut nunc Ecclesia tanquam senescens magis languida futura erit, non ornata tot & tantis donis Spiritus sancti, sicut fuit tempore Prophetarum & Apostolorum, quæ tunc quasi adolescentia & iuuentus Ecclesia fuit, donata maiori sapietia, luce, & cognitione Dei, maiore gloria, iustitia, & victoria, maiore fide & charitate, quæ in postremis temporibus ferè nullæ futuræ sunt, sicut inquit Christus Matthæi 24. Tunc abundabit iniquitas, & refrigescet charitas multorum. Item, Lucæ 18. Filius hominis cum venerit, an reperturus est fidem in terra? Partes sunt duæ.

1. Propositio precatonis, rationibus additis, subinde repetita, verbis & figuris varijs.
2. Gratiarum actio, qua celebrat grata mente beneficium diuinæ defensionis & liberationis.

1. *Precatio.*

In te Domine speravi, non confundar in æternum.

Propositio precatonis, ut inueter & defendatur contra hostes, addita ratione, sumpta à sua in Deum fiducia, & expectatio ne diuini auxilij. Estque Enthymema.

In te Domine confido.

Ergo non confundar in æternum, id est, nunquam, sed certò liberabor, iuxta promissionem.

4. *Repetitio precatonis.*

Ego verò egenus & pauper sum, Deus festina ad me, adiutor meus & liberator meus es tu, Domine, ne moreris.

Repetit precatonem, addens causam à necessitate, & sua in Deum fiducia, & spe auxilij promissi, hoc modo.

Sum egenus & pauper] Destitutus omnibus humanis prædijs, sed ad te confugio & à te solo peto auxilium & salutem.

Ergo me celeriter exaudi, iuua & libera.

Adiutor meus] In bonis, & ut vincam in malis.

Liberator] in malis, ne illis succumbam, seu opprimar. Ita Augustinus, Tu, o Deus, adiutor & erutor meus, in die auxilio adiuua, implicitus sum, erue. Nemo enim de implicationibus eruit nisi tu. Hæc vox perueret in nobis fratres, quantumcunque hic vixerimus, quantumcunque hic profecerimus.

In te] Solo adiutore omnipotente, non in me, non in homine, non humanis præsidijs, in quibus non est salus.

Non confundar in aeternum] Etiam si aliquādiu videar derelictus à te in malis, vt fides exerceatur, & accendatur inuocatio, tamen liberabor tandem, idque gloriosius quàm si desertus ad tempus non fuisset. Est igitur expectanda oportuna liberatio, sicut inquit Theodoretus: Illis, qui instruuntur à Deo, opus est, ne quid abloni, dum affliguntur, dicant, sed diuinam præstolentur misericordiam, Psalmo 8.

II. *In iustitia tua libera me, & eripe me, inclina ad me aurem tuam & salua me.*

Expositio precationis, cur & quomodo liberari cupiat.

- *In iustitia tua*] Nō in mea, quæ nulla est propria, sed in tua, qua me iustificas, seu iustum reputas, propter filium gratis per fidem. Est enim duplex iustitia Dei: actiua legalis, quæ Dei est immota voluntas, postulantis iusta & recta, & repellentis & punientis contraria: & iustitia Dei passiua & Euangelica, qua Deus credentes in filium iustos reputat, recipit eos in gratiam, & remittit eis peccata gratis per fidem, propter Mediatorem, de qua iustitia Paulus loquitur, ad Romanos 3. Iustitia Dei manifestata est absque lege. In hac iustitia Dei se liberari petit David, & Ecclesia. Nam ita inquit Augustinus: In tua iustitia erue me, nō in mea, sed in tua, cū ero iustus, tua iustitia erit, quia iustitia mihi abs te data. Monet igitur, vt in omni vocatione præluceat fides, statuens nos iustos esse, & placere Deo gratis, propter filij obedientiam, & certo exaudiri nos, etiamsi sumus indigni qui exaudiamur: potest etiam intelligi de iustitia Dei legali, qua punit hostes Ecclesiæ, eamque liberat.

Libera] à peccatis, eripe ab hostibus. *Inclina*] Tanquam summus & residens in excelso loco, ad me humilem, & abiectum.

Aurem tuam] hoc est, clementer & benignè me exaudi. Metaphorica locutio est ab illis qui inclinant se ad mouentes aures vt rectius audiant petentes.

III. *Esto mihi in petram fortem, quò semper confugiam, qui promissisti vt saluum me facias, & refugium meum es tu.*

Esto mihi in petram] sis mihi tanquam rupes alta, in qua delitescam, tutus ab hostibus, sicut multæ rupes altæ in Palæstina fuerunt, ad quas confugiebant Iudei insequente hoste, sicut ipse Dauid sæpè se in rupibus occultauit.

Qui promissisti] Ratio à promissione auxiliij. Aliter, præcepisti Angelis, vt me custodirent. Ita Psalmo 91. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis.

Deus meus eripe me de manu impij, & de manu iniquè agentis, & violenti.

Repetitio petitionis, addita circumstantia, à quibus eripi & liberari cupiat, non solum à violentis hostibus, vt Saul, & Absolon Dauidem: sed etiam ab impijs & iniquè agentibus, perfidis amicis, qui sæpè plus nocent, quàm qui in aperto pugnant.

Quoniam tu es expectatio mea Domine, spes mea à iuuentute mea.

Ratio precationis à perpetua sua in Deū fiducia, & expectatione eius auxiliij, statim à tempore natiuitatis, & iuuentute. Et argumentatur à prioribus beneficijs: Antea me semper liberaisti confidentem tibi. Ergo nunc quoque libera me, & protege. Ita precatur Ecclesia recepta à Deo, statim post lapsum primorum parentum, petens vt deinceps seruetur, in sua quasi senectute, in qua imbecillior sit & deformior, sicut postea inquit, ne proicias me in tempore senectutis meæ. Sicut enim tres ab eruditissimis mundi ætates, seu discrimina humana generis, ita sunt & Ecclesiæ discrimina, sumpta à diuersitate donorum: sapientia, & virtute, qualis Ecclesia fuit tempore Patriarcharum: *σοφία*, bellatrix, tempore Apostolorum & martyrum, qui quasi heroes bellatores & victores fuerunt sub tyrannis: *ἡρωϊκότης*, dedita voluptatibus, qualis nunc est ætas hominum imbecillis & delictijs indulgens & eneruata viribus.

In te confisus sum, ex utero de ventre matris meæ tu extraxisti me, de te laus mea semper.

EX VIRO

Ex vtero] tempore natiuitatis, in quo me mirabiliter seruaſti, & adſuiſti naſcenti, & matri parturienti, ne in doloribus acerrimis periremus. Eſt enim opus generationis verè Dei miraculum & beneficium.

De te laus mea ſemper] Ita Auguſtinus: Quid eſt tota die ſeu ſemper? ſine intermiſſione, in proſperis, quia cõſolaris me in aduerſis, quia corrigis: antequam eſſem feciſti, cùm eſſem, quia ſalutem dediſti, cùm peccaſſem, quia ignouiſti, cùm conuerſus eſſem, quia adiuuiſti, cùm perſeueràſſem, quia corò- naſti.

VII. *Tanquam prodigium factus ſum multis, ſed tu fiducia mea fortis.*

Querela Eccleſiæ, Chriſti, & omnium piorum de iudicio contumelioſo mundi, qui iudicat Eccleſiam eſſe quaſi portentum quoddam, & catharma, & execratio, & propter doctrinam, quam proſitetur diſſentientem à mundi iudicio, & repugnantem à humanæ rationi, & propter vitâ diuerſam à mundi vita, & crucem quam tolerat Eccleſia & membra eius. Auguſtinus: Vnde mihi inſultant, qui me prodigium putant, quia credo quod non video. Illi enim beati in his quæ vidēt, exultāt in potu, in luxuria, in ſcortationibus, in auaritia, in diuitijs, in rapinis, in ſecularibus dignitatibus, in deſolatione lutei parietis. In his exultant. Ambulo autem ego in viam diſſimilem, cõ- temnens ea, quæ præſentia ſunt, & timens etiam proſpera ſeculi, nec alicubi ſecurus niſi in promiſſis Dei. Ita Eſaiâ 8. queritur Eccleſia: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in ſignum & portentum Iſ- rael. Et. ad Corinth. 4. inquit Apoſtolus: Spectaculum facti ſumus mundo, & ange- lis & hominibus, cùm mundus pſecuti ſunt, & veriſ doctores & martyres pſecuti ſunt, & varijs ſupplicijs excruciarunt, & occide- runt tanquam ſeditioſos, & hæreticos, per- turbatores publicæ pacis, & aſſaſopes hu- mani generis.

VIII. *Repleatur os meum laude, & gloria tua tota die.*

Petit ſibi dari ſpiritum ſanctum, eiusque dona, vt beneficium liberationis & defen- ſionis diuinæ rectè agnoſcat, & celebret Deum.

IX. *Ne proyicias me in tempore ſe-*

nectutis, cùm defecerit virtus mea, ne derelinquas me.

Repetitio precationis, vt ſeruetur in ſe- neſcute ſua, in qua, vt in ſenibus, vires ſunt & corporis & animi languidiores, ita & Ec- cleſia in ſeneſta mundi & poſtremis tempo- ribus ſit languidior, dona ſpiritus ſancti nō ita excellunt vt in primitiua Eccleſia, fides, ſpes, charitas, inuocatio. Ideo precatur ne propter hanc infirmitatem & ſqualores ab- ijciatur à Deo, ſed foueatur potius, ſicut ſe- nes imbecilles, vt promittit Deus Eſa. 46. in- quiens: Portamini in vtero meo, geſtami- ni in meo aluo, vſque ad ſeneſtam Ego por- tabo, ego feci, ego feram, ego geſtabo & ſaluabo.

X. *Quia locuti ſunt inimici mei contra me, & qui obſeruant a- nimam meam, conſilium fece- runt in vno.*

Ratio petitionis auxilij, ab hoſtium di- ctis & conſilijs inſidioſis, contra Dauidem Abſolonis, Chriſtum, Iudæorum, & hoc tempore tyrannorum, contra Eccleſiam.

XI. *Dicentes, Deus dereliquit eū, perſequimini & comprehendite eum, quia non eſt qui eripiat.*

Mimeſis eſt verborum hoſtium.

Deus dereliquit eum] Non adiuuat, non de- fendit, ſed derelinquit tanquam hominem impium, ſeditioſum & hæreticum, qualis eſt habitus Chriſtus, & habetur omnes veri doctores Eccleſiæ, omnibus temporibus. Ita in cruce & tentationibus putamus nos dereliectos à Deo, cùm non ſtatim auxilia- tur nobis, ſicut & ipſe filius Dei clamat in cruce, Deus meus, Deus meus, quare me dereliquiſti? Contra autem ſtatuendum eſt, iuxta illud, Dominus propè eſt illis, qui ſunt tribulato corde.

XII. *Deus ne diſceſſeris à me, Deus meus, in auxilium meum feſtina.*

Huc ades auxilio, ſer opem, ne fortè moreris, Viribus hoſtiles deſtituantur opes.

Repetit rursus precationem. Eſt enim inuocatio ſummum & iuſtiſſimum perſu- gium Eccleſiæ, & portus piorum in omni-

bus malis, cum humanis praesidijs destituantur, sicut inquit Iosaphat rex Iuda 2. Paralip. 20. Cum nescimus quid agendum sit nobis, oculi nostri ad te Deus attolluntur.

In tenebris nostra & densa caligine mentis

Cum nihil est toto pectore consilij:

Turbati erigimus Deus, ad te lumina cordis,

Nostre tuamq; fides solius orat opem.

Tu rege consilijs actus pater optime nostros,

Nostrium opus ut laudi seruiat omne tua.

XIII. *Confundantur & deficiant detrahentes anima mea, operiantur confusione & pudore, qui querunt mala mihi.*

Imprecatio confusionis & interitus hostium insanabiliu, qualis est & in praecedente Psalmo, Confundantur & pudeant, qui quaerunt animam meam.

2. Gratiarum actio.

XIII. *Ego autem semper sperabo, & adijcia super omne laudem tuam.*

XV. *Os meum annuntiabit iustitiam tuam, tota die salutare tuum, cuius non noui numerum.*

XVI. *Introibo in potentis Domini, Domine memorabor iustitiae tuae solius.*

Altera pars Psalmi, gratiaru actio, quam pro defensione & conseruatione sui proficitur Dauid, Christus & Ecclesia senescens, confessionem & propagationem verae doctrinae, & praecipue iustitiae non suae, sed Dei, qua primum recipit in gratiam & iustos reputat gratis omnes credentes in filium Mediatorem, & damnat & abiecit in poenas aeternas incredulos. Deinde punit hostes Ecclesiae, & piorum, ut Saul, Absolonem, Achitophel, & similes.

Sperabo] Semper expectabo auxilium & praesentiam Dei in rebus aduersis, & periculis omnibus. *Adijciam super laudem*] Magnifice celebrabo apud omnes beneficium liberationis & defensionis meae, ut tua laus cognoscatur ab omnibus. *Iustitiam tuam*] qua iustificas & iustum pronuncias impium: de qua iustitia inquit Paulus, Philip. 3. Ut inueniar in eo non habes meam iustitiam, quae est ex operibus, sed eam, quae ex Deo est, per fidem Christi. Haec iustitia tribuit Deo veram gloriam, consolatur conscien-

tias, & discernit veram Ecclesiam ab alijs sectis, quae iustitiam & salutem tribuunt suis meritis, & externis operibus, & cultibus.

Tota die] Semper, in rebus non solum prosperis, sed & aduersis. Ita Augusti. Aliquid aduersi est, praedico salutem Domini: ne prosperi est, praedico salutem Domini: ne praedices in prosperis, & obmutescas in aduersis, alioqui non erit, quod dictum est, in tota die. Cuius non noui numerum, quae tua iustitia & laus est immensa, extendens se ad omnes. *Introibo in potentis Domini*] Solius domini potentia, defensione, & robore nitari, non meis viribus, aut hominum praesidijs, in quibus non est vera salus. Inquit in hunc versum Augustinus: Nullam meam cognosco, solius tuae iustitiae memorabor, a te habeo quicquid boni habeo. Quicquid autem mali habeo, a me habeo, non meritis: supplicium reddidisti, sed gratiam gratis impertisti.

Deus docuisti me a iuuentute xvii
mea, & usque nunc pronuntiabo mirabilia tua.

Agnoscit & celebrat primam receptionem sui in gratiam, collectionem, institutionem, & defensionem, seque pro his beneficij gratum futurum promittit, in pronuntiandis & celebrandis mirabilibus Dei & admirandis operibus, inde usque; a prima promissione collectae & defensionis Ecclesiae. Ita singuli agnoscat & celebrent sui in gratiam receptionem, institutionem in vera doctrina, & petant in ea conseruationem, usque ad finem vitae, nec quicquam hic meriti sibi tribuant, sed dicant cum Augustino: Considerans vitam meam praeteritam, video, quod mihi debeatur poena, sed reddita est gratia, debebatur gehenna, data est vita aeterna.

Et usque in senectam & canitiem xviii
Deus, ne derelinquas me, doce me, & annunciem brachium tuum,
nec annunciem generationi omni, quae ventura est, potentiam tuam.

Repetit precationem vehementi animi motu de defensione sui in senectute, ut conseruare & propagare possit veram doctrinam, & veros cultus, de iustitia & potentia Dei, usque; ad finem mundi, & in omni aeternitate. Ita autem precatur a praecedenti beneficio: Conseruasti me in iuuentute, receperam in gratiam.

Ergo

Ergo nunc me in senectute serua, cum languescant vires, & sum squalidior. Ita & nunc precetur Ecclesia, & singuli pii, inter tot pericula, ruinas & confusiones imperiorum, & Turcicos, & Pontificios furores.

[*Brachium tuum*] gratuitam liberationem & defensionem. *Generationsi venturae*] à positionem Ecclesiae, & praesentiam suam, pollicetur filius Dei, Matth. 28. cum inquit: Ece ego vobiscum, usque ad consummationem seculi. Refutat ex hoc versu D. Augustinus eos, qui docuerunt destitutam Ecclesiam ante finem mundi. Quare ista oportebat, ut dicerentur, in scripturis, usque in finem seculi erit Ecclesia? Quia futuri erant inimici Christianae fidei, qui dicerent, ad certum tempus sunt Christiani, postea peribunt, & redibunt idola, redibit quod erat antea. Quamdiu erant Christiani? usque ad senectam, & senium, usque in finem seculi.

Et iustitia tua, quam excelsa Deus, & quam magna quae fecisti? Deus quis similis tibi?

Epiphonema de admiranda Dei iustitia & bonitate, qua motus statim à lapsu recipit primos parentes, edita promissione, de venturo redemptore humani generis, eamque subinde renouauit, & collegit Ecclesiam, & seruauit in diluuium, Aegypto, & deserto, in Babylonia, & postea semper usque ad aduentum Christi, & ad nostra haec tempora mirabiliter contra furores diabolorum, & omnium hostium, eamque conseruabit & propagabit usque ad finem mundi, iuxta promissionem Esaiæ 46. Gestabo te in vtero meo usque ad senectutem. Item, Matthæi 28. Ero vobiscum usque ad consummationem seculi. Et 1. Corint. II. Hoc facite ad recordationem eius, donec redierit.

QVAESTIO.

Homo factus est ad imaginem & similitudinem Dei. Genesis I. Item, I. Iohan. 3. inquit Apostolus: Scimus, quod cum apparuerit (filius Dei in nouissimo die) similes ei erimus. Quomodo ergo inquit hic Propheta negatiue, Deus quis similis est tibi? quasi dicat nullus.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem. Homo conditus est ad similitudinem Dei, quan-

tum attinet ad communicationem sapientiae & iustitiae eius aliarumque virtutum diuinarum, quarum gloriam homo per inobedientiam amisit in paradiso, sicut Psalm. 49. in persona Adam, referente Augustino dicit: Volui esse peruersè similis tibi, & factus sum similis pecori. Sub tua dominatione, sub tuo praecepto verè tibi similis eram, sed homo in honore positus non intellexit, comparatus est iumentis insensatis, similis factus est illis. In hac autem vita per vocem Euangelij & fidem, dato spiritu sancto, ad hanc imaginem & similitudinem Dei reformamur indies, donec ea consummentur in vita aeterna, de qua similitudine inquit D. Iohan. Item Paulus 2. Corinth. 3. Nos omnes resecta facie gloriam Domini in speculo representantes, ad eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu. Loquitur tamen hic Propheta praecipue de similitudine essentiae diuinæ, & operibus, creatione & liberatione Ecclesiae diuinæ, & admiranda.

Qui ostendisti mihi tribulationes multas & malas, & conuersus viuificasti me, & de abyssis terrae iterum reduxisti me.

Exponit exemplo suae afflictionis & liberationis, Deum mirabilem esse & potentem, in liberanda Ecclesia, cui imponit afflictiones. & rursus liberat mirabiliter, sicut Psalm. 68. inquit: Benedictus Dominus quotidie, onus imponit nobis Deus, & tamen salus est nostra. Hanc vicissitudinem & quasi euripos afflictionum & consolationum sentiunt quotidie in se omnes pii.

[*De abyssis terrae*] Ex profundis & maximis tentationibus, & periculis, iuxta illud Annae, Deus ducit ad inferos, & reducit. D. Augustinus intelligit de resurrectione, quam duplicem facit, sicut hoc membrum bis ponitur in Græco, animæ à peccatis, & corporis ex puluere terræ, cuius vtriusque causa est meritum & efficacia resurrectionis Christi, qui quoniam est caput nostrum, & ex carne nostra, necesse est etiam ut nos eius membra resurgamus, priore Corinthiorum quinto. Ita enim inquit: Natura tua in illo praecessit, & quod sumptum est ex te, resurrexit, & ascendit ante te, ibi ergo & tu surrexisti & ascendisti. Resurrexit ille prior, & ascendit, & in illos nos, quia caro illa de genere humano.

Ergo & illo resurgente reducti sumus ex abyssis tetra. Item, iam resurreximus mente, fide, spe, charitate, sed restat ut resurgamus & corpore.

XXI. *Multiplicasti magnificentiam meam, & conuersus consolatus es me.*

Magnificentiam meam] Gloriam. Ex Græco legitur, multiplicasti super me magnificentiam tuam, magnifice & gloriose me liberaisti, sicut multe & malæ erant tribulationes.

Et conuersus] ab ira, ad misericordiam, iuxta illud: Non in perpetuū irascetur, neque accendet totam iram super nos.

XXII. *Propterea ego confitebor tibi, in organis musicis, pro veritate tua, psallam tibi in cythara, o sancte in Israël.*

Repetitio alia gratiarum actionis, qua Psalmum concludit. Profitetur autem se gratum fore celebrando beneficium defensionis & liberationis corde, lingua, & organis musicis, Psalterio & Cythara. Est igitur hic commendatio & laus musices & psalmodiæ.

Propterea] Quia me defendisti, & liberaisti ab hostibus. *Confitebor tibi*] Gratias agam, & celebrabo te. *Pro veritate tua*] certitudine promissionum, quibus motus me seruasti, & liberaisti, non meis meritis, aut iustitia.

Sancte in Israël] Qui & sanctus es natura, & opere, primum sanctificans, hoc est, sanctum & iustum reputas Israël, Ecclesiam seu populum tuum, qui te verè videt, agnoscit, innocat, & celebrat. Deinde accendens in renatis veros & sanctos motus, dato spiritu sancto, timorem, dilectionem, castitatem, &c. Ita Esaia 47. dicitur: Deus noster dominus exercituum, nomen illius, sanctus Israël, seu Israël verus & æternus Deus, qui se patefecit Israël, patribus, eorumque posteris.

XXIII. *Exultabunt labia mea cum cantauero tibi, & anima mea, quam redemisti.*

Expositio gratiarum actionis, quod cum exultatione & letitia animi gratias acturus sit Deo, eumque celebraturus, quæ letitia concipitur ex vera cognitione voluntatis Dei propitij nobis, & recipientis nos in

gratiam, fide, propter filium, qua præluce te, grata est ipsi obedientia, gratiarum actio, & cultus alij.

Exultabunt] Laudabunt. *Anima mea*] mens & affectus omnes, sicut canit Maria: Magnificat anima mea Dominum.

Quam redemisti] Ex morte, & periculis omnibus.

Sed & lingua mea tota die meditabitur iustitiam tuam, cum confusi & pudefacti fuerint, qui querunt mala mihi.

Profitetur, ut dixi, se Deum celebraturum corde, voce, & instrumentis musicis, idque tota die, assidue & semper, & in hac vita, & omni æternitate.

Meditabitur] Cum magna attentione animi & voluptate seu letitia celebrabit. *Iustitiam tuam*] Qua iustificas hominem impium, & recipis in gratiam confugientem ad filium fide, gratis, quaque iuste reprimis & punis hostes, & liberas Ecclesiam, illis confusis & pudefactis: quæ liberatio in hac vita inchoatur, consummabitur autem in resurrectione mortuorum, qua abijciuntur hostes Dei, in æternas pœnas, cum diabolis, liberata Ecclesia, & traducta ad dulcissimam & perpetuam consuetudinem Dei.

PSALMVS LXXII.

TITVLVS.

1. Psalmus Solomonis.
2. Psalmus in Solomonem.
3. Psalmus ipsi Salomoni.
4. Psalmus de Salomone. (scriptus à

Dauid.) In his titulis per Salomonem regem Iuda tertium, intelligitur sub typo Messias, qui verus est Solomon, rex pacificus, & traduntur in hoc Psalmo, quæ tantum Christo conueniunt, æterno & spiritali regi, videlicet regni stabilitas & amplitudo, extendentis se per totum mundum, & beneficia æterna, iustitia & pax Ecclesiae, quæ nulli homini tribui possunt. Ita & Chaldaica translatio titulum de Christo interpretatur, adeoque totum Psalmum. Ita enim titulum reddidit: Per manus Salomonis dictum fuit in prophetia, Deus itinera rigoris tui, regi Messia: da, atque iustitiam tuam filio David regis. Sic & Augustinus, & alij veteres de solo Messia intelligunt, & exponunt.

ARGV-

Psalmus est totus prophetia de Messia seu Christo eiusque officio seu regno æterno, & spiritali, propagando per vniuersum orbem terrarum, deque cultibus veris, & spiritalibus & beneficijs regni Messia, de vocatione gentium ad regnum eius, de Ecclesie propagatione & cruce, & liberatione, de vera & æterna iustitia, & pace, quæ duplex est, reconciliationis in hac vita, & immortalitatis post hanc vitam. Partes sunt Psalmi quinque.

1. Petitio de danda à patre filio Christo iudiciaria potestate, & iustitia.
2. Descriptio regni Messia, & fructus eius regni.
3. De latitudine regni Christi, extendentis se per omnia regna mundi.
4. De beneficijs Christi & fertilitate Ecclesie, eiusque successu.
5. Gratiarum actio Ecclesie, pro exhibitio Messia, eiusque beneficijs.

Doctrina præcipue sunt tres.

1. Quis sit Messias? verus Deus & verus homo.
2. Quale sit regnum eius? Spirituale & æternum, per totum se mundum extendens propagandum prædicatione Euangelij, ab ortu solis, vsque ad occasum.
3. Quæ sint beneficia Messia? iustitia & pax vera & æterna, de qua inquit Esaias, Solatium verum dabo vobis, pacem super patrem. Et Rom. 4. inquit Apostolus: Iustificati fide pacem habemus, &c.

1. Petitio, vt æternus pater Messia filio tradat iudicium, & iustitiam.

1. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis.

Alloquitur Propheta David seu Salomon, Deum patrem, petens, seu optans, vt Christo filio suo, secundum humanam naturam, det potestatem iudicandi, & damandi hostes Ecclesie: spirituales, diabolum, peccatum, & mortem: & corporales tyrannos: & iustificandi, reputandi iustos in se credentes, donata remissione peccatorum, & regeneratione ad vitam æternam, & donatione Spiritus sancti. Nam de hac iustitia fidei, quæ est imputatio iustitiæ alienæ Messia, per fidem, loquitur, sicut & Paulus in epistola ad Romanos, & ad Galatas. Iudicium vocat primum, accusationem & damnationem diaboli, & membrorum eius in hac vita. Deinde damnationem im-

piorum in extremo die. De vtroque loquitur Christus Matthæi 5. Pater iudicat neminem, sed omne iudicium dedit filio. Augustinus iudicium & iustitiam pro eodem accipit.

Deus] Ipse pater, quæ alloquitur, Rex est filius eius, Messias olim promissus, & nunc exhibitus, rex æternus, & spiritalis. Ita & filius regis idem dicitur, vel Dei patris, vt exponit Augustinus, vel Davidis, cuius filius est Christus natus ex ipsius posteritate, iuxta promissionem, 2. Regum 7. vbi inquit Deus ad David: Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo. Et Psalmo 132. Iurauit Dominus David veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Est igitur hæc descriptio personæ Messia, iuxta vtranque naturam: diuinam, qua filius est æterni patris coæternus, eiusdem potentie & maiestatis: & humanam, iuxta quam accepit à patre potestatem iudicandi, & iustificandi. Accipitur vox iudicij tripliciter.

1. Pro ἀναρτοειν κἀνδρῶν, vt in hoc, Feci iudicium, & iustitiam, id est, vitæ prohibita, & feci præcepta.
2. Pro gubernatione, vnde gubernatores populi Dei, iudices vocantur.
3. Pro mitigatione summi iuris, vt in hoc Iere. 10. Corripe me Domine in iudicio, non in furore, ne ad nihilum redigas me, mitiga pœnas quas meritus sum, non agēs mecum summo iure.

Vt iudicet (regat) populum tuum (Ecclesiam) in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. II.

Expositio à causa finali iudicij.

In iustitia] Iustè imputans & donans eis iustitiam suam, & vitam, abolito peccato & morte.

Pauperes] Spiritu humiles, agnoscetes sua peccata, & confugientes ad Messiam.

In iudicio] Cum mitigatione pœnarum, non summo iure expetens pœnas, reprimens hostes, diabolum, Tyrannos & Hæreticos. Doctrinæ horum versuum sunt quatuor.

Prima, qualis sit Deus, iustus dupliciter: secundum legem approbans rectè facta, & damnans ac destruens contraria. Et secundum Euangelium, remittens peccata, & imputans iustitiam fidei credentibus.

Secunda, est mysterium Trinitatis, in qua pater est persona tradēs filio iudicium, & iustitiam, filius persona accipiens illa & exequens.

Tertia,

Tertia de duplici natura Messia, diuina, Quia filius est æterni patris, coæternus ei & coessentialis, cui pater suam gloriam & maiestatem diuinam dedit, quam creaturæ non dat, iuxta illud Esaia 22. Gloriam meam non dabo alteri. Et humana, secundum quam est & dicitur filius Davidis, Matthæi 22.

Quarta de beneficijs Messia, quæ duplicia sunt, *ἡ ἀγαθή ἐν ἐργαίᾳ αὐτοῦ*, vt collectio Ecclesiarum, per ministerium Euangelij, donatio Spiritus sancti, defensio & conseruatio Ecclesiarum in hac vita, & resurrectio piorum ex morte, & *ἀναίρεσις νεκρῶν*, liberatio à peccato, morte æterna, & tyrannide diaboli. Ita veteres dicunt, alia bona Dei esse positiua, alia priuatiua.

QVÆSTIO.

Inquit Christus, Iohannis 8. Ego non iudico quenquam. Et cap. 12. Si quis audierit mea verba, & non custodierit, ego non iudico eum.

- Quomodo ergo hîc petit Propheta, vt Deus pater det filio Christo, seu Messia, iudicium, vt iudicet populum suum?

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem. Loquitur Christus de proprio suo officio, seu opere in tempore humiliationis suæ, & ministerij prædicandi Euangelium, & opere humanæ redemptionis, quod fuit non iudicare seu damnare, sed saluare, sicut addit Iohann. 12. Non enim veni in mundum, vt iudicem mundum, sed vt seruem mundum. Quod autem iudicat & damnat filius, fit per accidens, propter malitiam hominum, & incredulitatem, sicut Iohannes 16. inquit: Spiritus sanctus iudicabit mundum de iustitia. Iudicaturus est & in extremo die mundum, in quo ipse filius, non pater, apparebit iudex, in forma assumpta humana, sicut inquit Augustinus, sententia 337. inter alia: Pater non apparebit, (in extremo iudicio) quia forma serui non est indutus, sed filio, qui etiam homo factus est, dedit iudicij potestatem.

2. Descriptio regni Messia, & fructus eius regni.

III. *Adferent montes pacem populo, & colles iustitiam.*

Dixit de Messia rege eiusque officio. Iam describit populum, seu Ecclesiam eius, quæ & qualis sit, pauper & ærumnosa, quæ

tamen habet defenforem & consolatorem, Messiam Regem, præsentem, eiusque bona, pacem & iustitiam.

Montes & colles vocat ministros Ecclesiarum, Prophetas & Apostolos, eorumque successores.

Adferent] annuntiabunt. Montes] Prophetæ & Apostoli excellentes cognitione maiori, sanctitate & donis.

Colles] Successores eorum, qui donis ita non excellunt. Ita enim Augustinus intelligit, inquit: Excellenti sanctitate eminentes in Ecclesia montes sunt. Colles autem sunt eorum excellentiam sua obedientia subsequentes.

Pacem] conscientiarum tranquillitatem, ortam ex cognitione voluntatis Dei, & fi de, de condonatis peccatis, iuxta illud ad Roma. 5. Iustificati fide, pacem habemus. Iustitiam vocat imputationem iustitiæ gratuita alienæ, scilicet Christi. Aliter, suscipiunt à Deo montes, Apostoli annunciantes pacem, Euangelium de pace, & reconciliatione cum Deo, iuxta illud Esaia 52. Quàm speciosi pedes annunciantium pacem, annunciantium bona. *Iustitiam*] quæ fructus seu effectus est Euangelij, imputatio scilicet iustitiæ gratuita per fidem, propter Christum.

Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & conteret calumniatorem. III.

Discernit montes & colles, doctores Ecclesiarum, ab ipso Messia, qui iudicat & saluat Ecclesiam solus. Illi tantum sunt ministri adferentes & annunciantes pacem, & iustitiam. Ita dicit Iohann. 1. Lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum orta est.

Iudicabit] Discernet Ecclesiam ab impijs damnandis in extremo iudicio, & liberabit pios in hac vita à terroribus peccati & sensu iræ Dei, & donabit vitam & iustitiam æternam. Pauperes populi, & filios pauperum vocat pauperes fortuna, & spiritu, qualis est Ecclesia in hac vita.

Et conteret calumniatorem] Diabolum, idque primum in cruce: secundo in piorum cor- dibus, ne eos accusare possit: tertio in extremo die, abiciens eum cum membris eius, tyrannis & hæreticis in æternas pœnas. Ita vocatur Apocal. 12. In cælo nunc facta est salus & virtus, & regnum Dei nostri, & po- testas Christi eius, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri, dicac nocte. *Timent*

V. Timebunt te, quamdiu sol
& luna erunt, in generationem
& generationem.

Florebit in diebus eius iustus, VII.
& abundantia pacis, donec au-
feratur luna.

De aternitate regni Messiae eiusque cul-
tibus, qui nomine timoris continentur,
vera Dei cognitio, inuocatio, confessio, &
propagatio doctrinae Euangelij, gratiarum
actio, fides, celebratio misericordiae, iu-
stitiae, & veritatis, &c.

Timebunt] venerabuntur te Deum, inuo-
cabunt, obedient, & seruiunt tibi.

Quamdiu sol & luna erunt] Durabunt seu
lucubunt, usque ad finem mundi, & omni
aeternitate.

In generationem] In cunctis populis, non
solum Iudaeis, sed & gentibus, in omnibus
familij. Est igitur testimonium, de man-
sura Ecclesia, usque ad finem mundi, ante
quem quidam tradiderunt, Ecclesiam desi-
turam esse.

Descendet sicut pluuia in vel-
lus, sicut stillicidia stillantia su-
per terram.

Variè exponitur hic versus.

1. De aduentu Messiae in carnem, seu na-
tuitate filij Dei, & assumpta humana na-
tura ex virgine Maria, in quam de caelo
descendit sicut pluuia seu ros in vellus Ge-
dionis, Iudicum sexto, & septimo, opera-
tione Spiritus sancti, tanquam ros caelestis
conceptus in utero virginis, sine omni labe
peccati.

2. De spiritali creatione mentium, per
verbum Dei, & gratiam Spiritus sancti
profluentem ceu pluuia & ros, in corda
credentium.

3. De synagoga & gentibus, quod sicut
pluuia vellus Gedionis primum tantum
maefacit, & postea terram ipsam vnde-
datis. Deinde, ita & ipse Christus natus est ex Iu-
daeis, post ascensionem in caelum,
parsum est Euangelium in totam terram,
inter gentes, reiectis Iudaeis. Velleri au-
tem, vt inquit Augustinus, comparatur
gens Iudaica, quia expolianda fuerat auto-
ritate doctrinae, sicut ouis expoliatur velle-
re. Est & Gedion typus Christi, qui sicut
hostes Midianitas pancis militibus vicit,
ita Christus diuina sua virtute solus vicit
diabolum, mortem, & infernum, quos &
ipsi credentes miseri & abiecti vincunt, du-
te eodem filio Dei, propugnatore, & defen-
sore Ecclesiae.

Repetitio beneficiorum Christi, seu re-
gni eius spiritualis & aeterni, quae praecipue
duo sunt, prius iustitia, quae duplex est, fi-
dei, quae persona reputatur iusta, & placet
Deo gratis fide, propter Mediatorem: &
iustitia bonae conscientiae, de qua inquit
Iohannes: Si cor nostrum non condemnet
nos, fiduciam habemus erga Deum, &
quicquid petierimus, accipiemus ab eo.
Alterum, pax vera & aeterna, conscientiae
tranquillitas, de placato Deo, & remissis
peccatis, iuxta illud ad Roman. 5. Iustifi-
cati fide pacem habemus. Et apud Esaiam,
Montes mouebuntur, & colles contremi-
scent, misericordia autem mea non recedet
a te: foedus pacis meae mouebitur, dicit mi-
serator tuus Dominus.

Florebit iustus] Ecclesia dilatabitur in to-
to orbe terrarum, & iusti reputabuntur,
quicumque in Mediatorem credituri sunt.
Aliter, Orietur iustitia in diebus eius, Mes-
siae exhibiti.

Abundantia pacis] Florebit, multiplica-
bitur Ecclesia praedicatione Euangelij, quo
offeretur omnibus pax conscientiae.

Donec tollatur luna] Usque ad finem mun-
di, donec luna lucere desinet. Mansura est
igitur Ecclesia in humano genere usque ad
consummationem seculi. Augustinus pri-
mum per lunam intelligit mortalitatem,
quae auferetur in nouissimo die. Ita enim
inquit: Orietur in diebus eius iustitia &
abundantia pacis, donec morte omnino
denicta atque destructa omnis mortalitas
absumatur. Deinde intelligit Ecclesiam,
quae in hac vita est oppressa calamitatibus,
& multis miserijs, quae in nouissimo die
tolletur, & eleuabitur per gloriam resur-
rectionis cum illo regnatura, qui eam in
hac gloria primogenitus a mortuis ante-
cessit. Dupliciter igitur exponit verbum
tollere, pro efferri, & pro eleuari.

OBIECTIO.

Inquit Paulus 1. Corinthio. 15. Christus
traditurus est in nouissimo die regnum
patri.

Ergo regnum Christi non est aeternum.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem, ad di-
ctum Pauli, tradet regnum patri, adducet
Ecclesiam ad patrem, eamque coram illo
sistet.

sistet, quæ collecta est per ministerium Euangelij, quod propriè Christi regnum in hac vita dicitur, quod desinet in extremo die, post quem tota diuinitas coram conspicietur, & regnabit immediatè in omni æternitate, cum Deus futurus est omnia in omnibus, sicut inquit idem Paulus.

3. De amplitudine seu dilatazione regni Christi, seu Messia, per totum orbem terrarum.

VIII. *Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos terrarum.*

Dixit de æternitate regni Messia duraturi usque ad finem mundi, per ministeriū Euangelij, & deinceps in omni æternitate. Iam addit de amplitudine eius, & dilatazione per totum orbem terrarum, in omnibus regionibus, & insulis, quo reges huius mundi omnes, quantumuis potentes, excellit, nam nullus horum in omnibus mundi partibus dominatur. Est igitur regnum Christi non politicum seu mundanum, sed spirituale, quo ipse Christus immediatè sedet ad dexteram æterni patris, colligit, seruat, & propagat Ecclesiam voce Euangelij, & sacramentorum usu, regenerat mentes vera fide, ad æternam vitam, accensa in eis vera luce, & læticia, dato Spiritu sancto.

Dominabitur à mari] Mediterraneo usque ad mare magnum, seu Oceanum, totam terram circumfluentem.

Et à flumine] Iordane, in quo Christus baptizatus ministerium suum prædicandi Euangelij inchoauit, Matth. 3. vel ab Euphrate fluuio Mesopotamiæ, regionis orientalis, usque ad terminos orbis terrarum ad fines omnes totius terræ, non solum inter Iudæos, sed etiam inter gentes omnes.

IX. *Coram illo procident, qui in deserto sunt, & inimici eius puluerem lingent.*

Quod dixit in genere, per partes explicat, recensens regiones aliquot vicinas Palæstinæ, & longius ab ea disitas.

Coram illo procident] Adorantes Messiam, & agnoscentes eum suum Mediatorem & Dominum. *Qui in deserto sunt*] habitantes sparsi in regionibus montanis, desertis, & incultis, procident coram illo, qui in deserto sunt. Ex Græco legitur: Aethiopes,

per quos, ut inquit Augustinus, intelligit omnes gentes, per Synecdochen, gentem nominans, quæ in finibus terræ est.

Inimici eius] Qui antea fuerunt inimici, & hostes increduli.

Lingent puluerem] Venerabuntur & agnoscent Messiam suum Dominum & regem, procident coram eo in terram: sic Esaiæ 60. Locum pedum meorum glorificabo, & adorabunt vestigia pedum meorum omnes qui detrahebant tibi.

Reges maris & insula munita offerent, reges Arabum & Saba, dona adducent.

Reges maris] Ciliciæ. Aliter, reges Tartarorum, quæ & ipsa Cilicia intelligitur. Et insula] habitantes in insulis, non solum in continenti, agnoscent & venerabuntur Messiam, & futuri sunt nutritij Ecclesiæ. Ita Esaiæ 42. Ponent Domino gloriam, & laudem eius in insulis annuntiabunt.

Reges Arabum] Arabiæ felicis, quæ per Saba scriptum per zin intelligitur, dicta à Saba filio Chus, qui à Chā ortus fuit. Hinc Sabæi populi Arabiæ felicis, apud quos optimum thus, cuius in sacrificijs utimur, crefcit, unde Virgilius:

India mittit Ebur, molles sua Thura Sabæi.

Item.

Solis est Thurea virga Sabæis.

Alia est Saba, Metropolis Aethiopiæ, scripta per Zade, dicta à Saba filia Regis, Genesis 10. Vatabalus ita vertit: Reges Seba (Arabice) & Seba (Aethiopice) munus adferent.

Lutherus: Die König auß reich Arabien vnd Seba werden gaben zuführen. Ex his regionibus aduenerunt Magi, Matthæi 2. ut tradunt veteres.

Et adorabunt eum omnes reges terra, omnes gentes seruiant ei.

Nominauit reges certarum aliquot regionum, iam in genere inquit, omnes reges terræ & gentes, agnituros Messiam suum Dominum, & redemptorem.

Adorabunt] Venerabuntur, & inuocabunt, qui summus est Ecclesiæ cultus. *Seruiant*] subijcient se illi & obedient, præstabit cultus veros, spirituales, fidem, timorem, inuocationem, & confessionem veræ doctrinæ, relictis idolis gentium commentitijs.

OBIE-

OBIECTIO.

Multi Reges omnibus temporibus fuerunt increduli, & hostes Messia, eiusq; Ecclesie persecutores, vt Caligula, Nero, Maxentius, Iulianus, &c. Quomodo ergo hic inquit Dauid, Omnes Reges terrae adoranturos Messiam.

RESPONSIO.

Respondeo: Fallacia est consequentiae, Est enim Synecdoche, qua vniuersalis re-
fringenda est, hoc modo: Omnes reges adorabunt. i. aliqui, omnibus temporibus in imperijs & regionibus totius mundi, vt Nabuchodonozor, & Euil Merodach in regno Persiae, Demetrius, Cyrus, Artaxerxes, Longimanus, in Monarchia Medorum, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus in imperio Romanorum. Et sanctissimus & optimus rex Danorum & Noruegianorum Christianus III. nostra aetate, qui in vera agnitione & inuocatione Dei & Mediatoris obijt placidissime, Anno 1559. Calend. Ianuarijs. Talis Synecdoche est & in illo, Matthaei 2. Tota Hierosolyma conturbata est. Item, Luc. 3. Exiuit ad Ioannem omnis Iudaea, id est, multi habitantes Hierosolymae, & in Iudaea.

*. De beneficijs Messiae, & fertilitate Ecclesiae, eiusq; successu.

XII. *Quia liberauit pauperem clamantem, & pauperem cui non erat adiutor.*

Addit dulcissimam Actiologiam proximi versus, cur Reges & Gentes multi Messiam adorabunt & colent, quia, inquit, opitulabitur inuocantibus eum, qui a creaturis praesidijs, & destituti omnibus humanis praesidijs, sicut prodiens ex arcana sua sede filius Dei, recepit primos parentes post lapsum in gratiam, & reddidit eis vitam aeternam, cum a multis creaturis iuuari possent, & voce Dei & proprio iudicio damnati essent. Ita apud se ratiocinantes ex notitia Legis.

Offendens Deum est damnatus, iuxta condemnationem eius, In quacunque hora comederis, morieris.

Nos offendimus Deum, edentes de ligno prohibito.

Ergo sumus damnati. Ita seruauit Noe in diluuiio: Ioseph venditum a fratribus: populum Israeliticum in Aegypto, & mari rubro: Dauidem in exilio: tres viros in camino ignis:

Danielé inter leones: Ionam in ventre ceti. Ita quotidie seruat singulos pios inuocantes, contra & praeter causas secundas.

Pauperem vocat, primum agnoscentem sua peccata & misérias: deinde destitutum omni humano praesidio.

Clamantem, ardentem & serio inuocantem. Ex Graeco legitur: A potestate diabolo, quem supra calumniatorem vocauit. Item a tyrannis, peccato, morte & legis accusatione.

Pauperem, cui non erat adiutor] Qui destitutus est omni humano praesidio, liberari a nullo potest, nisi per Mediatorem, a dictis hostibus. Ita inquit Augustinus: Non hoc efficere potuit vel cuiusquam virtus, vel quisquam homo iustus, vel aliquis Angelus. Cum ergo nullus esset adiutor, ipse adueniens eos saluos facit.

Qui parcat pauperi & inopi, XIII. & animas pauperum saluas faciet.

Addit hunc versum tanquam responsionem ad Anthypophoram talem, vt Augustinus admonet: Quomodo liberat pauperem Messias, cum omnes sint peccatores & indigni? Respondet, parcat pauperi & inopi, miserebitur eius, & peccata remittit humili, & non de suis meritis confidenti, aut de sua virtute salutem speranti, sed indigenti gratia Saluatoris sui.

Saluas faciet animas] Primò remittendo peccata: deinde donando iustitiam, Spiritum sanctum, laetitiam & vitam aeternam.

A fraude & violentia redimet XIII. animas eorum, & preciosus sanguis eorum in oculis ipsius.

Expositio praecedentis versus.

Fraudem vocat insidias & impia dogmata haereticorum. Violentiam, persecutionem & furores Tyrannorum, vt Neronis, Diocletiani, & similibus. Nam Ecclesia omnibus temporibus duobus modis laceratur dissidijs dogmatum, & violentia Tyrannorum.

Preciosus sanguis eorum] Bifariam intelligitur, primum, sanguis eorum erit preciosus, illustris & nobilis erit futura progenies & posteritas: deinde, Effusio sanguinis, vt Martyrum, erit futura preciosa coram Deo, quo testati sunt veritatem doctrinae Evangelij, iuxta illud: Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Et si in conspectu ho-

minum sit ignominiosus. Aliter: & honorabile nomen eius coram ipsis, Reges credentes & alij dabant gloriam nomini eius (Messia) pro acceptis beneficijs. Item, honorabile nomen eorum credentium, coram ipso (Messia) à quo appellantur Christiani, quod nomen honorabile est coram Deo, etsi cōtemptibile videatur coram mundo. Pro, à fraude: ex Græco legitur, ex usuris & iniquitate. Est autem iniquitas quasi pecunia, quam accepimus à diabolo. Usuræ sunt pœnæ iniquitatis, quas reposcit à nobis diabolus, ex utrisque redemit nos Messias suo sanguine, relaxans pœnam, & dimittens culpam.

XV. *Et uiuet, & dabitur ei de auro Arabia (felicitis) & adorabunt ipsum semper, tota die benedicent ei.*

Redit ad personam Messia & cultus quos ipsi præstabant reges & alij credentes in ipsum ex Gentibus.

Viuet] ipse Messias resuscitatus à morte non amplius moriturus, ad Roma. 6. Ioannis 14. Ego uiuo propria potentia, & pro patri, & vos uiuetis merito & efficacia Messia resuscitati à morte, in nouissimo die ornati donis æternæ uitæ, corporibus & animis rursus copulatis. Vatabalus, Campensis, & quidam alij intelligunt de paupere quem liberauit Messias, hoc modo: Viuet pauper, sentiet veram consolationem, lætitiā & vitam, & resuscitabitur ad consummatam lætitiā, in uitā æterna, merito & efficacia mortis & resurrectionis Messia.

Adorabunt ipsum] variè legitur,

1. Adorabunt de ipso, *πρὸς αὐτόν*, ut ipsius regnum adueniat & augeatur.
2. Pro ipso, hoc est, Ecclesia, quæ corpus est Christi.
3. Ante ipsum, tāquā ante verum Deum per & propter ipsum Messia orantes patrē, iuxta illud: Si quid petieritis patrē in nomine meo, dabit vobis.

Tota die] assiduè.

Benedicent ei] celebrabunt, & agent gratias ei pro corporalibus & æternis beneficijs ac donis, de quibus in sequenti versu inquit:

XVI. *Et erit frumenti copia interra in vertice montium, mouebitur sicut Libanus fructus eius, et*

florebunt in ciuitate sicut herba terra.

Promissio, Ecclesiam futuram fertilem, habituram succellum, victum, defensionē, & alia vitæ necessaria, usque ad finem mundi, quæ petimus in oratione Dominica, Patrem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Et erit copia frumenti] Tritici optimi, in Ecclesia, seu regno Messia, sufficientē habebit victum & defensionem, iuxta illud Apostoli: Affatim dat nobis Deus ad perfruedum.

In vertice] Addit comparisonem succellus & fertilitatis ab arboribus montis Libani proceris, quæ sicut motæ à ventis excitant trepidationē: Ita etiam fruges in agris copiose prouenientes plenæ aristis agitatz ventis strepitum edent.

Florebunt] credentes in Messiam.

In ciuitate] in Ecclesia, sicut herba terra, (florebit & virescit) Ex Græco legitur: Erit firmamentū in terra in summis montium, id est, erit in Ecclesia seu regno Christi firma, & salutaris doctrina ac consolatio verba, quam summi montes Apostoli annuntiabunt, & sicut cedri in monte Libano proceræ eleuabuntur ad bona cœlestia, veram & æternam consolationem & lætitiā concipientes, florentes tanquā herba seu scænum virescens in agris, sicut Augustinus ita versum intelligit & exponit. Lutherus ita reddidit: Auf der erden oben auff bergen wird das getreide dick stehen / vñnd wird grünen in den beben wie Libanon / das ist, Per den Steden wie gras auff erden / das ist, Der berg Libanon steht dick von beumen / vñnd bebet weil der wint weht / So dick wird auch das Euangelion stehen / vñnd beben in den steten / Das ist, Es wird das Euangelion vñnd die Christen reichlich wachsen vñnd zunemen.

Fuit nomen eius semper ante xvii solem, manet nomen eius, & benedicentur in eo omnes Gentes, & magnificabunt eum.

Versus hic tanquā gemma insignis in toto Psalmo eminens, lectorem monet de tribus præcipuè.

1. De natura diuina Messia.
2. De beneficijs eius.
3. De vocatione Gentium, eorumq; gratitudine, in magnificando & celebrando Messia.

Nomen

Nomen] $\lambda\omicron\gamma\theta$, seu Filius Patris coæternus & $\delta\mu\omicron\delta\iota\sigma\theta$, sicut ipse inquit, Ioann. 8. Antequam Abraham fieret, ego sum. Item, Michea 5. Egressus eius ante dies mundi. Non igitur filius Dei factus est, vt Arriani impiè docuerunt, ex nihilo, sed fuit ab æterno apud Patrem, ante assumptam humanam naturam ex virgine, sicut inquit Iohannes cap. 1. In principio erat verbum. Item: Omnia per ipsum facta sunt.

Ante solem manet nomen eius] Filius Dei fuit ante omnia tempora, & ante creaturas omnes: Ita vt ipse non sit creatura.

Nomen eius] doctrina Euangelij, fama & celebratio filij manebit in humano genere, à generatione in generationem, vsq; ad finem mundi. Lutherus: Sein name wird ewiglich bleiben / so lange die Sonne wehret / wird sein name auff die nachkommen reichen / und werden durch denselben gesegnet sein / also werden ihn preisen / Das ist / Man wird seinen namen immer predigen / für vñnd für / ob gleich die alten sterben / so thuns die nachkommen.

Et benedicentur in eo omnes Gentes] Consequenter reconciliationem cum Deo, antea irato humano generi, propter peccata & vitam æternam, quæ bona per lapsum primum parentum amisimus. Ita inquit Paulus ad Galat. 3. Christus factus est maledictum pro nobis, vt benedictio Abraham veniret in Gentes. Respexit igitur ad primam promissionem, Genesis 3. Semen mulieris conteret caput serpentis. Et Genesis 22. In semine tuo benedicentur omnes Gentes.

Et magnificabunt eum] Magnificè celebrabunt Gentes beneficium redemptionis humanæ ab ira Dei, peccato & morte æterna accipiendum fide. Intelligatur igitur benedictum ex collatione contrariorum: Si benedicentur Gentes in Messia, accipient reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorum & vitam æternam. Ergo maledicti fuerunt, rei iræ Dei, & subiecti peccato, mortis, sicut & ceteri. *Gentes omnes benedicentur*] Synecdoche est, pro, aliqui ex omnibus ordinibus & nationibus totius orbis terrarum. *Magnificabunt*] celebrabunt, non faciendo, vt magnus sit, qui per se ipsum magnus est, sed laudando & magnum fatendo. Sic enim magnificamus Deum, sic etiam dicimus, sanctificetur nomen tuum, quod semper vtiq; sanctum est. Augustinus.

s. Gratiarum actio.

Benedictus Dominus Deus,

Deus Israël, qui facit mirabilia solus.

Descriptit personam Messia, eiusq; regnum dilatandum per vniuersum mundum, eiusq; beneficia æterna, quorum participes futuri sunt omnes, non solum Iudæi, sed etiam Gentes, credituri inter eos in Messia. Iam addit gratiarum actionem, pro beneficijs Messia, & admirandis operibus, collectione, conseruatione & defensione Ecclesie in vtroque populo, veteris & noui Testamenti.

Benedictus] Laudandus & celebrandus est.

Dominus Deus, Deus Israël] verus & æternus Deus, qui se patefecit verbo suo, misso filio, & admirandis operibus Israël & ceteris Patriarchis, quibus notis verus Deus discernitur à dijs Gentium commentitijs.

Qui facit mirabilia solus] sua diuina potestate, nō alterius virtute seu ministerio, vt propheta, Moises & Apostoli. Sunt autem opera Dei admiranda hæc præcipua:

1. Creatio hominis, & omnium rerū per verbum Dei ex nihilo.
2. Receptio humani generis in gratiam, edita promissione de semine mulieris, contrituro caput serpentis.
3. Conseruatio Noë in diluuiio.
4. Eductio Israëlitarum ex Aegypto, conseruatio & defensio in deserto & terra Canaan.
5. Promulgatio Decalogi, seu Legis diuinæ, in monte Sinai.
6. Assumptio humanæ naturæ à filio Dei, ex virgine.
7. Victoria filij Dei contra Satanam, peccatum, & mortem.
8. Resurrectio filij Dei ex morte.
9. Ascensio eius in cælum, in corpore immortali.
10. Missio Spiritus sancti in Apostolos.
11. Diuulgatio Euangelij per Apostolos, & conseruatio vsque ad nostra tempora, contra furores diabolorum, tyrannorum & hostium omnium.
12. Præsentia & exhibitio corporis ac sanguinis veri & essentialis Christi, in cœna eius integrè & legitimè administrata.

Et benedictum nomen maiestatis eius in æternum, & replebitur maiestate eius omnis terra.

Amen, Amen.

Asseruatio, seu expositio præcedentis versus, de benedicendo & celebrando no-

mine Dei & Messia in Ecclesia, & in vita æterna perpetuò, cùm Deus erit futurus omnia in omnibus.

Benedictum] laudandum.

Nomen maiestatis] gloriæ diuinæ, omnipotentiæ, misericordiæ, iustitiæ & bonitatis ineffabilis & admirandæ.

In æternum] semper, & in hac vita & futura.

Et replebitur eius maiestate omnis terra] Hoc præcipuè factum est in die Pentecostes effuso Spiritu sancto in Apostolos, & diuulgato Euangelio in vniuersum terrarum orbem, sicut canit Ecclesia: Spiritus Domini repleuit orbem terrarum.

Amen, Amen.] fiat, fiat, quod suprà dictum est, glorificetur Deus, eiusq; filius Dominus noster Iesus Christus, & in hac vita & futura. Geminatur votum propter certitudinem omnium, quæ Psalmo hoc prædicta sunt, & propter Prophetæ expectationem & ardens desiderium.

Ps. 28.

PSALMVS LXXIII.

TITVLVS.

Psalmus Asaph, de quo suprà: fuit enim præfectus Templi, seu summus symphonista, à quo tamen nonnulli etiam Psalmi compositi traduntur.

ARGVMENTVM.

Psalmus est consolatio & confirmatio piorum, qui videntes impios florere in hac vita, opibus & alijs bonis, contrà pios esse ærumnatos & afflictos, sæpe dubitāt de prouidentia Dei & cura eius erga Ecclesiam, & pios, sicut Iudæi abducti in Babyloniam oppressi fuerunt & miseri, hostes autem vivebant in magna felicitate & delitijs, sicut vera Ecclesia oppressa est in omnibus temporibus. Ne igitur hæc videntes pij deficiant à Deo, aut de eius cura erga se dubitent, & indignentur ac murmurent contra Deum, tanquàm crudelem & iniustum, Propheta hoc Psalmo eos contra scandalum, de felicitate impiorum in hac vita, & piorum infelicitate confirmat, & consolatur, promittens pij æternam felicitatem, post hanc vitam, Impij verò comminatur & prædicat æternas pœnas, & miseras. Partes Psalmi sunt quatuor.

1. Propositio, Deum amare pios, etiam si affligantur in hac vita, & floreat impij.
2. Narratio felicitatis impiorum, qua motus etiā ipse Propheta, sicut omnes pij, sæpe indignari cœpit, & dubitare de prouidentia Dei erga pios & Ecclesiam.
3. Narratio seu expositio scandali & indignationis suæ de felicitate impiorum, argu-

mento sumpto ex humana ratione & lege, hoc modo:

Malis est benè, & bonis est malè.

Ergo non est prouidentia Dei, neq; Deus curat pios: ad quod respondet, seipsum consolans Propheta, In hac vita pij esse malè, malis autem benè, sed in vita æterna fructuros pios esse lætitiā, & impios contrā afflictendos æternis pœnis.

4. Consolatio piorum, qui etiam si in hac vita affligantur, tamē in vita æterna melius habituros, perditis & abiectis impijs in æternos cruciatus, qua consolatione & spe se confirmat, & sustentat Propheta in suis persecutionibus, vt alij pij afflictī exemplum imitentur.

1. Propositio.

Quàm (est) bonus Israël Deus, his qui puro sunt corde.

Qui nisi quod rectum est faciunt, nihil & sub aperto pectore, nil fictæ simplicitatis habent.

Hos amat, his bonus est Deus, hos virtutibus auget, Quo genus & vitam cunq; sub axe trahunt.

Propositio est, seu asseueratio, orta ex fide, de certò statuente, Deum esse beneficum, bonum & amicum Ecclesiæ, & singulis pijjs, etiam si in hac vita Ecclesia subiecta sit persecutionibus & cruci.

Quàm bonus] Admiratur Propheta cogitans immensam bonitatem & multiplicia beneficia Dei erga Ecclesiam & pios omnium temporum.

Quàm bonus] Quàm beneficus & misericors. Aliter: Profectò bonus est Deus Israël, primum populo Israëlítico, quem elegit præ cæteris, & se ipsi patefecit, editis promissionibus & miraculis: deinde toti Ecclesiæ, quam colligit & conseruat contra hostes in toto mundo. *His qui puro corde*] quorum primum corda purificata sunt fide, per sanguinem Christi, imputata ipsius innocentia & iustitia Christi, iuxta illud Act. 15. Fide purificantur corda. Et Ioan. 3. Sanguis Christi emundat nos ab omni iniquitate: deinde qui per Spiritum S. mundant corda sua, mortificantes carnales concupiscentias. Aliter: Qui vero corde & mente vnum, verum & æternum Deum agnoscunt, inuocant & colunt. Lutherus: *Israel hat dennoch Gott zum troste/wer nu reines hertze ist/Das ist/das sich helt an Gottes wort/rein vnd lauter.*

Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei.

Addit

Addit aduersatiuam, opponens dubitationem suam de bonitate Dei, & cura erga Ecclesiam & pios, quæ oritur ex ratione humana, indicante de voluntate Dei exuentibus, id est, rebus aduersis piorum, & prosperis impiorum, de quibus intelligendum est dictum impium: Nescit homo, an odio, an amore Dei dignus sit. Contra quam falsam opinionem inquit Iob cap. 13. Etiam si occiderit me Dominus, tamen sperabo in eum, quia ipse saluator est meus.

Pedes moti sunt] cœpi dubitare de prouidentia Dei & cura erga Ecclesiam, & defecissem ferè à Deo, videns bonis esse malè, & contrà malis esse benè: sicut nunc multi deficiunt à professione Euangelij, vel ad Mahometistas, vel Pontificios, propter eorum potentiam, victorias & felicitatem. Metaphora sumpta est ab ambulatibus in glacie, vel alio quouis loco lubrico, in quo sicut facilius est lapsus, ita conspicientes impiorum felicitatem, & piorum ærumnas, facile dubitant Deum amare Ecclesiam, incipiunt indignari, & murmurare contra Deum, confugientes ad creaturas & inconcessa media, relicto Deo, sicut ille inquit apud Poëtam:

Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.

Quia zelo ardebam super inimicos, pacem impiorum videns.

Expositio sui lapsus seu scandali, propter pacem & felicitatem impiorum, & miseras piorum.

Zelo ardebam] Vehementer indignabar, iniquis esse bene, & pijs malè.

OBIECTIO EX AVGVSTINO.

Deus est bonus rectis corde, malus peruersis corde, iuxta illud Psalmi 17. Cum sancto sanctus eris, cum peruerso peruersus eris. Ergo Deus est mutabilis.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Non enim mutatio est in Deo, sed in homine, sicut enim sol oculos puros non lædit, sed lippientes, ita Deus propter peruersos mutari & perueri videtur, cum sit immutabilis natura. Ita inquit Augustinus: Cum peruersus esse cœpetis, tibi Deus peruersus videtur, Tu mutatus es, non ille. Ergo tibi erit pœna, qui bonis est gaudium.

2. Narratio seu commemoratio felicitatis impiorum.

Quia non sunt in ligaminibus mortis, & firmum palatium eorū.

Narrat multis felicitatem impiorum, eiusque effectus, superbiam & violentiam, quibus sese alijs præponunt, eosque, ut ipsi sol dominantur & florent in mundo, opprimunt, derident, calumniantur, arrogant sibi singularem sapientiam, & Deum contemnunt.

Non sunt in ligaminibus] Aliter: non sunt colligationes ad mortem ipsorum, non versantur in periculis mortis. Lutherus: *Sie sind nicht mit dem todt vmbfangen / vnd stehen feste als ein pallast.*

In miseria hominum non sunt, & cū hominibus non affliguntur.

Non sunt morbofi, sed validi, non premuntur inopia, sed florent & abundant omnium rerum copia, non sunt ærumnosi & afflicti in hac vita, sicut homines pij.

Ideo tenuit eos superbia, operti sunt violentia tanquàm veste.

Effectus felicitatis impiorum præcipue duo: superbia, quæ, ut inquit Claudianus, vitium est rebus solenne secundis: & violentia. De superbia inquit Plautus: Res secundas decet superbia. Ita gloriatur de sua felicitate, quam perpetuam fore sperat & immutabilem, Niobe apud Ouidium 6. Metam. *Sum felix, quis enim neget hoc? felixque manebo.* Hoc quoque, quis dubitet? tutam me copia fecit, Maior sum, quam cui possit fortuna nocere.

De violentia recitatur dictum apud Stobæum: *τις ἡ νόσος μὲν ὕβρις, ἀπὸ δὲ νοσίου δὲ μέγ' ἐξασίας, ἀνοίας.* Hoc est, parit satietas ferociam, imperitia cum potestate coniuncta, insaniam. Et Theognidis: *τις τε δὲ νόσος ὕβρις, ὅταν κακῶ ὀλβώιων.* Hoc est, fastum copia gignit, opes ubi prauus adeptus est.

Prominet præ pinguedine oculi eius, gradiuntur secundum cogitationes cordis.

Addit signum insolentiae, & abundantiae, pinguedinem corporis, & extantes oculos, qui mentis sunt indices, sicut pinguedo corporis luxus & ingluuiæ, unde gulosi & voraces ventres dicuntur, & quia tales diuites feroces, saturi & pingues, omnia sibi licere putant, quæque impiè & crudeliter cogitant, ea dicunt & faciunt. Lutherus: *Ihre person bräset sich auff wie ein feister wanst / sie thun was sie nur gedencken.*

Derident & loquuti sunt ne-

quitiam, & calumniam de excelso locuti sunt.

Taxat superbiam & insolentiam impiorum diuitum & potentum, præ se omnes despicientium, & tribuentium sibi ex ignorantia humanæ imbecillitatis, propter certas dotes, prosperitatem & successum, in rebus cōficiendis, etiā absq; Dei auxilio, sicut Ajax, admonitus à patre Telamone, cum proficisceretur Troiam, vt inuocatis semper dijs, pugnaret, superbè respondit, ignauis & timidis opus esse auxilio Dei, se verò sine ope diuina vincere posse. & Timotheus dux Atticus, rebus à se præclarè gestis, in cōcione dixit ad populum: Hæc ego feci, & nō fortuna. Ita & Nabuchodonozor Daniel. 4. Nōne hæc est Babylon, ciuitas magna, quam ego ædificauī?

Derident] contemnunt, ac despiciunt præ se alios. Vatabal. dissolunt, dissolutos reddunt, inuitates ad eadem peccata, exemplo suo, alios. Aliter: Putrescere faciunt, reddūt vel indicant alios putridos.

- *Locuti sunt nequitiam*] non solum cogitant malè facere, sed etiam gloriantur de malè & crudeliter factis, cōtra quos alibi dicitur: Vx qui gloriantur in malitia.

Locuti sunt de excelso] de Deo, negantes esse excelsum, seu potentē Deum, vel, de excelso, ex alto, ita vt ab omnibus exaudiri possit, sicut Augustinus exponit, Non verecundati de malè & turpiter factis.

Locuti sunt calumniam] Minantur alijs exitium per calumniā, quæ est malitiosè, probabiliter atq; etiam rectè factorū interpretatio, à καλέω, in ius vocare. Lutherus vertit: Sie vernicht den alles / vnd reden vbel danon / Vnd reden vnd lestern hoch her. Sicut addit:

IX. *Posuerunt in cælū os suum, & lingua eorum transiuit in terra.*

Posuerunt in cælum] etiam cōtra ipsum Deum loquuti sunt, habitantē in cælo, negantes esse prouidentiam diuinā, & arrogantes sibi omnium rerum diuinarū & humanarū cognitionem, & pollicentes sibi cōtempto Deo, successum in rebus & actiōibus omnibus, vt Ajax. *Transiuit in terra*] etiam de hominibus malè loquuntur, eis conuitiantes. Augustinus: Non cogitant se homines esse, & mori posse, cum loquuntur quasi semper victuri sint. ita transit vel transcendit lingua eorum terrā, terrena omnium, non cogitantes se morituros aliquādo, & relicturos terram seu terrena omnia, etiā si diu vixerint, ad quos ita inquit Augustinus: Quò fugis,

ne moriaris. Certus erit ille dies, quid est diu quod victurus es? quātum est diu? quod habet finem, & si diu esset. Huc accedit, quia non est diu, & incertum est ipsum quod dicitur diu. Lutherus: Was sie reden / das muß vom Himel herab geredt sein / Was sie sagen / das muß gelten auff Erden.

Ideo conuertetur populus eius eo, vt aquarum plenitudo accumulatur eis.

Effectus felicitatis impiorum in vulgo, quod conspiciens illorum potētiam, opes, victorias & successus. *Conuertitur*] i. adiungit se ad illorū amicitiam, vt & ipsum felix sit, & delitijs perfruat cum illis. Poëta:

Talibus accedunt igitur pars maxima vulgi.

Quos apud optatis exatiantur aquis.
Ideo] Quia impij sunt felices, & florēt bonis in hac vita. *Populus eius*] Dei. Aliter: populus meus. Ex Græco, vt intelligatur eo] qui ipse Asaph, vel ipse Deus. *Conuertitur eo]* deficient à Deo ad impios felices. Item, hic, in hac vita. *Vt aquarum plenitudo accumulatur eis]* sicut aquæ pluuiæ cum copia conflunt in mare, ita vulgus magna multitudo adiungit se impijs felicibus, conuertuntur spe lucri & commodorū. Vatabal. ex Hebræo: Ideo quia videt populus prosperitatē & rerum abundantiam impiorū, & contrā piorum infelicitatē, & reuertitur populum suū (Dei) huc, redire facit Deus populum suū ad hanc cogitationem, cur tanta sit impijs prosperitas & rerū abundantia, contrā pijs infelicitas & inopia. Et aquæ pleni (calicis) exprimuntur eis, hoc est, sunt felices & abundantes bonis huius vite, sicut calix accipitur sæpe pro portione fortunæ, vel prosperæ vel aduersæ. Ex Græco: dies pleni inueniuntur in eis, hoc est, diu viuunt in felicitate huius vitæ.

Et dixerunt, nunquid sciret Deus, & nunquid est scientia in excelso?

Causa impietatis securitas & dubitatio de prouidentia Dei. Quasi dicat: Ideo perperant omne genus malorum, & indulgent peccatis impij, quia negant, vt Epicurei, vel esse Deum, vel curare res humanas, contra quos inquit Comicus Poëta: Est profectō Deus, qui quæ nos gerimus, auditque & videt. Et Ouidius:

Aspiciunt oculis superi mortalia iussis.

Et dixerunt] impij felices. *Nunquid sciret Deus*] nostra scelera, Q. d. nequaquam scit, aut

aut puniet. *Et nunquid est scientia] cognitio aut cura humanarū rerum. In excelsis] Deo, Quasi dicat: si Deus sciret & iustus esset, bonis esset benè, & malis malè, sed iam contrā fit, bonis malè, & malis est benè, sicut addit Epiphonema.*

nas & iustos. *Reprobarem generatiōem filiorum tuorū] ipsos iustos fallerē, & in illos iniurius essem, dissentiendo ab illis, qui omnes statuunt esse Deum, & curare Ecclesiam & res humanas, vt Abraham, Isaac, Iacob & Prophetā.*

Et cogitabā, vt scirem hoc, sed xvi. difficile erat in oculis meis.

Ostendit difficultatem cognoscendi causas felicitatis impiorum, & infelicitates piorum, in hac vita, quæ non cognoscuntur humana ratiōe, quæ simpliciter iudicat, bonis debere esse benè, & malis malè, sed tantum intelligantur hæ causæ in Ecclesia, idq; ex verbo Dei, sicut addit:

Donec irem in sanctuarium, xvii. Dei, & animaduertērem nouissimā eorum.

Sunt autem causæ hæ præcipuæ, cur Ecclesia & pij in hac vita subiecti sunt cruci & afflictionibus, magis quàm alij homines.

1. Peccatum totius humani generis, quod vt Ecclesia & pij melius intelligant, durius cruce & ærumnis premuntur & exercentur.
2. Diabolus, qui odio filij Dei, magis affligit Ecclesiam, & pios, quàm alios.
3. Exercitium fidei & inuocationis Ecclesiæ & piorum sub cruce.
4. Vt luceat confessio veræ doctrinæ & fidei in supplicijs & ærumnis, sicut sunt quatuor genera crucis, seu pœnarum: *ἡμωλαίαι*, castigationes seu pœnæ certorum delictorum, vt exilium Davidis: *δωκιμασίαι*, exercitia & probationes fidei, vt hulcera Lazari: *μαρτύρια*, testimonia, & confessio veræ doctrinæ, vt mors Esaiæ, Ieremiæ, Baptistæ, Pauli & cæterorum, & *λύτρον*, satisfactio, seu precium pro alijs, quale est vnicum filij Dei passio & mors pro peccatis nostris.

Sanctuarium vocat Ecclesiam & doctrinam cœlestem, quæ solas causas tradit, & felicitatis impiorum, & infelicitatis piorum, in hac vita, ignotas humanæ rationi.

Nouissima impiorum est mors æterna, & cruciatus perpetui, vt Diuitis epulonis, apud inferos: piorum, vita æterna & latitiam in cœlo, vt Lazari pauperis, in quæ nouissima cum intuentur pij, facilius ærumnas huius vitæ & supplicia, vt martyres, patiuntur, expectantes æternam & veram liberationem, latitiam & vitam.

xii. *Ecce ipsi impij & abundantes (sceleribus) in seculo (in hac vita) possederunt diuitias.*

Sunt felices in hac vita, sicut epulo Diues, contrā pij infelices & ærumnosi, sicut Lazarus, Lucā 16.

xiii. *Ergo frustra mundaui cor meum, & laui in innocentia manus meas.*

Anthypophora seu occupatio. Quia iniusti sunt felices, iusti ærumnosi. Ergo ego frustra colui pietatem, & innocenter vixi. Ad hanc obiectionem respondet infrā per subiectionem. Iniusti in hac vita sunt felices, sed in futura infelices, abiectionem in æternas pœnas, iusti contrā sunt nunc infelices & afflicti, sed in altera vita erunt futuri felices, vbi inquit, Veruntamē in lubrico posuisti eos, deiecti eos in interitum. Ergo] Quia impij abundāt in hoc seculo, & possidēt opes. Frustra] sine spe præmij & melioris vitæ, seu fortunæ. *Mundaui cor meum] abstinui a peccatis, & repressi prauas cupiditates & cogitationes. Et laui manus meas] id est, innocenter & piē vixi.*

xiiii. *Et fui flagellatus tota die, & castigatio mea matutina.*

Id est, Cruci fui subiectus & ærumnis, sicut Ecclesia omnibus temporibus. *Castigatio mea matutina] toto vitæ tempore. Castigatio mea matutina] statim matutinis horis, die exoriente, ita vt nō differatur crux & ærumnæ in pij, qui omnium primū affliguntur, & paratur aliquandiu impijs, iuxta illud: Iudiciū a domo Dei incipit.*

xv. *Si dixero, vt ipsi dicūt, ecce generationem filiorum tuorum reprobarem.*

Seipsum quasi reprehendit, & admonet erroris & impietatis, si cum impijs sentiat. *Si dixero, vt ipsi dicunt] Si sentirem cum impijs, non esse Deum, vel nō curare res huma-*

XVIII. *Veruntamen in lubrico posui-
sti eos, deiecasti eos in interitum.*

Dixit de superbia & potentia impiorum in hac vita, suoq; de ijs scandalo: Iam cōcio-
natur de illorū interitu aeterno, quo & se &
alios pauperes pios arumnosos & contem-
ptos consolatur. Sunt enim duæ præcipuæ
piorum consolationes in cruce & erumnis,
Prior sumpta à communi totius Ecclesiæ &
membrorum eius, & quidem præcipuorū
luminum, vt Prophetarū & Apostolorum
persecutione & supplicijs: Altera ab vtrorū-
que euentu, & conditione post hanc vitam
impiorum æternis pœnis, vt Pharaonis, Sen-
nacherib, Antiochi, Herodis, Neronis, Iulia-
ni & piorum aeterna vita, & latitua, vt Esaiæ,
Baptistæ, Pauli.

Veruntamen] Etsi in hac vita floreat ad
tempus impij, & abudent opibus, tamē po-
suisti eos in lubrico quasi loco, donans eis
bona huius vitæ, quæ illis sunt occasio ruine
& interitus, cum illis abutitur, & cōfidunt.
Ita inquit Apostolus I. Timot. I. Qui volunt
ditescere, incidunt in tentationes, & laque-
um diaboli, & in cupiditates multas, stultas
& noxias, quæ demergunt homines in inte-
ritum.

XIX. *Quomodo facti sunt in desola-
tionem, quàm subito defecerunt?
perierunt propter iniquitatem
suam.*

Expolitio interitus subiti & inexpectati
impiorum, per admirationem.

Quomodo facti sunt] Ita dicent pij, cum ad-
miratione videntes repentinum interitum
impiorum. Ita Psalmo 37. inquit Propheta:
Vidi impium præfractum & florētem, sicut
laurum viridem, & transiui & ecce nō erat:
quæsiui eum, & non est inuentus. Cōtrā im-
pij visuri piorum, quos in hac vita contem-
pserunt & persecuti sunt, beatitudinē & glo-
riam in extremo die, & abijciēdi ipsi in æter-
nas pœnas, dicent: Hi sunt quos habuimus
aliquando in derisum, & in similitudinē im-
properij. Nos insensati vitam illorum æsti-
mabamus insaniam, & finem illorū sine ho-
nore, Ecce quomodo computati sunt inter
filios Dei, & inter sanctos fors illorum est?
Ergo errauimus à via veritatis, & iustitiæ lu-
men non luxit nobis, & soli intelligentiæ nō
est exortus nobis.

*Velut somnium euigilatis Do-
mine, in ciuitate imaginem ipso-
rum facis contemptam.*

Comparat impios, eorumq; voluptates,
& bona huius vitæ, somnio & vmbra, seu
imagini, quibus nihil est inanius. Nā sicut
somnia de thesauro aut alijs bonis inuen-
tis videatur somnianti esse verum, tamen
reuera inanis est imago, cum somnians euig-
ilat. Ita sunt voluptates impiorū huius vi-
tæ caducæ & inanes, de quo ita inquit Augu-
stinus: Quomodo defecerunt? quomodo
deficit somnium exurgentis, fac hominem
in somnis videre se inuenisse thesauros, di-
ues est, sed donec euigilet, quaritur igitur
& non est, nihil in manibus, nihil in lecto,
pauper dormierat, diues in somnis factus
fuerat, si non euigilasset, diues esset, euigila-
uit inuenit arumnam, quam dimiserat dor-
miens. Cum euigilauerint igitur de hac vi-
ta, transit illud quod quasi somno teneba-
tur, veluti somnium exurgentis.

In ciuitate] Vatab. Cum suscitabis mor-
tuos in nouissimo die.

Imaginem] dignitatem, potentiam, hono-
res, memoriam inter homines. Vatab. ani-
mam. Q. d. In hoc seculo pereunt, amissis
subito bonis, & ipsa vita interitu repenti-
no, in futuro autē sempiterno, cum corpus
& anima rursus vnā coniuncta, abijcientur
in æternas pœnas cum diabolis.

O B I E C T I O.

Diuites & potentes hīc reprehenduntur,
& damnantur.

Ergo diuitiæ & potentia sunt mala.

R E S P O N S I O.

Nego consequentiam: Quia fallacia est
accidentis. Non enim reprehenduntur ipsæ
diuitiæ & potentia, quæ Dei dona sunt ne-
cessaria ad vitæ huius sustentationem & gu-
bernationem, sed reprehenduntur diuites &
potentes, propter quam damnantur diuites &
potentes, ideo alibi inquit Propheta: Si di-
uitiæ affluunt, noli cor apponere. Et Paulus
I. Timot. 6. His qui diuites sunt in præsentem
seculo, præcipe, ne elato sint animo, neque
spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo
viuente. Augustinus inquit: Non dico, da-
mnamini, quia diuitias habetis, sed fuerunt
mini si de talibus præsumatis, & fuerunt
multi diuites & potentes pij Reges & alij,
Iob, David, &c.

Sed

*Sed coacescit cor meum, & re-
nes mei punguntur.*

Recitat principalem propositionem de scandalo, & amplificat dolorem suum, conceptum de rebus prosperis impiorū, & adversa fortuna piorum & Ecclesiæ, comparans eum mordaci aceto, & dolori renum, qui sentitur ex punctione calculi, quo nullus dolor ferè maior est.

Cor coacescit sicut acetum mordet linguā, ita felicitas impiorum, quasi mordet & angit animam meam, & pungit me, sicut calculus renes.

XXII. *Quòd ego stultus sum, & nihil
intelligo, ut inmetum factus sum
coram te.*

Agnoscit & deplorat suam stultitiam & ignorantiam, quòd tanquàm iumentū, seu brutum animal non intellexit Dei consilium & causas, propter quas florent impij, & affliguntur pij in hac vita, sicut in omnibus ingens est ignorantia & imbecillitas.

*. Consolatio piorum de presentia Dei in æternū, & futura eorum latitia in vita æterna.

XXIII. *Sed ego semper tecum, tenuisti
manu dexteram meam.*

Cōmemoravit felicitatē impiorū in hac vita, & suum de ea scandalum & dolorem. Iam contrā vtrunque addit, consolationem suam à presentia Dei & auxilio in ærumnis, & promissa latitia in vita æterna, quā se pij omnes, Prophetæ exemplo, in afflictionibus & ærumnis, quibus Ecclesia oppressa est, consolentur.

Sed ego semper sum tecum Ego à te semper exspecto auxilium, tuq; me præsens consolatoris & iuvas cōtemptum & pauperem in hac vita, impijs contrā florentibus.

Tenuisti manu potentia, iuxta illud Iob i. Mitte manum tuam, & tolle bona. Et Pro-

Dexteram meam sustentasti me, ne caderē, sicut pater tenet manum filij parvuli, ne cadat.

XXIII. *Et in cōsilio tuo deduxisti me,
& cum gloria suscepisti me.*

Duxisti me in consilium, seu cognitionē consilij tui, cur in hac vita impij florent, & pij sint afflicti. Aliter: In voluntate tua, quā cognoui ex verbo, quā gratuita me recipis, defendis & salvas.

Et cum gloria gloriosè me liberaisti.

*Quem in cælo, & in terra præ-
ter te desiderarem?* XXV.

Quasi dicat: Neminem, nulla est creatura in cælo vel in terra, nulla delitiæ, nullæ voluptates, nullæ res, quibus præter te oblecter, quæ mihi expetam. Lutherus: *Wenn ich alle die dñg hab / so frage ich nichts nach hi mel vnd erden.*

Quem sequar in cælis, te sine, nullus erit.

*Cum contabescunt caro mea
& cor meum, & tu petra cordis
mei, & pars mea Deus in æter-
num.* XXVI.

Addit causam ab effectu presentia Dei, consolatione & sustentatione in periculis & fluctibus tentationum, in quibus Dominū habeat petram, defensionem & consolationem in hac vita, & in ipso Deo, æternam latitiam. Ita Iob: Etiam si me occiderit Dominus, tamen sperabo in ipso. Ita mens pia in persecutionibus se subijcit voluntati Dei, petens & expectans ab eo opportunum & verum auxilium, etiam in ipsa morte, sicut David inquit: Si volet Dominus, me reducet: si non volet, fiat voluntas eius.

Cum contabescunt præ dolore & sensu iræ Dei. Tradunt physici in capsula cordis esse aquam rori similem, quæ irriget cor in assiduo motu & calore, quæ in magna mœstitia paulatim arefcat, & tandem ea consumpta & exhausta, cor contabescat.

Tu petra es cordis mei Hoc est, tu cor meum confirmas & sustentas.

Pars mea hæreditas, gaudium & vita, sicut inquit Augustinus: Tu es reuera tota spes & fiducia mea, delectatio, desiderium.

Deus meus in æternum Qui me perpetuò cōsolatur & defendit, æterna gloria est ornaturus in vita æterna.

*Quia ecce, qui elongant se à te,
peribunt, perdis omnes qui forni-
cantur à te.* XXVII.

Amplificat suam in Deum fiduciam, & spem auxilij per Antithesin. Qui deficiunt à Deo,

Deo, eiusq; verbo, vel propter voluptates, vel ærumnas pereunt. Qui autem confidunt Deo, vt ego & similes pij, seruabuntur in vita æterna, etiam si in hac vita sunt afflictæ & ærumnosi.

Qui elongantur qui deficiunt à te, vel illecti voluptatibus, adiungentes se impijs, vel deficiunt in ærumnis.

Qui fornicantur à te deserunt te, confugientes ad creaturas amplectentes voluptates & delicias huius vitæ, te contempto, quæ spiritalis est fornicatio, fiducia creaturarum, quam sæpe Propheta reprehendunt.

XXVIII *Mihi autem, adharere Deo bonum est, posui (igitur) in Deo Domino spem meam, vt annunciem omnia opera tua.*

Altera pars Antithesis, in Deum fiducia, addita professione gratitudinis, in celebrandis beneficijs Dei, eiusq; admirandis operibus, in colligenda, conseruanda, & propaganda Ecclesia.

Est Domino mihi conducens habuisse voluptas, Est soli vtilitas fidere magna Deo.

Adharere confidere. Deo non ab ipso auelli seu deficere, sed expectare auxilium & liberationem consummatam in vita æterna, sicut inquit Augustinus: Si nondum heres per præsentiam, inhære per spem. In Græco additur, in portis seu atrijs filia Zion, in Ecclesia, extra quam nulla est salus, nec placet Deo celebratio eius, aut vllus cultus, sicut idem inquit: Prædicatio Dei extra Ecclesiam inanis est. Adharere, ex Hebræo: Bona est mihi accessio, vel appropinquatio mea ad te, quod accedo ad te, & appropinquo, ad te confugio in malis.

Generalis admonitio de fortuna instabilitate.

Monet in genere, non solum hoc Psalmo & alibi Spiritus sanctus, sed etiam Ethnica dicta & exempla, ne potentia aut alijs præfidijs humanis fidamus, cum omnia ea, præter verbum Dei, eiusq; auxilium & præsentiam, sint momentanea, incerta, fugacia & caduca, subitaq; sit fortunæ mutatio. Vnde Ausonius verè inquit:

*Fama est fœtilibus cœnasse Agathoclea regem,
Atq; ab acum Samio sæpe onerasse luto.
Quæsitus causam, respondit, rex ego qui sum
Sicania, figulo sum genitore satius.
Fortunam reuerenter habe, quicumq; repente
Diues ab exili progredièrè loco.*

TITVLVS.
Eruditum (intellectus) Asaph. Psalmus erudiens Ecclesiam, de futura populi Iudaici vastatione & calamitatibus, propter peccata, simulq; monens, vt à peccatis desistat & petat defensionem contra hostes.

ARGVMENTVM.
Psalmus est generis suasorij. Nam queritur in eo populus Iudaicus de sui desertione, & petit defendi & iuari contra hostes, Chaldaeos & Antiochum, qui populum horribiliter deuastaturi erant, quod Asaph seu Dauid propheta in spiritu præuidit, & Deus populum aliquandiu deseruit, propter peccata, & tandem tamen liberauit.

Sunt partes 7.

1. Propositio petitionis, vt liberentur & defendantur à Deo.
2. Ratio petitionis, quia sunt oves seu populus Dei electus, & à Deo redemptus.
3. Narratio calamitatum & hostium crudelitatis.
4. Repetitio precatationis.
5. Commemoratio veterum beneficiorum & liberationum populi & Ecclesiae, quibus se consolantur, & spem liberationis futuræ confirmant.
6. Causæ finales liberationis, vt gloria Dei asseratur, puniatur blasphemii, hostes, & seruetur Ecclesia, amplectens & retinens doctrinam cœlestem incorruptam.
7. Conclusio petitionis, vt Deus propter suam causam liberet & defendat Ecclesiam, quam hostes deuastare conantur, vt deleatur nomen Dei, vera agnitio, inuocatio, & celebratio eius.

1. Propositio petitionis.

Vt quid Deus repulisti (nos) in perpetuum, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ.

Propositio est petitionis figurata interrogatione pathetica. Noli deferere populum tuum, vt aliquandiu fecisti, sed libera nos tandem, & defende tanquam oves tuas infirmas & destitutas omni præsidio, nisi tu adiuues nos.

In perpetuum Aliter, In finem, penitus, prorsus. *Iratus est furor* Accensa est ira tua, ita vt extingui seu placari nequeat.

Super oves pascuæ tuæ populum quem elegisti ad laudem tuam, & tanquam pastor oves, hactenus pauiisti & defendisti. Estq; hæc ratio inserta propositioni:

Tu es

Tu es pastor noster, & nos tuæ oues.
Ergo libera nos, defende, pascere & reducere
ex captiuitate in patriam.

Oratio in hos versus contra Turcam,
& alios hostes Eccle-
siae.

2. Rationes petitionis.

*Memor esto congregationis
tuæ, quam possedisti ab initio.*

Prima ratio: Sumus tua congregatio, seu
Ecclesia, Ergo libera nos.
Quam possedisti ab initio] Elegisti tibi statim
ante initium mundi, & liberaisti ex Aegypto
& saepe alias.

*Redemisti virgam heredita-
tis tuæ, montem Zion, in quo ha-
bitasti.*

Secunda ratio: Redemisti, seu liberaisti
nos saepe antea ab hostibus, atque deinceps
promissisti liberationem, per Filij mortem
& sanguinem. Ergo & nunc libera nos.

Virgam hereditatis vocat sceptrum re-
gni, iuxta illud Psalmi 44. Virga æquitatis
virga regni tui. vel virgam vocat sortem, &
partem, sicut in Palæstina diuidi solebat hæ-
reditas, vt agri & prædia, perticis seu funi-
culis. Montem Zion, vt inquit Theodore-
tus, prædixit, in quo templum tum nondum
fuit conditum, sed postea ædificatum est à
Salomone, mortuo Dauide, & haud dubie
etiam Asaph. Intelligit autem Ecclesiam o-
mnium temporum, in quo habitat Deus, &
præsens est suo Verbo & Sacramentis.

*Leua pedes tuos in deuastatio-
nem perpetuam omnium hostiū,
qui mala fecerunt sanctuario
tuo.*

Tertia ratio ab hostium iniurijs & crude-
litate, quam sequentibus versibus exponit.
Leua pedes tuos] Accelera gressus, & surge
ad delendos hostes, perpetua internecione,
& ad liberandum Ecclesiam, quam hostes
deuastare & delere conantur, vt Chaldæi,
Antiochus & similes.

Sanctuario tuo] Templo, Ecclesiae, quam ti-
bi elegisti, vt in ea habitares, & inuocantes
ris ab humano genere. Theodoretus intel-
ligit viciniam Hierosolymæ & templi destru-
tionem, factam per Romanos, quod Chal-
dæi & Antiochus urbem, & templum non
exciderunt.

Serua, o Deus, rege & defende Ecclesiam
tuam, quam elegisti ante conditionem mun-
di, & quam non auro aut gemmis, sed pre-
cioso sanguine agni immaculati redemisti,
& in qua velut in proprio domicilio habi-
tas, quæq; est hereditas tua præclara, reprimelupos grassantes in tuis ouilibus, non fa-
cias furorem iræ tuæ, qui Deus es & non ho-
mo, in medio nostri sanctus. Nemo enim
magnitudinem iræ Dei iustissimæ sustinere
potest, iuxta illud: Si iniquitates obserua-
ueris Domine, quis sustinebit? Et quoniam
te nobis patefecisti verbo tuo, nō finas nos
prorsus deleri, sed serua nos inter reliquias,
& in ira misericordiæ recorderis, vt possi-
mus cum Ieremia exclamare: Misericordia
Domini, quod non sumus consumpti.

3. Narratio cum amplificatione iniuriarum, im-
pietatis & crudelitatis hostium, in per-
sequenda Ecclesia.

*Et rugierunt aduersarij tui in
medio templi tui, posuerunt ido-
la sua signa.*

Addit longam commemorationem &
querelam de iniurijs, impietate & crudeli-
tate hostium, Chaldeorum, Antiochi, & Ro-
manorum, in deuastata Hierusalem, & tem-
plo exurendo, & interficiendis pijs, qualis
nunc est crudelitas Turcarum, Moscouita-
rum, Tartarorū & similibus, deuastantium
Ecclesias & Scholas propter peccata nostra,
contemptum verbi Dei, perpetuam *ἀσυνέ-
τεια*, & alia.

Rugierunt] tanquam leones feroces & fa-
melici, diripientes & lacerantes pecora.

Posuerunt idola sua signa] trophæa victricia:
Item, idola deorum Gætium, vt Antiochus
idolum Iouis Olympij posuit in sacratissi-
ma fede templi, & Caligula suam statuam
& vexilla, de quo inquit Daniel cap. 9. Cum
videritis abominationem desolationis stan-
tem in loco sancto, qui legit hæc, intelligat.

*Visus est (impius) tanquam
adducens sursum in densitatem
arborum secures.*

Comparat hostes succidentibus arbo-
res securibus, quod simili modo hostes vr-
bem Hierosolymam, & Templum, eorumq;
portas

portas succenderunt, vt omnibus pateret ingressus.

- VII. *Et nunc sculpturas eius (templi) & simul bipenni & malleis dissecant.*

Scripturas vocat opera sculpta in templo, item ostia auro contexta, quæ omnia contuderunt, & effregerunt malleis & bipennibus, 4. Regum 25.

- VIII. *Incenderūt igni sanctuarium tuum (templum) ad terrā polluerunt tabernaculum nominis tui.*

Ita Chaldæi, Antiochus, Romani urbem & Templum incenderunt & polluerunt, cædibus, stupris & alijs sceleribus.

Nominis tui] In quo nomen tuum cognoscebatur, inuocabatur & celebrabatur, qui præcipui cultus sunt Ecclesiæ Deo placentes, cum fiunt agnitione & fiducia Mediatoris.

Incenderunt igni sanctuarium tuū] Lutherus: *Sie verbrennen alle heuser Gottes im Lande, das ist/ die örter da Gott sein wort hat/ als in den Schulen.*

- IX. *Dixerunt in corde suo, deuastabimus eos, simul incenderunt omnia tabernacula Dei, in terra.*

Amplificatio ab hostium superbis comminationibus, quarum hæc est Mimefis: sicut & hoc tempore Turcæ & pontificij superbi comminantur deuastationem Ecclesiarum nostrarum, & totius Germaniæ.

- X. *Signa nostra nō videmus, iam non est Propheta, & non est nobiscum, qui doceat, vsquequò?*

Grauis querela Iudeorum, quod careant præsidio diuino, Prophetis & verbo Dei.

Signa] Trophæa & testimonia præsentia & auxiliij Dei.

Non est Propheta] qui defendat nos, confortetur, admoneat pœnitentiæ agenda, & cōcionetur de aduentu Messia, quæ omnium grauisima est pœna, destitui & priuari Prophetis & veris Doctoribus Scholarum & Ec-

clesiæ. *Vsquequò*] duratura sunt hæc mala?

QVÆSTIO.

Quare Deus per hostes Gentiles populū suum, seu Ecclesiam finit affligi & puniri, vt olim per Chaldæos, Antiochum, & nostro tempore Turcas, Moscouitas, Tartaros, &c.

RESPONSIO AVGVSTINI.

Facit hoc Deus, quod facit plerunque homo. Aliquando iratus homo apprehendit virgam iacētem in medio, fortasse qualemcunque sarmentum, & cedit inde filium suum, ac deinde projicit sarmētum in ignē, & filio seruat hereditatem. Sic aliquando Deus per malos erudit bonos, & per temporalem potentiam damnandorum exercet disciplinam saluandorum. Facti igitur sunt illi instrumenta irati, non regnum placati.

4. Repetitio petitionis.

Vsquequò, o Deus, conuiuium dicet inimicus, & blasphemabit hostis nomen tuum in perpetuū?

Repetit petitionem, addens rationem eius, primum ab honesto & iusto: Protege nos, qui sumus tua Ecclesia & populus: deinde, Quia blasphematur hostis tuum nomen, tua agitur gloria: si nos deseris, dicent vel nos non verum Deum colere, vel te non posse nos iuuare & defendere contra ipsorum potentiam: sicut Cicero pro Flacco argumentatur, Gentem Iudaicam non fuisse curæ Deo, nec profiteri veram doctrinam Dei. Quia Pompeius Hierosolymam cepit. Et nunc argumentantur Turcæ: Si Christiani verum colerent Deum, & Christus esset filius Dei, non sineret eos à nobis vinci.

Quare auertis manum tuā, & dexteram de medio sinus tui prohibes?

Hoc est, Quare tam diu differs auxilium tuum, & non liberas ac protegis nos?

Tuam dexteram] potentiam, Q. d. hæc nunc tanquam in sinu atque aluo tuo, sicut mater filium, gestasti & fouisti nos, cur iam auertis & retrahis manum tuam à nobis?

Deus autem rex meus, ab ini-

tio ope-

*no operatus est salutem in me-
dioterra.*

Confirmat suam fidem & spem au-
xilij, à commemoratione prateritorum
beneficiorum, & liberationum Israëlita-
rum ex Aegypto, & argumentatur à maio-
re ad minus: Liberaſti olim patres nostros
ex Aegypto, deleto potētissimo hoſte Pha-
raone, eiusque exercitu in mari rubro.

Ergo & nunc potes nos liberare & pro-
tegere contra hoſtes, qui non ſunt tā mul-
ti, & non potentes.

Deus rex meus] Liberator, deſenſor, & dux.
Meus] Eccleſiæ.
Ab initio] perſecutionum Pharaonis & a-
liorum hoſtium.

In medio terra] ex media Aegypto educēs
& liberans populum è manu Pharaonis.
Item in medio terra Palæſtinæ, ſeu Iudææ,
quæ in medio orbis terrarum ſita eſt, qua-
ſi umbilicus, ex qua in omnes regiones ter-
rarum vera notitia Dei, & beneficiorum e-
ius propagata eſt ad gentes.

5. Commemoratio veterum bene-
ficiorum.

*Tu diſſipaſti in virtute tua
mare, contruiſti capita draco-
num in aquis.*

Expoſitio liberationis populi Iudaici ex
Aegypto, & interitus Pharaonis, tyranni, &
principum, quos draconibus comparat &
cetis.

Diſſipaſti] diuiſiſti mare, vt tranſiret popu-
lus inſequente Pharaone, & in mari deleta
capita draconum, deleuiſti principes & du-
ces exercitus Pharaonis, ſubmerſos in ma-
ri rubro. Auguſtinus & alij per dracones, &
cetos intelligunt diabolos, hoſtes Eccleſiæ,
& piorum.

*Tu confregiſti capita ceti, de-
diſti eum (cetum) eſcam populis
deſerti.*

Hoc eſt, ſicut Deus ſæpè cetos interficit
in mari, vnde vicini populi maritimi cibū
habeant, ita Deus in mari rubro interfecit
Pharaonē, tanquam cetum grandem, quo
ſeræ & accola marini cibum habeant.

In virtute tua ſindis vada cæcula ponti,
Te victore draco concidit inter aquas.
Tu capita elidis magnorum grandia cete,
Victum eremicolis vnde ſit atque cibum.

*Tu facis ſcaturire fontes &
torrentes, tu ſiccaſti flumines ma-
gnos.*

Facis ſcaturire fontes] cū percuffa petra,
aqua ex ea fluxit in deſerto, cū populus
ſiti premeretur.

Et ſiccaſti flumines] iuſiſti ſtare aquas Ior-
danis, vt ſcopulos, tranſeunte populo in
terram promiſſam.

*Tuus eſt dies, & tua eſt nox, XVII.
tu fabricatus eſ lumen, & ſolem.
Tu ſeciſti omnes terminos terra,
aſtatem & hyemem tu plamaſti
ea.*

Tria Dei opera ſunt præcipua, quæ hīc
commemorat Propheta.

1. Liberatio populi ex Aegypto, & tyran-
nide Pharaonis per Moſen, quæ typus fuit
liberationis humanæ per Chriſtum à pote-
ſtate diaboli, veteris draconis, iuxta illud
Genetiſ 3. Semen mulieris conteret caput
ſerpentis. Item Apocalyp. 12. Angelus Mi-
chaël pugnabat cum dracone magno, & an-
gelis eius.

2. Emiſſio aquarum ex percuffa petra
ſeu rupe, quæ figura fuit baptiſmi.

3. Creatio ſolis & lunæ, & diſtinctio diei
& noctis, hyemis & æſtatis, aliarumque o-
mnium rerū, & pulcherrimi huius theatri
cœli & terræ, quæ omnia teſtimonium ſunt
conditoris Dei, & ſapientiſſimi architecti.
Argumentatur autem, vt dictum eſt, com-
memoratione horum operum; Deum,
cū ſit omnipotens creator omnium re-
rum, & ſæpè antea liberauit populum ſuum
mirabiliter, poſſe & nunc Eccleſiam ſuam
deſendere, & conſeruare, ſicut & hoc tem-
pore iſdem Dei operibus, & mirandis libe-
rationibus populi Iudaici, fidem noſtram
confirmare debemus, Deum poſſe & velle
protegere Eccleſiam ſuam contra Tur-
cam & alios tyrannos, quantumvis multos
& potentes.

6. Cauſæ finales liberationis;

*Memor eſto huius, quòd ini- XVIII.
micus impropertauit Domino,
& populus inſipiens blaſphema-
uit nomen tuum.*

Addit cauſas finales & impulſiuas libe-
LI

rationis & auxilij, ne Deus eiusque nomen blasphemetur, & liberati Deum rectè agnoscant, inuocent, & celebrent.

Inimicus] Chaldaei, Antiochus, & alij.

Improperauit] maledixit, cõuitijs incescit.

Populus insipiens] gentes ignorantes verũ Deum, eiusque voluntatem, & cultus ipsi placentes. Ita Iudæi Christum conuitijs insectati sunt, vocantes Samaritanum, & demoniacum.

XIX. *Ne tradas bestia animam turturis tui, & animas afflictorum tuorum, ne obliuiscaris perpetuo.*

Petit ne Ecclesiam, quam comparat turturi gementi, tradat bestia. i. hostibus & tyrannis, Chaldaeis, Antiocho, Turcæ & alijs. Elegans est, & pathetica metaphora, in nomine turturis, cui Ecclesiam comparat, quæ sicut turtur non canit, sed gemit, & amisso coniuge alteri non coniungitur, ita Ecclesia pressa onere miseriarum assidue gemit, ac dolet deserta in hoc mundo.

Afflictorum tuorum] Descriptio est Ecclesiae, quæ cætus est afflictus, miser & ærumnosus in hac vita.

XX. *Respice in testamentum, quia repleta est terra tenebris, & habitacula violentia.*

Admonet Deum testamenti sui, seu fœderis, quod iniit cum populo suo seu Ecclesia data promissione de auxilio & præsentia sua, & liberatione, & petit, vt hoc testamento suo seu fœdere motus liberet Ecclesiam ab hostibus, non meritis populi seu Ecclesiae.

Repleta est tenebris] gentes ignaræ sunt voluntatis Dei, oppressæ cæcitate mentis, extra veram Ecclesiam.

Habitacula] templa, domus, repleta sunt violentia, tyrannide, & crudelitate hostium.

ORATIO.

Collige tibi æterne Deus, per & propter filium tuum dilectum inter nos æternam Ecclesiam, & eam rege, & da ei tranquilla & honesta hospitia, mitiga pœnas, & in ira tua iustissima immensæ misericordiæ recorderis, vt sit aliqua Ecclesia te verè inuo-

cans, & celebrans, sicut promissisti, inquis, Propter nomen meum amouebo iram meam, & laude mea firmabo te, ne intereas, propter me, propter me faciam vt blasphemi confundantur.

Ne reuertatur oppressus confusus: pauper & inops laudabunt nomen tuum.

Petit primũ populus Iudaicus reditum liberum & gloriosum ex captiuitate Babylonica, in qua oppressus fuit, pauper & inops. Deinde Ecclesia omnium temporum, quæ similiter ærumsa, afflictæ, & inops, petit liberationem gloriosam, idque ideo, vt laudetur & celebretur nomen Dei, eius potentia, veritas, & misericordia, quæ causa finalis esse debet omnium liberationum Ecclesiae.

7. Conclusio petitionis.

Exurge Deus, indica causam tuam, memor esto conuitiorum, quæ ab insipiente dicta sunt tota die.

Exurge] tanquam dormiens, & negligens Ecclesiam, cum differs pœnam.

Indica causam tuam] Causa finalis, vt gloria Dei vindicetur, quam hostes abolere conantur. Ideo non tam Ecclesiam, quam ipsum Deum persequuntur.

Ab insipiente] gente ignara Dei, eiusque voluntatis.

Tota die] assidue, sine pœnitentia.

Ne obliuiscaris vocis (blasphemiae) inimicorum tuorum: tumultus insurgentium contra te inualefcit semper.

Repetit & vrget argumentum seu causam exauditionis, à Dei persona, quem persequuntur hostes, non Ecclesiam, cuius sunt inimici, non piorum eorumque tumultus, crudelitas, & persecutio, vt nunc Turcarum, & Pontificiorum, quos rogat, vt quàmprimũ Deus potenti sua manu perimat & perdat. Ita & Lutherus precatur inter cætera contra Turcam.

Oratio contra Turcam & alios hostes. Expergi-

Expergiscere, mi Deus, & nomen tuum sacrosanctum, quod Turca & alij hostes pol-
luunt, atque deformant, ipse vindica, nec
iniuriam hanc ab illis patere, qui non deli-
cta viriaque nostra plectunt, sed verbum
tuum in nobis delere conantur, eoque ten-
dunt, ne tu & filius tuus Dominus noster
Iesus Christus, & spiritus sanctus regnes o-
mnino, neue populum vllum habeas, qui
te colat & reueretur. Amen.

PSALMVS LXXV.

TITVLVS.

Ad præcinendum (in templo seu taber-
naculo) ne periret (ipse Dauid vel Asaph,) *Psalmus* cantici. Quid intersit inter *Psal-*
mum & canticum, vide supra. Asaph Canto-
ris *Psalmi*, vel ipsi Asaph datus à Dauide. Au-
gustinus ex Græco: In finem ne corrup-
pas. Quo monet, ne sinamus corrumpi fi-
nem destinatum ad vitam æternam, quæ
sanis sit omnium actionum nostrarum, con-
temptis voluptatibus & bonis omnibus
huius vitæ caducis & transitorijs, in hunc
finem mentis oculus dirigatur omnium: o-
mnia, quæ inuicia occurrerint transeantur,
ut perueniatur in hunc finem. Exultent su-
perbi de præsentis felicitate, tumeant hono-
ribus, fulgeant auro, redundant familijs, ac-
obsequijs clientum constipentur, prætere-
ant ista & transeant tanquam vmbra, cum
ille finis venerit. Vbi omnes, qui modò
in Domino sperant, gaudeant, tunc illis
sine fine venit tristitia, sicut damnati
clamant apud inferos, Sapientiæ. Quid
nobis profuit superbia & diuitiarum iactan-
tia? quid contulit nobis? Transierunt illa
omnia, tanquam vmbra.

ARGVMENTVM.

Psalmus est consolatio piorum in ærum-
nis, à spe præmiorum vitæ æternæ, & com-
minatio impiorum de pœnis æternis, si-
mulque gratiarum actio. Nam Dauid vel
Asaph, & sub eorum persona, Christus, a-
git gratias Deo, pro defensione contra ho-
stes, quibus simul comminatur interitum,
qui potentia sua & sapientiâ confidunt, &
promittit iustis præmia vitæ æternæ. Præ-
cipue autem intelligatur loqui Christus de
iudicio suo iusto, in extremo die, quo su-
perbos hostes conijciat in æternas pœnas,
Ecclesiam autem & pios liberabit ab hosti-
bus, & ornabit æterna gloria & lætitia.
Theodoretus intelligit *Psalmum* de popu-
lo Iudaico captiuo in Babylonia, qui pro-

fitetur se laudaturum Deum pro reditu in
patriam, ex captiuitate. Sunt autem par-
tes quatuor.

1. Propositio gratiarum actionis.
2. Promissio & consolatio de Ecclesiæ
conseruatione, contra hostes, per prædi-
cationem Euangelij.
3. Admonitio seu reprehensio superbo-
rum hostium confidentium sua sapientia,
& viribus.
4. Cōminatio pœnarum, & interitus im-
piorum, & consolatio Ecclesiæ, à promif-
sione præmiorum vitæ æternæ, abiectis im-
pijs in æternas pœnas.

i. Propositio gratiarum actionis.

*Confitebimur tibi Deus: con-
fitebimur, quia propè est nomen
tuum: Narrabimus mirabilia
tua.*

Propositio est gratiarum actionis, cum
eius ratione sumpta à præsentia nominis
Dei, hoc est, auxilij & patefactionis, dato
verbo, editis miraculis, promisso & nunc
dato filio. Sunt autem verba totius Cho-
ri, seu Ecclesiæ. Iuxta Theodoretum, verba
sunt populi captiui in Babylonia promit-
tentis gratiarum actionem, pro reductione
in patriam.

Confitebimur] hoc est, gratias agemus.
Additur repetitio propter asseneratio-
nem.

Quia propè est nomen tuum] hoc est,
auxilium, numen, & robur: efficaciter &
potenter nos iuuas.

Lutherus: Der vns bald vnd gewiß hilff
vnd erhalt.

Narrabimus] id est, celebrabimus.

Mirabilia tua] Admiranda opera, benefi-
cia, & liberationes populi & Ecclesiæ tuæ,
omnium tempotum.

*Cum accepero tempus, ego in
iustias iudicabo.*

Verba sunt Domini seu filij Dei promit-
tentis liberationem Ecclesiæ, ex persecu-
tionibus, & comminantis pœnas iustas ho-
stibus, & in hac vita & extremo die, ad hoc
constituto à Deo.

Cum accepero tempus] hoc est, Oportunita-
tem liberandi Ecclesiam, & puniendi ho-
stes.

Ego iustitias iudicabo] hoc est, liberabo Ecclesiam, & iustam vindictam seu pœnas summam de impijs. Tempus] Aliter, cœtum seu synagogam, ut sint verba populi captiui in Babylonia, hoc sensu: Cum accepero synagogam seu cœtum, reuersus ex Babylonia, cum habuero occasionem laudandi Deum: ad quod respondeat Deus, se iudicaturum iustitias, hoc est, iustè liberaturum populum ex Babylonia, & sumptuum pœnas de hostibus. Augustinus duplex tempus facit: prædicationis, quod tempus est misericordiæ, & gratiæ: & tempus iudicii, quod est damnationis & pœnarum, iuxta illud Psalmi 100. Misericordiam & iudicium Domini cantabo. Modò misericordia, postea iudicium, in qua misericordia peccata condonantur, in quo iudicio peccata puniuntur. Quod inquit: Iustitias iudicabo, ostendit se etiam ea puniendum, quæ hypocritæ iudicarunt esse facta rectè, & iusta.

OBIECTIO AVGVSTINI.

- Accepturus est Christus tempus iudicii. Ergo non est verus Deus, cum iudicium accipiat, quod antea non habuit.

RESPONSIO.

Acceptit tempus iudicii filius hominis, non filius Dei, hoc est, secundum humanam naturam, & non diuinam, iuxta illud Iohannis 5. Dedit ei potestatem iudicii faciendi, quoniam filius hominis est. Secundum quod filius Dei est, nunquam accepit potestatem iudicandi, quia nunquam caruit ea potestate, sed secundum id, quod est filius hominis. Sicut ipse inquit, Matthæi 28. Data est mihi omnis potestas, in cœlo & in terra.

2. Promissio & consolatio de conseruatione Ecclesiæ per prædicationem Euangelij, abiectis hostibus.

III. *Liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea. Ego autem confirmaui columnas eius.* Sela.

Consolatur pios de sui conseruatione, & terret hostes comminatione eorum interitus.

Confirmaui] Ich halte seine seule feste / die frommen erschrecken für Gott / Aber er stercket

sie doch. Die Gottlosen bleiben stolz vnd gehen also vnder.

Liquefacta est terra] hoc est, liquefiet & dissoluetur terra in extremo die, iuxta illud Petri 3. Per aduentum diei Dei soluentur cœli incensi, & ælementa æstualia liquefient.

Et omnes qui habitant in ea] hoc est, liquefient, terrore concutientur imminentis iudicii, in quo peribunt hostes & persecutores pertinaces, & doctrinæ Euangelij contemtores, sed pii confirmabuntur & eripientur à filio Dei, sicut addit hanc consolationem, inquiens.

Ego autem confirmaui columnas eius] hoc est, confirmabo & sustentabo Apostolos & alios doctores veros, auditores eorum, & discipulos, ne pereant in extremo die cum impijs. Vox Sela excitat mentes legentium ad considerationem diligentem & comminationis pœnarum impiorum, & consolationis de præmijs piorum. Theodoretus ita exponit: Sicut Deus omnium rectorum opifex confirmauit, hoc est, constituit terram, tanquam columnis sustentans, quæ tamen, ut inquit Iob 26. appensa est super nihili, nulla re sustentata, nisi manu Dei. Ita quoque Deus in extremo die terram liquefcere faciet, iuxta dictum Petri: vel est Metaphora sumpta ab ædificijs ruinam minantibus.

Luther. Das Land zittert / vnd alle die da inen wonen / Aber ich halte seine Seule feste / Das ist / Die frommen erschrecken für Gott / Aber er stercket sie doch / Die Gottlosen aber bleiben stolz / vnd gehen also vnder.

DOCTRINA.

Quod inquit, cum accepero tempus, proponitur admonitio, Deum sapè differre pœnas impiorum, quod concedat ipsis spacium ad agendum pœnitentiam: cum autem hac Dei bonitate & longanimitate abutuntur, & in peccatis contumaciter perseverant, grauius eos punire, sicut testatur historia de diluuiio, de pœna Sodomorum, & excidio Hierosolymæ. Ita inquit Valerius: Lento gradu ad vindictam na procedit ira, sed tarditatem granitate supplicij compensat. & Euripides inquit: ἡρόνια μὲν τὰ θεῶν πῶς, εἰς τέλος δ' ἔκ αἰῶνα.

Ita inquit D. Augustinus contra securos propter pœnarum dilationem: Cum apparuerit facies illius hominis, qui hic irrisus est, qui iudicatus est, qui crucifixus est, qui sub iudice stetit, cum apparuerit pœnam, si te non correxeris. Vide & Roman. 2. & 2. Petri 3.

4. Exhorta

3. Exhortatio ad humilitatem, reprehensa
superbia impiorum.

III. *Dixi iactabundis, nolite gloriari, & impijs, nolite exaltare cornu.*

Adhortatur superbos ad humilitatem, quæ est agnoscere suam infirmitatem, & subijcere se Deo, ab eoq; petere auxilium & successum in rebus agendis. Superbia autem est, confidere propria sapientia vel opibus, vel potentia, vel alijs humanis præsidijs, & eorum fiducia maiora conari, & despicere alios. Addit autem hanc admonitionem filius Dei comminationi de peccatis impiorum, quibus afficientur in extremo iudicio, ut à superbia & alijs peccatis deterreat.

Dixi iactabundis] qui sua sapientia, potentia, autoritate, & iustitia confidunt, ut hypocritæ, pharisæi, & similes.

Impiys] id est, contemptoribus Dei, hostibus celestis doctrinæ, tyrannis.

Exaltare cornu] hoc est, potentiam, sumpta metaphora ab animantibus cornutis.

Nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui in collo præfracto.

Repetitio exhortationis ad humilitatem, monens ne superbi & tyranni suæ confidant potentia, quam, ut in præcedenti versu, cornu vocat.

Loqui in collo præfracto est superbè loqui & in Deum & homines, Itè ostentare suam insolentiam, & verbis & gestibus, sicut indolentes collo elato & præfracto incedunt.

VI. *Quia neque ab Oriente neque Occidente neque à deserto montium (veniet nobis malum.)*

Verba sunt Mimetica confidentium fecerè suæ potentia & felicitate, quam sperant, sed falso, perpetuam mansuram, ita ut nihil sibi aduersum aut incommodi acciderè possit, ex vlla parte mundi, vel Deum non videre hominum peccata, neque ea puniatur, cum non curet res humanas. Sicut Augustinus intelligit.

Deserta montium, vel montes desertos vocat regiones vastas, & inhabita-

biles mundi, quæ duæ sunt: Borealis, propter intentum frigus, & Australis, propter intentum æstus. Monet igitur superbos, ne confidant sua vel potentia vel felicitate, quæ citò mutari possit, ex quacunque parte mundi, & duros pœnas quocunque aufugiant, seque abiant, quod Deus ubique præsens adsit, & videat omnium hominum opera, eaque mala puniturus sit iustus iudex, sicut addit.

Quoniam Deus iudex est, qui hunc (superbum) humiliat, & hunc (humilem) exaltat. VII.

Aetiologia est à Dei persona seu opere, humiliantis superbos, & extollentis humiles, sicut canit Maria Lucæ i. Detrahit potentes de sedibus, & exaltauit humiles. Et Danielis 4. inquit Rex Nabuchodonosor: Gradientes in superbia Deus humiliare potest. Quod exempla multorum testantur, ut Pharaonis, Nabuchodonosor, Sennacherib, &c. Ita & Græcus Poëta inquit:

*Πῶς μὲν γὰρ βέλτερος ἢ αὐτὸν τὰ χαλεπὰ,
Πῶς δ' ἀγένητος μιν ὕψος καὶ ἀδ' ἡλίου ἀΐξῃ,
Πῶς δ' ἐπ' ἰδυνοσκολίων καὶ ἀγένητος καὶ ὄρεος,
Ζεὺς ὁ ὑψιζήμετός, ὅς ἐπ' ἐρτατὰ δώματα ναίει.*

Hoc est.

Nam facile extollit, facile elatumq; refrenat,
Et clarum obscurat, obscuri nomen adauget.
Erigit & miserum, facile extinguitq; superbum
Iuppiter altissemus, cui celsum regia cælum

Et Herodotus: Θεὸς κολλᾷ τὰ ὑψηλά, Deus mutilat sublimia. Et interrogatus Esopus, referente Laërtio, quid ageret Iuppiter, Respondit, τὰ μὲν ὑψηλά παραινῶν, τὰ δὲ παραινῶν ὑποί, id est, deprimat excelsa, & extollit humilia. Et Horat.

- Valer imasummis Mutare, & insignem attenuat Deus obsonia promès. Et Seneca: Dominare tumidis, spiritus altos gere. Sequitur superbos victor à tergo Deus.

4. Comminatio pœnarum impiorum, & consolatio piorum, de mitigatione crucis.

Quia calix in manu Domini vino rubicundo infuso plenus. VIII.

Aetiologia continens expositionem præcedentis versiculi, de exaltatione humiliu, & depreffione superborum. Nam etsi humiles Deus in hac vita quoque premit per crucem, tamen tandem liberat & exaltat, contra superbos, florentes, & abundantes

in hac vita, profus deprimit & abiicit in æternas pœnas, ita cuilibet quasi propinans & miscens ex calice, quid ferre seu pati debeat. Calix enim hoc loco significat diuinam ultionem, sicut in illo Ieremiæ 51. Calix aureus Babylon in manu Domini, de vino eius biberunt omnes gentes.

Calix est in manu Domini] hoc est, Deus comminatur impijs æternam ultionem, etsi autem & pijs suam crucem quasi distribuit & propinat, tamen ea ipsis est salutaris & bona.

Vino rubicundo] quod fortius est albo, potâtes reddens insaniore. Ex Græco legitur misto, quod Deus pariter bonos & malos affligit, ita ut discerni non possit ab humana ratione discrimen inter pios & malos.

IX. *Et effudit ex hoc, veruntamen feces eius sugent & ebibent omnes impij terra.*

Effudit] id est, distribuit Deus bona & mala, pijs & impijs, ex suo quasi calice. Ita Homerus Iliados ultimo fingit Iouem habere duo dolia, ex quibus variè misceat res mortalium, dans alijs mala, alijs bona.

Feces] hoc est, extrema & perpetua mala, hoc est, æternum interitum, in quo non sentient consolationem.

Luther. Effudit. Schenck. Das ist / er theilt ein, eglich ein Maß zu / das er leid / Aber die grundsuppe bleibet den Gottlo sen.

Continet hic versus discrimen inter pios & impios in hac vita & futura: pij versantur in hac vita in maximis ærumnis, & tamen inter ærumnas retinent veram Dei agnitionem, inuocationem, & lætitiā, ut Lazarus Lucæ 16. Impij florent & abundant omnibus bonis huius vitæ, sed sine vera Dei agnitione, & inuocatione. Pij in mortua sentiunt lætitiā victricem mortis, & per mortem transeunt ad vitam æternam. Impij destituuntur omni consolatione, & præcipitantur ex vitæ huius miserijs in æternam mortem, ut diues Epulo. Ita pij tantum gstant florem calamitatum, hoc est, exiguam partem, impij exhauriunt feces subsidentes in fundo, hoc est, experiuntur acerrimos dolores in morte, & abiiciuntur in æternas pœnas infernales, desperantes de misericordia Dei, ut Cain, Herodes, Iulianus, & similes tyranni, & hostes filij Dei, cuiusque Ecclesiæ.

X. *Ego autem annuntiabo in se-*

culum, cantabo Deo Iacob.

Repetitio gratiarum actionis, qua promittit se celebraturum esse pro liberatione Deum Iacob, hoc est, verum & æternum Deum, qui se Iacob ceterisque patriarchis & populo Iudaico parefecit. Theodoretus monet verba esse populi Iudaici in Babylonia captiui promittentis Deo gratiarum actionem pro liberatione & reditu in patriam ex Babylonia, vel Zorobabelis, qui populum in patriam reduxit dimissum à Cyro.

Et omnia cornua (impiorum) potentium & robur confringam, & exaltabuntur cornua iusti.

Comminatur primum ipse filius Dei contrafractiōem cornuum impiorum, hoc est, potentiæ hostium suorum, & Ecclesiæ diaboli, mortis & inferorum: Deinde ipsa Ecclesia promittit sibi auxilio diuino victoriā contra hos hostes. Tertiū ipse populus Iudaicus & dux eorum Zorobabel, victoriā contra gentes, & populos qui reductum ipsorum in Palæstinā & reedificationem ciuitatis & templi impedire conabantur, sicut ex Ezechiele, Michæa & Zacharia constat.

Doctrina & consolatio.

Quod inquit, se annuntiaturum scilicet laudes Dei, celebrationem Dei in seculo, monet primum, quæ sit vera Ecclesia, videlicet celebrans Deum & sonans vocem Euangelij, seu scripta Prophetica, & Apostolica. Deinde consolatur Ecclesiam, eamque mansuram vsque ad finem mundi, quantumvis sauiant tyranni, eamque delere conentur, ut hoc tempore Turcicus tyrannus: quæ doctrina & consolatio proponitur & in hoc dicto Esaia 59. Hoc est fœdus meum, dicit Dominus, Spiritus meus, qui est in te (Esaia) & verba, quæ posui in ore tuo, non recedent ab ore tuo, neque ab ore seminis tui in perpetuum.

PSALMVS LXXVI.

TITVLVS.

Ad præcinendum super Nigenoth (instrumento)

vers. 10.

strumento musico, de quo supra) Psalmus cantici Asaph.

Lutherus: Zu Salem ist sein Gesetz Und seine Wohnung zu Sion.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui, Eu-
charisticus. Nam laudat & celebrat in eo
David vel Asaph Deum, ei que agit gratias
pro victorijs & defensione populi Israël
contra hostes, Assyrios, Ammonitas, Ae-
gyptios, & alios, quorum potentiam & ro-
bur Deus potenti sua manu sapè confre-
git, & repulit eos ab Hierusalē, & Iudæa, &
conseruauit populum suum & Ecclesiam
gloriosè & mirabiliter, sicut in exercitu
Zennacherib, per angelum, vna nocte occi-
dit centum & octoginta quinque millia As-
syriorum, 4 Regum 19. & Esaia 37. De
quâ victoria Theodorus psalmum intelli-
git & exponit. Ita & omnibus temporibus
Deus Ecclesiam suam collectamper vocem
Euangelij conseruat & defendit contra ho-
stes, corporales & spirituales tyrannos,
Turcas, diabolos, &c. Partes sunt qua-

1. Propositio celebrationis.
2. Narratio beneficij liberationis, & de-
fensionis populi, deuictis & extinctis ho-
stibus.
3. Generalis concio de futuro iudicio
Dei, & abiectione impiorum, omnibus
temporibus, & maximè in extremo die,
quo filius Dei descendet de cælo iudex vi-
uorum & mortuorum.
4. Exhortatio ad pios, vt voueant Deo,
hoc est, præstent cultus mandatos ab ipso,
sacrificia scilicet, laudes & gratiarum actio-
nes. Augustinus, & alij veteres exponunt
de spiritali liberatione Ecclesiæ, à pecca-
to, morte, & diabolo, & gratiarum actione
pro hac liberatione.

1. Propositio celebrationis.

*Notus in Iudæa Deus, in Is-
raël magnum nomen eius.*

Propositio est antecedens huius enthy-
mematis, Laudandus est Deus, & magnifi-
cè celebrandus in Iudæa, & populo Israëli-
tico, propter admirandas & diuinas libera-
tiones & patefactiones eius. Ratio, quia sæ-
pè liberauit Ecclesiam, & populum suum.

*Et factus est in Salem locus
eius, & habitatio eius in Sion.*

Salem vocat Hierusalem, quæ erat electa
à Deo, vt in ea habitaret, Ieremiæ 7. Zion
mons fuit in Hierusalem, in quo arx regia
condita fuit. Significant autem Ecclesiam
& singulos pios, in quibus habitat Deus per
fidē, sicut Paulus eos vocat templum Dei,
2. Corinthios 6. inquit: Nonne vos tem-
plum estis Dei viuētis? quemadmodum
dixit Deus, (Leuitici 26.) Inhabito in illis
& inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi
erunt mihi populus. Ita dulcissimè inquit
filius Dei, Iohannis 14. de hac præsentia &
inhabitatione totius diuinitatis in Eccle-
sia, & singulorum piorum cordibus: Si quis
diliget me, sermonem meum seruabit, &
pater meus diliget eum, & ad eum venie-
mus, & mansionem apud eum faciemus.
Sunt autem præcipuè tria beneficia Dei,
quæ veram Ecclesiam discernunt ab alijs
sectis.

1. Vera Dei agnitio, patris, filij & spiritus
sancti, sicut se patefecit diuinitas verbo suo
& certis testimonijs, & inuocatio eius Dei,
agnitione & fiducia filij Mediatoris, & re-
demptoris Ecclesiæ.
2. Præsentia & inhabitatio Dei in Eccle-
sia, & singulorum piorum cordibus, quos tan-
quam in templo & domicilio suo habi-
tans, sanctificat & regenerat ad vitam æter-
nam per verbum Dei, spiritum sanctum, sa-
cramenta & fidem.
3. Perpetua conseruatio ministerij & cor-
poris totius Ecclesiæ, etiam si aliqua mem-
bra, vt milites in acie victrice, interficiun-
tur.

2. Narratio victoriæ & liberationis

*Ibi confregit iacula arcus, III.
scutum, gladium & bellum.
Sela.*

Narratio rationem continens gratia-
rum actionis, & celebrationis Dei, à bene-
ficio liberationis ab hostibus, extinctis
Assyrijs, Duce Zennacherib, quæ victoria
populi Iudaici, sicut aliæ omnes admirandæ
& diuinæ, typus fuit liberationis spiritua-
lis Ecclesiæ, & defensionis, contra tyran-
nos omnes, spirituales & corporales.

Confregit iacula] hoc est, iaculantes, sagit-
tarios, &c. per Metonymiam.

Sela] additur ad excitandam considera-
tionem diuinæ & inopinatæ liberationis
populi ab Assyrijs, & alijs hostibus.

III. *Illustrior tu & admirabilior quàm montes pradantes.*

Laus seu commendatio Dei amplificata collatione eius cū montibus pradantibus, hoc est, hostibus, Assyrijs, Ammonitis, Aegyptijs, &c. quibus omnibus Deus lōgè est potentior. Theodoretus intelligit montes pradā, in quibus hostes ante Hierusalem pradati sunt, ex quorum victoria & extinctione Deus factus est illustrior.

Lutherus ita vertit: Du bist herrlicher vñ mechtiger / denn die Raubeberge / Das sind die grossen Königreich / vñ Fürstenthumb / Als Assyrien / Babylon / vñ Egypten / die die Land vnter sich mit streit brachten / vñ also zu sich raubten.

Pomeranus intelligit cēlos per montes pradā, quod Deus de cēlo quasi fulmine misso hostes perdidit, & de illis pradā egit, spoliāns eos, sicut sequitur.

IV. *Spoliati sunt potentes corde, obdormierunt somnum suum, & non inuenerunt omnes viri ro- bur in manibus suis.*

Potentes corde vocat superbos & confidentes suā potentia, sicut canit Maria Lucā 1. Dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum.

Obdormierunt somnum suum] hoc est, mortui sunt, & extincti. cū se sperarent securè dormituros, & victuros adhuc longo tempore. Augustinus intelligit somnum deliciarum, in quibus quasi obdormientes cū expergefati sunt, in pēnas aeternas subito abijciuntur, vnde inquit, somnium illum fecit diuitem, euigilatio fecit pauperem, sicut somniū transit, ita trāsit vita ista.

Non inuenerunt omnes] hoc est, nulli inuenerunt robur, destituti sunt viribus, ita vt efficere nō potuerint, quod conati sunt, vt Sennacherib, cuius conatus impediuit Deus, extincto eius exercitu per angelum, & ipso interfecto à filijs in templo, quem ita alloquitur Deus, 4 Regum 19. Infanisti in me, & superbia tua ascendit in aures meas, ponam itaq; circulum in naribus tuis, & chammum in labijs tuis, & reducam te in viam, per quam venisti.

VI. *Ab increpatione tua Deus Iacob, sopitus est currus & equus.*

Hoc est, terrore incusso, obstupefacti sunt, ita vt ademptus sit ipsis animus & vires inter pugnandum, & conuersi sint in fugam.

Deus Iacob] id est, verus & aeternus Deus, qui se Iacob patriarchæ & alijs patefecit, eosque exaudiuit inuocantes, & defendit, Sopitus est] id est, con fractus, & submersus, sicut Pharaonis exercitus & currus in mari rubro submersi sunt, & extincti, Exodi decimo quarto.

5. Concio de generali iudicio in extremo die, cuius typus fuit iudicium & damnatio hostium in hac vita, Pharaonis, Sennacherib, Iuliani, & similia.

Tu terribilis es, & quis con- sistet coram te in ira tua?

Dixit de hostibus populi Iudaici & Ecclesiæ omnium temporum, in hac vita, damnatis & extinctis. Iam concionatur & prædicit vniuersalem damnationem omnium hostium in extremo die, cū filius Dei reuertetur è cēlo iudex viuorum & mortuorum, sicut hos versus Augustinus & alij veteres intelligunt, & interpretantur.

Terribilis es] hostibus & impijs. Pij autem placidi, clemens & benignus, & saluator, iuxta illud Lucæ 13. Cū hæc fieri videritis, attollite capita vestra, quia appropinquat redemptio vestra. Quis consistet] q. d. nulla creatura. In ira tua] cū tu iudicaris, & incipis punire impios.

De cælo auditum fecisti iudicium, terra tremuit & siluit.

Expositio iudicii & damnationis hostiū & in hac vita & futura, cū de cælo redibit filius Dei, & tota machina cæli & terræ contremiscet, & dissoluetur. Sunt autem præterita pro futuris, fecisti pro facies, tremuit, pro tremet, siluit pro silebit.

Cū exurgeret (exurget) in iudicium Deus, vt saluos faceret (faciet) omnes afflictos ter- ra. Sela.

Causa finalis reditus filij Dei ad iudiciū in extremo die, hostium damnatio, & salus atque

atque liberatio afflictorum, seu Ecclesiae in hoc mundo. Vox Sela excitantis est attentionem.

*Quoniam furor hominis celebrabit te, & contra reliquos fu-
rores accingeris.*

Effectus iudicii & damnationis impio-
rum, confessio & celebratio potentiae Dei
& vera doctrina Euangelij, cuius exempla
sunt praecipue Sennacherib, in cuius inter-
fecti à filijs statua hæc fuit inscriptio, *Εἰ μὲν
ὁπλίσθη ὁ θεὸς Ἰσραὴλ*. In me intuens disce pie-
tatem. Et Iulianus, qui in bello contra Chri-
stianos confossus in Perside exclamavit, *ὦ
νικητὴς γαλιλαῖα*, hoc est, Vicisti Galilæe, ita
contumeliose Christum appellans.

De modis varijs seruandi Ecclesiam.

Modi seruandi Ecclesiam & pios sunt
quinque,

1. Abscondendi pios & offundendi cali-
ginem hostibus, vt quod volunt, non vide-
ant, vt ciues Sodomitani non agnoscunt
Loth occacati à Deo, Genesis 19. Item 4. Re-
gum 6. percutiuntur hostes cecitate, oran-
te Helisæo. Ita & Christus inconspicuus ex-
iit è templo effugiens hostium contra se
impetum, Iohannis 8.

2. Obijcienda impedimenta conatibus
impiorum, sicut Saul multis modis impe-
ditus est, ne posset interficere Dauidem, 1.
Regum 23. & 26.

3. Puniendi hostes, vt Pharaonem, Exo-
di 4. Sennacherib, 4. Regum 19.

4. Reprimendi vim causarum secunda-
rum, vt Danielis 3. rabiem leonum, ne dila-
cerent Prophetam, & 6. ne flamma accensi
fornacis ledat tres viros Iudæos.

5. Incutiendi terrorem panicum & con-
sternationem, & sic frangendi hostes, & mu-
tandi eorum voluntates, ne Ecclesiae & pijs
nocere possint, vt Laban, Esau Iacob. Ge-
nesis 29. Item Alexandri, ne Hierusalem
obsideat & denastet, conspecto Iaddo sa-
cerdote in habitu, qualem in Macedonia
antea conspexerat, monentem vt bellum
contra Asiam suscipiat, nam victoriam a-
ccepturum esse. Ita & hic inquit Propheta,
currum & equum sopitum fuisse, ab incre-
patione Dei, hoc est, consternatione, &
tremore incusso animis.

*. Exhortatio ad vouendum Deo, hoc
est, gratias agendum, pro
liberatione.

*Vouete & reddite Domino XI.
Deo vestro omnes, qui in circui-
tu eius estis, adferte munera ter-
ribili.*

Hortatur Dauid populum suum, itemq;
Iudæos liberatos ex Babylonia, & pios o-
mnium temporum, vt voueant Deo, veros
scilicet, & spirituales cultus, gratiarum actio-
nem, confessionem veræ doctrinæ, & to-
tam nouam obedientiam, pro liberatione
& defensione Ecclesiae, & singulorum.

Vouete] gratiarum actionem, pro-
fessionem veræ doctrinæ, & obedientiam
erga totam legem debitam.

Lutherus: Gelobet daß er sol ewer Gott
sein/ wie das erste Gebot wil / vnd gelobe
nicht den Heiligen/ noch andere Gelübde.

Reddito] quæ vouistis pia & possibilia, non
contra verbum Dei, eiusque voluntatem,
cum opinione promerendæ remissionis
peccatorum, & vitæ æternæ.

Omnes] Est igitur generale hoc manda-
tum pertinens ad omnes, non tantum ad
Monachos, & Moniales, quorum vota ma-
xima ex parte sunt impia & impossibilia,
perpetuæ castitatis, paupertatis, & obedi-
entiæ, facta cum opinione meriti, dero-
gantia merito filij Dei.

Qui estis in circuiu eius] hoc est, qui habi-
tatis Hierosolymæ, iuxta templum, & to-
ta terra Palaestina, & alibi: qui estis in Ec-
clesia, seu cœtu credentium, extra quem
Deo nulla vota seu cultus grati sunt, aut
placent. Augustinus, Eius qui est in me-
dio, hoc est, cuius beneficia pertinent ad
omnes. Nam quicquid omnibus commu-
ne est, in medio est. Ita Christus in me-
dio discipulorum stetit, Iohannis vige-
simo.

Adferte munera] hoc est, sacrificia manda-
ta in lege, & alios cultus institutos, vt per
eos rectè agnoscatur verus Deus, inuoca-
tur, & celebretur à nobis.

*Qui aufert spiritum (den māt) XII.
principibus, terribilis est regi-
bus terra.*

Ratio exhortationis à proprio opere
Dei, reprimendi & excindendi tyrannos, a-
dimendi que eorum spiritum. i. potentiam,
factum,

fastum animum, & vigorem. ne, quod maxime volunt, delere possint Ecclesiam.

Auferi] id est tollit. reprimat. Ex Hebræo, vindemiat, hoc est, abscindit, sicut vindemiator abscindit racemos de vite.

Terribilis] hoc est, qui territat, perterrefacit reges terræ, confidentes sua potentia, & humanis præditijs.

*Qui magnos animos adimit viresq; superbis,
Quem regum terra maxima sceptrum timent.*

OBIECTIO.

Iubet Dauid vouere & reddere, quæ vouimus.

Ergo rectè faciunt Monachi & moniales vouentes castitatem perpetuam, paupertatem, & obedientiam, neque licet vitam Monasticam relinquere, quod & D. Augustinus hoc loco affirmat multis, damnans eos, qui discedunt ex monasterijs ducentes uxores, aut nubentes post votum castitatis, &c. Facitque duplicia vota, Generalia, ut sunt, non habere Deum alienum, non occidere, non mœchari, non furari, &c. & singulorum propria, ut vouere castitatem, viduitatem perpetuam, delectionem facultatum.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo ad antecedens per distinctionem, votorum, quorum ea tantum sunt facienda, & præstanda, quæ possibilia sunt & pia, hoc est, quæ sunt iuxta mandatum Dei, primam scilicet tabulam, quæ sunt, vera Dei cognitio, inuocatio, gratiarum actio, confessio, & propagatio cœlestis doctrinæ, mortificatio veteris Adami, adeoque tota noua obedientia erga legem Dei, mandata omnibus diuinis. Vota autem monastica, qualia nunc sunt & propugnantur, sunt plena impietatis & hypocriticos, quia tribuitur illis meritum vitæ æternæ, quo derogatur merito Christi, & loquitur hoc loco Dauid de votis, hoc est, de sacrificijs, & victimis veteris testamenti mandatis à Deo, quæ & populus Deo vouit & reddidit pro liberatione, extincto exercitu Zenacherib, & regi Ezechia munera obrulerunt, 2. Paralip. 31. Augustini igitur sententia hoc loco de votis monasticis seruandis reprobat meritò, cum conscientijs laqueos iniiciat eorum, qui donum castitatis, quod paucorum est, non habent. Ideo sequenda est sententia Pauli, etiam illis, qui vouerunt castitatem, Melius esse nubere, quam

viri, quod dictum Augustinus malè intelligit tantum de illis, qui castitatem nondum vouerunt. Fuerunt quidem etiam tempore Apostolorum, & postea semper in Ecclesia cœtus virginum, & alij, ut ex Paulo, & Epistolis Ignatii, & Eusebio constat, sed sine opinione singularis sanctitatis, & meriti coram Deo, & necessitate seruandi votum castitatis, in illis, qui donum eius non habuerunt, quales cœtus adhuc esse possunt, in quibus sonat vox Euangelij incorrupta, & legitimus & integer est usus cœnæ Domini.

Malè igitur & seditiosè faciunt, qui monasteria omnia deuastant, & demoluntur, bona eorum diripiunt, & ad usus priuos transferunt, non docent, nec ad veterem formam restituunt & reformant.

PSALMVS LXXVII.

TITVLVS.

Ad præcinendum Psalmus Asaph, pro Idithum, quod cantoris nomen fuit in templo. Interpretatur transiliens, Asaph congregatio. Monent igitur hæc nomina, quibus scriptus sit Psalmus, congregationi scilicet, hoc est, Ecclesie, quæ transilire debet, hoc est, vincere tentationes omnes, inuocatione diuina & pijs exercitijs.

ARGVMENTVM.

Psalmus est didacticus continens narrationem Prophetæ David, seu Asaph, de sua inuocatione in tentationibus, exauditione, & consolatione, concepta ex recordatione operum Dei, maxime liberationis Israelitarum ex Aegypto, atque suum hoc exemplum inuocationis & liberationis proponit toti Ecclesie, omnibusq; pijs, qui similiter tentantur de sui à Deo abiectione, sensu iræ Dei, ut & ipsi suo exemplo in tentationibus internis, & periculis omnibus, ad Deum confugiant, petentes auxilium & consolationem, cogitatione promissæ misericordiæ, & liberationis. Partes sunt tres.

1. Narratio de sua in tentationibus inuocatione, & exauditione.
2. Commemoratio ingentium terrorum & dolorum, ex sensu iræ Dei.
3. Commemoratio beneficiorum Dei veterum, & liberationis, maxime Israelitarum ex Aegypto. Cuius exemplo se consolatur.

consolatur & confirmat, quòd eodem modo se quoque liberaturus sit Deus, etiam si aliquandiu differat auxilium & consolationem. Est enim hæc vnica ratio superanditentiones omnes, credere inuisibilia, sperare dilata, & amare Deum ostendentem se nobis contrarium & inimicum.

1. Pars, Narratio seu propositio de sua inuocatione & exauditione in tentationibus.

Voce mea ad Dominum clamaui, voce mea ad Deum, & intendit mihi.

Propositio exhortationis ad inuocationem a suo exemplo, hoc modo: Ego inuocaui Deum in meis tentationibus & ærumnis, & ab eo exauditus sum & liberatus.

Ergo & omnes alij hoc meo exemplo Deum inuocent constanter, fiducia Mediatoris, & certo exaudientur & liberabuntur. Ratio consequentiæ, quia promissiones Dei de exauditione sunt vniuersales, pertinentes ad omnes, & gratuita, iuxta illud Romanos 10. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Voce mea ad Deum] Repetitio ostendens ardentem fuisse & assiduam inuocationem Prophetæ in tentationibus, necessariam omnibus, iuxta illud Lucæ decimo octauo: Oportet semper orare. Item, 1. Thessalonicensibus 5. Indefinenter orate, & in omnibus Deo gratias agite.

Intendit mihi] hoc est, magna quasi attentione audiuit meas preces, & exaudiu.

In die tribulationis meæ Deum exquisiui, manus mea nocte expansa est, & non est lassata, re-nuit consolari animam meam.

Asseueratio de sua ardenti & constanti inuocatione, quam gestu, videlicet extensione, seu elevatione manuum in cælum ostendit, simulque difficultatem in apprehendenda consolatione in paucis, qui existunt ex sensu iræ Dei, & metu abiectionis.

De inuocatione circumstantia.

1. Quis inuocandus? verus & æternus

Deus, non numina gentilitia, non angeli, nō sancti mortui, aut vllæ aliæ creaturæ, iuxta illud Psalmi 49. Inuoca me in die tribulationis tuæ, &c.

2. Cuius fiducia seu meritis inuocatio fieri debeat? Mediatoris filij Dei, iuxta illud Iohannis decimo quarto: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

3. Quando inuocandus Deus? in die tribulationis, iuxta illud Esaia vigesimo octauo: In angustia sua inuocauerunt te. Ita hic inquit: In die tribulationis meæ Deum exquisiui.

4. Quomodo inuocandus Deus? constanter & indefinenter, iuxta illud: Oportet semper orare & non defatigari. Item Syrach 35. Precatio brevis & frequens nubes penetrat, & non discedit donec aspiciat altissimus.

5. Quibus gestibus? voce, inflectione genuum, elevatione manuum, & oculorum ad cælum exemplo Christi, Iohannis 17. Mosis, Exodi 17. Ardens enim oratio sine aliquo gestu fieri nunquam potest. Ita hic inquit Propheta, se manus suas expandisse in nocte, qua tentatio solet esse vehementior, & inuocatio ardentior, cum nulla impedimenta ab inuocatione auocent.

6. Causæ impulsivæ ad inuocationem, præceptum Dei, & promissio de exauditione, item necessitas.

2. Commemoratio ingentium dolorum.

Recordabor Dei, cum perturbor, & cum tristis est spiritus meus loquor. Sela.

Ostendit modum consolationis in tentationibus & ærumnis, recordationem Dei, hoc est, promissionis eius, & exemplorum veterum liberationum Ecclesiæ, quibus fides erigitur, & confirmatur. Nam sicut Deus olim sanctos exaudiu & liberauit, ita omnibus temporibus eos exaudiet & liberat inuocantes. Est enim Deus idem omnibus.

Recordabor Dei] hoc est, promissiones Dei & exempla veterum liberationum reuocabo in mentem: & publica, vt Israelitarum ex Aegypto, & priuata singulorum, vt Abraham, Iacob, Ioseph.

Cum tristis est spiritus] hoc est, cum experior dolores animi ex sensu iræ Dei & metu æternæ abiectionis à Deo propter peccata.

Ex He-

Ex Hebræo, cum obuolutus est spiritus, sicut in luctu & summo dolore capita pul-
lis seu nigris peplis inuoluere ac conte-
gere solemus.

Loquor] lego, audio, & meditor verbum
Dei & promissiones, eisque me consolor
& sustento.

Sela] Vox est excitandi fidem.

III. *Tenuisti vigiles oculos meos, turbatus sum, ut non possim loqui.*

Effectus ingentis doloris, insomnium
& silentium.

Tenuisti vigiles] Hoc est, tanto dolore op-
pressus sum, ut neque dormire, neque lo-
qui possim, sicut curæ naturaliter impedi-
unt somnum, & in summo dolore vox
mæstos destituit tanquam attonitos, &
sensu omni priuatos, sicut Psammenitus
rex Aegyptius captus à Cambyse, cum
aspiceret filiam & filium interfici, tan-
quam attonitus stetit tacitus, cum autem
familiarem quendam duci ad supplicium
videret, plorare cepit, & caput ferire: inter
rogatus à Cambyse, cur tacitus aspexisset
interfici filiam & filium, nunc autem plo-
raret? respondit, domestica mala maiora
esse lachrymis, sed amici calamitatem pos-
se lachrymis significari.

V. *Cogitavi dies antiquos & an- nos seculorum.*

Hoc est, Reuocaui in mentē exempla ve-
terum liberationum, eisque me consolatus
sum, & sustentavi, certus me quoque
Deum liberaturū esse, sicut alios liberavit.

VI. *Recordabar nocte carmi- num meorum, & cum corde meo loquebar, & spiritus meus scru- tabatur.*

Recordabar] Hoc est, repetebā nocte ea car-
mina, quibus antea celebraui beneficium
liberationis & meæ & aliorum, meque exem-
plis illorum consolabar.

Scrutabatur spiritus meus] hoc est, Inquire-
bat in verbo Dei consolationes & exempla
liberationum, quibus me in angore animi
consolaret, repugnans, nō indulgens mor-
tiferis cogitationibus, quibus qui vexan-
tur, ut inquit Lutherus, assidua lectione &

meditatione verbi Dei animum sauciatum
sanare & paulatim ab angoribus abducere
debent. Deinde intendere & vrgere pre-
ces. Postremò fugere solitudinem & o-
cium. Nam his tribus modis tantum spi-
ritus tristitiæ potest eijci, quod experien-
tia in tentatis pijs docet.

*Verba Dei meditare, preces effundito crebra,
Ocia post tristis tu larebras fuge.
Quatuor his animi sedatur cura laborq;
Spiritus hæc fugiet tristitiaq; tibi.*

Q V A E S T I O.

Testatur Deus in Ezechiele capite 13. se
non contristari cor iusti. Et Psalmo 30. in-
quit Propheta: Vita in voluntate eius, qua-
re hic igitur queritur Deum esse autorem
tristitiæ sui cordis & doloris, inquiens ad
Deum: Tenuisti vigiles oculos meos?

R E S P O N S I O.

Phrasis est scripturæ Hebraicæ, qua ver-
bo actiuo permissionem significant, ut in
oratione dominica. Ne inducas nos in ten-
tationem, hoc est, ne permittas nos induci.
Ita & hoc loco: Tenuisti vigiles oculos
meos, hoc est, sinisti teneri. Natura enim
ita omnes affecti sumus, inquit Vualerus,
ut quoties angoribus animi cruciamur, aut
alia calamitate premimur, existimemus
Deum ita nos affligere, cum tamen non af-
fligit, sed permittit diabolo, ut illos affligat
& cruciet, eique certos terminos affligen-
di constituit, quos non licet ei transgredi,
quod exemplum Iob testatur. Sinit autem
sanctissimos etiam Deus ideo tentari & la-
bi interdum, ne insolescant suis donis, & ut
discant alijs succurrere, qui similiter ten-
tantur: sicut & ipse Christus in omnibus te-
tatur est, ut ijs, qui tentantur, sciat succur-
rere, eorumque affici infirmitatibus. Hebræ-
os 4. Item, ut lapsi infirmiores se consolen-
tur & confirment firmiorum ex lapsibus.

*Nunquid in aeternum projici-
et Deus (iustum tentatum &
afflictum) & non adiciet ut be-
nevolus sit amplius?*

Hoc versu & sequentibus duobus, Pro-
pheta se ipsum quasi reuocat & ad fidem ex-
citatur, de misericordia & bonitate Dei, ut sta-
tuat Deum non semper fore iratum, qualis
ad tem-

ad tempus apparet, alienum assumēs opus, ut proprium faciat, sed tandem iuxta promissionem remissurum iram, & recepturū in gratiam agnoscentem sua peccata, & deplorantem suas miseras, sicut Deus inquit Esaia 57. Non in aeternū vindex in vos ero, neque per omne tempus irascer vobis.

suam fidem, seq; consolatur in suis ærumnis & doloribus, statuens se quoq; liberandum & defendendum similiter à Deo.

Et meditabor in omnibus operibus tuis, & de factis tuis loquar. XII.

Promittit se fore gratum pro liberatione, meditando & loquendo, hoc est, celebrando opera Dei & facta eius.

Sunt autē opera Dei præcipua tria, Creatio omnium rerum, redemptio hominis, & sanctificatio: facta Dei sunt mirabiles & gloriosæ liberationes Ecclesiæ, & modus consolandi & liberandi, contrarius humanæ rationi, vt:

1. In media morte viuificare.
2. In peccato iustificare.
3. In inferno paradisum preparare.
4. In terroribus lætificare.
5. Præsens adesse, cum videtur abesse longissimè. Nam omnia opera Dei, vt inquit Lutherus, fiunt per contrarium. Ita virtus Dei in infirmitate nostra perficitur. Ecclesia patiendo crescit, sicut inquit Tertullianus: Sanguis est Christianorum semen, & gloria Ecclesiæ inter ærumpnas maior est, quam in rebus prosperis.

Deus in sancto via tua, quis Deus magnus sicut Deus? (notiter.) XIII.

Tu es Deus, qui facis mirabilia, notam fecisti in populis virtutem tuam. XIII.

Addit Encomium seu laudē Dei, ab eius diuina potētia, iustitia & sapientia, per Apostrophē Deum alloquens.

Viam Dei, vocat modū seu rationem iuuant, liberandi & saluandi Ecclesiam ignotam humanæ rationi, vnde inquit hanc viam esse in sancto, hoc est, occultam esse & incognitam humanæ sapientiæ. Nam ita Lutherus vertit & exponit: Gott dein weg ist heilig / (Das ist / Er ist verborgen / als wenn Gott leben gibt im todte / vnd nahe ist wenn er ferne ist / Welches die vernunft nit begreiffet / Es ist zu heilig vnd verborgen.) Sanctus idem est quod segregatus & seiunctus à prophanō vsu vulgi.

OBIECTIO.

Fecerunt & olim Gentes miracula, & in
M m

Nunquid deficiet in aeternum misericordia eius? Nunquid desit promissio in generationem & generationem?

Aut obliuiscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas? Sela.

Continent versus propositionem negatiuam, elatam interrogatione, Deus non semper irascetur, sed tādē remittet iram suam, recipiet nos in gratiam, consolabitur nos, mitigabit dolores & ærumpnas nostras, iuxta editam promissionem.

Et dixi: Hæc est ægrotudo mea, sed hæc mutare potest dextera excelsi.

Expositio querelæ, de suis laboribus & molestia, cui addit consolationē de potentia Dei, consolandi se & liberandi.

Dixi ita questus sum apud Deum, de meis doloribus,

Hæc est ægrotudo mea] molestia & dolor animi mei, qui corpus etiam debilitat: Nam sicut inquit Hippocrates, *ὁ πόλις χαλεπὸν νόσος*, hoc est, Cura grauis est ægrotudo, seu morbus.

Dextera] hoc est, potentia, id est, solus ipse Deus mutare potest, mitigare & tollere ægrotudinem meam & dolores, & sanare vulnera cordis.

Memor fui operum Domini, quia memor ero ab initio mirabilium tuorum.

Repetit causam seu modum consolationis, recordationem scilicet veterum beneficiorum Dei, & admirandarum liberationum ac defensionum Ecclesiæ, statim ab initio mundi cōditi, & recepti hominis in gratiam, quorū omniū recordatione cōfirmat

Papatu sacrificuli eiicientes dæmonia, & excitantes mortuos, & sanati sunt debiles ad statuas diuorum, &c.

Ergo non solus Deus facit miracula.

RESPONSIO.

Nego consequentiā: Quia hæc non fuerunt vera miracula, sed præstigiæ dæmonum ad decipiendos homines, & abducendos à fide & cognitione veri Dei, eiusque cultu, quales præstigiæ multæ leguntur & in Gentium historijs, & factæ in regno Pontificio. Sunt autem vera miracula duplicia, Arcana motus noui & spirituales in conuersis à Deo, consolatio in pauoribus, robur fidei in Martyribus, vt supplicia & mortem constanter paterentur, & subirent propter nomen Christi: & manifesta, vteductio Israëlitarum ex Aegypto, resuscitatio mortuorum, & similia facta à Prophetis, Christo & Apostolis.

3. Narratio liberationis Israëlitarum ex Aegypto.

XV. Redemisti in brachio populum tuum, filios Iacob & Ioseph.

Confirmat fidem suam, seq; consolatur exemplo admirandæ liberationis Israëlitarum ex Aegypto. Proponitur autem in hac historia primum exemplum ingentis iræ Dei aduersus hostes populi Dei, seu Ecclesiæ, in submersione Pharaonis, eiusque exercitus in mari rubro: Deinde exemplum misericordiæ Dei & defensionis ecclesiæ & piorum, in liberatione Israëlitarum. Historiam lege Exodi 14.

In brachio] hoc est, potentia, virtute. Tribuit Scriptura Deo, qui spiritus est, Ioannis 4. membra humana, accommodans se nostro captui & imbecillitati. Deus enim creaturis se quasi induit, sicut in specie trium virorum Abrahæ apparuit, Gene. 18.

Per filios Iacob & Ioseph intelligit populum Israëliticum, qui originem ex horum filijs duxerunt, fuerunt autem filij Iacob duodecim.

Vocati duodecim Patriarchæ, inter quos terra Canaan diuisa est à Iosue.

1. Ruben,	} ex Lea vxore, Gen. 29.
2. Simeon,	
3. Leui,	
4. Iuda, ex quo Christus natus est, Gene. 48.	
5. Isaschar,	
6. Sebulon.	

7. Dan,	} ex Bilha ancilla Rachel, Genesis 30.
8. Nephthali,	

9. Gad,	} ex Silpa Leæ ancilla, Genesis 30.
10. Affer,	

11. Ioseph	} ex Lea vxore.
12. Benjamin,	

Filij Ioseph duo.

Manasse, } adoptati à Iacob pro suis filijs,
Ephraim. } reputatiq; & pater Ioseph & filij, pro vna tribu, Gene. 44.

Viderunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ & timuerunt, & turbati sunt abyssi.

Expositio admirandæ & diuinæ liberationis Israëlitarum ex Aegypto submersio Pharaone, cum toto suo exercitu in mari rubro, Exodi 14. Est autem Prosopopœia, id est, fictio personæ, qua aquis intellectum est, sensum, significans creaturas omnes etiam inanimatas Deo conditori suo & Domino loquenti & mandanti obtemperare statim, sicut Luca 8. Christo obtemperant mare & ventus.

Viderunt te] præsentiam & potentiam tuam, mandantis vt subsistant aquæ immotæ.

Viderunt te] Repetitio addita augendi miraculi causa.

Timuerunt] cessarunt fluere ad mandatum Dei, quasi timentes eius iram, nisi obtemperent.

Turbati sunt abyssi] Ipsa profunditas maris & voragines. Ita Exodi 15. inquit Moyses: Voragines operuerunt eos, descenderunt in profundum tanquam lapis.

Fuderunt aquas nubes (super xviii) Pharaonem, eiusque exercitum vocem dederunt nubes & sagittæ tuæ, fulgura seu grandines, discurrentes (per nubes seu aëra)

Vox tonitruum in cælo (in nubibus, seu aëre audita est in submersione Pharaonis) & illuxerunt coruscationes tuæ orbi terre,

terra, commota est & contremuit terra.

na, peccato, morte, ira Dei & maledictione Legis per Christum verum ducem Ecclesiam, cuius typus Moyses & Aaron fuerunt.

PSALMVS LXXVIII.

Vers. 72.

TITVLVS.

Eruditium (intelligentia, hoc est, singularis admonitio & doctrina, ein *unterweisung*) Asaph, cantoris Psalmi, vel cantoris in tabernaculo, cui Psalmum David tradidit præcinendum.

ARGVMENTVM.

Psalmus est Didacticus, continens longam commemorationem beneficiorum Dei erga populum Israeliticum, quem ex Aegypto, oppressum seruitute Pharaonis manu potenti per Moysen & Aaron liberauit, ducens per mare rubrum, in deserto annis quadraginta aluit, terram promissam dedit, & defendit contra hostes, multisq; alijs exemplis & operibus benignitatem suam erga hunc populum declarauit, quamdiu Deo obediuit. Cum autem à Deo defecit, puniuit inobedientes. Docet igitur hac longa narratione Psalmus, Deum omnibus temporibus iuuare & defendere ipsi obediētes, punire verò exemplis horrendis inobedientes, sicut Israelitas deficientes ad idolorum cultum, relicto vero Deo, eiusq; cultibus, puniuit. Hortatur ergo commemoratione beneficiorum ad fiduciam erga Deum, & deterret exemplis poenarum inobedientium, & hortatur ad timorem Dei omnes. Nam si Deus non pepercit populo suo electo, neque alijs parcat deficientibus à Deo, & incredulis, ad Roman. 11.

Partes sunt decem.

1. Exordium, quo attentum reddidit lectorem.
2. Propositio se recitaturum exempla beneficentiae Dei in populo Israelitico erga obediētes Deo, & poenarum contra inobedientes.
3. Narratio operum Dei historica.
4. Exemplum punitionis incredulitatis.
5. Commendatio misericordiae Dei ex Antithesi: Populus peccauit, sed Deus misericors est, & remittens peccata poenitentibus.
6. Narratio plagarum Aegypti.

Mm 2

Tradit in submersione Pharaonis, eiusq; copiorum insequentium Israelitas, non solum constituisse immotum mare rubrum, tanquam murum vtrinque, sed etiam visas esse horrendas coruscationes, audita tonitrua horrenda, & factum terræmotum, quibus omnibus Deus suam praesentiam, iram & potentiam declarauit in terrendis & perendis hostibus.

XIX. *In mari via tua, & semita tua in aquis multis, & vestigia tua non cognoscentur.*

Via tua] hoc est, verbum tuum & potentia, quam declarasti in mari rubro, obruens hostes aquarum multitudine & mole, cum quasi transisti vnā cum populo per mare rubrum, patefaciens ipsis viam & semitas, siccato mari.

Et vestigia tua non cognoscentur] Ipsi hostes non intellexerunt hunc modum liberandi populum Israeliticum, antequam submergisse viderent aquis irruentibus. Ita ratio huiusmodi non intelligit praesentiam Dei & modicissimam, nisi in ipso impiorum interitu, quem euadere iam non possunt, ira Dei, eiusq; poenis oppressi.

XX. *Deduxisti sicut (pastor) oves populum tuum per manum Moysi & Aaron.*

Deduxisti] Liberaisti populum ex Aegypto, deducens eum per mare rubrum.

Sicut (pastor) oves] quibus comparatur Ecclesia, & pii destituti omni humano praesidio, imbecilles, & pēdentes tantum à Deo pastore suo.

Populum tuum] Israelitas.

Per manum Moysi & Aaron] Per ministros tuos & duces populi electos & constitutos à te ad hanc admirandam liberationem Israelitarum ex Aegypto, quae imago est & typus primum corporalis liberationis & defensionis Ecclesiae contra hostes in hac vita, vsq; ad finem mundi, iuxta illud Matth. 16. Portae inferorum non praeualebunt aduersus eam: Deinde spiritualis liberationis à Sata-

7. Reditus ad commemorationem beneficiorum Dei erga populum.
8. Reditus ad narrationem poenarum.
9. Narratio punitæ fiduciæ in externam professionem, sine vera poenitentia.
10. Narratio de reiecta tribu Ioseph & Ephraim, & recepta tribu Iuda, ex qua Dauid natus fuit, quem in locum Saulis reiecti regem elegit in Hierusalem & monte Zion.

I. EXORDIUM.

I. *Attendite popule meus legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei.*

- Exordium est, quo attentos reddit lectores, & hortatur ad diligentiam audiendi legem Dei, & cognoscendi historias, quibus exempla gratiæ Dei erga obediētes, & iræ eius erga inobediētes proponuntur, ad excitandum in animis timorem Dei, & fiduciam erga illum & inuocationem.

Attendite] id est, Audite & discite diligenter.

Popule meus] Verba sunt Dei sub persona Asaph vel Dauidis. Populum intelligit primum Israëliticum, quem elegit Deus & liberavit ex Aegypto, ei que legem dedit in monte Sinai, & cultus sibi placentes: Deinde totam Ecclesiam.

Inclinate aurem] Expositio præcedentis membri, admonens, ut attentè audiamus legem, seu verbum Dei, sicut illi aures inclinant, qui certius loquentes audire volunt.

2. Propositio.

II. *Aperiam in parabolis os meum, loquar ænigmata antiqua.*

Propositio est Psalmi: Narrabo vobis veteres historias, & exempla gratiæ & iræ Dei, quæ propter vetustatem, quasi ænigmata, id est, sermones occulti & mysteria videtur posteris, & tandem traduntur obliuioni, nisi assidue repetantur & inculcentur animis.

III. *Quæ audiuius & cognouimus, & patres nostri narrauerunt nobis.*

Non celabimus ea filios eorū, & posteritatem, narrantes laudes Domini & virtutes eius, & mirabilia eius quæ fecit.

Addit causam huius narrationis, seu doctrinæ, exemplum patrum, quod sicut illi ex mandato Dei legem eius & admirandas liberationes maiorum suorum, filiis suis tradiderunt, ita & ipse populo suo & posteritati eadem traditurus sit, ut memoria eorū maneat apud posteros, ab illisq; Deus rectè agnoscat, inuocetur & celebretur.

Laudes Domini] pro liberatione populi ex Aegypto. Exodi 15.

Virtutes] potentiam Dei.

Mirabilia] Mirabilem defensionem populi Israël, & admiranda opera seu miracula, quæ in Exodo recitantur.

Et suscitauit testimonium in v. Iacob, & legem posuit in Israël. Quam mandauit patribus nostris, nota facere ea filiis suis.

Expositio de testimonio præsentia Dei, & data lege in Iacob & Israël, hoc est, in populo Iudaico, quorum recordationem perpetuam Deus mandauit, transmittendam ad posteros, sicut inquit Deuteronomij 6. Erunt verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, & narrabis ea filiis tuis, &c. Ita & Paulus præcipit parentibus ad Ephesios 6. ut filios suos educant per eruditionem & correptionem Domini.

Testimonium vocat, primam promissionem de Messia, Genesim 3. & miracula seu opera Dei, quibus testatus est de præsentia sua in populo Israëlítico, adeoque vetus totum Testamentum, quod testimonium præbet Nouo, eoq; confirmatur.

Legem, vocat ipsum Decalogum, promulgatum in monte Sinai per Moysen, & cultus Dei mandatos Israëlitis, quibus à cæteris populis discernentur, essentque illi typus Messia eiusq; sacrificij. Theodoretus intelligit tabernaculum, in solitudine erectum, legem & præcepta. Cæterum quod inquit, testimonium & legem, item, in Iacob & Israël, repetitio est eiusdem, vsitata in Psalmis, de quo ita inquit Augustinus, more suo hæc repetit. Nam quod est suscitatum.

suscitauit testimonium, hoc est, legem posuit, & quod est in Iacob, hoc est, in Israël. Nam sicut ista duo nomina sunt hominis vnus, ita Lex & vetus Testimonium duo sunt nomina rei vnus.

Interpretatur autem Iacob supplantator, quod plantam seu calcaneum fratris Esau in partu tenuit, Genesis capite, vigesimo quinto, quod nomen commutatum est ipsi ab Angelo in Israël, hoc est, præuolens Deo, seu dominans cum Deo, Genesis cap. trigesimo quinto.

VI. *Ut cognoscat generatio altera, & filij qui nascuntur & exurgunt, & narrabunt ea filiis suis.*

Causa finalis prior traditæ legis & notitiæ Dei, eiusque operum propagandæ ad posteros, timor Dei, & fiducia erga illum, quorum ille concipitur ab exemplis iræ Dei, hæc ab exemplis misericordiæ.

Generatio altera] id est, posteritas quæ sequitur.

Ut cognoscat] scilicet verum Deum, eiusque cultum retineat, isque transferatur ad posteros, continuata serie, excitatis Doctoribus Ecclesiæ, quales fuerunt in veteri Testamento Adam, Sem, Abraham, Moyses, Dauid, Esaïas, & cæteri. In Nouo, Ioannes Baptista, Apostoli, eorumque successores.

VII. *Ut ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur operum Dei, & mandata eius seruent.*

Secunda causa finalis, seu fructus latæ legis, & notitiæ historiarum Ecclesiæ, & operum Dei conseruata apud posteros, fiducia in Deum, & obedientia erga mandata eius seu legem.

VIII. *Ne fiant sicut patres eorum, generatio rebellis, & exasperans. Generatio quæ non direxit*

cor suum, & non credidit deos spiritus eius.

Tertia causa finalis euitatio pœnarum, quibus patres in Aegyptodeficientes à Deo, eumque exasperantes & offendentes, grauiter sua rebellione, contumacia & inobedientia affecti sunt. Nam peccatorum eorundem est pœna eadem.

DOCTRINAE II.

1. Mandatum Dei de tradenda & propaganda notitia veri Dei, eiusque cultu ad posteros, ad quod Scholæ instituendæ & conseruandæ sunt, in quibus iuuentus rectè doceatur.

2. De continua serie Doctorum Ecclesiæ, quos Deus omnibus temporibus, & in veteri & nouo Testamento prioribus extinctis, subinde excitauit, & excitat qui posteris tradant veram doctrinam Legis & Euangelij, cuius sunt tria præcipua capita:

1. Dogmata fidei de essentia & voluntate Dei.

2. Consolatio.

3. Præcepta de actionibus, in quæ epistola ad Romanos eruditè distribuitur.

Filij (posterij) Ephraim armati, intendentes arcum, conuersi sunt in die belli. IX.

Expositio inobedientiæ populi ab exemplo filiorum seu tribus Ephraim, quæ cum cæteris tribubus scientia rei bellicæ & fortitudine præstaret, seque illis præferret, penes quam summa potestas fuit ante reges, tamen à Deo defecit, & imminentibus hostibus sese in fugam conuertit. Ideo hanc tribum præcipuè accusat, sub qua tamen omnes Israëlitas inobedientes, & decem tribus, quæ cum Ieroboam, relicta Hierusalem & tribu Iuda defecerunt discedentes in Samariam in Silo, quam Deus ob id reiecit, electa tribu Iuda, sicut infra dicitur: Repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit, &c.

Dicta autem est hæc tribus ab Ephraim, secundo filio Ioseph.

Armati] hoc est, viri bellici & robusti, potentia alijs præcellentes, & peritia rei militaris, & arte iaculandi. Hæc tribus ante Moisen conata est terram promissam Abrahæ eiusque posteris, manu armata occupare, sed quia hoc tentarunt sine mandato Dei, repressi sunt, sicut legitur 1. Paralipomenon cap. septimo: Occiderunt eos (Ephraimitas) viri Geth in die qua descenderant, ut inuaderent possessiones eorum.

Conuersi sunt] hoc est, Verterunt se in fugam, & cupierunt redire in Aegyptum.

In die belli] hoc est, afflictionum & periculorum eorum.

x. *Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare.*

Commoratio in accusatione Ephraimitarum, adeoque totius populi Israëliti, propter contumaciam & rebellionem voluntariam contra mandatum Dei.

Noluerunt] Theodoretus: Liberum hinc mentis arbitrium ostenditur. Non igitur Deus autor est peccatorum, & causa contumaciæ, seu efficiens seu impellens ad peccata. Ita inquit Matthæi vigesimo tertio: Hierusalem, Hierusalem, quoties volui congregare te, sicut gallina congregat pullos sub alas, & noluiti.

Augustinus intelligit de voluntate hominis repugnante legi Dei, etiamsi extrinsecus opera legis faciat. Ita enim inquit inter alia: Noluerunt ambulare, quia non ex corde fecerunt, ex corde autem nullo modo fieri potest, quod formidine sit pœnæ, & non dilectione iustitiæ. Nam quantum attinet ad facta quæ extrinsecus aguntur, & qui timent pœnam, & qui amant iustitiam, non furantur. Ideo pares sunt manu dispares, corde dispares & voluntate.

xI. *Et obliti sunt beneficiorum eius, & mirabilium eius, quæ ostendit eis.*

Hæc ingratitude & obliuio acceptorum beneficiorum vñtata est ferè in omnibus,

sicut testatur exemplum decem leprosum mundatorum à Christo, quorum vnus tantum gratus fuit, Lucæ decimo octauo. Ita versu senario dicitur apud Zenodotum:

ἄμ' ἢ λήσαι, τοὺς τὲ θνηκεν ἢ χάρις.

Hoc est,

Simul & misertum est, interijt q. gratia.

Celebratur & hic versiculus:

μετὰ τὸν λόγον, πέρχισα γράσας χάρις.

Id est, post munus ilicò senescit gratia.

Et Pindarus verè inquit:

παλαὶα δὲ γ' ἡ χάρις, ἀμνήμονος βροῦτο,

Vetus gratia dormit, & homines sunt immemores.

3. Narratio historica beneficiorum Dei erga populum Israëliticum, peccatorum ipsius, & pœnæ.

Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Aegypti, in campo Zoan.

Exordio & propositioni subijcit narrationem luculentam, qua sapienter & ornate exponit miranda opera Dei & beneficia erga populum Israëliticum, & peccata populi, inobedientiam, murmurationes, & idololatriam, eorumque peccatorum pœnas, ut homines omnium temporum habeant exempla iræ Dei & gratiæ, quibus admoniti ad officia pietatis & studium aliarum virtutum flectantur. Recensentur autem opera præcipua hæc quinque:

1. Transactio populi per mare rubrum, facta anno mundi 2453. post conflagrationem Sodomæ, 406. ante templum Salomonis 480.

2. Testio populi per nubem in die, & tenebrarum illuminatio in nocte.

3. Eductio aquarum ex rupe percussa in deserto.

4. Demissio cœlitus Mannæ.

5. Demissio carniū, & cornicum donatio, quibus interferit ingratitudinem seu peccata populi, eorumq; pœnas.

Coram patribus] Moisen & Aaron in Aegypto, & deserto.

In campo Zoan] quæ fuit celeberrima vrbs Aegypti, Moisi miraculis memorabilis, alio nomine Thanis, de qua Esa. 19. Infatuati sunt principes Zoan. Distat à Memphi stadiis 180. teste Iosepho, quam sacræ literæ celebrant, vt hoc Psalmo. Item Ezechielis 30. Numeri 13. Est & alia Thanis, sita ad vnum ex ostijs Nili, vnde sinus Thaniticus dictus est.

solis, ita adhuc Ecclesiam suam, & singula eius membra tegit, adumbrat, & seruat in periculis omnibus, in sensu iræ Dei, & morte, sicut canit Ecclesia de spiritu sancto:

In labore requies.

In æstu temperies.

In fletu solatium.

2. Deinde testimonium est, de præsentia & efficacia filij Dei, in Ecclesia omnibus temporibus, iuxta illud Matthæi vigesimo octauo: Maneo vobiscum, vsque ad consummationem seculi. Item Ioannis 5. Pater meus operatur vsque modò, & ego operor, sicut Paulus inquit, Christum adfuisse populo Israëlítico ducem & petram, priore Corinthior. decimo, vocans Christum petram, vnde profluxit aqua, & nubem baptismum. Item mare rubrum. Nolo vos ignorare fratres, quòd patres nostri omnes sub nube erant, & omnes per mare transierunt, & omnes in Mosen baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem escam spiritualement comedeant, & omnes eundem potum spiritualement bibeant. Bibebant enim de spirituali, quæ illos comitabatur, petra, petra verò fuit Christus.

*Et apposuerunt adhuc peccata- XVII.
re ei, & in iram concitauerunt
excelsum in deserto.*

Interferit narrationem de peccatis populi, quæ fuerunt ingratitudo pro acceptis beneficijs, diffidentia de potentia liberandi, & voluntate Dei exaudiendi, murmuratio seu impatentia, in ferendis præsentibus ærumnis, intemperantia, quòd non contenti fuerunt præsentis victu, & tentatio, quòd dubitant Deum posse etiam carnes dare, sicut dedit aquam ex petra.

Apposuerunt] perrexerunt peccare, non credentes Deo, vt Augustinus exponit, iuxta illud Iohannis decimosexto: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me.

In iram concitauerunt] Effectus peccatorum, ira Dei, & pænæ. Non est igitur Deus autor peccatorum, quibus verè irascitur, eaque punit.

*Et tentauerunt Deum in cor- XVIII
dibus suis, vt peterent escam a-
nimabus suis.*

Mm 4

XIII. *Interrupit mare & traduxit
eos, & statuit aquas quasi acer-
uum.*

Primum beneficiũ traductio populi per mare rubrum, Exodi 14. vbi ita scribit Moyses: Et extendit Moyses manum suam super mare, & recedere fecit Iehoua mare vento orientali vehementi, vrente tota nocte, posuitq; mare in siccum, &c. & steterunt sicuti acervus fluentia. Quod inquit, interrupit mare, ostendit non fuisse naturalẽ, vt Euripi fluxus & refluxus, sed molem aquarum ingentem steterisse vtrinque immobilem.

*Et eduxit eos in nube die, &
tota nocte in illuminatione ignis.*

Secundũ beneficium, tectio populi per nubem in die, & illuminatio tenebrarum noctis per columnam igneam, de quo Exodi 13. inquit Moyses: Et Iehoua præcedebat eos interdiu in columna nubis, vt deduceret eos per viam, noctu verò in columna ignis, vt luceret eis, vt ambularent die ac noctu.

XV. *Interrupit petras in eremo
(Arabia) & adaquauit eos ve-
lut in abyssu multa.*

XVI. *Et eduxit aquam de petra, &
eduxit tanquàm flumina aquas.*

Tertium beneficium,eductio aquæ copiosa ex rupe seu petra scissa, de quo Exodi decimosextimo, Sitiuit populus propter aquas, & murmurauit ipse contra Mosen, & clamauit Moyses ad Iehoua & dixit: Iehoua, percutere petram virga, egredienturque ex ea aquæ, quas bibet populus: & fecit sic Moyses in oculis seniorum Israël.

ADMONITIO ET

consolatio.

1. Sicut filius Dei præfens textit populum Israëliticum, columna nubis in die ab æstu

XIX. *Et malè loquuti sunt de Deo, dixerunt, nunquid poterit Deus parare mensam in deserto?*

XX. *Ecce percussit petram & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt.*

Nunquid & panem poterit dare, aut parare carnem populo suo?

Tentatio hæc fuit & murmuratio contra Deum, qua dubitant Deum posse, sicut de dit aquam ex petra, etiam dare ipsis panem & carnem, ut potè quæ sint difficilia paratu in deserto, sicut & Apostoli inquit, Ioannis sexto: Quis hos satiare poterit in solitudine? Est igitur incredulitas, omnium peccatorum maximum, detrahere Deo omnipotentiam.

OBIECTIO.

Christus iubet petere victum.

Israëlitæ petiuerunt victum.

Ergo non peccarunt.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem: Christus iubet petere victum cum fide, inquit: Credite & accipietis, sed Israëlitæ petiuerunt cum dubitatione de potentia Dei, sicut inquit: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? hoc est, dare nobis victum, panem & carnes. Quasi dicat: Minimè hoc poterit. Ita inquit Augustinus: Aliud est petere credendo, aliud petere tentando.

4. Exemplum punitæ incredulitatis.

XXI. *Ideo audiuit Dominus (impatientiam & murmur populi) & iratus est & ignis accensus est contra Iacob, & ira ascendit contra Israël.*

Pœna peccatorum populi, intemperantia, diffidentia, tentationis, ira Dei & interitus omnium, qui ex Aegypto egressi fuerant, sexies mille, excepto Iosue & Caleph. Nam filij tantum illorum in terram promissam sunt ingressi, geniti in deserto.

Contra Iacob & Israël hoc est, contra Israëlitas, qui genus ab hoc patriarcha duxerunt.

Quia non crediderunt Deo, nec sperauerunt in salutare eius.

Id est, salute, hoc est, auxilio.

Repetit causam pœnarum & interitus, diffidentiam seu incredulitatem, quæ ut diximus, omnium peccatorum maximum est. Detrahit enim Deo omnipotentiam & voluntatem in iuuando.

Et mandauit nubibus desuper, & ianuas cæli aperuit.

Quantum beneficium donatio Mannæ, qua annis quadraginta Israëlitæ in deserto, absque agrorum cultura alti sunt: fuit autem Manna seu Man instar roris & coriandri rotundum.

Interpretatur donum, quod Deus illud Israëlitis dedit. Item portio, Israëlitæ cum vidissent, dixerunt Manhu, quod Græci interpretes exposuerunt, quid est hoc? tantam contempserint non existimantes se hoc sustentari posse, cum nō sit panis pistus. Quidam interpretantur, præparatus, quod per se bonus & esui aptus, non indigeat alia præparatione.

Monet autem hæc donatio tria.

I. Victum seu res necessarias vitæ corporalis, non casu offerri nobis, aut parari tantum nostra industria, sed donari & distribui à Deo cuilibet.

Deinde Ecclesiam conseruari & sustentari diuinitus, non humanis præsidij, sicut Israëlitæ in deserto conseruati sunt à Deo.

Tertiò, Manna esse typum corporis Christi, quod spiritualiter per fidem, & corporaliter etiam in cœna sub pane & sanguis eius sub vino distribuitur, & ore accipi-

IN PSALMVM DAVIDIS LXXVIII.

141

accipitur, modo humanæ rationi incogni-
to, sicut de spiritali manducatione inquit
Iohannis 6. Patres nostri manducaverunt
manna in deserto, sed Pater meus dat vo-
bis panem de cælo verum. Ego sum panis
ille vitæ, qui venit ad me, non esuriet. De
corporali manducatione inquit: Edite,
hoc est Corpus meum, & bibite, hic est San-
guis meus. Hæc qui dixit, verus & omni-
potens est, omnis verò homo mendax.

Mandauit nubibus] Ergo victus est donum
Dei, item tempestiua pluuia, qua Deus red-
dit terram fertilem.

Janua cæli aperuit] Sicut pater familiars ape-
rit cellas panarias, promens filijs panem.

*Et pluit illis manna ad man-
ducandum, & panem cæli dedit
eis.*

Cæli] id est, aëris, qui ex cælo, seu aëre
descendit, sicut aues, volatilia cæli vocan-
tur.

*Panem angelorum manduca-
uit homo, cibaria misit eis in a-
bundantia.*

Panem Angelorum vocat à dignitate,
qui ministerio Angelorum præparatus est,
& datus Israëlitis, sicut ad Hebræos 1. An-
geli vocantur spiritus administratorij.
Aliter: Panem robustorum, seu fortium, id
est, nubium.

In abundantia] Hoc est, Cum magna co-
pia, vt scribitur Exod. 16. Vbi singulis man-
datum est, vt tantum colligerent singulis
diebus manè, quantum opus esset cuique,
& non amplius: quòd si plus quis collegit
corruptum est. Die autem sexto duplum
collegerunt, vt partem alteram comederēt
in sabbato, in quo manna nullum inuen-
tum est in agris, sicut in alijs diebus hebdo-
madis sex.

*Adduxit Eurum de cælo (ex
aëre) & induxit in virtute sua
Africum.*

Quintum beneficium, demissio ex aëre
carnium & volatilium, quorum non esus
taxatur in populo, sed præsentis cibi ido-
nei & sufficientis manna, fastidium, quod

oritur ex mobilitate animi, subinde alia at-
que alia appetentis.

Pugnat autem hoc fastidium contra iu-
stitiam, quæ cum gratitudine præsentia bo-
na agnoscit, ijsq; est contenta, & contra to-
lerantiam, quæ incōmoda quædā modera-
tè fert, nec delicias, vt Israëlita, appetit.

Adduxit Eurum] Aliter: Austrum, est au-
tem Auster ventus Meridionalis & Aphri-
cus, flans ab Occidente, vterque calidus,
per quos, vt inquit Theodoretus, coturni-
ces, quas multas habet sinus Arabicus, in ca-
stra Israëlitarum deuolare Dominus iussit,
in magna copia, sicut addit:

*Et pluit super eos sicut pulue- xxvii.
rem carnes, & sicut arenam ma-
ris volatilia pennata (coturni-
ces.)*

Hyperbola est, significans innumerabi-
lem copiam volatilium conuolasse ad ca-
stra Israëlitarum.

*Et ceciderūt in medio castro- xxviii
rum eorum, circa tabernacula
eorum.*

Ita Exodi 17. Fuit igitur in vespera, A-
scenderunt coturnices, & operuerunt ca-
stra.

*Et manducauerunt & satu- xxix.
rati sunt valde, & desiderium eo-
rum impleuit.*

*Nondum auersi erant à desi- xxx.
derio suo, adhuc esca eorum erat
in ore eorum.*

*Et ira Dei ascendit super eos, xxxi
& occidit pingues eorum (ma-
gnates & heroas in populo)
& electos Israël prostrauit.*

Repetitio pœnæ ingratitude, intem-
perantiæ & impietatis, interitus populi, &
quidem præcipuorum, potentum & ma-
gnatum.

In

XXXII

In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt mirabilibus eius.

Repetitio causæ interitus, quæ fuit incredulitas populi.

XXXIII

Et defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum in perturbatione.

Indicat omnes interiisse intra annos 40. qui ex Aegypto egressi erant, idq; in perturbatione, hoc est, cum terrore, ut cum absorti sunt à terra, murmurantes contra Moysen, & rebelles.

XXX-
IIII.

Cum occideret eos, quarebant eum, & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum.

Descriptio hypocrisis, seu simulatæ & falsæ pœnitentiæ, quæ est dolere non de culpa seu offensione Dei, sed de pœna, quam cum tollit vel mitigat Deus, homines securi ad priora peccata redeunt, de quibus inquit Deus: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè à me est. Ita verus Comicus inquit: Odi ciuem argutum, sine virtute, tanquam præficam, hoc est, qui simulat virtutem verbis, sicut præficæ mulieres ipsæ sibi lachrymas extorquunt, quæ citò arefcunt. Reprehenduntur igitur Israëlita & similes hypocritæ, quod, ut inquit Augustinus, non Deum requirunt, sed bona temporalia. Estq; hypocrisis, cum cor, lingua & gestus in colendo Deo non cōsentiunt. Est autem Deus colendus propter Deum, non propter bona huius vitæ caduca, ut Augustinus inquit.

XXXV

Et recordati sunt, quia Deus petra (protectio, defensio) est eorum, & Deus excelsus redemptor eorum est.

XXXVI

Et blanditi sunt ei in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei.

Hoc est, simularunt pœnitentiam oppressimalis, inuocantes Deum.

XXX
VII

Cor autem eorum non erat

firmum cum eo, nec fideles habitæ sunt in testamento eius.

Hoc est, Non verè egerunt pœnitentiā, non dolentes de offensa Deo, sed tantum de pœna, carentes vera fide & timore Dei.

OBIECTIO.

Quomodo Israëlita agere pœnitentiam potuerunt, interfecti in deserto?

RESPONSIO AVGVSTINI.

Quærebant dominum non utiq; hi, qui occiderant, sed qui exemplo eorum timebant eadem. Sic autem de illis scriptura loquuta est tanquam hi Deum quærent, qui occidebantur, quia vnus populus erat, tanquam de vno corpore dicitur.

s. Commendatio misericordiæ Dei in recipiendis sæpè in gratiam, & conseruandis Israëlitis.

Ipse autem misericors & propitius erat peccatis eorum, & non disperdidit eos, & sæpè auertit iram suā & non accendit omnem furorem suum.

Cōmendat misericordiam Dei immensam, per Antithesin, qua motus peccata populi tolerauit, & ut Paulus inquit in Actis, ἐπιποδοῖεν αὐτοῖς, non statim & omnes interficiens, primū propter scædus initū cum patribus, de danda posteritati eorum, terra Chanaan, Deinde propter Messiam, qui ex Iudæis nasciturus erat. Ita adhuc Deus est ἡσυχώτης, tolerans nostram imbecillitatem, defectus, inclinationes, & actiones prauas, quales sunt etiam in sanctis, ut Aaron, Dauide, Petro, non agens nobiscum summo iure, sed ἀνεκτά, quædam, temperans & remittens pœnas, sicut primos parentes in gratiam recepit.

Non accendit omnem furorem suum] Non proripuit Israelitas propter peccata, sed mitigauit pœnas. Ita Threnorum 3. inquit Propheta: Misericordia Domini, quod non consumpti sumus. & Esaias 64. precatur, Ne irascaris Domine valde, quia pater noster es, nos verò lutum. & Abacuc 3. Domine, in ira misericordiæ recorderis.

Et

Et recordatus est, quia caro sicut spiritus (vapor, ventus mobilis) vadens & non rediens.

Causa est impulsiva in Israëlitis & omnibus alijs, condonationis peccatorum, infirmitas communis, & corrupta natura propensa ad peccatū, quam nomine carnis intelligit. Causa impulsiva in Deo, est misericordia, non meritum nostrum, sicut inquit Augustinus: Nō redit ad eum caro, nisi per electionem gratiæ, quæ non meritis tantā merces redditur, sed tantā donū gratis donatur, vt iustificetur impius & redeat omnis perdita, non tamē in viribus suis, sed in humeris reportata pastoris, quæ se perdere potuit, cū sponte vagaretur, se autem inuenire non potuit, nec omnino inueniretur, nisi pastoris misericordia quæ- reretur.

OBIECTIO.

Deus misericors condonat peccata. Ergo peccata non obsunt ad salutem, & per consequens peccatis indulgēdum, sicut obiectum est Paulo afferenti gratiam Dei Roman. 3.

RESPONSIO AVGVSTINI.

His non est assentiendum: Si enim, vt secūdum ipsos loquar, qui hoc dicunt, Deus forsasse non perdet nec malos sine dubio non perdet bonos, cur ergo non potius id eligatur, vbi dubitatio nulla est. Pauli respō- sio ad Roman. 6. Quid igitur dicemus? ma- nebimus in peccatis, vt abundet gratia? Absit. Qui mortui sumus peccato, quomo- do posthac viuemus in eodem? Et ad Ga- las 5. inquit: Vos in libertatem vocati es- tis fratres, tantū ne libertatem in occa- sionem detis carni. Et ad Roman. 3. inquit, Horum iustam esse damnationem, qui abu- tentes gratia Euangelij, inquit, faciamus bona, vt veniant mala. Intelligit autem Pau- lus gratiam abundare, vbi abundat pecca- tum, magis conspici gratiam Dei, & gratio- rem esse, cū magnitudo peccati agnosci- tur, non vult vt peccata plura & maiora de- signentur, quæ Dei iram magis accendunt,

Et conuersi sunt (in Aegyptū) & tentauerunt Deum & sanctū Israël (protectorē Israëlitis) exacerbauerunt.

Non sunt recordati manus eius (potentiæ) die qua redemit eos à tribulante (fornace ferrea in Aegypto, & à Pharaone o- nerante Israëlitas laboribus multis & grauibus.)

Subinde repetit & exaggerat peccata Is- raëuitarum & simul misericordiam Dei, & lenitatem in illis tolerandis amplificat.

Toties] Decies scilicet, Numerorum 14. v- bi inquit Deus ad Moisen deprecātem pro populo: Tentauerunt me iam decem vici- bus, nec paruerunt voci meæ.

6. Narratio prodigiorum, quæ in Aegypto edita sunt.

Sicut posuit in Aegypto signa sua & prodigia sua in campo Zoan.

Narrat prodigia, quibus Deus potētiam suam declarauit in Aegypto coram Pharaone, vt ijs motus populi dimitteret, duce Moise & Aarone, quod cū obstinatē face- re nollet, tandem potenti manu Israëlitas ex Aegypto Deus eduxit, submerso Pharaone, cum suo toto exercitu, in mari rubro.

Recitantur autem decē prodigia in Exo- do capite 7. & sequentibus tribus, hoc or- dine.

1. Aquarum in sanguinem conuersio. Exod. 7.
2. Ranarum misio. Exodi 8.
3. Pediculorum misio in homines & iu- menta. Exod. 8.
4. Muscæ, seu bestiæ noxiæ. Exod. 8.
5. Mors pecorum. Exod. 9.
6. Vlcera. Exodi 7.
7. Grando. Exod. 9.
8. Locustæ. Exod. 10.
9. Tenebræ palpabiles. Exodi 10.
10. Mors primogenitorum. Exod. 12.

Quibus additur versio virgæ Moisi in colu- brum, Exodi 7. Quæ omnia signa & prodi- gia primū testantur Deum Israëlitarum esse

Toties exacerbauerunt eum in deserto, in iram concitauerunt eum in solitudine.

esse verum & omnipotentem Deum, non numina Aegyptiaca, & liberrimum, non alligatum ad causas secundas, qui potest mutare cum vult creaturas: Deinde monet hunc solum Deum inuocandum, timendum, & ei obtemperandum.

In campo Zoan]. i. Thanios, vrbis Aegypti, claræ prodigijs Moysi, vide supra.

XLIII. *Et conuertit in sanguinem flumina eorum (Nilum & alia) & riuos eorum, ne biberent.*

Scaturigines seu fontes, quos cum aperuerunt, sanguinem inuenerunt. Ideo autem Nilum & cetera flumina, quibus Aegyptus natura sicca, & in qua rarissime pluit, irrigatur, conuertit Deus in sanguinem, ut siti premerentur. Quod infantes Israëitarum in flumina abijci Pharaon præceperat à nutribus, iuxta illud Sapientiæ II. Per quæ quis peccat, per eadem punitur. & versiculum:

Iusta malis hæc admissis pro crimine pœna est, Si quæ fecerint, eadem patiantur & ipsi.

XLV. *Misit in eos insecta, & comedit eos, & ranam, & disperdidit eos.*

XLVI. *Et dedit erucis fructus eorum, & labores eorum locustæ.*

Varijs bestijs afflixit Aegyptios, propter variarum bestiarum cultum, & idololatriam, ut canum, felium, ciconiarum, quin & res inanimatas pro dijs coluerunt, ut allia, cepas, &c.

XLVII. *Et occidit grandine vineas eorum, & moros eorum in pruina.*

Moros in pruina] De hoc, inquit Augustinus, non legitur in Exodo.

XLVIII. *Et tradidit grandini iumenta eorum, & possessionem eorum igni.*

Et de hac pœna, ut idem inquit, nihil in Exodo legimus, Quamuis enim voces & grandines cum igne fierent, sicut tonitrua cum fulgoribus solent, non tamen scriptum est, aliquid traditum igni, ut arderet.

Misit in eos iram indignationis sue, indignationem & iram, & tribulationem, immisiones per angelos malos.

Voluntate & malitia propria, non substantia, quæ condita à Deo bona est, Gen. I.

Viam fecit semitæ iræ tuæ (sic) cut constituit, horrendis pœnis afflixit Aegyptios) & non pepercit à morte animabus eorum (interfecit eos) & iumenta eorum morte (peste) conclusit.

Et percussit omne primogenitum (hominum & iumentorum) in terra Aegypti, primitias laboris eorum (primos partus) in tabernaculis Cham.

Id est, Aegypti, quæ ita vocatur à Cham, filio Noë, qui cum posteris Aegypti occupauit, quæ Misraim dicta est, à Misraim filio Chus, qui filius Cham fuit.

Ceterum in historia de primogenitis Aegyptiorum occisis, & Israëitarum conseruatis, præfigurata est liberatio Ecclesie per filium Dei, cuius sanguine qui aspersi sunt, non interficiuntur, sicut Angelus percussus pepercit filijs Israël, quorum limina sanguine agni paschalis conserpserunt, Aegyptiorum autem primogenita omnia occisa sunt ab Angelo per totum Aegyptum, etiam filius regis. Ita omnes in toto humano genere pereunt & damnantur, quorum corda non sunt aspersa sanguine filij Dei, hoc est, qui in ipsum non credunt crucifixum & resuscitatum à morte.

7. Reditus ad narrationem beneficiorum.

Et eduxit sicut oues populum suum, & perduxit eos tanquam gregem in deserto.

Redit ad narrationem educationis populi ex Aegypto in desertum, & ex eo post annos 40. in terram promissam Chanaan, quæ educio

eductio imago fuit liberationis Ecclesiæ, per filium Dei, à potestate diaboli, iuxta illud Colossenses 1. Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij caritatis suæ, in quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum.

LIII. *Et eduxit eos in spe, & non timuerunt (hostes) & inimicos eorum (Aegyptios) operuit mare.*

[Eduxit] ex Aegypto, spe accipiendi promissam terram, quam post annos 40. tandem acceperunt: ita & Ecclesia sperat liberationem veram & salutem, cruce oppressa in hac vita, iuxta illud Rom. 8. Spe salui facti sumus.

LVII. *Et induxit eos ad terminum sanctum suum, montem quem acquisiuit dextra eius.*

[Induxit] per Iosua. *Ad terminum*] hoc est, in terram Chanaan promissam. Aliter, in montem sanctificationis suæ, hoc est, Sion, quæ elegit Deus, ut ibi nomē suū sanctificaretur. i. cognosceretur & celebraretur, quæ non quidē Israëlitæ statim, sed David occupauit. 2. Reg. 5. *Dextra*] potentia Dei, nō populi, iuxta illud Psalmi 43. Nec enim in gladio suo possederunt terram. Item Deut. 8. & 9. Ita & Ecclesia, potentia filij Dei, non proprijs viribus liberatur & saluatur.

LV. *Et eiecit à facie eorum gentes (septem) & sorte (funiculo) diuisit eis hereditatem, & habitare (terram promissam) fecit in tabernaculis eorum (gentium) tribus Israël.*

Id est, duodecim, de quo lege librū Iosua, qui populum per Iordanem siccatum tranxit in terram Chanaan, victis gentibus, terram inter tribus duodecim Israël diuisit funiculis, quibus agri diuidi solebant.

8. Repetitio narrationis de ingratitude populi, de q. eius pœnis.

LV. *Et tentauerunt & exacerba-*

uerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt.

Murmurantes contra Moysen & Aaron in deserto, & postea in terra Chanaan sæpè deficientes à Deo, eiusque mandata violantes, susceptis cultibus Deorum gentilium, ut testatur liber Iosua, & Iudicum.

Et auerterunt se & prauaricati sunt (deficientes ad Deos alienos) quemadmodum patres eorum (Israëlitæ in deserto) conuersi sunt sicut arcus prauus. LVII.

Hoc est, dolosus, qui non in longum iaculatur, sed retrò tendit & iaculanti nocet. Ita Israëlitæ mente reuersi sunt in Aegyptū, & autorem liberationis offenderunt peccatis suis, & idolatria.

In iram concitauerunt eum excelsis suis (cultibus superstitionis in montibus, ac lucis, colentes idola gentium) & in sculptilibus suis (statuis Baal, & Astaroth) ad emulationem (ad indignationem) eum prouocauerunt. LVIII.

Audiuit Deus & exarsit (ira accensus est cōtra populum) & execratus est valdè Israël (populum Israëliticum). LIX

Narratio de pœnis ingratitude & idolatriæ Israëliitarum, quæ sunt, ut hoc loco recitantur, quatuor.

1. Execratio.
2. Desertio Silo, in qua vrbe sedes Iosua fuit, & sacerdotis Eli.
3. Ablatio arcæ fœderis per Palæstinos.
4. Interfectio populi. 1. Regum 4. Item & sacerdotis Heli, eiusque filiorum. 1. Reg. 15.

Et reliquit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, ubi habitauit inter homines. LX.

Desertio Silo vrbs in tribu Ephraim, quæ sedes Iosua fuit, in qua & tabernaculum fuit, & Deus præsens adfuit, exaudiens inuocantes, hanc sedem & quasi suum templum reliquit Deus, electa in eius locum tribu Iuda & Hierusalem, quæ figura fuit Ecclesiæ & singulorum piorum, in quibus habitat Deus, Iohan. 14. & 1. Corinth. 6.

LXI. *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.*

Ablatio arcæ fœderis per Philistinos, quam virtutem & pulchritudinem Israëlitarum vocat, quod ea præsentem hostes vice runt, & fuit ornamentum illius Ecclesiæ. Historia de capta à Philistinibus arca, extat 1. Reg. 4. Ita vxor Phinees inquit: Ablata arca translata est gloria Israël, quia capta est arca Dei.

LXII. *Et cōclusit in gladio populum suum, & contra hereditatem suam exarsit.*

Interfectio populi, 1. Regum 4. & 5. ubi primum occisa leguntur Israëlitarum circiter quatuor millia. Deinde triginta millia pugnantium infeliciter contra Philistinos propter peccatum, in quo bello interfecti quoq; sunt duo filij Eli sacerdotis, Ophni & Phinees, & ipse pater Eli audita morte filiorum, de sede prolapsus est, & extinctus subitò, quod filiorum peccatis nimium indulserat.

Contra hereditatem] populum Israëliticum, quem tanquam heredem suum elegit præ alijs populis.

LXIII. *Iuuenes (fortes viros, bellicosos) eorum comedit ignis (ira Dei) & virgines eorum non sunt honorate.*

Non sunt traditæ nuptui carminibus nuptialibus, non est audita vox sponsi & sponsæ, cum omnia plena essent luctu & lamentationibus, extinctis in bello Israëlitis à Philistinibus.

LXIII. *Sacerdotes eorum in gladio*

ceciderunt (Ophni & Phinees filij Eli) & viduæ eorum non plorabant.

Propter publica mala non potuerunt viros suos interfectos in bello satis des flere, & honestè sepelire. Aliter, viduæ non deplorabantur, scilicet à maritis occisis in bello.

Beza: Non sunt deploratæ, non sunt defletæ.

Lutherus vertit: Ire priester fielen durch das Schwert / Und waren keine Widwen die da weinen solten.

DOCTRINA.

Docet exemplum Israëlitarum, qui confisi præsentia arcæ fœderis, tamen victi sunt à Philistinibus, & arca ablata, externam professionem religionis vsuque sacramentorum non placere Deo, neque prodesse ad salutem, absque vera pœnitentia, & fide, & nouitate spiritus, &c.

9. Narratio de punitis Philistinibus & liberata Ecclesia, seu populo Dei.

Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens vociferans à vino.

Interferit narrationem de Philistinibus hostibus Israëlitarum punitis, & restituta arca cum essent blasphemi in Deum, & triumpharent insolenter de parta victoria contra populum Dei. Est igitur consolatio, Deum, et si Ecclesiam propter peccata, ut Israëlitis, puniat aliquandiu, & videatur eam deseruisse, tamen tandem sumere pœnas de hostibus triumphantibus, & blasphemis, & liberare Ecclesiam. Ita & nunc Turcam & alios tyrannos gloriantes de sua potentia, & blasphemos in Deum tandem reprimet, & in æternas pœnas cum diabolis abijciet, liberata & glorificata Ecclesia.

Excitatus est] Ad vindictam sumendam de hostibus Philistinibus, qui aliquandiu visus est dormire, hoc est, deseruisse populum suum, cum puniret eum propter peccata.

Tanquam potens] id est, vir fortis.

A vino] id est, postquam crapulam edormiuit.

Lutherus vertit: Und der Herr erwachte

wachre wie ein schlaffender / Wie ein starker
sich setzet / der vom wein kompt.

nasse, alteri filio Ioseph, natu maiori in be-
nedictione, vt dicitur Genesis 44. Ita Isaac
prælatus est Ismaëli, Iacob Esau, Abel Cain.

LXVI. *Et percussit inimicos suos (Phi-
listæos) in posteriora, opprobriū
sempiternum dedit illis.*

*Sed elegit tribū Iuda (&) mon-
tem Zion, quem dilexit.* LXXVIII

Expositio pœnæ, qua affecit Philistæos.

Id est, Reiecta Silo, ita Gen. 49. vaticina-
tur Iacob regiam potestatem futuram ap-
ud tribum Iuda: Non auferetur sceptrum
à Iuda, neque doctor à fœmore eius, donec
veniat Silo.

Percussit in posteriora] hoc est, podicem seu
anum, immittens mariscas, id est, morbum
fœdum, quem Græci σύνοςσι Latini ficum
appellant, in ficorum similitudine, sicut 1.
Regum 5. dicitur: Aggrauata est manus
Domini super Azothios (populos Philistæ-
orum) & demolitus est eos, & percussit
eos mariscis. Vetus textus habet, in secre-
tiori parte natium, hoc est, ano seu podice.

*Et edificauit tanquam excel-
sum sanctuarium suum, sicut ter-
ram fundatam in secula.* LXXIX.

Bezaintelligit per inimicos ipsos Israëlita-
tas, quos Deus percusserit in posteriora, id
est, effecerit vt terga dederint Philistæis, ver-
tentes se in fugam.

Expositio est præcedentis versus.
Sanctuarium suum] templum, in quo ipse
Deus habitauit, & præsens fuit, exaudiens
& adiuuans inuocantes, defendens, & libe-
rans.

Opprobrium sempiternum vocat ipsum
vitium, seu morbū fœdum podicis seu ani,
quo Philistæi, tanquā nota ignominiosa,
affecti sunt, à quo vt liberarentur, arcam re-
stituerunt iussi sunt, & offerre Deo anus au-
reos, 1. Regum 6.

Fundatam in secula] hoc est, cuius regnum
& politia duratura erat vsque ad aduen-
tum Messia, quo exhibito Hierusalem vnā
cum templo delenda fuit, & interitura gens
Iudaica propter contemptum Messia.

10. Narratio de reiecta tribu Ioseph & Ephraim,
& electa ad regiam dignitatem
tribu Iuda.

*Et elegit David seruum su-
um, & sustulit eum de caulis
ouium.* LXX.

De vocatione & electione Davidis ad
regiam dignitatem, qui figura Christi fuit;
qui & ex illo natus est, iuxta carnem. Vide
1. Regum 6. De vocatione Davidis & vn-
ctione in regem, cum pasceret oues patris,
per Samuelem.

Seruum vocat ministrum, in regendo &
defendendo populo, sicut & ipse Messias
seruus patris vocatur, hoc est, minister in
opere humanæ redemptionis, Esaiæ quin-
quagesimo tertio: Ecce seruus meus pru-
denteraget.

*A tergo foetarum (sequen-
tem grauidas & lactantes o-
ues) abduxit eum (Dauidem)
vt pasceret Iacob seruum suum,
(populum Israëliticum) & Is-
raël hereditatem suam.* LXXI.

LXVII. *Et repulit tabernaculum Io-
seph, & tribum Ephraim non e-
legit.*

Duo monet narratio, primū Deum
non iuxta merita aut prærogatiuas car-
nales, sed iuxta gratiam eligere & voca-
re homines ad vitam eternam, sicut tribum
Iuda, ex qua Christus nasciturus erat, ele-
git ad imperium seu regalem dignitatem,
reiecit tribu Ioseph & Ephraim, quæ virtu-
tibus maiorum & dignitate præcellebat.
Deinde monet de gubernatorum officio
regendi populum, exemplo Davidis, inte-
gritate, & sapientia, &c.

Repulit] A regia dignitate, quæ hætenus
penes hanc tribum fuit.

Tabernaculum Ioseph] tribum ipsum Ioseph
& Ephraim, qui filius Ioseph fuit, natu mi-
nor, quem Iacob patriarcha prætulit Ma-

Hoc est, populum Iudaicum, quem tanquam heredem Deus sibi elegit præ cateris populis.

LXXII. *Et pavit (Dauid) eos in innocentia cordis sui, & in prudentia manuum suarum direxit.*

Commendatio Dauidis ab integritate & prudentia in gubernando & defendendo populo, quod exemplum omnes sibi gubernatores proponant. Sunt enim hæ virtutes in primis necessariae in gubernatione publica, sicut Aurelius de Traiano dixit, Sanctitas domi, fortitudo in armis, utrobique prudentia. Et Cicero primo officiorum, Gubernator sit prudens, iustus, fortis, & temperans.

Et pavit] id est, tanquam pastor oves, cuius officia sunt pascere, gubernare, defendere, sanare & portare oves grauidas & agnos tenellos. Ita apud Homerum principes seu reges vocantur ποιμένες λαῶν, id est, pastores populorum.

Prudentia manuum suarum] consiliorum & actionum, quæ omnia direxit ad gloriam Dei, & utilitatem populi sui, & Ecclesiae, sicut historiae Dauidis testantur.

Vers. 12. PSALMVS LXXIX.

TITVLVS.

Psalms Asaph. Psalmos, ut supra diximus, omnes Augustinus, eumque sequentes Dauidi auctori tribuunt. Ideo Asaph intelligunt cantorem in tabernaculo, cui Psalmos cantandos Dauid obtulerit. Interpretatur Asaph synagoga seu congregatio. Ideo Psalmus hic tribuitur synagoga Iudaica, seu Israëlitis conquerentibus de excidio Hierosolymæ & templi, factio per Chaldaeos, & Antiochum, quod Dauid in spiritu præuidit futurum: sicut inquit Augustinus. Dicitur hic tanquam præteritum, quod in spiritu videbatur esse futurum.

ARGVMENTVM.

Psalms est generis suaviorij. Quia est querela Prophetæ de excidio Hierosolymæ & templi, adeoque totius gentis Iu-

daica dissipatione, per Chaldaeos, & Antiochum, quam Propheta in spiritu præuidit futuram, & petit populus contra hostes defensionem à Deo, commemorans tyrannidem hostium, & calamitates suas, & promittit in fine Deo gratiarum actionem, pro liberatione. Sicut autem miserabilis fuit tunc deuastatio vrbis & templi, & dissipatio gentis Iudaicae, in qua simul disiecta est Ecclesia, & secuta obliuio verae doctrinae Dei & verorum cultuum, ita & hoc tempore in dissipatione Vngariae & vicinarum Turcicae tyrannidi regionum, denastantur Ecclesiae & scholae, cum ingens captiuorum multitudo à tyranno abducitur. Ideo & hunc Psalmum, vt Deus 74. recitent pii contra Turcam, vt Deus hostem crudelem reprimat, & liberet Ecclesiam. Sunt autem partes praecipuae quatuor.

1. Narratio calamitatum.
2. Precatio defensionis.
3. Imprecatio contra hostes.
4. Gratiarum actio pro liberatione.

i. Narratio calamitatum seu querela.

Deus venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Hierusalem in acervos lapidum.

Narrat populus calamitates suas & scelerum hostium in denastanda Hierosolyma, & prophanando templum, cum exagitatione, vt Deum magis moueat ad ferendum auxilium.

Deus] Quis inuocandus, & à quo petendum auxilium, in ærumnis.

Venerunt] irruerunt: dicuntur hæc tanquam facta spiritu Prophetico, cum adhuc futura essent.

In hereditatem] terram, scilicet Iudæam, eiusque populum seu incolas, quos Deus bonorum suorum heredes ex gratia elegit.

Tuam] habet pronomen hoc, vt vbiq; in Psalmis, Emphasim singularem. quasi dicat, tua causa agitur, non nostra, te blasphemat hostis, tuam gloriam deformare conatur. Ideo adiuna nos propter gloriam nominis tui, vt postea dicit. Polluerunt

Polluerunt templum sanctum tuum] Vt Antiochus.

rum cadaueribus obiectis volatilibus cœli, & bestiis ad deuorandum.

1. Collocatiōe idoli Iouis Olympij, quod adorari iussit.

2. Celebratione Bacchanaliorum in vrbe Hierosolyma.

3. Sacrificando idolis gentium in templo, & ante domos aris illorum collocatis.

4. Prohibitione legis, & circumcisiōnis.

5. Exustione librorum Mosi.

6. Occisione miserabili multarum piorum virorum, matronarum, virginum, qui tyranni mandato obtemperare recusant, sicut in libris Machabæorum legitur. Templum tria significat.

1. Templum Hierosolymitanum.

2. Omnem locum destinatum ad cultum diuinum.

3. Quemlibet pium, iuxta illud 1. Corinthios 6. Vos estis templum spiritus sancti.

Ita Hierusalem primū significat urbem Metropolitim Iudeæ, iuxta illud Esaiæ 2. Ex Zion exhibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Sunt autem querelæ huius narrationis partes tres.

1. De prophanatione templi, abrogatione legis, & vastatione Hierusalem, quæ sedes Dei fuit.

2. De occisione piorum doctorum & auditorum.

3. De sarcasmis & virulentis conuitijs, quibus animi piorum sauciati sunt, quasi vel non verum Deum coluerint, vel ab eo desertissent, cui sint confisi.

Posuerunt in acervos lapidum] id est, solo exquarunt, sicut sub Antiocho factum est, & postea in vltima destructione Hierosolymæ à Romanis, de qua tamen Propheta hoc loco non loquitur, quia gens tum Iudaica non fuit amplius hæreditas Dei, sed prorsus abiecta propter contemptum filij, sicut ipse inquit Matthæi 23. Relinquetur domus vestra deserta.

Posuerunt cadauera seruorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ.

Exaggeratio sœuitiæ hostium, ab occisorum seruorum Dei, Prophetarum & doctorum

Effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam in circuitu Hierusalem, & non erat qui sepeliret. III.

Amplificatio querelæ & doloris, à multitudine occisorum, quorum sanguinem effusum comparat aquæ seu pluuiæ copiosæ defluentis ex nubibus & montibus, qui sunt in circuitu Hierusalem, & à denegata sepultura, cuius honos habendus est defunctis propter spem resurrectionis mortuorum, in qua corpora & animæ rursus copulata celebrabunt Deum in omni æternitate. Tacite autem argumentatur à minore ad maius, respiciens ad eadem Abelis, hoc modo: Si sanguinem vnus Abelis effusum vindicasti in Cain, eiusque posteritate, quanto magis sanguinem tot seruorum tuorum vindicabis in hostibus nostris?

Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & illusio his, qui in circuitu nostro sunt. IIII.

Exaggeratio à sarcasmis, hostium opprobrijs & subsannationibus, quasi Israëlita vel non verum Deum coluerint, vel ab ipso deserti sint, & traditi in manus hostium, quæ omnium grauissima est tentatio piorum.

Vsque quò Domine, irasceris in perpetuum? accendetur velut ignis zelus tuus? V.

Addit narrationi de calamitatibus exclamationem patheticam, qua causam deuastationis & excidij Hierosolymæ ostendit, peccatum scilicet Idolatriæ, hoc est, defectionis à Deo, ad cultus idolorum gentilium, quo offensus Deus populum suum aliquandiu in manus hostium tradidit, donec resipisceret. Ideo populus agnoscens hanc causam suæ deuastationis petit, ne Deus totam iram suam accendat, sed mitiget pœnas, sicut alibi inquit: Memor esto

misericiordiæ tuæ. Item, ne effundas totam iram in nos.

Zelus] qui est indignatio ardens & vehemens mariti contra adulterum & uxorem mœcham. Ita Deus horribiliter irascitur idolatris, quos tamen resipiscences recipit in gratiam, ut sæpè populum Israëliticum, hostes autē Ecclesiæ suæ induratos & persecutores, abijcit in perpetuos cruciatus, quos populus ipsis precatur, inquiens.

2. *Petitio.*

VI. *Effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt, & in regna, quæ nomen tuum non inuocauerunt.*

VII. *Quia comederunt Iacob, & habitaculum eius desolauerunt.*

Secunda pars Psalmi, petitio, cuius partes sunt tres.

1. Imprecatio pœnarum contra hostes induratos, & persecutores Ecclesiæ.
2. Petitio remissionis peccatorum, quæ causæ sunt pœnarum & calamitatum, quibus remissis tollitur & mitigatur pœna.
3. Est petitio auxilij. Primum igitur precatur pœnam hostibus, inquiens.

Effunde] prorsus perde, effusa in eos ira tua, tanquam aquarum mole obrue, sicut fecisti in diluuiio, & incendio & conflagratione Sodomorum, Gentes, Chaldæos, & Antiochum, cum suis exercitibus.

Qui te non nouerunt] nosse non student, sed te contemnunt, & blasphemant, te non inuocant, sed idola sua commentitia. *Qui comederunt Iacob*] tanquam lupi rapaces deuorauerunt. *Iacob*] .i. populum habentem promissionem de mittendo Messia.

Habitaculum] terram Palestinam, & Hierosolymam, quæ fuit sedes veræ doctrinæ, in qua Deus excitauit subinde veros doctores, Prophetas, & alios, & conseruauit libros Propheticos, veramque doctrinam transmisit ad posteros, quam hostes delere conantur. Ita autem argumentantur ab Antithesi: Gentes, Chaldæi, & Antiochus,

te non nouerunt, te nō inuocant, sed idola sua.

Nos autem te nouimus, te inuocamus. Ergo illos perde, & nos iuuua & libera.

OBIECTIO.

Paulus inquit ad Roman. 1. Gentes cognouisse Deum per opera creationis, & alia testimonia. Quomodo igitur hic inquit Propheta, vel populus Israëliticus, Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt?

RESPONSIO.

Respondeo primum, gentes cognitionem quam habuerunt de Deo ex cognitione rerum & naturali luce & alijs testimonijs, obruisse falsis opinionibus & cultu idolorum, quibus vel diuinitatem tribuerunt, vel præsentiam Dei ad ipsa alligarunt, contra verbum Dei expressum. Deinde est duplex notitia Dei, naturalis, concepta ex lege Dei & conditione rerum, quæ non saluat. Alia Evangelica, reuelata per filium Dei, in ministerio Euangelij. Hæc notitia saluat, quia apprehendit filium Dei, propter quem statuit se placere Deo, & saluari gratis propter hunc Mediatorem, de qua inquit ipse Christus, Iohannis tertio: Nemo ascendit in cælum, nisi qui patrem nisi de cælo. Item, Nemo nouit patrem nisi filius, & cuiusque filius voluerit reuelare, Matthæi vndecimo. Est & æstetata ignorantia Dei causâ damnationis, de qua inquit Christus Iohannis decimo quinto: Si non venissem & locutus fuisset eis, peccatum non haberent, nunc autem non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, is & patrem meum odit. Tales ignorant Deum, & persequentes Ecclesiam fuerunt Chaldæi, & Antiochus, & sunt hoc tempore multi Pontificij & alij qui cum sciant doctrinam Euangelij esse veram & salutarem conscientia, tamen oderunt veros doctores, & persequuntur Ecclesiam.

Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordia tua, quia pauperes facti sumus valde.

Secunda petitio, remissionis scilicet peccatorum,

catorū, quam addit per Anthypophoram, hoc modo, Estis meriti hanc pœnam peccatis vestris.

Respondet populus: Sumus quidem meriti cam, sed petimus condonationem, quam promissisti agentibus pœnitentiam. Ita & Daniel capite 9. Peccauimus, iniquitatem fecimus: nobis confusio, tibi autem Domino Deo nostro misericordia, & propitiatio: non in iustificationibus nostris prosterimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis, exaudi Domine, placare Domine, attende, & fac, ne moreris propter temetipsum, Deus meus, &c. Item, propter Dominum exaudi nos.

Ne memineris] ne retineas nos in memoria,

Iniquitatum nostrarum] & quas patres nostri designarunt in deserto, & postea, & nos quoque ipsi eorum posterit.

Anticipent nos] hoc est, prœueniant, antequam hostes nos prius deleant & extinguant.

Pauperes facti sumus] Ratio à paucitate piorum doctorum & gubernatorum Ecclesiæ, qui reliqui sunt: sic & hoc tempore Ecclesiæ & scholæ deuastantur passim, & rediguntur ad paupertatem.

Pauperes facti sumus] attenuati. Est igitur petitio à necessitate, seu præsenti periculo, ne piorum cœtus, seu Ecclesiæ & scholæ, in quibus vera & salutaris doctrina traditur & propagatur, prorsus deleantur.

Adiuua nos, Deus salutaris noster, propter gloriam nominis tui: & libera nos, & propitiu esto peccatis nostris propter nomen tuum.

Tertia petitio auxilij & defensionis contra hostes, antequam prorsus deleantur, idque propter promissam misericordiam, & celebrationem nominis Dei. Item, ne nomen Dei blasphemetur, & innotescat hostibus, Deum curam habere suorum, qui ab hostibus interficiuntur, quibus simul pœnam & interitum precatur.

Adiuua nos] infirmos, impares hostium potentia & viribus, pugnantes tamen. Ita

enim inquit hîc Augustinus: Qui adiunatur, etiam per seipsum aliquid agit. Adiunatur autem, hoc est, eruit nos à malis Deus, cum & adiunatur nos ad faciendam iustitiam, & propitiu est peccatis nostris, sine quibus non sumus in hac vita.

Salutaris noster] Qui nos solus saluas, destitutos omni præsidio humano, vt Israëlitas in Aegypto, & stantes ante mare rubrū.

Propter gloriam nominis tui] vt tuum nomen agnoscat & celebretur, hoc est, potentia, bonitas, & iustitia tua.

Propter nomen tuum] non propter nostra merita aut propter nos. Nam quid, vt hîc inquit Augustinus, aliud merentur peccata nostra, quam debita & digna supplicia?

Ne forte dicant in gentibus, ubi est Deus eorum? & innotescat in nationibus coram oculis nostris ultio sanguinis seruorum tuorum, qui effusus est.

Causa finalis liberationis, ne blasphemetur nomen Dei à gentibus, vt qui populum suum vel liberare non potuerit, aut noluerit, quæ causa sæpè repetitur in Psalmis.

Ubi est Deus eorum?] Verba mimetica sunt gentium, quibus affirmabant Deum deseruisse populum suum, vel iuuare & eripere eum ex manibus hostium nō potuisse, quæ blasphemæ voces & nunc sunt Turcarum & aliorum hostium contra Ecclesiam.

Innotescat ultio] vt appareat te esse vindicem Ecclesiæ & membrorum eius, qui ab hostibus & tyrannis occisi sunt.

Introëat in conspectu tuo gemitus competitorum, secundum magnitudinem brachij tui fac residuos filios mortis.

Votum seu precatio pathetica, vt Deus audiat gemitus & suspiria victorum, qui ex populo nondum occisi ab hostibus reliqui sunt, ne tota Ecclesia deleatur, sed maneat sanctū semen, à quo Deus rectè agnoscat, & celebretur in humano genere.

Quæ causa finalis liberationis in omnibus precationibus addenda est.

Introeat] exaudiatur à te Deo nostro, qui nos deseruisse aliquandiu visus es traditos in manus hostium.

Brachij tui] potentia. Argumentatur à facili: Omnipotens es. Ergo facile nos iuare potes.

Residuos] id est, qui reliqui sunt, seu superstites nondum occisi.

Filios mortis] destinatos ad mortem, tanquam oves ad occisionem, etiam mox interficiendi, nisi tu ô Deus nos iuves & liberes.

3. Imprecatio contra hostes.

XII. *Et redde vicinis nostris septuplum in sinu eorū, improprium eorum, quod exprobrauerunt tibi Domine.*

Antithesi precatur hostibus iustam vindictam & interitum,

Vicinis] inter quos versamur. Nam habitat Ecclesia, ut inquit Augustinus, inter hostes & malos usque ad diem separationis, hoc est, extremi iudicii, in quo tandem bonorum & malorum fiat corporalis separatio.

Septuplum] multipliciter, cumulatissime. Nam numerus septenarius plenitudinem & perfectionem in scriptura sacra indicat.

In sinu eorum] inter ipsos, in ipsorum ciuitatibus, & familijs. Item in occulto, sicut poenæ impiorum in hac vita non conspiciuntur, in extremo autem die patefient coram tota Ecclesia.

Quod exprobrauerunt tibi] Non igitur hoc agunt precipue hostes, ut deleant Ecclesiam, sed ut extinguatur noticia veri Dei, & recipiantur idola sua, eorumque cultus. q. d. tua agitur causa, ô Deus, & tua gloria, hanc asserere, & defendere nomen tuum, quod arbitrantur hostes se deleturos de terra, cum nos persequuntur.

4. Gratiarum actio.

XIII. *Nos autem populus tuus & oves pascuæ tuæ confitebimur tibi in seculum, & in generatione & generationem annuntiabimus laudem tuam.*

Pollicetur populus pro liberatione Deo gratitudinem, quæ duabus constat virtutibus, tanquam flosculis suauissimis: veritate, quæ agnoscit & celebrat acceptum beneficium: & iustitia quæ offert se ad mutua officia pro facultate & vocatione.

Populus tuus] quem elegisti, cuius es rex, & Dominus.

Oves pascuæ tuæ] quarum es pastor, pascens nos, sustentans, defendens & sanans.

In seculum] in æternum, vel usque ad finem huius mundi. Post quem non annuntiabitur laus Dei amplius alijs, cum coram ipso Deum omnes pariter intuebimur, videntes qualis sit, iuxta illud Iohannis, videbimus sicuti est.

Confitebimur] laudabimus & gratias tibi agemus, pro liberatione, & in hac vita, & futura.

Q V A E S T I O.

Bona corporalia sunt petenda cum conditione gloriæ Dei, & nostræ salutis. Est ne ergo petenda etiam defensio Ecclesiæ cum conditione?

R E S P O N S I O.

Non, quia defensio & conseruatio Ecclesiæ non est bonum corporale, sed diuinum, hoc est, quod cedit immediate ad gloriam Dei, & ad salutem Ecclesiæ. Ergo petenda est, & credenda sine conditione vlla, iuxta precationem: Aduerai regnum tuum.

O B I E C T I O.

Peccatores Deus non exaudit. Iohannis nono.

Ecclesia habet peccatum.

Ergo non exauditur.

R E S P O N S I O.

Respondeo per distinctionem. Alij enim sunt peccatores impenitentes & perseverantes in peccatis contra conscientiam. Hi non exaudiuntur, quamdiu tales sunt & manent. Alij sunt peccatores impenitentes, qui agnoscunt peccata, coramque petunt & credunt remissionem propter mediatorem, & inchoant novam obedientiam erga legem, sicut hic populus peccata sua agnoscit, eorum-

eorumque petit veniam, inquit: Ne me minis iniquitatum nostrarum. Item, propitius esto peccatis nostris propter no-
men tuum.

PSALMVS LXXX.

TITVLVS.

Psalmus Asaph ad præcinendum, de Ro-
sa testimonij.

Rosam vocat regnum seu politiam Israël, quæ etsi fuit parua & contempta, præ alijs regnis mundi, tamen fragrantissimum quasi odorem edidit veræ doctrinæ, & promissionis de Messia, quam testimonium vocat, recreantem Ecclesiam & mentes, sicut fragrans Rosa recreat, & suauissimo odore afficit cerebrum.

Lutherus vertit: Spanrosen / Das ist / Ein Kleinot / wie ein rose / Vnd heist hiedas Königreich Israel.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suasorij, vt præcedens. Nam precatur in eo Propheta, seu populus, vt vineam, hoc est, regnum & politiam Iudaicam, Deus defendat, & conseruet contra hostes, ex eorumque tyrannide alijsque afflictionibus liberet. Auentus intelligit de Christo eiusque adventu in carne, & de Ecclesia eiusque ærumnis. Partes sunt quinque.

1. Propositio precatationis.
2. Querela populi de ærumnis & persecutionibus.
3. Commemoratio veterum beneficiorum Dei, erga populum Israëliticum, liberatum ex Aegypto, & traductum in terram promissam, & defensum contra hostes.
4. Repetitio petitionis, vt restituat & defendat populum.
5. Promissio gratitudinis pro beneficio defensionis, & restitutionis populi. Orandus, sicut & superior, & hoc tempore contra Turcam & alios hostes Ecclesiæ.

1. Petitiō.

1. *Qui regis Israël intende, qui deducis velut ouem Ioseph, qui sedis super Cherubin, manifestare.*

Lutherus: Ioseph ist das Königreich Israel.

Propositio est precatationis repetita subinde & amplificata expolitione Rhetorica, qua has circumstantias complectitur.

Primò, quem inuocet, seu à quo petat auxilium & liberationem, à vero & æterno Deo, qui se populo Israëlítico patefecit, illustribus testimonijs, educens eum ex Aegypto in terram promissam, & præsens fuit in Arca fœderis, exaudiens inuocantes.

Secundò, cur petat liberari? propter misericordiam promissam.

Tertiò, quos iuuare velit? fideles, qualis olim fuit Ioseph, & tribus, quæ arcam fœderis sequebantur, Ephraim, Benjamin, & Manasse.

Quartò, quomodo seu per quid? potentiam scilicet diuinam hostes olim Israëlitarum deleuit. Theodoretus & Basilius intelligunt Psalmum iuxta historiam prædicationem esse captiuitatis & seruitutis, quam apud Babylonios perpessi sunt Iudæi annis 70. Qui orant hic Deum, vt liberentur ex hac seruitute, & esse simul vaticinium de futura salute credentium omnium, per Christum Dominum & pastorem Ecclesiæ.

Qui regis] Aliter, pascis Israël, primum ipsum Patriarcham Iacob, qui & Israël dictus est, quem pavit fame. Deinde totum populum Israëliticum, qui ab hoc originem duxit. Tertiò Ecclesiam omnium temporum.

Intende] nostris precibus, vt defendas, exaudias & liberes nos.

Qui deducis] hoc est, liberas velut ouem, destitutam omni humano præsidio, & infirmum, qualis est Ecclesia in hoc mundo.

Ioseph] ipsum filium Iacob, abiectum in foueam à fratribus, & in carcerem à Potiphare, propter falsam delationem vxoris adulteræ, ex quo Ioseph diuinitus liberatus factus est princeps totius Aegypti, & fratrum suorum Dominus, vt in Genesi legitur. Monet exemplum pastis & defensionis à Deo Israël, & filij eius Ioseph, de prouidentia & cura Dei erga omnes sanctos, ideoque memoriam sanctorum in Ecclesia retinendam, vt nos de fiducia

eorum

eorum, & Dei erga suos solitudine & cura commonefaciat.

Qui sedes super Cherubin] hoc est, super arcam fœderis seu propitiatorium, cuius operculum duo Cherubin, hoc est, effigies alatae obumbrabāt expās alis, super quod operculum Deus præsens adfuit, exaudiens inuocantes, eiꝛue fuit propitius. Vnde propitiatorium dictum est.

Manifestare] hoc est, appare & te præsente ostende, sicut olim in propitiatorio. Sicut & nunc præsens est & habitat in Ecclesia, & in singulorum piorum cordibus. Iuxta illud: Habitabo in illis, & ero illorum Deus.

II. *Coram Ephraim, Benjamin, & Manasse, excita potentiam tuam, & veni ut saluos facias nos.*

Repetitio petitionis. Nominat autem has tribus, quæ arcam fœderis sequebantur, præcedebant autem tribus Iuda, Issachar & Zebulon, cum Iordanem transiret populus. Intelligit autem per has tribus totum populum Iudaicum. Theodoretus ideo tradit harum tribuum factā mentionem, quod Ephraim & Manasses filij fuerint Ioseph, cuius antè mentionem fecit, & Benjamin frater Ioseph.

Lutherus: Ephraim / Das ist / auff dem Gnaden stul / hinder welchem diese stämme Israel lagen / Num. 2.

Excita potentiam] ostende, declara in defendendo, & liberando nos ex hostium manibus.

III. *Deus consolare nos (mœstos) & ostende faciem tuam, & salui erimus.*

Deus virtutū conuerte nos. i. à seruitute Babylonica libera, & reduc nos in patriam.

Ostende faciem tuam] beneuolentiam & fauorem, qui in facie apparet. Sic Psalmo 30. Cum absconderis faciem tuam, sum conturbatus. Et Deuteron. 6. Benedicet nos Dominus, & custodiet nos, ostendar nobis faciem suam, & misereatur nostri. Sic monet autem crebras esse vicissitudines tentationum, & consolationum piorum, sicut vices sunt noctis & diei, hyemis & æstatis, hoc est, sentire nunc trepidationes cordis, nunc rursus lætitiā, quæ oritur ab agni-

tione præsentiæ Dei, auxilij, & liberationis, quas vices Deus ideo ordinauit, ne suis viribus fidant, sed subinde Deum inuocent, sicut hic populus facit, vt consolatio seu lætitiā post mœrorem sit gratioꝛ, sicut saturitas gratioꝛ est post famem, sanitas post morbum, quies post laborem, sicut Heraclitus dixit.

2. *Querela populi de arumnis & calamitatibus.*

Domine Deus exercituum, quo usque irasceris super orationem populi tui?

Queritur populus, primū de ira Dei, quam agnoscit se meritum peccatis, & mitigari petit. Deinde de arumnis & calamitatibus externis hostium, sublānatione, & sarcasmis.

Deus exercituum] Aliter, Deus potentiarum, hoc est, qui solus potens es. Item facile potes nos iuuare & defendere.

Irascere super orationem] auersaris, non exaudis nos orantes. Felix ex Hebræo. Fumabis in orationem, sumpta metaphora à valde iratis, qui per nares accenso corde iracundia fumum emittere solent.

Populi tui] quem elegisti tibi, qui te agnoscit suum regem, & pastorem. quasi dicat: Agnoscimus te nunc nostrum regem, quare desine nobis irasci, ne iram tuam totam in nos effundas.

Cibabis eos pane lachrymarum, & potabis eos in lachrymis mensura magna.

Narratio calamitatum, quibus queritur se tanquam pane lachrymis admistis, pasci & potari. q. d. edimus panem nostrum, & bibimus potum lachrymantem, & mœsti. Talis est rota Ecclesie & singula membra eius omnibus temporibus. Ideo merito queritur recitans hunc versiculum:

Flens ego sum genitus, celebrantur funera steru,
Transacta innumeris vita fuit lachrymis.

Mensura magna] Copiose, abundanter. Theodoretus refert ad dictum mensi, Matthæi sexto: Qua mensura mensi fueritis, alij metientur vobis. quasi dicat: Quia peccauimus tibi Domine, ideo puniuiti

puniisti nos, sicuti meriti eramus. Aliter, in mensura, moderatè, non totam in nos effundens iram tuam, Augustinus referens ad illud, I. Corinthios 10. Deus non finit nos tentari, ultra quàm ferre possimus.

3. Commemoratio veterum beneficiorum erga populum Iudaicum.

Vitem de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, & plātaſti eam. VIII.

Recenset, vt magis ad liberandum Deū commoueat, & querela de ærumnis magis animos lectorum intret, vetera Dei beneficia erga populum Israëliticum.

1. Educationem ex Aegypto.
2. Deletionem gentium in terra Chanaan.
3. Constitutionem & defensionem certæ politię.
4. Multiplicationem & potentiam populi.

Comparat autem & ipsum populum & politiam eius pulcherrimam, viti seu vineæ, quod sicut vinea sepimento seu muro circumducitur, contra feras, & prætereuntes viatores, & vitis longè lateque subito deducit palmites: Ita Deus populum Iudaicum eiusque politiam constitutam suæ præsentia & defensione communit, & populus intra breue tempus in multitudinem innumerabilem adauctus est. Ita sapè & Ecclesia noui testamenti, à Prophetis & ipso Christo vinea appellatur. Argumentatur autem ab antea actis, seu præteritis liberationibus populi: Liberasti & defendisti olim patres nostros, ergo & nunc libera nos, eorum posteros.

Transtulisti] eduxisti populum Israëliticum ex Aegypto per mare rubrum, extinctis Aegyptijs, & traduxisti eum in terram Chanaan. *Eiecisti gentes]* Chananæos 7.

Dux itineris fuisti in conspectu eius, & plantaſti radices eius & impleuit terram. IX.

Expositio de liberato populo ex Aegypto, cuius ipse filius Dei dux itineris fuit, I. Corin. 10. & de constituta politia Iudaica, & populi aucta multitudine.

Operuit montes umbra eius, & palmites eius sicut cedri Dei. X.

Perstat in metaphora sumpta à vinea seu

VI. *Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, & inimici nostri subsannauerunt nos.*

Querela de subsannatione & sarcasmis hostium contra populum Dei & Ecclesiam tanquam abiectam & desertam à Deo. q. d. ignominiosi facti sumus vicinis gentibus, victi ab illis, & deserti à te. Vicinos enim vocat gentes habitantes in Iudæa, & in vicina Hierusalem.

VII. *Deus Zebaoth (exercituum) conuertere nos & ostende faciem tuam (beneuolentiam & fauorem) & salui erimus (liberabimur ab hostibus vicinis & alijs.)*

OBIECTIO.

Populus Iudaicus inuocans Deum non exauditur, quia sapè auctæ sunt calamitates eius. Ergo promissio Dei de exauditione Ecclesię inuocantis non est vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia duo sunt bonorum genera. Alia sunt spiritualia, vt rena, quæ petentibus certò donantur, & petenda sunt sine conditione. Alia sunt corporalia, vt liberatio ex cruce, hæc petenda sunt cum conditione gloriæ Dei, & nostræ salutis. Ideo sapè differuntur, primùm, propter peccata. Deinde, vt exerceatur fides, & accendatur inuocatio. Ita inquit D. Augustinus: Fideliter supplicans Deo pro necessitatibus huius vitæ, vt misericorditer audiat, ita misericorditer non auditur. Quid enim vtile sit infirmo, melius nouit medicus, quàm ægrotus. Et Diuus Bernardus: Fratres nolite dubitare de oratione vestra, sed scitote quando verbum per os erumpit, tunc oratio vestra scripta est in oculis Dei, & aut fiet, quod petitur, aut expedit non fieri.

seu vite, eiusque palmitibus, quibus comparat populum.

Montes vocat finitimarum gentium robustos & bellicosos viros seu potentes. Umbra sunt potentes in populo Iudaico, qui gentes expulerunt ex terra Chanaan, Cedros Dei altas vocat principes & gubernatores populi, alios excellentes potentia & virtute.

Lutherus: Regnum dilatatum est usque ad Libanum.

XI. *Extendit palmites suos usque ad mare (Aegyptiacum, seu mediterraneum) & usque ad flumen (Euphratem) propagines eius.*

Hoc est, ramos. Commendatio est populi à multitudine seu latitudine politiae, de qua ita inquit Deus ad Iosue capite 1. A deserto & Libano usque ad fluvium magnum Euphratem omnis terra Etheorum usque ad mare magnum contra solis occasum erit terminus vester, nullus poterit vobis resistere, cunctis diebus vitae tuae.

XII. *Vt quid destruxisti maceriam eius, & carpunt eum omnes, qui pratergrediuntur.*

Tristissima querela pathetica de destructa & vastata vinea, hoc est, politia & Ecclesia Iudaica ab hostibus, Chaldeis & alijs. Tribuit autem hanc destructionem ipsi Deo non hostibus, agnoscens se punitam à Deo propter peccata.

Destruxisti] destrui permisisti ab hostibus.

Maceriam] tutelam, qua Deus Ecclesiam, tanquam vineam muro antea circunderat, ne ab hostibus ladi posset.

Carpunt] racemos seu vuas, hoc est, interficiunt pios doctores & gubernatores Ecclesiae, sicut viatores prater euntes auferunt vuas ex vineis, quae nullo muro aut sepimento sunt circumdatae.

XIII. *Deiastavit eum aper de sylva (veniens) & fera campi depasta est eam.*

Per aprum & feram intelligit hostes, Assyrios, ut Salmanasser, Sennacherib & Nabuchodonosor, qui ceteris crudelior fuit.

Similis querela & nunc est Ecclesiae & scholarum, de vastantibus eas Turcis, Pontificijs & alijs hostibus

4. Repetitio petitionis de liberatione.

Deus Zebaoth convertere, respice de caelo, & vide & visita vitem istam.

Subinde repetit petitionem de defensione, propter animi affectum, & mala, quibus premitur Ecclesia.

Deus Zebaoth] exercituum. Argumentum est facilitatis à potentia Dei.

Respice] clementer aspice Ecclesiam, & iuva.

Vide] calamitates & ærumnas Ecclesiae, *Visita*] tanquam medicus infirmum.

Et confirma eam quam plantavit dextera tua, & super filium quem confirmasti tibi.

Argumentum ab honesto: tu plantasti vineam, hoc est, constituisti politiam & Ecclesiam. Ergo nunc quoque defende eam, & libera.

Dextera tua] potentia. *Super filium*] racemum, seu vitis propaginem, seu palmitem, qui quasi filius est vitis. Lutherus Genesis 42. Filium exponit, pro loco pingui, seu pinguedinis, in hoc Esaia 5. Vineam factam est dilecto meo, in cornu filio olei, hoc est, in colle editiore & fertili, sine pingui. Non igitur loquitur Psalmus de homine, sed de loco fertili, quo constituta est & quasi sita politia Iudaica. Augustinus & alij veteres intelligunt de Messia promisso filio Dei, & hominis, qui ex hac vinea seu vite, hoc est, populo Iudaico carnem assumpturus erat. Ideo eam petere, restitui, defendi, & conservari.

Incensa (vineam) & suffossa, ab increpatione vultus tui pereant.

Amplificat immanitatem hostium, Chaldeorum, qui Hierosolymam incenderunt, & suffoderunt in obsidione eius, simulque precatur interitum hostium, per increpationem & terrorem vultus Dei, hoc est, irae & terroris. Lutherus exponit de mitigatione poenae. Ita enim vertit: *Si ye*

Siehe darein / vnd schilt (die feinde) Das des
brennens vnd reissens ein ende werde.

Eobanus.

Ignem quod exustum cunctis est & clade recisum,
Dispercat vultus asperitate tui.

Augustinus intelligit de incensione, hoc
est, mortificatione peccati, quæ admittun-
tur vel cupiditate bonorum terrenorum,
vel timore vel metu tolerandæ crucis. Sicut
bona omnia fiunt vel amore Dei & hone-
statis, & timore fugiendæ pænæ, de quibus
inquit: Si bonum vis, tolera quod non vis,
vt assequaris, quod vis.

*Fiat manus tua super virum
dexteræ tuæ, & super filium homi-
nis, quem conformasti tibi.*

Virum & filium hominis intelligit popu-
lum Iudaicum, quem sibi Deus elegit ex Ae-
gypto, dextera sua, hoc est, potentia, tradu-
ditum est, intelligit locum pingue, ipsam
scilicet terram Chanaan, in eaq; habitantes
Israëlitas, electos & cōstabilitos in ea. Nam
sic vertit Germanicè: *Deine handt schütze
das volck & dener rechten / vnd die leuthe die du
die festigst, & erwehlet hast.* Augustinus, eti-
am recentiores quidam Interpretes, intelli-
gunt ipsum filium Dei & hominis, Mesiã,
qui ipse se filium hominis saepe vocat, Mat-
thæi 16. & ita in Daniele vocatur, propter
quem electus est populus Israëliticus, & po-
liti constituta & cōseruata vsque ad eius
aduentum in carne.

s. Gratiarum actio.

*Et non discedemus à te, viuifi-
ca nos, & nomen tuum inuoca-
bimus.*

Promittit populus gratitudinem suam
Deo pro liberatione, & petit se viuificari ab
ipso, hoc est, reddi sibi consolationem, &
post hanc vitam lætitiā, & vitam æternam
promissam in filio.

Nomen tuum inuocabimus] Te solum agno-
scemus & celebrabimus verum & æternum
Deum, non idola Gentium commentitia.

*Domine Deus Zebaoth con-
uertere nos (ad te, & reduc in pa-
triam, vel consolare) & osten-*

*de faciem tuam (beneuolentiā,
gratiam & fauorem) & salui
erimus.*

Conclusio, seu repetitio propositionis,
ostendens populi ardorem, in petenda &
expectanda liberatione. Poëta:

*O Deus omnipotens, placido nos respice vultu,
Pignora iam nobis certa salutis erunt.*

Lutherus: *Herr Gott Zebaoth tröste vns /
Laß dein andelig leuchten: so genesen wir.*

Magna, inquit Carthusianus, suauitas est
huius versiculi. In hoc enim regulam to-
tius religionis exponit. Primò enim Deus
nos conuertit: Deinde ostendit nobis fa-
ciem suam, id est, lumine pietatis suæ nos
inspicit, postea tandem saluat nos. Idem
per faciem, Christum ipsum, qui est imago
essentialis Dei inconspicui, intelligit. Atq;
triplicem eius faciem, sicut ter in Psalmo
repetitur, facit.

1. Faciem nascentis.
2. Faciem morientis.
3. Faciem indicantis.

PSALMVS LXXXI.

Vers. 16.

TITVLVS.

Ad præcinendum super Githit (instru-
mento musico, translato in templum, seu
tabernaculum, ex Gath ciuitate Philistino-
rum) Psalmus Dauidis. Aliter: super tor-
culari Asaph, scilicet traditus à Dauide, vt
caneretur in festo tabernaculorum, mense
septimo, die decimo quinto, quo populus
hunc Psalmum cātauit, agens gratias Deo,
pro diuina protectione in deserto, vbi po-
pulus habitauit in tabernaculis, sicut hoc
festum Deus celebrari iussit, Leuitici 23. vbi
quatuor festa hæc præcipua celebrāda man-
dantur à Deo.

1. Festum Paschæ.
2. Festum Pentecostes.
3. Festum tubarum seu clangoris.
4. Festum Tabernaculorum seu Sceno-
pegia.

ARGVMENTVM.

Psalmus est exhortatorius, generis sua-
forij. Nam hortatur in eo primum Prophe-
ta populum Israëliticum seu Iudæos, vt gra-
tias agant Deo pro diuina liberatione &
protectione sua in deserto, & alijs benefi-
cij collatis olim in Israëlitas: Deinde com-
memorat hæc beneficia: Tertiò arguit po-
pulum de idololatria seu defectione à vero

Deo ad cultus idolatricos. Quartò comminatur & prædicit pœnas populo, propter idolatriam, seu defectionem à vero & æterno Deo. Partes sunt 4.

1. Exhortatio ad gratiarum actionem pro diuinis beneficijs.

2. Commemoratio beneficiorum in populum Israëliticum.

3. Exhortatio, ut hunc verum & æternum Deum, qui populum eduxit ex Aegypto, & protexit in deserto annis quadraginta, & traduxit in terram promissam, solum agnoscant, inuocent & colant.

4. Exprobratio ingratitude & defectionis populi Iudaici à vero Deo, propter quã pœnis à Deo affecti sunt, & annis multis detenti in deserto, priusquã in terram promissam traducerentur, in qua & longo tempore cum hostibus ipsis pugnandum fuit. Monet autem Psalmus in genere, ut & nos verum hunc & æternum Deum agnoscamus, inuocemus & celebremus, qui se olim Israëlitis patefecit, & liberauit eos ex Aegypto, & nunc filium suum promissum Messiam misit, iuxta promissionem: Et effudit Spiritum sanctum in Apostolos & Ecclesiam.

1. Exhortatio ad gratiarum actionem & celebrationem Dei, pro acceptis beneficijs.

I. Exultate Deo adiutori nostro, iubilate Deo Iacob.

Propositio est exhortationis, exornata circumstantijs 4.

1. Quem laudare seu celebrare debeat populus? illum verum & æternum Deum, qui Israëlitas olim ex Aegypto liberauit, sicut nunc eundem Deum, & nos agnoscere & celebrare debemus, qui nobis misit filium.

2. Quare? propter exhibita beneficia, liberationem & defensionem populi, sicut inquit: Exultate Deo adiutori nostro.

3. Quomodo, seu quibus? corde, voce, & instrumentis musicis varij generis, quã Dauid instituit in templo.

4. Quando? in neomenia, seu nouilunio mensis septimi, qui noster est October, cuius die primo celebrabatur festum tubarum, decimoquinto tabernaculorum, Exodi 23.

Exultate] id est, celebrate Deum voce seu verbis.

Iubilate] corde, est enim iubilum seu iublatio, quã vox triumphalis est, gaudium imensum, conceptum corde tantum, ut verbis satis exprimi nequeat, sed gestibus partim, partim voce ostendatur.

Deo Iacob] hoc est, vero & æterno Deo, qui se Iacob cæterisq; Patriarchis patefecit.

Sumite Psalmum, & date tympanum, Psalterium incundum cum cythara.

Iubet Deum instrumentis musicis laudari, quã Dauid instituit in templo. Monet igitur locus de dignitate & usu musices in Ecclesia, placente Deo, cum fit in spiritu & veritate, & tales cantilenæ cantantur, quibus flectantur animi ad pietatem, & spiritus excitatur ad laudandum Deum.

Buccinate in neomenia tuba, in signi die solennitatis vestre.

Adhortatio præcipue ad sacerdotes, quibus buccinæ seu tubæ cantus commendatus fuit, eiusque usus fuit præcipue in festo tubarum, quod & tabernaculorum, quem diem insignem vocat solennitatis diuinæ, quo memoriam protectionis diuinæ in tabernaculis celebrabant diebus septem. Leuitici 23.

Quia præceptum in Israël est, & iudicium Deo Iacob.

Ratio exhortationis à mandato & voluntate Dei, qui festum tubarum & tabernaculorum instituit, ut populus in illis memoriam beneficij liberationis ex Aegypto & protectionis in deserto celebraret, sicut dicitur Leuitici 23. In tabernaculis habitabit diebus septem, ut sciant generationes vestre, quod in tabernaculis habitare feci filios Israël, quando eduxi eos è terra Aegypti: Ego Iehoua Deus vestester.

Iudicium] id est, ius seu mos iuste constitutus à Deo. De festo tubarum Num. 29. inquit Deus: Mensis septimi dies prima venerabilis & sancta erit vobis, quia dies clangoris & tubarum est.

Fuit autem festum tubarum imago ministerij seu prædicationis poenitentiae & remissionis peccatorum, sicut Esaia 58. dicitur: Clama, ne cesses, exalta quasi tuba vocem tuam, annuncies populo scelera eorum.

In festo tabernaculorum admonebantur habitare nos in hac vita tanquam in tabernaculis terrenis, donec accipiamus ædificationem à Deo, domum non manu factam, sed æternam in cœlis. 2. ad Corinthios capite 5.

2. Narratio beneficiorum.

V. *Testimonium in Ioseph posuit illud, cum exiret de terra Egypti, linguam quam non nouerat, audiuit.*

Narratio beneficiorum erga populum Israëliticum, quem ex Aegypto eduxit. Vocat autem Ioseph totum populum Israëliticum, quod propter Ioseph & fratres ipsius in Aegyptum descenderant, & in ea liberatus sit populus & conseruatus, & deinde ex Aegypto liberatus, & defensus in deserto, traductusq; in terram promissam.

Testimonium] admirandam scilicet liberationem & defensionem populi posuit, vt esset testimonium præsentis & fauoris Dei erga populum Israëliticum.

Linguam quam non nouerat, audiuit]

1. In Aegypto sermonem, doctrinam & cultus idololatrias, quos non cognouerat populus ante mortem Ioseph, ex quibus liberatus est per Moysen.

2. Vocem Dei, promulgantis Decalogum in monte Sinai, quam antea populus non audierat. Theodoretus.

VI. *Cum leuarem oneribus humerum eius, & manus eius ab ollis recesserunt.*

Duo beneficia recenset, primum, liberationem ab impia doctrina, cultibus & moribus Aegyptiorum. Alterum, liberationem à seruitute durissima, qua Aegyptij Israelitas premebant, vt Exodi primo legitur. Loquitur autem Deus imitatione personæ, quæ vsitata est in Psalmis & Prophetis. *Ab oneribus*] hoc est, opè lateritio & luto, quæ humeris ferre cogebantur Israëlitas, sicut Exodi i. dicitur: Redegerunt in seruitutem Aegyptij filios Israël, & amaritudinibus afficiunt vitam illorum, opere duro in luto & lateribus.

Manus eius ab ollis recesserunt] Quas figere cogebantur magna molestia & labore Israëlitas, vel, ab ollis, hoc est, fornace seu furno, in quo coquebantur ollæ & lateres. In veteri textu ex Græco legitur: Cum seruiuerunt in cophino, id est, cum portarent Israëlitas lutum & lateres in corbibus, ad ædificationem domorum. Exodi i.

In tribulatione inuocasti me, & liberaui te, exaudiui te in abscondito tempestatis, probaui te apud aquam contradictionis. VII

Reuocat primum, vt inquit Theodoretus, populo in memoriam vetera beneficia: Deinde admonitionem & consilium adfert: Tertiò prædicit duriciem cordis, & duricie supplicium.

In tribulatione] Cum esses durissima seruitute oppressus, Sunt enim ærumna & pericula causæ inuocationis, iuxta illud Esa. 28. In angustia clamauerunt ad te.

Exaudiui te in abscondito tempestatis] hoc est, Ipse incōspicuis puniui Aegyptios, in tempestate seu tonitru, submergens eos in mari rubro, excitata tempestate & vento, sicut Exodi 5. canit Israëlitas: Flauisti vento tuo, & operuit eos mare. Vel: Liberaui te, cum calamitatibus, tãquam tempestate, oppressus esses in Aegypto. Sicut Lutherus vertit: Ich erhõret dich da dich das wetter vberfiel. Campensis: Et ad ea quæ in occulto postulasti, ego tibi respondi tonitru, quo hostes tuos exterrui, vel audiui te in abscondito, cum non auderes conqueri palàm de tuis ærumnis inter Aegyptios.

Probaui te] Cognoui tuum murmur & impatientiam in tolerandis etiam exiguis ac breuibus malis.

Apud aquam contradictionis] hoc est, Cum mihi & Moysi contradiceres, & murmurares laborans penuria aquæ. Primum cum deuenisses in Mara, cuius aquas, quia amaræ erant, bibere non potuit populus, ideo eam Dominus dulcem reddidit. Exodi decimo quinto. Deinde rursus murmurauit in Raphidim, penuria aquæ laborans, quam Dominus, percussa petra per Moysen, dedit populo, Exodi 19. & Numeri 20. Monet autem locus Deum verè exaudire & liberare oppressos malis quibuscunque

inuocantes ipsum. Sicut Israëlita, de quibus Exodi secundo dicitur: Suspirauerunt filij Israël propter opus durum, & vociferati sunt, ascenditque clamor eorum ad Deum, & audiuit Deus clamorem eorum, recordatusque est Deus pacti sui, cum Abraham, Isaac & Iacob.

3. Exhortatio ad populum.

VIII. *Audi populus meus, & contestabor te Israël, si audieris me.*

IX. *Non erit in te Deus peregrinus, neque adorabis Deum alienum.*

X. *Ego enim sum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, dilata os tuum, & implebo illud.*

Exhortatur populum, ut vnum verum & æternum Deum, qui ipsum ex Aegypto liberauit, solum agnoscat, inuocet & celebret, sicut Exodi vigesimo inquit Deus: Ego sum Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, & de domo seruitutis: Non habebis Deos alienos præter me: quod præceptum principium & finis est omnium præceptorum Decalogi. Neque enim obedientia erga cætera præcepta placet Deo, sine cognitione veri Dei, timore, fide, & obedientia.

Audi] hoc est, Obtempera mihi, amplectere verbum meum, neque ab eo discede, colens vel Deos Gentium, vel fingens opiniones de Deo, & cultus pugnantes cum edito verbo.

Contestabor te] Loquar tibi, & te docebo, & edam in te testimonia meæ præsentia & fauoris erga te.

Deus peregrinus] id est, alienus seu alius præter me verum & æternum Deum.

Ego sum Dominus] Argumentum à iusto: Liberaui te ex Aegypto, ergo me solum agnosce, & celebra me pro tanto beneficio.

Dilata os tuum] hoc est, ampliter & largè aperire, & pete à me quæcunque bona, & corporis & animæ.

Et implebo illud] id est, Dabo tibi quæcumque petieris, cumulabo te omnibus generis beneficijs. Argumentum ab utili, obedientia erga Deum.

4. *Reprehensio populi, & querela de eius inobedientia & ingratitude erga Deum, & de pænis inobedientia.*

Et non audiuit populus meus vocem meam, & Israël non voluit me.

Reprehendit populum queriturque de eius inobedientia & ingratitude erga Deum, tot tantisque acceptis beneficijs. Est enim Antithesis: Ego liberaui populum ex Aegypto, & dedi consilium, quomodo arumnas & pericula vitare possit, sed populus fuit ingratus, & mihi non obtemperauit, ergo permisi eum errare varijs modis, multisque annis peregrinari in deserto, priusquam eum in terram promissam traducerem.

Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis.

Pœna est inobedientiæ & contemptus verbi Dei, furor mentis & cæcitas, quæ tristissima est pœna, peccata peccatis puniri, sicut Paulus ad Romanos primo inquit: Quemadmodum non probauerunt ut Deum agnoscerent, ita tradidit eos Deum in mentem reprobam, ut facerent quæ non conueniebant.

Secundum desideria cordis eorum] hoc est, ut facerent quæ extra & contra verbum Dei cogitabant & cupiebant, fingentes falsas opiniones de Deo & cultus idololatrias, sicut adorationem & cultum vituli in deserto.

In adinventionibus] id est, consilijs, impetate, veneficijs, prestigijs dæmoniorum.

Ibunt] hoc est, ferentur quouis vento directione, proprijs consilijs, sicut fertur nauis in mari, huc illuc impulsæ fluctibus, amissis remis & gubernatore.

Si populus meus audisset me, Israël in vijs meis ambulasset.

Brevi

RESPONSIO.

Nego consequentiam : Quia sunt aliæ multæ causæ latæ Legis, prima vt ostendat & arguat peccatum : Deinde, vt sit pædagogus ad Christum : Tertiò, vt doceat iustificatos, quæ opera placeant Deo. Etsi enim homo non perfectè impleat Legem, tamen vult Deus inchoari nouam obedientiam in hac vita, à iustificatis, donec consummetur in vita æterna.

ALIA.

Permittens peccatum, cùm prohibere possit, causa est peccati.

Deus permisit Iudæos ambulare in desiderijs cordis ipsorum, cùm prohibere potuisset.

Ergo Deus causa est peccati.

RESPONSIO.

Respondeo : Permisit Deus hoc propter præcedentem impietatem & contemptum admonitionis. Est autem iustum Dei iudiciũ, punire peccata peccatis, sicut inquit Paulus ad Romanos primo : Propterea, quod cùm Deum cognouerint, non vt Deum glorificauerint, obtenebratum est insciens cor eorum.

Non igitur Deus est causa peccati, neque illud approbat, neque homines ad illud impellit, sed peccant homines sua libera voluntate, & augentur pænæ propter impœnitentiam, & contemptum oblata gratiæ.

PSALMVS LXXXII.

Versus 8.

TITVLVS.

Psalmus Asaph.

ARGVMENTVM.

Psalmus est partim generis sualorij: Nam hortatur Reges, Principes & Magistratus omnes, vt iustè iudicent, subueniendo innocentibus & oppressis, & puniendo sceleratos & oppressores innocentum : Partim generis iudicialis : Quia arguit Principes & Iudices iniustos, qui vel propter munera, vel fauorem, vel gratiam potentum egenos & innocentes opprimunt iniustis sententijs, & comminatur eis pœnas. In fine est petitio seu votum, vt ipse Deus iustum iudicium exerceat in mundo, puniens Ty-

Breui inimicos eorum humiliasset, & super tribulantes eos misisset manum meam.

Odientes Dominum frustra conarentur aduersus eum, & esset tempus eorum in secula.

Commemorat commoda, quibus Iudæi affecti fuissent à Deo, si ipsi obtemperassent, videlicet, quòd statim sine longis itinerum ambagibus peruenissent in terram promissam, & subito extincti fuissent eorum hostes.

Et esset tempus eorum in seculum] hoc est, In æternum exitium abiecti fuissent hostes populi Israëliti. Theodoretus intelligit de interitu & abiectione Iudæorum, propter inobedientiam erga Deum, & cõtemptum & crucifixionem Mesiæ.

Tempus vocat calamitates, & miseriam perpetuam.

Et cibasset illos ex adipe frumenti, & de petra mellis saturasset eos.

Reperit beneficia præcipua, vt ostendat ingratitudinem populi, propter quam abiectus est.

Per adipem frumenti intelligit beneficia, quibus Deus populum in deserto curauit, cùm ex petra aquam produxit, & in dulcissimum saporem mutauit eius amaritudinem, Exodi decimo quinto. Item omnis generis fructus in terra promissa, fonte melle & lacte, quibus perpetuò vsi fuissent, si obtemperassent voci Dei. Quia autem inobedientes fuerunt, abiecti sunt in perpetuam seruitutem & cæcitatem, sicut nunc per totum orbem terrarum Iudæi vagantur exules & miseri.

OBIECTIO.

Homo non potest obedire mādatis Dei, sicut populus Israëliticus non audiuit Deum, hoc est, ei non obtemperauit. & Paulus inquit: Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.

Ergo Lex frustra data est.

rannos, & eripiens innocentes & egenos. Maximè autem ipse Christus verus & iustus iudex in aduentu suo ad iudicium, in quo abijciat Tyrannos & impios omnes in æternas pœnas, credentes verò efficiet hæredes vitæ æternæ. Partes sunt 4.

1. Affeueratio de præsentia Dei inter iudices & reges.
2. Reprehensio iniustorum iudicum, & comminatio pœnarum.
3. Exhortatio ad principes & magistratus, vt iustè iudicent.
4. Petitio seu votum, vt ipse Deus exurgat, & verum & iustum iudicium in mundo exerceat.

1. Affeueratio de præsentia Dei in imperijs.

1. *Deus stetit (stat) in synagoga Dei, in medio autem deorum diiudicat.*

Affeuerat & testatur primus versus, quo ipse Propheta, sicut & vltimo loquitur, Deum verè præsentem adesse in imperijs, eaq; constituere, approbare, iuuare & defendere ad retinendam disciplinam & pacem in humano genere, vt in eo colligatur Ecclesia, & cœlestis doctrina tradatur, & aliæ artes necessariae in humana societate. Non igitur imperia constituta sunt, vt homines multi phanatici existimant, humana calliditate aut robore, sed Dei præsentia efficaci, sicut hîc inquit ipse Deus: Ego dixi, dii estis, & filij excelsi omnes, hoc est, diuinum officium sustinetis, & organa operum Dei, per quæ Deus regit homines. Et Paulus ad Romanos 13. inquit: Non est potestas, nisi à Deo, quæ verò potestates sunt, à Deo ordinatæ sunt. Veteres intelligunt de præsentia filij Dei promissi & exhibiti Messia, stantis, id est, versantis & docentis in synagogis Iudæorum, quibus promissus fuit.

Deus stetit (sive astat) hoc est, semper adfuit præsens in politijs & regnis, ea constituens, conseruans & defendens contra seditiosos politicum ordinem in humano genere.

In synagoga id est, congregatione, hoc est, in ipsis politijs à Deo constitutis.

Dei id est, quam synagogam, politicum

ordinem, ipse Deus constituit & conseruat. Aliter: Deorum, hoc est, potentum, regum & magistratum omnium.

In medio deorum] Repetitio præcedentis membri. Vocat autem deos magistratus omnes propter diuinum officium, quod gerunt in mundo, regentes & defendentes populum loco Dei, cuius sunt quasi vicarij. Sic Exod. 22. principes & iudices dii vocantur: Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices.

Dijudicat] Hoc est, ipse Deus punit impios & iniustos, & defendit & ornat præmijs iustos & innocentes, seu oppressos. Item admonet & reprehendit iudices iniustos, iniquiens: Vsquequo iudicatis iniquitatem?

2. Reprehensio iniustorum iudicum.

Usquequo iudicatis iniquitatem, & personas impiorum suscipietis? Sela.

Primo versu affirmat Propheta, Deum præsentem adesse in politijs & iudicijs. Quia autem Deus est iustus, iusta etiam iudicia requirit. Ideo iam introducit Deum, tanquam consistentem in medio iudicum, eos alloqui, & reprehendere iniustè iudicantes, vel propter munera, vel potentiam, vel fauorem, damnantes innocentes & pauperes.

Usquequo] Quando? quanto tempore? an non tandem desinetis ab iniustis iudicijs?

Iudicatis iniquitatem] hoc est, iudicatis iniquè iudicijs vestris, iniquitatem approbatis.

Suscipietis personas] Respectu personarum, potentia, cognationis, affinitatis & amicitia iniustè iudicabitis, damnantes & opprimentes inopes & innocentes.

Sela] Quasi dicat: Certè se ita res habet, estis iudices iniqui & violenti.

3. Admonitio de exercendo iusto iudicio.

Iudicate egeno & pupillo, oppressum & pauperem iustificare.
Eripi-

*Eripite pauperem, & egenum
de manu impij liberate.*

Admonet ex Antithesi iudices & magistratus omnes sui officij, iudicandi iustè, absque respectu personarum.

Indicate egeno] hoc est, iudicijs vestris oppressos iniurijs & violentia impiorum, liberate, defendite iustam eorum causam, eripite pauperes & egenos à Tyrannorum violentia, & oppressione.

Monet igitur magistratus omnes de suis officijs, quæ sunt præcipua:

1. Esse custodes & defensores vtriusq; Tabulæ Decalogi, propagare & defendere veram doctrinam de Deo, & veros eius cultus, & pacem, & disciplinam publicam.

2. Instituire & curare scholas, in quibus tradatur doctrina cœlestis, & aliæ artes bonæ & viles.

3. Cauere ne prætextu iuris opprimantur innocentes & pauperes.

4. Prohibere violentam iniuriam fieri innocentibus, & mitigare pœnas, sicut Augustinus liberavit seruum, què dominus crudelis interfici iussit, propter casu quodam contractum vas cristallinum, iubens vt donumini vasa omnia cristallina confringerentur, ne essent postea occasio illi irascendi furiosè, & iniusta pœna afficiendi innocentes seruos, si quando casu peccarent.

Iudicare pupillo, est dicere sententiam pro pupillo. Iustificare pauperem, est sententia iusta & æqua pauperè absoluere. Sicut apostolus Paulus verbo iustificare pro absoluit, seu iustum reputare, seu habere vti iustum reputat, absoluit à peccatis, & acceptum reputat, propter filium, etiamsi peccatorum reliquiæ in ipso hæreant, quas agnoscit & emendare studet.

4. Comminatio pœnarum contra iniustos iudices.

Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant, movebuntur omnia fundamenta terræ.

Comminatur pœnas iniustis iudicibus, earumq; addit causam, ignorantiam & cecitatem mentis, propter contemptum præcedentis admonitionis diuinæ, de iustè iudicando.

Nescierunt] id est, scire noluerunt, & obtemperare diuinæ admonitioni.

In tenebris ambulant] hoc est, manent, non verè agnoscunt Deum, eiusq; voluntatem.

Movebuntur] concutientur motibus, item principes, qui sunt quasi columnæ & fundamenta terræ, concutientur in imperijs, & tandem dabunt pœnas iniustorum iudiciorum, vel ipsi principes iniusti perturbabunt omnia motibus in humano genere. Lutherus vertit: *Es müssen alle grundtstücke des Landes fallen.*

Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes. VI.

Amplificatio dignitatis iudicum & magistratum, à communicatione nominis diuini, propter præstantiam officij, quod commune cum Deo habet, tanquam ipsius ministri & vicarij, regentes & iudicantes mundum. Ita igitur argumentatur:

Dij estis, hoc est, Diuinum geritis officium, ergo iustè iudicate, ne sitis à Deo.

1. Dei appellatio accipitur nuncupatiuè, vt Psalmo 95. Omnes dij Gentium damonia. Et priore ad Corinthios capite octauo: Dij multi sunt, & domini multi.

2. Communicatiuè, vt hoc loco, Dixi, dij estis.

3. Essentialiter, vt Pater, Filius, & Spiritus sanctus est Deus.

Vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. VII.

Expositio comminationis pœnarum, quòd iudices iniusti & magistratus, quos Deus nomine suo honorauit, tandem miserimè morituri sunt, & daturi pœnas, exemplo tyrannorum omnium, de quibus inquit Poëta:

*Ad generum Cereris sine cade & vulnere
pauci
Descendunt Reges, & sicca morte Tyranni.*

Sicut homines] hoc est, Inter homines abiectionissimi & miserrimi.

Sicut vnus de principibus] Tyrannis, vt Saul, & similes. Theodoretus intelligit diabolum, qui propter inobedientiam & contemptum filij Dei, cecidit de cœlo cum angelis suis priuatis cœlestibus donis. Ita etiam inquit, iniustos iudices daturus pœnas & in hac vita & futura.

4. *Petitio seu votum.*

VIII. *Exurge Deus, iudica terrā, quoniam tu hereditabis omnes Gentes.*

Omnipotens exurge Deus, rege numine terram,

In cunctis hæres Gentibus vnus eris.

Coarguit & admonuit ipse Deus iniustos Principes, Gubernatores & Iudices. Iam, quia Propheta intelligit non obtemperaturos Deo multos Principes & Gubernatores, ardentè rogat, vt ipse Deus exurgat, & ipse iustus iudex & ecclesiam suam liberet, & iustè iudicet humanum genus, abijciens tyrannos & impios in æternas pœnas, hereditatem autem suam, hoc est, Ecclesiam, sparsam per totum orbem terrarum, collectam inter Iudæos & Gentes, liberans, & æterna iustitia, lætitia & vita donans.

Vers. 12. PSALMVS LXXXIII.

TITVLVS.

Psalmus cantici Asaph, de quo suprā.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suasorij, precatorius, eiusdem argumenti cum Psalmo 80. Nam precatur Propheta, & sub eius persona totus populus, vt Deus Gentes, hostes populi Israëliti, qui circumquaque habitabant, quorum aliquot recenset, reprimere velit, & defendere suum populum: sicut & hoc tempore Psalmum orare debemus contra hostes Ecclesiæ, Tyrannos & falsos Doctores, Turcam, Tartaros, Muscouitas, Pontificios & similes. Partes sunt quatuor.

1. *Petitio, vt Deus hostes reprimat.*
2. *Narratio periculorum, propter insi-*

dias & consilia hostium, & eorum multitudinem ac potentiam.

3. *Enumeratio aliquot hostium Israëlitarum, seu Ecclesiæ illius temporis.*

4. *Repetitio petitionis, vt deleantur hostes, sicut olim Israëlita egressi ex Aegypto in terram promissam, deleuerunt hostes suos auxilio & præsentia Dei, vt Dei potentia & iustitia cognoscantur ab hostibus.*

1. *Petitio.*

Deus ne taceas, neque sileas, & non quiescas o Deus.

Eobanus.

Ne te contineas pater o altissime rerum,

Ne rogo cunctando tardior esse velis.

Propositio precatationis: Tandem, o Deus, defende & iuva Ecclesiam tuam contra hostes & potentes innumeros.

Ne taceas] hoc est, Ne conuie diutius ad hostium minas, blasphemias & persecutiones, ostende tandem tuam potentiam, vt omnes agnoscant te verum & æternum esse Deum, quem nos inuocamus & colimus, non Gentium idola commentitia. Repetitio non est inanis *πῶρολογία*, sed significat in Propheta Epithasin ardentis precatationis. Ex Græco legitur, Qui similis est tibi, scilicet potentia & sapientia. Augustinus intelligit de Christo, qui iuxta humanam naturam similis est quidem alijs hominibus, sed dissimilis omnibus, iuxta naturam diuinam, qui tacuit quidem & contemptus fuit in hac vita, sed in futuro iudicio & secundo aduentu non tacebit, iuxta illud Psalmi: Deus manifestè veniet, & non tacebit. Et inquit Augustinus: Tacuit in passione vt iudicaretur, quia venit occultus, non autem tacebit, vt iudicet quando veniet manifestus.

2. *Narratio periculorum.*

Quoniam ecce inimici tui tumultuantur, & qui oderunt te extulerunt caput.

Addit rationem petitionis à periculis, tumultu, seu impetu hostium in Ecclesiam ardentem

ardenti odio Dei, & callidis consilijs, quibus totam gentem seu Ecclesiam delere conantur, idq; ideo ne habeat Deus in humano genere, à quibus rectè agnoscatur & celebratur, sed tantum idola Gentium.

mus eos de gente, & non memoretur nomen Israël ultra.

Mimesis est comminationum hostium, consultantium de delenda & extirpanda tota gente Iudaica, ut ne nomen quidem seu memoria eius supersit in humano genere, qualis est deliberatio & fuit hostium Ecclesiae Dei omnibus temporibus, sicut Iudaei de Christo & Apostolis, eorumq; doctrina extirpanda consultarunt, ita ut ne nomen eius relinqueretur in mundo.

Quoniam consultarunt unanimitè, simul aduersus te fœdus composuerunt.

Rursus à persona Dei, quem hostes persequuntur in Ecclesia & membris eius delendis petit auxilium. Quasi dicat: Aduersus te consultant & fœdus ineunt, ô Domine. Ergo defende nos & libera propter gloriam tuam.

Tabernacula Idumæorum, & Ismaëlita, Moab & Agareni.

Exaggeratio periculi à multitudine & potentia hostium, quorum fortissimos vicinos Iudaeæ, & habitantes in eius circuitu, aliquot recenset: Quibus regionibus & locis habitarent, ex Biblijs constat, & ostendunt Tabulae Tilmanni Stellæ, & aliorum, Cosmographicæ.

Tabernacula] in quibus populi meridionales habitarent, ad Arabiam Petream, Aegyptum & vicinas regiones Idumæorum, quorum regio:

1. Idumæa sita est versus Arabiam Petream, dicta ab Edom, id est, Esau, filio Isaac, cuius posteros & reges Idumæorum, vide Genesis 35.

2. Ismaëlita, populi dicti ab Ismaël filio Abraham ex Agar ancilla, Genesis 16.

3. Moabita, qui habitarent in regione finitima Iordani & mari rubro, versus orientem, dicti à Moab filio Loth, genito ex maiore filia natu. Genesis 19.

4. Agareni, posteri Agar ancillæ Abraham, qui se postea vocarunt Saracenos, à Sara uxore

Tui inimici] *id est, quo significat hostes non tam Ecclesiam quam ipsum Deum persequi, ut magis ad auxilium ferendum moueat. Ita inquit Deus apud Prophetam: Qui vos tangit, pupillam oculi mei tangit. & Christus inquit ad Paulum, persequentem Ecclesiam, Actorum 9. Saule, Saule, quid me persequeris? Ita addit:*

Contra populum tuum callidè composuerunt consilia, & consultarunt aduersus absconditos tuos.

Tuum populum] id est, quem tibi elegisti, qui te solum agnoscit, inuocat & celebrat.

Aduersus absconditos tuos] Ita vocat Israëlitas populum Dei eius temporis, & Ecclesiam ac pios omnium temporum.

1. Quod in hac vita absconditi sunt, hoc est, ignoti & contempti coram mundo.

Lutherus: *Die im glauben der welt verberben leben/ daß man sie für Rezer hielt.*

2. Quod Deus mirabili & abscondito, id est, ignoto humanæ rationi modo defendat, iuuat & liberet suos.

3. Quod gloria & æterna lætitia, quibus donabuntur post hanc vitam, nunc sit abscondita, sub cruce & afflictionibus, iuxta illud ad Colossenses 3. Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deum. Quandoque autem Christus manifestatus fuerit vita vestra, tunc & vos cum illo manifestabimini in gloria. Et 1. Ioannis 3. Mundus non nouit vos, quia non nouit eum. Charissimi nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit, quod erimus.

4. Absconditos tuos, id est, quos tu quasi abditos & occultatos, ne ab hostibus opprimantur, tegis ac protegis. Aliter ex Græco, sanctos tuos legitur, hoc est, quos tibi elegisti à cæteris populis, eosq; sanctificas.

Dixerunt, venite & disperda

uxore Abraham, ex quibus exortus est Mahometh.

VII. *Gebal, & Ammon, & Amalech Philistin, cum habitantibus Tyron.*

1. Gebal, populus vicinus Idumæis, ortus à Sobal de posteritate Esau, Genesis 36. Est & ciuitas Syriæ, quæ hodie Gibal vocatur, teste Volaterrano.

2. Ammon, vel Ammonitæ, populi Palestina, versus Orientem, proximi, orti ab Amon filio Loth, ex filia minore natu, Genesis 19.

3. Amalech, Amalechitæ, populi ex Idumæis, contra quos pugnavit Moyses, Exodus cap. decimo septimo.

4. Philistini, populi in littore terræ Chanaan, dicti à Philisti nepote Cham, ex Misraim, cum quibus perpetuum bellum gesserunt Israëlites, ut historiae Iudicum & Saulis ostendunt, quos David tandem deuicit. 2. Regum 8.

5. Cum habitantibus Tyron, quæ ciuitas fuit maritima metropolis Phœnicie, colonia Sydonis, Hebraicè Sor, ubi optima purpura collecta est. Interpretatur rebellio. Horum incolæ antea amici fuerunt Israëlitarum, tempore Salomonis, sed postea coniuncti Syrijs & alijs Gentibus vicinis, vnâ persecuti sunt Israëlitas, sicut sequitur:

VIII. *Etenim Assur adiungit se illis, facti sunt in adiutorium filijs Loth.*

Assur dicuntur Assyrij, ab Assur filio Sem, qui Niniuem metropolim Assyriæ condidit. Sæpe autem Assyrij Israëlitas persecuti sunt, & tandem totum populum abduxit captiuum Nabuchodonozor in Babyloniam.

Filij Loth] hoc est, Ammonitis & Moabitibus, Genesis 19. Ita posterii Abraham & Loth, qui remanserunt in terra Chanaan, cum descenderat Iacob cum filiis, persecuti sunt Israëlitas, reductos à Deo ex Aegypto in terram promissam, sicut Ismaël persecutus est Isaac, & Esau Iacob. Ita omnibus temporibus ex sinu Ecclesiæ prodeunt hostes, eam persequentes.

3. Repetitio precatiois.

Fac illis sicut Midian & Sisara, sicut Iabin in torrente Kifson.

Repetit precationem, addito modo precatum & interitus hostium, sumpto ab exemplis victoriarum contra hostes Israëlitarum, eorumque interitus, Midianitarum & Chananæorum, tempore Iudicum.

Fac illis] id est, perde & dele funditus hostes populi Dei, hoc quoque tempore, sicut deleuisti olim Midianitas & Chananæos, hostes Israëlitarum.

Sicut Midian] hoc est, Midianitas, ortos à Midian filio Abraham & Ceturæ, quos Gideon natus ex tribu Manasse, dux populi annos quadraginta, comitatu virorum trecentorum, non armis, sed tubarum sonitu & facibus ardentibus, (quibus vis verbi Dei & precatiois ostensa est) contritos vicit Iudicum 6. & 7.

Et Sisara] Duci regis Iabin, in Hazor, quæ regio fuit Chananæorum in tribu Nephtali, quem vicerunt Debora prophetissa, & Baruch ex tribu Nephtali, duces populi annos quadraginta. Fugiens autem Sisara à Iahel uxore Ebar Cinei, perforatis clauo temporibus, terræque affixis, extinctus est Iudicum 4.

Torrente Kifson] id est, fluuii, sicut in historia Iudicum legitur, dicto capite.

Disperierunt in Endor, facti sunt in stercus terræ.

Endor] Qui locus fuit prope Kifson fluuium, qui ex eo originem habere traditur. Est & locus & ciuitas in tribu Manasse.

Facti sunt vt stercus terræ] sterquilinum, putrescentes, inhumati.

Pone principes eorum, sicut Oreb, & Zeb, & Zebec & Salmona omnes principes eorum.

Fuerunt hi duces & principes Midianitarum, sicut in historia nominantur. *Qui*

Qui dixerunt, hereditate possideamus sanctuarium Dei.

Mineis verborum hostium, comminationum interitum populo Dei & ecclesie perpetuam: qualis est comminatio & hoc tempore Turcarum & aliorum hostium Ecclesie Dei.

Dixerunt] Quasi dicat: Sed non perfece-
runt quod cogitarunt. Fuit eorum commi-
natio irrita, & sonus inanis, sicut est hostiu-
rum: Quia conatus eorum sunt irriti, iuxta
illud Matthæi 16. Portæ inferorum non præ-
ualebunt aduersus eam, &c. Item Esaie 8.
Inite consilium, & dissipabitur.

*Deus meus, pone illos ut rota-
tam (turbinem) & sicut stipu-
lam ante faciem venti.*

*Sicut ignis qui comburit syl-
uam, & sicut flamma comburens
montes.*

Explicat petitionem de interitu hostium,
comparationibus tribus: Prima sumpta à
rota volubili, seu instabili: Secunda à stipu-
la, quæ à vento propter leuitatem proijci-
tur & dissipatur: Tertia ab igne comburen-
te sylvas & montes.

Deus meus] id est, qui me curas, cui soli fi-
do, quem solum colo & inuoco.

Pone illos ut rotam] hoc est, redde instabiles
in consilijs impijs, & quasi rotatos spiritu
vertiginis, ut ubi consistent, ignorent, sicut
Midianitæ conterriti sonitu tubarum & fa-
cibus ardentibus.

Sicut stipulam] quam ventus huc illuc per
aera dissipat & prouoluit, sicut de impijs
Psalmi primo dicitur: Et erunt tanquam
palca, quam dissipat ventus.

Sicut ignis & flamma] Quæ inualescentes
extingui nequeunt.

*Ita persequeris illos in tempe-
state tua, & in ira tua turbabis
eos.*

Accommodatio imaginum ad interi-
tum hostium & iram Dei, quam comparat

tempestati valida, omnia perturbanti & di-
latanti incendium, ut iam inualescens ex-
tingui nequeat, sicut ira Dei horrenda &
impressa est inextinguibilis, cum semel im-
penitentia & furore hostium est accensa.

Quod de igne inquit comburenti sylvas
& flamma montes, solent interdum, ut an-
notat Theodoretus, sylvas & montes ita in-
flammari & accendi mutua arborum inter
se collisione, per agitationem vehementium
ventorum, ut nulla ratione extingui pos-
sint. Vnde hanc imaginem Propheta de vl-
timo interitu hostium sumpsit.

*Imple facies eorum ignomi- XVI.
nia, & quærent nomen tuum,
Domine.*

*Erubescant & conturbentur XVII.
in seculum seculi, & confundan-
tur & pereant.*

*Et cognoscant, quia tu, & no- XVIII.
men tibi Iehoua, & tu solus al-
tissimus in omni terra.*

Urget petitionem de confusione & in-
teritu hostium, ut frustrati consilijs & cona-
tibus suis in delenda Ecclesia, agnoscant
Dei præsentiam & defensionem eius, desi-
nant tandem à persecutione, agnoscentes
ipsi quoque & colentes eundem verum &
æternum Deum, qui solus est super omnia,
& omnipotens. Qui autem contumaci-
ter perseverant persequi Ecclesiam, per-
eant in æternum.

Sunt igitur duplices hostes Ecclesie: Alij
conuertuntur ad Deum, admoniti pœnis
suis & præsentia Dei in Ecclesia: Alij obsti-
nati sunt & impœnitentes, qui ex pœnis
corporalibus ruunt in æternas, ut Pharaon,
Saul, Ahitophel, Diocletianus, Maximi-
nus, Iulianus & similes.

Theodoretus intelligit Psalmum esse
Propheticam orationem populi reducti ex
Babylonia contra Gentes vicinas, qui po-
pulum reuersum persequiebantur, & impe-
dire conabantur reedificationem

Templi, & urbis Hierosolymæ.

PSAL-

Vers. 12. PSALMVS LXXXIII.

TITVLVS.

Psalmus filiorum Corach (de quo suprà) ad præcinendum (cantandū in templo) super Githith (instrumento musico.) Aliter: in finem pro torcularibus Psalmus David, hoc est, pro Ecclesia, quæ tanquàm torculari premitur cruce, item exprimit vinum dulcissimum, verbum Dei, quod lætitiā & consolationem affert mentibus in sensu iræ Dei & metu æternæ mortis, propter peccata.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui, quatenus commendat felicitatem eorum, qui sunt membra veræ Ecclesiæ, in qua sonat incorruptum verbum Dei, Legis & Euangelij, administrantur legitimè Sacramenta, & præstatur obedientia debita ministerio Euangelij, quatenus hortatur, vt omnibus bonis huius vitæ cōtemptis, omnes huic se Ecclesiæ seu cœtui visibili adiungant, professione veræ doctrinæ, legitimo vsu Sacramentorum & obedientia. Est generis suasiui.

Sunt autem partes 4.

1. Encomium veræ Ecclesiæ, cuius se David cupit fieri incolam, seu ciuem.
2. Asseueratio de beatitudine ciuium & membrorum veræ Ecclesiæ.
3. Petitio de defensione Doctorum Ecclesiæ, eiusq; aliorum membrorum.
4. Consolatio sub cruce, à promissione consolationis, defensionis, & bonorū corporalium & æternorum. Loquitur autem primū ipse David exul, petens vt reducat ad templum, in quo audiat & discat verbum Dei, Deum cum alijs celebret & inuocet: Deinde populus Iudaicus captiuus in Babylonia, petens se liberari & reduci in patriam, & ad templum. Tertiò quilibet pius prædicans verbum Dei, & expetens fieri ciuis Ecclesiæ militantis in hac vita, & glorificata post hanc vitam, eiusq; frui bonis veris & æternis.

1. Encomium Ecclesiæ.

- I. *Quàm dilecta* (amabilia sunt) *tabernacula tua Domine Zebaoth?* Id est, exercituum.

Commendat Ecclesiam à iucundo & utili: Quid enim iucundius, quid utilius potest esse, quàm versari in cœtu piorum do-

ctorum & credentium, eorumq; frui dulcissima consuetudine & colloquijs pijs & eruditis, & post hanc vitam coram intueri ipsum Deum, eiusq; frui beatitudine & cōspectu? Caterum tria sunt, quæ Ecclesia tanquàm mater communicat filiis suis:

1. Doctrinam de vera agnitione & inuocatione Dei
2. Firmam consolationem in paucis peccati, sensu iræ Dei & metu mortis, & æternæ damnationis.
3. Normam vitæ Deo placentis.

Tabernacula] Primū fuit Dauidi & Iudæis templum Hierosolymitanum & propitiatorium, ad quæ se Deus alligauit, & in eis præsens fuit, exaudiens & liberans inuocantes: Deinde Ecclesia in hac vita militans: Tertiò, Ecclesia glorificata post hanc vitam, iuxta illud: Facite vobis amicos de iniquo mammona, vt recipiant vos in æterna tabernacula.

Dominum exercituum vocat ipsum filium Dei custodem Ecclesiæ, qui præsidet tribus exercitibus. Primū angelicis. Secundò, cœlestibus, & terrestribus corporibus. Tertiò, cœtui docentium & discipulorum, cœlestem doctrinam, & retinentium veros cultus.

Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini, Cor meum, & caro mea exultauerunt (exultant) *in Deum viuum.*

Significat Propheta suum & omnium piorum ardens & ineffabile desiderium se adiungendi veræ Ecclesiæ, eamq; defendendi & præferendi omnibus huius vitæ præsidijs, & voluptatibus.

Concupiscit] summo desiderio expetit, & deficit præ ineffabili desiderio.

Anima mea] spiritus. *In atria Domini*] Ecclesiam, vt eius sim, & maneam membrum seu ciuis.

Cor meum, & caro mea] Vtrunq; igitur, & corpus & anima donabuntur æterna vitæ, & lætitiā in extremo die.

Exultauerunt] id est, exultant, lætantur: effectus veræ fidei.

In Deum viuum] Non in me ipso, non in operibus, sed in solo Deo. Estque Antichristi commenticiorum numinum gētilium, qui non sunt dii viui, sed mortui & inanes. Ita Esaia 61. inquit Propheta, Gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me vestimento salutis. Et Maria

Maria canit: Magnificat anima mea Dominum, & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.

III. *Etenim passer inuenit sibi domum, & hirundo nidum sibi, ubi ponat pullos suos. Altaria tua Domine Zebaoth, Rex meus & Deus meus.*

& gratum domicilium) Domine Zebaoth, rex meus (qui me regis) Deus meus (qui me creasti, sustentas, & alis.) Theodoretus facit verba esse populi in Babylonia.

2. Aseueratio de beatitudine ciuium, & membrorum Ecclesie.

Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te. IIII.

Beatus vir, cui tu fortitudo es, & in corde eius semita tua. V.

Felices nimium, quibus obigit ista voluptas, Tecta domus possint ut coluisse tua.

Hi tibi perpetuas incundo carmine grates,

Hi resonant laudes per tua templatnas.

Felices quicunq, tuo sunt munere fortes,

Qui proprias figunt in sua corda vias.

Commendatio ciuium & membrorum Ecclesie, a beatitudine eorum & in hac vita & futura, in qua perfruentur dulcissima Dei consuetudine, illumque celebrabunt & gratias agent, in omni aternitate, quod vnicum & perpetuum opus futurum est beatorum in celis, sicut inquit Augustinus: Hoc erit totum negotium nostrum (in celis post hanc vitam) Alleluia. Ostendit igitur, quod habituri simus aternam beatitudinem, & quid acturi, celebraturi Deum, quem amamus.

In secula seculorum] Omnis enim vita in habendo & agendo consistit.

Qui habitant] id est, membra sunt & ciues Ecclesie militantis in hac vita, & glorificatione in vita futura.

Cui tu fortitudo es] quem tu fortem reddis, confirmas, & sustentas in agone spiritali contra diabolum, carnem, & mundum, dato spiritu sancto, qui spiritus est fortitudinis, dilectionis & castitatis.

In corde eius semita tua] id est, Quem tuus spiritus & verbum tuum, gubernant & docent, quique omnia dicta sua & actiones refert ad tuam laudem. Beza: Qui habet animum & studium itineris suscipiendi.

Ad domum tuam] id est, ad templum tuum, hoc est, Ecclesiam tuam.

Qui transit per vallem lachrymarum, & fontem fodit, certe benedictionibus coronabitur doctor. VI.

Explicat ardens suum desiderium redeundi ad templum Domini, & in eo acquiescendi, sumpta similitudine a passere & hirundine, quae varie accommodatur ab interpretibus.

1. Ex Theodoro, sicut passer, hirundo, & ceterae aues, antequam certum nidum construxerint, passim vagantur, constructo autem nido, in illo manent & pullos excludunt. Ita inquit Propheta, & populus, sed ubi redacti fuerint ad templum, in eo se velle consistere & acquiescere, sicut aues in nido.

2. Sicut aues mortem potius appetant quam nidos & pullos deferant, iuxta versiculos Poeta:

Non quem sibi nidum volucris struxerat,

Relinquit, atq, cedit alteri sagax,

Ovis ut alia sibi incubet recentibus.

Ita inquit Propheta, & populus, se potius amissuros vitam, quam deferere velint Ecclesiam, quae sit domus Dei, & sedes veritatis, extra quam non est salus.

3. Quod Ecclesia nidificet & excludat pullos, hoc est, filios generet spirituales inter gentes, sicut Halcyon nidificat & excludit pullos in mari temporibus brumae.

4. Campensis intelligit simpliciter de passibus, & hirundinibus habentibus domicilia sua & nidos in templo, eiusque absit exulans, & captiuus in Babylonia, vterque summo desiderio cupiens redire ad templum.

Ita Lutherus vertit: *Desi der vogel hat ein Haus funden / vnd die Schwalbe Nest / da sie Jungen heffen / Nemlich / deine Altar & Zebaoth / mein König vnd mein Gott.*

Accommodatio versus iuxta Theodoretum, est talis:

Etenim (sicut latatur) passer (cum) inuenit sibi domum (domicilium, foramen) & hirundo nidum sibi, ubi ponat pullos suos (ita) altaria tua (sunt mihi quasi nidos,

Lutherus: *Diedurch das Jamertal gehen /
sthen hin vnd wider / vnd lehen die Leuthe.*

Adiungit concioni de beatitudine Eccle-
siae eiusque membrorum & ciuium, prædi-
cationem de cruce, quæ comes est assidua
pietatis, & professionis veræ doctrinæ, iux-
ta illud, 2. Timoth. 3. Qui piè vult viuere
in Iesu Christo, persecutionem patietur: in
qua præcipit Deus obedientiam, vt Psalmo
37. Subditus esto Deo, & ora cum: & pro-
mittit auxilium, vt Psalmo 91. Cum ipso
sum in tribulatione, eripiam eum, & glori-
ficabo eum.

Vallem lachrymarum, vocat hanc vitam
fugacem & miseriarum omnium plenam,
iuxta versiculum:

*Principium vita dolor est, dolor exitus ingens,
Et medium dolor est, viuere quis cupiat?*

Et Artabanus apud Herodotum in
Polymnia inquit: Εἰ γὰρ ἔτω βραχὺ βίη
ἡ δὲ αἰὼς ἔτω ἀνδρωτοῦ· τὰ γὰρ ἰουδαίων περὶ τοῦ
τῆς ζωῆς παρασχεῖται πολλὰς τιμὰς ἀλλὰ
δὲ καὶ μὲν οὐκ ἔστιν.

In hoc breuissimo curriculo vitæ nullius
tanta felicitas est, quin ei multa accidunt,
propter quæ malit mori quàm viuere. Et
Psal. 90. inquit Moses: Dies annorum no-
strorum sunt anni septuaginta, aut ad sum-
mum octoginta, & quod in his optimum
est, nihil est nisi labor & dolor. Et Iacob Pa-
triarcha, Genesis 47. Dies peregrinatione-
s vitæ meæ 130. sunt, pauci & mali.

Qui fontem fodit] hoc est, qui diligenter fa-
cit officia sui ministerij, & vocationis, tra-
dens veram & incorruptam doctrinam hau-
stam ex fontibus Israël, hoc est, scriptis Pro-
pheticis, & Apostolicis. Respexit autem
ad historiam de certamine inter Palæsti-
nos & pastores Isaac, quorum puteos Pa-
læstini obstruxerunt, Genesis 26.

Benedictionibus coronabitur Doctor] hoc est,
multis bonis donabitur, & in hac vita & fu-
tura, sicut Danielis 12. dicitur: Qui multos
erudierunt ad iustitiam, sicut sol fulgebunt
in omni æternitate, & promittitur defen-
sio hic contra hostes, & successus in mini-
sterio sequenti versu.

VII. *Pergunt de victoria in vi-
ctoriam, vt appareat in Sion
Deus.*

Hoc est, non succumbent in laboribus
docendi, & gubernandi Ecclesiam, quia fi-
lium Dei habent ducem & gubernatorem

præsentem. *Vt appareat in Sion Deus*] hoc
est, vt conspiciatur præsentia Dei in Eccle-
sia, punientis hostes Euangelij, & auxilium
ferentis doctoribus, & discipulis, quæ causa
finalis esse debet omnium liberationum
& defensionum in Ecclesia, vt Deus recte a-
gnoscat, inuocetur & colatur ab omni-
bus. Beza & alij ex Hebræo intelligunt hæc
omnia de populo Iudaico, magna multitu-
dine petente templum Hierosolymita-
num ex Babylonia & aliunde transeunte
per vallem fontis, vel lachrymarum, & fo-
diente fontem ubiq; hoc est, habentem v-
bique aquas, in itinere etiam, quantumuis
arido.

Pergunt de victoria] Aliter ex Græco, Ibunt
de virtute in virtutem, hoc est, dona auge-
buntur in eis, exercitijs pietatis.

Beza ex Hebræo, eunt de turma ad tur-
mam, hoc est, de caterua ad cateruam, id
est in magna multitudine, donec perueni-
ant ad templum Dei, vbi Deus super ar-
cum conspicitur.

4. *Petitio defensionis Ecclesie &
doctorum eius.*

*Domine Deus Zebaoth, exau-
di orationem meam, auribus per-
cipe Deus Iacob. Sela.* VIII
*Protektor noster aspice Deus,
& respice in faciem Christum.* IX

Petit primùm ipse David exulans, dein-
de populus captiuus in Babylonia, vt redu-
cantur ad templum. Tertiò tota Ecclesia,
eiusque membra omnium temporum, vt
defendantur & conseruentur.

Domine Deus Zebaoth] id est, exercituum,
& potentiarum, hoc est, omnipotens. Ra-
tio petitionis à facili.

Deus Iacob] qui te patefecisti huic Patriar-
chæ, eumq; defendisti. Ita discernit verum
& æternum Deum ab idolis gentium, sicut
nos eundem Deum agnoscimus & inuoca-
mus, qui est pater Domini nostri Iesu Chri-
sti, eumque in mundum misit, iuxta pro-
missionem.

Sela] id est, Ita fiat.

Protektor noster aspice] hoc est, aspice no-
stras misérias. Ita precatur Ecclesia ex hoc
Psalmo:

*Defensor noster aspice,
Insidiantes nostros reprime.*

Guberna

Guberna tuos famulos.

Quos sanguine mercatus es.

titiam & vitam mentibus, & tanquam scutum, hoc est, protectio & defensio.

Lutherus: *Er lehret vnd schützet / tröstet vnd hilfft.*

Dans gratiam] remittens peccata gratis, & tribue ns multa dona spiritus sancti.

Lutherus: *Gibt gnade / für den haß vnd schmach der Welt.*

Et dans gloriam] in vita æterna, iuxta illud Pauli: Quos iustificauit, hos & glorificabit.

Non priuabit bonis] conferet & conseruabit bona & præsentis vitæ & futuræ, iuxta illud: Pietas promissionem habet præsentis vitæ & futuræ. Ita Poëta:

*Non his omne bonum, non vlla opulencia deerit,
Qui vitam pura simplicitate gerunt.*

Domine Zebaoth, Beatus homo qui sperat in te. XII.

Epiphonema est seu conclusio Psalmi monens de applicatione beneficiorum Dei, quæ fit per fidem, qua præsentia bona accipimus, spe autem promissa expectamus conferenda, & cõsummanda in vita æterna, iuxta illud: Spe facti salui sumus. Itẽ, Gloriamur sub spe gloriæ Dei, ad Rom. 5.

*O pater omnipotens, quoties erit ille beatus,
Cui sua spes in te condita firma manet.*

PSALMVS LXXXV. Vers. 13.

TITVLVS.

Ad præcinendum Psalmus filiorum Chore.

ARGVMENTVM.

Psalmus est precatorius generis suasorij. Nam primùm agit gratias Deo pro remis- sis peccatis, & petit Propheta, item populus in Babylonia captiuus, & sub typo Ecclesia, & singula eius membra, omnium temporum, vt Deus condonatis peccatis, sicut olim populum Iudaicum restituat, veram doctrinam, politias, pacem publicam, & fertilitatem terræ amissa propter peccata, quòd ijs omnibus habeat opus Ecclesia, ad cõseruationẽ & propagationẽ doctrinæ cœlestis, & verorũ cultuum. Veteres interpretes intelligunt primùm de populo captiuo in Babylonia, & restituto. Deinde, de aduentu Christi in carne, eiusque æternis beneficijs collatis in humanum genus, receptum statim post la-

Pp 2

phora à re bellica, quòd Deus quasi scutum nos tegit, ne à telis diaboli, eiusque membrorum lædamur.

Respice in faciem Christi] exaudi nos benignè propter Christum promissum regem, & defensorem Ecclesiæ, filium tuum. Respice enim ostensionem habet bonitatis & misericordiæ, non aspectionem ociosam. Sic alibi: Respice in me. i. miserere mei.

Quia melior est dies vna in atrijs tuis, super millia (in mundo, extra Ecclesiam) Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis impiorum.

Suauior vna dies tua templa beata colenti.

Quam fuerint alibi, te sine, mille dies.

Esse tui malum custos ad limina templi,

Quam colere auratis tecta superba tholis.

Ratio precationis repetens encomion Ecclesiæ, per collationem illustrium domorum & palatiorum regalium huius mundi, quibus infirmas etiam sedes in Ecclesia præfert.

Elegi abiectus esse] hoc est, sedere in limine templi, eiusque esse custos contemptus, & ærumnosus, vt Lazarus, quàm gloriosus, & habitus in magna exultatione, sicut diues epulo. Ita de Mose dicitur Hebræos II. Per fidem Moses iam grandis reuult vocari filius filiarum Pharaonis, potius eligens simul malis affici cum populo Dei, quàm temporarijs peccati commodis frui: maiores arbitraturs diuitias probrum Christi, quàm Aegyptiorum thesauros.

Quia sol & scutum Dominus dans gratiam, & gloriam dabit Dominus, non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.

Expositio causæ felicitatis habitantium in atrijs Domini, hoc est, Ecclesia, à præsentia & defensione Dei, qui est tanquam sol illuminans mentes vera & illustri notitia Dei, per vocem Euangelij, & reddens læ-

psum primorum parentum, in promisso & iam exhibito benedicto semine. Partes sunt tres,

1. Gratiarum actio, pro benedictione, & remisissis peccatis.
2. Petitio de mitiganda ira Dei, & restituenda politia.
3. Enumeratio bonorum, quibus conferuntur politia, ut misericordia, veritate, pace, & iustitia, quæ & de spiritualibus bonis intelliguntur, ut iustitia fidei, eiusque fructibus.

1. Gratiarum actio pro benedictione & condonatione peccatorum.

I. *Benedixisti Domine terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob.*

II. *Remisisti iniquitatem plebi tue, operuisti omnia peccata eorum. Sela (Ita est.)*

III. *Mitigasti omnem iram tuam, auertisti à furore iram tuam.*

Gratiarum actio, qua agnoscit & celebrat priora beneficia, inter quæ summum est gratuita, propter mediatorem promissum, remissio peccatorum, & mitigatio pœnarum. Recenset autem hoc ordine.

1. Benedictionem, quæ complectitur in genere omnia bona corporalia & spiritualia. Est enim benedicere fauere, & benefacere. Theodoretus intelligit benedictionem spirituales, hoc est, receptionem humani generis in gratiam, per & propter semen mulieris iuxta illud, Genesis 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes.
2. Liberationem ex seruitute Aegyptiaca, & captiuitate Babylonica, quam Propheeta futuram præuidit in spiritu.
3. Remissionem iniquitatis seu lapsuum externorum contra legem.
4. Contentionem peccatorum, hoc est, sordium adhuc herentium in natura etiam renatorum, inter quas se filius Dei mediator, quasi umbraculum interponit, ne videantur à patre.
5. Mitigationem iræ Dei, & pœnarum, quæ beneficia omnia sunt effectus gratiæ Evangelij.

Benedixisti] hoc est, omne genus beneficiorum & donorum spiritualium & corporalium, in nos contulisti.

Beza: Complacuiisti Iehoua terræ tuæ, id est, recepisti in gratiam, fauisti terræ tuæ, in Græco, *εὐλόγησα*, quæ singularem fauorem significat.

Terram tuam] totum humanum genus, receptum in gratiam, & in primis Ecclesiam.

Auertisti captiuitatem] liberaisti ex potestate diaboli, & manibus organorum eius, Pharaonis, Assyriorum, Aegyptiorum.

Iacob] id est, Ecclesiæ. *Remisisti*] ex gratia pœnam, & culpam condonasti. addit *Sela*] i. ita res se habet, propter beneficij certitudinem. Est quoque vox attentionis, q. d. attendite diligenter tantum Dei beneficium.

Operuisti] propter mediatorem applicationem nobis suam obedientiam, & intercedentem pro nobis apud patrem.

Mitigasti iram] id est, pœnam, ne funditus perderes humanum genus, propter peccata.

Non accendisti totam tuam iram] propter intercessionem Mediatoris filij. Arguitur autem ab antea actis seu prioribus beneficijs, hoc modo:

Antea remisisti nobis peccata, liberaisti nos, & bonis omnibus cumulasti, corporalibus & aternis.

Ergo & nunc nostri miserere, remitte peccata, quæ confitemur, & mitiga pœnas: quod consequens addit, inquit.

2. Petitio.

Consolare nos Deus salutaris noster, & auerte iram tuam à nobis.

Hoc est, sis nobis benignus & propitius, propter filium, qui salutaris noster est, & redemptor.

Nunquid in aeternum irasceris nobis? aut extends iram tuam à generatione in generationem?

An non tu conuersus (ab ira tua iusta) uiuificabis nos, & plebs tua latabitur in te, (non in se aut meritis suis.)

Hæc vehemens est quasi expositulatio cum Deo, orta ex diurnitate malorum. Petit

Petit autem viuificari & reddi sibi lætitiā, hoc est, consolationem de remissis peccatis, & mitigata ira Dei, & pœnis, idque non propter sua merita, aut virtutes, sed per misericordiam promissam in mediatore filio, inquiens.

VII. *Ostende nobis Domine misericordiam tuam (beneuolentiam, fauorem) & salutare tuum da nobis.*

Hoc est, auxilium, item mitte ipsum promissum Messiam, qui salutare Domini vocatur, sicut canit Simeon, Lucæ 2. Videant oculi mei salutare tuum. Quod parafite faciem omnium populorum. Ita & Daniel capite 9. precatur: Non in iustificationibus nostris prosternimus preces coram facie tuā, sed in miserationibus tuis multas exaudi nos propter Dominum. Pro console, vetus textus habet ex Græco conuertere, quo Augustinus ostendit, conuersionem hominis ad Deum, sicut & viuificationis, esse Dei opus, & beneficium gratuitū, nō hominis meritum. Quod inquit, plebs tuā lætabitur in te, emphasim habet, in te, q. d. non in se ipsa, hoc est, virtutibus suis, & meritis, non in bonis huius vitæ momentaneis, sed in Deo, qui gaudium nostrum solus esse debet, qui nunquam perit. Ideo & ipsi confidentes nunquam peribunt. Quod vocat Deum salutare nostrum, argumentatur à proprio Dei opere, quod est saluare & consolari, hoc modo: Es Deus salutaris, & conseruationis. Ergo remitte iram, & mitiga pœnas.

VIII. *Audiam quid loquatur (in me vel mihi) Dominus Deus, quoniam loquetur pacem ad plebem suam, & super sanctos suos, vt non conuertantur ad stultitiam.*

Verba sunt Prophetæ & populi in Babylonia, offerentis se ad audiendum Deum, promittentem liberationem Ecclesiæ, & alia bona, tum corporis, tum animæ, q. d. Deus promittit nobis pacem & reditum in patriā. Audiam igitur hanc promissionem gratuitam, & celebrabo Deum, ei que gratias agam.

Loquetur pacem] promittet nobis reditum in patriam, & omnia comoda huius vitæ,

& futuræ, & reconciliationem cum Deo, iuxta illud ad Romanos 4. Iustificati fide pacem habemus erga Deum.

Vt non conuertantur] Hoc est, ne amittant veram notitiam Dei, eiusque voluntatis, sine qua homines conuertuntur ad stultitiam, hoc est, excogitant stultas, falsas & impias opiniones de Deo, Epicureas & Academicas.

Lutherus versum per votum transtulit: Ach das ich hören solt/ das Gott der HERRE redet/ das er friede zusagt seinem volck vnnd seinen Heiligen/ Auff das sie nit auff eine Thorheit gerathen / Das sie nit zuletzt verzagen/ oder vngedultig werden/ vnnd Gott lesteren.

Atque ita addit Propheta ex Antithesi consolationem de præsentia & fauore Dei, inquiens.

Veruntamen prope timentes eum salutare ipsius, vt inhabitet gloria in terra nostra. IX.

Lutherus: Doch ist ja seine hülffe nahe denen/ die ihn fürchten / Das in vnserm Lande Ehre wone/ Das löblich zu gehe/ die Leuthe fromm sein gegen einander.

Florente religione & politia, sub cœlo toto.

Veruntamen] q. d. etiam si Deus aliquandiu irascatur, & deseruisse videatur Ecclesiam, tamen tandem liberabit eam, & restituet politias, vt in eis ipse rectè agnoscatur, inuocetur, & celebretur, quæ summa est gloria politiarum, sicut politiæ Iudaicæ fuit excellens gloria, præsentia Dei, & cultus diuinitus instituti, ipse Christus exhibitus, Apostoli, Prophetæ, & sunt omnibus temporibus veri doctores cœlestis doctrinæ. Est & vox, vt sæpè dictum est, Iudæorum in Babyloniā, petentium reditum in patriam, & instaurationem politiæ, & cultuum.

3. Enumeratio bonorum spiritualium, & corporalium, quibus constituuntur & ornantur politie.

Vt misericordia & veritas obuiant sibi, iustitia & pax osculentur se. X.

Recenset bona & virtutes rectè constitutæ & ornatae politiæ.

1. Misericordiam, veritatem, iustitiam & pacem.

2. Misericordia est beneficentia erga pauperes, & *ἐπιμελεια*, sine qua non potest retineri concordia. Veritas est vera doctrinae conservatio, & in alijs honestis negotijs seruare dicta & pacta. Iustitia particularis est, neminem afficere iniuria, vel corpore vel bonis externis. Pax est tranquillitas animorum inter se ciuium, seu cōcordia, cum nō geruntur bella, quibus respublica destruntur & fiunt miserabiles deuastationes & interitus hominum. Est autem felix politia, cum hae virtutes & bona sibi quasi obuiam veniunt, & mutuo se osculantur, & excipiunt se in rebus publicis. D. Bernardus intelligit misericordiam & veritatem obuiantē sibi, & iustitiam & pacem, mutuo se osculantes, de temperamento iustitiae Dei, & veritatis, de puniendo lapsō homine, per misericordiam & pacem, id est, reconciliationem cum Deo, quod temperamentum factum est in arcano consilio diuinitatis, de redemptione humani generis per filium, qui in assumpta natura humana ex virgine, poenam sustineret pro homine, vt hoc modo satisfaceret iustitiae Dei, quae poenam postulabat inobedientiae: & misericordiae, quia homo lapsus erat deceptione diaboli.

XI. *Ut veritas de terra oriatur,
& iustitia de caelo prospiciat.*

Augustinus primū veritatem intelligit Christum, quia ipse inquit, Iohannis 14. Ego sum via, veritas & vita: haec orta est de terra, quia filius Dei de terra processit, humanam naturam assumens ex virgine, vt in ea victima fieri possit pro peccatis nostris, & mori, & vt iustitia de caelo prospiciat. i. vt iustificentur homines diuina gratia. Nisi enim a nobis sumeret carnem mortalem Christus, mori non posset, quia verbum non moritur, diuinitas non moritur, virtus & sapientia Dei non moritur. Deinde veram peccatorum confessionem, vnde inquit: Confitere peccata tua, & oritur de te veritas. Oriatur de te veritas, vt respiciat de caelo iustitia, ea scilicet, qua iusti reputamur, per fidem, in filium Dei gratis.

XII. *Ut Dominus det benignitatem,
& terra nostra det fructū suum.*

Hic versus primū intelligitur de benignitate, & gratia Dei in remittendis peccatis. Deinde, de bonitate seu beneficentia Dei fecundantis terram, vt fructus proferratur, & alia bona, quibus opus habet Ecclesia. Estque sumpta metaphora à fecunditate agrorum, quam efficit calor, & pluuia temperata.

*Ut iustitia ante eum ambulet,
& ponat in via gressus suos.* XIII

Varia est interpretatio & lectio huius versus: primū, vt iustitia iusti, per metonymiam, hoc est, credentes. *ambulent* id est, viuant coram Deo. *Et ponant in via gressus suos* hoc est, referant omnia sua studia, consilia, & actiones, ad verbum Dei, in quo voluntas Dei patefacta est. Secundō, (quif- za. Iustitiam ante se ambulare facit, hoc est, que pius) & ponet in via gressus suos, hoc est, cogitabit semper & ante oculos habebit iustitiam alienam, Christi, & ex hac iustus reputatus. Gressus suos ponet in via, referens omnia ad gloriam Dei, & vtilitatem Ecclesiae. Tertiō, Campensis, iustitia praecedit illum, qui Domino carus est, & fiet gressus viri illius in via, (vitae genere placente Deo) per quam gradietur. Quarto, Theodoretus, iustitia ante eum (Deū) ambulabit, hoc est, Deus iuste aget, & iustus pronuntiabit credentes in filium, & ipse filius primus legem perfectē impleuit, in cuius via, id est, iustitia, ponunt gressus suos, id est, credentes, id est, sequuntur eius exemplum, in rectē docendo, & pie viuendo, iuxta illud: Ego dedi vobis exemplum.

Lutherus ita transtulit: Das gerechtige
Eist dennoch für ihm bleibe / vnd im schwang
gehe.

*Coram Deo in negotio iustificationis
obuiant sibi,*

1. Misericordia, quae est gratuita commiseratio in Deo recipiente hominem in gratiam, intercedente filio.

2. Iustitia, hoc est, imputatio iustitiae, seu obedientiae mediatoris per fidem.

1. Veritas ingenua & vera confessio peccatorum, vera inuocatio, & notitia Dei.

2. Pax, primū cōscientiae tranquillitas, effectus iustitiae dei, iuxta illud: Iustificati fide pacē habemus erga Deū. Ro. 5.
3. Benigni-

3. Benignitas Dei con-
ferentis in nos bona cor-
poralia & spiritualia ad
conseruationem Eccle-
siæ.

3. Fructus iusti-
tiæ fidei, grati-
tudo, dilectio,
celebratio mi-
sericordiæ Dei.

PSALMVS LXXXVI.

TITVLVS.

Oratio Davidis.

ARGVMENTVM.

Psalmus est, vt titulus monet, precatio-
nis, in quo primùm ipse Dauid orat à Deo
gubernationem Spiritus sancti. Item in
consilijs & actionibus omnibus, auxilium
& defensionem contra hostes, Saulem, Ab-
solonem, & alios. Deinde Prophetico spi-
ritu, est precatio Ezechiae contra Sennache-
rib, & alios Assyrios. Tertiò est precatio
ipsius Christi contra suos hostes, & totius
Ecclesiæ, estque Psalmus valde patheticus,
& subinde repetitur precatio ex agnitione
proprie infirmitatis, & consideratione in-
gentium periculorum. Partes sunt quinque.
1. Propositio subinde verbis alijs repeti-
ta, & additis semper rationibus, cur se exau-
diri & liberari petat.
2. Commendatio Dei ab omnipotentia,
per collationem gentilium numinum, ad-
dito vaticinio de vocatione gentium.
3. Gratiarum actio pro liberatione.
4. Querela de immanitate hostium.
5. Commendatio misericordiæ & verita-
tis Dei, & petitionis, vt liberetur, addita
causa eius finali, repetitio.

1. Propositio precatonis.

1. *Inclina Domine aurem tuam
& exaudi me : quoniam inops,
& pauper sum ego.*

Propositio est precatonis quinquies re-
petita, addita cuique ratione. Ideo autem
tories repetit, vt precatio sit tantò arden-
tior, & Deū magis ad exauditionē moueat.
Inclina] Sumpta est, vt monet Theodote-
tus, metaphora seu gestus ab ægroto, qui
propter imbecillitatem clare eloqui, quæ
vult, non potest, neq; caput erigere, vt au-
diatur à medico. Ideo petit, vt se is inclinet,
& aurem ori admoueat.

Quoniam inops & pauper sum] Ratio sumpta
ab obiecto, inopia scilicet, & ærumnis, seu
necessario, quod omnibus præsidij & con-
silijs humanis orbatus sit. *Inops*] πωχός, af-
flictus, elendet, pauper, πένυς, destitutus præ-
sidijs, & inopia oppressus.

*Custodi animam meam, quo-
niam sanctus sum, saluum fac ser-
uum tuum Deus meus, speran-
tem in te.*

Animam] id est, ne interficiar, ne desperem.

Quoniam sanctus sum] Ratio sumpta à sua
innocentia, & causæ bonitate. Potest au-
tem sanctus quadrupliciter accipi.

1. Sanctus sum, hoc est, acceptus tibi per
misericordiam gratis.

2. Sanctus sum, id est, damnatus, excom-
municatus ab hostibus, & eorum opinio-
ne tanquam καδάρεια, καὶ περιήγεια.

3. Sanctus sum, hoc est, seiunctus à pro-
phana hominum multitudine, ignorante
& contemne te.

Lutherus: Verdampt vnd veracht/per An-
tiphrasin, als ein Keger.

4. Sanctus sum, hoc est, misericors, mise-
ricordiæ & bonitatis studiosus, sicut Dauid
sæpè pepercit Sauli, cū occidere potuisset.

Saluum fac seruum tuum] Ratio à relatione
sumpta. Tuus seruus, ergo me defende, spe-
rantem in te.

*Miserere mei Domine, quo-
niam ad te clamaui tota die.*

Ratio à diurnitate temporis, & sua in
Deum fiducia, & auxiliij expectatione.

Tota die] id est, singulis diebus, seu quo-
tidie, sæpè, & diu te inuoco. Ergo me tan-
dem exaudi, & libera.

*Latifica animam serui tui,
quoniam ad te Domine animam
meam leuabo.*

Latifica] adime mœrorem & tristitiam
cordis mei. *Serui tui*] qui à te solo pendet,
& expectat solatium. *Leuabo ad te animam meam*
Luther. Denn nach dir Herr verlanger mich.

*Quoniam tu Domine bonus
& propitius, & multa misericor-
dia omnibus inuocantibus te.*

Ratio à Dei natura seu proprio opere,
quod est benefacere, misereri, & ignoscere.
Estq; generalis promissio, in qua quilibet
se includere debet & certò statuere, sibi quo-
que Deū esse propitiū. Non est enim res-
pectus personarū apud Deum, iuxta illud ad
Rom. 10. Quisquis inuocauerit nomen Do-
mini, saluus erit. *Bonus*] χρησός, beneficus, vt
in illo : χρησός ἐνός ὁσι κοινὸν ἀγαθόν, id est,

bonus vir commune est bonum, hoc est, omnibus benefacit, de omnibus bene mereri studeat: *adversarius*, hoc est, parcens, ignoscens, non summo iure agens cum delinquentibus seu lapsis.

VI. *Auribus percipe orationem meam, & intende voci deprecationis mee.*

VII. *In die tribulationis mee clamaui ad te (clamabo) quoniam exaudies me.*

Repetit propositionem propter affectum, & excitat fiduciam suam de impetrando auxilio, ab antea actis. q. d. Antea me exaudisti, & liberaisti inuocantem.

Ergo & nunc exaudi & libera. Monet autem suo exemplo, ut & nos ad Deum in tribulationibus & ærumnis nostris confugiamus, expectantes & petentes ab eo auxilium & consolationem, sicut ipse Deus iubet Psalmo 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego exaudiam te, & tu glorificabis me.

2. Commendatio Dei ab omnipotentia, eiusq. operibus diuinis.

VIII. *Non est similis tui in dijs Domine, & non est secundum opera tua.*

Commendat Deum ab omnipotentia, & operibus admirandis, & diuinis in humano genere, per collationem deorum, seu numinum gentium, ut & suam fiduciam & aliorum in Deum de liberatione excitet, q. d. Deus est omnipotens, ergo potest me & alios, ipsum, exemplo meo, inuocantes liberare & defendere. *Non est similis*] essentia diuina, potentia, bonitate, & sapientia.

In dijs] gentium, numinibus commentitijs, quæ sunt creaturæ, ut homines, aurum, argentum, lignum. Ideo seruare & defendere neminem, ut nec se ipsos possunt, sicut inquit Psalm. 115. Simulachra dij gentium sunt, argentum & aurum, opera manuum hominum, os habent, & non loquuntur, oculos habent, & non vident. *Non est*] quicquam deorum gentilium. *Secundum opera tua*] id est, qui opera tua imitari posset, aut ea facere, quæ tu facis, hoc est, creare res, & conseruare conditas, defendere, & saluare.

Omnes gentes, quasunque fecisti, venient & adorabunt coram te Domine, & glorificabunt nomen tuum.

Amplificatio potentia Dei & Messia, à multitudine gentium seu populorum, qui ipsum agnoscent & colent, tanquam testium Dominum, & redemptorem, estque testimonium de gentium vocatione ad cognitionem veri Dei, & regnum Messia. Motionem veri Dei, & regnum Messia. Monet autem vocationem gentium duo, Deum vocare & saluare omnes ex gratia, absque illorum dignitate, & meritis, sicut vocat & seruauit gentes idolatras, homicidas, & contaminatos vagis & tetris libidinibus, resipiscentes & credentes Euangelium. Deinde promissionem gratia esse vniuersali. Quia autem iam vocatae sunt gentes, per predicationem Euangelij, constat iam venisse Messiam, & frustra eum adhuc expectare Iudæos præsentibus, cum politia eorum iam ante annos multos prorsus delera sit.

Omnes gentes] aliqui ex omnibus gentibus, seu populis, per Synecdochen.

Quasunque fecisti] id est, quicumque ab Adam & Eva propagati sunt, qui fons & quasi propago sunt omnium gentium. *Venient*] per fidem, & confessionem, quocumque terrarum loco habitent.

Adorabunt] id est, inuocabunt te verum & solum Deum.

Glorificabunt nomen tuum] hoc est, celebrabunt tuam omnipotentiam, bonitatem, & sapientiam, tibi que gratias agent, pro beneficio redemptionis sui, & alijs, corporalibus & æternis.

Quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus.

Ratio à magnitudine, hoc est, potentia Dei, imperio extendente se per totum mundum, inter omnes gentes, & ab operibus admirandis, & diuinis, conditione Ecclesiarum, conseruatione rerum, collectione Ecclesiarum, conseruatione imperiorum, & alijs, quæ testantur ipsum solum esse verum & æternum Deum, qui solus sit introcandus & celebrandus, non creaturæ, dij gentium, aut aliarum, vel in cælo vel in terra.

Doce me Domine viam tuam, & ingre-

Et ingrediar in veritate tua: punias cor meum, ut timeat nomen tuum.

Agnosceus Propheta caliginem mentis suæ & imbecillitatem communem humanæ naturæ, petit ut luce Spiritus sancti regatur, ne mens à vera doctrina de Deo aberraret, item in moribus & consilijs. *Punias cor meum*] hoc est, constringe, coniunge, fac conforme & congruens cum lege Dei. Lutherus: *Behalt mein hertz bey dem Eingen/Das ist/ Gottes wort das bleibt und machet einig/ Andere lere zu zerrinnen/ und machen eitel Rotten/ Das ich deinen namen fürchte.*

Monet versus de tribus.

1. Neminem esse sine peccato seu prorsus incorruptam doctrinam de Deo & moribus retinuit.

2. Esse consilia & actiones infelices, nisi regantur diuina sapientia, quæ sola est felix & salutaris, sicut ille dixit: Vbi non Deus sed homo præest Ecclesiæ vel Reipub. nulum est malorum effugium.

3. Magnum esse dissidium & quasi *ἡγορα* *ἡγορα* rationis & affectuum, quam petit hic tolli, & restitui harmoniam omnium viriū, congruentem cum lege Dei.

3. Gratiarum actio.

Confitebor tibi Domine Deus meus in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in æternum.

Liberatus promittit se fore gratum, Deū confitendo, & glorificando nomen eius, hoc est, potentiam & bonitatem, in se seruando, & proponit exemplum suæ gratiarum actionis alijs.

Confitebor] id est, gratias agam. *Domine*] id est, qui me defendis.

Deus meus] qui me creasti. *Toto corde*] verè, non tantum verbis.

Glorificabo nomen tuum] id est, celebrabo. *In æternum*] & in hac vita & futura.

Quia misericordia tua magna est super me, & eruisi animam meam ex inferno inferiori.

Actiologia gratiarum actionis ab exhibitæ tibi misericordia, i. condonatione pec-

catorum gratuita, & liberatione ex desperatione & ingentibus periculis & doloribus, quos infernum inferiorem vocat. Augustinus intelligit infernum, ad quem ipse Christus descendit post mortem, atque duplex infernū facit: superius, in quo fuerunt sancti patres, quem limbum vocant: & inferius, locum damnatorum, in quem epulo diues sepultus est.

4. Querela de persecutione hostium.

Deus præfracti insurrexerunt contra me, & synagoga potentium quasi erunt animam meam, & non posuerunt te in conspectu suo. XIII.

Queritur David, & sub eius persona Christus, de potentia, malitia & impietate hostium contra quos se deinceps defendi precatur.

Præfracti] contumaces, violenti, superbi. In Græco *παρὰ νόμον*, id est, transeuntes, hoc est violantes legem.

Synagoga] congregatio hostium potentium, qui sua potentia & meritis fidunt, Pontificum, Phariseorum, Scribarum.

Non posuerunt] id est, non timuerunt te, aut tuam legem, non cognouerunt te & tuam voluntatem, sicut ignorantia veræ doctrinæ causa est persecutionis Ecclesiæ in hostibus, sicut inquit Christus, Hoc faciunt vobis, quia non nouerunt patrem, neque me.

5. Commendatio misericordie & veritatis Dei, & petitionis repetitio.

Et tu Domine Deus miserator & misericors, tardus ad iram, & multa misericordie, et verax. XV.

Consolatur & sustentat se David & filius Dei in ærumnis. & periculis, cogitatione misericordie Dei, & veritatis, & rursus petit liberationem, & defensionem sui contra hostes, non suis confidens meritis, sed misericordie Dei, & certitudine seu veritate promissionum eius. *Miseratorem*] *ὀκτίσμων*, qui confert dona sua egentibus, & condonat delicta & offensiones. *Misericors*] *ἐλεήμων*, *ἡσυχίαν* / qui natura clemens est, & aliorum ærumnis afficitur.

Tardus ad iram] *μετὰ πόθον*, id est, longanimis, qui non statim properat ad vindictam, sed spacium

spacium concedit ad agendam poenitentiam. *Multa misericordia]* πολυελεος, von grosser Gnade, qui omnis generis beneficia affatim confert in humanum genus. Ita Ioel 2. Conuertimini ad Iehoua Deum vestrum: Quia misericors & miserator est, longanimis, & multae misericordiae, & poenitens super malum. *Verax]* constans in promissionibus praemiorum, & comminationibus poenarum.

XVI. *Respice in me & miserere mei, da fortitudinem tuam seruo tuo, & saluum fac filium ancillae tuae.*

Respice] clementer aspice, & iuuua me.

Da fortitudinem] id est, sustenta me, & conserua, ne desperem in ærumnis, & tentationibus, spiritu tuo sancto, qui spiritus roboris est, confirmans tentatos, ne succumbant, 2. Timoth. 1.

Seruo tuo] qui te colo, & agnosco meum Dominum, obtempero tibi in opere humanae redemptionis, &c.

Filium ancillae tuae] Hæc Augustinus ad Christum refert pendentem in cruce, filiū Mariæ virginis, quæ inquit Lucæ 1. ad Angelum: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.

XVII. *Fac mecum signum ad bonum, ut videant, qui oderunt me & confundantur, quoniam tu Domine adiunxisti me, & consolatus es me.*

Fac signum ad bonum] declara aliquo bono signo, te mihi fauere, ede signum bonitatis tuæ erga me, vel ipsam mirandam liberationem, ex qua hostes intelligant, te praesentem apud me esse adiutorem, non me derelictum esse à te, ut illi falso opinantur. Augustinus intelligit signum ad bonum, resurrectionem filij Dei à morte, ex qua hostes ipsius intelligant ipsum fuisse curæ patri, & verum & salutarem doctorem.

Confundantur] pudefiant, clamantes, ubi nunc est Deus eorum? Item, alios iuuat, se ipsum iuuare nō potest: liberet eum Deus, quia eum vult, &c.

Consolatus es me] Ergo Dauid & filius Dei in summis versati sunt doloribus & angustiis, nemo enim, ut inquit hic Augustinus, consolationem quaerit, nisi qui est in miseria.

TITVLVS.

Psalmus cantici filiorum Chore, vide supra.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui, continens encomion Hierusalem metropolis Iudææ, quæ regia & sacerdotalis sedes fuit populi Dei, Iudæorum, & sub eius typo Ecclesiæ cœlestis noui testamēti, in qua Deus praesens est & habitat, ut colligat eius ciues, regat, & conseruet, usque ad finem mundi, per vocem Euangelij, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Quantum attinet ad Hierusalem terrenam, consolatur Iudæos & confirmat, ne desperent de restitutione ciuitatis, & templi Hierosolymitani, post reductionem populi ex captiuitate Babylonica. Partes sunt quatuor.

1. Commendatio Hierusalem, hoc est, Ecclesiæ, à firmitate. Item, praesentia & collectione Dei.

2. Comendatio à multitudine ciuiū, qui etiā ex gentibus totius mundi colliguntur.

3. Narratio de Messia autore, collectore & defensore Ecclesiæ omnium temporum.

4. Narratio de veris cultibus Ecclesiæ, quibus autorē suū & Dominū Messiam agnosceret & celebrabit, & in hac vita, & futura.

1. Encomium Ecclesiæ à firmitate loci & praesentia Dei.

Fundamenta eius (Ecclesiæ) in montibus sanctis (sunt.)

Propositio est encomij Ecclesiæ. Ita fundata est Ecclesia & stabilita in montibus, ut commoueri & euerti non posset, iuxta illud Matthæi 16. Et portæ inferorum non praeualebunt aduersus eam. Mōtes sanctos, quantum ad Hierusalem attinet, vocat Ziona & Moriam, in quorum illo arx regia, in hoc templum situm fuit.

Sanctos vocat, quod Deus hos elegerit praeter alijs montibus, in quibus ipse recte agnosceretur, inuocaretur & coleretur, iuxta verbum editum huic populo. Quantum attinet ad Ecclesiam cœlestem noui testamēti, fundamenta intelligit certitudinem doctrinae Euangelij, quæ in Hierusalem primiti à filio Dei tradita est, qui & hic crucifixus est, & ascendit in cœlum, deinde Apostoli verbum Euangelij propagarunt accepto spiritu sancto, iuxta illud Esai. 2. Ex Zion egredietur lex, & verbum Domini de Hierusalem. Et Psal. 110. Sceptrum regni tui mittet Dominus ex Zion.

Intelligitur & fundamentū ipse Christus, super

super quem aedificata est Ecclesia, iuxta illud, 1. Corint. 5. Fundamentum aliud non potest poni, præter id, quod positum est, quod est Iesus Christus. Item doctrina Prophetarum, & Apostolorum, de Christo, iuxta illud Ephes. 2. Extructi estis super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, existente angulari lapide Christo Iesu, &c.

bent aliæ gentes, extra Ecclesiam, ignorantes verum Deum, & mediatorem.

Gloriosa dicta sunt] promissa & gloriosa liberatio ex captiuitate Babylonica. Item, liberatio ex tyrānide diaboli, peccato, & morte. *De te*] Aliter, in te, hoc est Ecclesia, in qua sonat vox Euangelij. *Ciuitas Dei*] Primum Hierosolyma, electa à Deo ad veros cultus, agnitionem & inuocationem. Deinde, Ecclesia per totum mundum collecta voce Euangelij, quam Deus elegit, diligit, defendit, & conseruat in humano genere.

Sela] Additur loco epiphonematis. q. d. beneficium hoc est admirandum & considerandum omnibus, certum & verum. Ita est, ita fiet, restituetur & liberabitur Ecclesia.

2. De vocatione gentium.

Memorari faciam Raab & Babylonem, ut cognoscant me. Ecce Philistæa & Tyrus cum Aethiopia nascentur ibi.

III

Vaticinium est de vocatione gentium ad Ecclesiam, quarum eas nominat, quæ præ cæteris Idolatria, & alijs vitijs cõtaminati & hostes Iudæorum fuerunt. Et quia hæ gentes ante aduentum Christi non venerunt Hierosolymam, neq; religione Iudæis sunt coniunctæ, constat Prophetam non loqui proprie de Hierusalem terrena, sed de cœlesti, i. de Ecclesia, ad quam post aduentum Christi gētes omnes vocatæ sunt per Apostolos.

Memorari faciam] Verba sunt Dei patris, seu Messia, quibus exponitur versus præcedēs, quæ sint gloriosa dicta de ciuitate Dei, hoc est, Ecclesia, quod scilicet ad eam etiam vocabuntur gentes. *Memorari faciam*] mandatum dabo Apostolis, ut vocent etiam gentes, & memorentur, hoc est, recitent eis beneficia Messia. *Raab*] fuit mulier gentilis meretrix in Iericho, quæ exploratores Israelitarum hospitio suscepit, Iosue 2. Et recensetur in Genealogia Christi. Per hanc intelligit alias gentes omnes: Interpretatur superbia. Ideo alij intelligunt per eam Aegyptios, qui sua sapientia, & alijs donis confidentes & superbi Deum contempserint. Esa. 30. Apud hos Euangelium docuit S. Marcus Petri discipulus. *Babylonē*] intelligit ciuitatē, quæ semper hostis Iudæorum fuit. Huius mentionem facit Petrus ultimo cap. prioris epist. inquiens: Salutat vos Ecclesia quæ est in Babylone: etsi hic quidam Romam accipiant. Per Philistæam intelligit populos vicinos Iudæis, cum quibus longo tempore Israelitæ belligerant, ut testantur libri Regum.

Tyrus

Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Iacob.

Commendatio Ecclesiæ à dilectione erga ipsam Dei, & in habitatione eius, per collationem. De dilectione inquit ipse Christus in Iohanne, Pater meus diligit eum. Item, Sit tua dilectio in eis, qua me diligis. De in habitatione inquit Paulus: Christus habitabat in cordibus nostris per fidem. Item, 2. Corint. 6. Vos estis templum Dei viui, sicut dicit Deus: Quoniam habitabo in eis, & Christus Iohann. 14. Veniemus ad eum, & mansionem faciemus apud eum.

Super tabernacula Iacob] hoc est, Deus magis diligit Ecclesiam cœlestem, & spiritualem, quam templum, & tabernaculum veteris populi. Sicut inquit Augustinus: Diligit illam spiritualem ciuitatē, super omnia figurata, quibus intimabatur illa ciuitas semper manens, & semper cœlestis in pace.

Portas Zion, vocat Hierosolymā, in tribu Benjamin, & Iudā, quā elegit sibi Deus sedem præ alijs ciuitatibus Palæstinæ, sicut Hierosolymā versatus est Christus, docuit & edidit miracula, & propagata est ex illa doctrina Euangelij per Apostolos, in vniuersum mundum. Tabernacula Iacob vocat ciuitates Iudææ, seu alias tribus, sicut Israel semper totus populus Iudaicus vocatur, interdecem tribus, qui ad Ieroboam decesserunt à Iacob Patriarcha, qui & Israel dictus est. Quantum attinet ad vaticiniū de reductione populi ex captiuitate Babylonica, consolatur Propheta populum, affirmans Deum restitutum ciuitatē, & templum Hierosolymitanum, ad futurum, & defensurum, de quo Iudæi reducti angebantur.

Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Sela.

Commendatio à promissa gloriosa liberatione, primum populi ex captiuitate Babylonica, & restitutione ciuitatis Hierosolymæ, & templi. Deinde, sub eius figura, Ecclesiæ ex peccato, morte, & tyrānide diaboli, per & propter Christum, voce Euangelij, quæ summa & vera gloria est, & ipsius Christi, & Ecclesiæ. Hanc gloriam non ha-

Tyrus Cuius est Metropolis Phœnicia gentilis. Aethiopia regio est vicina Aegyptio. Theodoretus intelligit non tantum gentem hanc, sed alias etiā nigras impietate & tenebris, seu mentis caligine, quas audita voce Euangelij statim deposuerint, iuxta illud Cantici 1. Nigra sum, & formosa scilicet facta prædicatione Euangelij. In hac docuit Euangelium Matthias Apostolus.

Nascentur ibi] hoc est, hæ gentes conuertentur ad Deum, eum cognoscentes prædicatione Euangelij, quod semen est spirituale. *Ibi*] in Zion, in Ecclesia.

3. De Messia autore, collectore & defensore Ecclesia.

V. *Et de Zion dicetur homo, & homo natus est in ea, & ipse fundavit eam.*

Intelligunt veteres interpretes versum de Messia nato in Zion, hoc est, Hierusalem, in eaque versato, qui Ecclesiam ipsam fundavit & collegit ex Iudæis & Gentibus. Recentiores etiam intelligunt de collectione gentium & regeneratione per vocem Euangelij. *Dicetur de Zion*] scilicet hoc, quod homo isq; excellens & insignis natus sit in ea (Zione seu Hierusalem) vel natus est in ea homo.

Et homo] hoc est, multi, per Hebraismum spirituali regeneratione. In Hebræo Zion, est dativus casus, ut, dicetur Zioni, vel ad Zion. In Græco est *ἐκ τῆς σιών*, scilicet dicetur, hoc est, Ecclesia agnoscat & vocabit Zion matrem suam spiritualement: sed videtur pro *ἐκ τῆς* lectum in Græco *ἐκ τῆς*, nunquid: nam mater in Hebræo non habetur.

Et ipse altissimus fundavit eam] Ziona, hoc est, Ecclesiam, ita ut non sit interitura, iuxta illud Matthæi 16. Et portæ inferorum non prævalent aduersus eam.

Lutherus ita vertit: *Man wirdt zu Zion sagen / Das allerley Lenth drinnen geboren werden / Vnd das Er / der Höhest sie bawet.*

De sancta in toto narrabitur orbe Zion, Editus hic in ea natus & ille fuit.

VI. *Dominus narrabit in scripturis populorum, iste natus est ibi.*
Sela.

Hoc est, Dominus recensabit seu numerabit populum suum, scriptum quasi in catalogo, hoc est, libro vitæ.

Lutherus: *Der Höchste wirdt predigen lassen in allerley Sprachen.*

Symmachus. Dominus numerabit scribens populos, hic & illic natus est aliquis, hoc est, vocatus per vocem Euangelij, & adiunctus Ecclesie ex gentibus.

Ibi] hoc est, in Zion. *Iste natus*] Potest etiam de Messia intelligi, habetque iste emphasis. q. d. homo quidam insignis, quem antea altissimum vocauit.

Sela] Vox est attentionis vel asseuerationis. q. d. ita est, & certo futurum.

4. De cultibus Ecclesia.

Et cantatores, sicut ducentes chorum omnes modulationes mea in te.

Addit de veris cultibus Ecclesia, gratiarum actione, & celebratione Dei, & lætitia in hac vita & futura, quam comparat cantoribus ludentibus in choreis.

Omnes mea modulationes in te sunt] Verba sunt pii hominis profitentis suam gratitudinem erga Deum, & sentientis veram lætitiā. Estque hæc concordia & harmonia dulcissima, cum mens, voluntas, cor, & lingua simul laudant & celebrant Deum, qui cultus Deo omnium est gratissimus.

Lutherus: *Vnd die Senger wie am Kender / werden alle in dir singen / das vmb*

PSALMVS LXXXVIII. vers. 11.

TITVLVS.

Psalmus cantici filiorum Chore, ad præcinerendum super Machalat propter afflictionē Hæmæ Ezzrahite, eruditium. Machalat instrumentū fuit musicū, super quo hic Psalmus cantatus est. Hæman hic Chori cuiusdam, hoc est, cantatorum laudatium Deum præceptor fuit. Eruditium. Aliter, intelligentia, hoc est, hic Psalmus seu carmen continet insignem aliquam eruditionem, & doctrinam de inuocatione in cruce & afflictionibus.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis deliberatiui, ut multi alij. Nam precatur in illo primum ipse Messias sentiens pro nobis ingentes horrores mortis, & iram Dei in horto, & tota passione, sudans *ἵδρω ὀσφύος*, & clamās in cruce ad patrem, Deus meus, Deus meus, quare dereli-

dereliquisti me? petens à Patre auxilium & liberationē. Deinde ipse Dauid & quilibet pius exemplo Christi capitis, cui membra cōformia oportet fieri in cruce, vt & gloria eiusdem ornentur. Partes sunt 4.

1. Propositio circumstantijs varijs amplificata, personæ, causæ & temporis.

2. Narratio tristissimarum calamitatum, continens petitionis causas.

3. Ratio petitionis sumpta à causa finali, vt Deus agnoscatur & celebretur, & doctrinalatē spargatur.

4. Repetitio petitionis & querelæ. D. Augustinus in titulo, membrum ex Græco, pro Choro, ad respondendum, ita inquit: quid aliud est ad respondendum, nisi vt respondeamus Christo, sequētes scilicet eius vestigia, seu exemplum in passione, iuxta illud 1. Pet. 2. Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, vt sequamur vestigia eius.

1. Propositio vt exaudiatur & liberetur, petens à Deo auxilium & liberationem assidue & ardentem.

1. Domine Deus salutis meæ, in die clamaui & nocte coram te.

2. Intret in conspectu tuo oratio mea, inclina aurem tuam ad precem meam.

Propositio est precationis, vt exaudiatur & liberetur. Noctē & diē, circumstantia est temporis, pro assidue, item letis & tristibus rebus. Quantum ad Christum attinet, orauit ille, vt inquit Augustinus, non secundum formam Dei, sed secundum formam serui, in qua & passus est.

Domine] circumstantia personæ, cui me tantum seruum subijcio & obedio: Christus in opere humanæ redemptionis, Dauid in gubernatione populi, & pius quilibet in sua vocatione & cruce. Deus salutis meæ] Qui me creasti, cum non essem, ad imaginē tuam, agnitionem & celebrationem tui nominis. Salutis meæ] qui me solus liberare & saluare potes. Coram te] hoc est, te solum inuoco, ad te confugio, non ad creaturas.

Intret] consequens: Te inuoco, ergo me exaudi. Facit autem orationem tantquam personam aliquam, seu nūcium missum ad Deum, vt impetret auxilium & liberationē. Inclina aurem tuam] Repetitio precationis. Tribuit autem Deo membra, vt aures, per Anthropopœiam. Nam Deus spiritus est,

nulla habens membra aut carnem. Ioan. 4. Est autem inclinatio aurium signum seu gestus exaudientis. Augustinus: Ingressus orationis in conspectu Dei, est eius acceptio, inclinatio verò auris, misericors est exauditiō. Ostenditur hīc discrimen inter oppressos desperatiōe, qui, vt Franciscus Spira, nullam fidei scintillam retinent, non ingemiscunt, non expetunt à Deo dolorum remedia, sed blasphemāt Deum. Et eos qui in luctu non succumbunt, sed confugiunt ad Deum, petentes ab eo auxilium & consolationem, retinent scintillam fidei & spei, vt Dauid, Ezechias, Ionas, &c.

2. Narratio calamitatum, petitionis causam continens.

Quia repleta est anima mea, III.
& vita mea inferno appropinquauit.

Narratio est querulosa calamitatum, quibus oppressus petit auxilium & liberationem. Estq; ratio petitionis: Multis calamitatibus & doloribus, tum animi tum corporis oppressus sum. Ergo exaudi me, & libera te inuocantem. Præcipue autem conuenit querela ipsi Christo, de passione, de qua intelligūt veteres, Hieronymus, Augustinus. Theodoretus etiam refert ad Iudæos captiuos in Babylonia. Deinde recte refertur ad omnes pios, adeoq; totam ecclesiam ærumnosam in hac vita.

Repleta est anima (malis) hoc est, doloribus, sentiens iram Dei & metū abiectionis propter peccata, quorum pœnam Christus in se deriuauit, & sustinuit pro nobis. Ita inquit Christus in horto: Tristis est anima mea vsq; ad mortem.

Appropinquauit inferno] hoc est, morti & æternæ damnationi, quam verè sensit & metuuit.

OBIECTIO SEV QVAESTIO

D. Augustini.

Audemus ne dicere animam Christi repletam malis, cum illa passionis afflictio in carne valuerit quicquid valuit, & D. Petrus dicat, Christum passum esse in carne?

RESPONSIO EIVSDEM.

Christus passus est & anima & corpore. Non enim vel ipse, qui dicitur, corporis dolor, potest esse sine anima, quæ inuitabiliter imminentē præcedit mœstitia, quæ solio animæ dolor est. Dolere ergo anima, etiam non dolente corpore, potest. Dolere autem corpus sine anima non potest. Ideo inquit ipse Dominus: Tristis est anima mea vsque ad mortem. Quod hīc inquit, vita mea in-

ferno appropinquauit, Matthæi 26. inquit Euangelista: Assumpto Petro & duobus Discipulis, filijs Zebedæi, cœpit contristari & mœstus esse. Quod ad dictum Petri attinet, carnis appellatione, totum hominem intelligit, hoc est, corpus & animam, quæ Christus vera & integra habuit.

rabant nunquam reuicturum esse, sed memoriam eius prorsus abolendam in humano genere. Aliter, quorum non es memor, scilicet interfectorum, & ipsi mortui repulsi sunt.

De manu tua] hoc est, defensione & tutela. Augustinus, Repulsi sunt ipsi hostes Christi, id est, abiecti in æternas pœnas.

IIII. *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio.*

Varijs figuris & similitudinibus describit & amplificat ærumnas & dolores.

Æstimatus sum] ab hostibus, Phariseis, Pœniticibus, Scribis.

Cum descendentibus in lacum] Quasi nunquam reuicturus, sed mansurus in morte.

Lacum vocat calamitates & dolores ineluctabiles, sumpta Metaphora ab ijs, qui in lacum, seu profundam foueam delapsi vel coniecti sunt, vt Ioseph & Daniel, ex qua per se non possunt ascendere, neque qui extrahat habent. Vnde se factum hominem sine adiutorio queritur, hoc est, destitutum omni humano præsidio & ope. Græcè & Boni dicitur, qualis est Ecclesia, sicut caput ipsius Christus, & omnia membra sunt in hoc mundo.

V. *Inter mortuos desertus sum, sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non est memoria amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt.*

Similitudo sumpta ab interfectis in prælio, inter quos & ipse se quasi vulneratum, & iam moriturum queritur, proiectum absque omni spe vitæ.

Inter mortuos desertus] id est, derelictus. Ex Græco: Inter mortuos liber, ὡς νεκροῖς ἐλευθερωμένος, quod Hieronymus exponit, liberatus ab inferis, vel ex sepulchro, per resurrectionem. Augustinus: liber inter mortuos, nullis peccatis ipse obnoxius, sed alios à peccatis liberans, iuxta illud Ioann. 8. Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Theodoretus: Etiam si viuâ, adhuc tamen inter mortuos me numero, cum mors mihi certa impendeat.

Sicut vulnerati (in bello) dormientes] spe resurrectionis, quorum non est memoria inter homines. Sicut Iudæi hostes Christum spe-

Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis & in umbra mortis.

Repetitio similitudinis sumpta à lacu seu fouea, in quam cōiectus sit ita ab hostibus, vt nunquam videatur emerurus, oppressus tenebris & umbra mortis, hoc est, orbatus vera notitia Dei, & nullam sentiens consolationem in terroribus mortis.

Super me confirmatus est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me. Sela.

Similitudo ab vndarum fluctibus, quibus calamitates & dolores comparat, quod illis tanquam mole vndarum oppressus, & quasi submersus sit. Agnoscit autem Christus Deum patrē in opere humana redemptionis, autorem calamitatum, cui sese volens subiecit, ex ardenti amore erga humanum genus. Ita Esaia 53. de Christo dicitur: A Deo percussus est, & proiectus. Item, Dominus coniecit in eum (irruere fecit, sicut fluctus irruunt in scopulum) iniquitates omnium nostrorū, quod hic inquit ipse filius ad patrem, Omnes fluctus tuos induxisti super me.

Furor tuus] ὀργή, indignatio, ira horrenda aduersus peccata humani generis, quorum pœnas filius Dei in se deriuauit & iussit nui in pœsione, λύτῃ perfoluens patri pro nobis.

Longè fecisti notos meos à me, posuerunt me abominationem sibi, in carceratus sum, & non possum egredi.

Amplificatio calamitatum à desertione amicorum, primum populi sui, deinde Discipulorum, qui Christum tempore pœsionis deseruerunt fugientes.

Longè

Longè fecisti] Iterum facit patrem autorem calamitatis, cuius se volūtatī subiecit filius in opere humanæ redemptionis.

Posuerunt] hostes. Abominationem] *Βαλελὺ* yua, rem execrandam, ream coram Deo, & abiectam, propter quam tota natura polluitur, & interitum sit totum humanum genus, nisi tollatur: Qualem Iudæi Christū iudicarunt, pendentem in cruce.

Incarceratus sum] id est, captiuatus & restrictus ab hostibus, vt egredi non possim, hoc est, liberari ab ingruentibus & præsentibus malis: Sicut Iudæi iudicabant Christū mortuum iam & sepultum, non resurrectum rursus, aut restituendum vitæ.

Oculi mei languerunt, propter afflictionem clamaui ad te Domine, tota die expandi ad te manus meas.

Amplificatio à lachrymarum vbertate, quibus oculi sui elanguerunt, & facti sunt caligantes. Symmachus: Oculus meus affluxit ob afflictionem. In lachrymis enim oculos meos consumpsi.

Expandi manus] Metaphora à gestu petentium auxilium, expandendo manus seu porrigendo ad eum, à quo auxiliū & opem in præsentī & magno periculo, vt submersione, expetunt. Ita Christus in cruce expandit manus suas ad patrem, petēs auxilium, & offerens nobis sua bona æterna, & complectens nos, quasi obuijs vlnis exceptos.

3. Causa finalis & impulsua liberationis, notitia & celebratio nominis Dei.

Nunquid mortuis facies mirabilia? aut mortui resurgent & confitebuntur tibi? Sela.

Nunquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam? & veritatem tuam in perditione?

Nunquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis?

Addit rationem exauditionis à causa finali & impulsua, celebratione nominis Dei,

& propagatione veræ doctrinæ, quæ non à mortuis, sed à viuīs fieri potest: rogat igitur vt propter gloriam nominis Dei conseruetur & liberetur.

Nunquid mortuis facies mirabilia] hoc est, reuocabis ne mortuos in vitam miraculosè, quod nunquam facies ante nouissimum diem. Ergo me conserua viuū, vt te celebrem. Considerentur hic causæ tres, cur longior vita petenda sit, eamque Deus multis cōcedat: primū, vt agnoscamus initia sapientiæ & iustitiæ Dei. Secundò vt exerceamus nos in doctrina cœlesti, eamque in nobis confirmemus, agnoscentes bonitatem, & potentiā Dei, in propaganda, & conseruanda Ecclesia. Tertiò, vt per nos ad posteritatem propagetur, & conseruetur doctrina ecclesiæ. Aut mortui resurgent? Ante nouissimum diem, quo simul mali & boni resuscitabuntur.

Et confitebuntur] id est, agent tibi gratias.

Nunquid narrabit] hoc est, celebrabit apud alios opera tua admiranda, creationis & redemptionis Ecclesiæ, collectionis & defensionis.

In sepulchro] in morte.

Misericordiam] id est, bonitatem, recipiendo humano genere in gratiam, per intercessionem filij, &c.

Et veritatem tuam] .i. constantiam, in promissionibus & minis.

In perditione] id est, in interitu hominum.

In tenebris] apud inferos, seu in morte.

In terra obliuionis] Sic vocat sepulchrum, quod nullius rei obliuio tam citò obrepit homini, quàm mortuorū, iuxta versiculū:

Quam procul ex oculis, tam procul ibit aër.

Iustitia tua] 1. Qua iustos nos reputas & acceptas ad vitam æternam, gratis, propter filium. 2. Qua punis impios & ornas iustos, & in hac vita & futura. Loquitur de obliuione impiorum, quorum nulla est recordatio, neque apud Deum, neque in Ecclesia. Nam de iustis dicitur: In memoria æterna erit iustus, hanc memoriam conseruare nobis studeamus.

4. Repetitio precationis & querela.

Et ego ad te Domine clamaui, & manè oratio mea praueniet te. XIII.

Repetit precationem & querelam de calamitatibus, propter earum grauitatem & dilationem auxiliij, sicut autem ipse Christus clamās in cruce, Deus meus, quare me dereliquisti? Ita omnes sancti in diuturnis

malis derelictos se esse queruntur à Deo, quam dubitationem, sicut ipse Christus, cogitatione veritatis promissionum Dei & fide vincunt, & ex ea eluctantur.

Manè oratio ad te praeueniet] id est, Manè te inuocabo, quo tempore spiritus sunt puriores, ideoq; inuocatio est ardentior. Theodoretus: Diluculum deprecatione mea praeuenio, hoc est, manè te inuoco, antequàm luceat.

XIIII. *Ut quid Domine repellis animam meam? abscondis faciem tuam à me.*

Querela & tentatio de reiectione precù, sicut Christus Matth. 15. mulierem Chanaanem inuocantem aliquandiu duriter repellit, sed sicut illam tandem exaudiuit, ita Deus omnes perseuerantes in oratione tandem, iuxta promissionem, exaudit & liberat. Differt autem liberationem, ut fidem nostram probet, & inuocatio fiat ardentior. Sicut inquit Augustinus hoc loco: Ad hoc oratio Sanctorum dilatione beneficij & tribulationum aduersitate, quasi repellitur, ut tanquam ignis statu percussus, inflammetur ardentius. Interdum non præstatur quæ petimus, quòd sunt inutilia nobis, unde idem: Auertit Deus ab orantibus faciem, non exaudiendo ad id quod volunt, quando sibi nesciunt non expedire quod petunt.

XV. *Afflictus sum ego & exanimatus, à iuuentute mea tuli terrores tuos, ferè ut deficiam.*

Exaggeratio afflictionum, ab earum autore ipso Deo, quo permittente non casu affligimur cum Christo, ut similes illi facti in cruce, etiam gloriæ eius participes fiamus, Roman. 5.

A iuuentute mea] hoc est, statim ab exordio vitæ meæ, sicut Christus statim ab ipsa infantia persecutionibus & exilio alijsq; ærumnis, usque ad finem vitæ, subiectus fuit, propter nos. Ita vita hominis ærumnis perpetuis subiecta est, ut inquit Iob: Militia vitæ hominis super terram. Et Proper.

Nunquàm bella pijs, nunquàm discrimina desunt,

Et cum quo certet, mens pia semper habet.
Agnoscit autem ipse filius Dei se voluntate patris sentire horrores mortis & inferni:

ideo patienter fert cruciatus & ipsam mortem.

In me transierunt ira tua, & XVI. terrores tui conturbauerunt me.

Queritur de pœnis & sensu iræ Dei, quibus Christus propter peccata nostra oppressus fuit, & quasi submersus fluctibus temptationum.

In me transierunt] Inquit Augustinus, transierunt, & non manserunt in me, Quia Deus tandem liberat gloriôsè, & consolatur efficaciter opportuno tempore.

Circumdederunt me, sicut a- XVII. qua tota die circumdederunt me simul.

Repetit similitudinem sumptam à fluctibus maris, quibus afflictiones comparat. Est autem querela de summis periculis, quibus tanquàm inundatione, & ingenti mole aquarum, circumquaque irruentium, circumdatus sit, ita ut nusquàm appareat augurium, sicut in incendijs aufugere licet.

Elongasti à me amicum, & XVIII. proximum, & notos meos propter miseriam.

Querela repetita de desertione & infidelitate amicorum, conueniens ipsi Christo, eiusq; membris & toti Ecclesiæ, in hac vita desertæ ab omni humano præsidio.

Propter miseriam] id est, calamitates, sicut usitata est desertio & infidelitas amicorum in rebus aduersis, iuxta versiculum Poëtæ.

Donec eris felix, multos numerabis amicos, Tempora si fuerint nubila, solus eris.

PSALMVS LXXXIX.

TITVLVS.

Eruditium (id est, eruditio seu doctrina insignis de Messia, eiusque beneficij) Ethan Ezrahitæ (qui symphonista seu cantor in Tabernaculo, frater Hæmanis.)

ARGVMENTVM.

Psalmus est gratiarum actio prophete David vel Ethan, cuius in titulo fit mentio, qua

tio, qua primū agit gratias Deo pro edita promissione de mittendo Messia, & regno eius æterno & spirituali, quod est iustitia, pax & gaudium in Spiritu sancto. Deinde pro mitigatione pœnarum & calamitatum, quibus subiecta tū fuit & est omnibus temporibus Ecclesia, seu populus Dei. Tertiō vaticinatur de miserijs populi Iudaici futuris sub Chaldæis, Antiocho & Romanis, quæ imago sunt calamitatum seruitutis & persecutionis Ecclesiæ postremi temporis sub tyrānide Turcica & Pontificia, adeoque omnium temporum.

Partes sunt nouem.

1. Propositio gratiarum actionis.
2. Expositio seu interpretatio promissionis de Messia, eiusq; regno æterno & spirituali. 2. Regum 7.
3. Generalis commendatio misericordie & potentie Dei in creandis & conseruandis creaturis omnibus.
4. Prædicatio misericordie & bonitatis in mittendo Messia, & propagando Evangelio.
5. Reditus ad interpretationem promissionis de Messia, factæ Dauid.
6. Descriptio regni Christi æterni & spiritualis.
7. Comminatio pœnarum contra transgressores præceptorum Dei, & hostium Messie, eiusq; doctrinæ.
8. Prophetia de calamitatibus secuturis, & ante Christum in populo Iudaico, & post exhibitum in Ecclesia, maximè postremi temporis, qualis nunc est.
9. Repetitio precationis, qua petit exhiberi Christum & Ecclesiam, regnum ipsius perpetuò regi, defendi & conseruari. In fine est gratiarum actio.

1. Propositio gratiarum actionis.

Misericordias Domini in æternum cātābo, in generationem & generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo.

Propositio est, celebrabo Dominum propter misericordias, hoc est, multiplicia beneficia, quæ contulit in humanum genus, quæ præcipua sunt:

1. Creatio hominis & omnium rerum ad ipsius vsum.

2. Receptio humani generis in gratiam, edita promissione de mittendo Messia, mirando & inenarrabili temperamento misericordie & iustitiæ diuinæ.

3. Patefactio illius promissionis & mysterij reconditi à seculis.

4. Consignatio illius mysterij in monumentis propheticis.

5. Conseruatio Ecclesiæ, & scriptorum Prophetarum, vsque ad nostra tempora, & deinceps ad nouissimum diem.

6. Glorificatio secutura Ecclesiæ in vita æterna. Hæc omnia & similia beneficia Dei cōplectitur nomine misericordie, quæ primū accipitur pro motu concepto de alterius miseria, quo ad succurrendum illi impellimur. Deinde pro effectibus misericordie, hoc est, beneficijs, quæ miseris præstantur, vt hoc loco, & 2. Paralipom. 35. Reliquum verborum Iosæ, & misericordie eius, hoc est, beneficiorum. Sic Absolon dixit Chusai: Ista est misericordia cum amico tuo? hoc est, sunt hæc beneficia quæ præstas tuo amico, in rebus aduersis? In plurali dixit misericordias, vt moneat infinita esse Dei beneficia collata in humanum genus, quorum maximū est receptio humani generis in gratiam, in arcano decreto diuinitatis, quod hîc Propheta in primis celebrat. Cæterum sæpe scriptura coniungit misericordiam & veritatem, pro veraci & constanti misericordia, vt infra: Misericordiam meam non auferam ab eo, neq; mentiar in veritate mea, hoc est, promissam misericordiam & beneficentiam constanter & veraciter ei præstabo.

In ore meo] Cogitetur hîc causa finalis seu vsum linguæ, seu sermonis, agere gratias Deo, docere alios de Deo, &c. Iuxta versiculum Poëtæ:

*Vt q̃, alij alios de religione docerent,
A summo nobis est data lingua Deo.*

Quoniam dixi, In æternum misericordia edificabitur in cælis, preparabitur veritas tua. II.

Aetiologia gratiarum actionis, à promissa patribus misericordia, de mittendo Messia, eiusq; veritate & certitudine, à quo liberabitur à morte, peccato & tyrannide diaboli. Misericordia est motus in Deo, seu beneuola voluntas, qua ex gratia promissit Messiam: veritas, qua promissam exhibet in

filio, iuxta illud Ioannis 1. Lex per Moſen data eſt, gratia autem & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.

Dixi] Ex Græco legitur, dixiſti.

In æternum] Erit ergo Eccleſia æterna, hoc eſt, regnum Chriſti.

Aedificabitur] hoc eſt, firmabitur. Sumpta Metaphora ab ædificijs firmiter conſtru-ctis.

In cœlis] In Prophetis & Apoſtolis, iuxta illud Pſalm. 18. Cœli enarrant gloriã Dei. Et Eſaiã 51. Poſui verba mea in ore tuo, & in vmbra manus meæ protexi te, vt plantes cœlos, & ponas fundamenta terræ.

In cœlis] Lutherus: *Denn Chriſtus reich iſt nicht ein irdiſch reich / Sondern himmliſch vñ in wolcken / das iſt nicht auff erden.*

1. Expoſitio promiſſionis de Meſſia eiusq; regno æterno & ſpirituali. 2. Reg-
gum 7.

III. *Posui Testamentum electis meis, iuravi David ſervo tuo.*

Exponit prophetiam de mittendo Meſſia, factam ad Dauid, naſciturus ex ipſius poſteritate. 2. Reg. 7. vbi inquit Deus ad Dauid: Cũ completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuũ poſt te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, ipſe ædificabit domum nomini meo, & ſtabiliam thronum regni eius vſque in ſempiternum: ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium.

Posui Testamentum] Pepigi fœdus electo meo Dauid, electis meis patribus, & totæ Eccleſiæ.

Servus tuo] Ex Græco, ſervo meo, *Ἰσὸς τοῦ μου*.

III. *Uſque in æternum prepara- bo ſemen tuum, & ædificabo in generatione & generationem thronum tuum. Sela.*

Alloquitur Deus vel ipſum Dauidem vel Meſſiam filium naſciturum ex poſteritate Dauid, promittens ſemen ipſius, hoc eſt, regnum ſive eccleſiam fore æternam & ſpiritualem. Fruſtra igitur Iudæi expectât etiam num Meſſiam & regnũ eius mundanũ, quæle fuit Dauidis, Salomonis & aliorum Monarcharum huius mundi.

Ædificabo] Iuxta illud Matthæi 15. *Su-
per hanc petrã ædificabo Eccleſiam meam,
& portæ inferorum non præualebunt ad-
uerſus eam.* Inquit hîc præclare Auguſti-
nus: In æternum regnabit Chriſtus in ſan-
ctis ſuis, Hoc dixit Deus, hoc promiſit. Si
parum eſt hoc iuravit. Exclamat autem
Tertullianus: O beatos nos, quorum cauſa
Deus iurat, O miſerrimos, ſi nec iuranti Do-
mino credimus.

3. Generalis commendatio potentia Dei eiusq; filij
in condendis, gubernandis & conſervandis re-
bus omnibus, ad uſum humani
generis, maxime verò
Eccleſiæ.

Confitebuntur cœli mirabilia tua Domine, & veritatẽ tuam in eccleſia ſanctorum.

Quantum ad illa tempora, quibus vixit
Propheta, eſt commendatio potentia Dei,
oſtenſe in conditione rerum, collectione &
defenſione ſui populi Iudaici. Quantum
verò ad prophetiam de Meſſia, eiusque re-
gno ſpirituali & æterno, hoc eſt, Eccleſia, eſt
narratio de propaganda doctrina Euange-
lij per Apoſtolos, eorumq; Diſcipulos, in v-
niuerſum mundum.

Confitebuntur] hoc eſt, Laudabunt & gra-
tias agent.

Mirabilia tua] Opus creationis & redem-
ptionis humanæ admirandum.

Cœli] Primũ corpora cœleſtia, eorum-
que ornatus, quæ teſtantur de potentia,
ſapientia & bonitate Dei: Deinde Apoſto-
li, homines cœleſtes & miniſtri Euangelij,
iuxta illud Pſal. 18. Enarrant cœli gloriã
tuam.

Veritatem] conſtantiam in ſeruanda pro-
miſſione de mittendo Meſſia ex poſterita-
te Dauidis, de cuius perſona & officio Apo-
ſtoli & Prophetæ potiſſimũ concionan-
tur.

Quoniam quis in nubibus æ- quabitur Domino? quis ſimilis e- rit Domino inter filios deorum?

Cõmendatio potentia Dei, itemq; Chri-
ſti, per collationẽ. Nulla enim creatura vel
cœleſtis vel terreſtris Deo ſimilis eſt, natu-
ra, omnipotentia vel operibus diuinis, neq;
ipſi filio Dei, qui & verus eſt Deus, & verus
homo,

homo, filius vnigenitus, & coessentialis æterni patris, Deus verus de Deo vero, per quem omnia facta sunt.

Quis equabitur in nubibus] hoc est, Quis se in cælo opponet, eiq; resistet? Quasi dicat: nemo.

Filios Deorum vocat vel ipsos credentes, qui filij sunt Dei adoptiui. Item filios deorum, hoc est, regum ac potentū huius mundi, vel ipsos Deos Gentium, qui non sunt veri dij, sed tales habentur & coluntur à Gentibus.

VII. *Deus potens in concilio sanctorum, magnus & terribilis super omnes, qui in circuitu eius sunt.*

Celebrat potentiam primū totius Trinitatis in humano genere, eiusq; magna & terribilia opera, in conseruandis sanctis, & perdendis impijs, omni ætate: deinde ipsius Messia, qui potens & præsens est in Ecclesia, destruens opera diaboli, merito & efficacia. Merito quidem remittens peccata propter suam obedientiam, restituensque iustitiam & vitam æternam. Efficacia dans spiritum sanctum, proferens Euangelium ex arcano sinu æterni patris, conseruans ministerium, flectens mentes ad inuocationem, & lætificans, protegens inuocantes & depellens diabolos.

Qui sunt in circuitu eius] hoc est, Qui ipsum agnoscunt & colunt verum & æternum Deum & Messiam promissum, & iam exhibitum, quo discernit veram Ecclesiam, adiungentem se, & quasi circumstantē filium Dei, à cæteris sectis & gentibus, quæ hunc verum & æternum Deum, eiusq; filium non agnoscunt, non inuocant, non colunt.

III. *Domine Deus Zebaoth, quis similis tibi? potens es Domine, & veritas tua in circuitu tuo.*

Apostrophe ad Deum verum & æternū, eiusq; filium Messiam coæternum, quarepetit commendationem vtriusq; potentia & veritatis.

In circuitu tuo] In Ecclesia, potens in defendenda Ecclesia, & reprimendis hostibus.

Veritas] In præstandis promissis, Quasi dicat: habes potentiam voluntati respon-

dentem, quæ promissisti & locutus es, præstare potes.

Dominū Zebaoth, id est, exercituum, vocat propter potentiam, quam ostendit in Ecclesia, destruens opera diaboli, eiusque membra, & defendens Ecclesiam.

Tu dominaris tempestati maris, IX. motum autem fluctuum eius tu mitigas.

Addit testimonia seu signa potentia, primū Dei, hoc est, totius Trinitatis, conditionem, gubernationem & sustentationem rerum omnium terrestrium & cælestium, quia hæc opera Dei & similia ad extra, vt vocant, indiuisa sunt, hoc est, communia omnibus personis diuinitatis: deinde ipsius etiam Messia, seu filij Dei, & loys æterni patris, per quem, vt Ioann. i. dicitur, omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.

Tu dominaris tempestati maris] vt Exodi 12. Cum Israëlita per mare rubrum transierūt incolumes, & Lucæ 8. Christus mari & ventis imperat, vt sint tranquilla.

Tu contriuiisti sicut vulneratum X. Rahab (Aegyptum) in brachio virtutis tuae dispersisti inimicos tuos.

Intelligit per vulneratum Pharaonem regem Aegypti, & sub huius typo diabolum, huius mundi principem, qui vulneratus est in primo Christi aduentu, sed occidetur in secundo. Per Rahab, quæ vox superbum significat, Aegyptum. Per inimicos, Aegyptios, insequentes Israëlitas, intelligit.

Tui sunt cæli & tua est terra, XI. orbem terra & plenitudinē eius tu fundasti.

Amplificatio potentia Dei extendentis se, non solum in terram, sed etiam in cælū, ex cuius mirabili & pulcherrimo opificio, potentia & sapientia Dei cōspiciuntur, Roma. i. Ita Leuit. 25. inquit Deus: Terra mea est, vos tanquā coloni mei estis. Et Christus Matthæi 28. Data est mihi omnis potestas, in cælo & in terra.

XII.

Aquilonem & meridiem tu creasti, Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt.

Lutherus: Jauchzen/das ist / Das ganze Land grünet vnd steht lustig.

Aquilonē & meridiem ideo, inquit Theodoretus, præcipuē nominat, cum vniuersæ terræ dominetur, q̄ ab australi parte Hierosolymæ sunt Aegyptij, ab aquilone Assyrij, quas Gentes populi Dei infestissimas, eo liberato, Deus oppressit. Ex Græco: In nomine tuo exultabunt, cōuersi scilicet ad Deum, per prædicationem Euangelij.

Thabor] Mons est Galilææ, miræ altitudinis, interpretatur electio, puritas & claritas, quod conuenit ad typum, quia in hoc monte electus filius Dei clarificatus est coram tribus Discipulis, apparente Moyse & Elia, Matthæi 13, Marci 9.

Hermon] Pars est montis Libani, limes regni Israël versus septentrionem & ortum, circa eam partem Libani, vbi est Damascus. Interpretatur alba altitudo. Significat igitur regnum Iudæorum, quod quasi candida & pulchra altitudo, hoc est, arx fuit, sedes Ecclesiæ, & domicilium veræ sapientiæ & iustitiæ, in qua notitia Dei fulgebat, vbi se Deus illustribus testimonijs patefecit, & mirabiliter defendit hoc regnum contra Imperia omnia.

XIII.

Tuum brachium robustum, (est) roboras manum tuam & exaltas dexteram tuam.

Brachium tuum] hoc est, Omnia diuina potentia efficis, vt sequatur statim ipse effectus, quod Gentium dij non possunt, iuxta illud Psalmi: Dixit, & facta sunt, mandauit & creata sunt. Duobus autem modis Deus potentiam suam ostendit, primò defendenda Ecclesia eiusq; membris: deinde opprimendis hostibus. Illud misericordiæ, hoc iræ signū Dei est. Membra humana tribuit Deo, qui spiritus est, carnem & ossa non habens, per Anthropopœiam.

4. Commendatio bonitatis & veritatis Dei, in mittendo Messia, & promulgando Euangelio.

XIII.

Iustitia & iudicium firmentum sedis tue (regni.) Mi-

sericordia & iustitia præcedent faciem tuam.

Descriptis suprà personam Messia à potentia diuina, iam describit regnum eiusq; gubernationē per virtutes duas, iustitiam & iudicium, quorum fundamentū sunt misericordia & veritas, in promittendo & mittendo Messia.

Iustitia est duplex: Legalis, quæ omnium virium cum voluntate Dei est conformitas, qualis integra fuit in Christo, inchoata est in credentibus. Et iustitia Euangelica, quæ est remissio peccatorum, imputatio iustitiæ, & gratuita acceptatio ad vitam æternā propter obedientiam & meritum filij Dei, omnium credentium in ipsum, cuius iustitiæ fundamentum, & quasi rupes immortæ veritas diuina, iuxta illud Roma. 4. Ideo est veritas diuina, iuxta illud, vt firma sit ex fide datur gratis hæreditas, vt firma sit promissio, quæ ociosa esset, & fides vana, si ex Lege, cui nemo satisfacit, penderet reconciliatio & donatio vitæ æternæ. Ita duplex est iudicium: internum Spiritus sancti, iudicantis & damnantis incredulitatē per Legem, Ioann. 16. Et externum seu visibile in extremo die, quo filius Dei in humana natura conspicuus indicaturus est viuos & mortuos, iuxta illud: Dedit omne iudicium filio.

Misericordia & veritas præcedent faciem tuam] hoc est, Deus multis ante seculum promissit Messiam, & impleuit iam promissionē.

Beatus populus qui scit iubilationem: Domine in lumine vultus tui ambulabo. XV.

Addit commendationem felicitatis populi Dei seu Ecclesiæ, de effectu dictarū virtutum, qui est iubilatio, hoc est, ineffabilis lætitia, reconciliato Deo, vincens dubitationes & pauores in sensu iræ Dei & metu abiectionis.

Qui scit iubilationem] Experitur & sentit iubilationem, quæ est ineffabilis lætitia, quæ voce satis exprimi non potest, quam efficit in mentibus cogitatio & fides, de præsentia ac fauore Dei, & liberatione à cruce.

Scit iubilationem] Lutherus: Das Jauchzen. In lumine] In vera & illustri notitia misericordiæ & bonitatis Dei.

Et in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exultabunt. XVI.

Tota

Tota die] assidue. In nomine tuo] inuocatione nominis tui, hoc est, bonitatis & misericordiae.

In iustitia tua] quam tu meruisti & impetas seu donas credentibus in te gratis.

In tuo] non in sua iustitia, seu dignitate, habet enim particula hæc vim exclusiuam.

qui typus Christi fuit. Alloquitur autem Propheta ipsum Deum patrem, qui in sanctis Prophetis promisit Messiam, filium potentem victorem hostium. Quatuor autem modis Deus se suamque voluntatem & promissionem de mittendo Messia patefecit.

1. Per expressum verbum.

2. Per visionem, quæ illustris est imago oblata diuinitus.

3. Per somnium, hoc est, imaginem, quæ offertur Prophetis per quietem, vt Danieli somnium de 4. Monarchijs.

4. Per typum, qualis est agnus mactatus in Paschate, significans Christum, agnum immaculatum, tollentem peccata mundi. Iohannis 1. De his modis dicitur ad Hebræos 1. Multifariam, multisque modis locutus est olim Deus per Prophetas.

Christum vocat opitulatorem præpotentem, hoc est, felicem, faustum & fortunatum victorem hostium, sicut Iacob vocat Silo, cui omnia cedunt ex sententia, & omnia prona sunt. Item Luc. 8. Fortior armatus appellatur electus de populo, hoc est, ex toto humano genere, vt fieret victima, seu *λύτρον* pro nobis, sicut agnus Paschalis eligebatur ex reliquo grege. De Dauide intelliguntur iuxta historiam, quem Deus, abiecto Saule, elegit in regem populi Israëliti, & armavit diuino robore & potentia, contra hostes, etiam si paruus & imbecillis fuerit statura corporis eius.

*Inueni David seruum meum, XX.
oleo sancto meo unxi eum.*

Dauidem vocat ipse Pater filium suum Messiam, quod secundum carnem ex femine Davidis, iuxta promissionem 2. Regū 7. natus est. Ita Osæ 3. Quærent Dominum Deum suum & David regem suum. Et Ezechielis 34. Suscitabo eis pastorem unum, qui pascet eos, seruum meum David. Et Ieremiæ 3. Seruiant domino Deo suo, & Dauid regi suo, quem suscitabo eis. Seruum vocat, vt Esaiæ 53. Propter opus humanæ redemptionis. Oleum sanctum vocat Spiritum sanctum, quo præ ceteris fratribus Christus donatus fuit à Patre. Ita Psal. 45. inquit Propheta ad Messiam: Dilexisti iustitiam, & odisti impietatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis, hoc est, Spiritu sancto, cuius proprium opus est latificare & viuificare corda, vt acquiescant in Deo.

Manus

Quoniam gloria virtutis eorum tu es, & beneuolentia tua exaltabitur cornu nostrum.

Quia Dominus scutum nostrum, & sanctus Israël rex noster.

Aetiologia beatitudinis populi à potentia & victoria Christi aduersus hostes Ecclesie, mundum, peccatum, mortem & diabolum. Ita gloriatur de hac victoria Paulus 1. ad Corint. 15. & Osæ 13. Absorpta est mors in victoriam, vbi tuus mors aculeus? vbi tua inferne, victoria? Item Deo gratia, qui dedit nobis victoriam, per dominum nostrum Iesum Christum.

Gloria virtutis] celebratio, qua gloriatur de tua virtute, qua sola hostes vincunt.

Beneuolentia] hoc est, fauore.

Exaltabitur cornu nostrum] hoc est, regnum, robur nostrum, & potentia. Metaphora ab animantibus, quæ cornibus se defendunt.

Dominus] ipse Messias, qui est scutum nostrum, hoc est, protector. Metaphora à scutum ictus excipiunt & repellunt.

Sanctus Israël] Messias, rex populi Israël, seu Ecclesie. Rex noster] nos defendens contra hostes & liberans.

5. Reditus ad explicationem promissionis de Messia. 2. Regum 7.

Tunc locutus es in visione sanctis tuis, & dixisti: Posui auxiliatorem præpotentem, & exaltavi electum de populo.

Redit à digressionem ad explicationem, quam supra instituit, promissionis de Messia, regnum eius describens æternum & spirituale, itemque victoriam contra hostes & ipsius & humani generis, diabolum, mortem, peccatum & infernum. Quantum ad historiam attinet, dicitur etiam de Dauide,

XXI. *Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum.*

XXII. *Nihil proficiet inimicus contra eum, & filius iniquitatis non affliget eum.*

XXIII. *Et concidam à facie ipsius inimicos eius, & odientes eum percutiam.*

Loquuntur hi versus de victoria Christi aduersus hostes ipsius & ecclesiæ, quantumvis potentes & multos. Coloss. 2. quam victoriam communicat cum ecclesia & singulis pijs, vt eius virtute & merito ipsi quoque hoc rege & duce suo, eosdem vincant & superent in cruce & supplicijs, vt martyres.

Manus & brachium] id est, potentia diuina. *Inimicos*] hostes Ecclesiæ, id est, diabolus, mundus, peccatum, mors. Quantum ad historiam Davidis, Doeg, Ahitophel, Absolō filius seditiosus.

Concidam] id est, vincam & funditū delecto & abijciam in æternas pœnas. Hæc summa & firma est consolatio Ecclesiæ, & singulorum piorum, de qua & Christus inquit Matthæi 16. Et portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.

6. Descriptio regni Messia, spiritualis & æterni.

XXIII. *Et veritas mea & misericordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius.*

Describit nunc regnum Messia, spirituale & æternum à quatuor:

1. A beneficijs Messia.
2. A limitibus, de quibus inquit Psalmus 62. & Zachar. 9. Dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos terræ.
3. A discrimine regni Messia & aliorum regnorum.
4. A stabilitate seu æternitate huius regni.

1. De beneficijs Messie, veritate & misericordia.
Veritas] qua promissa bona exhibentur.
Misericordia] qua motus Deus promissit fi-

lium redemptorem, cum ipso Messia, per & propter quem reconciliatus est Deus, promissit & exhibet bona æterna.

In nomine meo] id est, propter me, mea inuocatione, præsentia & auxilio.
Cornu eius] regnum & potentia Messia.

Et ponam in mari manum e- XXV.
ius, & in fluminibus dextrā eius.

2. De latitudine seu limitibus regni Messia, extendente se per totum mundum.

In mari] in insulis. *In fluminibus*] in terra, continēte, in qua flumina scaturiunt, perq; eam fluunt. Ita Psalmo 72. Dominabitur à mari vsque ad mare, &c.

Manum & dexteram] id est, potentiam, regnum & ecclesiam.

Ipse vocabit me, pater meus XXVI.
es tu, Deus meus & petra salutis mea.

Ipse] Messias filius meus. Sunt enim verba Dei patris de filio coæterno, & *pater meus*].

Pater meus] Quantum ad essentiam diuinam & ineffabilem à patre generationem. Ita inquit Theodoretus.

Deus] Deum vt patrem vocat, Deum vero ipsum nominat, vt homo.
Petra salutis] .i. protector & defensor.

Et ego primogenitum ponam XXVII.
illū, excelsum præ regibus terræ.

Primogenitum vocat, non quod plures pater habeat filios, sed respectu credentium, qui per & propter hunc filium vnigenitum, ipsi quoq; sunt filij, vnde Roman. 8. inquit Apostolus: Primogenitus inter multos fratres. Et Coloss. 1. Primogenitus ex mortuis. Item, Primogenitus omnis creatura. Vnigenitus, inquit Theodoretus, est vt Deus, solus enim ex patre genitus est. Primogenitus, vt fratres habens credentes in ipsum.

Excelsum præ regibus terræ] hoc est, superantem potentia, latitudine & stabilitate regni, omnes reges, rex regum, & dominus dominantium.

In æternum seruabo illi XXVIII.
ricordiam meam & testamentū meum fidele ipsi.

3. De

3. De discrimine regni Christi, & regno-
rum mundi.

4. De stabilitate seu æternitate huius re-
gni, hoc est, Ecclesiæ, in hac vita & futura,
de qua & Angelus inquit ad Mariam, Luc. i.
Regni eius non erit finis, &c.

Servabo misericordiam meam] hoc est, Præ-
stabo ea quæ promisi ipsi, de colligenda &
servanda Ecclesia contra hostes in humano
genere, & donanda per & propter ipsum
vita æterna.

Testamentum] Pactum seu promissio gra-
tiæ, de recipiendo per & propter ipsum, in
humano genere, omnes, quicūq; in ipsum
credent, me inuocabunt & celebrabunt a-
gnitione & fiducia ipsius.

Fidele] certum est & firmum, immutabile
& æternum.

*Et ponam in seculum seculi se-
men eius, & thronum eius sicut
dies cæli.*

Repetitio seu asseueratio de stabilitate
regni Messias. Et conueniunt hæc non re-
gno Davidis, aut Salomonis, quæ desierunt,
sed tantū regno Messias spirituali & æterno.
Quia autem Messias homo est mortalis, &
simul rex æternus, necesse fuit eum mori &
à morte resurgere, vt in æternum regnaret,
sedens ad dexteram æterni Patris.

Semen eius] hoc est, Ecclesia generata ex se-
mine spirituali & incorruptibili, quod est
verbum Dei. Thronum vocat regnum.

Dies cæli] Tempus nunquam finiendum,
sicut cælum renouatum durabit perpetuū,
iuxta illud 2. Pet. 3. Cælos novos & terram
nouā, iuxta promissum illius, expectamus,
in quibus iustitia inhabitat.

7. *Comminatio calamitatum pro inobedientia
populi, addita promissione de mitigan-
dis calamitatibus.*

*Si autem dereliquerint filij
eius Legem meam, & in iudicijs
meis non ambulauerint.*

Si statuta mea prophanaue-

*rint, & mandata mea non custo-
dierint.*

Minatur pœnas corporales transgresso-
ribus præceptorum, in vtroq; populo vete-
ris & noui Testamenti, addita tamen pro-
missione de mitigandis calamitatibus & pœ-
nis per misericordiam. Parcit enim Deus
nobis propter duas causas: primū, quia
infirmi sumus: deinde, vt celebretur ipse ab
aliquibus in humano genere, & in hac & fu-
tura vita, idq; per misericordiam, & respi-
scientibus. Sicut Osee 11. dulcissimè inquit
Deus: Iustè quidem te delerem, sicut deleui
Sodoma & Seboim, sed conuersum est cor
in me, non faciam furorem iræ meæ, quia
Deus ego sum, & non homo, vt sim sanctus
in medio tui, hoc est, vt à te agnoscar & ce-
lebrer. Et Esaia 54. Ad punctum in modico
dereliqui te. Et in miserationibus magnis
congregabo te, in momento indignationis
abscondi faciem meam parumper à te, &
misericordia sempiterna misertus sum tui,
dixit redemptor tuus Deus.

Filij eius] Populus Iudaicus, cui promissus
Messias fuit nasciturus ex semine Da-
uid: Deinde Christianis in nouo Testamen-
to, qui membra sunt Christi, sicut inquit
Augustinus: Vnusquisque pro peccatis suis
necessariò flagellatur, sed ab eo, si Christianus
est, Dei misericordia non dispergitur.
Est igitur sententia, etiamsi credentes in
Christum, vel vèturum vel iam exhibitum,
peccauerint, non abiciet eos Deus, sed re-
cipiet in gratiam, & mitigabit pœnas, mit-
tet Messiam promissum, etiamsi quidam ex
Iudeis fuerint increduli, sicut Paulus inquit
ad Roman. 3. Num incredulitas illorum fi-
dem Dei faciet irritam? absit. Imò sit Deus
verax, omnis autem homo mendax.

*Visitabo in virga iniquitates xxxii.
eorum, & in verberibus pecca-
ta eorum.*

Comminatio pœnarum, quam virgam
vocat, hoc est, castigationem paternam, si-
cut Prouerbiorum 15. vsurpatur: Qui par-
cit virgæ, odit filium, hoc est, qui non casti-
gat. Non igitur Deus punit vt seuerus iu-
dex, sed vt pater filium. Ideo quem diligit,
hunc corripit, flagellat autem omnem fi-
lium quem recipit. Prouerb. 3. Si igitur, in-
quit Augustinus, manus paterna super te,
& si filius bonus es, noli repellere discipli-
nam patris tui.

Mise-

XXXIII *Misericordiam autem meam non auferam ab eo, neque mentiar in veritate mea.*

Dulcissima promissio est, primum de mittendo Messia promisso, etiam si Iudæi fuerint inobedientes & increduli: Deinde de mitigandis pœnis ecclesiæ & singulorū, ne totum genus humanum, conditum ad imaginem Dei, deleatur, quod futurum esset, si Deus totam iram suam in nos effunderet, quod non facit, ut habeat aliquos, a quibus ipse rectè agnoscatur & celebretur. Ita Psalmo 78. inquit propheta Asaph: Ipse autem misericors & propitius erat peccatis eorum, & non disperdidit eos, & sæpe auertit iram suam, & non accendit omnem furorē suum. Et recordatus est, quia caro sunt, spiritus vadens, & non reuertens.

Non auferam ab eo] scilicet Messia, hoc est, mittam Messiam promissum, & propter ipsum ignoscā & recipiam peccantes imbecillitate, & recipiam confugientes ad misericordiam promissam in hoc meo filio. Augustinus hic quærit: Quomodo à Christo misericordiam suam (Deus pater) non disperget seu auferet? num ipse saluator corporis, vel in terra vel in cœlo peccauit, qui sedet ad dexteram patris, & interpellat pro nobis. Et respondet, ab eo non disperget misericordiā suam, cum à membris eius, cum ab eius corpore, non dispergit misericordiam suā, &c. Item, Cum misericordiam suam non dispergit ab eo, à nobis utique non dispergit, qui sumus membra eius, & corpus eius, &c.

XXX
IIII

Neque prophanabo Testamentum meum, & quæ procedunt de labijs meis, non faciam irrita.

Asseueratio de certitudine promissionis factæ Dauidi & alijs Patribus, de exhibendo Messia, nascituro ex semine Dauidis, iuxta promissionem, 2. Regum 7.

Non prophanabo] id est, Non violabo, non tollam.

Testamentum] pactum seu promissionem.

XXXV.

Semel iuravi per sanctitatem meam, non mentiar Dauidi.

Sic Psalmo 132. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. i. mittam ex tua posteritate, natum iuxta carnē, Messiam promissum patribus, Redemptorem humani generis.

Semel] Immutabiliter, eternaliter. Homo enim frequenter iurat, quia mutabilis est, Deus autem semel iurat, quia non mutatur. Ideo autem iurat, ne ullo modo de veritate promissionū ipsius dubitemus, sicut inquit Apostolus ad Hebræos 6. Deus cum eximie vellet hæredibus promissionis ostendere firmitatem consilij sui, interposuit iurandum: Iurauit autem per semetipsum, cum maiorem se non haberet.

Hanc consolationem firmam habere in omnibus tentationibus debemus, promissionem Dei esse certam & immutabilem, ut cum inquit: Vix ego Dominus, Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur ac viuatur. Item: Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum seruauerit, non morietur in æternum. Ioannis 8.

Semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut Sol in conspectu meo. XXX
VI

Et sicut Luna permanebit in æternum, & testis in nubibus fidelis. Sela. XXX
VII

Repetitio promissionis de stabilitate regni Messia.

Semen eius] id est, Ecclesia, quæ thronus est Dei, hoc est, sedes, in qua habitat Deus.

Per solem intelligit claram & illustrem notitiam Dei, quæ in vita æterna donabitur sancti.

Per Lunam intelligit Augustinus resurrectionem corporum nostrorum, seu carnis. Luna enim mortalitatem significat. Hæc renouata vnà cum tota natura per ignem, permanebit in æternum.

Testem in nubibus, vocat iridem, seu arcum cœlestem, quem Deus signum dedit Nohe, genus humanum non amplius delendum diluuiō. Solet enim Deus promissionem signis externis confirmare, quæ sacramenta vocamus, ut in veteri Testamento Circumcisionem: in Nouo, Baptisma & cœnam Domini.

Carthusianus per testem in nubibus intelligit ipsum Christum, qui in carne nostra sedens

sedens ad dextram æterni patris, testimoni-
um dat nostræ futuræ resurrectionis. Ideo
enim ipse Christus carnem suam resuscita-
uit. vt credatur, quòd alios resuscitare pos-
sit.

Sela] ita fiet, seu certò futurum est.

8. Prophetia & querela de destructo regno
& reiecto populo Iudaico propter pec-
cata, & ærumnis Ecclesiæ.

At tu repulisti & abomina-
tuses, exarsisti cōtra Christum
tuum.

Vaticinatur & queritur de destructo re-
gno, & populo Iudaico reiecto & abducto,
primū in exilium per Chaldaeos. Dein-
de destructa Hierosolyma, per Antiochum
& Herodem, & tandem prorsus deleta per
Romanos. Quæ omnia Deus fieri passus
est, ne Iudæi putarent promissiones de Mes-
sia implendas esse in Dauide, & regibus ex
eius posteritate secuturis, quantum ad car-
nem: Sed expectarent alium Christum, re-
gem spiritualem, ex semine tamen Dau-
dis nasciturum, in quo promissiones Dei
de vera & æterna liberatione, non solum
Iudæorum, sed etiam gentium impleren-
tur. Est & querela referenda ad persecutio-
nes & ærumnas Ecclesiæ, post exhibitum
Christum, qualis nunc est deuantantibus
bus Idolomaniam, &c. De hac causa destru-
cti regni Iudaici ita inquit Augustinus:
Propterea, quia promissa quæ dicta sunt ad
Dauid, expectabāt homines impleri in Da-
uid, proinde destruxit ea in Dauid, vt cūm
videas eā in illo non impleta, quæ necesse
erat impleri, quæras alterum, in quo osten-
dantur impleri.

Repulisti] iuxta historiam populum Iudai-
cūm, & Dauidem eiectum in exilium, & se-
quentes reges ex eius posteritate, vt Eze-
chiam abductum in Babyloniam, in quo re-
gnum Dauidicum desijt, Zorobabel enim
rex fuit populi, seu gubernator, sed dux, Ie-
remia 22.

Exarsisti] Augustinus legit, repulisti
Christum tuum, hoc est, distulisti tempus
mittendi Messia, ne Iudæi putarent fore
regem corporalem & mundanum ex poste-
ritate Dauidis, quæ ad homines priuatos
reducta est, Iacobum, Iosephū, Mariam, &c.

Irritum fecisti testamentum

serui tui, prophanaasti (procul-
casti) ad terram coronam eius.

Hoc est, passus es regnum deleri, tolli sa-
cerdotium, ac destrui templum cum culti-
bus eius.

Serui tui] id est, Dauidis. Coronam] glo-
riam, regni dignitatem.

Destruxisti omnes muros e-
ius, posuisti munitiones eius in
destructionem. XL.

Hoc factum est per regem Nabuchodo-
nosor Babylonicum, qui deuastata vrbe &
templo populum abduxit in Babyloniam.

Diripuerunt eum omnes tran-
seuntes viam, factus est oppro-
brium vicinis eius. XLI.

Diripuerunt eum] scilicet populum Iudai-
cum.

Omnes transeuntes] Hostes vicini, Moabi-
tæ, Animonitæ, Idumæi, Syrij, Assyrij.

Transeuntes viam] Respexit ad viatores de-
uastantes vineas, quibus sæpè comparatur
Ecclesia.

Factus est opprobrium] id est, delusus & ir-
risus.

Vicinis eius] id est, hostibus, à quibus vi-
ctus est populus & abductus in Babylo-
niam.

Exaltaisti dextram deprimen-
tium eum, letificasti omnes ini-
micos eius. XLII.

Dexteram] Potentiam, vires hostium, vt
essent superiores.

Letificasti] de parta victoria contra po-
pulum.

Auertisti aciem gladij eius, &
& non erexisti eum in bello. XLIII.

Auertisti] non es auxiliatus populo
contra hostes, debilitasti potentiam & ro-
bur eius, vt essent inferiores hostibus, non
simul, vt antea, iuisti in prælium cum po-
pulo.

Cessare fecisti munditiam XLIII.
Rr

*eius, & sedem eius in terram col-
listi.*

Mundiciam] id est, splendorem regium, maiestatem, & gloriam.

Sedem] id est, regnum, regiam arcem in Hierosolyma. *Collisti in terram*] id est, debilitasti potentiam & vires, tanquam in terram proiectam, & conculcatam pedibus.

Lutherus: *Du zustoßt seine reynigkeits/das ist/all seinen schmach vnd zierde des Gottes diensts.*

XLV. *Abbrenuisti dies iuuentutis
eius, operuisti eum confusione.
Sela.*

Abbrenuisti] reddidisti populum seu Ecclesiam quasi senescentem, debilitatis viribus, sicut fit in senectute, consumpto humido radicali cordis, præ luctu, & mœstitia.

Operuisti confusione] permisisti, eam confundi, amissis victorijs tanquam à te deferatam & abiectam.

Sela] ita est, factum est, & fiet. Nam Prophetico spiritu quæ fiebant, & futura erant, tanquam facta iam narrat.

9. Repetitio precatiois, ut tandem defendatur, & liberetur.

XLVI. *Usquequò Domine abscon-
deris in perpetuum? exardescet
sicut ignis ira tua?*

Petit se rursus defendi, & seruari. Primū populus Iudaicus in Babylonia captiuus, & reduci in patriam. Deinde ipse Christus in passione, qui, ut inquit Augusti. solus viuens mortem non videt. Nam mortuus in morte non māsit, sed animam suā ex inferno eruit, propter quem credētes in ipsum, ex morte liberantur. Terriō, est precatio Ecclesiæ, & martyrum, qui in hac vita cruci & supplicijs subiecti sunt. Sunt autem tria *modi*, quibus tanquam facibus admotis oratio inflammatur.

1. Ab officio ducis, qui debet conspici in suo agmine, non querere latebras, sicut alibi queritur: Domine, ut quid recessisti longē à nobis?

2. A breuitate vitæ, de qua inquit Seneca: Fluit tempus, & audissimos sui deserit, nec quod futurum est, meū est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo, & magnum est modicum fuisse.

3. A causa finali creati hominis, ut sit templum, in quo Deus habitet, cuique suam sapientiam & bonitatem in omni æternitate communicet.

Usquequò] Loquitur ex affectu eorū, qui diuturnis malis oppressi sunt, in quibus videtur Deus sese abscondere, & delerere suos, sicut dux deserit exercitum.

Exardescet] Comparatur ira Dei igni, propter vehementiam intolerabilem. Ideo mitigari iram, hoc est, pœnam petit, estq; hæc propositio precatiois, cuius addit rationes.

1. A breuitate vitæ humane, inquiens:

*Recordare quàm brevis vi-
ta mea, nunquid frustra creasti
omnes filios hominum?*

Loquitur primū populus in Babylonia, petens reduci in patriam, antequam omnes moriantur, & pereant inter gentes, extra patriam.

Nunquid frustra] A causa finali, condidit homines, ut Deum cognoscant, & in omni æternitate celebrent, ornati sapientia, bonitate & vita.

*Quis vir viuet, & non vi-
debit mortem? eruet animam
suam de manu inferni. Sela.*

Ita inquit & Poëta Horatius:

Omnes vna manet nox,
Et calcanda semel via lethi.
Mista senum ac iuuenum densantur funera,
nullum
Sæua caput Proserpina fugit.

*Quis tam grandis homo, tam forti pectore viuit,
Cui maneat semper nescia vita necis?
Quis vitare potest, quod deicit omnia, lethum,
Eripiens animam mortis ab ense suam?*

*Ubi sunt misericordia tue an-
tiquæ Domine, sicut iurasti Da-
uid in veritate tua.*

Secunda ratio à promissa olim misericordia Dauidi, ex eius posteritate nasciturum Messiam. Ideo petit conseruari & reduci populum, ut ex eo nascatur promissus redemptor, iuxta promissionem.

*Memor esto Domine oppro-
brii seruorum tuorum, quod mul-*

tarum gentium portavi in sinu meo.

LI. *Quo exprobrauerunt inimici tui Domine, quod exprobrauerunt vestigys Christi tui.*

Ratio à persona hostium in Babylonia deridentium populum Dei, tanquā à Deo desertum, vel quem Deus liberare aut defendere non possit, aut non velit, quā ignominia cum ad ipsum Deum pertineat, & in eum quasi redundet, reduci se & seruari populus petit, ne Deus ignominia afficiatur: quā ratione Propheta sapē vtitur in Psalmis. Est & vox Christi, qui propter Ecclesiam in opere humanæ redemptionis op-probria hostium Iudæorum audiuit, & expertus est, maximè tempore passionis.

Portavi in sinu meo] verè sensi, & in corpore, & in animo, horrendos dolores.

Christi tui] primū regis Davidis, deinde Messias, cuius typus rex David fuit.

LI. *Benedictus Dominus in æternum, Amen Amen.*

Concludit Psalmum gratiarum actione populi Iudaici in Babylonia, item Christi, & Ecclesiæ, pro liberatione, seque profectur gratum fore in æternum laudando & celebrando Dominum, & in hac vita & futura, vnde addit geminā asseuerationē, amen amen, ita certo fiet.

PSALMVS XC.

TITVLVS.

Oratio Mosi viri Dei. Titulus de duobus monet, primū de autore Psalmi Mose, quem virū Dei ideo vocat, quod à Deo peculiariter vocatus sit, vt Israëlitas ex Aegypto liberaret, doceretque populum ad hoc singularibus donis sapientiæ, & edendi miracula, ac prodigia ornatus, cuius similis postea nullus Propheta extitit, sicut Deuter. ultimo dicitur: Non surrexit vltra Prophetæ in Israël sicut Moses. Virum Dei, inquit Lutherus, hic intellige officium habentem à Deo demandatum, vt ei docenti non minus quàm ipsi Deo habeatur fides. Nam vocabulum Hebræum Isch non simpliciter significat virū, sed etiā qui publicum officiū habeat, qui publicus vir sit, id est, magistratus, &c. Deinde de argumento Psalmi monet, cum oratio vocatur directā ad Deum.

Est precatio, vt Deus Ecclesiam regat & conseruet tanquam habitaculum eius inter multas ærumnas, quibus in hac vita humanum genus subiectum est, propter peccatum, cui Deus verè irascitur: & cum hæc vita sit brevis & incerta, petit vt æterna vita & lætitia donetur promissa propter Mediatorem, quem mitti tandem precatur. Augustinus & alij veteres tradunt non Mo-sen esse autorem, sed Dauidem, quod hæc oratio seu Psalmus nusquam in Mosi scriptis legatur. Lutherus putat esse Mosi, Sunt autem partes quatuor.

1. Propositio precationis.
2. Narratio calamitatū humanarum, & breuitatis huius vitæ corporalis.
3. Precatio, vt iram Dei aduersus peccata homines verè agnoscant, & ad Deum conuertantur.
4. Precatio vt mittatur Messias promissus, per quem restituatur Ecclesiæ vera & æterna lætitia & vita, vtque defendatur & cōseruetur Ecclesia in hac vita, à qua Deis rectè agnoscat, inuocetur & celebretur.

1. Petitio.

Domine refugium tu factus es nobis à generatione in generationem.

Propositio petitionis, cuius summa est, Deus est æternus. Ergo etiam Ecclesia futura est æterna. Quia Deus est refugium, seu habitaculum Ecclesiæ, uam, sicut Christus Matthæi 19. inquit:

Deus est Deus viuorum.

Deus est Deus Abraham, Isaac, & Iacob.

Ergo Abraham, Isaac, & Iacob viuunt.

Sic ergo Deus est habitaculum Ecclesiæ, hoc est, quasi arx & portus, in qua Ecclesia seu pij habitant, & requiescunt, & ipsa Ecclesia in æternum viuet & conseruabitur cum Deo, in quo vita nostra, vt inquit Paulus, abscondita est cum Christo. Obseruetur hic regula Theologica, quam tradit Lutherus, necessariam & plenam consolatione. Quod ubicunq; agitur de præceptis seu operibus primæ tabulæ, ibi obscure significatur resurrectio mortuorum, secundum Christi pulcherrima & eruditissimam sententiam: Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium, Matthæi 19.

Factus est refugium nostrum] arx, ad quam confugiunt pij, tanquam ad asylum & mu-

nitam arcem. Ex Hebræo legitur, habitaculum, in quo scilicet Ecclesia & pij habitant. Paulus pios vocat templa & domicilia Dei, quod in eis Deus habitet: vtraque forma loquendi dulcis est, & consolationem gratissimam continet, monens pios victuros etiam cum corporibus suis, in æterna consuetudine Dei.

Ageneratione in generationem] hoc est, perpetuò, sicut Deus statim à conditione mundi & recepto homine Ecclesiam sibi elegit. Et Ephesi. 1. In qua ipse habitabit, & quiescet. Ergo eam defendet, & conseruabit, sicut addit de hac æterna electione & defensione Ecclesiæ.

II. *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra, & orbis, à seculo & usque in seculum, tu es Deus.*

Affueratio de æternitate & omnipotentia Dei, de qua ita ratiocinatur: Aternus es & omnipotens conditor & conseruator rerum, ergo potes Ecclesiam tuam defendere & conseruare, liberare à peccato & morte.

Tu es Deus à seculo] ab æterno carens initio & fine. Augustinus inquit: Optime, non ait à seculo tu fuisti, & usque in seculum tu eris, sed præsentis significationis verbu posuit, insinuans Dei substantiam omnimodo incommutabilem, ubi non est, fuit & erit, sed tantummodo est, vnde dictum est Exod. 3. Ego sum, qui sum. Et qui est misit me ad vos. Monent autem hi versus quatuor.

1. Quis sit verus Deus, non gentium nomina commentitia, creaturæ miseræ, & mortales, sed quem Ecclesia agnoscit, & inuocat, qui res omnes bonas condidit, idq; per verbum ex nihilo.
2. Qualis sit hic verus Deus, æternus, omnipotens, sapiens, iustus, beatus, & fons omnis essentia.
3. Membris filij Dei nihil aduersi accideresse, aut nocere eis tyrannos, neque ipsam mortem, cum habeant hunc Deum omnipotentem custodem, & adiutorem.
4. Contrà hostibus filij Dei eiusque Ecclesiæ esse hunc Deum iratum, eosque abieciurum in æternas pœnas, iuxta illud Ioh. 3. Qui non credit in filium, non habet vitam æternam, sed ira Dei manet super illum.

III. *Qui redigis hominem ad nihilum, ad contritionem (facis mor-*

ri) & dixisti reuertimini filij hominum.

Antithesis est: Tu es æternus & immutabilis. Homines autem citò mutantur & rediguntur in nihilum, hoc est, puluerem, propter iram tuam aduersus peccatum.

Redigis in nihilum] in puluerem, facis mori, iuxta illud Genesis 3. Puluis es, & in puluerem reuerteris. Item capite 2. In quocunque die comederis, morte morieris. Refutat igitur versus Manichæos, qui duos Deos finxerunt pariter æternos conditores. Vnū bonum, autorem vitæ, alterum malum, autorem mortis & calamitatum. Quia Deus vtrunque facit, hoc est, dat vitam obedientibus, & punit æterna morte inobedientes, non reuersos ad eum, iuxta normam suæ immortæ & æternæ iustitiæ.

Dixisti] Genesis 1. Dixit Deus & facta est lux. Nam omnia Deus suo verbo efficit, & operatur. *Reuertimini filij hominum*] hoc est, Alij nascantur, & restituantur in locum mortuorum, vt seruetur genus humanum, ex quo colligatur Ecclesia celebratura Deū in omni æternitate. Sic Anna canit Samuelis 2. Dominus mortificat & viuificat. Et Paulus Actor. 17. In Deo viuimus, mouemur & sumus.

Lutherus: Es sterben immer die Lente bis / vnu kommen andere wider / durch Gottes wort / Darumb ist vnser leben gegen imale nichts.

Quoniam mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesternæ, quæ præterijt, & sicut vigilia nocturna.

Collatio æternitatis ad breuitatem temporis huius vitæ, quod totum collatum cū æternitate, quæ finem nullam habet, est ante oculos Dei, tanquam vnus dies, ac mille anni sicut vigilia nocturna, quæ in quatuor horas noctis distribui solebat, in quibus sicut miles militi succedit in agendis excubijs, ita homines nascentes morientibus succedunt, tanquam in statione & acie militari. Homerus homines morientes & nascentes comparauit folijs arborum, his versibus Iliados 6.

Per simile est folijs hominum genus omne caduch. Quæ nunc nata vides, pulchra q; virescere sylvæ. Autumno veniente cadunt, simul illa perirent. Incubuit Boreas, quædam sub vestra renasci. Tempora, sic vice perperua subirescere lapsis. Semper item noua sic aliquis obeuntibus vltis. Succedunt alij iuuenos atate gravatis.

Ita Manilius:

Nascentes morimur, finisq; ab origine pendet.

2. Narratio calamitatum humanarum,
& breuitatis vitæ.V. *Facis diffluere eos, sicut nim-
bum, & sunt somnus, sicut fœnũ,
quod subito exarescit.*VI. *Quod mane floret & muta-
tur, vespere exciditur & arescit.*Querela de breuitate vitæ humanæ, quã
tribus similitudinibus valde accommodis
& illustribus comparat.1. A nimbo se fluctibus sumpta, qui sicut
alius ab alio & magno cū impetu impelli-
tur & aufertur, ita etiam homines alij post
alios morte abripiuntur.2. A somno, qui sicut prius discedit, quã
nos dormisse & euigilasse sentimus, ita hæc
vita transiit, priusquam nos vixisse animad-
uertimus.3. A fœno, quod sicut mane virefcit ac flo-
ret, vespere autem arescit & amputatur.
Ita & homines cū maximè florere viden-
tur, subito quasi marcescunt, deformatur
eorum pulchritudo, & moriuntur.Facis diffluere] In Hebræo est, inundatio-
nem in eos immittis, à verbo Zaram, quod
propriè significat inũdare, & cum impetu,
sicut fluctus solent inuadere. Significat igitur
totum humanum genus ceu fluctu abri-
pi, & seculum post seculum, ceu cõcitatum
flumen rapitur. Sicut somnus est vita nostra]Ita Psalm. 73. Subitis terroribus intereunt,
sicut somnium euigilantis. Ita Pindarus in-
quit: οὐκ ἔστι δὲ αὖτ' ἀνθρώπος, ὅστις τὴν ψυχὴν
ἔχει καὶ μόνον. Nihil aliud, ac vmbra atque
status est homo. Quid igitur, vt Syracidesinquit cap. 10. superbis cinis & terra? Rex
hodie est, & cras forsan morietur. Cū mo-
rietur homo hereditabit serpentes, & be-
stias & vermes. Sicut fœnum] Comparatiosumpta à fœno, & floribus, crebra est in scri-
ptura, vt Esaia 40. Omnis caro fœnum, &
omnis gloria eius, sicut flos agri. Et Psalm.102. Dies mei sicut vmbra transierunt, &
ego sicut fœnum arui. Ita Virgilius in Epi-
grammate de rosas.Quam longa vna dies, atas tam longa rosarum,
Quas pubescentes iuncta senectæ premit.Quam modo nascentem rutilus conspexit Eous,
Hanc rediens sero vespere vidit anum.Collige virgo rosas, dum flos nouus & noua pu-
bes,
Et memor esto, auum sic properare tuum.VII. *Quia defecimus in ira tua, &
in furore tuo turbati sumus.*Concionatur iam de causa mortis & ca-
lamitatum humanarum, quæ est ira Dei ad
uersus peccatum, & indicat discrimen inter
mortem pecundum, plantarumque putre-
factionem, quæ non est ex ira Dei, sed eo-
rum mortalitas in ipsis condita est, & mor-
tem hominis, quæ propter peccatum infli-
cta est, sicut & mors æterna. Genesis 2. In
quacunque die comederis, morte morie-
ris. Hanc tristissimam descriptionem na-
turæ humanæ & æternam mortem in im-
pijs, aliasque calamitates, quibus oppres-
sum est genus humanum, iam vult & appro-
bat Deus, propter immortam iustitiã suam,
iuxta regulam: Creatura rationalis obliga-
tur vel ad obedientiam creatoris, vel ad
pœnam.VIII. *Posuisti iniquitates nostras
in conspectu tuo, occulta nostra
in lumen vultus tui.*Addit expositionem, de reuelatione pec-
cati, & iræ Dei, p̃r vocem legis & Euange-
lij, iuxta illud ad Roma. 3. Per legem est co-
gnitio peccati. Item, lex iram operatur. Et
Rom. 1. Reuelatur ira de cœlo aduersus o-
mnem impietatem & iniusticiam hominũ.
Sine hac reuelatione peccata sunt occulta.
Non enim verè agnoscitur magnitudo iræ
Dei aduersus peccata, eorumque sceditas,
iuxta illud Psalm. Occulta quis intelligit?
Item, ab occultis munda me Deus. Sunt
autem peccata hæc occulta interiora aduer-
sus legem Dei, non verè timere Deum, non
diligere, non ei confidere. Cætera peccata
contra secundam tabulam manifesta sunt,
sicut inquit Paulus, Gala. 4. Manifesta sunt
opera carnis, quæ sunt hæc: adulterium,
scortatio immunditia.Lutherus: Unser vnerkandte sünde / Das
ist / Adams sünde. Rom. 5. damit der Todt ver-
dienet ist / Vnd doch die Welt solchs nicht
weiß.IX. *Quoniam omnes dies nostri
abeunt (declinant) præ ira tua,
consumimus annos nostros sicut
fabulam.*Ratio describens breuitatem seu fugaci-
tatem vitæ humanæ. Comparat enim ser-
moni seu voci, quæ sicut citissimè transiit,

irreuocabilis ita vita nostra fugacissimè fugit, nunquam reditura, idq; propter iram Dei aduersus peccata.

Abeunt] Lutherus monet verbum Hebraicum Panu, complecti insignem tapinosin, seu extenuationem vitæ humanæ. Significare enim vitam nostram non vertere ad nos faciem quasi veniat, sed dorsum potius quæ celerrimo cursu fugiat, sicut eleganter inquit Poëta Virgilius:

*Optima quæque dies miseris mortalibus æui,
Prima fugit, subeunt morbi tristisq; senectus,
Et labor & dura rapit inclementia mortis.*

Et Ovidius:

*Tempora labuntur, tacitisq; senescimus annis,
Et præsens certam vix habet hora fidem.*

In irata tua] In calamitatibus, quibus opprimimur ab ira tua iusta aduersus peccatum. Est igitur hæc fuga seu breuitas vitæ nostræ, pœna peccati, inflicta ab irato Deo, sicut ipsa mors in brutis animantibus non est pœna, sed ordinatio Dei. *Tanquam fabulam*] sermonem seu loquelam, quæ simul atque enunciata est, statim transit & definit, ita vt nec initium nec finis eius intelligatur, nihilque est & antequam incipimus loqui, & cum definimus. Intelligatur igitur comparatio, & quantum attinet ad substantiam vocis seu sonitus, quæ nihil est, & ad motum quo nihil est celerius. Meminerimus igitur eius, quod Plinius inquit: Is vitam æqual lance pensabit, qui semper fragilitatis humanæ memor fuerit. Est enim homo bulla, hoc est, vitæ fugacissimæ. Admonere igitur nos debet hæc cōmemoratio pœnitentiæ, & excutere nobis securitatem, & reprimere superbiam. Idem monet vulgatus versiculus:

*Cum limus, simus, cum bilis, Phlegmaq; simus,
Cur superbius, nescimus quando perimus.*

x. *Dies annorum nostrorum, septuaginta anni, aut ad summū octoginta anni, è quibus quod optimum est, est molestia & labor, transitus enim celer est, & auolamus.*

Exponit breuitatem vitæ humanæ, nominans annos septuaginta, & octoginta, tanquam medium olim terminum vitæ humanæ. Est autem numerus certus pro incerto positus, Nam multi & supra & infra hunc numerum annorum viuunt. Ante

diluuium medius terminus vitæ communis fuerunt anni quadringenti, & quingenti, nostro tempore vix sunt medius terminus, vitæ communis sunt anni 40. vel 50. Nam de ætate, sicuti de omnibus rebus, aliquid decrescit quotidie, & immoderatione victus & luxu vitæ hominum multum decedit. Olim maior fuit temperantia, ergo diutius vixerunt homines, quàm nunc. Rectè igitur dixit præceptor Philipplus: *Wir fressen vns frand / tod / vnd in die helle.*

E quibus quod optimum est, est molestia & labor] Ita Iacob Genesis 47. interrogatus à Pharaone, quæ annos ætatis contempsisset? respondit, dies peregrinationis meæ sunt 130. parui & mali fuerunt dies annorum vitæ meæ. Et Iob queritur de hac breuitate & miseria vitæ humanæ, capite 15. Homo natus de muliere breui viuens tempore, multis repletur miserijs, sicut flos egreditur, & exciditur, & fugit velut vmbra, & non permanet. Et rectè Ludouicus Viues inquit: In hac vitæ ægrotatione paucos annos moribundi agimus, donec omnino efflamus animam, quod mori dicitur, cum verius ortus ipse dici possit mors, sicut Manilius dixit:

Nascentes morimur, finisq; ab origine pendet.

Et Hieronymus:

Vita hæc momentanea & caduca est, quæ quantò magis crescit, tantò magis decrescit, cum plus procedit, plus ad mortem propinquat. Membrum seu ratio, transitus enim celer est, & auolamus, monet de fugacitate huius vitæ, quæ Sapientiæ, com paratur vmbra, nuncio, seu viatori, nauī transeunti per aquam, aui tranfluanti per aërem, & sagittæ amissæ ab arcu.

Quis nouit potentiam (magnitudinem) iræ tuæ, & quis metuit iram tuam?

Luther. *Wer glaubts aber / das du so sehr zürnest / Das ist / das solches dein zorn ist / vñ vnser sünde so groß ist / die solchen zorn verdrinet.*

Epiphonema, quo claudit narrationem hanc de breuitate & miserijs huius vitæ humanæ, conquerens paucissimos esse qui cōsiderent magnitudinem iræ Dei aduersus peccata, quæ causa sunt miseriæ humani generis, & breuitatis vitæ. Sunt autem duo ge-

duo genera hominum impiorum. Aliqui enim securè viuunt, non metuentes iram Dei, non sentientes pœnas, tanquam *ἀνόητοι*, seu phrenetici. Alij derident conciones de ira Dei, de secuturo iudicio, de pœnis æternis, iudicantes esse inania terribilissima, & aniles fabulas. Ideo optant hanc vitam calamitosam, & bona eius fugaciter manere perpetuò, præ æterna beatitudine: sicut quidam rusticus, cum Parochus multa diceret de cœlo. Quid cœlum, inquit, prædicas, si haberemus frumentum. Was humel/ hetten wir meel.

Hic exclamare meritò possumus cum Poëta de tanta cæcitate hominum:

*O miseris hominum mentes, o pectora cæca,
Qualibus in tenebris vitæ quantisq; periculis
Degitur hoc aui, quodcumq; est.*

3. Petitio.

Doce nos vt sciamus numerum dierum nostrorum, vt ambulemus corde sapiente.

Addit narrationi seu querelæ de breuitate vitæ & miserijs hominũ, precationem, vt Deus erudiat & flectat mentes hominum ad agnoscendam hanc fugacitatem, miseriam vitæ humanæ, earumq; causam, iram Dei aduersus peccatum, quam etsi homines quotidie experiantur, & sentiant, tamen maxima pars contemnit & negligit. Opus est igitur oratione ad hæc intelligenda, qua cognitione corda hominum tantamquam terra aratro subiguntur, & præparantur ad suscipiendum semen diuinum, cuius fructus est vita æterna. Petit autem ordine hæc sex.

1. Agnitionem iræ Dei aduersus peccatum, & breuitatis ac miseriæ vitæ humanæ.
2. Viuificationem, lætitiā, & consolationem mentium per terrefactarum & contritarũ agnitione iræ Dei, & miseriæ humanæ.
3. Remissionem peccatorum, seu culpæ, item pœnarum.
4. Destructionem, per Antithesin operũ diaboli, peccati, & mortis, & instaurationem operum Dei, quæ sunt iustificare, viuificare, & liberare gloriose Ecclesiam.

5. Condonationem reliquiarum peccati in deprauata natura hærentium etiam re-

6. Gubernationem & defensionem in vita priuata, & publica vocatione, vt consilia, & actiones, adeoque cursus totius vitæ sit felix & salutaris nobis & alijs.

Doce] Ergo absque Dei doctrina & com-

monefactione nemo iram Dei & miseras humanas verè considerat, & intelligit.

Vt sciamus numerum dierum nostrorum] vt intelligamus & cogitemus quàm brevis & misera sit vita nostra, vt hac cogitatione humiliati petamus à Deo liberationem & gubernationem, in consilijs & actionibus, sicut addit hanc causam finalem huius noti- tiæ, inquit, vt ambulemus corde sapienti, hoc est, timeamus te humiliati, agnoscentes tuam horrendam iram aduersus peccata, & nostras miseras, officiaq; vocationis nostræ in æconomica, politica, & Ecclesiastica vita rectè & fideliter faciamus.

Nam ambulare seu incedere Hebraica phrasi, significat res agere, versari in negocijs, & administrare aliquid.

OBIECTIO.

Peccatum est velle præscire futura.

Propheta petens scire numerũ dierum vitæ suæ, petit præscire futura.

Ergo peccat.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo ad minorem per distinctionem. Petit Propheta non numerum certum præscire dierum vitæ, sed agnoscere breuitatem vitæ, eiusq; miseras, vt hac cognitione humiliatus confugiat ad Deum, petens ab eo liberationem, & consolationem.

Conuertere Domine, vsquequò? & deprecabilis esto super seruos tuos. XIII.

Petitio veniæ, seu condonationis peccatorum.

Conuertere] ab ira ad placabilitatem. *Vsq; quò*] differens nos recipere in gratiam, consolari & condonare peccata. Affectus ostenditur eorum, qui in afflictione & miserijs, cum Deus differt auxilium, & consolationem, ab eo se desertos putant, & conqueruntur. *Deprecabilis esto*] propitius, placabilis, condonans peccata.

Super seruos tuos] Seruos Dei vocat non Epicureos securè viuentes in delicijs & contemptu Dei, sed pios agnoscentes peccata sua, & verè expectantes consolationem à Deo promissam in Mediatore.

4. Precatio vt mittatur Messias.

Reple nos mane misericordia tua, & exultabimus & delectabimur omnibus diebus nostris. XIII.

Expositio est præcedentis petitionis. Ad dicendum per & propter quid petat sibi condonari peccata, non propter merita seu dignitatem suam, sed propter misericordiam promissam in Christo venturo, hoc est, per gratiam, quæ, ut inquit Paulus, superabundat super peccata, Ergo super mortem & legem acculantem, idque dupliciter, imputatione, & effectione.

Et exultabimus] Effectus misericordiæ seu gratiæ Dei, pax & gaudium in spiritu sancto, ad Roma. 5. & 14.

XV. *Latifica post dies afflictionis nostræ, & post annos quibus vidimus afflictionem.*

Præcedenti versu petijt condonationem culpæ, hoc petit remotionem pænæ, quæ quamdiu manet & sentitur, gaudium est insyncerum. Includit autem Christum, seu promissum propitiorem, propter quem Deus remittit & culpam & pœnam. Dies afflictionis, vocat tempus totius vitæ nostræ, quo humanum genus pœnis & calamitatibus omnis generis propter peccatum oppressum est. Ideo primum petit condonationem generalis peccati, originalis scilicet, & aliorum quæ illius fructus sunt. Deinde mitigationem pænæ, quæ iuxta iustitiam Dei peccatis debetur. Tollitur autem propter Christum, qui sua obedientia perfecta iustitiæ Dei satisfecit, & λύτρον persoluit pro nobis, quod fide certò statuendum est, & inchoanda ex hac fide noua obedientia legis.

XVI. *Appareat seruis tuis opus tuum, & gloria tua filiis eorum.*

Petit ut conspiciatur opus Dei, hoc est, eius beneficia & præmiorum remuneratio, quibus humanum genus oppressum peccato, ira Dei & morte, liberet, & ornet in hac vita, ut appareat gloria Dei, hoc est, gloria eius liberatio ex morte, etiam filiis servorum Dei, hoc est, posteris, ut Deus ab illis quoque rectè agnoscatur, & celebretur. Sunt autem opera Dei duplicia. Propria, ut iustificare, viuificare & saluare: & aliena, ut perterrefacere, affligere & damnare, quibus utitur ut humiliantur superbi, & peccantes reuocentur ad pœnitentiam. Ita inquit Esaias capite 28. Ut faciat opus suum Deus, alienum est opus eius, ut operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo, hoc est, Deus perterrefacit, & damnat, ut exhilarct, & saluet.

Lutherus: Dein werdt / Das ist / Leben vñ hülffe / vñ alles guts.

Quod inquit, opus tuum, monet de Antithesi operum diaboli, quæ sunt peccatum & mors, ad quæ abolenda missus est filius Dei in mundum, iuxta illud 1. Iohannis 5. Filius Dei apparuit, ut destruat opera diaboli.

Et sit iucundus Dominus Deus noster super nos, & opera manuum nostrarum confirma super nos, & ipsum opus manuum nostrarum confirma.

Lutherus: Das werdt vnser Gende / Das ist / geistlich vñ weltlich Regiment.

Petit tanquam in conclusionem condonationem reliquiarum peccati hærentium in natura corrupta etiam renatorum, quæ sunt caligo & dubitationes de Deo, carnalis securitas, cupiditas vitiosorum affectuum, omisiones & ignorantia non affectata, quibus repugnant pii fide, & bona conscientia. *Et sit iucundus Dominus super nos*] hoc est, propitius, placatus, ignoscat infirmitatibus & lapsibus quotidianis. Item, ut iuuat nos, & fortunet consilia & actiones vocationis nostræ, Ecclesiastica & politica, & æconomica, quas vocat opera manuum nostrarum, quæ sine confirmatione auxilij, & præsentia Dei, non sunt felicia, neque salutaria nobis, & alijs, sicut dicitur in versiculo præceptoris:

Nullus est felix conatus, & vtilis vnquam, Consilium si non detur, iuuatque Deus.

PSALMVS XCI.

TITVLVS.

Psalmus est ἀντιπροσ. Theodoretus Dauidi attribuit.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suaserij. Nam est exhortatio ad collocandum fiduciam in Deo contra omnes hostes, manifestos & occultos, quod qui Deo confidunt habeant ipsum protectorem præsentem, qui & angelos ipsis constituit custodes & gubernatores, & defensores, contra omnia pericula. Est igitur hic finis exhortationis, ut omnes spem suam in Deum, quibuscunque periculis oppressi, collocet, certò expectantes liberationem.

liberationem & defensionem diuinam, sicut in fine Psalmi ipse Deus: Clamauit ad me & exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & liberabo eum. Theodoretus refert ad Ezechiam, qui confusus Deo ingentem Assyriorum multitudinem profligauit, quod Propheta David spiritu sancto illustratus futurum prauiderit. Alij referunt ad pestilentiam, quæ grassata est in populum, qua perierunt septuaginta millia virorum, sed Hierosolymę parcitum est, 2. Regum 24. Loca sunt quatuor.

1. Propositio, qui Deum agnoscit eumque; innocat ei que confidit, tutus est contra omnem vim, & insidias hostium.

2. Commemoratio hostium, & periculorum, in quibus tuti sunt, qui Deo confidunt, eumque protectorem habent.

3. Testimonium de ministerio & defensione angelorum.

4. De protectione & presentia Dei apud eos, qui ipsum inuocant, ei que confidunt.

Sunt & metaphoricæ locutiones obseruandæ illustres in hoc Psalmo, sumptæ

1. A latibulis ferarum, vel eorum, qui in conspectu hoste potentiore sese occultant, ne conspecti deprehendantur.

2. Ab umbra, quæ viatores in aestu refrigerat.

3. Ab alis anium, vt gallinæ & similibus, quibus pullos contegunt & fouent.

4. A vallis seu munitionibus arcium seu urbium, quibus omnibus Dei protectionem comparat, & illustrat.

1. Propositio.

Qui habitat in abdito altissimi, & in umbra omnipotentis commoratur.

Dicet Domino, spes mea, & munus meum, Deus meus, sperabo in eum.

Propositio exhortationis: Qui Deum agnoscit, ei que fidit, tutus est contra omnes hostes, & pericula.

Qui habitat in abdito] latibulo, hoc est, quæ Deus quasi occultat, ne ab hostibus conspectus deprehendatur. Metaphora à latibulis ferarum vel eorum qui in locis absconditis latent, ne ab hostibus deprehendantur, sicut Fufius Galenus Varronem contra Antonij prosercriptionis edictum, in domo sua occultatum habuit & defendit.

Et in umbra] Metaphora ab umbra, quæ viatores in aestu solis refrigerat.

Dicet Domino] Mimesis est hominis pije confidentis Deo.

Spes mea] defensor meus, in quo spero.

Munus] Metaphora ab urbibus, quæ contra obsidionem hostium vndique firmiter munitæ sunt, & circumuallatæ.

Deus meus] id est, qui me curat & protegit. Ergo sperabo in eum, omnem meam fiduciam in ipsum solum collocans.

Emphasis verborum.

Verba horum versuum, sicut omnia, in toto Psalmo, singularem emphasis habet.

Qui habitat] constanter, & firmiter inhaeret verbo & promissionibus Dei, quæ non finit se deterreri vel minis, vel auocari promissionibus bonorum, opum, potentia, à fiducia Dei.

In abdito] Aliter in adiutorio, in protectione. *Altissimi & omnipotentis*] Dei, qui potest suos protegere & liberare.

Commoratur] id est, perseverat in fiducia, & inuocatione, iuxta illud: Qui perseverauerit usque ad finem, saluus erit.

Quoniam ipse liberabit te de laqueo venantium, & à peste exitiali (subito interimenti.) III.

Aetiologia constans distributione periculorum, à quibus tutus est confidens Deo, videlicet ab insidijs hostium occultis, quas laqueo comparat, quo occultato capiuntur ferae, & scuitia manifesta, quam comparat exitiali pesti, palam grassanti in omnes. Est autem Apostrophe Prophetæ ad confidentem Deo, quæ mutatio personarum crebra est in Psalmis.

Pennis suis teget te, & sub alis eius sperabis, scutum & clypeus est veritas eius. IIII.

Lutherus: Wahrheit ist wort vnd verheissung der gnaden.

De modo liberationis & defensionis confidentium Deo, sicut videlicet gallina singulari & ardenti sopor cõtegit & defendit alis suis pullos, contra miluium, & miles se protegit scuto & clypeo contra hostem. Similitudine sumpta à gallina tegente & fouente pullos sub alis, vtitur & Christus Matthæi 23. inquit: Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluiti.

• Gallina

Gallina est Christus.

Pulli sunt Ecclesia.

Milvus diabolus & tyranni.

Pennæ sunt verbum Dei, & promissio
nes gratiæ, quibus consolatur & fouentur
pauidæ mentes. Sic:

Scutum & clypeus, in altera similitudine significant quoque verbum Dei, & promissiones, vt Ephesios 6. 1. Thesſalo. 5. & Proverb. 30. vbi inquit Salomon: Omnis sermo Dei purgatur igne, clypeus est confidentibus (Deo) propter ipsum.

2. *Commemoratio periculorum seu
hostium.*

V. *Ne timeas à timore nocturno & à sagitta volante in die, à peste grassante in tenebris, & à pestilentia prædante in meridie.*

Recenset quatuor præcipua genera periculorum, & hostium, quæ Lutherus ita exponit.

1. Timorem nocturnum vocat occultum odium hypocritarum aduersus doctores, & discipulos Euangelij.
2. Sagittam volantem interdium, fulmina excommunicationum, execrationes, maledicta.
3. Pestem ambulantem in tenebris, tyrannorum sophismata.
4. Pestilentiam grassantem in meridie, scuitiam manifestam, qualem exercuerūt in Ecclesiam & pios Diocletianus, & eius collega.

Alij timorem nocturnum vocant ter-
culamenta, quæ in nocte obuerfantur &
perterrefaciunt homines: sagittam volan-
tem, & pestilentiam, omnia pericula & ma-
la, vel occulta vel manifesta, tum corporis
tum animæ, contra quæ tuti sumus, ducen-
te & protegente nos Deo. Quidam, vt su-
prà dictum est, referunt ad pestem, quæ gra-
fata est in populum.

Luth. Allerley vnglück zeigt er hie mit an/
Es sey gewalt/ vnrecht/ list/ tück/ frenel/ etc.

VL *Et si cadent à lateretuo mille,
 Et decem millia à dextris tuis, ad
 te tamen non appropinquabit
 (pestis, malum.)*

Amplificatio defensionis diuinæ à contrario, exitio ſcilicet impiorū, qui magno numero tempore peſtis, famis, belli, & aliarum calamitatum, pereunt, ſaluis interim pijs, qui Deo confident.

V. C. LOSSII
A latere tuo] scilicet sinistro, & à dextris
hoc est, vndique seu passim. Cadent] peri-
bunt. Mille, & decem millia] innumerabiles.

Ad te non appropinquabit] malum te non
det. Loquitur autem de liberatione corpo-
rali, quæ intelligenda est cum exceptione
castigationis & crucis. Nam multi etiam
pij tempore belli, pestilentia, & aliarum ca-
lamitatum, moriuntur & interficiuntur.

Vtique oculis tuis cernes, & retributionem (pœnam) impiorum videbis.

rum videbis.
Amplificatio ab alia collatione, non so-
lum homo pius confidens Deo, liberabi-
tur, & nihil mali sentiet, sed etiam videbit
miserè perire impios, tyrannos, hæreticos,
vt Pharaonem, Absolon, Achitophel, Ju-
lianum Apostatam, Arium blasphemum
in filium Dei.

Quoniam tu es Domine spes mea, altissimum posuisti habitaculum refugij tui.

culum refugij tui.
Aetiologia à fiducia seu causa, ipso Deo, q
promisit defensionē suis. q. d. Ideo defen-
dar & liberabor, quia Deū habeo, in quem
confido, protectorem vitæ meæ. Est autem
iterum subita personarum mutatio. Theo-
doretus interierit, dixisti, hoc modo, Quo-
niam dixisti, tu es Domine spes mea.
Deum, qui

Spes mea] In quem spero, & in quem
simum posuisti, scilicet ipsam Deum.
est altissimus, potentissimus, vel altissimū,
ô Deus, posuisti habitaculum refugij tui,
hoc est, habitas in altissimo habitaculo, in
cœlo, ubique præsens, exaudiens & intiens
corda omnium. Ideo faciliè iuuare & libera
re inuocantes te potes.

Non affliget te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.

Consequens est, Deo confidis, ergo nihil mali tibi aut familiæ tuæ accidet, tempore vel pestis, vel famis, vel belli. Estque rursus mutatio personæ. Nam Propheta alioquitur confidentem Deo. Est promissio intelligenda, ut omnes corporales, cum conditione castigationis & crucis, quibus subiecta est Ecclesia, & pij omnes, in hac vita.

1. Propter commune peccatum
in omnium natura.
2. Ut potentia Dei in liberatione piorum
conspiciatur.
3. Vt

3. Ut crescat fides, & inuocatio fiat ardentior.

4. Ut constet restare iudicium iustum, in quo præmijs ornabuntur pii, & abijcientur in æternas pœnas impij.

Tabernaculo] domui, familiæ, sumpta locutio est à tabernaculis, seu tentorijs, in quibus habitauerunt Israëlita in deserto.

3. De ministerio seu officio Angelorum.

Quoniam angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus vijs tuis.

Testimonium est illustre de præsentia & defensione, & custodia angelorum, cuius exempla multa extant in scriptis Prophetis, & Apostolicis, vt Loth, Abraham, Elisei, Iob, Danielis, Petri, quorum plerique præceptor in carmine Phalæcio de Angelis complexus est, inquit:

Angeli Loth hon Sodoma tuerunt,
Inter infestos Eliseus hostes,

Angelus cinctus nihil extimescit

Bellica signa.

Tutus est inter medios leones,

Angelus septus Daniel Prophetæ.

Sic tegit semper Deus his ministris

Omnia nostra.

Ita & olim ante annos 196. Deus inclinatam Lunaburgam nostram per ministros & custodes angelos piorum, liberauit ab hostibus, qui muros nocte transcenderant, numero 700. Iamque ouantes constituerunt in foro, sed præsidio Dei & virtute ciuium statim occisi & repulsi sunt: cuius admiratione & angelicæ liberationis die S. Vrsulæ facta, quo facta est, Ecclesia nostra quotannis memoriam gratis mentibus celebrat.

Mandauit de te] Primum de Christo, tanquam de capite, sicut diabolus Matthæi 4. ad ipsum accommodat. Deinde de quolibet pio, & tota Ecclesia. In vijs tuis] in uocatione tua, quod membrum diabolus malitiose & callide omisit, Matth. 4. sollicitans Christum, vt contra uocationem & media ordinata & præsentia, se de pinnaculo templi precipitaret.

In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.

Metaphora sumpta à matribus, quæ manibus portant & regunt infantes, ne se laedant vel labantur. Portabunt] id est, tegent, & ducent. Ne offendas] ne in minimū etiam damnum seu periculum incurras.

Precatio vespertina maiorum nostrorum.

Ich wil heynt schlaffen gehen /

Ich wil Engel sollen mit mir gehen /

Ich wil heupten /

Ich wil seiten /

Ich wil füßen /

Ich wil mich wecken /

Ich wil mich decken /

Ich wil mich weisen / zu dem himlischen paradyse.

Super leonem & aspidem ambulabis, & conculcabis catulum leonis, & draconem.

XII

Amplificatio defensionis angelicæ. q. d. etiamli verferis inter crudelissimas & venenatissimas bestias, vt leones, dracones, aspidēs, & basiliscos, vt Daniel, & multi martyres, tamē nihil mali tibi facient, quia habes præsentēs custodes & protectores angelos: quæ & ipsa promissio intelligenda est cum cōditione castigationis seu crucis, itē confessionis doctrinæ, sicut multi martyres, vt Ignatius, à bestijs dilacerati sunt. In genere per leonē intelligitur diabolus, iuxta illud Petri: Diabolus circuit nos, tanquā leo rugiens, quærens quem deuoret. August. intelligit per Leonem tyrannos apertē fauēntes in Ecclesiam & pios: per draconem hæreticos, occultē, vt dracones, insidiantes pijs, vt abducant à vera doctrina. Per aspidem seu Basiliscum, Theodoretus intelligit malitiam extremam, & venenatos aculeos, sicut aspis veneno necat, Basiliscus aspectu. Concionatur & Psalmus 34. de custodia angelorum, inquit:

Castrametatur angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Et ad Hebræos cap. i. inquit Apostol. de angelis: Nōne omnes sunt administratorij spiritus, qui in ministerium emittuntur propter eos, qui hæredes erunt salutis?

4. De protectione & præsentia Dei apud pios, in cruce, eorumq; liberatione gloriosa.

Quoniam desiderat me (ideo) liberabo eum, protegā eum, quoniam cognouit nomen meum.

XIII

Introducitur iam Prophetæ ipsum quoque Deum loquentem & promittentem confidenti ipsi præsentiam suam & auxilium in cruce quacunque, defensionem & liberationem, ipsamque tandem donationem vitæ, & gloriæ æternæ, ne de his veris & æternis bonis vllō modo dubitemus.

Quoniam

Quoniam desiderat me] ardentem & verè petit, & expectat præsentiam meam, & defensionem, sicut infantes qui aliquandiu materno lacte caruerunt, conspecta matre, mira cupiditate amplexum & vbera matris appetunt.

Protegam eum] cauebo, ne quid mali illi accadat, sustentabo & subleuabo lapsum.

Quoniam cognouit nomen meum] credit me esse misericordem & benignum, remittentem peccata, exaudientem & iuuantem omnes inuocantes me, sicut addit.

XIII.

Clamauit (clamat) ad me, & exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum.

Tres causas impulsivas exauditionis & liberationis addit, desiderium Dei, cognitionem nominis eius, & inuocationem, hoc versu.

Inuocat me.

Ergo exaudiam eum.

Ita Psalmo 49. inquit Deus: Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me. Cum ipso sum in tribulatione. Ita apud Zachariam inquit: Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. & Christus ad Paulum persequentem Ecclesiam & pios, clamat de cælo, Act. 9. Saule, quid me persequeris? Est autem nobiscum Deus per fidem, sicut inquit Augustinus, Nolite timere, quando tribularis quasi non sit tecum Deus, fides sit tecum, & tecum est Deus in tribulatione.

Eripiam eum & glorificabo eum] gloriose eripiam & liberabo eum à cruce, donaturus ipsi vitam æternam, sicut addit.

XV. *Longitudine dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum.*

Primum intelligatur promissio de prorogatione vitæ corporalis, propter Ecclesiam docendam, & aliorum vtilitatem, sicut Ezechiae anni 15. ad vitam adiecti sunt, 4. Regum 20. Item multis prorogatur terminus vitæ liberatis ex summis periculis, ut pluribus adhuc profint docendo, & alijs officijs. Deinde de vita æterna, ita inquit Augustinus: Quæ est longitudo dierum? vita æterna. Item, longitudo illa dierum est, quæ non habet finem, æterna vita, quæ nobis promittitur in diebus longis.

Implebo] satiabo, ne quid amplius, data scilicet vita æterna, expetat, seu desideret. Salutare primum vocat auxilium, & protectionem. Deinde Christum, Lucæ 2.

PSALMVS XCII.

Vers. 11

TITVLVS.

Psalmus cantici in die sabbati, hoc est, qui solitus est cantari in die sabbati à populo, ad gratiarum actionem & commemorationem operum Dei, à quorum cõditione requieuit Deus septimo die, & hunc diem sanctificari iussit, hoc est, operibus sanctis transimus, ut tertio præcepto decalogi: Memento ut diem sabbati sanctifices, quod non tantum de ocio corporali intelligatur, sed omnium maximè de spiritali obedientia erga Deum in cruce, & cessatione à peccatis, unde inquit D. Augustinus: Melius est arare in sabbato, quàm saltare. Item bona conscientia in sabbato, hoc est, cessare à peccatis, quibus conscientia sauciatur & turbatur. Sunt autem quatuor præcipue cogitanda in die sabbati.

1. Conditio rerum omnium, visibilibus & inuisibilibus.
2. Collectio & conseruatio Ecclesie.
3. Quies filij Dei in sepulchro, & morte, in qua diuina natura seu *ἀθανάτου*, quieuit in Christo, ut crucifigi & mori posset, iuxta dictum Irenæi.
4. Quies, seu sabbatum, quod in vita æterna celebraturi sumus perpetuo, iuxta illud Esaiæ: Sabbatum erit ex sabbato in sabbatum.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui. Nam agit in eo Propheta gratias Deo, eumque celebrat pro conseruatione polittiarum, & Ecclesie, & deletionem impiorum, qui verum & æternum Deum non agnoscunt, inuocant, & celebrant. Partes sunt quinque.

1. Propositio gratiarum actionis.
2. Ratio propositionis à defensione & conseruatione Ecclesie, & polittiarum.
3. Antithesis seu collatio conseruationis piorum, & interitus impiorum, qui in hac vita aliquandiu florent.
4. Promissiones & consolationes de Ecclesia & viro iusto, qui palmæ florenti & cedro comparatur, propter perpetuam felicitatem.
5. Causa finalis conseruationis Ecclesie, & polittiarum, agnitio & celebratio Dei, in hac vita & futura.

1. Propositio.

1. Propositio.

*Bonum est confiteri Domino,
& psallere nomini tuo, altissime.*

Propositio exhortationis ad confitendum, hoc est, gratias agendum Deo, pro operibus admirandis, creatione rerum, patefactione essentiae & voluntatis eius, collectione, propagatione & conseruatione Ecclesiae perpetua in humano genere.

Confiteri] Phrasis scripturae Hebraicae, est agnoscere Deum, eiq; gratias agere & celebrare eum pro acceptis beneficijs & prohibitis malis.

Psallere nomini tuo, altissime] Commutatio est personae vsitata in Psalmis.

Altissime] Discernit verum & omnipotentem Deum ab idolis, seu dijs commentitijs Gentium. Psallere fit instrumentis musicis, cantare voce.

Bonum est] 1. Est actio conueniens cum lege Dei, seu cum ipso Deo praecipiente & legante gratiarum actiones. 2. est vtile, quia, vt inquit Chrysostomus, gratiarum actio est ad plus dandum inuitatio. 3. est iucundum & suauis.

Ad annunciandum manè misericordiam tuam, & veritatem tuam per noctem.

Misericordia duo significat, i. animi motum seu affectum, qua remittimus seu mitigamus poenā meritā, & opponitur irā, vt in illo: Misericordia Domini, quod non consumpti sumus. 2. significat beneficentiam, vt in hoc loco, qua Deus motus omne genus beneficiorum corporalium & spiritualium, in nos confert gratuito. Veritas est fidelitas, qua promissa Deus seruat seu praestat quae promisit: tempus matutinum Augustinus intelligit felicitatem, seu res prosperas, per noctem res aduersas. Est autem celebrandus Deus in vtraq; fortuna, prospera, in qua agnoscimus eius bonitatem, & aduersa, in qua iustitiam, qua punit peccata, vt reuocet nos ad poenitentiam, non vt abijne dicatur, quando nobis bene est: nox dicitur, quando tristitia tribulationis est: quando bene est, lauda misericordiam: quando malè, lauda veritatem. Quia qui peccata flagellat, non est iniquus.

In decachordo & psalterio cum cantico in cithara. III.

Monet vt non solum ore celebremus bonitatem & veritatem Dei, sed etiam instrumentis musicis, quae tria recenset vsitata in templo. Monet autem locus de laude musicis per decachordum, ita dictum, quod decem chordas habeat: intelligit Augustinus decem praepcepta decalogi.

In Psalterio, inquit, cum cantico, id est, verbo & opere, cum cantico in verbo, in cithara, in opere. Loquere benè, & fac benè, si vis habere canticum cum cithara.

2. Ratio propositionis.

Quia latificasti me Domine in operibus tuis, & in factis manuum tuarum exultabo. IIIII.

Addit causam gratiarum actionis, sumptam à mirandis Dei operibus in humano genere, praecipue in Ecclesia. Sunt autem opera Dei duplicia. 1. Ordinaria, vt creatio rerum omnium & conseruatio, opificium mirabile humani corporis, certus motus corporum caelestium, & effectus, de quibus inquit Nazianzenus esse *κύριους μεγαλοφύλας* θεός, hoc est, precones magnificentiae Dei. & extraordinaria, vt miracula, vt seruatio Noë in diluuio,eductio populi ex Aegypto, defensio Danielis inter leones, trium virorum in medijs flammis, Ionae in ventre ceti, & aliae liberationes mirandae, quae contra ordinem causarum physicarum diuinitus fiunt. Est & mirabile Dei opus seruantis Ecclesiam & pios in afflictionibus & infirmitate, iuxta illud 2. Corinthior. 12. Virtus mea in infirmitate perficitur.

Latificasti me] Concepi ineffabilem latitiam ex tua praesentia, liberatione & defensione perpetua totius Ecclesiae, & mei ipsius. Item ex conspectu operum tuorum omnium. Pronomina tuis & tuarum, emphasim habent, Quasi dicat: non de me aut meis operibus, cum sentiam summam infirmitatem meam, insidias mundi, & potetiam diaboli. Augustinus confutat hoc loco obiectionem humanae rationis.

Bonis est malè. Et malis est benè.

Ergo non est Deus, curans res humanas, vel Deus est iniustus.

Respondet, Deum hic subijcere bonos cruci, vt posthac habeant melius, malos con-

trâ florere, vt posthac habeant malè in arumnis & pœnis infernalibus. Gaudes igitur, quia res tuas inuenisti. Felix es, non es tristis, quia tu reperisti. Quanto melius tunica tua periret, quàm anima tua.

V. *Quàm magnifica sunt opera tua Domine, valde profunda sunt cogitationes tue.*

Lutherus: Tieff / Das ist / wunderbar / damit er uns hilfft / daß kein mensch begreiffen noch erdencken köndte.

Amplificatio operum Dei ab eorum magnitudine & intelligendi difficultate extra patefactiōem diuinam, cum admiratione.

Quàm magnifica id est, quàm magna & admiranda in toto orbe terrarum, in quo nihil est etiam minimum, quod non aliquod testimonium habeat sapientiæ & potentiæ Dei, vt dicitur in versiculo:

*Artificem nam monstrat opus, mirandaq; cœli
Machina, qua structa est, admonet esse Deum.
Emicat ex ipsis diuina potentia terris,
Præsentemq; refert vna vel herba Deum.*

Valde profunda sunt De hac profunditate operum diuinorum & inexhausta sapientia Dei, eiusq; cōsiliū exclamat D. Paulus ad Roman. 11. O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitiōis Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius? vnde addit Propheta:

VI. *Vir insipiens non cognoscet, & stultus non intelliget hac.*

Virum insipientem & stultum vocat omnes qui extra verbum Dei patefactū, vel non intelligunt vel negant prouidentiam Dei, eiusq; alia diuina opera, adeoq; ipsum etiā Deum, propter confusionē euentuum humanorum, q̄ bonis est malè, & malis benè. Ita Psalmo 14. inquit: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus, hoc est, negat prorsus non esse Deum, vel curantem res humanas.

3. Antithesis.

VII. *Cum floruerint impij, sicut gramen, & vernauerint omnes qui operantur iniquitatē (ideo) vt intereant in seculum seculi.*

Tu altissimus in æternum Domine (es & manes cum tua Ecclesia & iustis.)

Quoniam ecce inimici tui Domine (sunt) *quoniam* (inquam) *ecce inimici tui peribunt, & dissipigentur omnes qui operantur iniquitatem.*

Confert per Antithesin felicitatem impiorum in hac vita breuem & momentaneam, vt diuitis epulonis, cum infelicitate piorum itidem breui in hac vita, vt Lazari, & perpetuam infelicitatem & miseriam impiorum, cum felicitate & beatitudine piorum perpetua post hanc vitam.

Cum floruerint Metaphora sumpta à floribus, qui sicut manè florent in vere seu æstate, vespere & hyeme citò marcescunt, ita impiorum felicitas, tanquàm florens, est caduca & momentanea. Ita Esaiæ 40. dicitur: Omnis caro fœnum, & omnis claritas carnis vt flos agri: fœnum aruit & flos decidit. Verbum autem Domini manet in æternū. Ita Iob 21. inquit de impijs: Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad infernum descendunt.

Vt intereant Causa finalis felicitatis impiorum in hac vita, vt durius puniantur post hanc vitam æternis pœnis, vt exempla doceant Pharaonis, Iuliani, Herodis, Epulonis diuitis, &c.

Tu es altissimus Collatio æternitatis Dei, cum felicitate impiorum momentanea. Sicut autem Deus ipse est æternus, ita & Ecclesia & piorum beatitudo, & felicitas futura est æterna, in dulcissima Dei consuetudine. Ita inquit Augustinus: lunge cor tuum æternitati Dei, & cum illo æternus eris. Tu es altissimus, ergo longè prospicere potes impios, ne quid occultè malè agāt, te nesciēte. *Quoniam inimici tui Domine* Addit causam interitus impiorum, quia sunt hostes & inimici Dei, ideo peribunt facile & citò. Est autem anadiplosis seu repetitio propter affectum & certitudinem interitus impiorū, & hostium Dei & Ecclesiæ.

Et exultabitur sicut unicomis cornu meum, & vngar oleo recenti.

Lutherus:

Lutherus: Das ich werde erfrewet.

RESPONSIO.

Altera pars Antithesis, de exaltatione, hoc est, gloriosa defensione piorum & ecclesiam in hac vita contra hostes corporales, ut tyrannos, donec terminus vite eorum adueniat: & spirituales, peccatum, mortem & diabolum, & de perpetua eorum gloria & beatitudine post hanc vitam. Estque hæc Antithesis integra: Impij & hostes Dei abijciuntur in æternas pœnas, etiam si in hac vita floruerint potentia, gloria & opibus. Pij autem ornabuntur vera & æterna gloria, etiam si oppressi fuerint in hac vita cruce & afflictionibus omnis generis.

Comparat autem Propheta pios omnes, adeoque totam ecclesiam, quorum personam ipse refert, unicorni seu monocerot, quod sicut monoceros animal tanta est velocitate, ut à venatoribus capi non possit, & cornu, quod longum habet duorum cubitorum in fronte, unicum, prodest contra venena. Ita ecclesia capi & opprimi non possit ab hostibus, & verbo Dei, quo solo nititur, tanta est contra venena impiæ & noxiæ doctrinæ, ita ut etiam si venenati aliquid biberint, Marci 16. non noceat pijs.

Deinde oleo seu unguento recenti, siue balsamo fragranti, quod sicut corpora defragrata & exhausta viribus recreat, ita & spirituale oleum, hoc est, Spiritus sanctus reficit, viuificat & consolatur pijs mentes in tentationibus & certaminibus, iuxta illud Egaia: Dabo ei oleum gaudij pro luctu.

Et videbit optata oculus meus in inimicis meis, insurgentibus in me, & de malis quæ vult audiet auris mea.

Amplificatio miserandi interitus impiorum, à gaudio quod pij ex conspectu & nuncio eius percipiant, sicut ecclesia summa lætitia affecta est cum interitum audiret Neronis, Diocletiani, Decij, & Iuliani, qui confusus sanguine, ex vulnere manu excepto, in altum proiecto, hac voce expirauit: Vicisti Galilæe, ita vocans ignominiosè Christum.

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

QVÆSTIO.

Inquit Christus Matthæi 5. Benedicite maledicentibus vos, & non maledicite. Quomodo igitur hic Propheta inquit, seletari de exitio hostium suorum & ecclesie?

Primò respondeo per distinctionem duplicium hostium, piorum & Ecclesie. Quidam hostes sunt priuati, de quorum interitu non est letandum, alij sunt hostes publici ecclesie, quorum interitum optare debemus, de quibus eo letari, ut desinant tandem persequi ecclesiam, & lædere gloriam Dei, quæ omnibus rebus humanis præferenda est. Deinde pij non imprecantur personis interitum, quas saluari cupiunt resipiscences, sed flagitijs & vite sceleratæ, sicut dicitur:

Der personen ein freund /

Der sache ein feind.

4. Promissio de conseruatione & perpetua felicitate piorum & ecclesie.

*Iustus ut palma florebit, sicut XIII.
cedrus Libani multiplicabitur.*

Transfert hypothesein ad thesin, ostendens suo exemplo ecclesiam & hominē iustum quemcunque conseruandum in æruminis, comparans eum palmæ ac cedro propter earum arborum naturas & proprietates, additque per Antithesein de interitu impiorum, qui etsi ad tempus floreat, tamen citò tandem peribunt & marcescent.

Est autem collatio palmæ hæc quintuplex, nam

1. Sicut palma semper virens, Itaque Ecclesia & homopus semper in rebus aduersis & prosperis viret, fide & fructibus fidei.

2. Palma durabilis est, Sic Ecclesia & homopus non frangitur vllis aduersis, sed præstat constantiam & firmitudinem in æruminis.

3. Palma contra onus impositum refurgit & nititur, Itaque Ecclesia & homopus, quò magis afflictionibus & æruminis oneratur ac premitur, eò magis crescit & corroboratur, sicut inquit Paulus: Cum infirmor, potens sum.

4. Palma semper opus habet refrigeratione, ideoq; gaudet riuulis :

ita { Ecclesia & pius homo habet opus refrigeratione Spiritus sancti, & consolatione, in æstu afflictionis & ærumnarum.

5. Palma altitudine sua excellit cæteras arbores omnes,

sic { Ecclesia & pius homo excelso animo tolerat, vincit & cõtemnit omnes hostes & pericula, semper est superior, quia Christum defensorem & adiutorem habet, sedentē ad dexteram æterni patris.

Collatio cedri triplex,

Sicut cedrus

1. Rectè succrescit & rectitudine superat cæteras arbores,

ita { Ecclesia & homo pius in doctrina & omnibus vitæ actionibus rectè incedit, iustè & veraciter agit, sine hypocrisi.

2. Cedrus non sentit cariē aut senectutem, oleumque cedrinum à tineis cõseruat liberos,

sic { Ecclesia & homo pius non putrescit, non corrumpitur, cõseruat Verbum Dei integrum, colit & tuetur.

3. Cedrus flores, fructum nō edit, fructifera contrā non floret,

ita { Ecclesia & pius homo deformis videtur, & sine flore in hac vita, sed fructus gignunt placentes Deo, sibi & alijs salutares.

Notentur hīc versus Alciati de Palma, imaginem dictam Ecclesiæ & hominis pij, venuste & pulcherrimè pingentes :

Nititur in pondus palma, & consurgit in altum,
Quò magis & premitur, hōc mage tollit onus
Fert & odoratas bellaria dulcia glandes,
Quēis mensas inter primus habetur honos.
I puer & reptans ramis has collige, mentis
Qui constantis erit premia digna feret.

5. Causa finalis defensionis & cõseruationis ecclesiæ & piorum, gloria Dei.

atrijs domus Dei nostri flore bunt.

Addit expositionē, qui sint iusti & florentes perpetuò in hac vita & futura, plantati scilicet in domo Domini, hoc est, qui sunt vera membra ecclesiæ Dei, quæ vineæ, vt sapè alibi, comparatur. Dominus vineæ est Deus pater, & filius eius, vinitores sunt Apostoli, & veri Doctores omnium temporum, vites sunt pij seu credentes.

Plantati] hoc est, Qui sunt inserti Ecclesiæ, per verbum Dei & sacramenta baptismatis.

In domo] In ecclesiā, quam & atria Dei vocant.

Florebunt] Semper virebunt, proferentes fructus dulces & salutares omnibus.

Adhuc germinabunt in senectate pingues, & virides erunt.

Amplificatio cõseruationis Ecclesiæ & piorum, qui etiam in senectute cūm videntur infirmi ac debiles, exhaustis viribus, vt senes, tamen germinabunt & virides erunt, hoc est, erunt felices & multis proderunt doctrina salutari, exemplis & alijs officijs ecclesiæ.

Vt annuncient, quoniam rectus Dominus, petra mea (protector meus, mein Hort) & nō est iniquitas in eo.

Lutherus: Kein vnrecht / Er sihet kein person ahn / vnd hilfft der gotlosen sache nicht / wie sie doch meinen.

Causa finalis cõseruationis piorum & propagationis ecclesiæ in humano genere, annuntiatio seu celebratio gloriæ Dei, iustitiæ eius, sapientiæ, bonitatis & omnipotentitiæ.

Quoniam rectus] Iustus, rectè & iustè agēs, puniens impios & seruans pios, iuxta normam iustitiæ diuinæ immotam.

Non est in eo iniquitas] Non iniquè aut iniuste agit, etiam si videatur alios magis onerare erumnis & affligere, cuius causam reddit Augustinus, iniquis ad eum qui conqueritur se magis puniri quàm alios, qui magis peccauerunt quàm ipse : Noli perturbari, quid si te propterea flagellat, modo (Deus plus quàm alios) quia tibi nō seruat ignem sempiternum.

XIII. Plantati in domo Domini, in

sempiternum, quid si illum (quem minus punit, magis tamen delinquentem) dimittit modo, quia auditurus est: Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

PSALMVS XCIII.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui: Describit enim personam Messia, eiusque regnum spirituale in hac vita, quo colligit voce Euangelij, & efficacia sui spiritus regit, propagat & defendit Ecclesiam suam contra hostes omnes, spirituales, & carnales, peccatū, mortem & satanā: & corporales, qui impedire cursum Euangelij & delere, atque obruere Ecclesiam, tanquam tempestatibus validis & fluctibus maris, conantur, contra quos omnes est victor suo spiritu & voce Euangelij, quod potētia est Dei, ad salutem omni credenti, Iudæo primū & Græco, ad Rom. I. Partes sunt tres:

1. Narratio de persona Messia, eiusque regno & regio ornatu, quo & ipse indutus est, & induit atque ornat ecclesiam fortitudine seu diuinā potētia, repellit & vincit hostes.

2. Narratio de impetu & violentia hostium, qui tanquam tempestates validæ & fluctus eleuati maris delere & obruere conantur ecclesiam & vocem Euangelij.

3. Encomion verbi seu vocis Euangelij externæ, quo Christus est efficax per suum spiritum, consolatur, ornat & hæredem atque participem reddit ecclesiam suæ sapientiæ, gloriæ, lætitiæ, beatitudinis & immortalitatis.

1. Narratio seu descriptio personæ Messia eiusque ornatu & fortitudinis.

1. Dominus regnauit (regnat, rex est) decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinē, & præcinxit se. Etenim firmavit orbem terræ, ut non moueatur.

2. Parata sedes tua ex tunc, à seculo tu es.

Complectitur duo, dominium Christi, & auxilium, quo clementer opitulatur suis, & hostes punit tanquam iudex seuerus.

Quod inquit, regnauit, monet Christum non esse ociosum regem & iudicem, sed defendere suos, reprimere & punire hostes.

Per decorem intelligit ornatum regium Messia, & quantum ad ipsius personam attinet & ecclesiam, quam ornat sua æterna iustitia, innocētia & sapientia, tanquam sponsam suam.

Indutus est fortitudinē] Armavit se tanquam Gigas seu potens contra hostes.

Et præcinxit se] tanquam cōgressurus cum hostibus, qui duplices sunt, spirituales, peccatum, mors, diabolus: & corporales, tyranni, hæretici. Ita Psalmo 40. loquitur Deus pater seu Propheta ad Messiam: Accingere tuo gladio super tuum femur, potentissime, gloria tua & decore tuo. Tria autem necessaria sunt in gubernatione: sanctitas in pace, fortitudo in armis, utrobique prudentia.

Quod inquit, firmavit terram, ut nō moueatur, primò monet terram esse immobilem: deinde ostendit ecclesiam defendi & conseruari nullis humanis præsidij, sed tantum à Deo, sicut terra sustentatur diuina potentia, nullis fulcris seu columnis innitens, ut dicitur in versiculo:

Terra pile similis, nullo fulcimine nixa,
Aëre subiecto tam graue pendet onus.

Sedes Dei] Primū est ipsum cœlū: deinde ecclesia: tertio quilibet pius, iuxta illud: Habitat in eis, & ero Deus eorū. Itē: Vos estis templum Dei. Sicut autem ipse rex est æternus, ita quoque æternus est populus & ecclesia. Nam deletō populo, cui Messias præest, neque ipse regis officium tueri posset. Sunt enim rex & populus correlatiua.

Ex tunc] hoc est, Ab illo tempore, scilicet creationis rerum, quæ in sexto die absolutæ sunt. Genesis 1. Significat autem primū Deum statim ab initio conditi mundi, adfuisse humano generi, gubernantē & sustentantem naturam: deinde habitare in sanctis seu ecclesia, tanquam in suo templo. Vnde hic inquit Augustinus: Quæ est sedes Dei, vbi sedet Deus? In sanctis suis, vis esse sedes Dei, para locum (fide & humilitate) in corde tuo, vbi sedeat Deus.

2. Narratio de impetu & violentia hostium Ecclesia, item predicatione Euangelij, & victoria Christi aduersus hostes.

Eleuauerunt se flumina Domine, eleuauerunt flumina vo-

*cem suam, eleuauerunt flumina
fluctus suos.*

III. *Fortis sonitus aquarum mul-
tarum & fluctuum maris, at
fortior in excelsu Dominus.*

Ostendit potentiam hostium contra ec-
clesiam & victoriam Dei, & filij ipsius con-
tra hostes, tyrannos, & alios, quos per flu-
mina & fluctus maris sese eleuantes intelli-
git. Alij intelligunt per flumina Spiritum
sanctum, Ioannis 7. & Apostolos, quorum
voce seu prædicatione Euangelium propa-
gatum est, tanquam magno impetu & tem-
pestate in toto orbe terrarum. Estq; Meta-
phora sumpta à tempestate & procellis ma-
ris, iuxta illud: Aquæ multæ sunt populi
multi. Item Esaia 1. Impij quasi mare fer-
uens, quod quiescere non potest.

Quod inquit, at fortior in excelsu Domi-
nus, consolatio est Ecclesiæ, qua ostendit per
Antithesin, Deum seu Christum sedentem
ad dexteram æterni patris, victorem esse ho-
stium suorum, peccati, mortis, inferorum,
diaboli & mundi, quantumuis illi fremant
& sæuiant, tanquam tēpestas & fluctus ma-
ris intumescantes, iuxta illud 1. Ioannis 4.
Maior est qui est in nobis, quam qui in mū-
do. Et si igitur

*Aura tonet, sonet unda, nimis fremat orbis &
Orcus,*

Tu tamen insertos nos tibi Christe teges.

3. Encomion verbi Dei.

V. *Testimonia tua fidelia valdè,
(sunt) domus tua decor est san-
ctitas, o Domine, in longitudine
dierum.*

Dixit de persona, filio Dei, duce ecclesiæ
& victore hostium, de hostium violentia, &
prædicatione Apostolorum efficaci in to-
to mundo: iam addit commendationem te-
stimoniæ, hoc est, verbi Dei & promif-
sionum, ab earum fidelitate, hoc est, certitu-
dine & veritate, deque domo Dei, hoc est,
ecclesia collecta per vocem Euangelij, eius-
que ornatu & perpetuitate, & in hac vita &
futura, quo distinguitur à cæteris impiorū
cætibus.

Testimonia tua] Verbum tuum & promit-
siones, quibus Deus per Prophetas, Filium
& Apostolos testatur, se vnum verum & æ-
ternum Deum esse, & recipere in gratiam,
iustos reputare, & saluaturum omnes cre-
dentes in filium olim promissum, & iam ex-
hibitum Redemptorem, Mediatorem &
Saluatorem humani generis.

Fidelia valdè sunt] Firma, certa & immo-
ta, sicut ipse Deus verax est & immutabilis.

Domus Dei est Ecclesia, decus eius seu
gloria est sanctitas, quæ duplex est, sicut & in-
stituta imputata per fidē, id est, integrā obe-
dientia filij Dei, & obedientia nostræ in-
choatio erga Legem, complectens veram
Dei agnitionem & inuocationem, consola-
tionem in morte, conseruationem totius
corporis Ecclesiæ, etiam si in quædam mem-
bra seuiatur, & magnitudinem animi in vin-
cendis illecebris & terriculamentis impijs.
Est autem ordo: Sanctitas est decor domus
tuæ, hoc est, ornamentum.

In longitudine dierum] hoc est, Hac sancti-
tas Ecclesiæ, gloria & lætitia erunt perpetua
futura, & æterna, sicut ipse Deus æternus est.

PSALMVS XCIII.

Psalmus est apud Hebræos *adversus* *pro-*
phetas. Theodoretus tribuit Dauidi, quin
spiritu præuiderit oppressiones & iniurias
Principum, Regum & Iudicum, aduersus
populum Dei & innocentes. Recentiores
arbitrantur scriptum à Davide, quo tem-
pore exulauit, & Saul sacerdotem Abime-
lech, & reliquos occiderat, & ipsi quoq; in-
sidias strueret, 1. Regum 22.

ARGVMENTVM.

Psalmus est partim petitorius, generis
suasorij, partim obiurgatorius, partim con-
solatorius: Nam precatur Dauid, vt Deus
Tyrānos, iniustos ac crudeles Iudices, Prin-
cipes & Reges opprimentes populum in-
iustis iudicijs & tyrannide, itemq; hypocri-
tas & falsos doctores reprimat & puniat.
Deinde obiurgat securitatem impiorum,
qua moti opprimunt innocentes, quasi De-
us non videat aut intelligat ipsorum scele-
ra aut iniurias, neque eas puniturus sit.
Tertiò consolatur innocentes & oppressos
in hac vita, quod Deus ipsos liberaturus sit,
suo exemplo, & puniturus Tyrannos. Sunt
autem quinque partes Psalmi,

1. Pro-

1. Propositio petitionis, vt Deus reprimat & puniat hostes.
2. Narratio, accusans impios Doctores & Tyrannos.
3. Obiurgatio securitatis impiorum, eiusque confutatio.
4. Consolatio de liberatione.
5. Confirmatio promissæ liberationis, à suo exemplo.

in mari rubro: vel mediâtè per magistratû legitimum, vt manifestè facinorosos, homicidas, fures, adulteros.

Superbos vocat, qui fiducia suarum virium, potentia, sapientia & opum securè contemnunt iram Dei, & opprimunt innocentes.

2. Narratio accusans impios Doctores & Tyrannos.

1. Propositio petitionis.

1. *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum appare.*

Lutherus: Erscheyne / Brich herfür / laß dich sehen.

II. *Exaltare qui indicas terram, redde retributionem superbis.*

Propositio est precatationis: Oro, ô Deus, cuius proprium opus est vindicta, vt reprimas & punias tyrannos & falsos doctores insanabiles.

Deus ultionum] Cuius solius est vindicta, opus propriû, & potes vindicare hostes tuos & ecclesiæ, iuxta illud Deuter. 28. Mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus: Repetit autem idem membrum, primò proinde quia duplices sunt hostes, tyrânî & hypocritæ, qui tyrannos odio accendunt aduersus innocentes & pios doctores.

Appare] Ostende te conspicuum, prodi in lucem, vt videaris adesse Ecclesiæ tuæ, & curare innocentes & pios, qui hæcenus quasi latuisti, conniuens ad violentiam & scelera impiorum, quod ideo facit Deus, vt tantò grauius puniat contumaces & insanabiles, iuxta illud Valerij Maximi: Lento gradu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatemq; supplicij grauitate compensat. Et Homerus lib. 4. Iliados inquit:

Non tamen hæc impune ferent periuria tandem,
Nam licet haud fontes præsentî puniat ira,
Sera tamen sumit Deus hinc grauiora malorum
Supplicia, & lentum semper compensat acerbo.

Exaltare] Quasi dicat: Eleua te, erige te, vt conspiciaris adesse præsens iudex & vindex tuorum.

Redde retributionem] talionem, Puni & vindica. Duobus autem modis Deus punit peccata, vel immediatè sine ope humana, sicut delinquit Sodomâ & Gomorrha & Aegyptios

Vsquequò impij Domine, vsquequò impij exultabunt? III.

Effabuntur & eloquētur præfracta, loquentur omnes qui operantur iniustitiam. IIII.

Accusat primùm impios Doctores, qui accendunt tyrannos aduersus veros doctores, spargentes ipsi & propugnantes impiam doctrinam.

Vsquequò] Quandiu, Quasi dicat: Repreme tandem & puni impios Doctores & Tyrannos, vt desinant opprimere innocentes & pios. Quatuor autem taxat in impijs doctoribus:

1. Quòd Deum contumelia afficiunt.
2. Quòd superbiunt confidenter, Quasi optimè omnia à se gesta sint.
3. Ecclesiâ & pios crudeliter occidunt per tyrannos.
4. Quòd ecclesiæ oppressæ insultant.

Exultabunt] Gloriabuntur & efferent se contra Deum.

Præfracta loquentur] Dura & superba elati opinione sanctitatis & iustitiæ.

Operantur iniustitiam] Iniuste agunt, contumelia afficientes Deum, falsa spargētes dogmata & inflammantes Reges & Principes iniustis calumnijs aduersus veros Doctores, &c.

Populum tuum Domine humiliauerunt, & hereditatem tuam vexauerunt. V.

Viduam & aduenam interfecerunt, & pupillos occiderunt. VI.

Querela pathetica de tyrannide & scruiria impiorum regum & principum aduersus viduas, aduenas & pupillos, hoc est, destitutos omni humano auxilio, quales sunt

in hoc mundo, viduæ, orphani & peregrini. In primis autem taxat tyrannos, qui iniustis ex actionibus & iniurijs opprimunt subditos, de quibus inquit Deus, Esaia 1. Principes tui infideles socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos. Ita tyranni, ut Nerô, Decius, Iulianus & alij Imperatores Romani ecclesiæ & pijs eripuerunt bona, interfecerunt viduas & pupillos in primitiua Ecclesia, sicut & hoc tempore sequuntur passim in doctores & professores doctrinæ Evangelij, qui cum reprehenduntur de iniusta crudelitate & admonentur de agenda poenitentia, idem illis accidit quod leporibus, qui leonibus concionabantur, ut habet Apologus Anthisthenis:

*Cum veluti lepores dare iura leonibus audent,
Hi sacra qui populum verba fidemq; docent,
Conanturq; truces sine vi frenare tyrannos,
Contempti poenas pro pietate ferunt.*

3. Obiurgatio securitatis humane, eiusq; refutatio.

VII. *Et dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob.*

Addit causam impietatis & scuritatis tyrannorum, securitatem, qua statuunt vel prorsus non esse Deum, vel non curare res humanas, quod omnia temere ferantur, cum bonis sit male, & malis bene.

Et dixerunt] homines impij & securi tyranni, opprimentes innocentes & ecclesiam.

Deus Iacob] Emphasis est, hoc est, verus & æternus Deus, qui elegit sibi populum posteritatem Iacob, Quasi dicat: Imò, quia Deus Iacob elegit, eiusq; posteritatem defendit, etiam nunc afficitur ærumnis piorum.

VIII. *Intelligite insipientes in populo, & stulti quando sapietis?*

Propositio confutationis per Apostropham ad impios.

Insipientes & stultos vocat, quod non intelligunt magnitudinem iræ Dei aduersus peccata & imminentes sibi poenas corporales & æternas. Adhortatur igitur eos ad poenitentiam, & dat consilium vitandi poenas.

IX. *Qui plantauit aurem, non audiret? aut qui finxit oculum, non videret?*

Primum argumentum est confutationis à cōsentaneis: Deus autor seu formator est oculorum & aurium, Ergo & ipse videt & audit: Quia causa non est deterior suo effectu. Ita poëta Comicus inquit in Captiuis:

*Est profecto Deus, qui quæ nos gerimus auditq;
videtq;. Et Ouidius:
Aspiciunt oculis superi mortalia iustis.*

Qui corripit Gentes, non argueret (vos) qui docet hominem scientiam?

Secundum argumentum à pari seu abanteactis: Deus puniuit Gentes omnibus temporibus propter delicta, idolatriam, homicidia & vagas libidines, deletis tot potentissimis regnis Babyloniorum, Persarum, Græcorum & Romanorum, & florentissimis populis extinctis. Ergo & vos puniet, qui in populo Dei exercetis scuritiam: Quia seruus qui nouit voluntatem Domini, & tamen non facit, pluribus vapulabit.

Quod inquit, qui docet hominem scientiam, tertium est argumentum à causa efficiente, Deus indidit humane menti vim intelligendi: Ergo ipse quoq; est mens intelligens. Neque enim, ut dictum est, causa deterior est suo effectu.

Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vane sunt.

Epiphonema, cōtinens asseuerationem, Deum omnia omnium hominum, non solum dicta & facta, sed etiam cogitationes occultas cordium, nosse & intueri, & inspectorem esse præsentem omnium nostrorum filiorum & actionum. Ergo etiam puniuntur esse peccata, cum sit iustus. Ita apud Homerum ille inquit Odyss. 2.

*ἐγὼ δὲ θεὸς εἰμι βροτοῖσι πάντεσσιν
ἀκνέπορι Ζεὺς δ' ὦσθ' ἀλὶνὲ πατρὶα ῥηϊδίᾳ.
Ast equidem immortales implorauero diuos,
Si fors Iuppiter ipse vices aliquando reponat.*

Vane sunt] Primò sunt meditationes, sicut de rebus inanibus & caducis, ut de augenda potentia, consequendis honoribus, de standis voluptatibus, earumq; instrumentis: Deinde, vane sunt, hoc est, inutiles, non possunt homines impij consequi quod conantur & moliuntur cōtrapios & ecclesiam, impediende eorum conatus Deo, cuius voluntati & potentia nulla creatura resistere potest.

4. Con-

4. Consolatio ecclesiæ & piorum sub cruce, ab eorum futura liberatione, & pœnis persequentium.

Beat us homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum.

Post obiurgationē impiorum addit consolationem piorū, sub persecutione & cruce, à Dei præsentia, fauore & liberatione, & pœnis impiorum florentium ad tempus. Pij contra & ecclesia certo Dei consilio varijs opprimuntur afflictionibus, sed ad extremum liberabuntur gloriose. Impij autem & tyranni abiiciuntur in æternas pœnas, quod exempla multa docent, vt Pharaonis, Neronis, Caligulæ, Decij, Diocletiani, Iuliani &c. Recenset autem vtilitates crucis.

1. Agnitionem voluntatis Dei paternam & beneuolam, iuxta illud: Quem Deus diligit, hunc vt filium castigat & corripit.
2. Exercitium fidei & inuocationis.
3. Patientiam & agnitionem propriæ infirmitatis.
4. Gloriosam liberationem & celebrationem bonitatis & omnipotentia Dei, liberantis nos è cruce.

Beat us homo] Cōtra iudicium humanæ rationis, abiectos esse à Deo & infelices, ærumnis & cruce oppressos in hac vita, vt Lazarus, contra felices qui florent & voluptatibus indulgent, vt Dives epulo, Lucæ 16.

Quem tu erudieris] cruce, in qua eruditur de voluntate Dei & propria imbecillitate, iuxta illud: Bonum est mihi Domine, quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas.

Et de lege tua docueris me] Videlicet vt sciam Deum mihi esse propitium, iuxta illud: Vexatio dat intellectum. Item: Qui non est tentatus, qualia scit?

Vt paret tranquillitatem ei à diebus malis, donec fodiatur impij fouea.

Vtilitas crucis, tranquillitas mentis, & consolatio, quæ comitatur gloriosam liberationem & agnitionem præsentiæ Dei.

A diebus malis] cruce & tentationibus.
Donec fodiatur impij fouea] Consolatio ab interitu impiorum certo consecuturo, etiam si aliquātiſper differatur, donec fouea

ipſi fodiatur. Vnde inquit Augustinus: Ecce habes consilium Dei quare parcat malis, donec fodiatur fouea peccatori: Tu iam vis illum sepelire, adhuc fouea illi paratur, noli festinare sepelire eum. Ita Pædagogus Christianus Sophistæ cuidam quærēti quid ageret filius fabri in cælo, sic appellans Christum ignominia causa, respondit: Parat Iuliano loculum, qui eodē tempore in Persia interfectus est & Antiochiam delatus in loculo.

Quia non repellet Dominus XIII. plebem suam, & hereditatem suam non derelinquet.

A præsentia & defensione Dei consolatio sub cruce.

Non repellet] tanquā iratus, sed exercet, vt inquit Augustinus, te cruce.

Plebem suam] Ecclesiam & singulos pios, qui hereditas sunt Dei. Ita Psalmo 91. Cum ipso sum in tribulatione, liberabo eum, protegā eum, quoniam cognouit nomē meū.

Non derelinquet] Non finet penitus extinguī, aut perire sub cruce, sed eam mitigabit & eripiet ex eo opportuno tempore suos. Ita est & crucis & consolationis vicissitudo, piorum & ecclesiæ, in hac vita.

Quoniam adhuc iustitia reuertetur ad iudicium, & illam sequentur omnes qui recto sunt corde. XV.

Consolatio à iusto seu æquo: Nam iustū est vt Deus liberet pios, & puniat impios, idq; ideo vt Deus celebretur à pijs liberatis: Nam iustitiam reuerti ad iudicium est Deum iustè liberare iustos, & punire iniustos, quam liberationem & pœnam sequuntur omnes.

Qui recto sunt corde] hoc est, eam approbā & celebrant Deum tanquā liberatorem piorum, & vindicem impiorum. Varius est intellectus huius versus:

1. Beza ita exponit: Quamuis Dominus differat sua iudicia, sinatq; suos diutius affligi, tandem tamen iustitia & iudicium restituantur in suum locum, & ex æquitate facit iudicium omnibus: Nam populū suum è manu impiorum eripiet, & impios persecutores perdet.

2. Theodoretus: Donec ipse Christus iustitia nostra reuertetur ad iudicium extremum, tum perfectè liberabitur Ecclesia.

3. Augu-

3. Augustinus: Donec iustitia, hoc est, Apostoli iusti venerint ad iudicium, iudicatum cum Christo duodecim tribus Israël.

4. Felix: Quoniam ad iustitiam reuertetur iudicium, id est, rectè iudicabitur de iustitia, quando hostes agnoscant veritatem, vel in suam salutem, vel æternam damnationem.

5. Pomeranus: Donec iustitia, id est, iustificatio Dei in sanctis, quæ nūclatet & deridetur ab impijs, reuertatur in iudicium, & mundo palàm fiat, & iudicetur non fuisse vanam, sed iustam & veram, placet Deo.

6. Vuellerus ita reddidit Germanicè: *Dein recht muß doch recht bleiben/ vnd dem werden alle fromme herzen zusallen.*

Hoc est, Etiam si doctrina Euangelij aliquandiu iudicetur esse falsa, impia & seditiosa, tamen tandem cognoscetur esse vera & salutaris, & hæretici iudicabuntur impij & seductores, vt Arius, Manichæus, Pelagius. Post illam scilicet iustitiam, vel post illud, scilicet iudicium, vel post illum, scilicet Dominum, current, id est, accelerabūt, videntes eius iudicia iusta, hoc est, liberationem piorum, & pœnas impiorum.

5. Confirmatio promissæ liberationis, à suo exemplo.

XVI. *Quis surget mecum aduersus malignantes, aut quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem?*

Cogitans Propheta multitudinem, potentiam & sycphantias hostium, tyrannorum, hæreticorum & diabolorum, propriamq; agnoscens imbecillitatem, exclamat:

Quis surget mecum] hoc est, *Quis mihi auxiliabitur, quis defendet me cōtra tot tamque potētes & malitiosos hostes, tyrannos & hæreticos, persequētes ecclesiam & pios, nisi ipse Deus omnipotens & misericors, sicut inquit Iosaphat. 2. Paral. 20.*

In tenebris nostræ & densa caligine mentis,

Cū nihil est toto pectore consilij:

Turbati erigimur Deus ad te lumina cordis,

Nostra tuamq; fides solius orat opem.

Tu rege consilij actus, pater optime, nostros,

Nostrum opus vt laudi seruiat omne tuæ.

Ita hīc Propheta per subiectionem sibi ipsi respondet:

XVII. *Nisi Dominus adiunisset me, parū abfuisset, quin in silentio (in*

inferno, in quo silentium est, morte & summa desperatiōe, in der stille/ das ist/ in der Helle da es stille ist/ vñ alles auß/) iacuisset

anima mea. Hoc est,

Prorsus extinctus fuisset, corpore & anima. Tria agit, 1. Celebrat omnipotentiam & bonitatem Dei in se defendendo & conseruando. 2. Queritur de potentia & malitia hostium. 3. Agnoscit propriam imbecillitatem, sine diuino præsidio aduersus hostes, sicut addit.

Cū dicerem (dixi) motus est pes meus, misericordia tua Domine sustentabat me.

Suo exemplo ostendit, quos adiuuet & liberet Deus, agnoscens scilicet suam imbecillitatem, & confugientes ad misericordiam promissam in Mediatore, petentes & expectantes auxilium, & promissam liberationem, nō fiduciæ suæ dignitatis aut meritorum, sed misericordiæ Dei gratuitæ, sicut inquit:

Misericordia tua sustentabat me, cū dicerem] Id est, agnoscerem meā infirmitatem, quod pes meus motus est, id est, verè cecidisset in peccata, aut alias calamitates, vel imbecillitate carnis, vel diaboli malitia, vel prauorū exemplo.

Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, cōsolationes tuæ latificauerunt cor meum.

Addit modum liberationis & consolationis, pro modo dolorum & calamitatum. Ita & Paulus 2. ad Corinth. 1. inquit: Quoniam, sicut abundant afflictiones Christi in nobis, ita per Christum abundat consolatio nostra. Neque enim finit nos Deus vltra id quàm quod tolerare possumus, tentari, sed cum tentatione dat euentum, vt tolerare possimus. Ita Augustinus: Multi dolores, sed multæ consolationes: amara vulnera, sed suauia medicamenta.

Sunt autem hīc cogitanda potissimum.

1. Causæ dolorum in pijs, schisma in doctrina, & distractiones voluntatum doctorum Ecclesiæ.

2. Bella

2. Bella & vastationes scholarū, quæ sunt seminaria ecclesiæ.
3. Ira Dei aduersus peccata.
4. Aerumnæ corporales, quæ existimantur esse signa iræ Dei.

Consolatio de cōseruatione doctrinæ & ministerij Euangelij, cōseruatione & restitutione pacis & disciplinæ publicæ, de remissione peccatorum & mitigatione pœnarum, & expectatione consummatæ liberationis, lætitiæ & vitæ æternæ.

XX. *Nunquid coniunget (confo-
ciabit) te sibi sedes iniquitatis,
quæ fingit corruptelam in præ-
cepto.*

Lutherus: Du wirst ja nimmer eins mit der schädlichen seele/das ist/da man schädliche ding/vnd verderben der seele lehret.

Apostrophe ad Deum, qua testatur nullam ipsi esse societatem seu commercium cum iniquis iudicibus, tyrannis, impijs doctoribus & hypocritis, sicut 2. Corint. 6. inquit Apostolus: Quæ est participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ concordia Christi ad Belial? quæ pars fidei cum infidei? aut qui consensus templi cum idolis. Item, Non habitabit iuxta te malignus.

Sed iniquitatis vocat per Synecdochen, continens pro contento, iudices iniquos, tyrannos & doctores impios, & hypocritas.

Quæ fingit corruptelam in præcepto] Varia est lectio & interpretatio:

1. Ex Græco: ὁ πλάσων κόπον ὑπὸ πρὸς αὐτῶν, quæ (sedes iniquitatis) fingit laborē seu miseriam in præcepto, hoc est, parat intantibus & iustis calamitatem & iniuriā, tanquam præceptum sit tyrannis, vt iniuria afficiant & opprimant alios.

2. Qui (Deus) fingit, id est, parat, ex dolo seu labore, id est, pœnis impiorum, præceptum, hoc est, admonitionem, vt caueant tyranni & iniusti iudices, item falsi doctores.

3. Quæ fingit corruptelam veræ scilicet doctrinæ & iudiciorum.

In præcepto] id est, in verbo Dei, quod corripit, creans molestiam & dolorem conscientijs, praua Legis interpretatione. Ita Lutherus: Wirtd auch der stul des vngläcks eine gemeinschaft mit dir haben/der da nicht beirichtret in dem Gesetze/das ist/ihre lehre macht böse conscientien/vnd ein sawr leben.

*Accingunt se contra animam XXI
iusti, & sanguinem innocentem
condemnant.*

Describit hypocritas, tyrannos & falsos doctores à proprijs notis.

1. Corruptelis veræ doctrinæ.
2. Bencuolentia & fauore potentum, quibus se communiunt.
3. Tyrannide & sæuitia, quibus effundunt sanguinem innocentem.

Accingunt] Aliter: Congregāt exercitum, vel turmatim conueniunt & concurrant.

*Et factus est mihi Dominus XXII.
in refugium, & Deus meus in
petram spei meæ.*

Concludit per Antithesin à consolatione sui & comminatiōe pœnarum impiorū, monens, vt suo exemplo in ærumnis confugiamus ad Deum, petentes & expectantes ab eo auxilium.

In refugium] Ad quem confugio in malis.

Deus meus] Qui me curat.

Petram spei meæ] Arcem munitam, in qua sum tutus ab hostium impetu & insidijs.

*Et reddet illis iniquitatē ipso- XXIII.
rum, & malitia ipsorum disper-
det eos, disperdet illos Dominus
Deus noster.*

Comminatio pœnarum impiorum & interitus per proprias artes, machinationes & consilia, quibus iustos conantur perdere, iuxta versiculos Poëtæ:

οἱ αὖτ' ἐπὶ κακὰ τὸν χυλὸν αὐτῶν, ἄλλω κακὰ τὸν
χυλόν,

ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τοῦ βλαδίσαντος κακίστη.
Consilium malum consultori pessimum. &c.

Repetitio continet asseueratiōem cōminationis, Quasi dicat: Certè Deus impios perdet, idq; proprijs consilijs, & fraudibus, quas struunt alijs.

Reddet illis] Conuertet contra eos, educet super eos, rependet eis, vel super eos.

PSALMVS XCV.

Vers. 12.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suafonij, adhortatur enim Ecclesiam & pios omnes omnium tempo-

temporum, vt Mefsiam patribus promissum, & nunc exhibitum, agnoscant ex voce Euangelij, eumque grata mente & dignis laudibus celebrent, idque propter beneficia, quæ in Ecclesiam confert, tanquam pastor bonus & fidelis, pascens, custodiens, defendens & sanans ouiculas, ipsam Ecclesiam & credentes in ipsum, atque vt huic Domino & pastori suo omnes obediant, ne quemadmodum populus Israëliticus, propter ingratitudinem & inobedientiam indurati puniantur & abijciantur in æternas pœnas.

Sunt igitur Psalmi partes tres.

1. Propositio exhortationis.
2. Ratio propositionis ab officio Mefsia, pastoris boni & fidelis.
3. Comminatio pœnarum & inobedientia, proposita in exemplo Israëlitarum.

Doctrina præcipua obseruanda sunt in hoc Psalmo 3.

1. De persona Mefsia, esse & verum deum & verum hominem. Quia tribuitur ei opus creationis & inuocatio.
2. De officio Mefsia, pascendi, custodiendi, & defendendi Ecclesiam.
3. De applicatione beneficiorum Mefsia, quæ fit fide, quam sequitur tanquam fructus, inchoatio nouæ obedientia. Intelligendum esse Psalmum de Christo, ostendit Apostolus ad Hebr. 3. vbi citat hunc Psalmum, loquens de Mefsia.

1. Propositio exhortationis.

I. *Venite, exultemus Domino, iubilemus Deo salutari nostro.*

Propositio est exhortationis: Conuenite ad laudandum Mefsiam, promissum olim, & iam exhibitum, ei que gratias agendum ex animo, summaque lætitia mentis, verbis & factis, seu externis cultibus.

Domino & Deo salutari nostro] Ratio addita propositioni à debito. Quia Mefsias est Deus noster, Dominus & liberator, ideo æquum est vt eum recte agnoscamus & celebremus.

II. *Præoccupemus faciem eius, in confessione, & in Psalmis iubilemus ei.*

Circumstantia temporis, quando agnoscendus & celebrandus sit Mefsias, maturè

scilicet & in tempore, idque in confessione peccatorum nostrorum, antequam ira ipsius exardescat, & punire nos incipiat.

Præoccupemus faciem eius] id est, anteuertamus iram Dei, antequam tota accendatur. Beza: Præoccupemus faciem eius, prodeamus in conspectum eius.

In confessione] id est, celebratione beneficiorum, in cognitione peccatorum.

In Psalmis] In instrumentis musicis omnis generis, itemque voce & corde cum animi lætitia iubilantes & canentes Deo, cogitatione summorum beneficiorum, quæ contulit in Ecclesiam.

Exultare est præ nimia lætitia cordis gestire manibus, vel alio quodam motu corporis lætitiæ foris prodere, qua lætitia vult Deus nos gaudere de fauore suo, promissionibus & beneficijs.

Vor grosser freude hupffen oder springen.

Iubilare est latiore cantum vel quæcunque clamorè gaudentium edere, iudicium. Vnde iubilatio cantus gaudetium, interdu celebratio Dei, inuocatio, gratiarum actio & doctrina, vt in hoc Psalm. 98. Beatus populus, qui scit iubilationem.

Confessio primùm est laudatio Dei. Vnde confiteri est celebrare Deum, ei que gratias agere: deinde agnitio peccatorum. Sic inquit Augustinus: Est confessio laudantis scilicet Deum, & confessio gementis, scilicet propter peccata.

Facies Dei hoc loco significat præsentia Mefsia, & aduentum. Item facies Dei fuit ipsa arca & sedes cultus diuini, vt Exodi 21. Non videbis faciem meam vacuus. Item, quærite faciem Domini semper. Item, requisit David faciem Domini, hoc est, tabernaculum, in quo erat arca fœderis.

Exultemus Domino] In Domino, non in nostris meritis, opibus, potentia, aut alia quacunque re externa. Quod inquit Venite, Ecclesiam inuitat ad congressus publicos, in quibus recte agnoscat, inuocetur & celebretur Deus.

2. Ratio propositionis à potentia diuina, & officio Mefsia.

Quoniam Deus magnus Dominus, & rex magnus super omnes Deos.

Prior

Prior ratio à potentia seu præstantia personæ Messia, cuius hæc est descriptio, quod sit & verus homo, & verus Deus, omnipotens conditor & conseruator omnium rerum, vnà cum patre, & spiritu sancto, per collationem decorum gentilium, angelorum, & regum huius seculi, qui & ipsi dii vocantur Psalmo 82. Exod. 22. à quibus omnibus discernit Messiam, qui non solum magnus Deus est appellatione, sed natura Deus est omnipotens, & rex regum omnium, qui corda mutat, & regnat perpetuò.

Quia in manu eius sunt abscondita terra, & altitudines montium ipsius sunt.

Confirmatio seu expositio præcedentis versus de præstantia personæ Messia, sumpta à conditione rerum omnium, quarum visibiles tres numerantur præcipuæ, cælum, cuius appellatione & aer continetur, terra & mare. Est autem argumentum prius diuinitatis Messia, conditio rerum, quæ proprium Dei opus est. Quia igitur humana natura non est creatrix, sequitur in Christo esse, & manere naturam diuinam creatricem, & conseruatricem rerum vnà cum patre & spiritu sancto.

Abscondita terra, vocat metalla, gemmas, item aquas, halitus, & flammæ, quæ in cauernis terræ continentur.

Altitudines montium vocat altissimos montes.

Quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud, & siccā manus eius formauerunt.

Expositio præcedentis versiculi, de conditis rebus à Messia omnibus.

Mare vocat Oceanum, & omnes congregationes aquarum, Genesis 1.

Siccā illam partem terre, quæ arida est, quæ aret, & extat supra aquas, quæ aquæ vacua est, quæ dixit vnus vocatur, hoc est, habitabilis. Manus Dei, est eius potentia. Formauerunt] Genesis 1. Iohannis 1. Omnia per ipsum facta sunt.

Venite adoremus & procidamus & procumbamus ante Dominum qui fecit nos.

Repetitio adhortationis, vt Messiam

agnoscant, adorent & inuocent, supplicantes.

Procidamus] Ex Hebræo, caput in terram inclinemus, gestu eorum, qui beneficium ab aliquo petunt, ei que pro accepto gratias agunt. Aliter, ploremus, propter peccata, scilicet, vt veniam eorum consequamur. Sic Augustinus: Ardes conscientia delicti, lachrymis extingue flammam peccati.

Quia ipse est Deus noster, & nos populus pascuæ eius, & oves manus eius. VII.

Ratio ab officio Messia pascendi Ecclesiam & defendendi tanquam pastor oves pascit & defendit, est que argumentum diuinitatis Messia ab inuocatione, quæ proprium Dei opus est, sicut præcedenti versu iubet, vt adoremus eum.

Quia est Deus noster] nos defendens, exaudiens, & liberans.

Populus pascuæ eius] Quem ipse pascit seu alit. Ita Ezechiel. 34. Ipsi sunt populus meus, oves meæ, oves pascuæ meæ.

Oves manus eius] quos ipse Dominus tanquam pastor, manu propria regit, & ducit, quarum ipse Dominus curam habet, non committens eos mercenario. Ita Christus Iohannis 10. inquit: Ego sum pastor bonus. & Ezechiel. 34. inquit Deus pater de Messia filio: Et suscitabo super eos pastorem vnum, & pascet eos seruus meus Dauid.

3. De applicatione beneficiorum Messia per fidem.

Hodie si vocem eius (Messia) audieritis, nolite obdurare corda vestra, vt contigit in Meriba, & Massa, in deserto. VIII.

Dixit, quis sit Messias, quodque eius sit officium. Iam addit de applicatione beneficiorum eius per fidem, quæ concipitur ex prædicatione Euangelij, mouente spiritu sancto voluntatem ad assentiendum, quæ adiuta per spiritum sanctum, & audita voce Euangelij, potest, & debet assentiri promissioni, & inchoare nouam obedientiam præeunte gratia, & comitante voluntate. Item, Quem Deus trahit, volentem trahit.

Hodie] Ita vocat tempus exhibitum Messia, & reuelati Euangelij.

Si id est, eum. *Vocem eius* [scilicet Messia, vel eius Euangelij, qua omnes vocantur ad pœnitentiam, fidem, & inchoationem novæ obedientiæ.

Audieritis] Requiritur igitur ad cōversionem hominis auditus verbi Dei, & studiū discendi, iuxta illud Iohan. 5. Amen amen dico vobis, qui verbum meum audit, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam. Item capite 6. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me.

Nolite obdurare corda vestra] nolite repugnare volenti Deo eiusque verbo contumaciter, cuius obdurationis causa non est ipse Deus, sed voluntas humana, quæ liberè auertit se à Deo, sicut primi parentes libera voluntate peccarunt, auertentes se à Deo instinctu serpentis, hoc est, diaboli.

Vt contigit in Meriba] Dehortatio ab exemplo Israëlitarum murmurantium.

Meriba & Massa fuerunt loca in deserto, in quibus populus obmurmuravit domino. Nam ita legitur capi. 17. Cur iurgamini mecum? cur tentatis Dominum? Et paulò post: Vocavit nomen loci Massa & Meriba, propter iurgium filiorum Israël, & quia tentauerunt Dominum, dicendo: Num est Dominus in medio nostri, an non? Vetus textus habet: Nolite obdurare corda vestra, sicut in irritatione secundum diem (in die vel diebus) tentationis in deserto: interpretans propria nomina dicta à iurgio & tentatione.

ix. *Ubi (in quo deserto, vel cū) tentauerunt me patres vestri, probauerunt & viderunt opera mea.*

Expositio, qua incredulitatem populi in tentando Deo, & admiranda & diuina opera Dei, in liberando populo ex Aegypto, & defendendo in deserto, & postea, amplificat, exemplū proponens & bohitatis Dei, & pœnæ incredulitatis omnibus, ut his admoniti agant pœnitentiam, Deum verè timeant, & Messiam exhibitum obuijs vlnis excipiant, agnoscant, inuocet, & celebrent, ne & ipsi propter incredulitatem & contemptum oblata gratiæ similiter puniatur. Nā si Deus proprio populo non pepercit, neque gentibus parcat, Rom. 11.

Tentauerunt] murmurantes cōtra Deum in deserto, oppressi aliqua leni etiam calamitate ad tempus, ut inopia aquarum, carnis, mora. Est autem tentare Deum diffidere de eius promissione auxilij, & liberationis, & querere media prohibita auxilij & liberationis.

Probauerunt & viderunt opera] scilicet pœnitentiæ & liberationis diuinæ, quæ opera patrum leguntur in historia educationis Israëlitarum ex Aegypto.

Quadraginta annis iurgatus sum cum generatione hac (hoc populo Israëlítico) & dixi, populus errans corde suo, & non cognouerunt vias meas.

Mimesis reprehensionis diuinæ, amplificata circumstantia temporis quadraginta annorum, quos in deserto Israëlita commorati sunt. Duo autem accusat in populo, ignorantiam seu cæcitatem mentis, in lo, ignorantiā vias Domini, hoc est, non cognoscendo vias Domini, hoc est, modum liberationis, & admiranda opera. Deinde prauitatem cordis, & auersionem voluntatis à Deo.

Quibus iuravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Comminatio pœnarum, abiectiois scilicet in æternas pœnas, confirmata iuramento, ne quis de illa dubitare possit.

Quibus iuravi] iuramento addito comminatus sum pœnas æternas, propter ingrati tudinem & contumaciam. *In ira mea*] Testatur Deus, se verè irasci peccatis omnibus, iuxta normam suæ iustitiæ æternæ & immotam, qua omnis creatura rationalis obligatur vel ad pœnam, vel ad obedientiam creatoris. *Si introibunt*] hoc est, non introibunt. Quia particula, si, sine negatione addita significat negatiuè, addita negatione affirmatiuè, phrasi Hebraica. Sic Gene. 21. Nunc ergo iura hinc mihi per Deum, si mentieris mihi, & quod nequaquam mentieris. & Ezech. 14. Viuo ego, si filios & filias liberabo, id est, non liberabo. Et Psalm. 131. Si non posui & silere feci animam meam, id est, profectò compefeci me ipsum. Alij dicunt esse Eclipsin seu defectum in imprecatione, & subaudiendum, malè mihi sit, dispream, habear pro mendaci, ut si non puni- pero eos, non sim verus. *Non introibunt in requiem meam*] in terram promissam. Item in vitam æternam. Nam sicut nullus Israëlitarum omnium, numero 60000. qui egressi erant ex Aegypto, in terram promissam venit, excepto Iosua & Caleph, ita omnes in toto humano genere excluduntur à possessione vitæ æternæ, qui nō agnoscunt promissum & exhibitum Messiam, iuxta illud Iohan. 14. Nemo venit ad patrem, nisi per me.

Argumentum

*Argumentum diuinitatis Christi sumendum
ex hoc Psalmo firmum & euident.*

Propheta hanc doctrinam Euangelij, nouum canticum vocat.

1. *Propositio exhortationis.*

*Cantate Domino canticum, I.
nouum, cantate Domino omnis
terra.*

Propositio exhortationis, amplificata
circumstantijs, iuxta versiculum:

*Quis, quid, vbi, quibus auxilijs, cur, quomodo,
quando.*

1. Quis laudandus? Messias promissus olim, & nunc exhibitus humano generi, crucifixus, resuscitatus à morte, &c.

2. Quid cantandum? nouum canticum, videlicet vox noua Euangelij, gratia, ignota omnibus creaturis, ante reuelationem, reddens homines nouos, & spirituales.

3. Vbi? in vniuerso orbe terrarum, iuxta illud: Ite in vniuersum mundum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

4. Quibus auxilijs? videlicet spiritus sancti.

5. Cur? propter ingentia beneficia, quæ Messias contulit in Ecclesiam, reconciliationem cum Deo, condonationem peccatorum, & vitam æternam, &c.

6. Quomodo? annuntiando Euangelium gratia, de exhibito Messia, eiusque beneficijs.

7. Quando? de die in diem, hoc est, semper, omnibus ætatibus, vsque ad finem mundi.

Cantate Domino] in laudem Domini eum celebrantes.

Canticum nouum] nouam prædicationem Euangelij, offerentis nouam gratiam, & efficientis nouos homines.

Omnis terra] omnes homines, per Synecdochen, continens pro contento. Estque Synthesis & Euocatio.

*Cantate Domino & benedicite II.
te nomini eius. Euangelizate de
die in diem salutare eius.*

Repetitio propositionis, additis dictis circumstantijs.

Benedicite] agite gratias. *Nomini eius]* misericordia, potentia, & bonitati, exhibitis

PSALMVS XCVI.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic paræneticus, quia hor-
tatur in eo Propheta David totā Ecclesiam,
collectam & ex Iudæis & gentibus, vt pro-
missum olim orbi terrarum, & nunc exhibi-
tum Messiam excipiant, eumque agnoscant
& celebrent, & gratias ei agant pro collatis
summis beneficijs, collectione Ecclesiæ,
patefactione Euangelij, condonatione
peccatorum, imputatione iustitiæ, &
donanda vitæ æternæ, quæ vera & æterna bo-
na ipse Messias Dominus & Rex Ecclesiæ,
obedientia sua & morte meruit, eaque con-
fert omnibus accipienda gratis mentibus,
per fidem. Partes Psalmi sunt quatuor.

1. Propositio exhortationis.

2. Ratio propositionis, continens descri-
ptionem personæ Messia, eiusque benefi-
ciorum, gloriæ, & maiestatis.

3. Exhortatio ad offerendum Messia Do-
mino, & regi Ecclesiæ, hostias laudis, grati-
arum actionis, & prædicationis doctrinæ
Euangelij.

4. Exhortatio ad letitiam spirituales, de
beneficijs Messia, & stabilito regno, qui iu-
dicaturus adueniet in extremo die, vt libe-
ret Ecclesiam, & puniat impios abiectos
in æternas pœnas. Est igitur discrimen in-
gens & illustre inter Pindaricos hymnos, &
Psalmos Davidis. Quia hymni Pindarici
continent tantum conciones de virtuti-
bus, de prouidentia Dei, de pœnis scelera-
torum, & præmijs iustorum, quæ particula
tantum est legis, sed Psalmi præter hæc cō-
cionantur etiam de agnitione veri Dei, de
Mediatore eiusque æternis beneficijs, re-
conciliatione cum Deo per & propter i-
psam, de remissione peccatorum gratuita,
& vitæ æternæ, quæ doctrina ignota fuit o-
mnibus creaturis, Angelis, & hominibus,
ante patefactionem in prima promissio-
ne: Semen mulieris conteret caput serpen-
tis, Genesis 3. Item, In semine tuo benedi-
centur omnes gentes, Genesis 22. Vnde

Ecclesiæ. *Euangelizate*] læta annunciate.

De die in diem] hoc est, semper. Consolatio de mansura Ecclesiæ usque ad finem mundi. *Salutare eius*] ipsum Messiam eiusque beneficia salutaria humano generi.

III. *Annunciate inter gentes gloriam eius, in omnibus populis ad mirabilia eius.*

Annunciate] prædicate, celebrate. Non est igitur regnum Messie corporeale seu Monarchia externa, sed spirituale, consistens in prædicatione Evangelij. *Gloriam*] gloriosam liberationem, collectionem & defensionem Ecclesiæ admirandam. Sunt enim tria præcipue opera Dei seu Messie admirabilia.

1. Creatio rerum omnium per verbum, ex nihilo, Genes. 1.
2. Receptio humani generis in gratiam per filium Dei, edita prima promissione. Genes. 3. Semen mulieris conteret caput serpentis.
3. Collectio & defensio Ecclesiæ, usque ad finem mundi, inter furores diabolorum, & tyrannorum.

2. Ratio exhortationis.

III. *Quoniam magnus Dominus, & laudabilis valde, terribilis est super omnes Deos.*

Ratio exhortationis ad cantandū Messie, sumpta ab honesto, continens descriptionem personæ Messie, eiusque regni gloriā.

Discernit autem Messiam à dijs gentium commentitijs, tribuens ipsi opus creationis, proprium naturæ diuinæ & omnipotentis, asserens esse verum & æternum Deū, hoc syllogismo:

Creatio est opus naturæ diuinæ, & omnipotentis.

Messias est creator omnium rerum, sicut inquit, Dominus cælos fecit.

Ergo Messias est verus & omnipotens Deus. Ratio consequentiæ, quia cui tribuitur proprium, quod vni soli essentiæ cōuenit, huic etiam essentiā eam tribui necesse est. Gloria regni Messie æterni & spiritualis, est gloriosa ipsius ex morte resuscitatio, collectio Ecclesiæ, institutio & cōseruatio ministerij Euangelij, intercessio eius assidua apud patrem pro Ecclesia, donatio Spiritus sancti efficacis per vocē Euangelij,

cōsolando conscientias, defensio Ecclesiæ, & resuscitatio ex morte ad vitam, & lætitiā æternam.

Dominus] ipse Messias. *Magnus*] omnipotens rerum omnium creator & cōseruator cum patre & spiritu sancto. *Magnus*] in persona, quia Deus & homo, & operibus diuinis. *Laudabilis*] propter admiranda & diuina opera celebranda. *Terribilis*] hostibus, diabolo & tyrannis. *Super omnes Deos*] gentium, qui reuera dii non sunt natura, sed idola commentitia, vnde addit occurrens obiectioni.

Quoniam omnes dii gentium idola, Dominus autem cælos fecit.

Antithesis est Messie & Deorum gentium: Dii gentium sunt idola, dii commentitij. Sicut infra inquit Psalmo 115. Deus noster in cælo, omnia quæcunque voluit fecit: simulachra gentium, & aurum, opera manuum hominum, sed Messias est verus & æternus Deus, creator & cōseruator omnium rerum omnipotens, &c.

Magnificentia & gloria in conspectu eius, potentia & magnificentia in sanctuario eius.

Descriptio regni Messie ab ornamentis.

Magnificentia & gloria] operibus magnificis, & glorijs, quibus redemit Ecclesiam, colligit & cōseruat, gloriose vicit diabolum, resurrexit ipse à morte, & donaturus est credentibus in ipsum iustitiam nouam & vitam æternam.

Sanctuarium vocat Ecclesiam, seu cœtus piorum amplectentes vocem Euangelij incorruptam, & integrum vsū sacramentorum, quos sanctificat per suum spiritum, in ijsque habitat, tanquam in sanctuario, & templo suo, defendens & iuuans eos contra hostes.

3. Exhortatio ad offerendum Messie cultus proprios ipsius regni.

Adferte Domino familie populorum, adferte (inquam) Domino gloriam & potentiam.

Hortatur Ecclesiam collectam maximè ex gentibus, ad offerendum Domino suo & redem-

& redemptori cultus spirituales regni ipsius proprios, eique placentes, fidem, spem, confessionem, gratiarum actionem, inuocationem, & propagationem Euangelij.

Familia populorum] omnes gentes. *Adferte gloriam & potentiam*] agnoscite & celebrate Messiam potentem, & gloriose liberantem, & defendentem Ecclesiam.

VIII.

Adferte Domino gloriam nomini eius. Adferte hostias, & introite in atria eius.

Repetitio cum expositione. Gloriam nominis Messiae vocat gloriosam & celebrandam misericordiam, iustitiam, veritatem & potentiam in liberanda & adiuvanda Ecclesia, & puniendis & delendis hostibus. *Adferte hostias spirituales*] cultus, fidem, spem, inuocationem, mortificationem veteris hominis, Roman. 12. *Introite in atria*] id est, templum, inuocantes & celebrantes in eo nomen Domini seu Messiae.

Adorate Dominum in ornatu sancto (etiam si) commoveatur a facie eius vniversa terra.

Adorate] inuocate tanquam verum & æternum Deum. Est enim adoratio seu inuocatio opus soli Deo proprium, & debitum, iuxta illud: Dominum Deum tuum adorabis.

In sancto ornatu] vera fide, & alijs pijs motibus, non contaminati peccatorum sordibus contra conscientiam.

Commoueatur terra] Etiam si aduersentur & opponant se Euangelio, & presenti Messiae, omnes homines. Quidam intelligunt omnes homines recepturos Euangelium, hoc est, multos ex vniversa terra.

Dicite in gentibus, quia Dominus regnauit. Etenim firmavit orbem terræ, ne moueatur, iudicant populos in æquitate.

Dicite] vos Apostoli, prædicate Euangelium, etiam si totus orbis terrarum commoueatur, & resistat prædicationi vestræ.

Quia Dominus regnauit] regnat seu rex est constituens regnum, hoc est, colligens Ecclesiam per prædicationem Euangelij, in-

uito etiam & repugnante diabolo, cum omnibus eius membris. *Firmavit orbem*] per prædicationem Euangelij, & spiritum sanctum, certos reddit incolæ terræ, de consequendis certis & firmis bonis regni Messie.

Iudicauit (Messias) in æquitate] multa pro sua clementia remitter, condonans peccata, non summo iure nobiscum agat.

4. *Exhortatio ad letitiam spiritualem de beneficijs Messie & iudicio extremo.*

Latentur cæli & exultet terra, commoueatur mare, & plenitudo eius, latentur cæli. XI.

Primum ipsi angeli, deinde Apostoli celebrantes Messiam.

Et terra exulter] habitantes in terra pij.

Commoueatur mare] etiam si omnes homines impij & tyranni se opponant Euangelio eiusque doctoribus, & confessoribus. *Et plenitudo eius*] Tyranni & potentes, quasi in vnum globum coacti furentes contra Christum, eiusque Ecclesiam, vt Augustinus, sed per prosopopœiam tribuunt letitiam cælo & terræ, adeoque omnibus creaturis, propter præsentiam & aduentum Messiae, sicut Prudentius lætari facit creaturas propter resuscitatum Christum a morte, his versibus.

Salve festa dies toto venerabilis æuo,

Qua Deus infernum vicit & astra tenet.

Ecce renascentis testatur gratia mundi,

Omnia cum Domino dona redisse suo.

Namq; triumphati post tristitia tartara Christo,

Vndiq; fronde nemus gramina flore fauent.

Legibus inferni oppressis super astra meantem,

Laudant ritè Deum, lux, polus, arua, frætum.

Gaudebunt campi, & omnia quæ in eis sunt, tunc exultabunt omnes arbores sylvarum. XII.

Iuxta Augustinum, per campos intelliguntur gètes abiectæ, contemptæ, & humiles, ante vocationem earum ad regnum Christi. Per arbores sylvarum habitantes quasi in syluis extra ciuitatem & rempublicam Israelitarum. Ephesios 2. Est igitur testimonium de vocatione gentium, in toto terrarum orbe, ad Ecclesiam, seu regnum Christi.

*Coram Domino, quia venit,
quoniam venit iudicare terram.*

ARGVMENTVM.

Causa est lætitię sumpta ab aduentu Messia, & iudicio duplici, per vocem Euangelij in hac vita, qua iudicabit & arguet mundum de peccato, seu incredulitate, simulq; offeret remissionem peccatorum obedientibus Euangelio, Iohan. 16. & in extremo die, quo iudicabit totū terrarum orbē, ipse præsens & conspicuus, damnaturus incredulos, & saluaturus credentes.

Quoniam venit] Repetitio est propter certitudinem aduentus Messia ad iudicium. Est autem duplex eius aduentus. Prior in carnem contemptus, in qua ipse iudicatus est. Alter ad iudicium in extremo die, gloriosus & terribilis, vt liberet Ecclesiam, & damnet hostes, Matthæi 5. sicut addit.

Judicabit orbem terra in æquitate, & populos in veritate sua.

Orbem terra] hoc est, totum humanum genus, congregatis electis omnibus à quatuor ventis cœli, Matthæi 24.

Augustinus exponens hunc versum per vocem Adam, intelligit quatuor terræ partes, Orientē, Occidentem, Meridiem, & Septentrionem, in quas posteri Adam dispersi sunt, ex iisdem congregandi ad iudicium in extremo die, intelligens per quatuor litteras, quatuor partes mundi, Græcis vocibus hoc ordine.

Per	{	A Orientem	{	Quæ	{	ἀνατολή
		O Occidentem		Græ-		δυση
		A Septentrionē		cæ vo		ἀρκτος
		M Meridiem.		cātur		μεση-
						βρία.

In æquitate] cum adhibita moderatione summi iuris mitigata pœna. In Græco est, δικαιοσύνη, quæ vox bifariam vsurpatur in scriptura: primò pro iustitia legis, qua sola vitur in iudicandis, & damnandis impijs: & pro iustitia Euangelij, quæ est imputatio gratuita iustitiæ seu integræ obedientiæ filij Dei per fidem, de qua inquit Paulus ad Roman. 4. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi, in omnes, & super omnes eos, qui credunt.

Et veritate] iuxta promissionem, quam Deus fideliter seruat, confirmatam iureiurando.

Psalmus est generis demonstratiui. Quia describit primum regnum Christi spirituale in hac vita, quo per vocem legis & Euangelij est efficax, in accusandis & terrendis hostibus suis, & cōuertendis, ac cōsolandis obedientibus voci Euangelij. Deinde est quoque descriptio aduentus Christi ad iudicium, in extremo die terribilis futuri impijs & contemptoribus Euangelij, Lætus vero & expectatus ijs qui crediderint Euangelio. Partes sunt tres.

1. Descriptio aduentus Christi ad iudicium in nubibus, inter tonitrua & fulgura, quibus & conscientia terror in impijs intelligitur.

2. Descriptio lætitiæ & expectationis primum de aduentu Christi ad iudicium, ad quam hortatur ipse Christus Lucæ 21. Cum hæc fieri videritis, tollite capita vestra: Quia appropinquat redemptio vestra: & descriptio lætitiæ, quæ oritur ex prædicatione Euangelij, de reconciliatione cum Deo, & remissione peccatorum gratuita. Quod regnum Christi est spirituale in hac vita.

3. Promissio defensionis iustorum, & liberationis ex hostium manibus, in hac vita, & futura, cum exhortatione ad gratiarum actionem pro beneficijs regni Messia.

1. Descriptio aduentus Christi ad iudicium & regni spiritualis in hac vita.

Dominus regnavit, exultet terra, latentur insulae multae.

Dominus] Iehoua, ipse Messias. *Regnavit*] Rex est præsens in Ecclesia, & efficax per vocem Euangelij, & aduentum suum ad iudicium, quo liberabit Ecclesiam, & abiciet hostes in æternas pœnas.

Exultet terra] habitantes in terra.

Insulae] habitantes in insulis gentes conuersæ ad Deum.

Latentur] De præsencia & beneficijs Messia.

Nubes & caligo in circuitu eius, iustitia & iudicium firmentum sedis eius.

Per

Per nubes & caliginem primùm intelligitur prædicatio legis, qua perterrefiunt, tanquam tempestate & caligine seu tenebris, conscientia, sicut Paulus in conuersione occæcatus est, Actorum 9. Deinde nubes intelliguntur, in quibus Messias descendit è cœlo ad iudicium. Intelligunt quidam etiam præsentiam Christi in prædicatione Euangelij, & vsu sacramentorum, inuisibilem & occultam, tanquam in nubibus & caligine, de qua quidam ex veteribus rectè dixit: verbum Christi audimus, motum sentimus, præsentiam credimus, modum nescimus. Iustitia, qua credentes iustos reputat. Iudicium, quo punit impios, & liberat iustos.

Firmamentum est sedes] hoc est, certa & firma est iustitia, & iudicium immotum regni Messia.

Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.

Exponit vtrunque, iudicium, & quod sit per legem, in conscientijs, & terrorem, què incutiet impijs ignis præcessurus Messiam redeuntem ad iudicium, qui inflammabit & exuret mundum, 2. Petri 3.

Intelligunt veteres ignem de spiritu sancto, qui in linguis igneis apparuit in die Pentecostes, quo accensi Apostoli inflammantur prædicatione Euangelij credentes ad salutem, incredulos ad interitum, sicut prædicatio Euangelij, vt inquit Apostolus, alijs est odor vitæ ad vitam, alijs odor mortis ad mortem.

Alluxerunt fulgura orbiteræ, vidit & commota est terra.

Intelliguntur primùm per fulgura miracula, & prædicatio Apostolorum, quibus tanquam tonantes & verbis & factis, & è nubibus coruscantes terram commouerunt, alios ad fidem, alios ad inuidiam, & persecutionem. Sicut solis diuersus est effectus, pro diuersitate subiectorum, liquefaciens ceram, & indurantis lutum: deinde intelliguntur fulgura & coruscationes, quæ in extremo die, & paulò antè fient, horrendæ & insolitæ.

Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini, à facie Domini omnis terra.

Montes vocat primùm reges, potentes, & superbos huius mundi, quorum alij per prædicationem Apostolorum conuertentur ad Christum, cordibus ipsorum instar ceræ liquefactis, alij, vt increduli, sicut cera liquefscens ad ignem, defluent & peribunt. Deinde montes, qui in extremo die exurentur ab igne præcessuro Christum, 2. Petri 3.

A facie] præsentia & conspectu Messia.

Omnis terra] totum humanum genus, tam infimi quàm summi, &c.

Annunciauerunt cæli iustitiam eius, & viderunt omnes populi gloriam eius. VI.

Cæli primùm sunt Apostoli, cælestem annunciantes doctrinam Euangelij, iuxta illud Psalm. 8. Cæli enarrant gloriam eius. Deinde cælestis machina, quæ testatur Deum esse conditorem rerum. Iustitiam vocat primùm, quod ipse Deus iustus est, & iuste iudicat. Deinde iustos reputat credentes in filium, gratis per fidem. Gloria Messia primùm est diuina eius natura, ac maiestas, deinde gloriosa & diuina opera, liberatio Ecclesie, resurrectio à morte, &c.

Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in idolis suis. Adorate eum omnes dij. VII.

Imprecatio contra idololatrias, cum addita, ex Antithesi, exhortatione de adorando seu inuocando Messia, & vero Deo. Trias autem sunt argumenta diuinitatis Messia. 1. Adoratio seu inuocatio, iuxta illud, Domine Deum tuum inuocabis. Quia igitur inuocatio tribuitur Messia, verus & æternus est Deus, de qua inquit Iohan. in Apocalyp. Deum adora.

2. Appellatio Iehoua, quæ propria est diuinæ essentia. Tribuitur autem Messia, Ierem. 32. Hoc est nomen, quo vocabunt eum, Iehoua iustitia nostra.

3. Discrimen Messia, & angelorum, supra quos exaltatus est Messias, sedens ad dextram æterni patris. Sunt igitur duæ naturæ in Christo, diuina seu λόγος coæternus patri, & humana assumpta ex virgine in tempore.

Qui adorant] signatè inquit, ne adorentur imagines, quas, cum non adorantur, habere in Ecclesia licet, sicut Iudæi habuerunt fi-

guram serpentis ænei, &c. Omnes dij] hoc est, angeli, sicut Apostolus ad Hebræos i. interpretatur: & adorent eum omnes angeli. qui locus testatur totum Psalmum intelligendum de Christo. Dicuntur & reges, principes, iudices & magistratus, dij in scriptura, ut Psalmo 82. Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes.

3. Effectus vocis Euangelij in cre-
dentibus.

VIII. *Audiuit & letata est Sion,
& exultauerunt filie Iudæ, pro-
pter iudicia tua Domine.*

Dixit de effectu legis, trepidatione animorū, cognitiōe iræ Dei aduersus peccata: iam addit de effectu Euangelij, lætitia, & pace conscientia, idque ex consideratione conseruata Ecclesiæ, & perditionis impiorum.

Audiuit] vocem Euangelij. *Sion]* Ecclesia, collecta & ex Iudæis & gentibus.

Iudicia] conseruationem piorum, & interitum iustum impiorum.

IX. *Quoniam tu Domine es altis-
simus super omnem terram, val-
de exaltatus es super omnes deos.*

Ratio lætitia, ab excellentia personæ Messia, quem decernit ab omnibus creaturis, sedentem verum Deum & verum hominem, ad dextram æterni patris. *Super omnes Deos]* hoc est, qui se Deos esse gloriantur, seu quos homines tanquam Deos venerantur & inuocant, cum non sit nisi vnus verus & æternus Deus, conditor & conseruator rerum bonarum omnium.

X. *Qui diligitis Dominum, odi-
te malum, custodit animas san-
ctorum suorum, de manu impio-
rum liberabit eos.*

Consolatio piorum à præsentia & defensione Dei, & discernit veram Ecclesiam, odio prosequentem malum, hoc est, obedientem Deo, execrans & fugiens fallam & impiam doctrinam, & inchoans nouam obedientiam legis, ex fide.

*Lux orta est iusto, & rectis XI.
corde lætitia.*

Lucem vocat illustrem ac veram notitiam Dei, ortam ex prædicatione Euangelij, lætitiam, consolationem, & tranquillitatem conscientiarum acquiescentium in Deo, quem statuit sibi esse placatum, per & propter Mediatorem. Item omnia felicitia seu prospera in vocatione & tota vita. *Glæd vnd heil.*

orta est] Aliter sata est, sicut semina in terra occultata suo prodeunt tempore. Ita quoque Ecclesia in hac vita est oppressa ærumnis, & non apparet gloria filiorum Dei & æterna bona, quæ patefient coram Ecclesia in vita æterna.

*Latamini iusti in Domino, XII
& confitemini memoria sanctita-
tis eius.*

Exhortatio ad iustos, hoc est, iustificatos & placentes Deo fide, ad veram & æternam lætitiam, & gratiarum actionem pro beneficio liberationis, per Messiam.

Latamini in Domino] in Messia, eiusque beneficijs, non in vobis, aut vestris meritis.

Confitemini] gratias agite, celebrantes gratias mentibus.

Sanctitatem eius] sancta & admiranda opera, quibus sanctus est, hoc est, longe segregatus ab alijs dijs commentitijs gentium: vel celebrate nomen Domini sanctum.

PSALMVS XCVIII. *vers. 10*

ARGVMENTVM.

Psalmus est, ut proximi duo superiores, exhortatio ad gratiarum actionem seu celebrationem Dei pro exhibitio Messia, victore peccati, mortis & Sathanæ, & de propagato Euangelio in toto terrarum orbe inter Iudæos & gentes, idque secundum promissionem Dei factam patribus per misericordiam. Partes sunt quatuor.

1. Propositio exhortationis.
2. Narratio seruatiæ promissionis, de mittendo Messia, & propagando Euangelio in toto mundo.

3. Exhortatio ad psallendum Deo, hoc est, ad celebrandum eum omnis generis instrumentis musicis, idque spiritu.

4. De exultatione seu gaudio Ecclesiæ propter exhibitum Christum, & reuelatam Euange-

Euangelium, quo omnibus offeruntur vera & aeterna bona, propter Mediatorem.

2. Narratio.

1. Propositio exhortationis.

Cantate Domino canticum nouum: quia mirabilia fecit. Saluat dextera sua & brachio sancto suo.

Propositio exhortationis. Agite gratias Deo, cumque celebrare spiritu, ore & organis musicis, pro exhibitio Messiae, crucifixo, & resuscitato à morte, eiusque aeternis beneficijs.

Cantate] cantando celebrate Deum patrem, & ipsum Messiam exhibitum, &c.

Canticum nouum] hymnum, de nouo & ingenti beneficio exhibitio Messiae, eiusque regni seu Ecclesiae collectae per vocem Euangelij.

Quia mirabilia fecit] Ratio propositionis ab admirandis Dei operibus, incarnatione filij Dei, quae opus creationis longe excellit, quod in ea naturae duae, diuina & humana aeterno foedere unitae sunt, de quo inquit D. Bernardus: Omnipotens illa maiestas in assumptione nostrae carnis fecit tria omnium mirabilium mirabilissima, coniuncta sunt adinuicem, Deus & homo, unio & mixtura est excellentissima. Deinde mater & virgo, postea fides & cor humanum. Mirum enim, quomodo cor humanum his duobus homo Deus sit, quod virgo fuerit, quae peperisset, sicut ferrum & testa iungi non possunt, sic haec duo nequeunt commisceri, si non misceatur glutinum spiritus, scilicet Dei. Item de resuscitato Messia ex morte, de misso Spiritu sancto, &c.

Dextera sua, item brachio] id est, potentia diuina seu ipso Christo, qui potentia & brachium patris vocatur, ut in cantico Mariae: Fecit potentiam in brachio suo, hoc est Christo, potenter & gloriose vincens hostes, diabolum, mortem, peccatum, infernum. Ex Graeco, seruauit se dextera sua, scilicet Messias, resuscitans seipsum diuina sua potentia à morte. Theodoretus, saluauit suam vitam ducit. Ideo non dixit, saluat ipsum dextera eius, sed saluauit sibi, hoc est, ad suam gloriam, ut ipse recte agnoscatur, innocetur, celebretur in humano genere, & vita aeterna.

Notum fecit Dominus (Messias) salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. II

Narratio continens causam gratiarum actionis seu celebrationis Dei, ab exhibitio iuxta promissionem Messiae & reuelatione Euangelij, per quod & Iudaeis & gentibus offertur salus aeterna, per & propter Christum in toto mundo accipienda fide.

Salutare vocat ipsum Messiam saluatem Ecclesiam per suam integram obedientiam. Ita vocat & Simeon Lucæ 2. inquit: Quia viderunt oculi mei salutare tuum.

In conspectu gentium] Testimonium de vocatione gentium ad regnum Christi per vocem Euangelij.

Iustitiam suam] suam obedientiam integram, propter quam iustificat, hoc est, iustos reputat credentes, non propter iustitiam humanam, hoc est, qualemcunque obedientiam erga legem. Nam pronomen suam, antithesin continet iustitiae seu meritorum Christi, & operum humanorum, propter quae non sumus iusti, neque saluamur. Sunt autem fructus fidei in iustificatis, sequentes fidem, sicut fructus ex arbore bona prodeunt.

Recordatus est misericordiae suae, et veritatis suae domui Israel. III.

Addit causam impulsuam in Deo exhiberi Messiae & salutis humanae, non merita humana, sed misericordiam Dei gratuitam, qua sola motus, sicut promisit Messiam, ita & eam impleuit, per veritatem factam domui Israel, hoc est, patribus, Abraham, Isaac, & Iacob, eorumque posteris Iudaeis, ut ex eorum carne nasceretur Messias. Sed Messias eiusque beneficia etiam ad gentes pertinent, iuxta promissionem Gene. 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Ideo addit:

Viderunt omnes termini salutare Dei. IIII.

Hoc est, cognouerunt ipsum Messiam, eiusque beneficia aeterna ex praedicatione Euangelij, etiam gentes in vniuerso terrarum orbe, sicut iubet Christus Apostolos ire in vniuersum mundum, & praedicare Euangelium. Ita Esaie 42. inquit Deus:

Dedi te in lucem gentium, ut esses in salutem ad fines usque terrarum. Consideretur hoc loco discrimen inter Prophetas & Apostolos, quantum ad ministerium docendi attingit. Prophetæ aliquot tantum seu paucos vocarunt ad cognitionem veri Dei, & Messia, ut Ionas Niniuitas, Elizeus Naaman Syrum, Daniel aliquot reges Babylonicos, & Persicos. Apostoli autem in toto orbe terrarum per vocem Euangelij, omnes vocarunt, & collegerunt Ecclesiam filio Dei, & ex Iudæis & ex gentibus omnibus.

3. Repetitio exhortationis ad gratiarum actionem.

- V. *Jubilate Domino omnis terra, cantate, exultate & psallite.*
- VI. *Psallite Domino in cithara, cithara & voce Psalmi.*
- VII. *In buccinis & voce tubæ, iubilate in conspectu regis Domini.*

Repetit exhortationem ad gratiarum actionem, pro exhibitio Messia, & constituto eius regno & beneficijs æternis, addens varios modos agendi gratias seu celebrandi Deum, organis musicis, diuersi generis. Placet autem musica & Psalmodia, cum sit in spiritu, hoc est, spiritualibus motibus, in vera agnitione Dei, & Mediatoris. Ita inquit Paulus ad Ephesios 5. Implemini spiritu, loquentes vobismetipsis per Psalmos, & hymnos, & cantiones spirituales, canentes & psallentes in corde vestro Domino, gratias agentes semper, de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & patri.

Jubilare] corde, pro parta victoria. Est enim iubilatio vox triumphantium.

Domino] id est, in laudem Domini, Deo patri, & Messia. Cantate, voce.

Exultate] præ gaudio mentis, gestibus honestis ac pijs, læti de reconciliato Deo, per & propter Messiam.

Omnis terra] totum humanum genus, habitans super terram, per Synecdochen.

Cithara mentis lætitiā significat. *Buccina* & *tuba* prædicationem Euangelij, iuxta illud, Exalta vocem tuam tanquam tubam.

In conspectu regis Domini] Hoc est, in Eccle-

sia seu congressibus publicis, in quibus rex Messias verè præsens adest, exaudiens, defendens, conseruans doctores, & confessorres Euangelij, Deumque innocantes, agnitione & fiducia Mediatoris.

Perstrepant mare, & plenitudo eius orbis terrarum, & qui habitant in eo. VIII

Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt. IX

Dixit de buccinis & voce tubæ, hoc est, Apostolis & doctoribus Ecclesiæ sonantibus vocem Euangelij in vniuerso mundo, inter gentes & Iudæos: Iam addit effectum Euangelij, videlicet, strepitum maris, & plausum fluminum, & exultationem montium, hoc est, incolentium insulas maris & totum orbem terrarum, quos simul hortatur ad lætitiā, de exhibitio Messia, eiusque beneficijs. Alij faciunt prosopopœiam, qua attribuunt creaturis, mari, fluminibus & montibus, sensum, quasi & ipsi gaudeant & exultent propter immensa & multiplicia beneficia Messia. Quidam per mare intelligunt persecutores Euangelij, qui etiam si perstrepant & tumultuentur tanquam mare tempestuosum, tamen impedire cursum Euangelij non possunt. Augustinus per flumina intelligit doctores Euangelij, & pios omnes, iuxta illud Iohan. 7. Qui credit in me, flumina aquæ viuæ fluent de ventre eius. Per montes intelligit potentes huius seculi, qui duplices sunt, boni, & mali. Illi exultabunt, in aduentu Domini ad iudicium: hi contremiscent, cum timebunt tanquam seuerum iudicem. Illi optabunt tanquam propitium redemptorem, iuxta illud: Cum videritis hæc fieri, attolite capita vestra: Quia appropinquat redemptio vestra. Ita addit Propheta de aduentu Messia ad iudicium.

Coram Domino (exultabunt) quoniam venit (certò veniet) iudicare terram (totum humanum genus) in iustitia (iustè) & populos in aequitate. X

Testimoniū de extremo die, in quo filius Dei iustè iudicabit, reddens unicuique secundum opera sua, & discernet pios ab impijs, sicut

sicut pastor oves ab ovibus, Matthæi 25. intelligitur etiam versus de Ecclesia, quam per vocem Evangelij filius Dei colligit, in-
flos reputans credentes, & damnans incre-
dulos, &c.

PSALMVS XCIX.

ARGVMENTVM.

Psalmus est exhortatio ad gratiarum ac-
tionem pro electione, collectione, & con-
servatione Ecclesiæ. Primum, populi lu-
dæi inter hostes, & regna quæ assidua bel-
lacum populo hoc Dei gesserunt, Aegypti-
acum, Babylonicum, Syriacum, & Assy-
riacum, inter quæ Ecclesia tum temporis
tanquam specula media sita fuit mirabili-
ter à Deo annis 159. ab educatione populi
ex Aegypto usque ad aduentum Messia de-
fensa & conservata fuit, quod beneficium
Psalmus celebrat. Deinde est exhortatio
etiam ad Ecclesiam novi testamenti post
exhibitum Messiam, pro collectione Eccle-
siæ per vocem Evangelij, defensione & pro-
pagatione usque ad finem mundi, ut hoc be-
neficium Ecclesia agnoscat, & celebret.
Sunt autem partes quatuor.

1. Propositio de regno Messia.
2. Exhortatio ad gratiarum actionem a-
liquoties repetita.
3. Exempla conservationis Ecclesiæ per
doctores & gubernatores, Moysen, Aaronem,
& Samuelem, quos defendit, & peccatis
etiam eorum ignovit.
4. Repetitio exhortationis de gratiarum
actione, pro collecta, & defensione Ecclesiæ,
missio Messia, dato verbo, & cultibus pla-
centibus Deo.

1. Propositio de regno Christi seu
Messia.

*Dominus regnavit (regnat)
conturbantur (etiam si) populi,
sedet super Cherubin, movetur
terra.*

Propositio est seu asseveratio, de regno
Christi spirituali in hac terra, per ministe-
rium Evangelij, quo colligit & propagat
Ecclesiam in hac vita, contra furores diabo-
li, & membrorum eius, sicut olim popu-
lum Israëliticum liberavit ex Aegypto,
& postea ex captivitate Babylonica redu-
xit, conservavit & defendit usque ad ad-

uentum Messia in carnem, & colliget, de-
fendet, & propagabit usque ad finem mun-
di.

Dominus] Ipse Messias promissus in vete-
ri testamento, & exhibitus in nouo.

Regnavit] regnat, colligens, defendens, &
conservans Ecclesiam in humano genere,
contra hostes omnes, etiam si conturben-
tur populi, hoc est, fremant & irascantur
gentes, ut sua idola defendant, & Iudæi,
contra Messiam, & Apostolos, sicut antea
Pharao, & postea gentes finitimæ Hieroso-
lymis prohibita reedificationem civi-
tatis, & templi, post reductionem populi
ex Babylonia.

Sedet super Cherubin] hoc est, verus & æter-
nus Deus, qui etsi ubique adsit, & exaudi-
at suos, se tamen alligavit in veteri testa-
mento, per verbum suum, ad arcam fœde-
ris, super qua stabant in tabella aurea, quod
propitiatorium vocabatur. Cherubin, hoc
est, duo angeli alati mutuo sese intuen-
tes coniunctis alis, qui consensum cœlestis
doctrinæ significabant. Ipsa arca typus fuit
Ecclesiæ.

Movetur terra] hoc est, etiam si omnes in-
colæ terræ, gentes Aegyptiacæ, Babyloni-
cæ, &c. fremant contra populum Dei, &
Apostolos, tamen Deus colliget & conser-
vabit sibi Ecclesiam, sicut addit Propheta.

Dominus in Sion magnus & excelsus super omnes populos. II.

Addit descriptionem potentia Messia,
ut ostendat hostes nihil posse contra Eccle-
siam, quam per Sion intelligit montem in
Hierusalē, in quo arx regia sita fuit, quem
Deus elegit, eumque defendit usque ad ad-
uentum Messia.

Dominus magnus & excelsus] qualis cognitus
est hostibus in Aegypto, & Babylonia, libe-
rans & defendens suum populum, contra
hostes, & postea tempore Apostolorum
colligens & propagans, dato spiritu sancto
per ipsorum vocem, Ecclesiam, frementibus
& Iudæis & gentibus: sicut & hoc tem-
pore colligit & servat Ecclesiam contra fu-
rores omnium hostium, Turcarum, Pon-
tificiorum, hæreticorum.

De arca fœderis.

1. Arca fœderis collocata in sancto
sanctorum

sanctorum typus seu imago fuit Ecclesie omnium temporum, significans illum tantum esse populum Dei, cum quo Deus expresso verbo pactum fecit, sicut cum Iudæis illo tempore.

2. In Arca collocatæ erant tabulæ decalogi, quo significatum est Ecclesiam semper oportere custodem esse librorum Prophetarum, & Apostolicorum, quibus velut fasciis Christus inuolutus est.

3. Arca tegebatur tabula aurea, quæ vocabatur propitiatorium, *Der gnaden stül*, quod Deus in eo loco voluit præsens esse, inuocari & ibi propitius esse, Exodi 25. Vnde & ipsum Christum significabat, quem Paulus ad Romanos 7. propitiatorium nostrum vocat. Græcè *ἱλαστήριον*.

4. Tabula aurea tegens arcam significabat Christum iustitia sua nos tegere aduersus iram, & horrendum iudicium Dei, sine quo tegumento natura hominum opprimeretur magnitudine iræ Dei.

5. Super hanc tabulam auream seu propitiatorium stabant duo Cherubin, hoc est, angeli alati, quorum facies se mutuo contuebantur, & alæ iunctæ erant, quo significatum est ministerium doctrinæ in utroque testamento, eiusque consensus, Exodi 25. Cherubin interpretatur multitudo scientiæ. Sunt enim sapientissimi spiritus angeli, pleni cognitionis Dei eiusque voluntatis.

2. Exhortatio ad gratiarum actionem.

III. *Confiteantur nomini tuo magno, terribili, quoniam sanctum est.*

IIII. *Et regnum huius regis iudicium diligit. Tu firmasti iudicium in æquitate, & iustitiam Jacob tu fecisti.*

Tria tribuit ornamenta propria regni Messia, i. iudicium, quo iudicat & damnat peccata in omnibus hominibus, iuxta normam iustitiæ Dei immotam: Creatura rationalis obligatur vel ad obedientiam creatoris, vel ad pœnam.

2. Aequitatem, qua mitigat pœnas, non effundens iram suam totam in nos, non abiiciens propter reliquias peccatorum, hærentes etiam in natura renatorum.

3. Iustitiam, qua reputat credentes in filium iustos, condonans eis peccata gratis.

per fidem. *Iustitiam Iacob*, i. iustificans seu iustam reputans Ecclesiam seu pios, qui fidem habent Iacob Patriarchæ, non hostes & incredulos. Ex Græco: Tu parasti directio-nis iudicium, & iustitiam in Iacob tu fecisti, id est, protulisti iustam & rectam sententiam, liberans Israël e manibus hostium, Aegyptiorum & aliarum gentium. Item ostendens seu implens promissionem factam patribus de mittendo Messia, propter quem iusti sumus, iudicans & dannans hostes.

Exaltate Dominum Deum nostrum, & adorare scabellum pedum eius, quoniam sanctum est.

Repetitio exhortationis. *Exaltate* celebrare, sublimem prædicare in Ecclesia.

Scabellum pedum vocat templum Hierosolymitanum, ad quod se suamque præsentiam Deus alligauit, data promissione se in eo inuocantes exauditurum, & fore præsentem, supra propitiatorium, Exodi 25. 2. Regum 7. Vel sumpta est locutio à gestu adorantium, qui procumbere solent, seque flectere coram regibus, more populorum Orientalium. Augustinus per scabellum pedum, intelligit humanam naturam, seu carnem assumptam à filio Dei, nam ita inquit: Qui primò locutus est in columna nubis, ipse nobis locutus est in scabello pedum suorum. i. in terra, assumpta carne. Item, scabellum pedum eius adorandum est: Quia carnem assumpsit, in qua appareret generi humano. Est igitur hoc observandum, etiam humanam naturam in Christo adorandam esse, propter unionem *τὸ λόγος ὁ ὡσαύτως* inseparabilem. Sic Gene. 3. Per calcaneum seminis mulieris intelligitur humana natura in Christo, in prima promissione: Semen mulieris calcaret caput serpentis, & tu insidiaberis calcaneo eius, id est, affliges & necabis in humana natura assumpta ex virgine.

OBIECTIO.

Scabellum Christi est adorandum, ut hoc loco dicitur.

Arca fœderis, propitiatorium, & templum, item terra, est scabellum Christi. Sicut David inquit de Arca & templo, i. Paraly-pomen. 28. Cogitavi ut ædificarem domum, in qua requiesceret Arca fœderis Domini, & scabellum pedum Domini Dei nostri. Item

Item Psalmo 131. Adorabimus in loco
ubi steterunt pedes eius. De terra inquit i-
pse Deus. Esaia 66. Cælum mihi sedes, ter-
ra autem scabellum pedum meorum.

Ergo hæc sunt adoranda. Respondeo per
distinctionē, Scabellum Christi, hoc loco,
vt interpretatur Augustinus, dicitur huma-
na natura in Christo ex terra, id est, carne
Mariæ assumpta, quæ adoranda est propter
vniōem cum λόγῳ ὑποστατικῇ inseparabi-
lem. Deinde ex Græco Beza vertit incurua-
te vos scabello pedum eius, id est, in tem-
plo, vel conuertentes vos ad templum, quæ
sedes est Domini, ad quam se alligauit suo
verbo.

3. *Exempla exauditionis, præsentia, &
defensionis Dei in Ecclesia, Moses,
Aaron, & Samuel.*

*Moses & Aaron inter sacer-
dotes eius, & Samuel inter eos
qui inuocant nomen eius, inuoca-
bant dominum, & ipse exaudie-
bat eos.*

Dixit in genere de præsentia Dei in Ec-
clesia, defensione, & conseruatione eius.
Iam addit exempla præcipuorum doctorū
& gubernatorum trium, Moyses, Aaronis, &
Samuelis, quos Deus mirabiliter inuocan-
tes liberauit & defendit contra hostes, Pha-
raonem, murmurantem populum, & in a-
lijs periculis multis. Vnde monet Ecclesi-
am & pios omnium temporum, Deum in-
uocantes omnes exauditurum, & seruatu-
rum esse, etiam si ipsa Ecclesia destituatur
humanis præsidij, & membra eius infirma
sint, & reliquias habeant peccatorum, &
multiplices lapsus, quos agnoscunt, & pe-
nitent veniam, sicut hi summi duces, & do-
ctores populi Israëliti, quibus Deus cle-
menter sæpè ignouit. *Moses & Aaron*] qui
submersi ex Aegypto per mare rubrum,
duxerunt, vt in Exodo ipse Moyses nar-
rat. Et Aaron primus summus sacerdos e-
lectus est à Deo, natus ex tribu Leui. Voca-
tur & ipse Moyses sacerdos, quia Deus per il-
lum legem promulgauit. Sunt autem sa-
cerdotis tria officia, docere, orare, & offer-
re hostias pro populo. Samuel Propheta
fuit primus filius Helcanæ & Annæ, i. Re-
gum 1.

Ita autem argumentatur, ab horum ex-
emplo:

Deus exaudiuit Moysen, Aaron, & Samu-
elem inuocantes.

Ergo etiam alios exaudiet & liberabit.
Ratio consequentis. Quia Deus propè
est omnibus inuocantibus eum in verita-
te, Psalmo 145.

*In columna nubis loquebatur VII.
ad eos, custodiebant testimonia
eius & præceptum, quod dedit il-
lis.*

Signum præsentia Dei in educatione Isra-
elitarum ex Aegypto, in qua Deus eis per
diem apparuit in columna nubis, per no-
ctem in columna ignis, sicut Exodi 13. dici-
tur. Deus autem præcedebat eos ad osten-
dendam viam, per diem in columna nu-
bis, & per noctem in columna ignis, vt dux
esset itineris vtroque tempore.

Custodiebant testimonia eius] Addit causam
præsentia & exauditionis Dei, ab obedi-
entia Moyses, Aaronis, & Samuelis, in custodi-
endis testimonijs, & præceptis Dei, con-
seruanda puritate doctrinae cælestis, & ve-
rorum cultuum. Nam custodire testimo-
nia, item sermonem Dei seruare, est, phrasi
scripturæ, amplecti veram doctrinam fide,
& bona conscientia, & eam profiteri, & pro-
pagare. Ita inquit Christus, Iohan. 17. de
Apostolis: Tui erant, & mihi eos dedisti, &
sermonem meum seruauerunt.

*Domine Deus noster, tu ex- VIII.
audiebas eos, Deus tu propitius
fuiſti eis, & vlciscens facta eo-
rum.*

Apostrophe ad Deum, qua celebrat pri-
mum Dei bonitatem, in exaudiendis Moyses,
Aarone, & Samuele, & remittendis ipsis
peccata. Deinde iustitiam in puniendis,
cùm & ipsi peccarent, vt Moyses ad aquas
contradictionis, Aaron in conflando aureo
vitulo, & Samuel negligendo disciplinam
filiorum.

Propitius fuiſti eis] id est, remisisti eorum
peccata, Moyses scilicet, Aaronis, & Samue-
lis, vel ipsi populo Israëliti, idque in gra-
tiam seu petitionem Moysi, Aaronis, & Sa-
muelis.

*Exaltate Dominum Deum IX.
nostrum, & adorare in monte
sancto*

sancto eius, quoniam sanctus Dominus Deus noster.

Tertia repetitio exhortationis, ut Deum pro beneficijs celebrent, eiq; gratias agant. Mons sanctus olim Sion fuit in Hierusalē, nunc tota Ecclesia intelligitur, collecta ex Iudæis & gentibus, iuxta illud Esaia 2. Erit in ultimis diebus mōs Domini perspicuus, id est, clara & illustris agnitio Dei futura erit in Ecclesia. Ita Apostolus Hebræo. 12. mysticum montem Sion in Hierusalem vocat Ecclesiam.

Versus 5.

PSALMVS C.

ARGVMENTVM.

Hortatur Propheta in hoc Psalmo omnem terram, hoc est, totum humanum genus, ad gratiarum actionem pro beneficijs diuinis, & ad iubilationem, hoc est, lætitiā spiritualem, de bonitate Dei, præsentiā, & cura pro Ecclesia, maximè de misso Messia, perque ipsum placato Deo. Hoc beneficium ingens & inenarrabile Dei iubet omnes agnoscere & gratis mentibus celebrare. Partes sunt tres.

1. Propositio exhortationis ad spirituale lætitiā, & gratiarū actionē septies repetita.
2. Ratio exhortationis, à præsentiā, cura, defensione, & pactione Ecclesiæ.
3. Ratio à bonitate, misericordia, & veritate Dei in mittendo Messia, defendēda, & conseruanda Ecclesia omnibus tēporibus, in hac vita, & glorificanda in futura. Estque Psalmus hoc Enthymemate cōprehensus:

Deus multiplicia beneficia in Ecclesiam contulit, & quotidie cōfert, per promissum & nunc missum filiū, defendit eam, pascit, regit & conseruat in omnibus periculis, placatus per filiū.

Ergo iubilate Deo, celebrate eum & agite gratias, pro hisce summis beneficijs, æternis & corporalibus.

1. Propositio.

I. Iubilate Deo omnis terra, seruite Domino in lætitiā.

Propositio est exhortationis, quam septies repetit, mutatis verbis. *Iubilate* cum iubilo, quæ est lætitiā significata voce & gestibus, agite gratias Deo. *Domino* In Domino, non in vobis, aut vestris virtutibus seu meritis. *Omnis terra* Habitantes in quacūque parte terræ, Iudæi & gentes. Synecdoche est, synthesis & euocatio. *Seruite in lætitiā* Exigit spirituale seu filialem seruitutem, seu obedientiam, ad quam omnis cre-

atura rationalis obligatur, vel ad pœnam. Non autem delectatur Deus inuita seu coacta seruitute, sed spiritu spontaneo, Psalmo 50.

Introite in conspectu eius in iubilatione.

Hoc est, apparate coram Domino in templo destinato ad diuinis cultus, & quocumque loco celebrantes Deum, & gratias ei agentes, pro beneficijs, idque cum exultatione, hoc est, lætitiā mentis, quæ oritur ex agnitione misericordiæ Dei, & recōciliationis cum Deo per filiū. Opponitur autem hæc lætitiā de placato Deo tristitiā mentis, quæ oritur ex sensu iræ Dei, & metu abiectionis & æternæ mortis, quam parit lex actionis & æternæ mortis, non præstantes excusans & damnans omnes non præstantes integram obedientiam. Euangelium autem promittit gratiam, & vitam æternam, etiam indignis, qui agnoscunt suas sordes, & confugiunt ad misericordiam promissam, & exhibitam in Mediatore, inchoantes nouam obedientiam. De hac lætitiā regi Christi inquit Theodoretus: Non est Dei, & seruatoris nostri regnum, secundum amaram diaboli tyrānidem, sed imperium eius benignum, & mansuetum est.

Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos, & non ipsi nos (fecimus) populus eius & oves pascuæ eius (sumus).

Addit rationes propositionis à diuinitate ipsius Christi seu Messia, quem hic expressè Deū vocat. Deinde, à beneficio creationis, defensionis, & pactionis. Sunt enim tria præcipua beneficia Dei, creatio, redemptio, defensio, atque conseruatio Ecclesiæ.

Scitote cognoscite, perpendite diligenter. *Quoniam ipse Dominus* Messias (est) Deus, Hoc est, in ipso Christo est natura diuina seu λόγος & vnione ὁμοουσιᾳ inseparabili, coniuncta naturæ humanæ, assumptæ ex virgine. Sunt igitur duæ naturæ in Christo, humana & diuina, quæ conditrix est rerum omnium cum patre & spiritu sancto, iuxta illud Colos. 1. Omnia per ipsum & in ipsum condita sunt. Ipse est ante omnia, & omnia per eum consistunt. Iohan. 1. Per ipsum (λόγον) omnia facta sunt.

I. Causæ cur Mediatorem oportet esse Deum, sunt autem quatuor.

1. Ut λόγος seu precium redemptionis esset æquiualens delicto, in tanta persona.

Vnde

Vnde D. Bernardus inquit: Suffecisset (propter personæ dignitatem) ad redemptionem humani generis, minima gutta sanguinis Christi, sed tanta est copia, ut ex inundatione beneficij, virtus innotesceret diligentis.

2. Ut sustinere iram Dei & pœnam possit, vincere mortem, & restituere vitam & iustitiam æternam.

3. Ut Mediator & deprecator ingrederetur sanctum sanctorum, videretque pectus patris, & corda inuocantium.

4. Ut assidue & ubique adesset Ecclesiæ Emanuel, eam exaudiret, inuaret & defenderet.

II. Hominem esse oportuit. Quia enim genus humanum peccauerat, ordo iustitiæ Dei postulabat, ut homo pœnam persolveret & sustineret, iuxta regulam immotam: Creatura rationalis obligatur ad obedientiam sui creatoris, vel ad pœnam.

Populus eius] Beneficium defensionis & pactionis, seu alimoniz. Populus vocatur Ecclesia Christi, quatenus Messias est rex defendens Ecclesiam contra hostes spirituales, & corporales. Oves vocantur pii, quatenus est pastor Messias, pascens nos verbo suo, & nutriendus bonis omnibus, & datus tandem vitam æternam, iuxta illud Iohan. 10. Ego sum pastor bonus, & cognosco oves meas, & ego do eis vitam æternam.

2. Repetitiopropositionis.

Introite portas eius in confessione, atria eius in hymnis, cōfitemini illi, laudate nomen eius.

Repetitio exhortationis, ad celebrandum Messiam, cui tribuit regiam domum, ipsam videlicet Ecclesiam, & cœtus sanctorum in hac vita. *Introite portas*] adiungite vos tanquam mēbra & ciues Ecclesiæ Messiz. *In confessione*] agnoscentes & celebrantes eum coram mundo vestrum Dominum & redemptorem. *In hymnis*] cantionibus spiritualibus. *In atrijs*] templo, quæ est quæ sit sedes regis Messiz. *Confitemini illi*] laudate eum, agite gratias, celebrantes nomen eius, ipsum Messiam, misericordiam, bonitatem, veritatem & iustitiam, omniaque eius beneficia, corporalia & cœlestia. Est autem Antithesis intelligenda in pronomini-bus eius & illi. q. d. non laudate vos ipsos, sed fide vestris virtutibus, sapientiæ & iustitiæ, sed agnoscite & celebrate Messiam, vestram sapientiam, iustitiam, sanctificationem, & redemptionem, i. Corinth. 1. Et in hac fide, agnitione & celebratione Messiz,

vsq; ad finem vitæ perseuerate, iuxta illud: Qui gloriatur, in Domino gloriatur, non in se ipso, aut suis virtutibus aut meritis.

3. Alteraratio propositionis.

Quoniam suavis est Dominus, in æternū misericordia eius, & usque in generationem & generationem veritas eius.

Addit aliam rationem seu causam exhortationis, sumptam ab ipsius Messiz habitibus seu virtutibus, suauitate, benignitate, misericordia & veritate, quibus administrat regnum suū, beneficus & misericors erga omnes, & verax in promissionibus.

Suavis] χρησός, quæ vox Græcis significat benignum, qui paratus est bene mereri de omnibus, omnes inuare, absq; respectu sui commodi & πλεονεξία, ut in dicto Græco, χρησός ἀνὴρ ὅστις κοινὸν ἀγαθόν. i. bonus vir est commune bonum, id est, benefacit omnibus gratis, sicut ipse filius Dei, non motus nostris meritis, aut vlla sua vtilitate, induit humanam naturam, in eaque pro nobis factus est victima. Ita Dion de Antonino Pio, οὐδὲν πρᾶχός οὐδὲ φορτικός, ἀλλὰ πρὸς πάντας χρησός καὶ ἡπιός ἡμῶν, id est, Nemini asper aut molestus, sed erga omnes beneficus & lenis erat. De hac suauitate seu χρηστότητι dicitur Augustinus dixisse, se tria expetisse, videre, 1. Romā florentē. 2. Ciceronis eloquentiam. 3. Christi suauitatem. Et D. Petrus fleuisse dicitur, quoties de suauitate Christi cogitaret. Misericordia est animi motus, qua parcimus delinquenti, remittentes noxas & mitigantes pœnas, atque in egenos conferimus beneficia omnis generis. Veritas est virtus, quæ promissa Deus implet, etiamsi indigni sumus, sicut Deus misit filium in mundum, cum omnibus sceleribus esset inquinatissimus. Hæc suauitas, misericordia & veritas Dei manet in æternum, ab vna generatione in aliam, hoc est, omnibus ætatibus, remittens peccata nobis, exaudiens nos, defendens & saluans omnes qui in filium credent. Ita discamus Christum agnoscere, & celebrare tanquam suauem & misericordem Dominum & liberatorem, non tanquam crudelem carnificem fugiamus, sed tanquam Pontificem benignum, qui compati nostris infirmitatibus nouit, amemus & celebremus, sicut ad Hebræos 4. dicit Apostolus, & Psalmo 34. inquit Propheta: Gustate & videte, quā suavis est Dominus. Beatus vir qui sperat in eum.

FINIS Quinquagenæ secundæ.

QVINQVAGENAE

ULTIMAE, HOC EST, POSTREMORVM

PSALMORVM 50. PROPHETAE ET REGIS DAVIDIS
EXPLICATIO SCHOLASTICA.

AUTORE LUCA LOSSIO

LVNAEBVRGENSI

PHILIP. MELANTH.

Esse Deum aeternam mentem, quae cuncta creauit,

Mundi totius machina pulchra docet.

Plus tamen est sic nosse Deum, quod vota piorum

Audiat, & gemitus pondus habere sinat.

Id tibi promittunt hac cælo oracula missa,

Iessai vatis quæ sonuere fides.

Hinc igitur mœstis solatia firma petantur,

Hunc quarat portum mens tremefacta sibi.

Amphion cantu populos traxisse putatur,

Et potuisse Orpheus flectere voce feras.

At tamen hos longè Davidis carmina vincunt,

Quæ mentem e media ducere morte solent.

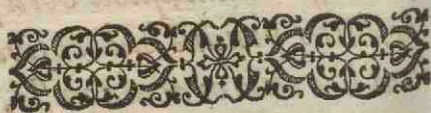

FRANC. apud Hæredes Christiani Egenolphi.

M. D. LXX.

II. SAMVELIS XXIII.

Hæc sunt verba Daudis nouissima. Dixit Daud
filius Isai, dixit vir habens certas promissiones de
Messia, & canens dulces Psalmos Israël. Spiritus
Domini locutus est per me, & sermo eius sonuit
per linguam meam.

3

NOBILITATE FAMILIAE HEROICAE, SAPIENTIA CELEBRI, DOCTRINA EXIMIA, VIRTUTE ET VERA PIETATE CLARISSIMO & reuerendo viro, D. Leuino de Schulenborch, Ecclesiae Cathedralis in inclyto & veteri Magdeburgo praeposito, domino & Mecœnati suo, Lucas Lofsius S.

LARISSIME vir, & Mecœnas reuerende, ingens est primum & omnium maximum beneficium Dei, patefactio essentiae ipsius & voluntatis in monumentis Prophetis & Apostolicis. Nam absq; harum notitia nulla est homini spes vitae aeternae, iuxta dictum filij Dei, Ioan. 11. Hæc est vita aeterna, vt te cognoscant solum verum Deum, & quem misisti, Iesum esse Christum. Idem inbet capite 5. apud eundem ἐπευνόη, id est, scrutari scripturam, quia ipsa de se testetur. Significat autem verbum ἐπευνόη, diligenter indagare, sicut venatici canes inuestigant, & scrutantur feras latitantes in sylvarum latibulis: quo monet filius Dei, opus esse diligenti inuestigatione Prophetica & Apostolica scripturae. Proximum beneficium est donum verae interpretationis Propheticae & Apostolicae scripturae, iuxta analogiam filij Dei, vt Apostolus vocat. Est autem duplex ratio interpretationis, Rhetorica, qua luculenter & copiose omnia eruuntur & explicantur, ex fontibus sacrosanctae linguae Hebraicae, & Graecae, qua accommodatur ad docendos eruditiores. Altera est Dialectica, seu Methodica, qua breuiter explicantur definitiones, & diuisiones, recitantur argumenta & loci praecipui, explicantur phrasæ, & refutantur corruptelæ, qua vera & sana doctrina, & interpretationi eius opponuntur. Hæc interpretatio accommodata est ad rudiorum institutionem, & publicam & priuatam in Ecclesia & scholis, qualis olim fuit doctrina Catechesios. Talem ego explicationem institui ante annos 5. horis succisuis, inter labores quotidianos scholasticos, atq; nunc per gratiam Dei eiusq; spiritus, ad finem perduxì, sanctissimi libri Psalmorum Dauidicorum. Collegi autem eam ex interpretibus veteribus, Augustino, Theodoro, & alijs recentioribus, Luthero, Philippo Melancthone, & imprimis Victorino, quem virum imprimis doctum, optimeq; de Ecclesia filij Dei, & scholis multis vtilissimis monumentis editis, meritum, opto quam diutissime, ad earum vtilitatem & institutionem adhuc esse superstitem, sentientem, vt hætenus, iuxta verba Christi veracis & omnipotentis, de sacra Cœna, cum veteri & Catholica Ecclesia. Et te, cum Diuo Chrysostomo, oro fili Dei, domine & seruator noster Iesu Christe, vt facias nos omnes per gratiam tuam, semper illud de tanto mysterio credere, intelligere, sentire, & firmiter retinere, dicere & cogitare, quod tibi placeat, & expediat animis nostris, Amen. Collegi autem ea praecipue, vt dixi, quæ pueris & rudioribus necessaria & sufficere visa sunt, ad explicationem textus & æconomiam, idq; tanquam apiculæ ex flosculis optima quæque & suauissima passim in hortis floridis delibant, exugunt, & in aluearia sua conuehant: etsi ipse liber in hanc magnitudinem, propter rerum copiam, verborum splendorem, & orationis vbertatem, præter opinionem excreuerit.

Ceterum, ex doctissimo interprete pauca hæc addam, de discrimine inter psalmos Dauidicos, & Odas Pindaricas, hymnos Orphei, aut Homeri, aut Callimachi, & de eorum vtilitate. Primum Oda Pindarica tantum particulam legis de disciplina & pœnis scelerum, deq; præmijs recte factorum recitant, sed Psalmi consonantur de timore Dei, fide, iustitia, & lætitia, qua consideratione & lectione Psalmorum, spiritus sanctus in animis accendit. Deinde in Psalmis repetitur & illustratur promissio de filio Dei, Domino nostro Iesu Christo, & de reconciliatione per ipsum cum Deo. Tertiò Hymni Homerici ficta & commentitia numina celebrant, cum contumelia viuì & veri Dei. Psalmi autem deducunt nos ad verum & æternum Deum, qui se patefecit Ecclesiae olim promisso & nunc misso in carne filio, crucifixo pro nobis, & resuscitato, & donato Euangelio, & spiritu sancto, vt testaretur se cura salutis nostræ verè affici, & communicaret nobiscum suam sapientiam, iustitiam & lætitiā inenarrabilem in hac vita & futura. Sunt autem vtilitates Psalmorum præcipui sex:

- I. Continentur in eis Prophetia clara & illustris, de Christi passione, resurrectione, eiusq; æterno regno & sacerdotio, de collectione Ecclesiae ex Iudæis & gentibus, de excidio politia Mosaica.
 - II. Continentur in eis testimonia de omnibus articulis fidei.
- De
1. Tribus personis diuinitatis, Psalmo 2. 33. 67. 110.
 2. Natura diuina in Messia, Psal. 2. 72. 110.
 3. Spiritu sancto, Psal. 51. 143.

- De
4. Creatione & sustentatione rerum, Psalm. 33. & 104.
 5. Causa peccati, Psalm. 5.
 6. Peccato originis, Psalm. 14. 51. 53.
 7. Lege, Psalm. 15.
 8. Discrimine Philosophiae, legis & Euangelij, Psalm. 19.
 9. Iustificatione, seu remissione peccatorum gratuita, & reconciliatione cum Deo, per mediatorem filium, Psalm. 6. 25. 32. 51. 130. 143.
 10. Bonis operibus, Psalm. 15. & 24.
 11. Discrimine veteris & noui Testamenti, Psalm. 110.
 12. Ecclesia, quae, qualis, et ubi sit, & quod semper mansura sit, & de necessaria adiunctione ad Ecclesiam, conciones, Psalm. 24. 27. 84. 87. 89. 92.
 13. Poenitentia, seu conuersione ad Deum, Psalm. 32. 38. 42. 102.
 14. Resurrectione mortuorum, & restitutione vitae aeternae, Psalm. 17. 49. 116.
 15. Cruce & causis calamitatum impulsivis, & finalibus, Psalm. 38. 44. 119.
 16. Coniugio, Psalm. 128.
 17. Magistratu, Psalm. 20. 24. 47. 82. 101. 127. 144.

III. Continent firmas & salutare consolationes opponendas scandalo crucis, cui Ecclesia subiecta est in hac vita, & terculamentis impijs tyrannorum, infirmitati senescentis Ecclesiae, denique peccato, morte, & omnibus miserijs.

IIII. Continent praecepta de actionibus vtriusque, tabula Decalogi, placentibus Deo, illustrata exemplis ira & gratiae.

V. Monent de vera & efficace inuocatione, cuius dignitatem ostendunt praecepta & promissiones toties repetita, necessitatem, ipsa moles negotiorum & periculorum, efficaciam, exempla liberationum publicarum & priuatarum.

VI. Continent carmina Eucharistica, quibus corda inflammantur gratiarum actione erga Deum, & deplo ratione nostri stuporis & ignauiae, quod pectora nostra non ita ardent, ut debent, gratiarum actione, qua nihil erga Deum sanctius, nihil vtilius, nihil denique suauius cogitari potest, ut Psalm. 63. dulcissime dicitur: Sicut adipe & pinguedine satiabitur anima mea, ubi labijs exultationis te laudabit os meum.

Hac ita breuiter exarare volui, & proponere pueris ac rudioribus, ut cognoscere & memoria melius retinere possent. Nam ut Poeta recte inquit de institutione rudiorum.

*Quicquid praecipies, esto brevis, ut citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles.*

Spero autem hanc explicationem puerilem & scholasticam, ad quam omnia nostra accommodamus, gratam & vtilem futuram rudioribus, in Ecclesia & in scholis. Tua autem excellentia, vir clarissime & reuerende, totique generosa ac veteri familia vestra, eiusque filijs omnibus explicationem Psalmorum ultimam quinquagenam nominatim dedico. Quare rogo tuam excellentiam & totam familiam, eiusque filios, ut nostram voluntatem, & propensum studium, erga se beneuolè agnoscant, & excipiant. Aeternus pater Domini nostri Iesu Christi, & noster per ipsum in eternum regnans, pater clementissimus, tuam excellentiam, vna cum tota familia generosa & heroica, eiusque liberis omnibus, quam diutissime incolumem & florentem conseruet, ad nominis sui sanctissimi gloriam, salutarem & piam gubernationem Ecclesiae, & inclitae patriae, ad familiae ornamentum, & propriam tum animorum, tum corporum, presentem & aeternam salutem. Data in celebri Lunaburga Saxonia, Anno 1569. Calendis Augusti, quo die Aaron filio suo Eleazaro in monte Hor, praesente fratre suo Moyse, vestes sacerdotales induit, atque ipse postea mortuus est, anno aetatis 123. post exitum ex Aegypto 40. Et Esdras rediit Hierosolimam, cum magna multitudine Iudaorum, dimissus & amplissimis muneribus donatus à rege Artaxerxe Longimano, cum ante annos 80. Zorobabel & Iesus sacerdos, primo anno Syri, in patriam rediisset, anno ante Christum natum 457. quibus additis annis aetatis Christi 33. anni sunt 490. quot efficiunt 70. Hebdomades, à Daniele, capite 9. praedictas. Huius mensis die 3. natus est anno 1513. Illustrissimus princeps patriae vestrae Iohannes

Marchio Brandenburgensis, frater Ioachimi Electoris. I. I.

*Auspice qui contra pharetratas Caesare Turcas
Acria pro Christi nomine bella tulit.*

Anno
Christi
1543.
*Ingrediente viam, cantantes principe pulli
Insolitum liquida voce dedere sonum.
Prapete qui nondum vestiti corpora penna,
Ante duos sed adhuc oua fuere dies.*

ENARRATIO SCHOLASTICA PSAL-
morum Davidis tertiæ quinquagenæ.

Aut. Luc. Lofsio.

PSALMVS DAVIDIS 101. VETERI ORDINE
seu distinctione 100.

ARGVMENTVM.

Psalms est didascalicus, quo propheta
David describit principem bonum &
salutarem reipublicæ, sub sua persona
seu exemplo, monens vt sit pius & iustus,
defendens bonos, & puniens sceleratos, &
vt ministri, consiliarij & iudices tales sint.
Composuit autem psalmum David, cum
electus esset à Deo in regem, reiecto Saule,
à quo varijs rationibus, nunc vi armata,
nunc insidijs & dolis impediabatur in con-
sequendo regno, Ideo pollicetur hinc Da-
uid, se fore in gubernatione regni miseri-
cordem & iustum, simulque docet, quales
omnes alij principes & gubernatores sese
gerere debeant in administratione, vt ea sit
felix, & ipsis atque subditis salutaris. Par-
tes sunt quatuor.

1. Propositio.

2. Qualis esse debeat princeps: prudens,
innocens, iustus, & auersans sceleratos.

3. Quales esse debeant ministri principis,
similiter boni, veraces, iusti, fideles etc.

4. Officium boni principis, punire im-
pios & sceleratos. Hæc omnia propheta
in sua persona tanquam in exemplo illu-
stri proponit, vt alij imitentur, tales sese ge-
rentes in imperio, qualem se hinc pollice-
tur futurum in administratione regni sibi
commissi & traditi à Deo.

1. Propositio.

*Misericordiam & iudicium
cantabo, tibi Domine psallam.*

Propositio est psalmi, cantabo, hoc est, ce-
lebrabo misericordiā & iudicium, cæteris
quoque gubernatoribus, vt meo exēplo, has
virtutes in gubernatione & ipsi adhibeant,
idque ad Dei gloriam, vt in imperijs & po-
litijs recte agnoscatur, inuocetur, & cele-
bretur. Monet igitur hæc propositio tria.

1. Gubernationem non esse felicem &
salutarem, nisi Deo præsentē & adiuuante,
iuxta illud Psalmi 127. Nisi Dominus ædifi-
cauerit domū, frustra laborat, qui ædificat
eam.

2. Non confidendum esse in gubernatio-
ne propria sapientia & viribus, quod ma-

gna est imbecillitas in omnibus, & ingens
potentia Diaboli. Ideo consiliū & auxilium
à Deo petenda sunt, hoc optimo versiculo:

Tu rege consilijs actus, pater optime, nostros,

Nostrium opus vt laudi seruiat omne tue.

3. Duo esse præcipua officia, seu virtutes
gubernatorum, misericordiam in defen-
dendis iustis, & mitiganda pœna probabi-
li causa, oppositam tyrannidi, & iudicium
in puniendis sceleratis, oppositum ignauia
& indulgentiæ. Inter quæ duo extrema gu-
bernator melius citra, quam intra stat, vt
Isocrates præcipit Sicut in geometrica pro-
portionē medius numerus propius acce-
dit ad minorem præcedentem, quam ad
maiores sequentem, vt 2 & 4 8. Hic quater-
narius longius abest ab octonario, quam
à binario. Veteres, vt Augustinus, referunt
Psalmū ad Christū, & misericordiam expo-
nunt de remissione peccatorum, & iudiciū
de damnatione impiorum, & hostium Dei.
Nā ita inquit: Nemo sibi ad impunitatem
blandiatur de misericordia Dei, quia est
iudicium, & nemo in melius commutatus
exhorreat iudicium Dei, quia præcedit mi-
sericordia Dei. Misericordia in hac vita, iu-
diciū post mortem. Misericordia præce-
dit, sequitur iudicium.

2. Descriptio boni & iusti regis, seu guber-
natoris, proposita in
Dauidē.

*Prudenter agam in via im-
maculata, quando venies ad me.*

II.

*Ambulabo in innocentia cor-
dis mei in medio domus meæ.*

III.

Profitetur se prudenter actiones suas in-
stituturum, ne quid contra verbum Dei
agat in gubernatione regni & tota vita.
Nam prudenter agere, est audire, discere &
sequi verbum Dei, tanquam fontē omnis
veræ sapientiæ, iuxta illud Psalmi 2. Et nunc
reges intelligite. Viam immaculatam vo-
cat studium veræ & incorruptæ doctrinæ,
sine impio aliquo errore, cultu & actione,
contra conscientiam.

Quando venies ad me] Hoc est, cum exiges à me rationem gubernationis, eam ita institutam, ne quid reprehendere possis, quantum ad voluntatem & προαίρεσιν, rectè & iustè agendi, etsi lapsus quidem sunt in omnibus humani & communes.

Vel quando venies ad me] Hoc est, cum tu me adiuveris in gubernatione, & regenda tota vita, itè cū venies in morte & extremo die.

Ambulabo in innocentia cordis mei] Hoc est, nihil agam impiè, iniustè & infideliter in regni administratione, contra conscientiam.

In medio domus meae] hoc est, regno, ecclesia, & familia, ne quis offendi possit, aut invitari ad peccandum, meis factis, aut verbis, sed docebo rectè, piè & sanctè subditos meos, & familiam. Ita quilibet princeps & pater familiam instituet suum regnū & domum, ut similes sint scholis, in quibus virtutes coluntur, & traditur incorrupta doctrina celestis.

III.

Non proponā ante oculos meos rē iniustā, facientes prauaricationes odi, non adhærebunt mihi.

Expositio est præcedentis versus, quo confirmat se constanti animo rectè ac iustè acturum, & prosecuturum odio omnes prauaricatores, hoc est, discedentes à lege Dei, nec fore illorum socium. Quod exemplum omnes imitentur, fugientes improborum consortia, & illecebras omnes, quæ abducunt à rectitudine & simplicitate, quales multæ obijciuntur, sicut dicitur: Aula, spes potētiae, & ambitio, sæpe mutant homines.

OBIECTIO.

Odium est peccatum.

Dauid inquit se odisse prauaricantes.

Ergo peccat.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, Quia est fallacia accidentis. Nam substantiæ seu rei tribuitur, quod est accidentis, quia Dauid non prosecutus est odio ipsas personas & homines, sed vitia, sicut in Hebræo est, ut annotat Beza, opus declinantium odiui, hoc est, peccatum eorum, qui declinant seu deficiunt à Deo. Ita inquit Augustinus: Odisse debes prauaricatores, non homines. Vnus homo prauaricator duo nomina habet, homo & prauaricator. Hominem Deus fecit, prauaricatorem ipse se homo fecit, ama in illo quod Deus fecit, prosequere odio in illo, quod ipse fecit, prauaricationem.

3. Quales esse debeant ministri principum, per Antithesin.

V.

Cor peruersum declinabit à

me, malignum non cognoscam.

Dixit hætenus qualis ipse sit futurus in administratione regni. Iam addit quales habiturus sit ministros, seu consiliarios regni, per Antithesin, non peruersos obtretratores, superbos, mendaces, talesq; monet, ut centes, veraces & fideles, talesq; monet, ut suo exemplo, omnes alij reges & principes ministros & consiliarios in suis imperijs & aulis habeant. Cor peruersum vocat, ut inquit Augustinus, non rectum, sed prauum, & discedens à regula verbi Dei, sicut cor rectum dicitur hominis, qui omnia, quæ vult Deus, ipse vult & agit. Ita malignū vocat, qui malitiosè agit, sicut peruersus malè consultit.

Non cognoscam] non diligam, non approbabo. Nam cognoscere phrasi scripturæ significat approbare, ut Psalmo 2, Dominus nouit viam iustorum, & Mat. 7, de hypocritis inquit Christus: Non noui eos, & 2. Cor. 5, Christus non nouit peccatum, hoc est, non fecit, non approbat.

Detrahentem secretò proximo suo, hunc perdam, & qui est superbis oculis, & elato corde, hunc non feram. (in regno seu aula mea.)

Exponit quales in suo regno seu aula sit habituros ministros & consiliarios videlicet non obtretratores, non superbos, sed contra veraces & humiles. Ostendit igitur duas esse præcipuè virtutes politici gubernatoris, veritatem, & odium mendacij, cuius multa sunt genera.

1. Vanitas seu perfidia in non seruandis promissis, in violandis fœderibus.
2. Amor calumniarum, quod vitium commune & vulgare est in aulis, in quibus multi delectantur obtrestatione, sicut testantur versiculi Menandri.

Aula maximè delectatur improbis. Primus & beatissimus est assentator. Secundas partes habet Sycophanta.

Tertius est *κακὸν ὄψιν*.

Quibus Plautus in Penulo iustā pœnam precatur, inquit:

Homines qui gestant quicquid, auscultant crimina, si meo arbitratu liceat, omnes pendeant. Gestantes linguis auditores auribus.

3. Suspitiones incertæ, quibus Tyranni moti sæpe multos innocentes tollunt.
4. Sophistica, quæ falsas opiniones & malas fucosis prætextibus, in gratiam principum tuetur.

Secunda virtus gubernatoris est humilitas, con-

tas, contraria pompæ aulicæ, & tyrannicæ
superbiæ, qua moti coactione magis & vi
regunt subditos, quàm persuasione & amo
re, vt tyranni, qui timeri magis & diligere sub
ditis gaudent. Sed verè dictum est à Perian-
dro: Cunctis terribilis caueto multos.

*Oculi mei super fideles in ter-
ra, vt habitent mecum.*

*Ambulans in via immacula-
ta, hic mihi ministrabit.*

*Non habitabit in medio do-
mus mea, qui facit dolum, qui lo-
quitur mendacia, non stabilietur
in conspectu oculorum meorum.*

Repetit per Antithesin, quales sit habitu
rus cõsiliarios & ministros in gubernatione
regni, fideles, sedulos, & veraces, non dolo-
sos, fraudulentos & Sycophantas.

Oculi mei super fideles] diligo fideles, & sedu-
los, talesq; adiungam mihi in administra-
tione regni.

Habens in via immaculata] innocens, nemi-
nem lædens iniuste.

Non stabilietur in conspectu meo] Non perfe-
uerabit in regno meo, non habebit ledem
suam & certam, sed eiicietur, sicut addit.

4. De officio principis, puniendi iniustos,
& defendendi iustos, Ro-
man. 13.

*Manè perdam omnes impios
terre, & disperdam de ciuitate
domini omnes operantes iniqui-
tatem.*

Addit comminationem de pœna impio-
rum, & sceleratorum, nõ solum in aula sua,
sed in toto regno, & ecclesia. Est enim bo-
nus princeps custos vtriusque tabulæ De-
calogi.

Manè perdam] Statim aut tempestiuè, an-
tequam impij inualescant, iuxta illud poe-
tæ:

*Principijs obsta, serò medicina paratur,
Cum mala per longas inualuere moras.*

Et Seneca: Non est remedio locus, vbi
quæ vitia fuerunt, mores fiunt. Tria igitur
in toto Psalmo monet requiri in bono
principe.

1. Sudium seu proæresin rectè, iusteq; fa-

ciendi, idque ad gloriam Dei, & vtilitatem
ecclesiæ.

2. Imploratio diuini auxilij, in admini-
strando regno.

3. Petitio condonationis errorum & la-
psuum, quæ etiam optimis principibus,
propter humanam imbecillitatem, & igno-
rantiam plerunque accidere solent, iuxta
illud Eccles. 7. Non est iustus in terra, qui
quanquam facit bona, non etiam peccet.

PSALMVS CII.

TITVLVS, ET ARGVMEN-
tum Psalmi.

Vers. 28.

Oratio afflicti, cum anxius esset, & co-
ram Domino effunderet preces suas.

Titulus indicat argumentum Psalmi
esse orationem ardentem ad Deum ec-
clesiæ, & piorum veteris testamenti, in
anxietate & afflictionibus, fortasse cum po-
pulus reductus esset ex Babylonia, & affli-
geretur à gentibus, cum ciuitatem & tem-
plū essent ædificaturi, itē in terroribus pec-
cati, mortis & sensu iræ Dei, propter pecca-
tum, è quibus petit liberationem & con-
solationem. Tribuitur & Christo tanquam
capiti ecclesiæ, qui propter nos factus pau-
per, assumpta humana natura subiecit se o-
mnibus ærumnis huius vitæ, sensit terrores
peccati, iræ Dei, & inferorum, propter nos,
in quibus tanquam homo derelictus à pa-
tre ad tempus, cum orat, vt liberetur & de-
fendatur. Orat autem & populus veteris ec-
clesiæ, vt mittatur Messias promissus, p quē
à dictis malis liberetur, restituta iustitia, &
vita æterna. Atque ita conspiciuntur in to-
to Psalmo duo motus in vera conuersione,
mortificatio, quæ est sensus peccati, mortis
& iræ Dei, & viuificatio, quæ est consolatio
in terroribus per Christum, quem popu-
lus mitti petit, eiusq; regnum æternum de-
scribit. Sunt partes quinque.

1. Propositio petitionis.

2. Ratio petitionis, sumpta à com-
memoratione dolorum, quorum causam re-
censet.

3. Precatio de mittendo Messia, promissus
redemptore.

4. Promissio de exauditione ecclesiæ &
piorum omnibus temporibus.

5. Consolatio ecclesiæ ornandæ vera &
æterna gloria post hanc vitam, sicut Chri-
stus caput ipsius & conditor omniū rerum
æternus est.

1. Propositio.

I. *Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.*

II. *Non abscondas faciem tuam à me, in quacunque die tribulor: inclina ad me aurem tuam, in quacunque die inuocauero te, velociter exaudi me.*

Propositio est petitionis, ut inuocans & clamans ad Deum in afflictionibus, & ærumnis exaudiat & liberetur, idque velociter, antequam oppressus mole ærumnarum pereat. Indicat autem ardorem precationis, cum orationem suam vocat clamorem, qui indicium est summi doloris, & afflictionis. Quod inquit: non abscondas faciem tuam, petit se beneuolè exaudiri. Est enim absconditio siue auersio faciei ab aliquo, indicium animi irati & recusantis audire, sicut contra aduersio faciei indicium est beneuolentiæ & gratiæ. Sicut & in vultu læto & oculis eadem ostenditur. Quod inquit, inclina aurem tuam ad me, petit se audiri attentè. Nam inclinatio aurium ad aliquem, præ se fert auditionem beneuolam in exaudiendo. Quod inquit, exaudi velociter, petit se liberari antequam prorsus intereat, & significatur affectus eorum, qui in præsentis periculo versantur, quibus etiam minima mora longissima videtur. Quod inquit, in quacunque die tribulor, & inuocauero te, significat Deum posse & velle ex omnibus periculis quocunque tempore liberare suos petentes auxilium & opem, agnitione & fiducia mediatoris.

2. Ratio petitionis.

III. *Quia defecerunt sicut fumus dies mei, & ossa mea sicut torris adusta sunt.*

IIII. *Percussum est cor meum, & in scænum exaruit, ut oblitus sim comedere panem meum.*

V. *Propter vocem gemitus adhæsit os carni meæ.*

Addit rationem petitionis, ut exaudiat, sumptam à necessario, hoc est, præsentibus miserijs, periculis, & angoribus suis.

quos maximè sentiat. Estque descriptio hominis mœstissimi.

1. Propter vitæ velocitatem, quam fumo comparat.

2. Ofsium exiccationem, quam titioni adusto comparat.

3. Cordis arefactionem, quam comparat scæno succiso arefcenti.

4. Carnis seu totius corporis languorem, imbecillitatem, & maciem, quæ omnia sunt effectus mœstitiæ, & doloris, iuxta illud: Mœstitudo exiccat ossa, deficiente paulatim natiuo humore, & spiritibus extinctis, vnde fit, ut etiam nulla sit ibi aut potus aut cibi appetitio, cum vires ventriculi & epatis debilitantur, & languescunt.

Estq; hæc descriptio prior pars seu mortuus poenitentiae, mortificatio, quæ existit in animis, propter sensum iræ Dei, & metum abiectiois à Deo propter peccatum.

Similis factus sum onocrotalo (pellicano) solitudinis, factus sum Nycticorax in loco deserto. Vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius in tecto.

Queritur se ab omnibus destitutum esse, omnibusque esse odio. Sicut inquit Christus ad Apostolos, Mundus vos odio habebit. Ideo tanquam aues solitaria fugere se hominum frequentiam, atque de suis angoribus & ærumnis solum, in solo loco, conqueri & quasi gemere, cum neminem habeat in suis periculis & ærumnis opitulatorem, quemadmodum paucifunt in periculis fideles socij & amici, sicut testatur experientia & vilitatæ querelæ in his versibus:

Diligitur nemo, nisi cui fortuna secunda est.

Item.

Nulla fides vnquam miseros elegit amicos.

Item.

Felices cole. Lucanus libro 8.

Petronius.

Cum fortuna manet, vultum seruatis amici,

Cum cecidit, turpi veritis ora fuga.

Onocrotalus, Aristoteli epodiosus & Tepezia, Auis est figura cygni, galli magnitudine, fusus, rostro longo, quo in aquas vel terram infixit, ciet sonitum, qualem asini edunt, vnde germani vocant ein Rosdam & ein Rordum, sicut Lutherus hoc loco verit. Habet in faucibus velut alterum vterum, capacem & amplum, in quem, teste Plinio libro 10. cap. 47. inexplibili audivitate, quæ vorat, congerit & præcoquit, postea velut rumi-

VI.

VII.

ruminans, in verum transmittit ventrem. Vetus textus ex Græco habet: Pelicanus, quæ auis & ipsa, vt Augustinus testatur, habitat in solitudinibus maximè Nili Fluij, quæ editos pullos ipsa primùm occidit. Deinde eosdem post triduum sanguine suo emisso ex pectore perfosso rostro, rursus viuificat, quæ imago est Christi, viuificantis nos sanguine suo mortuos peccatis. Beza vertit, Cuculus, qui & ipse auibus inuisus est.

Nycticorax] Auis est nota, alio nomine nota, seu bubo, germanicè ein Nachtentle/ quæ non nisi nocte conspicitur, auibus inuisa. Passer Græcè σπάρτος, auis nota, germanicè ein Sperling/ quæ in tectis versatur, rarò in ædibus nidificans, sed in tectis & arboribus, volatu est celeri. Ideò Augustinus comparat ei Christum ascendentem in cælum, Pellicano nascentem, Nycticoraci morientem, sicut in nocte comprehensus est, & postea occisus à Iudæis. Quòd inquit se vigilasse, significat propter pericula & angores quiescere, seu somnum capere non potuisse. Sicut de Aenea Poëta inquit:

Neg, enim membris dat cura saporem.

Ira intelligitur etiam allegoricè de peccato, quod cum perpetratur, quasi dormit, cum non sentitur eius magnitudo, & ira Dei, sed cum expurgiscitur, excitat in consuetudinem non tolerandos dolores, iuxta illud Genes. 4. Peccatum tuum requiescit, donec reueletur. Veteres interpretes intelligunt de querela populi Iudaici captiui in Babylonia, & postea reuersi vicinis gentibus inuisi, cum ciuitatem & templum readi-
ficarent.

Tota die (assiduè) exprobrant mihi inimici mei (hostes, vt Babyloni) & qui subsannabant me, per me iurabant.

Per meas ærumnas & mala imprecantes sibi vel alijs, vt ea eueniant, quæ Hebræis acciderunt. Exaggeratio calamitatum, quòd in prouerbium venerint, vt si quando quid mali alijs imprecari vel etiam sibi velint, dicant, Hoc illis, hoc nobis accidat, quod Iudæis.

Quia puluerem tanquam panem manducabam.

Cibus, vt solet in summis doloribus, etiam optimus saporem cineris referebat, &

erat insipidus: vel sedebam in cinere, vt solent mœsti.

Et potum meum cum fletu miscbam.

Id est, abundanter effudi lachrymas. Ita vt in potum meum deciderent per genas. Sicut Poëta de Aenea inquit:

Multa gemens largòq; humectat flumine vultu.

Videntur autem leuare interdum dolorem lachrymæ, vt in versiculo dicitur:

Expletur lachrymis, egeriturq; dolor.

Propter iram tuam & furorem tuum: quia eleuans allisisti me.

Addit causam malorū efficientem, iram Dei aduersus peccatum omnium hominū, etiam renatorum, quibus tamen ignoscit Deus & pœnam mitigat, propter mediatorem, iuxta illud: Non effundes omnem furorem iræ tuæ. Quod inquit, eleuans allisisti me, metaphora sumpta est ab ijs, qui aliquid grauius in terram proiecturi, illud in altum eleuare solent. Augustinus eleuationem intelligit de dignitate hominis, seu honore, quo ornatus est in creatione, & elisionem de lapsu eius in peccatum, & omnes miseras, inquiens: Homo in honore positus, in hanc miseriam propter peccatum abiectus est.

Dies mei sicut umbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui.

Repetit querelam de fugacitate huius vitæ, quam comparat primū vmbra declinanti. Ita Psalmo 109. queritur: Sicut vmbra cum declinat, ego pertranseo. Sic Sophocles in Aiace.

Ἀνθρώπος ὅστις ἀνθρώπου καὶ σκυῶνος,

Id est:

Nil est aliud ac vmbra atq; fœtus homo. Et Pindarus Hymno 8. in Pithijs. *σκῆς ὄναρ αἰδρωτός*, id est, vmbra somnium homo. Deinde fœno arescenti, sicut & Esaiæ 40. & 1. Petri 1. Omnis caro (homo), vt gramen, & omnis gloria hominis, vt flos graminis. Exaruit gramen & flos eius defluit. Breuitatis vitæ & miseriæ hominis, qui immortalis à Deo conditus, erat, causa fuit peccatum primorum parentum, Genes. 2.

Tu autem Domine in æternū permanes, & memoria tua in generatione & generationem.

Anti-

Antithesis mutabilitatis vitæ humanæ & æternitatis Dei, essentia & gloria. Homines breui tempore viuunt, subiecti omnibus ærumnis, quod & populus Iudaicus in captiuitate Babylonica expertus est. Tu autem ô Deus solus es æternus & immutabilis, omnipotens & beatus. Ideo potes nos seruare, & defendere, in omniq; æternitate celebrandus ab omnibus.

3. De aduentu Messia in carnem, cuius figura fuit reditus populi ex Babylonia.

XIII. *Tu exurgens miserearis Zion, quia tempus miserendi eius, quia venit tempus.*

Prophetia & votum de aduentu Messia in carnem, eiusq; regno æterno, & liberatione Ecclesiæ, & captiuitate diaboli, peccati & mortis, cuius figura fuit reditus & liberatio populi Iudaici ex captiuitate Babylonica, & reedificatio ciuitatis, & templi. Est autem propositio precatationis seu voti: Subueni Ecclesiæ tuæ, ô Deus, laboranti & oppressæ, mitens redemptorem promissum, sicut olim populum tuum ex captiuitate Babylonica, constituto tempore, exactis scilicet 70. annis, liberaisti. Triplex igitur tempus significat.

1. Mittendi Messia, septuaginta hebdomades, hoc est, 490. annos, quibus exactis à reductione populi ex Babylonia, Christus Messias mittendus erat. Danielis 9. Item cum sceptrum esset ablatum à Iuda. Genes. 49. De quo tempore & Paulus inquit, ad Galatas 4. Vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum, natum ex muliere.
2. Annos septuaginta, quibus exactis promissa fuit reductio populi ex Babylonia.
3. Tempus crucis, qua oppressi pii, petunt liberationem & auxilium.

Indicatur autem ardentissimum desiderium patrum veteris Testamenti, de aduentu Christi in carnem, sicut populi de reditu in patriam ex Babylonia. Ita inquit Christus, Ioan. 8. Abraham optauit videre diem meum, & vidit & lætatus est. Et apud Esaiam 47. clamant: Vtinam rumperes cælum, & descenderes.

XIII. *Quoniam delectantur serui tui lapidibus eius, & pulueris eius misereantur.*

Primum, serui intelliguntur reges Babylonij, Cyrus & Darius, qui populo reditum in patriam, & reedificationem Hierosolymæ & templi concesserunt, & Deus per Esaiam ingentes, & magnas res gessit. Ita apud Esaiam capite 46. Deus Cyrum seruum suum vocat. Deinde intelliguntur Apostoli omnesq; veri doctores Ecclesiæ, qui delectantur lapidibus templi spiritualis, hoc est, Ecclesiæ, credentibus collectis per vocem Euangelij ex Iudæis & gentibus: Loquitur enim præcipue de spirituali edificio, hoc est, Ecclesia, in quo

1. Architectus, fundamentum, & lapis angularis est ipse filius Dei.
2. Fabri sunt Apostoli, & reliqui ministri & doctores Euangelij.
3. Lapides & cæmentum sunt vocati & credentes ex Iudæis & Gentibus.

Puluerem vocat primum destructionem Hierosolymæ, reducta in puluerem, per Babylonios, Deinde miseria & ærumnas Ecclesiæ, adeoq; totius humani generis, quibus motus filius Dei induit humanam naturam, & misit Apostolos in mundum.

QUESTIO.

Pii Veteris Testamenti saluati sunt agnitione & fiducia Messia promissi, sicut nos saluamur, notitia & fiducia eiusdē iam missi in carnem. Actor. 15. Quid igitur inquit Propheta, Patres veteris Testamenti expectasse aduentum Messia?

RESPONSIO.

Primum incredibili cupiditate arserunt videndi copulationem duarum naturarum in Christo, humanæ & diuinæ, vnione hypostatica. Deinde initia noui & æterni regni, quæ viderunt Apostoli in resurrectione & ascensione Christi, & manifesta effusione spiritus sancti in die Pentecostes, unde inquit Christus Matth. 28. ad Apostolos: Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis.

Et timebunt gentes nomen tuum, Domine, & omnes reges terræ gloriam tuam.

Vaticinium est de vocatione gentium ad Ecclesiam Dei. Loquitur autem primum de Babylonijs & alijs gentibus, eorumq; regibus, Cyro & Dario, quo tempore reducti sunt Iudæi ex Babylonia, qui videntes diuinam & inopinatam reductionem populi, timere cœperunt Deum, eumq; agnoscere & lau-

& laudare, tanquam veracem & omnipotentem, qui populum suum possit, & voluerit liberare, cōstituto tempore, etsi aliquando deseruisse visus est. Deinde de gentibus & regibus, qui exhibito Christo per prædicationem Apostolorū conuersi sunt ad verū Deum, & vocati ad Ecclesiam, qui agnoscunt Dei misericordiam, & bonitatem, in misso filio, relictis dijs commentitijs, cognouerunt & coluerunt verum & æternum Deum.

Omnes reges] Synecdoche est, pro multi, vt in illo Psalmi: Omnes de Saba venient, hoc est, multi.

XVI. *Quia edificauit Dominus Zion, & videbitur in gloria sua.*

Loquitur, vt diximus, primū de reductione populi ex Babylonia, & reedificatione Zionis & Hierosolymę corporalis, quam Deus sibi sedem elegit, vt in ea nasceretur, & doceret filius. Quare populum ex Babylonia reduxit. Deinde de spiritali Zione & Hierusalem, hoc est, Ecclesia colligenda ex Iudæis & Gentibus, per vocem Euangelij. Vtroq; tempore conspecta est & conspicitur gloria Dei liberantis suos & defendentis mirabiliter, & maximè cū Christus ascenderit gloriose pompa triumphali in cælum, de qua gloria inquit Paulus i. Timoth. 3. Deus manifestatus est in carne, iustificatus in spiritu, visus angelis, prædicatus gentibus, creditus in mundo, & assumptus in gloria.

XVII. 4. *Promissio de Ecclesia exauditione.*

Respexit in orationem solitarij, & non spreuit precem eorum.

Testimonium est & exemplum exauditionis diuinę, & prouidentię, ac sollicitudinis Dei pro Ecclesia, eiusq; membris, sperantibus in Deum, eumq; inuocantibus.

Solitarium, vocat desertum & abiectum, seu humilem, iuxta historiam, populum Iudaicum captiuum in Babylonia, quem precepit Deus reducere ex captiuitate, iuxta promissionem, annis 70. exactis. Deinde Ecclesiam omnium temporum, & pios ortus in Deum, iuxta illud Sophonię 3. Populum egenum & sperantem in nomine Domini relinquam in medio tui. Vox Hebraica, quæ hoc loco habetur, vt annotat Beza,

significat arborem crescentem in deserto, vt myricam vel iuniperum. Quidam verunt excitantem, scilicet se ad preces, seu sedulum. Quod inquit, non spreuit, pro exaudiuit, liptote est, qua minus dicitur, quàm intelligitur.

Scribantur hac in generatione XVIII. altera, & populus, qui creabitur (sequetur) laudabit Dominum.

Addit exhortationem de mandando literis, & transferendo ad posteritatem, admirandum beneficium reditus populi ex Babylonica captiuitate, & alia beneficia paterfactionum, & liberationum diuinarum, vt ea posteritas quoque cognoscat, legat, & celebret. Monet autem hæc exhortatio.

1. Librum bibliorum, qui continet scripta Mosaica, Prophetica & Apostolica, solum & vnum esse, qui doctrinam & consolationem continet, ad salutem omnibus necessariam, iuxta illud ad Rom. 15. Quæcunq; præscripta sunt, ad nostram salutem præscripta sunt.

2. Tantum eam esse veram Ecclesiam, eiusq; membra, qui hunc librum amplectuntur, discunt, & retinent propriam eius sententiam in inuocatione, & regendis moribus.

3. Doctrinam Ecclesię solam esse veram & diuinitus traditam, quæ in hoc libro per scripta est, non Ethnicam aut Mahometicam, &c.

4. Omnes esse alligatos ad legendum, discendum, & conseruandum hunc librum, iuxta illud dictum Ioan. cap. 5. Scrutamini scripturas, quoniam illæ de me testimonium perhibent. Et Apostoli, i. Timoth. 4. Intende lectioni.

5. Deum esse per lectionem, auditum, & meditationem scriptorum prophetorum & Apostolicorum, efficacem, dare spiritum sanctum, & fidem, aliosq; motus spirituales accendere in cordibus, iuxta illud Roman. 1. Euangelium est potentia Dei, ad salutem omni credenti. Et ad Roman. 10. Fides est ex auditu, auditus verò per verbum Dei.

6. Instituendas & conseruandas esse scholas, in quibus tradantur & discantur scripta Prophetica & Apostolica, ad quem vsum liberaliter conferenda sunt bona ab omnibus, maximè ab opulentis & principibus viris, quos ob id scriptura nutritores Ecclesię vocat, & conferunt ad hunc vsum omnes opes;

opes, neque satis sit maiores fecisse hoc, sed nunc quoque idem ab omnibus auditoribus Evangelij requiritur, iuxta illud Apostoli Galat. 6. Communicet qui catechizatur sermonem, ei, qui se catechizat in omnibus bonis. Ne erretis, Deus non irridetur.

Scribantur hac in generatione altera] Aliter, pro generatione altera, vel generationi alteri, hoc est, posteris, ut & hilegāt & discant Deum verē agnoscere, inuocare, & celebrare. Ita Deus iubet Deuter. 6. Legem suam & mirandas populi liberationes, & alia beneficia scribi in limine, & postibus ianuarum, in tabellis & fimbrijs vestium, ut semper sint in memoria & conspectu omnibus.

Scribantur] Lutherus, *Auff daß mann es predige* / Psal. 87.

Populus,] Qui creabitur, hoc est, nascetur. Ita Psal. 22. Venient & annuntiabunt iustitiam eius populo, qui nascetur, quoniam fecit.

XIX. *Quia prospexit de excelsu sancto suo, Dominus de caelo in terram aspexit.*

XX. *Ut audiret gemitus competitorum, ut solueret filios mortis.*

Addit cōmemorationem beneficij Dei. Primum, quod iuxta promissionem reduxit populum captiuium ex Babylonia. Deinde, quod memor promissionis, misit filiū in carnem, per quem humanum genus liberatum est ex tyrannide diaboli, & æterna morte, cui omnes propter peccatum primorum parentum, & carnalem ab illis propagationem, addicti fuimus.

De excelsu suo] Aliter, de sanctuario suo, hoc est, caelo, sicut in sequenti membro exponit. Gemitus competitorum, primum vocat Iudæos captiuos in Babylonia. Deinde totum humanum genus captiuium sub tyrannide diaboli, propter peccatum. Filios mortis vocat morti destinatos & addictos, primum Iudæos in Babylonia, deinde totum humanum genus, Gene. 2. In primis autem ita vocatur Ecclesia eiusq; doctores, & Apostoli alij. Ita Psal. 43. & Rom. 8. Propter te morti tradimur tota die, habiti sumus veluti oves destinatae mactationi.

XXI. *Ut annuncient in Zion nomen Domini, & laudem eius in Hierusalem.*

Causa finalis liberationis, & populi iudaici ex Babylonia & totius humani generis, ex captiuitate spiritali, diaboli, & morte æterna, annuntiatio seu celebratio nominis Dei, hoc est, bonitatis eius, veritatis, & omnipotentia, idq; in publicis congressibus, sicut addit.

Cum colligentur (cōuenient, *XXII*
congregabuntur) *populi in vnum, & regna, ut seruiant Domino.*

Hoc est, cum cōuenirent populi & reges vnanimes in publicis cōgressibus, post reductionem ad Hierosolymam, & liberationem ex seruitute hostium corporalium & spiritalium. *Ut seruiant Domino*] Hoc est, Dominum agnoscant, celebrent, & inuocent, doctrinam cœlestem & cultus man-datos diuinitus conferuent & propagent, quæ causa finalis esse debet omnium regnorum, & politiarum. Idæo precari omnes debent:

Tu rege consilij actus, pater optime, nostros.

Nostri opus ut laudi seruiat omne tua.

Inepta versio est vetus, in conueniendo populos in vnum, & reges, ut seruiant Domino. Ex Græco, *ὅτι τῷ ὡν συνᾶν θᾶναι λαὸν αὐτὸν καὶ βασιλεῖς ἀσλεύει τῷ κυρίῳ.* Dulcissimus versiculus cōcionatur principibus & populis, & præcipit vtrisque, ut conueniant, hoc est, tueantur communem congregationem, & ministerium vocis diuinæ, & discant veram doctrinam, & vero consensu Deum inuocent, & doctrinam conferuare studeant, cuius pij congressus reges debent esse duces & autores.

3. *Consolatio Ecclesie de æterna vita, gloria & letitia, post hanc vitam miseram & breuem.*

Affluxit in via virtutem meam, & preuidit dies meos. *XXIII*

Queritur initio populus Israëliticus & Ecclesia eiusque singula membra, de infirmitate virium suarū, & breuitate vitæ, quæ paulatim quotidianis miserijs & laboribus vocationum minuuntur, & languescunt. Idæo petit sibi restitui vires & conseruari, & vitam concedi longiorem, non quidem voluptatibus indulgeat, sed ut doctrinam cœlestem propaget & conferuet in Ecclesia,

ſia, quę cauſa finalis eſſe debet petitionis de longiore vita. Conſtat autem petitio hęc Antitheti. Vita humana eſt brevis, & infirma ſunt vires hominum. Tu autem o Deus es æternus & immutabilis Creator, & opifex omnium rerum omnipotens. Ergo potes nos augere, conſeruare vires, & dare vitam longiorem, ad propagationem doctrinę cęleſtis, & institutionem Eccleſiæ.

Afflictus] Verba ſunt primũ populi Iudæi in Babylonia, in reditu in patriam, quod debilitatę ſunt vires, & reddita vita breuior: deinde Eccleſiæ, cuius vires quotidie languſcunt.

Viam vocat primũ peregrinationem populi, deinde eius vocationem piam, diſcilem & ærurnoſam.

Prauidit dies meos] querela eſt de breuitate vitę humanę, de qua inquit hoc loco Auguſtinus: Totum hoc tempus ab Adam, vſq; ad finem ſeculi, exigua gutta eſt, comparata æternitati: & noti ſunt verſiculi,

*Vita quid eſt, labor eſt, & habendi vana cupido,
Triftis ad extremum ſollicitudo diem.*

Dixi, Deus meus, ne tollas me in dimidio dierum meorum (*Ehe ich michs verſehe*) *in generatione & generationem anni tui.*

Petitio eſt de longitudine vitę concedendę propter Eccleſiam.

Dixi] hoc eſt, petij. Teſtatur hęc petitio, Deum propter peccata & alias cauſas, ſæpe multos ex hac vita tollere ante cõſtitutum diem, & multis concedere longiorem vitam, propter pietatem, ſeu pœnitentiam, ſicut vitę Ezechię additę ſunt anni 15.

In generatione] id eſt, in æternum.

Anni tui] id eſt, æternitas tua. Nam vt inquit hic Auguſtinus, non aliud anni Dei, & aliud ipſe Deus, ſed anni Dei æternitas Dei eſt. Aeternitas, ipſa Dei ſubſtantia eſt, quę nihil habet mutabile.

Initio tu fundaſti terram (ergo terra eſt immobilis) *& operarum tuarum* (omnipotentię diuinę) *ſunt cęli.*

Prior pars Antithetiſ, ſeu Antecedens. Tu o Deus es creator omnium rerum, æternus, immutabilis & omnipotens. Homines autem & res conditę omnes ſunt mutabiles & caducę. Sicut addit hoc conſequens

ſeu alteram partem Antithetiſ, inquit:

Ipsi peribunt (mutabuntur, XXVI.
2. Petri 3.) *tu autem permanes, & omnes* (creaturę & homines) *sicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut indumentum, mutabis eos, & mutabuntur.*

Teſtatur verſus id, quod & experientia quotidiana docet, omnes creaturas deſicere paulatim, ſicut inquit Poęta:

- Sic omnia fatis

In peius ruere, ac retrõ ſublapſa referri.

Ita hoc tempore nõ eſt tantus ſplendor ſolis, aliorumq; ſyderum, quantus fuit initio creationis, neq; aliarum rerum tanta firmitas & fertilitas, quę omnia reſtituentur in nouiſſimo die, ſicut Eſa. cap. 30. dicitur: Et lux Lunę erit ſicut lux Solis, & lux Solis ſepties clarior, quàm nunc eſt.

Tu autem idem ipſe es (æter- XXVII.
nus & immutabilis, ſicut inquit ad Moyſen: ego ſum qui ſum) *& anni tui non deficient.*

Anni tui] hoc eſt, æternitas tua.

Filij ſeruorum tuorum habitabunt (in vita æterna, fruenteſ Dei dulciſſima conſuetudine, in omni æternitate, ſicut addit:) *& ſemen eorum in ſeculum ſtabilietur.* XXVIII.

Conſolatio eſt Eccleſiæ, ſumpta ab eius æternitate, gloria & lætitia poſt hanc vitam ærurnoſam ac breuem. Sicut enim Chriſtus caput Eccleſiæ eſt æternus & immortalis, ita & ipſa Eccleſia Chriſto inſita, æterna erit futura, & immortalis, poſt hanc vitam.

OBIECTIO.

Inquit D. Auguſtinus, hoc loco Pſalmi: Nemo ibi (in vita æterna) habitabit, niſi per opera. Item nemo glorietur ſe habitaturum, ſi dicit, ſe ſeruum Dei, & opera non habet. Item ſerui per opera ſua intrabunt.

Ergo vera est propositio & retinenda in ecclesia, de qua hodie digladiantur inter se Theologi: Nemo absq; operibus saluatur. Item bona opera sunt ad vitam æternam necessaria.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo per distinctionem. Nam loquitur D. Augustinus de operibus tanquam fructibus iustificationum seu renatorum, quæ fidem necessariò consequuntur, sicut ex arbore bona boni fructus nascuntur. Non aut sunt causa efficiens seu meritum vitæ æternæ, & iustificationis, quæ cōtingunt & fiunt gratis per fidem propter Christum, eiusq; obedientiam, & meritum, ut firma sit promissio hæreditatis vitæ æternæ. Roman. 8. & debitus honor tribuatur Christo, eiusq; meritis. Ita inquit Paulus ad Ephes. 2. Gratia estis saluati, idq; non ex vobis, Dei donum est: non ex operibus, ne quis gloriatur. Et D. Ambrosius: Hoc constitutum est à Deo, ut qui credit in Christum, saluus sit sine opere. Bona autem opera & inchoatam obedientiam Deus requirit tanquam fructus fidei seu iustificationis, & renouationis, quod ostendit Apostolus, cum addit: Ipsius opus sumus conditi (renati) in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, ut in eis ambularemus. Quare videant ne seipsos fallant homines, somniantes se fidem habere, cum non habeant bona opera, seu inchoationem nouæ obedientiæ, sine qua nulla est vera & efficax fides, sicut inquit Apostolus Iacobus: Fides absq; operibus mortua est, hoc est, nulla est vera fides, sed inane somnium & opinio, cuiusmodi & dæmones habent, neque, ut quidam contendunt, bona opera sunt libera, quia inquit Paulus: Debitorum sumus: & falluntur, qui reiiciunt tertium usum legis, negantes decalogum esse normam bonorum operum.

QVAESTIO.

Est ne ergo vera hæc propositio, Bona opera sunt noxia ad vitam æternam consequendam?

Nequaquam.

CONTRA.

Inquit Paulus ad Philippenses 3. Iuxta iustitiam, quæ est in lege, factus sum irreprehensibilis. Sed quæ mihi erant lucra, ea arbitratus sum propter Christum damnum esse, habeoq; pro reiectamentis, ut Christum lucrifaciam.

Ergo bona opera sunt noxia ad vitam æternam, & damnosa.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia fallacia est à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. Sunt enim bona opera noxia ad vitam æternam consequendam, facta cum opinione meriti & fiduciæ, de qua loquitur: non cum fiunt à iustificatis, ad testificationem fidei, & gloriam Dei, aliasq; causas finales, quæ alibi recitantur. Tum enim sunt verus cultus Dei & opera bona, quæ requiruntur in decalogo, & verè placent Deo in iustificatis, & præmia habent, & huius vitæ & futuræ, iuxta illud Pauli I. ad Timoth. cap. 4. Pietas ad omnia est utilis, promissionem habens (præmiorum) & præsentis vitæ & futuræ.

PSALMVS CIII.

Psalmus Davidis.

ARGVMENTVM.

Psalmus est gratiarum actio, generis causarum demonstratiui, Quia magno splendore, ornatu, & copia orationis, agit Prophetæ gratias Deo, eumq; celebrat, pro omnibus eius beneficijs, spiritualibus, ut remissione peccatorum, &c. & corporalibus, ut victu & defensione corporis, quæ ordine recenset. Partes sunt quinque:

1. Propositio gratiarum actionis.
2. Narratio beneficiorum Dei.
3. Amplificatio commendationis, misericordiae & bonitatis Dei, quæ causæ sunt donatæ remissionis peccatorum gratuita, & aliorumq; beneficiorum.
4. Expositio, quorum misereatur Deus agentium pœnitentiam, & credentium in mediatorem Messiam, cuius regnum describit vniuersale in toto humano genere & omnibus creaturis.
5. Exhortatio ad totam Ecclesiam, angelicam & humanam, ut suo exemplo benedicant Domino, hoc est, gratias ei agant, & celebrent, pro commemoratis beneficijs.

1. Propositio.

*Benedic anima mea Domino,
& omnia viscera nomen sanctum
eius.*

Propositio est per Apostrophem, ad animam, hoc est, ad seipsum, quæ excitat se ad gratiarum actionem. Q. d. toto pectore & ex animo ago gratias tibi, o Deus, teq; celebra-

bro

bro pro omnibus beneficijs, & corporali-
bus & spiritualibus, quæ innumera & maxi-
ma & in me & in totum humanum genus
quotidie confers, nullo nostro merito, sed
impressa tua gratuita bonitate & miseri-
cordia.

Benedic] lauda, celebra, age gratias, phra-
scripturæ, qua benedicere, accipitur pro gra-
tias agere & celebrare. Est autem benedi-
ctio duplex: verbalis, qua voce & prædicatio-
ne beneficiorum, Deo agimus gratias, qua-
lis hæc est Propheta: & realis, quæ diuina
est, qua Deus benefacit, & largitur nobis bo-
na sua corporalia, & spiritualia. ita Psal. 96.
precatur Propheta: Benedicat nos Deus,
Deus noster, item Numeri 6. Benedicat nos
Dominus, & custodiat nos.

Anima] tota vita, eiusq; potentia & actio-
nes.

Omnia viscera,] omnia membra interiora,
quæ condita sunt, omnia ad laudem Dei.

Aliter: Omnia, quæ intra me sunt, hoc est,
ipsa anima, vt exponit Augustinus, ipsa
mens seu cogitatio, voluntas & cordis affe-
ctiones omnes.

Nomen sanctum eius.] Monet de causa finali
gratiarum actionis, quæ duplex est: prior, vt
agnoscamus Deum non esse numen inane,
non ociosum, non alligatum causis secun-
dis, sed verè efficacem, qui iuuare & opitula-
ri possit inuocantibus, destitutis etiam o-
mni præsidio humano. Altera, vt alij quo-
que nostro exemplo & testimonio inuiten-
tur ad veram Dei inuocationem & agnitio-
nem.

II. *Benedic anima mea Domino,
& ne obliuiscaris omnium bene-
ficiorum eius.*

Repetitio significans vehementem & ar-
dentem motum in Propheta, ad gratiarum
actionem rursus se excitantem cogitatio-
ne beneficiorum Dei maximorum, & innu-
merabilium. Quod inquit: ne obliuiscaris,
monet vñtatam esse ingratitudinem homi-
num, & beneficiorum obliuionem, de qua
Pindarus inquit: *παλαιοὶ χάρις ἐνδὲ ἀνέμω-
ρες ὁ βροτοί*, Vetus gratia citò dormit, & ho-
mines sunt immemores. Ita Cicero: Quod
dolet meminist, quod placet obliuiscitur.
Tu igitur ó fili Dei accende in nobis flam-
mas ardentes gratiarum actionis, nec vn-
quam permitte, vt nobis beneficiorum tuo-
rum obrepit obliuio.

2. Ratio gratiarum actionis, ab enumeratio-
ne beneficiorum.

*Qui propitiatur omnibus ini-
quitatibus tuis, qui sanat omnes
infirmities tuas.* III.

Addit causam gratiarum actionis, enu-
merans beneficia diuina sex, quorum om-
nium maximum est.

1. Remissio peccatorum, quæ vt in omni
inuocatione, sic etiam in gratiarum actio-
ne præluere debet.
2. Conseruatio, & defensio vitæ corpo-
ralis.
3. Commiseratio calamitatum.
4. Repletio bonorum omnium, & exhi-
laratio.
5. Liberatio oppressorum.
6. Patefactio seu donatio verbi, quo Dei
essentia & voluntas reuelantur. Item cul-
tus traduntur Deo placentes, vera inuoca-
tio, dilectio Dei, &c.

Propitiatur] remittit ex gratia.

Qui sanat] qui regit & condonat, non im-
putat reliquias peccatorum hærentes in na-
tura corrupta, medetur infirmitatibus no-
stris, per spiritum sanctum adiuvantem nos,
sicut inquit Paulus: Qui adiuuat nos in in-
firmitate nostra.

*Qui redimit ex interitu vitæ
tuam, qui coronat te bonitate &
miserationibus.* IIII.

Secundum beneficium conseruatio vitæ
corporalis & valetudinis, de qua Deut. 30.
dulcissimè inquit Moyses: Ipse est vita tua,
& longitudo dierum tuorum. Et Ieremias:
Misericordia Domini, quod non consum-
pti sumus. Seruat autem Deus ideò Ecclesi-
am & aliqua eius membra, ne extinguatur
verbum suum, & notitia sui in humano ge-
nere. Ita Paulus mirando modo seruatus
est inter mille pericula, antequam curricu-
lum suæ vitæ & ministerij absoluit. Dat au-
tem Deus curriculum vitæ, alijs longius, a-
lijs breuius. Ita docuit

Elias annos circi-
ter 20.

Elizeus 70.

Esaías 8.

Daniel 70.

Ioannes Baptista 2.

Christus 3.

Ioan. Apostolus 68.

Iacobus frater Io-
annis 3.

Iacobus minor fra-
ter Domini 30.

interfectus ali-
quãto ante obli-
uionem Hieroso-
lymæ.

Paulus 36.

Quod inquit, qui coronat te bonitate, in

dicat tertium beneficium, collationem & augmentum donorum, conuenientium cuiusq; vocationi, item successum & virum, ut perferre curas & molestias gubernationis possit, quæ nisi diuinitus dentur, infelix est gubernatio, & irriti labores omnes, iuxta illud Ioan. 3. Non potest sibi homo quicquam sumere, nisi sit ei datum de super. Idem versiculus optimus monet.

*Nullius est felix conatus & utilis vnquam,
Consilium si non detq; iuuetq; Deus.*

Coronat bonitate] varietate donorum exornat & auget, ad felicem & salutarem gubernationem reipublicæ, ut:

1. Eliam, qui deleuit idolum Baal.
2. Esaiam, qui repulit Assyrios.
3. Ieremiam, qui seruauit populum, suadendo deditioem, & triste atq; ærumnosum exilium.
4. Paulum, qui collegit Ecclesiam sua voce, & edidit scripta vtilia vniuersæ Ecclesiæ, vsque ad finem mundi, continentia illustre discrimen inter Euangelium & legem, item Ecclesiam & politicam gubernationem.

V. *Qui replet bonis os tuum, renouat sicut aquila iuuentutem tuam.*

Quartum beneficiū, nutritio & suppediatio, quæ ad victum cultumque corporis pertinent. De aquila tradunt scriptores, cum senuerit, grauari eius pennas & oculos. Ideo ut vtriusq; medeatur, quærere fontem quendam, in quo cum se ter immerferit, colligere in se calorem, atq; oculos sanare, & hoc modo redire ei iuuentutem. Plinius scribit: Aquilas non oppetere senio, neque ægritudine, sed fame ita accrescente rostri superioris aduncitate, ut ea impediens cibum capere non possit. Significat autem vigorem membrorum conseruari à Deo, in gubernatoribus & doctoribus Ecclesiæ, quemadmodum aquilæ redit iuuentus, ad conseruationem & gubernationem Ecclesiæ. Ita multi etiam in ipsa senectute ingrauescente vires integras retinent, oppressi etiam multis laboribus & certaminibus in vocatione. Diuus Augustinus refert ad resurrectionem, in qua corpora nostra renouabuntur, restitutis viribus, quales erant in primis parentibus. Ita autem inter alia de aquila scribit: Cum prægrauatur languore senectutis, & inopia comedendi languescit, dicitur collidere & percutere ad pe-

tram superius labium, quo nimis crescente edendi aditus clauditur, atq; ita cōterendo illud ad petram, excutit & caret prioris rostri onere, quo cibus impediatur, accedit ad cibum & omnia reparantur, erit post senectutem tanquam iuuenis aquila, redit vigor omnium membrorum, nitor plumarum, gubernacula pennarum, volat excelsa, sicut aquila, fit in ea quædam resurrectio. Hæc renouatio virium tum corporis tum animæ quantum est beneficium, quod hic Propheta commendat, & agnoscit prorsus esse diuinum, maximè in senibus, de quibus Euripides inquit in Andromache.

Πολλὰ δὲ νέων γὰρ, καὶ γέρον ἄνδρα καὶ ἡλικιω-
σιν.

Multis enim iuuenibus antestat senex, cuius mens adest generosa.

Facit iustitias Dominus, & iudicia omnibus iniuriam patientibus.

Sextum beneficium, vindicatio seu restitutio in pristina libertatem & dignitatem oppressorum, vel violentia, vel mendacijs & dolis. Sic Deus mirabiliter ex carcere re-duxit Ioseph, constitutum totius Aegypti gubernatorem, politicū & Ecclesiasticum, & Danielem abiectum inter Leones.

Facit iustitias] iuste tollit atque delet hostes Ecclesiæ contumaces & insanabiles.

Facit iudicia] mitigat pœnas, reducit & liberat repressos. Nam facere iustitias, phrase scripturæ, significat iure agere cum contumacibus. Facere iudicium est probabili ratione mitigare rigorem summi iuris.

Notas fecit Moyse vias suas, filijs Israël cogitationes suas.

Septimum beneficium, patefactio Dei, eiusq; voluntatis, quod sit Deus, quis sit? æternus pater, filius, & spiritus sanctus, conditor & conseruator omnium, qui misit filium nobis redemptorem: qualis sit? misericors & benignus, atque ita agnoscendus, inuocandus & colendus: qui cultus ipsi placeat, studium & propagatio suæ doctrinæ, fides? dilectio, vera inuocatio, & gratiarum actio. Hoc est beneficium omnium maximum, sine quo cætera nihil profunt.

Patefactiones diuinas, factas Moyse & populo Israëlitis, item promulgationem legis,

legis, populiq; liberationem ex Aegypto, lege in Genes. 4.

VIII.

Misericors & miserator dominus, tardus ad iram, & multa bonitatis.

Enumeravit beneficia Christi erga genus humanum & Ecclesiam. Iam ostendit quasi fontem eorum perennem, hoc est, causam, eamq; commendat & amplificat, misericordiam videlicet Dei & bonitatem ineffabilem & inexhaustam, qua cōplectitur humanum genus misertus omnium, mitigat pœnam & iram, & omnibus benefacit. Hæc misericordia & bonitas Dei agnoscenda, & fide accipienda ab omnibus.

Quatuor autem Epithetis hanc bonitatem & misericordiam describit & amplificat:

1. Misericors, quia malis nostris verè afficitur, iuxta illud Tobia: Non delectaris Deus perditione nostra, βαρμὴν ἡμῶν οὐκ ἐκτίσῃ.

2. Miserator, ἐλεήμων, gnedig/clemens, benignus, facilis, placabilis, iuxta illud Seneca: Nihil est magnum, quod non sit placidum.

3. Longanimis, μακρόθυμος, gedultig/longmātig/tardus ad iram, qui concedit spacium ad agendam pœnitentiam.

4. Beneficus, ἀγαθός, wolthätig/etiam in ingratos. Luca 6. Deus finit oriri solem suum super bonos & malos, &c.

Ita Iohannis 2. inquit Propheta: Conuertimini ad Iehoua, Deum vestrum, quia misericors & miserator est, longanimis & multa misericordia, & patiens super malum.

Hic addit D. Augustinus necessariam admonitionem, cōtra impœnitentes & securos, inquit: Obserua ne longitudine misericordiae Dei malè vtendo, tu tibi thesaurizes, quod ait Apostolus, iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicii Dei. Nam hoc ait Apostolus: An diuitias benignitatis & longanimitatis eius contemnis, ignorās quòd patientia Dei ad pœnitentiam te adducit?

IX. *Non in perpetuum contendet, neque in æternum irascetur.*

Commendatio placabilitatis Dei. Non contendet] non rixabitur, non obiurgabit, non est φιλέωνος, non exaggerat lapsus & errata, sed multa tegit, plura tolerat, pluri-

ma condonat, non omnia ad viuum, vt dicitur, refecat, memor humanæ imbecillitatis, & ignorantia, sicut apud Ieremiam inquit: Non recordabor iniquitatum eius amplius.

Non secundum peccata nostra strafecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.

Ita apud Oseam inquit capite II. Non faciam furorem iræ meæ. Quia Deus ego sum (placabilis, remittens culpam pœnitentibus) & non homo, qui leuibus etiam iniurijs cœlum & terram miscet, immortales gerit inimicitias. Hanc Dei bonitatem & clementiam amplificat per collationem distantia inter se cœli & terræ, item ortus ab occasu, inquit:

Quoniam sicut altitudo cœli XI. rum supra terram, magnificata est bonitas eius super timentes eum.

Hoc est, sicut cœlum circumquaque tegit terram, neque vsquam ab ea discedit, ita vbique præsens adest Deus suis, eosque protegit & seruat. Nam ita exponit Augustinus, inquit: Si aliquando potest cœlum abscedere à protectione terræ, aliquando poterit Deus non protegere timentes se. Inde (è cœlo) lux ad oculos, inde aer, inde spiritus, inde pluuia ad terram propter fructus, inde omnis misericordia è cœlo, tolle auxilium cœli à terrâ, statim deficiet, sicut ergo protectio cœli permanet super terram, sic protectio Domini permanet (confirmata est) super timentes eum. Times Deum, super te protectio eius.

Sicut distantia ortus ab occa XII. su, longè remouit à nobis transgressiones nostras.

Hoc est, quàm longissimè remouet à nobis peccata per gratiâ, ea condonans. Ita inquit Augustinus: Quando peccatum remittitur, occidit: oriens gratia per quam liberaris, in ortu est, ad ortum attendere debes, ab occasu auerti debes, hoc est, peccatis. Hoc longissimo spacio, quod interest inter ortum & occasum, Propheta commendat ineffa-

bilem Dei bonitatem, remouentis à nobis & condonantis peccata, iuxta illud Apostoli: Gratia exuberat peccatum. Est igitur Dei misericordia, clementia & bonitas verè ἀμειψόμενα, ἡ ἀγαπὴ καὶ ἡ χάρις.

XIII *Sicut miseretur pater super filios, miseretur Dominus super timentes se.*

Amplificauit magnitudinē misericordię & bonitatis Dei erga timentes ipsum, à distantia cœli à terra, & ortus ab occasu, iam amplificat & pingit suauitatem, clementiā & benignitatem à *σπέρμα* dulcissima patris erga filios, qua motus etiam grauius lapsos filios recipit in gratiam, condonat peccata, & mitigat pœnas, sicut pater recepit filium prodigum, Lucæ 15. Ita Esa. 49. Cùm populus queritur se abiectū esse à Deo, inquiens: Dereliquit me Iehoua, & Deus oblitus est mei. Respondet Deus: Nunquid obliuiscetur mulier infantis sui, ita ut nō misereatur vteri sui? Etiam si ista obliuiscatur, tamē ego non obliuiscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te.

Stigelius vir bonus & Poëta optimus, dulcissimis versibus ita reddit:

Ore Sion querulo sic est formosa locuta,

Cùm querente Deum mœsta pauore foret:

Ergo reliquisti me tot mala dura ferentem,

Et memor afflictæ non es, ut antè, Deus.

Huic Deus, an poterit curam deponere proliis

Vlla parens, partum non miserata suum?

Si tam duro tamen tamq̃, implacabilis vlla est,

Vt possit sobolis non memor esse suæ:

Ipse tui nunquam mutabo oblitus amorem,

Tu dilecta mihi filia semper eris.

Ecce manu descripta mea tua mœnia seruo,

Vt firma incolumem te statione tegam.

Ecce oculis te gesto meis, mihi cuncta videnti,

Proxima ceu nunc es, proxima semper eris.

XIIII *Quoniam ipse nouit figmentum suum (gemächt/wie schwach losß gebäwe/oder Zimmer eins fur den armen lebens) recordatur, quia puluis sumus.*

Reddidit causam Propheta præcedenti versu, cur nostri misereatur, sumptam ab ipsius persona, seu φιλοσοφία. Iam addit causam à persona, hominum imbecillitate scilicet & miseria, Quia inquit: Deus nouit figmentum suum, hoc est, imbecillitatem humanæ naturæ, & propensionem ad pec-

candum propagatam in omnes homines à primis parentibus, Genes. 6. & 8. Ergo miseretur hominum, condonat & tolerat infirmitates, & mitigat pœnas.

Quia puluis sumus] conditi expuluerē terræ, in quem rursus mutabimur, iuxta communem querelam.

Quid valet hic mundus, quid gloria, quidue triumphus,

Post miserum funus puluis & vmbra sumus.

Item.

Cum sex, cum limus, cum res vilissima sumus,
Vnde superbumus, nescimus, quando perimus.

Ita & Esaia cap. 64. precatur querula voce: Nos omnes cecidimus tanquam folia, & iniquitates nostræ sicut venti dissipauerunt nos, & nunc Domine, pater noster es tu, nos verò lutum, & figuræ noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos, ne irascaris Domine valde, & ne vitra memineris iniquitatis nostræ. Ecce, respice, populus tuus omnes nos.

Dies hominis est sicut fœnum, sicut flos agri, sic efflorescit.

Amplificatio miserie & fugacitatis vitæ humana, quam, ut saepe alias, scriptura comparat fœno defecto, & floribus citò arefcentibus, quod experientia quotidiana docet. Multi enim ex summa gloria & voluptatibus indulgentes securè, præter opinionem citò abripiuntur ex hac vita. De quo ita Diuus Hieronymus inquit: Brevis est huius vitæ felicitas, modica est huius seculi gloria, caduca est & fragilis temporalis potentia, dic vbi sunt Reges? vbi Imperatores? vbi Principes? vbi locupletes rerum? vbi potentes seculi? certè quasi vmbra transierunt, & velut somnium euauerunt: quæ sunt & non sunt, sicut addit Propheta causam huius fugacitatis.

Quoniam spiritus transibit per eum, & non erit, & non cognoscit amplius locum suum.

Theodoretus intelligit per spiritum animam, seu vitam hominis, quæ cum præsens est, corpus & viuunt & operatur, cum verò de migrat, extinguitur & corrumpitur, ut nec priora signa cognoscat, nesciat hoc corpus illius esse, & hoc huius, quod manifestum est, cum sepulchra inspicimus. Omnia enim eodem

eodem modo fiunt. Neque enim pristinos caracteres conseruat. Alij intelligunt de vento frigido scilicet & immiti, quo perflante fœnum & flores statim marcescunt, & decidunt, vt amplius non cognoscatur locus, in quo succreuerunt.

Iuxta priorem interpretationem.

Spiritus (anima seu vita) transibit per eum (hominem morientem) & non erit (amplius homo mortuus) & non cognoscet amplius (homo) locum suum (in quo habitauit.) Ita vt non agnoscatur, etiam in sepulchro, quis aut qualis fuerit.

Iuxta posteriorem, de vento.

Spiritus (ventus) transibit per eum (per flabit florem) & non erit (flos marcescens vento frigido & immiti) & non cognoscet locum suum (in quo sterit seu floruit.)

Misericordia autem Domini à seculo vsq; in seculum, super timentes eum, & iustitia eius in filios filiorum.

Dixit de mutabilitate, inconstantia & fugacitate vitæ humanæ propter peccata. Iam addit per Antithesin de immutabilitate seu æternitate bonitatis, & misericordiæ Dei erga timentes ipsum, quos etiam post mortem seruat, ornans æterna gloria, abieci alijs. Est igitur Antithesis consideranda inconstantiæ & mutabilitatis, beneuolentiæ & amoris hominum, de quo inquit versiculus:

Omnia vertuntur, certe vertuntur honores.

Et Plato:

φύσις ἀμετέωρος ὁ θεὸς ὁ φίλος, naturā mutabile animal est amicus. Contrā vt æternus & immutabilis est Deus, ita & eius beneuolentia & amor erga Ecclesiam æterna est & immutabilis, iuxta illud Num. 23. Non est Deus quasi homo, vt mentiat, nec est filius hominis, vt mutetur. Et Malach. 3. Ego in filios filiorum, conuenit cum illo Psal. 135. Generationi rectorum benedicetur, quod Theodoretus Græcè ita reddidit: ὁ θεὸς πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ἀποστέλλει τὸ ἔλεος.

4. Quorum misereatur Deus.

His qui custodiunt testamentum eius, & qui memores sunt mandatorum eius, vt faciant ea.

Cogitandum hic, quod inquit, super timentes eum, item his, qui custodiunt testa-

mentū eius &c. monere, duplicem esse cœtum hominum in mundo amplectentium doctrinam cœlestem & cultus diuinitus traditos, quos diligit, exaudit & defendit, & hostium Dei, eiusque uerbum contemnentium, quos verè odit, auersatur, & punit. Quod inquit, vt faciant ea, monet requiri inchoatam obedientiam legis, tāquam fructum veræ fidei, quæ per dilectionem est efficax.

Dominus in cœlo parauit sedem suam.

Monet versiculus de omnipotentia Dei, seu facilitate inuandi suos, cum ubiq; adsit & intueatur omnium hominum cogitationes, consilia & actiones, sicut alibi inquit: Deus in altis habitat, & humilia respicit in cœlo & terra. Quia igitur omnipotens est, omnium rerum conditor, rex & Dominus, potest suos inuare, & quia pater, vult etiam. Solium seu sedes Dei significat regiam eius potestatem. Neque enim in Deo, qui est immensus, imaginanda est vlla circumscriptio loci in cœlo. Sic Christus ubique est, etiam iuxta humanam naturam, quæ diuinæ inseparabiliter vnita est. Ita inquit Cyrillus libro 12. Thesau. Nihil aliud intelligitur, quando de Deo sedere, & sedes, aut solium dicitur, nisi principatus & regia potestas, quam naturaliter super omnes creaturas habet filius Dei. Magna enim amentia est, aut sessionem, aut sedem, aut omnino situm aliquem Deo attribuere. Quæ imaginationem de locali sessione Christi ad dextram patris in cœlo perspicuè redargunt, & confutant.

5. Exhortatio ad totam Ecclesiam humanam & Anglicam.

Benedicite Domino angeli eius, potētes virtute, facientes verbum eius, audientes vocem verbi eius.

Benedicite Domino, omnes exercitus eius, ministri eius facientes voluntatem eius.

Quia humana mens, vt inquit Theodoretus, non potest satis dignè Deum laudibus celebrare, hortatur cœlestes potentias, & virtutes, hoc est, Angelos, quorū sunt mul-

ti & varij ordines, vnà secum Deum celebrant. Vocat autem Angelos virtutes & ministros Dei, quod illorum ministerio, opere & presentia, ingentia facta exercet & efficit, defendens Ecclesiam contra hostes, sicut historia passim testantur. Quod inquit, exercitus, significat innumerabile esse angelorum multitudinem, qui tanquam exercitus pugnent & excubent pro Ecclesia, quæ est tanquam ciuitas ab hostibus ipsis, diabolis, & membris eorū, tyrannis, obfessa & circumdata. Sic alibi: Angelus Domini castrametatur in circuitu timentium eum. Et ad Hebr. i. inquit Apostolus de angelis: Nonne omnes sunt spiritus administratorij, qui emittuntur in ministerium, propter eos, qui hæredes erunt salutis.

XXII.

Benedicite Domino opera eius, in omnibus locis regni eius, benedic anima mea Domino.

Conclusio Psalmi exordio eius respondens, quo omnes creaturas & seipsum quoque rursus ad celebrandū Deum hortatur & exuscitat. Quod inquit, in omnibus locis, significat, Deum ubiq; adesse presentem & exandire inuocantes, iuxta illud i. ad Timoth. cap. 2. Orantes viri in omni loco, suffollite manus. Item Ioan. 4. Neque in hoc monte, neque Hierosolymis orabit. Quia veri adoratores Deum in spiritu adorant: quia Deus spiritus est.

Benedic anima mea Domino] Sic inquit Augustinus, benedictio à capite, benedictio in fine, à benedictione profecti sumus, ad benedictionem redeamus, in benedictione regnemus.

QVAESTIO.

Angeli sua sponte obtemperant Deo, sicut hic Psalmus inquit: qui facitis voluntatem eius, quare igitur hortatur angelos, vt benedicant Domino?

RESPONSIO.

Primum rogat, vt angeli suas laudes coniungant cum Ecclesia in hac vita. Deinde laudat angelos, ab eo, quod iam per se faciāt iuxta verliculum Poëtæ:

Qui monet, vt facias, bene quod facis, ille monendo laudat, & hortatu comprobatur acta suo.

Tertiò significat nos esse, *συνπολίτες* angelorum, & fore in vita æterna *ἱσχυροὺς* celebraturi Deum sine peccato & morte, post hanc vitam, in omni æternitate.

ALIA.

Quomodo opera Dei, vt cælum, terra, & cetera creatura, possunt benedicere Deo, hoc est, laudare, cum mentis & rationis sint expertes?

RESPONSIO.

Quia in illis veluti in speculis fulgur quidam infinitæ bonitatis, sapientiæ & potentiae Dei elucet. Ita inquit Nazianzenus: Reliqua creatura sunt *συνάντες ἐπαινεῖται* *Πνεύματος καὶ ὁσαπρὸς οἱ κήρυκες*. Homo verò est viuus & loquens, testis de Deo, celebrans eum, vnà cum angelis, corde, lingua, & obedientia omnium virum.

PSALMVS CIIII.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis causarum demonstratiui Nam recenset & celebrat in eo Prophetam multis verborum & figurarū luminibus opera Dei, & multiplicia beneficia eius, collata in totum humanum genus, eumque celebrat & agit gratias, pro creatione omnium rerum, defensione & conseruatione, ad vtilitatem hominum, præcipue verò Ecclesiæ, propter quam corpora omnia cælestia & terrestria à Deo condita sunt, & conseruantur. Conspiciuntur autem in conseruatione, gubernatione & conseruatione reorum omnium, sapientia, potentia & bonitas Dei, sicut inquit Paulus ad Romanos capite primo: Quæ sunt inuisibilia illius (Dei) ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, per uidentur, ipsa æterna eius potentia ac diuinitas. Et Xenophon inquit: Hoc pulcherrimum mundi theatrum tanta perpolitum arte, est prudentis solertisq; alicuius mentis æternæ sapiens artificium. Sicut autem tria sunt obiecta sapientiæ, quæ vult Deus aspici & considerari: 1. Deus ipse, 2. Natura rerum cælestium & inferiorum, 3. In magna arte & sapientia distributarum. Ita Psalmotellectus, & officia virtutum. Ita Psalmorum alij concionantur de vera Dei agnitione & inuocatione, quidam de virtutum officijs, nonnulli de creatione rerum omnium, vt præfens Psalmus. Complectitur autem conditio etiam Dei præsentiam conseruantis rerum naturas & substantias, quàm diu ipsi placuerit, iuxta illud Act. 17. In ipso (Deo) viuimus, mouemur & sumus. Item Deut. 30. Ipse est vita tua, & longitudo dierum tuorum. Sunt autem partes Psalmi

1. Narratio

1. Narratio operum & beneficiorum Dei.
2. Gratiarum actio.
3. Conclusio continens precationem, vt accepta sit gratiarum actio, & celebratio diuinorum operum.
4. Est in fine imprecatio contra impios, non agnoscetes & celebrantes enumerata beneficia & opera Dei. D. Augustinus ira inquit in præfatione in hunc Psalmum: Enumerantur hic etsi non omnia, multa tamen opera Dei, quæ nota sunt omnibus intuitibus, qui norunt ex his, quæ facta sunt, & videntur illius inuisibilia intellectu conspici. Videmus enim fabricam mundiam, quando ex cælo & terra & omnium, quæ in eis sunt, Et ex huius fabricæ magnitudine & pulchritudine fabricatoris ipsius inestimabilem magnitudinem & pulchritudinem, etsi nondum videmus, iam tamen amamus. Non enim cessauit qui nondum potest nostri cordis puritate conspici, ante oculos nostros ponere opera sua, vt videntes quæ possumus, amemus, quæ videre non possumus, vt ipsius amoris merito, aliquando videre possimus.

1. Narratio.

*Benedic anima mea Domino,
Domine Deus meus magnifica-
tus es vehementer, gloriam & de-
corem induisti.*

Exordium Psalmi, quo se ipsum primum propheta excitat ad gratiarum actionem, alloquens animam suam, hoc est, seipsum, monens vt alij exemplum suum imitentur. Addit autem generalem propositionem continentem causam gratiarum actionis, quam deinde per partes seu species operum Dei multipliciter explicat.

Benedic] lauda Dominum, eiq; gratias age, idq; toto pectore, ex quo tanquam fonte scaturire atque erumpere debet gratiarum actio, & celebratio Dei, non nasci in labris.

Domine.] Alloquitur Deum per Apostropham, quem suum Deum vocat, qui se condidit, exaudit, & tuetur.

Magnificatus es vehementer] Non essentia quidem diuina, quæ in se immensa & immutabilis est, sed celebratione propter diuina opera, sicut addit, gloriam & decorem induisti. Hoc est, gloriosus es & celebratus in toto terrarum orbe, propter opus creationis, & alia beneficia, quæ ordine recenset, in quibus.

*Amictus es lumine, sicut vesti-
mento, extendens cælum sicut pel-
lem.* II.

Primum opus creatio lucis & cæli, quæ luce Deus tanquam amictu seu vestitu regio indutus est, & lucet inuisibilis, iuxta illud Pauli: Qui solus habet immortalitatem, lucem inhabitans inaccessibilem. Primum autem Deus die primo lucem, quo nihil est præstantius, vtilius & gratius, condidit, vt ostenderet hoc primo opere suo, seu effectu, se esse essentiam lucidam, tenebrarum expertem. Die secundo condidit cælum, quod est quasi pellis, seu cortina extensa, nihil in se habens asperitatis, aut inæqualitatis, vt quàm celerrimè verti posset absque offensione, ipsius Dei sedes seu habitaculū. Hebræi cælum seu firmamentum vocant extensionem. Ita Genesis 1. dicitur: Dixit quoque Deus: Sit expansio (diffusum quoddam corpus aëris) in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Et Esaiæ 40. Qui extendit velut telum cælos, & expandit cælos, velut tabernaculum (tentorium) ad habitandum. Et cap. 42. Creans cælos, & extendens illos. Theodoretus monet significare facilitatem Dei, in condendo cælo, sicut homini facile est extendere pellem, seu cortinam in tentorio. Diuidit autem res conditas

1. In superiores seu cælestes, lucem, cælum, aquas cælestes, ventos, & angelos.
2. In terrestres inanimas, ipsam terram, mare, montes, fontes, flumina.
3. In animatas terrestres & volatiles.
4. In pabula, aliaq; quibus homo & animalia sustentantur.
5. In motus corporum cælestium, qui dies & noctes efficiunt.

De cælo, rebusq; cælestibus.

*Qui contignat (ædificat, con-
iūgit) in aquis tabernacula sua,
& ponit nubes vehiculum suum,
& ambulat super pennas venti.* III.

Significat, inquit Theodoretus, Deum celerrimè tanquam ventos, quibus nihil est velocius, peruolare omnes partes mundi, & vbiq; præsentem adesse, quasi equitatem in nubibus, & super pennas ventorum. Disputant hic interpretes de aquis, quæ sunt super cælum, seu firmamentum, & quæ sunt infra cælum. Vuolfgangus Capito, vir apprimè

apprimè doctus Hebraica lingua, aquas super firmamentum seu cœlos dicit esse cœlestis naturæ, inenarrabili fulgore, mutatus ex aquis Abyssi, & significare nostra corpora verbo Dei similiter mutata in cœlestem naturam. Inferiores autem aquas esse naturæ terrestres, sed simpliciter alij aquas superiores intelligunt, quæ sunt in media regione aëris, videlicet ipsas nubes. Inferiores autem aquas marinas & fluuiatiles, quas media regio distinguit ab aquis superioribus. Beza firmamentum seu extensionem, hoc est, corpus diffusum aëris distinguit in duas partes superiores, ætherem, id est, ignem, & inferiorem, hoc est, aërem, quam rursus diuidit in regionem supremam mediam & infimam, quæ distinguit aquas marinas & fluuiatiles ab illis, quæ sunt in media regione aëris, videlicet a nubibus. In media enim regione esse etiam nubes, cum ipsum cœlum est serenum. Quod inquit, ponit nubes in vehiculum suum, respexit ad illud Exod. 40. Qui ambulat super nubem. 2. Petri 5. Deus apparuit in nube ante tabernaculum, & Acto. 1. dicitur de Christo ascendente in cœlum: Et lucida nubes suscepit eum ab oculis eorum. Et Matthæi capite decimo septimo, Apparet in nube coram discipulis.

III. *Qui facis (fecisti) angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem flammantem. (flammā ignis.)*

Monet versus de Angelorum creatione, substantia, natura & officio. Creatos esse angelos docet hic versus, quo autem die, doctores disputant. Communis sententia est, conditos esse primo die, substantias esse spirituales, indicat Propheta, cum vocat spiritus, quo nomine & celeritatem ostendit in expediendis negotijs, à Deo iniunctis & commendatis. Naturam indicat, cum vocat ignem flammantem, seu flammam ignis, hoc est, fulgentes, & lucidos, hoc est, plenos lucis, id est, sapientiæ diuinæ, & ardentis amoris Dei, & Ecclesiæ. Officium ostendit, vocans ministros Dei, in protectione & conseruatione Ecclesiæ, ac piorum, iuxta illud Psalm. 34. Castrametatur angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eum. Et Psalm. 91. Angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus vijs tuis. Sic angeli educunt Loth à Sodomis, defendunt Iacob, seruant viros tres in fornace ar-

dente, Daniele inter leones. Et Hebr. cap. primo dicitur: Nonne omnes sunt spiritus administratorij, qui emittuntur in ministerium eorum qui salui fient?

Angelos non est nomen essentiæ, sed officij. Nam nuncium significat qui mandata perfert, à verbo ἀγγελλω, quod est nuncio, & tribuitur etiam Messia Malachiæ 3. Item ministris Euangelij, & doctoribus Ecclesiæ. Malach. 2. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & populus requirit legem ex ore eius. Est enim angelus domini D Angelus stinus intelligens Psalm. de Ecclesia eiusque membris, exponit Angelos ministros & doctores Ecclesiæ, inquit: Ministros suos qui prædicent eius Euangelium, vocat ignem flammantem. Nisi enim ardeat minister prædicans, non accendit eum, cui prædicat. Hebraei, ut annotant Beza & Flaminius, ita exponunt: Qui facis spiritus, hoc est, ventos, seu flatus angelos tuos, hoc est, nuncios, & flammam vrentem, hoc est, ignem cœlestem, & fulmina ministros, hoc est, qui bus vteris tanquam nuncijs & ministris, ut ventorum flatu, cum Israëlitis iter aperuit per mare rubrum, Genes. cap. 14. Et Sodoma igne consumpsit. Genes. 19. Sed de Angelis, qui sunt spirituales & igneæ naturæ, loqui Psalmum, testatur Apostolus ad Hebræos capite 1.

De terra, rebusq; terrestribus.

Qui fundasti terram super v. stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi.

Dixit de cœlo & cœlestibus, nunc addit de terra & terrestribus, hoc est, animantibus volucibus, quibusq; illa sustentantur, quæ omnia testimonium sunt providentiæ, & præsentia Dei, alentis & sustentantis creaturas omnes ad vsum hominis, & Ecclesiæ: & testatur verus contra Aristarchum Sazium & alios, terram esse immobilem, quæ sua vi motuque, ut inquit Cicero, tenetur, ne sursum aut deorsum versus, cum sit centrum mundi, ad quod partes omnes tendunt, in medio nullis sustentata fulcris pendens cadat ponderibus librata suis, ut inquit Poeta. Ita Ecclesiastes capite primo inquit: Terra in æternum stat. Theodoretus inquit: Cum ipsam (terram) super seipsam fabricasset, dedit ipsi, ut nunquam moueatur, & hoc modo permanet, quare nus ipse voluerit. Ita alibi dicitur: Suspendens terram super nihilum.

Super

IN PSALMVM DAVIDIS CIIII.

Super stabilitatem suam] Symmachus, super sedem suā. Ex Hebræo, super basin, hoc est, centrum, ad quod partes omnes seu lineæ totius, & circumferentiæ tendunt, ita vt neque ad hanc, neque illam partem terra sursum vel deorsum nitatur, seu cadat, sicut habent versiculi,

*Terra pila similis, nullo fulcimine nixa,
Aere pendenti tam graue pendet opus.
Cum te pendenti reputas insistere terra,
Nonne vel hinc clarè conspicis esse Deum?*

Augustinus per Allegoriam intelligit verbum de Ecclesia, quæ fundata super fundamentum Christum, stat immota duratura in omnem æternitatem, iuxta illud Matth. 16. Portæ inferorū non præualebunt aduersus eam.

Abyssus, sicut vestimento cooperuisti eam, super montes stabunt aqua.

Referunt sequentes versus quattuor interpretes quidam ad creationem terræ, quæ initio abyssus, hoc est, immensa aquarum copia tanquam vestimento cooperta, & circumamicta fuit, sed Deus suo verbo omnipotenti iussit à terra segregari in certum locum, vt extaret pars terræ, in qua homines & animantia versarentur, quæ pars dicitur vocatur, hoc est, habitabilis. Ita Genes. 1. dicitur: Et dixit Deus, congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum vnum, appareatq; terra. Quidam intelligunt de nubibus coactis in aëre, quibus montes & valles irri-gantur, vt proferant plantas, herbas, gramina, fruges ad vsum animantium.

Abyssus, vt diximus, dicitur immensa & profunda aquarum collectio, seu profunditas, de qua Ouidius inquit:

*- circumfluit humor,
Vltima post cedit, solidumq; coercuit orbem.*

Dicitur ab α & βῆμα, quod profundum eius pertingere nemo potest.

Super montes stabunt aqua.] Hoc est, steterunt seu stabant, vt Flaminius vertit. In principio scilicet conditionis tegentes seu cooperientes totam terram: vel, vt aliqui, stabunt aquæ & nubes plenæ aquis, seu collectæ ex vaporibus humidis, & aquosis. Augustinus, vt dixi, de Ecclesia intelligit, quæ aquis, hoc est, persecutionibus submergitur seu opprimi nō potest, cuius imago in hoc versiculo proponitur,

αὐτὸν βαπτίζῃ δυνάει τοῦ ὕδατος ἑστ,
Hoc est,

Mergitur vter in vnda, at nō submergitur vnquam.

*Ab increpatione tua fugient,
à voce tonitruu tui formidabunt.* VII.

Increpationem vocat horrificā, quasi Dei vocem & mandatum, quo iussit vt abyssus seu aquarum copia in vnum locum congregaretur, inq; ea subsistat vt terræ pars extet, quæ habitetur. Alij intelligunt de coruscationibus & tonitruis, quibus perterrefacti homines & animantia, petunt domos, & latibula querunt. Alij de mandato Dei iubentis nubibus, vt cedant & tanquam fugiant in aëre, cum ipse voluerit. Augustinus intelligit de increpatione contra hostes Evangelij & Ecclesiæ, quæ territi desistunt à persequendo, ne totam Ecclesiam deleant, vt temporibus Martyrum.

Ascendunt montes & descendunt valles, in locum quem fundasti eis. VIII.

Hoc est, montes in sublimi exant, & valles tendunt in locum humilem, & propter delectationem, quam adfert veritas, & fertilitatem. Nam aliæ alibi feliciter crescunt, & proueniunt, vt vna in montibus, fruges in vallibus, propter soli pinguedinem, vnde Poëta,

Hic segetes, illic veniunt felicius vna.

Terminum posuisti (mari & rebus omnibus) quem nō transgredientur, neq; conuertentur operire terram. IX.

Hoc est, constituiisti certum finem, seu metam ipsi mari, & cunctis creatis rebus, ne ultra præscriptum diuinitus terminum & officium transgrediantur, sine tuo mandato. Ita Job. 38. inquit Deus: Circumdedit mare terminis, & posui vestem, & ostia, & dixi, vsque huc venies, & non procedes, & hæc confringes tumentes fluctus tuos. Ita tyranni Ecclesiam vltius aut diutius persequi nō possunt, quā Deus eis permittit, sicut ad Senacherib inquit: Frenum inijciam naris tuis, & retraham te eo, vnde veneris. Ita Christus

Christus Matth. 8. Sedauit mare, & ventos, ne nauiculam, in qua ipse & Apostoli nauigabant, obruerent, quod ut hoc quoque tempore filius Dei prohibeat, his versibus iuuentus precetur,

Non te, gnate Dei, tua quam regis opprimeret Argo,

Quamuis & rimis sit lacerata suis.

Hanc quoque cum fluctus ciet imo ex gurgite Orion,

Et rapidi venti praelia sua manent.

Quassatam medio in pelago tua dextera seruat,

Et verè es nautis anchora grata tuis.

Nos ergo in portum deducas, atque gubernes,

Deleri nautas nec sine, Christe, tuos.

- X. *Qui emittis scaturigines (aperis venas fontium) in fluuios, inter medium montium (in cōualibus) pertransibunt (fluent aquæ.)*

Addit causam finalem, seu usum fontium & fluuiorum, videlicet ut illis potentur & reficiantur bestiae in siti, tum mansuetæ, tum syluestres. Estque perennitas fontium, & fluuiorum illustre testimonium prouidentiae Dei, & mirandum opus, quod mare non augetur accessione tot fluuiorum, qui in illud exonerant, neque minuatur, cum ex illo fluunt fluuij.

- XI. *Potabunt omnes bestiae agri (agrestes) sedabunt onagri sitim suam.*

Sunt onagri asini syluestres, qui versantes in montibus, praecipue laborant siti, quam aquis pluuiialibus sedant, in locis arentibus, *Waldes Esel, oder ein wilder Esel.* Est autem species pro genere. Nam omnia animantia syluestria intelligit.

- XII. *Super ea (iuxta flumina) volucres caeli (versantes in aëre) habitabunt, de medio frondium dabant voces.*

Suauiter cantillabunt, laudantes creatorem suum, & altorem magnificum, sicut Plinius de Luscinia inquit: Luscinij diebus ac noctibus continuis garrulis, sine intermissione cantus, densante se frondium germine, non nouissima, digna miratu aue. Et Poëta de Philomela.

Dulcis amica veni, noctis solatia praestans,
Inter aues etenim nulla tibi similis.

Tu Philomela potes vocum discrimina mille,
Mille potes varios ipsa referre modos.

Nam quamuis aliae volucres modulamina tentent,
Nulla potest modulis equiualeere tuis.

Rigans montes de superioribus suis (coenaculis vel pluuijs, seu aquis decurrentibus è montibus) de fructu operum tuorum, (imbre, opera tua, in nubibus facto) satiabitur terra.

Id est, recreabitur, irrigabitur in aestu.

Producens faenum iumentis, & herbam seruituti hominum, (utilitati, vsui,) ut educas panem, (fruges ex quibus panes conficitur) de terra.

Et vinum (ut) letificet cor hominum, ut exhilaret faciem in oleo, (ut nitidior sit, praeter oleo, seu magis, quam si oleo inungatur) & panis cor hominis confirmet.

Totum corpus, seu vires corporis & animi. Ostendit usum panis, vini & olei, qui à Deo concessus est homini moderatus, & cum gratiarum actione, iuxta illud: Quicquid creauit Deus bonum est. Sunt autem res ex terra nascentes duplices, quaedam enim profunt ad nutritionem, ut panis, quaedam ad medicamentum, ut oleum, ynguentum, balsamum. De usu vini & olei ita inquit Plinius: Duo liquores corporibus humanis saluberrimi, intus vini, foris olei. Ideo Samaritanus Luc. 10. vtrumque vulnerato adhibuit, vinum quod abstergit, & emundat, quod officium legis signatur: & oleum, quod lenit, dolorem mitigat & vulnera sanat, quod Euangelij vsus indicatur.

Reficiuntur (replebuntur) frondibus & ramis arbores domini, & cedri Libani quas plantauit. (Dominus.)

Dixit

Dixit de effectu seu vsu pluuiarum, in animalibus nutriendis & conseruandis, iam addit de effectu eorundem, in plantis seu arboribus producendis, in quibus commorantur & nidificant aues.

Arbores Domini, vocat syluestres & infrugiferas, quæ sua sponte absq; humano cultu crescunt in syluis, (die im Waldt stehen / die nicht durch Menschen gepflanzt sindt.) item magnitudine & proceritate perspicuæ, sicut montes Dei dicuntur magnifici, & excelsi, Psalmo 36. Arbores sunt proceræ, præcipuè insignes, in Libano monte Phœniciæ, species est pro genere, per Synecdochen.

Ibix Græcè ἀγόμενος, animal est de genere damarum, quod in alpibus frequens est, magnitudine hirci, cornibus gradibus, quibus se ex altis defiliens rupibus excipit & fulcit, ne terræ aut saxis illidatur, mirandæ pernicitatis. Erinaceus animal notum, ein Igel / Quidam vertunt, leporibus, cuniculis. Refugium, Aliter hospitium, latibulum. Ex greco vetus translatio habet, Herodij, dominus dux est eorum, montes excelsi ceruis, petra (rupes) refugium erinaceis. Erodium interpretantur pro ardea. Hieronymus dicit esse auem maiorem aquila, quam ipsa deuorat.

De motu corporum cælestium, Solis & Luna, eorumq; effectibus.

Fecit Lunam in statâ (certa) XIX. tempora, sol nouit occasum suum.

Dixit de animantibus eorumq; cibo, potu, & habitatione. Iam redit ad creationem mundi superioris, & celebrat creationem solis & Luna, eorumq; motus, effectum, distinctionem scilicet temporum, noctis & diei, veris, æstatis, autumnii, & hyemis, quorum temperamento caloris & frigoris, crescunt res omnes à terra, alunturq; & conseruantur.

In statâ tempora] iuxta illud Genes. I. Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa & tempora, & dies & annos, ut luceant in firmamento cæli, & illuminent terram.

Sol nouit occasum suum] nunc citius, nunc tardius occidens & oriens, iuxta Dei voluntatem & ordinem præscriptum.

Nouit] hoc est, seruat certum motum, non quod animatus sit, ut inquit Theodoretus, sed quod certa ratione moueatur, iuxta præscriptum Dei oriens & occidens.

Posuisti (ponis, id est, inducis) XX. tenebras, & facta est nox in ipsa (nocte) reptabunt (discurrunt, vagabuntur sine timore) omnes bestia syluæ (syluestres.)

Catuli leonum (reptabunt) XXI. rugientes ut rapiant, & querant à Deo escam cibi.

Ortus est sol & recolliguntur XXII.

CC

Illic aues nidificabunt, & Ciconia abietes (sunt) domus (habitatione, mansio.)

Ciconia auis nota est, Græcè πικονία, symbolum est gratitudinis erga parentes senes & debiles, quos Ciconia alunt, sicut testatur Plinius libro 10. his verbis: Ciconia nidos eosdem repetunt, genitricum senectam inuicem educando. Vnde αὐτὴν πικονία, est gratiam reddere pro nutritione, eos vicissim alendo & fouendo ætate defessos. Hanc ob causam, ut Suidas testatur, olim in regum summo sceptro Ciconia figura ponebatur, in imo Hippotaurus, quod animal est efferum & impium, ut ipso gestamine admoniti Reges, gratitudinem & pietatem colerent, violentiam, & impietatem fugerent & cohiberent. Ediscant pueri hinc optimos versiculos de pietate liberorum erga parentes & præceptores, quos & ætate defessos alere debent, Ciconiarum exemplo.

Grata Deo pietas fessos nutrire parentes,

A quibus es satus, tempora longa, puer.

Cernis ut effectum miranda Ciconia patrem

Nutriet, & laudem pro pietate ferat.

Quid facerent homines, cælestis imaginis instar,

Quos voluit radios numen habere suos?

In quos, quæ vincitum genitorem gnata Cimonem

Panisti vberibus, lacte fluente, tuis.

Viuus in æternum, multas Heroidas inter,

Υποτροφὼν viuax secula sera videt.

Iuxta Græcum Senarium:

ἱκανὸς βιωσέας ὑποβοσκήσῃ τὸς γονεῖς.

Viua eris, senes parentes conseruens.

In Græco est σφῶδρα, quæ vox passerem significat.

Montes excelsi ibicibus, petra

refugium erinaceis.

XXII.

(bestiæ conueniunt & congregantur oriente sole) *Et in speculuncis suis (lustris) cubant.*

XXIII. *Exibit homo (exorto sole) ad opus suum* (sibi à Deo impositum, vt in sudore vultus sui se nutriat, Genesis 3.) *Et ad operationem suam usq; ad vesperam.*

Addit causas diei & noctis, quorum illo oriente se abdunt bestia in latibula sua, nocte autem prodeunt ad quærendum cibum: contra homines in die laborant, nocte quiescunt.

Sunt autem causæ ordinatæ seu finales viciissitudinis dierum ac noctium, quatuor:

1. Vt varietate sua delectent, cum post noctem redit dies, & post diem nox succedit.
2. Vt numerare discrimina temporum possumus.
3. Vt somno & quiete exhausta corpora diurnis laboribus recreemus. Nam, vt inquit Poëta,

*Quod caret alterna requie, durabile non est,
Hac reparat vires, fessaq; membra leuat.*

4. Vt commodo tempore animantia vitum quærere possint, homines interdiu, bestia syluestres noctu, quæ metu insidiarum in die ex latebris prodire non audent. Item mirabiliter Deus omnia summa sapientia & bonitate ordinauit ad vsum animantium, hominis & aliorum, sicut addit Prophetæ de hac bonitate & sapientia Dei Epiphonema seu exclamationem cum admiratione.

XXIII. *Quàm magnifica sunt opera tua Domine? Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra tuis bonis* (aliter possessione tua.)

In media narratione erumpit in laudes Dei, considerans cum admiratione omnium rerum conditionem, & sapientiam Dei, potentiam & bonitatem, quia omnia ad vtilitatem hominum condidit, summa sapientia omnia gubernat, potentia & bonitate conseruat. Ita inquit D. Augustinus: Ex perpetuitate creaturarum intelligitur creator æternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine & dispositione sapiens, ex gubernatione

bonus. Euripides ita definit mundum, κόσμος δὲ πῶς κελεύει τὰ πάντα σοφῶς. Constitit autem καλῶς in ordine & magnitudine. Omnia in sapientia fecisti. Ita Basilus: ὅτι ἐπὶ ἀπρονοήτου ὁδῶν ἡμετέρων παρὰ θεοῦ, id est, nihil impronidum, aut neglectum, seu sine summa cura factum est à Deo.

De mari & aquatilibus.

Hoc mare magnum et spacio xxv.
sum (marib. Ex Hebræo, hoc est, locis & littoribus) *illic reptilia* (sunt) *quorum non est numerus, animalia pusilla cū magnis.*

A terra ad propinquum mare transit, laudans illud primum à magnitudine, deinde ab vfu duplici: primo quod sedes est, & quasi colonia aquatilibus. Deinde quod accommodum est nauigationi, qua merces & res necessariae ad victum & vestitum, ex alijs regionibus & insulis aduehuntur. Diuiditur autem vniuersitas omnium rerum creaturarum in tria, cælum, terram & mare. Idem cum de cælestibus & terrenis dixerit, iam etiam de marinis & aquatilibus, quorum ingens est multitudo & varietas, subiicit.

Mare magnum] vocat Oceanum Atlanticum, & mare Mediterraneum.

Pusilla cum magnis] Hic Theodoretus inquit: Prouidentia Dei signum est, quod ingentia animalia non omnia parua denorant, & consumunt. In primis autem Dei potentia cōspicitur in Remora pisciculi, quæ græcè Echneis dicitur, quæ teste Plinio occulta vi naturæ, nauigia contra ventos & fluctus compescit, & stare cogit, vnde hic pisciculus imago est Ecclesiæ. Nam sicut hic maris & ventorum impetus tenet, ita Ecclesiæ, quæ cœtus est exiguus & imbecillis, verbo Dei, & precatione frangit & debilitat conatus diaboli & organorum eius.

Illic (in mari) naues pertransi xxvi.
bunt, & cete, quæ formasti (Genesis I.) *vt ludant in eo* (mari.)

Vtilitas nauigationis, de cuius inuentore ita Horatius inquit:

*Ille robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem.
Primus nec tenuit præcipitem Africum,
Decertantem Aquilonibus.
Nec tristes hyadas, nec rabie notæ.*

Cete

tur, auferes spiritum eorum (vitam) & deficient (fame) & in puluerem suum reuertentur.

Iuxta illud Genesis 3. Puluis es, & in puluerem reuerteris.

Emitte spiritum tuum (sanctum) & creabuntur, & renouabis faciem terræ.

Docet versus Deum esse agens liberrium, non alligatum ad causas secundas. Ideo destruere & seruire naturam, cum & quamdiu ipse vult, sicut homines & angeli libera voluntate conditi sunt, & facit Deus multa opera extraordinaria. Basilii tradit tres esse modos creationis:

1. Est fabricatio rerum ex nihilo, vt Genesis capite primo: In principio creauit Deus cælum & terram.
2. Mutatio rerum in statum meliorem, de qua Psalmo 51. Cor mundum crea in me Deus. Hæc mutatio in homine vocatur regeneratio spiritualis, quæ fit per spiritum sanctum, verbum Dei, & sacramenta, qua Deus non aufert intelligere, sed dat rectè intelligere, non aufert velle, sed dat benè velle.
3. Resuscitatio ex morte seu interitu, quæ duplex est. 1. In plantis tempore verno, quo omnia velut à mortuis excitantur, & virescant. 2. In homine, cum in nouissimo die à morte resuscitabuntur excitati per spiritum sanctum, quem esse verum & æternum Deum, cum patre & filio omnipotentem, & adorandum cum illis, distinctam tamen personam, testatur hic tertius modus creationis, de quo intelligendū est dictum Genesis 1. Spiritus Domini ferebatur super aquas, fouens eas calore vitali, sicut Gallina incubans ouis. Recitet hîc puer preces Philippi Melanthonis:

*Spiritus vt Domini nascencia corpora fouet,
Cum manus artificis conderet ipsa Dei:
Sic foueat cætus Christi, qui oracula discunt,
Accendatq; igni pectora nostra suo.*

*Item Claij de festo Pentecoste.
Spiritus alme Dei, rerum vegetator & autor,
A nato veniens & genitore Deus:
Da mihi nosse patris quæ sit diuina voluntas,
Et mihi saluificam suggere, quæ so, fidem.
Tu me conserua, rege, pascie, tuere, gubernas,
Te sine nil hominum cura laborq; valet.*

Et Ecclesiæ veteris.

*O lux beatissima,
Reple cordis intima
Tuorum fidelium.*

Certe Deus condidit inter alia aquatilia, Genesis 1. Plinius inquit sexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum sexaginta latitudinis in flumen Arabiæ intrasse. Libro 32. Aliter Leuiathan, quæ vox Hebræis significat immanes & vastas beluas marinas. Ex Græco legitur Draco, per quem D. Augustinus, & alij intelligunt allegoricòs diabolum, serpentem magnum & antiquum. Iob. 4 & Esaiæ 27. Vbi Propheta describit Leuiathan, hoc est, diabolum deuictum à Christo & Ecclesia. Tota autem hæc narratio de creatione cæli, terræ, maris, & omnium, quæ in eis sunt, testantur esse Deum omnipotentem, sapientem & bonum. Sicut inquit Claius dominica de Trinitate:

*Quis non esse Deum, qui fecerit omnia, credit,
In quocunq; loco vel regione manet?
Afferit hoc ipsum superbi decus ætheris alnum
Illumstrans radiis sol rutilante diem.
Afferit hoc etiam quæ noctu luna resulget,
Machinaq; immensi suspicienda poli.
Quæ mare, quæ tellus, quæ vastus continet aër,
Autorem referunt cuncta creata Deum.*

De prouidentia Dei.

Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore suo.

Dante te illis, colligent, aperiente te manum tuam, omnia replebuntur bonitate. (so werden sie mit güt gesettiget/ das ist/ frölich.)

Post enumerationem operum Dei ostendit, Deum non solum cōdidisse res omnes, sed etiam gubernare, & conseruare omnia animantia, suppeditando illis cibum & potum abundanter, ita vt illis cum gaudio & delectatione perfruantur. Ita inquit Basiliius in opere de spiritu sancto: παντὰ σκονδύλῃ οὐρανὸς ὁ φθαρτός θεὸς παρὲς ἐκπορεύεται τὴν σπουδαίαν, hoc est, omnia intuetur peruigil (oculus Dei) omnibus adest, suppeditans vnicuique salutem.

Aperiente manum] Theodoretus facilitatem in Deo ostendit, qui sicut digitos extenderet homini facile est, ita Deus omnium rerum copiam facilè largitur.

Replebuntur bonitate] Omnibus bonis iu-cundis & vtilibus, ita vt cum delectatione illis fruuntur.

Auertente te faciem tuam (negante victum) turbabun-

Sine tuo numine
Nihil est in homine.
Nihil est innoxium,
Lava quod est sordidum.
Riga quod est aridum,
Sana quod est saucium.
Flecte quod est rigidum,
Fove quod est frigidum,
Rege quod est denium.

2. Gratiarum actio.

XXXI. *Sit gloria Domini in seculum,
letabitur Dominus in operibus
suis.*

Enumerationi operum Dei addit gratiarum actionem, quæ continet celebrationem beneficiorum, & obligationem ad mutua officia. Est autem sententia: Quia o Deus, tot & tanta opera fecisti ad usum hominis, & animantium, agimus tibi gratias, celebrantes tuam sapientiam, potentiam & bonitatem. Hanc gloriam non tribuit Epicurus Deo, negans eum curare res humanas, neque Cain, Saul & Iudas desperantes de misericordia Dei.

Sit gloria in seculum] Ergo, inquit Hieronymus, & nos sempiterni erimus, glorificaturi Deum in omni æternitate.

Letabitur Dominus in operibus suis] in creaturis, & maximè in homine, condito ad Dei imaginem. Ita Prouerb. 8. inquit ipse Deus: Ludo in orbe terrarum, & delitiæ meæ cum filiis hominum. Est enim Deus verè φιλόφρων, diligens hominum genus, quod ostendit copulatio diuinæ naturæ cum humana, & ludit Deus cum homine, sicut pater φιλόσπορος cum liberis. Non autem, ut inquit Theodoretus, lætatur Deus quod ipse colitur, nullius enim rei indiget, sed lætatur propter salutem hominum.

XXXII. *Qui respicit terram, & facit
eam tremere, qui tangit montes,
& fumigant.*

Ut mons Sinai, cum promulgaretur decalogus, Exodi 20. Notatio est potentiae diuinæ.

XXXIII. *Cantabo Domino (celebrabo Dominum) in vita mea, psallam Deo quàm diu sum (viuo.)*

XXXIII. *Iucundum sit ei eloquium meum*

(hæc mea commemoratio, & celebratio operum Dei & gratiarum actio) ego verò delectabor in Domino.

Latitiam percipiam ex conditis rebus, ipsq; fruor cum lætitia, agnoscens & celebrans Dei sapientiam, potentiam & bonitatem.

3. Imprecatio.

Deficient peccatores à terra, & impij ita ut non sint.

Addit per Antithesin imprecationem, contra impios & contemtores operum Dei, indulgentes ventri & deliciis huius vitæ, ut Cyclops apud Euripidem atheos, cuius hæc vox est: Non vlla numina expauesco cœlitum.

Sed vni deorum maximo,
Ventri hostias meas confesco.

Deos ignorat ceteros.

Theodoretus bifariam exponit, primum, ut conuertantur impij, hoc est, deficient ab idololatria & peccatis, ad veri Dei agnitionem, laudem & cultus. Secundò ut deleantur à terra & pereant, qui conuerti nolunt, & sunt insanabiles, non agnoscunt Dei potentiam, sapientiam & bonitatem ex rebus conditis, &c.

*Benedic anima mea Domino,
Alleluia.*

Concludit Psalmum, sicut cœperat, gratiarum actione, estq; Antithesis, q. d. si nolunt alij benedicere Domino, eumq; celebrare & gratias ei agere, ego id faciam, ex animo, pereant alij & abijciantur à Deo, tu vero o anima mea, tuum saluatorem, & opificem laudibus vehe & celebra.

Halleluia] id est, laudate Dominum. Dicitur ex imperatio Hallelu, quod laudate significat, & ia, nomine Dei, composita. Vritur autem Ecclesia, excitās se ipsam & alios ad laudem & celebrationem Dei, propter beneficium creationis, redemptionis Ecclesiæ & alia.

Testimonia esse Deum, quæ in hoc Psalmi proponuntur.

Testatur creatio omnium rerum, earumque gubernatio, & conseruatio, de quibus hic Psalmus loquitur, esse Deum, eumque summè sapientem, potentem & beneficium. Nam

Nam hoc pulcherrimum mundi opificium resq; omnes in eo non casu extitisse, aut cōfluxisse, vt fingit insanus Democritus, ex Atomis, sed conditam esse à sapiente & omni potente conditore, testantur eius partes, & varij modi, quorum primus est:

1. Mirabilis cœli intra spacium viginti horarum, annis iam 5535. constans reuolutio.
2. Nubes volantes in aëra, summa celeritate, nullis cathenis cœlo annexæ.
3. Terra mirabiliter pendens in medio, nullo fulcimine nixa, immobilis permanēs, iuxta illud Psalmi præcedentis: Fundasti terrā super stabilitatem suā. Item hoc versiculo:

Terra pila similis, nullo fulcimine nixa,

Aëre subiecto tam graui pendet opus.

Cum te pendenti reputas insistere terra,

Nonne vel hinc clarè conspicias esse Deum?

4. Tot arborum, herbarum, frugum, florum, item animantium, multitudo, pulchritudo, & varietas, de quibus Stigelius:

Aut in hi planta suis numen demonstrat ab herbis,

Præsentemq; refert vna vel herba Deum.

Aut operis series autorem tota recenset,

Qui facit & lato cuncta vigore fouet.

Emicat ex ipsis diuina potentia rebus,

Et leuis est cespes, qui probat esse Deum.

5. Fontium ac fluuiorum perennitas.
6. Vniuersalis rerum omnium perpetuus & pulcherrimus ordo, & motus corporum celestium.
7. Modus propagationis seu generationis mirabilis, specierumq; conseruatio, vt homo generat hominem, leo leonem, &c.
8. Mirandæ & arcanæ vires singulis terræ nascentibus inditæ.
9. Miranda humani corporis structura, & fabrica, & singularum partium, epatis, cordis, cerebri, neruorum, oculorum, linguæ, manuum, figuræ, situ, positi & actionibus.
10. Notitia naturalis in mentibus sanorum hominum, quibus, vt inquit Cicero, omnibus innatum est, & quasi insculptum, esse Deum.
11. Discrimen honestorum & turpium, lucens in mente humana & conscientia, quæ sancta & rectè agens, latatur, turpia verò & scelerata committens, horrendos pauores & cruciatus experitur, de qua inquit Iuuenalis:

- conscia facti

Mens habet attonitos, & surdo verberè cedit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

Item Lucanus:

Hei quantum misero pœnæ mens conscia donat.

12. Pœnæ scelerum, vt vniuersale diluuium primi mundi, conflagratio Sodomorum,

Pharaonis submersio in mari rubro, interitus Apries, Baltazari, Neronis, Cerinthi, Arij & similia.

13. Conseruatio ordinis, & societatis politicæ.

Hæc omnia testantur esse Deum, quis autem & qualis sit, humana ratio ignorat extra ipsius Dei patefactionem, & dubitat de eius voluntate, an exaudiat, an recipiatur in gratiam, an placeat Deo cultus & inuocatio. Item ignorat in vna essentia diuina tres esse personas coæternas, & *ὁμοούσιος*, patrem æternum, filium & spiritum sanctum, distinctas essentialiter. Item ignorat mediatorem, filium Dei & hominis, propter cuius mortem & obedientiam homines recipiantur in gratiam à Deo, & fiant hæredes vitæ æternæ, gratis per fidem, quæ omnia in scriptis Prophetis & Apostolicis traduntur, & explicantur alibi copiosius.

PSALMVS CV.

Vers. 43.

ARGVMENTVM.

Psalmus est paræneticus, hoc est, exhortatorius ad Iudæos, vt Deo gratias agant pro patefactione ipsius facta patribus, educione per Moysen ex Aegypto, defensione in deserto, donatione terræ Chanaan, promissæ patribus, alijsq; beneficijs, quæ ordine commemorat, incipiens ab Abraham, vsq; ad ea tempora, quibus Israëlitis, iuxta promissionem, terrā Chananaeorū, post multa pericula & exilia possidendam Deus tradidit.

Sunt autem psalmi partes 4.

1. Propositio exhortationis ad gratiarum actionem.
2. Longa narratio beneficiorum Dei, addita eorum causa, quæ fuit promissio facta patribus, non populi meritum.
3. Repetitio causæ beneficiorum Dei & operum, quæ fuit promissio data patribus, quam Deus præstitit, etiam si multi in populo fuerunt ingrati & increduli, iuxta illud ad Roman. 3. Quod si quidam fuerunt increduli, num incredulitas illorum fidem Dei faciet irritā? absit, imò sit Deus verax, & omnis homo mendax.

Sunt autem in toto Psalmo argumenta historiarum considerata:

1. Promissiones gratuita factæ patribus Abraham, Isaac, & Iacob.
2. Patefactiones diuinæ & miraculosæ ipsi factæ, & Moyse.
3. Conseruatio Ecclesiæ in Israëlitis, & ingens Dei bonitas, à primo tempore vocationis Abrahæ, vsq; ad introductionem populi in terram.

puli in terram promissam, annis 430. Estq; populus Israeliticus typus crucis & liberationis Ecclesiae, omnium temporum, vsque ad finem mundi.

1. Propositio.

I. *Confitemini Domino, & inuocate nomē eius, annunciate inter gentes opera eius.*

Propositio est exhortationis ad gratiarū actionem. Agite gratias Deo, pro collatis iam beneficijs, patefactione sui &c. & inuocate eum, in praesentibus periculis & arumnis, & celebrate eius bonitatem & potentiam apud omnes.

Confitemini] gratias agite.

Inuocate] eum in periculis praesentibus, quibus Ecclesia assidue subiecta est.

Nomen eius] bonitatem & potentiam.

Annunciate] celebrate inter gentes, quae & ipsa pertinent ad Ecclesiam, iuxta illud Genes. 22. In tuo semine benedicentur omnes Gentes.

Opera eius] patefactionem sui, electionem populi Israelitici, educationem ex Aegypto, & alia admiranda & diuina opera.

II. *Cantate ei, psallite, narrate omnia mirabilia eius.*

Repetitio exhortationis. Cantate, ore, psallite, instrumentis musicis. Ei, Domino, non creaturis.

Mirabilia] admirandas liberationes, & defensiones populi Iudaici, & totius Ecclesiae.

III. *Gloriamini de nomine sancto eius. letetur cor quarentium Dominum.*

Exhortatio ad gloriationem de electione Ecclesiae & defensione contra diabolum, mortem & hostes omnes Ecclesiae, per nomen Domini, hoc est, potentiam & bonitatem. Quam gloriam seu notitiam misericordiae & praesentiae Dei, comitatur letitia, quae verè est vita aeterna.

IIII. *Querite Dominum et fortitudinem eius, querite faciem eius semper.*

Mandatum de quaerendo, hoc est, cognoscendo Dominum, quis & qualis sit, quae sit e-

ius erga nos voluntas reuelata in dato verbo & misso filio. Querere enim Dominum est relicto impiorum coetu, adiungere se membrum verae Ecclesiae, amplecti coelestem doctrinam, agere poenitentiam seu conuer- ti ad Deum, credere in filium mediatorē, in- uocare Deum, agere gratias Deo, eumq; cele- brare. Ita Esaia 55. dicitur: *Querite Domi- nū, dum inueniri potest, inuocate eum, dū propè est, derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, quo- tum multus est ad ignoscendum. Fortitu- dinem & faciem Domini vocat, Primum Ar- cam foederis, in qua Deus se fortem osten- dit & apparuit populo, eum exaudiens, libe- rans & defendens. Deinde verbum Dei, per quod est efficax & praesens in Ecclesia, & sin- gulorum cordibus.*

Querite faciem eius] Augustinus: *Quaerit faciem Domini, nisi praesentia Dei: sicut faci- es venti & facies ignis, ipse ventus & ignis dicitur, Psalmo 82. Scriptura enim sacra eorum rerum praesentiam intelligit, quarum nominat faciem. Querite semper*] Idem: *Si semper quaeritur, quando inuenitur? Respo- sio: Semper dixit, pro in tota vita ista, quae hic viuatur.*

V. *Memento te mirabilium eius, quae fecit, prodigia eius & iudicia oris eius.*

Monet, ut verbi Dei testimonia seu mira- cula & diuina opera in mentem & animum reuocemus, quibus Deus per Prophetam, Christum & Apostolos tanquam sigillis ver- bum suum obsignauit, ne de certitudine e- ius dubitemus, vel cum comminatur poe- nas impijs, vel promittit gratiam & auxilium suum pijs in cruce.

Prodigia] vocat inusitata opera Dei, incu- tientia timorem impijs, & promittentia liberationem pijs, qualia fuerunt prodigia, quae Deus edidit in Aegypto per Moysen, coram Pharaone.

Iudicia] vocat damnationem, eiusq; ex- empla, impiorum, vel verbum Dei, eiusque legem, iuxta illud Psalm. 147. Quia annun- ciat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel, non fecit sic omni genti, & iudicia sua non manifestauit eis.

VI. *Semen Abrahae serui eius, sicut Jacob electi eius.*

Subiectum est exhortationis: *Confitemini Domino, semen Abrahae, hoc est, primū Iudaei.*

Iudai. Vocat enim semen Abraham & filios Iacob, ipsos Iudæos seu Israëlitas, qui ab his patribus genus & nomen habent. Deinde etiam totam Ecclesiam, iuxta illud ad Galatas 3. Vos semen Abraham estis, & secundum promissionem hæredes. Abraham secundum Domini vocat, quod Domino vocanti obtemperavit. Iacob electum Dei, quod Deus eum elegit præ Esau, iuxta illud Gen. 25. & Roman. 9. Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

iuxta illud Matthæi 17. Lex & Prophetæ usque ad Ioannem.

Verbum vocat pactum seu fœdus, quod fecit cum Abraham, eiusque posteris, de danda terra Chanaan, & alijs beneficijs.

In mille generationes] multas, donec exhiberetur Messias.

Quod pepigit cum Abrahamo (Genesis 17.) & iuramento sui cum Isaac (Genesis 26. aliter ad Isaac, vel de Isaac, hoc est, quod fecit Isaac, vel pro Isaac, iuxta illud Genesis 22. In Isaac vocabitur tibi semen.) IX.

Et statuit illud (ipsi) Jacob (Genesis 28.) in præceptum (statutum, decretum, id est, fœdus, illud ratum fecit ipsi Iacob, ita ut habeatur vice legis) & Israël (Israëli, hoc est, ipsi Iacob, & posteris eius) in testamentum, (pactum) æternum. (sempiternum.) X.

Testamentum vocat pactum seu fœdus, quod Deus iniit cum Abraham, Isaac, & Iacob, eorumque posteris confirmatum iuramento.

1. Quod ipsorum futurus esset Deus, hoc est, protector, & auxiliator, Genes. 17.
2. De multiplicanda gente, sicut sunt stellæ cœli, & arenæ maris, Genes. 17.
3. De tradenda posteris terra Chanaan, ibidem.
4. De nascituro ex ipsorum posteritate Messia, in quo omnes tribus terræ essent benedicendæ, hoc est, consecuturæ reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorum, & vitam æternam, Genes. 22. 26. 28.

Quid seculum.

Seculum primò dicitur ipse mundus formaliter, i. ipse gestus huius mundi, & quæ in hoc mundo geruntur, die lauff der Welt/ vt Iob. 22. An semitâ seculi observabis, wie es in der Welt zugehet. Sic Lucæ 15. Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis. 2. Significat tempus æternum seu æternitatem, cum

2. Pars narratio.

Ipse Dominus Deus noster, in universa terra iudicia eius.

Exhortationi ad gratiarum actionem, subicit primùm expositionem causæ impulsivæ, quæ movet Deum ad benefaciendum Israëlitis, gratuitum fœdus seu promissio facta patribus eorum, de danda ipsis eorumque posteris terra Chanaan. Deinde narrationem operum & beneficiorum Dei.

1. De exilio & erroribus populi, & divina eius defensione.
2. De venditione Ioseph in Aegyptum, ex carcere liberatione, & subuectione ad summos honores.
3. De protectione Israëlitarum in Aegyptum, urgente fame.
4. De odio & persecutione Aegyptiorum contra Israëlitas, mortuo Ioseph.
5. De missione Moyfi & Aaronis in Aegyptum ad liberandum populum, de miraculis & prodigijs, seu decem visionibus factis coram Pharaone, & Aegyptijs.
6. De educatione potenti & admiranda populi ex Aegypto, submersione Pharaonis, eiusque exercitus in mari rubro.
7. Enumeratio beneficiorum, quæ Deus in populum contulit in deserto.

Ipse Deus] verus & æternus.

Iudicia eius] verbum, quo indicat, hoc est, liberat pios, & damnat impios.

Memor fuit in seculum testamenti sui (verbi) quod promissit in mille generationes.

Hoc est, in perpetuum conservans promissum, usque ad tempus constitutum, de mittendo Messia, quo exhibito desijt politia Iudæa, quæ sedes fuit Ecclesiæ, & cæremoniæ, quæ vinculum eius, vt circumcisio & aliæ,

attribuimus Deo, eiusque voluntati immutabili, & promissionibus. Deinde tempus finitum, nunc longius nunc breuius: sicut hoc loco Psalmus ait, Deum in seculum memorem fuisse testamenti sui, hoc est, seruasse & defendisse populum in terra Chanaan, usque ad tempus exhibitum Mesiæ.

OBIECTIO IUDÆORVM.

Pactum seu fœdus initum cum Abraham fuit æternum.

Præcepta & promissiones legales, ut circumcisio & ceteri cultus Mosaicus sunt pactum seu fœdus Dei cum Abraham, & posteris.

Ergo præcepta legalia & promissiones, ut circumcisio, sunt æterna & necessaria obseruatu omnibus temporibus, vnâ cum fide in Christum, ad iustitiam & vitam æternam, sicut pseudapostoli olim, & nunc etiam Iudæi contendunt.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia seculum, ut dictum est, primum significat æternitatem, quæ nec initium habet neque finem, cum attribuitur Deo: Deinde spacium temporis vel longius vel breuius, ita accipitur, cum additur dictis de politia Mosaica & cæemonijs seu cultibus, ut circumcisio, sabbato, paschate, sacerdotio Leuitico & alijs, quorum omnium definitum seculum seu tempus fuit, usque ad aduentum Mesiæ, in quo nouum pactum abrogato veteri inchoandum fuit, & noua lex incipienda. Ideo inquit Christus Matthæi 17. Lex & Prophetæ usque ad Ioannem.

XI.

Dicens: tibi dabo terram Chanaan, funiculū hereditatis tue.

Mimesis verborum promissionis Dei danda Abraham, eiusque posteris terra Chanaan, ut certa sit eorum sedes, usque ad aduentum Mesiæ, post quem nulla est iam certa sedes Ecclesiæ, sed sparsa est inter gentes, sine certo imperio, per totum orbem terrarum, sicut inquit Christus ad Apostolos: Ite in vniuersum mundum, & prædicate omni creaturæ: cui tamen dat Deus victum & nidulos, iuxta illud Esaiæ 30. Dabit nobis Dominus doctorem, panem & aquam.

Funiculum hereditatis] vocat sortem, quod in Palæstina solebant agros funibus metiri. Ita supra Psalm. 16. Filius Dei inquit de Ecclesia: Funes ceciderunt mihi in amoenis, etenim hereditas præclara est mihi.

Cum essent viri numero paucissimi ac peregrini in ea. XII

Prima narratio de erroribus populi Israelitici, quem describit à numero, quod pauci fuerunt, & à fortuna, quod peregrini seu exules, carètes hospitij & cognatis, vagantes in mundo sine certis sedibus, qui tamen Deum habuerunt præsentem defensorem contra hostes. Talis cætus est Ecclesia omnibus temporibus, exiguus, infirmus, & vagans, destitutus humanis præfidijs, à solo Deo pendens, Sicut inquit dulcissime verus præceptoris Philippi:

Exul erat Christus, comites nos exulis huius
Esse decet, cuius nos quoque membra sumus.

Ita Iacob Genes. 47. vitam suam peregrinationem vocat, inquit, ad Pharaonem: Dies annorum peregrinationis meæ, sunt centum & triginta, parui & mali fuerunt dies annorum vitæ meæ.

Et pertransierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum. XIII

Ex Mesopotamia profecti in terram Chanaan, ex terra Chanaan in Aegyptum, ex Aegypto traducti duce Moyse per mare rubrum in desertum, ex deserto in terram Chanaan, &c.

Non permisit hominem nocere eis, & corripuit propter eos reges. XIV

Celebratio protectionis populi contra hostes, & correptio seu poena hostium, Pharaonis, & aliorum.

Nolite tangere Christos meos, & Prophetis meis nolite nocere. XV

Mimesis verborum Dei ad hostes, prohibentis ne noceant populo suo, maxime doctoribus & regibus in populo, quos Christos vocat, hoc est, vnctos seu consecratos oleo spirituali, seu spiritu sancto, sicut reges & sacerdotes vngi solebant, cum eligebantur, balsamo, hoc est, oleo precioso & fragranti, cuius compositio describitur in Leuitico. Ita Christus vnctus est oleo lætitiæ, hoc est, spiritu sancto, præ consortibus suis, Psal. 45. Ita sunt Christiani omnes reges &c.

& sacerdotes vncti, seu donati spiritu sancto, offerentes Deo hostias spirituales, ad Roma. 12. Item genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, 1. Petri 2. Est hæc vera & firma consolatio Ecclesiæ & singulorum piorum, habere se Deum protectorem contra hostes quoscunq;. Sicut inquit apud Prophetam: Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Item Christus ad Saul Actuum 9. Saul, quid me persequeris? durum est tibi calcitrare contra stimulum.

Et vocauit (induxit) famem in terram (vniuersam) & omne firmamentum panis contriuit.

Secunda narratio de Ioseph filio Iacob, vendito à fratribus, & misso in Aegyptum, eiusq; coniectione in carcerem, propter iniustam adulteræ Dominae accusationem, ex eoque liberatione & subuectione ad regiam dignitatem, & potentiam in Aegypto, in qua historia præter alias doctrinas & consolationes obseruandæ sunt præcipuè hæc:

1. Deum, sicut Ioseph, antequam ad gloriam & beatitudinem suos prouehit, deijcere & ad extremas calamitates adducere, vt potentiam suam ostendat, & liberatio sit eo gratior, & illustrior, sicut Psal. 4. dicitur:

*Misericordias Domini tandem cognoscite leges,
In quibus exercet, quos amat ipse, suos.
Deijcit vt releuet, premit vt solatia præstet,
Enecat vt possint viuere, & esse super.*

2. Omnia quæ pijs accidunt aduersa & tristitia, Deum solere ac posse vertere in summum bonum ac gloriam, sicut venditio fratrum Ioseph occasio fuit ipsius summæ gloriæ & salutis familiæ, non solum Ioseph, sed etiam totius Aegypti. Ita inquit Ioseph, ad fratres, Genesis 50. Vos cogitastis de me malum, sed Deus vertit illud in bonum, vt excitaret me, & saluos faceret multos populos.

3. Doctrina est & consolatio de cruce, cui sicut Ioseph, omnes pij subiecti sunt in hac vita.

1. Vt agnoscant suam infirmitatem.
2. Præsentiam Dei & efficaciam precationis in afflictionibus, quæ extra crucem & pericula non sentitur, sed languescit ac frigida est, sicut inquit D. Augustinus: Profectus fidelium sine tentatione non euenit, nec sibi quicquam innotescit, nisi probationis examine, nec coronabitur, nisi qui uicerit, nec vincet, nisi qui certauerit. Quis

autem certat, nisi inimicum habens, & tentationi resistens?

Firmamentum panis, vocat ipsum panem firmantem seu sustentantem vires corporis, sicut supra Psal. 104. Vinum lætificat cor hominis, & panis cor hominis confirmat. Famem intelligit annorum septem, prædictam à Ioseph ex somnijs Pharaonis.

Misit ante eos virum, in seruum venundatus est Ioseph. XVII.

De venditione & missione Ioseph in Aegyptum, lege Genesis 27. & 28. Ante eos Iacob Patriarcham, patrem Ioseph, & fratres eius, profectos in Aegyptum, frumenti adferendi causa, tempore famis, qui agnito Ioseph, postea omnes in Aegyptum profecti sunt, in eaq; habitarunt cum posteris, vsque ad educationem ex Aegypto per Moysen annis 430.

Humiliauerunt in compedibus (conijcientes in carcerem) pedes eius, ferrum pertransit animam eius. XVIII.

De incarceratione Ioseph, propter calumniosam accusationem dominæ, vxoris Potipharis, quasi eam sollicitasset de stupro, Genesis 39.

Humiliauerunt in compedibus] id est, coniecerunt vinctum in carcerem.

Ferrum pertransit animam] id est, corpus vinctum fuit catenis ferreis. Solent enim Hebræi animam ponere pro ipso corpore, cuius dolore ipsa anima etiam affligitur, & dolet. Poëta sic vertit:

*Vincula captiuus tulit impia carceris attri,
Ferrataq; diu compede vinctus erat.*

Donec veniret verbum eius et eloquium Domini probauit eum. XIX.

De liberatione Ioseph ex carcere propter interpretationem somniorum, quæ habuit Pharaon de septem pinguibus, & totidem macilentis bobus. Deinde de spicis septem prioribus plenis, alteris vacuis & inanibus, quæ somnia Ioseph interpretatus est de primis annis septem frugiferis, Deinde sequentibus totidem infrugiferis, Genesis 41.

Verbum & eloquium Domini, vocat interpretationem.

terpretationem somniorum, reuelata à Deo Ioseph, vel verbum, hoc est, decretum statutum de Ioseph, vt liberatus ex carcere ad regiam dignitatem, & potentiam eueheretur in Aegypto, probauit, examinauit, tâquam aurum in igne, afflictionibus & cruce. Sicut addit de liberatione & dignitate regia.

XX. *Misit rex (Pharao) et soluit eum, (liberauit ex carcere) princeps populorum (rex Pharao Aegypti) & dimisit eum (Iosephum liberauit ex carcere.)*

XXI. *Constituit eum Dominum (gubernatorem) domus suae (regni) & principem omnis possessionis suae (bonorum.)*

XXII. *Ut erudiret princeps eius (regis Pharaonis) iuxta voluntatem suam, & senes eius sapientiam doceret*

Causa finalis missionis Ioseph in Aegyptum, & liberationis è carcere: prior, vt Iacob cum familia haberet victum tempore famis, defensionem & hospitium in Aegypto, Altera, vt doctrina de vero Deo & Messia promissa & veris cultibus, traderetur per Ioseph in Aegypto.

Series annorum in historia Ioseph.

1. Iacob natus annos 91. genuit Ioseph ex Rachel, Genesis 30. Anno mundi 2199. ætatis Isaac, qui tum adhuc vixit, 151.
2. Ioseph venditus est in Aegyptum anno ætatis 17. viuentem adhuc Isaac, qui in summo animi dolore & luctu fuit cum filio Iacob, de omisso Ioseph annis 12. Genesis 37.
3. Ioseph annos natus 30. liberatur ex carcere post annos 2. & constituitur princeps in Aegypto, post biennium, Genesis 41. Isaac mortuus est vno anno ante liberationem Ioseph è carcere, Genesis 35.
4. Iacob descendit in Aegyptum cum familia anno ætatis suæ 130. Genesis 46. & 47. Moritur annos natus 147. Genesis 50. Vixit igitur cum Ioseph filio in Aegypto, dulcissima consuetudine annos 17.
5. Moritur Ioseph annos natus 110. Fuit

autem Ioseph figura Christi. Quia, sicut Ioseph venditus fuit à fratribus suis, & postea gloriose liberatus est, & ad summos honores euectus in Aegypto: Ita Christus à proprio populo Iudæis reiectus est & traditus in mortem, sed à morte resurrexit & donatus est summa & cœlesti gloria, caput & princeps Ecclesiæ, qui suo populo, à quo reiectus fuit, sicut Ioseph à fratribus, summabona contulit.

Et intrauit Iſraël in Aegyptum, et Jacob accola fuit in terra Cham.

Tertia narratio de descensu Iacob cum familia in Aegyptum, tempore famis septem annorum, quam Ioseph prædixit, ex interpretatione somniorum Pharaonis de incremento Israëlitarum in Aegypto, de persecutione & odio Aegyptiorum contra Israëlitas, mortuo Ioseph, & pio rege nutricio familiarum, & posterorum Iacob. Fuit autem Iacob exemplum omnium piorum, qui in hac vita, sicut tota Ecclesia, subiecti sunt cruci, & varijs ærumnis. Præcipue autem calamitates & ærumnae Iacob fuerunt, qui vitam suam vocat peregrinationem ærumnosam, Genesis 49. inquit: Dies peregrinationis meae sunt pauci & mali, &c.

1. Fuga à fratre Esau, Genesis 28.
2. Fuga à Laban socero, Genesis 31. In qua luctatur cum filio Dei, Genesis 32.
3. Stuprum Dinæ filiae illatum, Genesis capite 34.
4. Interfectio Sichimitarum à filiis Simeon & Leui, ibidem.
5. Mors Rachaelis coniugis charissimæ in partu.
6. Amissio Ioseph filij dilecti.
7. Contaminatio incesta filij Ruben cum concubina sua, Genesis 38.
8. Fames annorum septem, qua coactus est sanctissimus senex migrare in Aegyptum, cum familia, relicta terra promissa.
9. Cogitatio futurae persecutionis, & odij Aegyptiorum contra Israëlitas, quam Deum habuit præsentem protectorem, si cut omnes pij in suis calamitatibus, iuxta illud Genesis 28. Ero custos tuus quocunque perrexeris.

Intrauit Anno mundi 2230. ætatis suæ 130. Terram Cham vocat Aegyptum, à Cham filio Nohe impio, qui hanc partem mundi meridionalem occupauit cum posteritate & filio Misraim, vnde adhuc Aegyptus Misri vocatur à Turcis & Arabibus.

Sem

Sem filius Nohe occupauit orientalem partem. Iaphet Europam, à quo nos originem ducimus.

Et auxit populum suum vehementer, & fortiozem eum fecit inimicis eius.

De incremento & potentia populi Israëliti in Aegypto, de quo Exodi primo: Filij Israël creuerunt, & nati sunt in multitudine, (tanquam pisces, qui sætum multiplicem, & numerosum edunt,) multiplicatiq; sunt ac roborati copiosissimè, & repleta est terra (ab) illis. Est autem miranda Dei potentia, quòd in tam breui spacio annorum 430. in tantam multitudinem excreuerat, vt ex Aegypto, exceptis mulieribus & pueris, exierint virorum sexcenta millia, Exodi cap. 12.

Conuertit cor eorum, vt odissent populum eius, & dolum facerent seruis eius.

De persecutione & odio Aegyptiorum contra Israëlitas mortuo Ioseph cum patre, & cognatione, & exorto nouo rege, qui nõ nouit Ioseph, Exodi i.

Conuertit] conuerti seu mutari permisit, cum natura sua cor ipsorum malum & peruersum esset. Neque enim Deus autor est peccati, aut conuersionis cordis ad malum. Ita hic etiam inquit Augustinus: Nunquid nam intelligendum vel credendũ est, quòd Deus cor hominis ad facienda peccata conuertat, qui nullius vel leuissimi peccati autor credendus est? Nequaquam. Sed ipsa est illa mirabilis Dei bonitas, qua bene utitur etiam malis vel angelis vel hominibus. Cum igitur natura mali essent Aegyptij, antequam odissent populum Dei, vidissentq; augeri populum, ipsiq; bene fieri à Deo, incitati inuidia Israëlitas odisse, & persequi cœperunt. Atq; ita per accidens Deus cor eorum conuertit, hoc est, conuerti permisit, cum perse malum esset, sicut addit Augustinus: In eo quod populum suum multiplicauit, hoc beneficio suo malos ad inuidendum conuertit. Inuidia est enim odium malum faciendũ, sed populo suo benefaciendo cor illorum spontè malum conuertit ad odium, hoc modo, Deus dicitur induxisse cor Pharaonis, hoc est, permisisse, vt induraretur, cum per se iam esset malum, induratum & peruersum.

Misit Moysen seruum suum, XXVI Aaron, quem elegit.

Posuerunt (ediderunt) inter eos verba (opera) signorum suorum, & prodigiorum in terra Cham.

Quarta narratio de educatione Israëlitarum, per Moysen & Aaron ex Aegypto, extinctio Pharaone cū exercitu eius in mari rubro, & miraculis seu prodigijs, quibus editis per Moysen Deus terruit, & puniuit Pharaonem & Aegyptios, cū populum dimittere ad mandatum Dei Pharaon recusaret. Est autem hæc educatio facta à condito mundo anno 2453. post primam uocationem Abraham ex Haran 430. Sicut testatur ipse Moyses Exodi 20. ubi inquit, Hebræos fuisse hospites in Aegypto annos 430. Et Paulus ad Gal. 3. inquit, Post promissionem Abraham datam vsque ad legis promulgationem annos esse 430. Qui anni numerandi sunt, non à descensu Iacob cum familia in Aegyptum, sed à prima migratione Abraham, cum ex Haran egressus promissionem accepit, annos natus 75 & mox in Aegyptũ profectus est propter famem priorem.

Computatio annorum est hæc, iuxta Philippum in Chronicis.

Anni sunt	25.	A migratione Abraham ex Haran ad natum Isaac.
	60.	Vsque ad natum Iacob, ex Isaac.
	90.	Vsque ad natum Ioseph ex Iacob.
	110.	Vixit Ioseph.
	65.	A mortuo Ioseph, vsque ad natum Moysen.
	80.	A nato Moyse vsque ad exitum populi ex Aegypto.

Hi anni computati efficiunt 430.

Consideranda autè sunt in educatione Israëlitarum, præsentia Dei, eiusq; filij, in hoc populo, quem sibi præ cunctis gentibus elegit Deus, suamq; voluntatem promulgata lege in monte Sinai, patefecit.

Secundò, uocatio & obedientia Moyfi ad mandatum & uocationem Dei, quam prætulit omnibus bonis & delictijs huius uitæ, sicut testatur Epistola ad Hebræos capite vndecimo.

Tertiò, Miracula & prodigia edita per Moysen coram Pharaone, quibus admonitus & territus est, vt dimitteret populum.

Quartò,

Quartò, de contumacia & induratione Pharaonis, negantis populum dimittere.

Quintò, interitus & pœna Pharaonis, eiusq; exercitus, quæ testimonia sunt imminentium pœnarum, omnibus hostibus Ecclesiæ Dei.

Sextò, testimonia promulgata legis, quæ discernunt veram Ecclesiam, agnoscentem hunc verum & æternum Deum, eiusque legē amplectentē diuinis testimonijs editā, à cæteris religionibus & sectis.

Septimò, ipsum filium Dei populi fuisse ducem & custodem, ante assumptam naturam humanam, sicut semper adfuit & adest Ecclesiæ. Sicut testatur Paulus 1. Corinth. 10. inquit: Petra autē, quæ sequebatur eos, erat Christus.

Missio seu vocatio Moyfi diuina extat Exod. 6. Monet autem primum, vt in omnibus Dei mandatum & vocationem exequamur. Secundò, vt audito mandato & vocatione Dei, voluntas obtemperet Deo, sicut de Moyse & Aarone hic dicitur: non repugnauerunt sermonibus eius, Dei. Tertiò, voluntas petat in vocatione auxilium, & præsentiam Dei, in ijs, quæ pertinent ad ipsius gloriam, & Ecclesiæ vtilitatem.

XXVIII

Misit (induxit) tenebras, & obtenebrauit (totam Aegyptū) & non repugnauerunt (Moyse & Aaron) sermonibus (iussis) Dei.

Enumeratio prodigiorum seu vltionum, non quidem omnium, neq; eo ordine, quo edita sunt, sicut in Exodo recensentur hæc decem comprehensa his versibus:

Sanguis, rana, culex, musca, pecus, vlcera, grando, Bruchus, caligo, mors pignora prima trucidans.

1. Aquæ in sanguinem mutatio, Exodi 7.
2. Rana, Exodi 8.
3. Cyniphe siue pediculi in hominibus & iumentis, ibidem.
4. Muscæ siue omne genus ferarum & bestiarum nocentium, ibidem.
5. Mors pecorum, Exodi 9.
6. Vlcerum, ibidem.
7. Grando seu tempestas, ibidem.
8. Locustæ, Exodi 10.
9. Tenebræ palpabiles tridua, ibidem.
10. Mors primogenitorum pecorum & hominum, conseruatis primogenitis Israëlitarum, Exodi 11.

In his plagis seu vltionibus duo præcipuè cogitanda sunt, 1. Deum, sicut Aegyptios,

omnibus temporibus punire hostes Ecclesiæ suæ, & defendere Ecclesiā, eiq; parere, sicut pepercit angelus percussiens primogenitis Israëlitarum, quorum limina aspersa fuerunt sanguine agni paschalis. 2. Discrimen inter miracula Moyfi & Magorum Aegyptiorum duplex: primum sumptum est ab impossibilitate. Nam Aegyptij imitari non potuerunt miracula Moyfi, etsi permitte Deo aliqua, tanquam similia, imitati sunt. Alterum à causa finali, quia Moyse miraculis doctrinam antea traditam à Deo confirmavit, Magi dæmoniorum furores, impiarū opinionum, cultuum & morum.

Conuertit aquas eorū in sanguinem, et occidit pisces eorum, (prima vltio, Exod. 7.)

Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum eorum.

Secunda vltio Exodi 8. Ex Hebræo legitur: motauit terra eorum ranas, hoc est, eructauit, ebulliuit. Quod Moyse de fluuio dixit, Dauid hic de terra, intelligendum est de terra vliginosa ac palustri.

Dixit (Deus vel Moyse) et venit insectum et pediculi in omnibus finibus eorum.

Vltio tertia, Exodi 8.

Posuit (mutauit) pluuia eorum in gradinem, ignem comburentem in terra ipsorum.

Et percussit vineas eorum, & ficulneas eorum, et contriuit arbores in finibus eorum.

Septima vltio, tempestas eiusq; effectus, prostratio arborum, & vinearum, Exodi 9.

Dixit, et venit locusta et bruchus, cuius non erat numerus.

Et comedit (depastus est, deuorauit) omne fenum in terra eorum, comedit omnem fructum terre eorum.

Vltio octaua, Exodi 10.

Et

XXVI
Et percussit omne primogeni-
tum in terra eorum, primitias o-
mnis virtutis eius.

Ergo peccauerunt contra septimum præ-
ceptum: Non furtum facies.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: primùm, quia mā-
datum speciale seu personale, derogat gene-
rali, & illud tollit. Quia igitur iussit Deus
expressa voce Israëlitis, vt spoliarent Aegy-
ptios, non peccauerunt, sicut non peccauit A-
braham immolaturus filium Isaac, iussus à
Deo contra præceptum generale: Non oc-
cides. Secundo, Iusta fuit hæc ablatio bonorū
quia Israëlita octoginta annos Aegyptijs in-
seruiant laborantes, Exodi 1.

Ergo Deus executor fuit suæ legis. Nam,
vt inquit filius Dei, Dignus est mercenarius
mercede sua. Igitur Deus hanc quasi merce-
dem populo suo pro laboribus attribuit.

Latata est Aegyptus in pro-
fectione eorum (Israëlitum) XXXVIII
quia incubuit timor eorū super
eos. (Aegyptios.)

De latitia Aegyptiorum, cum Israëlita
ex terra ipsorū egredierentur, propter quos
multis iam malis affecti erant, timentes ne
gravius illorum causa punirentur.

Incubuit timor] senserunt timorem, ingen-
tem tanquam panicum, quo, vt Pindarus in-
quit, etiam trepidant & fugiunt deorum li-
beri.

Expandit nubem in protectio-
nem & ignem, vt luceret eis per XXXIX
noctem.

Petierunt, et venit coturnix, XL
et pane cæli (cælesti, id est, Man-
na,) saturauit eos. (Exodi 17.)

Dirupit petram, & fluxerūt XL
aqua, vt fluere in deserto flu-
mina. (Num. 20.)

1. Nubes tegens Israëlitas in æstu, signifi-
cat Christum vmbraculum Ecclesiæ, contra
ardorem iræ Dei.
2. Et columna lucens in nocte, iuxta il-
lud Micheæ: Cum sedero in tenebris, Domi-
nus lux mea est.

DD

OBIECTIO.

Furtum est peccatum.
Israëlita commiserunt furtum, clām au-
ferentes vasa argentea & aurea, accepta cō-
modato ab Aegyptijs.

Quinta narratio de educatione Israëlita-
rum ex Aegypto, & miraculosis beneficijs,
quibus Deus eos affecit in deserto, quorum
quinque præcipuè recitat:

1. Texit populum interdiu ab æstu per nu-
bem.
2. Lucem præbuit in nocte, ardente colu-
mna, Exodi 13.
3. Pavit eos coturnicibus.
4. Pane cælesti, seu Manna. Exodi 16.
5. Potauit eos murmurantes contra Moy-
sen, aqua copiosè profluente ex petra, Nu-
meri 20.

Fuit autem educio populi ex Aegypto
& liberatio ex seruitute Pharaonis typus li-
berationis Ecclesiæ à peccato, morte & ty-
rannide diaboli, per verum ducem Chri-
stum, & redemptorem Ecclesiæ, sicut is o-
mnibus temporibus Ecclesiæ adfuit, sicut
Irenæus testatur. Duobus autem præcipuè
necessarijs ad iter Israëlitas instruxit, viati-
co, auro & argento, quæ iussit Deus, vt acci-
peret ab Aegyptijs, secumq; clām auferret,
& bona valitudine.

3. Manna, iuxta illud Iohannis 6. Ego sum panis vite, qui de coelo descendit.

4. Petra effundens aquam, iuxta illud 1. ad Corinth. 10. Petra fuit Christus, ex cuius latere fluxit sanguis mundans nos ab omni peccato. 1. Iohannis 1. Et aqua suppeditans consolationem & vitam credentibus.

3. Repetitio beneficiorum Dei, eorumque causa impulsiva & finales.

XLII. *Quoniam memor fuit (Deus) verbi sui (promissionis) quod habuit (locutus est) ad Abraham puerum suum.*

Repetit causam impulsivam in Deo educationis populi ex Aegypto, & omnium beneficiorum, promissionem Dei factam ad Abraham, non meritum populi: & finalem, agnitionem, obedientiam & celebrationem Dei.

XLIII. *Et eduxit populum suum (ex Aegypto in desertum & terram Chanaan) in exultatione, & electos suos in letitia.*

XLIII. *Et dedit illis regiones gentium, & labores populorum possederunt.*

XLV. *In hoc, ut custodirent statuta eius, & legem eius observaret, Halleluia.*

Causa finalis educationis populi ex Aegypto, & datae terrae Chanaan, ut certa ea sedes esset, & quasi Academia doctrinae coelestis, officina patefactionum Dei, & bibliotheca librorum Prophetarum, denique hospitium nascentis & concionantis Messiae.

Halleluia] id est, laudate Deum inuocantes eum, & annunciantes eius opera, non in propriam, sed in eius gloriam, per fidem bene operantes, spe gaudentes, charitate ferventes, ut hic inquit Augustinus.

Vers. 43.

PSALMVS CVI.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suavioris petitorius. Nam petit in eo Propheta sub persona Israelitarum

captiuorum in Babylonia, ut reducantur in patriam, in qua gratias agant Deo, eumque celebrent pro beneficio liberationis. Initio autem hortatur totam gentem ad gratiarum actionem, pro exhibita misericordia patribus, qua motus hanc sibi gentem praeter ceteris in populum peculiarem elegit. Deinde rogat Deum, ut, sicut olim, ita deinceps gentem seu Ecclesiam suam defendat, liberet & seruet. Tertiò agnoscit & confitetur maiorum suorum peccata, ingratitudinem & obliuionem liberationis diuinae ex Aegypto, per mare rubrum, & Pharaonis interitum. Quartò recenset prolixa narratione peccata populi, in deserto murmuracionem contra Moysen & Aaronem, Idolatriam, diffidentiam, libidines. Quintò recitat poenas, quibus Deus populum affecit propter dicta peccata, simulque earum mitigationem, propter meritum cum patribus foedus, ne tota gens, quae nasciturus erat Messias, deleteretur. Sextò precatur rursum, ut Deus Ecclesiam dispersam & captiuam in Babylonia colligat & seruet, addita causa finali, ut ipsi Deo populus gratias agat & celebret, reductus in patriam. Haec sunt praecipuae partes, seu loci huius Psalmi. Sicut autem in praecedenti Psalmo celebrauit misericordiam Dei, in conferendis beneficiis populo in Aegypto & deserto, ita in hoc eandem amplificat in condonandis peccatis populo, & mitigandis poenis.

1. Propositio exhortationis ad gratiarum actionem.

Halleluia (laudate Dominum.)

Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

Propheta alloquitur populum. *Confitemini*] gratias agite Deo, eumque celeberrate.

Quoniam bonus] ratio à Dei bonitate & misericordia, qua sola motus, non ullius meritis, elegit populum Israeliticum, sicut in totam Ecclesiam multiplicia beneficia, tum corporalia tum spiritualia contulit, & confert omnibus temporibus, etiam indignis & ingratiss, Matth 5.

De misericordia.

Misericordia est, 1. conferre in indigentes beneficia omnis generis. 2. Affici sensu alterius calamitatis. 3. Probabili ratione, vel propter bonitatem relaxare aliquid de summo iure, & mitigare meritas poenas.

Con-

Conspicitur autem & elucet Dei misericordia ineffabilis erga Israëlitas, & totum humanum genus.

1. Ex conditione hominis ad imaginem Dei, Genesis 2.

2. Ex beneficio redemptionis, factæ per filium, iuxta illud Ioannis 3. Sic Deus dilexit, &c. Et Ephesios 2. Deus diues in misericordia, per multam dilectionem suam nos viuificauit cum Christo.

3. Ex donatione verbi diuini & patefactione, alijsq; beneficijs positiuis, vt vitæ necessarijs, victu, amictu, defensione: & priuatiuis, vt prohibitionem malorum, de quibus verè dicitur: Plures sunt gratiæ priuatiuæ, quàm positiuæ.

4. Ex condonatione culpæ, & mitigatione pœnarum, quas meremur quotidie delictis nostris. Ita Theodorum 3. dicitur: Misericordia Domini, quod non consumpti sumus. Et Michæ 7. Quis Deus similis tui, parcens iniquitati, & transiens super præuicationem reliquorū hereditatis tuæ, non retinet iram suam, quia diligit misericordiam.

Quis loquetur potentias Domini, & quis enarrabit omnes laudes eius?

Amplificat bonitatem & misericordiam Dei per Adynaton, seu impossibile. Agnoscitur enim maiora & plura esse beneficia Dei collata in populum Iudaicum, & totum humanum genus, quàm vt ea animis completi, & voce humana eloqui possit.

Potentias] admirandas & diuinas liberationes, & defensiones populi, quibus Deus potentiam suam declarauit contra hostes, Pharaonem & similes.

Laudes] opera & virtutes.

Beati qui custodiunt iudiciū, et faciunt iustitiam in omni tempore.

Epiphonema seu *ὑπόμνημα*, de beatitudine & felicitate omnium, qui in verum & æternum Deum credunt, eumque colunt, fugiunt idola & falsas opiniones de Deo, fide, & bona cōscientia audiunt puram & incorruptam doctrinam, & ad eius normam dirigunt inuocationē, consilia, & actiones suas. Ita Michæ 6. dicitur: Hoc requirit Dominus, vt faciatis iudiciū, & dirigatis misericordiam. Et Zachar. 8. Veritatem & pacem diligite.

Memento mei Domine in beneuolentia erga populum tuum, visita me in salutaris tuo.

Precatur Propheta, vt Deus populum deinceps, pro paterna sua voluntate & beneuolentia, in patriam reducat, vt ibi cum populo seu tota Ecclesia fiat particeps bonorum eius, & in templo lætetur, & gloriatur de liberatione, & Deum celebret.

Visita] adiuua & libera me & Ecclesiam, propter promissum Mediatorem, quem, vt Simeon Lucæ 2. salutare Domini vocat. Alij in salutaris tuo, in ope, & auxilio tuo salutifero.

Vt videam (experiar) bona electorum tuorum, et later latitia gentis tuæ, et gloriemur cum hereditate tua.

Hoc est,

Cum Ecclesia liberata ex captiuitate Babylonica & diabolica. Effectus liberationis corporalis & spiritualis Ecclesiæ, participatio seu communio bonorum omnium celestium, item lætitia & gloriatione de præsentia Dei & liberatione.

Hereditatem Dei vocat populum Israëliticum, & totam Ecclesiam. Intelligatur & lætitia & gloria hæc de ea, qua perfruemur post hanc vitam, dulcissima consuetudine ipsius filij Dei, piorum omnium & angelorum.

Peccauimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus.

Ingenua & humilis confessio peccatorū, quæ prior est pars pœnitentiæ, complectens tria:

1. Contritionem seu agnitionem peccatorum & sensum iræ Dei aduersus peccata, in quo simul dolemus nos offendisse Deū, tribuentes illi laudem iustitiæ, quod nos iniuste puniat, eiusq; nos voluntati subijcimus in pœnis.

2. Fidem, qua petimus & certò statuimus Deū nos recipere in gratiam, & remittere nobis peccata, per & propter Mediatorem, idq; gratis, qua fide concipitur lætitia & cōsolatio in animo acquiescente in Deo placato.

3. Inchoationem nouæ obedientiæ, quæ fructus est fidei, seu regenerationis. De pri-

III. ma parte inquit Augustinus: Melior est in malefactis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio.

VII. *Patres nostri in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores multitudinis misericordiae tuae, & rebelles fuerunt ad mare rubrum.*

Expositio peccatorum Israelitarum in Aegypto. Accusat autem in illis tria:

1. Ignorantiam, quod non agnouerunt Dei praesentiam & opera in Aegypto, quae per Moysen edidit coram Pharaone & Aegyptijs.

2. Ingratitudinem, quae usitata est post liberationem.

3. Contumaciam seu rebellionem, quod multi contra conscientiam videntes opera Dei, & manifesta testimonia eius praesentiae in hoc populo, tamen murmurarunt contra Moysen in littore maris rubri, Exod. 14. Vbi inquit ad Moysen: An non erant sepulchra in Aegypto? tulisti nos ut moreremur in deserto, quid hoc fecisti nobis ut educes nos, nonne melius erat nobis seruire Aegyptijs, quam mori in deserto? Ex Hebraeo legitur: Iuxta mare in mari Suph, hoc est, mari caricoso, sine iunco, quale fuit mare rubrum arundinibus abundans, & iuncis. Intelligunt autem interpretes non tantum in littore maris murmurasse populum contra Moysen, sed etiam in ipso mari transgredientes siccis pedibus, dubitantes de praesentia Dei, & liberatione, cum viderent insequentes per mare Aegyptios, qui postea aspicientibus Israelitis egressis ex mari, omnes irruente magno impetu maris absorpti sunt. Poeta precationem ita vertit:

Digneris memor esse mei precor optime diuum,
Qua populo afficeris dexteritate tuo.
Pectora nostra tua meritis inuisa salutis,
Ut lato afficiar gentis honore tuae.
Omnia ut aspiciens lati tibi munera coetus,
Sim populo heredi gratus & ipse tuo.
Improbam maiorum deliquimus acta secuti,
Impia praesentem fecimus ante Deum.

VIII. *Et saluauit nos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam.*

Commendatio clementiae & bonitatis Dei, qui etiam Israelitae grauiter peccarint, tamen eos, pro sua bonitate, & misericordia, liberauit ex Aegypto, idque propter nomen suum, non propter meritum Israelitarum. De hac causa finali liberationis inquit Esaias capite 63. Qui eduxit Moysen brachio maiestatis suae, qui scidit aquas ante eos, ut faceret sibi nomen sempiternum, sic eduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriosum.

Et increpauit mare rubrum, & exiccatum est, & eduxit eos in abyssis (per abyssos) sicut in deserto.

Et saluauit (liberauit) eos de manu odientium (hostium Aegyptiorum) & redemit eos de manu inimici. (Pharaonis.)

Et operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit.

Narratio est & distributio beneficiorum Dei, & modi gloriosae liberationis Israelitarum ex Aegypto, & deletionis hostium in mari rubro, Exodi 14.

Et crediderunt verbis eius, et XII. cantauerunt laudem eius (Exodi 15.)

Cito obliti sunt operum eius, XIII. & non expectauerunt consilium eius.

Exemplum est, homines in rebus prosperis agnoscere quidem & praedicare praesentiam & beneficia Dei, sed in aduersis rebus cito eorum obliuisci, & reddi ingratos & impatientes mora, seu dilatione auxilij & liberationis. Monemur autem ut expectemus, iuxta promissionem Dei auxilium, etiam si aliquandiu differatur, iuxta hoc dictum: Comenda Deo viam tuam, & ipse faciet. Item: In silentio & spe erit fortitudo vestra Et, vacate & videte, quod ego sum Dominus.

Crediderunt verbis eius] cum praesentiam & defensionem Dei viderent, transcentes per mare rubrum, & interitum hostium.

Et cito obliti sunt statim enim post tertium diem, ubi mare transissent, ceperunt maledicere Moyſi, dubitantes de præſentia & bonitate Dei, cum aqua deſtituerentur.

Conſilium eius] deſenſionem & auxilium, quod Deus ſuo tempore & modo exhibet. Ergo ea præſinire ſeu præſcribere Deo non debemus, ſicut ciues fecerunt in Bethulia, Iudith 5.

Et exarſerunt concupiſcentia in deſerto, & tentauerunt Deum in ſolitudine.

Narratio peccatorum populi, eorumq; pœnarum in deſerto, quorum primum hic recitat concupiſcentiam.

Exarſerunt concupiſcentia] edendi carnes, contempto pane celeſti ſeu Manna, Numeri II.

Et dedit eis petitionem ipſorū (quas petierunt, carnes) & miſit maciem in animam (corpus) eorum. Hoc eſt,

Tenuitatem, tabem, & perniciem. Nam cum carnibus ſperarent ſe fore robuſtiores, facti ſunt maciores & imbecilliores, Numeri capite vndecimo. Exemplum eſt de ſaſtidio præſentium bonorum, pugnan- te cum iuſtitia, quæ præſentia bona cum gra- titudine amplectitur, & bene conſulit, & to- lerantia, quæ incommoda fert moderatè, iuxta dictum Apoſtoli: Magna eſt opulen- tia, pietas cõiuncta cum animo acquieſcen- te in præſenti fortuna, qualiſcunque ea ſit. Item, habentes amiectum & victum, his con- tentiſſimus.

QVÆSTIO D. AVGVSTINI
eiusq; reſponſio.

Quomodo, inquit Auguſtinus, peccare potuerunt Iudæi cum patribus, qui longo tempore antè vixerunt?

Quid eſt, cum patribus noſtris? an, ſicut habet Epiſtola ad Hebræos cap. 7. Quia & Leui in Abraham decimatus eſt, quoniã in lumbis eius fuit, quando decimas dedit ſacerdoti Melchizedech. Sic & iſti peccauerunt cum patribus ſuis, in quorum lumbis erant, quando illi in Aegypto fuerunt; ſic potius accipiendum eſt, quòd ait: peccauimus cum patribus noſtris, tanquam diceret, peccauimus ſicut & patres noſtri, eorū videlicet imitatio peccata. Hæc ille. Ita Chriſtus Matthæi 23. inquit: Sanguinem Prophe-

tarum omnium peruenturum ſuper Iudæos, qui tum viuebant, quòd eadem peccata perpetrarent, quæ maiores ipſorum, occi- dentes filium Dei & Apoſtolos, ſicut ipſorū patres Prophetas, qui de Meſſia vaticinati erant.

Et iritauerunt Moyſen in ca-ſtris, Aaron ſanctum Domini. XVI.

Secundum peccatum, ſeditio mota à du- centis & quinquaginta viris, contra Moyſen & Aaronem, quorum duces fuerūt Chore, Dathan, & Abiron, Numeri 16.

Aperta eſt terra, & degluti- tuit Dathan, & operuit congrega- tionem Abiron. XVII.

Pœna contra ſeditioſos, iuxta illud: Quiſ quis poteſtati reſtiterit, Dei ordinationi reſiſtit. Qui autem reſtiterint, ſibiſſis iu- dicium accipient. Ita & Salomon: Time Dominum, fili mi, & regem, & cum ſeditio ſis ne miſcearis. Quia ſubito veniet exitium eorum, & ruinam ſeditioſorū quis nouit? Percuſi ſunt autem quatuordecim millia, & ſeptuaginta hominum, præter eos, qui in ſeditione Chore perierunt. Num. 16.

Et exarſit ignis in congrega- tione eorum, flamma combuſit impios. XVIII.

De hac pœna lege Numeri cap. 16.

Et fecerunt vitulum in Oreb, & adorauerunt conflatile. XIX.

Oreb mons eſt in regione Midianitarū, Deut. 9. In Oreb prouocaſti ad iram Ieho- ua, & iratus eſt Iehoua contra vos, vt perde- ret vos. Mons Dei vocatur, Exod. 3. & 3. Reg. 19. Interpretatur deſertum ſeu ſolitudo.

Et mutauerunt gloriam ſuã in ſimilitudinem bouis come- dentis ſcenum. XX.

Tertium peccatum, Idololatria adoran- tium vitulum conflatilem, ad imitationem Aegyptiorum, qui Apin & Serapiā, ſub figu- ra bouis adorarunt.

Gloriā Israëlis vocat ipsum verum & æternum Deum, de cuius præsentia & defensione Israëlitæ verè gloriari potuerunt coram gentibus, sicut inquit Moyses: Non est Deus, sicut Deus noster. Item, Notus in Iudæa Deus. Ita ad Roman. i. inquit Apostolus: Mutauerunt gloriam Dei immortalis per imaginem, non solum ad mortalis hominis similitudinem effictam, verum etiam volatiliū & quadrupedum, & reptiliū.

XXI. *Obliti sunt Deum, qui saluauit eos, qui fecit magnalia in Aegypto.*

Reprehenso ingratitudinis populi & obliuionis beneficiorum, quæ Deus in hunc populum contulit, eligens ipsum præ cæteris gentibus, & mirabiliter sæpe liberans, & defendens contra hostes, sicut addit.

XXII. *Mirabilia in terra Ham, terribilia in mari rubro.*

Cham filius fuit Nohe, qui, eiusq; posteritas, Aegyptū & vicinas regiones occupauit, vnde terra Ham siue Cham Aegyptus vocatur. Interpretatur calor. Item niger, quæ appellatio regioni calidæ & incolis nigris, quales sunt in Aethiopia vicina regiōe, cōuenit.

XXIII. *Et dixit, ut disperderet eos, si non Moyses electus eius stetisset in confractione, in conspectu eius, ut auerteret iram eius, ne perderet.*

De ira Dei aduersus populum rebellem & idololatram, & placatione eius per intercessionem Moyse, Exodi 32. & 34.

Tria autem monet versus consideranda:

1. Exemplum iræ Dei aduersus Idololatriam, & alia peccata.
2. Magnam vim amoris in Moyse erga populum, pro quo fieri anathema optauit, hoc est, res à Deo abiecta, & destinata æternis supplicijs.
3. Efficacia precatōis, qua impetrauit Moyses ne Deus totam suam iram in populum effunderet.

Quod inquit Moysen stetisse in confractione, in conspectu Dei, significat Moysen se inter Deum irascentem & populum, tanquam murum interposuisse, ne populum perderet. Ita Ezechielis 22. inquit Deus: Quæsiui inter eos virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus cōtra me pro terra, ne dissiparem eam, & non inueni. In di-

fractione, Aliter in diuisione. q. d. nisi Moyses Deū & populum tanquā distractos iam & diuisos inter se rursus suis precibus cōiunxisset. Aliter in ruptura, vt sit metaphora à ruptione murorum obsessorum, qua parte hostes irrumpūt, nisi hīc se milites & ciues fortiter opponant, ne vrbs seu arx capiatur, & deleatur.

Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem (Chanaan fluentem lac & mel) non crediderunt verbo eius. XXIII.

Rursus taxat incredulitatem, ingratitudinem & fremitum contra Deum, & contemptum promissæ terræ. Ita Numerorum 13. & 14. inquit cūpentes redire in Aegyptum, contempta terræ promissa: Quare Deus introducit nos in hanc terram, vt cadamus gladio, satius nobis, vt reuertimur in Aegyptum, &c.

Et murmurauerunt in tabernaculis suis, non obedierunt voci Domini. XXV.

Et eleuauit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto. XXVI.

Et ut deiceret semen eorum inter gentes, & dispergeret eos in regionibus. XXVII.

De comminatione pœnarum & interitus populi, quem tamen seruauit intercedente Moyse immensa misericordia, propter promissionem factā patribus, vt essent superstitēs custodes legis & promissionis.

Eleuauit manum] Metaphora est vel à gestu iam iā percussuri, qui, vt grauius feriat, manus eleuat: vel à gestu iurantis, qui manum ad cœlum inter iurandum eleuat, inuocans Deum testem. Ita Deus in Deuter. inquit: Leuabo ad cœlum manū meam, & dicam, viuo ego in æternum.

Et adiuncti sunt Baal Peor, & comederunt sacrificium mortuorum. XXVIII.

Taxat sequentibus versibus octo duo peccata præcipua populi, idololatriam & libidines, eorumq; refert pœnas. Vtraq; n. & idolorū cultū & libidines atrocibus pœnis Deus omnibus temporibus puniuit, non solum in

in populo Dei, sed etiam inter gentes, quod exempla testantur.

In Ec-
clesia
1. Suspensi sunt principes Israël, & inter hos Naafzon, cuius mentio fit in Genealogia Christi, Num. 25.
2. Tota tribus Benjamin deleta est propter stupratam uxorem Leuitæ.
3. Dauid è regno eiectus est.

Extra Ec-
clesiam
1. Diluuiò perijt primus mundus propter libidines.
2. Conflagrata sunt Sòdoma & Gomorra.
3. Exterminati Chananæi, interijt familia Pelopidarum, & Ptolomæorum, Item Troia, &c. Ita ad Hebræos 13. dicitur: Scortatores & adulteros iudicabit Deus. Et ad Galatas 6. Scortatores nō habent partem in regno Dei.

Adiuncti sunt] inter, coniugati, sumpta Metaphora à iugo bouū. Ita & Paulus ad Gal. 5. ait. Nolite iugū ducere cum infidelibus.

Baal Peor idolum fuit Moabitarum. Interpretatur Baal, maritus seu dominus, dictum à Belo, cui defuncto Ninus filius rex Assyriorū statuam erexit, ad quam tāquam ad asylum cōfugerunt homines, & tandem illam pro numine coluerunt. Estq; ab hoc orta prima idolatria. Peor nomen fuit montis in regione Moabitarum, in quo coluerūt hoc idolum.

Comederunt sacrificium mortuorum] hoc est, hominum, quos sepultos pro dijs habuerūt gentes, offerentes eis hostias & sacrificia.

Et iritauerunt eum (Dominum) in adinventionibus suis, et grassata est inter eos plaga.

Et stetit (virum se præbuit constantem) Pinehas, & placauit (iratum Deum populo) & cessauit plaga.

Et reputatum est ei in iustitiam, in generationem & generationem, usq; in sempiternum.

Hic Pinehas filius fuit Eleazari, nepos Aaronis, qui zelo diuino motus mœchantem cum muliere Ethnica occidit, non expectata sententia Iudicum, Num. 25. Ideo ic̃to fœdere Deus perpetuum eis sacerdotium ipsiusq; posteris attribuit.

OBIECTIO.
Inquit Psalmus, Factum Pinehæ reputatum ipsi esse ad iustitiam.

Ergo propter opera iustificamur.

Nego consequentiam, & respondeo per distinctionem. Quia duplex est iustitia, personæ, & bonæ conscientia: persona iusta est coram Deo, eiq; placet, per & propter iustitiam seu obedientiam filij Dei fide gratis, sicut ad Roman. 4. dicitur. Et Gen. 15. Credidit Abraham, & imputatum est ei ad iustitiam. Iustitia bonæ conscientia, de qua hic loquitur Psalmus, est, cum quisq; opera suæ vocationis rectè & diligenter facit, ad gloriam Dei & vtilitatem Ecclesiæ, quæ placet Deo, & præmia habet, cum persona placet Deo, & iusta est fide in hac vita & futura, 1. Timoth. 4.

Et iritauerunt (ad iram pro-
uocarunt) eum (Dominum) ad
aquam contradictionis, et vexa-
tus est Moyses propter eos.

Narrat peccatum murmuris & diffidentia populi in aquæ penuria, & impatientia ac dubitationis Moyfi atq; Aaronis de potentia Dei, quod peccatū in his veniale fuit: Quia erat humanæ imbecillitatis, populi autem peccatū fuit mortale, quia profectū est ex malitia & rebellionē voluntaria, contra conscientiam, Exodi 17. & Num. 20.

Et vexatus est Moyses] id est, commotus iræ & indignatione, propter fremitum & murmur populi contumacis & ingrati. Beza: Et malum fuit Moyfi, propter eos, hoc est, non ingressus est terram promissam, propter impatientiam & incredulitatem, cuius causa fuit fremitus populi.

Quia exacerbauerunt spiritum eius (Moyfi) et inconsideratè locutus est in labijs suis.

Exacerbauerunt] aliter, rebelles fuerunt spiritui Moyfi, vel rebellare fecerunt Moyfen.

Spiritus eius] scilicet Dei sua impatientia, vel verbis incredulitatis.

Inconsideratè locutus est] Numeri 20. ita in-
quiens ad populum: Audite nunc o rebelles, nunquid de petra hac educemus (educete poterimus? quasi dicat, minimè) vobis aquam, quæ verba dubitationis fuisse ostendit ipse Deus arguens Moysen & Aaron incredulitatis, inquit: Propterea quod non credidistis mihi, vt sanctificaretis me in oculis filiorum Israël, idcirco non introducetis congregationem istam (populum) in terram, quam dedi vobis.

Monet exemplum dubitationis Moyfi & Aaronis, hærere in omnibus sanctis reliquiis peccati, caliginem mentis, dubitationes, securitatem carnalem, errantes flammæ affectuum, quibus sancti repugnant, spiritu sancto adiuti, retinentes bonam conscientiam, & petentes earum condonationem, per & propter mediatorem, quod impij non faciunt.

xxxiii. *Non disperdiderunt Gentes quas dixit Dominus illis.*

Haftenus narrauit peccata populi in deserto, incredulitatē, murmur, Idololatriā, & libidines. Iam addit quæ commiserunt, occupata iam terra Chanaan.

1. Neglectionem mandati Dei, de interficiendis reliquijs Chananæorum, quorum sese coniugijs & affinitatibus cōiunxerunt, & in seruos & tributum pendendum seruauerunt, cum radicitus dominus iusserit eos extirpari, Num. 14. Deut. 7. Ita Saul seruauit viuum Regem Amalech cōtra mandatum Dei, 1. Regum 15.

2. Idololatriam & impios cultus, immolationem propriorum liberorum, ex *ἱεροῦ* & facti Abrahæ, sicut Ahas filios suos immolauit, 2. Paralip. 28. Manasse, 33.

3. Scortationes seu libidines vagas cum Chananæis mulieribus.

xxxv. *Et commixti sunt inter Gentes, & didicerunt opera eorum.* (imitati sunt idololatriam, & alia peccata gentium, sicut addit.)

xxxvi. *Et seruierunt sculptilibus eorum.* (fastidijs, tristitijs. Nā Hebræi idola vocant fastidia, & meras molestias) & factum est illis in scandalum, (laqueum, occasionem interitus.)

xxxvii. *Et immolauerunt filios suos, et filias suas demonib.* (Idolis sculptilibus, non Deo.)

xxxviii. *Et effuderunt sanguinem innocentem (infantū) sanguinem*

filiorum suorum, & filiarū suarū, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan (Chananæorū) et in se et a est terra in sanguinib. (cede.)

Amplificatio est facti à repetitione, & à persona, quod non seruos, sed liberos, non alienos, sed suos, & quidē nullo scelere pollutos, sed innocentes mactarunt, ita multos, vt terra etiam impleta sit sanguine.

Et contaminati sunt in operibus suis, et fornicati sunt in adinventionibus suis. Hoc est,

Commentitijs cultibus, de quibus inquit Christus Matthæ 23. Frustra me colunt mandatis hominum, quæ spiritualis est fornicatio, prohibita sapē a Deo in Propheta Osea, & alijs.

Et iratus est in furore Dominus in populum suum, & abominatus est hereditatem suam. xl.

Et tradidit eos in manus gentium, dominati sunt eorum, qui oderant eos. xli.

Et tribulauerunt eos inimici eorum, & humiliati sunt sub manibus eorum. xlii.

Sapē (septies) liberauit eos, ipsi autem exacerbauerunt eum in consilijs suis, & consumpti sunt propter iniquitates suas. xliii.

Addit pœnas cumulata idololatriæ & cōtumaciæ, libidinum, & mactationum humanarum hostiarum, abiectionem populi & traditionem eius in manus gentium, primum in ipsa terra Chanaan, & postea cū populus abductus est in Chaldæam & Babyloniam. Sapē tamen rursus eos liberauit, vt testatur liber Iudicum, et si immemores fuerunt beneficij, & ingrati. Testatur igitur Propheta, Deum verē odisse omnia peccata & horrendis pœnis ea punire in omni iniquitate tua es. Item Zachariæ capite octatio: Hæc omnia sunt peccata, quæ odi, dicit Dominus: & tamen recipere in gratiam, & liberare agnoscences peccata, &

& confugientes ad misericordiam Dei, sicut populum suum resipiscen-tem & clamantem, saepe gloriose liberauit ex manibus hostium, quod & hoc tempore faciet.

Oramus igitur te æterne pater, per & propter filium tuum dilectum, ut nos castiges in iudicio, non in furore, nec accendas totam iram tuam in nos, sed in ira misericordiae recorderis.

Viribus humanis non est Ecclesia tuta,

Regum praesidijs orphana mæsta caret.

Sed nostram indueris cum miro fodere massam,

Gnate Dei semper nos tua membra tegis.

Hospitiumq; tuæ doctrina protege Christe,

Emanuelq; tuo semper adesto gregi.

*Et vidit cum tribularentur,
& audiuit orationem eorum.*

Repetit causas impulsivas liberationis populi.

1. Misericordiam non meritam populi.
2. Recordationem testamenti seu foederis initii cum Abraham & posteris eius.
3. Oppressionem & miseriam populi.
4. Hostium immanitatem.

5. Orationem seu inuocationem populi oppressi.

Vidit] Ita Exo. 3. inquit Deus ad Moysen: Venit ad me vndiq; clamore eorum, vidiq; afflictionem, qua ab Aegyptijs opprimuntur. Vidi, verè affectus sum ærumnis populi. Verba enim sensuum apud Hebraeos etiã affectum significant.

*Et memor fuit testamenti sui,
& pœnituit eum secundum multitudinem misericordiae suae.*

Testamenti) foederis seu pacti, quod fecit Deus cum Abraham, de danda posteris eius terra Chanaan, in qua nasceretur, & doceret Messias.

Pœnituit] desijt punire populum propter peccata, & liberauit eum ex manibus hostium. Pœnitere enim Dei, est mutatio eius consilij. Ita Genes. 6. Pœnituit Deum quod fecisset hominem in terra.

Et dedit eos in misericordia
(recepit in gratiam, & liberauit gloriose, motus sola misericordia, non meritis eorum,)

in conspectu omnium qui ceperant eos.

Monet versus, Deum etiam indignis & ingratis benefacere, etiam si in hominibus, ut inquit Seneca, Ingratitudo exiccet fontem bonitatis, Deum tamen quotidie benefacere nobis, dando bona & remittendo peccata, & mitigando pœnas immeritis, iuxta illud Oseæ II. Non faciam furorem iræ meæ. Quia Deus sum, non homo.

*Saluos fac nos Domine Deus XLVII.
noctes, & congrega nos de nationibus, ut cōfiteamur nomini sancto tuo, & gloriemur in laude tua.*

Forma est orationis populi oppressi in exilio & dispersi, repetenda in Ecclesia, omnibus temporibus; monens primum, quis sit inuocandus, verus & æternus Deus, qui se patefecit Ecclesiae, dato verbo & misso filio. 2. Quid præcipuè petendum, collectio & conseruatio Ecclesiae. 3. Quæ sit causa finalis liberationis & defensionis, agnitio Dei, gratiarum actio & celebratio potentiae & bonitatis Dei, & gloriose liberationis, sicut addit gratiarum actionem, concludens Psalmum.

*Benedictus Dominus Deus XLVIII
Israël à seculo in seculum, & dicet omnis populus Amen. Halleluia.*

Benedictus] laudetur, & celebretur Deus ab omnibus.

Deus Israël] verus & æternus Deus, qui se patefecit patriarchis, Israël, eiusq; posteris.

A seculo] omnibus ætatibus, & in hac vita & futura.

Et dicet populus] Votum seu exhortatio ad populum seu Ecclesiam Dei, ut credat promissioni diuinæ de liberatione, Deumq; celebret.

Amen] certò ita fiet, seu ita sit.

Halleluia] laudate & celebræte Deum propter accepta beneficia creationis, patefactionis, redemptionis, collectionis, & defensionis Ecclesiae.

PSAL

PSALMVS CVII.

Vers. 43.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui. Quia Propheta in eo recenset & celebrat varia & magna beneficia Dei erga totum humanum genus, quod conditum ad imaginem suam, elementer seruat, dat singulis victum & amicum, liberat ex periculis, & innumera beneficia confert, ut ipse à nobis rectè agnoscatur & celebretur, in hac vita, & omni æternitate. Estq; testimonium Psalmus, quod non casu nascimur, viuimus & morimur, sed diuinitus, sicut inquit Paulus Acto rum 17.

Partes Psalmi sunt tres:

Prima est propositio exhortationis ad gratiarum actionem, pro acceptis diuinitus beneficijs. Deinde sequuntur sex ordines hominum, quibus Deus benefacit, liberat eos, & seruat in periculis.

1. Calamitosos, qui vagantur in mundo sine certa sede exules & inopes.
2. Detentos in vinculis, quiq; ex illis sunt liberati.
3. Aegrotantes grauius morbis, qui ab illis liberati sunt.
4. Nauigantes, qui ex periculis maris erepti sunt.
5. Famelicos ac pauperes, quorum solum sterile Dei bonitate redditum est fœcundum.
6. Oppressos à tyrannis & bello, quibus pax & tranquillitas restituta est.

In fine additur exhortatio ad agnoscendum, & celebrandum Deum, pro acceptis beneficijs. Et in toto Psalmo continetur doctrina & cōsolatio de prouidentia Dei, quod verè adest in humano genere, & maximè in Ecclesia. Et monet Psalmus, ut in nostris quoq; periculis confugiamus ad Deum, petentes auxilium & liberationem, & liberati gratias agamus Deo, iuxta illud Psalmi 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me.

Lutherus: Dieser psalm ist ein gemein dancke/wie Gott allerley menschen auß allerley noth hilffet/wie paulus sagt 1. Timoth. 1. Er ist ein Heylandt aller Menschen.

1. Propositio exhortationis.

I. *Confitemini Domino (agite gratias & celebrate Dominū) quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.*

Propositio est exhortationis ad gratiarum actionem, & celebrandum Deum, pro beneficijs, addita causa à bonitate & misericordia Dei, qua sola motus, non humanis meritis, confert in humanum genus sua beneficia.

Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu tribulationis.

Et de regionibus congregauit eos, à solis ortu et occasu, ab Aquilone & mari.

Hortatur omnes ad gratiarum actionem, & agnitionem diuinæ liberationis. Quod enim inquit: Qui redempti sunt à Domino, monet liberationes non fieri casu, sed diuinitus. Ideo liberati ex periculis quibuscunque agnoscere & celebrare debemus præsentiam & auxilium Dei. Neque enim casu liberamur, aut seruamur in periculis, in quibus omnes & singuli versamur sæpe, vel versati sumus aliquando, sed liberati diuinitus. Per quatuor plagas seu regiones mundi, Ortum, Occasum, Aquilonem & Mare, seu Meridiem, intelligit totum orbem terrarum, in eoque habitantes, hoc est, totum genus humanum, quod Deus seruat, alit & sustentat, ut ex eo sibi colligat Ecclesiam, à qua ipse agnoscatur & celebretur.

1. Ordo, exules.

Qui errauerunt in solitudine, in deserto à via, ciuitatem habitaculi non inuenerunt.

Primus ordo, exules, hoc est, vagantes in mundo incertis sedibus, so arm eleid/weder hauss noch hos haben/vnnd nicht anzufaben wissen/quos Deus reducit in patriam, quod beneficium summum est, sicut contra summam est calamitas & miseria vagari exulem à patria, sic ut testantur versus Tyrtæi:

Nam miserum est patria amissa laribusq; vagari.

Mendicum & timida voce rogare cibum.

Cum natisq; errare suis & coniuge mœsta.

Et cum matre pia, cumq; parente sene.

Omnibus inuisus quoscunq; accesserit exul.

Semper erit, semper spretus egensq; iacet.

Nullus honos generi est, & perdit gratia forma est.

Cunctaq; tabescunt membra dolore graui.

Curat nemo vagos, & ledere nemo veretur.

Non exul cura ducitur esse Deo.

Ita

Ita primi parentes exules fuerunt in terra, eieci propter peccatū ē Paradiso, & filius Dei exul factus est, relicta cœlesti patria, ad nos descendens, assumpta humana natura, vt nos ad Paradisum & cœlestem patriā reduceret. Diuus Augustinus Psalmum intelligit de exilio & miserijs humani generis, ex quibus per filium Dei liberati sumus, & colligitur Ecclesia ex omnibus partibus mundi, quod beneficium agnoscit Ecclesia, & celebrat Dei misericordiam.

Errauerunt in solitudine] Sicut Israëlita annis 40. in deserto, ita & Ecclesia errat & vagatur in hoc mundo, quarens cœlestem patriam, iuxta illud Apostoli: Non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

V. *Esurientes & sitientes erant*
(exulantes) *anima eorum in i-*
psis torquebatur. (angebatur.)

VI. *Et clamauerunt ad Domi-*
num, cum tribularentur, & de
necessitatibus eorum eripuit eos.

Versus est intercalaris, qui quater repetitur, significans primū inuocationem vnicū esse & tutissimū profugium pio-ram in calamitatibus. Deinde efficacem esse inuocationem, iuxta illud Psalmi 49. Inuoca me in die tribulationis, &c. Tertiū inuocationem debere esse assiduā & frequentem, iuxta illud Christi: Oportet semper orare, & non defatigari. Item Pauli: Indesinenter orate, & in omnibus gratias agite, quod & versiculus monet:

Virtua pertingat penetretq; precatio cœlum,
Corde sit ex puro, sit breuis atq; frequens.

VII. *Et deduxit eos* (exulantes &
vagantes incertis sedibus) *in*
viam rectam, vt irent in ciuita-
tem habitationis.

Scilicet redirent in patriam, quæ in hac vita est Ecclesia, & post hanc vitam cœlestis patria.

Confiteantur Domino pro mi-
sericordia eius, et pro mirabili-
bus eius in filijs hominum.

Est & hic versus intercalaris, & itidem quater repetitur, continens exemplum gratiarū actionis, pro misericordia Dei, & mirandis liberationibus Ecclesiæ & piorū in hac vita, quæ assiduè & nobis repetenda est pro defensione & conseruatione Ecclesiæ, & politiarum, quæ præbent hospitia Ecclesiæ & scholis hoc tempore.

Quia satiauit animam sitien-
tem, et animam esurientem satia-
uit bonis. IX.

Repetitio beneficii, vt magis agnoscatur & celebretur Deus. Ita Matth. 5. inquit Christus: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Et Maria canit Lucæ 1. Esurientes impleuit bonis, diuites autem dimisit inanes.

2. Ordo vincti seu captiui in carcere.

Sedentes in tenebris & um-
bra mortis, vinctos afflictione &
ferro. X.

Secundus ordo captiui in carcere tenebroso, quos & ipse Deus inuocantes liberat condonatis peccatis, quibus captiuitatem meruerunt, die mit gefengniß vmb ihre mis-
sethat willen geplagt vnd durch Gottes hülf
se ledig werden. Intelligitur quoque totum genus humanum captiuum propter peccatum, sub tyrannide seu seruitute diaboli, & cæcitate mentis oppressi, vt gentes non agnoscantes aut inuocantes verum Deum.

Quia rebelles fuerunt eloquijs XI.
Dei, et cōsiliū altissimi blasphemauerunt.

Addit causam incarcerationis & cæcitatē, contemptum verbi Dei & blasphemiam in Deum.

Et humiliatum est in molestijs XII.
cor eorum, corruerunt, nec fuit
qui adiuuaret.

Pœna seu effectus peccati humiliatio, agnoscens peccatum & inuocans Deum, iuxta illud Esaie 28. In angustia clamauerunt ad te Domine. Sicut addit in versu intercalari.

Et

XIII. *Et clamauerunt ad Dominū
cū tribularentur, & de necessi-
tatibus eorum liberauit eos.*

XIII. *Et eduxit eos de tenebris &
umbra mortis, et vincula eorum
dirupit.*

Indicat miseriam captiuorum in carcere,
in quo illis sex constituuntur, quæ Medici
necessaria ad conseruationem sanitatis re-
censent:

1. Aërem lucidum & liberum, non con-
clusum & fœtore aliquo corruptum.
2. Cibum & potum conuenientem.
3. Vices exercitij & quietis.
4. Certa tempora somni & vigiliarum.
5. Affectus animi tranquillos.
6. Euacuationes *κακοχρησίας*.

XV. *Confiteantur Domino pro mi-
sericordia eius, & pro mirabili-
bus eius erga filios hominum.*

Rursus hortatur versu intercalari, ad gra-
tiarum actionem, quæ causa est, vt deinceps
nobis Deus beneficiat, seq; nobis commu-
nicet. Ingratitudo autem, cur dona sua no-
bis denegat, nosq; deserat, iuxta illud Bern-
hardi dictum: Nihil perniciosius est ingra-
titudine, quia fontem bonitatis exiccat.

XVI. *Quia contriuit portas æreas,
et vectes ferreos contriuit.*

Ratio, qua modum liberationis ostendit,
& de potentia Dei monet in liberandis suis,
etiã si portis æreis & vinculis ferreis inclu-
si & constricti fuerint.

Per portas æreas & vectes ferreos, intelli-
git mala ineluctabilia, & vincula, quibus &
Iudæi in Babylonia captiui corporaliter fue-
runt, & gentes in regno diaboli, vnde nullo
modo sese liberare potuerunt, nisi adiuuan-
te Deo.

3. Ordo agrotantis propter
peccata.

XVII. *Stulti qui propter viam flagi-
tiorum suorum, & propter ini-
quitates suas affliguntur.*

Tertius ordo, agrotantes propter certa
& enormia peccata, quos & ipsos Deus a-
gnoscentes peccata, & petentes eorum con-
donationem, pristinae sanitati restituit, di-
missis antè peccatis, Sicut Christus inquit
ad Paralyticum, Luc. 5. Homo, remittuntur
tibi peccata tua, surge & ambula.

Lutherus ita vertit: Sind Narren/das ist/
so Gott nicht fürchten/vnd sündlich leben/die
werden mit Frandtheit geplagt/vnd genesen
doch etlich/dass sie nicht sterben.

*Omne escam abominata est
anima eorum, & appropinqua-
uerunt vsq; ad portas mortis.*

Effectus ægritudinis & morborum *κακο-
χρησίας*. Portas mortis vocat ipsam mortem,
iam vicinam. Theodoretus totum Psalmū
intelligit, primū de Iudæis abductis & ca-
ptiuis in Babylonia, propter peccata. Dein-
de gentes & totum humanum genus op-
pressum peccatis, & quasi constrictum sub
tyrannide Diaboli & mortis, è quibus non
nisi à Deo, eiusq; filio Iesu Christo liberari
potuerunt. Testatur autem locus Deum ve-
rè & horribiliter odisse & punire peccata, &
omnium calamitatum & morborum, & i-
psius mortis causam esse, iuxta illud Psal. 39.
Propter iniquitatem corripis filios homi-
nū. Et Syracidæ 38. Qui delinquant in con-
spectu creatoris, incidunt in manus medici.

*Et clamauerunt ad Dominū
cū tribularentur, et de necessi-
tatibus eorum liberauit eos.*

Versus intercalaris monens, vdictum
est, de tribus: De pœnitentia agenda, de effi-
cacia inuocationis, deq; misericordia Dei,
& potentia in liberando suos.

*Non sit verbum suum & sana-
uit eos, et eripuit eos de interne-
tionibus eorum.*

Repetit modum liberationis seu curatio-
nis, per verbum scilicet Dei, quo potens est
Deus sanans & spiritualiter & corporaliter
omnes inuocantes. Theodoretus per ver-
bum intelligit filium Dei, qui λόγος est æ-
terni patris, & hic in assumpta humana na-
tura liberauit genus humanum, & sanauit
omnes

omnes ægrotos. Per internationem Fortiter intelligit perditos & corruptos humores in corporibus humanis.

XXI. *Confiteantur Domino pro misericordia eius, & pro mirabilibus eius erga filios hominum.*

Repetitio versus intercalaris secundi.

XXII. *Et sacrificent sacrificium laudis, & annuncient opera eius in exultatione.*

Exhortatio ad gratiarum actionem in celebrandis beneficiis Dei, quam sacrificium laudis vocat, collectione sacrificiorum & victimarum veteris Testamenti, quæ Deo non placuerunt, neque placent sine hoc laudis sacrificio, Esaia I.

4. Ordo, Nauigantes.

XXIII. *Qui descendunt in mare nauibus, negociantes in aquis multis. (piscantes.)*

Quartus ordo est nauigantium, quos & ipsos Deus per misericordiam ex periculo naufragij liberat, die auff dem Meer not leiden / vnd gerentert werden / quod beneficiū Dei iubet liberatos agnoscere, & celebrare Deum. Nam sunt & hæ liberationes profus diuinæ & miraculosæ. Sicut igitur tum primum felices & salutare sunt actiones omnes, cum Deū præsentem habemus, ita & nauigatio facilis est & secunda, cum vnā in navi secum habent nauigantē ipsum Christum, sicut in versu Græco dicitur:

Θεὸς ὁ σωτὴρ καὶ ὁ ἀποδότης πάντων.

Deo fauente nauiges vel vimine.

Theodoretus hæc per similitudinem intelligit, quod sicut nauigantes experiuntur liberationem inter tempestates, fluctusq; sonoros, ita etiam eam experti sunt & videntur Iudæi in Babylonia, & nunc tota Ecclesia liberata à Tyrannide diaboli, alijsq; periculis per filium Dei, videt & experitur.

XXIII. *Ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia eius in profundo (mirabiles & ingentes pisces, cetos.)*

Dixit (Deus) & extat (ori- XXV. tur, excitatur) spiritus procella, & exultati sunt fluctus eius (maris.)

Ascendunt (aque seu naues) XXVI. usq; ad cælos, & descendunt usq; ad abyssos, anima eorum in malis tabescebat.

Hyperbola est, qua tempestates maris & agitationem fluctuum amplificat. Poëta Virgilius lib. I. Aeneidos ita describit:

Hi summo in fluctu pendent, his vnda dehiscens Terram inter fluctus aperit, furit æstus in vndis.

Et libro 3.

Tollimur in cælum curuato gurgite, & idem Subducta ad manes imos descendimus vnda.

Sunt autem ingentia & subita pericula nauigantium, quod experientia docet. Ita vt verè dictum sit: Qui nescit arare, discat nauigare. Et Ouidius inquit:

Nauita sollicitus quoq; ventos horret iniquos, Et propè tam latum, quam propè cernit aquam,

Turbati sunt (nauigantes) XXVII. & moti sunt, sicut ebrius (huc il luc titubans) et omnis sapientia eorum (nautarum) illis excidit.

Hoc est, nullum sciuerunt auxilium, desperantes de vita, mortem videntes ante oculos.

Et clamauerunt ad Dominum XXVIII (non ad Neptunū, nō ad Christophorum, non ad Nicolaū) cum tribularentur (periclitarentur in mari) & de necessitatibus eorum (periculo mortis) eduxit eos.

Et surrexit procella, & sedata est, & siluerunt fluctus eius. XXIX

Ita Christus Luca 8. verbo tempestatem ortam sedauit.

XXX. *Et latati sunt* (nauigantes) *quia siluerunt* (venti) *& eduxit eos in portum* (locum tutum & trāquillum) *voluntatis eorum* (quem optauerunt.)

XXXI. *Confiteantur Domino pro misericordia eius, & pro mirabilibus eius* (admirandis & diuinis liberationibus) *erga filios hominum.*

XXXII. *Et exaltent eum in Ecclesia plebis* (publicis congressibus) *& in cathedra* (confessu) *seniorum, & laudent eum* (celebrent eum pro liberatione.)

5. Ordo, laborantes sterilitate agrorum.

XXXIII. *Qui posuit flumina in desertū, & scaturigines aquarum in sitim.*

Quintus ordo eorum, quorum terra propter peccata sterilis facta, bonitate Dei rursus facta est frugifera, Sind die mir vnfruchtbar wetter geplagt / vnd widerumb regen vnd frucht kriegen. Monet igitur locus duo, primum terram fecundari bonitate & benedictione Dei, non casu, aut necessitate, ut inquit Cyclops apud Euripidem:

ἢ γὰρ ὁ ἀνάγκη καὶ θεῶν μὴ θεῶν τίκτωσιν πόρρον τῶμα παύει βότα.

Deinde peccata causam esse sterilitatis agrorum, & caritatis annonæ. Sicut Deuteronomij 8. comminatur eam Dominus. Et Osee 2. inquit Deus: Et hæc nesciuit, quod ego dederim ei frumentū, & vinum. Ideo auferam frumentum meum & vinum.

Qui posuit flumina in desertum hoc est, reddidit agros steriles, exiccatis fluminibus, tāquam desertum, in quo nullæ fruges proueniunt.

Et scaturigines (exitus) *aquarum in sitim* hoc est, in terram sitibundam, & aridam, in qua nihil crescit. Nam fecunditatis terrarū duæ sunt causæ naturales, Calor & humor, uterque moderatus.

Terram fructiferam in falsum ^{XXXIII} *ginem* (sterilem, cuius causa est falsugo) *propter malitiam inhabitantium in ea.*

Et qui posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in scaturigines aquarum. ^{XXXV}

Efficat terram rursus fecundam, redditis aquis, & apertis scaturiginibus aquarū.

Et collocavit illic esurientes, et constituerunt ciuitatem habitationis. ^{XXXVI}

Hoc est, rursus ibi habitauerunt homines, ubi antè fuit sterilitas. Theodoretus intelligit de Ecclesia, quæ piorum est habitatio, item de Iudæis reuersis ex Babylonia.

Et seminauerunt agros, et plantauerunt vineas (quæ & ipse Ecclesiam significat in hac terra) *& fecerunt fructum annuum.* ^{XXXVII}

Ita & Christus ad Apostolos inquit: Constitui vos, ut eatis & fructum multum adferatis.

Et benedixit eis, & multiplicati sunt valde, & iumenta eorum non diminuet. ^{XXXVIII}

Theodoretus, ut diximus, intelligit primum de Iudæis reuersis ex Babylonia: Deinde de Ecclesia multiplicata per verbum Apostolorum, ex gentibus & Iudæis collecta.

6. Ordo eorum qui à Tyrannis oppressi fuerunt.

Qui pauci facti erant (necati à tyrannis) *& oppressi à malo torquente et premente* (bello & tyrannide.) ^{XXXIX}

Sextus ordo eorum, qui à tyrannis vel necati sunt, vel oppressi, quos & ipsos Deus, effusa in Tyrannos ira sua, liberauit, quæ consolatio grata & necessaria est pijs omnibus temporibus, Sein / so mit Tyrannen oðder Auffrucht geplagt / vnd widerumb frucht vnd eingekreut kriegen.

Cum

XL. *Cum effusus esset contemptus super principes eorum* (hoc est, cum facti essent cōtemptio apud subditos propter tyrannidem, & alia scelera) *Et errare fecisset eos per solitudinem in viam.*

Pœna tyrannorum, contemptus & irrisio apud populum, & eiectio ex imperijs, in solitudinem, & exilia, sicut Nabuchodonosor annis septem mente alienata diuagatus est inter feras in syluis. Et Darius fugiens Alexandrum interfectus est à Belo, Pompeius fugiens ex pugna Pharsalica, iussu regis Ptolomei occisus.

XLI. *Et proteget et pauperem ab iniuria, Et poneret sicut oves familias.*

Consolatio est pauperum & oppressorū in hac vita, à diuina protectione & posterorum auctione.

Poneret sicut oves familias] hoc est, augeret familias seu posteros, sicut oves augentur copiose & citò. Pauperē primò vocat populum Israëliticum, reuersum ex Babylonia. Deinde Ecclesiam, eiusq; membra collecta & aucta voce Euangelij.

XLI. *Videbunt recti, Et latabuntur, et omni iniquitati (iniquis seu iniustis) obstruetur os suum.*

Conclusio Psalmi constans Epiphonemate, & adhortatione ad lætitiā & gaudium spirituale piorum, conceptum ex consideratione præsentiæ Dei, & diuinarum liberationum, & perditione impiorum, qui videntes hæc diuina opera Dei, suas pœnas & defensionem iustorum insperatam, obmutescunt, nihil habentes, quod opponant veritati.

XLIII. *Quis est sapiens, et custodiet hæc, Et intelliget misericordias domini.* (der daran gedencet/vnd damit ombgehet.)

Ostendit hoc vltimo versu paucos admōdū considerare, quæ hoc Psalmo dicta sunt, de prouidentia Dei erga humanum genus, de beneficijs ipsius, de pœnis peccatorum,

de receptione in gratiam agentium pœnitentiam, quæ opera Dei tantum intelligunt & meditantur sapientes, hoc est, qui diligenter discunt verbum Dei, in quo hæc sapientia traditur. Estq; ea petenda à Deo, exemplo Prophetæ, Psalmo 118. vbi inquit: Aperi oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.

Intelliget misericordias Domini] hoc est, bonitatem & inenarrabilem misericordiam, liberationes, & defensiones piorum, absque ipsorum meritis. D. Bernhardus celebrat Dei erga se misericordiæ signa hæc:

1. Quod se à peccatis multis præseruauit occasionis subtractione, resistendi datavirtute, & affectione sanata.
2. Tardauit ultionem ad agendam pœnitentiam.
3. Conuertit ad pœnitentiam, concutiens cor & excitans.
4. Suscepit misericorditer pœnitentem.
5. Virtutem præstitit continendi à peccatis, & viuendi sanctius.
6. Contulit spem obtinendi vitam æternam.
7. Dedit ipsam vitam æternam gratis per & propter filium.

PSALMVS CVIII.

Vers. 13.

Canticum Psalmi Davidis, de quo vide supra.

ARGVMENTVM.

Psalmi sunt duæ partes. Prior est gratiarum actio Davidis, pro defensione & victoria contra hostes suos, Ammonitas, Idumæos & Syros, cum quibus tum inter se confederatis difficilimum bellum gessit. Altera pars est petitio, vt deinceps defendatur & victoriam obtineat cōtra eosdem hostes, & regiones eorum & oppida cum tota Palæstina obtineat. Theodoretus intelligit Psalmum primū de Iudæis petentibus reditum ex Babylonia in patriam, & victoriam contra vicinos populos & gentes. Sub typo intelligitur Psalmus de Christo & Ecclesia colligenda per vocem Euangelij ex Iudæis & gentibus in toto mundo. Priores versus sex sunt repetiti ad verbum ex Psalmo 57. Sequentes ex Psalmo 60. vbi latior explicationem vide.

1. Gratiarum actio.

Paratum est cor meum (accensum à spiritu sancto ad celebrandum Deum) *cantabo et*

psallam etiam gloria mea (psalterium meū, quo glorifico Deū, mein Scitenspiel / da ich dich mit ehre.) Sicut addit:

II. *Exurge Psalterium & Cithara, exurgam diluculo,* (manē cū spiritus adhuc sunt puriores & ardentiores, magisq; excitati ad laudandum Deum.)

III. *Confitebor tibi in populis Domine, & psallam tibi in gloria* (in Psalterio meo.)

IIII. *Quia magna est super cælos misericordia tua, & usq; ad nubes veritas tua.*

Ratio gratiarum actionis à misericordia & bonitate Dei erga Dauidem, & totum humanum genus, quæ tanta est, ut superet etiam nubium & cæli altitudinem.

Theodoretus per diluculū intelligit humanitatem Christi, ex qua velut ex aurora illuxit cælestis doctrina: per nubes Apostolos, & doctores Euangelij.

V. *Exaltare super cælos Deus, et super omnem terram gloria mea* (quem glorifico, de quo gloriar contra hostes.)

VI. *Ut liberentur dilecti tui, saluum fac dextera tua* (potentia, virtute diuina) *& exaudi me.*

Exalta, e] ostende te sublimem, & superiorem hostibus, ut omnes tuam gloriam, hoc est gloriosam liberationem tui populi conspiciant in omni terra.

VII. *Deus locutus est in sancto suo, exultabo & diuidam Sichimam et conuallem* (Suchot) *tabernaculorum.*

Sustentat se oraculo seu promissione Dei, de obtinenda victoria cōtra hostes. Sichem & Suchot, agri & oppida fuerunt in tribu Ephraim. Conuallem tabernaculorum vocat, in quo antea tabernacula Iudæorum cōstituta fuerunt.

Meus est Gilead, meus est Manasses, & Euphraim fortitudo capitis mei, Juda rex (dux) *meus.*

Gilead nomen fuit regionis, Manasses nomen tribus, sicut & Euphraim, quam fortitudinē capitis sui vocat, quod hæc tribus potentia & numero militum præstabat cæteris. Iudam regem suum vocat, quod huic tribui promissum fuit regnum, & ferendum legum potestas, iuxta illud Genes. 49. Non auferetur Sceptrum de Iuda.

Moab olla lotionis mea, in Idumæam extendam calceamentum meum, & super Philistæam iubilabo.

Significat se fore victorem & regem horum populorum & regionum.

Moab regio fuit vicina Arabiæ Petreæ, Ollam lotionis suæ vocat, vel propter eius fertilitatem, vel quia eam habiturus sit tanquam ollam seu peluim, in quo pedes lauet, redactam sub suum imperiū, & seruitutem: quod idem significat de calceamento Idumææ, quæ & ipsa regio fuit versus Arabiam. Philistæa regio fuit in littore maris Mediterranei, ubi fuerunt Sidon & Tyrus ciuitates Phœnicæ, quæ etiam subiecta fuit Dauidi. Latissimum igitur fuit eius imperium.

Quis deducet me in ciuitatem munitam? (Rabbatha, quæ eo tēpore obsidebat Dauid) *quis deducet me usque in Idumæam?*

Nōne tu Deus, qui repulisti nos? & non exhibis Deus in exercitibus nostris?

Apostrophe, qua alloquitur Deum, petens, ut, cum ipse hostibus potentia & multitudine sit inferior, se deducat in Idumæam, eamque sibi subijciat. Sunt & verba, iuxta Theodoretum, populi in Babylonia petentis, ut reducat in patriam. Item Christi de gentibus & Iudæis, simulq; ostendit, à solo Deo esse victoriam petendam & expectandam. Sicut habet versus Poëtæ:

Curribus hi fidunt, & equis bigis, rotarum,

Hareat in nostro spes rata nostra Deo.

Ideo addit rationem petitionis à necessa-

rio,

rio, inquit: Si tu Deus non exhibis nobiscum, & pugnabis cum nobis, nihil sunt vires nostræ aut exercitus. Execranda igitur vox Aiacis est apud Sophoclem: Ignavis & timidus auxilio Dei opus est, Ego verò sine Deo vincere possum. Theodoretus per exercitum intelligit Apostolos & doctores Ecclesiæ.

XII. *Da nobis auxilium in tribulatione, quia vana salus hominis.*
XIII. *In Deo faciemus virtutem, & ipse conculcabit inimicos nostros.*

Petitio auxilij & ingens *πληροφορία* de obtinenda victoria & auxilio Dei, orta ex ipsius promissione, quæ se sustentat & nititur, qualis & in omni pijs esse debet in quocunque periculo. Quia Deus promissit auxilium & est omnipotens.

Facimus virtutem Id est vincemus potenter & gloriose hostes nostros.

PSALMVS CIX.

TITVLVS.

Ad præcipiendum (in templo seu tabernaculo) Psalmus Davidis.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suavis. Nam precatur in eo primum David interitum suorum hostium, Doeg, & aliorum in aula Saulis: Deinde addit causam interitus hostium, eorum voluntariam & perpetuam contumaciam. Tertiò, queritur de immanitate hostium, de quibus suis ærumnis & persecutionibus. Allegoricè intelligitur de Christo precante in passione & cruce interitum Iudæ & Iudæorum hostium, & conquerente de suis summis doloribus & ærumnis, quas in se propter nos transtulit, ut satisfaceret iræ Dei, eamque placaret sua passione & morte.

Sunt autem partes quatuor:

1. Petitio auxilij.
2. Imprecatio interitus hostium.
3. Querela de eorum immanitate, & suis miserijs.
4. Conclusio.

1. Petitio auxilij.

Deus laus mea, ne tacueris.

Propositio petitionis, ut adiungetur & glorificetur, quo omnes intelligant se Deo esse curæ, eumque habere defensorem præsentem in ærumnis.

Deus laus mea] quem ego laudo, item, in quo glorior, qui me glorificat & gloriose defendit.

Ne tacueris] noli dissimulare aut ferre diutius hanc persecutionem. Loquere & increpa hostes, meamque defende laudem, gloriam & veritatem.

Quia os impium & os dolosum super me apertum est, locuti sunt aduersum me lingua dolosa. II.

Ratio petitionis, sumpta à necessitate, hoc est, hostium blasphemia, insidiosis consultationibus, contumelijs & conitijs, quibus & Doeg ceterique hostes Dauidem, & Christum Iudæi affecerunt, sicut historia utriusque testantur.

Et sermonibus odiosis circumdederunt me, & oppugnaverunt me sine causa. III.

Pro eo, quod ego diligo eos, aduersantur mihi, ego autem orabam. IIII.

Et rependerunt mihi mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. V.

Expositio rationis de immanitate hostium, & eius exaggeratio, ab ingratitudine, quod hostes & Dauidem & Christum persequuntur odio insatiabili, à quibus maximis sunt affecti beneficijs, quæ summa immanitas est & ingratitudo. Contra hos morsus & insidias hostium vnicum est remedium oratio, sicut inquit: persequabantur me, ego autem orabam, hoc est, petebam defensionem à Deo, eique meam causam commendabam, iuxta illud: Commenda Deo viam tuam, & ipse faciet. Item: Inuoca me in die tribulationis, &c. De hoc portu, arce & aratissima piorum, dicitur Proverbiorum 18. Firmissimum præsidium seu arx nomen domini, ad hanc iustus confugiens experitur liberationem.

Orationem quidam intelligunt Christi pro crucifixoribus ad patrem: dimitte eis, quia nesciunt quid faciunt.

2. Imprecatio penarum contra Doeg, Davidis, & contra Iudam & Iudæos Christi.

Constitu super eum impium, & diabolus stet à dexteris eius. VI.

Imprecatur & David ingenti motu animi contra Doeg, & alios suos aduersarios, & Christum cōtra Iudam & Iudæos impēnitentes, diras & horrendas imprecationes, atque pēnas, primū spirituales: deinde corporales. Impium vocat falsum doctorem, qui vel negat prorsus veram doctrinā de Deo, vel corruptelis eam deprauat, qui primus est gradus pēnarum spiritualium, secundus, quem & hoc versu precatur, præsētia & efficacia diaboli, qui ita vocatur a calumnijs. Hebræi vocant Sathan, hoc est, aduersarium, quod omnibus bonis consilijs, conatibus, & actionibus aduersatur.

VII. *Cum iudicatur (in ius vocatur) exeat condemnatus (impie-tatis) & oratio eius fiat peccatum.*

Tertius gradus pēnarum, condemnatio in iudicio Dei & hominum. Quartus reiectio orationis, de qua & Prouerbiū 18. Qui declinat aures suas, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Hebræi exponunt, oratio eius reddat iudicem magis odiosum, ut patiat in iudicio repulsam. Iudicare Hebræis est in ius vocare, sic Psalmo 37. Et non condemnabit eum, quando iudicabitur, id est, in ius vocabitur.

Pœna corporales.

VIII. *Fiant dies eius pauci, et episcopatum eius accipiat alter.*

Quintus gradus breuitas vitæ, Sextus trāslatio Episcopatus, seu vocationis ad alium, sicut Episcopatus Iudæ trāsatus est ad Matthiam, Actorū 1. vbi hunc versum citat Apostolus Petrus de Iuda.

IX. *Fiant filia eius orphani, et uxor eius vidua.*

Septimus gradus, mors parentum & coniugis.

X. *Vagando vagentur filia eius, & mendicent, & querant victū ex deuastationibus suis.*

Hoc est, cogantur exire ex suis ædibus deuastatis & exinanitis, quæsitum panem.

Octauus gradus, incertæ sedes, & mendicitas.

XI. *Scrutetur fœnerator omnem substantiam eius, & diripiant alieni labores eius.*

Nonus gradus, deiectio ex fortunis per fœneratores, & homines alios impios, exatores & tyrannos.

Non sit illi adiutor, nec sit qui misereatur pupillis eius. XII

Decimus gradus, destitutio auxilij & desertio pupillorum.

Fiant nati eius in interitum, in generatione unā deleatur nomen eorum. XIII

Vndecimus gradus, interitus liberorum & familiæ extinctio.

In memoriam redeat iniquitas patrum eius, in conspectu Domini, & peccata matris eius non deleantur. XIV

Duodecimus gradus, ira perpetua Dei, etiam in posteris, propter peccatum parentum, cum sunt illis similes, iuxta comminationem: Visitabo iniquitatem patrum super filios, in secundam & tertiam generationem. Item Matthæi 23. Ut veniat sanguis iustorum effusus ab Abel super hanc gentem. Per matrem Theodoretus intelligit Hierosolymam.

Sint in conspectu (impij vel peccata eorum) Domini semper (coram Domino) et dissipentur de terra memoria eorum. XV

Repetitio pœnæ de deletionem seu interitum nominis impiorum. Hæc omnia acciderunt tum ipsis Iudæis, quorum posteritas prorsus iā deleta est, ut vix pauci supersint, & vagentur in mundo contēpti & miseri, deuastata Hierusalē à Romanis, innumeris Iudæorum occisis, multis venditis & obiectis feris, Hæ pœnæ corporales etsi sunt grauissimæ, tamen ad comparationem pēnarum æternarum, sunt prorsus leues, & tantum illarum admonitrices.

Pro eo quod non est recordatus facere misericordiam, et persecutus est hominem oppressum, & pauperem (afflictum) et compunctū corde, ut eum occideret. XVI

Addit causas duas pēnarum & interitus hostium, Doeg, Iudæ proditoris, Iudæorum, &

& similia. Prior est immanitas odij hostium, & in Dauidem & Christum, quem Iudæi aspicientes coram Pilato, tristi & luctuosa specie, nulla non modò misericordia erga ipsum moti sunt, sed insanis etiam clamoribus hæc verba effuderunt: Tolle, tolle eum & crucifige. Secunda est cōtemptus Euangelij, quod verbum est benedictionis, pro qua maledictionem optarunt clamantes Iudæi, Sanguis eius sit super nos & filios nostros. Complectitur autem vocabulum benedictionis omnia bona, tum corporis, tum animæ, sicut contrā maledictionis omnia mala. Hominem oppressum vocat, 1. ipsum Dauidem, 2. Christum, 3. membra Ecclesiæ omnibus temporibus.

XVII. *Et dilexit maledictionem, & venit ei, et non dedit benedictionem, & elongabitur ab eo.*

Hæc rectè de Iuda & Iudæis dicuntur, qui Christum benedictum semen mulieris, Genes 3. reiecerunt, petentes sibi ipsi maledictionem, sicut clamant: Nolumus hunc regnare super nos. Item: Sis tu discipulus eius. Et, sanguis eius super nos & filios nostros.

Benedictio elongabitur ab eo] auferetur, sicut regnum Dei ablatum est à Iudæis, & traditum gentibus.

XVIII. *Et induit maledictionem sicut vestimentum, & intrauit, sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossa eius.*

Tribus comparationibus exponit maledictionem impiorum, quam ipsi sibi petunt, & accersunt:

1. Sumpta est à vestitu quotidiano, quo sicut semper nobiscum induti circumferimus, ita quoque impij maledictionem quoque eunt, secum gestant, malam scilicet conscientiam, sicut Cain signum reatus semper secum circumtulit in corpore, quæ haud dubiè fuit subita & perpetua consternatio mentis.

2. A potu, qui sicut non modò intra corpus assumitur, sed etiam in substantiam corporis animati conuertitur, sic maledictio se quasi immiscet mentibus impiorum, vt & Deo & hominib. sint odiosi, & execrabiles.

3. Ab oleo seu vnguento, quo sicut cum corpora vnguntur, vis eius penetrat ossa & medullas, ita maledictio quoque intrat corpo-

ra & mentes, corda, & voluntates impiorum, ita vt nunquam extirpari seu elui possint. Ita addit imprecationem:

Fiat ei sicut vestimentum, quo operitur, et sicut zona, qua semper praeingitur. XIX.

Hoc est, sit maledictio ei quasi amictus proximè adhærens corpori, & zona seu cintura, hoc est, sit quiddam ipsi adiunctissimum & adhærens.

Hæc sit merces eorum apud Dominum, qui aduersantur mihi, & qui loquuntur mala aduersus animam meam. XX.

Exclamatoria imprecatio, & quasi sarcasmus ad deterrendum impios & hostes Christi, qui moluntur delere eius doctrinam & Ecclesiam. Loquitur enim hic non solum de Doeg, Iuda, & Iudæis, sed de omnibus qui ipsis sunt similes omnibus temporibus, quos eadem manet maledictio & pœna, & in hac vita & futura, Matthæi 23.

3. Querela de suis miserijs & afflictionibus internis & externis.

At tu Domine, Domine fac mecum, propter nomen tuum, quia bona est misericordia tua, libera me. XXI.

Querela præmittit precationem, vt liberetur, & exaudiendi causas duas subiicit. Prior, est nomen Dei, hoc est, celebratio potentia, iustitia, & bonitatis eius. Secunda ingens miseria & calamitas Dauidis, Christi, & sub horum persona Ecclesiæ.

Propter nomen tuum] vt tuum nomen glorificetur, & innotescat misericordia & bonitas in me liberando.

Quia egenus et pauper (afflictus) ego sum, & cor meum conturbatum est inter me. XXII.

Secunda causa exauditionis à persona Dauidis & Christi, hoc est, miseria ipsorum, & afflictionibus externis & internis, de quibus & Diuus Paulus queritur, inquiens: Intus pauores, & extra pugna.

XXIII. *Sicut umbra cum declinat ab-
latus sum, & excussus sum sicut
locusta.*

Illustrat rationem seu querelam de suis
miserijs duabus imaginibus. Priore sumpta
ab umbra, qua fugacitatem & incertitudi-
nem suæ vitæ significat: altera à locustis, qua
instabilitatem sedis seu habitationis. Nam
sicut umbra nihil est fugacius & incertius, i-
ta quoque nostra vita fugax est, & incerta: &
sicut locustæ huc illuc sine certa sede & rege
turbatim volitant, rapiuntur & vehuntur
agitata à ventis, ita David incertis sedibus
exulavit, & Christus propria caruit domo
& sede, sicut ipse inquit: Filius hominis non
habet ubi reclinet caput. Ita Ecclesia incer-
tis sedibus vagatur in hoc mundo. Signifi-
catur quoque locustarum imagine contem-
ptus & abiectio Davidis, Christi & Ecclesiæ.
Nam sicut locustæ magna copia conuolantes
in terris Orientalibus & vicinis, exedunt
& deuastant fruges in agris, ex quibus ex-
pulsæ à ventis, in mare proijciuntur, tanquā
pestis quadam: ita David, Christus & Apo-
stoli habiti sunt, tanquam locustæ, cathar-
mata, & ἀσπορες, & pestes humani generis,
sicut omnes pij in hac vita.

XXIII. *Genua mea infirmata sunt
(vacillant) à ieiunio (id est, pro-
pter ieiunium, seu inediam)
& caro mea exaruit amissa pin-
guedine.*

Addit duos effectus nimix tristitiæ & do-
loris, infirmitatem & exiccationem corpo-
ris. Estq; hæc hypotyposis afflicti & miser-
rimi hominis. In Hebræo est, Caro mea ab-
negata est à pinguedine, hoc est, priuata &
destitutata, sicut in magnis doloribus marce-
scunt corpora debilitato calore ventriculi
natiui, & impedita concoctione.

XXV. *Et ego factus sum opprobriū
illis (ita Psalmo 22. inquit Chri-
stus: Ego autem vermis sum,
& nō homo, opprobrium ho-
minum, & abiectio pebis) vi-
derunt me, & mouerunt capita
sua.) Ibidem: Omnes videntes
me, deriserunt me, aperuerunt*

labia, & mouerunt caput.)

Notatio est gestus illudentium & iriden-
tium aliquem cum amaro sarcasmo. Conue-
niunt hæc inprimis Christo, sicut testatur
historia passionis eius, qua leguntur hige-
stus & verba Iudæorum, in eius crucifixio-
ne.

4. *Conclusio continens repetitionem petitio-
nis, querelæ, & gratiarum actionis
pro liberatione.*

*Adiuua me Domine Deus XXVI
meus, saluum me fac secundum
misericordiam tuam.*

*Et sciant, quia manus tua hæc XXVII
(est potentia diuina) et quod tu
Domine fecisti illud. (liberasti
me perditis hostibus.)*

Tres addit causas exauditionis:

1. Ab æquo seu iusto, quia est suus Dominus
& Deus, quem solum inuocet, eiq; soli con-
fidat, tanquam suo Deo, Creatori, & Domi-
no.

2. A natura Dei, quia est misericors & bo-
nus.

3. Vt Dei præsentia conspiciatur in se libe-
rando.

Ideò autem finit Deus nos venire in ex-
tremam periculam,

1. Vt desperantes de causis secundis seu hu-
manis prædijs, confugiamus ad Deum, iux-
ta illud Esaiæ 26. In angustia clamauerunt
ad te. Item Psalmo 108. Da nobis auxilium
in tribulatione, quia vana est salus huma-
num. Vbi autem definit auxilium huma-
num, ibi incipit diuinum, vt quidam ex pa-
tribus verè dixit.

2. Vt potentia Dei liberantis nos sine cau-
sis secundis, cum omnia sunt deploratissi-
ma, fiat conspectior.

*Maledicāt illi, & tu benedi- XXVIII
ces, qui insurgunt in me, confun-
dantur: seruus autem tuus latus
bitur.*

Querela de persecutionibus, & impreca-
tio pœnarum hostium. Loquitur autem, vt
in toto Psalmo, ipse David, de Doeg & alijs
hostibus, in aula Saulis, & Christus de Iuda,
& Iudæis, atq; sub horum persona Ecclesiæ,
& pij omnes.

Latusbitur] liberatus ab hostibus.

Induantur

XXIX. *Induantur, qui detrahunt mihi, ignominia (reddantur ignominiosi, & execrabiles coram omnibus) & operiantur, sicut pallio, confusione sua.*

Hoc est, reddantur execrabiles, & sint infelices, à vertice vsq; ad plantam, tanquam induti miseria & ignominia, sicut pallium seu toga, vestis est vsq; ad talos demissa, quā vox Hebraica MAIL significat.

XXX. *Confitebor tibi Domine valde in ore meo, & in medio multorum laudabo eum.*

Gratiarum actio, qua profitetur se Dei presentiam, bonitatem, & potentiam in se liberando celebraturum in publicis congressibus.

Laudabo eum] mutatio personæ, frequens in Psalmis.

XXXI. *In medio multorum*] id est, Ecclesia.

Quia astitit à dexteris pauperis (potenter & gloriose me liberauit) ut saluam faceret à iudicantibus animam meam.

Causa impulsiva gratiarum actionis, liberatio ex hostibus.

A iudicantibus] à principibus, gubernatoribus, Saul, Doeg, Pontificibus, senioribus populi.

Iudicantibus] damnantibus Dauidem, Christum.

Animam meam] vitam.

PSALMVS CX.

TITVLVS.

Ipsi David Psalmus, hoc est, verus & genuinus Psalmus, insignis scilicet, & vnus ex precipuis, brevis, vt inquit Augustinus, numero verborum, sed magnus pondere sententiarum.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis didascalici. Nam est Prophetia de Christo seu Messia promissum, qui sit futurus, videlicet verus & æternus Deus, ex substantia æterni patris, dominus ipsius Davidis, & verus Homo ex substantia matris, filius Davidis, hoc est, ex eius posteritate, iuxta promissionem natus. Deinde, quod sit eius regnū, spirituale scilicet

& æternum, quo defendat & liberet suos subditos contra hostes spirituales, diabolum, peccatum & mortem, & corporales, tyrannos, & persecutores in hac vita: & sacerdotium æternum, quatenus docet Ecclesiam suam de Deo, eiusque voluntate & suis æternis beneficijs, orat pro Ecclesia, & victimam se offert æterno patri, ad placandum eius iram aduersus peccata nostra. Tertiò concionatur de morte & glorificatione Messie, secundum humanam naturam, victis hostibus, ascendentis in cælum, & confidentis ad dexteram æterni patris, æquali cum patre diuina maiestate & gloria.

Partes sunt sex:

1. Narratio de persona Messie, quod sit verus Deus & verus Homo.

2. De loco eius regni, Zione seu Hierusalem, quo docebit, edet miracula, morietur, & resurget à morte, & inde propagabitur Euangelium inter gentes, quæ virga est ipsius fortitudinis, seu potentie diuinæ.

3. Quis & qualis sit eius populus seu subditi, spontaneus, hoc est, qui volentes credunt Euangelio, qui eius cultus, & quæ propagatio Ecclesie.

4. Qualis sit Sacerdos, & quale eius sacerdotium.

5. De pœna & interitu hostium tyrannorum, qui conabuntur regnum huius Messie Regis & Sacerdotis impedire & delere.

6. De passione & glorificatione Messie, eiusque Ecclesie. Cæterum loqui Psalmum de Messia, testatur ipse Christus Matthæi 22. Et D. Petrus Actorum 2.

1. Narratio, quæ sit persona Messie.

Dixit Dominus (Deus pater) Domino meo (Messie) Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Primus locus seu exordium Psalmi, descriptio personæ Messie, quod sit non solum verus homo, sed etiam verus Deus, Dominus ipsius Davidis, primum, quantum ad personæ maiestatem, quia verus Deus: Deinde, quantum ad officia excellentiora: Tertiò, quantum ad regni amplitudinem.

Dixit] ab æterno ita constituit, vt Messias esset Dominus Davidis: vel est præteritum pro futuro, more prophetico, propter certitudinem prædictionis.

Dixit] dicet.*Dominus*] id est, ipse Deus pater.*Dominus*

Domino meo] Messia, quem agnosco & collo meum Dominum, me maiorem, & persona, quia verus Deus, & officio, quia Redemptor & Seruator meus, & totius generis humani, & amplitudine regni, quod extendit se per totum mundum, eiusq; æternitate.

Sede à dextris meis] sis mihi ó fili etiam secundum humanam naturam, æquali maiestate, pótentia & gloria. Neque enim loquitur de situ corporali, sed de dominatione seu regno ipsius Messia. Vnde inquit Cyrilus: Amentia est sessioem Christi ad dexteram patris, situm corporale intelligere. Non autem loquitur de diuina natura Christi, qua semper æqualis fuit, est, & manet patri, sed de humana. Et ita inquit Theodoretus: Homo intelligitur non vt Deus, sempiternum habēs imperium cum patre, glorificatus est, vt homo, nō Deus. Quia semper fuit apud patrem, & in patre, iuxta illud: Ego in patre, & pater in me est. Item, glorifica me claritate, quam habui apud te priusquam hic mundus fieret.

Donec ponam] tibi penitus subijciam.

Inimicos tuos] spirituales, vt diabolus, eiusq; ministros, damones, peccatū & mortem: corporales, tyrannos persequentis Ecclesiam.

Scabellum pedum tuorum] tanquam scabellum, super quo ingrediaris, quosq; conculces & supprimas deuictos, ijsque vtaris tanquam scabello. Particula donec, non significat tempus finitum, sed infinitum, ac perpetuum, secundum scripturam diuinam Idioma, vt inquit Theodoretus: Neque enim post victoriam, seu oppressioem hostium, desinit Christus regnare cum patre, sed cum ipso omnia in omnibus erit futurus, 1. Corinth. 15. Ita Exodi 3. inquit Deus: Ego sum ipse, donec senio confecti eritis, ego sum, hoc est, semper & in æternum ero idem ille, qui sum, etiam si vos senio conficiamini.

QVÆSTIO.

Quomodo probatur hīc diuinitas Messia?

RESPONSIO.

Ex natura relatiuorum nominum, hoc modo:

Filius seu hæres non est Dominus patris.

Christus est dominus Dauidis, sicut hīc inquit Dauid: Dixit Dominus, seu Iehoua, hoc est, Deus pater, Domino meo, hoc est, Messia.

Ergo Messias non tantū est filius Daui-

dis, sed etiam Dominus, longē maior Dauid, non solum officio, & amplitudine regni, sed etiam persona & dignitate. Quia Deus & homo est, dominus quidem Dauidis, secundum diuinitatem, filius eius, secundum humanitatem, quam ex Maria virgine, quæ ex posteritate Dauidis fuit, Matthæi capite 1. assumpsit.

ALIA.

Quare oportuit Messiam esse Deū & hominem?

RESPONSIO.

Deum oportuit esse, primū vt λόγος, hoc est precium redemptionis, pro humano genere, mors videlicet, & tota eius obedientia, esset sufficiens propter dignitatem personæ patientis, in qua natura diuina & humana inseparabili vnione copulata sunt. Vnde etiam vnica guttula sanguinis filij Dei effusi satis fuisset pro redemptione totius humani generis, vt Diuus Bernhardus inquit. Secundō, vt vbiq; adesse & introspicere posset motus & gemitus innocantium. Tertiō, vt intercessio pro nobis apud patrem esset efficax. Hominem esse oportuit, Quia homo peccauerat.

Ergo etiam necesse fuit, vt aliquis in genere humano pro hominibus sustineret pœnas.

Aliæ causæ huius admirandæ copulationis diuinæ & humanæ naturæ in Christo, alibi recitantur copiosius.

OBIECTIO.

Christus sedet ad dexteram Dei patris in cœlo.

Ergo corpus & sanguis eius non portiguntur & accipiuntur in cœna Dominica.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia sedere Christum ad dexteram patris, non est occupare in cœlo finitum locum circumscriptiue, sed habere parem cum patre maiestatem diuinam, potentiam & gloriam, etiam secundum humanam naturam, quæ diuinæ naturæ inseparabili copulatione coniuncta, eius proprietates omnes assumpsit & retinet. Quia igitur sedet ad dexteram Dei patris, hoc est, æqualis est ei diuinitate, ergo etiam vbiq; adest, secundum humanitatem, maxime cum ipse filius Dei, qui verax est & omnipotens, dixerit: Hoc

hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus. Teneatur igitur & hic Basilij dictum, *ὁ χριστός δεξ. ὁ γὰρ τὴν χεῖρα ἀγλῶν, ἀλλὰ τὴν πρὸς δεξ. χεῖρα*, hoc est, dexterum non significet locum, sed æqualitatis habitum.

ALIA PVERILIS.

Scabellum dicitur paruum scamnū, cuiusmodi sedentium pedibus subiicitur.

Hostes sunt futuri scabellum Christi.

Ergo iacebunt prostrati sub pedibus eius in cælo.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia est fallacia æquiuocationis seu plurimæ. Nam poni alicui scabellum pedum, est penitus ei subijci, vt Psalm. 8. dicitur de Christo, omnium domino: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Estq; Emphasis in locutione hac, q. d. Ita prorsus subiicientur inimici, & hostes Messia, vt illis quasi pro scabello vsurus sit. Saporus rex Persarum, Cæsare diuincto, vsus est loco scabelli, equum inscensurus.

Quid monet particula tuos?

Hostes Ecclesiæ esse ipsius Christi hostes, iuxta illud Actor. 9. Saul, Saul, quid me persequeris? hoc est, Ecclesiam meam. Item Zachariæ 2. Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. Quæ est hic consolatio Ecclesiæ? Christum fore victorem hostium suorum, & Ecclesiæ, neque illos perfecturos, quod conatur, deletionem videlicet totius Ecclesiæ. Est enim in quædam membra sæuiunt, eaq; occidunt, tamen corpus ipsum Ecclesiæ manebit, agnoscens, inuocans & celebrans Deum, in hac vita, & futura.

De particula, donec, admonitio grammatica, ex Carthusiano.

Particula donec, in negatione contrariū antecedentis innuit, vt, nō legam donec veneris, q. d. cum veneris legam: in affirmatione contrarium antecedentis tollit, vt legam donec veniam: quasi dicat, cum veneris nō legam. In Theologia affirmando omnia tempora ponit, seu comprehendit, vt Psalm. 122. Oculi nostri ad Dominum, donec nostri miseretur, hoc est, erunt etiam ad Dominum, post exauditionem. In negatione omnia tempora tollit & abnegat, vt, nō cognouit eam, donec peperit, id est, nunquam cognouit. Matthæi capite 1. Ita iuxta priorem modum hic dicitur: Sede à dexteris meis, donec ponam: quasi dicat, etiam sede

bis post deuictos hostes, in omni æternitate. Quid monet particula donec? Hostes Christi & Ecclesiæ, non statim omnes abolendos, sed mansurum certamen cum illis, vsque ad finem mundi, donec vltimus hostis, mors cum peccato & diabolis, eorumq; membris, prorsus destruat, i. ad Corinthios 15.

De dextera Dei.

Dextera manus est, sinistram agilitate & vigore præstans, vnde pro potentia metaphorice accipitur. Dextera autem Dei patris, tria significat:

1. Gloriam eius.
2. Beatitudinem.
3. Potestatem iudicalem.

Sedere igitur Christum ad dexteram patris, est habere eandem cum patre gloriam, beatitudinem, potestatem, & maiestatem diuinā, in omnes creaturas, sicut hic inquit pater: Sede à dexteris meis. Et Marci ultimo dicitur: Et confedit ad dexteram Dei Et Hebræos 1. Confedit ad dexteram maiestatis (Dei patris) in excelsis, iuxta humanam scilicet naturam. Esse & stare à dextris Dei, dicitur de Christo, Ecclesia & pijs, ad Rom. 8. Qui est ad dexteram patris, interpellans pro nobis. Psalm. 44. Astitit regina (Ecclesia) à dexteris tuis, Matthæi 25. Statuet oues à dexteris, & hædos à sinistris.

2. Locus regni Messia, Sion seu Hierusalem.

Sceptrum regni tui emittet dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. II.

Ostendit secundo, quo in loco nascetur Messias, docebit Euangelium, editurus est miracula, morietur & resurget à morte, & ascendet in cælum, deuictis hostibus, peccato, morte, diabolo & tyrannis.

In Sion] id est, Hierusalem, iuxta illud Esai. 2. & Malach. 4. Ex Sion exhibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Alloquitur autem Propheta Christum. Sceptrū seu virga, hoc est, Euangelium, quo regnabit Messias, colligens & propagans Ecclesiam. Aliter, virga virtutis seu fortitudinis, hoc est, quo Euangelium efficax est, spiritus sanctus, ad salutem omni credenti, ad Rom. 1.

Emittet Dominus] Iehoua seu verus & æternus Deus, pater, qui in Christo seu per Christum omnia operatur.

Emittet] diuulgabit seu propagabit Euangelium, Dominare igitur] vel conuertens hostes obedientes;

obedientes, vel abijciens contumaces & reluctantes. Votū est seu exhortatio ad Christum, seu præsens est pro futuro.

Dominaberis igitur in medio inimicorum] inter medios inimicos victor, reluctantibus etiā tyrannis, hypocritis & hæreticis, sicut Ecclesia mirabiliter diuina potentia cōseruatur & propagatur in humano genere, contra furores hostium omnium, iuxta illud Matth. 16. Portæ inferorū non præualebunt aduersus eam.

3. *Quis & qualis populus Messia subiectus.*

III. *Populus tuus spontaneus (aderit, veniet) in die victoriae tuae, in ornatu sancto. Ex vtero oritur tibi ros generationis tuae.*

Dixit hætenus de persona & de regno Messia, deq; hostibus eius. Iam describit populum huic regi subiectum, ostendens quæ sit vera Ecclesia, cœtus amplectens incorruptam doctrinam Euangelij de Christo, & iuxta eam Deum fiducia huius Mediatoris inuocans, quodque hæc collecta ex Iudæis & gentibus, per vocem Euangelij in vniuerso mundo, mansura sit vsque ad finem mundi. Alloquitur autem vel David, vel ipse Deus pater Messiam.

Populus tuus] hoc est, Ecclesia, aderit seu veniet & obediet tibi. *Spontaneus*] id est, sponte, absq; simulatione & coactione obediens vocationi Euangelij, seq; subijciens spirituali obedientia Deo, in afflictionibus, ita vt non fremat impatientia aduersus Deum. Hanc spontaneam obedientiam precatur David Psalmo 51. inquit: Redde mihi lætitiā salutaris tui, & spiritu spontaneo sustentata me: quæ voluntaria obedientia oritur ex prædicatione Euangelij, quo ducit homines spiritus sanctus, Lex autem cogit te tu pœnarum, iuxta illud Augustini: Ex lege timeamus Deum, fide confugimus ad misericordiam. *In die*] vel post diem. *Victoria tua*] id est, quo vinces peccatum, mortem & diabolum, resuscitatus à morte, & ascendens in cœlum victor & Dominus omnium. Colos. 2. Quod inquit, tuæ, monet Christum solum esse victorem hostium, absque humanis præsidij, sicut imperatores vincunt hostes multitudine & robore militum, alijsq; auxilijs & opportunitatibus.

In ornatu sancto] hoc est, donis spiritus sancti, quæ triplicia sunt, Corinth. 12.

1. *ἡγίωματα*, vt scientia interpretandi scripturas, cognitio linguarum, donum sanationis.

2. *ἰσχυρία*, munerum & officiorum gradus, & dignitas, Quia alia est muneris Apostolici, alia Prophetici, alia Euangelistæ, alia pastoris, alia doctoris, Ephes. 4.

3. *δυνάμεις*, efficaciam, vt potestas seu vis excitandi mortuos, eiiciendi dæmones, restituendi claudos, cæcos, surdos, solo verbo. Est autem collatio ornatus seu vestitus summi Pontificis veteris Testamenti, qui sanctus vocabatur, hoc est, destinatus ad cultū diuinum, constans ex auro, gemmis, & serico: & ornatus sacerdotū noui Testamenti, qui est spiritualis & internus. Sunt autem Christiani omnes spirituales sacerdotes, genus electū, gens sancta, populus acquisitus sustinens pro modo vocationis, labores docendi, orandi pro se & alijs, & sacrificandi, seu offerendi hostias spirituales, iuxta hæc dicta: Sermo Christi habitat in vobis copiose, & docete, & admonete vos inuicem, Philip. 4. Item, Rogate, quæ ad pacem sunt Hierusalem, Psal. 122. Et offerre corpora vestra hostiam.

1. Viuam, qui est homo renatus, Roman. 12. Habens initia lucis, iustitiæ, & vitæ æternæ.

2. Sanctam, id est, verè dedicatam & consecratam Deo, non dijs Ethnicis.

3. Deo placentem, acceptam propter Mediatorem fidei.

4. Rationalem cultum (*λογικὴ λατρεία*) factum in vera agnitione & fiducia Mediatoris, & relatus ad celebrationem Dei, iuxta illud ad Corinth. 10. Omnia facite ad gloriam Dei. Quod inquit,

Ex vtero oritur tibi ros generationis tuae] addit modum victoriae, per similitudinem, & colationem roris, qui sicut aurora, matutino tempore, copiose generatur in vere & æstate, & decidit in terram, eam recreans, ita etiā tempore exhibitī Messia, & post ascensionem eius in cœlum effusus est spiritus sanctus in Apostolos, & ingens multitudo hominum collecta est per prædicationem Euangelij, & inter gentes & Iudæos. Ex vtero, id est, sicut ex vtero ipsius aeris, seu cœli, generatur ros, & decidit in terram, ita donum Dei prolatum est per filium Dei ex sinu aeterni patris, & sicut ros recreat terram, ut omnia virecant & augeantur, ita Euangelium recreat conscientias per spiritum sanctum, dicentem consolationem in cordibus, & lætitiā in eis accendens, ac vitam æternam. Veteres doctores, vt Augustinus, Theodoretus, & alij intelligunt de natiuitate filij Dei ex Maria virgine, ex qua, tāquam ros purus & cœlestis genitus est, absq; omni peccato assumpta humana natura, ex paritula ipsius carnis & sanguinis purissima. Item

Item de diuina & æterna generatione ex mente æterni patris: Iuxta veterem translationem & textum Græcum, qui sic habet: Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum ex vtero ante luciferum genui te, *μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἡ ἡμέρα σου καὶ ἐκ τῆς κοιλίας σου, ἐν ταῖς λαμπρότητι ἀγίων σου ἐκ γαστρὸς πνεύματος ἁγίου ἐγέννησά σε.*

Interpretatio veterum: Tecum (est, tibi aderit) principium (Deus pater, qui principium & fons est totius diuinitatis, sicut & ipse filius dicitur principium, per quem omnia condita sunt, & Spiritus sanctus respectu creaturarum, non tamen tria sunt principia, sed vnum. Sic non tres sunt dii, sed vnus tantum Deus) in die virtutis tuæ, (primum tempore resurrectionis à morte, & ascensionis, qua vinces peccatum, mortem & diabolum: Deinde in nouissimo die, in quo tua virtus & diuina potentia conspicietur à tota Ecclesia) in splendoribus sanctorum tuorum, quo tempore victoriæ tuæ, seu virtutis & reditus ad iudicium Sancti apparebunt splendidi & illustres, sicut Sol, in gloria æterni patris, abiectis impijs in tenebras & cruciatus infernales cum diabolis. Splendebunt item Sancti in hac vita, regenerati & ornati donis Spiritus sancti. Beza intelligit sanctam ciuitatem Hierusalem, in qua Euangelium primum illuxit) ex vtero (ex secreto & occulto diuinitatis, ex meipso, ex substantia mea occulta, vt inquit Augustinus, quæ æterna diuinitas, seu essentia patris, est inconspicua. Ita Esaie 46. Vterus Deo patri tribuitur, vbi ipse ita inquit: Qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua) ante luciferum (ante omnia tempora, ad quæ significanda lucifer, stella & cætera condita sunt, Genesis 1.) Genui te (ab æterno, filium seu λόγον, mihi coæternum & coessentialē. Intelligitur etiam hæc, vt diximus, de natiuitate Christi humana, ex vtero Mariæ virginis, ante exortum Luciferi, seu diei in nocte, Lucæ 2. Item de eius resurrectione, quæ facta est summo diluculo, ante exortum Solis, vt testantur Euangelistæ. Ita D. Augustinus dictum Psalmi 2. Filius meus es tu, hodie te genui, intelligit de resurrectione Christi à morte. Item Paulus Actuum 13. qui & Christum quoque primogenitum vocat ex mortuis, 1. Cor. 15. Nonnulli principium (ἀρχὴν) exponunt pro principatu, hoc modo, principium hoc est, principatus (tuus) hoc est, populus seu Ecclesia, iuxta illud Esaie 9. Et factus est principatus super humerum eius. Tecum est, hoc est, consentit tibi, & obedit sponte, sicut ex Hebræo legitur, populus spontaneus tuus, veniet & obediet tibi, non co-

actus. Ex Theodoro: Deus pater tecum principium immortale indicat filij imperium, potissimum illud, quod in extremo die ostendet, in quo splendor & illustres reddet sanctos, diem enim virtutis Saluatoris aduentum significat, in quo viuunt Sancti cum Angelis in gloria patris, Tum enim iusti sicut Sol splendebunt, inquit: Ante luciferum genui te, diuinitatem Christi inquit æternam, quæ à patre ante luciferum genitus est ante omnia tempora. Ex vtero meo, id est, ex eadem substantia diuina, coessentiali, sicut qui generantur homines, eiusdem sunt naturæ & essentiæ eorum, ex quorum vtero seu carne geniti sunt.

4. Quid & quale sit sacerdotium
Messia.

*Iurauit Dominus, & non pœ- IIII.
nitebit eum, tu es sacerdos in æ-
ternum, secundum ordinē Mel-
chizedech.*

Dixit Propheta de rege Christo & eius Ecclesia: Iam concionatur de sacerdotio eius, quod & quale illud sit. Coniungitur autem in Christo regnū & sacerdotium, quæ in veteri Testamento diuersarum tribuum & familiarum fuerunt. Regnum tribus Iudæ, & sacerdotium tribus Leui, vt significaretur ex qua tribu seu familia, Iuda videlicet nasciturus esset Christus promissus. Nunc eo exhibito copulantur regnum & sacerdotium, vt cōstet sacerdotium Leviticum, seu Aaronis, fuisse vmbra tantum capitis Christi, vt inquit epistola ad Hebræos, hoc est, sacrificij Messia, quo is seipsum obtulit in ara crucis victimam placentem patri, hoc est, propter quam ipse pater nobis sit reconciliatus, & pro nobis adhuc intercedit apud æternū patrem perpetuò, & propter quem pater nos recipit in gratiā, etiam indignos propter reliquias peccatorum, harentes in omnium natura corrupta.

Iurauit] Deus pater, hoc est, sanctè promisit, addito iuramento, ne de hac promissione & voluntate sua dubitemus. Est enim iurare hoc loco sanctè promittere. Ita Genesis 20. Deus terram iurauit ipsi Abraham, hoc est, cum iuramento promisit. Monet igitur hoc iuramentum Dei, ne vllō modo dubitemus de eius voluntate erga nos & promissione reconciliationis cum Deo, remissionis peccatorum & donationis vitæ æternæ. Ita inquit Tertullianus: Deus non tantum præcipit, sed etiam hortatur & in-

uitat præmio, salutem iurans etiam. Viuo, dicens, cupit sibi credi. O beatos nos, quorum causa Deus iurat: o miserrimos, si nec iuranti Domino credimus.

Non pœnitebit] hoc est, Non reuocabit hanc promissionem, non mutabit consilium, sed certò præstabit quod promisit & decreuit ab æterno de filio, ipsum esse sacerdotem æternum, secundum ordinem Melchizedech, hoc est, fore nobis propitium & exauditurum nos propter meritum & intercessionem huius nostri sacerdotis. Pœnitere enim Dei est mutatio eius consilij.

Tu (o fili, o Messias) es sacerdos] id est, persona ab æterno à me electa ad hoc in arcano consilio diuinitatis, & missa in plenitudine temporis in mundum, assumpta humana natura ex virgine, ut proferas ex arcano sinu patris doctrinam Euangelij, intercedas pro ecclesia apud iratum Deum, & offeras te ipsum victimam placantem iram patris aduersus peccata hominum, eamque applices illi tua intercessione, nam hæc sunt tria officia summi sacerdotis, docere, orare & offerre hostias, seu sacrificare. De applicatione inquit Christus, Ioannis 17. Ego me ipsum sanctifico pro eis, id est, moriar, promerens eis sacrificio meæ mortis reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorum, Spiritum sanctum, & vitam æternam.

In æternum] hoc est, ut sit sacerdos perpetuus & æternus, non temporalis, ut Aaron & ceteri sacerdotes Leuitici. Est igitur Messias verus homo, quia moritur, & verus Deus, quia resuscitatus à morte perpetuò viuut intercedens pro nobis apud æternum patrem, Hebræos 5. Est & ecclesia æterna, quia habet sacerdotem æternum. Sunt & bona æterna, quæ hic sacerdos meretur & confert Ecclesiæ. Item cultus æterni & spirituales, non Leuitici, qui abrogati sunt.

Secundum ordinem (ritum, ordinationem, Heb. 5.) Melchizedech] sacerdotis tempore Abraham, qui figura fuit Christi sacerdotis: quia sicut Melchizedech sacerdos fuit iustitiæ & pacis, ita & Christus iustitiam nobis promeruit, & pacem apud æternum patrem, eamque nobis applicat & donat, inquit, Ioannis 13. Ego me ipsum sanctifico pro eis. Et sicut Melchizedech sacerdotis non legitur initium neque finis eius vite, ita & Christus summus sacerdos sine omni caret.

DOCTRINAE IN hoc versu.

1. De persona Messiae, quod sit & verus Deus & verus homo. Deus, quia sacerdos æ-

ternus. Homo, quia mortuus est, seipsum offerens pro nobis patri *λύτρον*. Ita inquit Chrysostomus: Nec homo tantum esse potuit Mediator, quia cum Deo Mediatorem colloqui oportuit. Item Ambrosius: Filius Dei assumpta carne, homo natus est, ut Mediator Dei & hominum homo esset Iesus Christus. Et Vigilius martyr: Talis requirebatur hostia, quæ ita media esset inter Deum & hominem, ut morti succumberet per illud quod hominis habebat, & mortem vinceret eo, quod diuinitatem in se tenebat.

2. Ecclesiam esse æternam & mansuram perpetuò, sicut ipse rex & sacerdos æternus est, quod esse non potest sine Ecclesia, & subditis æternis.

3. Bona esse æterna huius regis, & sacerdotis æterni, videlicet reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorum, Spiritum sanctum, & resurrectionem Ecclesiæ ex morte, ad gloriam & vitam æternam.

4. Non esse inuocandos sanctos, quia vnus est sacerdos & Mediator inter Deum & homines, iuxta illud, 1. Timoth. 2. Vnus est Mediator inter Deum & homines, homo Christus Iesus.

De discrimine inter sacerdotes Leuiticos veteris testamenti, & Christum sacerdotem noui testamenti, quod ostenditur ad Hebræos 5. 7. 8. 9.

Discrimen inter sacerdotes veteris testamenti, Aaronem, eiusque successores, & Christum sacerdotem noui testamenti, quintuplex, quorum sumptum est

1. A persona.

1. Sacerdos veteris testamenti fuit tantum homo, iuxta illud Hebræos 7. Lex homines constituit summos sacerdotes.

1. Sacerdos noui testamenti, Christus est, non solum homo, sed etiam verus Deus, iuxta illud Psal. 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te.

2. A genere doctrinae.

2. Doctrina sacerdotum natorum in familia Aaronis fuit lex, proponens maledictionem, & denunciando iram Dei ad-

2. Doctrina sacerdotis Christi nati in familia Iuda, fuit vox Euangelij, seu gratia de reconciliatione cum Deo remissa.

aduersus peccata populi.

missione peccatorum & vita eterna donandis, per & propter meritum, & intercessionem huius æterni & spiritualis sacerdotis.

3. Ab intercessione.

3. Sacerdos Leuiticus exiguu tempore precabatur pro populo, & ingrediebatur in sancta sanctorum manufacta.

3. Sacerdos noui Testamenti æternus, semper intercedit apud Patrem pro nobis ingressus in cælum & arcanu consilium diuinitatis.

4. A modo sacrificandi.

4. Sacerdos Leuiticus offerebat sanguinem alienum, hirco rum & taurorum, qui conscientias purgare non potuit, & quotannis sacrificium iterabat, illudque sibi & populo applicabat.

4. Sacerdos Christus obrulit propriu sanguine, quo mundat conscientias nostras ab operibus mortuis, & una oblatione confirmauit sanctificatos in perpetuum, & non sibi, sed Ecclesie, sacrificium suum applicat, iuxta illud Ioann. 17. Ego sanctifico me pro eis.

5. A forma institutionis & numero seu successionem.

5. Sacerdotium Leuiticum fiebat sine iuramento, habuitque plures sacerdotes, qui illud quadam successionem administrabant.

5. Sacerdotium seu officium Christi iurando sancitum & ordinatum est, iuxta dictum Psal. Iurauit Dominus, &c. Item, Christus vnicus duntaxat est sacerdos & mediator, iuxta illud 1. Tim. 2. Vnus est mediator.

DE MELCHIZEDECH.

Melchizedech rex fuit & sacerdos in Salem, quæ ciuitas, autore Iosepho, eadem fuit quæ postea dicta est Hierusalem, distans a Sodomis miliaria 8. Filius, vt quidam volunt, Nohe, etsi ab autore epistolæ ad Hebræos dicatur *ἀπαρχὴ*, cuius & pater & mater, item principium & finis vitæ ignoratur. Vidit mundum ante diluuium, & au-

diuit primordia generis humani, ex Nohe, Mathusalem & Henoch. Annos 50. gubernauit Ecclesiam, vixit cum Abraham annos 35. custos ac testis veræ doctrinæ & primæ promissionis de Messia benedicto semine, Abraham reuersum ex victoria contra hostes, pane & vino prolatis, eiusque exercitum defatigatum refecit, ei que benedixit, vnde Abraham decimas illi obtulit, Genesis 14. Est autem Melchizedech nomen officij, significans regem iustitiæ & pacis, quod ad Christum rectè conuenit, quod is autor & dator est veræ iustitiæ & pacis, merito & efficacia, & sicut Melchizedech ignoratur ortus & obitus, ita & Christus est æternus sacerdos, carens principio & fine. Christum autem maiorem esse quàm Leui, probat autor epistolæ ad Hebræos cap. 7. hoc modo: Christus est sacerdos secundum ordinem Melchizedech.

Melchizedech maior est quàm Abraham, quia benedicens maior est eo qui benedictionem accipit.

Abraham maior est quàm Leui.

Ergo Christus maius habebit sacerdotium efficacia Leuitico.

5. Locus de victoria Messia, & pænis hostium.

*Dominus à dextris tuis, con-
teret in die ira sua reges.* V.

Dixit de persona, regno & sacerdotio Messia æterno & spirituali: iam concionatur de victoria eius aduersus hostes eorumque pænis, & docet reges, hoc est, potentes huius mundi aduersaturos Christo omnibus temporibus, impellente diabolo, vt doctrinam eius & ecclesiam funditus deleant. Verum filius Dei impedit eorum conatus & furores, vt doctrina Euangelij & corpus ecclesie maneat, etiam si quadam membra ecclesie trucidantur, quibus subinde tamen alij tanquàm in acie substituuntur.

Dominus] Ipse æternus pater, vel, vt Augustinus intelligit, ipse Christus, de quo supra Pater dixit: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos scabellum pedum tuorum.

A dextris tuis] Hoc est, in loco opportuno ad iuuandum & defendendum te. Item Psalmo 109. Dominus est à dextris meis, ne commouear.

Conteret] id est, Funditus perdet, iuxta primam promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis.

In die ira sua] Id est, quo ipse Dominus constituit tandem punire & delere impios & hostes suos, & in hac vita & futuro iudicio, idque eò grauius, quò diutius ultionem ac poenā differt. Lento enim gradu, ut inquit Valerius, ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatemque supplicij grauitate compensat.

*Et licet haud fontes praesenti puniat ira,
Sero tamen sumit Deus, at grauiora malorum
Supplicia, & latum semper compensat acerbo.*

Reges] Herodem, Pilatum, iuxta illud Psalmi 2. Astiterunt reges terrae. Item, Conteres eos virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.

VI. *Iudicabit inter Gentes (&) implebit cadaueribus valles (loca humilia) conquassabit (coteret, confringet) capita (potentes & superbos) multarum terrarum.* Habitantes in multis terris & regionibus, per vniuersum orbem terrarum.

Præcipue hoc accidit in obsidione & occupatione Hierosolymorum, ut testatur Iosephus.

Caput dixit pro capita, hoc est, principes & reges, qui alijs praesunt & excellunt eos potentia & gloria.

Iudicabit] exercebit potentiam & iudiciū.

h. Locus de passione, morte & resurrectione Messiae.

VII. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.*

Addit causam victoriae & deletionis hostium, vaticinans de passione, morte & resurrectione Messiae, quæ λόγος & satisfactio fuerunt pro peccatis humani generis, quibus placatus est horrenda ira Dei aduersus peccata nostra. Quia igitur morietur hic rex & sacerdos, est verus homo: Quia autem est æternus rex & sacerdos, est verus Deus, & resurget à morte, ut habeat æternum regnū & sacerdotium, etiam iuxta humanam naturam.

De torrente] hoc est, magnitudinis calamitatum, quæ tanquam torrens, id est, fluius collectus subito ex aquis fluminalibus in ipsum irruent. Esa. 53. Alij intelligunt torrentem sanguinis collectum ex cadaueri-

bus interfectorum hostium, qui tantus sit futurus, ut inde victor bibere possit. Augustinus intelligit præcedentem vitam mortalem, quæ sicut torrens subito defluit.

In via] hoc est, in vita seu ministerio suo, sumpta Metaphora à viatore.

Bibet] hoc est, Experietur & sentiet horrendam iram Dei aduersus peccata totius humani generis, in se effusa. Fuit autem hæc via transitus per mortem ad veram & æternam vitam & gloriam. Ioann. 16. Luca 24. Ideo additur de hac glorificatione propterea quia sese humiliavit infra angelos & creaturas omnes.

Exaltabit caput] hoc est, extolletur in summam gloriam, iuxta illud Philippen. 2. Iesus Christus cum esset in forma Dei, &c. humilem præbuit seipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propterea exaltauit eum Deus, & dedit illi nomen, quod est super omnem nomen. Monet exemplum, ut nos quoque humiliemur, & feramus omnis generis calamitates propter Christum, ut cum hoc nostro capite & nos glorificemur & regnemus, iuxta illud Romanor. 8. Quod si filij, igitur & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si tamen cum eo patimur, ut vnâ cum illo glorificemur.

PSALMVS CXI.

TITVLVS.

Halleluia. Quæ vox est quasi tuba Spiritus sancti, excitâtis nos ad Eucharistiam, id est, gratiarum actionē. Interpretatur enim, Laudate Dominum. Indicat igitur quæ sit Psalmi intentio, & quis sit eius scopus, gratiarum actio videlicet & celebratio Dei.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suauij: Hortatur enim Propheta à suo exemplo totam ecclesiam & singula & eius membra, ad gratiarum actionem seu celebrationem Dei pro omnibus eius admirandis operibus & beneficijs, quæ contulit primum in totum genus humanum, deinde in populum Israëliticum & totam ecclesiam. Sunt autem opera Dei præcipua in genere 5.

1. Creatio rerum omnium ex nihilo.
2. Receptio hominis lapsi in gratiam.
3. Patefactio voluntatis suæ, dato verbo & misso filio.
4. Col-

vers. 10

4. Collectio Ecclesiæ & conseruatio.
5. Victus & defensio vsq; ad finem mundi, quorum omnium notitia est vera Dei sapientia & salutaris omnibus.

Psalmi partes sunt sex:

1. Propositio gratiarum actionis.
2. Ratio propositionis, continens cōmemorationem operum & beneficiorum Dei generalem.
3. Beneficium institutionis festorum, in quibus celebrantur opera Dei.
4. Commendatio veritatis seu certitudinis verbi Dei & promissionum eius.
5. Repetitio promissionis de redemptione ecclesiæ per & propter Mediatorem filium Dei.
6. Epiphonema, continens commendationem sapientiæ Dei, seu agnitionis operum eius, in quibus conspicitur sapientia & bonitas ipsius. Quatenus commendat hæc opera Dei & beneficia, Psalmus est generis demonstratiui.

1. Propositio.

Confitebor tibi Domine in toto corde meo, in concilio & congregatione iustorum.

Propositio est, Gratias ago tibi o Domine, & celebrego te in toto corde meo. i. syncero, non ficto aut simulato. Totum enim seu perfectum dicitur, quod non est simulatum aut fictum.

In concilio & congregatione] In Ecclesia.

Iustorum] Primum imputatione iustitiæ, seu obedientiæ filij Dei gratuita: Deinde inchoatione nouæ obedientiæ. Monet versus duo, primum vt gratiarum actio toto fiat corde, non simulato, adeoq; obedientia erga Deum in omnibus præceptis, vt lingua congruat cum corde: Secundum, vt gratiarum actio fiat in publicis cōgressibus, quos Deus instituit & conseruat, vt in illis publice sonet vox Euangelij, fiant precatiōes, accipiantur Sacramenta, & inuitentur alij exemplo nostro, ad pietatis exercitia, & extet testimonium publicum, quod genus doctrinæ singuli amplectantur. Vnde inquit Tertullianus in Apologetico: Coimus in cœtum & aggregationem, vt Deum quasi manufacta ambiamus orantes. Hæc vis Deo grata est.

2. Ratio gratiarum actionis.

Magna opera Domini inquit

renda propter omnia desiderabilia sua.

Addit rationem propositiōis, sumptam ab operibus & beneficijs Dei admirandis, quæ digna sunt consideratione propter eorum magnitudinem & vtilitatem.

Desiderabilia] Quæ tanta sunt, vt propter vtilitatem eorum & iucunditatem meritò ab omnibus cognosci & desiderari debeant. Cōspicitur enim in illis, sicut in tota rerum natura & opificio mundi, sapientia & bonitas Dei. Ex Græco legitur: Exquisita in omnes voluntates eius, id est, quæ omnia facta sunt ad voluntatem eius, vel, quemadmodum ipse voluit & ei placet. Felix: Exquisita ab omnibus cupientibus, id est, qui diligenter exquirunt, vt omnes pii. Impii autem non considerant, non quærunt, sed negligunt & contemnunt.

Gloriosum & magnificum opus eius, & iustitia eius manet in seculum seculi. III.

In genere intelligit omnia opera & beneficia Dei, collata in humanum genus: in specie verò tres gradus vitæ humanæ seu *sepepe* *χίας*: Coniugium, ordinem politicum, & ministerium Euangelij, quæ plenæ sunt admirationis & multiplicium vtilitatum. Coniugio enim propagatur genus humanum, ordine politico conseruatur legibus & pœnis. Ministerio Euangelij colligitur Ecclesia, in qua saluantur omnes qui credunt Euangelio. Ex Hebræo legitur: Gloria & decor opus eius, hoc est, Ipse Deus dignus est gloria & decore, vt ab omnibus cognoscatur & celebretur, vel ipse reddit gloriosos, vel gloriosa opera efficit in mundo. Ex Græco: Confessio & magnificentia opus eius, hoc est, Quicquid ipse facit dignum est laude, vel magnificentia: vel confessio & magnificentia nostra, qua Deum celebramus, est ipsius Dei in nobis opus.

3. Institutio festorum, Pascha & aliorum.

Memoriam fecit mirabilium suorum, misericors & miserator Dominus. IIIL

Celebrat beneficium cōseruationis operum Dei in humano genere, præcipue educationis Israëlitarum ex Aegypto admiranda per mare rubrum, submersio in eo Pharaonis.

ne persequente Israëlitas. Ad cuius beneficij memoriam instituit festum Paschæ, in quo edebant agnum paschalem, qui typus fuit veri & immaculati agni Christi, hoc est, sacrificij eius & mortis, iuxta illud 1. Cor. 5. Pascha nostrum immolatus est, Christus. Est autem hæc collatio corporalis liberatio nis Israëlitarum per Moysen, & spiritualis Ecclesiæ per Christum.

1. Eductio ex Aegypto pertinebat ad vnum populum.

2. Israëlita liberati sunt à seruitute corporum, & traducti in terram Chanaan.

3. Dux & liberator fuit Moyses, & minister Dei.

1. Liberatio per mortem filij Dei pertinet ad totum humanum genus.

2. Per Christum liberati sumus à tyranni de diaboli, peccato & morte, & traducimur in æternam vitam.

3. Noster dux & liberator est ipse filius Dei. &c.

Qui congressus cum morte & satana vincitur moriens, & dum vincitur vincit, tertio die resurgens à morte, & ascendit in cælum, ubi nunc sedet ad dexteram Dei, interpellans pro nobis.

Memoriam fecit] hoc est, Instituit festa, in quibus conferuatur & celebratur memoria mirabilium operum & beneficiorum Dei, quorum omnium maximum, ut hic inquit Augustinus, est iustificatio hominis impij. Aliter: Fecit memoriam mirabilibus suis, id est, talia sunt opera quæ fecit Dominus, ut nunquam possint memoriæ excidere, vel, ut digna sint perpetua memoria.

V. *Escam dedit timētibus se, memor erit in seculum testamenti sui.*

Intelligit primum agnum Paschalē, quo se Israëlita egressuri ex Aegypto refecerunt: deinde prædam, quam secum ex Aegypto abstulerunt, iubente Deo: tertio victum & defensionem in deserto, sicut ecclesia nunc reficitur cœna Domini, & alitur atque defenditur omnibus temporibus.

Quod inquit, Memor erit in seculum testamenti sui, testatur Ecclesiam mansuram usque ad reditum filij Dei ad iudiciū. Ideo testatur dictum Esaïæ 59. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te,

& verba quæ posui in ore tuo, non recedent à te, neque ab ore seminis tui in æternum.

Virtutem operum suorum VI.
(opera summæ virtutis seu potentia diuinæ) annūciabit (declarat, manifestabit) populo suo, ut det illis hereditatem Gentium.

Addit consolationē de ministerio Evangelij, cuius voce adnunciantur admiranda opera Dei in Ecclesia, & vocantur etiam ad societatem Ecclesiæ, Gentes. Virtutem enim operum Dei, vocat primum diuinam atque potentem liberationē populi ex Aegypto: deinde efficaciam Evangelij, de qua inquit Paulus ad Roman. 1. Evangelium est potentia Dei ad salutē omni credenti: tertio, potentiam qua liberat pios, & punit impios & tyrannos.

4. Commendatio veritatis seu certitudinis verbi Dei, hoc est, promissionum de liberatione & defensione Ecclesiæ.

Opera manuum eius (Domini) VII.
veritas & iudicium, fidelia omnia mandata eius.

Opera] hoc est, liberationes diuinæ veritatis sunt. i. verè præstat quæ promisit Deus. Et iudicium] hoc est, Deus iudicat, liberat suos, & damnans impios.

Fidelia]. i. certò fiunt quæ promisit pijs, & comminatur impijs, etiam si differantur aliquandiu.

Confirmata in seculum seculi, sunt & sunt vera & recta. VIII

Asseueratio de certitudine immota promissionum & comminationum diuinarum, ne de his quicquam dubitemus. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Est hic repetenda regula immota, Deum recipere in gratiam & saluare omnes, qui ad ipsum conuertuntur, per & propter Mediatorem, damnare contrā & abijcere in æternas pœnas contumaces seu perseuerantes in peccatis, absque villo personarum respectu.

5. Locus de redemptione Ecclesiæ.

Redemptionem misit populo suo IX.

suo, promisit fore in aeternum testamentum suum, sanctum & terribile nomen eius.

Redemptionem vocat primum liberationem populi Israëliti ex Aegypto, deinde totius ecclesiæ à tyrannide diaboli, peccato & morte, per promissum & nunc exhibitum Redemptorē, cuius redemptionis illa corporalis Israëlitarū liberatio typus fuit: Deinde liberationem ex miserijs huius vitæ, etiam si differatur liberatio in hac vita.

Testamentum vocat initum fœdus seu promissionem cum ecclesia de corporali & æterna liberatione, (vt sit) *Sanctum & terribile nomen eius*] Causa est finalis liberationis ecclesiæ, vt Dei nomē sit & habeatur sanctum pijs, & terribile impijs, iuxta illud Esaiæ 48. Propter me faciam, ne blasphemem.

6. *Locus, epiphonema seu conclusio Psalmi.*

Initium sapientiæ timor Domini, intellectus bonus omnibus facientibus ea (mandata Domini) laus eius manet in seculum, seculi.

Concludit Psalmū epiphonemate, ostendens causam efficientem veræ & salutaris sapientiæ, hoc est, cognitionis Dei, quæ est timor ipsius, ortus ex agnitione propriæ infirmitatis & iræ Dei aduersus peccata.

Initium sapientiæ] Ex Hebræo: Caput seu summa sapientiæ, ad quam omnia referenda sunt, tanquam ad scopum & causam finalem.

Intellectus] agnitio Dei. *Bonus*] utilis & salutaris. *Faciētibz ea*] inchoantibus nouā obedientiam. Vera enim pietas non consistit in solo sermone & hypocrisi, quæ fingit homines sola professione esse iustos, sed in veritate seu factis. *Laus eius*] Viri sapientis & iusti. *Manet in seculum seculi*] id est, Perpetuò celebrabitur in hac vita & futura, cum omnia simulata pereant, nec consistere possint in iudicio Dei, qui non externam laudem operum, sed cor ipsum intuetur & iudicat.

PSALMVS CXII.

Halleluia.

ARGVMENTVM.

Psalmus est Didascalicus: Docet enim quis sit vir pius, quæ eius beatitudo seu felicitas in hac vita, quæ bona opera, quæ præmia, quæ actiones & virtutes, primum erga Deum: deinde erga proximum. Sunt autē bona opera, vt sæpe dicitur, fructus veræ fidei, & requiruntur in iustificatis, tanquam testimonia veræ fidei. Partes Psalmi sunt 6.

1. Propositio de beatitudine hominis iusti seu pij.
2. Enumeratio præmiorū bonorum operum, seu obedientiæ erga Deum.
3. De officijs præstandis proximo.
4. Repetitio promissionis de beatitudine viri iusti, de liberatione eius, & consolatione in cruce.
5. Preceptum de liberalitate seu dandis elemosynis, addita promissione.
6. Antithesis continens comminationem poenarum, quæ impios manent.

1. Propositio.

Beatus (est) vir qui timet Dominum, qui mandatis eius delectatur valde.

Propositio est: Vir pius est beatus, cuius primum describit subiectum, quis sit pius vir, quæq; eius sint bona opera seu actiones, timens videlicet Deum, & præstans obedientiam mandatis Dei, nō coactus, sed cum delectatione quadam & animi alacritate: deinde explicat quoq; prædicatum, beatitudinem scilicet, seu felicitatem pij viri, distributione recensens præmia.

Qui timet Dominum] Loquitur de timore Dei filiali, qui coniunctus est cum fide & dilectione Dei, ex quibus cum oritur noua obedientia, placet ea Deo.

Qui delectatur] Cum delectatione & alacritate obedit Deo, non coactè aut seruiliter. Ita Psalmo 1. inquit: Beatus vir, cuius in lege Domini voluptas, & in lege eius meditatur die ac nocte.

2. Enumeratio præmiorum seu partium felicitatis viri pij.

Potens in terra semen eius, generatio rectorum benedicetur.

Explicat prædicatum propositionis, enumerans distributione præmia seu felicitatem viri pij.

1. Potentiam & benedictionem posteritatis seu filiorum eius.
2. Diuitiarum abundantiam & perpetuam iustitiæ eius, seu pietatis celebrē memoriā.
3. Lætitiā, consolationem & liberationem ex afflictionibus seu cruce.

Potens in terra semen eius] Prima felicitas in posteris. Potens erit, hoc est, augebitur, ductum in multas familias. Semen. i. posterum, ut in hoc Psal. 37. Iunior fui & senui, non vidi iustum derelictum, aut semen eius quærens panem.

Benedicetur] Habebit successus felices in consilijs & actionibus, ut sint & sibi & alijs salutares. Hanc regulam veram esse, experientia quotidiana & exempla multarum familiarum docent, & conuenit promissio cum hoc dicto dulcissimo Theocriti Idyllio 33. quod haud dubiè ex hoc Psalmo sumptum est: *Ὀυτὲ βέωρ πάρος εἶσι τὰ λῶν αὐτοῦ οὐτὲ βέωρ αὖτ'.* Docet autem, sicut scelera parentum puniuntur in liberis, iuxta comminationem, visitas iniquitatē patrum in filios, in tertiam & quartam generationē, ita præmijs maioribus ornari filios propter parentum virtutes & pietatem: ita filij Davidis propter eius peccata mutuis in se cadibus sæuierunt. Filius Salomonis maximam partem regni amisit propter idola patris. Saulis posteritas excidit, Davidis agentis pœnitentiam mansit: ita Ionathæ posteritas durauit vsque ad tempus exilij Babylonici. Cogitentur & hic versus Hesiodi, de periuro & seruante iusiurandum:

Ἐπεὶ δὲ τ' αἰμαυρότερη γέννη μετ' ὀπίθε λέλθη καὶ αὐτοῦ δ' ὀυρόντα γέννη μετ' ὀπίθε ἀμείνων.

Hoc est: Peierantis obscurior generatio, de inceptis relinquetur, Viri autem seruantis iusiurandum, generatio postea erit clarior.

III. *Opes & diuitiæ in domo eius (sunt) iustitiæ eius manet in seculum seculi.*

Secundum præmium seu felicitas pij viri, diuitiæ & opes, sicut contrā impiorū pœna est inopia. Vtriusque exempla ostendit quoq; experientia, & notum est dictū Apostoli: Magna opulentia est pietas cum animo sua sorte contento. Et Psalmo 33, dicitur: Eruct Dominus à morte animā iustorum, & alet eum in fame. Et Matthæi 6. inquit Christus: Primum quærite regnū Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Exempla sunt Eliæ, viduæ Sareptanæ, Danielis, &c.

III. *Exortum est in tenebris lumen rectis à (Deo) misericorde, miserratore & iusto.*

Tertium præmiū seu beatitudo viri pij, hoc est, timentis Deum, lætitia & consolatio in tenebris, id est, afflictionibus seu cruce, Quia Deum habet præsentem auxiliatorem, iuxta illud Psalmi 91. Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum.

Exortum est lumen] id est, Orietur, conspicietur vera notitia Dei, lætitia & consolatio in tenebris, errore, cruce & calamitatibus.

Rectis] hoc est, timentibus Deum.

A misericorde] scilicet Deo, remittente præterita peccata.

Et miserratore] tegente eorum reliquias, herentes in natura etiam iustorum.

Et iusto] reputante nos iustos propter Filium, & faciente nos iustos, inchoante in nobis dato Spiritu sancto, initia nouæ obedientiæ. Ita Psal. 97. Lux orta est iusto, & lætitia hisce qui recto sunt corde, id est, liberatio diuina, vnde lætantur.

OBIECTIO.

Multorum iustorum posteritas eget & interit. Item multi pij nō eripiuntur à cruce, ut Abel, Esaias, Baptista.

Ergo hæc promissiones præmiorum viri iusti non sunt veræ.

RESPONSIO.

Respondeo per distinctionem promissionum bonorum corporalium & spiritualium. Promissiones spirituales semper sunt veræ & certæ, corporales factæ sunt cum exceptione castigationis & crucis. Ideo finit Deus sæpe etiam piorum posteritatem deleri, & multos pios egere in hac vita & occidi, ut fidem eorum probet, excitetur inuocatio, & probetur obedientia, & Dei bonitas & potentia conspiciatur. Dar tamen Deus cuique quantum opus est ad vitæ corporalis sustentationem, quo contenti esse debemus, iuxta dictum Pauli: Habentes victum & amictum nihil amplius quæramus: & sæpe exiguæ opes plus iuuat & alunt suauius pauperes eorumque liberos, quàm immodica opes & delitiæ impium auarum, cui tam deest, quod habet, quàm quod non habet, qui similis Tantalo in medijs vndis sitit, & congesto pauper in auro est.

ADMONITIO.

Quatuor autem requiruntur, ut felix & facilis sit ratio quærendi vitæ necessaria.

1. Studium pietatis, iuxta illud Matth. 6. Primum quærite regnum Dei & iustitiam eius, & cætera adijcientur vobis.

2. Dili-

4. Diligentia seu sedulitas faciendi officia & labores propriae vocationis, iuxta illud 1. Thessal. 4. In hoc incumbite fratres, ut quieti sitis & agatis res proprias, & operamini proprijs manibus.

3. Petitiō & expectatio à Deo successus laborum & consiliorum in vocatione, iuxta illud: Commenda Deo viam tuam, & spera in eum, & ipse faciet, Item versiculū:

Tu praesens cura, Domino committe futura.

4. Obedientia in cruce seu patientia, si non succedunt omnia pro animi sententia. Sunt enim promissiones bonorum corporaliū, ut dictum est, factae cum exceptione castigationis & crucis. Ideo praesentia boni consilii debemus, eisq; moderatè uti.

Hæc poëta Claius optimis versiculis complexus est:

Quisquis es, inprimis caelestia querere regna,

Notitiamq; Dei iustitiamq; velis:

De pietate tibi sit prima & maxima cura.

Ista tibi noctes auferet ista dies.

Inde tuum curans studiose munus obire,

In statione, Deus quam dedit ipse mane.

Si non diuitias & magnos aris acervos,

Dat tamen hæc quantas vita requirit opes.

3. De officijs dilectionis praestandis proximo.

v. *Bene (erit) viro qui miseretur
& commodat (proximo) & ad
ministrat negotia sua iuste.*

Suprà dixit de diuitijs, quæ donum Dei sunt. Iam de usu earum disserit, quibus quadrupliciter vtendum est, 1. ad propriam & suorum necessitatem. 2. ad iuuandos Evangelij doctores & discipulos, sicut Lex iussit dari primitias & decimas sacerdotibus, & *ἱερεὺς* ad tabernaculum. 3. ad conseruandam rem publicam, sicut olim quintæ dabantur sacerdotibus. 4. ad alendos pauperes, verè egentes. Pertinet autem hic versus ad explicationem vtriusque & subiecti, qualis sit homo pius, misericors & liberalis erga proximū, & prædicati, quæ eius sit beatitudo seu felicitas, quod bene illi futurum sit, hoc est, habiturus successus in hac vita consiliorum & actionum, atq; etiam præmia post hanc vitam.

Qui miseretur] condonans proximo offensiones.

Et commodat] dans mutuò gratis, & largiens egenti proximo eleemosynas, iuxta illud Matth. 6. Remittite & remittetur vobis, date & dabitur vobis. Ita exponit D. Augustinus.

Et administrat sua negotia iuste] Hoc est, innocenter viuit, ut nihil agat iniuste aut contra conscientiam, neminem defraudans in contractibus.

Quia in æternum non commouebitur, in memoria aeterna erit iustus. VI

Expositio præmiorum iustitiæ & pietatis in hac vita & futura, memoria seu celebratio eius honesta apud posteros.

Non commouebitur] non deficiet à Deo & à gradu seu summa pietatis, anteponet Dei voluntatem & æternitatem breuissimo huius vitæ curriculo. Ideo constans manebit in studio veræ pietatis.

In memoria] ipsius Dei & hominum, à quibus celebrabitur nomen eius, & Deus non obliuiscetur eius, iuxta promissionem Esa. 49. etiamsi aliquandiu deseruisse videatur.

Ante Deum Zion quondam sic ore resoluit,

Sic ne tuo cecidit corde relicta Deus?

Sic Lethea tuos capiunt obliuia sensus,

Vt socia possis immemor esse tuæ?

Cui pater? an sacras vnquam de pectore sócræ

Exuet in sætum mater acerba suum?

Si tamen vlla gerat duras in pectore quercus,

Ne sobolis tangi possit amore suæ,

Non tamen è nostro tuus vnquam pectore vultus

Excidet, hic pennas nullus habebit amor.

Nec tua victuris incidi nomina cedris,

Iudicium peragit sed mea dextra tui,

In tua defixi vigilantes mœnia vultus,

Quem pia defendunt numina, tutus erit.

4. Repetitiō promissionis.

Ab auditione mala (malo nuncio) non timebit, firmum est cor eius sperare in Domino. VII

Expositio præcedentis versiculi de firmitate, seu constantia hominis pii in agnitione Dei, eiusque verbi, confessione & fiducia, quæcūq; etiam mala ingruant, & ventura audiantur.

Ab auditione mala] Malorū, ut belli, famis, persecutionis, in quibus habet Deum protectorem, eiusq; petit & expectat auxilium, sicut addit causam, Quia cor eius est firmū sperare in Domino. Ab auditione mala dicit pro nuncio malo, seu fama mala. Sic Hebræos 4. Non profuit eis sermo auditionis, id est, sermo auditus, sicut sapè verba alia tū actiue & passiue accipiuntur.

Confit-

VIII. *Confirmatum est* (certum de præsencia & auxilio Dei, ideo) *cor eius non timebit, donec gaudebit de inimicis suis.*

Anaphora seu repetitio præcedētis membri, de confirmatione seu certitudine fidei pij hominis, quam quia collocat in bonitate & auxilio Dei, non timet vlla pericula, nō hostes spirituales & corporales, diabolum, mortem, tyrannos. Concipitur autem hæc certitudo seu πληροφωσία ex verbo & promissione Dei, de auxilio, in quocūq; periculo, certa & immutabili, qua nititur fides & spes iusti. Hac πληροφωσία motus D. Paulus, magno animo inquit, Rom. 8. Certus sum, quod neque mors neque vita, neque vlla creatura, nos poterit separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu.

Quod inquit, Donec gaudebit de inimicis suis, hoc est, interitu impiorum, non significat pium virum esse cupidum vindicæ, quæ solius Dei opus est, iuxta illud: Mihi ultio, & ego retribuam eis: sed loquitur de hostibus contumacibus, quos ipse Deus reprimat. De sanabilibus inquit Deus: Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur ac viuat. Cum hac voluntate Dei congruit etiam voluntas pij viri. Ideo petit & expectat auxilium Dei, & commendat ipsi euentum, iuxta illud Prophetæ: Si faciet moram Dominus, expecta eum, veniens veniet, & non tardabit. Item Iob capite 19. Etiam si me occiderit Dominus, tamen sperabo in eum.

5. De liberalitate seu beneficentia erga pauperes.

IX. *Dispersis dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi, cornu (robur, potentia) exaltabitur in gloria (gloriosè.)*

Pertinet & hic versus ad explicationē subiecti propositionis, id est, hominis pij, sumptā ab eius liberalitate dispergendi, hoc est, largiter erogandi eleemosinas pauperibus. Item repetitio nem prædicati, felicitatis sci licet hominis pij, sicut & supra dixit, iustitiam eius māsūram in perpetuum. Hic addit de exaltatione gloriosa, hoc est, victoria contra hostes. Significat autem quis sit fructus veræ fidei, beneficentia erga inopes. Sunt enim iusti & pij *νοταριολοι*, hoc est, studiosi benefacere alijs. Est enim bonum commu-

nicatium sui, hoc est, diffundit sese & largitur alijs. Impij contrā & tenaces omnia ad se rapiunt, & sibi tantum bene esse volunt, sicut ille inquit apud Theocritū: *αὐτὸς γὰρ οὐ τοῖς θεοῖς τιμὴν σὺν ἀνδράσι.* Hoc est, Mihi ipsi sit benè, dii honorent Poetas.

6. Antithesis asseuerationis de felicitate viri pij, impio non erit benè.

Impius videbit (felicitatem hominis pij) & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet, desiderium impiorum, peribit.
Was die Gottlosen gern wölten! das ist verloren.

Natura depingitur hominis inuidi, eiusque pœna, quæ primum est, felicitate aliena contabescere, cum eum non possit impedire, iuxta versiculum:

Inuidus alterius rebus marcescit opimis.
Deinde irritus conatus delendi Ecclesiam & pios, ipsorumq; interitus, manente interrim & instaurata subinde Ecclesia, sicut nauis Nohe iactata inter fluctus seruatur, & populus Israëliticus transiens mare rubrum. Item sicut stellæ fixæ in firmamento perpetuò manent, eadem magnitudine, multitudine & ordine, Cometæ autem mutantur, deflagrant & intereunt tandem, initio terribiles. Ita ecclesia & pij manent, & perfruentur æterna gloria. Impiorum autem cœtus interit, etiam si attollitur aliquantisper in altum, ut lapsu grauiore ruant.

Inuidiæ hypothesis est apud Ouidium libro 2. Metamor.

*Pallor in ore sedet, macies in corpore toto:
Nusquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle virent, lingua est suffusa veneno,
Risus abest, nisi quem mouere dolores.
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis,
Sed videt ingratus, intabescitq; videndo
Successus hominum, carpitq; & carpitur aura,
Suppliciumq; suum est.*

De inconstantia & vanitate desiderij seu cupiditatum, atque deliciarum impiorum in hac vita, passim extant dicta, & docet ipsa experientia, quàm momentaneæ & caducæ sint voluptates huius vitæ.

PSAL-

IN PSALMVM DAVIDIS CXIII.
PSALMVS CXIII.

Halleluia.

ARGVMENTVM.

Est & hic Psalmus, vt superior & multi-
lij, generis suaforij: Nam hortatur Prophe-
ta totam ecclesiam, vt gratias agat æterno
Deo, eiusq; filio Domino nostro Iesu Chri-
sto, promisso, & nunc exhibito Messia, pro
summis & æternis beneficijs, spiritualibus
& corporalibus, quæ cõtulit & confert quo-
tidie in totum humanũ genus, & maxime
in Ecclesiam, exaltans humiles & abiectos
coram mundo, & describit regnum Messia
æternum ac spirituale, extendens se per vni-
uersum mundum, collectum voce Euange-
lij, qua omnibus offertur recõciliatio cum
Deo, iustitia & vita æterna credentibus gra-
tis per & propter Messiam. Partes sunt 4.

1. Propositio exhortationis ad gratiarum actionem.
2. Forma gratiarum actionis, seu celebra-
tionis Dei & Messia.
3. Celebratio maiestatis, potentia & glo-
ria Dei & Messia.
4. Descriptio operum & beneficiorũ Dei
& ipsius Messia, in exaltandis humilibus, &
abiectis coram mundo ad summos hono-
res, & in ecclesia & politijs, & fecundandis
efficitis & sterilibus.

1. Propositio.

*Laudate pueri (serui) Domi-
num, laudate nomen Domini.*

Propositio exhortationis, ad laudandum
seu celebrandum Deum & ipsum Messiam.
Ex Græco legitur, pueri (*παῖδες*) quo signi-
ficatur, qualis sit cõtus ecclesia, exiguus &
contemptus, à solo Deo pendens, sicut in-
fantes pendent ab vberibus maternis, atq;
ex ijs sugunt lac, hoc est, nutrimentum, lati-
tiam & consolationẽ. Ex Hebræo serui, quo
significatur obedientia debita ad præstan-
dos cultus veræ doctrinæ, inuocationis &
confessionis.

Laudate] Celebrate, docendo veram do-
ctrinam, inuocando & confitendo.

Nomen] Maiestatem diuinam, potetiam,
misericordiam, iustitiam, bonitatem & ve-
ritatem, quæ omnia appellatione nominis
Domini comprehenduntur.

2. Forma gratiarum actionis.

*Sit nomen Domini benedictũ
ex hoc nunc & vsque in seculum.*

71
Forma est gratiarum actionis seu votum,
vt nomen, hoc est potentia & bonitas Do-
mini seu Messia benedicatur, id est, celebre
tur inter omnes, omnibus temporibus & lo-
cis totius mundi, quod cum precatur osten-
dit simul regnum Messia esse æternũ & vni-
uersale, extendens sese nõ solum ad Iudeos,
sed etiam ad Gentes, iuxta promissionem
Genesis 22. In semine tuo benedicentur o-
mnes Gentes.

Sit benedictum] Verè agnoscatur, inuocetur
& celebretur.

Ex hoc nunc & in seculum] .i. statim à condi-
to mundo vsq; ad eius finem, in omni æter-
nitate.

*A Solis ortu vsque ad occa- III.
sum laudetur nomen Domini.*

Hoc est, in omnibus regionibus seu par-
tibus mundi. Est igitur regnum Messia au-
gustius & latius omnibus alijs regnis, Baby-
lonico, Persico, Græco, Romano, cuius ter-
minus fatalis fuit Euphrates. Nam hunc
transgressi Romani, maximas semper cla-
des acceperunt, sicut M. Crassus à Parthis
victus est.

3. Celebratio potentia, maiestatis & gloria
Dei & Messia.

*Excelsus super omnes Gentes IIII.
Dominus, & super cælos gloria
eius.*

Addit rationem gratiarum actionis, pri-
mum à maiestate diuina, potentia & gloria
Dei ac Messia, qui in natura humana exalta-
tus est in ascensioe super omnes cælos, Do-
minus omnium, sedens ad dexteram eterni
Patris, colligens in toto mundo ecclesiã vo-
ce Euangelij, eam viuificans, seruans ac de-
fendens cõtra diabolos, eorumq; membra,
tyrannos, & intercedens pro nobis. Rom. 8.

Super omnes Gentes] vocans eas per vocem
Euangelij ad societatem ecclesiæ & benedi-
ctionem æternam, iuxta illud Gen. 22. In se-
mine tuo benedicetur omnes Gentes: quia
non est distinctio neq; Iudæi, neque Græci.
Rom. 3. neq; enim est apud Deum *πρωτα*
ἀρξία. *Dominus]* ipse Messias.

Super cælos gloria eius] Celebratio omnipo-
tentia, misericordia, veritatis, quod exau-
diat rectè inuocantes, liberet & saluet eccle-
siam. Hanc gloriam non tribuit Deo Epicu-
rus, neq; Mahometista, vel ignorantes pror-
sus Messiam, quis sit, & cur missus in mun-
dum, vel horribiliter blasphemant & con-
temnunt.

V. *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat? humilia respicit in cælo & in terra.*

Cogitans Propheta cum admiratione imensa potentie & gloriæ Messiae exaltati super omnes cælos & implētis omnia, exclamat: *Quis sicut Dominus noster* Q. d. nullus, quia verus est Deus, & verus homo.

Noster] nos curans & respiciens, sicut addit: *Qui in altis habitat*] exaltatus super omnes cælos in Ascensione.

Humilia] abiectos & contemptos coram mundo, agnoscentes sua peccata, non fidentes sua iustitia, sapientia aut potentia.

Respicit] curat, exaudit, liberat & saluat in cælo & in terra, angelos & homines ubique præsens, intuens & cognoscens omnia. Ita David 1. Paralip. 17. agens gratias Deo pro liberatione, inquit: Et aspicias me in forma hominis, qui in excelsis es Iehoua Deus. Ita omnes confugiamus ad hunc Dominum, & aspici ab eo nos verè statuamus, scientes esse omnipotentem & intueri cordium nostrorum gemitus, exaudire nos & saluaturū.

4. Descriptio operum Dei.

VI. *Erigens de pulvere inopem, & de stercore erigens pauperem. Ut collocet eum cum principibus populi sui.*

Veritatem horum versuum docent primū exempla Ioseph, Moïsis, de quo supra Psalmo 105. Davidis Psal. 78. Danielis & similium. Deinde dicta multa, ut in cantico Mariæ: Detrahit potentes de sede, & exaltauit humiles. Et Hesiodus inquit:

ῥῆα δ' ἐπίθρονον ἠνέθη & ἄνδρ' ἀπὸ γῆς
ῥῆα δ' ἐπὶ θρόνον σκολῶν καὶ ἀγλαῶρα κατέβη.
Ζῆς ὑψιβεβέτης δὲ ὑπερτατὰ δώματα
νόει. Hoc est,

Facile clarum minuit, & ignotum exaltat,

Facile & exaltat abiectum, & superbum exiccat.

Et Aesopus interrogatus quid ageret Deus in cælo, respondit: τὰ ὑψηλὰ τὰ πτωχὰ, τὰ δὲ ταπεινὰ ὑψοί. Id est, Sublimia detrudit, & humilia eleuat.

VII. *Qui habitare facis sterilem in domo matrem filiorum letatē. Halleluia.*

Exempla sunt mulierū sancta Sara, vxor Abrahæ, Anna mater Samuelis, Elizabeth

mater Baptistæ, quo in opere proponitur Dei omnipotentia, quæ non alligata est ad causas secundas, seu physicas. Intelligitur etiam versus de Ecclesia collecta ex Gentibus, iuxta illud Esaia 54. Latere sterilis (ecclesia Gentium) quæ non parit (ex qua non sunt collecti, & quasi geniti filij ante aduentum Christi in carnem. Quia plures sunt liberi desertæ, quàm eius quæ marito iuncta est, ecclesiæ Iudaicæ, quæ Deum quasi maritum habuit, sicut hanc allegoriam explicat Paulus ad Galatas 4.

PSALMVS CXIII.

ARGVMENTVM.

Psalmus est narratorius: Nam recitat in eo propheta David aliqua opera diuina seu miracula, quæ Deus edidit cum populum Israëliticum liberaret & educeret ex Aegypto, conseruaret, aleret & defenderet; periculosè in deserto annis 40. educeretq; per Iordanem in terram promissam Chanaan, simulq; hortatur Iudæos, ut gratias agant Deo pro hac liberatione maiorum suorum, & petant ut deinceps ecclesiam suam & politionem conseruet & defendat. Est autem hæc educatio, seu liberatio populi Israëlitici ex Aegypto, ut sæpe dicitur, typus liberationis ecclesiæ à seruitute & tyrānide diaboli, peccati & mortis per filium Dei, Messiam, verum ducem & liberatorem ecclesiæ. Cantabant autem Iudæi hunc Psalmum in festo Paschæ, celebrantes memoriam huius liberationis suorum maiorum ex Aegypto, eodem festo commemorans beneficium liberationis Ecclesiæ per mortem & resurrectionem filij Dei à diabolo, peccato & morte.

Partes sunt duæ.

1. Exordium Psalmi de electione diuina & gratuita populi Israëlitici, quam hac educatione Deus ostendit.
2. Narratio miraculorum quatuor, quæ in hac educatione edita sunt præcipua.
 1. Fuga seu celsio maris rubri, transeunte populo.
 2. Celsio seu fuga Iordanis.
 3. Montium Arabiæ quasi demissio, cum transirent Israëlita, vel tremor montis Sinaï, cum lex promulgaretur à Deo.
 4. Educatio aquæ copiosæ ex petra seu rupe percussa virga Moïsi. Sicut autem Iudæi discernebant verum & æternum Deum à Gentium dijs, nominantes & inuocantes eum Deum, qui maiores suos eduxerat ex Aegypto. Ita & nos eundem Deum verum & æter-

& æternum discernimus ab iisdem, inuocantes eum qui misit nobis filium Dominum nostrum Iesum Christum.

1. Exordium.

I. *In exitu Israël (cū exiret populus Israëliticus duce Moſe) de Ægypto, domus (familia) Iacob de populo barbaro, (Ægyptiaco) utēte alia lingua quā Hebræa.)*

II. *Facta (est) Iuda (populus Iudaicus) sanctificatio eius (Dei) & Israël (populus Israëliticus) dominatio eius (Dei, hoc est, dominium seu populus.)*

Exordium est Psalmi, quo ostendit Deū in educatione populi Israëliti edidisse testimonia, quod hunc populum præ alijs gentibus elegerit, à quo rectè agnosceretur, inuocaretur & coleretur, quemque ipse sit defensurus, exauditus, & liberaturus, cui dederit legem, cultus certos & politiam, unde vocat eum sanctificationem & Dominium Dei, quem ipse sanctificauit, hoc est, elegit in populum peculiarem, à quo vicissim sit colendus & inuocandus. Est autem ordo hic versuum: Iuda est facta sanctificatio Dei, & Israël dominatio eius, hoc est, Deus ostendit hunc populum se sanctificasse, hoc est, elegisse præ alijs populis, seque esse eius Dominum, cui deberet obedientiam,

In exitu Israël] cū liberaret Deus populum Israëliticū ex Ægypto, ducentē genus ab Israël seu Iacob Patriarcha, qui cum domo seu familia sua in Ægyptum descendit, ex terra Chanaan, in eaque hic populus peregrinus fuit, oppressus durissima seruitute, annis circiter 430.

2. Narratio miraculorum.

III. *Mare vidit & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum.*

Primum miraculum de mari rubro subsistente in sublimi vtrique tanquam murus transeunte populo, qua parte miliaria germanica circiter viginti latum fuit. Ideo

sex vel octo dies in transitu tanta multitudo consumpsit. Alterum est de Iordane fluuiο, quo & ipso stante à parte superiore, & defluente ab inferiore in lacum Asphaltiten, vbi latissimus est, & profundissimus, transijt populus, non procul à Mari mortuo, in quod auctus multis torrentibus & fluminibus influit. Transijt autem in mense Aprili, quo tempore pleno alueo fluere solet. Vtrunque miraculum testatur de præsentiā Dei apud hunc populum, ex quo Messias promissus nasciturus erat.

Mare] rubrum. Vidit] Israëlitas stantes ante litus, & insequentem Pharaonem.

Et fugit] rescessit, stante mole aquarum & sublata in sublime, Exodi 14.

Iordanis] fluuius oriens in radice montis Libani, profluens per Palæstinam, tandem in Mare mortuum, iuxta oppidum Iericho, exonerans.

Montes exilierunt, ut arietes, & colles sicut agni ouium. III.

Textum miraculum de montibus quasi demittentibus sese, ut Israëlita commode transirent in desertum. Comparatio est autem sumpta ab arietibus & agnis ouium, qui saturati latabundi exiliunt, huc illuc cursitantes, sicut Poëta inquit:

- Tempore vernō

Mollibus in pratis ludit luxuriatq; pecus.

Ita montes & colles visi sunt quasi exilire, transeuntibus Israëlitis.

Est igitur prosopopœia, qua rebus inanimatis sensum tribuimus.

Montes exilierunt] vel, cū transiret populus per desertum, vel cū Deus promulgaret decalogum in monte Sinai.

Quid est tibi mare, quod fugisti, & tu Iordanis conuersus es retrorsum? V.

Apostrophe est ad mare & Iordanem, continens interrogationem de causa efficiente miraculi, videlicet discessionis maris & Iordanis, quam in sequenti versu per subiectionem subiicit.

Montes exilistis sicut arietes, & colles sicut agni ouium. VI.

Repetitio præcedentis versus, qui constat comparatione.

GG

VII.

*A facie Domini mota est
terra, à facie Dei Iacob.*

Causam miraculorum efficientem addit per subiectionem, ipsum Deum, cui utpote creatori suo, & mare & montes obtemperarunt, quasi cedentes ipsius Dei mandato, ut populus transiret. Quo exemplo significatur, Deum, cum sit omnipotens, cui creaturæ omnes obediunt, & misericors, posse & velle nos quoque liberare, confidentes ipsi, & petentes ab eo auxilium, exemplo Israëlitarum. Est autem per terræmotum significata ira Dei aduersus Aegyptios, eorumque in mari futurus interitus. Nam terræmotus vniuersaliter Dei iram ostendit, vnde

„Terra tremit, quoties Dominus succensuit illi,
Non nisi commoto numine terra tremit:
„Publica cum populis clades atq; vrbibus instat,
Cum propè sunt gemitus & dolor & lachry-
ma.

VIII.

Qui conuertit petras in stagna aquarum, & rupes in fontes aquarum.

Exodi 16. Numeri 20.

Quantum miraculum aquarum copiose profluentium ex petra, seu rupe percussa à Mose virga, cum populus siti laboraret: quo significatum est, Deum posse suos alere, etiam contra ordinem naturæ, seu cum prorsus defunt humana præsidia, neque enim alligatus est ad causas secundas, sicut testantur versiculi:

Non Deus est numen Parcarum carcere clausum,
Quale putabatur stoicus esse Deus.
Ipse potest solis currus inhibere volantes,
Ipse velut scopulos flumina stare iubet.

Secundò hîc cogitandum est, petram seu rupem hanc fuisse typum Christi, sicut testatur Paulus 1. Corinthio. 10. inquit de Israëlitis: Omnes eundem potum spirituales bibebant, bibebant enim de spirituali, quæ illos comitabatur, petra. Petra autem erat Christus, hoc est, significabat Christum, qui populum comitatus est in desertum, & sicut Moses virga percussit petram seu rupem, ex qua profluxit aqua, ita lex feriebat Christum in passione, ex cuius corpore copiose profluxit flumen Euangelij, & sanguis, quo mundamur à peccatis, reficimur & recreamur in siti spirituali, hoc est, paucioribus peccati & mortis. Ita Chri-

stus inquit Iohan. 7. Si quis sitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura (Esaia 12.) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.

PSALMVS CXV.

Vers. 16.

ARGVMENTVM.

Psalmus est partim petitorius generis suasorij: Quia petit in eo Propheta David, ut Deus populum Israeliticum & totam Ecclesiam, sicut olim, cum educeret eam potenti manu ex Aegypto, exaudiat, liberet, & defendat, propter nomen suum, iuxta datam, per misericordiam & veritatem, gratuitam promissionem, non propter sua merita seu virtutes: partim exhortatorius. Nam hortatur eundem populum & Ecclesiam omnium temporum, ut hunc verum & æternum Deum, qui se data promissione & promulgata lege patribus & populo Israelitico patefecit, additis certis testimonijs, solum agnoscat, inuocet, & celebret, qui verus est, viuus & æternus Deus, conditor omnium rerum, exaudiens & liberans inuocantes, non numina seu dii gentium, qui idola sunt commentitia, facta seu sculpta ex auro, argento, lignis aut saxis, muta, surda, & cæca, quæ iuuare non possunt, non exaudiunt inuocantes, non afficiuntur eorum æumnis, sicut verus, æternus, & misericors Deus, qui se patefecit Ecclesiæ, dato verbo, & misso filio, & instituit veros cultus, sibi placentes, fidem, inuocationem, gratiarum actionem, professionem cælestis doctrinæ. Partes sunt sex.

1. Petitio, ut Deus exaudiat & liberet Ecclesiam, propter gloriam sui nominis.
2. Antithesis veri, æterni & viuientis Dei, patefacti Ecclesiæ, dato verbo Euangelij, & lege, exaudientis & saluantis inuocantes: & deorum gentiliū, quæ sunt muta, cæca & surda. Ideo non intelligunt, non exaudiunt, non iuuant inuocantes, neque eorum æumnis afficiuntur.
3. Exhortatio ad fidem, & inuocationem huius veri, viuī, & æterni Dei.
4. Consolatio à promissione Dei memoris suorum, & benedictis eis inuocantibus ipsum.
5. Petitio, ut Deus augeat & conseruet hanc suam benedictionem, hoc est, beneficia spiritualia & corporalia, in Ecclesiæ scholis, politijs, & æconomijs.
6. Repe-

6. Repetitio petitionis, vt Deus inuocantes exaudiat, & liberet, quo ipse agnitus ab illis benedicatur, hoc est, laudetur, & celebretur, in hac vita & omni æternitate.

In Græcis codicibus cohæret Psalmus superiori. In Hebraicis distinctus est.

1. *Precatio.*

Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, propter misericordiam tuam & veritatem.

Propositio petitionis intelligenda est hæc: Defende & salua nos Domine, qui te agnoscimus, colimus & inuocamus, patefactum nobis, nō gentibus idolatris. Ratio sumpta à causa finali exauditionis, & liberationis, vt Deus agnoscatur & celebretur ab omnibus, omnipotens, misericors & verus, exaudiens, & liberans suum populum, idque non propter ipsius merita, sed tantum propter gloriam sui nominis, propter misericordiam, & veritatem.

Non nobis da gloriam] vt nos reddamur illustres, & celebremur.

Sed nomini tuo] vt tu celebreris, & rectè agnoscaris ab omnibus. Repetitio affectum ardentem ostendit in precatione.

Propter misericordiam & veritatem tuam] Causa impulsiva exauditionis, promissa misericordia Dei, & veritas, quibus motus Deus, non meritis humanis, exaudit, liberat & saluat Ecclesiam, & ipsum inuocantes fiducia Mediatoris, qui semper, quotiescunque fit mentio misericordiæ Dei, intelligendus est, iuxta illud: In Christo omnes promissiones sunt amen, hoc est, certæ & immotæ.

Quare dicent gentes, ubi est Deus eorum?

Tertia causa exauditionis sumpta à gentium contra Ecclesiam, si deseratur à Deo, superba & impia gloriatio, quasi Deus vel non posset vel nolit seruare, & defendere Ecclesiam.

Quare dicent gentes] gloriabuntur te non posse, aut nolle nos iuuare, sicut promissisti educens patres nostros ex Aegypto. Hæc desertio allatura esset ignominiam & blasphemiam tuo nomini, quam vt confutes, & afferas tuam laudem, exaudi, libera & defende nos. Continet hic locus doctrinam

nam & consolationem firmam, vt & nos agnoscamus & deploremus, primum indignitatem nostram & peccatorum sordes, deinde confugiamus ad Deum, & petamus eorum condonationem, per & propter Mediatorem, exemplo Davidis, & populi Israëliti. Item Ieremiæ capite 14. cum inquit: Nostræ iniquitates merentur pœnas. Tu autem ô Domine, propter nomē tuum miserearis nostri. Itē, Danielis capi. 9. Tibi Domine tibi iustitia, nobis autem confusio. Tua est Domine Deus noster misericordia, exaudi nos propter Dominum, hoc est, promissum Mediatorem.

2. *Antithesis veri Dei, & Idolorum gentilium, item veræ Ecclesiæ & aliarum Sectarum.*

Deus autem noster in cælo, III. omnia quaecunque voluit fecit.

Antithesis est primum veri & æterni Dei conditoris rerum omnium, & Idolorum gentilium, ab vtrorumque proprietate, seu effectibus, Nam:

Verus & æternus Deus essentia spiritalis, intelligēs, audiens, loquens cum Ecclesia & intuens omnia, afficitur ærumnis suorum, exaudit, respicit, & liberat inuocantes.

Idola seu numina cōmentitia gentiū sunt inanima, muta, surda, & cæca, omnique sensu prorsus carentia, non exaudiunt, non iuuāt homines, non loquuntur, non afficiuntur ærumnis hominum imō prorsus nihil sint.

Deinde cōtinet Antithesis collationem veræ Ecclesiæ, quæ agnoscit ex dato verbo, & misso filio, hunc verum & æternum Deū, præstat veros cultus, inuocat Deum, & celebrat notitia & fiducia Mediatoris, ceteræ sectæ non agnoscunt, neque inuocant, neque celebrant hunc verum & ætrnum Deū, sed numina sua commentitia ignorant Mediatorem. Ideo non rectè inuocant Deum, neque certæ esse possunt de exauditione, iuxta illud: Nemo venit ad patrem, nisi per me. Ideo non est salus extra Ecclesiam, cui se quisque societate fidei, inuocatione & confessione veræ doctrinæ, vt saluetur, includere debet, ubicunque degat locorum. Nam extra Ecclesiam, vt verè dicitur, non est salus.

Deus autem] Prior pars Antithesios continēs descriptionem Dei, ab eius cura erga

Ecclesiam, cuius Deus est, defensor & cōditor rerum omnium. Addit autem hanc partem contra gloriationem gentium in proximo versu, Vbi est Deus eorum? q. d. Deus neque potest neque vult nos seruare. Imò contra inquit Propheta & Ecclesia: Deus noster est Deus, nos verè respiciens & certè exaudiens & curans, etiamsi videatur nos deserere ad tempus. Pronomen enim noster emphasin habet. q. d. nos verè curans & respiciens inuocantes, qui se nobis dato verbo, & promisso filio patefecit. Quod inquit, in cœlo, monet Deum vbiq; adesse præsentem apud creaturas suas, & præcipuè Ecclesiam. Est enim præsentia Dei duplex: generalis, qua adest omnibus creaturis, bonis & malis, sustentans earum substantias, donec vult eas conseruare, de qua præsentia Ierem. 23. Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Et versiculi:

Cuncta Deus replens molem se fundit in omnem.

Item.

Enter, præsentem Deus hic & vbiq; potenter.

Et præsentia specialis, qua adest omnibus Ecclesiæ membris, vt in Dauide, non solum sustentans eorum substantias, sed etiam efficiens in eis nouam lucem, & motus, sibi placentes, quæ præsentia propriè dicitur Inhabitatio Dei, de qua inquit Christus Iohan. 14. Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus. Clausula omnia quæcunque voluit fecit, monet Deū esse agens liberrimum, contra Stoicos, qui somniant Deum esse alligatum ad causas secundas, neque aliter quàm illæ cient, agere posse, testatur Deum ipsum mundum, atque cœlum & omnia quæ in illis continentur, condidisse liberè cum voluerit, & posse moderari, impedire & mutare causas secundas, cum vult, ad gloriam suam, salutem Ecclesiæ, & interitum impiorum. Refutatur igitur obiectio Aristotelis, & aliorum de æternitate mundi.

Deus fuit ab æterno.

Deus non est ociosus.

Ergo ab æterno condidit mundum, & per consequens mundus est æternus.

Respondit Propheta seu spiritus sanctus Deum fecisse omnia, quæcunque voluit, & cum voluit, quia est agens liberrimum, creans & operans quæcunque & quandoque vult, nulla coactus necessitate.

III. *Simulachra illorum sunt argentum & aurum, opera manuum hominum.*

Altera pars Antithesios continens vocationem Idolorum gentilium, quorum Hesiodus tradit fuisse triginta millia, ab eorū impotentia, in exaudiendis, iuuandis, & liberandis suis cultoribus, cum sint simulachra tantum muta, cæca & surda, quæ non loquuntur, neque vident, neque audiunt: sicut pictor quidam Cretensis Ionem pinxit carentem auribus & oculis. Est sententia exclusiua, seu negatiua, simulachra gentium non sunt dii. Quia vnus est tantum verus, & æternus Deus, loquens cum Ecclesia, per Prophetas, filium & Apostolos, conditor & sustentator cœli & terræ, exaudiens & iuuans inuocantes se.

Sunt argentum & aurum] sunt statua & idola, sine omne sensu muta, cæca & surda.

Opera manuum hominum] ab hominibus sculpta, fusa & ficta, ex auro & argento, vel alia materia quacunque.

Os habent & non loquuntur, oculos habent & non vident. Aures habent, sed non audiunt, nares habent, sed non odorant. Manus habent, sed non palpant, pedes habent, sed non ambulant, non meditantur (vocem formant) in gutture suo.

Expositio est à quinq; potentijs seu sensibus exterioribus hominis, visu, auditu, gustu, tactu, & olfactu, quæ cum denegantur esse in simulachris deorum gentilium, etià vita denegatur. Tales fuerunt & sunt statua & imagines in templis in Papatu mortuorum, ad quos vel alligant Deum, vel tribunt illis diuinam potentiam & cultum, sicut gentes Ioui, Mercurio, Palladi, contra præceptum primum: Non habebis Deos alienos. Item, non facies tibi sculptile, neque adorabis illud. Item, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias.

Similes illorum sunt, qui faciunt ea, & omnes, qui fidunt in eis.

Hic versus discernit veram Ecclesiam agnoscentem, inuocantem, & celebrantem vnum verum, & æternum Deum, qui se dato verbo, & promisso atque misso filio Mediatore & redemptore Ecclesiæ, additis certis testimonijs, patefecit, ab alijs sectis & cultoribus Idolorum, qui sicut idola neque se-

ipſos neq; alios iuuare & ſeruare poſſunt in morte & alijs periculis.

OBIECTIO.

Leguntur apud ſcriptores Ethnicos, ſtatuas & idola deorum gentilium locuta fuiſſe, & edidiſſe miracula, ſicut in Papatu etiam ediderunt miracula, & traditur idolū quondam riſiſſe, cū auditum eſſet Caium Caligulam tyrannum interfectum eſſe.

Ergo hæc aſſeueratio de dijs gentium, mutis, cæcis & ſurdis non eſt vera.

RESPONSIO.

Nego conſequentiam. Quia ſunt hæc facta impoſtura & dolis diabolorum, permiſſione Dei, eiſq; iuſto iudicio, vt in impietate & idolomania confirmarentur homines, propter defectionem à Deo. Quia veritatem obuiam non ſunt amplexi, ſed oderunt & perſecuti ſunt, Rom. i.

3. Exhortatio ad fidem & ſpem, & inuocationem veri & æterni Dei.

VIII.

Iſraël ſpera in Domino (quia) adiutor eorum, & protector eorum ipſe eſt.

Exhortatio eſt per Apoſtrophē, ad populum Iſraëliticum & totam Eccleſiam omnium temporum, vt huic æterno, vero & viuo Deo, conditori rerum, nō numinibus gentium commentitijs confidat, eumque inuocet & colat. Eſtque hæc altera pars poſterioris collationis, qua diſcernit veram Eccleſiā, agnoſcentem, & inuocantē verū & æternū Deum, à cæteris ſectis, ſeu populis, gentibus & Mahometiſtis, qui inuocant & colunt idola. Alloquitur autem primum Iſraëlem, id eſt, totum populum Iudaicum, ducentem originem ab Iſraël Patriarcha. Deinde Domum Aaron, id eſt, tribum Leuiticam, ex qua eligebantur ſacerdotes & Leuitæ. Tertiō totam Eccleſiam collectam & ex Iudæis & gentibus, qui timent Dominum, & ſperant in eum, omnibus temporibus, in agnitione & fiducia Mediatoris. Membrum, adiutor eorum & protector eorum eſt, continet cauſam exhortationis, ſumptam à promiſſione præſentis, auxilij & protectionis Dei, quæ extat Genetiſis 15. vbi ita inquit Deus ad Abraham: Noli timere Abraham, ego ſum protector tuus, & ſeminis tui poſt te. Et Pſalmo 18. dulciſimè dicitur, Protector eſt Dominus omnium ſperantium in ipſum.

IX.

Domus Aaron ſperate in do

mino (quia) adiutor eorum & protector eorum ipſe eſt.

Qui timent Dominum, ſperant in Domino, adiutor (eorū) & protector eorum ipſe eſt.

X.

Eorum] id eſt, ſperantium in Domino. Sōlent phraſi Hebraica, relatiua ſapè poni ſine ſubſtantiuis, quæ & præcedentibus addenda ſunt: vel eſt perſonæ mutatio, pro, quia eſt auxiliator veſter, & veſter propugnator. Quia iubet ſperare in Domino, id eſt, Meſſia, ſignificat eum eſſe verum Deū, in quem ſolum ſperare debemus. Item, qui adiutor, & protector eſt Eccleſiæ omnibus temporibus, & omnibus locis præſens, quod ſoli Deo cōuenit, nō creaturis. Quòd inquit, Qui timent Dominum, diſcernit Eccleſiam timentem Dominum, id eſt, agnoſcentem & diſcentem eius verbum, ſperantem in eum, & inchoantem nouam obedientiam legis, non indulgentem peccatis contra conſcientiam, ab omnibus alijs vel ignorantibus Deum, vel contemnentibus.

Dominus memor eſt noſtri, & benedicit nobis.

XI.

Benedicit domui Iſraël, benedicit domui Aaron.

XII.

Benedicit omnibus qui timent Dominum, puſillis cum maioribus.

XIII.

Aſſeueratio eſt rationis præcedētis de auxilio, protectione & cura Dei erga pios omnes, qui ipſi cōfidunt, reiectis & damnatis omnibus alijs ſectis, in æternas pœnas, poſt hanc vitam, iuxta illud: Si quis aliud Euangelium docet, ſit anathema, id eſt, tanquam peſtis execrabilis coram Deo.

Eſt memor noſtri] id eſt, curat nos, exaudit & ſaluat.

Benedicit] id eſt, fauet, benefacit, dat ſuccellus felices in Eccleſia, politijs & æconomijs.

Puſillis cum maioribus] id eſt, cuiuſcunque vel ætatis, conditionis aut fortunæ,

Accumulet (adijciat, augeat dona ſua) Dominus ſuper

XIII.

4. Causa persecutionis, confessio fidei & veræ doctrinæ.

5. Promissio gratitudinis pro liberatione, in prædicanda & celebranda Dei bonitate, in cœtu piorum seu Ecclesiæ.

1. Propositio gratiarum actionis.

I. *Dilexi (Dominum) quòd audiuit Dominus vocem orationis meæ.*

Hoc est, ago & agam gratias Deo, quòd me inuocantem liberauit.

II. *Quia inclinauit aurem suam mihi (exaudiuit me, sumpta metaphora à gestu audientiū aliquem attentè) & in diebus meis (tempore afflictionis) inuocabo (Dominum, certus ex præcedēti liberatione me deinceps liberaturum. Ratio est gratiarum actionis.)*

III. *Circumdederunt me funes mortis (ipsa mors mihi imminabat, cū hostes vndiquaque obsiderent tanquam funibus me captum retinentes) & anxietates inferni inuenerunt me, (summi & maximi dolores) tribulationem & dolorē inueni.*

Coniectus sum in maximos dolores, tū animi tum corporis. Enumeratio est dolorum, de quibus Paulus queritur, 2. Cori. 7. Foris pugna, intus pauores.

III. *Et nomen Domini inuocaui, (dicens) O Domine libera animam meam.*

Breuis forma inuocandi Deum, in quacunque necessitate & periculo, qua exemplo Davidis & ipsi sæpè vtemur.

Oratio ad Deum.

Confugio ad te æterne Deus in magno

meo dolore & periculo, & quanquam scio me indignum esse, tamen quia propter filium promissisti te exauditurum, & recepturum esse nos inuocantes te, confido me & preces meas recipi. Scio enim te veracem esse & misericordem, scio etiam Mediatorem pro me deprecantem exaudiri. Quare oro, vt remittas peccata mea, gubernes me, & in ira misericordiæ recorderis, mitiges pœnas propter tuam gloriam. Non finas nos ruere in tragica scandala, ne dedecorent gloriam tuam, non finas vincere diabolum, cūm dixerit filius tuus. Nemo rapiet oues meas de manu mea, Amen.

Q V A E S T I O.

Vnde existunt tantæ consternationes, anxietates, & dolores animorum, quantæ describuntur hîc in Dauide, & multis sanctis alijs?

R E S P O N S I O.

Ex cogitatione horrendæ iræ Dei aduersus peccata, eorumque pœnarum, & abiectionis in æternos cruciatus.

A L I A.

Quam in his consolationem habuerunt sancti, ne desperarent prorsus?

R E S P O N S I O.

Promissionem Euangelij seu gratiæ de reconciliatione cum Deo, de remissione peccatorum, & donatione vitæ æternæ gratuita, per & propter Mediatorem promissum primis parentibus, in hoc dicto Genesis 3. Semen mulieris conteret caput serpentis, hoc est, vincet diabolum, abolebit peccatum & mortem, restituetque amissam iustitiam & vitam æternam, quam promissionem cogitantes primi parentes, hoc argumentum indissolubile ipsis & omnibus creaturis ante editam hanc promissionem soluerunt.

Iustitia Dei est immutabilis, qua odit verè & puniturus est peccatum in omnibus, iuxta comminationem: In quacunque die comederis, morte morieris.

Nos sumus peccatores. Quia violauimus hoc Dei præceptum. Immutabilis autem est norma sapientiæ & iustitiæ Dei, Omnis creatura rationalis, angeli, & homines, obligantur ad obedientiam creatoris, vel ad pœnam.

Ergo abijciemur à Deo in æternos cruciatus, maximè cùm fuerimus auctores nostræ inobedientia, mortis, & omnium calamitatum posteritatis nostræ securæ, & totius humani generis. Ex hac tentatione de abiectione sui eluctati sunt miserrimi homines, cogitantes filium Dei factum esse Mediatorem inter æternum patrem iratum & humanum genus, seque obtulisse in arcano consilio diuinitatis, ad sustinendas penas pro lapso homine, ut hoc modo satisfaceret iustitiæ Dei, & misericordiæ, admirando utriusque temperamento.

V. *Misericors Dominus & iustus, & Deus noster miseretur.*

Commendatio misericordiæ & bonitatis Dei, cui addit tanquam causam suæ liberationis, excludens suam dignitatem seu merita. Misericors est Deus in remittendis peccatis confugientium ad ipsum. Iustus, in puniendis omnibus, qui non agunt poenitentiam.

VI. *Custodiens paruulos (abiectos, contemptos, simplices,) humiliatus sum, & liberauit me.*

Paruulos primùm vocat infantes ætate, quia & ipsi sunt membra Ecclesiæ, habentes angelos duces & custodes vitæ, Matth. 18. Deinde omnes abiectos & contemptos coram mundo, de quæ se suisque meritis prorsus desperantes, agnoscetes sua peccata.

Humiliatus sum] Aliter, attenuatus, hoc est, viribus destitutus, ad summamque paupertatem reductus, estque talis hic syllogismus: Deus suscipit & custodit paruulos seu humiles.

Ego sum paruulus & contemptus coram Saule, eiusque aulicis.

Ergo Deus me custodiet & liberabit,

VII. *Reuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.*

Exhortatur seipsum Propheta ad concipiendam spem & fiduciam in Deum, ab anteactis, hoc est, precedente liberatione & beneficijs. Estque vtendum hac consolatione in hora mortis, per quam ex omnibus malis morientes in Domino liberati discedunt in æternam quietem & vitam,

sicut Babylas Episcopus Antiochenus, cùm duceretur ad supplicium, hunc versiculum recitans sese consolatus est, ut testatur Eusebius.

Reuertere anima] seipsum alloquitur per Apostrophem.

In requiem tuam] tranquillitatem, hoc est, sis quieta ac læta anima, acquiescens in Deo.

Quia benefecit tibi Dominus] Eripiens te ex presentibus malis, & periculis summis, sicut addit.

Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos à lachrymis, pedes meos à lapsu.

Eripuit animam] hoc est, liberauit vitam meam de mortis periculo.

Oculos à lachrymis] ex miseria atque ærumnis, qui lachrymarum & dolorum sunt causa.

Pedes meos à lapsu] id est, sustentauit me ne caderem.

Ambulabo (viuam) coram Domino in terris uiuentium.

Primùm in hac vita tutus agam inter uiuentes, hoc est, homines, sub fauore Domini, deinde in vita æterna, in qua fruiturus sum, liberatus ab omnibus malis, dulcissima consuetudine Dei, & vera lætitia.

Credidi, propter quod locutus sum, ego autem humiliatus sum, valde.

Addit causam persecutionis piorum in hac vita, confessionem cœlestis doctrinæ, quæ veram & efficacem fidem tanquam fructus comitatur. Hæc enim tria fœdere indissolubili copulata sunt, fides, confessio, & crux, & requiruntur in omnibus saluandis, iuxta illud ad Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem.

Credidi] fide amplexus sum veram doctrinam, & propterea, quia credidi,

Locutus sum] hoc est, confessus sum coram mundo cœlestem doctrinam.

Ego autem humiliatus sum valde] id est, mundus est me persecutus odio. Redactus sum ad paupertatem, factus abiectus & afflictus.

Ego

XI. *Ego dixi in consternatione mea, omnis homo mendax.*

Consternationē vocat anxietatem mentis & trepidationem, in quam incidit propter agnitionem iræ Dei, & propriarum sordium.

Omnis homo mendax est] non rectē de Deo sentiens, dubitans de Deo, eiusque voluntate & potentia, an possit & velit nos iuare. Item, Homo non verē saluat, est spes hominum vana. Ideo soli Deo confido.

Lutherus: *Das ist / Es ist auff keinen Menschen zu bawen / Er kan doch zu letzt nicht helfen / vnd muß seilen.*

Quantum ad historiam Davidis attinet, significat se credidisse promissioni Samuelis, de regno sibi tradendo, abiecto Saule, deq; hac promissione Dei locutum fuisse apud hostes, quod certō prætstiturus sit Deus quod promissit. Ideo hostes se profectos odio & obsedis in deserto Maon, fugientem Saulis exercitum, in qua consternatione seu festinatione celeri, ne incideret in manus hostium, cognouisse quod omnis homo sit mendax, hoc est, non verē iuuat, sed Deum esse veracem, qui iuuat & liberet inuocantes.

s. Promissio gratitudinis pro liberatione.

XII. *Quid retribuam Domino pro omnibus beneficijs erga me?*

Offert se Propheta, vt alij exemplum imitentur, ad gratiarum actionem, pro liberatione, & alijs beneficijs innumeris. Interrogatione ostendit se imparem esse ad reddendam gratitudinem pro beneficijs, quibus cumulatus est. Ita Iacob inquit: *Minor sum cunctis miserationibus tuis.*

XIII. *Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo.*

Respondit per subiectionem proposita interrogationi suæ, offerens se ad obedientiam in toleranda cruce seu afflictionibus, impositis sibi à Deo, vel propter peccatum vel confessionem doctrine, qui cultus Deo est omnium gratissimus.

Calicem salutarem vocat partem portionalem afflictionum, quæ cuique pio à Deo imponitur, pro ipsius consilio, & voluntate. Ita Psalmo 75. Calix in manu Domini, cuius feces bibent omnes impij terræ. Beza vertit calicem salutem, id est, liberationem accipiam, celebraturus in con-

uiujs gratulatorijs, diuinā liberationem, quasi sublato calice, præ lætitia agnoscens, & celebrans Deum liberatorem.

Salutarem vocat, ab affectu, quod salutem affert, non exitium, Hebræos 12.

Vota mea Domino reddam, XIII.
coram omni populo eius.

Hoc est, profitebor & declarabo meam gratitudinem erga Deum, celebrando beneficia eius coram Ecclesia in publicis congressibus, vt alij etiam ad gratiarum actionem & studium pietatis exemplo meo inuitentur.

Vota] quæ voui seu promisi Deo pia & possibilia, præstanda in vocatione mea, constitutiendi regni & tradendæ ac propagandæ veræ doctrinæ & verorum cultuum,

Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. XV.

Occurrit obiectioni de morte piorum, quā sustinere coguntur propter confessionē cœlestis doctrinæ in hac vita, quod hæc mors non sit ipsius ignominiosa, aut exitialis, sed gloriosa & fructifera, quia per mortem liberantur ex malis huius vitæ, & traduntur in æternam & veram gloriam. Testatur igitur versus de resurrectione mortuorum vniuersali, in qua conspicitur discrimen inter pios & impios, Paulum, Nerone, & similes.

O Domine, quia ego seruus tuus, ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ, diripuisti vincula mea. XVI.

Repetit beneficium liberationis suæ ex manibus Saulis, & aliorum hostium, & offert se ad gratiarum actionem. Causam liberationis addit, quod ipsius Domini sit seruus, hoc est, minister, in constituendo regno, & propaganda doctrina, & filius ancillæ eius, hoc est, mulieris, quæ Deum verè colit, qualis & ipse sit filius, sicut ingenia & mores matrum plerunque imitantur filij.

Diripuisti vincula] soluisti, ne me caperent, vel detinerent. *Vincula*] id est insidias Saulis.

Tibi sacrificabo hostiam laudis, & (idem) nomen Domini inuocabo. XVI.

Hostiam

Hostiam seu sacrificium laudis vocat gratiarum actionem, & celebrationem nominis eius, hoc est, misericordiae, bonitatis, veritatis, & iustitiae. Sunt autem duplicia sacrificia: ὁλασικόν, hoc est, propitiatorium, sola mors Christi pro peccatis nostris, & εὐχαριστικόν, hoc est, gratiarum actiones, quae hic intelligit.

XVIII. *Vota mea Domino reddam, in conspectu omnis populi eius.*

Repetitio praecedentis versus, quo offert se ad reddenda vota sua Domino rursus, celebrando eum in publicis conuentibus, pro liberatione, & alijs beneficijs, sicut addit.

XIX. *In atrijs (atrio) domus Domini, in medio tui (o) Hierusalem.*

Hoc est, in templo Hierosolymitano, seu tabernaculo, ad quod se reduci cupit Dauid ab exilio, liberatum obsidione, ut Deum in eo celebret, illi gratias agat, inuocet, & colat, dicens cum alijs pijs: Halleluia, id est, laudate Dominum.

PSALMVS CXVII.

Versus 2.

ARGVMENTVM.

Psalmus est brevis quidem, sed multa complectens, generis suaviorij. Quia hortatur in eo Propheta omnes, praecipue gentes, ad celebrandum eternum & verum Deum, eiusque filium coeternum Dominum nostrum Iesum Christum, quod & ipsae vocatae sint ex gratuita Dei misericordia per vocem Euangelij, ad societatem verae Ecclesiae, & hereditatem vitae aeternae, cum ante vixerint in mundo sine Christo & sine Deo, non habentes spem vitae aeternae, Ephesi. 2. Deinde hortatur idem quoque Iudaeos, ut quibus exhibitus iam sit secundum veritatem diuinæ promissionis Messias, & monet utrosque ut ipsum eiusque beneficia fide amplectantur, & celebrēt veris cultibus, ut sunt timor, fides, inuocatio, gratiarum actio & confessio, atque conformitas cordis cum lege Dei & latitia in Deo. Sunt partes Psalmi duae.

1. Propositio exhortationis.

2. Propositionis ratio sumpta a praestita misericordia gentibus & Iudaeis, in exhibendo Christo, iuxta veritatem promissio-

nis factae ad Abraham, Gene. 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes.

1. Propositio exhortationis.

Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi.

Propositio exhortationis ad laudandum Deum, in qua singulae voces emphasim singularem habent. Primum etenim quod inquit laudate, significat, qui sint veri cultus Dei spirituales ipsi placentes, videlicet agnitio eius, inuocatio, timor, fides, gratiarum actio, & celebratio. Item propagatio vera & incorrupta doctrinae Euangelij & legis. Dominum vocat verum & aeternum Deum, conditorem rerum, eiusque filium coeternum, Dominum & redemptorem nostrum Iesum Christum, iuxta illud Ieremiae 23. Et hoc erit nomen, quo vocabunt eum, Dominus iustus noster. Gentes vocat omnes homines, extra Ecclesiam, & Rempublicam Iudaicam viuentes in mundo, sine Deo & Christo, Idolatrae, peccatis & sceleribus omnis generis obnoxij, quas & ipsas Deus per vocem Euangelij, absque illorum meritis, vocauit ad societatem Ecclesiae aeternae, absque circumcisione, & lege, quod Paulus mysterium vocat, hoc est, quod arcanam ante patefactionem nulli creaturae cognitam, Ephesios 2. Quod inquit omnes, monet promissionem Euangelij esse vniuersalem, pertinentem pariter ad omnes, tam gentes quam Iudaeos. Quia apud Deum non est προσωποληψία, hoc est, personarum respectus. Ita inquit Christus ad Apostolos: Ite in vniuersum mundum, & docete omnes gentes, &c. Populos vocat habitantes inter gentes in proprijs, & distinctis regionibus, prouincijs, & urbibus.

2. Ratio exhortationis.

Quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas domini manet in aeternum. Halleluia.

Addit rationem exhortationis ad gratiarum actionem, sumptam a beneficio Dei omnium maximo, quod motus misericordia gratuita, & ineffabili, gentes Idololatrae & peccatores recepit ad societatem aeternae Ecclesiae, & veritatem praestitit, mittens iuxta promissionem datam

datam patribus, Messiam, Mediatorem, & redemptorem totius humani generis, propter quem remittuntur peccata, imputatur iustitia, & donatur spiritus sanctus, & vita æterna, tam gentibus, quàm Iudæis omnibus, qui in hunc Dominum & redemptorem verè credunt, quod beneficium longè superans opus creationis, vult ab omnibus agnosci & celebrari gratis mentibus, & in hac vita & omni æternitate.

Confirmata est misericordia] certò & indubitato declarata & ostensa in receptione gentium ad Ecclesiam, & hæreditatem vitæ æternæ, gratia exuberante seu regnante super peccatum, Roman. 5. Quod inquit super nos, Iudæos & gentes, fatetur David se quoque esse indignum & peccatorem, adiungens se gentibus Idolatris.

Et veritas Domini] promissio de exhibendo Messia, de recipiendis gentibus, & remittendis peccatis, imputanda iustitia, & danda vita æterna.

Manet in æternum] certa & immota credentibus, etiamsi quidam sunt & fuerunt increduli, & contemptores huius gratiæ, sicut inquit Paulus ad Roman. 3. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? nunquid illorum incredulitas fidem Dei faciet irritam? absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Citat hunc locum inter alios, D. Paulus ad Roman. 15. loquens de vocatione gentium, inquit: Dico enim, Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis (populi circumcisi, hoc est, Iudæorum) propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi.

Halleluia] laudate Dominum, tum gentes, tum Iudæi. agnoscetes & celebrantes pariter gratis animis hanc Dei misericordiam & veritatem, & in hac vita, & omni æternitate.

PSALMVS CXVIII.

ARGVMENTVM.

Psalmus est *euχαριστός* seu gratiarum actio. Nam ipse David in eo, quantum ad ipsius personam & historiam attinet, gratias agit Deo, quòd rex in Israël constitutus à Deo, sæpè liberatus sit, à Saulis aliorumque vi manifesta & insidijs. Qui-

dam tradunt cecinisse hunc Psalmum Davidem, cum Arcam Domini è domo Obeth Edom Githei transferret in Bethleem, collocaretque in tabernaculo magno, cum inbilo & lætitia cum populo, 2. Regum 6. quantum attinet ad Christum, cuius typus David, eiusque persecutio & liberatio fuit, Psalmus est prophetia de passionem, & glorificationem Christi, pro qua liberatus ab hostibus, peccato, morte, & diabolo, sicut David à suis inimicis, Saule & alijs, agit gratias patri suo æterno, & simul monet Ecclesiam & pios omnes, ut & ipsi suo exemplo, in periculis & ærumnis omnibus, petant à Deo, sperent, & expectent auxilium & liberationem, idque ut agnoscatur & celebretur Deus in humano genere, sicut inquit: Non moriar, sed vivam, & narrabo opera Domini. Partes sunt octo.

1. Propositio exhortationis.

2. Exhortatio ad fiduciam præsentis Dei, & petitionem auxilij, suo exemplo.

3. Querela de persecutione hostium, addita comminatione eorum poenarum & interitus.

4. Gratiarum actio, seu canticum triumphale pro liberatione, qua seipsum excitat David ad fiduciam præsentis Dei, & spem liberationis.

5. Exhortatio ad principes, & populum, ut sibi portas aperiât in tabernaculum seu Ecclesiam, in qua Deo gratias agat, eumque invocet, & celebret.

6. Prophetia de reprobatione & passionem Christi, eiusque glorificatione, sub typo Davidis.

7. Votum seu precatio populi ad Deum, pro successu Messia, in constituendo feliciter regno, conservando, & propagando, sub typo Davidis.

8. Confessio, & gratiarum actionis repetitio.

1. Propositio exhortationis.

Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius (manet.)

Propositio est exhortationis ad gratiarum actionem, cum addita eius ratione, sumpta à bonitate & misericordia Dei, quarum illa movetur ad danda beneficia humano

humano generi corporalia & spiritualia, cum summè bonus sit. Est autem bonum natura communicatiuum sui, hac verò ad ignoscendum lapsis, cum sit summè misericors etiam erga ingratos & malos, sicut inquit Christus Matthæi 5. & Lucæ 6. Estote misericordes, sicut pater vester misericors est, qui sinit oriri solem suum super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. & notus est versiculus Græcus:

ἀνὴρ ἐν ἐργεσίῃ καὶ ἀγαθῇ ἐν ἀγαπίῳις ὡς ὁ
 πατὴρ ὁμοῦς ὁ διαφύεται.

Vir bonus, & beneficus, etiam si versetur inter ingratos, tamen non mutatur.

Confitemini] celebrate Dominum, ei que gratias agite.

Quoniam bonus est] conferens in nos omnis generis beneficia.

Quoniam misericordia eius manet in seculum] Qua motus gratuita condonat agentibus poenitentiam peccata, & mitigat poenas propter filium, iuxta illud Ieremiæ in Threnis capite 3. Misericordia Domini, quod non sumus consumpti.

In seculum] omnibus ætatibus, & erga omnes, quantumvis grauiter lapsos, modò conuertantur ad Deum, vt David, Manasses, Petrus.

II. *Dicat nunc Israël, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.*

III. *Dicat nunc domus Aaron, (Aaronis) quoniam in seculum misericordia eius.*

IIII. *Dicant nunc qui timent Dominum, quoniam in seculum misericordia eius.*

Repetitio propositionis, cum eius ratione, qua per Apostrophem facta distributione, alloquitur primum totum Israël, hoc est, magistratum politicum & vniuersum populum Iudaicum, vt celebrent Deum pro constituta & conseruata politia. Deinde domum Aaron, hoc est, tribum Leuiticam, ex qua sacerdotes, vt Aaron, & Leuitæ eligebantur, vt celebrent ipsi Deum pro dato verbo, & conseruato ministerio Ecclesiæ. Tertiò hortatur omnes timentes Dominum, hoc est, omnes electos, & regeneratos, tam ex Iudæis quàm ex gentibus, vt Deum suum celebrent pro omnibus beneficijs, & corporis & animæ.

Dicat] celebret. Israël] totus populus Israëliticus, pro ordine politico, quæ donum & beneficium Dei est, non opus humanæ sapientiæ, aut potentiæ, sicut Ethnicus Cicerone inquit, pro Rabirio: Deorum ope & auxilio multò magis Respublica, quàm ratione hominum, & consilio gubernantur. Lucent autem in societate humana

1. Sapientia Dei, in ordine, qui est discrimen virtutum & vitiorum, & consociatio hominum, per legitima imperia, contractus, coniugia.

2. Iustitia in poenis facinorosorum.

3. Bonitas in conseruatione humanæ societatis.

Dicat nunc domus Aaron] celebrans Deum, pro constituto & conseruato ministerio.

Domus Aaron] ministri tabernaculi, seu templi sacerdotes, & Leuitæ, quod beneficium longè excellit ordinem politicum, qui tantum inseruit vitæ corporali, per ministerium autem Euangelij, datur vitæ æterna, iuxta illud ad Rom. 1. Euangelium est potentia Dei, ad salutem omni credenti. Dicant omnes timentes Deum] omnes regenerati, sanctificati, omnium temporum, cuiuscunque ætatis & politiarum & graduum. Obseruandum hic tria esse genera hominum, magistratum politicum, der weltlich standt/ Ecclesiasticum, der ehre standt/ & Oeconomicum, der nehestandt, quæ Propheta his versibus complexus est, sicut & iuxta tres filios Noë eundem veteres distinxerunt, in hoc versiculo:

Tu supplex ora (SEM) tu protege (IAPHET)
 tuq; labora (CHAM.)

2. Exhortatio ad fiduciam præsentia
 & auxiliij Dei.

In tribulatione inuocaui Dominum, & exaudiuit me, in latitudine (statuit me) Dominus.

Hortatur Ecclesiam & pios omnes, qui in hac vita subiecti sunt cruci, ad fiduciam Dei, & inuocationem, à suo exemplo: Ego subiectus cruci & persecutionibus inuocaui Deum, meque exaudiuit, & liberavit.

Ergo & alios inuocantes exaudiet & liberabit. Ratio, quia Deus non est προσωποληψύς, sed, vt alibi inquit, propè est omnibus inuocantibus, inuocantibus eum in veritate

Exaudiuit me in latitudine] eduxit me quasi in liberum & spaciosum locum seu campum, ex

pum ex angustijs, in quibus me exercitus Saulis circumdatum detinuit, sicut pij in cruce quasi angustijs quibusdam cōcluduntur, ex quibus cum liberantur à Deo, videntur quasi educi ex angustijs, seu carcere, in latum & amœnum campum.

VI. Dominus mecum, non timebo, quid faceret mihi homo?

VII. Dominus mecum & adiutor meus, & ego gaudebo de osoribus meis.

Magna *πληροφορία* gloriatur de præsentia & auxilio Dei contra omnes hostes, spirituales & corporales.

Dominus mecum] adest mihi, me exaudit, & defendit. Non igitur timebo ullos hostes aut pericula.

Quid faceret mihi homo] mortalis & infirmus, cum Deum habeam protectorem, & adiutorem: quasi dicat, prorsus nihil.

Et gaudebo de osoribus meis] hostibus extinctis, qui sunt insanabiles, ut Pharaon, Saul, Senacherib. Nam pro sanabilibus orandum est, ut conuertantur, deq; eorum conuersione gaudendum, ut Daniel gaudet de conuersione Nabuchodonosoris, Euilmerodach, Darij, Medi, & Syri.

2. Antithesis fiducia hominum & Dei, quo solo nitendum monet, non hominibus ullis, aut humanis praesidijs, quae iuuare non possunt in morte aut alijs periculis.

VIII. Melius est considerare Dominum, quam considerare in homine.

Cuius voluntas est mutabilis, iuxta illud Salomonis: Sicut facies in aquis, ita cor hominis ad hominem. Et Plato definiens hominem inquit:

Ὁ φίλος ὁ ὁμοῦ τῆς φύσεως ἀνθρώπου.

Amicus animal est natura mutabile.

IX. Melius est sperare in Domino, quam sperare in principibus.

Ita Psalmo 146. Nolite considerare in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus. Quam sint mutabiles omnium hominum voluntates, & maximè principum, quotidiana docet experientia, & exempla eorum, quos ad summos honores ex infimo loco euectos, ex inopinato rursus deie-

cerunt, etiam saepe propter leuissimas causas & suspensiones. unde Seneca rectè dixit: Principum lenta esse beneficia, & præcipientes iniurias.

3. Querela de persecutione hostium, addita comminatione eorum poenarum & interitus.

Omnes gentes circundederunt me, sed in nomine Domini excindam eos.

Queritur primum David de hostium suorum persecutione, quam auget

1. Ab eorum multitudine.

2. Ab inquietudine seu conatu indefatigabili, quem repetitione indicat.

3. A furore & rabie hostium, quam pingit imagine apum.

4. A prætectu eorum, tanquam persequantur homines seditiosos & hæreticos, arbitratres se præstare cultum Deo, Ioan. 16.

Omnes gentes] intelligit David Philistinos & alias gentes, habitantes in vicinis regionibus Iudææ.

Sed in nomine Domini excindam eos] cōminatio interitus hostium, quos se deleturum inquit, non quidem propria potentia, sed in nomine Domini, hoc est, auxilio Dei, cuius David tanquam manus & organon fuit.

Circundantes circundederunt me, sed in nomine Domini excindam eos. XL

Repetitio, qua primum significat crebrā sui obsessionem, factam ab hostibus: Deinde in genere monet Ecclesiam, & omnes pios multis afflictionibus subiectos esse in hac vita, iuxta versum Prosperi:

Nunquam bella pijs, nunquam discrimina desunt,
Et cum quo certet mens pia semper habet.

Rursus addit, in nomine Domini excindam eos, ut moneat Ecclesiam imparem esse aduersus hostes, sed tantum superiorem esse inuocatione nominis Domini, hoc est, verbo & precatatione, non machinis bellicis, non numero & robore militum.

Circundederunt me sicut apes, & exarserunt sicut ignis in spinis, sed in nomine Domini excindam eos. XII.

Addit comparisonem ad amplificandū furorem & rabiem hostium, Primum ab apibus, in quibus tanta est vindictæ cupiditas.

tas, vt læsa venenum moribus inspirent, animamque in vulnere ponant, vt Poëta inquit: sed amisso aculeo citò moriuntur, nec nocere deinceps possunt, nec mellificium exercent, Ita hostes Ecclesiæ initio crudeliter senuunt, sed sicut apes senuendo aculeū, hoc est, vires amittunt. Altera comparatio sumpta est ab incendio spinarum, quæ sicut aridæ subitò inflammantur, & citò deflagrant, & extinguuntur, ita hostes Ecclesiæ & piorum primum sunt feroces tanquā prorsus deleturi, sicut incendio, Ecclesiam, sed statim vim amittunt & debilitantur, vt quantum volunt nocere non possint. Lutherus intelligit de oppressione piorum doctorū, quos tyranni & hypocritæ tanquā incendium extinguere & delere conantur. Nam ita vertit versum: *Sie umgeben mich wie Bienen / Sie dempffen wie ein feuer in Dornen* / 2c. Et addit in margine: *Sie lauffen alle zu vnd löschten / als wolte alle Welt verderben von meiner lehr wegen / Niemand wil der letzte sein.*

XIII *Impellens impulit me (Saul, eiusq; exercitus) vt caderem, sed Dominus adiuuit me.*

Sustentauit tanquam manu, sicut Psalm. 37. inquit de pio homine: Dum ceciderit, non collidetur. Quia Dominus supponit manum suam. Monet versus de duobus, primum de causa finali persecutionis hostium, vt Ecclesiam funditus deleant: deinde de meta constituta eis à Deo, ne quantum volunt, progrediantur, & noceant pijs, Deo adiuuante Ecclesiam, & repellente hostes, sicut de Senacherib inquit: Inijciam frenū in nares tuas, & reducam te per viam, qua venisti.

4. Gratiarum actio seu canticum triumphale, pro liberatione.

XIII. *Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem.*

Cōmemoratis beneficijs Dei, addit iam gratiarum actionem, & *cōvnuop*, id est, carmen triumphale, quo celebrat Deum pro liberatione, tribuens ei gloriam potentia, & sapientia, & hostium ostendens conatus irritos, & inanes.

Dominus est fortitudo mea] me fortem reddidit. Ideo tribuo ei gloriam victoria & auxilij, non meæ potentia aut sapientia, non

fortuna, non militum numero aut robori, non benevolentia, aut vllis humanis præsidij.

Mea laus] laudo ac celebroy Dei potentiam in me iuuando.

Quia factus est mihi in salutem] me exaudiuit & liberauit, q. d. ergo meo exemplo & alij confidant Deo, petant & expectent liberationem, sicut monet versiculus:

Fide Deo tantum, non hic te deseret vquam.

Omnibus erumnis hoc duce victor eris.

Vox exultationis & salutis xv. (audiatur) in tabernaculis iustorum (hæc) dextera Domini fecit virtutem.

Hoc est, celebratio Dei, & gratiarū actio fiat in Ecclesia, pro salute & auxilio diuino.

Iustorum] credentium, etiam si in natura eorum adhuc hæreant peccatorum sordes, iuxta illud ad Romanos cap. 1. Iustus sua fide viuēt.

Dextera Domini] potentia.

Fecit salutem] saluauit seu liberauit me, siue humanis præsidij. Huius membri addit repetitionem, vt magis inculcet mentibus piorum, inquit:

Dextera Domini exaltata est: xvi. Dextera Domini fecit virtutē.

Id est, Dei potentiam, non hominum, ne quis gloriatur, iuxta illud: Non Domine, nō nobis, sed nomini tuo da gloriam.

Non moriar, sed viuam, & xvii. narrabo opera Domini.

Vox est non solum Davidis confidentis verè Deo, & insultantis hostibus, sed omnium etiam piorum, & in primis doctorum Ecclesiæ, quibus Deus certum curriculum & vite ministerium constituit, præbet hospitium, cōseruat corpus, dat scholam & victum ad docendum, & propagandam doctrinam Evangelij, ante quod peractum non moriuntur, in vllis periculis, bellis, pestilentijs, morbis, sicut D. Paulus eiusq; nauis cōseruata est in mari. Item Athanasius annos 46. expulsus in exilium, & innumeris artibus & insidijs oppugnatus ab Arianis. Sic & Lutherus seruatus est, Preceptor Philippus, Hedio, & multi alij inter hostes. Lutheri hæc vox & symbolū fuit, quod recitauit cum ingrederetur Vuormatiam, admonitus de cauendis periculis vitæ, inquit: Non moriar, sed viuam, & opera Domini narrabo.

Casti-

XVIII.

Castigans castigauit me Dominus, sed morti non tradidit me.

Monet primum dulcissimus versiculus, crucis autorem esse Deum: non homines, sed diabolos, sicut historia Iob testatur, & crucem mitigare, atque interdum prorsus tollere, ad nominis sui gloriam, nostram salutem, & Ecclesiae utilitatem. Item crucem non esse signum irae Dei, sed paternam castigationem, iuxta illud: Quem Deus diligit, hunc castigat.

5. Adhortatio ad principes & populum, ut sibi portas aperiant in tabernaculum.

XIX. *Aperite mihi portas iustitiae, ingressus in eas confitebor Domino.*

Rogat ipse Dauid, quantum ad ipsius historiam attinet, principes, sacerdotes & Leuitas, ut sibi portas tabernaculi seu templi, reuerso ab exilio, aperiant, ut in illis Deum cum populo celebret, inuocet, & gratias agat. Monet exemplum primum ipsos doctores Ecclesiae, ut tradendo doctrinam caelestem, regibus & principibus aperiant aditum ad Ecclesiam: Deinde ipsi reges petant sibi aperiri eius portas, sequi adiungant socios populi coetui.

Portas iustitiae vocat portas templi, seu tabernaculi, in quo traditur doctrina de vera iustitia, & in quo conueniunt iusti discentes Dei verbum, inuocantes & celebrantes Deum.

Confitebor Domino id est, celebrabo Dominum, cuique gratias agam pro liberatione & alijs beneficijs.

XX. *Hac porta Domini, iusti intrabunt in eam.*

Expositio praecedentis versiculi, continens descriptionem verae Ecclesiae, quae coetus est vocatus per vocem Euangelij, iustus & placens Deo, propter mediatorem, eumque inuocans & celebrans, cuius notae sunt professio incorruptae doctrinae Euangelij, legitimus & integer usus sacramentorum, iuxta Dei institutionem, & obedientia debita ministerio Euangelij, cui coetui quisque se includere debet, fide, inuocatione, & voluntate conseruandi ministerium, ut saluetur, nam extra Ecclesiam non est salus.

Confitebor tibi Domine, quia humiliasti me, & factus es mihi in salutem. XXI.

Repetitio gratiarum actionis, confitendo & celebrando Deum, eiusque causae, quae est humiliatio & liberatio, seu salus.

6. Prophetia de passione & resurrectione Messiae, sub typo Dauidis.

Lapidem quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. XXII.

Quantum ad historiam, vocat se Dauid lapidem reprobatum seu reiectum ab aedificantibus, Saule & alijs, qui gloriabantur se esse principes, & gubernatores regni & doctores Ecclesiae, sed receptum à Domino, hoc est, constitutum regem, & reductum ab exilio, praeter omnem opinionem. Quantum ad typum attinet, intelligit Messiam reprobatum, & eiectum ab aedicatoribus, hoc est, gubernatoribus & doctoribus populi Iudaici, sacerdotibus, scribis & Phariseis, sed Deum patrem resuscitasse eum à morte, & constituisse quasi lapidem angularem aedificij spiritualis, hoc est, Ecclesiae, collectae ex gentibus & Iudaeis, copulantem illos tanquam lapis angularis, ut fiat ex ipsis vnum aedificium, hoc est, vna Ecclesia, sicut docet D. Paulus ad Ephesios 2.

Lapidem primum Dauidem, deinde Messiam, qui Danielis 2. lapis dicitur recisus à monte sine manibus, hoc est, natum ex virgine per spiritum sanctum, sine virili semine. Esaia 28. Lapis electus & preciosus.

Reprobauerunt reiecerunt tanquam ineptum & inutilem ad aedificium.

Aedificantes praecipui doctores & gubernatores populi Iudaici.

Factus est electus & constitutus à Deo patre.

In caput anguli ut sit quasi lapis angularis sustentans aedificium, hoc est, Ecclesiam, & coniungens inter se duos parietes, Iudaeos & gentes, Ephesios 2.

A Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris. XXIII.

Addit causam efficientem huius admirandae receptionis lapidis angularis, hoc est, Messiae reiecti à Iudaeis, ipsum Dominum, hoc est,

Deum patrem, qui in arcano consilio diuinitatis decreuit suum filiū mittere in mundum, vt fieret victima pro peccatis nostris, resurgeret à morte.

Et est mirabile in oculis nostris] opus repugnans humane rationi, hunc hominem qui clamat in cruce: Deus meus, quare me dereliquisti? Item, Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis, esse Redemptorem humani generis, & factum à Deo nobis sapientiam, iustitiam, sanctificationem, & redemptionem, 1. Corinthios capite primo.

XXIII. *Hæc est dies, quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea.*

Exhortatio ad gaudium & lætitiā spirituale Ecclesiæ, de misso in plenitudine temporis Messia, crucifixo pro nobis, & resuscitato à morte, & beneficijs eius æternis, quæ fide accepta pariunt in animis veram & æternam lætitiā.

Hæc est dies] tempus ab æterno constitutum à Deo, in quo nasceretur Christus, pateretur pro nobis, & resurgeret à morte. De hoc die seu tempore inquit D. Paulus ad Roman. 13. Nunc propius adest nobis salus, quam tum cum credebamus: nox progressa est, dies autem appropinquauit. Item ad Galatas cap. 4. In plenitudine temporis misit Deus filium suum. Item Esaia 49. In tempore accepto exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tibi.

7. *Votum seu precatio populi ad Deum pro successu Messia felici in constituendo regno.*

XXV. *O Domine da salutem, o Domine da prosperitatem.*

Precatio seu vox est populi, primum tempore Davidis, vt Deus ipsi reuerso ab exilio successum det in gubernatione regni. Deinde sub typo Messia in constituendo & administrando regno spirituali, sicut ingredienti Hierusalem, hac voce acclamat populus, Matthæi cap. 21. Qui locus testatur totum Psalmum præcipue intelligendum esse de Christo, sicut nouum testamentum interpretatio est & quasi lux veteris.

XXVI. *Benedictus qui venit in nomi-*

ne Domini, Benediximus vobis ex domo Domini.

Ita clamat populus excipiens Christum, Matthæi cap. 21. Benedictus qui venit in nomine Domini. Hosanna in excelsis, Hosanna, da felicem successum in regno Messia, o Deus, qui habitas in excelsis seu celo.

Benedictus] est hic Messias, primum natura: Deinde officio, quia est benedictum illud semen mulieris, quod contritum est caput serpentis, Genesis 3. Et in quo benedicuntur omnes gentes, Genesis 22.

Venit in nomine Domini] mandato & auctoritate Domini, vt vincat & aboleat mortem, peccatum, diabolum.

Benediximus vobis] nos sacerdotes, Leuitæ, & totus populus.

Vobis] id est, Messia & Apostolis eius.

Ex domo Domini] qui sumus, vel estis vera membra, & ciues Ecclesiæ.

Deus Dominus, et illuxit nobis, ornatæ festum frondibus, usque ad cornu altaris.

Hoc est, ipse Messias est verus Deus, & verus homo.

Deus] aliter fortis.

Et illuxit nobis] apparuit nobis, exhibitus sol iustitiæ, donans & adferens nobis cœlestia bona, veram lucem, & agnitionem Dei salutarem.

Ornatæ festum frondibus] Apostrophe ad sacerdotes & ministros templi, vt festum adornent frondibus, id est, templum, ad excipiendum Messiam, iuxta morem ornandi tabernaculum frondibus in scenopegijs, in signum lætitiæ, sicut populus Christum excepit frondibus Palmarum, Matthæi 21.

Vsque ad cornu altaris] vsque ad summam partem altaris, seu angulos eius supremos, quæ cornua vocabantur, ad quæ ducebatur agnus seu hostia immolanda, quæ Christum adumbrabat verum agnum Dei, qui tollit peccata mundi, Ioannis 1.

Deus meus es tu, & confitebor tibi, Deus meus es tu, & exaltabo te.

Apostrophe est & ipsius Davidis & Messia ad Deum, qua agnoscunt & celebrant ipsum suum Deum, hoc est, suum protectorem & liberatorem.

Confitebor tibi] celebrabo, te exaltans, vemens te laudibus in Ecclesia.

Confite-

Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

Repetitio primi versus, quo Psalmum cōcludit, monens gratiarum actionem & celebrationem Dei, quæ oritur ex vera eius & Messia notitia, esse cultū Deo omnium maxime placentem, & in omnibus actionibus & beneficijs Dei addendam, quæ agnoscimus & celebramus Deum omnium beneficiorum & spiritualium & corporalium esse autorem & datorem munificum, & nos obligamus ad celebrationem accepti beneficij, & obedientiam. Nam gratitudo veritate & iustitia constat.

PSALMVS CXIX.

● ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui. Quia continet commendationem verbi Dei, ab effectibus seu utilitate eius multiplici, vera & salutari cognitione Dei, consolatione in terroribus peccati & mortis, & donatione vitæ æternæ, quam pollicetur tribus prioribus versibus studiosis & amantibus cœlestis doctrinæ, & inculpatæ vitæ, simulq; hortatur ad sedulum & ardens studium veræ & incorruptæ doctrinæ, & precatur subinde alijs atq; alijs verbis, ostendens ardorem suæ mentis, verum intellectum & sententiam verbi Dei, & voluntatem eius implendi. Ad dit etiam comminationes pœnarum aduersus contemptores cœlestis doctrinæ. Argumentum Psalmi hisce quinque propositionibus continetur:

1. Est exhortatio ad conseruandam puritatem doctrinæ cœlestis de essentia Dei, eiusq; voluntate & veris cultibus.

2. Est exhortatio ad repudiandas omnes opiniones & cultus, sine verbo Dei excogitados.

3. Est doctrina de veris cultibus placentibus Deo, qui sunt, confessio veræ doctrinæ, inuocatio & patientia.

4. Sunt preces ardentes, subinde repetitæ, ex ardenti desiderio mentis, vt puritas verbi Dei conseruetur, vt Deum colere possimus vera obediētia erga ipsius legem, seu voluntatem.

5. Proposita sunt hic exempla efficacis verbi Dei, in consolandis & erigendis mentibus in sensu iræ Dei in paucis peccati &

mortis, atq; alijs periculis & ærumnis huius vitæ. Distinctus est autem Psalmus in octonarios viginti duos, iuxta numerum & appellationem literarum Hebraicarum, tanquam in certas partes, vel adiuvandi memorie causa, vel vt admoneamur in hoc Psalmo continere omnia, quæ in tota scriptura & veteris & noui testamenti continentur, de omnibus articulis cœlestis doctrinæ, & incipiunt singuli versus apud Hebræos ab ea litera, quæ in ordine alphabeti sequitur, vt versus primi octonarij à prima littera *א*, secunda à *ב*, tertia à *ג*. Et singuli octonarij comprehenduntur hoc enthymemate: Verbum Dei est mihi propter eius utilitatem multiplicem, carius opibus & rebus humanis omnibus, quantumvis preciosis, auro, argento, obrizo. Ergo ó Domine obsigna in me hunc preciosum thesaurum, ne à vera doctrina cœlesti, eiusque sententia ad corruptelas eius, & humanas opiniones discedam. Antecedens amplificat & illustrat congerie effectuum verbi Dei, & comparatione illarum rerum, quæ sunt hominibus charissimæ, vt cum inquit: Quam dulcia omnibus eloquia tua, super mel ori meo. Item, dilexi mandata tua super aurum & obrizum: melior mihi lex oris tui super millia auri & argenti. Effectus verbi Dei sunt, docere, monere, delectare, consolari, viuificare, regere consilio, abducere animum à solitudine, armare contra insidias & impetus diaboli & mundi.

Diuus Augustinus octonario versuum numero significari monet diem resurrectionis mortuorum, sicut Christus octauo die exactis septem diebus hebdomadis, à morte resurrexit, sicut & infantes Iudæorum octauo die circumcisi sunt.

De vocabulis seu vocibus, quæ in hoc Psalmo subinde repetuntur.

Vocabula seu voces in hoc Psalmo sæpe repetitæ sunt:

1. Lex.	Eloquium.
Præceptum.	Testimonium.
Mandatum.	Iudicium.
Verbum.	Iustitia, seu
	Iustificatio, quæ hoc modo distinguuntur.

1. Lex vox est generalis, complectens primum totam scripturam, monens quæ docenda, credenda, & fugienda sint, quæ antea ignorauimus, vt Psalmor. In lege Dei vo

lunras eius, & saepe pro gubernatione accipitur, vt, inuenio in membris meis aliam legem, hoc est gubernationem, aliò me trahentem. Tertiò significat præceptum, quo addita est promissio obedientiæ, & comminatio inobedientiæ, vt sunt præcepta decalogi.

2. Præceptum dicitur, quo Deus aliquid præcipit a nobis & exigit, vt dilectionem, opera dilectionis, & alios cultus mandatos diuinitus.

3. Mandatum significat ordinationes Dei, quales præscriptæ sunt variæ in lege Moyli, & constitutæ etiam in Ecclesia, vt *vt tagia* in ea seruetur, quam Apostolus præcipit: dictum Iudæis à visitando, ordinando & constituendo aliquid.

4. Verbum, vox etiam generalis est, à loquendo dictum, quòd ore proferatur, sicut saepe legimus verbum Domini, pro eo quod Deus locutus est, quoque se humano generi patefecit.

5. Testimonium dicitur, quo Deus aliquid testatur & promittit, vt se missurum esse se Messiam humano generi. Item redditurum præmia credentibus, & puniendum incredulos. Exigunt igitur testimonia fidem, quæ continent promissiones, & vitæ emendationem, & comminationes, de puniendis peccatis, iuxta regulam sapientiæ & iustitiæ Dei immotam: Omnis creatura rationalis obligatur ad obedientiam creatoris, vel ad poenas.

6. Iudicium significat iuris officium, maximè erga proximum. In dictis, in quibus iudicium & iustitia coniunguntur, iudiciũ significat damnationem. Iustitia absolutio nem. Accipitur etiam iustitia pro impletione legis, seu obedientia vniuersali. Sape pro imputatione iustitiæ filij Dei gratuita, idq; apud Paulum, & saepe alibi, sicut & iustificatio.

De pronomine seu particula, Tuus.

Obseruandum est & pronomem tuus, tua, tuum, quod emphasin habet discernentem verbum Dei, eiusque mandata, à traditionibus & operibus humana temeritate & audacia excogitatis, cum inquit: Lex tua me consolata est, quasi dicat: Non traditiones humanæ. Item Matthæi capite decimo quinto dicitur: Hic populus honorat me mandatis hominum, hoc est, non operibus seu cultibus diuinitus institutis.

De particula, toto corde.

Est & obseruanda particula, toto corde,

quæ saepe hic repetitur, monens Deum non simulatè, sed vero motu cordis colendum, verbumque eius audiendum, discendum & amplectendum, non sicut hypocritæ propter laudem, vel lucri causa, sed amore pietatis, & iustitiæ. Obedientia enim coacta & simulata Deo displicet.

QVÆSTIO.

Quomodo gloriatur saepe Propheta, se quæsiisse, dilexisse, & seruasse præcepta Dei, & tamen orat rursus à Deo, vt ipso adiuuante ea seruet?

RESPONSIO.

Quando se comparat aduersarijs & hypocritis, qui ipsum persequebantur, rectè & verè gloriatur se esse in via recta & bona, obedire Deo, eiusque verbum diligere, amplecti & seruare, & defendere, contra aduersarios: quantum autem ad suam personam attinet, cum nemo coram Deo satis iustus sit, iuxta illud: Non iustificatur in conspectu tuo omnis viuens. Item, Quis dicere potest, mundum est cor meum? Precatur, vt in doctrina cœlesti perseueret, crescat, eamque obedientia perferre quotidie possit. Sicut monet Diuus Petrus: Crescite in gratia & cognitione Domini nostri & seruatoris Iesu Christi.

Aleph, octonarius 1.

In quo tria agit:

1. Commendat studium doctrinæ cœlestis seu verbi Dei, ab eius affectu seu utilitate, vera beatitudine, seu felicitate.
2. Petit se erudiri verbo Dei, eoque gubernari, ac regi, ne aberraret ad impias opiniones & cultus.
3. Promittit gratitudinem suam pro hoc beneficio.

Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.

Est hoc quasi exordium Psalmi, continens eius summam: Beati sunt qui integram & sanam doctrinam cœlestem, absque corruptelis de Deo, eiusque voluntate & veris cultibus seriò audiunt, discunt, & amplectuntur, suamque vitam ad illam instituunt, non contaminantes se peccatis contra conscientiam.

Immaculati] perfecti, integri, nihil infan- & morbidi habentis, vel in doctrina, vel vitæ mori-

moribus. Ita Genesis capite sexto dicitur: Nohe vir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis, & coram Deo ambulavit. Et cap. 17. inquit Deus ad Abraham: Ambula coram me, & esto perfectus, incorruptus, non morbidus, vel doctrina, vel cultibus seu moribus.

Beati] verè sunt felices, habentes Deum propitium, futuri heredes vitæ æternæ, quæ vera est beatitudo, seu felicitas, quam omnes quidem, vt hic inquit Augustinus, concupiscunt, sed non omnes viam ad eam ducentem ingrediuntur, expetunt, aut inquirunt.

Qui ambulant in lege Domini] qui viuunt iuxta legem Domini, seu eius voluntatem præfectam in lege seu scriptura sacra.

Beati qui observant (custodiunt) *testimonia eius* (quibus de sua voluntate testatur) *toto corde* (non simulatè, nõ spe luctri aut inanis gloriæ) *inquirunt eum*.

Id est,

Dominum seu veram doctrinam, iuxta illud Ioannis 5. Scrutamini scripturam: est enim opus magna diligentia & accurata inquisitione, ad consequendum verum intellectum scripturæ sacræ.

Non enim operantur iniquitatem, qui in via eius (Domini) *ambulant*.

Ratio ab utili seu effectu studij seu diligentie discendi verbi Dei. Non operari iniquitatem, est non amplecti impias opiniones & cultus, neq; contaminare se peccatis.

In vijs eius] in præceptis, iuxta illud Ezechielis cap. 2. In præceptis meis ambulate, qd non in præceptis hominum, de quibus inquit Christus Matthæi 15. Frustra me colunt mandatis hominum.

Tu mandasti mandata tua custodiri valde.

Alia ratio à mandato Dei postulantis studium cœlestis doctrinæ, & vitam inculpatam.

Custodiri valde] seriò, ita, vt ab ijs non discamus ad impias opiniones seu cultus, unde addit:

Utinam dirigantur via mee ad custodienda statuta tua.

Votum seu precatio, vt in verbo Dei conseruetur, suæque consilia & actiones iuxta illud instituat ac regat.

Tunc non confundar, cum respexero (tanquam ad scopum) *ad omnia mandata tua.*

Hoc est, cum omnia mea consilia & actiones instituerò ad normam verbi tui, nusquam ab eo aberrans. Est hoc consequens Enthymematis: Verbum tuum præstat veram beatitudinem.

Ergo ô Domine, tu præsta, vt in illo ambulem, non ab ea discedam.

Confitebor tibi recto corde, quia docuisti me iudicia iustitiæ tuæ.

Promissio gratitudinis, pro institutione & conseruatione in vera doctrina.

Confitebor] agam tibi gratias, te celebrabo.

Recto corde] vero corde, respiciens tantum tuam gloriam, nõ mea commoda seu laudem.

Iustifications tuas custodiam, non me dereliques in æternũ.

Petit se cõseruari in vera doctrina, agnoscens communem imbecillitatem, dubitationes, & motus errantes, etiam si voluntatem habeat custodiendi & seruandi doctrinam cœlestem.

Beth, octonarius 2.

In quo primùm cõmendat verbum Dei, ab eius efficacia, in erudienda adolescentia.

2. Petit rursus doceri & confirmari in verbo Dei, ne ab eo aberret, vel in doctrina, vel vita.

3. Promittit se sedulum futurum in tractando & discendo verbo Dei.

4. Præfert verbum Dei per Antithesin diuinijs & omnibus bonis huius vitæ.

In quo mundam faciet adolescentior viam suam, in custodiendo sermones tuos?

Interrogatio cum eius subiectione. Ita infra inquit de efficacia verbi Dei, lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Ideo ad normam verbi Dei dirigenda sunt omnia consilia, & actiones nostræ, ne Deum offendamus peccatis, contristemur spiritum sanctum, nō deformemus scandalis doctrinam, neq; pœnas nobis accersamus.

10. *In corde meo exquisiuite, ne sinas me aberrare à præceptis tuis.*

Petitio ne aberret à regula verbi Dei, in opinionibus de Deo, in consilijs aut actionibus, pugnantibus cum verbo Dei.

11. *In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.*

Diligenter meditatus sum verbum tuū, ne discedendo ab eo te offendam.

12. *Benedictus es Domine, doce me statuta tua.*

Repetitio precatationis, vt doceatur & confirmetur in verbo Dei, cum adiuncta gratiarum actione.

Benedictus es] celebrandus es pro beneficio reuelati tui verbi & alijs. Monet vt semper coniungantur precatio & gratiarum actio, iuxta illud Thessalo. 5. Semper gaude te, incessanter orate, & in omnibus gratias agite.

13. *In labijs meis pronuntiabo omnia iudicia oris tui.*

Professio gratitudinis in docenda, propaganda & cōfitenda doctrina cœlesti, quæ omnibus est necessaria, iuxta illud ad Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Quod inquit, omnia iudicia, monet opus esse professione omnium articulorum fidei, & integra obedientia. Nam vnus error in fundamēto perturbat totam doctrinam, vt vna chorda dissonans perturbat totam harmoniam in Musica.

14. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut super omnes diuitias.*

Cōmendatio verbi Dei, amplificata per collationē diuitiarum & bonorum omniū huius vitæ, quibus illud longè præstantius est. Nam sicut inquit Christus: Quid pro-

desset homini, si totum mundum lucraretur, & iacturam faceret animæ suæ?

De mandatis tuis loquar, & considerabo vias tuas. 15.

Repetitio sui studij & diligentia, in tractando & propagando verbum Dei assidue, & memoria retinenda, sicut addit:

In statutis tuis oblectabor, non obliuiscar sermones tuos. 16.

De effectu verbi Dei, lætitia mentis, quæ oritur ex cogitatione promissionis de gratuita remissione peccatorum, & reconciliatione cum Deo, per & propter mediatorē, eiusq; obedientiam, cū mens ea vera fide amplectitur, & sibi applicat.

Gimel, octonarius 3.

In quo quatuor agit Propheta.

1. Petit vitæ longitudinem, vt doctrinam cœlestem de Deo perfectius discat, exercet, & ad alios propaget.
2. Petit illustrationem oculorum, hoc est, mentis suæ, vt Deum rectè agnoscat, addēs petitiōis huius rationes duas: priorem sumptam à sua peregrinatione & indigentia in hac vita: Alteram à suo desiderio cognoscendi doctrinam cœlestem.
3. Describit per Antithesin, aduersarios & hostes verbi Dei, à quibus liberari se petit.
4. Affirmat testimonia Dei seu cœlestem doctrinam suam esse vnicū gaudium, quæ tanquam consiliarios sequatur, in totius vitæ deliberationibus & actionibus.

Retribue (da ex gratia) seruo tuo (mihi) vt viuam & custodiam sermones tuos. 17.

Petitio longioris vitæ, quæ expetenda est omnibus, primū vt cœlestem doctrinam perfectius discat, Deinde vt exercent eā in certaminibus varijs & ærumnis. Tertiò, vt propagent eam ad posteros, iuxta illud Psal. mi. 118. Non moriar, sed viuam & narrabo opera Domini. Et Psal. 9. Qui exaltas me de portis mortis, vt annunciem omnes laudatiōes tuas in portis filia Zion. Monet hic quæstionem Diuus Augustinus, quomodo Propheta oret sibi retribui, cū suam indignitatem, & nulla merita agnoscat? & respondet retributionem hanc fieri ex gratia, qua Deus tribuit bona, etiam indignis, & ponit quadruplicem retributionem. 1. cū mala pro malis retribuuntur, vt cū Deus dat

us dat ignem æternum impijs. 2. Cum bona pro bonis. 3. Cum bona pro malis, sicut Christus per gratiam iustificat impium. 4. Cum mala pro bonis, sicut Iudas & Iudæi per malitiam persecuti sunt Christum, hoc modo non vitur Deus. Nulli enim malum pro bono retribuit, sed vel bonum pro malo, vel bonum pro bono.

niamus & consolemur, ne desperemus in aduersis, aut efferamur in prosperis, sicut Niobe apud Ouidium inquit:

Maiores sum, quam cui possit fortuna nocere.

Increpas superbos, maledicti qui declinant à mandatis tuis.

Antithesis de pœna superbiorum hostium ecclesiæ, & hæreticorum, qui discedentes à verbo Dei, illud corrumpunt falsis opinionibus, qui sunt maledicti, hoc est, reiecti & damnati à Deo.

Aufer à me opprobrium, & cōtemptum, quia testimonia tua exquisiui.

Petit liberari ab impijs hostibus, & contemptoribus verbi Dei, eorumque calumnijs. Opprobrium enim vocat crimen hæresios, seditionis & schismatum, quæ hypocritæ pijs Doctoribus tribuunt omnibus temporibus, vt Prophetis, Christo & Apostolis &c.

Etenim sederunt principes & aduersum me loquebantur. Seruus autem tuus loquitur de statutis tuis.

Ratio petitionis à principum, hoc est, hostium Euangelij, qui potentia excellunt, occultis & insidiosis consultationibus, vt pios & veros Doctores perdant, inter quos se tutum confidit auxilio & præsentia Dei, promissis in verbo ipsius, de quo loquitur, seq; eo consoletur, & sequatur illud in tota vita, sicut addit:

Nam & testimonia tua gaudium meum (sunt) & viri consiliarij mei.

Hoc est, quod tuum verbum adfert mihi summum gaudium & lætitiā, & sequor illud, tãquam consiliarios fidos, & sapientes principes in omnibus, quæ cogito, dico & ago, ne peccem & offendam Deum.

Dalerh, octonarius 4.

In quo agit quatuor:

1. Petit in vera pœnitentia & confessione, quæ continet contritionem, fiduciam misericordiæ Dei, & inchoationem nouæ iustitiæ, condonationem peccatorum, viuificationem

Reuela oculos meos, et considerabo mirabilia in lege tua.

Altera petitio de reuelatione oculorum mentis cæcæ, atque ignorantis Dei, absque reuelatione, quæ fit per verbum Dei, & spiritum sanctum. Quod inquit, & considerabo mirabilia in lege tua, hoc est, verbo, præfert miranda opera Dei, ipsam creationem mundi, receptionem hominis lapsi in gratiam, collectionem & defensionem Ecclesiæ, & copulationem admirandam & ineffabilem humanæ naturæ & diuinæ in Christo fœdere indissolubili, omnibus huius mundi operibus mirandis, quæ inanes tantum sunt & fuerunt ostentationes & moles, quæ nunc iacent dirutæ, tanquam rudera, quales septem Plinius recenset:

1. Muros Babylonios.
2. Dianæ Ephesiæ templum.
3. Iouis Olympici simulachrum.
4. Pyramides Aegyptias.
5. Solis Colossus in Rhodo.
6. Mausoli sepulchrum.
7. Syri regnum, seu domum regiam.

Peregrinus ego sum in terra, non abscondas à me mandata tua.

Prior ratio petitionis à sua peregrinatione in hac vita. Sum peregrinus, miser, afflictus, & destitutus in hac vita omnibus præfidijs. Ergo iuuua me, & traduc me in vitam æternam, dato viatico verbo tuo,

Vt meus ad mortem sit duce læta Deo.

Contrita est anima mea præ desiderio erga præcepta tua omni tempore.

Altera ratio à suo affectu & desiderio cognoscendi verbum Dei, quod mundus securè negligit, quærens tantum & expetens bona huius vitæ & delicias, &c. Monet autem vt omni tempore & rebus aduersis & lætis quæramus verbum Dei, eoq; nos mu-

tionem & consolationē Dei, iuxta eius promissionem.

2. Petit verum intellectum, & institutionem in verbo Dei.

3. Offert se ad gratiarum actionem, docendo, & profitendo verbum Dei, coram Ecclesia.

4. Petit rursus se doceri & confirmari in vera doctrina.

25. *Adhæsit pulveri anima mea, (vita) vivifica (igitur) me secundum verbum tuum.*

Adhæsit pulveri] deiecta est in terram, ita ut parum absit, quin deferar ad sepulchrum, seu moriar sensu iræ Dei, & terroribus peccati ac mortis, sicut Theodosius imperator, dolens de suo peccato humi iacuit, hunc versum recitavit in summo dolore. Eusebius lib. 5. cap. 18. Sumpta metaphora ab illis, qui se præ dolore prosternunt in pulverem, tanquam morituri, sic Psalmo 41. Incurabit se in pulverem anima nostra, adhæsit terræ venter noster, id est parū absit, quin mortui fuissetus, Germanicè: *Meine Seele liegt im Staube / erquickt mich nach deinem Wort* hoc est, consolare, vivifica me, redde mihi lætitiā per verbum tuum, & spiritū sanctum, sicut pollicitus es.

26. *Vias meas enunciaui, & exaudisti me, doce me statuta tua.*

Confessus sum coram te peccata mea, & omnes meas actiones tibi patefeci,

Et exaudisti me] liberaisti me inuocantem.

Ergo & nunc *doce me statuta tua*] confirma me, ne à te deficiam. Monet sequens versus duo requiri in ministro verbi Dei, intellectum spiritualem cœlestis doctrinæ, & potentiam interpretationis, & eloquentiæ, iuxta illud Lucæ 21. Dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes adversarij vestri, sicut addit:

27. *Viam mandatorum tuorum fac me intelligere, & loquar de mirabilibus tuis.*

Ostende mihi, qua ratione viuendum sit mihi, & quæ & quomodo docenda, ut cedant omnia ad gloriam tuam, & sint salutaria multis.

28. *Liquefacta est anima mea præ anxietate, confirma me secundum verbum tuum,*

LVC. LOSS.

Repetitio est primi versus, qua petit in doloribus consolationem. *Liquefacta*] metaphora sumpta à cera diffuente & liquecente ad ignem.

29. *Viam mendacij amoue à me, & legem tuam dona mihi.*

Petitio, ut confirmetur in vera doctrina, utque eum amet & amplectatur, contra doctores falsos & impios, sicut addit:

30. *Viam veritatis elegi, iudicia tua proposui mihi.*

31. *Adhæsi testimonijs tuis Domine (ergo) noli me confundere.*

Ne patiaris me cōfundi & deficere à tuo verbo propter supplicia, aut alias vllas causas.

32. *Viam mandatorum tuorum cucurri (vitam meam institui secundum tuū verbum) cum dilatares cor meum.*

Cum me consolareris, educens me tanquam ex loco angusto in locum patenter & campum amœnum & liberum. *Wenn du mein Herz tröstest / so lauffe ich den wege deiner gebotte.* Quod inquit, viam mandatorum tuorum cucurri, respexit ad eos, qui currunt in stadio. Qui si mœstitia sunt languidi currere non possunt. Ita qui perpetuo inter nis paucioribus cruciantur, non possunt rectè suæ vocatiōis officia facere, sed qui sunt alacres & bene affecti. Quod inquit, dilatasti cor meū, sumit ex natura cordis, quod se in lætitiā incundo obiecto dilatat, in tristitia verò se contrahit, quasi fugiat obiectum malum & triste.

He, octonarius 5.

Agit tria.

1. Repetit petitionem, ut doceatur & confirmetur in verbo Dei.

2. Petit inclinari cor suum ad veram & voluntariam obedientiam erga verbum Dei.

3. Petit à se tolli opprobrium hostiū & inimicorum, quibus deformant & calumniantur doctrinam cœlestem & vitā docētium.

33. *Doce me (legem pone mihi) Domine viam statutorū tuorum, ut custodiam ea semper.*

Da

34. *Da mihi intellectum, ut obseruem legem tuam, & custodiam illam in toto corde.*

35. *Deduc me in semita mandatorum tuorum, quia ijs delector.*

Duo petit præcipue, primùm, ut verum intellectum & sententiã cœlestis doctrinæ consequatur, sine corruptelis falsarum opinionum: Deinde, ut obseruet legem Dei, idque toto corde. Nam vtrunque donum Dei. De voluntate enim inquit Apostolus Philip. 2. Ipsum velle Deus operatur in omnibus. Et Augustinus: præparatur voluntas à Domino. Item, parum est mihi voluntas mea, nisi in eo quod volui, me dominus ipse deducat, vnde addit Propheta:

36. *Inclina cor meum ad testimonium tuum, & non ad auaritiam.*

Qua, ut inquit D. Paulus ad Timoth. 6. omnium malorum est radix, hoc est, peccatorum causa, contra vtranque tabulam decalogi.

37. *Auerte oculos meos, ne videant (& sectentur) vanitatem: in via tua viuifica me.*

Vanitatem vocat primùm vanas & incertas opiniones de Deo, eiusq; cultibus, humilia audacia excogitatas sine verbo Dei: Deinde opes, honores, & voluptates huius vitæ, quæ incertæ sunt & vanæ, non adferentes veram consolationem & lætitiã, vnde Ecclesiast. inquit: Omnia vana & incerta, quicquid hic mundus habet, & admiratur.

38. *Confirma seruo tuo eloquium tuum, ut timeant te.*

Facit firmiter statuat, & promissiones & minas propositas in verbo Dei esse certas & veras, ne quid agam contra tuam voluntatem.

39. *Aufer à me opprobrium meum quod timeo, quia iudicia tua inuincunda.*

Opprobria vocat conuitia & calumnias aduersariorum contra veros doctores Ecclesiæ, tanquam sint heretici & seditiosi, propter quos Deus puniat mundum, tanquam *ἀλάστορας*, & pestes humani generis. Contra hæc muniendæ sunt mentes verbo Dei, & precatione, exemplo Davidis, qui addit:

Ecce concupiui mandata tua, in iustitia tua viuifica me. 40.

Iustitiã Dei vocat bonitatem eius & misericordiam, quæ iustos reputat credentes in mediatorem, quam comitatur effectus, viuificatio, hoc est, consolatio, lætitia, & pax conscientiæ, iuxta illud Rom. 4. Iustificati si de pacem habemus apud Deum.

Vau, octonarius 6.

Petit tria:

1. Misericordiam, quæ gratuita est imputatio iustitiæ, & remissio peccatorum, propter mediatorem, per fidem & salutem, quæ cōplectitur omnia beneficia corporalia & spiritualia.
2. Petit conseruationem verbi sui seu cœlestis doctrinæ, veræ & incorruptæ.
3. Pollicetur suam gratitudinem, in tractatione & cōfessione testimoniorum Dei coram regibus, hoc est, potētibus huius mundi.

Et veniat super me misericordia tua Domine, salutare tuum secundum eloquium tuum. 41.

Pendet initium octonarij à præcedenti versu, quod particula, &, ostendit.

Secundum eloquium tuum] promissionem patefactam in verbo, de gratuita misericordia, præsentia & auxilio Dei.

Vt respondeam exprobrantibus mihi verbum, quia speravi in sermonibus tuis. 42.

Causa finalis conseruatæ lucis & notitiæ Dei, confutatio exprobrantium, & calumniantium cœlestem doctrinam, eiusq; doctores & professores.

Vt respondeam verbum] ut sit quod respondeam, quod dicam, quo confutem, dicens quod res est, te exaudire & iuuare inuocantes, iuxta promissionem.

Quia speravi in sermonibus tuis] data promissione, hoc est, in Deo, qui se edito verbo patefecit, ad quod se alligauit, per quod & efficax est.

Et

43. *Et ne auferas ab ore meo verbum veritatis unquam (vsque quaquam, omnino, prorsus) quia in iudicijs tuis speravi.*

Petit vt in tradita doctrina, eiusque vera sententia retineatur, & confirmetur, quod sæpe petit. Quia nihil est facilius, quàm labi & amplecti falsas opiniones congruentes cum humana ratione & sapientia.

Speravi in iudicijs tuis] propter iudicia, quæ exerces in impios.

44. *Et custodiam legem tuam semper in seculum seculi.*

45. *Et ambulabo in latitudine, quia mandata tua exquisui.*

Promissio gratitudinis in seruando legem Domini, cum lætitia cordis.

Ambulabo in latitudine] seruam tibi in lætitia, mentisque tranquillitate & voluntate, in libertate spiritus, & libera conscientia nō coactè. Metaphora sumpta vel à viatoribus, qui ambulantes in regia & lata via non timent latrones: vel ab inclusis in carcere, qui cum educuntur in locum apertum & liberum, lætitia afficiuntur: vel à natura cordis, quod in tristitia contrahitur, dilatat autem se & quasi diducit in rebus prosperis, cum obiecto iucundo, & expetito fruitur. Docet autem verbum Dei reddere conscientias lætas & hilares, quod doctrina hominū non facit, sed conscientias contrahit in angustijs, vt timeant etiam quæ non sunt timenda.

46. *Et loquar de testimonijs tuis in conspectu regum, & non confundar.*

Repetitio promissionis de gratitudine in confitendo doctrinam coram regibus, & potentibus huius mundi, ad quod hortatur Christus, inquiens Matthæi 10. Qui me confitetur coram hominibus, confitebor eum coram patre meo cœlesti.

47. *Et oblectabor in mandatis tuis.*

Effectus studij cœlestis doctrinæ, dilectio, quæ diligenti & quotidiana tractatione & exercitio crescit in mentibus.

48. *Et leuabo manus meas ad mādāta tua, quæ dilexi et loquar de statutis tuis.*

Profitetur se non tantum verbis, sed etiam re ipsa declaraturum suam gratitudinem.

Leuabo manus meas] ad mouebo, & dabo operam, vt factis ipsis exprimam præcepta tua, seu exequar quæ mandasti, non tantum verbis, sed facto ipso præstans & inchoans nouam obedientiam, Germanicè: *Ich wil die handt datan legen/vnnd thûn was du befehlest* / sicut addit explicationem, quid sit leuare manus, loqui scilicet de statutis Domini, hoc est, confiteri ea coram mundo.

Zain, octonarius 7.

Agit tria:

1. Rogat Prophetā, vt Deus memor sui verbi, hoc est, promissionis, se viuificet & consoletur in afflictionibus.

2. Queritur de sublatione & superbia hostiū, quibus quasi horror & summo indignatio sibi incutitur.

3. Testatur iterum de suo studio & exercitio verbi Dei, & profitetur suam gratitudinem, in custodiendo & proficundo verbum Dei, quod suum vnicum sit opus, merceditatio & voluptas.

Memor esto verbi seruo tuo (quo promissisti consolationē seruo tuo) in quo mihi spem dedisti.

Memor esto] recordare, & in mentem reuocare promissionem editam in verbo tuo, de me consolando & eripiendo ex afflictionibus, & periculis. Mouet hic quaestionem D. Augustinus: An obliuio, sicut in hominibus, etiam cadat in Deum, cum dicat Prophetā, memento? & alibi: Quare mei oblitus es, & obliuisceris inopiam nostram? Item ipse Deus dicat: Omnes iniquitates eius obliuiscar. Et respondet: Non hæc, vt hominibus cōtingunt, ita intelligenda esse in Deo. Nam sicut Deum penitere dicitur, quando præter hominum spem res mutat, consilio non mutato, quia consilium Domini manet in æternum. Ita dicitur obliuisci, quando tardare videtur adiutorium, vel promissum, vel non retribuere digna peccantibus, tanquam eius memoria sit elapsum, quod speratur siue timeretur, & non fit. Memeto igitur inquit, verbi tui seruo tuo, hoc est, imple promissum seruo tuo, ad seruandum,

tuum, id est, promissionis tuæ, quam promissisti seruo tuo.

In quo spem dedisti mihi] in quo verbo, quoniam promissisti mihi, me sperare fecisti.

30. *Hæc est consolatio mea in afflictione mea, quia eloquium tuum vivificavit me.*

Efficacia verbi Dei, in consolandis mentibus, contra Enthufiastas, Schwenckfeldium, Postellum, & similes.

Sunt autem loci consolationis Theologici tres:

1. Reconciliatio cum Deo, seu remissio peccatorum.
2. Præsentia & auxilium Dei, de qua pij in afflictionibus certi, omnia aduersa, iuxta voluntatem Dei, suscipiunt & tolerant, sequæ voluntati Dei subijciunt, sicut inquit David: Si vult Dominus, reducet me: si non vult, fiat voluntas ipsius. Et Iob: Etiam si me occiderit Dominus, tamen sperabo in eum.
3. Expectatio seu spes integræ & vniuersalis liberationis ex omnibus malis, post hæc vitam, cum dulcissima consuetudine totius Trinitatis angelorum & totius Ecclesiæ perfruemur in omni æternitate.

31. *Superbi subsannant (derident) me valde, à lege autem tua non declinaui.*

Superbos vocat Epicureos, qui doctrinam Evangelij derident, politicos ignaros verbi, qui doctrinam Evangelij persequuntur & oderunt, tanquam seditiosam, & hypocritas, qui vociferantur esse pestem & perniciem bonorum morum, propter quos clamores & iniqua iudicia veri doctores non discedunt ex sua statione, neque relinquunt confessionem veræ doctrinæ.

32. *Memor fui iudiciorum tuorum à seculo Domine, & consolatus sum.*

Iudicia Domini vocat mirandas liberationes Ecclesiæ & pœnas hostium omnium temporum, quibus reuocatis in memoriam concipitur vera & certa consolatio, & spes diuinæ liberationis.

33. *Horror apprehendit me, propter impios derelinquentes legem tuam.*

Horrorem vocat verum & ardens odium aduersus hostes Evangelij & blasphemias voces in filium Dei, sicut Policarpus eas audiens obstruere solitus est aures, & vitare loca in quibus audiebantur tales. Et D. Ioannes Evangelista balneas egressus est, in quibus Cherintus blasphemans filium Dei, sedebat lauans cum suis, quæ subito collapsæ hominem blasphemum oppresserunt cum toto sodalitiõ.

Cantica mea sunt statuta tua, in domo peregrinationis meæ. 54.

Cantica vocat David Psalmos hos seu carmina, quæ composuit in exilio suo, quod peregrinationem vocat, & hanc vitam, quæ tanquæ peregrinatio quædã est, sicut inquit Paulus: Cum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. Et Iacob Genesis 47. Dies peregrinationis feni tui pauci & mali. & supra inquit Danid: Peregrinus sum in terra. In hac miseria & fugacitate vitæ nostræ acquiescamus in fiducia præsentis & auxilij Dei, & expectatione liberationis vniuersalis, ex omnibus ærumnis, post hanc vitam.

Memor fui nocte nominis tui, & custodiri legem tuam. 55.

Monet exemplum Prophetæ, vt assidue meditemur verbum Dei, nõ solum die, sed etiam ipsa nocte, addentes subinde præcationes, & pro nobis & omnibus hominibus, exemplo veteris Ecclesiæ, de qua inquit Tertullianus in Apologetico: Cœna nostra nihil vilitatis, nihil immodestis admittit, nõ prius discumbitur, quàm oratio ad Deum prægustetur, editur quantum esurientes capiunt, bibitur quantum pudicis est utile, ita saturantur, vt, qui meminerint etiam per noctem adorandum sibi Deum esse.

Hoc opus meum, quod statuta tua custodiri. 56.

Epiphonema monens omnibus reliquis operibus & officijs vocationis & vitæ corporalis præferendum esse studium verbi Dei, eiusque conseruationem, & propagationem, vt Deus recte agnoscat & celebretur ab omnibus, iuxta illud Matthæi 5. Sic luceat lux vestra, vt homines videntes vestra bona opera glorificent Deum. Idem: Primum quærite regnum Dei & iustitiam eius, Matthæi 6.

Heth, octonarius 8.

Quatuor agit:

1. Rursus proficitur studium suum erga verbum Dei, & precatur misericordiam Dei, seu remissionem peccatorum.
2. Queritur de prædatione, seu persecutione hostium.
3. Testatur suam gratitudinem in confitendo seu gratias agendo Deo in cœtu piorum.
4. Celebrat misericordiam Dei, cuius testimonia conspiciuntur in tota terra, & petit se doceri statuta Dei.

57. *Portio mea Domine, dixi custodire legem tuam.*

Portio mea] hoc est, hæreditas, vnicum quod expeto & diligo, videlicet audire & custodire cœlestem doctrinam, sicut Maria audiens verbum Christi optimam partem elegit, hoc est, summum bonum, antequam eligere omnibus alijs bonis, quæ subinde nascuntur & cadunt. Est autem duplex ordo & sententia: Dixi, ó Domine, quod tu es portio mea. Ideo custodi legem tuam, Vel, ó Domine, qui es portio mea, dixi, hoc est, decreui custodire legem tuam.

58. *Precatus sum faciem tuam toto corde, miserere (igitur) mei secundum eloquium tuum (promissionem.)*

Faciem tuam] in præsentia tua, coram te.
Toto corde] veris motibus cordis, & fide, sine qua precatio omnis inanis est & peccatum, ut Augustinus inquit.

59. *Cogitavi vias meas, et conuersti pedes meos ad testimonia tua.*

60. *Festinaui et non distuli, ut custodiam mandata tua.*

Testatur de sua diligentia in regendis moribus, & discendo verbo Dei.

Cogitavi] diligenter perpendi.

Vias meas] consilia & actiones.

Conuersti] institui & direxi, ut congruant cum lege & voluntate Dei.

Festinaui & non distuli] nullam interposui moram. Monet exemplum, ne studiū pietatis & cognoscendi verbi Dei differamus, iuxta illud Apostoli: Operemur bonum, dum tempus habemus. Item Christi: Ambulate

in luce, dum lucem habetis, ne vos tenebræ obruant.

Cætus impiorum depradati sunt me (beraubet mich / Wie Goß. 2. Laßt euch niemandt berauben.) *sed legem tuam non sum oblitus.*

Querela de persecutione hostium, à quibus tãquàm præda sit abductus, & bona sua ablata. Intelligit autem David suos hostes, Saulem, Doeg, Achitophel, Absolon. D. Paulus depradationem intelligit de ablatione, & corruptelis veræ doctrinæ. Colof. 2. inquit: Videte, ne quis vos depradetur per philosophiam & inanem deceptionem, iuxta constitutionem hominū, iuxta elementa mundi, & non iuxta Christum.

Media nocte surgebam ad confitendum tibi pro iustis iudicijs tuis.

Monet exemplum, ut assiduè tractemus, discamus, & meditemur verbum Dei, & agamus Deo gratias pro beneficijs, nocte & die.

Socius ego sum omnium timendum te, et custodientium mandata tua.

Docet nos suo exemplo Propheta, ut veræ Ecclesiæ nos adiungamur, fide, confessio, & voluntate adiuuandi & propagandi ministerij.

Socius omnium] primū in afflictionibus: Deinde in bonis communibus, quæ Christus meruit & confert Ecclesiæ, sicut in symbolo dicimus: Credo sanctorum communionem.

Misericordia tua Domine plena est terra, statuta tua doce me.

Commendatio misericordiæ & bonitatis Dei, cuius illustria testimonia conspiciuntur & elucet in tota rerum natura. Sunt autem actiones Dei duplices: generales, ut conservatio & creatio totius rerum naturæ, & speciales in Ecclesiæ, & singulis pijs, ut Redemptio, sanctificatio, remissio peccatorum, gubernatio & saluatio Ecclesiæ. De vtrisque operibus Dei exclamat Propheta: Misericordia Domini, quod non cōsumptum sumus.

Heth,

Theth, octonarius 9.

Agit sex:

1. Agit primum gratias Deo, pro exhibita sibi bonitate, hoc est, pro beneficijs omnibus.
2. Petit vt rursus doceatur & confirmetur in doctrina coelesti.
3. Agnoscit & deplorat suos errores seu lapsus.
4. Queritur de insolentia & ferocia hostium.
5. Concionatur de vtilitate crucis.
6. Commendat legem seu verbum Dei, praeferens illud omnibus rebus huius vitae, quantumvis charis & preciosis.

65. *Bonitatem fecisti cum seruo tuo Domine, secundum verbum tuum.*

Hoc est multa in me contulisti beneficia, non ex merito meo, sed ex gratuita tua bonitate & misericordia. Ideo tibi ago gratias, teq; celebros.

66. *Bonitatem & disciplinam & scientiam (erkentnis / das ist / bescheidenheit / 2. Petri 1.) doce me, quia mandatis tuis credidi.*

Petit maiorem cognitionem Dei & lucem, in eisq; confirmationem.

67. *Prinsquam humiliarer ego erravi, propterea eloquium tuum custodiui.*

Agnoscit & deplorat errorem suum, & lapsus, vt adulterium, ante crucem, in qua videmus humanam imbecillitatem, eamque emendare studemus, iuxta illud Esaia 28. Vexatio dat intellectum. Item, *ωαδὴματι*. Et: Quinon est tentatus, qualia scit?

68. *Bonus es tu, & beneficus, doce me statuta tua.*

Petitio à bonitate Dei, ipsi propria, & quasi innata. Sicut inquit Christus: Solus Deus bonus est. Ideo, quia bonum est communicatum sui, Ergo peto, vt me pro tua bonitate doceas, & confirmes in lege tua.

69. *Concinnant contra me superbi mendacium, ego autem in toto corde custodiam mandata tua.*

Querela de hostium violentia & mendacijs seu fraudibus, contra quos se consolatur, & munit promissione de praesentia & auxilio Dei.

Impinguatum est, sicut adeps cor eorum. Ego verò lege tua delectatus sum. 70.

Impinguatum est cor hoc est, factum crassum & pingue, vt nihil intelligant, iuxta illud Hieronymi: Pinguis venter non gignit sensum tenuem. Item, petulans & ferox, quales sunt vituli impinguati. Agunt autem hostes contra veros doctores primum violentia seu armis, quae cum non succedunt, conferunt se ad fraudes.

Bonum mihi quia humiliasti me, vt discam statuta tua. 71.

Comendatio crucis, ab eius effectu, maiore studio, & diligentia discendi & meditando verbi Dei, vnde vera existit consolatio de praesentia & auxilio Dei, iuxta illud: Cum ipso sum in tribulatione.

Cogitanda igitur in cruce sunt 3.

1. Quis eam nobis imponat? Deus, iuxta illud Psalm. 68. Benedictus Dominus, quotidie onus imponit nobis, & tamen est salus nostra.

2. Cur imponat? vt humiliati discamus, sicut hic inquit Propheta, Statuta seu iustificationes Domini, id est, crescat in nobis fides & innocatio, & liberatio & bonitas Dei fiat in nobis liberandis illustrior.

3. Quis sit auxiliator in cruce? Ipse quoque Deus, iuxta illud Psalm. 68. Deus noster, Deus ad saluandum. Item: Deus est educens ex morte.

Melior mihi lex oris tui, super millia auri & argenti. 72.

Laus verbi Dei, à collatione eius cum opibus & bonis huius vitae, quae caduca sunt, nec iuuant in morte. Verbum autem Dei est aeternum, & in mortis hora praestat solatium firmum, & spem vitae aeternae, iuxta illud Ioannis capite octauo: Amen dico vobis, qui sermonem meum seruat, mortem non videbit in aeternum. De opibus inquit Christus Lucae capite 9. Quid proderit homini, si totum mundum lucretur, & iacturam fecerit animae suae?

Iod, octonarius 10.

Agit quatuor:

1. Agnoscit & celebrat opus creationis hominis admirandum.
2. Concionatur de effectu suæ humiliatiōnis & liberationis, aliorū scilicet ad Deum conuersione, inuocatione, & expectatione præsentiæ Dei, & auxiliij diuini.
3. Precatur confusionem & interitum hostium, qui sunt insanabiles, & reditum ad se & ad Ecclesiam, qui sunt emendabiles.
4. Petit consolationem in afflictionibus.

73. *Manus tue fecerunt me, & plasmauerunt me, da mihi intellectum, ut discam mandata tua.*

Agnoscit & celebrat conditionem hominis, qui est quasi theatrum & templum, in quo sapientia & bonitas Dei conspiciuntur. Quod inquit, manus tuæ fecerunt me, significat hominem præ cæteris creaturis conditum admiranda arte à Deo, qui in ipsum effudit radios suæ lucis, sapientiæ & iustitiæ, & mirabilis est fabrica totius corporis humani. *πλάσσει*, intelligit Basilus de anima, eiusq; dotibus internis, ut notitia, sapientia, & iustitia Dei. *πλάσει* de formatione corporis, eiusq; membrorum, quæ Deus ex limo seu puluere terræ formauit.

74. *Qui timent te, videbunt me, et letabuntur, quia in verbo tuo speraui.*

Hoc est, verè timentes & colentes Deum letabuntur, exemplo meæ liberationis, eoq; confirmati afflictiones patienter tolerabunt, petent, & expectabunt liberationem, seq; mihi adiungent.

75. *Cognoui Domine, quia iusta iudicia tua, et in veritate tua humiliasti me.*

Sicut suprâ fatetur se in humiliatione sui & cruce, agnouisse præsentiā & auxilium Dei, & iudicia, hoc est, damnationem, & pœnas hostium iustas.

76. *Fiat misericordia tua, ut consoletur me secundum eloquium tuum seruo tuo.*

77. *Veniant mihi miserationes*

tua, & viam, quia tua lege delectabar.

Petitio misericordiæ & bonitatis Dei, unde vera cōsolatio & vita in ærumnis & morte existunt. Cognoscitur autem misericordia Dei ex solo verbo ipsius, ideoque illud plurimi est faciendum, legendumq; & meditandum assidue.

Confundatur superbi, quia iniuste iniquitatem fecerunt in me. Ego autem loquar de mandatis tuis. 78.

Imprecatio & votum Davidis & similium. Item piorum & Ecclesiæ omnium temporum, de pœnis & interitu hostium, ut Saulis, Doeg, Achitophel.

Redeant ad me timentes te, et qui nouerunt testimonia tua. 79.

Hoc est, adiungant se mihi & veræ Ecclesiæ, ut vnâ discamus verbum tuum, te inuocemus & celebremus.

Sit cor meum immaculatum in statutis tuis, ut nō confundar. 80.

Petit, ut syncero & immaculato corde quærat & amplectatur cœlestem doctrinā, gubernetur & sanctificetur à spiritu sancto, ne discedens à verbo Dei cōfundatur & pereat, sicut hostes cæteri & impij. Cor enim immaculatum vocat, quod sine corruptelis amplectitur cœlestem doctrinam, & inchoat nouam obedientiam, fide purgatum, iuxta illud Actorum 15. Fide purificantur corda, quæ alioqui ab adolescentia omnium hominū praua sunt, & immunda, Gen. 6. & 8.

Cuph, octonarius 11.

Tria agit:

1. Proponit Ecclesiæ & pijs desiderium suū & ardens votum salutis seu liberationis diuinæ.
2. Queritur de suis persecutoribus, petens contra illos auxilium & liberationem.
3. Petit viuificationem seu consolationem in ærumnis, internam & externam, cum pollicitatione gratitudinis in custodiendis testimonijs, seu verbo Dei, quod solum medetur doloribus cordis.

Prestat & æternæ verissima gaudia vite, gaudia quæ nullo sunt mortura die.

Conca-

81. *Concupiuit salutem tuam,*
(auxiliū, opem) *anima mea, et*
(etiam si differas me iuuare, ta-
men) *in verbum tuum speravi.*

Concupiuit] defecit anima mea, hoc est, fe-
rè perijt expectādo liberationem dilatam.

82. *Concupiuerunt oculi mei elo-
quium tuum* (promissam salu-
tem in verbo tuo) *dicentes, quā-
do consolaberis me.*

Concupiuerunt oculi] expectauerunt aspici-
entes ad te in cœlum.

83. *Quia factus sum sicut vter in
fumo* (lagena pellicea torrefa-
cta, *enne Haut im rauch/da mann
Ole/Wein/ Wasser inne fürt/wie
ein Wadsack ist*) *statuta tua* (ta-
men) *non sum oblitus.*

Amplificatio necessitatis & sui doloris,
quo tanquam vtrculus pendens in fumo
maceratus sit & torrefactus, & quasi contra-
ctus in rugas, quo in dolore tamen non de-
fecerit à Deo, sed se consolatus sit promif-
sione diuinæ liberationis & auxilij.

84. *Quot dies sunt serui tui* (q.d.
pauci admodum, ergo) *quan-
do facies de persequentibus me in
dicium?*

Quando sumes de ijs vindictam, qui sunt
insanabiles, & blasphemī, idque antequam
moriar. Ita interfecti propter verbum Dei
clamant Apocal. 6. Vsq̃ue quò Domine san-
ctus & verus non iudicas, & non vindicas
sanguinem nostrum de his, qui habitant in
terra? & respondetur, vt requiescant adhuc
tempus modicum, donec compleantur cō-
serui eorum, & fratres eorum, qui interfici-
endi sunt, sicut & ipsi.

85. *Foderunt mihi superbi foveas*
(struxerunt insidias & laque-
os, vt me perderent abductū à
verbo tuo) *que non fuerunt se-
cundum legem tuam.*

Expositio necessitatis seu periculi sui.

Omnia mandata tua veritas 86.
(hoc est, vera sunt & certa que
promittis iustis, & cōminaris
iniustis & hostibus) *iniquè per-
secuti sunt me,* (ergo) *adiuuā me.*

Queritur de Saule & alijs hostibus, sicut
Ecclesia & pij doctores de suis hostibus, ty-
rannis & hypocritis omnibus temporibus.

Propemodum consumpsissent 87.
me in terra (perdidissent me de
iectum & prostratum in ter-
ram) *Ego autem, non dereliqui
mandata tua.*

Non defeci aut desperavi de verbo tuo,
& auxilio in eo mihi promisso, sicut addit
precationem,

Secundum (igitur) *misericor-
diam tuam viuifica me* (conso-
lare & sustenta internè & ex-
ternè) *& custodiam testimonia
oris tui.* 88.

Petit defensionem, & externam & inter-
nam consolationem, ostendens Ecclesiam
& pios subiectos esse afflictionibus & ærum-
nijs varijs, in hac vita, iuxta illud Pauli: Fo-
ris pugna, & intus pauores. Item Psalmo 44
queruntur pij: Propter te mortificamur to-
ta die, reputati simus quasi oues occisionis,
simul ostendit, vnde vera consolatio seu vi-
uificatio petenda sit, videlicet ex testimo-
nijs seu verbo Dei, quo ea promisit, vt Psal-
mo 49. Inuoca me in die tribulationis, & e-
go eripiā te, & tu glorificabis me. Et 2. Cor.
1. inquit Apostolus: Vbi abundat afflictio,
ibi abundat consolatio.

Lamed, octonarius 12.

Quatuor agit:

1. Laudat verbum Dei ab eius æternitate.
2. Reddit, vt sc̃pe, causam suę liberationis
delectationem suam, & custodiam legis di-
uinę.
3. Precatur Deum, vt se deinceps custodi-
at & liberet.
4. Queritur, vt suprā, de hostium violen-
tia & insidijs, contra quę se tutum esse dicit
custodia testimoniorum Dei.

89. *In æternam Domine verbum tuum permanet in cælo.*

Commendatio verbi Dei, ab eius æternitate. Est autem verbum Dei duplex, Lex, quæ est immota norma iustitiæ & sapientiæ Dei, insita mentibus humanis in creatiõe, & postea repetita in decalogo, obligans omnes creaturas rationales, angelos, & homines, vel ad obedientiam, vel ad pœnam: & Euangelium seu promissio gratiæ, annuncians omnibus hominibus reconciliatiõnem cum Deo, remissionem peccatorum, & vitam æternam, per fidem gratis, propter mediatorem. Vtrumque verbum est immutabile & æternum, sicut ipse Deus est æternus & immutabilis, & Ecclesia æterna, quæ per verbum Dei viuens, quod est semen incorruptibile, generatur.

In cælo] in ipsis cælis, qui durantes sicut conditi sunt à Deo, testantur verbum Dei esse æternum & immotum. Alij intelligunt angelos spiritus cœlestes, qui obtemperant Deo in cælo immutabiliter.

90. *In generatione & generationem veritas tua, fundasti terram & permanet.*

91. *Ordinatione tua perseverant quotidie, quoniam omnia serviunt tibi.*

Confirmat æternitatem veritatis seu verbi Dei, à duratione terræ & cæterarum rerum conditarum à Deo, quæ in eo ordine & statu, quo à Deo conditæ sunt, initio durant, vt certus & immotus est ordo corporum cœlestium, solis, lunæ, stellarum, & quas illa efficiunt suo motu, partium anni, veris, æstatis, autumnii & hyemis. Item perpetuitas fluminum, cõseruatio specierum, sicut hæc omnia certa & immota sunt, ita & verbum Dei, eiusq; efficacia immota & æterna est, & condita omnia ad hoc, vt seruiant Deo, & testentur de eius omnipotentia, sapientia & iustitia, vt ijs agnitus ipse ab angelis & hominibus rectè agnoscatur, inuocetur, & colatur in omni æternitate. Quod inquit, Deum fundasse terram, significat eam esse immobilem, & tanquam centrum totius huius opificij, pendens in medio aere, vt inquit Manilius:

*Est igitur tellus mediam sortita cauernam
Aëris, & toto pariter sublata profundo,
Nec patulas distent plagas, sed condita in orbẽ
Vndiq; surgentem pariter pariterq; cadentem.*

Nisi lex tua delectatio mea (esset) tunc perissem in afflictione mea.

In æternum (igitur) non obliuiscar statutorum tuorum, quia in ipsis viuificasti me.

Causa consolationis in afflictionibus, verbum Dei, in quo promissa est liberatio inuocantibus & credentibus, iuxta illud: Inuoca me. Huic verbo qui credit, verè experitur consolationem, & lætitiã, vnde Augustinus verè inquit: Credens scit se credere, veram sentit in doloribus cõsolationem. Præcedit aut in Theologia assensio ipsam experientiam, in Philosophia præcedit experientia, & sequitur assensus. Promittit autem Propheta se fore memorem & gratum pro beneficio liberationis, retinendo verbo Dei, & celebrando.

Tuus sum ego, saluum me fac, quoniam mandata tua exquisiui.

Rursus petit auxilium, quia homo pius in perpetuis versatur periculis, & ærumnis. Ideo opus est assidua meditatiõe verbi Dei, & inuocatione, sicut inquit Iob: Milicia est vita hominis in terra. Quod inquit, Tuus sum, addit causam ex auditionis, à iusto. Aequum est enim, vt Dominus seruum suum, & pater filiũ defendat, iuuat & liberet. Philippus Melanthon versum ita dulcissime reddidit:

*Nos tua cura sumus, rerum pater optime, res
Nos custode vno fidimus atq; duce.
Cætera deficiunt nobis solatia, quare
Nos tua defendat dextera, qua so, pater.*

Me expectauerunt impij, vt perderent me, testimonia autem tua considerabo.

Exponit causam præcedentis petitionis, persecutionem hostium & pericula, in quibus confidens Deo non succumbat, sed vincat aduersa omnia, & vt Seneca inquit, ex citationes ea esset putet.

Omnis consummationis vidi finem, sed latum mandatum tuum nimis.

Epi-

Epiphonema de duratione seu stabilitate verbi Dei, per collationē aliarum rerum omnium, quæ quantumvis diu durant, tandem tamen intereunt, sicut inquit Seneca: In rebus humanis nihil priuatim & publicè firmum & stabile, quæ hætenus non fuerūt mota, adhuc certè sunt mobilia. Tantum verbum Dei, vt suprà inquit, effectu, hoc est, consolatione & duratione est æternum.

*Cætera fortuna varijs stant obuia telis,
Aut etiam longo tempore victa cadunt.*

Omnis cōsummationis cuiuslibet rei cōsummata & perfecta vidi finem, interitum habere etiam ea, quæ videntur perfectissima. Ita finem tandem habebit persecutio & tyrannis impiorum & afflictio Ecclesiæ, sicut inquit Christus Ioan. 16. ad Apostolos: Mœror vester vertetur in gaudium. Contrā cruciatus impiorum & damnatio futura erit æterna, sicut lætitia & beatitudo piorum nunquam finietur, sicut addit Christus: Et gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

Latum est mandatum tuum nimis] hoc est, quàm latissimè patet, & nullum habiturum finem, Ergo neq; pœna impiorum, quam i-
psis comminatur Deus in verbo suo, neque vita & lætitia impiorū, quam illis promittit.

Mem, octonarius 13.

Quatuor agit:

1. Ostendit amorem suum erga verbum Dei, eiusq; meditationem assiduam.
2. Commendat verbum Dei ab effectu, vera & spiritali sapientia, quæ longè excellit omnem sapientiam humanam, seu Philosophicam.
3. Testatur & proponit alijs suam diligentiam, in regendis consilijs & actionibus, ne quid contra verbum Dei cogitet, dicat, aut agat.
4. Laudat verbum Dei, à dulcedine eius, seu vera lætitia, & consolatione, quæ solum ex eo peruntur, non ex humana sapientia, non ex cōmentitijs, & mendacibus doctrinis hominum.

97. *Quomodo dilexi legem tuam,
tota die meditatio mea est.*

Proponit Ecclesiæ exemplum suum diligendi & meditandi assiduè legem Dei. Complectitur autem meditatio lectionem & auditionem verbi Dei, per quæ Deus vere est efficax, contra Enthusiastas, somnians

tes reuelationes & raptus spirituales, extra verbum Dei. Sunt autem discenda Theologiæ organa, seu instrumenta, tria:

1. Meditatio cœlestis doctrinæ, quæ complectitur grammaticam vocum & phrasium explicationem, dialecticam membrorum, & seriei orationis dispositionem, & considerationem, ad quam metā seu finem omnia dicta referenda sunt.

2. Precatio seu inuocatio in cruce, seu afflictionibus.

3. Tentatio seu afflictio & crux, in qua discimus agnoscere nostram infirmitatem, & impellimur ad inuocationem, iuxta illud Esaia: In angustia inuocauerūt te Domine.

Teneatur hîc dictum Epiphaniij, Non omnes sermones diuini indigent allegoria, sed natia sententia retinenda est Speculatione autem indigent, & sensu. Speculationem vocat collationem membrorum, definitiones, & ratiocinationem. Sensum vocat experientiam, quæ declarat verborum significationem, & verbi Dei efficaciam in consolando, docendo, monendo. *Quomodo*] quàm ardentè, & toto animo, non simulate. *Tota die*] assiduè, iuxta illud Psalmi: Beatus vir, cuius voluptas in lege Domini, & in lege eius meditabitur die ac nocte.

Super inimicos meos prudentem me fecisti mādato tuo, quia in æternum id mihi est. 98.

Commendatio verbi Dei ab effectu, vera & spiritali sapientia longè eccellente humanam seu philosophicam sapientiam, quæ imperfecta est, neque salutem veram & æternam confert. Consistit autem sapientia vera & spiritalis in agnitione propriæ indiguitatis & iræ Dei aduersus peccata, quæ oritur ex lege, & notitia veri Dei & mediatoris, orta ex prædicatione Euangelij, adferens vitam, iuxta illud Ioannis cap. 17. Hæc est vita æterna, &c.

Super omnes docentes me sapientiore me fecisti, quia testimonia tua meditatio mea est. 99.

Super senes intellexi, quia mandata tua custodiri. 100.

Ita inquit Christus ad Apostolos: Dabo vobis os & sapientiam, cui nequeunt resistere omnes aduersarii. Item de Stephano dicitur, Actuum 7. Disputantes cum Stephano, non poterant resistere sapientiæ & spiritui, qui loquebatur. Ita narrat Eusebius lib. 10. Philosophum quendam repugnantem acriter doctrinæ Euangelij, victum & conuersum ad fidem oratione cuiusdam simplicis senis laici. Et Paphnutij sententia laudata & approbata est à patribus in synodo Nicæna de coniugio sacerdotum, libro 2. Tripartita historiæ capite 14.

101. *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verbum tuum.*

102. *A iudicijs tuis non declinavi, quia legem docuisti me.*

Effectus verbi Dei in gubernatione consiliorum, actionum & morum vitæ, ut congruant omnes cum lege Dei seu norma iustitiæ & sapientiæ eius, quæ in decalogo expressa est. Nihil igitur monet aut docendum aut cogitandum contra hanc normam, ne lædatur conscientia peccatis voluntarijs: & tenenda est hic definitio peccati, 1. Ioan. 3. *ἡ μὴ ὡς ἔστιν ἀπορία*, peccatum est quicquid sit contra legem Dei, aut ab ea discedit, seu declinat, ut hic inquit, à iudicijs eius. Quod cum sit, amittitur gratia & fides, contristatur & excutitur spiritus sanctus, iuxta illud Apostoli ad Romanos 8. Si secundum carnem vixeritis, moriemini: quod si spiritu facta corporis mortificetis, viuetis.

103. *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua (sunt) super mel ori meo.*

Commenlatio verbi Dei à dulcedine eius, hoc est, consolatione & lætitia spirituali de placato Deo, & remissis peccatis, propter mediatorem, quam omnibus bonis & delictijs huius vitæ præfert. Ita Psalmo 19. inquit: Desiderabilia super aurum & super obrizum multum, & dulciora super mel & fauam. Et Prouerbiorum 8. Melior est sapientia cunctis opibus preciosis.

104. *Et ex mandatis tuis prudentior reddor, propterea odium omnem viam mendacem.*

Repetitio effectus verbi Dei, veræ & spiritualis sapientiæ.

Omnem viam mendacem] omnem fictitiam & mendacem doctrinam de Deo eiusque voluntate & cultibus, quæ verbo Dei non sunt traditi, de quibus inquit Christus Matthæi 15. Frustra me colunt mandatis hominum.

Nun, octonarius 14.

Quinque agit:

1. Laudat denuò verbum Dei, ab eius effectu, quod sit tanquam Lucerna quædam clarissimè lucens in caligine seu tenebris, ad quam vitam suam totam, consilia & actiones dirigat & instituat.
2. Petit, ut iuxta promissionem verbi Dei, ad cuius custodiam, conseruationem & propagationem, se quasi iuramento obligauit, in ærumnis consolationem sentiat.
3. Rogat, ut officia suæ vocationis docendi & propagandi verbum, inuocatio & gratiarum actio, quæ spiritu spontaneo præstat, Deo placeant & sint accepta.
4. Queritur rursus de persecutione hostium, & ærumnis suis perpetuis, in quibus petit consolationem & defensionem.
5. Rursus profitetur suum studium & diligentiam in discendo & custodiendo verbo Dei, quo solo delectetur & fidat.

Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. 105

Primum agnoscit & confitetur tenebras & caliginem suæ mentis, extra verbum Dei in cognoscendo & colendo Deo: Deinde monet verbum Dei esse regulam, iuxta quam omnes opiniones de essentia & voluntate Dei & cultibus eius, dirigendæ sunt, & fugiendum in causa salutis, quicquid cum doctrina à Deo tradita non congruit, neque fingamus, ut Ethnici, noua numina aut cultus, neque discedamus à verbo tradito in scriptis Prophetis & Apostolicis, ut faciunt hæretici discedentes vel à verbo eiusque genuina sententia, quam ostendunt verba, & consensus veteris & catholice Ecclesiæ: nam ad hæc tanquam ad cynosuram nautæ suos cursus instituunt, ita omnes doctrinæ & interpretationes in Theologia referendæ sunt. Sumpta est metaphora à viatoribus, seu ambulantijs in tenebris, quibus lucerna accensa præfertur, ne alicubi impingant, aut aberrant: sicut nautæ in Aegypto pharos seu laternas positas in littore longe lucentes sequuntur in navigatione.

Respexit

Respexit ad hunc versum D. Petrus. 2. Petri 1. inquit: Benefacitis attendentes sermoni Prophetico, tanquam lucernæ lucenti in loco tenebroso, donec exoriatur Lucifer, id est, vera & illustris notitia Dei & mediatoris in cordibus vestris. Idem monet dictum Esaiæ cap. 8. Ad legem & testimonium, hoc est, verbum Dei patefactum, dirigenda sunt omnes doctrinæ & opiniones de Deo. Item consilia & actiones omnes.

106. *Furavi & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.*

Hoc est, iuramento obligavi me cū Deo, in circumcissione, de amplectendo & propagando verbo eius, & præstando obedientiam in veris cultibus, agnitione & inuocatione Dei, quæ obligatio cum Deo nunc fit per baptismum, iuxta illud Petri: Baptismus est stipulatio bonæ cōscientiæ erga Deum, per resurrectionem Iesu Christi, qui est in dextera Dei.

107. *Humiliatus sum valde Domine, vivifica me secundum verbum tuum.*

Monet & hic versus crucem esse assiduam comitem professionis Evangelij, sicut umbræ corpus sequitur, in luce positum, iuxta illud: Qui piè vivere in Christo vult, persecutionem patietur. Petenda est autem exemplo Prophetæ, vivificatio & consolatio, promissa in verbo Dei.

108. *Spontanea sacrificia oris mei beneplacita fac Domine, et iudicia tua doce me.*

Petit, vt officia & labores vocationis in docendo & discendo cœlestem doctrinā adiuvet & secundet, vt sint & sibi & alijs multis salutare in Ecclesia, & scholis. Sunt autem duplicia sacrificia, ὁλοκαυστια, hoc est, propiciatorium, quod vnicum est mors filij Dei, placās iram æterni patris aduersus peccata nostra, & ἱεραγισμὰ, gratiarum actiones, hoc est, omnia bona opera & labores vocationis, facta iuxta legem Dei in agnitione mediatoris, prælucente fide, ad hunc finem, vt honore Deum afficiamus. Spontanea vocat sacrificia, quæ non coactè, sed spiritu libero & hilari præstantur.

Anima mea in manibus meis semper (Ich trage mein leben feil) & legem tuam non sum oblitus.

110.

Posuerunt impij laqueum mihi, & de mandatis tuis non erravi.

Queritur de afflictionibus suis, internis & externis periculis, quæ sustinet propter confessionem veræ doctrinæ. Duobus autem modis hostes persequuntur Ecclesiam, & veros doctores, armis seu vi externa, & laqueis seu insidijs occultis induentes quasi larvam tragicam & comicam. Quod inquit: Anima mea est in manibus meis, Hebraismus est, pro versor in præsentis & extremi periculo vitæ. Ita mulier magica libro primo Regum capite vicefimo octavo inquit ad Saulem: Animam meam posui in manibus meis, hoc est, adduxisti me in periculum vitæ, cum magos antè occideris. Et Iob cap 13 inquit: Cur animam meam in manibus meis pono? hoc est, vitam. Sumpta hæc est locutio, quod ea, quæ in manibus hærent, faciliè excuti & amitti possunt. Augustinus legit ex Græco, In manibus tuis, scilicet Dei, iuxta illud Sapientiæ 3. Iustorum animæ in manu Dei sunt. In manibus meis, exponit, quam tibi o Deus manibus offero, vt me defendas & liberes. Quod inquit, Legem tuam non sum oblitus, ostendit se non desperare in paucioribus & periculis, sed sustentare se & consolari cogitatione promissionis Dei, de præsentia ipsius, & diuino auxilio.

Posuerunt mihi laqueum] insidiati sunt mihi, cum vi aperta efficere nihil possint.

De mandatis tuis non erravi] non discessi à vera doctrina, eiusque confessione, ad opiniones falsas, & impios cultus Ethnicos aut alios, non traditos in verbo Dei, vnde addit:

Hæreditate acquisivi testimonia tua in æternum, quia exultatio cordis mei sunt.

Addit causam, cur non aberraret aut discedat à mandatis Dei, quia habet illa tanquam bona hæreditaria, de quo nihil patitur sibi detrahi ab hostibus.

Exultatio

Exultatio cordis est effectus verbi Dei, eiusque meditationis.

Exultatio] lætitia cordis de placato Deo, & præsentia eius in afflictionibus, etiam si, ut inquit Augustinus, afflictio sit corporis, tamen est exultatio cordis.

112.

*Inclinavi cor meum ad faci-
enda statuta tua in æternum.*

Quod inquit Propheta, se inclinasse cor suum ad statuta Domini, monet in regenerationis requiri assensum voluntatis, & inclinationem, quam tamen & ipse Deus in illis excitet, augeat, adiuuet & confirmet. Vnde inquit Augustinus: Qui dicit, inclinaui cor meum, ipse iam dixerat octonario quinto: Inclina cor meum in testimonia tua, ut intelligamus simul hoc esse diuini muneris, & propriæ voluntatis. Ita Chrysostomus: Quem trahit Deus, hunc volentem trahit, non repugnantem seu inuitum. Quod tamen velle spiritus sanctus in ijs qui regenerantur, operatur.

In æternum] vsq; ad finē vitæ, seu quāmdiu victurus sum. In græco est, propter retributionem, scilicet præmiorum, quæ promissa sunt iustis ex gratia, & poenarum, quas comminatur Deus, pro merito impietatis, & in iustitiæ.

Samech, octonarius 15.

Loci sunt tres:

1. Profitetur rursus odium suum aduersus iniquos, hoc est, cogitantes & agentes contraria verbo Dei, & e regione suam delectationem & studium erga doctrinam cœlestem, vocans Deum suum latibulum, sub quo tutus agat & viuat ab hostibus.
2. Petit se suscipi, iuari, & defendi à Deo, iuxta eloquium seu datam promissionem, ne confundatur.
3. Concionatur de poenis impiorum æternis & corporalibus, propter contemptum verbi Dei, abiectione ex Ecclesia, & æterna damnatione.

113.

*Iniquos odio habui, et legem
tuam dilexi.*

Iniquos vocat aliud cogitantes & agentes, quā tradit & præcipit verbum Dei. Vox Hebraica Saiph tria significat:

1. Propriè ramum arboris.
2. Metaphoricòs promontorium, quod instar rami eminet, & in mare procurrat.
3. *μετεληψί* mētē cogitationem fluctuan-

tem, & in diuerfas partes sic agitatam, ut rami ventis agitur, qua significatione hic accipitur, videlicet pro doctoribus instabilibus & mutantibus se ad omnem doctrinā, quasi vento circumactis: contra quos monet Diuus Paulus ad Ephesios 4. ut non amplius simus pueri, qui fluctuamus, & circumferamur quouis vento doctrinæ, per versutiam hominum, sed veritatem constanter sectemur. Lutherus: So dann heissen Flaw der Geister/die vnbestendigen Geister/die immer etwas neues finden vnuß farnemen/wie die Ketzer pflegen zuthun.

*Latibulum meum & scutum
meum es tu Domine, & in ver-
bo tuo speravi.*

Latibulum vocat ipsum Deum, hoc est, defensionem, & quasi umbraculū sub quo tutus agat contra hostes: sicut pulli sub alis gallinarum: ita & clypeum, quo se defendat, & auertat à se impetus & ictus hostium. Ita Prouerbiorum 30. de verbo Dei inquit Salomon: Omnis sermo Dei purgatus igne, clypeus est confidentibus propter ipsum.

Doctissimus Selneccerus nomina defensionis diuinæ his versibus complexus est Psalmo 8.

*Ex animo tibi viue Deus, tibi seruiō soli,
Te veneror, te sincero complector amore,
Tu petra, tu robur mihi, portus, turris, asylo.
Arx mea, vita, quies, meus es seruator & vnus,
Vna scaturigo & vera sors vna salutis,
Fidere cui possum, cui me meaq; omnia credo,
Tu mihi, tu scutum, clypeus, munimen & arcus,
Quo mihi vita datur, quo semper vino superstes.*

*Declinate à me maligni, &
custodiam mandata Dei mei.*

Apostrophe ad malignos, hoc est, omnes impios & hostes Euangelij, tyrannos, hypocritas, hæreticos, & contemporares verbi Dei & Epicureos, monens ut à se discedāt, quod nullum cum ipsis sit habiturus cōsortium, ne impia eorum doctrina & moribus corrumpatur. Nam, ut inquit Diuus Paulus. Corinthios 15. *οὐδέ εἰς σὴν ἡμεῖς ὁμιλῶμεν καὶ κατὰ.* Corrupti bonos mores, colloquia praua. Et apud Aeschilum dicitur: *κακίῳ κακῆς ὁμιλίας,* malo confortio seu colloquio nihil est peius. Lædit enim malorum *ὁμιλία* opiniones, mores, & famam, et fiunt participes poenarum, ordine diuino, qui cum impijs versantur.

Suscipe

115. *Suscipe me secundum eloquiū
tuum, et viam, & non confun-
das me (finas me confundi) ab
expectatione mea (fore certò, vt
me exaudias & liberes.)*

116. *Adiuua me & saluus ero, et
delectabor statutis tuis semper.*

Precatio, quam subinde repetit, vt defen-
datur à Deo contra hostes. Quia, vt alibi in-
quit, nulla est salus hominis, absque diuina
protectione & auxilio, sicut Osee 13. Deus
inquit: Perditio tua ex te Israël tantum in
me auxilium tuum.

117. *Conculcat omnes disceden-
tes à iudicijs tuis, quia mendacia
dolis eorum est.*

118. *Tanquam scoriam abijcis o-
mnes impios terra. Ideò dilexi te-
stimonia tua.*

Affueratio est & comminatio de pœ-
nis impiorum, quos sicut vinitor στίμνυλα,
hoc est, vuas conculcat, & purgator metallo
rum abijcit scoriam (quæ est fex, & purga-
mentum eorum, qua nihil est vilius) segre-
gatam à metallis. Ita Dominus conterit &
abijcit impios ex Ecclesia, in æternas pœ-
nas. Ita Psalmi 1. vocat paleas, quas disijcit
ventus.

119. *Horruit à timore tui caro mea
à iudicijs enim tuis timui.*

Propheta cogitans de pœnis impiorum
horrendis & æternis, simulq; sentiens & a-
gnosens propriam imbecillitatem, & sor-
des, ipse quoq; quasi horrore quodam cor-
reptus est, simulq; tamen consolatus est se,
& erexit promissione gratiæ & remissionis
peccatorum, propter redemptorem, quem
promissum & venturum fide intuitus est, &
apprehendit, sicut de Abraham inquit Chri-
stus Ioan. 8. Abraham vidit diem meum, &
gausis est.

Ain, octonarius 16.

Agit quinque:

1. Precatur, vt defendatur contra calumni-
as aulicorum Saulis, &c.

2. Ostendit desiderium suum erga verbum.

& precatur eius cognitionem in se augeri,
& confirmari.

3. Addit causam petitionis, vt defendatur
ab aduersario, seu presenti periculo.

4. Commendat suum desiderium seu dele-
ctationem in lege Domini, exaggerans digni-
tatem verbi Dei per collationem cum au-
ro & obrizo, hoc est, omnibus rebus precio-
sis huius mundi, quas verbum Dei longè ex-
cellit & dignitate & effectu.

5. Proponit iterum studium suum, & dili-
gentiam in regenda vita, eiusq; consilij &
actionibus omnibus, ne discedant à lege Do-
mini, atq; odium suum contra impiam do-
ctrinam, cultus & mores impios & iniustos.

*Feci iudicium & iustitiam, 120.
(ergo) non permittas me calum-
niantibus.*

Facere iudicium est vitare prohibita, vt
lædere nullius vitam, coniugem, facultates
aut famam. Facere iustitiam est facere man-
data à Deo, vt diligere & timere Deum su-
per omnia, & proximum sicut seipsum, sicut
vniuersalis iustitia complectitur, ἀναιρεσις
τῶν κακῶν, καὶ θέσις τῶν ἀγαθῶν, ab-
lationem malorum, & positionem bono-
rum. Sicut in gubernatione puniendi sunt ma-
li, & defendendi boni, quod se fecisse affirmat
Dauid in suo regno. Ideò petit se defen-
di contra suos calumniatores, inquiens:

*Quietum fac seruum tuum in
bonum, ne calumnientur me su-
perbi.* 121.

Calumniatores suos vocat aulicos Sau-
lis, Achitophel, Doeg, Semej, & alios, qui vo-
ciferabantur Dauidem esse seditiosum, vt
qui regnum Saulis appetat & inuadat, quod
ipsi à Deo traditum fuit. Ita omnibus tempo-
ribus duo falso & calumniose tribuuntur ve-
ris doctoribus, Prophetis, Christo, Aposto-
lis: seditio & hæresis. Est autem calumnia a-
liena rectè seu probabiliter dicta & facta, in
iustis iudicijs & mendacijs deformare, vt a-
lios opprimant, de qua inquit Salom. quod
etiam sapientum cor perturbet. Quantum
autem malum sit calumnia in omni vita, te-
statur eius descriptio apud Lucianum, & mul-
ta dicta scriptorum. Est autem dicta calum-
nia à verbo græco κάλεω, quod est vocare in
iudicium, quod in hoc saepe fit malitiosa re-
ctè dictorum & factorum deprauatio: vel à
καλῶς, id est, bonum, & μείω, hoc est, minue-
re, quod calumniatores rectè facta & dicta
vel extenuant, vel deformant, sinistris & ma-
litijs interpretationibus.

Oculi

122.

Oculi mei defecerunt in salutare tuum, & in eloquium iustitiae tuae.

Hoc est, ardentem & ex animo desideravi tuam defensionem, & propagationem tui verbi, ut rectè & iustè omnia agantur in regno.

123.

Fac (ergo) cum seruo tuo, misericordiam tuam & statuta tua doce me.

Non age mecum summo iure, sed condona per misericordiam, propter mediatorem, imbecillitatem & peccata, confirma & auge in me cognitionem, & intellectum tui verbi.

124.

Servus (enim) tuus sum ego, da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua.

125.

Tempus est ut faciat Dominus (ut liberet me) dissipaverunt legem tuam.

Ratio à necessario dissipata & corrupta doctrinae coelestis, itemque disciplinae & honestatis, ut hoc tempore in Ecclesia, & in imperijs.

126.

Ideo dilexi mandata tua, super aurum & obrizum.

Præfert verbum Dei auro & obrizo, hoc est, omnibus rebus huius vitæ, quantumvis preciosis & charis, primum propter eius durabilitatem. Nam verbum Dei manet in æternum: Deinde propter efficaciam & æterna bona, quæ confert, veram & salutarem notitiam Dei, consolationem in paucioribus peccati & mortis, & tandem æternam vitam, iuxta illud ad Roman. 1. Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Obrizum dicitur aurum purissimum & optimum, quod propter multiplicem excoctionem in igne, nihil in se habet alterius metalli, dictum vel quasi ἄβριζον, hoc est, sincerum & purum, vel ut tradit Hieronymus, quasi ἄβριζον, ab Insula Ophir, in qua aurum optimum reperitur, Vnde Poëta in horto Adami.

Atque hinc Obrizon conciso nomine vulgus, Aera vocat largis Ophire producta cavernis.

Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui.

Monet ut suo exemplo totam vitam nostram, eiusque consilia & actiones, tanquam nautæ ad cynosuram, instituamus & gubernemus, nihil contra illud vel credentes, necessarium ad salutem, nihil agentes, aut docentes, iuxta illud Esaia: Ad legem & testimonia, scilicet sunt referenda consilia & actiones omnes, ita ut cum illo omnia congruant, aversemurque ab illo dissonantia, sicut addit, se omnem viam iniquam, hoc est, impias opinionem de Deo, falsos cultus & peccata odio habuisse.

Pe, octonarium 17.

Agit tria:

1. Iterum studium suum voluntarium & ardens discendi, meditandi, & conservandi verbum Dei commendat, eiusque efficaciam ostendit in illuminandis & docendis parvulis.
2. Petit, ut Deus sibi peccata condonet per misericordiam, dirigat gressus suos, hoc est, consilia & actiones omnes, ne à verbo Dei aberrant, liberet se à calumniatoribus, & illuminet mentem suam, ut verbum Dei certè intelligat & custodiat.
3. Testatur verum suum dolorem & lacrymas, quas copiose effundat propter impios, qui verbum Dei transgrediuntur & peccant.

Mirabilia testimonia tua (sunt) Domine, ideo servavit ea anima mea.

Mirabilia testimonia Dei vocat, primum admirandum & arcanum decretum divinitatis de redimendo humano genere per mortem & victimam filij sui à tyrannide diaboli, peccato & morte, & restituenda vera iustitia & vita æterna: Deinde omnes divinas & admirandas liberationes Ecclesiae, & opera ordinaria, & extraordinaria, seu miracula, quæ in scriptis Prophetis & Apostolicis recitantur.

Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat parvulis.

De

De efficacia verbi Dei, in illuminandis & docendis paruulis, hoc est, humilibus & abiectis coram mundo, qui sibi nihil tribuunt, sed agnoscunt suam cecitatem, seq; præbent dociles, iuxta illud Matth. 11. Ago tibi gratias pater, quod hæc absconderis à sapientibus, & reuelaris ea paruulis. Item, habenti dabitur.

130. *Os meum aperui, & hausi, quia mandata tua desiderabam.*

Ostendit suum studium & diligentiam discendi verbum Dei, summa cum voluntate & desiderio, sicut sitibundi potum & famelici cibum appetunt.

Quod inquit, aperui os & hausi, testatur mentem illuminari à Spiritu sancto, in docilibus, & requiri assensum seu voluntatem audiendi & accipiendi verbū, non dari Spiritui sancto repugnantibus. Qui sicut mentem illuminat, ita etiam voluntatem seu cor præparat, mutat & disponit, vt assentiatur. Ita inquit Christus, Ioannis 15. Qui audit & discit, venit ad me.

131. *Aspice in me & miserere mei, secundum iudicium diligentium nomen tuum.*

132. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non dominetur mihi omnis iniustitia.*

133. *Redime me à calumnijs hominum, & custodiam mandata tua.*

134. *Faciem tuam illumina super seruum tuum, & doce me statuta tua.*

Quatuor petit:

1. Remitti sibi per misericordiam, peccata, exaudiri se, iuuari & protegi.
2. Gressus suos, hoc est, consilia & actiones gubernari à Spiritu sancto, & in se accendi motus congruentes cum lege Dei, timorem Dei, fidem, dilectionem, tolerantiam, industriam in vocatione.
3. Defensionem aduersus calumniatores & sycophantas.

4. Vt doceatur à Deo in rebus diuinis per Spiritum sanctum, non à ratione humana, ne amplectatur opiniones extra verbū Dei, & ne incidat in peccata contra conscientiam.

Gressus meos] Consilia & actiones.

Secundum iudicium] quo iudicas, hoc est, damnas impios, & seruas pios.

Et non dominetur mihi iniquitas] Ne peccatū designem, contra conscientiam eis indulgens, quod peccatum regnans vocat Apostolus. Ita monet Deus Cain, Genesis 4. Sub te erit appetitus tuus, & tu domine- ris ei.

Redime me à calumnijs] Quæ, vt Eccle. 7. dicitur, etiam sapientem conturbant & frangunt cor roboris eius.

Faciem tuam illumina] hoc est, illustra, redde hilarem.

Riuulos aquarum deduxerunt oculi mei, quod non custodierunt legem tuam. 135.

Exaggerat suum dolorem, quo afficitur videns passim contemnentes verbum Dei, multos securos indulgere peccatis, & Deū à multis affici cōtumelia, & paucos esse qui non ebrij voluptatibus serid afficiuntur publicis miserijs Ecclesiæ, quos obiurgat Deus, Amos 6. inquit: Væ opulētis in Zion, qui bibunt vinum, & nihil patiuntur super contritione Ioseph.

Riuulos aquarum] id est, Abundanter fleui, ita vt quasi riuuli aquarum profluunt ex oculis meis, præ dolore quo afficior, propter blasphemiam Dei & miseras Ecclesiæ.

Zade, octonarius 18. Loci 4.

1. Agnoscit peccata sua & meritas pœnas, simulq; celebrat iudicium Dei iustum, punientis peccata sua & aliorum, & condonantis eorum pœnas, cōuersis ad Deum, quam iustitiam & iudicium patefactum in verbo vult Deus agnosci & celebrari ab omnibus.

2. Testatur suum zelum & indignationem iustam & ardentē contra hostes & contemtores verbi Dei.

3. Laudat verbum Dei ab eius puritate seu integritate, qua iusta, recta & vera Deus exigit, reddens præmia iustis, & puniens iniustos.

4. Queritur rursus de sua tribulatione & angustijs, in quibus se erigat & sustentet

KK

promissione præsentiæ Dei, & diuini auxiliij, petens simul maiorem lucem & verbi Dei intellectum.

136. *Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum.*

Agnoscit propriam indignitatem & celebrat iudicium Dei iuste punientis peccata. Ita Daniel inquit cap. 9. Tibi Domine iustitia, nobis autem confusio faciei nostræ. Recitauit hunc versum Imperator Mauritius, cum spectaret post duos filios iuniores, & tres filias necatos, iussu Phocæ, etiam adduci matrem Constantinam obtruncandam, inquit: Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum. Quæ confessio testata est fuisse in ipso agnitionem peccati sui, veram fidem & inuocationem. Hoc exemplo admoniti & nos agnoscamus nostra peccata, & meritas pœnas, humiliantes nos sub potenti manu Dei, & petentes & credentes condonationem peccati, & mitigationem pœnarum propter Mediatorem.

137. *Mandasti iustitiam testimoniorum tuorum, & veritatem tuam valde.*

Monet hic versus quatuor:

1. Discendam esse doctrinam cœlestem ab omnibus, iuxta illud Ioannis 5. Scrutamini scripturas, quoniam illæ testantur de me.
2. Credendum esse promissionibus Dei, iuxta illud Matth. 17. Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Item, qui non credit Deo, arguet eum mendacij.
3. Reijciendam esse omnem doctrinam quæ non congruit cum verbo Dei tradito ecclesiæ, iuxta illud: Si quis aliud euangelium tradit, Anathema sit.
4. Tantum esse ecclesiam veram, eiusque membra, qui integram doctrinam cœlestem, Legem & Euangelium amplectuntur, & integrè vtuntur Sacramentis.

138. *Tabescere (quasi tabe interire & confici, Ich hab mich schier zu tod geeyuert) me fecit Zelus meus, quia oblitus sunt verba tua ini-*

micui. (Vergessen/das sie nicht allein auß der acht lassen / sondern so gar nichts achten / als were nie kein wort Gottes gewesen.)

Testatur zelum suum, id est, iustam iram & ardentem indignationem animi sui, contra impios doctores & hostes cœlestis doctrinæ, petens vt Deus contumaces puniat, & liberet ecclesiam. Est enim zelus affectus animi, mixtus ex amore & ira, quo amans aliquis, irascitur illi, & punire cupit, à quo læditur res amata, qualis zelus fuit in Christo, eijciente cauponantes è templo. Ioannis 2. & recitat versum Psalmi 69. Zelus domus tuæ comedit me, hoc est, indignatio ardens aduersus impios & falsos doctores. Talis zelus esse debet in omnibus veris doctoribus, coniunctus cum agnitione veritatis.

Purgatum (est) eloquium tuum vehementer, & seruus tuus dilexit illud.

Laudat verbum Dei ab eius puritate, quæ triplex est, primum quantum ad ipsum verbum, quod nihil in se continet impuritatis, doctrinæ humanæ & traditionum, nihil sophismatum, sicut aurum sapius excoctum in igne nihil in se habet metalli alterius: Deinde qui exigit puros affectus, timorem Dei, fidem, dilectionem, castitatem, inuocationem & gratiarum actionem. Tertio, quia redditur sicut aurum in igne per tentationes & ærumnas purius & clarius, vt rectius intelligatur, & sit animis gratius.

*Paruulus sum ego & contemp-
tus, sed statuta tua non sum ob-
litus.*

Primum agnoscit & profitetur, vt exemplum imitemur, suam imbecillitatem & contemptum, simulque se consolatur meditatione statutorum Dei, quæ veram continent consolationem in ærumnis, & in hac vita de præsentiâ Dei & mitigatione pœnarum, & post hanc vitam de promissa vera & æterna gloria & lætitiâ. Deinde queritur se à Saule & aulicis eius haberi contemptui & tanquam iuniorem seu puerum, qui nihil intelligat præ arate, & ad gubernationem regni sit ineptus, ipsi verò sint seniores, sapientia & vltu rerum præditi.

Iusti-

141. *Iustitia tua, iustitia tua in æternum, & lex tua veritas.*

Hoc est, Tu verè viuificas nos, imputans & donans nobis iustitiam Mediatoris æternam.

Et lex tua] hoc est, Euangelium, promittit vera & æterna bona, remissionem peccatorum, iustitiam & vitam æternam.

142. *Tribulatio & angustia inuenerunt me, mandata tua delectatio mea est.*

Rursus queritur de tribulatione & angustijs suis, seu afflictionibus, quæ duplices sunt, externæ & internæ, iuxta illud Apostoli: In tus trepidationes, foris pugna. In hisce con solatur & erigit se delectatione mandatorum Dei.

143. *Æquitas (sunt) testimonia tua in æternum, intellectum da mihi & viuam.*

Laudat verbum Dei ab æquitate, qua Deus non summo iure nobiscum agit, sed remittit culpam & mitigat pœnas, pro summa sua bonitate & gratia, & petit augeri in se & confirmari intellectum verbi Dei, eiusq; addit effectum, viuificationem & consolationem in ærumnis, de qua ita Augustinus hic inquit: Ideo dixit, & viuam, quia si eò usque tribulatio necessitasq; peruenerit, ut per inimicorum persequentium manus vita ista finiatur, viuet in æternum, qui temporalibus proponit iustitiam.

Kuph, octonarius 19.

Loci 4.

1. Precatur, ut exaudiat, iuuetur & defendatur à Deo.

2. Testatur suum ardorem & assiduitatē in precando, etiam diluculo, seu tempore matutino ad preces idoneo.

3. Queritur de suis persecutoribus, & simul cōsolatur se, & erigit fiducia præsentiæ Dei & diuini auxiliij.

4. Profitetur & proponit rursus Ecclesiæ suum studium & diligentiam in cognoscendo & custodiēdo statuta & testimonia Dei.

144. *Clamau ex toto corde, exau-*

di me Domine, statuta tua custodiam.

Precatio est Prophetæ, in qua, sicut in omni precatione, consideranda sunt sex.

1. Quem inuocemus, ipsum Iehoua, hoc est, verū & æternū Deum, qui se primis parentibus & Israëlitis in veteri Testamēto patescit, edita prima promissione de semine mulieris contrituro caput serpentis, id est, diaboli, promulgata lege & alijs testimonijs. In nouo autem Testamento misso filio eoq; crucifixo & resuscitato à morte Hierosolymis, discernentes hoc modo veram & Christianam inuocationem ab Ethnica & Mahometica.

2. Mandatum Dei de inuocatione, iuxta illud: Inuoca me in die, &c. Vult enim Deus, ut statuamus se esse bonum, sapientem, beneficū & datorem vitæ, sapientiæ & aliorum donorum, atque hæc ab ipso petamus solo.

3. Conuersio ad Deum, & ardor mentis in inuocando, sicut hic inquit: Clamaui toto corde. Et Apostolus Ioannes ait: Certi sumus, quod petentes exaudiamur, si nos non accusat conscientia læsa peccatis voluntarijs.

4. Promissio de exauditione, qualis est hæc: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

5. Fides, sine qua precatio est inanis. Ideo inquit, In verbis tuis speraui. Et Christus Matth. 7. Quicquid petieritis credentes, accipietis.

6. Res petendæ, quæ duplices sunt, corporales petendæ cum conditione castigationis & voluntatis Dei, salutis nostræ & utilitatis ecclesiæ: Et spirituales, ut remissio peccatorum, Spiritus S. & vita æterna, quæ petendæ, credendæ & expectandæ sunt sine omni conditione. Nam ea Deus certò promissit, gratis propter Christum, iuxta illud Roman. 4. Ideo ex fide datur hæreditas gratis, ut firma sit promissio vniuerso semini.

Clamaui ad te (igitur) saluum me fac, ut custodiam mandata tua. 145.

Petit hic possessionem verbi Dei, quod nullum bonum maius conferri nobis potest à Deo. Nam sine verbo Dei nulla est vera Dei agnitio, nulla vera inuocatio, nulla fides, nulla spes veræ & æternæ salutis.

KK 2

146.

Præueni in diluculo, & clamaui, quia in verbo tuo speravi.

Inquit se in diluculo clamasse, hoc est, inuocasse Deum. Quod tempus matutinum maximè idoneum est ad preces, cum spiritus cerebri adhuc puri sunt, & mens sobria. Alioqui omni tempore orandum est, iuxta illud Christi: Oportet semper orare, & non languescere. Estq; tempus matutinum alioqui magis idoneum ad omnia studia & omnes actiones, sicut dicitur: Aurora Musis chara. Ergo

*Sis vigil & multo non somno deditus vnquam,
Namq; facit segnes lurida pluma vires.
Est aurora sacris, mihi crede, aptissima Musis
Omnibus, & studijs semper amica bonis.
Si quicquam cupias facili præstare Minerua,
Fac aurora tibi nunciet alma diem.
Non iacet in molli veneranda scientia lecto,
Illa sed assiduo parta labore venit.*

147.

Præuenerunt oculi mei vigilias, ut loquar eloquia tua.

Hoc est, Etiam nocte te inuocaui, & meditatus sum Legem seu verbum tuum.

148.

Vocem meam audi secundum misericordiam tuam Domine, & secundum iudicium tuum uiuifica me.

Repetitio precatationis, qua exauditionis causam addit impulsuam, misericordiam Dei, non sua merita, & petit uiuificationem promissam in verbo, hoc est, veram consolationem, lætitiā & vitam æternam.

149.

Appropinquauerunt persequentes me dolo, à lege autem tua longè facti sunt.

150.

Propè es tu Domine, & omnia mandata tua veritas.

151.

Jam pridem cognoui de testimonijs tuis: quia in æternum fundasti ea.

Queritur rursus de persecutionibus & cruce, in quibus consolationem addit duplicem, priorem sumptam à præsentia Dei & diuino auxilio, inquiens: Propè es tu Domine, exaudiens & iuuans omnes te inuocantes toto corde: alteram à stabilitate Ecclesiæ & piorum, inquiens: In æternum fundasti ea, id est, testimonia tua, hoc est, verbum, quod sicut est æternum, ita & Ecclesiæ est æterna & semper mansura in omni æternitate. Cæterum duplex est præsentia Dei, generalis, qua adest semper & vbique omnibus creaturis, sustentans earum substantias, etiam diabolorum: & specialis, qua adest apud Ecclesiam & pios, conseruans non solum eorum substantias, sicut impiorum, sed etiam sanctificans eos voce Euangelij, exaudiens & liberans inuocantes, & accendens in eis, dato Spiritu sancto, motus ipsi placentes, timorem Dei, fidem, dilectionem, castitatem, lætitiā, & communicaturus est eis seipsum, suam sapientiam, iustitiam, bonitatem & lætitiā in omni æternitate.

Resch, octonarius 20.

Tria agit:

1. Precatur, ut ferè in omnibus octonarijs, ut exaudiat & liberetur ab hostibus.
2. Addit causas exauditionis, 1. à studio suo erga verbum Dei. 2. à promissa exauditione & auxilio. 3. ab hostium multitudine & potentia.
3. Proponit zelum suum erga verbum Dei asserendum, contra hostes & persecutores, ut alij exemplum imitentur.
4. Commendat verbum Dei ab eius fidelitate & immutabilitate.

Vide humilitatem meam, & eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.

Humilitatem (*ὑποταγή*) vocat cōtemptum sui, & afflictionem, ex quibus petit eripi, hoc est, liberari se, addens rationem à recordatione sua, seu meditatione legis diuinæ.

Iudica iudicium meum (causam iustam contra Saul) & redime

152.

153.

*dime me, propter eloquium tuum
uiuifica me.*

Hoc est, Propter promissionem tuam, libera me ab hostibus meis, & consolare in afflictionibus. Exemplum est Dauid omnium piorum, qui in hac vita subiecti sunt cruci & varijs afflictionibus, vnde inquit hoc loco Augustinus: Nemo in Christi corpore constitutus, à se alienam arbitretur esse hanc vocem, quoniam reuera totum Christi corpus in hac humilitate positum dicit.

154. *Longè ab impijs salus, quia
statuta tua non exquisierunt.*

Antithesis, Deus iuxta promissionem liberat iustos, hoc est, amplectentes eius verbum, iniustos autem & impios, seu hostes verbi Dei deserit, & punit, vt tyrannos, Epicureos, hæreticos.

155. *Misericordia tua multa Do-
mine (sunt) secundum iudicium
tuum viuifica me.*

A causa impulsiva exauditionis, promissa misericordia Dei, propter quam se exaudiri petit, non propter sua merita, seu dignitatem. Ita Psalmo 6. inquit: Saluum me fac Domine, propter misericordiam tuam. Et Augustinus inquit: Væ hominis vitæ, quantumuis laudabili, si remota misericordia iudicetur. Iudicium Dei hîc vocat eius misericordiam, non sententiam Legis, quæ damnat omnes, & lex iram operatur: vel iudicium Dei vocat, quo iudicat & damnat impios, & defendit pios.

156. *Multi persequuntur & tri-
bulant me, à testimonijs tuis non
declinavi.*

Ratio exauditionis à multitudine & potentia hostium, quorum alij, vt tyranni, persequuntur ecclesiam, timentes dissipationem præsentis status Reipublicæ: alij, vt hypocritæ, metuentes propter reprehensionem falsarum opinionum & cultuum, diminutionem suæ dignitatis, opum & volu-

ptatum: sed Propheta monet suo exemplo ne à professione veræ doctrinæ decline-
mus ad impios cœtus, sed veram doctrinam sine corruptelis firmiter retineamus & propugnemus.

*Vidi prauaricantes & tabe- 157.
scebam, quia eloquia tua non
custodierunt.*

Zelus Davidis in retinenda & propugnanda vera doctrina, contra prauaricantes, vocat violantes & persequentes verbum Dei. Ita Christus Ioannis 2. inquit: Zelus Domini comedit me, hoc est, ardentem cupio asserere veram doctrinam & veros cultus contra falsos & impios doctores & prophatores verorum cultuum.

*Vide quòd mandata tua di- 158.
lexi Domine, secundum miseri-
cordiam tuam viuifica me.*

Repetit petitionem, vt liberetur, addita causa de sua dilectione seu obseruatione mandatorum Dei. Deinde à promissa misericordia, quæ sola nititur, non suis meritis. Hac motus Deus confert Ecclesiæ & singulis pijs sua beneficia omnia, idq; propter filium, quem, vt inquit Augustinus, non merita nostra, sed peccata traxerunt è cœlo.

*Principium verborum tuo- 159.
rum veritas, & in æternum o-
mnia iudicia iustitiæ tue.*

Laus verbi Dei ab eius æternitate, seu antiquitate. Quia omnium primum, condito statim mundo, patefactum est primis parentibus, edita promissione de semine mulieris contrituro caput serpentis. Est autem, vt inquit Tertullianus, antiquissimū quodq; verissimū. Deinde ab eius effectu, quia tantum in verbo Dei traditur vera notitia Dei, & ratio consequendi iustitiam & vitam æternam, non ex humanis speculationibus, aut diabolicis apparitionibus. Ad hoc igitur verbum patefactum à Deo, alligata est Ecclesia, iuxta illud Esaiæ: ad legem & testimonia.

Principium verborum] Hoc est, tuum verbum est verum & certum, Quia est omnium primum reuelatum Ecclesiae, & antiquissimum & in æternum.

Omnia iudicia tua] id est, In verbo tuo offertur omnibus æterna iustitia, quæ est remissio peccatorum, & imputatio iustitiæ seu obedientiæ Mediatoris integræ.

Omnia iudicia] iuxta hoc verbum: Instituit Deus omnia sua iudicia in humano genere, recipiens & saluans omnes credentes in Mediatorem, reiiciens & damnans omnes hostes & incredulos, vt Ioannis 3. Qui credit filio, habet vitam æternam, qui verò non credit filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eo.

Schin, octonarium 21.

Loci 5.

1. Queritur de principum, hoc est, potentum huius mundi, Saulis & aliorum, contra se iniusta persecutione.
2. Erigit & consolatur se contra illorum persecutiones, verbo Dei, quo solo summè delectetur.
3. Testatur ardens odium suum contra mendacium, hoc est, omnem falsam doctrinam, & omnem *Episimul* & occultationes perniciosas sibi aut alijs.
4. Profitetur suam erga Deum, pro defensione & liberatione, gratiarum actionem assiduam.
5. Affirmat & proponit tanquam exemplum alijs, suam erga verbum Dei dilectionem & custodiam.

160. *Principes persecuti sunt me sine causa, & à verbis tuis formidauit cor meum.*

Testatur veros Doctores & pios omnes sustinere multiplicia certamina, odia, pericula & supplicia, in propugnatione & confessione cœlestis doctrinæ.

Quod inquit, sine causa, monet, ne propter malefacta, sed veritatem patiamur. Nam vt dicitur apud Eusebium: Causa fa-

cit martyrium, non ipsum martyrium, & vbi non est veritas Christi, ibi non est veritas martyrij.

Quod inquit, à verbis tuis formidauit cor meum, indicat se non timere hostes, qui nihil nocere possunt, cum Deum habeat præsentem propugnatorem, sed ipsum Deum, cuius verbum amplectatur, ei-que obediat in vera pœnitentia & agnitione propriæ indignitatis & infirmitatis.

Laborabo ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa. 161

Effectus verbi Dei, lætitia & vera consolatio, quam comparat lætitiæ & gaudio militum, spolia inter se diuidentium, deuictio hoste.

Mendacium odio habui, & abominatus sum, legem autem tuam dilexi. 162

Quod inquit, mendacium abominatus sum, significat non simplicem mendacij reiectionem, sed veram & ardentem indignationem, mistam cum dolore aliquo, qualis esse debet zelus in omnibus veris Doctoribus. Item vera dilectio erga verbum Dei.

Lutherus vertit: Lügen bin ich gram / vnd habe gewel daran / das ist / ahn heuchelern vnd falschen leuthen.

Septies in die laudem dixi tibi propter iudicia iustitiæ tuæ. 163

Numerus septenarius & denarius significant numerum magnum. Quod igitur inquit septies, significat assiduam suam & sæpe repetitam gratiarum actionem, monens vt & nos assiduè Deo agamus gratias, eumque celebremus pro acceptis beneficijs omnibus.

Propter iudicia iustitiæ tuæ] hoc est, Quia iudicas iustè omnes homines, damnans incredulos & hostes, & eripiens ac saluans iustos, donans & imputans ipsis iustitiam Mediatoris.

Pax

164.

Pax multa diligētibus legem tuam, & non est illis scandalum.

(Werden nicht strauchelē/ das ist/ sie werden nicht irren noch fehlen/ weder durch gewalt noch list abgewendet werden.)

Pacem vocat tranquillitatem & lætitiā conscientię, ortam ex fide de placato Deo, iuxta illud ad Romanos capite quarto: Iustificati fide pacem habemus erga Deum.

Non est illis scandalum] hoc est, Non labuntur seu peccant contra conscientiam, sed militant bonam militiam, retinentes fidem & conscientiam bonam, vt monet Paulus, 1. ad Timotheum cap. 4.

165.

Expectabam salutare tuum Domine, & mandata tua feci.

166.

Custodiuit anima mea testimonia tua, & dilexi ea vehementer.

167.

Seruauī mandata tua & testimonia tua, quia omnes vię mee in conspectu tuo.

Proponit alijs tanquā exemplum, obedientiam suam erga legem Dei. Loquitur autem non de perfecta legis impletione, sed de pio studio doctrinę propugnandę & conseruandę eius puritatis, nullum errorem defendens, contra fundamentum aut articulum aliquem Fidei. Item de inchoatione nouę obedientię in hac vita, quę post resurrectionem consummabitur, quando Deus erit futurus omnia in omnibus, hoc est, verē lucens in omnium mentibus.

Quod inquit, omnes vię in conspectu tuo, addit causam obedientię suę erga Deum, & gubernationis actionum suarum. Quia Deus vbique adsit & intueatur omnes vias nostras, consilia & actiones. Ideo timere eum debemus, & nihil agere vel dicere contra eius voluntatem & mandatum.

Tau, octonarius 22.

Agit sex.

1. Petit se inuocantem exaudiri, doceri & eripi, iuxta datam promissionem.

2. Promittit suam gratitudinem in tradenda vera doctrina.

3. Repetit petitionem de exauditione & defensione contra hostes in propagatione doctrinę, quam crux & persecutio comitantur.

4. Testatur desiderium suum de salutari Dei, hoc est, salute & liberatione.

5. Petit viuificationem animę, etiā corpus, vt martyr, propter confessionem doctrinę occidatur, vt in altera vita gratias agat Deo, eumq; celebret.

6. Agnoscit suam imbecillitatem & errores, comparans se omni erranti, Ideo petit se quærī à Deo, tanquā ouem à pastore, saluari & reduci ad ecclesiam.

Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo Domine, iuxta eloquium tuum, da mihi intellectum.

Intret postulatio mea in conspectu tuo, secundum eloquium tuum eripe me.

Petitio exauditionis repetita propter affectum.

In conspectu tuo] Exaudiat a te.

Iuxta eloquium] promissionem.

Intellectum] veram Dei notitiā. Item, consiliorum & actionum iuxta verbum Dei gubernationem. Eripe me ex persecutionibus & cruce. Cogitetur hic dictum Bernardi de efficacia precatōis: Fratres, Nolite dubitare de oratione vestra, sed scitote quando verbum per os erumpit, tunc oratio vestra scripta est in oculis Dei, & aut fiet quod petitur, aut expedit non fieri.

Eruclabunt labia mea hym-

KK 4

170.

num, cum docueris statuta tua.

171. *Pronunciabit lingua mea eloquium tuum, quia omnia mandata tua iustitia.*

Profitetur se fore gratum pro liberatione in celebrando Deo, à quo se deinceps doceri petit. Docet autem, ut hic inquit Augustinus, Deus intrinsecus, sed per auditum Verbi, seu per prædicationem Evangelij, iuxta illud: Fides est ex auditu, Auditus autem per verbum Dei.

172. *Fiat manus tua (potentia) ut saluet me, quoniam mandata tua elegi.*

173. *Concupui salutare tuum Domine, & lex tua delectatio mea est.*

Repetit petitionem de exauditione, promittens suam gratitudinem in propagatione Verbi, quo vnicè delectetur.

Salutare Dei vocat salutem seu liberationem. Augustinus Christum intelligit, qui cum sit vnigenitus filius Dei, non factus, humanam naturam induit, ut esset Iesus, hoc est saluator, qui erat Creator.

174. *Viuat anima mea & laudabit te, & iudicia tua adiunabunt me.*

Petit viuificationem animæ, hoc est, consolationem in hac vita, & veram beatitudinem in altera vita, etiam si hic corpus occidatur.

Iudicia tua id est, Quibus damnas impios & saluas pios, & in hac vita & extremo iudicio.

175. *Erravi, sicut ovis que perijt, (als ein verirret Schaaff / des sich niemand annimmt) quare seruum tuum Domine, quia mandata tua non sum oblitus.*

Agnoscit suam imbecillitatem & errores, & in doctrina & cultibus, extraverbum Dei, & consilijs atque actionibus vitæ. Unde petit se doceri & gubernari, comparans se ouiculæ erranti, & ipsum Deum pastorem quærenti ouiculam, & reducenti ad gregem. Ita Esaia 53. dicitur: Omnes errauimus sicut oves, vnusquisque in viam suam. Et Christus Matthæi 15. vocat se pastorem quærentem ouem perditam, & inuentam reducentem ad ouile, impositam suis humeris. Ita & nos precemur.

ORATIO AD Christum.

Tibi, fili Dei, domine Iesu Christe, nota est ingens infirmitas nostra, & eò massam generis humani perpetuo & immutabilis fœdere tibi copulasti, ne totum genus humanum periret funditus. Nos igitur miseris & imbecilles, sed pendentes de tuis humeris, clementer gesta, & seruato. Amen.

Ita & Ezechias precatur:
*In tenebris nostra & densa caligine mentis,
Cum nihil est toto pectore consilij:
Turbati erigimus Deus ad te lumina cordis,
Nostra tuamq; fides solius orat opem.
Tu rege consilij actus, pater optime, nostros,
Nostrum opus ut laudi seruiat omnia tua.*

PSALMVS CXX.

TITVLVS SEQVENTIVM *Psalmorum quindecim.*

Titulus est Psalmorum sequentium quindecim, Cantica Graduum, qui variè expōnuntur.

1. Veteres scriptores, ut Augustinus & alij, admonent significari hoc titulo mentes lectione & cogitatione horum Psalmorum, qui numero sunt quindecim, præcipuè eleuandas esse ad Deum. Ita enim inquit Augustinus in præfatione secundi cantici: Nihil aliud istis canticis docemur, fratres, quam ascendere, sed ascendere in corde in affectu bono, in fide, & spe, & caritate, in desiderio perpetuitatis & vitæ æternæ. Sunt enim Psalmi valde insignes, qui tantam gemmæ inter alios, propter breuitatem, suauitatem & elegantiam, eminent.

Conti-

Continent enim varias doctrinas & admonitiones de maximis rebus, vt de fide, de spe, de ministerio Verbi, de peccato, de gratia, de ecclesia, de politia, & economia, coniugio, & id genus alijs, ideoq; digni sunt, vt ad verbum omnes ediscantur.

2. Beza monet compositos esse, vt admo-
neantur Iudæi, cantantes hos Psalmos, de
Gradibus, hoc est, ascensionibus è reditu
Populi ex captiuitate Babylonica in Iudæ-
am, quæ in altioribus locis sita fuit, res-
pectu Syriæ, &c.

3. Idem monet, quibusdam dictos Psal-
mos Graduum, quòd ad varios tonos & di-
stinctos modos musicos cantati sint in tem-
plo à veteribus Hebræis.

4. Tradunt alij Maialoth fuisse genus cā-
tionis, ad cuius numerum seu harmoniam
musicam, hi Psalmi cantati sint, &c.

5. Lutherus ita vertit : *Ein Lied im hohen
Chor.*

ARGVMENTVM PSALMI

primi Graduum.

Psalmus est generis suasiuorij, precatur e-
nim in eo Propheta Dauid, vt defendatur
contra suos calumniatores & sycophantas
in aula Saulis, à quibus varijs & indignis mo-
dis deformabatur, tanquam seditiosus &
ingratus erga Saulem, & sanguinolentus &
crudelis. Monet autem Ecclesiam & pios
omnes subiectos esse similibus persecutio-
nibus & calumnijs, in quibus & ipsi auxi-
lium & defensionem promissam petere, &
certò expectare debēt à Deo, suo exemplo.

Partes Psalmi sunt tres.

1. Testimonium exauditiæ inuocationis,
eiusque exemplum in Dauide, inuocante
Deum in suis ærumnis.

2. Querela de calumnijs & obtreptioni-
bus hostium & inimicorum.

3. Aseueratio de sua à consortio & habi-
tatione impiorum seiunctione.

*1. Testimonium inuocationis, eiusq; exauditiæ
exemplum in Dauide.*

1. *Ad Dominum, cum tribula-
rer, clamaui, & exaudiuit me.*

Tria monet versus, primùm ecclesiam o-
mnesq; pios subiectos esse, exemplo Dau-
dis, cruci & afflictionibus: Deinde confugi-

endum esse in his non ad creaturas, sed ad
solum Deum, ab eoq; petendum & expe-
tendum consilium, agnitione & fiducia
Mediatoris: Tertiò inuocationem debere
esse seriam & ardentē, sicut inquit Prophe-
ta, se clamasse ad Dominum.

Sunt autem quinque cogitanda in omni
precatione.

1. Dignitas precationis propter manda-
tum Dei. 2. promissiones. 3. personam,
quam alloquimur, videlicet diuinam maie-
statem. Si autem est dignitas & honor allo-
qui regem aliquem mundanum, quanta
dignitas est alloqui ipsum Deum? 4. Ne-
cessitas, quæ duplex est, corporalis & spiri-
tualis, in petendis bonis corporalibus, ad-
denda est conditio gloriæ Dei & nostræ uti-
litis. In spiritualibus, vt est remissio pec-
catorum & vita æterna, non est conditio
addenda. 5. Efficacia precationis, iuxta
illud: Multum valet deprecatio iusti. Item,
Quicquid petieritis Patrem meum in no-
mine meo, dabit vobis. Ita Macarij, Homi-
lia 43. dictum insigne extat: Si fuerint dæ-
mones robustis montibus fortitudine pa-
res, tanquam ab igne cera comburentur
ab oratione.

*Domine libera animā meam IL
à labijs mendacibus & à lingua
dolosā.*

Addit precationem, monens pios assi-
duis ærumnis esse subiectos, in quibus opus
est assidua petitione. Precatur autem vt li-
beretur à labijs mendacium seu lingua do-
losa, id est, ab omnibus calumnijs & exco-
gitatis accusationibus & corruptelis doctri-
næ cœlestis, quæ oriuntur cū à verbo diui-
nitūs patefacto disceditur, sicut Arius di-
scessit à verbo, negans filium Dei seu λόγος
esse coæternum patri, secutus humanas spe-
culationes.

*Quid dabit tibi, aut quid ad- III
det tibi lingua dolosa?*

Ira accensus Propheta contra calumnia-
tores, interrogatione instans, negat linguā
dolosam & virulentam nocere posse sibi,
aut pijs alijs.

Quid dabit tibi] Quasi dicat: quid nocebit,
quid incommodi adferet, Q. d. prorsus ni-
hil, imò sibi ipsi nocebit, iuxta illud: Incidit
in foueam quam fecit.

Est

III.

Est (lingua dolosa) sicut sagitta acuta potentis, ut ignis in iuniperis.

Comparat linguam dolosam, virulentam & sophisticam sagittis, eisq; acutis & emissis ex manu potentis, quæ sicut vulnerant corpora, ita calumniæ fauciant & lædunt cor hominis, etiam sapientis, deinde igni inflammanti iuniperum, quæ citò accenditur, & diutius flammam retinet propter densitatem materiæ. Ita & linguæ calumniatrices citò iritantur, & diutius nocent.

Potens emittens ipsas sagittas, est ipse diabolus, excitans calumnias, easque augens varijs modis & occasionibus, sicut dicitur in versu:

Spiritus immundus mille ingeniosus ad artes.

*Mille opifex fraudum, scelerumq; magister
& auctor.*

V. *Hei mihi quòd peregrinus sum in Mesech, & habito in tabernaculis Kedar.*

Queritur Propheta de cōversatione sua & exilio inter hostes suos truculētos & barbaros, Saule, Ahitophel, Doeg, Semei, Absolon filium inobediētē & alios, tanquā inter Gentes barbaras, Arabes & Tartaros. Nam per Mesech intelligit Moscovitas, gentem barbaram, habitantem ad Septentrionem, qui veteri appellatione dicti sunt *μωσχοι* & *μοσχοι*. In carmine Argonautico, à casis ligneis, quæ *μοσχοι* dicti sunt. Alij Mesech interpretantur extendens, videlicet ab extendendis arcubus, quibus vutuntur, vel quòd longè habitent, quasi extensi, *welche weit gelegen seyn*. Vetus textus habet ex Græco: Hei mihi quia incolatus (id est, peregrinatio) meus prolōgatus est, hoc est, diuturnus vel disitisus.

κῆδαι vocat Arabes, seu Ismaëlitas, à *κῆδαι* filio Ismaëlis, quorum posteri Agareni dicti sunt, ab Agar matre Ismaëlis, qui postea se nominarunt Saracenos, tanquā oriundos à Sara, libera vxore Abraham, non à serua Agar. Ex his ortus est Mahometh auctor Turcicæ sectæ, quæ deuastatrix est veræ Ecclesiæ, sicut Ismaël persecutus est Isaac, ut Paulus ad Galatas inquit. Dicti autem sunt *κῆδαι* à nigro colore, sicut Aethiopes, quibus vicini sunt Arabes. Sunt autem Noma-

des, hoc est, habitantes sine certis sedibus, unde inquit se habitare in tabernaculis *κῆδαι*, tanquā exulem à patria & populo suo Israëlitis.

Longa est habitatio anima mea, cum his qui oderunt pacem.

Queritur de mora, seu prorogatione exilij inter Gentes barbaras, truculentos & seditiosos, à quibus petit redire ad veram Ecclesiam, studiosam pacis & veræ doctrinæ.

Ego pacificus (sum studiosus pacis) sed cū loquor (trado & profiteor veram doctrinam) ipsi belligerantur.

Antithesis, qua testatur studium suum & amorem alendæ & retinendæ pacis, & queritur de hostium animo belligerandi cupidus & seditiosus, sicut hostes Ecclesiæ omnibus temporibus crudeles sunt, pacis otores & bellorum auctores, quorum auctores, & quasi tubas faciunt veros Doctores. Ita Achab ad Eliam inquit, libro tertio Regum capite decimo octauo: Tu es ille qui conturbas Israël. Et respondit Elias: Non ego turbaui Israël, sed tu & domus patris tui, qui dereliquisti mandata Domini, & secuti estis Baalim.

PSALMVS CXXI.

Versus 2.

Graduum 2.

ARGVMENTVM.

Hortatur Propheta, ut vnum verum & æternū Deum, qui se patefecit Israëlitis promulgata Lege in monte Sinai, & alijs admirandis testimonijs, solum inuocemus, & auxilium ab ipso solo expectemus, suo exemplo. Partes sunt tres.

1. Narratio sui exempli, in inuocando Deum.
2. Recitatio promissionum diuinarum, de ferendo auxilio omnibus inuocantibus Deum, fiducia Mediatoris.
3. Precatio in fine Psalmi, ut seruetur in Ecclesia.

Est

Est igitur principalis locus Psalmi de inuocatione, quæ efficax est propter mandatum & promissionem diuinam. Exaudiuntur enim inuocantes omnes fiducia promissæ misericordiæ propter Mediatorem, etiam si simus indigni & differatur aliquandiu auxilium, ut fides in nobis probetur, inuocatio fiat ardentior, & liberatio gratior, & illustrius conspiciatur bonitas & omnipotentia Dei, adiuantis & liberantis nos, cum ab omnibus humanis prædijs, seu causis secundis destituimur. Ita monet Abacuc, Expecta Dominum, quia veniens veniet. Et rectè hic dicitur:

Differ, habent parua commoda magna mora.

1. Narratio sui exempli, in inuocando Deum, & expectando ab eo auxilium.

I. *Leuaui oculos meos in montes, unde venit auxilium mihi.*

Emphasis est in verbo leuaui, Quasi dicat, etiam si sim oppressus mole ærumnarum, tamen leuo oculos ad Dominum, id est, inuoco Deum.

Ad montes] hoc est, ad verum & æternum Deum, qui se patefecit in monte Sinai, edita Lege & alijs testimonijs: Deinde in monte Zion, misso filio, dato Euangelio & Spiritu sancto in Hierusalem. Est autem locutio sumpta à gestu inuocantium, qui in cælum aspicere solent.

II. *Auxilium meum à Domino, qui fecit cælum & terram.*

Expositio præcedentis versus, quem inuocet Dominum, hoc est, verum & æternum Deum, non creaturas. Dominum suum vocat, cui soli fidat, creatori cæli & terræ, hoc est, rerum omnium visibilibus & inuisibilibus.

2. Commemoratio promissionum de exauditione.

III. *Non dabit ut moueatur pes tuus, neque dormiet qui custodit te.*

III. *Ecce non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israël.*

V. *Dominus custodit te, Domi-*

nus umbra tua super manum dextram tuam.

Recitat promissiones dulcissimas de exauditione & auxilio diuino, quæ certæ sunt propter Mediatorem promissum olim, & nunc exhibitum. Vnde orat Daniel cap. 9. Exaudi nos propter Dominum. De promittuntur Deo exaudiendi nos, inquit Taulerus: Nunquam animus hominis est tam audax ad accipiendum, quin Deus multo audior sit ad dandum.

Non dabit] Non permittet ut ruas in errores, pugnautes cum fundamento seu articulo fidei, ut Arius negans diuinitatem filij Dei: aut polluas te delictis contra conscientiam. Est autem magna infirmitas nascens nobiscum, de qua queritur Propheta Psalmo 73. Mei penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Ideo precatur alibi, Sustenta gressus meos in semitis tuis, ut non moueantur vestigia mea.

Quod inquit, neque dormiet aut dormitabit, qui custodit Israël, promissio est de prouidentia Dei, hoc est, cura erga omnes creaturas, & præsentia & quasi excubijs, quas agit pro Ecclesia omnibus temporibus, contra Epicureos, negantes Deum curare res humanas, cum bene sit malis, & male sit bonis. Respexit ad hunc locum Basilus, inquit: ὁ θεὸς οὐδὲ κοιμᾷται. Oculi Dei nunquam dormit. Ideo hunc oculum in omni vita respiciamus, ut & iudicium Dei metuamus, & auxilium eius non dubitantes expectemus.

Dominus umbra tua (est) id est, protectio.

Super manum dextram tuam] hoc est, gubernat & defendit res & actiones tuas omnes. Nam dextram vocat labores, vocationi nostræ congruentes, quos sine Dei præsentia & auxilio affirmat esse inanes. Ita Esa. 51. inquit Deus: Posui verba mea in ore tuo, & umbra manus meæ protegam te, ut plantes mihi cælos.

VI. *Per diem Sol non uret te, neque Luna per noctem.*

Expositio promissionis de defensione diuina, à circumstantia temporis, nihil scilicet neque in die neque in nocte homini pio obfuturum esse. Per solem enim & noctem intelligit omnia pericula, quæ quocumque tempore, vel die vel nocte incidere possunt.

Sol non uret] Non lædet te, non nocebit tibi, etiam cum est ardētissimus, torrefaciens omnia, auctus radijs syrijs seu canicula.

Neque Luna in nocte] In qua augetur humores, trepidationes & terribilitas.

3. Pre-

3. *Precatio, vt conseruetur
Ecclesia.*

VII. *Dominus custodit te ab omni
malo, custodiat animam tuam
Dominus.*

Promissio est & precatio de defensione
diuina, ecclesiae & singulorum piorum.

Ab omni malo] hoc est, ab omni periculo &
animae & corporis, quæ sunt innumera.

Custodiat animam tuam] id est, vitam cor-
poralem, item animam, quæ est altera pars
hominis, separabilis à corpore, quæ etiam-
si corpus interficiatur, tamen manet illæsa,
& traducitur hominis pij in vitam æternā,
sicut anima Christinæ & aliorum Martyrū,
Ieremię, Baptistę, Pauli, Lazari, Latronis pij,
Stephani, &c.

VIII. *Dominus custodiat introitū
tuum & exitum tuum, ex hoc
nunc & usque in seculum.*

Id est, Nullo non tibi loco adsit præsens
Dominus, te exaudiat, iuuet & defendat, se-
cundet & regat tua cōsilia & actiones. Nam
vt versus optimi monent:

*Nullus est felix conatus & vtilis vnquam,
Consilium si non detq; iuuetq; Deus.
Tunc iuuat ille autem, cum mens sibi conscia
recti,
Mandati officij munera iusta facit.
Et simul auxilium præsentī à numine Chri-
sti
Poscit & expectat, non dubitante fide.
Sic procedet opus faustum, populisq; tibiq;
Diriget & cursus aura secunda tuos,
Inuictamq; Dei dextram vis nulla repeller.
Omnia cogentur cadere prona Deo.*

OBIECTIO.

Abel, Hieremias, Baptista, Paulus, Apo-
stoli & Martyres multis ærumnis fuerunt
subiecti, & tandem etiam à tyrannis occisi,
sicut Apriges rex Aegypti interfecit Hiere-
miam, & Esaias serra à Manasse est dissectus.

Ergo promissio hæc: Dominus custodiet
te ab omni malo, non est vera.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Sunt enim pro-
missiones de bonis corporalibus dandis,

vel malis auertendis, singulares, habentes
conditionem annexam de cruce & de glo-
ria Dei & nostra vtilitate. Ideo multi sancti
& præcipua lumina Ecclesiae interficiuntur
à tyrannis, vt confirmetur ipsorum morte
doctrina Ecclesiae, sed hi post hanc vitā ma-
iori gloria ornabuntur, vnde inquit Paulus:
Gloriamur in afflictionibus, & Matth. 5. in-
quit Christus: Gaudete, quia merces vestra
copiosa est in cælis.

PSALMVS CXXII.

Graduum 3.

Agit Propheta gratias Deo pro omnium
summo bono, præferendum omnibus bonis
huius vitæ, donatione verbi Dei & conser-
uatione ecclesiae, & simul hortatur omnes
homines, vt hoc bonum & ipsi agnoscant,
Deoq; pro eo, suo exemplo, gratias agant.
Nam hoc bono amisso, simul amittitur ve-
ra de Deo doctrina, eiusq; voluntatis cogni-
tio, extinguitur fides, & nulla est vera & effi-
cax consolatio in morte & alijs afflictioni-
bus. Præfertur igitur verbum Dei alijs do-
ctrinis dupliciter.

1. Ab effectibus, vera Dei cognitione,
fide & consolatione, quæ ex solo verbo
Dei petuntur, iuxta illud Psalmi 119. Lu-
cerna pedibus meis verbum tuum, & lumē
semitis meis. Item Roman. 10. Fides est ex
auditu, Auditus per verbum Dei. Item, Hæc
est consolatio mea in afflictione mea, Quia
verbum tuum viuificat me.

2. A collatione bonorum, quæ promittū-
tur & offeruntur nobis in verbo Dei acci-
pienda fide, reconciliatio cum Deo, remis-
sio peccatorum, Spiritus S. liberatio à pec-
cato & morte, & restitutio iustitiæ & vitæ æ-
ternæ, & bonorum huius vitæ, quæ vel dese-
runt nos citò, vel deseruntur à nobis, vt po-
tentia, opes, honores, voluptates.

Composuit autem & cecinit hunc Psal-
mum propheta Dauid, cum arca fœderis in-
troducta esset in Hierosolymam, & collo-
cata in tabernaculo, ad quam se Deus tan-
quàm ad sedem suam alligauit, in qua præ-
ces exaudire voluit inuocantium. Ideo læ-
tatur Propheta, se esse ciuem seu membrū
huius ecclesiae, in qua Deus sit præsens, exau-
dit & liberat inuocantes, in tribus præcipue
festis, Paschæ, Pentecostes & Tabernacu-
lorum. Partes sunt 4.

1. Narratio, qua gratias agit Deo.

2. Ex-

2. Expositio causæ ædificatæ & conseruatæ Ecclesiæ.

3. Precatio, vt conseruetur & floreat Ecclesia.

4. Consolatio de conseruatione inter pericula & multa incommoda Ecclesiæ, & doctorum cœlestis doctrinæ.

1. Narratio, qua gratias agit Deo.

I. *Latatus sum in his, quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus.*

Latatur & agit gratias Deo, quod sit membrum seu ciuis veræ Ecclesiæ, quam domum Domini vocat, quasi sedem & domicilium, in quo Deus præsens habitat, adsit, exaudiat, & liberet inuocantes, in quo doctrina cœlestis tradatur, & propagetur, inuocetur Deus, & celebretur. Hoc summum bonum indicat esse præferendum omnibus bonis huius vitæ. Ita Psalmo 27. Vnam (rem) petij à Domino, & hanc requiram, vt habitem in domo Domini. *In domum Domini ibimus*] Mimesis est boni nunciij.

Lutherus: Wo man Gottes wort leret vñ höret / da woner Gott / vnd ist Gottes hauß / Des ist sich wol zu strewen.

II. *Stantes erunt pedes nostri in portis tuis Hierusalem.*

Expositio est præcedentis versus, quæ sit domus Domini, ipsa Hierusalem, quam Deus præ cæteris nubibus Palæstine elegit, & vnicum in illa sola templum esse voluit, & in eo arcam fœderis sui propitiatorij, in quo tantum fierent sacrificia, oblationes, & mactationes, vt consensus in doctrina, operibus & cultibus diuinitus traditis retineretur. In alijs ciuitatibus & oppidis tantum erant synagogæ, id est, conuentus, in quibus fiebāt exercitia doctrinæ, & publicæ preces. Hierosolymis erat Academia, seu publica schola, inspectrix, & gubernatrix doctrinæ.

2. Expositio causæ ædificatæ Ecclesiæ.

III. *Hierusalem ædificatur, vt sit ciuitas in qua conueniatur.*

De causâ finali ædificatæ Ecclesiæ Hierusalem, vt in hac conueniat populus audiens & discens veram doctrinam, sacrificet, inuo-

cet Deum, eumque celebret, agat gratias, sicut addit.

Vt illuc ascendant tribus, tribus Domini ad testimonium Israël, & ad confitendum nomini Domini.

IIII.

Addit causam conuentus publici, non vt in illis indulgeant voluptatibus, & confirmet cultus numinum cōmentitiorum, vt in conuentibus Græciæ Olympijs, Pythijs, Nemijs & Istmijs, sed vt conseruent & protegant testimonium Domini, & verbum ipsius, illustribus miraculis confirmatum, inuocent verum & æternum Deum, eumque celebrent.

Tribus Domini vocat totum populum Israëliticum, in duodecim tribus, iuxta duodecim filios Iacob distinctum à Iosue, in distributione terræ promissæ Chanaan. Cogebantur autem omnes viri nati 20. & ultra, ter quotannis cōuenire Hierosolymis.

1. In die Paschæ, 4. mensis primi, ad celebrandam memotiam liberationis Israëlitarum ex Aegypto.

2. In die Pentecostes, 50. die post Pascha, in quo celebrabant beneficium promulgatæ legis, in monte Sinai, & institutæ politię & sacerdotij.

3. Festo tabernaculorum, 15. die mensis septimi, id est, septembris, agentes gratias Deo pro gubernatione, & defensione populi, in deserto habitantis in tabernaculis.

Quia illic sedent sedes in iudicio, sedes domus David. V.

Dixit de conuentibus Ecclesiasticis, eorumque causâ finali. Iam dicit de regno seu politia, in qua conseruetur disciplina externa, & pax publica, quibus opus est ad conseruationem & propagationem doctrinæ cœlestis, & verorum cultuum in Ecclesia, sicut magistratus est custos vtriusque tabulæ. Intelliguntur & sedes de ministerio docendi, instituto à Deo, iuxta illud Matthæi 23. Sedebunt in Cathedra Moysi. Item, Sedebitis super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israël.

3. Precatio, vt conseruetur & floreat Ecclesia.

Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem, & prosperentur di- VI.

LL

ligentes te (ò Hierusalem.)

VII. *Sit pax intra muros tuos, & prosperitas in palatys tuis.*

Exhortatio ad petitionem pro pace Ecclesiæ & prosperitate politiarum, ut in illis tradatur & propagetur vera doctrina & veri cultus. *Prosperentur* sint felices successus in hac vita, & præmia dentur in hac vita & futura. Qui amant veram Ecclesiam, & student seruare puritatem doctrinæ, habeant defensionem & successus, & consequantur perpetuam salutem.

4. Consolatio.

VIII. *Propter fratres meos & proximos meos loquar tibi pacem.*
(Das dir's wol gehe.)

Propter domum Domini Dei nostri queram bona tibi.

Repetit causam finalem pacis, & tranquillitatis politiarum, non delicias & opum cumulationem, sed conseruationem Ecclesiæ, & propagationem veræ doctrinæ. Qui legem conseruant, ijs promittit pacem, & bona omnis generis, consolatur eos sub cruce & alijs periculis, & hortatur ne à conseruatione deficiant.

Fratres suos & proximos vocat, consentientes in eadem doctrina.

Domum Domini vocat, primùm Hierusalem, deinde sub eius typo, Ecclesiam, ut sæpè aliàs.

Vers. 4. PSALMVS CXXIII.

Graduum 4.

ARGVMENTVM.

Precatur in hoc Psalmo populus Iudæus captiuus in Babylonia, quantum ad historiam attinet, ut liberetur ab hostibus crudelibus & blasphemis in Deum, & cōiuncta dicens in populum, & contemnens & subsannans eum tanquam derelictum à Deo. Est & precatio Ecclesiæ sub typo, omnium temporum, contra iniqua iudicia hypocritarum, qui iudicant doctrinam Euangelij esse excogitatam, & doctores eius esse facem seditionum, & autores dissipationis totius generis humani. & ut Paulus vocat, καὶ ἀποκτα καὶ περιφύματα, hoc est, piacula exc-

cranda, quibus Deus implacabiliter irascatur. Partes sunt tres.

1. Propositio inuocationis.

2. Duæ similitudines, quibus fiduciam suam exponit erga Deum: prior sumpta à seruis, altera ab ancillis expectantibus à Dominis suis victum & defensionem.

3. Precatio, ut per misericordiam liberetur, addita causa sumpta à necessitate, hostium superbiorum & opulentorum contemptu & subsannatione.

1. Propositio inuocationis.

Ad te leuavi oculos meos, qui habitas in cælis.

Hoc est, leuo ad te oculos meos, præteritum pro præsentis. Estque locutio sumpta à gestu inuocantium, qui in cælum oculos leuant ad Deum.

Qui in cælis habitat] hoc est, ubique præsens adest, intuens corda inuocantium in omni loco.

2. Similitudines.

Ecce sicut oculi seruorum (te respiciunt) ad manus Dominorum suorum, sicut oculi ancillæ (respiciunt) ad manus Domine suæ, ita oculi nostri (intenti sunt) ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.

Argumentatur à sua fiducia erga Deum, & expectatione diuini auxilij, Te inuoco, tibi fido, à te solo expecto auxilium, sicut serui & ancillæ à Dominis suis petunt, & expectant victum & defensionem.

Ergo me exaudi. Sicut mulier Chanaanæ petit opem à Christo, Matthæi 15. etiam si indigna sit, & differatur auxilium. Quod exemplum & nos imitari debemus. Ita Abacuc 2. dicitur: Expectate dominum, non tardabit, sed veniens veniet. Ita Hieronymus inquit: Non aufert (Deus auxilium) modò sit, qui suffert, id est, tolerat crucem patienter, & expectat auxilium promissum.

Ad manus] auxilium, opem, defensionem, & victum, quæ pius paterfamilias debet

debet prestare familiæ, & liberis.

Oculi nostri ad Dominum] hoc est, à solo Deo petimus & expectamus auxilium, destituti præsidij humanis, & causis secundis omnibus. Ita Psalmo 25. inquit pij: Oculi nostri semper ad Dominum directi sunt. Quoniam ipse euellet de laqueo pedes nostros. Et Iosaphat. 2. Paralyp. 20. Cum ignoramus quid facere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te.

In tenebris nostra & densa caligine mentis,

Cum nihil est toto pectore consilij:

Turbati erigimus Deus ad te lumina cordis,

Nostra tuamq; fides solius orat opem.

Tu rege consilij actus, pater optime, nostros,

Nostrum opus vt laudi seruiat omne tua.

3. Precatio.

III. *Miserere nostri Domine, miserere nostri, quoniam multum repleti sumus despectione.*

III. *Quia multum repleta est anima nostra subsannatione opulentorum, & contemptu superbiorum.*

Repetitio petitionis, vt exaudiatur, non propter sua merita, sed propter Mediatorem, seu promissam in eo misericordiam, addita causa exauditionis à necessitate, contemptu, subsannationibus & conuitijs hostium, vt Babyloniorum, apud quos Iudæi in summo contemptu fuerunt, eos deridentes captiuos, tãquam derelictos à Deo: & hoc tempore Turcæ derident nos, & Pontificij opulenti & superbi. Ita derisit Dauid Michol, 2. Regum 6. saltantem ante arcã Domini spirituali gaudio, inquit his verbis: Quàm gloriosus fuit hodie rex Israël, qui se nudauit in conspectu seruorum & ancillarum suarum, tanquam scurra aliquis. Et Esaïas capite 57. significat se spreto fuisse, & inuisum maximæ multitudini suorum auditorum, his verbis: Super quem iustitias, super quæ dilatastis os, & eiecistis linguam? Multum] longo tẽpore. Anima nostra] tota vita nostra, doctrina, cultus diuinitus mandati. Opulentos & superbos vocat diuites & potentes huius mundi. Item sapientes, quibus doctrina Euangelij & doctores eius contempti sunt, & despecti.

PSALMVS CXXIII.

Graduum 5.

ARGVMENTVM.

Psalmus est gratiarum actio. Nam populus Iudaicus agit in eo gratias Deo, pro defensione & liberatione sua diuina in multis, & maximis periculis, vt in emigratione ex Aegypto, & captiuitate Babylonica, in qua hostes populum Dei conuitijs & subsannationibus prosequabantur, erantque apud eos in summo contemptu, quæ omnia Dauid in spiritu præuidit. Sub typo seu Allegoria, est gratiarum actio Ecclesiæ omnium temporum pro defensione contra tyrannos & hypocritas. Partes sunt quatuor.

1. Propositio gratiarum actionis, qua agnoscit & celebrat beneficium defensionis diuinæ.

2. Amplificatio furorum hostium illustrata duabus similitudinibus: altera sumpta à torrente: altera à mole magnarum aquarum.

3. Gratiarum actio repetita, pro defensione Ecclesiæ, quam comparat auiculæ ereptæ ex laqueo aucupis fracto & contrito.

4. Epiphonema continens consolationem de perpetua defensione, & conseruatione Ecclesiæ, in omnibus periculis, corporalibus & spiritualibus, peccato & morte.

1. Propositio gratiarum actionis.

Nisi Dominus ipse fuisset nobiscum, dicat nunc Israël. I.

Nisi Dominus ipse fuisset nobiscum, cum insurgerent contra nos homines. II.

Tunc viuos deglutiuissent nos, cum accensus esset furor eorum in nos. III.

Agnoscit & prædicat beneficium liberationis, amplificans id à potentia & multitudine hostium, qui fuerunt olim Israëlitarum multi & potentissimi, inter quos tanquam captiui habitauerunt.

1. Oriente, Ammonitæ, Moabitæ, Assyrij, & Chaldæi.
2. Occidente, Palæstini.
3. Septentrione, Syrij.
4. Meridie, Aegyptij, & Arabes.

Etsi autem in hoc populo magna pars sæpè tanquam à lupis ouiculæ dilaceratæ sunt ab hostibus, tamen grex totus mirando Dei opere seruatus est, vsque ad extremum excidium Hierosolymæ, quod erat fatalis periodus politicæ Mosaicæ. Ita & hoc tempore etsi multi pij interficiuntur crudeliter, & interfecti sunt, tamen corpus ipsum Ecclesiæ conseruatur immenso Dei beneficio. Sicut inquit Hieremias. Misericordia Domini, quod non simus consumpti. *Nisi nobiscum fuisset*] nisi defendisset nos, & seruasset.

Dicit Israël] hoc est, Ecclesia agnoscat diuinum beneficium, & celebret Deum, ei que agat gratias. Repetit initium Psalmi Anadiplosi pathetica, gaudium de liberatione exprimens. *Viuos deglutinissent*] Amplificatio ab immanitate hostium, eorumque furore quasi ardente & insatiabili, qualis est hostium erga veram Ecclesiam, omnibus temporibus.

V. *Tunc aquæ absorbuissent nos, torrens transisset super animam nostram. Tunc transissent super nos aquæ nimis altæ.*

Comparat furorem hostium torrenti & flumini rapidissimo, qui vt ruptis aggeribus

Fertur in arua furens cumulo, camposq; per omnes,

Cum stabulis armenta trahit, &c.

Ita furor hostium nullo modo impediri potest humanis viribus, sed à solo Deo reprimitur. Ideo cum Propheta dicamus, Psalmo 32.

Quod mala si veniant veluti mare fluctibus undans,

Nullum his diluuium, nulla nocebit hyems.

Tu mihi praesidium, tua me protectio seruet,

Vt tibi seruatus carmina grata canam.

Ita monet Græcus versiculus, vt ad Deum confugiamus, cum in extremis periculis versamur, & quasi in nouacula consistimus.

*ὁ ὁ θεὸς καὶ ὁ θεὸς ὁ θεὸς πᾶν πᾶν τὸν τὸν
ἐν τῷ ὄρει σου τῷ ὄρει σου τῷ ὄρει σου*

Benedictus Dominus, qui non dat nos in prædam dentibus eorum. VI

Gratiarum actio, qua agnoscit & celebrat beneficium defensionis & liberationis diuinæ, ex hostium dentibus, id est, furore & impetu. Comparat enim hostes feris truculentis, lupis, vrsis, leonibus, &c. se verò ouiculæ.

Anima nostra sicut avis erpta est de laqueo aucupis: laqueus contritus est, & nos liberati sumus. VII

Addit modum liberationis, comparans se auiculæ, quæ capta est, retibus seu laqueo rupto, præter spem euasit, hostes verò aucupi, insidias eorum laqueis seu retibus occultatis, quibus superiniectis irretiuntur & capiuntur auiculæ. Significantur igitur duo modi, quibus hostes delere conantur Ecclesiam seu doctores, scilicet vim manifestam, appellatione prædæ & dentiū. Et insidias laqueis occultis aucupum, qui & dulcia carmina modulari solent, vt miferas & stultas auiculas decipiant & irretitas teneant. Contra has insidias & blanditias hostium, petamus cum Propheta Psalmo 141. Custodi me à laqueo, quem statuerunt mihi, & à tendiculis operantium iniquitatem. Intelligentur autem non tantum hostes corporales, vt Tyranni, & hypocritæ, sed etiam spirituales, diabolus, mundus, peccatum, mors, & infernus, qui omnes nos quasi absorbere viuos conantur, vel insidijs vel vi manifesta. Contra quos omnes magna parrhisia addit Epiphonema David.

Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum & terram. VIII

Magna est *ἀνγοπία*, plena veræ fidei de presentia Dei & diuino auxilio, continens firmam & dulcissimam consolationem, de conseruando corpore Ecclesiæ, etiam si quædam membra seu ciues eius tanquam milites in acie, interficiantur. Ergo et si

Aura tonat, sonat vnda, minis fremit orbis & orbis

Tu tamen insertos nos tibi Christe geris.

PSAL-

Versus 5.

PSALMVS CXV.

Graduum 6.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suaviorij. Nam hortatur ad fidem, & expectationem diuini auxilij, & liberationis, quam Deus promissit in verbo suo, iuxta ordinem promissionum bonorum corporalium, & spiritualium, omnibus credentibus in ipsum, & inuocantibus, in vera agnitione & fiducia Mediatoris. Comparat autem confidentes Deo monti Sion & Hierusalem montibus cinctæ, quod sicut mons Sion est immotus, & Hierusalem circumdata montibus, ita confidentes Deo immoti sunt & tuti ab hostibus promissione diuinæ protectionis. Partes sunt tres.

1. Propositio exhortationis.
2. Comparatio sumpta à montibus.
3. Comminatio pœnarum & interitus eorum, qui à Deo declinant & deficiunt.

1. Propositio exhortationis.

I. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commouebuntur, sed in æternum permanebunt.*

II. *In circuitu Hierusalem (sicut) sunt montes, sic Dominus in circuitu populi sui est, ex hoc nunc vsque in seculum.*

Exhortatio ad veram fidem, seu fiduciam & inuocationem diuini auxilij, ab utroque, quod confidentes Deo tuti sint ab omnibus periculis, & immoti, sicut mons Sion & Hierusalem, cincta vndiquaque montibus. Cogitentur hinc.

Quid sit vera fides, & quomodo distinguatur à fide dissimulata, & falsa, qualis est in hypocritis & diabolis.

Nostra fides est assentiri omni verbo Dei nobis tradito, & in eo promissioni gratiæ, & acquiescere in Deo placato nobis, remittente peccata, & donaturo vitam æternam gratis propter filium: atque in hac fi-

de vera accedere ad Deum, petere & expectare ab eo promissa bona. Ex qua fide oritur vera consolatio, pax, & lætitia, cum sensu iræ Dei, in paucis peccati & mortis, iuxta illud: Iustificati fide pacem habemus erga Deum. Vera autem fides differt à fide simulata, causa efficiente, subiecto, obiecto, effectibus & modo applicationis.

1. Causa efficiens fidei est Christus, qui dato Spiritu sancto, per verbum Euangelij auditum, lectum & cogitatum, in mente accendit veram lucem, cor latificat, & inuocationem exultat. In hypocritis, & diabolis excitatur tantum fides cogitatione, sine spiritu sancto.

2. Subiectum veræ fidei est intellectus, in quo sunt notitia, & assensus, & voluntas, in qua est fiducia. Subiectum fidei diabolorum, & hypocritarum, est tantum intellectus, seu potentia cogitans, hoc est, notitia historiarum sine fiducia cordis & assensu voluntatis.

3. Obiectum veræ fidei est & historia & promissio gratiæ, quam apprehendit obiectum fidei imperfectæ, in hypocritis & diabolis est tantum historia.

4. Effectus veræ fidei est iustitia, pax & gaudium in spiritu sancto. Effectus fidei in diabolis & hypocritis est fuga & fremitus aduersus Deum, iuxta illud: Dæmones credunt, & contremiscunt.

5. Modus applicationis est, cum credentes certò statuunt sibi placatum esse Deum, sibi remittere peccata, & daturum vitam æternam, non tantum Davidi, Magdalenæ, Petro. Diaboli & hypocritæ hoc modo sibi non applicant beneficia filij Dei. De hac applicatione inquit Psalm. Qui confidunt in Domino, hoc est, certò statuunt Deum sibi esse placatum, se exaudire, & defendere, non commouebuntur in æternum.

Quod in præcedenti versu inquit, comparans Ecclesiam & pios monti Sion & Hierusalem cinctæ montibus, Dominum esse in circuitu timentium eum, est dulcissima consolatio, quod non solum angeli sunt custodes & protectores Ecclesiæ & piorum, sicut Psal. 34. dicitur: Angelus Domini castrametatur in circuitu timentium eum, & eripiet eum: sed etià ipse Iehoua. i. verus & æternus Deus omnipotens, sicut Gene. 15. inquit Deus ad Abraham: Noli timere Abraham, ego ero protector tuus. Et Genesis 28. ad

Iacob: Ego ero tuus custos, quocunque perrexeris.

Ex hoc nunc & vsque in seculum] perpetuum, & in hac vita, & futura, iuxta illud Matthæi 28. Ero vobiscum vsque ad consummationem seculi. Item Iohann. 4. Nō reliquam vos orphanos.

III. *Quoniam non permanebit sceptrum impiorum supra sortem iustorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas.*

Promissio de liberatione Ecclesiæ, & iustorum ex scepro, hoc est, dominatione, & tyrannide impiorum, addita causa liberationis finali, ne extendant pii manus suas ad iniquitatem, hoc est ne iniquè cum impijs agant, & peccent contra iustitiam deficientes à Deo. Sunt autem promissiones bonorum corporalium factæ cum exceptione castigationis & crucis, Ideo in hac vita expectat integram liberationem. Quantum ad historiam attinet populi Israëliti, intelligit liberationem eius ex captiuitate Babylonica.

IIII. *Benefac Domine bonis & rectis corde.*

Consolationi addit precationem de laxamento seu mitigatione crucis Ecclesiæ, & piorum, qualis est & hæc Psalmo 90. lætifica nos post dies afflictionis nostræ, post annos, quibus vidimus afflictionem.

Bonos & rectos corde vocat retinentes incorruptam & veram doctrinam Ecclesiæ, nihil agentes contra conscientiam, iuxta illud Lucæ 8. Quod in bonam terram cecidit, hi sunt, qui in corde honesto & bono audientes sermonem, retinent, & fructum adferunt per patientiam.

3. *Comminatio contra declinantes à Deo.*

V. *Declinantes autem ad prauitates suas, ducet Dominus cū operantibus iniquitatem, Pax autem super Israël.*

Comminatur æternas pœnas omnibus,

qui non perseverant in tradita & accepta cœlesti doctrina, sed ab ea declinant, aut spe præmiorum, aut metu pœnarum, adiungentes sese potentibus & hypocritis. Quod inquit: Pax autem super Israël, addit precationem seu votum per Antithesin pacis & lætitiæ veræ Ecclesiæ, & in hac vita & futura.

Pax] hoc est, vera salus & lætitia. Super Israël] Ecclesiam, sit, & maneat, & in hac & futura vita.

De hac pace, quæ est gaudium & lætitia conscientiarum, de placato Deo, & remissionis peccatis, & donanda iustitia & vita æterna, inquit Christus: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Et Paulus ad Ephesios 4. Pax Dei, quæ superat omnem intellectum, custodiat corda vestra, & sensus vestros, per Christum Iesum. Est & pax politica seu civilis, donum Dei ingens, & Ecclesiæ & scholis necessaria, ad propagationem & conseruationem doctrinæ cœlestis & verorum cultuum, & artium. Ergo & ipsam hic Propheta precatur, & optat Ecclesiæ, & scholis.

PSALMVS CXXVI.

Gradum 7.

ARGVMENTVM.

Psalms est generis demonstratiui. Nam gratias agit Propheta Deo, pro liberatione Ecclesiæ ex captiuitate spirituali, peccati, mortis, & diaboli, per Christum, cuius typus seu figura fuit liberatio populi Israëliti ex Aegypto & captiuitate Babylonica annorum 70. cuius liberationis inchoator fuit Cyrus, consummator Artaxerxes Longimanus, & addit effectum liberationis, lætitiā & gaudium populi & Ecclesiæ, simulque petit consummatam liberationem Ecclesiæ, quæ in hac vita omnibus temporibus subiecta est cruci, & contempta coram mundo. Partes sunt quatuor.

1. Narratio liberationis, populi & Ecclesiæ diuinæ.
2. Effectus liberationis, gaudium & lætitia.
3. Precatio consummatæ liberationis.
4. Consolatio de consummenda hac liberatione Ecclesiæ & piorum, qui in hac vita humiliati sunt, & contēpti, dolentes & lachrymantes, conseruantes tamen preciosum semen verbi Dei, donec in æternum vitam, cum exultatione & gaudio tradantur.

1. Narratio

I. Narratio.

I. *Cum liberauerit Dominus captiuos Sion, erimus sicut somniantes.*

Lutherus: Das ist / Die freude wirdt so groß sein / Das wir sie kaum glauben werden / Vnd wirdt vns gleich sein als trewmet es vns vnd were nicht war.

Breuis est narratio liberationis diuinæ subite & inexpectatæ populi Israëliti ex captiuitate Babylonica, & Ecclesiæ à peccato, morte, & tyrannide diaboli, quam liberationem ipse populus in Babylonia nequaquam sperauerat, neque Ecclesia oppressa peccato, morte & tyrannide diaboli. Ideo quasi somnium visa est, hoc est, incredibilis, sicut somnia sunt inania, quæ offeruntur sæpè dormientibus de rebus magnis & prosperis. Ita exhibitus est Christus, cum populus Iudaicus esset sub Romanorum imperio, & sceptrum ablatum à Iuda, & stirps regia ferè tota interierat, ex qua Messias nasciturus erat. Ideo inquiunt se quasi somniantes liberatos esse, hoc est, nequaquam expectasse hanc diuinam & inexpectatam sui liberationem. De spirituali & vera liberatione Ecclesiæ à peccato, morte æterna, damnatione legis & regno Satanæ, inquit Christus, Iohan. 8. Qui facit peccatū, seruus est peccati, si autē vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Vetus interpres nō satis Latine vertit: In cōuertendo Dominus captiuitatem Sion, pro, cum conuerterit Dominus captiuitatem Sion, hoc est, liberauerit captiuos, sicut in illo Ephesi. 4. Captiuam duxit captiuitatem. Ex Græco: ἐν τῷ ἐπιστρέφει κύριος τὴν αἰχμαλωσίαν σιων. Ita Psalmo 102. In conueniendo populos in vnum, & reges, vt seruiant Domino, pro, cum conueniunt populi & reges, vt seruiant Domino.

2. Effectus liberationis.

II. *Tunc replebitur risu os nostrum, & lingua nostra exultatione.*

Effectus liberationis vtriusque, & Iudæorum ex captiuitate Babylonica, & Ecclesiæ ex captiuitate diaboli, peccato, morte æterna, & damnatione legis, per Christū. Risus, exultatio & latitia, celebratio Dei & gratiarum actio pro tanto beneficio.

III. *Tunc dicent inter gentes*

(audientes tam inopinatam & gloriosam liberationem populi Dei & Ecclesiæ) *magnifica fecit Dominus cum eis.*

Hoc est, magnificè & gloriose liberauit populum suum. Amplificatio est beneficii, cuius fama etiam ad gentes peruenerit, inter quas multi conuersi ad Deum, hac diuina liberatione, & ipsi participes facti sunt spiritualis liberationis cum populo Dei.

Magnifica fecit Dominus nobiscum, ideo facti sumus letantes. IIII.

Verba sunt populi & Ecclesiæ, verè & ex animo agnoscentis & celebrantis diuinam & inexpectatam liberationem, quasi respondeat gentibus: Verè Dominus magnifica nobis fecit. Ideo meritò lætamur de tanta & inexpectata nostri liberatione ex manibus hostium, & corporalium & spiritualiū. Monet locus primū, vt diximus, de effectibus liberationis, diuina latitia, & gaudio spirituali, deinde de vocatione gentium ad societatem huius liberationis, de qua Zachariæ 8. dicitur: In die illa (id est, tempore exhibitī Christi, & reuelatī Euangelij) apprehendent decem homines ex omnibus gentibus simbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiscum. Audiuius enim quoniam Dominus vobiscum: hoc est, multi ex Iudæis adiungunt se veræ Ecclesiæ, fide, voluntate, & confessione doctrinæ Euangelij, & saluabuntur cum Ecclesia.

3. Petitio consummatæ liberationis.

Conuertere Domine captiuitatē nostrā, sicut aquas ad Austrum. V.

Petit primū populus Iudaicus, redactus ex Babylonia, vt Deus liberationem perficiat, eripiens se ex hostibus omnibus, quales multos adhuc habuit populus, gentes habitantes in vicinia Hierusalem, quæ ædificationem vrbs & templi conabantur impedire. Deinde petit Ecclesia, & pij agnoscentes imbecillitatem suæ carnis, mundi fallacias, & diaboli potentiam, vt ab his hostibus prorsus liberentur, habentes nunc tantū primitias spiritus, donec verus homo prorsus aboleatur. Addit argumentum à facili, inquiens: Sicut aquas ad Austrum conuertis, quod variè legitur, & exponitur.

I. Sicut aquas ad Austrum conuertis.

Lutherus: *Wie du die wasser gegen Mittag trüchneſt / Das er das rote Meer trüchne machet.* Vt transirent Israëlita, Exodi 14.

2. Beza, Sicut torrentes in Austro, in quo intelligendum, & erit hæc liberatio tam grata nobis, quàm sunt torrètes in austro, hoc est, regione Meridionali sicca & torrida.

3. Sicut torrentes in austro, scilicet vento meridionali calido flante, quo solvuntur torrentes pleni niuibus, & glacie conficti in hyeme. Ita solue etiam captiuitatem nostram, & corporalem & spiritua-lem.

4. Consolatio de consummanda hac liberatione integra Ecclesia.

VI. *Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent.*

Promissio de consummanda & integra liberatione in vita æterna, post miseras & pericula huius vitæ, quibus Ecclesia & pij subiecti sunt in hac lachrymarum valle, dolentes & flentes assidue, iuxta versiculum:

*Flens ego sum genitus, celebrantur funera fletu,
Transacta innumeris vita fuit lachrymis.*

Sumpta est metaphora ab agricolis seminantibus tempore annonæ, & in terra arida, vnde parum frumenti expectant seminantes, sed tamen præter spem tempore messis plurimum, Dei benedictione, demittunt & inuehant in horrea.

Qui seminant in lachrymis] qui versantur in hac vita in ærumnis assidue, dolentes & lachrymantes.

In exultatione metent] gaudio & lætitia afficientur in vita æterna, iuxta illud Matth. 5. Beati qui lugent, quoniam consolationem accipient. & 2. Corinthi. 4. Leue momentum tribulationis huius, adferet pondus æternæ gloriæ.

VII. *Euntes eunt, & portant preciosum semen. Venientes autem venient, cum exultatione portantes manipulos suos.*

Repetit præcedentem sententiam seu similitudinem sumptam ab agricolis seminantibus tempore annonæ semen emptum magno precio, vnde etsi parum fructus expectent seminantes, tamen in messe copiosa multos manipulos colligunt, & vehunt

in horrea. Semen preciosum significat verbum Dei, iuxta illud Luca 8. Semen est verbum Dei. Seminantes sunt concionatores, & singuli pij, semen hoc portantes in cordibus suis, sicut agricolæ seminantes in canistro.

Venientes veniēt] hoc est, certò venient perfruituri æternis bonis in vita æterna.

Portantes manipulos suos] sicut agricolæ in copiosa messis manipulos colligunt & portant in horrea. Ita Ecclesia & pij fructum percipient iucundum, copiosum, & gratum in vita æterna, etsi in hac vita cum tribulatione & lachrymis.

Q V A E S T I O.

Quomodo Propheta supra inquit, populum seu Ecclesiam ridere, & exultare, hic autem inquit, seminare in lachrymis dolentes?

R E S P O N S I O.

Ecclesia & pij in hac vita diuerso respectu rident & gaudent, quatenus sentiunt per Spiritum sanctum lætitiā & consolationem de reconciliato Deo, remissis peccatis, & danda vita æterna gratis per fidem. Vnde hortatur Paulus Philippenſes, vt semper gaudeant. Item Christus inquit Matth. 5. Gaudete & exultate, quia merces vestra copiosa est in cælo. Quatenus autem adhuc versantur in carne & mundo, subiecti multis ærumnis, & persecutionibus, dolent & lachrymantur, donec ad consummatam lætitiā & liberationem perueniant. Ita inquit Paulus: Intus sunt terrores, foris pugna. Item, Qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutiones patienter.

PSALMVS CXXVII.

Versus 6.

Canticum graduum Salomonis 8.

A R G V M E N T V M.

Psalmus est didascalicus. Quia docet in eo Salomon rex Hierosolymorum omnium regum sapientissimus, experientia propria edoctus, gubernationem politicam & æconomicam, non esse felicem, aut salutarem, neque ipsis gubernatoribus, neque subditis, absque Dei præsentia & auxilio, sicut & in Græcis versiculis dulcissimè dicitur:

*Χαρις γὰρ θεῶν ἀδελῆς θυτοῦ καὶ βοτῶς
θεοῦ ὁ ἀνδρὸς ἐν θυγατρὶ βοτῶν.*

Hæc

Hæc admonitio primùm taxat humanam securitatem & arrogantiam, confidentem sua sapientia, & potentia, in efficiendis vel publicis, vel priuatis negotijs, absque Dei inuocatione, & auxilio. Sicut Ajax apud Sophoclem admonitus à patre Telamone, vt pugnaturus auxilium & victoriam à Deo peteret, respondit, Ignavos non nisi adiutore Deo posse vincere, se verò etiam sine Deo. Deinde medetur impatientiæ & desperationi: Quia promittit Dei præsentiam & auxilium inuocantibus Deum, & facientibus diligenter officia suæ vocationis. Nam requirunt hæc tria in omni vocatione, Spiritus sancti auxilium, mens illustrata diuina luce, & industria, seu labores. Summa igitur huius Psalmi in his dulcissimis versiculis comprehensa est:

*Nullus est felix conatus, & vtilis vnquam,
Consilium si non det q̃ inuēt q̃ Deus.*

Item in hoc dicto Psalmi 37. Subditus esto Deo, & ora eum, & ipse faciet. Et testatur hanc doctrinam veram esse infelices conatus multorum, absque auxilio Dei, vt Saulis, Demosthenis, Iulij Cæsaris, Pompeij, qui superbè dixit, se velle suppositione etiam vnius pedis, excitare totam Italiam, & Ciceronis. Partes sunt quatuor.

1. Propositio, infelices esse conatus & labores humanos, absque Dei benedictione & præsentia.
2. Antithesis, tantum felicem esse gubernationem & labores inuocantium Deum.
3. Exemplum de liberis, quæ hæreditas sunt, hoc est. donum Dei, ad gubernationem & defensionem reipublicæ, & ipsorum etiam parentum tutelam, præsidium, & consolationem.
4. Epiphonema de beatitudine viri habentis ex diuina benedictione liberos salutare & fortes ad propugnandam & defendendam Rempublicam.

Augustinus exponit Psalmum de ædificatione Ecclesiæ, quæ domus est Dei spiritualis, ædificantes Apostoli, eorumque successores.

1. Propositio.

1. *Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra laborat, qui ædificat eam.*

Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eum.

Propositio est, neque politicam neque æconomicam gubernationem esse felicem, sine Dei præsentia, & auxilio, quod & Persicus rex intellexit, dicens regnum Persicum creuisse, Deo ducente, ipsis autem regibus promptè sequentibus. Et Plato verè dixit: Vbi non est Deus, sed mortalis aliquis præest, ibi malorum nullum est effugium. Aedificaredomum significat regere æconomiam, ducere uxorem, procreare & educare liberos, & alere familiam.

Custodire ciuitatē est rempublicam regere, feliciter constituere & defendere. Cogitentur & hic gradus tres vitæ humanæ in genere.

Munus docendi, *Der lehr standt.*

Munus regendi, *Der regier standt.*

Munus alendi, *Der nehr standt.*

Quorum nullum sine Dei præsentia & auxilio est felix, quod & Salomon in Ecclesi. suo, cuius hic Psalmus quasi epitome est, pluribus docet & testatur.

2. Antithesis,

Frustra est vobis ante lucem, surgere, citò cubitum ire, & magno labore parare victum, cum det dilectis suis etiam dormientibus.

Antithesis seu collatio, cuius prior pars describit curas & labores humanos irritos, eorum, qui non confidunt Deo, neque eum inuocant, vt ab ipso adiuuentur, sumpta imagine à patrefamiliâs, qui manè ante auroram surgit, quiq; serò it cubitum, & interdiu labore exercetur, & cruciatur immodico studio, & assiduis operis. Altera pars continet assènerationem de conatibus felicibus, quæ diuinitus adiuuantur, in hoc membro: Qui dat dilectis suis (victum) etiam dormientibus, sine magno labore. Aliter, qui dat dilectis suis somnum, hoc est, quietem & animos tranquillos, fiducia præsentia Dei, & diuini auxilij.

OBIECTIO.

Inquit Psalmus, Deum suis dare victum etiam dormientibus, vel in somno.

Ergo

Ergo non laborandum, & probatur oci-
um iners & ignauum.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia Psalmus
non loquitur de somno corporis, sed de
quiete & tranquillitate animi, alacriter sus-
cipientis labores necessarios vocationis,
non fugientis pericula. Duo enim requi-
runtur in vocatione, auxilium Dei, & dili-
gentia seu labor, sicut dicitur, *Dij bona sua
laboribus vendunt.*

3. Exemplum de liberis.

III. *Ecce hereditas Domini filij,
sunt merces fructus ventris.*

V. *Sicut sagittæ in manu praeua-
lentis, ita filij adolescentes.*

Docet exemplo liberorum, qui sunt do-
num Dei, labores vocationis tantum esse
felices, qui à Deo adiuvantur, sicut liberi à
Deo dantur tales, qui sunt magnanimitate
& virtute præditi, & impetu diuino mouen-
tur, ut possint defendere rempublicam, pa-
rentes suos, Ecclesiam, & oëconomiam ad-
ministrare, sicut viri bellici sagittis, qui-
bus olim vsi sunt in bellis, defendunt se &
suos, emittentes eas fortiter ab arcu.

Hereditas sunt] hoc est, donum Dei gra-
uitum & singulare: sic & merces pro dono
accipitur.

Luth. *Hereditas*] Das ist/ ein gabe. q.d. Es
ist vmb sonst/ das ies mit ewer arbeit wöllet
ausrichten / Sind doch die Kinder selbs/ für
die jarbeitet/ nicht in ewer gewalt / Sonder
Gott gibt sie.

Fructus vëtris sunt ipsi liberi. Comparat
filios seu viros heroicis sagittis, per meta-
phoram, quod sicut sagittæ magno impetu
emissæ è manu viri potentis, vulnerant, &
subitò penetrant corpus, ita etiam viri he-
roici adolescentes vegeti & robusti, acriter
propugnant patriam & Ecclesiam. Ex
Hebræo legitur, filij iuuentutis, hoc est, ve-
geti & robusti adhuc, vel qui generati sunt
in iuuentute, quales solent esse vegetiores,
quàm qui generantur in senio, cum natu-
ra est infirmior. Ex Græco, vetus interpres
translulit, filij excussorum, quod Augusti-
nus exponit, pro successoribus Apostolo-
rum, qui excussi dicuntur.

1. Quia iussi sunt à Domino excutere
pulverem de pedibus in ciuitatibus, quæ
non sunt recepturæ eorum doctrinam.

2. Ipsi etiam Apostoli dicuntur filij ex-
cussorum, id est, Prophetarum, quorum
mysteria, id est, occulta dicta excussa sunt,
id est, euoluta & explicata ab Apostolis.

3. Filij excussorum dicuntur Apostoli, eo-
rumque successores, spreti & contempti co-
ram mundo, sicut Paulus vocat eos *περιφω-
νισται*.

4. Apostoli dicuntur excussæ sagittæ,
quod sicut sagittæ emittuntur, ab arcu ce-
leriter auolantes, ita Apostoli excussi sunt,
hoc est, emissi ad prædicandum Euangeli-
um in vniuerso mundo. Tales sagittæ fue-
runt, quoque viri heroici in republica, ut
Alexander Syrus, Iulius Cæsar, qui tan-
quam sagittæ ingenti impetu contortæ vo-
litarunt per orbem terrarum, & disunctis-
simas terras citius victorijs ac triumphis il-
lustrarunt, quàm quisquam passibus potu-
isset peragere.

4. Epiphonema.

*Beatus qui impleuit phare- VI
tram suam talibus, non confun-
dentur cum loquentur cum ini-
micis suis in porta.*

Addit in fine Epiphonema, quo pronun-
ciat beatas esse respublicas, quibus tales vi-
ri præsent, quales hætenus descripsit, quos
Deus adiuvat, quibus indidit ardentes mo-
tus, quorum consilia gubernat, & proue-
hit. Vocat autem, persistens in metapho-
ra, pharetram talem cæterum gubernan-
tium.

Non confundentur] tales viri heroici.
Cum loquantur cum inimicis in porta] id est,
Curia, in certaminibus ciuilibus, & alijs.
Nam olim in portis exercebantur iudicia.
Augustinus intelligit de Apostolis, & do-
ctoribus Ecclesiæ pugnantibus contra ho-
stes, diabolum, tyrannos, peccatum & mor-
tem, vera doctrina & inuocatione.

Bezæ, qui versum intelligit de patrefami-
liis eiusque filiis, Pharetram ex Hebræo
interpretatur domum. Iuxta Augustinum,
Pharetra dicitur Ecclesia, quæ beata est ha-
bens doctores præstantes doctrina, pietate,
zelo diuino, & alijs virtutibus.

IN PSALMVM DAVIDIS CXXVIII.

131

PSALMVS CXXVIII.

Graduum 9.

ARGVMENTVM.

Psalmus est Encomiasticus : continet enim commendationem pij viri, hoc est, timentis Dominum, & ambulantis in præceptis eius, sumptam à felici successu laborum & consiliorum eius. Deinde à fecunditate vxoris, & felicitate liberorum, & multitudine. Continet autem doctrinam quoq; de coniugio & consolationem piorum coniugum, quòd Deus autor est coniugij, per quod humanum genus, ex quo colligitur Ecclesia, conseruatur, & propagatur, & præsens est Deus, & auxiliatur pijs coniugibus, dar victum, defendit, & protegit eos, etiamsi hoc vitæ genus oneratum sit multis miserijs, & ærumnis, in quibus tamen habent pij coniuges Deum præsentem, mitigantem ærumnas, eosque protegentem. Partes Psalmi sunt quatuor.

1. Propositio de beatitudine viri pij.
2. Expositio beatitudinis à successu laborum, fecunditate vxoris, & liberorum felicitate.
3. Epiphonema.
4. Precatio seu votum defensionis & cõseruationis pij viri, seu coniugis.

1. Propositio.

I. *Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in vijs eius.*

Propositio est generalis de beatitudine omnium qui timent Deum, hoc est, studiosi sunt cœlestis doctrinæ, in Deum credunt, & hac fide prælucente ambulant in vijs Domini, hoc est, inchoant nouam obedientiam præceptorum decalogi vtriusque tabulæ. Initio autem describit, qui coniuges futuri sint beati, & felices, timentes Dominum, quales fuerunt Abraham & Sara, Isaac Rebecca, Iacob & Rachel, Zacharias & Elizabet, non proci Penelopes, & porci Epicuri.

2. Expositio propositionis.

II. *Labores manuum tuarum manducabis, beatus es & bene tibi erit.*

Prior expositio propositionis à felicitate & successu laborum vocationis pij viri.

Est autem labor mandatus à Deo, iuxta illud Genesis 4. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Item, Sicut avis nata est ad volandum, ita homo natus est ad laborandū. Neque enim felices sunt ignaui, & ociosi, iuxta illud, Sophoclis in Electra, *τὸν κατὰ τὸν δὲ τοῦ κατὰ*, id est, sine labore nihil feliciter succedit.

Vxor tua sicut vitis fructifera in lateribus domus tue. III.

Secunda expositio à fecunditate vxoris, quam comparat fructifera viti, nam sicut vitis fructifera multas vuas profert quotannis, ita vxor fecunda ex diuina benedictione, prolem copiosam edit, & in omnibus partibus domus & officijs est sedula, fidelis & felix.

Filij tui sicut rami oliuarum in circuitu mensæ tue. IIII.

Tertia expositio à multitudine & felicitate liberorum, quos comparat ramis oliuarum, qui sicut vndiquaque sese protendant, & oleam circundant, ita liberi piorum coniugum multi circumstant mensas, felices sunt, & vegeti & alacres. Est autem aptissima comparatio piorum coniugum cum vite & olea. Nam sicut olea viti insita gignit vuas & oliuas, ita mutuo copulati coniuges gignunt liberos, filios & filias. Deinde, sicut *συμπάτριά* est inter oleam & vitem, ita est inter coniuges naturalis societas, quæ complectitur

1. Mutuam beneuolentiam & honorem, propter naturæ similitudinem, & societatem vitæ æternæ, & propter Deum.
2. Appetitionem mutuam, honestam & verecundā, causa generationis à Deo ordinatæ, ad Ecclesiæ propagationem & cõseruationem.
3. Mutuam curam & officiorum permutationem, cum vterque & maritus & vxor suos præstat & sustinet labores & officia.
4. Aerumnarum & crucis cõmunicationem.

3. Epiphonema.

Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. V.

Epiphonema seu acclamatio, qua hortatur omnes ad timorem Dei. q. d. Videte, quæ & quanta sit felicitas, quæ præmia piorum coniugum.

Ergo date omnes operam, vt sitis & vos tales, & eadem præmia consequamini.

4. Pre-

4. Precatio.

VL *Benedicat tibi Dominus ex Sion, ut videas bona Hierusalem, omnibus diebus vita tua.*

Precatio seu votum, ut Deus omnibus pijs coniugibus benedicat, hoc est benefaciat, reddat fecundos, det pacem, tranquillitatem, victum, longam posteritatem, &c.

Sion & Hierusalem vocat Ecclesiam omnium temporum.

Et videas filios filiorum] hoc est, longam posteritatem, felicem & utilem Ecclesiae, & rebus publicis, quales sunt filij piorum coniugum, iuxta illud Psalmi, Generationi iustorum benedicetur. Et versiculum Theocriti, Idyllio 33. ἐν σελήνῳ παῖδες ἐοῦσι τῇ λαίῳ, ἄνδρες βέλῳ δ' ἔσσι.

Pacem super Israël] Pacem vocat omnia bona huius vitae, & priuata & publica, quæ omnium bonorum est maximum, & in primis necessarium Ecclesiae ad tradendam, & propagandam cœlestem doctrinam, ad institutionem pueritiæ, ad disciplinam populi retinendam. Ita inquit Poëta Silius libro II. belli punici:

— Pax optima rerum,

Quas homini nouisse datum est, pax vna triumphis

Innumeris potior, pax custodire salutem,

Et ciues aquare potens.

Super Israël, totam Ecclesiam. Intelligit enim primò Propheta Ecclesiam sui temporis, deinde collectam omnibus temporibus, ex Iudæis & gentibus, voce Euangelij. Subinde autem repetit votum de pace, quòd ea nò est diuturna, iuxta versiculum:

Interdum pax est, pacis fiducia nulla.

Versus 8. PSALMVS CXXIX.

Graduum 10.

ARGVMENTVM.

Gratiarū est actio pro liberatione & defensione Ecclesiae, contra hostes, qui eam tempore Davidis, & postea varijs modis in Babylonia, sicut & antea Israëlitas in Aegypto, persecuti sunt, & funditus delere conati, sed frustra, cum Deum habuerint ducem & defensorem, &c. Partes sunt duæ.

1. Est narratio seu querela de oppugna-

tione, hoc est, persecutione Ecclesiae.

2. Est precatio & votum, ut Deus consilia & conatus hostium impediat, ne quantum volunt, noceant Ecclesiae. Intermiscet vtrique parti promissionem de liberatione Ecclesiae, quæ quantum ad corpus eius attinet, mansura est perpetua, etsi quædam eius membra & ciues occidantur à tyrannis.

I. Narratio.

Sæpè oppugnaverunt me, à iuuentute mea dicat nunc Israël. I

Sæpè oppugnaverunt me à iuuentute mea, sed non prævaluerunt mihi. II

Narratio est querulosa de oppugnatione seu persecutione Ecclesiae. Est autem exhortatio Prophetæ ad Israël, hoc est, totam Ecclesiam, ut dicat, hoc est, proponat Deo, & queratur de oppugnatione hostium, incepto statim à iuuentute Ecclesiae, hoc est, statim à condito mundo, & recepto homine in gratiam, edita prima promissione de semine mulieris contrituro caput serpentis, qui calcaneum eius, hoc est, filium Dei, assumpta natura, eiusq; Ecclesiam mordebit, hoc est, persequetur, ut Cain occidit Abelem fratrem. Repetit autem eandem sententiam propter asseuerationem, de oppugnatione Ecclesiae, cui addit consolationem de victoria Ecclesiae contra hostes, cum inquit: Sed non prævaluerunt mihi, hoc est, non potuerunt funditus delere Ecclesiam, ut in Aegypto, etiam si quædam membra trucidata sunt. Hæc victoria & perpetuitas Ecclesiae inter fluctus persecutionum, eleganter proponitur illustri imagine in hoc versiculo Sibyllæ apud Plutarchum, in vita Thesij.

ἄνθρωπος βλάψῃ τὴν ἀνὴρα δὲ τοῦ δέμου ὄντι.

Ipse malebis vter, sed non vas mergier vnuquam.

Ita Christus Matthæi 16. inquit de Ecclesia, eiusq; hostibus: Porta inferorum non præualebunt aduersus eam. Et Apocalypsis 12. de hac oppugnatione, & victoria Ecclesiae dicitur: Michael, & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius, & non prævaluerunt.

Supra dorsum meum araverunt aratores, prolongauerunt sulcos suos. III

Addit

Addit comparationem, qua auget oppugnationem seu persecutionē Ecclesiæ, sumptam ab aratoribus, qui sicut terram araro proscindunt, ita hostes dorsum Ecclesiæ arant, lacerant & sulcos longos in eo ducunt, hoc est, crudeliter persequuntur, sicut Aegyptij Israëlitarum dorsa oneribus atque laboribus multis grauabant, Exod. i. & Iudæi dorsum Christi in passione crudeliter arauerunt, infligentes vulnera tanquā sulcos sanctissimo & tenerrimo corpori, sicut ipse inquit, Esaia 50. Dedi percutientibus corpus meum, & genas meas vellicantibus, nec faciem meam non auerti à conspuentibus.

Quod inquit, Prolongauerunt sulcos suos, significat persecutionem ecclesiæ fieri continua serie, de qua inquit Lutherus: Exitus vnus periculi est gradus futuri. Continet autē similitudo consolationē, Nā sicut terra aratione præparatur, vt semina facilius accipiat & foneat, ita persecutio tyrannorum & hæreticorum *ὀπίσθηται*, potentiam ecclesiæ & sapientiam exercent & augent. Ita Basilii inquit in epistola ad Alexandrinos: *ὅτι τοῖς παρὰ τοῦ ἐχθροῦ διωγμοῖς πληθαίνονται, καὶ ἐκκλησίαι ἐμὰ μάλ᾽ ὁρᾷται.* In persecutionibus hostium augetur ecclesia, & magis floret.

2. *Predictio prophetica, & precatio de interitu hostium Ecclesiæ.*

III. *Dominus iustus abscondet funes impiorum.*

Prædicat hoc versu, & in sequentibus præcatur Propheta interitum hostibus ecclesiæ, qui sunt insanabiles, hoc est, qui non conuertuntur admoniti ad Deum, vt Pharaon & similes.

Dominus iustus iuste agit, puniens tyrannos & omnes impios, abijciens eos in æternas pœnas, & liberans iustos.

Abscondet funes Confringet potentiam tyrannorum, & impediet & patefaciet insidias, quas struunt pijs: sicut venatores tendunt funes seu laqueos feris, & aucupes auiculis, quæ captæ, absceis laqueis, liberantur.

V. *Confundantur & conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Zion.*

Expositio præcedentis versiculi, Nam quod in illo dixit figuratè de interitu hostium & liberatione ecclesiæ, hic sine figura repetit.

Qui oderunt Zion Ecclesiam, quam diabolus delere studet, odio filij Dei insatiabili, non vt ipsi melius sit, sed vt nullos filius Dei habeat veros cultores, & magnam multitudinem hominum secum in æternū exitium trahat.

Fiant sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur, exaruit. VI.

De quo non impleuit manum suam qui metit, & sinum suum qui manipulos colligit. VII.

Comparat tyrannos & impios fœno crescenti in fastigio tectorum, quæ in Palæstina plana fuerunt, quod sicut enascens in tectis longè conspicitur & viret, sed citò exarescit, cum non habeat humorem, neq; multum terræ, vt radices altas agere non possit: ita tyranni & impij in hac vita aliquandiu florent & conspiciuntur gloriosi & potentes, sicut Pharaon, Sennacherib, Balthazar, tyrannus Babylonicus, Iulianus, &c. sed statim præter opinionem exarescunt & abijciuntur exurendi in æternas pœnas.

Quod inquit, non impleuit manum suam, perstat in similitudine sumpta à fœno, quod demetentes messoris, cum copiosum est, plena manu demetunt, & colligunt manipulos multos & densos, quos non colligunt de fœno crescente in tectis.

Et non dixerunt qui præteribant: Benedictio Domini super vos, benedicimus vobis in nomine Domini. VIII.

Addit causam, cur tyranni & persecutores Ecclesiæ non sint futuri felices, sed citò perituri, quod ecclesiam non habent pro se præcantem, vt ipsorum consilia & conatus habeant felices euentus, & sumpta est formula benedicendi seu beneprecandi ab illis, qui prætereuntes messoris, aut aliud operantes, precantur illis benedictionem

Domini, seu successum felicem in laboribus. Non sunt autem labores felices aut salutare, absq; diuina benedictione & fauore Dei.

Et non dixerunt] pij prætereuntes tyrānos, & audientes eorum conatus & consilia delendi ecclesiam.

Benedictio Domini super vos] Adiuuet vos Deus, secundet vestra consilia & conatus. Ergo conatus eorum non erunt futuri felices, sed irriti.

Verf. 3.

PSALMVS CXXX.

Graduum II.

ARGVMENTVM.

Psalmi partes duæ sunt: Prior est precatio, qua Dauid agnoscens suum peccatum adulterij & prodicionis Vriæ, & sentiens horrendam iram Dei aduersus hæc peccata & alia, petit à Deo ardentibus votis condonationem peccatorum, non propter sua merita, sed tantum propter misericordiam Dei, promittētis se recepturum in gratiam omnes, propter Mediatorem filium, quicumque in ipsum credituri sunt, petentes & expectantes fiducia ipsius meritorum & intercessionis, cōdonationem peccatorum, quantumvis etiam grauium & multorum. Altera parte hortatur Israël, hoc est, totā Ecclesiam, vt & ipsa speret, suo exemplo, in Deum, petat ab eo remissionem peccatorū propter Mediatorem, non propter sua merita, sicut inquit: Speret Israël in Domino. Beza tradit orationem esse ad Deum populi Israëliti captiui in Babylonia, & oppressi calamitatibus. Similis precatio est Danielis cap. 9. Non in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis, exaudi Domine, placare Domine, attende & fac, ne moreris propter temetipsum, Deus meus exaudi nos propter Dominum. Cogitentur hic tres gradus hominum.

Primus est hominū carnalium, qui viuūt securè, vt Epicurei, vel vt Pharisei, non agnoscens communem corruptionem naturæ humanæ, non sentientes veros pauores cōscientiæ, de quibus dicitur Gen. 4. ad Cain: Peccatum tuum dormit seu requiescit, donec reueletur.

Secundus est eorum, qui agnoscens sua peccata, non confugiunt ad misericordiam Dei, promissam in Christo, non statuunt sibi remitti peccata, sed opprimuntur paoribus & cruciatibus conscientiæ, vt Cain & Saul, qui hoc ipso cumulāt peccatum, quod

non credunt vniuersali promissioni gratiæ: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur ac viuat: Deum, quantum in ipsis est, arguentes mendacij.

Tertius est illorum, qui agnoscens peccata confugiunt ad Mediatorem, petentes & credentes propter ipsum condonationem, atq; ita eriguntur voce Euangelij, & saluantur, vt Dauid audiens hæc vocem Nathan: Non morieris, Dominus abstulit peccatū tuum. Ita Maria Magdalena, Zacheus, Petrus, Latro & similes.

Primæ partis Psalmi, quæ est precatio, sunt tres loci seu membra.

1. Propositio inuocationis.
2. Occupatio, continens generalem confessionem peccatorum, in omnibus hominibus.
3. Causa duæ exauditionis, prior sumpta à persona Dei, propitij & misericordis, altera à persona Prophetæ & Ecclesiæ, agnoscens peccata, & petentis peccatorū condonationem, per misericordiam propter Mediatorem.

Prima pars Psalmi precatio.

*De profundis clamauit ad te I.
Domine, Domine exaudi vocem
meam.*

*Fiant aures tue intendentes II.
in vocem deprecationis meæ.*

Propositio est petitionis veræ & ardentis: Peto in summa mea necessitate, mole peccatorum oppressus, sentiens iram Dei horrendam aduersus peccata mea, vt me exaudias & condones mihi peccata per misericordiam, propter Mediatorem.

De profundis] In extrema necessitate, in sensu iræ Dei, quasi obrutus fluctibus maris, sicut Ionas clamat ex profundo maris, & ventre ceti.

Aures fiant intendentes] Metaphora est à gestu libenter & attentè audientium, qui aures precanti adhibere solent, vt certius audiant.

*Si iniquitates observaueris III.
Domine, Domine quis sustinet?*

Anthypophora, qua obiectione Dei præuenit, de indignitate seu peccatis. Deus

Deus peccatores non exaudit.

Tu es peccator, quia rapuisti alterius coniugem, & maritū eius prodidisti hostibus.

Ergo indignus es, qui exaudiaris à me, & condonem tibi peccata.

Respondet Dauid & Ecclesia, per confessionem agnoscens peccatum suum, & accusans omnes homines propter peccatum, & affirmans neminem in toto humano genere esse innocentem, & proprijs iustitijs seu meritis iustificari coram Deo, & saluari posse, sed tantū propter filium Dei, quem Deus proposuit propitiatorem in sanguine ipsius, ad Roman. 3. Ex hoc versu, qui quasi gemma eminet in toto libro Psalmorum, & similibus dictis Paulus didicit doctrinam seu asserationem, quòd sola fide iustificemur corā Deo, & saluemur, apprehendente filium Dei, cum meritis ipsius, non ex propria iustitia seu meritis.

Si iniquitatem obseruaueris] hoc est, si peccata omnia, & originale, quod est defectus & prauæ inclinationes contra legem diuinam, in omnium naturis, & actualia interiora & exteriora, quasi ad calculos vocare velis, & dignas pœnas omnium summo iure exequi.

Quis subsistet] in iudicio tuo. Quasi dicat: Nemo hominum, iuxta illud Psalm. 143. Nō intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Aliter: Quis sustinebit, tolerabit molem peccatorum suorum intolerabilem, & iudicium & iram tuam horrendam aduersus peccata, quæ innumerabilia sunt, sicut Iob inquit cap. 9. Verè scio quòd non iustificetur homo coram Deo, Si enim noluerit contendere cum Deo, non poterit ei respondere vnum pro mille. Diuus Augustinus agnoscens accusari hoc versu omnes homines de peccatis, inquit: Nō dixit (Propheta) ego non sustinebo, sed quis sustinebit? sed vidit propè totam vitam humanam circumlatrari peccatis suis, accusari omnes conscientias cogitationibus suis, non inueniri cor castum præsumens de sua iustitia. Si ergo cor castum non potest inueniri, quod præsumit de sua iustitia, præsumat omnium corde misericordia Dei, & dicat Deo: Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit?

Prior causa exauditionis à persona Dei, eius scilicet misericordia & propitiatione reuelata in promissione de Christo, qua solonititur, non sua iustitia aut meritis. Ita autem argumentatur: Misericors es & propitius propter Mediatorem filium, omnibus te inuocantibus, exaudiens eos & remittens peccata, vt timearis, hoc est, colaris tanquàm misericors & clemens.

Ergo & me, inuocantē te, exaudi, & condona mihi peccata, propter filium, quem proposuisti propitiatorem in sanguine suo, ad Roman. 3. & 1. Ioannis 2. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro peccatis totius mundi. Quæstiones in hoc versu cogitandæ tres.

1. Quem vocemus propitium? æternum & verum Deum, qui se patefecit misso filio Domino nostro Iesu Christo, crucifixo pro nobis, & resuscitato & dato Euangelio.

2. Cur vocemus propitium? quia placatus est nobis per filium Redemptorem & Mediatorem nostrū, iuxta illud: Iustificati fide pacem habemus apud Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum, Rom. 5.

3. Per quem nobis factus sit aditus ad patrem? Per hunc eundem filium, iuxta illud ad Hebræos 4. Habentes hunc Pontificem, accedamus ad thronum gratiæ cum fiducia.

Vt timearis] Causa finalis exauditionis: Loquitur autem de timore filiali, qui completur agnitionem propriæ indignitatis & sensum iræ Dei, & fidem statuentem Deum nobis esse placatum, eumq; tanquàm patrem diligimus & inuocamus, non vt iudicem seuerum timeamus, fugimus & reformidamus, simulq; inchoamus nouam obedientiam Legis, in agnitione nostræ infirmitatis, qua fit vt legi non satisfaciamus, sicut inquit Apostolus: Etsi nihil mihi conscius sum, tamen in hoc non sum iustificatus. Melior igitur est, vt inquit Augustinus, in malis factis humilis confessio, quæ Deo laudē iustitiæ & misericordiæ tribuit, quàm in bonis superba gloriatio.

Expecto Dominum, expectauit anima mea in verbo eius (promissione.)

III. *Quia apud te propitiatio est, vt timearis.*

VI *Anima mea expectat Dominum à vigilia matutina usque ad aliam vigiliam matutinam.*

Alterà causa exauditionis sumpta à persona Davidis & Ecclesiæ, hoc est, eius inuocatione, petitione & expectatione auxilij & liberationis perseverante & quotidiana. Etiam si Deus aliquandiu eam differat, iuxta illud Abacuc 2. Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet, & non tardabit. Ita inquit Augustinus: Oportet hominem Christianum credere inuisibilia, expectare dilata & diligere Deum, ostendentem se hostem & inimicum, atque ad finem usque perseverare. Repetitio indicat ardorem Prophetæ & perseverantiam in inuocando Deum, & expectando ipsius auxilium.

A vigilia matutina id est, longo tempore, seu toto die, donec Deus opportuno tempore me inuet & liberet, Neque enim Deo est præscribendum tempus seu modus liberationis, quem ipse solus pro sua sapientia nouit opportunum, & salutarem ecclesiæ, & sibi gloriosum.

OBIECTIO DE VERBO ANA-
baptistarum & aliorum Enthusa-
starum.

Maledictus qui nititur creatura.

Verbum vocale est creatura, hoc est, litera scripta in tabellis, aut elata voce humana.

Ergo maledictus qui nititur verbo externo seu vocali.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Quia Propheta inquit se sperare in verbo Domini, non tribuit verbo vocali vim magnam, seu efficaciam in se, sed monet eum se Deum inuocare & petere ab eo remissionem peccatorum, eumque expectare, qui se in verbo suo patefecit, quod mandari literis voluit, & in cuius cogitatione tanquam organo filius Dei simul adest, est efficax & dicit consolationem in corde credentis, & accendit fidem, spem, letitiam & inuocationem, iuxta illud ad Romanos 1. Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Item ad Romanos 10. Fides est ex auditu. Item,

Actorum 5. vox Euangelij vocatur verbum vitæ. Ita ad Romanos 15. Quæcunque præscripta sunt, ad nostram doctrinam præscripta, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus: in quo dicto causa & effectus coniunguntur, scriptura veræ cognitionis Dei, consolationis & patientiæ & spei, quæ certa est expectatio consummatæ liberationis & gloriæ.

*Speret Israël in Domino, VII
quia apud Dominum (est) misericordia, & copiosa apud eum redemptio.*

Et ipse redimet Israël ex omnibus iniquitatibus eius. VIII

Alterà est pars Psalmi, qua hortatur David Israël, hoc est, totam Ecclesiam & singulos, ut suo exemplo sperent in Domino, id est, petant ab ipso, & credant in præsentem remissionem peccatorum, & in futuro expectent liberationem integram in omnibus ærumnis, in vita æterna propter Mediatorem, non deterrii sua indignitate seu peccatis, neque confidentes de sua iustitia aut meritis, sed tantum misericordia Dei, & redemptione copiosa seu gratia exundante, iuxta illud Pauli ad Romanos 5. Gratia exuberat peccatum, hoc est, maior est quam peccatum illud tollens. Estque vltimus versus interpretatio primæ promissionis de Christo, victore diaboli & redemptore Ecclesiæ, Gene. 3. Semen mulieris conteret caput serpentis. & 22. In semine tuo benedicentur omnes Gentes.

Quod inquit, ipse scilicet Dominus, seu Messias redimet Israël ex omnibus iniquitatibus eius, respexit ad nomen Iesu, quod Redemptorem seu seruatorem significat, sicut interpretatur Angelus, Matth. 1. Pariet Maria filium, & vocabis nomen eius Iesum. Is enim saluum faciet populum suum à peccatis suis. Occurrit autem tentationi omnium piorum de indignitate seu peccatis metuentium, ne propterea Deus non exaudiat nos, vnde inquit hic Augustinus: Si quis premitur peccatis suis, adest misericordia Dei. Ideo præcessit ille sine peccato filius Dei in cælum, ut deleat peccata sequentium. In illo culpa non erat, sed per illum vestra culpa delebuntur. Qui

Qui non commisit peccatum, ipse est redemptor à peccato, ipse redimet Israël. unde redimet? ab illa iniquitate, an ab illa vna? ab omnibus iniquitatibus suis. Non ergo timeo accessurus ad Deum aliquas iniquitates suas, tantummodò accedat pleno corpore, & desinat iam facere quæ antea faciebat, & non dicat, illa iniquitas mihi non dimittitur.

Versus 3.

PSALMVS CXXXI.

Graduum 12.

ARGVMENTVM.

Duæ sunt partes Psalmi: Prior est narratio, qua Propheta David Ecclesiæ proponit exemplum suæ humilitatis, qua suam agnoscit infirmitatem, subiicit se Deo, & petit ab eo inuocatione sua auxilium, non confidit sua sapientia, iustitia & potentia, non præfert se alijs, quod quotiescunque incepit facere, testatur se factum similem infanti, qui vbera matris deseruit, ab eisq; est ab lactatus, destitutus nutritione. Ita ipse quoque sit quasi ab lactatus sine consolatione, nutritione & defensione.

Alter parte hortatur Israël, id est, Ecclesiam & singulos pios, vt suo exemplo sperent in solo Deo, ab illo solo pendeant, sicut infantes ab vberibus matris, ex verbo Dei quasi sugentes consolationem & nutritionem.

Prima pars, Narratio de humilitate.

I. Domine, non est exaltatum cor meum, neq; mei oculi sunt elati, neque ambulauit in magnis, neque in mirabilibus, quæ sunt supra me.

Alloquitur Propheta Deum tanquam testem eum faciens suæ veræ humilitatis, quæ est agnoscere propriam infirmitatem, subicere se Deo, non ap-

petere maiora viribus, non inuadere alienam vocationem, sed suam diligenter administrare, petere à Deo successum, & non contemnere alios, non fidere sua iustitia, sicut Phariseus, Luca decimo octauo gloriatur de sua iustitia & meritis: Contrà autem Publicanus agnoscit suam indignitatem & peccata, eorumque petit à Deo condonationem per misericordiam propter Mediatorem, inquiens: Deus esto propitius mihi peccatori.

Non est exaltatum cor meum] Non fui arrogans, non de me sensi magnificè, non sum gloriatus de mea sapientia, potentia & iustitia. Etiam si sum rex electus à Deo, & multis donis ornatus.

Neque oculi mei elati sunt] Hoc est, Non præ me tuli elationem] mentis, seu factum aliquem, cuius indices sunt, & quasi auriga oculi.

Non ambulauit in magnis] Id est, Non expetiui maiora meis viribus, sed humilia, conscius infirmitatis meæ.

Neque in mirabilibus, quæ sunt supra me] Hoc est, Non exquisiui, quæ excedunt verbum Dei, non scrutatus sum, quæ excedunt meum intellectum, nihil præter ea quæ reuelata sunt in verbo, exquisiui in articulis Fidei, etiam si hæc repugnent humanæ sapientiæ, sed captiuauit intellectum meum sub obedientiam fidei. Ita dictum Socratis, *τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, οὐδὲν ἡμῶν ἴσμεν*, monet, ne curiosa inuestigatione res cœlestes & arcanas, humana sapientia inquiramus, sed simplici verbo Dei adhæreamus.

Quando animam meam II. non posui, & silere feci, tunc erit anima mea sicut ab lactatus à matre sua.

Similitudo sumpta ab infante ab lactato, qua ostendit se quoq; sicut hic infans destituitur nutritione, destitutum esse Dei gratia & consolatione, quoties à Deo defecit, altiora petens & tentans

contra Deum, sicut cum populum numeravit, secundo libro Regum capite vigesimo quarto. Lac vocat verbum Dei, sicut & D. Petrus, quo tanquam materno lacte infans alitur, ita & nos verbo Dei alimur & nutrimur.

Quando non posui animam meam & filere feci] Hoc est, Quando non acquievi in Deo, non speravi in ipsum, sed elatus sum præ donis meis, confusus potentia & sapientia mea.

Tunc factus sum tanquam puer ablactatus ab uberibus maternis] nullam habens nutritionem seu consolationem spiritualem. Alij intelligunt esse votum, Quasi dicat: Cum superbio & fido mea sapientia, iustitia & viribus, tunc fac, ô Deus, ut similis fiam infanti ablactato à maternis uberibus, destitutus omni nutritione & consolatione.

2. Exhortatio.

III. *Speret Israël in Domino, ex hoc nunc & usque in seculum.*

Addit expositioni de sua humilitate & destitutione consolationis promissionem gratiæ Dei, tanquam vera materna, remittens adhortationem ad Israël, hoc est, Ecclesiam, ut suo exemplo spem omnem in Deum collocet, non in suam iustitiam, non confidat propria sapientia aut viribus.

Ex hoc nunc usque in seculum] Hoc est, tota sua vita, omnibus actionibus & auxilijs, petat à Deo remissionem, successum in vocatione & vitam æternam, propter filium Dei, qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio, ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur.

DOCTRINÆ III.

1. De humilitate, quæ est agnoscere suam infirmitatem, subicere se Deo, petere ab ipso auxilium, non appetere aliena, neque maiora suis viribus, non

contemnere alios, &c. Causa præcipua humiliationis est agnitio propriæ infirmitatis. Effectus exaltatio & fauor Dei, iuxta illud Petri: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Pœnæ superbiæ sunt humiliatio & abiectio à pristina dignitate: exemplum est Nabuchodonozor, Balthazar, Apries & similes. Ita Claudianus verè dixit: Magna repente ruunt, summa cadunt subito.

2. De efficaciæ verbi Dei, quod quasi lac est in maternis uberibus, quo solo mentes nostræ, quasi lacte spirituali nutriuntur, hoc est, capiunt consolationem, sicut infans lacte materno nutritur & alitur.

3. De fiducia collocanda in solo Deo, non in nostra sapientia, iustitia & viribus, sicut inquit Propheta: Israël speret in Domino, non in se, non in sua sapientia, non donis, non amicis, aut vllis alijs creaturis, in quibus non est salus.

PSALMVS CXXXII. *vers. 11.*

Graduum 13.

ARGUMENTVM.

Psalmus est petitorius: Nam petit in eo David, vel potius Salomon, aut etiam populus Israël, ut Deus, sicut ipsi Davidi oraculo promissum fuit, templum quæ sedes esset futura Dei, in quo arca fœderis reponeretur, tandem perficiat in Zion, hoc est, Hierosolymis, atque sacerdotium & regnum Davidi traditum, iuxta promissionem, conseruet & tueatur, ut Deus in eo rectè agnoscat, inuocetur & colatur, & det victum sacerdotibus & Levitis, & toti populo, ad conseruationem veræ doctrinæ & verorum cultum.

Quantum ad typum attinet, petit constitutionem & conseruationem Ecclesiæ & regni Christi æterni, cuius regnum Davidis & tota politia Iudaica & sacerdotium Leviticum, typus seu figura fuit. Petit autem in genere duo: Primum ut conseruetur vera doctrina & cultus

cultus diuinitus instituti. Deinde vt regnum & politia conseruetur, vt in his retineantur pietas, disciplina honesta, & pax, quæ rria præcipua bona sunt in omni congregatione.

Psalmi partes sunt quatuor.

1. Propositio, vt Deus memor promissionum datarum Dauidi, templum extruat in locum tabernaculi.

2. Precatio, vt ministerium publicum docendi conseruetur, & politia, propter datam Dauidi de hoc promissionem.

3. Promissio de conseruatione regni & politiæ Iudaicæ, vsq; ad Messia aduentum in carne, & Ecclesiæ, sub typo, vsque ad finem mundi, & deinceps in omni æternitate.

4. Petitio victus & defensionis ministrorum Ecclesiæ, eiusque membrorum pauperum & inopum in hac vita, vt conseruetur & colligatur Ecclesia.

1. Propositio.

1. *Memento Domine Dauid (Dauidis) & omnis afflictionis eius.*

Eobanus.

Rex hominum diuūmq; parens, memor esse memento

Dauidis solita dexteritate tui.

Dauidis memor esto tui, quos ille labores

Pro fidei tulerit religionem tuam.

Primum petit, vt Deus memor promissionis datæ Dauidi, de ædificando templo, non quidem ab ipso Dauide, sed à Salomone, quamprimùm templum extrui curet atque perficiat.

Memento Dauid] Quasi dicat: Sis memor promissionis datæ Dauidi oraculo, de extruendo templo in Zion seu Hierosolymis, quæ sedes seu domus Dei futura erit, in quo arca fœderis reponenda fuit, quæ antea in tabernaculo, postea translata à Dauide in Hierosoly-

mam. Hoc templum postea ædificauit Salomon, quod fieri noluit Deus à Dauide, secundo libro Regum capite septimo, & primo Paralipomenon decimo-septimo.

Et (memento) omnis afflictionis eius] Persecutionis Dauidis, laborum & curarum, quas sustinuit in constitutione regni, gubernatione & conseruatione difficili, & deliberatione de constituendo templo. Aliter ex Græco: mansuetudinis eius, τὴν πραότην αὐτοῦ, qua sæpe usus est erga Saulem, cum occidere potuisset, & alios suos hostes, Ahitophel, Semei, Absolon filium seditiosum.

Qui (Dauid) iurauit Domino, votum vouit potenti (Deo) Jacob.

Narratio, seu expositio promissionis Dauidis de ædificando templo Domino, quam iuramento confirmauit, vt serium studium suum & voluntatem non simulatam testaretur. Nam appellatione iuramenti seu voti, hoc loco *ἑτάπησεν*, id est, seriam appetitionem, non simulatam indicat. Extat autem hoc iuramentum seu promissio Dauidis, libro secundo Regum, cap. septimo, vbi Dauid indignum esse iudicat, vt arca fœderis pellibus duntaxat sit contexta, ipse autem cedrinam incolat domum, promittit se Deo ædificaturum templum, in quo reponatur arca, quod facere à Propheta Nathan, admonitus diuino oraculo, prohibetur, quod postea Salomon eius filius ædificauit.

Deum potentē Iacob vocat, vel quòd Iacob patriarcham potenti sæpe manu liberauit è periculis, vel quòd Iacob hūc Deum æternum & potentem coluit. Huic Deo potenti & nos, exemplo Iacob, confidamus, petentes & expectantes auxilium ab eo fide, deserti etiam ab omnibus humanis præsidij, quæ incerta sunt & mobilia, sicut verè inquit Seneca: Omnia humana eiusdem sortis atq; conditionis sunt, & quæ hactenus non fuerunt mota, adhuc certè mobilia sunt. Manus autem Domini potens est, & ad humiliandum & ad exaltandum.

III. *Si introiero in tabernaculum domus mea, si ascendero in lectum strati mei.*

IIII. *Si dederò oculis meis somnum, & palpebris meis dormitationem.*

V. *Donec inueniam locum Domine, tabernacula potenti (Deo) Jacob.*

Verba sunt Dauidis, quæ vel ipse Dauid, vel potius Salomon, aut populus Israël repetit *μημνηναις*, quibus Dauid ostendit ardens suum desiderium, inueniendi locum, in quo templum ædificet Domino, etiam priusquam vel in domum suam redeat, vel lectum petat, vel etiam somnum capiat.

Est igitur sententia horum versuum: Non prius acquiescam, quam Domino inueniam templum & domicilium, in quo arca foederis reponatur. Sunt enim propositiones affirmatiuæ categoricæ, vt si introiero, si ascendero, si dederò, id est, non introibo, non ascendam, non dabo. Nam particula si, absque negatione Hebraica phrasi significat negatiuè, vt si hoc fecero, occidito, id est, nequaquam faciam, addita negatione significat affirmatiuè, vt, si non fecero, nihil præmij mihi dabis, hoc est, omnino faciam, vide suprâ Psalm. 95. Ex Græco: Post palpebris meis dormitationem, additur & requiem temporibus meis, *καὶ ἀνάπαυσιν τοῖς χρόνοις μου*, hoc est, capiti eius, tempora pars sunt.

Donec inueniam locum Domino] Hoc est, sedem, in qua arca Domini reponatur.

Tabernacula vocat ipsum templum, seu domicilium. Vfus est plurali propter tres partes templi, quarum erat

1. Sanctum sanctorum, in quod nemini licebat, nisi summo Sacerdoti ingredi, quod semel fiebat in anno. In hoc ingressus Pompeius ante Christum na-

tum anno 60. magnam summam pecuniæ inde abstulit. Ideo quatuordecim annis post occupatam ab ipso urbem, in Aegypto, in vicina regione, quasi in conspectu Hierosolymorum, iussu Ptolomæi trucidatus est.

2. Sanctum in quod solis sacerdotibus ingredi licitum fuit.

3. Atrium, in quo reliqua multitudo precabatur, & *ὁ ἄρχιεπίσκοπος* adhibebat.

In sancto sanctorum erat propitiatorium seu arca foederis, ideo significat iustitiam fidei seu ipsum Christum, propter quem iusti reputamur, & propter ipsum versamur ante oculos Dei.

Sanctum significat ceremonias. Atrium iustitiam civilem, & disciplinam, sine qua homo neque docere potest, neque doctrina in animis hominum est efficax.

Ecce audiuiamus eam (de VI. ea scilicet fede seu loco) *in Ephrata, inuenimus eam in campis syluæ.*

Verba sunt & hæc ipsius vel Dauidis, vel Salomonis, vel populi Israël, gratulantis sibi de inuenta tandem certa sede, seu loco templi, Ipsa scilicet Hierusalem, quam per Metonymiam Ephratam vocat, à persona Dauidis, qui in Ephrata, quæ eadem est quæ Bethleem, natus fuit, & in regem Israël à propheta Samuel in ea vnctus, primo libro Regum capite decimo sexto & decimo septimo. Ideo autem Ephratam vocat, quod omnia referenda sunt ad promissionem factam Dauidi de Messia nascituro ex ipsius familia, & de certa sede Ecclesiæ vsque ad aduentum Messiae in carne.

Eandem quoque Hierusalem intelligit per campos syluæ, à materia, id est, lignis ex quibus Hierosolyma ædificata fuit, sicut & Libanus interdum vocatur à monte Libano, ex cuius cedris quod fuit ædificata.

Ita

Ita Ezechielis capite vigesimo primo: Vaticinare ad syluam agri, hoc est, ad urbem Hierosolymam, quæ ex sylua extructa est. Beza, & quidam alij sine figura intelligunt Ephratam, seu Bethleem, & per campos syluæ Aream Ornam, in qua Dauid Domino altare ædificauit, quam dicunt montē fuisse Morian, in quo Deus Isaac iussit immolari, & postea templum Hierosolymitanum conditum est. Atque ita versum exponunt: Ecce (vos Israëlita seu Iudæi eum locum templi) audiuius ex ipso Dauide, vel senioribus in Ephrata, hoc est, Bethleem, & inuenimus in campis syluæ, id est, area Ornan, hoc est, locis campestribus, ubi nunc est Hierusalem, 2. Samuelis 24. 1. Paralipomenon 21. & 22. ubi inquit Dauid: Hec est domus Dei, & hoc altare in holocaustum Israël.

VII.

Introibimus in tabernaculum eius, adorabimus ad scabellum pedum eius.

Exhortatio mutua ad conueniendum in tabernaculo seu templo, vt in eo adorent Dominum, hoc est, præstent eas actiones & cultus in templo, quos Deus mandauit, qui sunt:

1. Audire doctrinam Legis & Euangelij.
2. Inuocare Deum.
3. Gratias agere Deo pro beneficijs corporalibus & spiritualibus.
4. Vti sacramentis, quibus fides confirmatur in conuersis.

Ad scabellum pedum eius] Ad propitiatorium seu arcam foederis, apud quam Deus præsens fuit, iuxta datam promissionem.

2. Precatio.

VIII.

Surge Domine in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tue (deiner Herrschafft.)

Precatur vt Deus ministerium publicum in Ecclesia, & regnum politicum propter promissionem datam Dauidi, conseruet.

Surge] id est, Ostende te esse præsentem, exaudire & iuuare inuocantes in hoc templo.

In requiem tuam] in templum, quæ certa fuit sedes Dei, vsque ad aduentum Messia, in quo promisit se futurum præsentem, & exauditurum inuocantes. Ideo Iudæi in alijs regionibus orantes, conuertebant se ad templum Hierosolymitanum.

Arcam vocat fortitudinem Dei, quod Deus apud eam erat præsens, exaudiens inuocantes & liberans potenter ab hostibus.

Sacerdotes tui induantur iustitia, & sancti tui exultent. IX.

Primum petit conseruationem ministerij docendi, eiusq; effectus, qui sunt duo præcipui. Prior iustitia sacerdotum seu doctorum Ecclesiæ, quæ duplex est: ministerij qua rectè docent: & personæ, qua vsum pium & honestum & conuenientem doctrinæ agunt, vt sint exemplaria gregis seu Ecclesiæ.

Altera est exultatio seu lætitia, & consolatio de præsentia Dei & auxilio diuino.

Propter Dauid seruum tuum non auertas faciem Christi tui. X.

Secundò petit cōseruationem regni Dauidis, corporalis & politiæ Iudaicæ.

Propter Dauid seruum tuum] Propter promissionem factam Dauidi, & iuramento sancitam, duraturum autem erat hoc regnum & politia vsq; ad aduentum Christi in carne, quo exhibito delenda fuit, iuxta illud Matthæi 11. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem prophetarunt.

Non auertas faciem Christi tui] Hoc est, ne finas auerti, id est, mutari & deleri faciem, hoc est, præsentem statum & formam politiæ & ecclesiæ.

Christi tui] Dauidis, vncti in regem, sed maneat hic status & forma regni vsque ad aduentum Messia, qui verus & æternus rex futurus erit, & regnum eius æternum, cuius figura Dauid, eiusq; regnum fuit corporale.

Jura-

XI. *Iuravit Dominus David veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.*

Repetitio iuramenti, quo Deus confirmavit veritatem suæ promissionis, de regno Davidis, duraturo vsque ad aduentum Messia, in posteritate Davidis. Iuxta illud Gen. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, neque doctor de femore eius, donec venerit Siloh, simulq; de regno Messia æterno. Extat hæc promissio 2. Regum 7. vbi inquit Deus per prophetam Nathan: Cum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum eius. Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli à Saul, quem amoui à facie mea.

Facta est autem hæc promissio Davidi anno mundi 2900. ante Christum natum 1060. Templum edificare cœpit Salomon anno mundi 2934. anno post exitum ex Aegypto 480. ante natum Christum 1028.

Promisit autem Deus quatuor Davidi:

1. Natos ex posteritate eius regnatos in populo Iudaico.
2. Regnum Davidis duraturum vsque ad aduentum Messia.
3. Zion vel Hierusalem sedem fore huius regni.
4. In hoc regno seu populo Deum conservaturum & propagaturum veram doctrinam & promissionem de Messia & veris cultibus.

Iuravit] Iuramento confirmavit promissionem factam Davidi, ne de illa dubitaret.

Non frustrabitur eum] sed certò præstabit, quod promisit, non faller Davidem, aut populum.

De fructu ventris tui] Ex posteritate tua regnabunt ordine in hoc populo reges & duces, quod factum est vsque ad Machabæos. In Herode autem anno 30. ante Christum

natum, translatum est sceptrum, hoc est, regia potestas à tribu Iuda, in regem alienigenam, ipsum Herodem, filium Antipatri Ascalonitæ.

Si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos.

Et filij eorum, vsque in seculum sedebunt super sedem tuam.

Conditio addita promissioni de obedientia, quæ omnibus promissionibus de bonis corporalibus addi solet, item exceptio castigationis & crucis. Quia igitur Iudæi non obediunt Deo, Hierosolyma sæpe direpta est, & Iudæi abducti sunt in Babyloniæ, & regnum & politia nunc tota deleta est, exhibito Messia, de cuius regno æterno hæc promissio sine omni conditione intelligenda fuit, iuxta illud Pauli ad Romanos capite tertio: Quod si quidam increduli fuerunt, num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Misit igitur Deus ex posteritate Davidis, natum Messiam in plenitudine temporis in Bethleem, iuxta promissionem Michææ, cuiusq; regnum est æternum, iuxta illud Lucæ 1. Ecce concipies in utero & paries filium, & vocabis nomen eius Iesus. Is erit magnus & filius altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ipsius, regnabitq; super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

3. Promissio de conservando regno Davidis, & politia Iudaica vsque ad aduentum Messia.

Quoniam elegit Dominus Zion, elegit eam in habitationem sibi.

Loquitur de electione Zion, seu Hierusalem, vbi Deus promisit se præsentem futurum, & exauditurum inuocantes, donec veniret Messias promissus in carne, quo exhibito, crucifixo & resuscitato à morte, hoc regnum corporale Davidis & tota politia Iudaica, una cum metropoli Hierosolyma, delenda fuit, sicut Angelus Daniel. 9. prædixit. Hæc ideo stabilitas seu eternitas regni Davidis.

Davidis, intelligenda est vsq; ad aduentum Messiae, cuius regnum seu ecclesia verè in æternum manebit.

Quod inquit, Dominus elegit Zion, vt ibi habitaret, monet, neque Dauidem neque Iudæos meruisse hanc electionem, sed esse Dei gratuitum beneficium.

XIII. *Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo, quoniam elegi eam.*

Verba sunt Dei, primùm de Zione seu Hierusalem corporali, mansura vsque ad Christi aduentum in carne, anno mundi 3962. Deinde de tota Ecclesia, in qua præsens est Deus, exaudiens & iuuans eam, & singula eius membra.

Quod inquit, suam requiem esse in Ecclesia, ingens est consolatio, quòd Deus quasi requiescat in Ecclesia, & delectetur. Ita Ioannis 14. Veniemus ad eum, & mansionem faciemus apud eum. Item Paulus inquit, nos esse templum Dei & Spiritus sancti.

4. Promissio de victu & sustentatione Zionis, hoc est, Ecclesie Iudaicae, & deinceps collectæ ex Iudæis & Gentibus, vsque ad finem mundi.

XV. *Victui eius (Zionis) benedicens benedicam, & pauperes eius saturabo pambus.*

Promittit in tribu Iuda & Benjamin, in qua Zion seu Hierosolyma sita fuit, maiorem futurâ vbertatē frugum ac fructuum, quàm in alijs terris Israël, propter Davidis regnum, cuius in ea sedes fuit, simulq; promittit victum & sustentationem Ecclesie omnibus temporibus. Ex Græco legitur: Venationi benedicam, pro quo vetus Interpres vertit: Viduam eius benedicam, deceptus errore vnius literæ. Legit enim pro θύρα, quæ vox venationem significat, θύρα, hoc est, viduam. Per venationem Græcus Interpres intelligit ipsum victum, quòd is olim per venationem præcipuè parabatur. Accipitur & venatio pro prædicatione doctrinæ & hominum cōuersione, iuxta illud Ieremiæ 16. Et venabuntur eos de omni monte.

XVI. *Sacerdotes eius induam salu-*

tari, & sancti eius exultatione exultabunt.

Repetitio promissionis de efficacia ministerij, de quo Roman. 1. dicit Apostolus, Euangelium est potentia Dei, &c. & 2. Corinth. 3. Euangelium est ministerium spiritus, hoc est, dat Spiritum sanctum, qui efficax est in cordibus credentium, accendens in eis veram lætitiā, fiduciam & consolationem.

Induam salutarē] Hoc est, Saluabo & protegam, consolabor, & sancti eius lætabuntur de præsentia Dei & consolatione.

Illic crescere (efflorere, germinare) faciam cornu David, paravi lucernam Christo meo. XVII.

Repetitio promissionis de potentia, gloria & conseruatione, primùm regni Davidis, deinde sub typo regni Messiae.

Cornu vocat per Metonymiam regnum Davidis, eiusq; potentiam & defensionem vsque ad Christi aduentum. Sumpta Metaphora à cornibus animantium, quibus se defendunt. Respexit huc Zacharias Lucæ 1. Et erexit cornu salutis in domo David pueri sui.

Lucernam vocat ipsum Dauidem & regnum eius, iuxta illud 2. Samuelis 21. Non egredieris vltra nobiscum in prælium, ne extinguas lucernam Israël, hoc est, ne te interfecto pereat regnum Davidis. Item 1. Regum 11. Filio Salomonis dabo tribum vnā, vt sit lucerna Dauidi seruo meo. Item 1. Regum 15. Propter Dauidem dedit Deus ipsi lucernam in Hierusalem, hoc est, aliquem ex ipsius posteris in regem. Significat autem lucerna splendorem seu gloriam regni, nunc seruitium, quod principes & reges præstāt in gubernatione subditis, etiam cum suo damno & vitæ sæpe periculis: quod Sapientissimus & Christianissimus princeps Ernestus, dux Lunæburgensis suo hoc symbolo de ardente lucerna significat:

Dum alijs inseruo, me ipsum consumo.

Deinde lucernam vocat doctrinam Euangelij, in regno Messiae accendentem in cordibus veram lucem seu notitiā Dei, iuxta illud Psalm. 119. Verbum tuum lucerna pedibus meis.

Christo meo] Primò ipsi Dauidi, vt maneāt eius posterī, quasi lucerna in regno Israël, iuxta promissionem datam Dauidi: deinde Christo seu Messiae, vero & æterno regi.

Inimi-

XVIII *Inimicos eius induam confusione* (id est, confundam, pudefaciam) *super ipsum autem* (Dauidem & Mesiā) *effloreat corona eius* (das Königreich.)

Hoc est, Diadema regni seu ipsum regnū augebitur & floreat Dauidis vsque ad aduentum Mesiā, cuius regnum spirituale, hoc est, Ecclesia, mansurum est in æternū, abiectis hostibus eius in æternas pœnas. Estq; hoc epiphonema Psalmi, completēs comminationē de interitu hostium & regni Dauidis & Mesiā, & promissionem de conseruatione vtriusque.

Ratio cur Psalmus propriè non sit intelligendus de regno Dauidis & politia Mosaica.

Regnum Dauidis & politia Iudaica iam amplius annis 1529. deleta est.

Ergo hæc promissio Psalmi, vbi inquit Deus: Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo, quoniam elegi eam; non intelligēda est solum de regno Dauidis & politia Iudaica, sed de regno Mesiā æterno, sicut multæ aliæ, vt illa 2. Regum 7. & 1. Paralipom. 18. Suscitabo semen tuum post te, & firmabo regnum eius, & ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium, &c.

Versus 3. PSALMVS CXXXIII.

Graduum 14.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis demonstratiui: Quia continet Encomion concordie in Ecclesia, politijs & æconomijs, ab eius suauitate & vtilitate, quarū illam explicat imagine sumpta à fragrantia balsami, seu vnguenti preciosi, hanc similitudine sumpta à rore fecundante montes & agros.

Partes sunt tres.

1. Propositio, iucundā & vtilem esse concordiam.
2. Explicatio propositionis, per duas imagines seu similitudines. Priorem sumptam à balsamo, alteram à rore.
3. Aetiologia propositionis, continens promissionem de benedictione, & in hac vita & futura.

Est autem hæc concordia necessaria in omni gubernatione, Ecclesiastica, politica & æconomica, quod & Gentes experiētia didicerunt, vnde Salustius verè dixit: Concordia res parue crescunt, discordia magnæ dilabuntur. Et Silius: Paruis diues concordia rebus, præcipuè autem necessaria est in Ecclesia, consistens in duobus: 1. Consensu veræ & incorruptæ doctrinæ, & docentium inter se beneuolentia, de qua verè dixit Basilus: Non tam sinistra opus est dextra, quàm ecclesiæ concordia docentium. Conseruatur autem tribus, cognitione veræ doctrinæ, humilitate & patientia, sicut eadem distrahitur ignoratiā veræ doctrinæ, ambitione & impatientia, vnde filius Dei in agone orans pro Ecclesia, hæc tria petit. 1. Vt maneat veritas in ecclesia. 2. Non exoriatur discordia inter Doctores. 3. Vt Ecclesiæ detur vita æterna. E Paulus inquit de studio concordie ad Ephesios 4. Solliciti sitis seruire vnitatem spiritus cum omni humilitate & mansuetudine, cum longanimitate sustinētes inuicem in dilectione & vinculo pacis. Sape autem disceditur à veritate doctrinæ propter odia & affectus. Sicut Arius discessit à vera doctrina de filio Dei, odio Alexandri, & gignuntur infiniti errores, vt hodie videre est in Anabaptistis, Enthusiastis, Sacramentarijs & similibus.

1. Propositio.

Ecce quàm bonum & quàm iucundum (est) habitare fratres in vnum (esse concordēs.)

Lutherus: Das ist / Wenn die reichen / grossen / heiligen / weisen sich der armen / Kleinen / sünders / thoren annemen.

Propositio est, concordiam esse iucundā & vtilem in omni gubernatione, ecclesia, politia & familijs. Est autē propositio elata per admirationem, de iucunditate & vtilitate concordie inter fratres, primū inter Christianos, qui fratres inter se sunt, quod communē & vnum habeāt patrem cœlestē, & hæredes ac participes sint omnes cœlestium bonorum. Deinde inter gubernatores & subditos, & qui in eadem familia seu domo agunt, de quorum omnium concordia concionatur hic Psalmus.

Habitare in vnum, est esse vnanimes consensu veræ doctrinæ, studio & voluntate, & mutua beneuolentia, sine simulatione, contentionibus & rixis. Complectitur autem duo,

duo, suauitatē & vtilitatem concordia: de suauitate dulcissimè dixit Plato in epistola ad Dionysium: ὁ χρυσοῦς ἀγλαός, ὁ δ' ἀδάμας ὁ τῶς ἀσφαλῆς, πῶς τὰς δ' αὖτις ὡς ἀγαθῶν ἀνδρῶν ὁμοφροσύνην νόησις. Hoc est, Non aurum lucidum, neque adamas adeo splendet ad oculos, quàm bonorum virorum concordia. De vtilitate concionatur D. Paulus Rom. 12. proposita imagine membrorum inter se corporis concordia. Et fabella de patre proponente filiis fasciculum virgarum, quam cum iussi frangere non possent, singulas autem virgulas facillè frangerent, dixit ad eos pater:

*Viuite concordēs, concordēs viuite fratres,
Coniunctos fascēs frangere nemo potest.*

Et dulcissimè Nestor apud Homerum Odyss. γ. inquit:

ὅλε' ποτ' εἰρ' ἀγορῇ λίχ' ἐβάζεμεν δ' τ' ἐνὶ
βελῆ,
ἀλλ' ἐνὰ θυμῷ ἔχοντε νόον καὶ ἐπίφρον
βελῆ.

*Haud vnquam neque concio nos, neq; curia distis
Audiuit pugnare animo, sed semper eodem
Et sentire eadem, atq; eadem discernere vidit.*

2. Comparatio de Balsamo, & Rore.

II. *Sicut oleū preciosum (balsamum effusum) super caput, quod descēdit in barbam Aaron quod (inde) descendit in oram vestimenti eius.*

Id est, tam suavis & iucunda est concordia, quàm oleum preciosum seu balsamum, &c.

Prior similitudo seu imago sumpta à fragrantissimo & grauissimo odore balsami, quod in sola Palæstina crescit, eoque inungebantur sacerdotes & reges, quo postèrius membrum propositionis de suauitate concordia explicat, & illustrat. Habet enim præter efficaciam sanandi vulnera balsamum fragrantiam gratissimam, recreandicerebrum. Et præcipuè hæc imago explicat concordiam, & consensum doctorū Ecclesiæ in doctrina. Vnde hoc loco vñtionis Aaronis summi sacerdotis, mentionem facit. Est igitur sententia: vt stillat balsamum à vertice Aaronis, seu summi sacerdotis, qui Christi typus fuit, in barbam &

oras vestimenti eius: Ita vera doctrina ab vno summo doctore & vertice Christo sparsa doceatur à toto cœtu sacerdotum, nec fingant sibi homines varias opiniones de Deo, sed agnoscant eum, sicut ipse se patefecit, & colant eum iuxta verbum quod ipse tradidit.

Sicut (est) ros Hermon (& sicut is ros est) qui descendit in montes Sion. III.

Altera imago seu similitudo sumpta à rore, qua prius membrum de bonitate seu vtilitate concordia explicat. Nam sicut ros vapor ex temperatè calido & frigido generatus, in aère suauem quandam humectationem in terram effundit, qua herbae & plantae, æstu diurno penè exhaustae, recreantur, & nouam vim concipiunt: Ita concordia politia & œconomia suauiter reficiuntur, & recreantur. Hermon mons est trans Iordanem, iuxta quem loca sunt vberima pascuis. Ros igitur ibi diuino beneficio defluit optimus, cui comparatur & is qui cadit super montem Sion, & vicina eius loca. Est igitur sententia: Talis est concordia, tam utilis & salutaris politijs & familijs, quàm est ros, qui cadit super montem Hermon, & super montem Sion, & vicina eius pascua, campos, & agros, recreans & fecundans exhaustos æstu in media æstate.

Quoniam ibi promisit Dominus benedictionem, & vitam usque in seculum. IIII.

Aetiologia, continens causam Encomij & exhortationis ad concordiam, sumptam à benedictione diuina, & in hac vita & futura, id est, præmijs, quibus Deus ornat & auget concordēs. Ita Syracides cap. 25. inquit, Tria esse longo pulcherrima, quæ Deo & hominibus valdè placent: Concordiam fratrum, Amorem mutuum inter vicinos, Maritum & uxorem, quibus bene conuenit. Psalmum præceptor Philippus his dulcissimis versiculis præclare exposuit, quos iuuentus Christiana memoriae commendet, & retineat:

*Exiguus addit vires concordia rebus,
Et malè quassatas fulcit & auget opes.
Vtq; senis celso manantia vertice Aaronis
Defessos artus balsama larga rigant.*

NN

*Siue satis vt vita redit, dum Syrius agros
Torret, si gelido rore madescat humus.
Sic vbi sunt aquo sociata fœdere mentes,
Fidag, communis pectora iunxit amor.
Virtutem Deus aspirat, placidoq, fauore
Adiuuat, & vitæ cuncta pericla regit.*

*Recitet & hic puer precationem
dulcissimam.*

*Flecte precor nobis iratum Christe parentem,
Qui vis pro nobis supplicis esse loco.
Et quam sparsisti prolatam ex mente parentis
Deleri vocem ne patiare tuam.
Doctrinæq, tuæ studium, paruamq, Sareptam
Doctrinæ hospitium protege quaeso tua.
Et placidam clemens nobis concedito pacem,
Tuq, ducum mentes, tu populumq, regas.*

Versus 3. PSALMVS CXXXIIII.

Graduum vltimum.

ARGVMENTVM.

Psalmus est generis suaviorij. Hortatur enim in eo Propheta Leuitas templi Hierosolymitani, & sub horum persona omnes ministros & doctores Ecclesiæ, vt benedicant Domino, id est, tradant populo veram & salutarem doctrinam legis & Euangelij, de Messia promisso, celebrent Deum, eiq; agant gratias, pro omnibus beneficijs, & orent pro se, & Ecclesia. Nam hæc omnia vox benedictionis complectitur.

Sunt autem tria officia Leuitarum, & sacerdotum, adeoq; omnium ministrorum Ecclesiæ, docere, orare & offerre hostias, cuius postremi officij hic oblitus Propheta quasi digitum intendit ad principale officium, quod est tradere doctrinam Ecclesiæ necessariam. Partes sunt tres.

1. Propositio exhortationis.
2. Exhortatio ad orationem.
3. Votum seu precatio benedictionis pro Ecclesia.

1. Propositio exhortationis.

I. Ecce nunc benedicite Domino, omnes serui Domini, qui statis in domo Domini per noctes.

Propositio est, qua alloquitur Leuitas. i. ministros & doctores templi, quos per Exochen seruos Domini vocat, vt benedicant Domino, id est, agnoscant, celebrent, & inuocent Dominum. Ecce, particula est

attentionis. q. d. extructum iam est templum, in eoque reposita arca fœderis, apud quam Deus præsens est, sicut in præcedenti Psalmo 133. dictum est. Quare iam benedicite & celebrate in illo hunc Deum, vos Leuitæ, & alij serui ipsius. Nunc extructo templo, in eoque reposita arca, & omni tempore benedicite, id est, agite gratias, celebrate hunc Dominum gratis mētibus.

Qui statis in domo Domini] id est, vos Leuitæ, sacerdotes, & alij qui templo præfati estis, & cultibus in eo diuinitus institutis. *Per noctes*] in quibus Leuitæ, & alij ad hoc instituti laudabant Deum in templo, & precabantur & quasi excubias agebant canentes in templo, vt Anna Prophetissa, Luc. 2. Quod inquit, qui statis, requirit constantiam & assiduitatem in lectione doctrinæ, & consolatione, iuxta illud Colof. 3. Sermo Christi habitet in vobis abunde, cum omni sapientia.

2. Exhortatio ad orationem.

Extollite manus vestras in sancto, & benedicite Domino.

Addit exhortationem ad inuocationem, quod sine ea explicatio & propugnatio doctrinæ & salutaris Ecclesiæ gubernatio fieri non potest, neque seruari vera sententia cœlestis doctrinæ. Vnde precatur Esaias: Obsigna legem in discipulis meis, id est, in cœtu discipulorum & amplectentium scripta Prophetica & Apostolica. Est autem inuocatio præcipuum Ecclesiæ opus, & cultus Deo gratissimus, cum sit in agnitione & fiducia Mediatoris.

Extollite manus] Modus inuocationis à gestu inuocatum, eleuatione scilicet manuum ad cœlum.

In sancto] id est, in templo. Aliter, in sancto scilicet sanctorum, vbi erat arca fœderis, & reposita ad propitiatorium, in quo præsens fuit Deus. Ideo ad illos se vertebant Iudæi orantes in alijs regionibus. Præfigurabat autem propitiatorium & arca fœderis Christum propitiatorem pro peccatis, propter quem solum preces inuocantium exaudiuntur.

3. Votum seu precatio pro Ecclesia.

Benedicat te Dominus ex Ierusalem, qui fecit cœlum & terram.

Precatio

Precatur vel ipse Propheta Dauid benedictionem Domini ipsi populo seu Ecclesiæ, vel sunt verba Leuitarum & ministrorum Ecclesiæ, quibus precantur populo benedictionem, id est, collationem omnium beneficiorum Dei, veram doctrinam, remissionem peccatorum, lætitiā, consolationem, & vitam æternam, idque à Domino, id est, vero & æterno Deo, qui se patefecit in Sion, conditor cœli & terræ, id est, omnium rerum visibilibus & inuisibilibus, propter Mediatorem filium. Similis precatio seu votum ministrorum Ecclesiæ ad populum extat Psalmo 96. Benedicat nos Deus, Deus noster, Benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terræ.

postea in nouo misso filio, concionante & edente miracula, mittente Spiritum sanctum & propagante Euangelium in vniuerso mundo.

1. Propositio, eiusque crebra petitio.

Laudate nomen Domini, laudate serui Domini. I.

Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. II.

Propositio est exhortationis, continens circumstantias.

1. Quinam laudent Dominum, sacerdotes & Leuitæ, quorum officium fuit non tantum mactare pecudes, vt Leuitarum, & offerre Deo victimas præparatas ab illis, sacerdotum, sed etiam laudare Deum in templo vera inuocatione, gratiarum actione, confessione & propagatione veræ doctrinæ.

2. Quid laudent nomen Domini, hoc est, potentiam, sapientiam, misericordiam, & bonitatem, & ipsum Dominum, hoc est Messiam promissum, eius personam agnoscetes, & beneficia celebrantes.

3. Vbi, in domo Domini, hoc est, in templo, ad quod suam præsentiam alligauit, & exauditionem, sicut nunc ad Mediatorem filium, cuius figura templum & tabernaculum fuit, in vniuersa Ecclesia, & in omni loco.

Laudate Dominum, quia bonus (Dominus) psallite nomini eius, quoniam suauis (est psallere Domino.) III.

Quoniam Iacob elegit sibi domum, Israël in peculium sibi. IIII.

Populum peculiarem ex reliquo genere humano electum, ex quo Messias nasceretur. Ita Exodi 13. Vos estis mihi gens sancta & peculium de omnibus gentibus.

Quia ego cognoui, quod magnus est Dominus. Et Deus noster præ omnibus dijs. V.

NN 2

Perf. 21.

PSALMVS CXXXV.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic exhortatorius. Nam hortatur Propheta, vt superiore, sacerdotes & Leuitas, adeoque totum populum Israëliticum, ad laudem Dei, & gratiarum actionem, pro ipsius operibus omnibus, creatione, & conseruatione rerum omnium, quibus suam potentiam, sapientiam, & bonitatem declarauit, & præcipue pro electione Israëlitarum in populum peculiarem, & hæreditatem præ alijs gentibus, pro liberatione eorum ex Aegypto, & defensione in deserto, & terra Chanaan contra hostes, vt ipsi hunc verum & æternum Deum, conditorem & conseruatorem rerum omnium, agnoscerent, inuocarent, & colerent, non vt gentes, creaturas & idola commentitia, quæ hic deridet, eorumque artifices, & simul monet, vt & nos eundem verum & æternum Deum, qui misit nobis filium redemptorem promissum, agnoscamus, inuocemus, & celebremus. Partes sunt quatuor.

1. Propositio exhortationis, subinde repetita, additis rationibus à Dei bonitate, & circumstantijs personarum & loci.

2. Enumeratio operum & beneficiorum Dei duplicium, creationis rerum, & electionis, atque liberationis Israëlitarum ex Aegypto, defensione in deserto, & terra Chanaan, deletis hostibus.

3. Derisio Idolorum gentilium carentiũ sensu, eorumque artificum.

4. Repetitio exhortationis, cum addita formula gratiarum actionis, seu benedictionis Dei, qui se patefecit in Sion & Hierusalem olim in veteri testamento, &

Repetitio est exhortationis continens rationes quatuor.

1. Ab bonitate Dei in dandis bonis, & auertendis malis, de quo inquit Gerson, plures esse gratias Dei priuatiuas quàm positiuas.
2. A suauitate Psalterij, seu Musicæ, cum sit in spiritu, tum Psalmodià grata est Deo, non cum est Ethnicum tantum, & prophanum murmur, & boatus, sine mentis eleuatione, & intellectu.
3. Ab electione Israëlitarum in peculium Dei, seu populū Dei peculiarem, sicut nunc Ecclesiam colligit ex miserrima massa humani generis per vocem Euangelij.
4. A potentia Dei, de qua inquit versus Lini: *ῥαδίᾳ πάντᾳ θεῷ πλεῖσαι καὶ αὐτῷ ὅτι ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ*, Omnia sunt facilia Deo, & impossibile nihil.

Hæc omnia Propheta sua experientia seu cognitione testatur, & affirmat esse vera & certa.

QVÆSTIO.

Quid opus est laudare Deum, cum in se sit laudabilis, neque indigeat nostris studijs & officijs, sicut inquit ipse Dauid, Psalmo 15. ad Deum: Bonorum meorum non indiges. Et Clemens Alexandrinus: *ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ εὐχαριστία, ὡς οὐκ ἔστιν αὐτῷ ἡμεῖς*.

RESPONSIO.

Omnino est Deus in se laudabilis, nec habet opus nostris officijs cum ipse sit omnipotens, sed tamen, quia est summè bonus, & bonum est communicatum sui, vult à nobis agnosci, inuocari & celebrari, ut hoc modo suam bonitatem, & lætitiā, adeoque seipsum in vita æterna communicet, atque hanc sui communicationem vult in hac vita inchoari, quæ in æterna vita futura est consummata, iuxta illud 1. Corinth. 15. Et tunc erit Deus futurus omnia in omnibus. Ita inquit Psalmo 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me. Item alibi, Offerens laudem glorificat me. Et Psalmo 50. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua.

2. Enumeratio operum Dei, creationis omnium rerum & electionis Ecclesie.

Omnia quaecumque voluit Dominus fecit, in caelo, & in terra, in mari, & in omnibus abyssis. VI.

Recenset nunc opera Dei, quibus suam omnipotentiam, sapientiam & bonitatem declarauit, quorum primum est creatio omnium rerum bonarum, quæ & gubernatione & sustentationem eorundem, quantum ad substantias attinet, complectitur, de quibus hic agit primū Propheta. Quod inquit Deum fecisse omnia quaecumque voluit, monet Deum esse agens liberissimum, non alligatum ad ordinem naturæ, seu causas secundas, quas sæpè mutat, pro sua libertate, sicut solem subsistere iussit & anus fecit fecundas, contra Stoicorum blasphemias, qui contendunt omnia fieri necessario, sicut ordo naturæ postulat, & cetera causæ secundæ. Hæc admonitio prodest ad fidem nostram confirmandam, & expectandum auxilium Dei, etiam cum ab omnibus humanis præsidijs destituimur. Ita recepit Deus in gratiam primos parentes post lapsum, dispensans summa & admiranda bonitate de hoc decreto, Gen. 3. In quocumque die comederis, morte morieris. Hæc dispensatio longè superat creationem rerum. Nam multo plus est, de lege dispensare, quàm de ordine naturæ.

QVÆSTIO.

Agit ne igitur Deus contra suam legem, benefaciens bonis, & puniens malos, sicut ille inquit in Tragœdia, de Tyrannis: Probitas, pietas, fides, priuata bona sunt, quod iuuat reges eant.

RESPONSIO.

Non, Quia Deus cum summè iustus sit, & bonus, non agit contra suam legem, quæ est norma immutabilis sapientiæ & iustitiæ eius, patefacta in decalogo. Ideo immutabiliter benefacit bonis, & punit impios, sed quo tempore & modo ipse vult, & constituit. Pugnant enim hæc inter se contradictoriè: Deus est iustus, & Deus est iniustus. Est enim iustitia Dei ipse Deus, sicut igitur Dei natura est immutabilis, ita etiam eius iustitia est immutabilis & æterna. Itarectè dixit Pindarus, Quod lex etiam ipsi Deo imperet. Est igitur imaginatio dignissima odio, & execranda quorundam, qui fingunt Deum non teneri sua lege, sed velut tyrannum facere quicquid velit.

educena

VII. *Educens nubes ab extremo terra, & fulgura cum pluuia fecit, qui producit ventos de thesauris suis.*

Explicatio creationis omnium rerum, quæ integrè describitur Genesist. quatuor speciebus Meteororum, nubium, fulgurum, pluuiarum, & ventorum, quibus reliquas res omnes conditas, cœlestes, terrestres, & marinas complectitur. Ita autem argumentatur:

Deus nubes, pluuias, fulgura & ventos condit & educit ad vsum hominum, & aliorum animantium.

Ergo bonus est, & omnipotens.

Caterùm de causa & generatiõe meteororum, legantur libri Physici. Extremum terræ vocat infimas eius partes, ex quibus anhelitus & vapores euehuntur in aëræ, ex quibus deinde generantur nubes, pluuiæ, fulgura & venti. Quod inquit, fulgura cum pluuia fecit, significat sæpè fulgura inter copiosos imbres exoriri. Thesauros ventorum, vocat occultos quasi meatus terræ, & receptacula, ex quibus venti exurgunt, de quibus Christus inquit, Iohannis 3. ad Nicodemum, Spiritus (ventus) vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, & quò vadat.

VIII. *Qui percussit primogenita Egypti ab homine usque ad pecus.*

IX. *Et misit signa & prodigia in medio tui Egypte in Pharaonem, & omnes seruos eius.*

Dixit de operibus ordinarijs, creatione & sustentatione omnium rerum bonarum & vtilium, animantibus. Iam addit exemplum operum Dei extraordinariorum, educationem Israëlitarum ex Aegypto miraculosam in terram Chanaan, & defensionem eorum contra hostes, quos Deus deleuit, de quo legatur Exodus, & libri Iosue. Conseruauit autem Deus hanc gentem, donec natus esset ex ea crucifixus & resuscitatus Messias Hierosolymis. Iam autem gens & tota politia deleta est pror-

sus per Romanos, anno ab educatione populi ex Aegypto 1582.

Signa & prodigia, quæ Deus per Moysen & Aaron edidit in Aegypto coram Pharaone, vt illis admonitus populum Israëliticum à se dimitteret, recitantur decem in Exodo, hoc ordine:

1. Versæ aquæ in sanguinem, capite 7.
2. Multitudo ranarum, capite 8.
3. Cyniphes seu pediculi in hominibus, & brutis, ibidem.
4. Muscæ siue omne genus ferarum & bestiarum noxiarum, ibidem.
5. Mors pecorum, capite 9.
6. Vlcera, ibidem.
7. Grando ingens, ibidem.
8. Locustæ, capite 9.
9. Tenebræ palpabiles, capite 10.
10. Mors primogenitorum, capite 11.

His plagis omnibus tam horrendis & exitialibus, tantum adfuit vt Pharaon flexus Deo obtemperarit in dimittendo populo, vt etiam magis sit induratus propriæ naturæ malitia & prauitate, non Deo impellente. Nam verbum indurauit, in hoc dicto, quod subinde repetitur, Deus indurauit cor Pharaonis, non significat efficien-tem causam, sed permissionem, vt, Deus indurauit Pharaonem, hoc est, permisit eum indurari, & magis furere, cum toties admonitus à Moysen, & tot horrendis prodigijs ac plagis conspectis, Deo repugnare pertinaciter pergeret. Neque enim Deus causa est peccati, quod horribiliter punit. Ita in oratione dominica petimus, ne Deus nos inducat in tentationem, hoc est, ne sinat nos tentari, ita vt succumbamus in tentatione, propriæ carnis imbecillitate, vel potentia diaboli, vel insidijs mundi. Testatur autem editio horum signorum tria præcipuè.

1. Deum esse omnipotentem & agens liberrimum, non alligatum ad causas secundas.
2. Deum esse præsentem apud suum populum & Ecclesiam, eam liberantem, & defendentem, destitutam etiam omnibus humanis præsijs, sicut Israëlitas liberauit à manu Pharaonis, & duxit per mare rubrum, insequenti hoste, & vtrinque circumdatos altis montibus.

3. Deum puniturum omnes tyrannos, & hostes Ecclesiæ, sicut Pharaonem submersit in mari, & reges in terra Chanaan deleuit, sicut additur.

in populum Israëliticum & Ecclesiam colata.

X. *Qui percussit gentes multas
& occidit reges fortes.*

XI. *Sihon regem Amorrhæorum,
& Og regem Basan, & omnia
regna Chanaan.*

XII. *Et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israël populo suo.*

Explicationem horum versuum vide Psalmum 44. ubi Propheta causam efficientem liberationis & defensionis populi recitat, non vires humanas, sed potentem Dei manum, sicut Ecclesia omnibus temporibus diuinitus seruatur, sine præsidij humanis, sicut Osee i. dicitur: Saluabo eos non in arcu aut gladio, sed in Domino Deo suo. De Sihon rege Amorrhæorum & Og rege Basan, lege Numerorum 21. & Iosue 12. numerantur reges ab Israëlitis victi, duce Iosua, trans Iordanem. Diuisionem terræ Chanaan inter tribus duodecim Israël, excepto tribu Leui, cuius hæreditas fuerunt sacrificia, lege Iosue 13.

Versus complectentes has decem plagas Sebastiani Chelij:

Edidit hæc coram Moses Pharaone tyranno
Signa, cruore natant flumina cuncta nigro.
Hinc veniunt rana, Cyniphes genus omneq; musca,
Signa ducem Pharium non tamen ista mouent.
In pecudes ingens pestis grassatur, habentq;
Vlcera mortales, grando grauiusq; cadit.
Longa locustarum consumunt agmina fruges,
Densaq; Niliacum contegit vmbra solum.

XIII. *Domine nomen tuum in æternum (manet) Domine memoria tua in generatione & generationem.*

Epiphonema quo alloquitur Deum per Apostrophem, affirmans nomen ipsius futurum æternum, hoc est, celebre in omni æternitate, propter dicta opera & beneficia, cum in totum humanum genus, tum

Quia iudicabit Dominus populum suum (vindicabit & allet ab hostibus) & seruis suis erit propitius.

Modus quo memoria nominis Dei conseruabitur in Ecclesia, est duplex. Prior est concio pœnitentiæ vniuersalis, accusans & dampnans omnes homines. Alter, propitiatio seu reconciliatio cum Deo, & remissio peccatorum gratuita propter Mediatorem.

3. Antithesis continens derisionem deorum gentiliu.

Simulachra gentium (sunt) argentum & aurum, opera manuum hominum (ab hominibus facta.)

Os (figuram oris) habent, & non loquentur, oculos (figuram oculorum) habent, & non vident.

Aures (formam aurium) habent & non audient, neque enim est spiritus (vita seu motus) in ore ipsorum.

Similes illis sunt qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.

Dixit de vero & æterno Deo conditore & seruatore omnium rerum, qui populum Israëliticum electum, ex Aegypto eduxit in terram Chanaan, & hostes eius deleuit, conseruans eam vsque ad tempus exhibendi Messia. Nunc addit Antithesin, qua gentium idola seu Deos deridet, eorumque artifices & cultores, quod sensu & motu careant facti ex argento & auro, qui neque se neque cultores suos defendere & seruare

feruare possunt. Discernitur igitur vera Ecclesia à gentibus tribus.

1. Idolatria, quia gentes inuocant creaturas, contra primum præceptum decalogi: Non habebis Deos alienos. Item, Non facies tibi sculptile, vt adores illud.

2. Homicidijs, vt mactationibus humanarum hostiarum, & laniena inter se gladiatorum, quam Romani approbarunt, contra quintum præceptum: Non occides.

3. Vagis & tetrilibidinis contra sextum præceptum: Non mœchaberis.

Similes illis sunt carentes sensu & intellectu, instar brutorum, non audientes veram doctrinam de vno & æterno Deo, non celebrantes eum, non videntes per fidem, quæ sit vera essentia Dei & voluntas eius.

4. Exhortatio.

XIX. *Domus Israël, benedicite Domino, domus Aaron, benedicite Domino.*

XX. *Domus Leui, benedicite Domino, qui timetis Dominum, benedicite Domino.*

Addit doctrinæ de vero & æterno Deo, & numinibus gentium commentitijs, exhortationem ad totum populum Israëliticū, ad sacerdotes, & Leuitas, & omnes qui inter gentes timent Dominum, hoc est, qui agnoscunt, inuocant, & verè colunt, vt huic Domino benedicant, hoc est, eum celebrent, innocent & colant, non numina commentitia, seu creaturas: Monet igitur omnes gradus & ordines in humano genere, vt suo quisque loco adiuuet conseruationem & propagationem doctrinæ cœlestis, in humano genere.

1. Doctores rectè doceant & propagent veram doctrinam, aduersus blasphemos.

2. Magistratus præbeant sumptus & hospitium scholis & Ecclesijs, & defendāt rectè docentes, priuati auditores singuli conferant aliquid pro sua facultate ad conseruationem ministrorum Ecclesiæ, ad alendos scholasticos, & pauperes, exemplo maiorum nostrorum piorum regum, principum, nobilium, diuitum, quos non satis

est liberaliter contulisse opes suas Ecclesiæ & scholis, sed oportet præsentibus etiam auditores aliquid proferre de suo, iuxta illud ad Galatas sexto, Communicet, qui catechizatur sermone, ei, qui se catechizat in omnibus bonis. Ne erretis, Deus non iridetur, quicquid enim homo seminauerit, hoc & metet.

*Benedictus Dominus ex Sion, XXI
qui habitat in Hierusalem. Halleluia.*

Formula benedicendi Domino, hoc est, laudandi & celebrandi ipsum in Ecclesiâ, omnium temporum, quam per Sion & Hierusalem sub typo intelligit. Quod inquit, Qui habitat in Hierusalem, significat Deum habitare & præsentem esse in Ecclesiâ, & singulorum credentium cordibus, iuxta illud dulcissimum dictum Christi, Iohannis decimoquarto: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus. Item Leuitici vigesimo sexto: Inhabitabo in illis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

PSALMVS CXXXVI. *Vers. 26.*

ARGVMENTVM.

Psalmus est *ὑμνωδία*. Nam hortatur in eo David sacerdotes & Leuitas, vt Deo in templo confiteantur, hoc est, eum celebrent atque gratias agant, & mente & lingua, propter eius admirabilia opera, & beneficia multiplicia, quæ in humanum genus, & præcipuè in Israëlitas contulit, quos sicut & in præcedenti Psalmo dictum est, electos præ cæteris gentibus liberauit ex Aegypto, & traductos per mare rubrum, & desertum in terram Chanaan, defendit potenti manu sua contra hostes, idque non propter ipsorum opera, seu merita, sed tantum ex mera sua bonitate & misericordia, quam in singulis versibus, vt eo magis de hoc summo & gratuito beneficio Dei admoneantur, repetit, sicut & supra Psalmo 118. Partes sunt duæ.

1. Exhortatio ad confitendum Dominum, hoc est, celebrandum eum, ratione sumpta à bonitate & misericordia Dei.

2. Narratio beneficiorum, seu operum Dei, creationis, liberationis & defensionis

Israëliitarum in Aegypto, educationis per mare rubrum, defensionis in deserto & terra Chanaan. In fine addit generalem admonitionem de prouidentia Dei, erga omnem carnem, hoc est, omnes creaturas, homines & animantes, quibus dat escam, eos alit, defendit, & conseruat.

1. Exhortatio.

- I. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.*
- II. *Confitemini Deo deorum, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.*
- III. *Confitemini Domino Dominorum, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.*

Propositio est exhortationis, cum addita ratione, sumpta ab immensa Dei bonitate, & misericordia, quo membrum seu clausulam intercalarem repetit in omnibus versibus. Vocat autem bonum, quod omnis generis beneficia confert in humanum genus, quæ duplicia sunt, corporalia & spiritualia. Misericordem, quod remittit nobis peccata & mitigat poenas: omnia enim beneficia Dei consistunt vel in dando, vel in remittendo, & quæcunque condita sunt, & conferuntur ad usus humanos, sunt vel nutrimenta vel remedia, vel instrumenta vitæ humanæ. Et dignum est memoria dictum Augustini, hoc loco: Quod iusti sumus ex iniuris, sani ex infirmis, viui ex mortuis, & immortales ex mortalibus, beati ex miseris, misericordia eius est, non meritum humanum. Appellatio Domini Dei deorum, & Domini Dominorum, discernit verum & æternum Deum, conditorem omnium rerum dominantem omnibus creaturis, à gentium numinibus commentitijs, quæ vocat Deos, non quod verè sint Dei, cum vnus tantum sit Deus verus & æternus, sed quod à gentibus idolatris pro dijs coluntur: vel Deorum nomine intelligit principes & reges, diuinum gerentes officium. Sic Psalmo 82. Deus stetit in synagoga deorum. Item, Dixi vos dii estis.

2. Narratio operum & beneficiorum Dei.

1. Creationis.

Qui facit mirabilia magna solus, quoniam in seculum misericordia eius. IIII

Qui facit cælos in sapientia sua, quoniam in seculum misericordia eius. V.

Opera Dei sunt duplicia: ordinaria, creatio, sustentatio & gubernatio omnium rerum creaturarum, quæ primùm recitat: & extraordinaria, vt est educio Israëliitarum ex Aegypto, gubernatio admiranda in deserto, & defensio in terra Chanaan. Testantur autem vtraque opera de omnipotentia & bonitate Dei, præcipuè complectentis humanum genus, ad cuius usum Deus condidit omnia, sicut inquit Xenophon: τὰν τὰ σοφὴ τὴν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τεχνήματα εἰν. Hæc sapientis Architecti & amantis hominū opera esse. Et Claudianus inquit:

Hæc cum dispositi cernebam sædera mundi,
Prescriptosq; mari fines, anniq; meatus,
Et lucis noctisque vices, tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moueri
Sydera, qui fruges diuerso tempore nasci,
Qui variam Phœben alieno iusserit igne
Compleri, solemq; suo, porrexerit vndis
Littora, tellurem medio liberauerit axe.

Quod inquit, qui fecit mirabilia solus, monet de discrimine inter vera miracula, quæ opus sunt omnipotentis naturæ, à præstigijs diabolorum. Differunt autem dupliciter.

1. Inpossibilitate, talis est resurrectio mortuorum, fecunditas effætarum & sterilitium, partus virginis.
2. Finibus, quia vera miracula sunt confirmatio veræ doctrinæ, & verorum cultuum, quæ prius tradita sunt à Deo. Præstigia diabolorum sunt confirmatio manifestæ turpitudinis in cultu Deorum, aut in maiestatione hominum, aut in tetra confusione libidinum.

Cælos vocat sphaeras seu orbis cœlestes: In sapientia] admiranda arte & ingenio, quod testatur pulchritudo, multitudo, & ordo stellarum.

Qui firmavit terram super aquas, quoniam in seculum misericordia eius. VI.

Terra

Terra est granissimum elementorum, immobiliter pendens in medio aquarum, ita vt ea parte extet, quæ *διὰ μέν* vocatur, hoc est, habitabilis, sicut testantur versiculi,

*Terra pila similis, nullo fulcimine nixa,
Aëre pendenti tam graue pendet onus.*

*Cum te pendenti reputas insistere terra,
Nōne vel hinc clarè conspicias esse Deum?*

VII. *Qui fecit luminaria magna, quoniam in seculum misericordia eius.*

VIII. *Solem in dominium diei, quoniam in seculum misericordia eius.*

IX. *Lunam & stellas in dominium noctis, quoniam in seculum misericordia eius.*

De hoc Genesis 1. quo Moses describit conditionem omnium rerum. Dixit etiam Deus, Sint luminaria in expansione cœli, vt diuidant diem à nocte, & in signa, & tempora, & dies & annos, &c.

Item, fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius in dominium diei, & luminare minus ad dominium noctis, & stellas.

1. *Utilitates Solis & Lunæ.*

Quatuor in verbis Mosi utilitates Solis & Lunæ traduntur.

1. Discrimen diei & noctis, vt sit intervallum laboris & quietis, sicut Psalmo 102. dicitur: Ortus est Sol, exhibit homo ad opus suum & laborem suum, vsque ad vespeream.

2. Illustratio mundi.

1. Prouidentia Dei, hoc est, esse Deū & curare res omnes, & præcipuè homines, vnde Plato in Epimenide ait, Gratum de Deo famam in astris & doctrina astrorum sparsam esse.

3. Signa

2. Pluuiarum seu tempestatum.

3. Ira Dei, & impendentium pœnarum, vt in Eclipsibus. Sic Christus inquit: Erunt si-

gna in Sole & Luna, & in stellis.

4. Morum vitæ, sicut apud Plutarchum dicitur: Quem admodum sol cum altissimus est, tardissimè mouetur, Sic principes in maximis successibus, in summum fastigium euecti, sint modestiores & constantiores. Ita Basiliius inquit, Lunæ varietatem significare, quod nihil in rebus humanis stabile sit, vnde versiculus:

*Lusus fortune variatur imaginò
Lunæ,*

Crescit, decrescit, constans consistere nescit.

4. Vicissitudinis statæ temporum anni, & festorum. Item, spaciorem dierum, mensium, annorum, quæ omnia motu solis & lunæ animaduersa sunt & distributa, vt initium mundi, exordia religionum, series diuinarum patefactionū, collectæ & instauratæ Ecclesiæ, & ordo imperiorū sciri possit.

2. *Liberationis & defensionis populi Israël-
itici, de quibus & in præcedenti Psalmo dictum est.*

Qui percussit Aegyptum cum primogenitis eorum, (per angelum interficientem omnia primogenita in Aegypto, præterquam Israëlitarum, quorum postes aspersi erant sanguine agni paschalis, qui figura fuit Christi, cuius sanguine abluimur à sordibus peccatorum, quem præsentem Baptista digito monstrauit, inquit Iohan. 1. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi) *quoniam in seculum misericordia eius.*

Qui eduxit Israël de medio eorum (amplificatio est potētiae Dei à loco) *quoniam in seculum misericordia eius.*

fn

- XII. *In manu potenti & brachio extenso* (ita inquit Deus Exodi 3. ad Moſen, *Extendā manum meam, & percutiam Aegyptū in cunctis mirabilibus meis*) *quoniam in ſeculum miſericordia eius.*
- XIII. *Qui diuiſit mare rubrum,* (Suph, quod caricofum ſiue arundinoſum ſignificat, Das ſchiffſmeer) *in diuiſiones (partes) quoniā in ſeculum miſericordia eius.*
- XIII. *Et traduxit Iſraēl per mediū eius* (Exodi 14.) *quoniam in ſeculum miſericordia eius.*
- XV. *Et ſubuertit Pharaonem & exercitū eius in mari rubro, quoniam in ſeculū miſericordia eius.*
- XVI. *Qui traduxit populum ſuum per deſertum: quoniam in ſeculum miſericordia eius.*
- XVII. *Qui percuſſit reges magnos, (potentes) quoniam in ſeculum miſericordia eius.*
- XVIII. *Et occidit reges fortes, quoniā in ſeculum miſericordia eius.*
- XIX. *Sihon regem Amorraorum, quoniam in æternum miſericordia eius.*
- XX. *Et Og regem Baſan: quoniam in ſeculum miſericordia eius.*
- XXI. *Et dedit terram eorum hereditatem, quoniam in ſeculum miſericordia eius.*

Hereditatem Iſraēl ſeruo ſuo, XXII
quoniam in ſeculum miſericordia eius

Quia in humilitate noſtra XXIII
(contemptu, abiectiōe, afflictione, ſicut Deus inquit ad Moſen, Exodi 3. Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, & clamorem eius audiui) *quoniam in ſeculum miſericordia eius.*

Et nos redemit ab inimicis noſtris, quoniam in ſeculum miſericordia eius. XXIII

Monet exemplum, Deum ſapē permittere ſuos aliquandiu affligi, quaſi oblitus ſit eorum, nullamque eorum curam haberet, ſed tamen verē eorum affici miſerijs, & liberare tandē eos glorioſe opportuno tempore & loco, iuxta illud Pſalmi 49. Cum ipſo ſum in tribulatione, & eripiam eum. Item, Non ſpreuit neque deſpexit afflictionem pauperis, non auertit faciem ſuam ab eo, & cū clamaret ad Deum, exaudivit.

Qui dat eſcam omni carni, XXV.
quoniam in ſeculum miſericordia eius.

Doctrina & conſolatio, de providentia Dei, hoc eſt, ſollicitudine eius, & cura pro omnibus animantibus, quaſi alit & ſuſtentat in uſum hominum, & maximē Eccleſiæ, cuius præcipuē Deus eſt nutritius, & propter eam omnium creaturarum, quæ cibo & potu ſuſtentantur.

Conſitemini Deo cæli (vero XXVI
& æterno Deo conditori, & cōſeruatori omnium rerum) *quoniam in æternum miſericordia eius.*

Concludit Pſalmū exhortatione, quo eā incepit

Incipit, & monet Augustinus, vt hoc initium prapponatur omnibus versibus Psalmi, hoc modo:

Confitemini Domino, qui facit mirabilia: confitemini Deo, qui facit cœlos: confitemini Deo, qui firmavit terram, &c.

**OBIECTIONES DVÆ AVGV-
stini.**

1. Misericordia præstatur miseris & afflictis. Misericordia Dei manebit in æternū, sicut hic inquit: Quoniam in seculum misericordia eius.

Ergo in vita æterna futuri sunt miseri & afflicti, quibus opus erit misericordia Dei.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia misericordia hæc Dei, quam præstat in hac vita miseris & afflictis, vt miseri & afflicti esse desinant, & incipiant esse beati, non habebit finem. Misericordia igitur hic accipitur pro beneficio, quod misericorditer præstatur, hoc futurum erit æternum in omni æternitate, cum celebrabimus Deum in cœlis, agnoscetes hæc misericordiam, quam præstitit nobis in filio.

2. Inquit Psalmus, Deum fecisse cœlos in sapientia, seu in intellectu.

Ergo cœli sunt creaturæ intelligibiles seu rationales.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, quia est fallacia diuisionis. Nam in sapientia non referendum est ad cœlos, sed ad ipsum Deum conditorem, qui omnia inenarrabili sapientia fecit, quæ sunt in cœlo & terra, & maximè ea conspiciuntur in conditione cœli, certo ordine & motu orbium cœlestium, multitudine, & splendore stellarum. Intelligitur item per sapientiam ipse filius Dei, per quæ omnia condita sunt, & consistunt. Ideo particula, in sapientia, rectè accommodatur ad conditionem omnium rerum.

PSALMVS CXXXVII.

ARGVMENTVM.

Queruntur in hoc Psalmo Iudæi captiui in Babylonia de grauitate sui exilij, & ærumnis, & præcipuè de sarcasmis & vexatione hostium illudentium ipsis tanquam desertis à Deo, qui eos vel noluerit vel non potuerit defendere & seruare. Partes sunt tres.

1. Querela Iudæorum de suis ærumnis, & hostium sarcasmis & irrisione.

2. Promissio Iudæorum de conseruanda memoria perpetua Hierosolymæ, & desiderio suo redeundi in patriam, iuxta datam promissionem.

3. Comminatio pœnarum & interitū nō solum Babyloniorum, sed etiam Idumæorum, qui cum agnati essent, & vicini Israëlitarum, magnam tamen ex interitū gentis Iudaicæ voluptatem ceperunt.

De captiuitate Babylonica.

Captiuitas Babylonica incidit in annum mundi circiter 3380. ante Christum natum 582. Prædixit eam Hieremias Propheta, primū regi Ioakim, cū Nabuchodonosor rege deuictio Necao regi Aegyptiorū tributū indixit, & multi ex Iudæis, inter quos fuit & Daniel, in Babyloniam abducti sunt, quos rex honestè educari, & doceri iussit. Deficiente deinde rursus Ioakim, reuersus Chaldaus cepit Ioakim, eumq; interfici iussit, & abijci inter cadauera ante urbē Hierosolymam, sicut prædixit Hiere. cap. 22. inquiens: Sepultura asini sepelietur. Postea sub Rege Ioakim, qui & Ieconias dictus est, Nabuchodonosor urbem obsidione cinxit, ibi Ieconias, suadente Hieremia, se regi dedit, & cum aliqua parte populi in Babyloniam abductus est. Successit in regno Zedechias, qui cū & ipse defecisset à rege Nabuchodonosor, tertio is reuersus est, & Hierosolymam integrum annum, & menses septem obsessam, tandem occupauit, & secum Zedechiam, effosis eius oculis & occisis filiis, in Babyloniam cum maxima parte populi abduxit, atque ita populus captiuus fuit annis 70. de quo toto tempore exilij populus conqueritur in hoc Psalmo. Mirabili autem modo Deus seruauit populum in hac captiuitate, & regiam stirpem Davidis, ex qua Messias nasci debuit iuxta promissionem datam Dauidi. Hunc modum Hieremias, Daniel, Ezechiel, & multi alij pij nouerunt. Ideo agnouerunt peccata sua, propter quæ abducti erant in Babyloniam, deuastata Hierusalem & templo, expectantes liberationē populi promissam post annos 70. quibus exactis sub Cyro reductus est populus, duce Zorobabel, & concessa reedificatio Hierosolymæ & templi, etsi multis annis sit impedita.

1. Querela Iudæorum.

Super (iuxta) flumina Babylonis.

bylonis, illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion.

II. *In salicibus, in medio eius suspendimus citharas nostras.*

Querela est Iudæorum captiuorum in Babylonia, quam exaggerat primùm à loco Babylonia, quæ ab Hierosolymis distat fuit circiter ducenta miliaria. Deinde à suo fletu & dolore, quem acerbissimum ceperunt recordatione Sion, seu patriæ, qua nihil est dulcius. Fuitque Palæstina omnium terrarum fertilissima, lacte & melle, ut inquit scriptura, fluens. Tertiò ab impeditis suis cantionibus, seu hymnis, quos cecinerunt in templo Hierosolymitano sacerdotes & Leuitæ.

Super flumina] Euphratem, qui per Babyloniam fluit in Tigrim.

In salicibus] Quæ in ripis fluuiorum multæ crescunt, amantes loca humida. Ideo autem Musica instrumenta suspendisse in salicibus dicuntur, quòd hæc arbor sit sterilis, & amara. Vnde populi dolor & tristitia in captiuitate indicatur.

In medio eius] Babyloniæ, significat nulum sibi esse hospitium, sed sub dio se habitare, quo miseriam auget.

Citharas nostras] .i. musica instrumenta.

III. *Quia illic postulauerunt à nobis, qui captiuos duxerunt nos, verba cantici, cum suspendissemus instrumenta (lætitia) cantate nobis de canticis Sion.*

Exaggerat querelam & miseras, à sarcasmis & ἐντοξαρχανία hostium illudentium populo tanquam deserto à Deo. Est autem verè intolerabile deludi & derideri etiam in miseria. *Postulauerunt*] Babylonij deridentes nos. *Verba cantici*] Psalmos & hymnos, quibus solebamus laudare Deum in templo Hierosolymitano. *Cantate*] verba sunt Babyloniorum ironica. q. d. Luth. Lieber singet vns doch ein Lied von Sion.

III. *Quomodo cantabimus canticum Domino in terra aliena?*

Responsio est Iudæorum negantium se canere posse in exilio, neq; enim conuenit

musica mœstis. q. d. Ach wir armen leut / wie solten wir doch singen ein freuden liedt / wie solten wir doch spielen off seytzen vnd hars pffen hie in fremdden landen?

2. *Promissio memoria retinenda Hierusalem.*

Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur dextera mea. v.

Adhereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, si non proposuero Hierusalem summa lætitia mea. vi.

Testatur populus, se perpetuò fore memorem Hierusalem, summoque desiderio teneri redeundi in patriam, & restitutionis in ea verorum cultuum, qui vnà cum diruta & prostrata Republica defierant. Nam iuxta dictum Euripidis, ἡ πόλις νοσέει καὶ τὸ πᾶν δαδύει. Laborante regione, agrotat & religio, seu cultus Dei. Monet exemplum Ecclesiam, veram doctrinam, & cultus præferenda esse omnibus delictis, & bonis huius vitæ. Ita Psalmo 27. inquit Propheta: Vnam (rem) petij à Domino, & hæc requiram, ut habitè in domo Domini mei omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluptatem Domini, & visitem templum eius.

Si oblitus fuero] Est quasi imprecatio suis ipsius negativa. q. d. non obliuiscar Hierusalem, sed perpetuò recordabor.

Obluioni detur dextera mea] Adyneton est. q. d. citius obliuiscar digitorum meorum, quàm Hierusalem: vel est imprecatio, Si obliuiscar Hierusalem, Deus qui dextera est mea, seu potentia mea, vicissim mei obliuiscatur, & me deserat. Beza, obliuiscatur dextera mea pulsationis suæ, seu artis musicæ, ne possit amplius ludere organis musicis.

Adhereat lingua mea faucibus] id est, obmutescam, imprecatio summi mali.

Si non proposuero] id est, si non prætulero Hierusalem omnibus delictis & bonis huius vitæ. Indicat populus ardentissimum suum desiderium redeundi in patriam, etsi multi data libertate à Cyro remanere malebant in Babylonia, fugientes difficultates itineris, & acceptis iam possessionibus in Babylonia, vnde i. Esdræ i. dicitur: Et omnis cuius suscitauit Deus spiritum.

3. *Votum seu imprecatio interitus Idumæorum & Babyloniorum.*

Memor

VII. *Memor esto Domine filiorum Edom in die Hierusalem. Qui dicunt, nudate nudate ad fundamentum in ea.*

Imprecatur primū Idumæis, qui magnam de vastatione Hierosolymorum & captiuitate gentis Iudaicæ lætitiā ceperunt: deinde Babylonij ipsi deuastationem & interitum: atque hæc imprecatio in vtrisque efficax fuit, sicut historiæ testantur. Nam Idumæi vastati sunt, & Babylonia capta est per Cyrum, interfecto Balthazaro rege Babyloniorum, & translatum est regnum eorum ad Medos & Persas, atque hic euentus testatur versum Rhadamanti de pœna talionis, quem Aristoteles citauit, esse verum.

Iusta malis hæc, admissio pro crimine, pœna est, Si quæ fecerunt, eadem patiantur & ipsi.

Memor esto filiorum Edom] Hoc est, Vindica Idumæos, atque puni filios, id est, posteros eorum, propter insultationem & gaudium, cum Hierosolyma est deuastata, & populus Iudaicus abductus in captiuitatem à Babylonij. Edom regio est Syriæ, quæ & Idumæa dicta est, ab Esau filio Iacob, qui interpretatur rufus, seu sanguinolentus. Genesis 25. Est autem duplex Idumæa, teste Iosepho, Superior in tribu Iuda, longitudine se extendens vsque ad Hierosolymam, latitudine vsque ad paludem Sodomorum, in qua ciuitates sunt Ascalon & Gaza, Palæstina dicta. Et Inferior in tribu Simeonis, circa Aegyptum & Arabiam.

In die Hierusalem] Id est, Tempore deuastationis eius & abductionis populi in Babyloniam, quo ipsis insultarunt Idumæi, læti de ipsorum calamitate.

Qui dicunt, nudate, nudate] Verba sunt Idumæorum, quibus hortati sunt Babylonios ad funditus delendam Hierosolymam. Repetitio continet vehementiā & instantiam exhortationis. *Nudate*, id est, exuite regno & omni ornatu & splendore, sicut corpora denudantur exutis vestibus.

Vsque ad fundamentum in ea] id est, Prorsus seu funditus subuertite ciuitatem Hierosolymam.

VIII. *Filia Babylonis deuastata, beatus qui retribuet tibi retri-*

butionem tuam, quam retribuisti nobis.

Beatus qui apprehenderit & IX. alliserit paruulos tuos ad petrā.

Precatur & optat interitum Babylonij, qui factus est per Cyrum Medum.

Filia Babylonis] Id est, incolæ eius.

Deuastata] hoc est, deuastanda erit, præteritum pro futuro.

Beatus qui retribuet] Qui deuastabit te vicissim, sicut ipsa deuastasti Hierosolymam. Ita in Abdia dicitur de interitu Idumæorū: Sicut fecisti, fiat tibi. Retributio tua reuertetur in caput tuum. Est autem iusta pœna talionis.

Beatus qui apprehenderit] Idem Esaias prædixit Babylonij capite 13. Et paruuli columinis allidentur ante oculos eorum, diripientur domus eorum, & vxores eorum violabuntur.

ARGVMENTVM HYPOCRITARVM in populo Israël, contra Ieremiam, prædicentem vastationem Hierosolymorum & suadentem deletionem.

Promissio diuina est immutabilis.

Deus promisit Iudæis libertatem & conseruationem politiæ.

Ergo Hierosolyma non deuastabitur, neque abducetur populus captiuitas in Babyloniam, &c.

RESPONSIO.

Nego consequentiam, & respondeo ad minorem per distinctionem promissionum de rebus spiritualibus, quæ prorsus sunt immutabiles, & promissionum bonorum corporalium, quæ intelligenda sunt cum exceptione castigationis seu crucis. Talis promissio fuit de libertate Iudæorum & conseruatione politiæ Iudaicæ. Quia igitur Iudæi multipliciter peccarunt, Idolatria, contemptu verbi Dei & alijs externis peccatis, Deus deuastare permisit Hierusalem & abduci populum in Chaldæam. Mirabiliter autem conseruauit corpus Ecclesiæ & populum Iudaicum in Babylonia, eumque exactis annis 70. iuxta promissionem Hierosolymam reduxit & reedificata est vrbs & templum, propter Christū, qui ex hoc populo nasciturus erat, & docturus in hoc templo &c. Ita Esaiæ cap. 89. inquit Deus: Visitationem iniquitates eorum, Misericordiam autem meam non auferam ab eis.

Versus 2. PSALMVS CXXXVIII.

ARGVMENTVM.

Psalmus partim est gratiarum actio, partim precatio Davidis & Ecclesiæ: Nam agit in eo gratias Deo pro exhibita sibi misericordia seu gratia, id est, reconciliatione cum Deo & remissione peccatorum, & pro veritate, id est, veris & æternis bonis, quæ sunt vera & illustris Dei cognitio, iustitia & vita æterna. Petit autem, ut hæc summa & vera bona in se augeantur, confirmentur & conseruentur, atque simul celebrat regnum Messia, in quo hæc bona conferuntur petentibus, & Messia maiestatem & officia, quæ sunt respicere & exaltare humiles, potentes autem & superbos deijcere de sede.

Quantum ad historiam attinet, videtur compositus esse à Dauide, cum electus esset in regem, pro quo beneficio agit Deo gratias, seq; defendi petit contra Saulem & aulicos eius.

Psalmi partes sunt quatuor:

1. Propositio gratiarum actionis, eiusq; causa, sumpta à bonis æternis, misericordia & veritate.
2. Petitio de augendis & conseruandis in se dictis bonis.
3. Exhortatio seu votū, ut Deum omnes reges terræ recte agnoscant, celebrent & colant.
4. Repetitio petitionis de viuificatione & defensione contra inimicos seu hostes ecclesiæ, spirituales & corporales.

1. Propositio.

- I. *Confitebor tibi Domine in toto corde meo, in conspectu deorum psallam tibi.*

- II. *Adorabo ad templum sanctū tuum, & confitebor nomini tuo. Pro misericordia tua & veritate tua. Quoniam magnificasti super omnia nomen tuum & verbum tuum.*

Propositio: Ago tibi gratias vere & æterne Deus, teque celebro vero cordis affectu, idq; coram regibus & principibus. Ita Psalm. 119. Et loquebar de testimonijs tuis, in conspectu regum & non confundebar.

Confitebor] i. Gratias agam & celebrabo.

In toto corde meo] ardenti & vero cordis affectu, non simulato corde & lingua, quæ, ut

apud Gellium venustè dicitur, nunquam sonare debet, nisi funiculo cordis trahatur.

In conspectu deorum] regum & principum, iuxta illud Psalm. 82. Stetit Deus in synagoga deorum. Item, Ego dixi, dii estis, & filij excelsi omnes. *Adorabo*] celebrabo te & colam. *Sanctum*] quod elegisti ad cultus sanctos. *Confitebor nomini tuo*] celebrabo tuam misericordiam, veritatem, iustitiam, omnipotentiam. Nominat enim bona præcipua, propter quæ Deus celebraturus sit, misericordiam & veritatē, quæ & Baptista coniungit in Christo, Ioann. 1. vocans plenū gratia & veritate. Item, Lex per Moysen data est, veritas autem & gratia per Christum facta est, id est, donata hominibus. Misericordiam seu gratiam vocat, ut & Paulus, reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorū, veritatem, vera & æterna bona, cognitionē Dei, Spiritum S. eiusq; motus consentientes legi Dei, timorem, fiduciam, inuocationem, iustitiam & vitam æternam.

Magnificasti] id est, celebre & notum fecisti ubique, in cælo & in terra. Ita Paulus ad Philipp. 2. de Christo inquit: Quapropter & Deus illum in summā extulit sublimitatē, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.

2. Peritio.

- III. *In quacunque die inuocauero, exaudi me, & multiplica in anima mea virtutem.*

Petit ut multiplicentur. i. augeantur in se & confirmentur misericordia & veritas. i. omnia dona spiritualia, vera agnitio Dei, fides, dilectio, quæ Paulus complexus est in hoc dicto, 2. Timot. 1. Dedit nobis spiritum nō timiditatis, sed roboris, dilectionis & castitatis. Hanc petitionem infra repetit.

3. Exhortatio seu votum ut omnes reges terræ Deum verè agnoscant & celebrent.

- III. *Confiteantur tibi Domine omnes reges terræ, quia audierunt verba oris tui.*

- V. *Et cantent in vijs Domini, quoniam magna est gloria Domini.*

Monent hi versus de tribus: 1. De vocatione regum ac principū ad societatem Ecclesiæ, & in veteri & in nouo Testamento, quales fuerunt in veteri Abimelech, Darius Medus, Cyrus, Artaxerxes Longimanus: in nouo, Constantinus Magnus, Theodo-

Theodosius primus, Martianus, Theodosius secundus, Carolus Magnus, &c.

2. Doctrinam Euangelij non improbare aut abolere politicam gubernationem, sicut non improbat aut tollit Arithmeticam aut Medicam artem.

3. De necessitate & dignitate ministerij, per quod Deus est efficax auditum, cogitatum, & sicut hic inquit: Quia audierunt verba oris tui. Sic Roman. 1. Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti, & ad Roman. 10. Quomodo credent, si non audierint? quomodo audient, nemine docente? *Confiteantur*] agnoscant te & agant tibi gratias, te celebrent in Ecclesia.

Cantent in vjs Domini] Seruiant Domino, iuxta suam vocationem, propagantes vtranque tabulam Decalogi, cuius sunt custodes.

Quoniam magna est gloria] Ratio obedientiae seu confessionis, à maiestate seu gloria diuina, seu Dei omnipotentia, quæ elucet in omnibus creaturis & operibus Dei, ordinarijs & extraordinarijs.

VI. *Quoniam excelsus Dominus (est) & humilia respicit, & excelsum à longe agnoscit.*

Ratio ab operibus Dei proprijs, quæ sunt exaltare humiles, & deijcere superbos & potentes. Sicut inquit Petrus: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et Maria in Cantico: Detrahit potentes de sede, & exaltauit humiles.

Humilia respicit] diligit, curat, exaudit & exaltat humiles, agnoscentes suam infirmitatem & confugientes ad Deum, fiducia Mediatoris. *Excelsum à longe agnoscit*] Negligit quasi non videat, non curat, sed deijcit & abolet.

Sunt tria genera hominum, seu gradus.

1. Epicurei securè indulgentes sceleribus contra conscientiam.

2. Hypocritæ fidentes externa disciplina legis qualicunq; qua se coram Deo iustos esse arbitrantur, mereri vitam æternam & placere Deo, qualis fuit Phariseus Lucæ 16.

3. Humiles, id est, verè agnoscentes & deplorantes suam infirmitatem, & peccata, eorumq; petentes condonationem, propter Mediatorem. Talis fuit humilis Publicanus, Maria Magdalena, Zachæus, David, Manasses, agentes pœnitentiam, & similes.

4. Repetitio petitionis.

VII. *Si ambulauero in medio tri-*

bulationis, viuificabis me, et super iram inimicorum meorum extendisti manum tuam, & saluum me fecit dextera tua.

Repetit petitionem vt viuificetur, hoc est, sentiat in tribulationibus & cruce consolationem de præsencia Dei, & diuino auxilio, contra hostes. Tripliciter autè sentitur præsencia Dei in cruce. 1. Consolatione in corde, iuxta illud ad Rom. 4. Iustificati fide pacem habemus. Sicut inquit Augustinus: Qui credit, scit se credere, hoc est, verè experitur in animo consolationem & lætitiā.

2. Auxilio in labore, iuxta illud ad Rom. 8. Spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris.

3. Experientia præsentiæ Dei, seu ipsa liberatione, sicut David inquit, proponens exemplum suæ liberationis: Iste pauper clamauit ad Dominum, & exaudiuit eum.

In medio tribulationis] Cum iam omnia essent deploratissima. Tum enim Deus iuuat, cum omni auxilio humano destituimur.

Extendisti manum tuam] Exeruiisti potentiam tuam, in vindicando, & delendo hostes, qui duplices sunt Ecclesiæ, corporales, vt tyranni, & spirituales, vt diaboli, peccata, mors, infernus.

Dominus finiet propter me, Domine misericordia tua in seculum, & opera manuum tuarum ne deferas. VIII.

Consolatur se à breuitate afflictionis, de qua & Christus inquit Ioann. 16. Mœror vester vertetur in gaudium.

Dominus finiet] tribulationem seu crucem.

Propter me] vt scilicet ego eripiar ex afflictione, cumq; glorificem, & mitigabit arumnas, sicut inquit Paulus: Fidelis est Deus, qui non finit nos tentari supra vires, sed dabit cum tentatione exitum, vt sustinere possimus.

Misericordia tua in seculum] Deus omnipotens temporibus, & erga omnes est misericors, recipit omnes agentes pœnitentiam, & confugientes fide ad Mediatorem.

Et opera manuum tuarum ne deferas] confirma nos, & adiuua, quos condidisti & viuificasti, sustenta nos tuo spiritu, ne deficiamus à vera doctrina, vel humana infirmitate, vel potentia diaboli, vel illecebris mundi. D. Augustinus intelligit opera manuum Dei ipsam creationem & iustificationem, & prælare inquit: Opus tuum in me vide, non

meum, nam meū si videris, damnas: tuum si videris, coronas. Quia quaecunq; sunt opera bona mea, absque te nihil sunt, & ideo tua magis quā mea sunt. Item, Siue in eo, quōd homines nos sumus, siue ex eo quōd ex nostra impietate mutati & iustificati sumus, illius, non nostrū opus, ne quis, iuxta Apostolum, fortē extollatur. Ephes. 2.

Vers. 22.

PSALMVS CXXXIX

ARGVMENTVM.

Psalms continet commemorationem operum Dei admirandorum, quę precipua sunt 3. Creatio, gubernatio & conseruatio omnium rerum, quę monet David cōsiderari suo exemplo, ab omnibus, vt exuscitur hac cōsideratione in nobis fides, timor Dei, inuocatio & gratiarū actio. Cū enim cogitamus Deum esse creatorem, gubernatorem & sustentatorem omnium rerū presentem, & cognoscere omnia, nō solum cōsilia & actiones omnium, sed etiam occultas cogitationes cordium, & puniturum, iuxta normam suā iustitiæ immotā, peccata in omnibus, & seruare ac defendere iustos, certē confidere ei incipimus, timere iram eius, eum inuocare, & gratias agere pro creatione nostri corporis, conseruatione & defensione, alijsq; beneficijs corporalibus & æternis.

Quantum ad historiam Davidis attinet, testem facit ipsum Deum omnia cognoscētem, se nihil malitiosē aut iniustē egisse cōtra Saulem & alios suos inimicos, a quibus accusatus est proditionis. Admiscetur narrationi petitio, vt defendatur contra hostes & seruetur a Deo. Estq; petitio hoc enthymemate comprehensā: Est Deus creator omnium rerum, omnipotens, gubernans & cognoscens omnia, vbique præsens.

Ergo potest me defendere & liberare.

Agit autem Deus tripliciter, liberrimē regens & dispensans omnia.

Primō κατ' οἰκονομίαν, per ordinatā causarum seriem, vt conseruans hominē generatione matris & patris institutā diuinitūs.

Secundō κατ' ὀρθολογίαν suo consilio & arbitrio, agens aliquid prater ordinē naturę, & contra cursū causarum naturalium, vt fecundas reddens matrōnas effœtas & steriles.

Tertiō κατὰ συγχάρησιν, aliquid indulgens & permittens, vt Pharaoni permittit scire in populū Dei, & similibus tyrannis.

Partes Psalmi sunt quinque:

1. De cognitione Dei omnium rerū, consiliorum & actionum, & cordium occultarum cogitationum.

2. De præsentia Dei in omnibus locis.

3. De formatione hominis, admirabilisq; corporis humani & membrorum omnium quasi fabrica.

4. Votum seu precatio de interitu hostium seu impiorum contemnentium Deum, eiusq; hæc admiranda opera.

5. Petitio, vt defendatur & regatur, ne ab hac cognitione Dei & operum eius consideratione deficiat, aut aberret.

1. De omni scientia Dei, seu cognitione omnium rerum.

Domine probasti me, & cognouisti me.

Primus locus Psalmi de prouidentia Dei, quę duo cōplectitur, *πρόγνωσις καὶ οἰκονομία*. *πρόγνωσις* est actio Dei, quę omnia præterita, præsentia & futura cognoscit, & prouidet consilia & actiones omnes hominum, & intuetur occultas cordium cogitationes. Sicut Ethnicus Poëta inquit: Est profectō Deus, qui quę nos gerimus, auditque & videt. Item, Nil illum toto, quod fit in orbe latet. *οἰκονομία* est actio Dei, quę omnia pro sua sapientia & voluntate condidit, agit, disponit & gubernat liberrimē, ad laudem sui nominis & hominum salutem. Quātum ad Davidem attinet, intelligit suā innocentiam cognitā esse Deo, quōd nihil malitiosē egerit contra Saule, neq; appetiuisse regnum, vt ipsum deformabant inimici, & odiosum conabatur reddere coram populo, tanquā seditiosum & proditorē. Augustinus intelligit de Christo, quē Deus pater verē cognoscat & diligat, qui dominus est Christi secundum humanitatem, pater secundum diuinitatem.

Tu nouisti sedere meum, & surgere meum, intellexisti cogitationes meas de longē (longē a te.)

Sedere meum & surgere] Hoc est, omnes actiones meas, quas efficio, vel sedendo vel surgendo. Augustinus intelligit per sessionem passionem Christi, per resurrectionem eius resurrectionem a morte.

Cogitationes meas] Occultas cordium latebras intueris, quę & quales sint.

Semi-

II. *Semitam meam & accubitus meum* (actiones omnes, quæ vel iacens vel ambulans facio) *circūdedit, & omnes meas vias inuestigasti* (intelligis & consideras, & quid cogito & ago.)

III. *Quia non est sermo in lingua mea, ecce tu Domine cognouisti omnia.*

Intelligis etiam dicta mea quæcunque, antequam etiam loqui incipiam, aut loqui potuerim.

III. *Posteriora & anteriora in me formasti, & posuisti super me manum tuam.*

De formatione seu creatione hominis, quem singulari arte & cōsilio tota Trinitas formauit, secum deliberans quomodo & quibus virtutibus seu donis ornatum, conderet, inquit: Faciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram. Est hæc summa præstantia & dignitas hominis præ alijs creaturis, quas tantum dicendo & iubendo creauit, hominem autem formauit propria manu, infundens in ipsum suam sapientiam, iustitiam & vitam, quæ summa dona amissa per peccatum primorum parentū restituuntur in nobis per filium Dei, in hac vita consummanda in vita æterna, in qua similes futuri erimus filio Dei, participes facti eius naturæ diuinæ.

Posteriora & anteriora] Omnia mea membra, interiora & exteriora, adeoq; me totū, vel quæcunque prius vel posterius acturus sum. Aliter ex Hebræo: Retro & ante formasti me, hoc est, obsedisti me, circūdediti me vndiquaque, instar exercitus obsidentis ciuitatem.

Et posuisti super me manum tuam] hoc est, ad-mouisti, formando me.

V. *Admirabilior & excelsior est scientia, quam ut eam possim apprehendere.*

Monet versus opera Dei omnia, ut creationem & sustentationem rerum aliāq; longè superare sapientiam & intellectum mentis humanæ. Sunt tamen illa cogitanda re-

uerenter, & agnoscenda quantum de ijs in verbo Dei est reuelatum, sicut inquit Iustinus martyr: Etsi penitus percipi diuinitus non potest, tamen discendi cura non est abijcienda. Et Columella inquit: Magnæ rei quantulumcunque possederis, participationem fuisse, non minima gloria est.

2. De præsentia Dei in omni loco.

Quò ibo à spiritu tuo (sancto, VI. vbique præsentem) *& quò à facie tua fugiam?*

Si ascendero in cælum, tu illic es, si lectum strauero in infernū, VII. (in infimā partem terræ) *ecce ades.*

Respexit ad id quod sepulchrum mortuis est pro lecto.

Si sumpsero pennas auroræ (tā VIII. celeriter auolem, quanta celeritate aurora apparet, ab oriente in occidentem) *& habitauero in extremis* (partibus) *maris.*

Etiā illic manus tua deducet me (comitabitur) *et tenebit me dextera tua.* IX.

Asseueratio est de præsentia Dei in omni loco, quæ duplex est, vniuersalis, qua adest omnibus creaturis, bonis & malis, conseruans earū substantias, tantisper donec Deus ipsis terminum constituit. Sic Pharaon conseruatur donec venit tēpus eius interitus. De hac præsentia Dei vniuersali dicitur Ieremias 23. Cælum & terram ego impleo, dicit Dominus. Et Paulus Actor. 17. Deus tam propè adest singulis, quasi ut manu palpari possit. Item, In ipso viuimus, mouemur & sumus. Et specialis, quo adest præsens ecclesiæ & singulis sanctis, iuuans & defendens eos. Hæc doctrina primū excitare in nobis debet timorem Dei, ne quid agamus, quod ipsum offendere possit, cum vbique adsit præsens vindex, cuius manum nemo effugere potest, neque se ab illius conspectu occultare. Deinde fidem, quod possit nos defendere & iuuare in omni loco, cum vbique adsit præsens, fauens nobis propter

filium, qui nostra causa homo factus est, & obediuit æterno patri, in tolerando crucis supplicio. Ad hunc igitur confugere debemus, ab eoq; petere & expectare auxiliū, sicut præclare dixit Augustinus, libro de medicina pœnitentiæ: Fortassis aliquis dicat: Quò ibo à spiritu eius, & à facie eius quò fugiam? quò frater? Nisi ad eius misericordiam, pœnitendo, cuius potestatem peccando contempseras.

X. *Et dixi forsitan, tenebra tegent me (ne conspiciar à Deo) & nox lucida circa me.*

Hoc est, Nox tam est clara in conspectu Dei, quàm ipsa dies lucida.

XI. *Quia tenebra non obtenebrāt te (quòd non faciant, quo minus omnia conspicias) & nox sicut dies lucebit (coram te, tam clara est & lucens, quàm ipsa dies) & tenebra sunt (coram te, seu in conspectu tuo) sicut lux ipsa.*

Dixit Deum ubique adesse præsentem, Ideo ex eius manibus neminem fuga elabi posse, nunc affirmat neminem se occultare posse tanquàm in tenebris, ab eius conspectu, cum ipse sit fons lucis, & nullæ tenebræ quantumvis dense, ipsi caliginem offundere possint, sicut Solon dixit in Elegia, conuersa à præceptore Philippo:

*Et non iustitia formidant numen & iram,
Consilijs superum quæ Deo semper adest.
Hæc oculis cernit vigilantibus omnia facta,
Nemo putet falli numina posse deum.*

3. De formatione hominis.

XII. *Quia tu possedisti renes meos, operuisti me in utero matris meæ.*

Addit rationem, cur sese ab oculis occultare non possit, etiam in densissimis tenebris, quia ipse Deus sit conditor sui corporis & animæ. Ideo omnia intueri & quasi coram aspiciere quæcunque condidit.

Possedisti renes meos] hoc est, tui sunt renes mei. Ideo intelligis omnes affectus & appetitiones, quarum renes sunt sedes.

Operuisti] pelle & carne, vestiisti ossibus & nervis operuisti me, sicut Iob inquit c. 10.

Confitebor tibi (celebrabo te) quia mirabiliter formatus sum, mirabilia opera tua, & anima mea cognoscat valde. XIII.

Monet versus de admirabili formatione humani corporis, plena artis & cōsiliorum Dei, quam Propheta agnoscit & iubet, ut omnes suo exemplo agnoscant & celebrent Deum pro sui corporis formatione, conseruatione & defensione in materno aluo, & tota vita, quòd Deus se mirabiliter formarit & in lucem editum maternis vberibus educatus sit, & singula membra ad certos vsus destinauit. Sic cerebrum est quasi liber & speculum diuinæ sapientiæ, in quo lucent notitiæ numerorum, ordinis, figurarum, legum naturalium, de moribus, ex quibus multæ artes extruuntur: cor est domus iustitiæ, sentiens dolores, cum punit fontes vindicis iræ Dei.

Confitebor] celebrabo te, & gratias agam tibi pro admiranda formatione corporis mei, quam anima mea, hoc est, mens diligenter & exactè perpendit & cognoscere studet.

Non est occultatū os meum à te, quando factus sum in occulto, & formatus sum in inferioribus terræ. XIII.

Repetit eandē sententiam, ut magis eam sibi & alijs inculcet.

Os meum] ὁ σῶψ, Augustinus vertit, Ossa mea, ne intelligatur esse ab os oris. Beza, corpus, ut per Synecdochē positum sit, pars pro toto, pro ipso corpore & membris omnibus.

In occulto] In aluo materno, in quo fœtus mirabiliter formatur, nutritur & conseruatur. Beza, Varijs membris decoratus sum, seu distinctus, sicut vestes phrygionicæ variè contexti solent litijs varij coloris.

In inferioribus terræ] in inferiore parte, videlicet vteri materni. Lutherus: Tief in Mutter leibe. Campensis, in loco magis abdito, quàm vllum est antrum terræ. Alij, Cum adhuc essem in limo terræ, cum nondum cōditus esset Adam, quo tempore praudivit Deus,

Deus, qui venturi, quomodo concipiendi, nutriendi & in lucem edendi essent, sicut addit:

membrum Ecclesia de Christo intellexit, resuscitato à morte & viuentem perpetuò.

4. Votum seu precatio de interitu impiorum.

O si occideris Deus impios, et viri sanguinū declinarent à me. XVIII

Optat seu precatur Dauid, vt sui hostes, Saul, Ahitophel, Doeg, Semei & alij deleantur, vt Deum conuictari, eiusq; verbum persequi desinant, eosq; testatur se vero odio prosequi, neque vllam cum illis habituum consuetudinem. Deinde generale votum est piorum de interitu hostium Ecclesiae, quæ sunt insanabiles.

Impios vocat contemptores Dei, eiusq; verbi. Viros sanguinum, tyrannos, quorum mens est idolatrica, lingua blasphema, manus conspersæ cruore sanctorum, & reliquum corpus conspurcatum libidinibus. Tales à λῆσoras petit vt Deus perdat & deleat.

Qui loquuntur contra te scelerata, extolluntur frustra hostes tui. XIX

Nōne qui te oderunt Domine, oderam, & insurgentes contra te abominabar? XX

Perfecto odio oderam illos, ideo inimici facti sunt mihi.

Quod inquit, hostes Dei frustra extolli, consolatur Ecclesiam, Tyrannorum conatus carere successu, & tandem eos deleri, sicut exempla omnium tyrannorum testantur. Quod inquit, inimicos factos sibi propter Dominum, monet tyrannos non persequi & odisse pios, propter scelera, sed propter Deum, eiusq; verbi professionem. ita inquit Christus Ioannis 18. ad Apostolos: Quia vos selegi de mundo, propterea odit vos mundus.

5. Petit vt defendatur & regatur.

Proba me Deus & cognosce XXI

00 4

XV. *Informem massam meam viderunt oculi tui, & in libro tuo omnia (membra) scripta erant, quæ per dies formata sunt, cū adhuc nullum eorum extaret.*

Hoc est, cū adhuc essem imperfecta & informis massa in materno aluo, conceptus ex informi semine.

In libro tuo] id est, coram te conspicua fuerunt antequam condita sunt, tanquā in libro scripta. Luth. *Wielang ich leben solt / wustest du eh ich leben empfieng.* Monet igitur locus, Deum quæ & qualia vult, formare & disponere membra in corpore cuiusque, quemadmodum ipse vult, sicut figulus format & fingit vasa, pro suo arbitrio. Ita Esaiæ 64. dicitur: Et nunc Domine, pater noster es tu, & nos lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos, ne irascaris Domine nimis, & ne vltà memineris iniquitatis nostræ.

Per dies] hoc est, vt Pellicanus exponit, in dies certos, qui cuique tot constituti sunt à Deo, quot ipse vult, iuxta illud: Constituisti eis terminos, quos præterire non poterint.

XVI. *Sed mihi quàm preciosa sunt cogitationes tuæ Deus, & quàm multa summa earum?*

XVII. *Si numerauero eas, supra arenam multiplicātur, euigilaui & adhuc tecum sum.*

Considerans admiranda Dei opera infinita, negat se singula enumerare posse aut cognoscere, comparans ea arenæ maris innumerabili.

Euigilaui & adhuc tecum sum] .i. Etiam si nocte vigilans eas enumerare velim, & postea rursus expergefactus, idem coner facere, nihil egero. Intelligit igitur opera Dei admiranda & innumerabilia, nullo modo posse exhauriri seu comprehendere cogitatione.

Adhuc tecum sum] hoc est, adhuc admiranda tua opera perpendo & confidero. Hoc

cor meum, examina me & cognosce cogitationes meas.

Repetit asseuerationem de sua innocentia & studio veræ doctrinæ, conseruandæ & propagandæ. Loquitur autem Dauid præcipue de sua innocentia, quantum ad Saul & alios hostes attinet, quos affirmat se non læsisse, neque appetuisse regnum Saulis, de quo ipsum Deum testem facit. Similis gloriatio de innocentia seu mentis nullius sceleris sibi conscia, necessaria est omnibus, iuxta illud Pauli: Hæc est gloriatio nostra, testimonium bonæ conscientiæ: Et si multiplex infirmitas sit & peccatorum fordes hæreant in natura corrupta omnium hominum, etiam renatorum, & errata sint etiam sanctissimorum, & lapsus, vt adulterium Dauidis, numeratio populi, vnde inquit Paulus: Nihil mihi (nullius manifesti sceleris) conscius sum, non tamen in hoc iustificatus sum, scilicet coram Deo, mea innocentia, sed tantum imputatione iustitiæ & meritorum filij Dei.

XXII. *Et vide si (an) via iniquitatis in me est, & deduc me in viam æternam.*

Petit vt regatur diuinitus in vera & æterna via, hoc est, consilijs & actionibus, quæ profit ad gloriam Dei & salutaria sint sibi & alijs ad consequendam veram & æternam viam. Beza ex Hebræo vertit: Et vide si via irritationis, id est, rebelliois in me est, & (si ita est) duc me per viam mundi, hoc est, occide me, moriar, quod mors est via vniuersæ terræ, seu carnis, qua gradiuntur omnes homines ex hoc mundo. Ita Dauid 1. Regum 2. inquit ad Salomonem: Ego ab eo per viam vniuersæ terræ, hoc est, moriar. Et Iosue capite 23. En ego vado hodie per viam vniuersæ terræ. Sicut dicitur in versicul.

*Vita fugax hominum, multorum plena malorum,
Omnibus hic finem mors facit atra malis.*

Versus 13

PSALMVS CXL.

ARGVMENTVM.

Psalmus est petitorius, quo orat Deum Dauid, vt se defendat contra hostes suos aulicos Saulis, Ahitophel, Doeg, Semei & si-

miles, qui Dauidem nunc insidijs & delationibus falsis, nunc vi manifesta opprimere conabantur, & ex regno eicere. Est & oratio omnium piorum, maximè doctorum Ecclesiæ contra hypocritas, qui calumnijs & falsis dilationibus eos deformant, & ex loco suo mouere & tollere conantur.

Partes Psalmi sunt 4.

1. Petitio aliquoties repetita.
2. Additæ rationes à calumnijs, delationibus & manifesta vi hostium.
3. Exemplum Prophetæ de exauditione & liberatione diuina inuocantium Deum.
4. Precatio seu votum de interitu hostium eorum, qui sunt insanabiles.

1. Petitio.

Eripe me Domine ab homine malo, à viro violento serua me.

Est propositio petitionis, cui addit eius causas sumptas ab hostium maleuolentia, virulentis dictis & venenatis calumnijs, comparans eos serpentibus & aspidibus, quarum morsus, vt testatur Aristoteles, sunt insanabiles. Sunt autem in aulis præcipue tria hominum genera, nocentium bonis, Assentatores, delatores & maleuoli. Sicut Menandri versus testantur.

ὁ βίος μάλιστα τοῖς πονηροῖς ἡδεται
πρὸς τὴν δὲ δ' ὁ κόλαξ ἀρεῖα πάντων,
δούτερος δ' οὐκοῦν αὐτῆς, ὁ κακοῦδος ψίτα-
τος.

Hæc vita gaudet improbis potissimum.
Sed assentator omnium primas tenet.
Vivitq; longè iucundissimè omnium.
Denique sycophanta proximus est honori,
Audire enim calumnias dulce admodum,
At tertius conceditur locus inuido
Artes nocendi qui sit astutissimè.

Virum violentum vocat, qui iniurijs & vi manifesta innocentes opprimit. Hominem malum in genere vocat improbum, vel maleficum.

Qui cogitauerunt mala in corde, tota die congregantur ad praelia.

Acue-

III. *Acuerunt linguas suas, sicut serpentes, venenum aspidum sub labijs eorum.*

Ratio sumpta est à necessitate, insidiosis scilicet consilijs & virulentis linguis hostiū, quas comparat linguas serpentum acutis, quibus venenum infundunt corporibus, & aspidum veneno, quod est insanabile. Debilitatur tamen strychno herba. Ita Deus machinationes venenatas hostium impedit, ne quantum volunt, veneno suo innocentibus noceant.

De aspidibus.

Aspides è genere sunt serpentum in Aegypto, forma parua, quarum venenum nullo remedio tolli potest, nisi strychno, quo obiecto aspides sopiuntur, earumq; venenum languet & debilitatur. Est & hoc remedium, vt partes læsæ statim amputentur. Harum veneno se interfecit Cleopatra regina Aegypti, ne victo Antonio & ipsa veniret in manus Augusti, atque hoc modo regina moreretur, nec spectaculum Romanis duceretur in triumpho, de quo lege Plutarchum in vita Antonij. Nullum autem præfentius remedium est contra delatores eorumq; venenatos sermones, quàm vt nos separemus ab illis, sicut læsis membris ab aspidibus amputatis, reliquum corpus seruatur. Sunt autem tria genera aspidum, Ptyades ab expuendo dictæ, Cherseæ dictæ à terra, in cuius cauernis latitant, & Chelidoneæ, ab hirundinum colore.

2. Rationes petitionis.

III. *Custodi me Domine à manu impij, & ab hominibus violentis serua me, qui cogitauerunt supplantare gressus meos.*

V. *Absconderunt superbi laqueum mihi, & funes extendunt in rete, iuxta viam tendiculas posuerunt mihi.*

Repetit petitionem cum additis causis à personis hostium, quorum insidias comparat aucupibus. Nam sicut aucupes insidiantur aniculis, extēsis occultè retibus, laqueis & tendiculis: Ita hypocritæ & hostes eccle-

siæ pios Doctores insidiosis consilijs & machinationibus occultis, perdere & delere conantur incautos. Oriuntur autem hæ insidiæ & à diabolis & ab hypocritis, contra quos tribus rebus armati esse debemus. Cogitatione verbi Dei, precatione & vigilantia, sicut monet Paulus ad Ephesios 6. inquit: Accipite gladium spiritus, quod est verbum Dei, in omni precatione.

Supplantare gressus, est aliquem conculcare, & tanquàm prostratum atque deiectū pedibus conterere. Dicitur supplantare, quasi subter plantas deijcere. Sumpta Metaphora ab Athletis, vt Antagonistam vincant magis fraude quàm viribus aggrediuntur, vt eum sub pedes suos deijciant & prosternant.

3. Exemplum Prophetæ de exauditione inuocantium Deum.

Dixi Domino, Deus meus es tu, exaudi Domine vocem deprecationis meæ. VI

Domine Deus virtus salutis meæ, texisti caput meum in die belli. VII.

Ne tradas Domine desideria impio, cogitationem eius ne permittas progredi, ne forte (impij) exaltentur. Sela. VIII.

Proponit David Ecclesiæ formulam & exemplum suæ inuocationis & liberationis diuinæ ex periculis, vt ea alij inuitentur. Vtitur autem tribus argumentis, quibus fidem suam de exauditione confirmat.

Primum sumptum est à mandato Dei de inuocatione, proposito in primo præcepto Decalogi.

Mandasti te solum inuocari, verum & æternum Dominum.

Ego te inuoco Deum meum.

Ergo me exaudi & libera.

Secundum sumit ab antea actis seu prioribus beneficijs, hoc modo:

Omne bonum habet æqualem naturam.

Tu summum bonum existens, me antea seruasti & defendisti.

Ergo & deinceps me exaudi & libera inter hostium tela constitutum.

Tertium

Tertium sumit à causâ finali, agnitione & celebratione nominis Dei, eiusque præsentiæ & auxiliij in Ecclesia. Ita inquit Moyses, Numér. 14. Serua populum tuum, vt audiant Aegyptij, quòd est Dominus Deus in Israël. Item Dauid dimicaturus cum Goliath, 1. Regum 17. Da mihi victoriam, vt sciat omnis terra quòd es Dominus Deus in Israël. Et Esaias capite 37. Salua nos de manu Sennacherib, vt sciant omnia regna terræ, quòd tu es Deus solus.

Deus meus es tu] Me verè curans, me respiciens, exaudiens & iuuans, ab omnibus etiã creaturis desertum.

Virtus salutis meæ] Qui me diuina potentia iuuas, defendis & seruas.

Texisti caput meum] Defendisti me in bello contra hostes.

Ne tradas desideria impio] ne concedas, vt cõsequatur quod desiderat & cupit impius, perdere scilicet me, & delere Ecclesiã, sicut addit: Cogitationem eius ne permittas progredi, ne forte exalcentur. Hoc est, ne gloriatur impius de victoria.

4. Petitio & votum de interitu hostium.

IX. *Labor labiorum ipsorum, (Das vnglücke/ dauon meine sein derathschlagen) operiat caput eorum qui me circundant.*

X. *Cadant super eos carbones, in ignem dei ciat eos, & in foveas, unde non resurgant.*

Lutherus: Bliz vnd donner schlahe sie in die Eiden/ vt in mari rubro.

XI. *Vir linguosus non stabilietur in terra, virum violentum vena bitur malũ, donec precipitetur.*

Petit deleri hostes suos & ecclesiæ, qui sunt insanabiles, vt Pharaon, Saul, Iulianus, idq; ideo vt præsentiã Dei innotescat & celebretur, per eorum pœnas.

Labor labiorum] id est, calamitas & interitus, quæ alijs parant, & machinantur.

Cadant super eos carbones] id est, exurantur igne, non solum hoc corporali, sed etiam

aterno. Virum linguosum vocat mendacem calumniatorem & sycophantam.

Virum violentum, tyrannum, manifesta vi persequentem ecclesiã & pios.

Cognoui, quia faciet Dominus iudicium afflicti, & vindictam pauperum. XII.

Veruntamen iusti confitebuntur nomini tuo, & habitabunt recti coram te. XIII.

Repetit exemplum suæ liberationis, vt hac confirmati & alij Deum inuocent, seq; exaudire statuant.

Faciet iudicium] Liberabit afflictos & pauperes, quales sunt omnes pij & tota ecclesiã in hac vita. Faciet vindictam] puniet impios, abiectos in æternas pœnas.

Iusti confitebuntur] celebrabunt Deum in vita æterna, perfruentes dulcissima Dei cõsuetudine & læto conspectu, abiectis impijs in æternas pœnas cum diabolis.

PSALMVS CXLI.

versus 10

ARGVMENTVM.

Precatur & hoc Psalmo, vt in præcedenti Dauid, vt defendatur à Deo contra assentatores, sycophantas & maleuolos, quorum obtrectationibus, mēdacijs & calumnijs ex aula Saulis eiectus fuerat. In genere precatio est contra similes sycophantas & deprauatores rectè dictorũ & verè doctrinæ, quales multi sunt omnibus temporibus in aulis regum & principum, atq; etiam in ecclesiã. Tales olim fuerunt Arius, Samosatenus, & similes, & nostro quoque tempore Sacramentarij, Anabaptistæ, Iesuitæ, à quibus ne abducamur à vera sententiã cœlestis doctrinæ, opus est omnibus diligenti & assidua lectione sacrorum librorum, & ardenti inuocatione.

Partes Psalmi sunt 4.

1. Generalis petitio, vt inuocans exaudiatur à Deo.

2. Specialis petitio, ne à vera sententiã cœlestis doctrinæ abducatur ab impijs & prauis doctoribus.

3. Vt perdantur hostes insanabiles & contumaces, sanabiles conuertantur.

4. Repe-

4. Repetitio precatationis, vt defendatur & liberetur ab hostibus.

1. *Propositio petitionis.*

I. *Domine clamaui (clamo) ad te, festina ad me, intende voci meae, cum clamaui ad te.*

Propositio est petitionis, cui causam exauditionis addit:

Promisisti exauditionem inuocantibus te, Psalmo 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego eripiam te, & tu glorificabis me.

Ego ad te clamo, ardentem te inuocans.

Ergo exaudi me & libera, idq; festinanter, antequam hostes me perdant.

Intende] clementer & beneuolè me exaudi, à gestu exaudientium beneuolè, qui aures petentibus admouere solent, & diligenter attendere quæ petantur.

II. *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo, eleuatio manuum mearum (sit sicut) sacrificium vespertinum.*

Petit non solum exaudiri, vel vt inuocatio sua Deo sit grata & accepta, sicut incensum thuris seu thymiamata, das rauch offer/ de quo Exo. 29. & 30. Et sacrificium vespertinum, quod quotidie bis offerebatur, mane & vespere, Numer. 8. & 28. Monet autem inuocationem, quæ sit agnitione & fiducia Mediatoris, verum esse sacrificium, hoc est, opus seu cultum placentem Deo. Sicut thymiamata & sacrificia, quæ figura fuerunt sacrificij filij Dei, quo seipsum obtulit Deo patri pro nobis. *Eleuatio manuum*] .i. inuocatio, quæ fieri solet manibus eleuatis in cœlum.

2. *Specialis petitio.*

III. *Pone Domine custodiam ori meo, & cõserua ostium labiorum meorum.*

III. *Non declines cor meum ad rem malam, ne occuper operibus iniquitatis cum hominibus operibus iniquitatem, & non comedam de delitijs eorum.*

Specialis petitio, vt regatur à Spiritu S. ne quid loquatur contra fundamētum, seu articulos fidei, & cor regat, ne assentiat falsæ doctrinæ, aut approbet impios cultus, & ne se adiungat impijs, vel seductus eorum verbis blandis vel delitijs, atq; ita deficiens à Deo, cum impijs pereat.

Non declines] Phrasi Hebraica, pro, ne sinas me declinari ad rem malam. Nam verba actiua saepe apud Hebræos non actiōem seu causam efficacem significant, sed permissionem. Sic in oratione Dominica dicimus: Ne inducas nos in tentationem, id est, ne sinas nos induci.

Non comedam] ne propter delitias, opes & honores impiorum coniungam me ipsis, deserens veram ecclesiam, vel etiam persuasus *ἡσολογίας* & *ὀλολογίας*, hypocritarū, quæ duplices sunt, vel in moribus simulatio humanitatis seu patientiæ, vel in dogmatibus adblandientibus humanæ rationi, quales sunt opiniones hæreticorum omnium, vt Arii, Samosatēni, Sacramentariorū, Anabaptistarum, Enthusiastarum etiam nostrī temporis.

Percutiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleum preciosum (aderit mihi) nō franget caput meum, quoniam adhuc oro contra malitiam eorum.

Discrimen facit inter assentationes fucatorum amicorum, quales multi erant in aula Saulis, & verorum amicorum reprehensiones, quas inquit sibi salutare esse, adulationes autē illorum sibi nocere. Nam sicut Prouerbiorum 27. dicitur: Melior est manifesta correptio, quàm clandestina dilectio. Item 29. Virga & obiurgatio adferunt vitā.

Percutiet me iustus] Obiurgabit me & corripiet. *Iustus*] candidus & syncerus amicus seu doctor. *In misericordia*] Animo me emendandi & reuocandi ad pœnitētiā, ne cum impijs peream: vel misericordia est, hoc est, munus seu beneficium, etsi acrior obiurgatio. *Oleum preciosum*] res salutaris, sicut vnguentum frangrans recreat cerebrum.

Non frangat caput] Acrior reprehensio, seu castigatio veri doctoris & amici fidelis.

Quoniam adhuc oro] Non cesso orare, vt Deus me adiuuet, ne labar & ne seducar ab assentatoribus ad malitiam eorum, hoc est, impiam doctrinam & cultus.

VI. *Deijciantur in loca petrosa doctores eorum, & audient verba mea, quoniam sunt incunda.*

Imprecatur falsis doctoribus interitum, qui veram doctrinam corrumpunt, sicut Cerinthus, quem blasphemantem filium Dei balneum oppressit. Manes, à quo Manicheorum hæresis est, cui rex Persarum cutem detraxit. Arius, qui sanguinem & intestina effudit in latrinam iturus Byzanti ad disputationem. Latomus Louanienfis inter horrendos mugitus extinctus est, cum agnitâ veritatē oppugnasset contra conscientiam.

Deijciantur] Præcipitentur de saxo, id est, subito pereant.

Doctores] hoc est, Adulatores & iudices in aula Saulis.

Et audiant verba mea] Qui sunt inter hostes sanabiles, conuertantur ad Deum. Item, alij audientes interitum impiorum doctorum & iudicum, maiore attentione audiât & discant verbum Dei de turbatis de sede sua impijs doctoribus.

VII. *Sicut qui proscindit & secatur terram, dissipata sunt ossa nostra ad infernum.*

Ostendit crucem esse comitem veræ doctrinæ, sicut alibi inquit: Credidi, propter quod locutus sum, ego autem humiliatus sum valde. Sicut autem aratione præparatur terra ad excipiendum & fouendum melius semen, ita crux non est exitialis pijs, sed fructus adfert illis multiplices. Nam sicut metalla in igne purgantur, probantur & molliuntur, ita crux & afflictio pios purgat, iuxta illud Ioann. 15. Pater palmitem manentem in me purgabit, ut fructum copiosius ferat, vel probat, iuxta illud Roman. 5. Afflictio parit probationem, probatio spem, spes non confundit: vel præparat eos, ut ad gubernationem vel Ecclesiæ vel Reipublicæ sint idonei. Qui enim non est tentatus, qualia scit?

Ad infernum] Beza: In ore sepulchri, id est, iuxta sepulchrum, hoc est, ad mortem ferè impij doctores & hostes perduxerunt nos, tanquam iam sepeliendos.

Quia ad te Domine, Domine oculi mei (intenti sunt) in te speravi, ne effundas animam meam.

Repetit inuocationem, addens imprecationem de interitu hostium, & consolationem de sui liberatione, etiam si aliquandiu videatur destitutus.

Ne effundas animam meam] Ne finas me perire subito, ne abijcias me, ne deferas.

Custodi me à laqueo quem stuerunt mihi, & à tendiculis operantium iniquitatem.

Intelligit insidiosa consilia & machinationes occultas Saulis, & aliorum aulicorum eius, quibus Dauidem tollere è medio conabantur.

Cadant in retia sua impij simul. Ego autem euadam.

Precatur ut hostes proprijs consilijs malis intereant, ipse autem liberetur. Metaphora sumpta est ab aucupibus, qui retibus auiculas clam capiunt. Ita omnibus temporibus hypocritæ & hostes Euangelij insidiantur veris doctoribus ecclesiæ & pijs omnibus. Contra hos Ecclesia vetus precata est:

*Defensor noster aspice,
Insidiantes reprime,
Guberna tuos famulos,
Quos sanguine mercatus es.*

PSALMVS CXLII.

versus 9.

Eruditium Dauidis, cum esset in spelunca, oratio.

ARGVMENTVM.

Titulus monet de Argumento Psalmi, esse orationem Dauidis, qua defensionem & auxilium à Deo petit, cum latitaret in spelunca, fugiens insequentem Saul, i. Regum 24. Proponit autem Dauid ecclesiæ & singulis pijs suum exemplum, ut ipsi quoque versantes in similibus periculis aut alijs, inuocent Deum, ut seruentur contra hostes Ecclesiæ, quorum imago est Saul, sicut Dauid imago est omnium piorum, versantium

santium in periculis varijs, propter confessionem veræ doctrinæ, omnibus temporibus. Partes sunt tres.

1. Propositio petitionis.
2. Narratio periculorum.
3. Repetitio petitionis, additis rationibus, cur liberari se petat.

1. Propositio petitionis.

- I. *Voce mea ad Dominum clamaui, voce mea ad Dominum deprecatus sum.*
- II. *Effundo in conspectu eius orationem meam, & tribulationem meam ante ipsum pronuncio.*

Propositio est inuocationis: Inuoco te ô Deus, & oro, vt me liberares ereptum ab hostibus. Proponit, vt diximus, exemplum toti Ecclesiæ, suæ inuocationis, vt & ipsi petant & expectent auxilium à Deo: etsi enim differat Deus interdum auxilium, tamen certo exaudiet & iuuabit nos opportuno tempore. Sicut inquit Hieronymus: Etsi Deus suo quodam consilio, auxilium differt, tamen non aufert, modò sit qui sufferrat.

Voce mea clamaui] Ardentem significat precationem suam, cum clamorem vocat. Quod inquit, ad Dominum, monet quis sit inuocandus? ipse Dominus, verus & æternus Deus, non creatura, idque fiducia Mediatoris, qui in omnibus petitionibus includendus est & cogitandus.

Effundo in conspectu eius] Mutatio personæ est secundæ in tertiam, quasi alloquatur comites suos latitantes secum in eadem spelunca.

Effundo] id est, prolixè & multis expono, idque affatim, quæ signum sunt ingentis luctus & ardentis precationis. Etsi autem Deus nouit pericula nostra, & æumnas, tamen vult interpretandum eas sibi clarè & ingenuè exponi, ne oratio nostra sit inanis βατωλογία, & commemoratione periculorum fiat ardentior oratio.

2. Narratio periculorum.

- III. *Cum anxietur in me spiritus meus, tu cognouisti semitas meas, & in via hac, qua ambulabam, absconderunt (hostes,*

Saul & alij) laqueum (insidias) mihi.

Respice ad dexteram meam, III. & vide non est qui cognosceret me.

Perijt mihi refugium, & non V. est qui requirat animam meam.

Narrat seu exponit pericula, in quibus versatur.

Anxiaretur spiritus] Beza, cum deficeret, ita vt vix spiritum ducere possim, seu anhelare, fugiens Saulem insequentem, ita Paulus de se queritur: Foris pugna, intus angores. Sunt autem causæ huius anxietatis in pijs rabies hostium, & perfidia amicorum, de qua Sophocles inquit: Nullum est vulnus atrocius, quàm defectio amici & ignoratio portus, ac perfugij. Vsitata est autem desertio amicorum in rebus aduersis, sicut dicitur:

Nulla fides vnquam miseros elegit amicos.

Item.

Diligitur nemo, nisi cui fortuna secunda est.

Cognouisti semitas meas] hoc est, defendisti me, ostendens mihi viam, ne inciderem in manus Saulis me persequentis.

Respice ad dexteram] defende & iuua me, in bona & iusta causa.

Non est qui cognosceret] iuuaret & afficeretur meis æumnis, & periculis. Nam verba notitiæ apud Hebræos sæpè affectum significant, vt Psalmo 1. Nouit Dominus viam iustorum, hoc est approbat, & iuuat consilia & actiones iustorum.

Perijt mihi refugium] præsidium humanum, quod vbi deficit, vt ille inquit, ibi incipit diuinum.

Non est qui requirat animam meam] Vt liberet seu eripiat me. q. d. Ideò ad te solum Domine confugio, vt tu me inuoces & eripias, qui solus potes, cum sis omnipotens, & vis etiam, cum sis summè misericors, & promisisti auxilium inuocantibus te.

3. Repetitio petitionis, additis eius rationibus quatuor.

Clamaui ad te Domine, dixi VI. tu es spes mea, portio mea in terra viventium.

Prima ratio sumpta à sua fiducia in Deum, & expectatione auxilij ipsius.

In te vnum confido, à te solo peto & expecto liberationem.

Ergo noli committere, vt frustra sperasse videar.

Es portio mea] Summū es meum bonum, mea hæreditas, & felicitas. Ita Psal. 73. Portio mea Dominus in æternum. & Threnorem 3. Portio mea Deus, dixit anima mea. Ideo sperabo in eum. Vocatur & Ecclesia portio Domini, hoc est, hæreditas eius, vt Deuter. 32. Portio Domini est populus eius, & funiculus hæreditatis eius est Iacob, hoc est, Hic populus solus verè colit, inuocat & glorificat Deum, reliquæ gentes colunt & inuocant idola commentitia.

VII. *Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum valdè.*

Secunda ratio à sua persona, id est, humilitate, abiectioe, & miseria.

VIII. *Libera me à persequentibus me, quia confortati sunt super me.*

Tertia ratio, ab hostium persona, potentia eorum seu robore, quibus ipse impar sine Dei defensione, & præsentia.

IX. *Educ de carcere (Aus der not vñnd angst / darinn ich gefangen bin) animam meam, vt laudem nomen tuum. Et ad me congregabuntur iusti, cum benefeceris mihi.*

Quarta ratio à causa finali, celebratione nominis Dei, potentia eius bonitatis, misericordiæ, & veritatis, & vt exemplo suæ liberationis alij inuitati, ipsi quoque petant & expectent à Deo auxilium, & adiuti eum celebrent.

Ad me congregabuntur] Beza, Propter me coronabunt se iusti. i. cingent me, conuenient ad me, stantes circum me, tanquam in corona celebrantes Deum, propter me liberatum ab hostibus, & ipsi quoque expectabunt liberationem à Deo, & liberati celebrabunt Deum, meo exemplo. Cogitetur hic causa, cur longius vitæ spacium pete

re & expectare à Deo debeamus, videlicet vt ipsum rectè agnoscamus, & celebremus, multos doceamus, & alij inuitentur ad idē nostro exemplo & studio. Ita Esaias inquit: Non infernus confitebitur tibi, neq; mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in lacum, veritatem tuam viuus confitebitur tibi, sicut & ego hodie, pater filijs notam faciet veritatem tuam. Domine, saluum me fac, & Psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ, in domo Domini.

PSALMVS CXLIII.

Vers. 12.

ARGVMENTVM.

Psalmus est petitorius. Nam petit in eo Dauid, Primò, condonationem peccatorum suorum, per misericordiam, propter Mediatorem, sentiens propter eam iram Dei, & metuens abiectioem à Deo in æternas pœnas. Deinde petit gubernationem in vita & vocatione sua, & defensionem contra hostes. Ideò autem primo loco petit remissionem peccatorum, quòd bona corporalia à Deo peti & expectari nō possunt, nisi prælucente fide, quæ statuimus Deum nobis esse reconciliatum, remittere nobis peccata, & placere nos ipsi, etiam si indigni simus, & hæreant in nobis sordes peccatorum, & multiplex infirmitas, non peccata, seu lapsus contra conscientiam. Hinc concipitur fiducia, quòd Deus etiam bona corporalia daturus sit nobis, cum dederit iam spiritualia, condonationem peccatorum, &c. Partes sunt quatuor.

1. Propositio petitionis generalis, vt exaudiatur.
2. Petitio specialis, de remissione peccatorum, & receptione in gratiam, condonatis peccatis.
3. Petitio vt doceatur, & regatur per spiritum sanctum, receptus in gratiam, ne rursus labatur in peccata.
4. Precatio, vt defendatur contra hostes, quorum illis, qui sunt insanabiles, interitum petit, vt desinant persequi Ecclesiam.

1. Petitio generalis.

Domine exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, propter veritatem tuam, exaudi me propter iustitiam tuam.

Petit

Petit in genere, vt exaudiatur, idq; non propter suam iustitiam, dignitatem, aut merita, sed tantum propter veritatem Dei, hoc est, fidelitatem, seu constantiam Dei in præstandis seu seruandis promissis, & propter eius iustitiã, qua peccatorem recipit in gratiam, eiq; iustitiam, hoc est, integram obedientiam Mediatoris imputat, seu donat gratis, per fidem, pronuncians eum iustum & acceptum ad vitam æternam, etiam si sit adhuc, quantum ad personam suam attinet, iniustus & peccatis contaminatus, sicut Paulus iustitiam Dei intelligit, & vocat, non essentialem eius iustitiam, neque qualitatem infusam in hominem iustificatum, sed imputationem iustitiæ, seu gratuitam acceptationem in gratiam, propter Mediatorem, idque fide. Ita 2. ad Corinth 5. inquit, Eum qui non nouit peccatum (fecit neque approbat) pro nobis peccatum fecit. i. victimam pro peccatis, vt nos propter illum efficeremur iustitia Dei, reputaremur iusti à Deo gratis propter illius iustitiam & obedientiam integram.

2. *Petitio specialis.*

II. *Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.*

Petit in genere vt exaudiretur, addita causa exauditionis à persona Dei, quia verax est & iustus. Nunc petit in specie sibi remitti peccata, addens causam à sua & omnium hominum persona, hoc est, corruptione naturæ communi & peccatis, quibus fit, vt nemo in toto humano genere, quantumuis sanctus, iustificari possit suis operibus coram Deo, qui integram obedientiam legis requirit, hanc quia Dauid agnoscit se non præstitisse, confugit ad misericordiam Dei, petens se in gratiam recipi, sibi remitti peccata, & donari vitam æternam, gratis propter Mediatorem.

Non intres in iudicium] ne mecum agas summo iure, non iudica me iuxta regulam tuæ legis. Quantumuis enim, vt inquit Augustinus, rectus mihi videar, producis tu de thesauro tuo regulam, coactus ad eam prauus inueniar, mitiga ergo pœnas quas merui.

Cum seruo tuo] qui te agnosco meum Dominum, qui à te solo pendeo, ad quem confugio, quem colo. Monet igitur quibus remittantur peccata à Deo, quos re-

cipiat in gratiam, non hostes, non securè viuentes in peccatis, non contemptores cœlestis doctrinæ, sed agnoscences suam indignitatem propter peccata, & condonationem eorum petentes, & inchoantes nouam obedientiam.

Quia non iustificabitur] non placet Deo, non iustus est, non saluabitur suis operibus, seu legis impletionem.

In conspectu tuo] coram te, in iudicio tuo, qui integram legis obedientiam requiris, interiorem & exteriorem.

Omnis viuens] nullus hominum, in toto humano genere, neque ante, neque post regenerationem, quia manet in omnibus natura corrupta, & peccatorum sordes, etiam si in renatis est inchoata obedientia, sed hæc non satisfacit legi. Ergo per hanc nemo est iustus coram Deo. Ita inquit Paulus de se: Nihil quidem mihi conscius sum, sed non sum per hoc iustificatus (coram Deo.) Ita omnes patres confitentur se non esse iustos coram Deo, propria iustitia, seu operibus, sed tantum per misericordiam Dei, propter filium per fidem. Nam ita inquit D. Augustinus Psalmo 42. Si non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens, Ergo quicumque hinc viuit, quamlibet iuste viuit, vā illi, sicum eo in iudicium Deus intrauerit. Da operam esse iustus, & quantuncunque fueris, confitere te peccatorem esse. Item libro 9. confessionum, Vā hominum vitæ, quantumuis laudabili, si remota misericordia, discuties eā. Et Basilii: Hæc est perfecta & integra gloriatio in Deo, quando ne quidem propter iustitiam suam aliquis effertur, sed agnoscit sibi deesse veram iustitiam, fide autem sola in Christum iustificari. Et Hieronymus: Tunc iusti sumus, quando nos peccatores esse fateamur, & iustitia nostra non ex proprio merito, sed ex Dei misericordia consistit. Et Ambrosius epistola 71. Qui iustus donatum habet, quia per Christum iustificatus est. Et D. Bernardus: Necessè est, primò credere, quòd remissionem peccatorum habere non possis, nisi per indulgentiam Dei, Deinde quòd nihil prorsus habere queas operis boni, nisi & hoc dedit ipse. Postremò quòd æternam vitam nullis potest operibus promereri, nisi gratis detur & illa. Non est autem sentientium sanctos loqui de alijs personis, cum sibi tribuunt peccatum, vt cum Psalmo 31. inquit Propheta: Pro hoc (peccato condonando) orabit ad te omnis sanctus, vñ quidam cum Origene huiusmodi senten-

tias eludunt, hac cauillatione. Ita enim inquit Augustinus libro de Ecclesiasticis dogmatibus capite 37. Sancti serid & in sua persona orant: Dimitte nobis debita nostra. Anathema sit contra sentiens, & fictionem hac in parte sanctis tribuens.

III. *Quia persecutus est inimicus animam meam, prostravit ad terram vitam meam, collocavit me in tenebris, sicut mortuos seculi.*

Tertia causa exauditionis, sumpta à necessitate, seu persecutione hostium, maxime spiritualium, sensus iræ Dei propter peccata, & abiectionis à Deo in extremas tenebras, & cruciatus infernales.

Inimicus] Primum ipse Saul. Deinde diabolus, peccatum, ira Dei & accusatio legis.

Prostravit] Metaphora sumpta ab Athletis, qui infirmiores viribus in terram prosternunt, & deiiciunt.

Collocavit me in tenebris] Primum ipse Saul, quem fugiens David in spelunca tenebricosa abdidit. Deinde diabolus, peccatum, ira Dei, adempta vera luce & consolatione Spiritus sancti.

Sicut mortuos seculi] qui iam, olim & ante multa secula mortui sunt, quorum prorsus memoria extincta est. Talis habitus est David iudicio Saulis.

IIII. *Et anxius est in me spiritus meus, in me turbatum est cor meum.*

Queritur de anxietate cordis sui, & tristitia mentis, cuius causa fuerunt sensus iræ Dei, & metus de abiectione à Deo, propter peccata, in qua anxietate seu trepidatione mentis, cor quasi comprimitur, & conquassatur, sicut carnes crudæ manibus comprimuntur: Ita ut exudet quicquid in eis est boni sanguinis, succi & humoris.

V. *Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum de omnibus*

operibus tuis, de factis manuum tuarum loquebar.

Consolatur se & fidem suam confirmat de receptione sui in gratiam, & cōdonatione peccatorum, cogitatione veterum sanctorum, ut primorum parentum, Moysi, Aaronis, & similibus, qui & ipsi propter sua peccata & lapsus constituti in summis anxietatibus, inuocantes tamen Deum exauditi sunt, & liberati, non propter suam iustitiam, sed per misericordiam, propter Mediatorem. Sicut inquit D. Petrus, Actorum 15. Credimus nos saluari, sicut & patres saluati sunt, per gratiam Domini nostri Iesu Christi. Ita recepti sunt in gratiam, sequi sustentarunt in sensu iræ Dei, primi parentes, audita promissione: Semen mulieris conteret caput serpentis. Ita quisque statuat se recipi gratis à Deo, & saluari exemplo omnium piorum. Sicut autem doctrina constat præceptis & exemplis, ita consolatio constat promissione, & eius exemplis.

*Expandi manus meas ad te, VI.
anima mea (anhelat) ad te, sicut
terra sine aqua.*

Ostendit ardentissimum suum desiderium, de liberatione & consolatione, in summis angoribus, à gestu ardentem inuocantium, qui manus expandunt ad eos, à quibus liberationem & auxilium in summis periculis petunt. Comparat autem se aridæ terræ, quæ irrigationem desiderat. Ita anima seu Spiritus quasi exhaustus expetit consolationem, cum iam videatur extinguendus, deficiente anhelitu, seu respiratione cordis. Hoc vocat Christus Matthæi quinto. Esurire & sitire iustitiam. Et Esaia 66. dicitur Spiritus contritus & humiliatus.

De modestia, & gestibus in inuocatione.

Quod inquit Propheta se expandisse manus ad Dominum petentem auxilium, monet de modestia & gestibus adhibendis inter orandum, quibus excitatur & ostenditur seria & ardens inuocatio, & reuerentia erga Deum, de qua inquit Cyprianus, in sermone de oratione dominica: Sit orantibus sermo & precatio cum disciplina, quietem continens, & pudorem, cogitemus nos sub conspectu Dei stare, placendum

dum est diuinis oculis, & habito corporis & modo necis, qui reges aut principes alloquuntur, ita & orationem & gestus formant, ne quid contra decorum peccent aut quid delinquant, quo regem & principem defendant: multò magis decet nos in conspectu Dei prodire oratione diu multumque cogitata, & membris omnibus ad decentem figuram compositis, ne eius animam aut oculos à nobis abalienemus.

VII. *Velociter exaudi me Domine, defecit spiritus meus, ne abscondas faciem tuam à me, ne similis fiam descendantibus in lacum.*

Repetit principalem propositionem, addens circumstantiam temporis, vt velociter & quàm primum exaudiatur, & liberetur, antequam penitus defatigatus, descendat in lacum, seu sepulchrum, hoc est, moriatur.

Defecit spiritus meus] penè defatigatus sum petitione, spe, & expectatione diuturna auxilij diuini.

Ne abscondas faciem tuam] ne differas auxilium, ne mora auxilij lugens & exhaustus inteream. Ergo mitiga pœnam & labores vocationis, vt militiam tolerare possim.

4. Precatio gubernationis.

VIII. *Auditam fac mihi manè mihi misericordiam tuam, quia in te speravi. Notam fac mihi viam, in qua ambulem, quia ad te leuavi animam meam.*

Precatur vt gubernetur à Spiritu sancto, ne à Deo aberrer, faciens contra eius voluntatem, aut normam eius iustitiæ immotæ, quæ proposita est in decalogo.

Auditam fac] da vt exaudiendo me & liberando experiar tuam misericordiam: vel fac auditam misericordiam, da vt audiam vocem, seu doctrinam cœlestem, qua misericordia tua agnoscitur, seu celebratur.

Manè] quod tempus magis idoneum est tradendæ doctrinæ & inuocationi.

Luther. *Lass mich früe hören deine Gnade/ Das ist/ bald vñnd zeitlich / nit spat noch langsam.*

Quia in te speravi] Ratio exauditionis à sua spe & expectatione diuini auxilij. Inuoco

te & spero à te solo auxilium. Ergo iuuam me & libera.

Notam fac mihi viam] da vt intelligam, quid agere debeam, gubernam consilia, & actiones meas omnes, vt cum tua voluntate congruant, vt tibi grata faciam, vtilia Ecclesiæ, & mihi ipsi salutaria. Nam sine Dei præsentiâ, fauore & auxilio nihil feliciter succedit, vt Ieremiæ 10. dicitur: Scio Domine, quod non est hominis via eius, neque est viri dirigere gressus suos. & filius Dei inquit Iohannis 3. Non potest sibi homo sumere quicquam, nisi datum sit ei desuper. Item, sine me nihil potestis facere.

Nullò modo autem Deum, hoc est, essentiam & voluntatem eius, nisi ipso docente nos, scire & intelligere possumus, sicut inquit Christus: Nemo nouit patrem nisi filius, & cuicumque filius reuelare voluerit. Et noti sunt versiculi præceptoris:

ὅτι θεὸν γινώσκει δύναται ἑρῶτα, ὅτι δὲ διδάσκει

ὅστις ὁ δὲ γιγνώσκει μὴ θεὸν αὐτὸν ἔχει. Χρὶς ἐστὶν ὁ μὲν δὲ δάσκει πατρὸς λόγος αἰδίο

ῶς γὰρ δυνάμει σοὶ χαρίεντα λέγει.

Nemo Deum vel nosse potest, vel sacra docere,

Cœlitus ostendat nō Deus ipse viam.

Ergo patris sancti verbum me Christe doceto,

Sic potero demum dicere grata tibi.

Eripe me de inimicis meis, domine ad te confugi. IX.

Petit vt defendatur contra inimicos, ab ijsque eripiat. Sunt autem duplices inimici piorum & Ecclesiæ, Spirituales, vt diaboli: & corporales, vt hypocritæ, & tyranni, viri sanguinum & dolosi.

Doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducat me in viam rectam. X.

Repetit petitionem, de gubernatione consiliorum & actionum, vt omnia instituantur & fiant iuxta voluntatem Dei, ad gloriam ipsius & vtilitatem Ecclesiæ. Sic petimus in oratione dominica: Fiat voluntas tua. Fit autem hæc tripliciter.

1. Cum quisque facit opera suæ vocationis diligenter & fideliter.

2. Cum vita priuata ita regitur, ne quid contra legem Dei, seu præcepta decalogi cogitetur, dicatur vel agatur.

3. Cùm patienter toleramus crucem & ærumnas, iuxta illud Petri: Humiliamini sub potenti manu Dei. Spiritum bonum vocat Spiritum sanctum, spiritum nõ timiditatis, sed roboris, dilectionis, & castificationis. Complexus est autem virtutes totius decalogi.

Viam rectam vocat, vitam, consilia, & actiones placentes Deo, factas iuxta decalogum, hoc fine, vt Deus rectè agnoscatur, & celebretur, & maneat Ecclesia, ne dilaceretur scandalis, & dissidijs.

XI. *Propter nomen tuum Domine, uiuificabis me, & propter tuam iustitiam educes de tribulatione animam meam.*

Repetit petitionem de liberatione, addens causas impulsivas & finales, iustitiam Dei, & celebrationem nominis eius, hoc est, misericordiam, veritatis, & omnipotentiam. Nomen enim Dei complectitur impulsivas & finales causas. Impulsivæ sunt, promissio gratiæ, & aliæ promissiones, quæ mouent Deum, vt nobis, quanquam indignis, det bona promissa: Finales causæ sunt, vt celebretur Deus, vt maneat Ecclesia, & vitentur scandala.

XII. *Et propter misericordiam tuam disperdes omnes inimicos meos, & perdes omnes qui tribulant animam meam, quoniam ego seruus tuus sum.*

Repetit petitionem de interitu hostium, addens causam impulsivam, promissam misericordiam, & finalem, gratitudinẽ suam pro liberatione, gubernatione, & defensione, obedientiam in propaganda doctrina legis & Euangelij, & in perferendis ærumnis, propter confelsionem. Ita enim inquit: *Quoniam ego seruus tuus sum*] hoc est, ego agnosco te Dominum meum, tibi in seruiũ, in regno mihi tradito, testis sum & propagator veræ doctrinæ: defende igitur Ecclesiam, vt tu rectè agnoscaris, & celebretur ab omnibus. Repetantur hinc optimi versiculi præceptoris Philippi de gubernatione consiliorũ & actionũ, quæ non sunt felicia sine præsentia Dei, & auxilio diuino.

*Nullus est felix conatus, & utilis vnquam.
Consilium si non det q̃, iuuat q̃, Deus.*

Item Cammerarij, in dictum Iosaphat, 2. Paralip. 20.

*In tenebris nostra & densa caligine mentis,
Cùm nihil est toto pectore consilij:
Turbati erigimus Deus ad te lumina cordis,
Nostra tuamq̃, fides solius orat opem.
Tu rege consilij actus, pater optime, nostros,
Nostrum opus vt laudi seruiat omne tue.*

PSALMVS CXLIII.

Vers. 19

ARGVMENTVM.

Psalmus est *euangelizans*. Nam agit hoc Dauid gratias Deo, pro defensione sui contra hostes, & victoria, quodque habeat subditos obedientes, quorum vtrumque agnoscit & confitetur esse Dei donum. Idem vult vt suo exemplo agnoscat & prædicent omnes magistratus, quod eorum consilia & actiones, neq; domi neq; in bello sine fidelibus & salutaribus Rebus publicis & imperijs, absque Dei præsentia & auxilio. Deinde petit vt deinceps defendatur, & hostes suos tanquam fulmine deiiciat, & funditus perdat, seque ab illorum persecutionibus & minis liberet. Postremò taxat impiam & falsam opinionem hominum iudicantium eos esse beatos, & felices, qui in hac vita opibus abundant ac florent, affirmans contra eos, verè esse eos beatos, quorum Dominus est Deus, id est, qui Deum ipsum habent sibi fauentem & protectorem. Beza hanc partem facit precationem esse Dauidis, pro populo suo Israëlítico, vt & politia & æconomia opibus & alijs bonis floreat, & abundet, Deumque habeat præsentem protectorem, & defensorem. Partes Psalmi sunt quatuor.

1. Propositio gratiarum actionis.
2. Admiratio bonitatis Dei erga homines miseros & abiectos.
3. Petitio de interitu hostium Ecclesiæ.
4. Reprehensio falsæ opinionis de felicitate & beatitudine hominum, cui additur Epiphonema, constans Antithesi, de vera beatitudine, quæ est, habere Deum propitium sibi, præsentem & protectorem.

1. Propositio gratiarum actionis.

Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad praliũ, & digitos meos ad bellũ.

Propositio gratiarum actionis. Ago tibi gratias, & te celebro, ô Domine, quod victoriam

Victoriam mihi tribuisti contra hostes, & flectis subditos meos ad obedientiam. Cogitandum est hic discrimen inter Achillem, Alexandrum, Iulium & Dauidem. Achilles & similes Ethnici habuerunt virtutes heroicas, sine vera luce seu agnitione Dei, sine inuocatione pugnantibus, sine Spiritu sancto, confidentes suis viribus, nec retulerunt victorias suas & res gestas ad gloriam veri Dei, aut propagationem eius Ecclesiae. In Dauide autem fulsit lux seu noticia caelestis doctrinae, & pugnans inuocauit verum Deum, & petijt vt regeretur à Spiritu sancto, & retulit sua consilia, actiones & victorias omnes ad gloriam Dei, & conseruationem ac propagationem Ecclesiae.

Benedictus] laudandus, & celebrandus ab omnibus. *Deus meus*] qui me respicis & iuas, defendis, & liberas, das sapientiam, virtutem & felicitatem in pugnando.

II. *Misericordia mea & refugium meum, susceptor meus, & liberator meus, protector meus, & in ipso speravi, qui subdit populum meum sub me.*

Expositio est praecedentis versus, monens Deum non ociosum esse inspectorem rerum humanarum, nec alligatum secundis causis, aut fato, vt Poëta inquit: Fato stat Iuppiter ipse. Sed verè esse & praesentem, & efficacem in Ecclesia, qui est arx fortissima, ad quam iustus confugiens, experitur vel liberationem vel mitigationem. Synonymis docet se vnicū habere Deum defensorem & protectorem, cui soli confidat.

Misericordia mea] qui miseretur mei, qui recipit me in gratiam, condonatis peccatis per misericordiam propter Mediatorem.

Refugium meum] ad quem confugio tanquam ad arcē munitissimam in periculis.

Qui subdit populum meum sub me] qui flectit subditos meos ad obedientiam. Ita inquit Salomon Prouerb. 20. Vt oculus videat, & auris audiat. Deus facit vtrunque. Oculis significat gubernationem felicem, & sapientem. Auris audiens est populus, quem Deus flectit ad obedientiam.

2. Admiratio bonitatis Dei, & beneficiorum eius erga humanum genus abiectum & miserum.

III. *Domine, quid est homo, quod agnoscis, aut filius hominis, quod reputas eum?*

Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut umbra euanesce. IIII.

Admiratur Propheta, quod Deus in humanū genus cōtemptū & peccatis obnoxium, & in se quoq; peccatorem, tot tantaq; beneficia, corporalia & spiritualia, cōferat, quod etiam filium miserit in carnem, vt in ipso fieremus iustitia Dei. Ita 1. Paralip. 7. dicitur: Aspexisti me in forma hominis, qui es in excelsis, Iehoua Dominus, quod dictum Præceptor Philippus dulcissimis versiculis ita expressit:

In forma quod nos hominis placidissime Christo Afficis, & tamen es conditor ipse Deus:

Et nostram formam miseratus crimina deles,

Et vitæ æternæ gaudia vera dabis:

Hæc grati canimus tua dona, simulq; precamur
Tu nos vt doceas luce regasq; tua.

Quod agnoscis] quod eius curam agere digneris.

Quod reputas eum] quod cogitas de eo, eius habes rationem, & curam. De vanitate, imbecillitate, miserijs, & vitæ humanæ breuitate passim extant dicta. Et verè dicitur:

Vt leuis & vana est umbra fugientis imago,
Talis vita homini, præterit, errat, abit.

Item.

Vita viatoris quasi transitus, omnia finem
Quicquid hic immundus mundus honoris habet.

Transit honor, transit fortuna, pecunia transit,
Mente Deo similis, corpore transit homo.
Transire patres: simul hinc transibimus omnes,
In cælo patriam, qui bene transit, habet.

3. Petitio de interitu hostium.

Domine inclina cælos tuos et descende, tange montes & fumigabunt. V.

Fulgura coruscationem & dissipabis eos, emitte sagittas tuas & conturbabis eos. VI.

Luther. Laß ein mal donnern / vnd schlage drem.

Precatur vt Deus potenti sua manu hostes suæ Ecclesiae, sicut olim Pharaonem & Aegyptios in mare rubro, perdat & extinguat, tanquam fulminibus & coruscationibus, qualia in monte Sinai cōspecta & audita sunt à populo perterrita & horrendis miraculis, in promulgatione legis, Exo. 19. 20.

Inclina cœlos tuos] ostende tuam præsentiam & iram, & potentiam contra hostes, qui ubique ades.

Tange montes] respexit ad canticum Mosi, ubi dicitur, Ascendit fumus in ira eius. Item promulgationem legis in monte Sinai, Exodi 19. ubi dicitur: Vbi descendit Dominus de cœlo super montem, fumigante monte, micantibus fulguribus, & sagittis. i. fulminibus discurrentibus in aëre, dixit populus perterritus: Cuncta quæ locutus est Dominus faciemus. Vide supra Psal. 17. 37. 67.

Emitte sagittas tuas] pœnas & calamitates. Sic Iob 6. Sagittæ omnipotentis apud me sunt. Et Psalm. 64. Iaculatus est Deus sagittam in eum subito, hoc est, repente eos perdidit. Exempla sunt huius imprecationis, Primum quod Deus crebra fulmina iaculatus est in exercitum Marcomannorum & Quadorum, motus precibus legionis Christianæ, in bello, quod gessit aduersus eos Antoninus pius Imperator. Item, quod diuinitus adiunxit Theodosium magnis ventorum flatibus, qui contrarij erant hostibus eius, Eugenio & Arbogasto. Eusebius Ecclesiast. histor. Tripartitæ libro 9. capite 45. De hac victoria ita scripsit Claudianus, alloquens Theodosium:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad classica venti.

VII. *Emitte manum tuam de alto* (ostende potentiam tuam diuinam,) *eripe me & libera de aquis multis*, (populis, & persecutionibus) *de manu filiorum alienorum* (colentium non verum, sed alienos deos, & fidetium suis viribus, etiam si gloriantur de vero Deo.)

Luther. Die nicht recht Gottes Kinder sind im glauben/ sonder haben allein den namen vnd schein.

VIII. *Quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera mendax.*

Antea precatus est interitum & pœnas externis hostibus. Iam petit ut ipse liberetur ab illis hostibus, tyrannis & hypocritis,

qui gloriantur se esse ciues & membra populi Dei, ut Saul & Absolon, quales sunt multi omnibus temporibus. Quos vocat filios alienos, tanquam illegitimos, qui verbis quidem confitentur Deum, sed factis negant, hoc est, impia doctrina, persecutione Ecclesiæ, & peccatis contra conscientiam.

Aquas multas vocat populos, ut Apocalip. 17. Aquæ quas vidisti, populi multi sunt. Et Esaia 8. Addant aquas multas, regem Assur. Item, Ieremia 47. Ecce aquæ ascendunt ab aquilone, & erunt in torrentem, exundabuntque terram, hoc est, multæ gentes & populi venient ab Aquilone, hoc est, septentrione.

Deus canticum nouum cantabo tibi, in Psalterio decachordo psallam tibi. IX.

Qui das salutem regibus, qui redemisti David seruum tuum de stadio malo. X.

Pollicetur Deo gratitudinem pro liberatione sui, & interitu hostium, & alijs beneficijs, idque canendo nouo cantico, id est, nouo carmine eximio & organo Musicis, quale fuit Psalterium.

Decachordum] decem chordarum. Quod inquit, qui das salutem regibus, sapientiam, impetus heroicis, victorias, & felices successus, monet gubernationem rogatam & bellicam imperiorum & rerum publicarum, esse beneficium Dei. Quare pij gubernatores & magistratus orabunt ut Deus det eis salutem, consilia eorum regat, mentes flectat & impetus ad suam & patriæ, & Ecclesiæ Dei salutem. Non enim arma & exercitus sunt adamantina regnorum præsidia, sed ipse Deus est firmissimus murus politiarum, dans salutem regibus, &c. Sunt enim præsidia humana propter infirmitatem & furorem diabolorum infirmiora, quam ut possint regere & defendere politias. Sunt quoque varij lapsus & errores gubernatorum in consilijs & actionibus, sicut inquit Theognis:

ἄνδρες ἀνδρῶν ὡς ἱππῶν τε καὶ σὺν ὄφει.

Eripe me & erue me de manu filiorum alienorum, quorum XI.

*rum os locutum est vanitatem,
& dextera eorum dextera men-
dax.*

Repetit precationem, vt liberetur ab hostibus, tyrannis & hypocritis, de quibus inquit Aeschines: Cauete ab ijs qui semper in ore habent nomen Reipublicæ. Item, Capite eos prædones, qui nauigant in mari verborum.

4. Reprehensio falsa opinionis de felicitate.

XII. *Ut liberi nostri sint sicut plantule crescentes in iuuentute sua, Filia nostra sicuti anguli adiumperpoliti ad similitudinem templi.*

XIII. *Promptuaria nostra (sint) plena redundantia de victu ad victum. Oves vestre fætosæ abundantes multis millibus in vicis nostris.*

XIII. *Boues nostri (sint) onusti (onerarij agricolatores) non sit perruptio, neque emigratio neque clamor in plateis nostris.*

Luther. So reden vnd wünschden die Gott losen / die auff Gott nicht bauen / wie der reichemann im Euangelio / Luc. 12.

Reprehendit falsam opinionem Hypocritarum, & carnalium hominum de beatitudine seu felicitate, quam illi iudicant esse florere potentia, honore, & opibus huius vitæ, quam opinionem refutat, & per Antithesin addit quæ sit vera beatitudo, seu felicitas, habere Deum sibi propitium, & præsentem protectorem, & bona conscientia amplecti verbum Dei, illud profiteri, & propagare ad posteros. Enumerantur autem 4. quæ homines carnales sola expectant & admirantur.

1. Copiosa & florens familia, filij & filia.
2. Sufficiens victus seu opes, & omnia vitæ necessaria.
3. Multas pecudes.

4. Vrbes & ædes munitæ, in quibus sit perpetua sedes, nulla calamitas, sed omnia lata & voluptatibus affluentia.

Luther Das vns kein vnfall / seuche / plage / treffe / Sondern alles gnug haben / sicher vnd fröhlich in aller fälle leben

Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt: Beatus populus cuius Dominus Deus est. XV.

Antithesis est cōstans Epiphonemate, afirmandus eos verè esse beatos, non qui dictis bonis affluunt, & abundant, sed quorum Dominus est Deus, hoc est, qui habent Deum placatum, & protectorem, etiam si in hac vita laborent inopia, sint exules & multis alijs ærumnis oppressi. Bezæ, vt diximus, intelligit esse precationem Prophetæ, vt populus Iudaicus his bonis affluat, & abundet, sicut ea promittuntur pijs, Deute. 28. & Leuitici 26.

PSALMVS CXLV. Vers. 27.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic gratiarum actio, amplissimis rebus & verbis amplificatus. Describit enim excellentem & imperuestigabilem opulentiam regni Messia, quod non est politia peritura, qualis fuit Mosaica, sed regnum æternum gratiæ, in quo lapsis venia datur, & prostratis manus porrigitur, inuocantes exaudiuntur, & implicati periculis humana vi inextricabilibus liberantur, gubernantur & defenduntur. Laudent alij suam sapientiam, aut iusticiam, aut imperia, nos Deo gratias agamus pro inenarrabili dono regni Christi, qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitia & sanctificatio & redemptio. In hoc Domino, exemplo Davidis, gloriemur, non prædicemus vires nostras aut vllas creaturas, sed celebremus personam, officia & beneficia huius Domini, qui vult in nobis esse efficax, etiam si sumus valde imbecilles & indigni eius auxilio & beneficijs. Partes sunt quatuor.

1. Propositio gratiarum actionis.
2. Narratio beneficiorum continens rationes, cur celebrandus sit Dominus.
3. Descriptio regni Christi, eiusque beneficiorum corporalium & spiritualium.
4. Promissio de præsentia Dei seu Messia & promptæ voluntatis exaudiendi, & iuand iuocantes ipsum.

1. Propositio.

Exaltabo

I. *Exaltabo te Deus meus rex, distue, & verba mirabilium, & benedicam nomini tuo, in seculum seculi.*

II. *Per singulos dies benedicam tibi (in hac vita) & laudabo nomen tuum in seculum & in seculum seculi (in omni æternitate post hanc vitam.)*

Propositio est: Ago tibi gratias, & te celebraz. Quod inquit exaltabo, benedicam & laudabo, Monet cultus noui testamenti esse studium propagandæ & conseruandæ veræ doctrinæ, inuocatione, gratiarum actionem, & confesionem, non sacrificia aut discrimina ciborum & festorum. Quod inquit, Te, monet Antithesis non nostras vires, non virtutes prædicandas esse, sed ipsum Deum, & Messiam personam, officia, & beneficia. Pronomen meus monet de applicatione beneficiorum Christi personali, id est, vt quisque ipse statuatur Deum suum esse Deum, id est, exaudire & iuuare, non tantum Dauidem, non Mariam Magdalenam, non Petrum aut Paulum, aut similes sanctos. Quod regem vocat Messiam, monet esse regem & sacerdotem æternum & spiritualem, qui Ecclesiam & singula eius membra defendat & seruet, suam iustitiam nobis offerat, etiam si simus sordida massa, similes abortiuo. Quod vltimo inquit: In seculum seculi, monet de resurrectione Ecclesiæ ad gloriam & vitam perpetuam, in qua resuscitata à morte, virtute resurrectionis Christi, sine fine celebrabit beneficia per Christum nobis exhibita. Hoc erit futurum, Halleluia, vt inquit Augustinus, quod cantabit in vita æterna, sine vlla intermissione, cum angelis canentibus, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sebaoth, Esaiæ 6.

2. Narratio.

III. *Magnus Dominus & laudabilis valde, & magnitudinis eius non est inuestigatio.*

IIII. *Generatio generationi laudabit opera tua, & potentiam tuam annuntiabunt.*

V. *Magnificentiam gloriæ lau-*

Et virtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabunt.

Narrat opera seu beneficia Dei, seu Messia, quæ causa sunt gratiarum actionis, & celebrationis nominis Dei, qui, vt inquit Augustinus, laudabit se (exhibitis nobis beneficijs, vt laudari à nobis possit.) Opera autem præcipua sunt quatuor.

1. Creatio omnium rerum, & earundem conseruatio.

2. Receptio in gratiam humani generis, & redemptio per filium.

3. Conseruatio & propagatio Ecclesiæ.

4. Resuscitatio humani generis à morte, ex quibus operibus elucet & conspiciuntur potentia, & sapientia Dei, quam declarauit in creatione, & misericordia & amor erga humanum genus, quod in gratiam recepit deprecante filio, & veritas in exhibendo promisso Messia. Hæc opera & summa beneficia Dei in æterna vita perfecte intelligemus, nunc tantum initia discimus, iuxta illud Apostoli I. Corinth. 13. Ex parte nunc cognoscimus, & ex parte nunc prophetamus. Item, Cernimus nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem.

Magnus] essentia & operibus. Magnitudinis eius non est inuestigatio] iuxta illud ad Romanos II. O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei, quam in scrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius?

Generatio generationi] donec erit humanum genus, & generabuntur homines. vique ad finem mundi erit futura Ecclesia Dei, quæ verè agnoscat Deum, inuocabit, & celebrabit eius admiranda opera.

Mirabilia opera vocat, quibus mirandis modis Deus redimit, liberat & defendit suos. Terribilia, quibus terret & punit impios.

Memoriam multæ bonitatis tuæ eructabunt, & in iustitia tua exultabunt.

Misc-

Miserator & misericors dominus, tardus ad iram, & multum misericors.

IX. *Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius.*

Addit causam tot beneficiorum Dei erga humanum genus, non merita nostra, sed misericordiam & bonitatem trinitatis, quæ in arcano suo consilio recepit humanum genus in gratiam, promisit & misit filium, sicut inquit ipse filius Iohan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vni- genitum dederit. Deus pater motus est misericordia, vt promitteret filium. Filius amore erga humanum genus intercessit pro ipso apud iratum patrem, & obtulit se ad pœnas sustinendas pro homine, vt iustitiæ Dei satisfaceret.

In iustitia tua] quæ est gratuita imputatio iustitiæ, seu obedientiæ filij Dei integræ per fidem. Quod inquit, Miserator & misericors Dominus, Descriptio est affectuum Messia, qui sunt, misericordia, longanimitas, clementia.

Tardus ad iram] non statim puniens peccata, sed prorogans pœnam, vt tempus concedat pœnitentiæ seu conuersioni ad Deum, non vult enim Deus mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuât. Quod inquit, Bonus est vniuersis, monet promissionem gratiæ esse vniuersalem, in quam omnes se includere debent, statuentes & sibi esse placatum Deum, sibi remitti peccata, se fore hæredes vitæ æternæ, iuxta illud Iohann. 3. Qui credit filio, habet vitam æternam. Qui non credit, iam damnatus est, & manet ira Dei super eum.

X. *Confiteantur tibi Domine omnia opera tua, & sancti tui benedicant tibi.*

XI. *Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur.*

XII. *Vt notam faciant filijs hominum potentiam tuam, & gloriam magnificentiæ gloriæ tuæ.*

Hortatur vniuersam Ecclesiam, vt agnoscat & celebret immensam bonitatem Dei,

& amorem erga nos, & petat vt fides & gratitudo in nobis accendantur, & confirmetur.

Confiteantur tibi] te celebrent, & agant tibi gratias.

Opera tua omnia] & ordinaria, vt creatio mundi, & conseruatio: & extraordinaria, vt receptio humani generis in gratiam propter promissum olim, & nunc missum filium, resuscitatio mortuorum.

Et gloriam regni tui] id est, gloriosas liberationes Ecclesiæ, deletis hostibus, vt Pharaone & similibus.

Potentiam tuam] diuinam virtutem, in liberandis pijs, & delendis impijs.

Notam faciant filijs hominum] vt conseruetur & propagetur vera Dei notitia, inuocatio, & celebratio in humano genere. Intel- ligitur & per potentiam Dei, ipse Christus. Vnde Thamerus ita argumentatus est, confundens Ethnicam religionem, & veram Ecclesiam: Potentia Dei nota est gentibus, Roman. 1. Christus est potentia Dei, 1. Corinth. 1. Ergo Christus notus fuit gentibus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam. Quia est Amphibologia in nomine, potentia, quæ quatuor terminos parit in syllogismo. Nam ad Roman. dicitur de potentia creationis, quæ rationi humanæ aliquo modo nota est hu- ce naturali, ad Corinth. verò potentia Dei significat potentiam saluationis, quæ continet notitiā, & distinctionem patris & Mediatoris, quæ efficax est in collectione & viuificatione Ecclesiæ, iuxta illud Iohan. 10. Ego vitam æternam do eis. Item, Ego sum vitis, vos palmites.

3. Descriptio regni Messia.

Regnum tuum regnum omnium seculorum, & dominatio tua in omnem generationem.

XIII.

Dixit supra de personâ Messia, & de operibus eius & affectibus, nunc describit regnum eius esse æternum, ideoque spirituale, contra Iudæorum somnium de regno politico Messia: Quia nulla politia huius mundi est perpetua. Vocatur autem & est æternum, primum, quia in omnē æternitatem durabit. Sicut inquit Angelus ad Mariam: Et regni eius non erit finis. Deinde quia æterna & spiritualia bona in eo Ecclesiæ donantur, remissio peccatorum, iustitia & vita æterna propter hunc Mediatorem, & redemptorem huius Ecclesiæ. Et sunt hæc bona

bona credenda & expectanda, etiamsi nobis corporalia bona auferantur, sicut inquit Hiob capite 9. Etiamsi occiderit me Dominus, tamen sperabo in eum.

XIIII. *Alleuat Dominus omnes, qui corruunt, & erigit omnes elisos.*

Mentionem facit præcipui beneficii regni Messiae, quod est alleuare corruentes, & erigere elisos .i. consolari pauidas conscientias sensu iræ Dei, & metu mortis æternæ, propter peccatum, quos alibi scriptura vocat contritos corde & humiliatos spiritu. Ita Esaiæ 42. dicitur: Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet. Et capite 47. Habitat Dominus cum contrito & humili spiritu, ut uiuificet cor contritorum, & erigat spiritum humilium. Magna est consolatio, & dulcissima pauidis conscientijs, propter peccatum. Quod Deus non abiecturus sit nos, etiamsi simus arundines quassatæ, & lina fumigantia propter reliquias peccati hærentes in natura etiam renatorum, modò eas agnoscamus, & emendare studemus, petamusque condonationem, propter Mediatorem. Metaphora sumpta est ab ijs, qui casuros manu apprehendunt, & subleuant, ne prorsus in terram prolabantur, & ruina elisi intereant.

Alleuat] seu sustentat, ne cadat in peccata manifesta.

Erigit] lapsos in peccatum, ut Dauidem, Manassen, Magdalenam, Paulum. Ita Psalm. 36. Cum ceciderit iustus, non collidetur, quia dominus supponit manum suam.

QVÆSTIO.

Multi labuntur in peccatum, & æternum interitum: Quomodo igitur hic dicitur: Dominus alleuat & erigit omnes?

RESPONSIO.

Dictum generale restringendum est ad illos, qui non sunt contumaces, id est, non repellunt subleuantem, & erigentem, sed se eleuari, & erigi sinunt. Deus enim trahit volentes, non repugnantes. Ita inquit Augustinus: Deus creauit te sine te (existeret) sed non saluat te sine te (volente). Idem Psalmus 109. Homo non repellat resistendo quærentem, & patietur perditus se inueniri Lucæ 15.

Est & intelligendum dictum generale: Quicumque eleuantur, à Domino eleuantur, non per seipsos, aut alios. Ita Io-

han. 1. dicitur de Christo: Erat lux illa lux vera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, id est, solus Christus est lux vera, lucens omnibus hominibus, sicut sol spargens suos radios ad omnes, sed nò omnes eam lucem apprehendunt: sicut si quis oculos claudat, aut manum opponat lucente sole. Item, Quotquot illuminantur, à solo Christo illuminantur. Culpa igitur non est Dei, quod non eriguntur & saluantur homines, sed in ipsis hominibus, qui nolunt se erigi & liberari. Sicut canis lapsus in fluium extracturum lastratu & moribus repellit.

Oculi omnium in te sperant XV.
Domine, & tu das escam illis in tempore opportuno.

Aperis tu manum tuam, XVI.
& imples omne animal benedictione.

Luth. Das ist/gnug vnd sat / das sie wol gefallen dran haben müssen / ob wol ein Geiziger anders suchet / etc.

Dixit de spiritali beneficio regni Messiae. Iam addit beneficium corporale, sustentationem præsentis vitæ, qua opus est Ecclesiae ad conseruationem & propagationem cœlestis doctrinæ, & dantur tantum corporalia bona propter Ecclesiam, non propter impios. Etsi illi opibus & delictijs affluant in hac vita, egeant contra diuites epulonis & Lazari, sed diues abijcitur defunctus in æternas flammæ, Lazarus autem traductus in sinum Abraham fruitur solatio.

Oculi omnium] id est, omnium creaturarum sensus, & mentes, à te expectant victum. *In tempore opportuno*] cum ipsis utile est, & quantum prodest, Nam, ut inquit Augustinus, quando non dat, i-deo non dat, ne obsit quod dat. Interdum Deus differt auxilium & victum, ut tantò sit gratior auxilium & liberatio. Nam, ut idem inquit, Nemo querit consolationem, nisi qui fuerit in miseria. *Aperis manum*] affatim & copiosè das.

Imple benedictione] ita das copiosè, ut omnes sint læti fruantes tuis bonis, ut te benedicant, te laudent & celebrent.

Iustus Dominus in omnibus XVII.
operibus suis, & sanctus in omnibus
operibus suis.

Addit

Addit Epiphonema descriptioni regni Messiae, vocans eum iustum & sanctum, primum quantum ad eius personam attinet, quæ iusta & sancta est, Quia perfectam legis obedientiam præstitit: Deinde quantum ad officium attinet, quia iustificat & sanctificat credentes in ipsum, acceptans in gratiam imputata illis sua iustitia per fidem, & sanctificat dato Spiritu sancto, qui tales motus in ipsis accendit, qualis ipse est, videlicet veram lucem seu notitiam Dei, timorem, fiduciam, inuocationem. Ita ad Romanos 3. Deus iustus est, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu. Et Leuitici 19. Estote sancti, quia ego sanctus sum. Est igitur iustitia & sanctitas Dei triplex. 1. Essentialis seu personalis, qua per se est iustus & sanctus. 2. Euangelica, qua imputat credentibus iustitiam filij. 3. Legalis, qua inchoat in credentibus iustitiam & sanctitatem. Item iustus dat præmia obedientiae, iniustos punit, iuxta normam immotam sapientiae & iustitiae diuinæ.

4. Promissio de præsentia Dei in Ecclesia, & de exauditione.

XVIII. *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate.*

XIX. *Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet, & saluos faciet eos.*

XX. *Custodit Dominus omnes diligentes se, & omnes impios disperdet.*

Dulcissima est consolatio & promissio de præsentia & efficacia Dei in Ecclesia, & de exauditione inuocationis, quæ fit in veritate, hoc est, veris motibus, videlicet in agnitione Dei & fiducia Mediatoris, quos motus Spiritus sanctus accendit per verbum Dei in cordibus assentientium. Vnde Zachariae 12. vocatur Spiritus gratiae & precii. Duplex est autem præsentia seu actio Dei, generalis, qua adest in singulis creaturis, cõseruans earum substantias, de qua dicitur in versiculo:

Enter, præsentem, Deus hic & vbiq. potenter. Et præsentia seu actio specialis, qua adest in ecclesia & in singulis pijs, eos sanctificans & viuificans per Spiritum sanctum, iustitiam &

vitam æternam in eis restituens. Ita inquit Christus, Ioannis 14. Veniemus ad eum, & mansionem faciemus apud eum. Item Philipp. 4. dicitur: Nolite solliciti esse, quoniam Dominus propè est. Cogitanda hæc est etiam particula vniuersalis omnibus, & omnes, quæ monent non esse *πρωτολογισ* *ψα* apud Deum. Ita ad Romanos 10. dicitur: Omnis qui fidit illi, nõ pudebit. Item, Idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes se. Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Exempla exauditionis sunt Loth, propter cuius preces seruata est Zoar, Genesis 19. Iosua, de quo dicitur: Dominus voci hominis obediuit. Item Moyses, Elias, Elizaüs, quorum precibus etiam creaturæ ipsæ cesserunt. Et Christus inquit Matthæi 21. Omnia quæ petieritis, credentes accipietis, si dicetis monti huic, iacta te in mare, fiet. Est & hoc obseruandum, quod non omnes inuocantes Deus exaudiuisset, sed qui inuocant eum in veritate, eumq. timent & diligunt, hoc est, amplectuntur verbum Dei, non indulgent peccatis contra conscientiam. Ita dicitur 1. Ioannis 3. Charissimi, si cor nostrum non condemnat nos, fiduciam habemus coram Deo, & quicquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo facimus. Ita addit comminationem de interitu impiorum, Et omnes impios disperdet.

Laudationem Domini loquetur os meum, & benedicat omnis caro nomini sancto eius, in seculum, & in seculum seculi.

Conclusio Psalmi, qua promittit se celebraturum Deum pro dictis beneficijs, & hortatur omnes alios, vt idem suo exemplo faciant.

In seculum, & in seculum seculi id est, in hac vita vsque ad finem mundi, & deinde in omni æternitate.

OBIECTIO.

Multi inuocantes Deum in veritate, vt Paulus petens liberari à palo, hoc est, satanæ tentationibus, non exaudiuntur. Item Ioëlis dicitur: Erit cum inuocabunt me, & non exaudiam eos.

Ergo dictum Psalmi: Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum, non est verum.

RESPONSIO.

Respondeo primum per distinctionem promissionum bonorum spiritualium, ut remissionis peccatorum, iustitiae & vitae aeternae, quae sine omni dubitatione, Deum in uocantibus fiducia Mediatoris, donantur: & bonorum corporalium, quae promissa sunt eum conditione gloriae Dei & nostrae salutis. Item cum exceptione castigationis & crucis. Et quia solus Deus nouit quae nobis profint, interdum differt exauditionem rei petita, interdum prorsus non dat quod petimus in hac vita, sed in futura. Sicut medicus non semper exaudit aegrotum rogantem ut tollatur medicamen vrens seu ladens, vulnere impositum, idque ideo ut aegrotus sanetur. Ita non statim cum petimus, Deus tollit à nobis inopiam, morbum, aut alia mala. Ita inquit Augustinus: Deus non exaudit te ad praesentem voluntatem, exaudit ad futuram sanitatem, & hoc utique ad voluntatem. Nam utique sanus esse vult, qui vix non vult. Deinde Ioëlis dictum intelligendum est de iis, qui oblatam sapientiam gratiam contempserunt, sicut Iudaei Christum, eiusque Apostolos reiecerunt. Ideo innocentes in obsidione urbis non sunt exauditi.

Versus 11

PSALMVS CXLVI.

Halleluia.

ARGVMENTVM.

Psalmus est exhortatorius. Nam hortatur primum, ne humanis praesidijs, hoc est, fauore & potentia principum, aut vllorum hominum confidamus, quod omnia haec incerta sunt & mutabilia, sicut fortuna & vitacito mutatur. Deinde hortatur, ut soli Deo confidamus, ab eoque solo petamus & expectemus in omnibus periculis & erumnis auxilium, liberationem & mitigationem, quod Deus & velit nos exaudire, quia est beneficentus & verax, & possit etiam, quia est omnipotens rerum omnium conditor & conseruator, nec commutetur eius voluntas, neque vita intercedat. Quia est aeternus & immortalis: Ideo potest nos defendere in quocunque periculo, & in ipsa etiam morte, sicut dicitur Esaia 59. Ecce non est abbreviata manus Domini, ut saluare nequeat.

Partes Psalmi sunt 4.

1. Exhortatio ad laudandum & celebrandum Deum.
2. Dehortatio à fiducia principum & humanorum praesidiorum.
3. Exhortatio ad fiduciam Dei.
4. Commendatio regni Christi, ab eius aeternitate.

1. Exhortatio ad laudandum Deum.

Lauda anima mea Dominum. I.

Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quandiu fuero. II.

Alloquitur animam suam, primum, ut se ipsum excitet ad celebrandum Deum pro summis beneficijs seu operibus Dei, creationis, redemptionis & sanctificationis: Deinde, ut moneat celebrandum esse Deum non tantum lingua, sed ex intimo affectu cordis & omnibus officijs iustitiae & veritatis, quarum hac agnoscimus & celebramus beneficia Dei, illa offerimus nos ad mutua officia, propagationem & confessionem verae doctrinae, & celebrationem nominis diuini.

Laudabo Dominum] Verba sunt animae, hoc est, ipsius Davidis, promittentis se laudaturum Dominum, idque non vno atque altero die, sed in tota vita, quae nihil aliud esse debet, quam vox Deum celebrans.

Psallam] instrumentis musicis.

Deum meum] quem agnosco & colo, qui quique Deum suum esse credat, se iuuare, sibi propitium esse & se defendere, atque ita acquiescat in Deo, tanquam suo Deo & suo patre, sicut Thomas exclamat: Dominus meus, & Deus meus. Ioann. 20. Et Christus inquit: Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, ad Deum meum & Deum vestrum.

Quandiu fuero] viuam, & in hac vita & futura, in qua celebraturi sumus Deum in omni aeternitate. Ita Augustinus: Qualis illa laudatio, Psallam Deo meo quandiu sum? Videte fratres mei, quale erit illud esse, ubi sempiterna laudatio erit, sempiternum esse erit.

2. Dehortatio à fiducia principum & humanorum praesidiorum.

Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus. III.

Exibit spiritus eius & reuertetur in terram suam, in illo die (mortis) peribunt cogitationes eius. IIII.

Lutherus: Der auff menschen hoffet / dem fehlen alle seine anshlege / vnd ist vmb sonst.
Dehor-

Dehortatur omnes homines, ne fiduciā suam collocent, vel in principū beneuolentia, vel vilius hominis, quod, vt alibi inquit, vana est salus hominum. Sicut & hīc addit rationem ab impotenti hominū conditione, inquit: *In quibus non est salus*. i. principes & homines nullam veram & certā salutem prestare possunt, cū ipsorum persona & vita sēpe mutantur. Sicut addit cōfirmationem rationis ab hominum omnium immortalitate seu breuitate & inconstantia vitæ, inquit: *Exibit (ex corporis domiçlio) spiritus, vita eius (hominis.) Et reuertetur (corpus) in terram suam*] ex qua sumptum est, iuxta illud: Terra es, & in terram reuerteris.

*O miserum mortale genus, lachrymabile semper,
Quod factum cinere est, soluitur in cinerem.*

In illa die (mortis) peribunt cogitationes eius (hominis) Effectus est mortis, in qua omniū hominum cōsilia & cogitationes extinguuntur. Estque incerta vita nostra, Sicut inquit poëta Horatius:

*Nemo tam diuos habuit fauentes,
Crastinum vt possit sibi polliceri,
Res Deus nostras celeri citat as
Turbine versat.*

Exempla mutabilitatis voluntatū ac beneuolentiæ principū passim extant. Ita Seuerus imperator Plautianum cōsiliarium intimum interfecit. Et Solimanus imperator Turcicus Habraynum vnum ex purpuratis, quos habuit inter intimos, altē dormientem occidit, cōtra datam fidem, Nunquam ei viuo vitam erepturus. Nam sacerdos Talismones diuinus interpret iuris, dormientes negauit censerī inter viuos, cū vna vigilia totius vitæ actus constaret, vt Iouius recitat libro 33. Rectē igitur dicitur: Omnes spes quæ hominum beneuolentia & coniunctione nituntur, non modō ab exitu, sed etiam à putri filo pendent, & in statē appensæ, vt Psalmus ait, plus quā nihilum valet.

OBIECTIO.

Non est confidendum in principibus & filiis hominum.

Ergo prorsus non est benè sperādum de principum seu amicorum voluntatibus.

RESPONSIO.

Nego consequentiam: Quia aliud est in Antecedente quā in Consequente. Nam antecedens prohibet stultam credulitatem & impiam fiduciam, quā collocamus in ipsos principes & amicos, tanquā sint immortæ ancoræ, quæ fallere non possint. Bene igitur sperandum est de omnibus, & ex-

pectare auxilium aut alia commoda à principibus & amicis, propter probabiles rationes, non aut nimiū confidere debemus in illis, quia voluntates eorum sunt mutabiles, fortuna incerta, vita breuis & caduca.

3. Exhortatio ad fiduciam Dei ex Antithesi.

Beatus, cuius Deus Iacob adiutor est, spes eius in domino Deo ipsius.

Addit per Antithesin exhortationem ad fiduciam collocandam non in creaturas, seu homines, sed in ipsum Deum, conditorem rerum omnium, omnipotentem, veracē & beneficū. Ideo potest & vult iuuare omnes se innocantes fiducia Mediatoris, sicut inquit Basiliius: Hic ex magna iactatione portum optatum videbit, qui abiecta omni spe humanorum præsidiorum, spem suam collocabit in eo, qui solus & vult & potest innocantes saluare. Græca verba sunt hæc: *ὁ πρὸς τὸν λαὸν βούληται βοηθεῖν ἐκ θαλάσσης ὁ πρὸς τοὺς πόντους βοηθεῖς ὡς ματαιὰς καὶ ταφρονῶν, καὶ τῇ ὕπνῳ τὸν σῶσιν διὰ ἀμύλων ἡμᾶς ἐλπίδι σπείζοντι.*

Deum Iacob vocat verum & æternū Deum, qui se patefecit patriarchæ Iacob & alijs, quos innocantes exaudiuit, iuuit, defendit & liberauit.

*Qui fecit cælum & terram, VI
mare & omnia quæ in eis sunt.*

Qui custodit veritatem in seculum. VII.

Addit causas exhortationis ab operibus & beneficijs Dei, creatione & cōseruatione omnium rerum, veritate, cura & sollicitudine pro afflictis & oppressis in hac vita, quæ opera hoc ordine recenset. 1. Condidit cælum & terram. 2. Vindicat patientes iniuriam. 3. Alit esuriētes. 4. Illuminat cæcos. 5. Erigit elisos seu lapsos. 6. Diligit & curat iustos. 7. Suscipit pupillos & viduas, id est, omnes afflictos & oppressos destitutos omni ope humana. Ex his operibus ostendit Deum & posse & velle liberare & iuuare omnes, perditis hostibus ecclesiæ & piorum.

*Facit iudicium iniuriam patientibus, dat escam esuriētibus, VIII.
Dominus soluit compeditos.*

Exempla sunt huius versus Ioseph, David, Daniel, quos Deus mirabiliter innocantes seruauit, & defendit contra calumnias & accusationes iniquas, sicut historiæ eorū restatur. Nam Ioseph oppressum calumnia adulteræ euexit ad gubernationem Aegypti, Dauidem extincta familia Saulis ad gubernacula Reipublicæ Israël collocauit, Daniel ex faucibus leonum ereptus, prouinciam Persarum feliciter gubernauit.

IX. *Dominus illuminat cecos, Dominus erigit elisos, Dominus diligit iustos.*

Cecos vocat primū destitutos visu corporali, quorum multos Christus sanauit, ut testantur Euangelistæ. Deinde spiritualiter cecos, carentes vera & salutari notitia Dei, ad quos illuminandos ipse Christus in mundum venit, Ioann. 1. Item Simeon vocat eum lumen Gentium.

X. *Dominus custodit aduenas, pupillum & viduam suscipiet, et vias impiorum disperdet.*

(*Er treibt das widerspiel mit ihnen.*)

Aduenas seu peregrinos esse Deo curæ, etiam Ethnicus poëta Homerus testatur, Odyss. 3. vbi inquit Nauficoa ad Vlyssē:

πεὺς γὰρ Διὸς εἰσὶν ἅπαντες
ξένοι τε πῶλοί τε, Δόσις δ' ὀλίγη τε φίλη τε.

Peregrinos numina curant.

*A Ioue nam supplex pauper procedit & hospes,
Huic quodcumq; datur, est magni muneris instar,
Sit licet exiguum, tamen est præbere decorum.*

Ita & Hesiodus:

ἴσσοι δ' οἷς δ' ἐκέττω ὅς τε ξείνοισιν ἐκδοῖται.

Vnde & Iuppiter ξενιὸς dictus est, quod in Dei tutela sunt hospites & peregrini. Eratq; ius hospitalis apud antiquos sacrosanctum & inuiolabile. Vnde Hesiodus in dicto versu æquale peccatum esse inquit, Lædere hospitem & supplicem. Quantæ autem sint Deo curæ pupilli & viduæ. Item quæ pœne maneant eos, qui viduas & pupillos lædunt. Item, quæ præmia sint eorum, & in hac vita & futura, qui his benefaciunt, scriptura passim testatur.

4. *Commendatio regni Messia.*

Regnabit Dominus in secula, Deus tuus Zion à generatione in generationem. Halleluia. XI.

Cōmendat regnum Messia ab eius æternitate, quæ & hoc testatur regnum esse spirituale. Quia nullū regnū corporale est æternum seu perpetuum, succedētibus subinde alijs regibus. Consistit autem regnū Messia in hac vita, prædicatione Euangelij & vsu Sacramentorum, per quæ Spiritus sanctus est efficax in amplectentibus, accendit in eis nouam lucem, & motus consentientes legi Dei, timorem, fidem, inuocationem, lætitiā. Est summa consolatio proposita de regno Messia, sicut D. Bernardus se consolatur, inquit: Ego perditē vixi, sed tu Domine Iesu Christe, duplici iure tenes regnum cælorum. Primum, quia filius Dei es: Deinde quia illud tua passione & morte acquisuisti: hoc seruas pro te iure natiuitatis, illud largiris mihi, non iure operum, sed gratiæ, Te fili Dei inuoco, fac me participē regni tui, cuius non erit finis. Amen.

Deus tuus] te curans & exaudiens.
Zion] .i. Ecclesia.

PSALMVS CXLVII. vers. 20.

Halleluia.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic exhortatorius: Nā hortatur primū populū Iudaicum reuersum ex Babylonia ad laudandum Deum pro beneficio reductionis, & alijs corporalibus & spiritualibus, non solum in populū Iudaicum, sed totum etiam genus humanū, & omnes creaturas, quas sustentat & alit, propter ecclesiam: Deinde quantum ad typum attinet, est exhortatio ad celebrādum Deū pro collectione Ecclesiæ, quæ cœlestis est Hierusalēm, & edificatur, hoc est, colligitur & seruatur per vocem Euangelij & vsū Sacramentorum, per quæ Spiritus S. est efficax. Apparet autem compositum esse Psalmum quo tempore reuerso populo ex Babylonia, multi passim errabant vagabundi, in itinere & vicinis regionibus, quos Deus paulatim quoque collegit, & reduxit Hierosolymam, quæ tum rursus ædificari cœpta est. Partes sunt duæ.

1. Propositio exhortationis ad laudādum Deum, subinde repetita.
2. Enumeratio operum & beneficiorum Dei est erga populū Iudaicum & ecclesiā, omniū temporū. Hæc beneficia in Psalmo ordine

ordine commemorantur, quæ vult nos omnes agnoscere & celebrare Deum autorem, non ea casu aut fortuito nobis contingere, sed Deo dante, sicut inquit: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum in uocantibus eum.

1. *Propositio exhortationis.*

I. *Laudate Dominum, quoniam bonum est psallere Deo nostro, quoniam incunda decoraq; laudatio.*

Propositio est exhortationis, quam subinde additis eius rationibus repetit.

Quoniam bonum] Vitale est & dignum celebrare Deum; eiq; gratias agere, non tantum lingua, sed etiam musicis instrumentis, & placet Deo psalmodia, cum sit in veritate & spiritu. i. vera agnitione Dei & Mediatoris, & spiritualibus motibus, timore Dei & fiducia. Cæterum bonum trifariam usurpatur in scriptis Prophetis & Apostolicis. 1. Significat in genere rem cõditam & ordinatam a Deo ad certos usus, ut Genes. 1. Vidit Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona. 2. Adiphoron, hoc est, rem seu actionem prohibitam, sed concessam a Deo, ut bonum est uxorem non attingere, bonum est carnem non comedere. i. concessum est, non est prohibitum. 1. Corinth. 8. 3. Actiones virtutis, quas Deus præcepit, eiq; placent, prælucente fide, ut Michea 6. Hoc est bonum, facere iudicium, diligere misericordiam, & timere Deum tuum. Ita hic accipitur, Bonum est psallere Domino, hoc est, gratiarum actio seu celebratio beneficiorum Dei in ecclesia, politijs & economijs, est grata Deo, eiq; placet, & postulat etiam, primo ut ipse celebretur seq; nobiscum communicet: secundo ut alij confirmati nostro testimonio, credant Deo curæ esse res humanas: tertio, ut admoveamur bona non casu nobis obijci, sed donari nobis a Deo. Ideo autem incunda decoraq; est laudatio, hoc est, celebratio nominis Dei & gratitudo, quod hæc duabus pulcherrimis virtutibus composita est, veritate scilicet & iustitia. Veritas agnoscit & celebrat beneficia, iustitia offert se ad mutua beneficia reddenda pro facultate. Contra nihil foedius & turpius ingratius, qui sunt mendaces, non agnoscunt neq; celebrant Deum autorem beneficiorum, & iniusti, quia non præstant officia, ad quæ sunt obligati naturaliter, sicut naturalis est copulatio inter causam & effectum.

2. *Enumeratio rationum seu causarum celebrandi Deum.*

Ædificans Hierusalem Dominus minus dispersos Israël congregabit. II.

Primum beneficium erga populum Iudaicum, quem captivum in Babylonia annis 70. clementer, iuxta promissionem, in patriam sedem reduxit, tot annis deleta prorsus tota politia, quod beneficium instaurationis populi & reedificata Hierusalem, non minus est admirandum, quam prima occupatio terræ Chanaan. Estq; hæc reductio seu liberatio populi Iudaici, typus & exemplum collectionis, instaurationis & conseruationis ecclesiæ omnium temporum. Cæterum a tempore abductionis decem tribuum per Salmanasser, anno Ezechia 6. usque ad annum deuastatæ Iudææ & abduatarum duarum tribuum Iuda & Benjamin sunt anni 125. quo toto tempore dictæ duæ tribus mirabiliter seruatae sunt & defensæ inter vicinas Gentes inimicissimas, & deinde totum populum in Babylonia captivum conseruauit annis 70. Hoc beneficium Dei iubet Psalmus considerari, & agit pro eo gratias Deo.

Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. III.

Secundum beneficium, sanatio morborum & vulnerum ecclesiæ & singulorum piorum contritorum spiritu, id est, sentientium iram Dei, & metuentium abiectionem in æternas pœnas, propter quæ populus Iudaicus in Babyloniā abductus fuit. Fit autem hæc sanatio per filium Dei, qui verè est ecclesiæ medicus, & Samaritanus infundens in vulnera sauciati hominis, vinum & oleum, hoc est, per legem accusat peccata, & per vocem Euangelij seu promissiones dulcissimas de gratuita remissione peccatorum mitigat & sanat vulnera, Luca 10. De hac sanatione spirituali dicitur Esaia cap. 57. Habitans cum contrito & humili spiritu, ut viuificet cor contritorum, & erigat spiritum humilium. Est item sumptu similitudo a pastore, cuius sunt officia pascere ouiculas, colligere dispersas, gubernare & defendere validas, & sanare infirmas, morbias & vulneratas. Hæc officia & Christus præstat quotidie in Ecclesia, bonus ille pastor, qui animam suam pro ouibus posuit. Ioann. 10.

Qui numerat multitudinem III.

stellarum, & omnes suis nominibus vocat.

V. *Magnus Dominus noster, & magna virtus eius, & sapientia eius non est numerus.*

Addit causam, cur Deus possit sanare contritos corde, adeoque omnia efficere quæ vult. Quia est omnipotens & omnium sapientissimus. Ideo non solum vult, sed etiam nouit & potest nos iuuare, sanare contritos omnes ipsi confidentes. Cæterum gratia Dei longè superat virtute sua peccatum, iuxta illud Apostoli: Gratia superabundat peccatum, idq; dupliciter, imputatione. Quia Deus reputat nos iustos propter filium, fide & effectione. Quia Deus habitat in iustificatis, & exuscitat in illis motus, vt resistere peccatis possint, & vincere dolores inferorum. Item, quia resuscitabit nos ad vitam æternam. Sapientia Dei duo opera recenset, notitiam multitudinis stellarum, quæ innumerabiles sunt. Astronomi conspicuas in firmamento numerant 1022. Et appellationes singularum stellarum iuxta cuiusq; naturas & effectiones. Testatur autem ordo & certus modus corporum cælestium, hoc opificium mundi seu theatrum pulcherrimum non extitisse casu, sed opificium esse & ex 1022. & 6. vt Euripides inquit.

VI. *Subleuans afflictos Dominus, humilians autem impios usq; ad terram.*

3. Beneficium, Monet versiculus manum Dei potentem esse, & ad erigendos afflictos ad summos honores, quales fuerunt Ioseph, Daniel, Dauid, & ad humiliandos superbos usque ad terram. i. extremam ignominiam & interitum, quales fuerunt Pharao, Sennacherib, Ajax, Pompeius, Iulianus & similes tyranni ecclesiæ. Nulla enim est tanta potentia, tam florens gloria & opibus, quam non facile possit Deus euertere. Nam vt Horat. inquit lib. 1. Od. 14.

— valet ima summis

Mutare, & insignem attenuat Deus,
Obscura promens. Et Seneca:
Dominare tumidusq; spiritus altos gere,
Sequitur superbos victoria tergo Deus.

VII. *Cantate Domino cum gratia*

rum actione, psallite Deo nostro cithara.

Dixit de beneficijs spiritualibus, collectione & instauratione ecclesiæ, sanatione vulnerum spirituali. Iam quoq; cõcionatur de beneficijs seu donis corporalibus, necessarijs ad præsentis vitæ sustentationem, vt admoneat hæc bona diuinitus donari nobis, non parari tantum nostra industria, aut casu nobis obijci, cõtra Epicureas opiniones, sicut inquit Seneca in Hippolito:

Res humanas ordine nullo

Fortuna regit, spargitq; manu

Munera cæca, peiora fouens.

Cantate] celebrate lingua cum gratiarum actione, quæ constat veritate, agnoscente & celebrante acceptum beneficium, & iustitia obligante nos ad mutua præstanda officia, bene de nobis meritis, pro ratione & facultate rerum. Psallite cithara] musicis instrumentis. Deo nostro] qui nos elegit, reduxit in patriam sedem, curat, exaudit, alit & saluat nos.

Qui operit cælum nubibus, & parit terra pluuiam, qui producit in montibus fœnum.

VIII

Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.

IX

Beneficium corporale est admiranda nubium collectio in cælo. i. aëre, ex quibus resolutis generatur pluuiæ, vt Physici tradunt. Hic autem monet Propheta & nubes & pluuias esse admiranda & extraordinaria opera Dei. Sicut & Ierem. 14. dicitur: Nunquid sunt in sculptilibus qui pluant, aut cæli possint dare imbres, Nonne tu es Domine Deus noster, quæ expectauimus, & qui omnia hæc fecisti? Sed nihil tamè impedit, Deum ad hoc vt medijs ordinatis, vt halitibus, quibus eductis in aërem, calidis & siccis, desantur nubes tenues & raræ, ex humidis nubes solidæ, opacæ & compactæ concrescunt. Quod inquit, Qui dat escam iumentis seu victus, id est, omnium earum rerum quæ necessaria sunt ad sustentationem præsentis vitæ & hominum & animantium. Quod inquit, pullos coruorum, tenendum est quod narrat Albertus Magnus, in coruo tantam esse & 2000 & naturæ immanitatem erga cognatum sanguinem, vt deferat pullos im- plumes,

*Lauda Hierusalem Domi-
num, lauda Deum tuum Zion.* XII.

Repetitio est propositionis, quæ monet inuocationem & celebrationem nominis Dei, & gratiarum actionem proprium esse opus veræ ecclesiæ, & cultum Deo omnium gratissimum. Quia tribuit Deo summam virtutes, omnipotentiam & misericordiam seu bonitatem, quod & possit & velit nos iuuare. Hanc laudem sibi ideo tribui vult, non ambitione quadam, sed vt agnoscatur omnipotens & bonus, & vt sese hoc modo nobiscum communicet, cum sit summum bonum, quod communicatum est sui. Recenset autem beneficia corporalia quatuor, spirituale vnum.

1. Defensionem politiæ.
2. Educationem, & prolem copiosam & beatam.
3. Pacem seu tranquillitatem in politijs.
4. Res ad sustentationem vitæ corporalis necessarias.
5. Beneficium spirituale, hoc est, verbum Dei, eiusque ministerium, quo traditur & conseruatur vera Dei notitia & inuocatio, in agnitione & fiducia Mediatoris. Hoc omnium maximū est beneficium Dei, quod verè beat, & seruat in omni æternitate, cum alia bona huius vitæ vel deferant nos, iuxta illud:

Irus est & subitò, qui modò Cræsus erat.
Vel deferuntur à nobis, sicut licitur: *אלהים יסרנו ויפלטנו* & *אלהים יפלטנו*.

Quoniam confortat vèctes XIII.
*(seras) portarum tuarum, & be-
nedicit filiis tuis in te.*

Prius membrum versus cōtinet primum beneficium corporale, defensionem diuinam totius Reipublicæ, & singulorum familiæ. Reprimat autem ideo latrones & seditiosos, vt colligi & propagari possit ecclesiæ, conseruentur scholæ & infantes, puerperæ & alij imbelles habeant halcyonia, id est, hospitia & sedes pacatas & tranquillas.

Vèctes seu seras portarum, vocat omnes neruos politicæ gubernationis, leges, iudicia, pœnas sceleratorum, sapiētes & felices

plumes, quos interea Deus mirabiliter alit, vermiculis natis ex stercore, & ex cadauerum carnibus in nidos congestis, donec adulti ad victum parādum euolare possint. Huc alludit Hiob capite 38. Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagientes eò quod non habeant cibum.

X. *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibijs viri beneplacitum erit ei.*

Epiphonema, quo ostendit collatione, quid Deo omnium maximè placeat, nō potentia seu vires humane, sed vera humilitas, agnoscens propriam indignitatem & fiduciam promissæ misericordiæ, propter Christum.

Non in fortitudine equi] Non in humana potentia, non in humanis præsidijs, non munionibus, non armis bellicis, quæ quidem paranda sunt & illis vtēdum cum opus erit, non confidendū, sed auxilio Dei qui iuuare etiam potest destitutos omni humano præsidio. *In tibijs viri]* non in militum copia, non multitudine, non robore.

XI. *Beneplacitum est Domino super timētes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.*

Antithesis, quid Deo imprimis placeat, & quo maximè delectetur, timore sui filiali, seu reuerentia & fiducia in suam bonitatem & misericordiam.

De numero seu ordine Psalmorum.

Iuxta translationem & distinctionem septuaginta Interpretum hic nouus incipit Psalmus, sed in Hebræo vnus est, sicut supra, contrā apud Græcos, Psalmus Confitebor Domino toto corde meo, vnus est, & coherens vsq; ad Psalmum, In Domino confido, quem Hebræi diuidunt in versu, Quare Domine stas à longè? atq; ita deinceps numerantur Psalmi, vt qui apud Græcos est decimus, apud Hebræos sit vndecimus, & sic deinceps, vsque ad hunc Psalmum 147. in quo vtrique rursus conueniunt in numero Psalmorum. Nam Hebræi hunc Psalmum coniungunt. Est igitur Psalmus sequens, Laudate Dominum de cœlis, & Græcis & Hebræis ordine 148.

gubernatores, arma, opes, munitiones urbium & arcium. Hos vectes seu seras confortat Deus, sicut Psalmo 127. Nisi Dominus edificauerit domum &c. Verè igitur & sapienter dixit Plato: Vbi non Deus, sed mortalis aliquis dominatur, ibi malorum & ærumnarum nullum est effugium.

Alterum membrum versus: Et benedicit filijs tuis in te, continet secundum beneficium, benedictionem filiorum, id est, ciuium quæ constat quatuor.

1. Rectè constituta Ecclesia & scholis, in quibus traditur doctrina cœlestis, quæ veluti lychnus est accensus in laterna, & artes quibus opus habet Ecclesia & Respublica.
2. Multitudine & felicitate filiorum, hoc est, ciuium præstantium robore & ingenijs.
3. Legibus, iudicijs, disciplina, armis, opibus, inter quæ leges, iudicia, & boni mores sunt *πολιτεία*. Multitudo autem ciuium, opes & copia sine politia. i. corpus sine anima.

XIII.

Qui ponit (dat) finibus tuis pacem, & adipe frumenti satiat te.

Tertium beneficium pax, de qua verissimè poëta dixit:

*Pax optima rerum,
Quas homini nouisse datum est, pax vna triumphis
Innumeris potior.* Sunt autè pacis fines, non ut in ocio ciues possint querere opes, sectari voluptates & indulgere luxui, sed ut propagari & conseruari possit cœlestis doctrina, institui iuuentus in scholis, ne prorsus dissipetur ecclesia, & deleantur seminaria ecclesiæ. Quod inquit, & adipe frumenti satiat te, quartum est beneficium, copia frumenti seu cômæatus, hoc est, omnium rerum, quæ ad victum cultumq; corporis pertinet.

Adipe] copia. *Satiat te*] i. abundè suppeditat vitæ necessaria, iuxta illud 1. Timot. 6. Qui dat omnia largè effuseq; ad fruendum. Item Act. 14. Deus implet nos cibo & potu.

Conferuntur autem à Deo bona corporalia.

1. Ad propriam necessitatem.
2. Ad alendos ministros ecclesiæ & scholarum.
3. Ad iuuandam Rempublicam.
4. Ad alendos pauperes & verè egentes. Cæterum elucet non solum bonitas Dei in dando pane & alijs rebus vitæ necessarijs, sed etiam potentia in conseruando semina in terra, fruges in agris, & frumenta in horreis & ædibus contra mille pericula, tempestates noxias, quas diabolus sæpe excitat, contra vermiculos, contra incendia.

*Nisi eloquium suum terra
velociter currit sermo eius.*

Addit admonitionem de instrumento, quo Deus vititur in distributione 4. beneficiorum, Defensionis, benedictionis, pacis & victus, verbo scilicet suo, quo omnia efficit tanta celeritate, ut quamprimùm verbum pronunciatum est, statim consequatur effectus, iuxta illud Genesis 1. Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux. Item Psalm. 33. Verbo Domini facti sunt cœli, ipse dixit & facta sunt. Talis efficacia & celeritas non est in verbis seu mandatis humanis, quæ vel nullus sæpe effectus sequitur, vel non dissimilis est panilapidofo.

*Qui dat niuem sicut lanam,
pruinam sicut cinerem spargit.*

*Qui mittit frigus suum sicut
bucellas, ante faciem frigoris eius
quis sustinebit?*

Exemplo confirmat asseuerationem de effectu & celeritate verbi diuini, quo fiunt omnia, idq; celerrimè, quæcunq; Deus iusserit seu voluerit. Nam Dei dicere seu iubere, idem est quod facere, ut Augustinus inquit. Comparat autem niuem lanæ, & pruinam cineri, frigus seu glaciem bucellis, primum propter similitudinem formæ & coloris: Deinde, ut nō neeat Deum daturum nobis satis lanæ, caloris & victus, ne frigore aut fame pereamus. Faciem frigoris vocat asperitatem hyemis, quo nihil est horridius, quam hyemem descripsit Virgilius lib. 3. Georgicôn. Allegoricè significatur, sicut post hyemem sequitur æstas, ita etiam post tristitiam sequi lætitiā, sicut inquit Iob: Deus non delectatur perditione nostri, sed reddit post lachrymas lætitiā, sicut pruina & glacies sunt in manu Dei, ita vita nostra & res omnes in manu sunt Dei, nō satanæ, & sicut focus & vestis temperat hyemis frigore, ita Deus mitigat calamitates ecclesiæ, donec integrā liberatio sequatur in vita æterna.

Qui mittit frigus] Aliter, crystallum. i. glaciem constrictam & congelatam.

Sicut bucellas] hoc est, fragmenta seu frustra panis, quibus glacies similis est.

Ante faciem] frigoris asperitatem, quæ interdum tanta est, ut etiam iumenta & homines frigore enecentur, ut hoc anno 1569. tanta

PSALMVS CXLVIII

Halleluia.

ARGVMENTVM.

Hortatur hic Psalmus omnes creaturas cœlestes & terrestres ad celebrandū Deum, eiq; gratias agendum pro omnibus beneficijs, pro conditione rerum, & earum conseruatione, præcipuè pro regno Christi, id est, Ecclesia, quam colligit, conseruat & pro pagat per vocem Legis & Euangelij, in humano genere. Initio hortatur creaturas cœlestes, angelos, & corpora cœlestia in cœlo supernò, solem, lunam & stellas, per prosopœiam sensum eistribuens. Deinde hortatur creaturas marinas & terrestres, animatas & inanimatas, postremò omnes homines cuiuscunq; ordinis, cōditionis & ætatis, vt Deum pariter omnes laudent & celebrent. Partes sunt 3.

1. Propositio exhortationis, quam subinde repetit.
 2. Rationes eius à conditione & conseruatione rerum.
 3. Est de regno Christi seu Ecclesia.
- Titulus Græcus: ὁ μέγας, ὁ ὑψίστος, ὁ ἰσχυρός, quem & præcedentes duo habent. Monet igitur titulus Psalmum cōpositum esse post reditum populi ex Babylonica captiuitate, quæ typus fuit liberationis spiritualis Ecclesiæ, ad celebrandum Deum, pro beneficio reducti populi in patriam.

1. Propositio.

I. *Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis.*

Generalis est propositio exhortationis ad creaturas cœlestes, vt omnes celebrent Deum, quam postea distributiōe explicat, & quasi in partes deducit, in angelos, solem, lunam, stellas, orbes cœlestes, & aquas. Cæterum duplicia sunt testimonia, Deum esse & qualis is sit. Primū sunt testimonia & dicta Prophetica & Apostolica. Deinde sunt testimonia, sumpta ab opificio mundi, conseruatione & ordine rerum omnium sapientissimè instituto. Sunt autem hæc præcipua.

1. Positus corporum mundi.
2. Leges motuum cœlestium.
3. Vices temporum, veris, æstatis, autumnis, hyemis.
4. Annua fecunditas terræ.
5. Perennitas fontium & fluminum.
6. Distinctio specierum, in animantibus & plantis.
7. Distributio plantarum, ad nutritiōem & medicationem.

8. Conseruatio humanæ societatis, inter quæ ordo, opus est sapientiæ Dei, magnitudo immensæ potentia, conseruatio bonitatis eius, qua omnia hæc directæ sunt certo consilio ad salutem hominū & animantiū.

9. Notitiæ naturales in mentibus humanis, agnoscetes & discernētes honesta, quæ approbant, & inhonesta quæ improbant. Vnde cōstat Deum esse mentem æternā, causam boni in natura, vt Plato inquit, summe sapientem, veracem, beneficā, iustam, castam, punientem scelera, & destruentem cōtrarias naturas. Qualis est enim effectus, talis est & causa, nec causa potest esse deterior suo effectū. Si igitur homo est intelligens, sapiens, &c. Ergo & Deus eius causæ seu conditor, talis est.

Laudate eum in cœlis] Vos cœli laudate Dominum. Nam ita vertit Lutherus: *Lobet ihr Himmel den Herrn / lobet ihn der Höhe.* vel: *Laudate eum in cœlis, hoc est, de rebus cœlestibus.* Sic suprā Psalmo 18. Cœli enarrant gloriam Dei, id est, testantur esse Deum gloriosum, omnipotentem, bonum, &c.

Laudate eum, omnes Angeli eius, laudate eum omnes exercitus eius. II

Exhortatio ad Angelos, vt ipsi quoque, quod iam faciunt, sine intermissione & summa cum lætitia laudent & celebrent Deum. Sunt autem Angelorū bonorum duo officia. Alterum celebrare Deum conditorem suum & omniū rerum bonarū, sicut Esa. 6. canunt: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Zebaoth. Ita nato Christo canunt Angeli hymnū: Gloria in excelsis Deo, Luc. 2. Alterum est seruire ecclesiæ, vnde ad Heb. 1. vocatur *λεϊτέρῳ καὶ πνεύματι*. i. spiritus ad ministratorij, qui emittuntur in ministeriū propter eos qui hæredes erunt salutis. Contra diaboli ardentes odio Dei & Ecclesiæ, Deum contumelia afficiunt, ac dissipare & delere student ecclesiam & honestos cœtus discētium, seu scholas. Ad huius conatus reprimendos apparuit filius Dei, sicut inquit Ioannes: Ideo apparuit filius Dei, vt opera diaboli destrueret.

Exercitus Dei vocat multitudinem Angelorum. Item astra constipata & ordinata in cœlo, vnde addit:

Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ lucentes. III.
Laudate eum cœli cœlorū, & aqua quæ super cœlos sunt. IIII.
 Mouet

Mouet hic quaestionem D. Augustinus, quomodo sol & luna, & ceterae res carentes intellectu & voce, laudare possint Deum, & respondet: Sunt alia, quae spiritum vite & intellectum ad laudandum Deum non habent, sed quia & ipsa bona sunt, & in ordine suo integre disposita sunt, & ad pulchritudinem vniuersitatis referuntur, quam condidit Deus, ipsa quidem per se voce sua & corde suo non laudant Deum, sed cum ab intelligentibus considerantur, per ipsa laudatur Deus, & cum per ipsa laudatur Deus, quodammodo & ipsa laudat Deum, item quia cum ista videmus, & consideramus creatorem, qui ea fecit, de illis nascitur in nobis laus Dei, & cum ipso rum consideratione, laudatur Deus, omnia laudant Deum.

Caelos caelorum vocat horizontes. Ita Psalmo 68. Qui ascendit super caelum caelorum, hoc est, qui etiam ipsum primum mobile & inferiores orbes, sub se & in sua potestate habet. Et 2. Paralip. 7. Si caelum & caeli caelorum eum capere non possunt. Et Numeri 8. Tu fecisti caelum caelorum, & omnem exercitum eorum.

Aquas quae super caelos sunt, vocat ipsas nubes, quae in medio regione aeris sunt. Veteres intellexerunt de aquis quae inuisibiles nobis sunt supra firmamentum, seu aetheream regionem, & omnes orbes celestes. Quia Genesis 1. inquit Moyses: Dixit quoque Deus: Sit expansio (firmamentum) in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis: sed hanc opinionem recentiores interpretes refutant certis rationibus, intelligentes per has aquas nubes ipsas, quas infima regio discernat ab aquis marinis, & alijs. Lutherus ita vertit: *Lobet den Herrn in Himmel allenthalben / vñ die wasser die oben im Himmel sind / in aere, vt nubes.*

2. Causa exhortationis.

V. *Laudent nomē Domini, quia ipse mandauit, & creata sunt.*

VI. *Conseruat (statuit) ea in seculum, & in seculum seculi, preceptum posuit, et non prateribit.*

Addit causam celebrationis à conditione & conseruatione rerum omnium. Nam Deus non solum res condidit initio, sed etiam nunc eas vt conditae sunt, conseruat, & sustentat earum substantias.

Ipse mandauit dixit. Sicut Genesis 1. dicitur: Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux. Condita autem sunt omnia per verbum, seu filium Dei, sicut Ioannis 1. dicitur: Per ipsum

omnia facta sunt, &c. & creata ex nihilo, per solum verbum Dei, Genesis 1.

In seculum seculi Vsque ad finem mundi, seu nouissimum diem, in quo omnia renouabuntur, iuxta illud Petri: Caelos nouos & terram nouam, iuxta promissum illius, expectamus, in quibus iustitia inhabitat.

Laudate Dominum de terra VII. cete & omnes abyssi.

Hactenus hortatus est per prosopopoeiam celestes & aethereas creaturas, ad celebrandum Deum: Nunc se ad quatuor elementa conuertit, & terram quoque & mare ad laudes Dei excitare conatur. Est autem diuinæ potentiae manifestum argumentum, quod terra in medio mundi loco nullis columnis aut fulcris sustentata, immobiliter quiescit. Mare verò nec tot fluminum accessione augetur, nec metas diuinitus constitutas transit, sed quadam reuerentia vicinis littoribus cedit, vt inquit Nazianzenus: *ὡς περ αἱ ἀπὸ τῶν γειττωγῶν. De terra* terrestria, quae in terris versantur & mari, vt cete, qui pisces sunt grandes, quorum appellatione ceteri omnes intelliguntur, qui in mari & fluminibus versantur. Abyssi profunditates sunt aquarum.

Ignis (fulgura) grando, nix, glacies, spiritus (flatus, motus) procellarū, quae faciunt verbum eius. (obtemperant mandato & voluntati Dei. *Die sein wort ausrichten / thun was er wil.*)

Complectitur hic versus meteora quae in aere fiunt & conspiciuntur,

Quorum alia sunt:	Simplicia	Ignea	<i>μεταώματα</i> , vt cometæ & traiectiones. Colores, aut informes, vt nubium, aut figurati, vt iris, halo, parelia, virgæ.
	Aquea	Media regionis, vt grando, nix, pluuia. Infimæ, vt ros & pruina.	
Composita	Aërea	Vt, venti, terramotus.	
Composita		vt fulgura, tonitrua, fulmina, flatus repentini, vt turbo, vortex, procella, præster.	

Montes

IX. *Montes & colles omnes, ligna fructifera, & omnes cedri.*

Hoc ordine distribuit res conditas.

1. Cœlestes, id est, Angelos.
2. Aëreas, ut orbes cœlestes, Solem, Lunam, Stellas, quæ duplices sunt, fixæ & erraticæ.
3. Meteora.
4. Marinas, ut cetos, & quæcunq; in mari & fluminibus degunt.
5. Terrestrès, quæ duplices sunt, Inanimatæ, ut montes, colles, plantæ: Animatæ, quarum aliæ sunt irrationales, ut bestię, pecora, serpentes, volucres: Et rationales, ut homines, quæ omnia condita sunt & conseruantur ad agnitionem & celebrationem Dei. Homines quidem & corde & voce celebrant Deum, cætera sui consideratione homines ad laudandum Deum inuitant.

Montes & colles primùm ideo Deus in terra, quasi tubera quædam erexit, ut delectationem spectantium oculis afferrent, ne infinita planities satietatem pareret. Deinde, ut copiam rerum crescentium ad vsum hominis adiuuarent. Nam ut Poëta inquit:

*Hic segetes, illic veniunt felicius vnae,
Arboris fetus, alibi atq; inuisa virescunt
Germina.*

De arboribus & plantis.

Plantarum quarum infinita est multitudo & varietas, aliæ conferunt ad nutritionem, aliæ ad medicationem. Quæ distributio non casu facta, sed arte singulari testatur, Deum esse mentem sapientem, beneficam & homini amicam, ad cuius vsum omnia condidit & conseruat.

X. *Bestiæ & vniuersa pecora, serpentes & volucres pennatæ.*

Cicero in quinto Tusculanarũ, differentias animantium his verbis complexus est: Alias bestias nantes aquarum incolas esse, alias volucres cœlo frui libero, serpentes quasdam, quasdam esse gradientes, earum ipsarum partim soliuagas, partim congregatas, immanes alias, quasdam autem cicures, nonnullas abditas terraq; tectas. Quæ omnes à Deo conditæ sunt, ad vtilitatem hominis, ut vel præbeant victum & vestitũ, vel operas homini necessarias, Genesis 1.

Reges terra & omnes populi, principes & omnes iudices terra. XI.

Iuuenes & virgines, senes cum iunioribus. XII.

Ad extremum hortatur & homines cuiuscunq; dignitatis, ordinis, conditionis, sexus & ætatis, monens omnes, ut & ipsi Deũ celebrent, eiq; agant gratias pro beneficijs. Quo primùm monet, ut sicut Deus hominem postremò condidit, ut in hoc suo opere vltimo & absolutissimo creatura quiesceret, ita homines præcipuè eum celebrent, & propagent eius notitiam, quo eius beatitudinis & in hac vita & futura fiant participes, qui vltimus est finis conditi hominis. Deinde monet, Deum approbare omnes vitæ gradus, & recipere in gratiam credentes in ipsum, & inuocantes eum agnitione & fiducia Mediatoris, omnes homines, cuiuscunq; sunt ordinis, sexus & ætatis &c. Quia non est *πρωτοκλησία* apud Deum, sed sicut inquit Petrus Actor. 10. In quauis gente qui timet ipsum & operatur iustitiam, is acceptus est illi. Tertiò, præcipuum esse officium omnium hominum, regum, principum, magistratuum, patrum familiæ, &c. amplecti, tradere, conseruare & propagare puram doctrinã Legis & Euangelij, ad gloriam Dei suamq; & aliorum salutem, iuxta illud Psal. 102. Cum conueniunt populi, & reges, seruiant Domino.

Laudent nomẽ Domini, quia exaltatum est nomen eius solius, confessio eius (laus) super cælum & terram. XIII.

Addit duas causas celebrationis: Prior sumpta est à maiestate & gloria Dei, quæ superant confessionem, id est, laudem cœli & terræ, id est, omnium creaturarum, quæ nequaquam tãtum celebrare Deum possunt, quantum merentur. Quia eius nomen solum est exaltatum, id est, eius potentia, misericordia, iustitia & bonitas extendunt se in omnes creaturas, cœlestes & terrestres.

Et exaltauit cornu populi sui, hymnus omnibus sanctis eius, filiis Israhel, populo appropinquanti sibi (ei) Halleluia. XIII.

Altera

PSALMVS CXLIX. *Versus 9.*

Halleluia.

ARGVMENTVM.

Hortatur & hic Psalmus Israël, hoc est, totā Ecclesiam veteris & noui testamenti, ad gratiarum actionem pro beneficijs Messiae regis, qui & condidit & redemit Ecclesiam à peccato, morte, & Satana, de qua liberatione iubet vt latetur Ecclesia, statuēs sibi verē remitti peccata, victos esse hostes omnes, & spirituales & corporales, per hunc suum regem, & doctrinam Euangelij seu verbū Dei, quod est velut gladius anceps, quo victi sint reges terrā, cōuertantur ad veram Ecclesiam, & saluentur cum populo Dei. Partes sunt tres.

1. Propositio exhortationis.
2. Ratio à beneficijs Messiae, creatione & redemptione Ecclesiae.
3. Effectus beneficiorum Messiae, laetitia, consolatio & pax conscientiarum, & victoria contra hostes.

1. Propositio exhortationis.

Cantate Domino canticum nouum, laus eius in Ecclesia sanctorum. I.

Propositio exhortationis, vt vniuersa Ecclesia & singula eius membra cantent Domino, hoc est, celebrent Messiam, eiq; gratias agant.

Canticum nouum vocat gratiarū actionem pro doctrina Euangelij, quā noua dicitur. Primum, Quia promissio gratiae ignota omnibus creaturis, noua & singulari reuelatione patefacta est Ecclesiae. Deinde quia renouat imaginem Dei in credentibus, restituta noua luce & iustitia, ac vita aeterna, vt fiant noua templa Dei. Dicitur & noua, respectu legis, quā canticum vetus appellatur, & propter tempus, quia promulgata est longē ante vniuersalem vocationem gentium, & restitutionem nouae iustitiae & vitae aeternae, per exhibitum Messiam, crucifixum & resuscitatum à morte: & propter subiectum, quia lex premit veterem hominem seu naturam denunciatione irae Dei, & poenarum. Euangelium autem innouat hominem, restituta noua luce, iustitia, laetitia & vita aeterna. Quod inquit: Laus eius in Ecclesia sanctorum, Ecclesiam discernit ab impijs sectis, agnoscentem & celebrātem verum & aeternū Deum;

RR

Altera causa celebrationis nominis Dei sumpta à beneficio liberationis populi Iudaici ex captiuitate Babylonica, facta anno mundi 3425. quā vocat exaltationē cornu populi sui. Deinde à regno Messiae, quod cornu appellat, sumpta Metaphora vel ab animatibus, quae se cornibus defendunt, vel à more inaugurandi reges, vnctione preciosissimi vngenti, seu balsami, quod ex cornu in caput regis & sacerdotis effundebatur. Ita Zacharias in canticō suo, Lucā 2. Regnum Messiae vocat, id est, potentiam & victoriam contra diabolū, peccatū & mortem, inquit: Laudandus Dominus Deus Israël, quia visitauit & fecit redēptionē populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid, pueri sui, hoc est, regnum seu potentiam saluantem nos, & defendentem contra hostes omnes, spirituales & corporales. De hoc cornu seu potentia regni Messiae, inquit Oseas capite 13. Et Paulus, 1. Corinth. 15. Absorpta est mors in victoriam, vbi tuus mors aculeus? vbi tua inferne victoria? Aculeus autem mortis peccatum. Potentia verō peccati lex. Sed Deo gratia qui dedit nobis victoriam, per Dominū nostrum Iesum Christum. *Hymnus omnibus sanctis* I sit hoc est, omnes sanctificati à Deo, celebrent Deum & Messiam, non tantū corde, sed etiam voce canentes, nam, vt inquit Augustinus, Hymnus est laus Dei, cum canticō, hāc tria habemus, canticum, & laudem, & Dei, quorum si vnum desit, hymnus nō est. Filios Israël primum vocat Iudaeos, originem suā ducentes ab Israël patriarcha, quos ex Babylonia reduxit. Deinde omnes credentes in Messiam, qui filij Abrahā & Israël sunt, nō iuxta carnem, sed iuxta spiritum, qui verē sunt filij Abraham & Israël. Sicut inquit Paulus ad Galatas 3. Quod si vos estis Christi, igitur Abrahā semen estis, & iuxta promissionem hāredes. Et ad Rom. 9. capite: Non omnes qui sunt ex Israël (secundum carnem ex eo nati) sunt Israël, (verus populus Dei seu Ecclesia) neque quia sunt semen Abrahā, statim omnes filij. Sed qui filij promissionis (qui credunt in Messiam promissum Abrahā, sicut ipse in eum credit, quod reputatum est ei ad iustitiam, Genes 15.) recensentur in semen (sunt verē filij Abrahā, & hāredes vitae aeternae.)

Populo appropinquant ei id est, qui verē agnoscunt Deum, ad ipsum confugiunt, agnitione & fiducia Mediatoris, tanquam ad patrem, non ab eo fugiunt, tanquam à crudeli iudice seu tyranno.

PSAL=

agnitione & fiducia Mediatoris. & in hac vita & post hanc vitam, in omni æternitate, cum sese Deus communicabit Ecclesiæ, suam sapientiam, iustitiam & lætitiā, ut ipsi sint conformes.

2. Ratio gratiarum actionis.

II. *Latetur Israël in eo, qui fecit eum, & filia Sion exultent in rege suo.*

III. *Laudent nomen eius in Choro, in tympano, & Psalterio psallant ei.*

Monet versus primū de persona Messia, quod sit & verus Deus, qui condidit res omnes. Est enim creatio opus naturæ diuinæ, & omnipotentis, & de regno Messia, cum inquit: Et filia Sion latentur in rege suo. Sunt autem tria officia regis.

1. Colligere Ecclesiam ministerio Evangelij, quod duo complectitur, externam vocem, seu prædicationem, & legis & Evangelij, & administrationem sacramentorum. Est enim rex custos utriusque tabulae decalogi.

2. Defendere Ecclesiam aduersus diabolos & alios hostes, iuxta illud Iohannis 10. Nemo rapiet oves meas ex manibus meis.

3. Dona dare hominibus, nouam lucem, iustitiam & vitam æternam, iuxta illud: Ego do vitam æternam eis. Et Ephesios 4. Sedet ad dexteram Dei, dans dona hominibus. Alter versus monet musicam, etiam instrumentalem, gratam esse Deo, cum sit in spiritu & veritate, non ad delectationem auditorum, nec auocantur eius dulcedine, & multitudine mentes à spirituali meditatione, & inuocatione. Quod inquit, in choro, dupliciter intelligi potest, vel de cœtu Ecclesiæ, seu loco destinato ad canendum & psallendum Deo, sicut accipitur Exodi 22. Vel de fistulis, seu tibijs musicis, sicut accipitur Exodi 15. & Iudicum 11. Interdum accipitur pro omni genere lætitiæ, ut Psalm. 30. Vertisti planctum meum in chorum, soluisti saccum meum, & circumdediti me lætitia.

III. *Quia beneplacitum est Domino in populo suo, & exaltabit afflictos cum salute.*

Primò monet versus, Deum verè amare

Ecclesiam & pios in filio, sicut ad Ephesios inquit Apostolus, Charos reddit nos per dilectum, per quem habemus redemptionem, per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, iuxta diuitias gratiæ suæ. Deinde officium Messie esse exaltare afflictos, hoc est, honorare, recreare, illisque parcere & liberare, dare veram salutem Ecclesiæ, ex merito suæ obedientiæ, & efficacia per Spiritum sanctum, & vocem Evangelij, consolando, & recreando pauidas mentes, ut sæpè dictum est.

Exultabunt sancti in gloria, V. letabuntur in cubilibus suis.

3. Effectus cognitionis Messia, eiusque beneficiorum, exultatio spiritualis. Sancti] sanctificati per Spiritum sanctum, & fidem in Christum.

In gloria] id est, in gloriosa victoria, & liberatione, quæ in hac vita inchoatur, consummabitur autem in vita æterna, cū Deus erit omnia futurus in omnibus, 1. Corint. 15. eumque videbimus sicuti est, 1. Iohan. 3.

In cubilibus suis] in Ecclesia, templis, & scholis, sicut Esaias fana & altaria, in quibus idola colebantur, strata & cubilia nominat: vel in cubilibus, hoc est, conscientijs peccatis, sicut contra pax nulla est impijs, Psalm. 4. & 40. vel in thalamis suis meditantes nocte immensa Dei beneficia in humanum genus & Ecclesiam. Item in vita æterna, in qua multæ sunt mansiones, Iohan. 14.

Exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum. VI.

Expositio lætitiæ & gratiarum actionis Ecclesiæ. In gutture] in ore, seu lingua, celebrabunt beneficia Dei, propagantes ea ad multos, ad laudem Dei. Gladios ancipites vocat ipsum verbum Dei, & precationem, quæ arma sunt militiæ Christianorum, non carnalia, sed spiritualia, sicut docet Paulus, 2. ad Corinth. 10. inquit: Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed sunt potentia Dei, qua redigimus mentes in captiuitatem, in obsequium Deo. Ita ad Ephesios 6. vocat verbum Dei gladium spiritus, per quod spiritus sanctus est efficax. Ad Hebræos 4. inquit: Sermo Dei penetrantior est quouis gladio ancipiti. & Esaiæ 46. Posuit os meum gladium acutum.

Ad faciendam vindictam, VII. in gen-

in gentibus, increpationes in populis.

VIII. *Ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.*

De victoria Ecclesiæ aduersus hostes, eorumque obedientia, seu conuersione ad fidem, per prædicationem Euangelij efficacem in cōuertendo obedientes, & perdendo inobedientes & contumaces.

Ad faciendam vindictam] ad damnandas & puniendas gentes, quarum immanis fuit confusio opinionum, cultuum, & morum.

Ad alligandos reges] delēdos contumaces, & conuertendos eos, qui sunt dociles. Sumpta est allegoria à captiuis, qui compedibus & manicis ferreis constringi solent, ne aufugiant. Ita Christus iubet homini non habenti vestem nuptialem constringi pedes & manus, & abijci in extremas tenebras.

IX. *Vt faciant in eis iudicium cōscriptum, gloria hac est omnibus sanctis eius. Halleluia.*

Intelligit Apostolos, eorumque successores, vt faciant iudicium cōscriptum, hoc est vt iudicent, damnent contumaces, iuxta verbum quod Deus patefecit, & conscribi iussit à prophetis & Apostolis, propagandum per totum orbem terrarum, & ad conuertendum & saluandum obedientes Euangelio, quæ vera & æterna est gloria sanctorum omnium, qui de hac lætantur & celebrant Deum & in hac vita & futura, canentes corde, ore & opere.

Halleluia] hoc est, laudate Deum pro æternis & corporalibus beneficijs.

Lutherus versum ita transtulit: Das sie inen thun das Recht / danon geschrieben ist / Solche ehre werden alle seine Heiligen haben / Halleluia.

PSALMVS CL.

Halleluia.

ARGVMENTVM.

Psalmus est & hic παραινέτικος. i. exhortatorius, ad laudandum Deum, eiusdem

ferè argumenti cum præcedente. Sicut autem preces sunt exempla promissionum diuinarum, ita celebratio Dei & gratiarum actiones sunt testimonia, quod Deus verè exaudiat, & liberet omnes inuocantes ipsum. Partes sunt Psalmi tres.

1. Propositio exhortationis, ad laudandum Deum, cum additis eius rationibus.

2. Enumeratio instrumentorum musicorum, quibus Deus, vt in templo Hierosolymitano, laudandus est.

3. Conclusio Psalmi, quis præcipuè laudare debeat Deum, omnis spiritus, hoc est, quicquid spirat, & vitam habet à Deo.

1. Propositio, cum eius rationibus.

Laudate Deum in sanctuario eius, laudate eum in firmamento virtutis eius. I.

Laudate eum in potentia eius, laudate eum secundum multitudinem magnitudinis eius. II.

Propositio est exhortationis, eiusque rationes, sumptæ à sanctuario, hoc est, templo Hierosolymitano, in quo Deus præsens fuit potentia ac maiestate diuina, quam declarauit admirandis suis & diuinis operibus, creatione omnium rerum, receptione humani generis in gratiam, collectione & conseruatione Ecclesiæ inter tot furores diabolorum & tyrannorum, seu hostium Ecclesiæ & missione Messias.

In sanctuario] propter sanctuarium, quod primum vocat templum Hierosolymitanum, seu propitiatorium, quod sanctum sanctorum dictum est, ad quod Deus præsentiam suam alligauit. Fuit autem typus Christi. Legitur & in sanctitate, pro eodem, Ex Græco legitur ἐν ἁγίοις, in sanctis, quod & ipsum genere nentro de templo seu sancto sanctorum intelligitur. Augustinus & alij veteres intelligunt masculino genere, sanctos, qui duplices sunt, defuncti, in quibus laudatur Deus, consideratione misericordiæ ipsius, in recipiendo eos in gratiam, sanctificando & saluando, & imitatione virtutum eorum. Ineptè monachi ex hoc versu statuerunt inuocationem sanctorum. Alij sancti sunt in hac vita, creden-

RR 2

res in Christum, in quibus laudatur Deus, cum ipsis benefacimus, iuxta illud: Quicquid feceritis vni ex minimis his, qui in me credunt, mihi fecistis. In his sanctis seu sanctuarijs verè habitat tota trinitas, sicut inquit Christus, Iohann. 14. Ad eum veniemus, & mansiones faciemus apud eum.

In firmamento virtutis eius] Ex Hebræo, in expansione, hoc est, ipso cœlo seu firmamento, in quo condendo & seruando Deus suam virtutem declarauit.

In potentia eius] hoc est, potenti collectione, & conseruatione Ecclesiæ, contra furores hostium.

Secundum multitudinem magnitudinis eius] imensam Dei potentiam, qua vbique adest præsens, implens cœlum & terram, & eius admiranda & diuina opera, liberationes, & defensiones Ecclesiæ.

2. Enumeratio instrumentorum musicalium.

III. *Laudate eum in sono tube, laudate eum in psalterio & cithara.*

III. *Laudate eum in tympano, & choro, laudate eum in chordis & organo.*

V. *Laudate eum in cymbalis benesonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis.*

Enumerat congerie quadam, varia instrumenta musica, quorū vsus in tēplo fuit institutus. Significarūt autē primò hæc instrumenta futurā prædicationē Euangelij. Deinde variadona Spiritus sancti, quæ enumerat Paulus 1. Cori. 12. Sunt autem alia *ῥαψάνια*, alia *ὀργανά*, alia *ἐργήματα*, quæ omnia referenda sunt ad ædificationem Ecclesiæ, & laudem nominis Dei, iuxta regulam Pauli: Omnia facite ad gloriā Dei, & ne sitis scandalo Ecclesiæ. Athenæus musica instrumenta diuidit in duo genera, *ἐμπνεύοντα*, quæ flatu seu spiritu inflantur, vt organa, tibia, & *ἐκτύποντα*, quæ tactu impulsa concentum musicum edunt, vt Psalterium, cithara, chelyes.

3. Conclusio psalmi.

Omnis spiritus laudet Dominum. Halleluia. VI

Concludit Psalmum exhortatione directā ad omnem spiritum, hoc est, quicquid spirat & viuit seu spiraculum vitæ habet à Deo, qui fons omnis vitæ est. Inter hos spiritus seu viuentes præcipuus est homo & angeli conditi ad agnoscendum & celebrandum Deum. Sicut autem primus Psalmus continet exhortationem ad studium & amorem verbi Dei, ita vltimus hic *παρακλησις* continet ad gratiarum actionem seu celebrationem Dei. Nam hæc tria præcipue in omnibus psalmis, adeoque in omnibus scriptis prophetis & Apostolicis præcipiuntur.

1. Doctrinæ cœlestis studium, propagatio, & conseruatio.

2. Operum & beneficiorum Dei consideratio.

3. Gratiarum actio pro operibus seu beneficijs diuinis, quæ præcipue sunt creatio rerum omnium, redemptio & saluatio humani generis.

Pro his summis operibus & beneficijs Dei, & ego tibi æterne pater, & tibi fili coæterne, & spiritus sancte, toto pectore nunc ago gratias, & acturus sum in omni æternitate cum omnibus sanctis. Huic æterno, vero, omnipotenti, misericordi & benefico Deo, vni in diuina essentia, & trino in personis, æterno patri, eius filio coæterno Domino & seruatori nostro Iesu Christo, & vtriusque spiritui sancto sit gloria & gratiarum actio in secula seculorum, Amen.

Inchoata est hæc puerilis & scholastica explicatio sanctissimi libri Psalmorum, diuina inuocatione, Anno 1564. 19. Februarij, & absoluta eadem Anno 1569. die eodem Februarij. Aeternus Deus, pater Domini nostri Iesu Christi, & noster per & propter illum, faxit vt hic labor pio studio & voluntate in vsum Ecclesiæ filij Dei & scholarum, susceptus & per Dei gratiam absolutus non sit inanis in Domino.

A M E N.

Τὸ θεῶν μὴ ἀδυνατεῖν ἐν ὁμολογίᾳ.

PRECA-

PRECATIO IN PSALMVM XXV.

PRAESENTI STATVI ECCLESIAE

conueniens.

AGO tibi gratias ô æterne pater Domini nostri Iesu Christi, quòd me miserum peccatorem ex regno tenebrarum transtulisti in regnum lucis filij tui, & me segregasti à societate idolatrarum & parricidarum, qui vnum hoc dies noctesq; meditantur, & moliuntur, vt veritatem opprimant, & pios Euangelij ministros & principes fouentes pia studia veræ doctrinæ, interficiant. Da vt deinceps ad omnem æternitatem contagia impietatis & sæuitiæ hostium Euangelij vitare possim, & dicere cum Dauide: Cum impijs non sedebo: Lauabo inter innocentes manus meas, & circundabo altare tuum domine. Ne perdas cum impijs animam meam. Fac me Domine palmam florentem & frugiferam in tuo plantario. Fac me vas misericordiæ, & organum tibi placens & salutare, non modò Ecclesiæ tuæ, sed etiam animæ meæ: nec me abijcias inter vasa iræ seu paleas destinatas æternis flammis. Denique non finas lucem doctrinæ tuæ extinguì, sed accende in nostris, & multorum mentibus veram inuocationem, ac propter tuam gloriam tua iustissima ira deleas Epicureos omnes, & similes, qui vocem Euangelij tanquam fabulosam deridere, sapientiam esse ducunt. Tales furias Deus æterne pater Domini nostri Iesu Christi, conditor generis humani & Ecclesiæ tuæ, vbi-
que deleas & perdas.

A M E N.

RR 3

INDEX PSALMORVM PRIMAE QVINQVAGENAE.

A.

Ad te domine clamabo	102.
Ad te domine leuavi	90
Afferte domino filij fortium	105
Audite hac omnes gentes	211

B.

Beati quorum remissa iniquitates	118
Beatus qui intelligit super pauperem	178
Beatus vir qui non ambulauit	2
Benedicam dominum in omni tempore	130

C.

Cæli enarrant gloriam Dei	63
Confitebor tibi domine in toto corde	27
Conserua me Deus	45
Cum inuoco exaudi me	13

D.

Deus auribus nostris audiuius	187
Deus nostra spes & fortitudo	200
Deus meus, Deus meus.	76
Diligam te domine fortitudo mea	53
Dixi custodiam vias meas	166
Dixit insipiens in corde suo	42
Domine Deus meus, in te speraui	21
Domine dominus noster quam admirabile	24
Domine in virtute tua	72
Domine, ne in furore tuo	18
Domine, ne in furore tuo	159
Domine quid multiplicati	10
Domine quis habitabit	43
Domini est terra, & plenitudo eius	86
Dominus illuminatio mea	98
Dominus pastor meus	84

E.

Eruat cor meum verbum	192
Exaltabo te domine	108
Exaudi domine iustitiam	49
Exaudiat te dominus	68
Ex intimo cordis mei dico	142
Expectans expectaui dominum	172
Exultate iusti in domino	123

F.

Fortis Deus dominus	216
---------------------	-----

I.

In domino confido, quoniam dicitis	35
In re domine speraui	112
Iudica domine cum contenditibus	136
Iudica me Deus & age causam meam	185
Iudica me domine	96

M.

Magnus dominus & laudabilis	206
-----------------------------	-----

N.

Noli emulari in malignantibus	147
-------------------------------	-----

O.

Omnes populi plaudite manibus	203
-------------------------------	-----

Q.

Quare fremuerunt gentes	3
Quemadmodum desiderat ceruus	82

V.

Verba mea auribus percipe	15
Vsquequod domine obliuisceris	39
Vt quid domine recessisti longè	31

SECUNDAE QVIN- QVAGENAE ELENCHVS.

A.

Attendite populus meus	136
------------------------	-----

B.

Benedixisti domine terram tuam	172
Bonum est confiteri domino	205

C.

Cantate domino canticum nouum	219
Cantate domino canticum nouum	225
Confitebimur tibi Deus	123

D.

Deus Deus meus es tu	52
Deus in adiutorium meum	98
Deus in nomine tuo saluum me fac	19
Deus iudicium tuum regi da	105
Deus ne taceas	164
Deus nostri misereatur	69
Deus repulisti nos	41
Deus stetit in synagoga	162
Deus venerunt gentes in hereditatem	148
Deus vltionum dominus	211
Dixit insipiens in corde suo	16
Domine Deus salutis mee	181
Domine refugium tu factus es nobis	195
Dominus regnauit, conturbantur populi	227
Dominus regnauit decorem indutus	209
Dominus regnauit, exultet terra	222

E.

Eripe me de inimicis meis	37
Exaudi Deus orationem meam	22
Exaudi Deus orationem meam	55
Exaudi Deus precatorem meam	45

Exultate

INDEX.

Exultate Deo adiutori nostro
Exurgat Deus, & dissipentur

I.

Inclina Domine aurem tuam
In te Domine speravi
Iubilare Deo omnis terra
Iubilare Deo omnis terra

M.

Misericordias Domini in aeternum cantabo
Misere mei Deus, misere mei
Misere mei Deus, quoniam conculcavit
Misere mei Deus, secundum magnam

N.

Nonne Deo silet anima mea
Notus in Iudea Deus
Nunquid plandemuti estis

Q.

Quam bonus Israël Deus
Quam dilecta tabernacula
Quid gloriaris in malitia
Qui habitat in abdito altissimi
Qui regis Israël intende

S.

Saluum me fac Deus, quoniam

T.

Tibi in silentio laus
Venite exultemus Domino.
Voce mea ad Dominum clamaui

TERTIAE QVINQVA- GENAE INDEX.

A.

Ad Dominum cum tribularer
Ad te leuaui oculos meos

B.

Beati immaculati in via
Beati omnes qui timent Dominum
Beatus vir qui timet Dominum
Benedic anima mea Domino
Benedic anima mea Domino
Benedictus Dominus Deus

C.

Cantate Domino canticum nouum
Confitebor tibi Domine
Confitebor tibi Domine
Confitemini Domino, & inuocate
Confitemini Domino, quoniam bonus
Confitemini Domino, quoniam bonus

158 Confitemini domino, quoniam bonus
71 Confitemini domino, quoniam
Cum liberauerit dominus captiuos

83
40
127

D.

De profundis clamaui
Deus laus mea, ne tacueris
Dilexi quod audiuit dominus
Dixit dominus domino meo
Domine exaudi orationem meam
Domine exaudi orationem meam
Domine clamaui ad te
Domine, non est exaltatum cor meum
Domine probasti me

134
53
79
57
8
170
167
137
160

E.

Ecce nunc benedicite domino
Ecce quam bonum, & quam iucundum
Eripe me domine ab homine malo
Exaltabo te Deus meus
Exaltabo te Deus meus

146
144
164
178

I.

In exitu Israël

73

L.

Latatus sum in his quae dicta sunt
Lauda anima mea dominum
Laudate Deum in sanctuario
Laudate dominum de caelis
Laudate dominum, quoniam bonum est
Laudate nomen domini
Laudate pueri dominum
Leuaui oculos meos

121
182
159
190
185
147
71
119

M.

Memento domine Dauid
Misericordiam & iudicium cantabo

139
5

N.

Nisi dominus aedificauerit
Nisi dominus ipse fuisset nobiscum
Non nobis domine, non nobis

129
123
75

P.

Paratum est cor meum

51

Q.

Qui confidunt in domino

125

S.

Sapè oppugnauerunt me
Super flumina Babylonis

132
155

V.

Voce mea ad dominum clamaui

169

FINIS.

RR 4

S. ATHANASIVS AD
MARCELLINVM IN LIBRVM
Psalmorum, Capnione inter-
prete.

DEMIROR tuum in Christo propo-
situm, amice Marcelline, quod & ten-
tationem presentem, in qua es pluri-
ma passus, generose fers, & studia tamen
non negligis. Cum enim epistolæ baiulum
interrogassem, quo nam modo post mor-
bum vitam degeres, planè didici te omni-
bus diuinis literis frequentem operam da-
re. Psalmorum autem libro magis incum-
bere, atque istuc contendere, ut in singulis
quibusque psalmis latentem sensum depre-
hendas. Quò te chariorem habeo, quòd
ego ipse quoque ita magnam erga idem vo-
lumen gero affectionem, ut vix aliàs in vni-
uersam scripturam. Equidem cum essem
ea voluntate præditus, obuiam fui cuidam
Philopono tum seni. Cupio sanè tibi quæ
vir ille mihi de Psalterio, quod manu gesta-
bat, enarrauerit, præscribere: habet enim ea
res cum rationabili explanatione nonnul-
lam etiam persuasionem. Aiebat autem sic:
Omnis quidem fili accepta nobis scriptura
tam vetus quam noua diuinitus inspirata
est, & utilis ad doctrinam, ut scriptum est. Sin-
gularem autè obseruationem præbet attē-
dentibus nobis liber Psalmorum. De cate-
ris enim libris peculiarem singuli professi-
onem pollicentur & præ se ferunt. Ut Pen-
tateuchus, mundi originem, Patriarcharū
gesta, reditum Israël ex Aegypto, leges la-
tas, apparatus tabernaculi, & sacrorum or-
dinum institutionem. Triteuchus, distribu-
tionem hæreditatis, acta Iudicum, & Dau-
idis natiuitatem atque genus. Regna & reli-
quæ, gesta regum Esdras: deinde captiui-
tatem, reditumq; populi, restaurationem
templi & ciuitatis. Post verò, Prophetæ, de
saluatoris aduentu vaticinia, & admonitio-
nes præceptorum, & transgressorum obiur-
gationes, & futuros gentibus euentus. Li-
ber autem Psalmorum cen hortus quidam
deliciarum, & cuncta hæc proferendo dulce
cantillat, & singula circa ea organicè luden-
do demonstrat.

De Genesi enim psallit in 19. Cæli enar-
rant gloriam Dei, creationem autem vel
poësim eius adnunciat firmamentū, & 24.
Domini est terra & plenitudo eius, orbis
terrarum & vniuersi qui habitant in ea. Ipse
super maria fundauit eam.

At quæ in Exodo sunt, in Numeris, in Deu-
teronomio, præclare canit in 77. Psalmo &
104 105. 113. In exitu Israel de Aegypto do-
mus Iacob de populo barbaro, quod con-

sonanter expressit in 104. cū ait: Misit Moy-
sen seruum suum, & Aaron quem ele-
git sibi, misit tenebras & obscurauit eos,
conuertit aquas eorum in sanguinem, edi-
dit terra eorum ranas. Quin totum psalmū
hunc comperiemus de illis euentis esse scri-
ptum. De sacerdotio quoque ac tabernacu-
lo refert in 28. Afferte Domino filij Dei, af-
ferte Domino filios arietum.

Quæ demum Naue sunt Iudicumque a-
liquo modo commonstrat in psalmo 106.
Constituerunt ciuitates habitationis & se-
minauerunt agros, & plantauerunt vineas.
Nam sub Naue data est eis terra promissio-
nis, sed quod in eodem psalmo subsequi-
tur: Et clamauerunt ad Dominum cum tri-
bularentur, & de necessitatibus eorum li-
berauit eos, id Iudicum volumen indicat:
tunc enim clamantibus illis excitauit quo-
cunque tempore subsidiarios iudices, & po-
pulum à molestatoribus suis liberauit.

De regibus etiam concinuit in 19. Hi in
curribus & hi in equis, nos autem in nomi-
ne Domini Dei nostri magnificabimus. Ipsi
obligati sunt & ceciderunt, nos autem sur-
reximus, & erecti sumus.

Esdræ deinde quæ sunt in 125. qui est gra-
dum canuntur. In conuertendo Dominus
captiuitatem Sion, facti sumus sicut conso-
lati. & iterum 122. Latatus sum in ijs quæ di-
cta sunt mihi, in domum Domini ibimus.
Stantes erant pedes nostri in atrijs tuis Hie-
rusalem. Hierusalem quæ ædificatur ut ciui-
tas, cuius participatio eius in idipsum. Illuc
enim ascenderunt tribus tribus Domini te-
stimonium Israël.

Præterea quæ vniuscuiusq; ferè prophe-
tarum sunt, insinuat tam de saluatoris ad-
uentu, quam etiam quòd idē cum sit Deus,
tamen ad nos homines profecturus sit. Ita-
que in psal. 49. canit: Deus manifeste ve-
niet, Deus noster & non silebit. & in 117. Be-
nedictus qui venit in nomine Domini, be-
nediximus vobis de domo Domini, Deus
Dominus & illuxit nobis.

Quòd vero ille sit patris verbum, in 106.
sic modulatur: Misit verbum suum & sana-
uit eos, & liberauit eos de internicionibus
eorum. Nam is qui venit Deus, idem est
verbum quod missum est.

Agnoscebat autem verbum illud esse fili-
um Dei, cantat voce patris psal. 45. Eructa-
uit cor meum verbum bonum. Et iterum
109. Ex vtero ante luciferū genui te. Quid
enim aliud quis diceret genitū Dei, quam
verbum & sapientiam eius? Cunque hunc
sciret liber psalmorum esse verbum patris,
dixit in 32. Verbo Domini cæli firmati sunt,
& spiritu oris eius omnis virtus eorum.
Christum

Christum autem, id est, vnctum, eundem aduentare non ignorauit, sed de illo accurate loquitur in 44. Sedes tua Deus in seculum seculi, virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae praeforsortibus tuis.

Et ne quis eum apparenter tantum, ac secundum phantasiam crederet esse venturum, promulgauit hominem ipsum nasciturum, & eum esse per quem omnia facta sunt, vt in 86. Mater Sio dicet homo, & homo natus in ea, & ipse fundauit eam altissimus, huic simile dictum est: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, omnia per ipsum facta sunt. Propterea quoque illud ex virgine non tacuit, sed mox eius demonstrationem quandam attulit in 44. Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Quia concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus tuus. Hoc iterum par illi est, quod a Gabriele dicitur: Aue gratificata, Dominus tecum: cum enim asseruisset ipsum fore Christum, statim humanam ostendit natiuitatem, quae futura esset de virgine. Audi filia. Gabriel proprio illam nomine vocat Mariam, quod ei erat quantum ad cognitionem extraneus. Dauid autem ex suo semine nascituram appellauit filiam.

Observauit & hoc, vt quem affirmasset nasciturum esse hominem, consequenter eundem in carne passibilem fore significaret, certus de futuris Iudaeorum insidijs. Vnde psallit secundo sic: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae, & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eorum. Inque 22. conditio nem mortis ex persona saluatoris describit: In puluerem mortis deduxisti me, quoniam circumdiderunt me canes multi, consilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi vero considerauerunt & inspexerunt me, Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Fodere autem manus & pedes, quid aliud dicendo quam crucem significat.

Hac omnia docens etiam adiecit, quod non propter seipsum, sed propter nos eiusmodi patiatur Dominus. Quapropter in ipsius iterum persona 87. sic ait: Super me confirmatus est furor tuus. Et 68. Quae non rapui tunc exolvebam: non enim reus & obnoxius moritur, sed pro nobis passus est. Et cum furorem qui contra nos ob praua-

ricationem ortus erat, ipse super seipsum imposuit. Vnde cum illud legamus de psalmo 137. Dominus retribuet pro. Et vicissim spiritus in 71. polliceatur, quod saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem: quia liberabit pauperem a potente, & pauperem, cui non erat adiutor.

Per hoc suum ipse in caelos reditum praenunciavit 23. Attollite portas principes vestras, & eleuamini portae aeternales, & introibit rex gloriae. In 46. autem: Ascendit Deus in iubilo, Dominus in voce tubae. Aliquanto post, Adnunciat diuinam sedem. 110. Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Et in 9. addit consummatam diaboli perditionem, cum exclamat: Sedisti super thronum, qui iudicas iustitiam, increpasti gentes, & perijt impius. Etenim quod iudicandi potestatem a patre acceptauerit, noluit esse occultum. Sed venturum vniuersis iudicem ipsum patefecit 71. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis: Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. Et 49. Aduocauit caelum de sursum, & terram discernere populum suum. Et adnunciabunt caeli iustitiam eius, quoniam Deus iudex est. Et 28. Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos diiudicat.

Vocationem autem gentium valemus ex isto libro per varios locos cognoscere, potissimum in Psalmo 47. Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Et 71. Coram illo procident Aethiopes, & inimici eius terram lingent. Reges Tharsis & insulae munera offerent, & adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes seruient ei. Haec igitur psalmis cantantur, quae singulatim in alijs libris enarrantur.

Prudenter item in qualibet scriptura, inquit, praecipua de saluatore fit mentio, eadem extat omnibus communis professio eadem consonantia spiritus. Sicut enim illa quae aliorum sunt, in hoc libro possunt inueniri: ita & quae huius sunt, in alijs plerumque reperiuntur. Moyses namque canticum scribit, Isaias concinit, Habacuc carmine orat. Rursus in quolibet libro videre licebit & prophetias & legum praeccepta, & historias. Est enim idem spiritus super omnes, & iuxta distributam in quemlibet diuisionem, quisque gratiam sibi datam administrat & implet, siue sit prophetia, seu legis latio, aut historiae narratio, vel psalmorum amenitas.

Verum quod vnus est & idem spiritus cuius omnes diuisiones sunt, & ipse secundum

dum naturam est indiuisibilis, erit hoc iccirco reuera in seipso totum, sed intellectu reuelationes & diuisiones spiritus singulis contingant, & tum iuxta subiectam opportunitatem sapius vnusquisque respondens eloquitur verbum. Vnde oritur id quod paulo ante dixi, legislatorem Moysen prophetare quandoque ac etiam cantare: vicissim verò & Prophetas etiam leges atq; præcepta dare: Lauamini mundi estote. Et lava à malitiâ cor tuum Hierusalem: & historias aliquando resque gestas recensere: vt Daniele nouimus de Susanna, Et Isaiam de Rapsace atque Senaherib: aut aliter & Psalmorum liber habet quod Odarum est proprium, vt quæ in alijs libris transitoriè dicuntur, ea hic late prosequatur cum dulci vt præfertur modulamine. Præcipit nihilominus quàm dolo desine ab ira & derelinque furorem. Declina à malo & fac bonum, inquire pacem & persequere eam. Et quando historias quoque recitat, vt quæ Israël acciderunt in via, & vaticinatur de saluatore quemadmodum priore loco dictum est. Extatigitur ea spiritus gratia communis & apud omnes eadem: prout necessitas postulat, & spiritus vult. Non enim differt plus minus in eodè vsu, cum quilibet strenuè suum explet & perfectum exequitur ministerium.

Et ita liber Psalmorum iterum habet propriam gratiam præcipuamque obseruationem. Nam inter alia quibus ad ceteros libros proportiõem habet & cõmunionem, etiam proprium sortitur hoc mirabile, quod cuiuscunque animæ motus & mutationes atque correctiones descriptas & effigiatas in se continet, vt si quis velit, facilè queat ex eo tanquam ab imagine certa, quædam sumere, ac considerare, tum denique seipsum conformare, vt ibi scriptum est. In alijs enim libris tantummodo audiuius legè præcipiẽtẽ, quid fieri oporteat, & quid nõ oporteat, tũ prophetiã, vt veniẽtẽ nõ ignoremus saluatorem, nec non historias, quibus cognosci possint regum & sanctorum gesta. In libro autem Psalmorum simul cum eo, etiam quod audiens illa didicerit, adhuc & motiones animæ suæ inspicit & deprehendit. Et deinde ad quæ afficitur, & in quo comprimitur seu torquetur, poterit rursus ex isto habere imaginem & exemplar orationum, vt non solum postquam audierit pertranseat, sed etiam qualiter debeat, & dicto & facto affectionem curare, perdiscat. Sunt & in alijs voluminibus prohibitiui sermones vitia vitantes. In isto autem modus quo abstinetur præscriptus est. Verbi causa, monemur poenitere tum quod poenitere sit,

cessare à peccato. Verum in hoc libro forma poenitendi traditur, & quid oporteat dicere in præsentia.

Deinde succedit Pauli doctrina, tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit. Sed in Psalmis & quomodo ferre oporteat tribulationes, & quavia singuli probemur & quavtamur oratione, sperantes in Dominum, ostenditur. Præterea præceptum est in omnibus gratias agere. Quid nam verò dicere agentem gratias deceat, expresserunt Psalmi. Porro ab alijs accipimus: Omnes qui piè volunt viuere in Christo, persecutionem patientur. Ex istis certè audimus, quomodo fugientes sapere oporteat, & qui sint qui persecutionem patiantur, & quales orationes post persecutionem debeant liberati offerre Deo. Benedicere iubemur Domino, & illi confiteri: sed qua forma Deum laudemus, & quæ verba confitendo proferre decenter conueniat, ex psalmis instituimur. Ad summum, In vnaquaque causa inuenire licet diuina cantica ad nos potius, quàm ad motum & statum pertinentia.

Est item hoc vnum in psalmis admirabile, quod in alijs libris, aut quas res dixerunt sancti, aut de quibus scripserunt, ita legimus, vt enarrare tantum ac recitare videamur, & qui legentes nos audiunt, mox alios esse quosdam concipiunt de quibus sermo fiat, & allegata eorum gesta sapè ita mirantur & laudant, vt ad ea imitanda parati sint. Hunc verò librum qui in manus sumferit, Prophetijs solum exceptis, quas vt in alijs scripturis, ita & hic laudibus effert & colit, cetera psalmorum ceu propria & sua verba legit. Et quisquis erit qui audiat, haud secus stimuletur, atque ipse idem esset qui legeret, ad verbaque carminum disponitur & paratur, ac si peculiariter essent sua.

Declarationis autem gratia non me pigebit secundum sanctum Paulum, repetentem idem iterum dicere. Varij sermones Prophetarum sunt, & eorum proprii, peculiariter ab eis prolati. Locutus est Moyses & Deus respondit. Elias & Eliseus in monte Carmeli sedentes inuocabant Dominum, & semper dicebant: Viuit Dominus, in cuius conspectu sto hodie. & sic de alijs sanctorum prophetarum sermonibus, qui apparent præcipui de saluatore, tam qui ad gentes quàm qui ad Israël habitati sunt. Nemo tamen dicta prophetarum tanquam sua pronunciare, nec Moyse verba propriè de se prolata vel imitari conabitur, nec Abrahæ de domi suæ dispensatiue nato seu Ismaele, nec

le, nec non quæ de magno Isaac feruntur, etiam si qua necessitas, ut ita dixerim, coegerit, tamen quasi extent sua propria dicere quisquam ne ausus quidem fuerit. Quia si quispiam compassione quantacumque ductus aliquo melioris desiderio commouetur, neutiquam ut Moyses orauerit, ostende mihi teipsum. Nec item sic contendere, si dimiseris eis peccatum, dimitte, sin non dimiseris, dele me de libro cui inscripti. Nullus quoque verbis Prophetarum pro suis utetur, ut eisdem proprie hunc quidem laudet, hunc vero vituperet, pari modo ut illi vel laudarunt vel vituperarunt. Neque hoc, vivit Dominus, in cuius conspectu sto hodie, usurpabit quisquam pro suo. Nam qui eos libros euolverit, plane notum habebit non esse proprios legentis sermones, sed illorum sanctorum, & eorum qui ab illis citantur. Qui autem Psalmos recensuerit, exceptis quæ sunt de saluatore ac gentibus, vaticinijs, mirabile dictu omnia verba commutatim pro suis loquatur & quasi de seipso scripta tantabit, non autem ut essent alterius cuiusquam, qui ea dixisset, aut de altero quoquam allegata recipit & transcurrit, sed tanquam ipse de seipso loquens componitur & quæ dicuntur tanquam ea ipse fecisset, ex semetipso comminiscens refert ad Deum. Non enim singulari ea cultu venerabitur, quasi patriarcharum ac Moyse aliorumque Prophetarum essent verba, eò quod tam legum obsequentem, quam etiam transgressorem, & utriusque illorum actus, continent Psalmi. Vnde necessarium est omnem hominem illis comprehendere, & ut de obseruante mandatū, vel prauaricante quolibet orationes huiusmodi facere mentionem. Sanè mihi videtur Psalmos psallenti esse, sicut speculum, in quo ipse cernere valeat animæ suæ motus, & ita comperiens, eosdem ceteris enunciare. Nam qui audit legentem carmen aliquod eiusmodi, profecto id accipit quasi de seipso conscriptum: & quum eum remordet conscientia, compunctus ager penitentiam, aut de spe in Christum, & gratia erga fideles certior factus, exultare & agere Deo gratias incipit.

Ergo qui tertium cantauerit in proprias tribulationes inspiciens, quasi verba sua esse putabit. Qui 10. & 16 quasi fiduciam sui propriam & votum enunciat. Qui 50. per penitentiam sic ut est, verba eius loquitur. Qui orat. 53. 55. 56. 141. tanquam non alio persecutionem passo, sed disponitur, quasi idem ipse tolerauerit, & hos Deo ceu proprios sermones modulatur.

Ita omnino quisque psalmus spiritu di-

ctus & compositus est, ut animæ nostræ motiones in illis valeamus considerare, sicut in superioribus ostensum est. Omnesque reputare de nobis esse dictatos, haud secus atque nostra verba, ut ijs meminerimus tam proprios in nobis motus, quam vitæ nostræ correctionem. Ea enim quæ psallentes exprimunt, commodè nobismetipsis fore possunt, & characteres & formæ. Porro hæc est saluatoris gratia, ut homo propter nos factus, etiam corpus suum pro nobis in mortem daret, quo cunctos liberaret à morte. Cœlestem autem & placidissimam viuendi politiam eius nobis cupiens ostendere, illam in seipso exhibuit formatā, ut non facile cōtingeret aliquos decipi ab inimico, quādo securitatis pignus teneret partem scilicet sibi pro nobis victoriā.

Quapropter non solum docuit, sed & fecit ut quisque nostrum audiremus eum loquentem, & tanquam in imagine conspicientes, acciperemus ab eo faciendi exemplum. Præsertim hoc audito: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Quis autem posset animo cogitare ullam ad virtutis perfectionem doctrinā, quam cuius formam expressit Dominus in semetipso?

Optet velim sibi aliquis vel patientiam, vel humanitatem, vel benignitatem, vel fortitudinem, vel misericordiam, vel iustitiā, omnia in illo reperiet, ut nihil ad virtutem deesse videatur, si quis inspexerit humanam Domini vitam. Quod Paulus cognouit dicens: Imitatores mei estote, sicut ego Christi. Nam qui apud Græcos sunt legislatores non amplius quam dicendo placent: Dominus autem, vere Dominus vniuersorum & eorum quæ fecit eurator, non solum leges finxit, sed & earum formam seipsum dedit, ut se scirent habere qui vellent illarum exequendi potestatem. Quod ideo ante eius aduentum psalmis intonuit, ut sicut in seipso perfecti & cœlestis hominis figuram præbuit, ita & ex psalmis quisquis vellet motus & dispositiones animorum perdiscere posset inueniens in eisdem cuiuscumque motionis curam & correctionem. Si enim oporteat probabilius & euidentius dici, omnis profecto scriptura diuina virtutis est, & veræ fidei magistra.

Liber autem psalmorum habet etiam quodam modo imaginem status animarum. Nam ut regem accessurus quispiam componit & habitum, & verba, ut non extra nea dicens, imperitus vocetur: ita diuinus iste liber curreti ad virtutē, & cupienti saluatoris in corpore videre vitam, lectione sua prius suggerit atque recenset motus, & affectiones animarum, & demum accedentem instruit.

instruit, & docet huiusmodi sermonibus.

Sunt vero, vt quantum ad hunc librum attinet, id in primis obseruetur, alij constituti in narratione, alij in admonitione, alij in prophetia, alij in prece, alij tanquam in confessione.

Qui dicuntur in narratione, hi sunt. Decimus octauus 43. 48. 49. 72. 77. 86. 88. 109. 113. 126. 136. summa, 12.

Qui autem ad preces, hi sunt. Sextus 67. 89. 101. 131. 141. summa, sex.

Qui ad euentum, votum, & obsecrationes. Quintus 6. 7. 11. 12. 15. 24. 27. 30. 34. 37. 42. 43. 44. 55. 56. 58. 60. 66. 82. 85. 87. 139. 140. 142. summa, 25.

Qui ad euentum, votum, obsecrationem & gratiarum actionem 138. vnus.

Qui quasi ad euentum solum 3. 25. 68. 69. 70. 73. 78. 79. 108. 122. 129. 130. sum. 12.

Qui ad confessionem, quinquagesimus, vnus.

Qui commixtam habent confessionem, Nonus 74. 104. 105. 106. 117. 135. 136. summa, octo.

Qui complicatam habent confessionem & narrationem cum laude 111. vnus.

Qui in admonitione 39. vnus.

Qui in prophetia 20. 21. 44. 46. 71. summa, quinque.

Qui denunciat & vaticinatur 109. vnus.

Qui exhortantur & quasi prouocant sunt 28. 32. 80. 94. 95. 96. 97. 102. 103. 104. summa, decem.

Qui exhortatur cum cantico 149. vnus.

Qui virtutis modum describunt 104. 111. 118. 124. 132. summa, quinque.

Qui laudem annunciant 46. 112. 116. 134. 145. 146. 147. 148. 150. summa 9.

Qui in actione gratiarum sunt 8. 172. 29. 33. 45. 62. 73. 84. 115. 120. 121. 123. 125. 128. 141. summa, quindecim.

Qui beatitudinem resonant, primus 31. 40. 111. 116. 127. summa, sex.

Et alius qui demonstrat alacritatem cantu 117. vnus.

Et alius qui exhortatur ad fortitudinem, & est 71. vnus.

Qui accusat impios ac transgressores, ac iniquos, secundus 13. 35. 51. 52. summa, quinque.

Et alius qui inuocat 4. vnus.

Qui interiecta denunciant, sicut 79. 66. summa, duo.

Qui in Domino gloriandi affectus exponunt 22. 26. 38. 39. 41. 61. 75. 83. 96. 98. 121. summa, vndecim.

Qui prouocant & inuitant, 57. 81. summa, duo.

Qui cum hymnis verba dicunt, 47. 64. summa, duo.

Qui exultationem de resurrectione, 65. vnus.

Et alius exultationis solum verba dicit 99. vnus.

Quæ cum in psalmis ita sunt ordinata & disposita, facile deinceps futurum est, quoslibet posse in eorum quolibet, vt supra diximus, inuenire motum & statum animæ suæ, ac super vnoquoq; horum & formam & doctrinam, & quid dicturus placere valeat Domino, & qualibus verbis seipsum corrigere, & gratias agere Deo, ne contingat extraneo more dicentem, in impietatem detestabilem incidere. Non enim solum de operibus, verum etiam de omni officioso verbo reddere debemus iudici rationem.

Si igitur beatum aliquem dicere velis, habes quomodo, & propter quid, & quem dicas, primum 31. 40. 111. 127.

Si reprehendere Iudæorum contra saluatoris insidias, habes odam secundam.

Si te tui persequuntur & multi insurgunt aduersum te, dic tertium psalmum.

Si autem & sic tribulatus inuocasti Dominum, & quoniam exaudiuit, agere vis gratias, canta quartum, & 114.

Si malignantes tibi noueris parare insidias, & auribus percipi optes orationem tuam, canito manẽ quintum.

Si minas Domini sentias, & inde territum te vides, dicere potes sextum, & 37.

Si autem consilium ineunt aliqui contra te, sicut Achitophel contra David, & hoc aliquis tibi nunciat, cane septimum, & confide in Deo, qui te liberabit.

Cernens verò gratiam saluatoris circumquaque diffusam, & saluatum genus humanum, si velis alloqui Dominum, cane octauum.

Si rursus canere vis pro torcularibus, Deo gratias agens, iterum habes 88. & 80.

Si eneruari cupis inimicum & creaturam esse saluam, ne glorieris in temetipso, sed considera filium Dei hoc dirigentem, & dic 9. Psalmum.

Si quis te metu adficere velit, habe tu fiduciam in Dominum, & canta 10.

Cum autem plurimorum superbiam videris & superabundantem malitiam, ita vt nihil sit inter homines sanctum, confuge tu ad Dominum, & dic 11.

Si diutius perseuerent aduersariorum infideliæ, ne desperes quasi obliuioni traditus à Domino, sed inuoca Dominum canens 27.

Si autem blasphemantes aliquos aduersus prouidentiam audieris, ne sis tu quoque particeps

particeps eorum impietatis, sed accede ad Dominum, & dic 13. & 52.

Deinde si vis nosse qualis sit regni cœlorum ciuis, cane decimum quartum.

Opus est tibi oratione propter resistentes tibi & circumdantes animam tuam, cane 15. 16. 50. 85. 88. 141.

Vis scire quomodo Moyses orauit, habes 89.

Saluus euasisti ex inimicis tuis & liberatus à persequentibus te, cane tu quoque decimum septimum.

Miraris & creaturæ ordinem, & prouidentię erga se gratiam & legis præcepta, cane 18. & 27.

Tribulatos vides, consolare eos, & orans pro eis dic verba psal. 19.

Vides te pasci à Domino, & prospere agere, gaudens super eo cane vigesimum secundum.

Inimici super te irruunt, tu vero leuabis animam ad Deum, & dices vigesimum quartum, & aspectu iniuriatores eneruabis.

Perseuerant inimici, nihil aliud quam manus habentes sanguine plenas & querentes te interimere, ne des homini iudicium, suspecta enim sunt humana omnia, sed Deum pete iudicem fieri, nam solus ipse iudex est, & dic 23. 134. & 42.

Sin autem sauius incubuerint, & multitudo instar castrorum sunt inimici despicientes, quasi ne victus quidem fueris, & iccirco hostiliter te inuadere parati sunt, ne timeas, sed Psalmum cane 26.

Quoniam vero infirma est humana conditio, si rursus impudentes sint qui insidiantur, vt nullam tibi per eos liceat habere vacationem, clama ad Deum, proferens quæ continentur in vigesimo septimo.

Si nosse velis quomodo gratias acturus, accedere ad Deum debeas, intelligendo intellectualiter, cane 28.

Deinde renouans domum tuam, tam animam, quæ Dominum suscipit, quam sensibilem domum in qua corporaliter habitas, age gratias, & dic 49. & 126.

Quando autem te propter fidem erga Christum, qui est veritas, ab amicis & propinquis odio haberi & persecutionem pati noueris, ne frangaris animo, neue familiares & notos tuos auertere te cupientes extimescas, sed ab eis secedens, quæ futura sunt considera, & cane 30.

Vides baptizatos, & à corruptibili natiuitate ablutos, mirarisque Dei clementiam, cane super illos 31.

Quando psallere vis cum multis, congrega iustos viros, & vita probatos, & cane 32.

Incidisti in hostes, & certe ab illis aufugisti, & declinasti insidias eorum, si vis gratias agere, conuoca mites homines, & cum eis cane 33.

Si vides iniquos in malum certare, noli putare secundum naturam illi inesse peccatum, quemadmodum hæretici quidam, sed dic 35. Et videbis quod ipsi sint peccandi occasio.

Si videris malignos multa perpetrare iniqua, & à pusillis in hoc laudatos, quo tu cupias admonere aliquos, ne illis intendant neue pariter emulentur eosdem, quia ocyus extinguantur, dic & tibi & illis 36.

At tu statuisti habere tui curam, & vides aggressorem inimicum (tunc enim magis in tales excitamur) & vis iam temet parare aduersus eum, cane 38.

Cernis multos egenos & pauperes, & vis misereri eorum, potes hoc quidem iam miseratos recipere, alios autem ad sic faciendum hortari, dicendo 40. psalmum.

Cæterum si omnino desiderium habens erga Deum, inimicos audis exprobrantes, ne perturberis, sed intelligens immortalium fructum, consolare animam tuam spe erga Deum & hac releuans vitæ dolores dic quadragesimum primum.

Frequenter vis Dei beneficia recordari quæ patribus fecit, & in exitu de Aegypto, & in deserto, & quomodo Deus quidem bonus, ipsi autem ingrati, habes 44. 77. 88. 101. 105. 106. 113.

Confugisti ad Deum, & euasisti tribulationes tibi paratas, si gratias Deo agere vis, & narrare eius erga te benignitatem, habes 45.

Peccasti, & conuersus pœnitentia moueris, & petis misericordiam consequi, habes confessionis & pœnitentiæ verba in psalmo 50.

Si calumniam passus es à malo principe, & diabolum vides gloriantem, secede, & dic quæ sunt in 51.

Quando aliqui te persequi, & calumniari statuunt, prodere volentes, vt Pharisei Iesum, & alienigenæ Dauid, ne tadio marcescas, sed confidens in Domino & laudans eum, dic quæ habentur in 53. & 55.

Si autem concurrat persecutio, & exigorantia in speluncâ ingrediatur, in qua tulates, ne sic metue. Habes enim in eiusmodi necessitate vtilis & ad consolandum æternæ memoriæ tradendum in psalmo 56. & 141.

Si obseruari iusserit domum qui insidiatur, & tu effugeris, habe Deo gratiam in anima tua tanquā in tabulis incidendam, ad perpetuam rei memoriam, quia non sis per-

sis perditissime consumptus, & dic 38.

Si exprobrent inimici, qui tribulant te, & nugis detrahant, qui reputati sunt esse amici, & tu tristitia mouearis aliquantulum in exercitatione tua, potes consolationes recipere, laudando Deum, & dicendo 4.

Contra hypocritas & persona gloriosos, dic ad conuersionem eorum 57.

Ad irruentes in te asperius, qui conantur rapere animam tuam, oppone subiectionem erga Deum tuum, & bono sis animo, quanto enim magis illi ſeuiunt, tanto plus ſubſciantur Domino. Dic autem quæ in Psalmo 61.

Si perſequentionem fugiens, in desertum conceſſeris, ne metuas, quaſi ſolus ibi ſis, habes enim Deum, & diluculo ad eum ſurgens, dic 62.

Terrent te inimici, & inſidiari non deſiunt, quinimo cuncta quæ tibi aduerſa ſunt perquirunt, etiamſi plurimi ſint, tu ne ceſſeris: Sagittæ enim paruulorum erunt plagæ eorum, ſi cōcinueris 63. 67. 69. & 70.

Quando cupis hymnum Deo canere, habes 64.

Si velis inſtituere aliquos de reſurrectione, canta 79.

Petis à Deo miſericordiam, lauda eum, & cane 66.

Si videris impios in pace latantes, ne ſcandalizeris, nec commouearis, dic & tu ea quæ in 72. continentur.

Quando iratus eſt populo Deus, habes verba quibus illum prudenter conſoleris in 73.

Quando confeſſione tibi opus erit, cane 70. 74. 91. 104. 105. 106. 107. 110. 117. 135. 137.

Vis reſutare gentiles & hæreticos, quia non ſit in eis Dei cognitio, & in ſola Eccleſia, potes intelligens canere & dicere quæ ſunt in 85.

Cum inimici præoccupant effugia tua, & omnino tribularis, etiam dum perturbaris, noli deſperare, ſed ora. Et ſi clamans exauditus fueris, gratias age Deo dicens 76.

Si perſeuerantes inimici irruerint, & poluerint domum Dei, & ſanctos occiderint, & eorum corpora volatilibus cœli obiecerint, ne conſternatus metuas eorum crudelitatem, qui compaſſus es patientibus, accede igitur ad Deum, & dic 78.

Deſideras in die feſto cantare Domino, conuoca Dei ſeruos, & cane 80. & 94.

Congregatis iterum inimicis omnibus, circumquaque & minitantibus domui Dei, & coniurationes facientibus contra religionem, vt non frangaris animo propter multitudinem & potentiam eorum, habes quaſi anchoram ſpei, verba Psalms 82.

Si vides domum Dei, & æterna eius tabernacula, & deſiderium habes ad ea, ſicut habebat Apoſtolus, dic & tu octuageſimum tertium.

Si ceſſauerit tandem ira, & ſoluta captiuitas fuerit, quo gratias agere paratus ſis, habes 84. & 115.

Differentiam autem Eccleſiæ quo ad apparatus & figuras, ſi vis cognoscere & reuereri, potes dicere quæ ſunt in 86.

Confortare vis teipſum & alios ad religionem, & quod ſpes in Deum non confundit, intrepidam parat animam, lauda Deum, & dic 90.

Vis in ſabbato canere, habes 91.

In die dominico vis agere gratias, habes 13.

In ſecunda ſabbati vbi canere voles, accipe 94.

Cupis in paſceue modulari, habes laudem in 92. Tunc enim domus ædificata fuit, quamuis hoſtes conarentur impedire. Atq; ideo triumphale carmen canendum eſt ipſi Deo. Vnde tunc dicta recitare debet, vt in 92.

Si captiuitas fuerit, & vaſtata domus, ruſusque ædificata, cane quæ ſunt in 95.

Si terra fuerit ab hoſtibus vexata, & deinde quieſcat regnante Domino, & velis de eo modulari carmen, habes 96.

Vis in quarta ſabbati canere, habes 93. Tunc enim traditus Dominus cœpit vlcisci mortis vindictam, & de ea triumphare cum audacia. Quum igitur Euangelium legens, videris in quarta ſabbati Iudæos conſilium capientes contra Dominum, ipſum autem audacter ſtatem pro nobis aduerſus diabolum, cane quæ ſunt in 93. vt ſuprà.

Vides item prouidentiam Dei in omnibus, & erga omnia, & Dominum eius, & vis initiari aliquos in eius fidem & obedientiam, perſuadendo prius vt conſiteantur, dic 99.

Si noueris eius iudiciariam poteſtatem, & quod iudicio admiscens miſericordiam iudicat Deus, vnde recipere velis conſolationem, habes 100.

Quoniam autem decet per omnia & in omnibus nos gratias agere Deo, quando cupis benedicere ei, habes quo tuam animam adhorteris, vt dicas 102. & 103.

Vis laudare Deum, & cognoscere quomodo & quam ob rem laudari debeat, & qui ſermones conueniant laudanti, habes 116. 117. 134. 145. 146. 147. 148. 150.

Habes fidem illis quæ dixit Dominus, & credis illis quæ orando loqueris, dic 115.

Ascendentem teipſum ſenſeris operibus, quaſi dicas, quæ retro ſunt obliuiſcar, quæ

quæ ante, intendo, habes singularem felicitatis progressum, ad dicendum 15. graduum carmina.

Si captiuatus alienis cogitationibus sensisti te abductum & poenituit, desine deinceps. Et manens ubi te peccantem deprehendisti, sede, ac luge tu quoque, quemadmodum fecit tunc populus, dicens quæ sunt 136. psalmo.

Arbitraris tentationes esse tui probationem, & vis post tentationes agere gratias, habes 138.

Comprehensus es rursus ab inimicis, & liberari vis, dic 139.

Obscrare vis & orare, cane 5. 140. 141. 142. 145.

Inimicus tyrannus insurrexit aduersus populum, tu autem, vt David ipsum Goliath, noli timere, sed crede tu quoque vt David, & dic canendo 143. Beneficia Dei miraris, & bonitatem eius tam in te, quam in omnes recolis, & propterea benedicere vis Deo, dic verba quæ David ipse dixit in 84.

Cantare vis Domino, habes ad dicendum 95. & 97.

Si pusillus fortè prælectus fueris ad aliquem usum fratribus tuis, ne extollaris contra ipsos, sed Deo qui te elegit da gloriam, & dic tu quoque 51. qui peculiaris ipsius David est.

Vis canere habentem obedientiam, halaluya, accipe 104. 105. 106. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 134. 145. 146. 147. 148. 149. 150.

Quando vis singulariter de saluatore canere, inuenies in quolibet Psalmorum talia. Magis autem habes 44. & 109. qui demonstrant ingenuam eius ex patre natiuitatem, & corporalem ipsius præsentiam. Sexagesimum autem primum & 68. qui dicunt de diuina cruce, & quantum pro nobis insidiarum tolerauerit, & quanta passus est. Sed & secundus, & 108. qui significant Iudæorum insidias & malignitatem & Iudæ Iscariotæ prodicionem. Vigessimum etiam nonum, & 71. qui manifestant regnum eius iudiciariamque potestatem, & ipsius ad nos item corporalem præsentiam. Insinuat & 15. corporale eius resurrectionem. 23. quoque & 46. in cælos ascensionem, Quumque legeris 92. 95. 97. 98. potes contemplari saluatoris beneficia in nos per passionem collata.

AD LECTOREM.

MEmineris candide lector, numerum Psalmorum, qui in isto Athanasij tractatu continetur, esse secundum communem translationem: quare si aliquem hic prædictorum reperire volueris in præcedenti Psalterio secundum Hebraicam supputationem ordinato, à Psalmo nono ad finem vsque, vel eo circa accipies Psalmum sequentem tui numeri.

FINIS.

FRANCFORTI,
Apud Hæredes Christiani Egenolphi, Anno
M.D. LXX.

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. Some words like "AD" and "LXX" are visible.]

FRANCIS
And Harbours Captain of Genoa, Anno
M.D. LXX.

